Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 275 (12365) | 1983 чылдың декабрь 1, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

МЕЛИОРАСТААН ЧЕРЛЕРДЕН ХӨЙ ПРОДУКЦИЯ ДЭЭШ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң агроүлетпүр комплекизиниң айтырыгларының талазы-биле комиссеизиниң эдлеглиг хуралынга ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш ССРЭ-ниң Сут ажыл-агый министерствозунуң 1984 чылда мелиорастаан черлерниң ажыын бедидер, ол черлерниң көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн улгаттырар талазы-биле саналдарын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң салган сорулгаларынга холбаштыр чугаалажып көрген.

Мурнунда ажыглаттынмайн чыткан бүгү-ле суттаттыг болгаш кургаттыган шөлдерни көдээ ажыл-агый эргилдезинге киирер талазы-биле ажылдарны чорударын, ажыл-агый бүрүзүнде тарылга шөлдериниң тургустунган хемчээллия тодарадырын, колхозтарны болгаш совхозтарны бедик шынарлыг үрезинмер-биле хаидырарын, чер суттарар болгаш суг часталдырар техниканың септелгезин эң кыска хуусаа бетинде доозарын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң президиумнарының агроүлетпүр комплекизиниң талазы-биле комиссиларынга, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Кат-ногаа ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Сут ажыл-агыйының министерствозунга, ССРЭ-ниң Сельхозтехаүркомитединге болгаш республикаларның (АССР-лер), крайларның, областарның болгаш районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының чөвүлелдеринге дааскан. Мелиорастаан черлерниг ажыл-агыйларга эргежок чугула хемчээлдиг минералдыг чемиштидилгелерни, пестицидтерни болгаш еске-даа материалдыг курлавырларны бээр. Тараа болгаш мал чеми культураларны программалаанын ёзугаар өстүрериниң талазы-биле 1984 чылга даалгаларын тодаратқан.

Эжиттингеи черлерге көдээ ажыл-агый культураларын бүдүрер талазы-биле ажылдарга бригада керээни, күш-ажылдың төлээринең дешилгелиг хевирлерин калбаа-биле ажыглаарының сорулгазы салдынган. Ажыл-агыйларны сут часталдырар мишинадарның болгаш насос станцияларының бедик мергежилдиг операторлары, машинистер-биле четчелээр.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы З. Н. Нурметтиң даргалаазы-биле болган комиссияның ажылынга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Күрлаларының, ССРЭ-ниң Күрхандырылгазының харыысалгалыг ажылдакчылары, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң президиумнарының АҮК-тарының талазы-биле комиссиларының даргалары, областарының, крайларның болгаш республикаларның (АССР-лериниң) агроүлетпүр каттыжыышкыннарының элээн каш чөвүлелдериниң даргалары, сонуургалдыг министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, эртемденнер киришкен.

Комиссияның хуралынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачёв түве чугаалаан.

(СЭТА).

Специалиске сөс

ЧАРЫШТЫҢ ЧУГУЛА РОЛЮ

Социалистиг чарышче «Тыва кобальт» комбинатның барык бүгү ажылчынарын хаара туткан. Чарыштың девип-биле чүгле бүдүрүлге планының күүселдезин боттандырып турар эвес, харын ооң кижизидикчи ролюн бедидер талазы-биле ажылдар чоруттунуп турар. Бүдүрүлгеде цехтер хөй. Оларның ажылының байдалын, ужур-дузазын барымдаалап, социалистиг чарыштың кол болгаш дузалал деп ийи кезекке чарып, түнеп турар.

Кол цехтериң аразында чарышка эрткен үш кварталдарда гидрометаллургия цехи тнилекчи болган. Эвээш чарыгдалды үндүрүп турган, хөй, эки шынарлыг продукцияны чуртка бээрин ажылчыннар хүлээнген. 10 айларда бүгү көргүзүглер талазы-биле план күүсеттинген. Пландан ажыр 3,5 тоина продукция бүдүрген.

Цехтиң социалистиг хүлээлгезин, күш-ажылчы коллективтерге хүлээп алган сооида, көргүзүг самбырызынга аскаш, кымның канчаар ажылдап турарын неделя, ай, квартал санында орта чырыдып турар. Чарыштың көскүзү, ооң түңнелдериниң деннелдими чедип алыры чүгле соңнамуриап турарларны илередиринге дузалап эвес, харын мораль талазы-биле дээштиг арга болур.

Чарыштың кол негелдези—күш-ажылдың сагылга-чурумуи болгаш корум-чурумну быжыглаарын чедип алыры. Күш-ажылчы маргылдаанын бир онзагай талазы мында. Комбинаттың бүгү цехтериниң аразында гидрометаллургия цехиниң үрээшкини эвээш. Октябрь айда күш-ажылдың сагылга-чурумуиң чаңгыс-даа хажыдыышкыны болбаан. Бо дээрге мастерларның, дагдыныкчыларның, эш-хуу судтарының, херээженнер чөвүлелдериниң күжениишкинниг ажылының түңнели болур. Чарышка партийжи удуртулганы күштелдиргенин бо чижек хереченлеп турар.

Бүдүрүлгеде беш эзлчегларниң аразында чарышка А. С. Серебряников биле В. А. Нестеровтуң эзлчеглери шылгараан. Бо коллективтерде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өскен. Чарыштың тнилекчилери чыл планын күүсединиинң кырында келген.

Бүдүрүлге 10 айларда баразиниг продукция бүдүрерни 102,8, ону сайгарарын 102 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 105,2 хуу болган. Цехтериң хөй кезии ноябрь айда база эки ажылдаан.

Цехте күш-ажылчы чаагай чаңчылдар тургустунган. Аныяк ажылчынга дагдыныкчы кожары дүрүм апарган. Хоочун ажылчыннар хууда социалистиг хүлээлге тургузарда болгаш мергежил шиигээдип алырда өөреникчилеринге күзелдин-биле дузалажып келгеннер. Чижээ, ССРЭ-ниң хүндүлүг металлургу И. Ч. Күдер-оол он ажыг эныяктарны аппаратчиктинг мергежилинге өөреткен. Ооң дагдыныган ажылчыннары мурнакчыларның одуруунче кирген.

Мурнакчыларның саны хүн келген түдүм көвүдеп орар. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады В. Дамдын-Бюрбю кызымак күш-ажылы-биле коллективиниң хүндүткелин чаалап алган, Күш-ажылчы алдар орденниң III чергезинин эдлекчизи К. О. Доигак, үүрмектекчи Н. М. Дадар-оол бедик мергежилдиг болгаш база аныяктарның дагдыныкчызы хүндүлүг хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турарлар. Хууда социалистиг хүлээлгезин слесарь В. И. Локатько биле аппаратчик Г. М. Бычкова олар күүседипкенер. Хүн келген түдүм мурнакчыларның саны көвүдеп турар.

Он бирги беш чылдың үшкү өзек чылы доостур четкен. Ону Хову-Аксының ажылчыннары чеднишкининг доозар дээш шудургу ажылдап турар. Келир чыл—онзагай чыл. Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чыл ою болур. Бо юбилейни бедик көргүзүглер-биле уткуур дээш «Тыва кобальт» комбинаттың күш-ажылчы коллективтери немелде социалистиг хүлээлгелерни алган.

Ажыглаттынмазы курлавырлар бар. Күш-ажылды организастаарын ам-даа экижидип болур. Харыысалга кижи бүрүзүнүң арыы-шүүрүнүң көрүнчүү болбайн турар. Үстүнде четпестерни эдип алырынга база-ла чарыш дузалаар ужурлуг. Чүге дизе чарыш чаартыкчы, чогаадыкчы, хей-аът кирикчи улуг күш болур. Чарышты эки организастаар болза, ооң кижизидикчи ролю бединр, ажылдың бүдүрүкчүлүү өзер.

В. ОНДАР.

Күш-ажылдың Кызыл Туң орденниң эдлекчизи, гидрометаллургия цехиниң улуг мастери.

ТАЙБЫҢ—БҮГҮДЕГЕ ЭРГИМ ҮНЕЛИГ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглели совет кижилерниң чүректеринге изиг чүүлдүгзүнүгнү хайныктырган болгаш бүгү чуртта эртип турар митингилерниң киржикчилери партияның база күрүнениң даштыкы политиказын чаңгыс эп-септилдиг деткип турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелин чүүлдүгзүнүп, бир эп-септилдиг деткинри-биле Кызылдың хоочун бүдүрүлгелерининг бирээзи —автосептелге заводунуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары ажыл шагы эгелээрининг мурнунда кол корпуска чыглып келгеннер.

Заводтуң директору А. М. Самойленко митингини ажыттыкаш, партия эге организациязының секретары Е. Н. Балабановага сөс берген.

—Совет Эвилелиниң удуртулгазы сөзет кижилерниң болгаш өске-даа улустарның кичээнгейин америк администрацияның милитаристиг углаңышкынын бодунуң канчаар көрүп турарынче угландырган болгаш АКШ-тың база ооң талалакчыларының идиг углаңышкынының хоралыг ужуктарының айылдамның дугайын баш удур сагындырып турган.

Ынчалзажок ГФР-ниң, Великобританияның болгаш Италияның девискээрлеринде ортумак ыракшылдың америк ракеталарын сайгара тургузуп эгелээн.

Тургустумуп келген байдалдың бүгү талааларын совет удуртулга ханызы-биле өөремип көргеш, чогуур шиитпирлерни хүлээп алган. Совет чаазактың делегейге тайбыңны камгалаар дээн ол чоптуг, кижизиг политиказын бүгү совет улус-биле бир дөмей автосептелге заводунуң коллективи чүүлдүгзүнүп, деткип турар—деп, ол чугаалаан.

Индирде Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, күш-ажылдың хоочуну Г. Д. Калинин үнүп келгеш, эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелиниде айыткан Совет удуртулганың хемчеглерни сеткилининг ханызындан деткээш, ол болза милитаристиниң чорудуп турар политиказын ойтур шаар магадылалдыг харыы дээрзин айыткан. Төрээн чуртунуң экономиказын, камгаланыр күчүзүн быжыглаар дээш бо хүннерде каш даклыр күжениишкининг ажылдаары хамаатты кижи бүрүзүнүң хүлээлгези, ол—делегейге тайбың херээнге улуг салыышкын болурун дедиглээш, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседир дээш шалыпчы ажылдаарын өөрүнүп мурнунга аазаан.

—Тайбың күш-ажыл, тайбың амыдырал дег улуг аас-кежии кижилерге чок. Ындыг болганындан делегейге быжыг тайбың дээш туржир күзел-соруктуг, сонуургалдыг бис. АКШ-тың администрациязы дайынзырак политиказын соксадырын негеп тур бис—деп, заводтуң бүдүрүлге начальныгы М. А. Баталов чугаалаан.

Бүдүрүлгениң хоочуну А. Н. Беспрозванных кыска түве чугаалаан:

—Ийи оолдуң иезин мен. Олар дайынның халапты айылынга таваржырын күзевес мен. Тайбың дээш демисежир ужурлуг бис.

Заводтуң директору А. М. Самойленко сөс алгаш, эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелинде АКШ-тың агрессчи политиказын сойгаламын, аңаа удур совет удуртулганың ап чорудуп турар хемчеглерни чүүлдүгзүнүп деткээн. Делегей байдазы нарыдап турар амгы үеде ССРЭ-ниң күчү-күжүн быжыглаар дээш ажылдаары бүгү ажылчы чоннардан хамаажыр, ол болза бүдүрүлгениң ажыктыын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседири болурун айыткан.

Эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелин заводтуң коллективи чаңгыс эп-септилдиг деткээш, орта харыы кылдыр шалыпчы ажылдаарын хүлээнген.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: митинг үезинде. Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

БӨГҮНДЕН ЭГЕЛЭЭР

Кызылдың телестудиязы декабрь 1-ден эгелеп өөнүг теледамчыдылгаларны көргүзүп эгелээр.

Өөнүг дамчыдылгаларны көргүзер чаа аппаратуралармы Тыва радиотелестөөтте тургускан. Тыва драматург В. Көк-оолдуң «Хайыраан бот» болгаш белорус драматург А. Дударевтиң «Тайып ужар» деп шилерип телестудияда өөнүг кылдыр биижи доозкан.

Кызылдың телестудиязының чогаадыкчы ажылдакчылары Чаа чылдың дамчыдылгаларынга «Хөглүг өгүүн» эзлчеглиг үндүрүлгезин өөнүг кылдыр көргүзеринге белеткеп турар.

Н. ООРЖАК.

ЧАҢГЫС АЙ АРТКАНДА

Республиканың статистика эргелелиниң бо чылдың ноябрь 16-пың медээзин ёзугаар алырга, күрүнеге эът садарының чыл планын 90,1 хуу, сүттү 96,3 хуу, дүктү 100,6 хуу күүсеткеа. Эътти эрткен чылдың бо үезиниң деннелиинден эвээшти дужаган.

Чыл төнчүзүнге чедир республиканың районнары 23849 центнер эътти садар планныг. Мөңгүн-Тайга, Кызыл районнар чыл планнарын дыка ажыр боттандырган. Барыын-Хемчик, Сут-Хөл, Чөөп-Хемчик, Эрзин районнар планнарын күүседиринииң кырында келген.

Бай-Тайга, Таңды, Бии-Хем, Тожу, Каа-Хем районнар чыл планнарын чүгле 64,8—81,6 хуу чедирип, республика көргүзүүнге багай салдарны чедирип турарын айтыр херек. Республикада күрүнеге эът дужаар ужурлуг 67 ажыл-агыйлардан чүгле 15-и планын күүседип алган. ССРЭ-ниң 60 чылы, Карл Маркс аттыг, «Чыраа-Бажы», «Мөрен», «Кек-Тей», «Шамбалыг» совхозтар болгаш күш фабриказы боттарының планын дыка ажырган. «Мөген-Бүрен», «Барлык», «Октябрь 30 чылы», «Хемчик», «Большевик», «Искра», «Хөндергей», «Ак-Туруг», «Коммунизминиң херели», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Кызыгаар», «Нарын», «Х Улуг хурал» совхозтар планнарын 80 хуу безин чедир күүседип албаан.

Күрүнеге дүк садарының планы ажыр күүсеттинген. Пландан ажыр 71 центнер дүктү хөйүү сатқан. 14 райондан 8-и планын ажырган. Артканнары күүсетпээн. Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Чөөп-Хемчик, Кызыл районнар ол планнарын дыка ажыр боттандырган.

Каа-Хем, Бии-Хем районнары дүк садарын чүгле 84 хуу күүседип, эң-не куду көргүзүглүг болган. Дүк дужаар 62 ажыл-агыйлардан чүгле 17-зи күүсеткен. Оларның иштинден ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг, «Мөген-Бүрен», «Тыва», «Күш-ажылдың хостуу», «Май 1», «Совет Тыва», «Тиилелге», «Х Улуг хурал» совхозтар эң-не хөй дүктү дужаан, өске ажыл-агыйлардан мурнаан.

Чоннуң хуузунда хой, өшкүзүнүң дүгүн садын алырын республика 178,4 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 981 центнерин ажыр дужаган. Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Таңды районнар ол планы-биле планын чүгле 50 хуу күүседип, четпес ажылдаан. Арткаиларны дыка ажыр боттандырган.

Он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының чыл планының онаалдаларын республиканың районнарының, совхозтарының күүседип турарының байдалы ыңдыг-дыр. Ам арткан кап хонуктарда чер болганга ону чугаалажып көрзе чогуур. Ынчангаш кол-ла кичээнгейни бар курлавырларны долузу-биле ажыглаарынче, ССРЭ-ниң составында Тываның эң тура-биле киргенинден бээр 40 чылынга алдар болдурган күш-ажылчы чарыштың улам калбартпышаан, чылдың планныг онаалдаларын ажыр күүседирип чедип алырынче угландырар ужурлуг.

Республика күрүнеге чыл төнчүзүнге чедир 10932 центнер сүттү садар ужурлуг. Эрткен чылдың хамаарышкан үезинден 17161 центнер сүттү хөйүү сатқан болуп турар. Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Сут-Хөл, Чөөп-Хемчик, Тожу, Тес-Хем районнар ол планнарын дыка ажыр күүседип, чыл төнчүзүнге чедир ам-даа хөй сүттү пландан ажыр садып болурунуң аргалары бар дээрзин чурагайлар көргүзүп турар. Сүт дужаар ужурлуг 64 совхозтардан 29-у күүседип алган. Ооң иштинде ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг, «Совет Тыва» совхозтар планнарын 2,2 катап ажыр боттандырып, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. «Мөген-Бүрен», «Дөң-Терезин», «Алдан-Маадыр», «Некра», «Хөндергей», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Май 1», «Кызыл түк» (Каа-Хем), СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Тере-Хөл», «О. Шынаа» совхозтар пландан ажыр хөй сүттү сатқан.

Ол дээрге ында, ажылдап турар саанчылардың, кадрчыларның кызымаккай күш-ажылының түңнелиидир.

Ооң-биле чергелештир «Улуг-Хая», «Шивилиг», Ленин аттыг, «Найырал», «Кара-Хаак» совхозтар планнарын 80 хуу безин чедир күүседип албаан.

Күрүнеге дүк садарының планы ажыр күүсеттинген. Пландан ажыр 71 центнер дүктү хөйүү сатқан. 14 райондан 8-и планын ажырган. Арткаиларны күүсетпээн. Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Тываның эң тура-биле киргенинден бээр 40 чылынга алдар болдурган күш-ажылчы чарыштың улам калбартпышаан, чылдың планныг онаалдаларын ажыр күүседирип чедип алырынче угландырар ужурлуг.

ССРЭ-НИҢ ӨРТЕКТЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КҮРҮНЕ КОМИТЕДИНДЕ

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпиргиге дүүштүр чонның чамдык хереглел барааннарының үүрмектеп садар күрүне өртектерин 1983 чылдың декабрь 1-ден эгелеп чиигедир дугайын ССРЭ-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитеди дыңнадып тур.

Үүрмектеп садарының даразында өртектерин чиигедири көрдүнген:

хевистерниң болгаш хевис кылыгларның — ортумаа-биле 20 хуу;

каракульдан кылыгларның — ортумаа-биле 30 хуу, порка (моюндуруктардан амгыда) болгаш киш кежинден кылыгларның — ортумаа-биле 26 хуу;

өөнүг телевизорларның («Темп», «Рубин» болгаш «Радуга» маркалыг чамдык телевизорлардан аңгыда) болгаш оңнүг эвес телевизорларның— ортумаа-биле 17 хуу;

радио барааннарының чамдык маркаларының — ортумаа-биле 13 хуу;

амыдырал хереглелиниң чамдык соодукчуларының — ортумаа-биле 15 хуу;

кино болгаш фото аппаратуранық (ФЭД болгаш «Киев» маркалыг фотоаппараттардан аңгыда) — ортумаа-биле 19 хуу, культураның өске-даа чамдык барааннарының —ортумаа-биле 25 хуу;

кварцылыг болгаш айтыр согунналгыг хол шактарының — ортумаа-биле 30 хуу.

Үүрмектеп садар өртектерни чиигеткенииң ниити түңүн чылга чижетлеп сапаарга, 2,6 миллиард рубль болур.

ЧАА ТУДУГЛАР

Кызыл хоорайда туттунуп турар чурттарга бажыңнары, социал-культура объектилери хөй. Удавас кызылчылар чаа гостиница биле кинотеатрны белекке алыр. Чаагайжыды туттупган хөй каът ийи чаа чурттарга бажыны бо чылын ажыглалга кирер.

«Тыва тудуг» трест чурттарга бажыңнарының тудуунга 10 айларда 203,7 мун рубльди чарыгдаан. Кызыл-Мажалыкта 18 аал чурттаар бажыңнарны тудуп турар. Районнар төптеринге хөй аал чурттаар бажыннар немежир. Сарыг-Септе аалчылар бажыңының тудуу доостур четкен. Баян-Тала, Хандагайты, Эрзин суурларда ортумак школалар болгаш Бай-Хаакта эмнелге тудуп турар тудуг коллективтери 10 айларның планын 100 хуу күүсеткеннер.

81 дугаар тудуг эргелели 10 айларда 342,3 мун рубльдиг тудуг-монтаж ажыддарын аэровокзал тудуун болгаш амыдырал хандырылга бажыңын доозар чыгаан.

Найысылал Кызылда болгаш республиканың суурларында чаа тудуглар туттунуп турар. Ооң шынарын экижидери база хуусаазында ажыглалга киирери чугула соруглга болуп турар.

Бистиң корр.

КӨДЭЭ ТУДУГ БОЛГАШ ООҢ СОРУЛГАЛАРЫ

Көдээ тудуг индустриязының материал-техниктиг баазазын калбартыр, ооң технологиязын чаартыр, күш-ажылды организастаарының чаа аргаларын ажыглаар болгаш көдээ тудутуну инженер-техниктиг болгаш ажылчын кадрлар-биле быжыглаар талазы-биле республикада ажылдар чоруттунуп турар. Он бирги беш чылда трестиң мурнунда салдынган сорулгаларының дугайын чугаалап бээрин бистиң корреспондентивис ооң **кол инженери В. Ф. ПОТОКИНДЕН** дилээн.

— Бо беш чыл төнчүзүнге чедир треске 50,6 миллион рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр. Бо чылын 14,8 миллион рубльдиг тудуг-монтаж ажылдары шиңгээттинер. Келир чылын бо сан 2 миллиоп, ооң дараазында 5 миллиоп рубль өзер. Бодувустуң күжүзүс-биле кылыр тудугларга 46,7 миллиоп рубль үндүрери көрдүнген.

2 чыл он айларда ниити план 85,3 хуу күүсеттинген. Көдээ тудуглар тудар план боттаимаан. Чурттарга бажыңнарын тудар планы 92,4 хуу четкен. Көдээде бүдүрүлге тудугларының темпизии шапкынчыдары чугула болуп турар. Бо үеде хөй кажаалары тудар план 109,1 хуу болган азы 18 мун хөйге кажаалар туттунган. А мыйыстыг бодга мал кажааларын тудары чүгле 35,2 хуу күүсеттинген. 16 мун куш азыраар черлерни, 3 гектар теплицаны, 2 мун тонна тараа шыгжаар складты туткан. Мал ажылының комплекстериниң тудуунче кичээнгейни салыры негеттинип турар.

Бүдүрүлгелерден аңгыда көдээге социал-культура объектилерни тудары чугула. 2 чыл 10 айларда 50 олуттуг столоваяны, 100 орунныг эмнелге албан черлерин, 305 ургларга садикти, көдээ Советтериң 5 бажыңын, 400 олуттуг клубту, 140 кижи киирер спортзалды, 1136 өөреникчи өөренир школаны ажыглалга киирген.

— Ажыглалга киирер кол-кол объектилерни адап көрүңерем.

— Беш чыл төнчүзүнге чедир ниитизи-биле улуг-улуг 20 тудугларны ажыглалга киирери көрдүнген. Шуурмактың ыяш ажылдап кылыр заводун, ыяш соорткыр 60 километр узун оруктарны Туран хоорайга арболит цегин, Ак-Довуракка шлак-блоктар цегин келир чылын доозар. Ол ышкаш трестиң кол тудуг базаларын Тээлиге болгаш Сарыг-Сепке тургузар.

Сөөлгү ийи чылдың планы улуг күжениишкинии негеп турарын демдеглээр апаар. Кылыр ужурлуг ажылдар хөй. Ниитизи-биле 6 мун дөрбелчин метр чурттарга бажыңнарын, 306 кижиге ниити чурттарга бажыңын, 230 ургларга садикти. Кызыл хоорайга 110 аал чурттаар бажыңны, чаа Шагаан-Арыгга 540 сургуулиниң ажылдап турар ажылчыннарда бо көргүзүг 14,8 хуу өзүлделиг. Аккорд-шаңналдыг наряд-биле ажылдаш, тудугну ужусаа бетинде дужааган тудугжуларга 186,3 мун рубльдиң шаңналын төлээн. Бо аргалар ажылдың шынарын экижидер арганы бээр.

Күш-ажылды организастаарының дешилгелиг аргаларын ажыглаанының түңнелиндеге тус-тус керээлиг ажылдарның планы 10 айларда чүгээр боттанган. Көдээ тудуглар тудар план 98,0 хуу күүсеттинген. Бараанныг тудуг продукциязының планы октябрь айда күүсеттинген. Энир чылын ол чүгле 89,9 хуу турган.

Он айларның планын трестиң 7 бүдүрүлгелери ажыр күүсеткен. Механизация эргелели — 122, № 1317 КМК—115, № 1080—113,8, № 958—112,2 хуу күүсеткилээн. Чыл планын К. С. Доигактың удурткаиы № 586, М. Д. Абрамованың удурткаиы — № 957, К. Д. Ооржактың—№ 741 КМК-лар, № 1070 КМК-да Г. С. Сырат биле Р. И. Даниловтуң бригадалары доозупкан.

— Тудугжу кадрлар белеткели кандыгыл?

— Республиканың көдээ тудугларында ажылдап турар кадрларны Новосибирскиниң инженер-тудуг институду, Москваның өөредилге комбинады, Курганның тудуг техникуму, Омскиниң тудуг ажылдарының школазы белеткеп турар. Кадрларны ажылга быжыглаар талазы-биле хемчеглер алдынын турар. Оларны бажың-биле хандырары кончуг чугула. Ажылчыннарның ажылдан үнер-кирер чоруу 9 айларда 17,5, тудуг организацияларында —17,7, үлетпүрде 16,9 хуу болган. Кадрлар четчелээшкиии 90,5 хуу болуп турар. Дөрткү кварталда 4030 ажылчын күш чедишпес дээрзи билдингеи. Келир чылдың бирги кварталында база 350 кижи негеттинип турар.

Ажылды экижидериниң кол оруктары бар. Сагылга-чурумну быжыглаанындан, кадрларның мергежилия белиткеининден болгаш ажылдың технологиязын чаартканындан түңнел хамаажыр. Соок үеде ажыглаттынып болур дериг-хереселдер-биле хандырарын техниканың аиаа туруушкуиуп болгаш ажылчын шак чидиримин болдурбазын чедип алыры чугула.

Көдээниң социал чаартылгазынга трестиң коллективтериимиң кирип турар үлүү эвээш эвес. Тываның суурларында чаа-чаа кудумчулар хуиуң чыгыы немежип, чырык, чылыг бажыңнарже көдээ ишчилер көжүп кирип турар. Тус черниң агаар-бойдузунга дүүштүр чаа телевизелдерни чогаатқан. Чижээ, чурттакчыларга дузалал ажыл-агыйы сайзырадырынга таварымчалыг мал кажааларын, огород шөлдерин кылыры чугула болуп турар. Ындыг шенелде кварталдарны Сукпакта тудуп турар.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

РАЙКОМНУҢ АЖЫЛЫНЫҢ СТИЛИ

(Партияның Таңды район конференциязындан)

Боттарының ажыл-херектерин, киити дем-биле кадыг чорудуп келгөн ажылының түңнелдерин болгаш мурнуда турар сорулгаларын партконференциянның делегаттары чугаалажып көргөн.

Районнуң экономиктиг хөгжүлдезин удуртур, бүдүрүлге коллективтеринің күжүн план күүседеливиче мөөңнәр, коммунистерни кижизидер болгаш кадрларны бүдүрүлгенің чугула участоктарынга таварыштыр тургузар талазы-биле дуржулга СЭКП Таңды райкомунда, чер-черде партия организацияларында чыгдынган. Ол дуржулга чогуур үнелелиг партконференцияга алган. Ооң эки салдары бо үйн чыл тос айларның дургузугда үлетпүр продукциязын бүдүрелиниң планы 101, ону сайгарары— 100,8 хуу күүсеттинген. 156 мүң рубльдиң продукциязын пландан ажыр бүдүргөн. 30,5 миллион рубльдиң капитал салымышкыларын шыңгээдип алган. 1980 чылдың-биле деңнээрге, көдөө ажыл-агыйның кол фондулары 25 хуу өскөн. Көдөө ажыл-агыйның материал-техниктиг базазы быжыккан.

Райкомуң ажылының стилин санал берген коммунистер амгы үениң негелдезинге дүүштүр көргөн. Дараазында айтырыг кичээнгейниң төвүнге турган: партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының салган сорулгаларының деңнелинге чедир чамдык ажыл-херектерни партия райкому чүге тургузуп шыдавайн келгенил?

Ылангыя дүжүт куду болуп артпышаан. Эрткен үш чылдарның дургузугда тараа культураларның бир гектардан на ортумак дүжүдү 5,1 центнер, картофельдиң — 57, ноогаларның — 48, кукурузаның — 74 центнер болуп турар. Ооң уламындан он бирги беш чылдың үш чылдарының тараа бүдүрелиниң планы чүгле 45 хуу күүсеттинген. Тараа өстүрер ужурдут бо район эрткен онгу беш чылда база он бирги беш чылдарның дең нелизинден бедик болуп турар. Продукцияның бот-үнези чиик болган. Бригада керээзи-биле ажылдаанының түңнелинде звенонуң кежигүн бүрүзү 700 рубль немелде төлевирии алган.

Боттарынга, эш-өөрүнге механизаторлар негелделиг болу берген, коллективте моральдыг байдал эңнежээн. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ажылдың ажыктыы, шынары бедөзи, кижизидилге айтырыглары база чогумчалыг кылдыр шинтпирлеттинип турар болу берген.

Таңдыда, түс черде, бичиидээ болза, кедилиг дуржулга тыптып келген-дир, чүгле холга алыр, ажыглаары арткан. Ынчалза-даа бар дуржулганы тарадыр, кептередир талазы-биле ажык орукту СЭКП райкому ажыдып ап шыдавайн турар. Бо ажылга районнуң агроүлетпүр каттыжышкыныының киржилгезин райком чедип албаан. «Сельхозтехника»-биле совхозтарның кады демнежип, керээ ёзугтаар чорудар ужурлуг ажылдары чогумчалыг кылдыр ам-даа шинтпирлеттинмээн. Техниканы септеп турарының шынары ам-даа чавыс. Чижээ, күскү сезон ажылдарының үезинде «Россия» совхозтуң көдөө ажыл-агый техниказын септөөринге, ол ажыл-агыйның техниказын туруушкун чок ажылдарын хандырарынга «Сельхозтехника»-биле барык киржилгезинин партбюро секретары З. З. Газеева саналынга шүтүмүүлээн.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, социалистиг ончу-хөреңгини камгалаарының, экономика кампаланалыг болурунуң айтырыгларынга санал берген коммунистер «Тыва кобальт» комбинаттың партком секретары В. П. Петров, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң механизатору А. В. Гольцов, район прокуроруу А. В. Тимофеев болгаш өскелер-даа докталаган.

— Хөй күштү үндүрүп тургаш, өстүрүп алган таваысты малга бастырып алыр чоруувус бар. Чүгле бо күзүн безин чеди чүс гектар шөлге тараан кызыл-тасты малга бастырган. Ону болдурбазының шыңгыы хемчегларын алыр дугайында саналдарны СЭКП райкомунуң пленумунга коммунистер киирген турган. Олар түңнел чок арткан— деп, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң механизатору А. В. Гольцов саналынга демдеглээн.

Партия организацияларын удуртуру экижип турар. Олардың ажыл-херектерин үнелээрде, чоруткан хемчегларның санын эвес, а херек кырында чедип алган боттуг түңнелдерин барымдаалап турар. Эрткен отчёт-соңгудалыг хуралдарның үезинде парткомнарның болгаш партбюроларның составы чаартынган, ажылчыныарның болгаш хереэжеңнерниң саны мында өскен. Партия эге организацияларының секретарьларынга эң төлептигдерни соңгаан. Оларның дөртен хуусу дээди болгаш долу эвес дээди эртемниг, чартыныдан хөй кезии — улус ажыл-агыйының адыларының специалистери.

Партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээн бедидер, күш-ажылчы коллективтерниң политиктиг өөрөн быжыглаар талазы-биле чорудар ажылдар ам-даа хөй. Партияның хүрээлеңнің мурнакчы ажылчыннар-биле өстүрери чугула. Чижээ, үлетпүр, тудуг организацияларының коллективтеринде СЭКП кежигүннери эвээш, эге организациялар, партболүктер чок коллективтер бедик бар болуп турарын конференцияга айытkан. Бүдүрүлгелерниң партийжи өзөөн быжыглап тургаш, массалыг профессиялыг кадрларын бүдүрүлгелерге быжыглап, хуваай тургузуп болуруи конференцияга демдеглээн. Ынчан ажылдан үнер-киирер чорук эвээжээр. Тудугга ам-даа 150 ажылчын херек.

Партия райкомуунуң пленумнарынга, партхуралдарга, чамгыс ай политхүннерге хөй-хөй үнелиг санаалдарны коммунистер, ажылчы чоннар киирип турар болгай. Олар четче күүсеттинмейн турарын санал бергеннер чугаалаан.

— Районнуң, чер-черде бүдүрүлгелерниң амыдыралында чүү болуп турарын билип алыксап турар бис— деп, делегат О. У. Монгуш саналынга чугаалаан. — Күш-ажылчы коллективтерге СЭКП райкомунуң ажылдакчылары, бүдүрүлгениң удуртукчулары эвээш барып, кижилер-биле ажылды четпес чорудуп турар.

Идеология ажылын СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделериниге дүүштүр тургузарынче улут кичээнгейни конференцияга салган. Партия болгаш экономика өөредилгезин эжиидер, пропагандистерни белеткээр талазы-биле СЭКП райкому, партия эге организациялары эвээш эвее ажылдарны чоруткан. Ынчалза-даа четпестер хөй болуп артпышаан. Кижизидилге ажылын чорударда ёзу барымдаалары ам-даа эттинмээн.

Партия райкомуунуң ажылының стилиниң... Ол нарын болгаш хаяы уткалыг. Ону амгы үеде партияның негелделериге дүүштүр сайзырангайжыдары партия райкомуун чаз составындан негеттинип турар.

СЭКП обкомуунуң ийиги секретары П. И. Кравченко конференциияның ажылынга киржип, чүве чугаалаан.

* * *

СЭКП райкомуунуң башгайы организастыг пленумну болуп эрткен. Райкомуңуң бирги секретарынга В. Д. Куркутов, ийиги секретарынга — Н. Ф. Болотов, секретарынга — К. О. Ензак соңгуткан.

А. ОКСУР,
«Шынның» корр.

ЧУРУКТА: Антонина Григорьевна Учурал— Эрзин суурда аалчылар бажыңының дежурныйы. Аңаа ажылдаа-ла дөрт чыл ажып бар чыдар. Докталаган аалчылар ооң эвилең-эвилдээн, ажыл-ижинге кызымаан, сагыш човангырын дораан эскерер. Антонина Григорьевна чурттаага-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелинде профэвилел комитединиң даргазы. Ол хөй-нинти хүлээлгезиңп база ак сетилдиг күүседип келгенин эргелелдиң удуртукчулары демдеглээр.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

СЕМИНАР

КОСТРОМА. (СЭТА). РСФСР-ниң Кара хөрзүнүүр эвес зоназының профэвилел активиниң семинары болган. Көдөө ажыл-агый бүдүрүлгезинге аныяктарны быжыглаар талазы-биле Кострома областтың хөй-нинти организацияларының ажылының дуржулгазын семинарның киржикчилери көрөнүп көргөн. Сөөлгү чедиг чыл дургузугда ортумак школаларны, профтехучилищелерни, техникумнарны болгаш институттарны дооскан беш муң ажыг аныяктар областның көдөө черлериге барып ажылдай берген.

Ямзы-бүрү өөредилге черлерин дооскан аныяктар көдөө ажыл-агый бүдүрүлгезинге киржип эгелээн чорук областың ажыл-агыйларының коллективтерин аныяк кадрлар-биле чүгле быжыглаан эвес, харын-даа көдөө ажыл-ишчилерниң күш-ажылынып болгаш амыдыралының культуразын бедидерииге идиглиг болган.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

БЕЛГОРОД

Областың Ивнянск районунуң механизаторлары көдөө ажыл-агый машиналарын бедик темнилиг септеп турар. Келир чылдың ховуажылдарынга техниканы ейшаанда болгаш бедик шынарлыг белеткээр дээш Белгород областың чарыжының инициаторлары дөртку кварталда септезе чогуур тракторларның бежен хуузун ажылдап кириптеринге белеп кылдыр чыскаай тургузупкан. Тарылга болгаш хөрзүн сайзырады ажылдар машиналарны катап тургузарын бо хүнерде доозар деп турар.

УФА

Башкырияның тудуг индустриязы чаа чиг-эт баазалыг болган. Барыын Башкырияның геолог-шинчилел экспедициязының коллективи Абазаковонуң бедик шынарлыг тудуг даштары-биле байлак черии үлептүрге сайзырады ажылдап, ажыглаары-биле дамчыдып берген. Бо дээрге чурттуң Европа талазында ыдыг эң хөй байлактыг черии-дир. Үнелиг тудуг материалының мында шинчилеттинген курлавырлары чүс-чүс миллион тонна кылдыр санаттынар. Ол материал барык-ла черниң кырында чыдар болгаш аңаа карьер ажыл-агыйы хөй орулгалыг болур. Оортан тыпкан тудуг дажы материалдарыны бо автономнуг республиканың улуг үлептүр объектилеринге ажыглаар, чедишпейн турар ол материал-биле кожазында областарны база хандырар.

СТОЛБЦЫ

Минск областың «Неман» колхозтуң ажыл-ишчилери мал ажылының продукциязын күүрүнге садарын көвүдедип турар. Ында хаван фермалары чок, ынчалза-даа алдан ажыг тонна хаван ёдүн оортан чыл бүрү чорудуп турар. Хүүда дузалал ажыл-агыйларының артык-шылдыг хаван ээттерин дужааганының күүсели-биле ону чедип ап турар. Көдөө ажыл-ишчилериң «бичии фермаларының» санынга республикада чүгле бо чылын безин барык ийи муң ыдыг «фермалар» немешкен. Ооң түңнелинде эът садыл алыры ийи катап, сүт—үзэрби беш хуу өскен.

КИРОВОГРАД

Ногаа культураларының урезиниерии кадагалаар хөрзүжаак савналарны Кировоград областың «Сортсемовощ» каттыжышкынының туттунган цех кылып үндүрүп эгелээн. Ында тургускан машиналар ишкири ямзы-бүрү хемчээлдиг 160 муң саазын дааржактарны эзлчег санында берип турар. Украинаның специалистээн ажыл-агыйларының ыдыг таарымчалыг хааржак савналарга хереглелин бо чаа бүдүрүлге бүрүн хандырар.

КУЗНЕЦК

Пенза областың Кузнецкиде идик фабриказының ассортиментизиниң 80 хуузун чаартkан, ол чорук бүдүрүлгезиниң ороулгалыг болуруи улам көвүдеткен. Шеңелде цегин бүдүрүлгеде тургускының ачызында ол чедип алдынар агралыг болган. Мында идиктерии хөй эвес болуктер-биле кылып үндүрүп турар болгаш садыл алыкчылар чаа хевирниң идиктерин чүүлдүзүүн көргөнинiң соомда харын оларны бүдүрер кылдыр иептередип турар.

ЗАРДОБ

Азербайджан ССР-де Карл Маркс аттыг колхозка Алиевтерниң көдөө династиязының байырлалын демдеглээн. Нинти күш-ажылчы стажы үш чүс чыл болуп турар өгбүлени алдаржыдып байырлаары-биле бүгү Зардоб райондан аалчылар келген. Ан хоочун суттаттың Алиев төрээн ажыл-агыйынга 50 ажыг чыл ажылдап келген. Мырыцай чоокта чаа пенсиялап үнүгжее чедир ооң кадайы Асиба база хөй чылдарда ооң-биле кожа ажылдап турган. Колхоз-биле боттарының амыдырал-чурттаагазын оларның он бир уругларының база бижыы-биле сырый холбаштырган, олар— ажыл-агыйда эки ажылдыг механизаторлар, хөвөнчилер, малчыннар болуп турар.

САДОВОЕ

Совет Калмыкиязының Сарпин районунуң ажыл-агыйлары мурнакчы «Степной» совхозтуң дуржулгазын боттарынга ажыглап турар. Ховуу черге тараа культураларының эң бедик дүжүттерин аңаа кашдаа чыл улаштыр өстүрүп ап келген. Мурнакчыларның үлегерин ёзугаар ажыл-агыйлар чазыы чажып тарыыр шелдерии алгыдар, культураларның сорттарын бүрүн чаартырын организастаар, «Степной» совхозта кылып турары ышкаш эрозияга удур техниканы эки ажыглаар деп төлевилээн. Тараажылар келир чылын бедик көргүзүглерни чедип алыр дээш чарышты калбарткан.

СИСИАН

Армян ССР-ниң «Автоагрегат» заводунуң даглыг бедик черде ажыттынган Ашотаван суурда ажыттынган салбыры продукциязын берип эгелээн. Бо чаа бүдүрүлгени чоонуур калбак хереглел бараанарын бүдүрүп үндүрер кылдыр тускайлаттынган. Арменияның көдөө районнарында туттунган ындыг ийи үүс чыгам бүдүрүлгелер ам республикада ажыглап турар.

КАРШИ

Узбекистанның Кашкадарья облазында У. Юсупов аттыг совхоз-техникумда уругларга чаа комбинат байырлалдыг байдалда ажыттынган. Кайгамчык таарымчалыг болгаш көрүш-шинчилиг кылдыр туттунган цех кылып үндүрүп эгелээн. Ында тургускан машиналар ишкири ямзы-бүрү хемчээлдиг 160 муң саазын дааржактарны эзлчег санында берип турар. Украинаның специалистээн ажыл-агыйларының ыдыг таарымчалыг хааржак савналарга хереглелин бо чаа бүдүрүлге бүрүн хандырар.

КУЗНЕЦК

Пенза областың Кузнецкиде идик фабриказының ассортиментизиниң 80 хуузун чаартkан, ол чорук бүдүрүлгезиниң ороулгалыг болуруи улам көвүдеткен. Шеңелде цегин бүдүрүлгеде тургускының ачызында ол чедип алдынар агралыг болган. Мында идиктерии хөй эвес болуктер-биле кылып үндүрүп турар болгаш садыл алыкчылар чаа хевирниң идиктерин чүүлдүзүүн көргөнинiң соомда харын оларны бүдүрер кылдыр иептередип турар.

ЗАРДОБ

Азербайджан ССР-де Карл Маркс аттыг колхозка Алиевтерниң көдөө династиязының байырлалын демдеглээн. Нинти күш-ажылчы стажы үш чүс чыл болуп турар өгбүлени алдаржыдып байырлаары-биле бүгү Зардоб райондан аалчылар келген. Ан хоочун суттаттың Алиев төрээн ажыл-агыйынга 50 ажыг чыл ажылдап келген. Мырыцай чоокта чаа пенсиялап үнүгжее чедир ооң кадайы Асиба база хөй чылдарда ооң-биле кожа ажылдап турган. Колхоз-биле боттарының амыдырал-чурттаагазын оларның он бир уругларының база бижыы-биле сырый холбаштырган, олар— ажыл-агыйда эки ажылдыг механизаторлар, хөвөнчилер, малчыннар болуп турар.

САДОВОЕ

Совет Калмыкиязының Сарпин районунуң ажыл-агыйлары мурнакчы «Степной» совхозтуң дуржулгазын боттарынга ажыглап турар. Ховуа

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Чөвүлелинде

САГЫЛГА-ЧУРУМ — КАЯА-ДАА ЧУГУЛА

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралы Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч. Б. Ондарның даргалаашкынымы-биле болуп эртикен. Анда республиканың Ацимыр-тывыш ажыл-агый эргелиниде күрүнениң өртен чурумун ешпин турарын база улуг ажыл-агыйынга шалың төлевирииниң өзүлдезинге хамаарыштыр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле айтырыгларны чугаалашкан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Ацимыр-тывыш ажыл-агый эргелиниде күрүнениң өртен чурумун быжыглаар талазы-биле чамдык ажылдар чорутунуп турза-даа четпестер эвээш эвес дээрзин ук хуралга шүгүмчүлээн. Күрүнениң өртен чурумун сагып турарын контрольдаарының планы дыка хөй чыл дургузунда күүсеттинмейн келген. Чижээ Хемчиктиң ацимыр-тывыш ажыл-агыйынга сөөлгү ийи чыл дургузунда хыналданы чангыс-даа катап чорутпаан, херек кырында ол ажыл Министрлер Чөвүлелиниң бадылаанды-даа, эргелелдиң болуунд-аа планында бар.

Эргелел аппарадының ажылдакчыларының кылып чорукан хыналдалары дээштинг эвес, ханы анализ чок дээрзин ол хуралга шүгүмчүлээн. Чижээ, Тес-Хемниң болгаш Сыстыг-Хемниң ацимыр-тывыш ажыл-агый терлериге эргелелдиң кылып чорутканы хыналдазының тургускан актызын ёзугаар алырга, ол черге хажыдыышкын болбаан. Ындыг турбуже республиканың Өртектер талазы-биле күрүне комитедиг ол черге дыка хөй хажыдыышкыннарны илередкен. Өлүк дужааганы дээш ончулээрге төлевирде карышкактар хөй болган. Ол ышкаш Туранның база Хемчиктиң ацимыр-тывыш ажыл-агыйлары 1797 база 1531 рубльдерни тус-тузунда чедир төлевээнин илерзен.

Бо четпестерни дарый чайладырын, анчылар болгаш ескелдаа керээ чарган кижилер-биле кыска хуусаада санажырын ук хуралдан хүлээп алган докталда айыткан.

Күш-ажыл дээш төлевириниң хемчээли план ёзугаар кордүнгенинге чоокшулап турардаа болза, республиканың чамдык министерстволары, ведомстволары, бүдүрүлгелери, совхозтары 2 чыл 9 ай дургузунда бүдүрүлгениң өзүлдезиниң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле планны күүсетпээн дээрзин ук хуралга шүгүмчүлээн. Хөй-хөй бүдүрүлгелерде, автотранспорт организацияларында шалың төлевири күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнден хожудавышаан. Ол четпестер «Тыва кобальт» болгаш «Тыва даг-дүгү» комбинаттарга, «Каа-Хем» разрезке, «Тыва сут тудуг» трестиң ДБК-зынга, «Шагонартыжстрой» треске, «Тыва», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Бурунгаар», «Шивилиг» совхозтарга болгаш өске-даа черлерге хамааржыр.

Ажылдың бо чугула участогун контрольдаар хүлээлгелиг республиканың Күрпланы, Саң-хөө министерствозу, Күш-ажыл талазы-биле күркомитет, Тудуг банкызы, Күрбанк ышкак ажылдаанындан мындыг четпестер болгулап турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедидер, шалың төлевириниң фондузуун камналгалыг ажыглаар талазы-биле бо албан черлериниң контролю кошкак болган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин, ооң шалың фондузуунуң өзүлдезиниң деңнелиниден бедик турарын хандырарын министерстволарның, ведомстволарның, каттыжышкыннарның, бүдүрүлгелериниң, совхозтарның удуртукчуларынга даскан. Ол сорулганы чедиштиктиниг боттандырары-биле бүдүрүлгени болгаш күш-ажылды организастаарын сайырангайжыдар, бригада арганы хөгжүдер талазы-биле тодаргай хемчегларни алыры, ажылдың сөөлгү түнели дээш чангыс аай наряд-биле төлээр аргаларны шептередири, деңнелгелиг технологияны, механизацияның болгаш автоматизацияның дерил-хереклелерин долу ажыглаары чугула дээрзин ук хуралдан хүлээп алган докталда айыткан.

АРГА-ЫЯШТЫ ХӨМАГАЛЫГ АЖЫГЛААР

Арга-ыяш — бистиң байлавыс. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак арга-ыяштыг хумагалыг ажыглаар, ону катап тарып өстүрер болгаш камгалап, кадагламаар дугайында улуг кичээнгейни салып турар. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шийтпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Тываның ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары сөөлгү чылдарда арга-ыяш курлавырларын чөп ажыглаар база ону камгалаар талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган. Ажылдап кылдыгаан хемчеглерни чедиишкинниг күүседир дээш арга-ыяш ажылдакчылары боттарынга бедиткен хүлээлгелерин алган ажылдап турар.

Тываның делгемнери арга-ыяш-биле байлак. Дыт, шинн, хадын, чойган, пөш дээш оонда өске ыяштар бистиң арга-ырыгларывыска шыва алган. Республиканың арга-ыяш ээлеп турар шөлү 11 млн. 385, 4 муң га. Арга-ыяштың кол хевирлеринге хамааржыр дыт 51 хуу, пөш 43 хуу, хадыг, хадын 6 хуу черни ээлеп турар.

Республикада 92 бүдүрүлгелер ыяш белеткеп турар. План ёзугаар чылдың-на 550-600 муң кубометр ыяшты жезин алыр ужурлуг. Херек кырында ыяш кезип алыр фондуюң 75 хуузун шиңгээдип ап турар. Көдээ ажыл-агый, Одаар түүл үлетпүрүмүң министерстволары, респотребсоюз, аныыр тывыш үлетпүрүмүн эргелеп, райкүүскомнар кезип алыр ыяш фондуларын кошкак шиңгээдип ап турар. 2100 га шөлге ыяш культураларын тарып одуртуп тургаш, арга-ыяшты катап тургузуп турар. 2500 га шөлге арга-ыяштың чайгаар өзүп көвүдээр чоруунга идиг бээр ажылдарны чоруткан. Арга-ыяш курлавырларын камгалаар болгаш катап тургузар талазы-биле хемчеглерни ап чорутканының түнелиниде арга-ыяшты катап тургузарының балансызы дүзүүн турар апарган.

Бии-Хем, Тожу, Каа-Хем районнарда ыяштың кол уксаазын катап тургузар ажыл эки тургустуунган.

Белеткеп турар ыяшты кайчаар ажыглап турар бис? Ол ыяштың 70 хире хуузун ажыглап турар. Ыяштың түгле эки черлерин алгаш, ооң артыңчыларын, будуктарын ажыглавайн турарывыс хомудавчыг. «Тыва көдээ тудуг» трестиң, Одаар түүл үлетпүрүмүң министерствозунуң, Иштики херектер министерствозунуң, эдип-чазаар күш-ажыл черлериниң болгаш өске-даа ыяш белеткеп турар черлериниң ыяш кескен черлеринде ажыглап болгу дег ыяш артыңчылары хөй артып каап турар. Шак мындыг ээ-харымсалга чок чоруктуң уржуундан республикада ыяш кескен черлерге, чылдың-на 70 муң кубометр ажыг ыяш төтчеглеттиниң, октаттынып турар. Ыяш соорткан эки оруктар чок боон турарындан ыяшты ужургаш, будуун аштан каапкаш соорткан алыры бүтпейн турар. Республиканың барыын болгаш мурнуу районнары, Бии-Хем район кижи чедип шыдаар черде турып турар ыяш фондузуу чедип алырда безин бергелерге таварыжып турар.

Арга-ыяш курлавырларын чөп ажыглаар, ыяш кескен черлерни аштап арыглаар, арга-ыяшты өртten камгалаар талазы-биле хыналдаларны ыяш ажыл-агыйлары кошкак чорудуп келген. Ыяш ажыл-агыйларының кол лесничийлери арга-ыяшты өртten камгалаар, ону үрегден төтчеглээр чоруктарны болдурбас талазы-биле хемчеглерин ап чорудар ужурлуг. Ынчалза-даа чамдык кол лесничийлер бо ажылды ала-чайгаарлаашкынының агымыче кирип, хыналданы кошкаткан. Кызылдың ыяш ажыл-агыйының кол лесничийи Г. С. Степин, Чадаананың А. П. Яковлев, Туранның В. А. Тервов, Тожуүүн Н. Т. Лукьянчук оларны маңаа хамаарыштырыр болуур. Республиканың арга-ыяш ажыл-агыйларының дыка хөй лесничийлери чон ортузунга таймылбыр ажылын организастап чорутпайн турар болгаш арга-ыяшты камгалаар керекке оларны хандыкшыктайн турар.

Школачыларның арга-ыяш ажыл-агыйлары-биле кады ажылдаарын лесничийлер чорудар ужурлуг. Олар көдээ Советтер-биле сырый харылзааны тудуп, чурттакчылыг суурларны чаагайжыдып, поганчыдарынга улуг дузаны чедирер хүлээлгелиг. Бо ажыл кайда-даа кошкак тургустунган. Бай-Тайганың, Барыын-Хемчиктиң, Өөрүүнүң, Чадаананың арга-ыяш ажыл-агыйлары боттарының девискээрлерин мынчага чедир чаагайжыдып ап шыдаваан.

Республикада арга-ыяш камгалалын 31 санныг лесничестволуг 10 арга-ыяш ажыл-агыйлары боттандырып турар. Арга-ыяштың өртten камгалаар талазы-биле кол ажылды арга-ыяштың ужар түүл камгалалының Красноярск базазының 4 авиасалбыры кылып турар. Арга-ыяштың өрттенир чоруун баш удур болдурбас талазы-биле күрүнениң арга-ыяш камгалалы бо чылын чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Арга-ыяш ыштынге чораап, өрт аймылының дүрүмнерин хажыттан 123 ажынын илередип тыпкан, олардың 102-зинге административтиг хемчеглерни көргүскен.

Черниң кежин пөш тооруун, чыжыргананы чыыр дүрүмнерин болгаш хуусааларын сагыпас кижилер-биле демиселди чорудары-биле рейдилерни кылып турар бис. Арга-ыяш камгалалының, шагдаанын, күравтоинспекциязының, Арга-ыяш ажыл-агыйының министерствозунуң, чер-черде ыяш ажыл-агыйларының ажылдакчылары рейдилерге киржип турар. Арга-ыяш ажыл-агыйының министерствозунуң ажылдакчылары пөш тооруун хуусаа четпээнде чыгган 20 хамаатыга торгаал ошааган. 1982 чылдың күзүнүндө 1785 рубль өртектиг 119 килограмм чыжыргананы хамаатылардан хавырган.

Республиканың арга-ыяжын өртten камгалаар талазы-биле чамдык ажылдар кылдыгаан. Чүгле 1983 чылда 767 га шөлге 90 өрт болган. 6 черге болган өрттүң бурулуут кижилерни илередип тыпкан болгаш 3 өрттүң чедирген когаралын бурулуут кижилерден төлеттиргеп. Чамдык таварылгаларда арга-ыяштың өрттенги бээр чоруу ээрекчилерниң буруузу-биле болгулай бээр. Оларның чамдыктары арга-ыяш ыштынге сагыза чогуур чурумнарны эки-ле билбес боон турар. Тожуүүн Азас ортумак школазының 8-ки класчының ээрекчизи Алексей Отейбен, Чоон-Хемчиктиң Хөндергей ортумак школазының ээрекчилери Сарыглар биле Ондар арга-ыяш ыштынге чоруп чораап чурум сагыпаанындан өрттер болгулаан.

Таңдымын, Чадаананың, Тожуүүн ыяш ажыл-агыйларында чоя ортузунга агитас-массалыг ажылды кошкак тургускандан бо черлерге болгулаан өрттерни барык-ла бир ай чыгыы өжүрүп келген. Чадаананың арга-ыяш ажыл-агыйы кыпкан өрттү өжүрер кижилерни болгаш техниканы чогуур деңнелиге чедир организастап шыпаваанының түнелиниде өрт хөй черге хөрлээлеп кыпкан.

Республиканың Ыяш ажыл-агый министерствозу чылдыңа ыяш культураларын 2100 га шөлге катап тарып өстүрүп, совхозтарының шөлдериниге 300 га арга-ыяш дилиидектерин тарып олуртуп турар. Тарып олурткан ыяш культураларының түгле 60 хуузу өзүп үүп турар. Моон чылдагааны түдел дээрге, агаар-бойдустуң таварымча чок байдалдары, тарып олуртулганың технологизизи сагыпаанында болган малга чидиртип турарында.

Арга-ыяш ажылдакчыларының мурнуунда арга-ыяштың чөп ажыглаар, ону катап тарып өстүрер болгаш камгалаар талазы-биле хөй ажылдарны кылыр сорулга турүп турар. Бистиң хоорайларывыстың болгаш суурларывыстың чагайжыдылгазынга дээштиг дузаны чедирер, он бирги беш чылдың өзек чылында алган социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседир дээш шудургу ажылдаар ужурлуг бис.

Т. БАРААН.

Тыва АССР-ниң ыяш ажыл-агый министерствозунуң оралакчызы, республиканың кол лесничийи.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

САТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

Ортумак ыракшылдыг америк ядролуг чаа ракеталарын Барыын Европада тургузуп эгелээни-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглели делегейиниң хөй-ниитизиниң, даштыкы парлалганың кичээнгейинден төвүнде туруп турар. Ол Медеглелди үүлдүгзүмүп, бүрүн деткээн дугайында дыннатпышаан, Венгрияның «Непсабадшаг» солуну мынчаар бижээн: «Бүгү партияның болгаш бүгү совет улустуң күзел-соруун илергейлеп, АКШ-тың амгы администрациязының болгаш НАТО блогунуң авантюристиг милитаристиг политиказынга чогуур харыны бээрниге оларның чайгылыш чок шиитпирлиин совет удуртукчуунуң Медеглелинде айткан». ССРЭ-ниң болгаш бүгү социалистиг дем каттыжылгазының айыл чок чоруун бүзүрелдиг хандырарынга, шериг күүзүнүң талазы-биле дең байдалды хевээр арттырарынга Совет Эвилелиниң харыы хемчеглери эргежок чугула болган, ынчаарга ол дең байдалды үрээрин америк империализм оралдажып турар деп. Польшаның «Трибуна люду» солуну айыткан.

Совет Эвилели кажан-даа, кымга-даа кыжанмайн келген болгаш кыжанмайн-даа турар деп. Герман Демократтыг Республиканың «Нойес дойчланд» солуну онзалап демдеглээн. Боо-чепсектя, бирги ээлчегде ядролуг чепсекти эндере бүзүрериң сорсадыр, ядролуг дайынның кыжанмышкынын бүрүн үзүткаар дээш Совет Эвилели шиитпирлиг демисе-жип турар.

Вьетнамның «Нян зан» солунунуң редакция чүүлүн «Совет Эвилелиниң чөптүг болгаш принципиалдыг туружу» деп эгелиг кылдыр парлаан. Ында онзалап демдеглээн болза: «Женевага чугаалажмышкынынарны Рейганның администрациязы бодунуң айылдыг дайын белеткелдеринге ажыглаарын оралдажып келген. Ынчангаш ол чугаалажмышкынынга удур демисединиң дугайында ол клеткелинге база тодаргай чугаалаан. АКШ-тың империализминиң эң-не реакцылыг болгаш агрессивтиг күштери шериг күүзүнүң талазы-биле Совет Эвилелиниден артык күштүг болуруун чедип алыр болгаш бүгү делегейге бодунуң империалистиг тергиделии тургузарынче түткүп турар-дыр деп, У. Каштан айткан. Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага тургузуп эгелээнин Канаданың коммунистериниң удуртукчузу шыңгыы бүрүү шапкан.

Делегейиниң ийи системаларының аразынга демисел амгы үеде улам-на чыдыг харылзаа бижип турар.

Даштыкы шериглерни Чадтың девискээринче ооң кожазы Төп Африка Республиканы дамчыштыр кирген болуп турар. Чадтың национал чангыс эвиниң шилчинишкин чазаанының күштеринге удур даштыкы шериглерни Хабрениң ёзу-чурумуу ажыглавышаан, улуг хемчээлдиг шавар халдаашкынга белеткеннип турар.

Хабрениң болгаш Заирниң шериглериниң колоннаалары Чадтың сөөгү девискээринде Зоуар хоорайны эжелеп алыр сорулга-биле ынаар утлай чорупкан. Ол шериглерни амгы үениң чаа шериг техниказы болгаш чепсээ-биле хандырган болуп турар. Францияның президентизиниң Африка херектериниң талазы-биле чөвүлекчизи Г. Пенн чоокта чаа Чадка барып чораан түнелиниде шавар халдаашкыннарны эгелээр дугайында шиитпир хүлээп алдынган. Амгы үеде Чадта 3 муң ажыг француз солдаттар болгаш офицерлер туруп турар. Ынчангаш Чадтың иштики херектеринге даштыкының империалистиг холгаарлаашкыны база катап күштелген.

Ядролуг америк чаа ракеталарын Барыын Европаның девискээринге тургузарынче түткүп, Женевага чугаалажмышкынарга тургузулганы чедип алырынга ында сонуургалдыын болгаш түткүлдүүн илергейлеп келген. Европага ядролуг боо-чепсекти кыызгаарлаар дугайында ара соксаан чугаалажмышкынарны катап эгелээрининг аргазын Москва ам бээни айтып турар-дыр».

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглели бүгү делегейге кайгамчык улуг ужур-дузалыг чугула документ болуп турар деп, Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, АДР-ниң Революстуг чөвүлелиниң Даргазы Б. Кармаль медеглээн. Барык дөртен чыдыг ханы сагыш човаашкынын Италияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Э. Берлингуэр илергейлээн. Ортумак ыракшылдың ядролуг америк чаа ракеталарын Барыын Европаның девискээринге тургузарынче түткүп, Женевага чугаалажмышкынарга дугуржулганы чедип алырынга ындыг базынны «эргежок чугула негелге» кылдыр санап келген кижилер делегейниң хөй-ниитизини негелеп турган деп, ол айткан. «Першинг-2» ракеталарны ГФР-ниң девискээринге тургузары дээш Германияның Федеративтиг Республиказының бундестагы бадылаан сөөлүнде Женева чугаалажмышкынарынга ооң соңгаар киришпес дугайында шиитпирин Совет Эвилели хүлээп алган.

Женевага чугаалажмышкынарның ара соксаанны дээш шыңгыы харылсалга Германияның Федеративтиг Республиказының чазаанга болгаш Г. Кольдун болунга дорту-биле онаажып турар деп, Германияның социал-демократтыг партиязының фаштаар черниң төлээлелчизи **В. Клемент** медеглээн. Америк ракета-ядролуг чепсекти Европага тургузары-биле эштежир кылдыр ССРЭ-ни болгаш ооң эвилелчилерин Барыын чүткүн «демир дег туружу» албадаптар дээн АКШ-тың администрациязының болгаш ооң НАТО талазы-биле эвилелчилериниң кордаашкынары совет удуртулганың хемчеглериниң түнелиниде буурап дүшкеи.

«Вашингтонның авантюристиг политиказынга болгаш хөделиишкиннерге шыңгыы сагындырыг», «Бедик харылсалгалыг болгаш шиитпирлиг политиканың үлегери», «Чогуур үезинде тодаргай харыы» деп эгелеринде адаа-биле Ю. В. Андроповтуң Медеглелиниге хамаарыштыр тайылбырларны Болгарияның солуннары парлаан. Делегейде тургустуунган амгы байдалды принципиалдыг ёзу-биле Медеглелде айыткан болгаш боо-чепсекти өндере бүзүрерни соксадырынче, ядролуг дайынның кыжанмышкынын чайладырынче Совет Эвилелиниң чайгыыш чок утланышкынын база катап бадыткаан деп, «Работническо дело» солун бижээн.

(САТА).

КОЛ КИЧЭЭНГЕЙДЕ

КОЛ АССАМБЛЕЯДА

НЬЮ-ЙОРК. (САТА). Каттышкан Нацилар Организациязының Кол Ассамблеязының 38-ки сессиязының эдилчегиг хуралында Палестина дугайында айтырыгны чугаалажып эгелээн. КНО-ның чиңгине секретары Х. Перес де Куэльярның болгаш палестин улустуң бүрүн эргезин боттандырар талазы-биле КНО-ның комитединиң илеткелдерин делегаттарның чугаалажып көрүшкүнүнге киргеп. Палестина айтырыгны чөптүг кылдыр шиитпирлээри Чоокку-Чөөн чүкке чөптүг болгаш бүгү-ниитги таварыштырылганың кол түүлдериниң бирээзин болуп турарын илеткелдерде демдеглээн.

Комитеттиң даргазы М. Сарре (Сенегал) эдилчегиг хуралды ажыткан болгаш Чоокку Чөөн чүктүң айтырыгын чөптүг кылдыр шиитпирлээрин узамыктырарынче болгаш араб девискээрлерин дүрүм чок ёзу-биле эдилээрни моогежидеринче утланган империализминиң болгаш сионизминиң күштериниң хөделиишкиннерин шыңгыы шүгүмчүлээн. Палестин улустуң эргелерин хүлээп көрбээн болгаш катап тургуспаан турда, Чоокку Чөөн чүкке тайбың тургустуунун шыдавас деп, ол медеглээн.

ТӨЛЭЭЛЕКЧИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БЕЙРУТ. (САТА). Ливанның массалыг информация челистеринең медээзин ёзугаар алырга, Палестинавы Хостаар организациязының Триполиде төлээлекчизи медеглел кылган болгаш Дамаскыга чедип алдынган дугуржулганы боттандырар программаны ажылдан кылырын Ливанның премьер-министрге турган Р. Караме чоокку үеде эгелээр болгаш ук программаны сонуургалдыг бүгү талалар-биле кады чугаалажып көөр деп турарын дыңнаткан. Триполиден парламентиниң депутады Караме харылзаштырарының дээди комитединиң даргазы болуп турар. Триполиде байдалды таарыштыр шиитпирлээрине хамаарыштыр Дамаскыга чедип алдынган Сириниң болгаш Сауд Аравиянның дугуржулганы боттандырарын ол комитетке дааскан турган.

Ливанның сонгу девискээринде Триполи хоорайның районунда тус-тус палестин организацияларының аразынга ат-ыяжымышкынынарны соксадырынга хамаарыштыр дугуржулганың чедип алдынганын Сириниң болгаш Сауд Аравиянның дипломатторлары хүлээлгеннер.

ПАКИСТАННЫҢ ХОЛГААРЛААШКЫНЫ

ДЕЛИ. (САТА). Индияның парлалгазының медээлерин ёзугаар алырга, Афганистанга удур чарлаваан дайынынга Вашингтон сөөлгү үеде Пакистанның шериг кезээтерин колбаа-биле ажыглап турар. Ынчангаш Пакистанның эргелегилергалары можазы күрүнете—Афганистан Демократтыг Республиканга хамаарыштыр өжээтен политиканы чорудуп, ол чурттуң иштики херектериниге каржызы-биле холгаарлап турар.

Пакистанның шериглери контрреволюстуг афган дээрбечилериниң хевин недип алгаш, Афганистанның кызыгаарын үрең, ол чурттуң девискээрниче шүргүп киргеш, тайбың чурттакчыларны өлүрүп, суурларже халдап, будуруда черлерин үрегдеп турар. А контрреволюстуг чепсектиг афган дээрбечилер Пакистанның чонунуң демократтыг эргелер болгаш хосталга дээш демисединиң базарынга киржип, Пакистанның шериг эргелегилергаларынга дузалажып турар.

Пакистанның девискээринде туруп турар контрреволюстуг афган дээрбечилер боттарының кол күштерин сайгарылдыр көөрүүн турарын Индияның «Блитц» солуну бижээн. Чижээ, дерзин дээрбечи Хекматяр башкаан белүк контрреволюстуг кижилер Афганистан Демократтыг Республиканың мурнуу-барынын кызыгаарының чоогунда чедө берген болгаш АДР-ниң чонунга удур чепсектиг халдаашкынарны кылырынга белетиккен турарын.

АКШ сөөлгү үеде АДР-ниң иштики херектериниге каржы болгаалзаашкынынга улам күштелдирип, контрреволюстуг дээрбечилерни өөредип, чепсеглеп, афган улусха удур идаан турар. Чепсектиг дээрбечилерни белеткээрниге, өөредириге Американың Каттышкан Штаттары хөй миллион долларны чарыгдап келген.

Канаданың Атлантика океандан Оожум океан чедир эриктерин дүрээр чүс-чүс муң кижи киржикчилиг чыскаалдар дайынга удур боон турар. Маселыг чыскаалдар болгаш митингилер: «Чалгынныг ракеталарның шенелделерин Канадага кылдырбас бис!», «Канаданы ядролуг чепсек чок зона кылдыр чарлаар херек!» «Европага «Першингтерин» болгаш чалгынныг ракеталарны тургуспас!» — деп чыйгырыгларның адаа-биле боон эрткилээн. 35 муң ажыг монреальчылар хоорайның кудумчуларынче чыскаалып үнген. Митингиге чүве чугаалаан кижилер Барыын Европада АКШ-тың чаа ядролуг чепсектерин тургузарынга удурлашып турар хөй кижилиг чыскаалдарның киржикчилери-биле тайбың даяң демисежип турар канадаларның эң-сеткил каттыштырылгазын илергейлээн.

ЧУРУКТА: Монреальдың кудумчуларын. да дайынга удур массалыг чыскаалдың киржикчилери. «Хиросима—ан-даа, уттуңдурбаан!» — деп бижин каяа транспарантыларны чыскаалганнар турдуп алган чорааннар.

А. МЕЛИКЛИННЫҢ фотозу. (САТА).

ЧАДТА БАЙДАЛ

ПАРИЖ. (САТА). Франс пресс агентствоюуң дыңнадыын ёзугаар алырга, Заирниң 4 муң кижи составтыг хөй шериглери Чадта чеде берген. Расисчи Мурнуу Африка Республиканың болгаш Барыын чүк чурттарының эвилелдээни даштыкы хөлезилеништиктер Заирниң ол шериг кезээтерин баштап турар. Даштыкы хөлезилеништиктерни чырыынга, белеткээрингe, чепсеглээрингe Израиль улуг киржилгелиг болган. Заирниң Чадта шериглерин көвүдедиринге болгаш күштелдиреринге хамаарыштыр шиитпирни АКШ-тың болгаш Францияның ыйышкыны-биле хүлээп алганын Африка чурттарының парлалгазы бижип турар.

Даштыкы шериглерни Чадтың девискээринче ооң кожазы Төп Африка Республиканы дамчыштыр кирген болуп турар. Чадтың национал чангыс эвиниң шилчинишкин чазаанының күштеринге удур даштыкы шериглерни Хабрениң ёзу-чурумуу ажыглавышаан, улуг хемчээлдиг шавар халдаашкынга белеткеннип турар.

Хабрениң болгаш Заирниң шериглериниң колоннаалары Чадтың сөөгү девискээринде Зоуар хоорайны эжелеп алыр сорулга-биле ынаар утлай чорупкан. Ол шериглерни амгы үениң чаа шериг техниказы болгаш чепсээ-биле хандырган болуп турар. Францияның президентизиниң Африка херектериниң талазы-биле чөвүлекчизи Г. Пенн чоокта чаа Чадка барып чораан түнелиниде шавар халдаашкыннарны эгелээр дугайында шиитпир хүлээп алдынган. Амгы үеде Чадта 3 муң ажыг француз солдаттар болгаш офицерлер туруп турар. Ынчангаш Чадтың иштики херектеринге даштыкының империалистиг холгаарлаашкыны база катап күштелген.

ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

ВАШИНГТОН. (САТА). Куба база улусчу тургузугну дүжүрер дээп кем-буруулуг оралдажыышкыннарындан ойталаарын Рейганның администрациязы бодавайн турар. АКШ-тың национал айыыл чок чорук чөвүлелиниң бедик албандужаалдыг ажылдакчызы Константин Менгес ол дугайын ажыы-биле медеглээн. «Куба-америк фонд» деп кедергей реакцылыг организацияның чыыжынга ол чүве чугаалаан болгаш Кубага удур контрреволюстуг дээрбечилерге деткимчеңи күштелдирери эргежок чугула деп медеглээн. Ол күштер Кубага «демократияны катап тургузар» соруглалыг деп, өнүк-чөңгээни өөскүдерин Менгес оралдашкан.

Кубага удур чепсектиг хөделиишкиннер-биле чергелештир, психозогтуг дайынны калбартырынче К. Менгес база кыйгырган.

КҮШТҮГ СОГУУШКУН

САН-ХОСЕ. (САТА). Сальвадорда Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң отрядтары Маганьиниң чалга ёзу-чурумунуң аг-шериглериниге өлүмнүг согуушкуннарны тавартыштырып турарын тура халышканнарның «Венсеремос» радиостанциязы дыңнаткан. Шаап халдаашкынының башгайгы айында-ла олар дайзынның 200 ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин чыскаалдан үндүрген болгаш 259 кижизин тудуп алган, чурттакчылыг дөрт черлерин ээлеп алган.

ДЭЭРБЕЧИЛЕРНИ УЗУТКААН

ЛУАНДА. (САТА). Анголаның хосталгазының улусчу чепсектиг күштери (ФАПЛА) Чоокта чаа УНИТА-ның өлүрүкчү дээрбечилерин узуткаар талазы-биле чеднишкинниг хемчеглерни боттандырган. Контрреволюстуг дээрбечилериниң Бие, Уамбо болгаш Мурнуу Кванза можуларга тургускан шериг баазаларын узуткаанын Ангола Улус Республиканың солуннары дыңнаткан. Дириг күш болгаш шериг чепсээниң талазы-биле улуг когаралга дээрбечилер таварышкан. Контрреволюстуг дээрбечилериниң лагерьлеринче мооң мурнунда күш-биле апарган турган 800 тайбың хамаатыларны ФАПЛА-ның дайынчылары хостаан. Улусчу камгалал организациязының (УКО) отрядтары болгаш түс черлериниң чурттакчылары контрреволюстуг чепсектиг дээрбечилерни чылча шавар-рынга идепкейдиг киришкен.

МУГУР-АКСЫ СУУР, ООҢ КИЖИЛЕРИ

(ПУБЛИЦИСЧИТКЕН ЧҮҮЛ)

Мөңгүн-Тайгага баштайгы бажың тава 1930 чылды совлэүредир Каргының Кускунмуут-Арыгга салдынгаимн улуг назылыг кижилер бадыткап турар, оны ында ам-даа артып калган эрги тудут орну база хереченлеп чыдар. Бешалды-ла бажың тудуптар болза, долуп каар тар аяңга турумчууру кеди чок деп билгеш, ол үениң мурнакчы арттары ук төлевилелди холуп каапкаш, Мугурнуң Каргыбиле каттышкан белдиринің оң талакы эрик кыры шөлду сууржуур чер кылдыр шилип алган чүве-дир. Аңмаар хевирлиг, шала чок казанактардан эгелээш, бир-нийн өрээл, демир суугулуг бажыңнарга чедир тудуг-суурның эгелекчилеринге десятник С. Арагайты, бызанчылар Х. Мылдык, И. Шуугуур, И. Седип, И. Буянды, С. Дондук, ус-дарган С. Мандычы болгаш өске-даа ураштевер араттар кирип турган. Бирээзи — черге, өскези, чүгле чүве ийик, «аскыр» деп адаар дөрт даванныг бедик серп кырынга туруп алгаш, ийи тудалыг, соңгаар ужугар диштерлиг хирээни өскедип, бадырып тургаш, дээвир, соңга, хаалга маизаларын дилер турганнар. Ынчангаш Мугур-Аксы суурның тава дөрт бүттүг даван-даяк кырынга бүткен деп чугаалаар болза, частырыг болбас. Ол буянныг кижилер Мугур-Аксын амгы үеним чаңгыс аай үлегер-майыктыг көдээ суурларның деңгелиниге чедир тудуп тургускаш, ууруг-суурук «кызыл-дустап» чоруй барза-даа, олардың ураи-шевер арга-дуржултазы салгакчыларының идегелдиг холунга кирген.

Ам Мугур-Аксы 633 өг-бүледен тургустунган 3040 кижиниң сыңыштыр турар чуртталганың 1—2 аал кирер хөй санныг бажыңнарындан эгелээш, культура-амыдыралдың улуг тудугларында чедир моңгүн-тайгажыларның чоргаарланыры ёзулуг-ла ажылтын суур апарган. Бөгүн ону Кара-Дагдан, Казылган боомундан азы Сээдек арттың кырындан б[illegible] долемнеп ораргa. Каргы, Мугур хемнерде чеденипкеи бичии хоорайжыгаш сагындырар. Оон чоокку келир үеде план-төлевилелин алгаш коорге, ыидыг болуру-даа алдын.

Мугур-Аксы — хары угда районнуң, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң база товү. Оны улам калбарты, чаагайжыды тудуп тургузарынга септелге-тудут участогунда Ч. Донгак, Н. Делгер-оол оларга башкарткан бызанчылар, шеверлекчилер бригадазары, көжүп чоруур механизастаттыгиан колоннада Д. Ооржак, К. Шыдырбаа, К. Мамбыштай ышкаш дагдыныкчыларга баштаткан комсомолчуланыктар, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозта М. Мамбыштайга удурткан тудуг звенозумуң ажылчыннары, керээлиг ажылдап турар арнян тудугжулар бригадазы биче эвес үлүг-хуузун кирген болгаш киирипдаа турар. Қыжын кылама чайындызы, чайын үерлээн суу-биле кижилериң ыдайбээр аргыжарынга шаптыкмооидак болуп турган Мугурнуң ийи эрнин тудуштур узун, каалама көөрүгүг септелгетудут участогунуң ажылчыннарының демнят холу тудуп кылган.

Мугур-Аксының аэропорту «АН», «Л—410» самолёттарны болгаш вертолёттарны бодунга хүлээп ап, почта, пассажир сөөртүлгезин саат чокка боттандырып, планын доктаамал ажыр күүседип турар. Оон начальныгы коммунист Д. Доржу чаңгыс ол-ла шугумда 16 чыл ажыр ажылдап, чүгле Мөңгүн-Тайганың эвес, харын Бай-Тайга, Барын-Хемчик районнарның ажылшчыларинде, Қызылдың, Красноярскиниң авиабүдүрүлге коллективинде алдар-хүндүлүг бараан болуп турар.

Мугур-Аксының бүдүрүлге албан организацияларындан районнуң хереглекчилер нинтиилелиниң баштаар черииң даргазы Б. Салчак, тудуг участоктарында начальниктер К. Донгак, Д. Хомушку бүдүрүлге, кижилер-биле ажылдың билдиилиг организакчылары апарган, оларны партияның III район конференциязындан партияның XIX область конференциязыига делегаттар кылдыр соңгаан. Бистиң суурувуста Тыва АССР-ниң школаларының, культуразының, садының болгаш нинтиинің чеменелгезиниң алдарлыг ажылдакчылары Б-К. Салчак, М. Ондар, Д. Чанзан, дээди эртеминг уруглар эмчизи З. Донгак, быжыкчы-дааранакчы К. Хертек ышкаш боттарының шудургу күш-ажылы-биле чонның хүндүткелии чаалап алган кижилер ажылдап, чурттап турар. Чечен чогаалдың, музыканың, ураи чурулганың хыын тып, аңаа күжүн шепеп чоруур салым-чанныгларга башкы М. Саая, культура ажылдакчылары Э. Б-О. Саая, К. Салчак, А. Намгай-оол, Ч. Артай-оол болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Мугур-Аксында партияның болгаш күш-ажылдың хоочуну О. Очур-оол даргалаан хереэженнериниң 4 төвүлелдери, 10 бөлүү кирип, оларның күжүзиле 4000 ажыг дыт, тал, терекгерии олуртуп, барык бажың бүрүзүиде чечектерни өстүрүп, 506 аал-өрегелер хуудa малды тудуп, ажаан турар.

Суурда тоолчу, зостехиик, альпиинст чораан К. Шөмбүл, маадыр-не О. Очур-оол, почтачы С. Дамба, таиныылдар Х. Серен, С. Седип-оол, И. Шожут болгаш өске-даа пенсионерлер, күш-ажылдың хоочуиары аныяк-өскеиге, биче чаштарга дагдыныкчы, кижизидикчи буянныг салдарын чедирбишаан чоруурлар.

Ыиш биле хөмүр-даштан өске одалга ажыглавайн төраан суур чурттакчыларынга электри энергиязы-биле ажылдаар эдилелдер: хеп чуур машина, соодукчу, телевизор, аккөк от—газ болгаш өске-даа чүүлдер ам амыдыралда бижы-биле кирген. Партияның, чазактың ада сагыш човаашкыныиың ачызында өзүп, сайзыраан суурунга чон иниек, ол хүи келген тудум чечектелиг түрзүн дээш, бүгү-ле чүүлдерни кылып турар болза-даа, Мугур-Аксын моон соңгаардаа культурдуг, үлегерлиг төп болдурарынга шаптыктап турар, четпестер шиитпирлеттинмээн айтырыглар чок деп болбас. Кудумчуларны күштүг сайгылгааннар-биле четче чырыдар, чараштыр штакетииитээр, чаа тургустуиган квартталдарга ат тыпсып, бажыңнарны хериинээр, дутаарлаар ажылдар кончуг оожум чоруп турар. Суурда 127 өрегеиниң хууда малы чок. Ол хиреде, азырал, коданчы эвес, черлик тозанчы-даа иттар кижилерни, мал-магаины ээрип, ызырып, суурнуң санитарлыг байдалын бакырадып турда, оларны узуткаар дутайында бо чылдың февральда боттарының-иакады үндүрүп алган шиитпирии көдээ Совет, коммунал ажыл-агый бүдүрүлге комбинады бо хүннерге чедир күүсетпейн турарлар.

Мугур-Аксын интернационалчы суурлуг деп болур. Мында бурят Г. Тыкшеева, армян С. Нурбекян, орус Ю. Прокудин ышкаш эвилелдиң аңгы-аигы булуңнарындан келген хамаатылар тыва оолдар, кыстар-биле өг-бүле болчуп алган, амдыызында эвээшдаа бол, районнуң бүдүрүкчү күштериниң озулдезиигe идиг берип, үидезии чурттакчылар-биле чаагай эп-найыралдыг, деииг ажыллап, чурттап турарынга чүгле байыр чедирер херек. Мөңгүи-Тайга яизы-бүрү эртем-шинчилел экспедицияларының, альпиизмиың болгаш туризмиің сонуургавчыг черн апарган болганда, боже келир хөй иациоиалдыг кижилер ыяап-ла Мугур-Аксын тавартыи эртер, акы-дүнма Моолдан аалчыларны маиза үтүүп хүлээп алыр. Ынчангаш бо чүүлдү бодумнуң-биг шулүүмде мындыг одуруглар-биле доозуксаан ийик мен:

...Аксында суур адыг эзлеп сурагжып тур,
Алдарың дээш кудумчу-даа адаттыиды.
Аалчымны бажыңымче
эдертип кээр
Адрезим база сеи сеи.
Мугур хемнм!

Молдурга САЛЧАК.

ЧҮС-ЧҮС ЧЫЛДАРДА КАДАГАЛААР

Чаартылганың Бүгү-эвилел институдунуң үстелчек будук-биле чуруига кылдызинге чоокта чаа XVI вектиң италя чуруқчузу Франческо Граначчиниң «Мадонна дүжүлгеде» (Одесса барыны болгаш чөөн чүк ураи чүүлдериниң музейи) деп ол нарын тураскаал-чуруун катап тургузары доозулган. Солагай таладан оң талаже: Чаартылганың Бүгү-эвилел институдунуң ажылдакчылары — шинчилелдиң физика-химиялыг аргаларының лабораториязының улуг эртем ажылдакчызы С. Пискарёва.

В. ВЕЛИКЖАНИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Тываның ном үндүрер чери Ирина Печеринкованың «Маркстың өг-бүлезинге кижизидилге» деп номун тыва дылче очулдургаш, парлап үндүргеи.

Женни биле Карл Маркс чеди уруглуг болгаинар. Оларның дөртү бичизииде-ле чок апарган. Үш кызы— Женни, Лаура болгаш Элеонора арткан. Ол уруглар үгааииыг, бүгү талазы-биле сайзыраигай, сеткил-сагыжы онзагай, бедик мөзү-шынарлыг кижилер кылдыр озуп келгеинер.

Бо болза кайгамчыктыг өг-бүле чораан. Боттарының аразында харылзаазының чаражы-биле, келир үеиин өг-бүлезиниң үлегери олардан ап болур. Хөй-ниитичи күзел, чүткүлдер-биле сырый доңнашкан Маркстың өг-бүлези боттарының бүгү-ле сеткилбодал, эрге-ажыктарын революстуг демисселдиг өидүр улуг херээнге бараалгаткан.

Карл Маркстың кыстары марксизмиің шынчы туруштур пропагаидистери, революстуг демисселге адазының чалбышыттыг болгаш эрес-дидим салгакчылары болуп чораапнар.

Маркстың өг-бүлезии уругларыи чаагай сорулгаларже сорук кирип болурунга, оларның мурииида амыдыралчурталгага болгаш күшажылга эп-не бедик күзел-бодал, үзел-чүткүлдүң идегели болуп чурттаарынга, амыдыралды шын үгаарынга, биичи уругларың боттарының эгелекчи сааиалдарын сайзырадырынга кайгамчык үлегер-чижек болур.

Үк иомда К. Маркстың өг-бүлезиниң кежигүнериниң фото-чуруктарын парлаан.

О. БАИР.

ТЫВА ДЫЛДА

ЭМЧИЛЕРГЕ ЧЕТТИРДИМ

Мен ам үжеи харлаа четпээн, аныяк кижи мен. Оглум чаа-ла школа назыны чедип чоруур. Өөм ээзи-биле четтиичип алгаш, оглувусту сесерликке селгүүстедим, киноиан, эп-өөрүвүстүң аал-оранынга аалдап барып, ойнап-хөглеп-даа чоруур бис. Чырык черде амыдыралдан күзенчиг чүве чок-тур. Кижи дириг-ле чораа, аас-кежикти, өөрүшкүүиу боду чедип алыр. Ол дугайында бодаллар кижи бүрүзүиге аиаа-ла келбес хире.

Ынчалза-даа бодум хуумда адам-ием ышкаш, үнелеп, өөрүп-четтиргеним илередип, алгап-көрээп чоруур кижилерлиг апарган мен. Олар меиээ төрел-даа эвес, сыр өске кижилер-дир-шийи. Ол хиреде ол бүиныг-чаагай сеткилдиг кижилер меиээ амы-тыныи, аас-кежикти, өөрүшкүиу бөза катап хайыралдылар. Бир эвес олар эвес болза бөгүи чаптанчыг чаш оглумиүң бичии холдарын чыттап, эдериишкеи эжимиің эргим карактарынче кайын көрүп чоруур деп мен.

1979 чылдың кыжыныида озал-оидакка таварышкаш, ооргам сыныл, аар кемдээп мен. Бел кежимдеи чартыкчартыным билиимес, угаан-медерел чок кижиге республика улуг эртем ажылдакчызы, кылдыстың сектор эргелекчизи В. Иванов, ураи чуруига шыгжамырыиың пропаганда кылдызииың эргелекчизи С. Ямщиков, чаартыкчы-чуруқчу Н. Дёмина. Эстои ССР-иің чуруига музейинден келген стажёрлар А. Юрьев, Р. Вийрес, шинчилелдиң физика-химиялыг аргаларыиың лабораториязының улуг эртем ажылдакчызы С. Пискарёва.

Тыва дылда ном үндүрер чери редакциязының редакторлары Ч. Донгак, Н. Делгер-оол оларга башкарткан бызанчылар, шеверлекчилер бригадазары, көжүп чоруур механизастаттыгиан колоннада Д. Ооржак, К. Шыдырбаа, К. Мамбыштай ышкаш дагдыныкчыларга баштаткан комсомолчуланыктар, ССРЭ-ниң 60 чылы

СПОРТ

ӨӨРУНЧҮГ МЕДЭЭ

Республиканың «Урожай» спорт иинтилелиниге Сандаков Каичыырдан телеграмма келген. Ында бижээни болза, Махачкала хоорайга болуп эрткен РСФСР-ниң хостуг хүреш маргылдаазынга бистиң республикадан кириишкен коДээ 8 мөгелериииң 4-үү шаңналдыг черлерге төлептиг болган. Ам олар оон ыңайгы маргылдааларга киржири-биле тускай белеткелде артып калганнар.

Эрткен айның төнчүзүиде Дагестаииың Махачкала хоорайының Али Алиев аттыг делгем хүреш залынга Россияның «Урожай» иинтилелииің хостуг хүреш маргылдаазынга спортчуларының аразынга бирги чер дээш декабрь айның 15-тен 18-ке чедир Фрунзе хоорайга болур маргылдаага олар киржириигe белеткенип эгелей бергеннер.

Республикага хостуг хүрешти улам сайзырадып, бичии оолдар аразынга хүрешти калбартыр, оон массалыг чоруун чедип алыр, ылангыя көдээ черлерге бичии спортчуларның ортузунга ажылды улам күштелдирер. Ынчангаш үстүнде мөгелериің ол чедишкини — чер-черде хөйиинтичи-даа, хостаткан-даа тренерлериың ажылын эки тургузуп болуруиуң аргазы барын хереченлеп турар.

В. БИЧЕ-ООЛ.

ГЕПАТИТ

Гепатит — ижии-шөйүидүмүң аарыгларыиың бөлүүзүие камааржыр. Бо аарыгдан чүгле кижилер аарыыр. Аарыгиың адын гепатит аарыы дээи ужуру, латии сөс «гепата» — «бааР» деп очулдуртунар, а «гепатиты»— «бааР аарыы» кылдыр. Биллингирибиле аарыгны —бааРның халдавырлыг аарыы деп болур. Ук аарыгны дириг клетканың мангызы болур — вирустар дээр өске бүгү микробтардаи-даа бичии хемчөлдиг хемзиг амытаннар тывылдырып турар. Ынчайгаи халдавырлыг аарыг болур. Аарыгның өөскүдүкчүлери вирустар бааРны база өт оруктарын аартып, хуулдурар салдарлыг. Ол вирустар дээк өлбес, чижээлээрге, ханның күргап калганы хеизиг артымнга, азы, 70-90 градус ызыг суута безии 2 шак-даа иштииде дириг артып турар, хайындырып эгелизон соонда чүгле 30 минута эрткен соонда олар өлүп каар. Өрээл иштииің довурак-доозунунга, эт-херекселге бир чыл хире дириг артып болур. Ол ышкаш суула, аыш-чем аймаанга, күргаары база донары оларга коргунчуг эвес.

Амгы үеде гепатит аарыы бүгү чурттарда иептеңгей аарыгларның бирээзиигe хамааржыр, оон зарааи кижилерииң 70-80 хуузу 14 харга чедир назылыг уругиар боол турар. Аарыгга удур демиселди шын, өйлааида чорутпас болза, гепатит аарыы иептереп, тарап болур. Чүгле аарыг кижи халдавырның үнер дээ. Аарыгның кол демдектери илеревейн чорда-ла аарыг кижи вирустарииың эдилекчизи боор, өске кижилерге дыка халдавырлыг. Бир кижиден өске кижиге чоок, кады ажылдап, чурттап турганнарга аарыгның вирустары чем, яяк-хымныц, аржыыл дээи ышкаш чүүлдер дамчыштыр база ягаар, харын-даа кеште хеизиг шиймактарыидаа ламчып тарап болур. Аас дэмчып олар киргеш, ижиндемдектерии көрүп болур. Хөй нуруузуида ол үеде кижилер грипптеп тур мен дээр, иинтиин-биле шаг чокталыр, бажы аарыыр, эъди ызыир, чемге хөөи чокталыр, хөөи булганыр, куску келгилээр, кустуруп-даа болур, баар дужу чамдыкта аарыыр, оон чоорту сидиктиң өңү карарар, пиво өңү ышкаш кара-хүрен апаар, карактың иштииде ак кежии саргарар. Чамдык кижилер бо үеде чүстер, баш аарыгын демдеглеп турар, чамдык бичии уругларның ыглаары көвүдээр, багай удуур, кешке кызыл шивишкилер үиериида эскерип болур. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, аарыг яизы-яизы эгелеп болур. Саргарып аарган кижи бар бажыңзарже ылангыя бичии уругларны баргыспазы иүзенчиг. Бо аарыгга удур гамма-глобулин деп препаратты бичии чаштарга сыкыртып турар. Бо препарат аарыгны шуут болдуртпайн барып шыдавас-даа болза, чиик эрттиргиигe дузалаар.

Гепатит аарымның оске аарыглардан ылгалдыг кол демдээ—кештии, карак иштиинң саргарары. Вирустар бааРны, оттүн оруктарын аартып эгелеп, хуулдурганындан бааРның ажыл-чорудулгазы кудулап, бүгү-ле бүдүмелдер солчуушкуну бакыраанының түнелиядe кеш саргарары ол. Чамдык таварылгаларда аарыг саргарар демдек чок эртиидэ болур. Аарыгны тодарадырынга аарыг кижи саргарган кижилер-биле кады турганын ымчиге чугаалап бээри чугула. Долу, дүрген эмпедирии-биле база аарыгны таратпас дээи: аарааи кижи ыиап-ла эмчиге чыдып эмнедир ужурлуг. Гепатит аарыы бааРга аар [illegible] болгамда, эмнелгедеи үиеп соонда аарыгны эртиртеп кижи бүрүзү эмчи хэйгаарадынга 6 ай иштиидe турары көрдүнгеи. Эмчиге айда бир катап келирии сүмелеп турар. Школачыларны 6 ай иштиидe күш-культура кичээлиидe эмчилер хостап турар. БааРны камнары-биле аар чүве кадүрбес, кадыг ажыл кылбес болза югуур. Гепатиттеи аарып эрттирген кижи ол үеиің дургузуида дпетаны сатыиы-кончуг чугула. Үсте хаарган болгаш хөй үстүг, чагдыг чемнер, маичы аймаак чип болбас. Колдуунда суттен ылган ъшчем, югаа-чимис аймаан, инек ъдиидеи ылган немнерии чиирии сүмелеп турар. Араганы биченнии-даа шуут ижии болбас.

Гепатиттеи аарбазы-биле кол-ла чүве, ары-шеверииң чурумнарын кижи бүрүзүиүн сагымры, холдарны туалет соонда база чемненир мурнуида саваннап чуурун цегеттинер өг-бүлеге кижи бүрүзү ашгажыылдыг, орун-дожектиг болур. Чүгле хайындырган сут, сүт ижээр, югаа-чимистии, аныктымышты ыш чуур, чем белеткээрде ары-силиг болуру чугула.

Д. ОЮН.
эмчи.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг телефильмнер. 9.40 — Чалымыларның чогаадылгалары. 10.10 — «Өг-бүле херээ». Үш сериалдыг ураи-чечеи телефильмииің 3-кү сериязы. 11.15 — Концерт. 12.10 Телемедээлер. 12.15 — 14.15 —Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30— Документалдыг фильмнер. 15.20 — Н. Рыленков. Чаш чораан үезии. 15.50 — «Аимык балет». 16.30 — «Амыдыралче орук». 17.20 — Миллионнарның ленинчи университедии. Социалистиг экономиканы эргелеп башкарары. 17.50 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. 18.30 — «Хөглүг ногавыгаштар». 18.45 — Бөгүи делегейде. 19.00 — Бистиң садывыс. 19.30 — «Камера делегейиии тырттырып тур». 2-ги хамчыдылга. 23.00—23.50 — Музыкалыг телешии— «Мээи Франц Легарын».

ИЯНГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Виталий Горбевтиң карандажы» Эртем-таиылбырлыг фильм. 8.35 — Бойдус дугайында билиг. 4-кү кылас. Хат болгаш оон бойдуска ажыды. 8.55 — «Ветлуга». Эртем-таиылбырлыг фильм. 9.05 — Иевая дыл. 9.35 — Бойдус дугайында билиг. 4-кү класс. Хат болгаш оон бойдуска ажыды. 9.55 —Эртеминиер дугаймида очерктер. Академик В. И. Бернадский. 10.40 — Н. А. Некрасовтуң лириказы. 9-кү класс. 11.10 — Физика. Механика болгаш бүдүрүлгени механизастаары. 11.40 — Н. А. Некрасовтуң лириказы. 9-кү класс. 12.10— Совет күрүие үидезиииери болгаш эргелер. 8-ки класс. «Бир дугаар эрге». Совет хамаатыларииың ССРЭ Конституциязында айтыр, быжыглаазииы ажылдаар эргези. 12.40 —Испан дыл. 13.10—А. И. Куприи. Амыдыралыиың болгаш чогаал ажылдарының арыинары. 13.50 —«Бетховеи —чурттап турган хүииер». Бижимел тайылбырлыг ураи-чечеи фильм (ГДР). 15.20 — Телемедээлер. 15.25— 18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 —«Хатты дилээр» деп телефильм. 18.30 — «Азии төвү». 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Төрээи Тывам, чечектел-лее». 19.40 —Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуиар, чаштар!». 20.20 —М. Шолохов. «Доииуң рассказтары». 20.50— Концерт. 21.00 —«Ye». 21.35— «Буа-Доредеи келгеи кайгамчыктыг дээргилер» деп ураи-чечеи телефильмииің 4-кү сериязы. 22.55—01.00 —Хоккейге ССРЭ темпионазы. «Динамо» (Москва)—«СКА».

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Цена победы (Моточарыш)» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Лединая внучка» 9.30, «Между нами мальчиками» 11.10, 15.00, 21.00, «Кукарача» 12.50, 16.30, 18.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Укрощение строптивого» 14.30, 16.20, 18.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Из жизни начальника уголовного розыска» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дорогая Умрао» 15.00, 19.30 шактарда.

Ойаар

Республикага биче булуттаар, чагбас. Хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 25—30, чамдык черлерге 19 градус чедир соор. Хүндүе 13—18, чамдык черлерге 8 градус соор.

Автомоторлуларга көстүг эки, тайгак.

Кызылга шокар булуттаар, хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 26—28, хүндүе 16—18 градус соор.

ӨӨРЕНИРИНИҢ КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылдың педииститудунуң белеткел салбыры физика-математика факультединге черледе хүлээп алыышкыиыы чаралап турар.

Салбырга дооскан ортумак билиглиг, үдептүрге, көдээ ажыл-агыйга, транспорттуң, хөрүзээиның бүдүрүлге черлериинге, тудугга азы хереглекчиер коопераииязының шугуиуига ажылчын боор ажылдаан болгаш бир чылдан эвээш эвес стажтыг кижилерии хүлээп алыр. Ортумак школаларның улуг пионер вожатылары 2 чылдан эвээш эвес стажтыг болза, ол ышкаш ССРЭ-ниң Чеченскиг Күштеииииң хүрээлекчиндеи халашкан кижилерии база хүлээп алыр.

Институттуң адынга киирип билдириишкиниге дараазында документилерии кожар.

1. Ортуман билиг дугайында документ.
2. № 286 хевирииң эмчи шинзылгазы.
3. Күш-ажыл дептериниң хоолгазы.
4. Бүдүрүлге черииден чоруккын бижик.
5. Ажылдан турган черииден характеристика. Анда үштен эвээш эвес кижи эт салгаа турар ужурлуг.
6. 3х4 см. хемчээлдиг 8 фото-чурук.

Документилер дуиаар адрес: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 34 бажыи педииституттуң белеткел салбыры.

АДА-ЧУРТТУҢ УЛУГ ДАЙЫНЫНЫҢ ИНВАЛИДТЕРИНГЕ

Садыг каттыжмышкынарының «Сави» универмагтын, № 13 магазиниий, (Первомайская остаиовка), № 14 «Аялга», № 7 «Посуда», № 16 (Кечил-оол кудумчуда) магазиидерииің директорлары болгаш садыг адмииистрезииязы ажыл хүиүүиүг бүгү шактарында хуула айтырыглыг кижилерии хүлээп ап турар.

Ол ышкаш № 2 «Обувь», № 10 «Мебель», № 12 «Электротовары», № 13 (Первомайская остаиовкада), № 16, (Кечил-оол, 63), № 14 «Аялга» магазиидерде хуула болгаи өг-бүлеге ажылгаар ховар барааннарга чагыгларны хүлээп ап турар.

№ 17 «Запчасти» магазиниң чиигелде-биле тускайлап белеткеи хол-биле башкарар автомобильдерде артык кескелтелеп болгаш автодугуйларны инвалидтериің чагыын ёзугаар хүлээп ап турар.

Кызылчыларга болгаш хоорайның аалчыларынга

Дагестаииың «Лезгинка» дээр күрүеиииң алдарлыг ганцы ансамблиинің бо чылдың декабрь 18-тиң болгаи 19-туи хүииериидe туе-ту зуида 18.00, 20.00 болгаш 18.30, 20.30 шактарда болур концерттерииге кэрииче сигерия чалап турар.

Ураи чүүл удуртукчузу, Дагестан АССР-ниң алдарлыг артизи Иосиф МАТАЕВ.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАЛГА

«Каа-Хем» разрез доктаамал ажылдазары-биле «БелАЗ—540» болгаш «БелАЗ—548» автосамосвалдарның чолаачылары, Т-130 бульдозерлериің машиинистери, автослесарьлары, электрослесарьлары чалап тур.

Разрезте ажылдап турарларга хөй чылдарда ажылдаан дээш база 30 хуу район коэффициентизии немей бээр, 1983 чылдың январь 1-деи эгелээш, хөмүр-даш үлетпүрүнүк бүгү ажылдакчыларынга тарифтиг төлевилерии болгаш албан хүлээлге шалыңнарын улгаттырар.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕР: разрезтиң кадрлар килдизи, телефон №№ 99-11-25 азы 99-11-26. эртеминиин 9 шактан 17 шакка чедир.

Редакциияның адреси:

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымаалгалыг секретарьның 2-23-35 секретарьлаттың 2-23-35 партийжи аймдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейи баргаида 2-32-75 телефоиче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2050.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүме комитединиң типографиязы. (Кызыл), Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00282

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 276 (12366) | 1983 чылдың декабрь 2, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 коп

ССРЭ-ниң Дээди Соведин чыылдырар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:** Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң онгу чыыжының тоску сессиязын 1983 чылдың декабрь 28-те Москва хоорайга чыылдырар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. АНДРОПОВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль, 1983 чылдың декабрь 1.

ОРУС ДЫЛ— БИЛИГЛЕРНИҢ ДҮЛГҮҮРҮ

Орус дылды өөредирин ниити билиг школаларынга болгаш эске-даа өөредилге черлеринге эжижиткени аныяктарның болгаш бүгү ажылчы чоннуң билиг деңнелиниң, культуразының, политиктиг, күш-ажылчы идепкейниниң бедииринге идиг болган.

Төрээн дылы-биле чергелештир орус дылды хостуг билири хамааты бүрүзүнүң эргежок чугула хереглели болу берген. Орус дылды хостуг билир тыва кижилерниң саны дургени-биле өзүп турар. 1970 чылдың чиземи-биле алырга, тывалардың 38 хуузу орус дылды хостуг билир турган болза, ол моргузуг 1979 чылдың чиземи-биле 59 хуу чедир эскен болгаш бо хүннерде оон-даа бедээн. Орус дылды билирлерниң санының доктаамал өзүүшкүнү—социал-экономиниага болгаш культурага үндезин чаартылгаларның болгаш ленинчи национал политиканы амыдыралга боттандырганының түңнели. ССРЭ-ниң улустарының аныгдуңмалышкы эң-найыралының бадыткалы болуур. Төрээн дылы-биле чергелештир орус дыл—ада-чурт болгаш делегей культуразының эртине байлактары-биле ханы таныжарының, күрүнениң болгаш ниитилелдиң херектерин башкарарының ниити дылы.

Республиканың партия, совет, комсомол органнары, школа башкылары бүгү ажылчы чоннуң болгаш аныятарның улуг орус дылды өөренип шиңгээдип алыр нүзелин, хереглелин боттандырар дээш хүн бүрүнүң ажылын доктаамал чорудуп тураорлар.

Орус дылды өөренирин болгаш башкыларын эжижидериниң айтырыгларын чыл санында башкыларның январь болгаш август чөвүлел хуралдарынга, школа, профтехучилище болгаш тускай ортуман, дээди өөредилге черлериниң педсоветтеринге чугаалажып турар.

Кызылдың күрүнениң педагогика институдунуң орус дыл кафедразында эртемден 10 башкы ажылдап турар. Национал школага орус дылды болгаш литератураны өөредиринің чаа өөредилге планын 1980 чылда киирген. Педагогика институдунуң орус дыл кабинеттери лингафоннуг аппаратура болгаш техниктиг херекселдер-биле дериттинген. Республиканың ниити билиг школаларында орус дылды болгаш литератураны 607 башкы өөредип турар, оларның 91,1 хуузу дээди эртеминиг, 4—10 класстарда орус дыл башкылап ажылдап турар дээш эртем чедип албаан 54 башкының 43-ү бот-өөредилге-биле биилиин бедидип өөренип киргеи. Башкылар курстар дамчыштыр мергежилиин доктаамал бедидип турар.

Чаа программаларның негелделеринге дүүштүр 1—3 класстың өөредилге номнарын эде ажылдап кылган болгаш элээн каш методиктиг удуртулгаларны парлаан. Орус дылды калбаа-биле өөренири чер болганда чоруп турар. Күш-ажылчы коллективтерде болгаш өөредилге черлеринде орус дылды өөренириниң муң ажыг болгумнери болгаш факультеттери тургустунган.

Ынчы методиканы эки билир, уругларга орус дылга ханы, быжыг билигни берип турар башкылар школа бүрүзүнде бар. Оларның чижээнге Кызыл-Даг ортумак школазында О. Т. Доржуну, Эрзин школазында Л. Т. Дамба-Хууракты, Сарыг-Септиң № 2 школазында Н. Ф. Жлудованы дээш өскелернидээ адап болур. Олар кичээлдерге янзы-бүрү арга-методтарны ажыглап, уругларның чугаа-домаан сайгырадып, шын номчуурун, бижиирин чедип ап турарлар. Ол ышкаш Самагалдай ортуман школазында орус дыл болгаш литература башкызы М. М. Машпаадай, Кызылдың № 2 школазында Н. А. Мистрюнова, Туранның № 2 школазында О. М. Дамчай, Хандагайты ортумак школазында В. Д. Лопсан-Серен болгаш өскелер-даа боттарының билиин, күмүн, уругларны өөредиринге, кижизидеринге харам чокка берип, эки түңнелдиг болганнар.

Орус дылды эки өөренип, ону шиңгээдип алырынга класстан дашкаар ажылдар улуг дузалыг. Школа бүрүзүнде хөй хөй башкылар орус дыл олимпиадазын, неделязын, хүннерин, ол ышкаш кежээлерни болгаш бөлгүмнерни өөредиглиг, солун кылдыр эрттирип турары эки.

Орус дылга өөредилге деңнели чоорту бедип орар болза-даа, өөренииилерниң билииниң шынары чогуур негелдеге четпес. Кызылдың педагогика институдунче болгаш өске-даа дээди өөредилге черлеринче киреринің экзаменнерин дужаап турарларның үш кижиниң бирээзи-ле орус дылдың бижимел амылын күүседип шыдавайн келген. Бай-Тайга, Өвүр, Мөңгүн-Тайга, Эрзин, Тес-Хем районнарның школаларын доосканнарның хөй кезиниң орус дылга аас болгаш бижимел билии кошкак боол турар. Партия организациялары, районолар оон чогуур түңнелди үндүрер ужурлуг.

Уруглар садтарынга 5—6 харлыгларга неделяда 2 катап орус дыл өөредирин бистиң республикавыска 1980 чылдың сентябрь 1-ден эгелеп киирген. Ынчалза-даа бо амыл чамдык нөдээ садиктерде ам-даа шуудавааи болгаш орус дылды уруглар садтарынга өөредиринге зге класстарның орус дыл башкыларының күжүн четче ажыглавайн турар.

СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Эвилелдешкен республикаларның ниити билиг школаларынга болгаш өске-даа өөредилге черлеринге орус дыл өөредирин эжижидериниң талазы-биле немелде чаартылгалар дугайында» доктаалды хүлээп алган соонда, чамдык организастыг хемчеглер алдынып турар. 1984 чылдан эгелеп нөдээ школаларда ажылдап турар орус дыл башкыларының шалыңы өзер. Чырыдыышкын министерстводу 1985-1986 өөредилге чылында тыва школаларга бүгү эртемнерни орус дылга өөренириичче шилчиир дээш белеткел ажылын чорудуп турар. Тыва радио болгаш телевидение дамчыштыр орус дыл өөренип турарларга доктаамал өөредилге дамчыдылгазын организастаан. Кызылдың педагогика институдунуң дыл факультединче нөдээ школаларның доозукчуларының конкурстан дашкаар киреринің санын улгаттырган. Красноярскиниң педагогика институдунче конкурстан дашкаар киирерин организастаар. Ол ышкаш дээди өөредилге черлериниң орус дыл факультеттеринге белеткел курстарынга кирер күзелдиглерни бир чыл күш-ажыл стажы чокка хүлээп ап болуруи үстүнде аданн доктаалда айыткан.

Партия болгаш чазактың орус дылды өөренирин эжижидер дугайында доктаалын амыдыралга боттандырар дээш кызымак ажылдаары ниити билиг школаларының болгаш өске-даа өөредилге черлериниң башкылар коллективтеринден иегеттинип турар.

«Тудуг кезектери» комбинаттың улуг панельдиг бажың тудуунуң цеги ажылдап эгелээнден бээр үш ажгы сериянның бажыңнарының кезектерин бүдүрерии шиңгээдип алган. Ол цехте коммунист Делгер Буруштуевич Сегбенің бригадазы бажың кезектерин ону тудар черинге шуут эптеп тургузар кыдыр белеткеп турар. Бригада чыл эгезинден тура бедик бүдүрүнчүлүг ажылдап, ылаңгыя чайгы үеде ай планнарын элээн ажыр күүседип турган. Ынчалзажок сөөлгү үш айда комбинаттың көтельнаязының изиг бусту болгаш чылыгны чедир бербейн турарының харазындан панельдерни нургадыры хөмүдаашыныңныг болуп, планнар күүселдезинге багай салдарын чедирген.

Бригада чыл эгезинден 5685 кубометр панельдерни бүдүрүп, Кызылдың, Чаа Шагаан-Арыгның тудугларынга берген.

ЧУРУКТА: «Тудуг кезектери» комбинаттың улуг панельдиг башкынар тудуунуң цеги; Д. Сегбенің бригадазының кежигүннери, дөртүү разрядтыг хептенчилер Владимир Мөнгуш биле Александр Ховалыг.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮП, ДЕТКИП ТУР БИС

Совет Тываның ажылчы чоннары эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелин бүрүнү-биле деткип турар

ТАЙБЫҢ ТАЛАЛАКЧЫЛАРЫНЫҢ ҮНҮ

Декабрь 4-тен 12-те чедир неделяны Европада «першингтерге» болгаш чалгынныг ракеталарга удур хөделимишкининиң делегей неделязы ниидыр чарлаан Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң ыйгырыын Тайбың кажгалалының совет комитеди деткээн.

Бүгү чурттарда бо хүнперде эртип турар митингилерде совет кижилерниң Совет Эвилелиниң чайгылыш чок тайбың политиказын деткээн үнү чаңгыланып турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелин тайбыңның совет талалакчылары боттарының күзел-соруунуң тодаргай болгаш шын илередиишкинин кылдыр көрүп турар.

Митингилерде чаа дайынның өөскүдүкчүлериниң оруун дуглаарының дугайында негелделеи илередип турар. Аңгы-аңгы чурттарда тайбыңга ынакшылдыг хөй-ниитиниң — «Першинг-2»-лерни болгаш чалгынныг ракеталарны тургузарын сөксадыр, тургузар дээш ракеталарны дедир чорудар, Женева чугаалажышкынарын катап эгелээриигге таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш негелделеригге совет кижилер боттарының үмүн каттыштырып турар. (СЭТА).

ҮЛҮҮМ КИНЕР МЕН

Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага тургузуп эгелээнин-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелин бүгү совет кижилер-биле бир домей. Тожуда «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыннары, бистер, бүрүү-биле чүүлдүгзүүнүп, сагыш-сеткиливис ханызындан деткип турар бис.

Тайбың херээнге кайгамчык улуг ужур-дузалыг ол Медеглелди солуннардан катап-катап номчудум, радио дамчышкынар, газеттер-журналдар бистерге ол чугаалаан үнүн дыка ханы-биле дыңнадым. Тайбыңны кажгалаар, совет кижилериниң күш-ажылынга тайбың байдалдарны хандырып бээр дээш Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң эш Ю. В. Андроповтуң могаг-шылаг чокка ап чорудуп турар шиитпирлиг хемчеглери күш-ажылчы чаа-чаа чедишкинниерже бистерни улам оорук киирип турар. Делегей байдалы чидигленген амгы үеде Төрээн чурттуң күүзүн, тайбыңныг херээн чүткүдүг, үре-түңнелдерлиг күш-ажыл-биле быжыглаар ужурлуг бис. Тайбың херээн быжыглаттыр кичээнгейлиг

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

ЧЕДИИШКИННИҢ ЧУГУЛА БЫРАЗЫ

(Партияның Барыын-Хемчик район конференциязындан)

Барыын-Хемчик районуң партия организациязы отчёттуг үениң дургузунда организэс болгаш идея талазыбиле элээн быжыкпан. СЭКП райкому СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның Пленумнарының, партияның XVIII область конференциязының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бодуунуң ажылының стилин болгаш аргаларын экижидин, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун удуртур талазы-биле эвээш эвес ажылды кылган. Партия организациязының ат-алдары болгаш дайынчы шинээзин улгаткан. Ол дугайын СЭКП райкомуунуң бирги секретары Б. С. Нурзат районуң XXVII партия конференциязынга илеткелиниге демдеглээн.

Отчёттуг үениң дургузунда партия организациязынга бир эге организация, беш цех организациязы болгаш чедиртпартболук немешкен, коммунистерниң болгаш СЭКП кежигүнүге кандидаттарның саны 1260 ажа берген. Оларның чедеш хуузу материалдыг бүдүргеде хаара туттунган. Олар ажыл-ишке үлегерин көргүзүп келген. Ооң түңнелинде районуң күргүнеге көдее ажыл-агый продуктуларын садарының талазы-биле өзек чылдык-даа, беш чылдың үш чылдарының-даа планның онаалдары ажыр күүсеттинген. Ийи чыл он айның планнарын күүседиринге Ак-Довуракты хлеб заводу, сельхозтехника каттыжышкыны, мяш ажыл-агыйы чедмишкинниг ажылдаан. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат тос айларның түңнелинде ССРЭ-ниң Үлетпүр тудуг материалдары министерствозунуң, тудуг болгаш үлетпүр-тудуг материалдар ажылдакчыларының профсоюзунуң ТК-ның база СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктары-биле шөнаттакан, продукция бүдүреринииң чыл планын ажырган.

СЭКП райкомуунуң чамдык чедимишкиннерни чедип алганынга СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлери улуг салдарлыг болган дээрзин илеткелчи демдеглээш, идеология ажылының деңнелиң бедидер, ооң хевирлерин болгаш аргаларын сайзыраңгайжыдар талазы-биле кандыг ажылдарның кылдыныл турарын чугаалаан.

Идеологтуг болгаш политкижизидилгелиг ажылдар райкомнуң пленумнарының болгаш бюроларының хуралдарынга үргүлүг көрдүнүп келген. Бүгү-де идей-кижизидилгелиг ажылдарны сайгарар, ажылчы чонну кижизидиринге ооң ролюн бедидер хемчеглер алыр идеология комиссиялары партия райомунуң чанында база «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң парткомунда тургускунган. Партия организациялары күш-ажылчы коллективтерге болгаш чонның чүрттап турар черииниң айы-биле кижизидилге ажылынга удуртукчу бүргүзүнүң харысаалгазын болгаш ролюн бедидип келген. Идеология кадрларын шилиринниң, шын тааржыстыр хуваарының болгаш кижизидиринииң талазы-биле чамдык ажылдар кылдыныл турар.

Сөөлгү чылдарда партия, комсомол болгаш экономиктиг өөредилгени организастап турары көскүзү-биле экижээн. Ында коммунистерниң 98,4 хуузу хаара туттунган. 243 пропагандистиң 156-зы СЭКП кежигүнү. 87 хуузу дээди болгаш дооспаан дээди эртемниг. Кичээлдериниң шынары экижээн. Ынчалзажок чамдык черлерде ужур адертир, программада көрдүнген материалдарны ажыл-херекбиле, коллективтиң сорулгаларыбиле холбавас, кижизидилгени ажылдың шынарын болгаш ажыктың бедидеринче хамаалгалыг болурушче, күш-ажылдың, бүдүргелиниң болгаш хөй-нинитиниң сагылга-чүрүмүн бедидеринче углавайн турар таварылгалар бар. Ооң чижектерин «Дөң-Терезин», «Хемчик» совхозтардан, сельхозтехниканың, сельхозхимияның, эт комбинадының, түүйбу заводуның партия организациялары-дан көрүп болур. Ол коллективтерниң коммунистери партия хуралдарынга пропагандистериниң отчёттарын дыңнавайн, оларның партийжи даалга дээш харысаалгазын бедитпейн турар. Ол түржүк ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның элээн кезии өөредилгеде хаара туттунмаан.

Районуң партия организациязында масса-политиктиг ажылдарның чаңгыс аай политтүн, пропаганда болуктериниң коллективтерже үүгүшкүүү, удуртукчуларың ажыл-шинчилер-биле ужуражылгазы чергелиг хевирлери ажыглаттынып турар. Ынчалза-даа оларның дээштининиң эң-даа сула болуп турарын айтыр херек. Ылаңгыя «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, «Дөң-Терезин», «Шекпээр», «Хемчик» совхозтарының партбюро-ларының, № 1 көжүп чоруур механизастаттынган колонналарның, суггарылга системаларының эргелелиниң, Ак-Довурак АТБ-зиниң болгаш ооскеда парторганизациялар пропаганда болгаш масса-политиктиг ажылдарының үргүлүү болурун, дайынчы бедик шинээзин болгаш чедимчелиниң чедип албаан.

Дыка хөй коллективтерде масса-политиктиг ажылдар байырладаар, болгаш сонгулдалар үезинден ооскеүелерде суларап турар. Хана солуннарының түгле байырлал хүнгериниде үшөри чаңчыл апарган. Хана солуун редколлегизиниң болуунуң хуралыңга бадылавайн, ооң кежигүнеринии отчёттарын үе-үелеп дыңнавайн баар таварылгалар чамдык партбюроларда болгаш партболүктерде бар болуп турар. Илеткелчи «Хемчиктиң сылдызы», «За асбест» солуннарының болгаш районуң радио дамчыдылгазының ажылында эки түүлдерин демдеглевишаан, ук редакцияларның боттарының ажылын шүүмүүлекчи ёзулбиле көрбейн турарын, хүнүң чугула айтырыгларын чырыдарын, ажылчы чонну күүгүне планнарын күүседиринге мобилизастаарын чедир кылбайн турарын айыткан. Ол чугула херек. Ынчалза-даа ук солуннарының болгаш радионуң кижизидикчи ролюн, ылаңгыя оларның СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин ажылчы чонуң амыдыралга боттандырарынга канчаар киржип турарын база демдеглээр турган ийик.

Идеологтуг болгаш политкижизидилгелиг ажылды чорударынга улуг рольду культура-чырыдышкын албан черлери ойнаар. Ында турбуже районда культура бажыңнарының, клубтарның, библиотекаларның болгаш кинонуң бо ажылга дузазын партия организациялары чедир ажыглавайн турар. Ол черлерге болгулаан чамдык лекцияларның, темалыг кежээлериниң, бот-тывыңгыр уран үүлү коллективтериниң концерттериниң шынары чавыс, белеткели четпес. Дөң-Терезин, Хөнделең суурларга, хойжу бригадаларга, сүт-бараан фермаларынга кино үндүрүлгези үзүктелишкинниг.

Көскү агитацияда, хөй-нинитиниң албан черлериниң каасталга-шимелдезинде база четпестер бар. Чамдык ложуннар, плакаттар болгаш ооскеда көргүзүү материалдары эргижирээн, сөстери болгаш чуруктары балалган. Ак-Довурак хоорүүскомга хамаажыр Тудугжулар суурумуң клубунуң эжиинде «Совет Тыва — ССРЭ-ниң улустарының пайыралдыг өгбүлезинге 38 чыл болгаш» деп плакат ыраатан-на илдең. Социалистиг чарыш болгаш биете кижи бүргүзүнүң сагыш-сеткили Совет Тываның 40 чыл ооң уткуурунче утланган турда, чонга суртаал салыр культура албан черинге чаа сорулгаларны илереткен лозуннар болгаш плакаттар турар ужурлуг.

Сөөлгү үеде Аяңгаты, Барлык, Бижиктиг-Хая суурларда кижизидилге ажылды элээн идепкейжээн. Ооң түңнелинде ол черлерде сагылга-чүрүм мурнукузундан көскүзү-биле экижээн. Ынчалза-даа районда корум-чүрүм үрээр чоруктуң деңнели бедик болуп артпышаан. Кызыл-Мажалык, Бичэ-Тей, Дөң-Терезин суурларда, Ак-Довурак хоорайда хөй-нинитиниң корум-чүрүмүн үрээр, совхозтарда мал-маган оорлаар чоруктар эвээжевейн турар. Бо түүлдер арагалаашкындан болуп турар. Ылаңгыя турбуже ол черлерде, Кызыл-Мажалыктың эът комбинадында, түүйбу заводунда арагалаашкын-биле демисел куду деңнелде.

Корум-чүрүм үрээшкиннерни дээш улуг харысаалга районнуң ИХК-ге, прокуратура болгаш суд органнарынга оналаашыр, ынчалза-даа оларның ажылы чоруур негелдеге ыракта четпес. Олар корум-чүрүм үрээшкиннерни болдурбас талазы-биле хоойлу ёзугаар көрдүнген хемчеглерни чедир ажыглавайн турарлар. Оларның ажылынга оожум, шүшпең, сөөртүнчек чорук хөй, хөй-нинити-биле харылзаазы сула. Хоойлу-дүрүм камгалаар органнарның ажылын экижидерин СЭКП райкомуунуң болгаш ооң бюрозунуң сорулгазы болуп артпышаан.

Идеологтуг болгаш политкижизидилгелиг ажылды экижидериниң талазы-биле хемчеглерни улус өөредилгезиниң ажылдакчылары ап чорудуп турар. Ол ажыл өөренекчилерге быжыг билигни бээри-биле, өөренекчилерни Төрээн чуртуна, Коммунистиг партияга ынак болурунга болгаш патриотизмге кижизидери-биле холбашкан. Ынчалзажок чамдык школаларда болгаш өөредилге черлеринде ук ажыл чогуур негелдеге база четпес, амыдыралдан хоорук. Ооң уламыдаан өөренекчилериниң талазындан корум-чүрүм үрээр таварылгалар бар болуп турар. Ылаңгыя Дөң-Терезин, Шекпээр, Кызыл-Мажалыктың № 2 школаларының коллективтери өөренекчилерниң идеологтуг болгаш политиктиг кижизидилгезинче кичээнгейни улгаттырары чугула.

Районуң партия конференциязынга «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак сүт-бараан фермаазының саанчызы Лидия Саая, «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының хойжузу Күжүтет Чараштай, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде шеверлекчилер бригадазының бригадири Галина Коляда. «Барлык» совхозтуң партком секретары Монгуш Урана, арыглал фабриказының директору Михаил Малых болгаш ооң-даа өскелер санал берген. Санал берген эштер-даа, илеткелчи-даа отчёттуг үениң дургузунда районнуң партия организациязының чорутkан ажылын анализтеп, четпестерни илередип, сорулгаларны чугаалап турган. Бо бүгү ажыл-херектиң чедиишкини идеологтуг, масса-политиктиг ажылды экижиткенниден болуру, ол дээрге ооң чугула быразы дээрзин билдингир. Ол дугайы конференцияның хүлээп алган доктаалында база айыттынган.

Конференцияның ажылынга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч. Б. Оидап киржип, делгереңгей чүве чугаалаан.

СЭКП райкомуунуң организастыг пленуму болган. Партия райкомуунуң бирги секретарынга Б. С. Нурзат, ийиги секретарынга В. А. Старяков, секретарынга Б. С. Шыырап соңгуткан.

К. ЧООДУ.

БАРААННАРЫНЫ — ХЕРЕГЛЕКЧИЛЕРГЕ

БЕЛОРУС ССР. Минскиниң мото-чадагтерге заводунуң коллективи бо чылдың эгезинден бээр пландан ажыр барык 2 млн. рубльдиң продукциязын сайгарган. Даалгага немештир бир муң ажыг мотоциклдерни болгаш барык бир муң сес чүс чадаг-тергелерни кылып үндүрген.

ЧУРУКТА: мотоциклдерни чүдүрүп чорударының мурнунда хынап турары. Мурнуу талазында — эң эки шенекчилерниң бирээзи Н. И. Цымбалист.

В. ВИТЧЕНКОНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ОН ТОС ЧЫЛДА

Совет Армияның хүрээлеңинден келгеш, аныяк оол Кызылга ажылдап, Күрбанкыга чолавачылай берген, үш чыл болганда өг-бүлезиниң аайы-биле Хайыракан суурга көжүп келген.

— Чиик машина мунуп өөренгенин-даа амыр хире-дир, биске база-ла ону башкарып көр — деп, дарга чугаалаан.

Ооң бээр-ле барык он тос чыл иштинде Намчал Айыжыевич СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң дирекциязының чиик машиназынга чолавачылап турган.

— Даргалар өске ажылдарже шилчип, пенсияже үнүп, солчуп турдулар. Үгле мен чолавачылавышаан тур мен — деп, Намчал Айыжыевич баштактангылаар.

А 1980 чылдың чазынындан бээр совхозтуң малчыннарынга суг сөөртүр машинаны башкарып келген. Техникага каминг, мергежилдиг, ажыл дээнде кызымак кижилерниң бирээзи. Ооң ажылынга хамаарыштыр малчыннардан чаңгыс-даа хомудал кирип көрбээн.

— Кандыг-даа ажылга хандыкшыл херек. Эң-не кол чүве — машинага каминг болуру — деп, Намчал Айыжыевич чугаалаар болду.

Шынап-ла кадыр-берт, кандыг-даа черлерге машинаны билдилиг, каминг башкарарга үреливишкин болбазын бодуунуң дуржулгазындан ол билир.

Коммунист Намчал Монгуштуң «Социалистиг, чарыштың тинлекчиин» деп хөрек демдээ-биле үш удаа шаңнатканы, аныяктарның дагдыныкчызы, совхозтуң автопарыгында улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү болуп турары — ооң идепкейлиг, ажылгыр чоруунуң бадыткалы.

ЭККЕЛБЕЙН ТУРАР

«Тинлелге» совхозтуң ажылчын кооперациязының Кур-Чер суурда аш-чем барааннарының магазининде чурттакчы чонуң эргежок чугула хереглээри аш-чем барааннарының үзүктелишкиня-биле кирип турар болганда, садыг баазаларындан-ооң сөөртүлгезинде чүве бар-дыр.

Хлеб-биле хандырылгада база четпестер бар. ийи-үш хонук шуут үзүктели-даа бээр болгай. Хлеб дутайында чугаалап турар болганымда ооң шынарының багайын база айтыры артык эвес. Кезерге үүрмектелип төктүп каар. Ооң-биле кады совхозта үлетпүр барааннар магазининде идик-хепти сезон аайы-биле садар айтырыг шиитпирлеттинмейн турар. Кыш келген, бо сезонда кедер идик-хеп чок деп чугаалап болур.

Совхозтуң ажылчын кооперациязының баштаар черииниң талазындан чонуң хандырылгазында бо четпестерни кичээнгейге алыры күзенчиг.

Э. ТЕЖИТ.

Кызыл район.

Үлегерлиг корум-чүрүм дээш

ПЛАНЫН БАДЫЛААН, ГРАФИКТИ ТУРГУСКАН

Нинтиниң корум-чүрүмүн быжыглаар, суурну үлегерлиг болдурар дээш «Большевик» совхозтуң дирекциязы, партком, Шеми көдее Советиниң күүскомуунуң тодаргай хемчеглерни ап турар. Көдее Советтиң чанында улусчу дружина штавын чаартыр тургускан, корум-чүрүм камгалакчыларының составын өскерткен, дежурныйлаашкынын графигин таарыштырган.

Дружина ажылын бедик деңнелге тургускының штабтан-на көрүп болур. «Дружинник булуңун» дараазын үндүрер кижилерин дружинниктер хайгаараалга алган.

Суурнуң херээженнер болган профилактика чөвүлелдери-биле дружинниктериң харылзаазы быжыг. Нинтиниң корум-чүрүмүн үрээр, арага-дарыга хандыкшылдыг кижилер-биле ажылды ол хөй-нинити организацияларыбиле бир деминг чорудары чаңчылчаан. Ол ышкаш нуда-дой болган, мөчээн кижи ажаараан үеде дружинниктер база үнүп келир.

Нинтиниң корум-чүрүмүн быжыглаар дээш шудургу ажылдап турарларга совхозтуң дирекциязы материалдыг болгаш моральдыг деткимчени көргүзүп турар. Оларның эалчеглиг шөлээзиниге төлевирлиг хонуктарны немевишаан, хүндүлел бижиктер, өртектиг бараанар-биле шаңнап турар.

Мал оорлаар чорук-биле суурнуң дружинниктериниң демисели кошкак дээрзин мында айытса артык эвес. Күүнеңи-даа, хуу улустуңда мал-маганын оорлаар чорук ам-даа бар. Оларның өртер оруктарына гейдилер ооганизастап, оорларның ажыын эттендирбес талазыбиле дээштиг хемчеглерни алыры күзенчиг.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

Хандырылгаңар кандыгыл?

СТОЛОВАЯ ЧАА-ДАА БОЛЗА...

Самагалдай суурга чоокта чаа база бир объект ажыглалга кирген. Ол — столовая. Сезен олуттуг бо столовая — «Тыва көдее тудуг» трестиң № 1070 КМК-зының тудугжуларының самагалдайжыларга Совет Тываның 40 чылынга уткуштур белээ.

Ооң ишти чырык, угулзалап каастаан дериге-шимелдези көскү. Эргизинге ону канчап деңнээр боор! Ындыг-даа болза ында ажылды тургусканында хөөнүү холуг кылыр түүлдер бар. Эрги столовааига-даа эскертинер чүве. Кижи бодаарга чаа черге чаа күзел-сорук-биле ажылдаа дег.

Ук коллективтиң ажылынга, чонну хандырып турарынга, белеткеп турар аъш-чеминиң багай шынарлынынга чүрттакчылардан хомудалдар бо-ла киирер тургаи. Ол шүүмүүлелдер чөптүг. Ооң кандыг-даа түңнел үндүрбээнии чаа столовааига ажыл база ол-ла хөөнбиле эгелээни бадытказар. Ажыы-биле чугаалаарга, хандырылганың культуразы чавыс.

Ээлчег манап шаг-ла болур сен. Чем үлээр кижиин көөр болзунарза, ээлчегде чон деп үүве-даа билбес, шаг-ла чок ышкаш, шимчээр-шимчевес, олбо таваар кылаштап каап турар. Туразының улуу ол бе азы ажылга хамаарылгазы ындыг бе? Ажыл ажыл-ла болгай. Хөй чон манап турда, күзээни-биле чаңнап турарга, кончуг чараш эвес. Хандырылганың культуразы бе ол? Поварларның чамдыктары халат, бирт чок болур. Улус ээлчег үр маңаваазы-биле чем үлээр черге ийи суг кижиден тургузупса кандыг деп.

Чемненикге залында 20 стол бар. Ол стол, сандайларның ындазында көргүүтүү аажок, чаа. А оларның кырында салфетка, чем амданы киирер холуксаалар чок.

Адак сөөлүнде, аъш-чемни белеткеп турарынга хамаарыштыр бодал бар. Чемниң ассортиментизи кызыы. Ийи дутаар чемге колдуунда гуляш, плов колдаар. Өске чем барык көзүлбес. Картофель, капуста райво складында чок эвес, бар. Ооң белеткээн чем чок. Чүге ындыгыл?

Чаа столовааига мынчаар ажылдаарга канчап тааржыр боор.

Ч. ӨӨЛЕТ.

Тес-Хем район.

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛГАН

Бижикчи А. Салчактың «Хемчээн алыр» деп материалы бо чылдың октябрь 21-де үнген «Шынга» парлаттынган.

Ук түүлге хамаарыштыр харыыны улус депутаттарының Каа-Хем район Советиниң күүскомуунуң даргазы Ч. А. Удумбора чоруткан. «Солунда парлаттынган фактылар бадыткаттынган — деп, ол бижээн.— Районга тургускунган комиссия тускай ажылдарны ук түүлдүң изибиле кылып чоруткан.

Ажыл шагында арагалаар чоруктарны болдурбас талазы-биле хемчеглерни «Бүрен» совхозтуң партбюрозу, Бүрен-Бай-Хаак көдее Советиниң ажылдап кылган».

БӨДҮҮН, БИЧЕ СЕТКИЛДИГ

Ажылынга кызымак бо механизатор совхозунуң мурнакчыларының бирээзи. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозка ол он алды чыл механизатор-лап келген. Баштай МТЗ-50, оон МТЗ-80 «Белорусь» тракторларга ажылдап, анаа мергежилдиин көргүскен. Сөөлгү үш чылда К-701 дээр күчүлүг трактордa ажылдап турар.

Он бирги беш чылдың үшкү чылында аныяк коммунист Алексей Монгуш 2000 эталон га черни болбаазыраар турган, 2843 эталон га чеднирип, азы планын 142 хуу күүсеткен.

Б. КҮЖҮГЕТ.

Чөөн-Хемчик район.

Телеателье. Мында ажылдап турар сеңтекчи мастерлериң ажылы карын болгаш харыысалгалыг. Телевизорларның, радиоприемниктериң, магнитофоннарның болгаш өске-даа радиоаппаратуранның үрелиишкининнерин дилеп тыл, эдип сеңтээриге билиг херек. Адгы-адгы марканың аппараттарының схема, тургузуун сайгарып, кайда кандыг радиобелдир, кезек турарын ылаптыг билир, кайда-да чүү үрелгениден ажылдавайн баргашы тодарадып, солуур, кыдырыпга арга-мергежил херек. Ол бүгү билигмергежил Кызылдың телеателье-зиниң телевизор сеңтээр мастери Николай Александрович Чистяковта бар.

Билиг-мергежилден ааңыда кылган, сеңтээн чүүлүнүң шынары, идегелдин дээш харысаалганың эргежок чугулазын мастер медерел билир. Ынчангаш ооң сеңтээн телевизорларынга хамаарыштыр оларның ээлериниден хомудал черле эвээш кирер. Коллективте мурнакчыларның бирээзи кыдыр санаткан мастер ай планын доктаамал ажыр күүседип, бедик харысаалганың, сагылга-чүрүмүнүң үлегерин көргүзүп турар.

Совет Тываның 40 чылын күш-ажылчы төлептиг белектер-биле уткуур дээш коллективте калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киришпишаан, чыл планын хуусвадан эрте күүседирин ол хүлээнген.

ЧУРУКТА: мастер Н. Чистяков.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Көскү агитацияны хынап тур бис

„КЫРЫЙ БЕРГЕН“ ПЛАКАТТАР

Көскү агитация... Уран чүүдүң бо хевириниң дылы болгаш стили бир онзагай. Көскү агитацияның кол соруглазы — совет кижилериң бурунгаар хөгжүлдезинде чедишкиннерин тода болгаш билдингир кылдыр көргүзери, амыдыралда „доктаамал чаартыныш турар болуушкуннарны анализтеп көөрү, ону масса чонга чедирери. Көскү агитацияның дузазы-биле чон хүнүң политиктиг лозунун, үениң негелдезинге дүүшпейн, көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлерин чедир ажыглавайн турар, дыка хөй будүрүлгелерде, организацияларда көскү агитация «кырый» берген, бодунуң баштайгы үнезин чидирипкен, куурартыр оңа берген болгулаар. Ажылга ёзу бөрымдаалаар, дөгейленчек, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаваас чорук көскү агитацияның дээштинин, ооң кижизидикчи угланышкынын чайгаар ышкыныптар.

Моон чижээнге тос орунун белдиринде Чадаана хоорайны, ооң төп кудумчуларында, улуг-улуг будүрүлге черлериниде көскү агитацияның байдалын көрээлинер.

Чадаананың кол кудумчуларының бирээзи — Тинлелге кудумчузу. Хоорайның эң хөй кижилер чыглыр черии — автовокзаал. Маңаа, шынаңла, көскү агитацияның бүгү хевирлерин таарымчалыг кылдыр ажыглап болгу дег. Районда социалистиг чарыштың тинлекчилери, күш-ажылдың маадырлары, бодумуң мергежилиниң мастерлери бар болгай. Оларны районнуң чонунга, хоорайның аалчыларынга-даа чүге ажыы-биле чарлап болбас боор. А херек кырында автовокзалдың даштында-даа, иштинде-даа кижилерни хейаът киирип, кичээнгейни хаара тудупку дег чаңгыс лозун, стенд-даа чок, хөөнүүтгей-ле чүве, чүгле «кырый берген». Саргарып калган плакаттар тургулаар. Харыда-даа ол вокзалга чылдың кайы-даа үезинде кээрге, ооң иштии, дашты кеззеде хирлиг чыдар. Ооң аңгыда хоорайда корум-чүрүм үрекчилерин, күш-ажылды хүндүлеп көрбес, күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн үрээр кижилерни, арагачыларны, прогульщиктерни көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлерин чедир ажыглавайн турар. Ындыг турбуже ол ажылчын коллективтерде көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлерин чедир ажыглавайн турар. Хлеб заводунуң даштыкы девискээринде, кирер ажининиң аксында кижилерниң кичээнгейин хаара тудуп, хей-аъдын көдүрүпкү дег чаңгыс-даа плакат чок, будүрүлгениң мурнакчыларын, социалистиг чарыштың тинлекчилерин хөйге көскү кылдыр чарлаар чоруун чедип албайн турар. Ол заводта ханы утка-шынарлыг, чараш ындыр кыдыл каан стендилер, плакаттар, лозуннар, ыйгырыглар ховар болуп турарындан, хүнүң маадырларын мактап көргүскен социалистиг чарыштың экранчарын чедир ажыглавайн турарындан ангыда, көскү агитацияның бичии хевирлери болур хана парлалгазын — хана солуннарны, дайынчы листоктарны, «чаңныктарны», дүвүренчиг медээлерни кончуг чегей ажыглап, чүгле байырлалдарда үндүрүп турар, а «Шагар ары», «Тен», «Крокодил» дээн ышкаш шоодургуг үндүрүглерни ховар үндүрүп турар. Ол болгаш өске-даа будүрүлгелерде көргүзүг самбыралары, чарыш экраннарын, Күш-ажылчы алдар туктарын каш чыл улаштыр солуваанын кым-даа эскерип каар, олар өң-чүзүнүн, хевир-дүрзүзүн чидирипкен тургулаар.

СЭКП Чөөн-Хемчик райкому бо айтырыгга тоомча чок болуп, көскү агитация айтырыын үр үеде ханы аналиэтеп көрбээн, ол айтырыгны бюро хуралдарыга, пленумнарга чугаалашпаан.

Районуң ажыл-агыйларыныц, албан черлериниц болгаш организацияларның ортузунга конкурс-көрүлдеерни чарлап, делгелгелерни организастап, ону харыылап турар кижилериниң ортузунга семинарларны эрттирип, планнар бадылаашкыныңың үезинде көскү агитацияның айтырыын чугаалажып көөрү чугула.

К. МОНГУШ,
«Шыныц» корр.

УЛУСТУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУ ДЭЭШ САГЫШ САЛЫЫШКЫН

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң бо чылдың декабрь бирдең эгелээш, чамдык кылыгларның болгаш бараанналарның үүрмектеп садар өртектерин дыка чиигедирип эргежок чугула деп һөргеним—ленинчи партиниң, Совет күрүнениң совет кижилериниң чаагай чоруун улам экижиринин дугайында сагыш салымышкынының бүзүрелдиг херечизи боон турар. Партиниң XXVI съездизинин, СЭКП ТК-ның ооң даразындагы Пленумнарының шиитпирлериниң ажылдан кылганы Советтер чуртунуң экономиктиг угланышкыны амыдыралда боттанып турар.

СЭТА-ның корреспондентизи хөй миллион ажылчы чонның эрге-ажыктарын ёзугаар алган мыдыг улуг хемчегинин дугайын тайылбырлап бээрин ССРЭ-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Н. Т. Глушковтан дилээн.

— Николай Тимофеевич, бистиң чуртта улустуң хереглээр бараанналарынга өртектериниң политиказын кандыг факторлар тодарадып турарыл?

— Ындыг бараанналарның өртектери чонның чогуур негелделерин болгаш хереглелдерин ең долузу-биле хандырар ассортименглиг продукцияны кылып үндүрериниг, партияның болгаш чазактың совет кижилериниң амыдырал деңнелиш бедиидер талазы-биле салган сорулгаларын шиитпирлээриниг идиг кылыр ужурлуг.

Үлетпүр болгаш көдээ ажылагый бүдүрүлгелериниң, чуртталга тудуунуң, үүрмектеп садар бараан саарылгазының, хоорай болгаш көдээ чонуң акша орулгазының чайгылыш чок өзүлдези, улут-улуг социал айтырыгларын шиитпирлээни кижи бүрүзүниң материалдыг чаагай чоруун, культуразын болгаш амыдырал-чуртталгазын шынар талазы-биле чаа деңнелче көдүрер арганы берген. Совет кижилер мүрнукузундан эки аъштанып-чемненир, янзы-бүрү кылдыр каас-шиник кеттинер апаргаи, ажылдан хостуг үезин дыка улгаткан, амыдырал-чуртталгазы экижээн, дыштанылгазы улам улуг уткашынарлыг, долу үнелиг болуу берген. Чонның бөттүг орулгазы сөөлгү 20 чылдарда чйиден ажыг катап улгаткан. Социал хандырылга чаа ёзу-биле, шынарлыг хөгжүп турар. Амгы үеде ниитизи-биле пенсияга бээри-биле 37 миллиард хире рубльди чылда тускайлап турар.

Бүгү совет кижилер школаларының, дээди өөредилге черлериниң, эмнелгелериниң, поликлиникаларының, библиотекаларының болгаш ооң-даа өске өөредилге, культура-чырыдышкын, медицина болгаш спорт албан черлериниң ачы-дузазын халас четтирип турарлар. Ол бүгү черлер хереглелдиг ниитилел фондуларының күсели-биле хандыртынып турар. Хереглелдиг ниитилел фондуларындан ажылчы чонларның 1982 чылда алган төлевирлери болгаш чингелделери 128 миллиард рубль азы кижи санынга онаалтыр санаарга, 470 хире рубль болган.

Чуртталга айтырыгын шиитпирлээринде улуг чедишкинер чедип алдыган. Чүгле 1970 чылда чуртка 1300 миллион дөрбелчин метр чуртталга черлерин туткан, ол дээрге, Совет эрге-чагыргының бүгү чылдарында ажыглалга киирген бүгү чуртталга баланың 40 хире процентизи. Ол чылда 1,6 миллиард рубль ажыг болуп, Хереглел бараанналарын бүдүрүп үндүрериниг көвүдедиринге болгаш оларның бот-үнезин чиигедиринге эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургускан түдүм-на, моон-даа соңгаар үүрмектеп садар өртектерни кудуладыр апаар.

АКШ-тың империалистиг бөлүктериниң буруузу-биле делегей байдалының шыгыы баксыраанының үезинде үүрмектеп садар өртектерни чиигедип турарын онзалап демдеглексеп тур мен. Партияның болгаш Совет күрүнениң ажылчы чонларның эрге-ажыктарын ёзугаар ыдыг базымны кылыр деп шиитпирлээни — бистиң Төрээн чурттувустуң экономиктиг күүш-ыдалының бүзүрелдиг херечизи-дир.

— Янзы-бүрү бараанналарның болгаш ачы-дуза чедирилгезиниң үүрмектеп төлээр өртектерин болгаш тарифтерин улам сайзырангайжыдарын кандыг-кандыг угланышкынар-биле чорударыл?

— Он-оң чылдарның мурнунда доктаадып туругсан доктаамал өртектериниң системазында бар боон турар карышкак болгаш дүүшпес чоруктарны чамдык бараанналарның болгаш ачы-дуза чедирериниң үүрмектеп төлээр өртектерин база тарифтерин өскертир талазы-биле бо чылда кылып чоруткан хемчегнер ам-даа четче чайлаттынмаан. Бистер оларны чоорту узуткаар апаар бис.

Оон-биле кады аъш-чемниң болгаш аъш-чем эвес-даа колкол бараанналарга дең-дески үүрмектеп садар өртектерни хандырарының талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлеринде айтыкан угланышкынын ажылчы чонларның эрге-ажыктарынга дүүштүр моон-даа соңгаар амыдыралга чайгылыш чокка боттандырып чорударын эш Ю. В. Андропов Москваның ставок тудукчулары-биле ужуражышкынынга онзалап демдеглээн болгай.

«Н» индекстиг экижиткен шынарлыг кылыгларга түр өртектерни доктаадырының, ол ышкаш бараанналарның баштайгы шенелде бөлүктеринге болгаш онза модалыг кылыгларга керээ ёзугаар өртектерни тургузарының системазы бараанналарны кылып үндүрериг улам көвүдедир болгаш шынарын экижидер сорулга-биле үүрмектеп садар өртектерниң идиг бээр ролюн күштелдиреринге салдар чедирер.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларыгга болгаш хевирлеринге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедиринин болгаш продукцияның бот-үнезининң кудуларының байдалында, чүгле ынчан үүрмектеп садар өртектерни ден-дески тургузар болгаш ооң соонда чингедип болур аргалыг. Тодаргайлаарга, бистиң чурттуң коллектив бүрүзүнүң, ажыл-ишчи бүрүзүниң улам эки, улам-ва продуктулуг ажылдаарының байдалдарында ол боол-дур.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглели тайбыңны камгалаарынче Совет Эвилелиниң сыныш чок түткүлүн илергейлевишаан, чаа дайын кыпсыкчылларынга шыгыы сагындырыг болуп турар деп, делегейниң тайбыңга ынак бүгү кижилери демдеглеп турар. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң удуртукчузунуң Медеглелин бүгү чехословак улус бүрүн деткип, түүлдүзүнүп турар деп, Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Президиум кежигүнүнге кавидат, ЧКП ТК-ның секретары **Ян Фойтик** медеглээн. Моюхениң халаптыг төөгүзүн бистиң чонувус кажан-даа утпас, ынчаягаш империализмниң айыылдыг болгаш кара сагыштыг чимзенишкиннериниг база хөделишкиннериниг хамаарыштыр эң-не серемчиледдиг болур ужурлуг бис деп, ол чугаалаан.

Америк ядролуг чаа ракеталарны Европага тургузуп эгелээни-биле холбаштыр делегейниң бо дывинде болгаш бүгү делегейде байдал улам чидигленген. Америк империализмниң болгаш НАТО-нуң өске-даа күрүнелериниң аргессчи политиказынга удур Совет Эвилелиниң, ап чорудуп турар шиитпирлиг харыы хемчеглери НАТО-нуң планнарынга шыгыы ойтур шавыышкынны таварыштырып турар деп, Венгрияның **«Непсава»** солуну бижээн. Боо-чепсектерни, хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры дээш Совет Эвилелиниң шиитпирлиг туржуп турарын Ю. В. Андроповтуң чаа Медеглелинде база катап тодаргай айыткан. ССРЭ-ниң ол туружу кижи төрелгетеннің деп-дээш, чер бөмбүрзээнге тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту хандырар дээш бедик харыысалга-биле бүрүн сиңиккен деп, солун демдеглээн. Совет Эвилелиниң ленинчи даштыкы политиказы тайбыңга ынак кижи бүрүзүнүң күзел-соруун илергейлеп турар.

Ю. В. Андроповтуң Медеглели АКШ-тың амгы администрациязының кем-бүруулуг болгаш айыылдыг политиказынга, дайынзырак, эжелекчи хөделишкиннерниг сыныш чок шиитпирлиг харыы болуп турар деп, Кубаның **«Хувентуд ребельде»** солуну айыткан. Рейганның администрациязының харыысалга чок болгаш айыылдыг хөделишкиннери, ортумак ыракшылдыг ядролуг америк чаа ракеталарын Барыын Европаның чурттарының девискээрниге тургузуп эгелээни тайбыңга болгаш бүгү кижи төрелгетеңге улам-на шыңгыы кыжакыышкынны тургузуп келген деп, солун бижээн. Европада күштериң деп байдалын хевээр арттырарынче, социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының айыыл чок чоруун хандырарынче угланган ССРЭ-ниң харыы хемчегнериниң дутайында чарлаан совет удуртукчуунуң шиитпирлиг сөзү, шыгыы сагындырыы Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынга, ядролуг халапты чайладырынга онза чугула ужур-дузалыг болур деп, солун демдеглээн. Рейганның дайынзырак, өжээтен политиказынга харыы кылдыр Совет Эвилели тайбыңга ынак принципиалдыг политиканы чайгыыш чокка боттандырып турар.

Бодунуң ядролуг ракеталарын Барыын Европага АКШ-тың херек кырында тургузуп эгелээни Европаның хөй-нинтизининң ханы киленнээшкинин болгаш сеткил дүвүрээшкинин болдуруп турар деп, Францияның **«Юманите»** солуну айыткан. Америк ядролуг чаа ракеталарны Испанияның девискээрниге экжеп тургузары көрдүнмейн турар. Ынчаарга ол чурттуң бүгү чонунуң 74 хуузу америк ракеталарны Барыын Европага тургузуп эгелээнинге шиитпирлиг удурланып турар.

Голландияның **«Демократтар-66»** партиязының съездизи Гаага хоорайга болуп эрткен. Америк ядролуг чаа ракеталарны Голландияга тургузарынга шыгыы удурланышкынны ол партия илергейлээн. Голландияның девискээрининге америк ядролуг ракеталарны тургузарынга кандыг-даа белеткел ажылдарын соксадырының эргежок чугулазын съезд айыткан.

Европада болгаш бүгү делегейде байдалдың чидигленгенииң буруузу Американың Каттышкан Штаттарының чазаанга бүрүн онаажып турарын Мексиканың социалистиг каттышкан партиязының ТК-ның политкомиссиязының кежигүнү **Эдуардо Монтес Мансано** демдеглээн.

(СЭТА).

Декабрь 2 — ЛУДР-нуң национал байырлалының хүнү

СОЦИАЛИСТИГ ТУРГУЗУУШКУННУҢ ОРУУНДА

Лаос улус чаа үе-чадаже — хамаарышпас чоруктуң, хосталганың болгаш социализминиң оруунче киргенинден бээр ам сес чылдар эрткен. 1975 чылда Лаостуң Улусчу-Демократтыг Республиказы тургустунган. Лаостуң Улусчу-революстуг партиязы улусчу эрге-чагырга тургустунган сөөлүнде дораан-на чуртка социализмнин тургузарының оруунче чонну углап баштаарынга бодунуң шиитпирлинн медеглээн. ЛУРП-туң удуртулгазы-биле эрги күрүне аппарады узутказтынган, улусчу-демократтыг эрге-чагырганың органнары тургустунуп, быжыыкан, бойдус курлавырлары, банкылар, улут үлетпүр бүдүрүлгелер национализастаттынган, улус ажыл-агыйының планныг хөгжүлдези, социализмниң үндезиннерин тургузары эгелээн.

Национал байырлалга алдар кылдыр Лаостуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң бирги беш чыл планының (1981—1985 чылдарда) үшкү чылының онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарыш калбарган. Чуртта социалистиг туртузуушкун калбарып, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелерн, культура объектилери туттунуп турар.

ЛУДР-ниң чедип алган чедишкиннерин дараазында фактылар хереченлеп турар: беш чылдың эгезинде ниитителддиң ниити продукциязы 1976 чылдагызынга дең-нээрге, барык-ла 43 хуу, чоннуң кижи бүрүзүнүг онаалтыр национал орулга — 40 хуу өскен. Көдээ ажыл-агыйның кол культуразы — ристиң ниити чыылдазы 1976 чылда 700 муң тонна турганындан бо чылын 1 миллион 154 муң тонна четкен, мыйыстыг бода малдың бажы 900 муңдан 1 миллион 300 муң чедир өскен, суттаттыг черлериң шөлү ийи катап калбарган, а көдээ ажыл-агый техниказы беш катап, хөвең бүдүрери — 51 хуу, кофе — 17,6 хуу көвүдээн.

Республиканың үлетпүрү база чедишкининг хөгжүп турар: он-оң чаа бүдүрүлгелер туттунган, электроэнергия бүдүрери 1975 чылдагызындан 3,6 катап көвүдээн болгаш амгы үеде 900 муң киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрүп турар.

Улус өөредилгезининг, кадык камгалалының, культураның талазы-биле база чедишкиннер эвээш эвес: чуртта бижик билбес чорук херек кырында узуткаттынган, ам аныяктарның долу ортумак өөредилгезинче шилчилгени боттандырып турар. Ажылчы чоннарга эмчи дузаламчызы халас, чаа-чаа эмнелге четкилери калбарган.

Лаостуң күрүнези көдээ ажыл-агыйының материал-техниктиг баазазын тургузарынга чыл санында бүгү капитал салыышкынының ооң дүрген хөгжүлдезинге даянып алган, социалистиг индустриализацияның үндезинин тургузуп турар.

Чуртта көдээ ажыл-агый кооперациязының янзы-бүрү хевирлери тургустунуп, аңаа тараачыннар эки тура-биле каттыжып турар. Кооперативтерни дамчыштыр артыкшылдыг көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырын күрүне боттандырып, кооперастаттынган тараачыннарга техниканы, чемишчидилгелерни берип, үергээшкинге, кандаашкынга таварышканда оларга дузаны чедирип турар.

Республикада хөй күр-ажыл-агыйлар тургузарын амдыызында далашпайн тургузары, оларның саны чаа-ла үжен ашкан. Ыөентыян, Тямпатсак болгаш Сингкхуанг деп үш можуларда дуржулга күражыл-агыйлары ажылдап турар. Оларның ажылхереэ Лаоска күражыл-агыйларының ажыктыын тараачыннарга бүзүредип турар.

Чаа амыдыралды тургузуп турар Лаос социалистиг дем каттыжылга чурттарының ак сеткилдиг дузаламчызынга калбаа-биле даянып келген. Чижээ, амгы үеде ССРЭ болгаш ЛУДР экономика, артем-техника болгаш культура талазы-биле чазактар аразының бүдүн комплекстиг дугуржулгаларын амыдырапда боттандырып турар. Хөй талалыг совет-лаос харылзаалар ынын ыңай таланың ат салганы чугула ийи документилер улуг ужур-дузалыг болган. Ол дээрге—1979 чылда ССРЭ-ниң болгаш ЛУДР-ниң аразында ат салдынган экономика болгаш артем-техника талазы-биле кады ажылдажылганың дутайында дутуржулга база бирээзи — 1980 чылда хүлээп алдынган ийи чурттарның аразында 1981—1985 чылдарда улус ажыл-агый планнарын холбаштырар түңнелдериниң дугайында протокол.

Совет Эвилелиниң деткимчези-биле тудут материалдары кылыр бүдүрүлгелериг тударын, тудут болгаш транспорт организациязарын тургузары, национал төлевилелшинчилел албанын быжыглаары ол протоколда көрдүнген. Амгы беш чылда садыг харылзаалары 3,5 катап калбарар, экономиктиг кады ажылдажылганың ниити хемчээли чүс-чүс миллион рубль хемчээлдерге чедер.

ССРЭ-ниң дузазы-биле ЛУДР-де туттунган болгаш чурттуң хөгжүлдезинге эргежок чугула хөй бүдүрүлгелер ажылдап турар. Оларның аразында көдээ ажыл-агый техниказын болгаш автомашиналарны сеңтээр бүдүрүлгелер, нефтебазалар, Нён хемни кежилдир улуг көвүрүг, кижи эмнелгезин, космос дамчыштыр харылзааның станциязы дээш өскелер-даа бар. Амгы үеде тууйбу заводун, улут эмнелгени болгаш күражыл-агыйны тудуп, ак-коргулчун тыыкының үлетпүрүн катап тургузуп турар.

Совет тускай эртемниглер лаос өөңүктеринге геологиялшинчилел ажылдарын чорударынга, гидрометеорологтуг албанны организаставарынга дузалажып, медицина албан черлериниг ажылдап, өөредилге черлеринде башкылап турарлар.

Национал кадрларны белеткээринге база Совет Эвилелиниң дузаламчызы улут: ССРЭ-ниң дээди болгаш орта-мак өөредилге черлеринде муң-муң лаос оолдар, кыстар өөренип турар, бистиң чуртувуска өөредилге доозкан чүс-чүс аныяктар республиканың улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында чедишкининг ажылдап турар.

М. МШЕЦЯН,
ПМА-ның корреспондентизи,
Вьентьян.

АМЕРИКАННАР УДУРЛАНЫП ТУРАР

...Чүнүң-даа ужуруи билбээн бичии уруг кайгай бергенимден аксын ажыдып алгаш, ракеталарның ак-көк дээрже кылыйтып үнүп турарын көрүп олурган. Каш-ла минута эрткен соонда, бодунуң утбазы-биле ооң кады ойнап турганы ногаан шөлчүгежи радиоактивтиг хүл-биле карара бээр.

Американың дал ортузунда хоорай — Канзас-Ситинин турар черя улуг дааш-шимээнден сиринеййип турган. «Ол чүү деп чоор?»— деп, футбол маргылдаазы боол турган стадионга олурган херээжен ижки айтырар. Бир-ле кижи аңаа: «Минитмен» деп ракеталар-дыр — деп, харыылаар. Каш-ла минута эрткенде ол кижилер-даа, ол стадион-даа чок болур. Вашингтон Европага «кызыгаарлаттынган ядролуг дайынны» өөскүдүп үндүрген, ынчалза-даа ону ол девискээр-биле кызыгаарлап черле шыдаттынмас.

Хоорай кырынга хүн часты берген ышкаш болган. Секунданың хенизи-ле кезинделе кижилер аңаа-ла хөлегелерге дөмей апаргылаан. Олар өлүлеп калган. Бүгүле чүүлдериниң — кан-демириниң-даа, даштың-даа эсти бээри ядролуг отка олар база хайлып калганнар — бүгү чер кырыи өлүм-чидим шыпкан. Ол дораан-на өлбейн арткан кижилер өлгеннерге адаарган турар, чүге дээрге, оларның радиациядан болгаш ядролуг чалбыыштан өртенгенинден өлүмү — олардан-даа артык хилинчектиг болур.

Ол болза, америк «Эй-Би-Си» телекомпаниязының тыртырганы «Даартагы хүнде» деп фильмниң үзүндүлеридир. Ооң баштайгы көргүзүү чоокта чаа Каттышкан Штаттарга болган. Ол фильмни улуска көргүспес, ооң утка-шынарын өскертир дээр сорулгалыг кара сагыштыг пропаганда кампаниязы дуза чедирбейн барган. Ол дутайында калбак шуугаазыныың Ак бажыңның холу-биле чоруттунуп турары илдең турган, чүге дээрге, чогум-на ооң угаан-медерел чок политиказынга удурланганын ол фильм көргүзүп турар. Рейганның администрациязының ядролуг месиллежишкин «кызыгаарлаттынган» байдалдыг боол болур, ооң үезинде чүге дириг артып эвес, харыы база тиидеп болурувуң дугайында бадытказшкының ол кино-чурук тодаргайы-биле буруу шаап турар.

— «Ол дээрге, ядролуг дайынның коргумчуг уржуктарының дугайында эң шын чугаалардың бирээзи-дир» — деп, фильмни көргенинин соонда кеңгрессмен Эдвард Марки чугаалаан. Ооң бодап турары-биле алырга, ол кинолента ядролуг чепсекке контрольдуң дугайында айтырыгның 1984 чылда президент соңгулдаларынга кол чүүлү болу бээринге идиглиг болур.

Ак бажың ол кино-чурукту көргүзерин соңгаарладыр болгаш харын-даа хоруур дээш эвээш эвес орлдашкан. Ону тыртпырып турганының үезинде-ле Пентагонның төлээлекчилери цензураның улуг «эдилгелерин» кылырын негээн. Оон аңгыда олар сюжет ёзугаар ядролуг дайынны ССРЭ эгелээн кылдыр көргүзерин база негеп турган. Ынчалза-даа олар ону чедип ап шыдаваан. «Оларның негелделерп бистиң лентавыстың бодалынга бүрүнү-биле удур боол турган»—деп, ол фильмниң режиссёру Николас Майер чугаалаан. Фильмде көргүзүп турары-биле алырга, АКШ ядролуг чепсекти баштай ажыглаар. Чүге дээрге, ооң стратегтиг доктриназы «сагындырыглыг» ядролуг согугну кылырын көрүп турар болганда, чүгле Каттышкан Штаттар «бир дугаар» ажыглаан боол болур. Ындыг доктринадан ойталаарын, ядролуг чепсекти баштай ажыглавас хүлээлгени Совет Эвилелиниң соонда бодунга алырындан Рейганның администрациязы шуут ойталап турар болгай.

Пентагонның негелделерни хүлээп алдынмайн баарга, администрация, ол фильмни нүүлдеп, бактаар сорулгалыг кампанияны эгелээн. Ол бодунуң талалакчыларының васдылы-биле «Даартагы хүнде» деп фильмниң тургузуукчуларын «антипатриотизмэ-биле буруудадып, «ону АКШ-тың боо-чепсээн дүжүрерин күзеп турар кижилер кылган» деп бадыткап турган. Оларның удурланышкыны билдингир. Президентниниң чөвүлекчилериниң бирээзи АП агентилелге интервьюзунга «ол фильм Рейганга политика талазы-биле доктар чедирер» аппаарын дорту-биле чугаалаан.

Ынчалза-даа фильмни нүүлдеп, бактаар дээш оралдашкыышкыннар түңнел чок болган. Воскресеньеде кежээкининг сес шак чедип турда, АКШ-тың хоорайларының эң хөй кижиниг болур кудумчулары куруглай берген. Специалистериниң саналы турарыбиле алырга, ол кино-чурукту 100 млн. хире кижи көргеп.

Кино көргүлдезининг салдарын суларадыры-биле күрүне секретары Дж. Шульц ону көргүскенининг соонда дораанна Эй-би-синиң каналдарын дамчыштыр чүве чугаалаан. Ол ядролуг чепсек «кажан-даа ажыглаттынмазын дээш» администрация чепсегленнишкинин улам күштелдирип турар дээрзинге американнарны бүзүредирин оралдашкан. Ынчалза-даа оон сөстери аргачадаарда чүве ышкаш кылдыр дыңналып турган. Ол фильмниң ёзулуг политиктиг болуушкун боол, америк улустуң ядролуг чепсекке күштүг удурланышкынын болдурганын «Нью-Йорк таймс» миниип бижир ужурга таварышкан.

«Бистиң чуртувус ядролуг дайынның соонда даартагы хүнүү күзевес ужурлуг. Чугаалажышкыннар ядролуг чепсектиң таварыштырары

АКШ. Эй-би-си. кампанияның «Даартагы хүнде» деп телефильмниң чоокта чаа болган баштайгы үндүрүлгезин 100 млн. американнар телевизор экраннарындан көрген. Ол ядролуг дайынның айыылдыг уржуктарының дутайын көргүзүп турар.

АКШ-тың чагырыкчы болуктериниң ону көргүспес дээш кылган оралдажышкынары боол турда-ла, ону үндүрген. Ол фильм ядролуг дайынны кылып болурунуң болгаш аңаа тнилелгени чедип ап болурунуң дугайында Ак бажыңның хоозун-меге бадыткаашкынарын бүрүнү биле шын эвес дээрзин көргүзүп турар.

Солуннарның херечилеп турары-биле алырга, ол кино-чурук көрүкчүлерге улуг салдарлыг болган.

ЧУРУКТАРДА: «Даартагы хүнде» деп кино-чурукту үндүрүп турган үезинде: фильмден үзүндү.

ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

Даштыкыдан допчу медээлер

АЛБАН ДОКУМЕНТИЗИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң 1983 чылдың ноябрь 24-те Медеглелин КНО-нуң Кол Ассамблеязының болгаш Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң албан документизи кылдыр Каттышкан Нацилар Организациязында нептеретккен.

ИЙИГИ НОМ КЫЛДЫР

ЛОНДОН. (СЭТА). «Пергамон пресс» дээр ном үндүрер чер СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң «Чылда чугаалары болгаш үүлдери» деп ийиги, делгеректиг номун англи дылга үндүрген.

ХУУСААНЫ УЗАТКАН

«НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сирия биле Израильдиң аразында чарган черни хайгаараарының талазы-биле чурттар аразының шериг күштериниң бүрүн эргезин алды айлыг чаа хуусаага, тодаргайлаарга, 1984 чылдың май айның 31-ге чедир узадыр шиитпирни КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хүлээп алган КНО-нуң ол күштерин 1974 чылда тургускан. Амгы үеде оларның составында Австрияның, Канаданың, Финляндияның болгаш Польшаның нити саны 1300 кижилиг шериг кезектери кирип турар.

ЧАА ПРЕЗИДЕНТ

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Хамаагы радикалдыг эвилелдиң (ХРЭ) партиязының баштыңы Рауль Альфонсин соңгукчулар коллегиязының ноябрь чээрби сесте болган бадылаашкыныныың түңнелинде Аргентинаның президентизинге соңгуткан. Оралакчы президентиге база-ла радикалдар төлээлекчизи Виктор Мартинес соңгуткан.

Рауль Альфонсин республиканың президентизи кылдыр Национал конгресстиң декабрь 5-те болур сессиязынга тускай чарлаттынар. Эрге-чагырганы аңаа дамчыдып бээрниң байырлыг ёзулалы декабрь 10-да болур.

ЭРГИЛДЕ БОЛУР ЧАСКАН

ГААГА. (СЭТА). Суриламның найысылалы Парамарибодан келген медээлерни ёзугаар алырга, ол чурттуң эрге-чагыргалары эрткен неделяда күрүненнің контрреволюстуг эргилдезин кылыр дээш оралдажыышкынны илереткеш, баскан. Ооң соон дарый хөлезиленикчиг-шериглерни аңаа аппарып дүжүрер ужурлуг турган. Ооң-биле холбашкан он кижини тудуп хоругдаан.

Мурнунда Нидерландының колониязы турган Суринам Республика Мурнуу Американың соңгу-чөөн талазында турар. 350 муң ажыг кижи чурттакчылыг чурттуң хамаарышпас болган чоруун 1975 чылда чарлаан.

КАРЖЫ ЧӨҢГЭЭ

МАНАГУА. (СЭТА). Каттышкан Штаттар Никарагуага удур каржы өөчүк-чөңгээни кылган. Никарагуаның даштыкы херектер министерствозунуң дыңнатканы болза, чурттуң Оожум океан эриктеринде чоруп турар элээн хөй америк шериг корабльдери республиканың девискээри болур сугларже шургуп кирип турган. Оларның-биле чергелештир америк корабльдерде турар дайынчы самолёттар Сандино порту болгаш «Никарагуа» дээр электри станциязын тегерип ужудуп турган.

ХЕРЭЭЖЕННЕР ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Бистер Вашингтонуң администрациязын бодунуң чаа ядролуг ракеталарын Европада тургузуп эгелээни дээш бууруудадып турар бис деп, херээженнерниң тайбың дээш демнесежицер дээр хөй-нинти организациязының удуртукчуларының бирээзи —Эдит Вильястриго СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.

Барыын-европа күрүнелерниң девискээрлеринде тургузуп турар «Першинг-II» ракеталар болгаш чалгының ракеталар баштайгы согуушкунуүң чепсектери болур, ынчангаш америк таланың ындыг хөделишкининге Ю. В. Андроповтуң Медеглелинде айыттынган Совет Эвилелиниң харыы хемчегнери бистерге билдингир деп, ол демдеглээн.

Президент Рейганның чазаа Европага ядролуг чепсегленнишкинни кызыгаарлаар дугайында чугаалажышкыннарга херек кырында киришпейн, ол талазы-биле политиктиг ылчыңнаашты кылып турган деп, Э. Вильястриго демдеглээн. Вашингтонуң администрациязы ядролуг дайынга тиилеп үүнүп болурунга мурнукузу хевээр идегевишаан турар, ынчангаш чаа америк ракеталарыны тургузары ындыг айыылдыг планнарның кезии болурун билир бис деп ол чугаалаан. Чогум-на ооң үүрүндан тайбыңның салым-хуузу дээш бистер сагыш-салып турар бис.

СУУР: ооң кижилери, культуразы

УЛАМ ЧААРТЫНАР

ХӨНҮ ДЕЛГЕМ КУДУМЧУЛУГ

Улуг-даа, бичин-даа суур ооң чурттакчыларынга эргим, чоок. «Мурнакчы» совхозтуң төвү Шуй үе-биле деңге базып, чылдан чылче чаартынып, чаагайжыттынып турар. Суурнуң саң дорт шөйлүп баткан төп кудумчузунда 250 олуттуг Культура бажыңы, беш чүс ажыг школачылар өөренир интернаттыг ортумак школа, уруглар ясли-сады, садыг-магазин болгаш оске-даа албан черлери бар. Чаңгыс аай төлевилел-биле ийи аал иштиг чурттаар бажыңнар суурну улам аян-шинчилиг болдурган. Сөөлгү ийи чылда чеди бажың немешкен. Чаа бажыңны ажыглалга книрери, өг-бүлелерге ооң дүлгүүрүн тыпсыры — байырлал, өөрүшкү. Ол бажыңнарже колдуунда совхозтуң мурнакчылары көжүп кирип турар.

Суурнуң хоочун чурттакчыларының бирээзи РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, улус өөредилгезиниң тергиини Салчак Бадыевич Майны алдан харлаан. 1944 чылдан бээр партия кежигүнү башкының ажыл стажы ам барык дөртен ийи чыл. Хоочун башкыга совхоз чаа бажың дүлгүүрүн белек кылдыр тывыскан.

Совхозта ам бар ясли-сад ма удавас база бирээ немежир. Конторанып ооң мурнунда бажыңынга капитал септелге чоруткан соонда, уруглар сады кылдыр тургузары көрдүнген.

Суурну, ооң кудумчуларын чаагайжыдар ажылдан улуг-биче шуйжулар чыдып калбас. Эрткен күзүн шеф үезинде, субботниктерде кудумчуларга 300 хире дөс тарымал үнүштерин немей олурткан. Келир чазын олар частып, чечектелип келир, суур улам ногаан шинчи апаары чугаажок. Көдээ Советтиң депутаттарының аңаа кирижилгезин маңаа айтып, демдеглээри чугула.

Шуй бажында малчыннарже орукту. Дустуг-Хем көвүрүүн база соңгукчуларның чагыгларын ёзугаар эде кылып, тургускан.

Хандырылга черлери — үлетпүр, аъш-чем барааннар магазиннери, комплекстиг хүлээп алышкын пунктузу көдээ ишчилериң ажыглалында. Ак-көк экран өреге бүрүзүнде.

Бо суурнуң ээлери — шуйжулар бо беш чылдың үшкү, өзөк чылының планныг онаалдазын күүседир дээш ажылдап турарлар. ССРЭ-ниң 60 чылынга алдар болдурган Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга ажылагыйның ишчилериниң мурнааны, ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкинериниң делгелгезиниң Хүндүлел дептеринге оларны кирип бижээни хөйүң үлээндирип турар дээрзи билдингир.

Үре-түңнелдиг ажыл совхозтуң экономиказын улам быжыглаар. Ажыл-ишчи холдар турда, суур улам чаартынар.

Суурга чоокта чаа база бир бажың ажыглалга кирген. Ооң эжинде дараазында бижилгелер бар: «Улус депутаттарының Шуй көдээ Советиниң күүскому. «Мурнакчы» совхозтуң дирекциязы». Кызыл тук хөлбеңнээп бо бажыңга кандыгдаа айтыырлыг келир болза, кичээнгейлиг хүлээп алыр, сүме кадар, албан дузалаар.

ХООЧУННАРДАН ӨӨРЕНИР

Кандыг-даа суурнуң байшыдалы — ооң кижилериндe. Мында база ыңдыг күш-ажылдың, дайынның, будүрүлгениң хоочуннарынга чоңу чоргаарланыр.

Совхозтуң дирекциязы, партком, комсомол организациязы аныяк оскенни өгбелериниң, хоочуннарның үлегеринге, чаагай чаңчылдарывга кижизидерин чүгүлалап келген.

Ажыл-агыйда аныяктар хөй, кол күш ол. Көдээ ажыл-агыйның чугула участоктарында комсомолчу өг-чугаш-биле ажылдап турарлар.

Совхозтуң дирекциязы көдээниң кадрларын боттарының иштинден белетизээрин чугулалап турар болгаш, ол талазы-биле хемчеглер алдыныш турар. Школадан ол эгелээр. Совхозтуң баазазында школачыларның өөредилге-бүдүрүлге бригадазы тургустунган. Ооң кежигүннери малчын коданнарга, ногаа шөлүнге, күскү-часкы ховуларга, фермага эртер практиктиг кичээлдерге хойжуңуп, ногаажының, механизаторнуң, саанчының мергежилининг эге хевирлеринге өөренип турарлар. Дыштанылгаларда ада-иелери-биле, улуг эш-өөрү-биле эгин кожа турупкаш, ажылдаарлар. Көдээ ишчилериң күш-ажылын үнелеп, хүндүлеп билир чоруккa ынчан-на кижизиттинерлер. Ол бригаданың кежигүннериниң төрээн совхозунуң ишчилери болуп, мында артып калганнар бар. А тос кижи чурттуң көдээ ажыл-агыйының дээди, ортумак өөредилге черлеринде совхозтуң стипендиаттары. Ам дөрт-беш чыл эртсе, совхозтуң специалистеринге мал эмчизи, зоотехник, агроном, гидроинженер немежир.

Совхоз бүдүрүлгезинде богун ажылдап турар аныяк ишчилерге хоочуннарның, мурнакчыларының үлегери улуг.

Ажыл-агыйның хоочун механизатору П. К.-С. Чамзының өг-бүлези салгал дамчаан механизаторлар. Коммунист механизатор дөрт оглуң мөргежилинге өөреткен. Күш-ажылга дадыгыышкынны оолдар адазындан алганнар. Оолдары дээш хоочун механизаторнуң сагыжы ажык. А олары совхозта мактадыг, адазының адын сыкпастар.

Аныяктарга ижи-биле, хууда амыдырал-чуртталгазы-биле үлегерлиг дагдыныкчыларның кайызын ол дээр! Оларның чамдыктары бо. Октябрь Революциязы орденниң эдилекчизи хоочун малчын Т. С.-Д. Салчактың ВЛКСМ ТК-ның «Аныяктар дагдыныкчызы» көрек демдээн эдилеп чоруурy-даа таварылга эвес. «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи, гараж эргелекчизи Ш. Х. Кочаа. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, улут хойжу А. Д. Салчак болгаш оон-даа өскелер аныяктарның буянныг дагдыныкчылары. Күш-ажылы чурттуң шаңналдары-биле демдеглеттинген бөдүүн бо ишчилериң намдарында өөредиглиг, дезеп, салгаар чүүлдер хөй.

Будүрүлгениң хоочуннары, мурнакчылары аныяктарның, школаларның күзенчиг аалчылары. Ада-чурттуң Улут дайынының кирижикчизи Балчыр Салчак-биле ужуражымшкыннар сагыш-сеткилдин ханызындан эртер.

Суурнуң ийи кудумчузун — Нордуп. Кудурукпай деп адазыңы таварылга эвес. Чүге ынчаар адааның суурнуң чурттакчылары чоргаарал-биле тайылбырлаар. Ада-чурттуң Улуг дайынының кирижикчизи Хомушку Нордупка. коллективтиг ажыл-агыйның үндезилекчилериниң бирээзи Хертек Кудурукпайга тураскаатканы ол. Суурнуң төвүнде Хомушку Нордупка тураскаал аныяктарның, пионерлериниң чыыштар эрттирер чери апарган. Аалларының изин уруглары базар.

ҮЛЕГЕРЛИГ КОРУМ-ЧУРУМ ДЭЭШ

Шуй көдээ Советиниң девискээринде 300 ажыг өреге бар. Советте 25 депутат бактаап турар. Олар — механизаторлар, малчыннар, саанчылар, башкылар...

Шүйжулар «Бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг суур дээш» районда социалистиг чарыштың эгелекчилери. Кыйгырыг үндүрген соонда, бүгү тала-биле үлегерлиг болуру билдингир. Ол дугайын суурнуң агитквартал бүрүзүнге чугаалашкан. Агитквартиралар — чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле кижизидилге, масса-политиктиг ажыл чорудар төп.

Байырлалдарда, дыштаныр үннерде көдээ Культура бажыңының сонгаларындан чырык орайга дээр-ле өшпес. Суурда херээженнер чөвүлелиниң (даргазы башкы-депутат Г. Ч. Ооржак), клуб чөвүлелиниң (директору К. Х. Сожу), агитквартира активтериниң тургусканы план-хемчег ёзугаар дыштанылга кежээзи, оюн-концерт, янзы-бүрү ужуражымшкыннар эртип турары ол.

Агиткультбригаданың көргүзүг программазы байлак. Бот-тывынгыр артистер оюн көргүзүглери-биле, ыры-шүлүглүбиле чангыс чер чурттуларының ижин мактап, херек апарганда, ажылда четпестерни шүгүмчүлей, чалгаа-шүшпеннерни сөстүң чидни-биле сойгалай каапкан. А дараазында дыштаныр үнде сценаны агитквартал дарының чурттакчылары ээлептер. Уран ыры база катап куттулар.

Клуб ажылының талазыбиле специалистер четчир болза, болгүмнер шупту ажылдаар, кежээлер оон-даа солун эртер ийик. Ыңдыг-даа болза оң алды агитквартира оюнтоглаа организастаарга, оңу кым көрүксевес, киржиксевес боор. Өг-бүлеге урутлар кижизидилгезинин, уруглarга ада-иеңинң үлегерининң дугайында лекцияларны депутат башкылар номчуп турар. Агитквартиралар активинин организастааны аъш-чемнин, аргаан, даарааң хептериң делгелелери чаичыл ёзугаар эртер.

Дыштанылга кежээлеринде, хүннериңде хөй-ниитиниң корум-чурумуңуң камгалалынга дружинниктер туруптар. Чаңгыс чер чурттуглarының дыжыңга шаптыктап, хөйниитиниң корум-чурумуң хажыдар чорук кичээнгей чок артпас. Үүлгедин дээш эш хуу судунга харылаар апаар.

Совхозтуң библиотеказының залында номчулга конференциялары, ужуражымшкыннар, лекция докладтаамал эртип турар. Ынчангаш улус маңаа күзелдиг-биле келирлер. Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Х. С. Сереңниң ажылы чүгле суур иштинге кызыгаарланмас.

Эрткен оң айларның түңнелинде көдээ Советтиң девискээринде улут корум-чурум үрээшкини болган таварылга демдеглеттинмээн. Оңу — деминг ажылдың, профилактиктиг хемчеглериң түңнели кылдыр көрүп турар.

В. КУУЛАР.

Чаартылганың Бүгү-эвилел институдунуң үстелчек будук-биле чуруулга киллизинге чоокта чаа XVI вектиң итали чуруқчузу Франческо Граначчиниң «Мадонна дүжүлгеде» (Одессада барыын болгаш чөөн чүк уран чүүлдериниң музейи) деп эң нарын тураскаалчуруун катап тургузары доозулган.

ЧУРУКТА: катап эде кылган чуруктарга тураскааткан ажылдар. **СЭТА-ның фотохрониказы.**

СОНУУРГАНЧЫГ КЕЖЭЭ

Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң комсомол комитеди солун кежээни Культура бажыңында организастаан.

Кежээниң эгелээриниң мурнунда Культура бажыңының спорт залынга спортчу маргылдаалarны организастаан эрттирген. Волейбол маргылдаазынга 4 команда киришкен. Түңнелинде автопарктың командазы тинлеп үнген. Школа командазы ийиги черде. Стол теннизиниң маргылдаазынга № 3 хойжу бригаданың бригадири Анатолий Дуваа тинлээн. Ийи-гизинде Хүүртей Эрес-оол, үшкү черде Альберт Базыр.

Үжен чылдарның комсомолчулары Түлүш Самбуевич Нурсат, Серен-оол Семёнович Кыргыс, Сыгыр-оол Санзалакович Монгуш-биле ужуражымшкын кончуг солун болган. Хоочуннар үжен чылдарның аныяктарының дугайында чугаалап, амгы үениң аныяктарынга аргадуржулгазын дамчыткан.

Оң соонда концерт болган. Комсомол дугайында литература-музыкалыг монтаж-биле эгелээн. Бөлүк танцычылар «Аяктар» деп танцыны ээлгир, чараш тескеннер. А Сыгыр-оол «Комсомол» деп шүлүктү өткүт, чидит номчаан. Уран чүүлдүң идепкейлиг киржикчизи Васнлий Сумба орус. тывырларны ырлаан. Концерттиң чон кончуг сонуургаан.

Б. МАНДАН-ООЛ.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылдың пединститудуңуң белеткел салбыры физика-математика факультединге иелелде хүлээп алышкынны чарлап турар.

Салбырга дооскан ортумак билигдиг, үлетпүрге, ноөзе ажыл-агыйга, транспорттуң, карылаанның бүдүрүлге черлевиге, тудугга азы хереглекчилер кооперациязының шүтүмүвга ажылчын боон ажылаан болгаш бир чылдан өнээш эвес стажтыг кижилерни хүтээп алыр. Ортумак школаларның улуг пионер вожатыйзары 2 чылдан өнээш эвес стажтыг болза, ол ышкаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринниң хүрээленинден халашкан кижилерни база хүлээп алыр.

Институттуң адынга киирген билдиришкинге дараазында документилерни кожар.

1. Ортумак билиг дугайында документ.
2. № 286 хевирикиң эмчи шынзылгазы.
3. Күш-ажыл дептериниң хоолгазы.
4. Будүрүлге черинден чоруткан бижик.
5. Ажылдап турган черинден характеристика. Аңаа үштен өнээш эвес кижи ат салгап турар ужурлуг.
6. 3х4 см. хемчээлдиг 8 фоточурук.

Документилер дужаар адрес: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 34 бажың, пединститудуң белеткел салбыры.

АДА-ЧУРТТУҢ УЛУГ ДАЙЫНЫҢ ИНВАЛИДТЕРИНГЕ

Садыг каттыжышкынныңарының. «Саян» универматтың, № 13 магазининиң (Первомайская остановкада), № 14 «Аялга», № 7 «Посуда», № 16 (Кечил-оол кудумчуда) магазиннериниң директорлары болгаш садыг администрациязы ажыл үүнүүң бүгү шактарында хүүда айтырыглыг кижилерни хүлээп ап турар.

Ол ышкаш № 2 «Обувь», № 10 «Мебель», № 12 «Электротовары», № 13 (Первомайская остановкада), № 16, (Кечил-оол, 63), № 14 «Аялга» магазиннерде хүүда болгаш ог-бүлеге ажыглаар ховар бараанnарга чагыгларны хүлээп ап турар.

№ 17 «Запчасти» магазинде чиигелде-биле тускайлап берген хол-биле башкарар автомобильдерге артык кезектерни болгаш автодугуйларны инвалидтерниң чагыын ёзугаар хүлээп ап турар.

Кызылчыларга болгаш хоорайның аалчыларынга

Дагестанның «Лезгинка» дээр күрүзениң алдарлыг танцы ансамблиниң бо чылдың декабрь 18-тиң болгаш 19-туң хүннеринде түс-түзүнде 18.00, 20.00 болгаш 18.30, 20.30 шактарда болур концерттеринге кээринче сылерни чалап турар.

Уран чүүл удуртукчузу, Дагестан АССР-ниң алдарлыг артизи **Иосиф МАТАЕВ.**

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАЛГА

«Каа-Хем» разрез доктаамал ажылдаары-биле «БелАЗ—540» болгаш «БелАЗ—548» автосамосвалдарның чолаачылarын, Т-130 бульдозерлериң машинистерин, автослесарьларны, электрослесарьларны чалап тур.

Разрезте ажылдап турарларга хой чылдарда ажылдааны дээш база 30 хуу район коэффициентизин немей бээр, 1984 чылдың январь 1-ден эгелээш, хөмүр-даш үлетпүрүүн бүгү ажылдакчыларынга тарифтиг төлевирлерин болгаш албан-хүлээлге шалыннарын улгаттырар.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕР: разрезтиң кадрлар киадизи, телефон №№ 99-11-25 азы 99-11-26, эртемгиниң 9 шактан 17 шакка чедир.

«Тыва кодээ тудуг» трест дараазында тудуг организацияларынга ажылдаары-биле тудуг талазы-биле янзы-бүрү профессиялыг кижилерни чалап турар:

Чадаанада 463 КМК, Байхаакта — 585 КМК, Шагаан-Арыгда — 586 КМК, Сарыг-Септе — 958 КМК, Туранда — 957 КМК, Каа-Хем суурда — 1317 КМК.

Күш-ажыл төлевири аккордшаңнал системалыг болгаш тудугга хой чылда ажылдаанарга немелде төлевир тыпсыр. Бот кижилерни общежитие-биле хандырар, ог-бүлелиглерге квартираны ээлячет ёзугаар бээр.

Ажылга киреред КМК-ларның турар черлеринге келир

Садып алыкчыларның кичээнгейинге

Кызыл хоорайның Маяковская кудумчузунуң № 91 бажыңда турар № 9 «Тудуг материалдары» магазин дараазында бараанnарны садып алыичыларга сүмелеп турар:

Эт-хереселдер салыр полкалар (боолуктар);
Чымчак ыяштан дилиг материалдары;
Шывыглар;
Чылыг мидис;
Шывыг кыпыр пяитмалар;
Унитаздар болгаш оларга артык мезенгер;
Өртетпээн чугай.

Магазинниң амылдаар шактары: эртемгиниң 10-дан немээ-киниң 19 шакка чедир. Дүштеми чапсар 14-тен 15 шакка чедир. Дыштаныр хүнү — воскресенье.

1976 чылдың март 12-де Иркутскиниң өлүк-тывыш техникумун дооскан Шавар-оол Иргитович Дамий-оолдуң адынга тывысхан № 43833 дипломнуң читкенин барымдаалаш, ону күш чок деп санаар.

Сонуургактарга

Ортулукчугаштарда

Тигр болгаш Евфрат семнерниң аразында тулаада арабтарның маадан айлаа чурттап турар. Өг-бүле бүрүзү ортулукта пальма ыяштарның бүрүзүнден болгаш кулузундан шарып кылган чадырларлыг. Ол чадырлар кажан суг үеркей бергенде катап тургузарда белен. «Тулаада арабтар» деп ооң кожалары ынчаар адаар, олар кандыг аъш-чемнерни ажыглап турарыл? Бо черде балык, суг куштары элбек. Чамдык ортулуктарда тараа, ристи, ногааны өстүрүп турар.

Өг-бүлелерниң дыка хөлү суг буйволдарын тудуп турар. Даштыкы чурттар-биле садыг харылзаалыг. Маадан Масреним саазын фабриказынга кулузук болгаш кыяр-сигенни садып турар.

Тулааларда ортулукчугаштарда болгаш хемнерниң адырыктарында 30 муң хире маадан аймак кижи чурттап турар.

А 60 муң хире кижи тулаалар кыдыгларында. Иракның улуг хоорайларында аныяктар бо-ла өөренип баар. Өөредилге доосканнарның хөй кезии катап-ла төрээн черинге кээп ажылдай бээрлер.

(«Наука и жизнь» журналдан).

Школа болгаш амыдырал

КҮШ-АЖЫЛ—КИЖИЗИДИКЧИВИС

Республикада өөредилгекижизидилге ажылдарының деңнели-биле Сарыг-Септиң № 2 ортумак школазы экилерниң санында кирип турар. Ук школада өөредилге болгаш кижизидилгениң янзы-бүрү хевирлерлиг ажылдары чоруп турар болгаш байлак дуржулга чыгдынган. Школаның администрациязы, ында башкылар коллективи өөреникчилерниң күш-ажыл кижизидилгезинче кичээнгейни угландырып, бо талазы-биле чамдык көскү түңнелдерни чедип ап келген. Ацаа хамаарыштыр школаның директору Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Сырба Машпак-ооловна Достайдан сонуургаан айтырыгларымны салдым.

— СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринде аныяк өскенниң ортузунга күш-ажылдың кижизидилгезин улам күштелдирериниң дугайында онзалап демдеглээн болгай, ону амыдыралга боттандырар дээш школаңарда кандыг хемчеглер ап чорудуп турар силер?

— Тыва улус «кижи боору чажындан, аът боору куюндан» деп кончуг-ла шын сөглээн. Өзүп орар салгалды күш-ажылга ынак, бодунуң херээнге, шилип алган мергежилинге бердинген ишчилер кылдыр кижизидери бистиң улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының база бир чугула сорулгазы деп чүве билдингир. Ынчангаш ук айтырыг доктаамал кичээнгейде.

Класс шактарында, политиктиг өөредилге болгаш болгүмнер кичээлдеринге школачыларны СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдары-биле, партияның сөөлгү Пленумнарының шиитпирлери-биле болгаш өске-даа чугула документилер-биле таныштырар ажылды ойлаанда чорудуп турар бис. Ол ышкаш бистиң социалистиг иниитилевисте күш-ажыл дээрге бүгү-ле чаагай чоруктуң үнер дозу, ону аар, чиик, «кара» деп ылгап болбас, ажыл бүрүзү ажыктыг болгаш хүндүткелдиг деп чүвени уруглarга билиндиреринге ажылды чорудуп турар бис.

— Күш-ажыл кижизидилгезин кандыг угланыышкыннарлыг чорудуп турар силер?

— Бистиң районувус, республикавыс кол нуруузунда мал болгаш чер ажылдыг болгай. Бо чоруктуң кичээнгейге алгаш, бистер күш-ажыл кижизидилгезин, профугланыышкынны көдээ ажыл-агыйже колдадыр чорудуп турар бис.

— Районда хөй-ниити организациялары, көдээ ажыл-агыйның специалистери силерге деткимче-дузаны көргүзүп-ле турар боор аа. Сырба Машпак-ооловна?

— Күш-ажылдың хоочуннары, көдээ ажыл-агыйның специалистери болгаш школаның доозукчулары мурнакчы механизаторлар, малчыннар, саанчылар-биле ужуражыышкын кежээлерин үргүлчү эртирип турар бис. Чайгы дыштанылга үезинде районнуң удуртукчулары бистиң школачыларывыска ажылдаар арганы берип, оларга таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Ооң бир чижээ, «Ленинчи орук» совхоз бистиң школавыстың будүрүлге бригадазынга турлаг тудуп бергени болур.

— Школа доосканнар-биле харылзаалар кандыг?

— Бистиң доозукчуларывыс шупту учётта турар болгаш кымның кайы өөредилге черинде өөрени бергени, азы кайда ажылдай бергени хайгаарал да. Школавыска «Школаның доозукчулары — күш-ажылдың мурнакчылары», «Школаның доозукчулары — Советтерниң депутаттары» дээн чергелиг стендилер, хана солуннарны ой-ойде үндүрүп турар бис. Школаның доозукчуларының дуцмаларынга чаагай үлегер-чижек болур ужурлуг. Бистиң доозукчуларывыс ыңдыг болуп-даа турар. Чижек кылдыр ацгы-аңгы чылдарда дооскан, ам көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары — Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадының зоотехник Надежда Салчакты, малчыннар Тамара Салчакты, Галина Дүлзүнейни, саанчылар Галина Даваалайны, Галина Лопсаңны болгаш өскелерни-даа адап болур.

— Сырба Машпак-ооловна, ам күш-ажыл кижизидилгезиниң талазы-биле тодаргай кылып чорудуп турар ажылыңарны чугаалап көрүңнерем?

— Бүгү кижизидилге ажылы-биле бир дөмей, күш-ажыл кижизидилгези база үүрмек бичии чүүлдерден эгелээр. Ол дээрге өөреникчилерниң школага, класстарынга, интернатта чурттап турар өрээлдеринге арыгшеверни тудары, столоваяга дежурныйлап, аяк-саваны чуурy, үрели берген эт-септиң үүрмек септелгезин кылыры дээн чергелиг ажылдар-дыр. Ынчангаш бистер интернатта чурттап турар өөреникчилерге долу ботхандырылганы доктаадып, чурумчуткан бис. Өскээр чугаалаарга, үстүнде чугаалаашывыс ышкаш күш чедип ышдаары ажылдарның дөгерезин боттары кылып турар. Күш-ажыл-биле таныжылга, аңда сонуургал, чаңчыл оон эгелээр дээрзи билдингир. Школада дараанылга, аргылга, септелге, чазанылга, чурулга бөлүмнери ажылдап турар. Интернаттың, школаның хана парлалгазын, кичээлдерге ажыглаар көргүзүг материалдарын кылып белеткээрин өөреникчилер бүрүнү-биле хүлээнип алган күүседип турарлар.

Эрткен чайын бистиң школаның бүдүрүлге бригадазы (комиссары Катя Седип) шефке алганывыс «Ленинчи орук» совхозка хой ногаанны өстүржүп, 28 тонна ситеннi кезип, белеткеп берген. Бригада бедик көргүзүглерни кызымаккай күш-ажылы дээш ийи чыл улаштыр ВЛКСМ обкомунуң болгаш республиканың Чырыдыышкын министерствозунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Бистиң өөреникчилер чылыш-на чаңчыл болган районнуң, республиканың школаларының аразында кодээ ажыл-агый мергежилдериниң конкурстарынга идепкейлиг киржип келген. Бо чылгы районга болуп эрткен конкурска Катя Седип «Эң эки хөвү ажылчыны», а Наташа Бадарчы «Эң эки ногаажы» деп аттарны чедип ап, чемпион болганнар.

Ажыл-ижи-биле таныштырганы дээш ооруп четтирбенимни илередип, чалыы салгалды кижизидер нарын болгаш харылсалгалыг ажылынга чедиишкиннерлиг болурун директорга күзедим.

А. КҮЖҮГЕТ.

Садып алыкчыларның кичээнгейинге

Кызыл хоорайның Маяковская кудумчузунуң № 91 бажыңда турар № 9 «Тудуг материалдары» магазин дараазында бараанnарны садып алыичыларга сүмелеп турар:

Эт-хереселдер салыр полкалар (боолуктар);
Чымчак ыяштан дилиг материалдары;
Шывыглар;
Чылыг мидис;
Шывыг кыпыр пяитмалар;
Унитаздар болгаш оларга артык мезенгер;
Өртетпээн чугай.

Магазинниң амылдаар шактары: эртемгиниң 10-дан немээкиниң 19 шакка чедир. Дүштеми чапсар 14-тен 15 шакка чедир. Дыштаныр хүнү — воскресенье.

1976 чылдың март 12-де Иркутскиниң өлүк-тывыш техникумун дооскан Шавар-оол Иргитович Дамий-оолдуң адынга тывысхан № 43833 дипломнуң читкенин барымдаалаш, ону күш чок деп санаар.

СМЫСЛОВ МУРНАЙ БЕРГЕН

ЛОНДОН. Делегейниң бирги чери дээш оюнnарга киржир эрге дээш чартык финал маргылдаага Смыслов бешки салыгда Риблиня уткан. 3:2 сан-биле совет гроссмейстер мурнай турар.

ТВ

ДЕКАБРЬ 2-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.20 —Н. Рыленков. Чаш чораан үеэш. 9.50—Делегейниң улустарының уран чогаадылгалары. 10.20 —Ю. Эдляс. «Июнь, чай эгези». Телешин. 11.10 —Школачыларның теленокурс чарыжы. 11.40 — Концерт. 12.15 —Телемедээлер. 12.20 —14.15 —Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35 — «Сезем чылдарның коммунистери». Документалдыг телефильмнер. 15.30 —Концерт. 15.50 —Оруе чугаа. 16.20 — Киноочерк. «Лаос дугайында». 16.45 — Концерт. 17.15 — «Тоолдуң аалчыларын». 18.00 — Чурттар аразының конкурстарының лауреады В. Овчинников (фортепиано) ойнаар. 18.30 —«Эрттем болгаш техника». Киножурнал. 19.00 —«Кижи болгаш хоойлу». 19.30— «Кышкы экиз». 19.45 — «Невестка». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 —Чаа фильм-концерт. 22.05 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. «Жалыгырыс»— ЦСКА. 22.35 — Музыкалыг дамчыдылга—«Алма-Ата аалчыларны уткуп тур». 23.35 —23.55 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Төөгү. 4-кү класс. Башгайгы орус революциялар. 9.05 — Англи дыл. 9.35—Төөгү. 4-кү класс. Башгайгы орус революциялар. 10.05 — Эстетика кижизидилгези. 2-ги дамчыдылга. 10.35— География. 5-ки класс. Даглар. 11.05 — Биотин садывыс. 11.04 —География. 5-ки класс. Даглар. 12.10— В. В. Маяковский. Шүлүкчү болгаш шүлүк дугайында. 10-гу класс. 12.40 —Англи дыл. 13.10 — Карл Маркс болгаш революстуг Россия. 13.40— XVIII вектиң орус уран чүүлү. Архитектура. 14.10— Д. Д. Шостакович. 14.40 —М. Стельмах. Чогаалдарының арынnарындан. 15.25 —Телемедээлер. 15.30—18.00— Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 —«Азия төвү». 19.50— Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Буа-Дореден келген кайгамчыктыг дээргилер» деп бөш сериялыг уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 22.55 —01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Крылья Советов».

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Ойлаар

Республикага биче булуттаар, хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 25—30, чамдык черлерге 19 градус чеднр соор. Хүндүс 13—18, чамдык черлерге 8 градус соок болур.

Автоорукгарга эртенги үеде туманнаар, костүрү эки.

Кыызыла шокар булуттаар. Дүне агаарның температуразы 25—27, хүндүс 16—18 градус соор.

КИНО

ДЕКАБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Цена победы (мото-чарыш)» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Паруса моего детства» 9.30, 16.00, «Кавказская пленница» 11.10, «Кукарача» 12.50, 16.30, 18.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Укрощение строптивого» 16.30, 18.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Километры риска» 14.40, 16.30, 18.20, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дорогая Умрао» 19.30 шактарда.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35 секретарлаттың 2-23-35 партийн амыдырал болгаш үлетпүр киллдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг киллдистериниң 2-37-13, чагаа киллдизиниң 2-41-27, информация киллдизиниң 2-20-60 культура киллдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киллдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн баргаяда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2051.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл), Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС — 00285.

Тувинская республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 277 (12367) | 1983 чылдың декабрь 3, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 коп

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

КАЗАНЬ. Хөрзүм болбаазырадыр болгаш тарылга техниказын сентээрин Сармановск районунуң механизаторлары Татарияда хамыкты мурнай дооскан. Сентелгенниң индустриалдыг аргаларын шиңгээдип ажыглааны механизаторларның чедиишкинин хандырган. Чылыткан цехтерни болгаш участоктарны бүгү ажыл-агыйларда тургускан. Специализастаан бригадалар коллективтиг керээни калбаа-биле шиңгээткен.

СВЕРДЛОВСК. Амыдырал хандырылгазының бажыңын Свердловск областың «Горнощитский» совхозунуң төвүнге ажыткан. Ачы-дуза чедиренииң хой янзы чүүлдерни совхозтуң ажылчынарынга оң бажыңның коллективи бараалгаткан. Чагыглар хүлээп алыр пункт, сентелге мастерскаялары, хеп бижар, баш тааран черлер, химиктиг ашталга пункттузу ында ажылдап турар.

БОГОДУХОВ. Харьков областың «Первухинский» совхозунда машина-биле сүт саалдазының оператору Социалистиг Күн-ажылдың Маадыры Л. Шабинский бодунуң байлак дуржулгазын өскелерге, ылаңгыя аныяктарга күзелдин-биле дамчыдып берип турар. Инектен арбын сүт саар талазы-биле бедик иргежилдиң кичээлдерин ол доктаамал эрттирип, бо чугула профессияга аныяктарны өөредип турар. Чылда бир инектен-ле сүт саалдазын Л. Шабинский 7 муң килограмм чедир көвүдедир аргалыг болган. Ол хире сүт берген инектерни хоочун мастер бодунуң өөреникчилериниң дамчыдып берип турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ол мурнакчызы чыл ыланын хуусаа бетинде күүсеткен. Ооң балык инектерин аныяк саанчы кыс Н. Годованец хүлээп алган. Машина-биле сүт саалдазының сес чүс ажыг мастерлери боттарының чыл планнарын хуусаа бетинде күүсеткен.

(СЭТА).

Республика типографиязынга коммунистиг күш-ажылдың коллективи атты тывысканындан бээр 20 чыл болган. Типографияның коллективи ол атты төлептиг эдилээри дээш мурнакчыларның, хоочуннарның дуржулгазынга даянган, аныяктарны күш-ажылга ынак болурунга, оны медерелдиг ёзу-биле көөрүнге кижизидери дээш хөйну кылып келген. Партия организациязы, профком, хөй-ниити организациялары демнит ажылдан, сагылга-чуруумну күштелдиреринии, ажылдың ажыктыын, шынарын бедидериниң хемчеглерин ап турар.

ЧУРУКТА: типографияның партия организациязының секретары В. Я. Голубков (оң талазындан ийи дугаарында) ажылчыннар-биле чугаалажып тур.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

МИЛЛИОННАРНЫҢ ШИИТПИРЛИГ ҮНҮ

Совет удуртулга чонуң тура-соруун күүсеткиишаан, дайын кыжанышкының чайладыр, амгы болгаш келир үениң салгакчыларынга тайынны камгалап бээр дээш бүгү-ле чүүлдерин моон соңгар-даа кылыр деп, эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелинде айткан. Коммунистиг партияның, Совет күрүнеиниң тайбың чаа инициативазын, тайбынче кыйгырыын бүгү кижи төрелгетен өөрүп четтиришкин болгаш улуг идегел-биле уткаан. Тайбынче ол кыйгырыг делегей байдалы дүшкүүрлүг амгы үеде Москвадан бүгү делегейге дыңналган.

Атомнуг халаптан кижи төрелгетенни камгалаар дугайында бүгү чүртте эртип турар митингилерде болгаш хураларда амгы үеде чугаалажып, демдеглеп турарыбиле чергелештир, совет кижи бүрүзү бодунуң күш-ажылчы хүнүн тайбың дугайында бодал, сагыш салышкын-биле эгелеп турар деп чугаалап болур. Совет кижилер боттарының чүрттап эртken күш-ажылчы хүн бүрүзүнүң түннелин үндүрбүшаан, боттарыбдан мындыг айтыыгны салып турар: «Тайбының кол чөленгинижи — Советтерниң чүрту улам-на күүлүг болуун дээш бөгүн чүнү кылган мен?».

Бо хүннерде СЭТА-ның корреспондентилери мунмун ажыл-ишчилер-биле ужуражып турар. Тайбынче сыныш чок чүткүлдүүн, тайбының камгалаар дээш шиитпирлиг совет кижилер илергейлип турар.

— Бистиң коллективте чыл даалгазын хуусаа бетинде күүсеткен болгаш В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл оюнга чедир беш чыл планын боттандырарын шиитпирлээн — деп. Москваның «АвтоЗИЛ» будүрүлге каттышкынының ажылчыны **В. Московцев** чугаалаан. Автомобиль будүрүкчүлериниң шалыпчы күш-ажылы Төрээн чүрттүң экономиктиг күчүзүн болгаш камгалакыр аргазын быжыглаарынче утланганын алдаржаан будүрүлгениң хоочуннарының бирээзи. Ада-чүрттүң Улуг дайынының ол киржикчизин демдеглээн.

Барыын Европага америк ядролуг чаа ракеталарны тургузуп эгелээн түннелинде ССРЭ-ниң болгаш социалистиг өске-даа чүрттарның мырында диргелип келген айыылды олар херекке албайын барып шыдавас деп, совет кижилер санап турар.

Совет Эвилелиниң, социалистиг дем каттыжылга чүрттарының тайбыңга ынак даштыкы политиказы принципиалдыг болгаш төөгү талазы-биле үндезин дазылдарлыг деп, Ленинградтың А. А. Ждатов аттыг күрүне университединиң доцентизи, Ада-чүрттүң Улуг дайынының киржикчизи А. **Тюфякин** чугаалап турар. Делегейниң амгы нарын байдалында Москваның үнү сарыылдыг угаанче, тайбынче кыйгырыг болуп турарын эртемден демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиигизе секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чаа Медеглелин бир эп-сеткилдиг бүрүн деткип турар дугайын Таджикистанның эртемденнериниң өөрүнээзинден экономиктиг эртемнериң доктору **Х. Сандмуратов** медеглээн. Эңне чидиг айтырыгларны сарыылдыг, бодамчалыг ёзу-биле болгаш шиитпирлээр чорук кижи төрелгетенни ядролуг халаптан камгалап ап болур. Ортумак ыракшылдың америк ракеталарын Европага тургузуп эгелээн үеге чедир турган байдалче катап кириериге белен чорукту АКШ болгаш НАТО илергейлээр болза, ону ыпчаар кылырынга Совет Эвилелиниң белениниң дутайын Медеглелде айтырыгларны онза чүтүлә үжүрдүлүг болуп турар.

(СЭТА).

КӨДЭЭДЕ КЫШКЫ ӨӨРЕДИЛГЕ

СЭКП-ниң XXVI съездиниң база партия ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, Совет Тыванның 40 чылын төлептиг уткуур дээш чарыштыг калбартпышаан, бо чылын республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчылары мал ажылының продукциязын бүдүрериниң болгаш садарының планнарын күүседип, XI беш чылдың өзек чылының дүжүдүн чогуур хуусаада ажаап, мал чемин эрткен чылдыындан хөй белеткеп ап шыдаан. 1982 чылда 80,6 муң тонна тарааны бастырган болза, бо чылын республиканың совхозтары 112,2 муң тоннаны бастырган. Картофель мурнуку чылдарныындан элээн хөй болган. Мал чеми культуралар өстүрер талазыбиле бүгү көргүзүглер эрткен чылдыындан элээн бедик болган.

Бо бүгү чедиишкиннерни быжыглап, көдээ ажыл-агыйны улам хөгжүдер дээш чүткүлдүг ажылдаары республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларындан негеттинип турар. Чүнү-даа мурнай мурнакчы арга-дуржулганы, чаа машинатехниканы шиңгээдип, кижилер-биле ажылды, ол ышкаш күш-ажылдың сагылга-чурумун күштелдирер херек. Маңаа механизаторларның, ногаа өстүрүкчүлериниң, малчыннарның, тараажыларның, сигенчилериниң арга-дуржулгазын, мергежилин бедидери эвээш эвес фольдуг.

Агрономнарның база бүгү-ле ховү ажылдакчыларының мурнунга агаар-бойдустуң кандыг-даа таарымча чок үелеринде чер ажылының бедик продуктулуг чоруун чедип алыр сорулга салдынып турар. Бо айтырыгны шиитпирлээр дизе, хөрзүнүң дүжүткүр шынарларын доктаамал бедидип, чер ажылының нарын технологиязын дарый шиңгээдир, аңаа бараан болур инженер-техниктиг база агроспециалистерни кижизидип, белеткээр ужурлуг.

Механизаторларның база агрономнарның билигмергежилин доктаамал бедидип турар ажыл-агыйлар бедик дүжүттүг ап турар. «Тиилелге», «Кызыл тараачын», «Алдан-Маадыр», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Саян», «Коммунизмниң херели» совхозтар, Дуржулга станциязы дээш өске-даа ажыл-агыйлар кадрларның билиг-мергежилин беднидериниче улуг кичээнгейни салып турар. Ында көргүзүг материалдары, техниктиг литература, лозун-плакаттар-биле деритинген тускай өрээлдерни хостаан, мурнакчы ажылдыг специалистерден тургустунган башкы составын быжыглаан. Совхозтарның техниктиг чөвүлелдеринге ажыл-агыйларда чаа арга-дуржулгаларны шиңгээдип турарының дугайын доктаамал чугаалажып турар.

Өөредилгени ноябрь айда эгелээш, чазын майда доозар. Доозукчулар бүгү өөренип эрткен программа ёзугаар шылгалда тудар. Ынчалза-даа чамдык ажыл-агыйларда кышкы өөредилгениң чоруп турары куду деннелде. «Шивилиг», «Найырал», «Кызыгаар», «Дөң-Терезин», «Мурнакчы», «Тээли», «Бурунгаар», «Хөндергей», «Енисей», «Октябрь 30 чылы» совхозтар өөредилге программазын чыл санында үзүп турар. Кичээлдериң болуру доктаамал эвес, башкылар хөй кезинде белеткел чок болгулаар. Ол түрүк кичээлдээр өрээл безин чок болур. Ооң хараазы-биле чазын хөй-хөй кадрлар шылгалдаларны дужаап шыдавайн, мергежилч куду хевээр артып каар таварылгалар бар. Ынчангаш районнарның удуртукчулары база специалистер тус-тус ажыл-агыйларда ажыл-ишчилерниң өөредилгезин доктаамал контрольга алыры чугула.

Республикада картофель тарып өстүрер тускайлаттынган совхозтарны организастаан болгай. Ынчалза-даа картофель тарып турар «Шекпээр», «Хемчик», «Хөндергей», «Улуг-Хая», «Күш-ажылдың хостуу», Тока аттыг совхозтар гектардан чүгле 10—38 центнер дүжүттүг ап турар. Бо ажыл-агыйларның ногаа шөлдери суггаттыг, чемнишчидилгелерни доктаамал төп турар. Дүжүттүң куду чоруу чүдел дээрге, картофель тарып турар кижилерниң тускай билининң кошкаанда, специалистерниң ногаа өстүрериниң, чер болбаазырадырының технологиязын сагып билбезинде, ол ышкаш шынарлыг үрезин чедишпезинде. Дүжүттүг ажаап ап турар үеде харыысалгалыг кижилериниң негелде, контроль чогу-биле хөй картофель черге артып каап турар.

Мындыг эренгей байдалдан уштунар дизе, суггатчыларның, картофель өстүрүкчүлериниң, мал чеминиң белеткекчилериниң, ховү ажылдакчыларының звеноларын күскү, кышкы үелерде белеткеп организастааш, оларны тускай өөредир херек. Ол ышкаш амдыгаастан үрезин фондузун белеткеп, шөлдерже чемишчидилгелерни сөөртүп эгелээр, техниканы, агрегаттарны бүрүн септеп белеткээр. Специалистер чер болбаазырадырының технологтуг карталарын тургузар.

Ажылчын кадрларга күш-ажыл төлевириниң дугайын база бригада керээзин ёзугаар ажылдаарының чурумнарын тайылбырлап бээр. Өөредилгениң төнчүзүнде ажылчыннарга, оларның билиин шылгап тургаш, мергежил класын тыпсыр. Акша төлевирин класс ёзугаар тургузар.

Чер-черге көдээниң ажыл-ишчилерин ажыл-агыйның тускай мергежилдеринге өөредири — көдээ ажыл-агый экономиказынга ажыктыг салдарны чедирер. Ол дээрге бедик дүжүттүң, продукцияның база бир доктаамал магадылалы болур.

УЛАМ ЭКИЖИДЕР БИС

Шынар—кол көргүзүг

Септелгениң шынарын экижидери Кызылдың автосептелге заводунуң коллективиниң мурнунда туруп турар кол сорулгаларның бирээзи болур. Завод 10 айларда продукция будүрер болгаш сайгарар планын 100,5 хуу күүсеткен. Совет Тыванның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни участок бүрүзү алган. Капитал септелгениң шынарын улам экижидерни шиитпирлээн.

Автомобильдериниң болгаш агрегаттарның септелгезиниң көрдүнген, стандарттарга дүгжүп турарын, ооң шынарын көрүлде комиссиязы хынаан. Ында септелгениң шынарын башкарарының комплекстиг системазын тургускан. Системаның ажылчы планын чогаадып кылган болгаш харыысалгалыг эштерни быжыглаан. Ону удуртуп турар комиссия технологтуг документацияларны чурумчудуп, туспус кезектерге болгаш аптелге кылыгларынга аттестациялыы чорудуп турар.

Бо чылын чаа техниканы будүрүлгеге ажыглаар айтырыгже кичээнгей салып келгенинииң түннелинде, нарын шимчедикчилерни септээрин ажылчыннар шиңгээдип алган. Заводтуң станоктарын чоорту эде дерип турары эки. Будүрүлгениң техниказын экижидер болза, КамАЗ-тар септээр арганы бээр. Ынчангаш дериг-херекселдерни чаартыры чугула болуп турар.

Продукцияның шынары сөөлгү чылдарда экижээн. Ынчалза-даа ажыглаттынмайн турар курлавырларны чок деп болбас. Оларны хыналда комиссиязы база илереткен. Хереглекчилерден ам-даа септелгениң шынарын экижидер талазы-биле дилеглер соксавастаан. Бо четпестер шынар хынаар тускай хемчээкчи приборларның чөгүнден база болуп турар. Артык кезектер чедишпес болганындан участоктар аразында харылзаа үзүктелип, ажылчын шак чидирини болдуруп турары чажыт эвес.

Заводта үрей кылыышкын ам-даа бар. Моңу хандырылганыг четпези-биле тайылбырлаары берге. Участоктарның ажылының шынары мастерлерниң негелдезинден хамаарылгалыг. Чамдыкта план күүседир сорулга-биле санны көвүдеткеш, шынарже кичээнгей салбайн баар таварыгалар турар. Шынар хынаар комиссияның четпес ажылдап турарын бо чорук херечилеп турар-дыр.

Ажылдың шынары бүгү участоктарның будүрүкчүлүг ажылындан үжукталыр болганда, кайы-бир кезекти багай кылыр болза-ла, техниканың эптээшкинииндe шаптараазыннар таваржып, брак болуп турар. Шимчедикчилер кылып турар, чыып эптээр цехтерге октябрь айда хөй эде кылыышкыннар турган. Септелге фондузунуң чедишпезинден база күш-ажылды организастаарының деппилгелиг аргаларын ажыглаванындан, үшкү декадада продукцияның түгле 40 хуузу кылдынган турганы шынарны экижидерингe шаптыктыг болган.

Хамык ужур кадрларның мергежилин бедиткенинде болгаш бедик харыысалгада дээрзи билдингир. Заводтуң участоктарында ажылчын күш чедишпес, чамдык ажылчыннарның разряды куду дээрзин хынаада илереткен. Ажылчыннарның техниктиг өөредилгезин организаставайн турар. Шынар хүннерин ында-хаая эрттирип турар.

Будүрүп турар продукциязының шынарын экижидер дээш ажылчын бүрүзү демнежир болза, түгле ынчан чедишкин келир. Бар курлавырларны ажыглап турган, автосептелге заводу түгле сан дээш эвес, шынар дээш база турүжур апаар. Түге дизе шынар—кол көргүзүг.

Р. ГАЛИНА,
стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле күрхайгаарал лабораториязының улуг инженери.

ЭКИ КҮҮСЕТКЕНИ ДЭЭШ

Хоорайның он бирги микрорайонунда 7 дугаар бажыңга ажылдап турган № 48 тудуг эргелелиниң бригадаларынга ук объектиге шеверлел ажылдарын өйлаанда, эки шынарлыг кылып күүсеткени дээш 2 муң рубль ажыг шаңнал акшазын төлээн. Бригада бүрүзүнге ортумаа-биле 300 рубль онаашкан. Ындыг шалыпчыларга В. Б. Борбак-ооолдуң, Н. Б. Оюнуң, М. В. Сафронованың, Р. Ф. Григоровичиниң, Е. Ө. Сарыгларның удуртканы болгаш ооң-даа өске бригадалар хамааржыр.

Н. ООРЖАК.

ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР КҮҮСЕТТИНГЕН

«Водоканал» эргелелиниң коллективи беш чылдың үшкү чылында алган социалистиг хүлээлгелерин бүгү пунктулар талазы-биле хуусаа бетинде бүрүн күүсеткен. Чыл планындан ажыр ырыг орулга алыры 10 муң рубль кылдыр көрдүнген, онаалдазы херек кырында декабрь 1-ге чедир 85 муң рубль болган, коммунал ачы-дуза көргүзерин пландан ажыр 31 муң рубль чедирген. Ол ышкаш кылыр ажылдың хемчээлиниң талазы-биле пунктулар база ажыр күүсеттиигеи. Он бир айларның түннели-биле пландан ажыр 158 муң кубометр ырыг сутну, канализация суун пландан ажыр 307 муң кубометрге сайгаргаи.

Электри энергиязын 17 муң киловатты камнап алыр тургаш, херек кырында 342 муң киловатт электри энергиязы камнаттынган.

Ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар, чаа техниканы ажыглаар талазы-биле бистиң участоктарда чамдык ажылдар кылдынган. Канализация участоктарында автоматчыткан көдүрер херекселдерни тургускан, ооң аңгыда чаа 4 дерит-херекселди тургузуп, ажыглаанындан 5 муң рубльдиң экономиктиг камналгазы алдынган. Бо чылдың дургузунда 4 кижи холушкак мергежилди чедип ап, разрядын бедиткен, ажылга хүлээп алган 40 кижини мергежилге өөреткен.

Мынчаар чедишкинниг ажылдаанының түннелинде бистиң аргелелдиг коллективи чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен аргалыг болган.

Н. УЛЬЯНОВА.
клан килдизиниң начальниги.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Бодунуң дайынчы авангарды — Улусчу-революстут партияның удуртулгазы-биле лаос улус социалистиг нииттилелдиң үндезиннерин чедишкинниг тургузуп турар. ЛУДР-ни чарлаанының 8 чыл оюнга болгаш советлаос найырал неделязының ССРЭ-ге эгелээнинге тураскаатkан Москваның ажылчы чоннар төлөөлекчилериниң декабрь 1-де болган байырлыг хуралынга ол дугайын онзалап демдеглээн. Феодализмден болгаш колониализмден артып калган бүгү бергелер турза-даа, Лаостуң чону улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге улуг чедишкиннерлиг болганын байырлыг хуралга чүве чугаалаанар айыткан.

ЛУРП-ниң III съездизиниң шиитпирлерин болгаш баштайгы беш чылдың планнарын Лаостуң ажылчы чоинары амгы үеде амыдыралга боттандырып турар.

Аку-дуңма найыралдың болгаш хөй талалыг кадыг ажылдажылга харылзаалары Лаостуң болгаш Совет Эвилелиниң аразында чайгылыш чокка калбарып турарын лаос-совет найырал нииттилелиниң делегациязының башты-ны. ЛУДР-ниң министри Кхамсук Сайсенг онзалап демдеглээн.

1984 ЧЫЛДА НОМЧУКЧУЛАРГА

ПРОПАГАНДА БОЛГАШ АГИТАЦИЯ КИЛДИЗИ

«Шынның» пропаганда болгаш агитация килдизи республиканың ажыл-ишчилерин он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседириниче мобилизастап, оларны күш-ажылче хаара тудар. Тываның ажылчы чонунуң практиктиг ажыл-херектерин идей-кижизидилгелиг, масса-политиктиг ажыл-биле сырый холбаштырар, ажыл-агыйжы сорулгаларны чедишкининг шиитпирлээринииң идеологтуг хандырылгазын боттандырар сорулга-биле солуунун арынарынга эвээш эвес материалдарны үндүрген.

Идеология ажылдакчыларының мурнунда амыдырал дыка хөй айтырыгларны тургузуп турар. Ынчалза-даа оларның аразында эртемге үндезилеттинген, марксизм-ленинизм мировоззрениени кижилерниң угаан-медерелинге хевирлээр ажыл чоннуң коммунистиг кижизидилгезининг үндезини ол. Ону барымдаалап партия организациялары ажылчы чонну марксизм-ленинизм теория-биле чепсеглеп, теорияны үнелеп, ону практиктиг амыдырал-биле холбап билириинге өөредип турар. Ынчангаш солун арынга «Политиктиг, экономиктиг өөредилге чоруп тур», «Идеологтуг фронтунуң дайынчылары», «Лекция пропагандазы» деп рубрикаларның адаанга чүүдерии, корреспонденциялары, болуктээн материалдарчы киллдис доктаамал үндүрүп келген. «Идеологтуг ажылдың практиказындан» деп рубриканың адаанга идеологтуг, масса-политиктиг ажылдың чер-черде кап чаар чоруп турарын, идеология ажылында бар материалдарны солуунуң арынарынга биижээн. Хөй национальдыг совет кижилериниң акы-дуңма найыралдыг кады ажылдажылгазының дугайында материалдар «Акы-дуңма найыралдыг өг-бүледе», «Найыралда кызыгаар чок», «Күжүүс — найыралда» деп рубрикаларның адаанга биижиттинип турган.

Чер-черлерде парткомнар, партия организациялары ажылчы чонуң эң ылаңгыя аныяктарыңг ортузунда чорудуп турар интернационалчы, патриотчу, мөзүшынар болгаш күш-ажыл кижизидилгезиниң айтырыгларын «Революсчу, дайынчы, күш-ажылчы алдар» деп булуңга ай санында доктаамал үндүрүп турган, аныяктарның мөзүшынар кижизидилгезиниң темазынга «Бот-кижизидилге» дугайында айтырыгны база көдүрген. Көдүрген айтырыгга хамаарыштыр номчукчулар идепкейлиг киржип, боттарының санал-оналдарын солун арынга бергеннер. Бо бүгү ажылды номчукчуларның санал-оналдарынга даянып, силерниң хүн бүрү биске кээп турар чагааларыңарны ажыглап, силериниң дорт киржилгелер-биле чорудуп турган.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумуу чонуң утаан-бодал энергиязын мобилизастап, ооң күш-ажылчы болгаш чиитилел-политиктиг идепкейин идеология ажылдакчылары канчаар көдүрүп турарындан бистиң бурунгаар базыкывыс, чүрттүң камгалал күчүзүн быжыглаарры дыка хамаарыжыр деп демдеглээн.

Амгы үеде делегей байдалы улам чидиглеген, социалистиг болгаш капиталистиг делегейниң аразында демисел күштелген. Ол бүгү байдал чон ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылды, ооң хевирлерин, арга-методтарын байлакшыдып, чаартырын, пропаганда ажылының шаап халдакчы салдарын чедип алырын негеп турар. Ол сорулга-биле киллдис партия организациялары-ның чон ортузунда чорудуп турар идей-кижизидилгелиг, масса-политиктиг ажылын, ону СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр партия организациялары канчаар эде тургусканын солун арнынга аналиэтеп чырыдар. «Идеология ажылының практиказындан» деп рубриканы киллдис улам-чылаар болгаш чон ортузунда кижизидилге ажылының чорудуп турарында бар мурнакчы дуржулганы нептередип, кижизидилге ажылында, чонуу күш-ажылче мөөңнээр ажылда эки чүүлдерни канчап чедип алганының арганарын бижип, ону аналиэтеп көөрүнче кичээнгейни угландырар. Киллдис болдунуң ажылчын, көдээ бижикчилериниң санал-оналдарынга даянып, оларның чер-черден чорутkан медээлерин ажыглап тургаш, идей-кижизидилгелиг ажылды организакчы, ажыл-агыйжы чорук-биле харылзаштырып, холбаштырып тургаш, оларның дээштиин чедип ап турар партия организацияларының ажылын солуп арнын дамчыштыр өскелерге нептередир. Кижилер ортузунда масса-политиктиг ажылдың чоруп турарында бар четпестерни шүүмүүлеп илередир, ёзу барымдаалап, эрөгейлеп ажылдаар чоруктарны чок кылырының ажыл эртериниң оруктарын дилеп, ону солуунуң арынарынга доктаамал бижиринче кичээнгейни күштелдирер.

1984 чылда Совет Тыва ССРЭ-ниң составынга эки тура-биле каттышканының 40 чыл оюнга ажыл-агыйга улуг-улуг чедишкиннерлиг ужуражкырынга белеткенип турар. Киллдис ол темага хамаарыштыр «Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур», «Найыралда кызыгаар чок» деп рубрикаларны уламчылап, ССРЭ-ниң хөй национальдыг улустарының аку-дуңма найыралының ачызында Тываның социал-экономиктиг хөгжүдезинде, культура тургузуушкунунда чедип алдынган улуг-улуг чаартылгаларны чоңга тайылбырлап, калбаа-биле чырыдар. Интернационалчы, патриотчу кижизидилгени болгаш хөй национальдыг коллективтериниң күш-ажылчы чедишкиннерин бижиирии уламчылаар, мөзү-шынар кижизидилгезинге хамаарыштыр киллдис айтырыг көдүрериң база планнаар турар.

Ажылчы чонуң коммунистиг кижизидилгезинге, ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы идепкейин көдүрерингe, бистиң чедишкиннеривисти пропагандалап көргүзериигe көскү агитацияның ролю улуг. Ындыг турбуже чамдык совхозтар төптеринде, бүдүрүлгелерде, күш-ажылчы коллективтерде көскү агитацияның амгы байдалы үениң негелдезинге чедир тургустунмаан. Киллдис «Көскү агитацияны хынаар тур бис» деп рубриканы ажыдып, районнарда көскү агитацияның амгы байдалын хынап, рейдилер организастап, ону солун арынга чугаалажырын планнаар.

Совет кижилериң амыдыралы улам бай-байлак болуп, амыдыралдың совет хевири бадыткаттынып, бүдүрүлгениң мурнакчыларын, чаруштың тинлекчилерин байырлыг байдалга шаңнап-мактаары, оолдарны шеригже, хоочуннарны пенсияже үдээри, кижиниң төрүттүнгенин байырлаары, кудумчу байырлалын, мөңгүн ауданы эрттирери дээш ышкаш ооп-даа өске чаа чаңчылдар, ёзулалдар, байырлалдар-биле долдунуп турар. Ол бүгүнү киллдис «Чаа чаңчылдар» деп рубриканың адаа-биле чырыдып пропагандалаар.

Тувинская республиканская
научная библиотека
отдел

Хүр кыштаглаар дээш

КЫШТАГЛАРНЫ КЕЗИП ЧОРУУРГА...

Эрзин районда Ленин аттыг совхозтуң № 2 хойжу бригадазының малчыларының кыштагларын кезидивис. Мурнунда чылдарны бодаарга, бо чылын мус чылыг болган. Ынчангаш малчынар кыштагларывыче орай кешпен, ол дугайын совхозтуң мал эмчизи Галина Сандыкчаптан ол бригаданың малчыларын кезип чораап билип алдывыс.

Удавазанда Адыр-Тейде төрүүр хойлуг Дүгүрүк Дармажаптың кыштаанга чедип келдивис. Кол кадарчы хөөн кадарып чорупкан. Дузалаачызы совхоз төвүвче чорук кылып чоруткан болду. Кыштагның кышка белетекели багай эвес. Хой, хураган кажаалары септеттинген, өдек болдүнгеш, сигеп дүжүрүтүнген. Оон өске мал чемнери амдыызында дүжүрүнмээн. Кыштагда чурттарга бажыңын үш чыл бурунгаар кылып каан. Мал эмчизиниң чугаазы-биле алырга, эртжен кыжын аңаа малчын кыштаан. Бо чылын оон септелгезин кылбаан. Чугайлавааш, печказы үреликк. Аңаа бо чылын малчын чурттавас, өгге чурттаар. Ам дараазында кыштагларны көрээлп.

Чоруувусту уламчылап, дараазында аалче аъттанып-тывыс. Орукка бар чораш, хой кадарган Демир-оол Өөвейге ужураштывыс. Кара-кара баштыг ак хойларның семис-шыыраа, арыг-силгп аажок.

Чамдык малчыннар малын оксунмазын бодаап, чайын-даа, күзүн-даа дүгүн саргартыр кажаалап каапгар. Оон уламындан олар арган, дүктери өдек оңу-биле дөмей болур. Бо хой ындыг эвес, семис-шыыраң, дүгүнүң оңу ак хар ышкаш, хүн караанга чайыныалып турар. Ынчангаш ол малчын хөөн чайын, күзүн кажаалавас, сула хондуруп турары илдең.

Мал эмчизи Галина Александровна малчынга чугаалай-дыр:

—Силер хөөңарыны моон ыратпайн, дедир коданынарже сүрүп аппарыңар. Район төвүнден мал эмчилери келди. Төрүүр хойларга халдавырлыг аарыгларга удур тарылга чорудуп турар. Бөгүн силерниң хөөңарыны тарыыры ол.

Малчынның кадайы Назылмаа Доондайовна даштын ажылдаан тур. Биске утку-шутур келгеш, мендилештип.

Өгнүң иштинде угулзалыг аптаралар, чемоданнар, радиоприемник болгаш өскеда хереклер эңме-сексе-лиг салдынган. Өгнүң ишти арыг-силиг. Аяк шайны ижип ора, хойжунуң ажылыжи-биле, амыдырал-чурттал-газы-биле танышып, чугаалаштывыс. Өг-бүле он ажыг чылдарда төрүүр хой малдан келген болду. Оларның көргүзүү чыл санында багай эвес. Төрүүр чүс хойга онааштыр 90-дан куду хураган ап көрбээн, кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенген.

Назылмаа Доондайовна чүгле бодунуң онаашкан ажылынга кызымак эвес, хөй-нийтиң ажылдарынга идепкейлиг киржип чоруур. Оон ажыл-ижинге болгаш хөй-нийтиниң ажылынга идепкейлиг чоруун үвелеп көргеш, бригаданың малчынары район Советиниң депутады болган.

— Телевизоруңар бар бе? —деп, Доржатмаа Ламажаповнадан айтырдым.

— Чок. Көдээге мал ажылынга ажылдап чоруурга, электри чок боор-дур. Совхозтуң складында малчынарга тааржыр электри моторлары келген деп дыңнаан улус бис. Ол-даа ёлудуг малчын, кожүп чоруур улуска тааржыр чүве-дир. Хойжуларга, ылаңгыя хой төрүп турар үеде кончуг таарымчалыг эт-тир. Мотор барда чүү боор, телевизорну база садып алыр бис. Ол дугайын совхоз директору-биле чугаалажып көөр-дүр — дээш, ол чугаазын доосту.

Оон чоруткаш, Хүн-Сайырның Алдыы-Кудукта кыштагга келдивис. Ында байдал база багай эвес, мал чеми дүжүртүнген. Кудук ажылдап турар. Оон чоогунда Үстүү-Кудукка баарывыс-ка, ол кыштагда септелгени шуут кылбаан. Хой кажаазынга чазын көшкен олчаан хол дегбээн. Ында ийи аал иштиг чурттаар бажың бар. Оон септелгезин шуут кылбаан. Аңаа улус чурттаар аргажок, ында кудук ажыында-вас.

Төрүүр хойлуг Ижээ Уржуктуң кыштаа Чаңгыс-Дыт деп черде. Ол 2 кыштаглыг. Амдыызында бирги кыштаанда. Кажан хой төрүүр чоокшулап кээрге, ийиги кыштаанче көжер.

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргенинден бээр 40 чылынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры-биле бригаданың малчыннары ынчаар чурттап, ажылдап турар болду.

Н. ДАЖИНМАЯ.

МУРНУНДА—ПАРЛАКЧЫЛАР

Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузунуң эге бажында чаңгыс каът бажыңның чаны-биле эртип чыткан кижи станоктарның үзүктел чок даажын көрүп көөр. Ол ыяжээн-даң бажындан орайга дээр черде соксавас. Республика типографиязының үзүк парлаар машиналарының ажылдап турары ол.

Тываның ном үндүрер черииниң продукциязын, республика солуннарын маңаа парлап турар. Бежен ажыг чыл бурунгаар чүгле баштайгы үжүтлел бир дугаар парлаттынып үнген. Бирги солун чырыкче үнгенден бээр хөй үе эртпээн. Кыска хуусавда Тываның полиграфиязы улуг хөгжүлдени алган. Чүгле 10 айларда безин 12,6 миллион экземпляр солуннар, 3,7 миллион экземпляр номнар парлаттынган.

Эртинени чердеи казар, эртемнерни номдан тывар деп үлегер домак бар. Республикада, чуртта, делегейде болуушкуннарны солуннардан номчуп турар бис. Оны парлап турарларны база билиглерниң адазы деп болур. Олар чогаалчылар биле жүриалистерни чон-биле харылзаштырып турар чугула звеноиуң ажылчыннары болур.

Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты республикада бир дугаар чаалап алганнарының бирээзи, ол атты алганының 20 чылын демдеглеп турар хоочун бүдүрүлге 11 айларның планын 101,2 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 6 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 103,6 хуу өскен, шалың өзүлдези 96,7 хуу болган.

Полиграфистер Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур соруга-биле немелде

ЧУРУКТА: типографияның ам мурнакчы ажылчыннарының бирээзи Зоя Лопсанчаповна Допчун-оол маңаа 20 ажыг чыл мурнунда келген. Ажылы чымыштыг, нарын линотип машиназын өөренип ап, солуннар болгаш номнар өрүлдезин шингээдип, ажылынга мергежээн ажылчынның өрээн материалдары чазыг, эдилге чогу-биле онзаланып, техниктиг негелделерге долузу-биле дүгжүп турар.

бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Келир чылдың планын сентябрьда, а өөредилге номнарын парлаарының планын июль айда доозарып, пландан ажыр 2 муң рубльдиң продукциязын бээрин олар шинтпирлээн.

Үшкү кварталда цехтер аразында социалистиг чарышка парлалга цеги тиилээн. Цехтиң үш бригадаларының аразында чарышка Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады З. М. Чашухинаның бригадазы шылгараан. 15—20 чыл чедир ажылдап турар хоочун ажылчымнар А. Г. Жингилева, А. С. Адыг-мергежилиниге аныяктарны өөредип турар дээрзин бригадир тайылбырлады. Тиилекчи бригада чыл планын 112 хуу күүседирин хүлээригеп.

Сөөлгү чылдарның дургузунда бүдүрүлгениң эге дерилгези чоруттунган. Одуруг кудар Н-140 деп марканың өрүлге машиназын болгаш өске-даа бедик бүдүрүкчүлүг дериг-хереклерлерни шингээдип алыры көрдүнген. Продукциянның чаа 5 хевирин бүдүрерин чедип алгаш, 20 муң рубльдиң орулгазын алыр соруга салдынган.

Парлаар цехте 2ПД-5 деп чаа машинаны мурнакчы ажылчын А. Б. Чооду хала чокка башкарып олур. Станок ынай-бээр аяпнашкак чылып тур. Үр болбаанда-ла парлаттынган арыннар овааланы берди. База бир ындыг чаа станок бо хүннерде ажылдап эгелээр.

Техниканың аянын биле берзе-ле, ажыл шуудай бээр, кол-ла чүве — хандыкшылыг ажылдаары дээрзин бригадир демдегледи. Бригада кежигүннериниң барык шупту-зу дуржулгалыг. Амгы үеде парлакчылар литература болгаш өөредилге номнарын бүдүрүп турарлар.

Ол-ла цехте «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи Т. М. Шеглованың бригадазында «Ромайор» деп 2 офсеттиг парлалга машиназы бар. Бирээзинн—32 чыл ажылдаан бригадир болу, өскезин — 3 чыл ажылдап турар В. О. Монгуш башкарып турар. Олар өөнүг хуудустар, ном карттары, улуг эгелер парлап турарлар. Аныяк ажылчын бодунуң дагдыныкчызынан дудак чок ажылдап турар, 4-кү разрядты чедип алган. Эң бедик—5-ки разрядты шингээдип алыры ырак эвес.

Тиилекчи цех чүгле бүдүрүлге планын күүседип турар эвес, а харын күш-ажылдың сагылга-чурумун үсчок экижиткен. Озалдаар чорук шуут узуткаттынган. Ажылчыннар хөй-нийтиң ажылынга идепкейлиг киржип турарлар. Аныяктарны ажылга быжыглаар херекке Р. М. Дроздовага баштаткан дагдыныкчылар чөвүлели үлүүн киириштирип турар. Олар элээн ажылдарны кылып чорутканнар. Чылда 17 кижиниң мергежилии бедидер, 7 кижи холушкак мергежилии шингээдип алыр соруга салдынган.

Бүдүрүлгеде камналга айтырыы бирги черде турун турар. 16 муң рубльдиң электроэнергиязын, 3 муң рубльдиң полиграфия материалдарын камнап алыры көрдүнген. Цех бүрүзү эде кылышкынар чок ажылдаар хүлээлгеии алган. Нийти продукция брак чокка бир дугаар кылышкындан бүдүрүүнүн турар. Чүгле линотипист кадрлар чедишпезинден ном парлаар план саадалгалыг болуп турар.

Цех бүрүзүнүң ажылы бот-боттарындан хамаарылгалыг, нийти ажыл дээш ажылчын бүрүзү харыысалгалыг болганда, чедишкинии чугаалап тура, өске цехтерниң мурнакчыларын адаары артык эвес. Линотипистер Р. И. Заворотная, В. М. Нележих, З. Л. Допчун-оол, Н. Ф. Быкова, дептерлекчилер О. А. Блинова, М. Д. Баева, Л. Л. Чадамба хүн нормазын ажыр күүседип турарлар.

Ажылчын хүн эгелээри биле, станоктарның даажы дыңналып келир. Өрүкчүлер, парлакчылар, дептерлекчилер чаа-чаа номнарны, солуннарны, өске-даа дептерлерни парлаар. Хүнүүн-не почтачылар чаа солуннарны чагыкчыларга чедирер. Парлаттынган чаа ном номчукчуну өөртүр. Бо бүгүде типографияның ажылчынарымның кирип турар үлүү эвээш эвес дээрзин демдеглеп каалы.

А. ХОВАЛЫГ.

КАРАККА КӨСКҮ

Карл Маркс аттыг совхозтуң конторазынга кире бээрге, каракка илдигип келир чүве—мал кыштаглаашкынының схема-графиги. Малчынны болгаш инек, хаван фермаларын эргин, ажыл-албан ужурунда сонуургап чеде берген кижи кандыг-даа орук айтыкчызы чокка схема-карта ёзугаар чеде бээр. Чүл дээрге мынаар бавр оруктарны, коданнарны, малчынарның аттарын бижээш, улуг бажың чураап, кызыл тук-биле демдеглеп каан. Ында чоп оюнгайлап айтып каан чоор деп кижи боданы бээр. Шак ол кызыл тук турар черде мал кыштаглаашкынын бо чылын организастыг эрттирериниң хемчээн алган дээш ол.

Совхозка чорбаан болгаш, оон экономиктиг байдалын, кайда каш кодаиар, каш бригадалар барын билбезинден арай муңгарып, кымдан үүү айтырып алырының уун тыппайн чораан бодуң оны көргеш, амырай берген мен. Кыштаглаашкын дугайында белеткээн тускай булуңда «Дүвүрээзин» деп шоодутлуг үндүрүлгени аскап. Ол көңгүс тода, кандыг-даа квас-коя сөстер-биле эвес, ажыл-агыйы дылдың дузазы-биле малдың тускай эртеминглеринче болгаш активтиг кичээнгейинче угланган «Дүвүрээзин» болду. Ында чүл дээрге октябрь айда мал бажы элээн кызырыгаи, сүт саалдазы 100 литр кудулаанын айыткан.

Нийтиниң малының кыштаглаашкынының үезинде хөй-нийтиң организацияларның, агиткварталдарның мал кодаиларынга баар хуваган тускай майыкты кылгаш азып каан тур.

Өөрүм дем-не партком өрээлинче ажыл-чоруунуң аайы-биле кире бергеиинер. Элээн болганда, аңаа кирип келиримге, өөрүм чугаалажып олурлар.

— Кыштагдаашкын дугайында кайыын билип ап болурул, Иван Шыванович — деп айтырдым.

— Даштын шупгузун азып каан болгай бис.

— Малчынарның чурттал-турар кыштагларының, черле турар черииниң карта-схемазын асканының ужуру чүү ирги, Иван Шыванович — деп айтырдым. Ындыг харын, кижи кандыг-бир ажылды, азы будулгаазынныг чүүлдү билиндир тодарадыр дээш бир-ле планны чогаадыр, ажылды кылыр апаары чугаажок.

— Нийтиниң малының кыштаглаашкынынче хөй-нийтиң организациялары чамдыкта кичээнгей салбас болгай. Кандыг-бир коданнарга бышыглап каарга, кайда турар кыштагыл дээрзин билбес, өскээр суг чоргулай барган боор. Оон кедерезе бистя ында бышыглап каан ийиккс деп билбес азы уттуптар, барбас боор чүве. Бюкыглаттынган хөй-нийтии организациялар, агиткварталдар бо чылдың мал кыштаглаашкынын хүр ажырар дээш кичээнгейни улгаттырып, харыысалгазы бедик белүүн дээш кылган чүве. Суурнуң № 3 (даргазы Күнзеш Сат), № 6 (даргазы Ондар Карыкыс), № 11 (даргазы Ондар Чысымаа) агиткварталдар бо удаада безин бажыглаан коданнарынга ийи удаа чедип, хар чагбаанда өдээн болуп, малгаштаарынга, чугайлаарынга эки дузалаштылар.

Черле ынчаш бо кышка эки белеткелдиг, сиген, суданы 10 тонна чедир сөөртүп ап, өдээн шагда-ла болуп, хураган турар кажааларын белеткеп алгылаан малчыннар Дыгылдай Ондар, Шуйнак Монгуш, Семис-оол Тумат чүгле хой оолдаарын манап турарлар.

— «Дүвүрээзинин» ай санында үндүрүп турар силер бе?

— Чок. Кажан шыдажыр аргажок апарган хире чүүлдер көстүп, ылаңгыя сүтсаан чегейтей бээр, азы күрүнеге дужааган сүт кудулай бээр, кыргаан дүк эвээшей бээр, мал варыы тыпты бээр таварышталарда малдың тускай эртеминглерии, активти дүвүретпес арга чок болур. Ынчан үндүрер бис.

Ноябрьда үнген «Дүвүрээзинниң» сөөлүнде саанның темпизи бедип, малдың хораар чоруу читтп.

Карл Маркс совхозтуң малчыннарының оран-савабыле хандырылгазы эки. Бажыңнар-биле шупту хандыртынган.

— Совет Тываның 40 чыл оюнда малчыннарның өглерин агарты кылырының аргазын көөрүн сүмелээп болгай силер, ол талазы-биле кандыгыл? — деп, СЭКП райкомуиуң ийиги пленумунга Иван Шывааиович Монгуштуң берип турган саналын сактып келгеш, айтырдым.

— 47 коданда малчынарның өглерин чаартыр. Ам 37 өг чаартынган чүве. ССРЭ-ниң составынга эки тура-биле киртенинден бээр Тываның 40 чылынга чедир кылып аптар бис—деп, ол харыылады.

О. КАН-ООЛ.

ИЙИ ДАРГАН

Михаил Түлүшович Кызылдаа 26 чыл иштинде дарганнаан. Дарганның салгакчылары он ажыг аныяктар ам совхоз бүдүрүлгезинде чедишкинниг ажылдап турар.

Дарган кижиниң ажылынарын, чогаадыкчы. Шаанда ус-дарган ажылын эң бөдүүн аргалар-биле кылып турган болгай. Шупту ажылды хол-биле кылыр. Демирни кызыдарда көрүктү холбиле базар. Изиг демирни маска-биле улдап, эвиигe киирер. Бо ажылдар белен эвес дээрзи биллингир.

Шевер кижи каяа-даа хүндүткелдиг. Кожа аалдарның чону аът дагазы, чудар, чүген белдирлери соктуруп алыр дээш М. Т. Кызылдаага бо-ла келир. Аътшың дериг-хереклелип чес, хола, мөңгүп холуп турган каңнап кылып каарга, чаражы дендии.

Хоочун дарган назы-харыдөгүзе-даа, ынак ижии салбаан. Үүрмек дериг-хереклерни база кылып турар. Аныяк дарганнарның кылган ажылын-даа хынамчалыг көрген, оларны канчаар кылырын айтып берген турар.

Дарганның эжи совхозтуң кол бызаңчызы 54 харлыг П. И. Горбунов база-ла аныяктарны бодунуң мергежилинге өөредип турар. Хүн нормазын ол үргүлчү ажыр күүседип келген. Оон дагдынып алганы А. Серен-оол база мергежин бар чоруур. Ийи хоочун найыралдыг-дай, кылган ижин хөөрежи бергеиде, хөглүү дам баар.

С. ДАНГАА.

«Хадың» совхоз.
Бии-Хем район.

УЛУГ-ХЕМГЕ ЭРГЕЛЕНГЕН

«Чурттагга-даа эки-ледир, чурттаары-даа магалыгдыр» деп, шылгараңгай совет шүлүмчү В. В. Маяковский ханы патриотчу сеткил ханышыкын-биле совет амыдыралдың чайыннанчак хевирин өттүр билип бижээн. Улут шүлүкчүнүң мерген сөстериниң философчу шынныын Бүгү-эвилелдүү комсомолчу шалыпчы тудуу—Чаа Шагаан-Арыгның тудуундан көрүп болур. Улуг-Хемге эргеленген, келир үениң чалыы порт хоорайын хөй нацияның кижилери тудуп тургузуп турар. Ам ында «Шагонартжжстрой» трестиң тудуг организациялары, 624 өөреникчи өөренир ортумак школа, автобаза, үлеттүр баазазы, почта салбыры, ясли-сад, магазиннер болгаш оон-даа өске алган, организация, өөредилге черлери бар апарган. Тыва национал ажылчын кадрларны белеткээринге Шагаан-Арыгның № 8 профессионалтехниктиг училищези үлүг-хуузун киириштирген. Эрткен чылын 72 сургуул дашчының, бетонщиктиң, бызаңчының мергежилии маңаа чедип ап, ону чедишкинниң дооскан. Коммунистиг партияның, Совет чазактың ачызында тыва черге лениичи национал политиканың херек кырында боттаныышкынын караавыс-биле көрүп, чоргаарланып чоруур бис.

Күжилерниң буяныг ижи чалыы хоорайны квастаан. Элезинниг куруг ховута чаа бажыңнарның таваан садышкан хоочун тудугжуларны улут, биче чон хүндүлээр. Хоочун бызаңчы Шыырап Бадыиаиы. РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу Ф. Ягодинии, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу К. Тыкыл-ооллу, шеверлекчилер Н. Егорованы, Э. Балчыйны, Т. Бавуунуң аныяктар дөзекээр. Боттарының байлак арга-дуржулгазын, билиин олар аныяк-өскеннерге дамчыдып берип, тудуг ажылынга дыка хөй-ажылчынарны өөреткеннер болгаш өөредип-даа турарлар.

Чаа Шагаан-Арыг хүнден хүнче өзүп сайзыраан. Улут Октябрьның 66 чылының байырлалынын бүдүүзүнде чаа шагаан-арыгжылар тудугжулардан чаа кинотеатрны белекке алган. Ону Совет Тываның 40 чыл оюнга алдар болдуруп, «Совет Тываның 40 чылы» кинотеатр деп адаан. Оон-биле чергелештир тудугжулар сут арыглаар станцияны, эштир бассейниң база 240 орунныг чаа ясли-сад тудуун тудуп дооскан. Чаа Шагаан-Арыг хоорайны чаагайжыдарынга «Шагонартяжстрой» трестиң комсомолчулары төлептиг үлүг-хуузун киириштирип ажылдааннар.

Чаа Шагаан-Арыгда он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедишкинниг күүседип турарлар эвээш эвес. Ындыгларга хоочун садыгжы Л. Онгертите удуртқан комсомолчу-аныяктарның садыг коллективи, «Улуг-Хем» солуннүң типографиязында комсомолчуаныяктар бригадазы. № 42 тудут эргелелиигде В. Подкопаевага удуртқан шеверлекчилер бригадазы дээш өскелер-даа хамаарыжыр. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Л. Тряскиини, кондуктор Л. Шишкинаиы, район Советиниң депутадыы Т. Бавуунуң чон хүндүлээр.

Чаа Шагаан-Арыг хоорай хоорайның ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андропоовтуң тайбыиы улам быжыглаар дугайында Медеглелдерии изии-биле деткип, үнүн кадып, төлептиг күш-ажылы-биле Төрээн чуртувустуң күүү-шыдалын уламна улгаттырар дээш демя чаңгыс, найыралдыг ажылдап турарлар.

Т. НУРСАТ.

БАРААННАРНЫ—ЧОҢГА

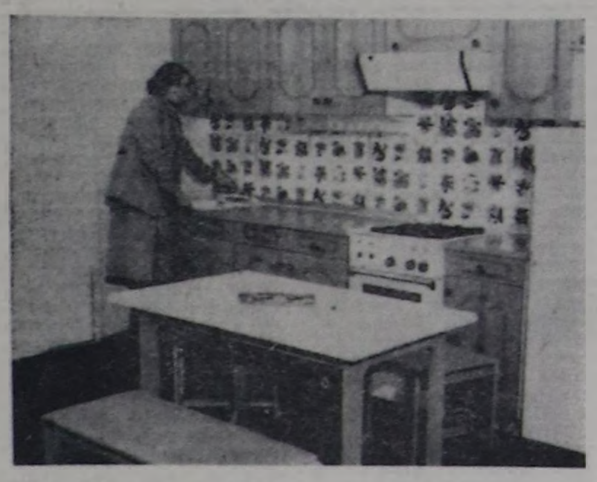

Найысылалдың «Москомплектмебель» бүдүрүлге каттыжыышкынының коллективи графикти мурнады ажылдап турар. Каттыжыышкынның продукциязы — кухня мебели (оон 85 хуузун күрүнениң Шынар демдээ-биле маркалап турар) чаа бажыңче көжүп киреэлерге дыка хереглиг.

Каттыжыышкынның ол иол бүдүрүлге черииниң кухня гарнитураларын даштыжыга делегээлелерге каш удаа киирген болгаш хүндүлел бижиктер, дипломнар-биле шаңнадып келген.

ЧУРУКТА: бо чылдың чаа үүлдери —кухняның «Рада» дээр гарнитуразы болгаш мебельдиң «Ладья» дээр комплектизи. «Москомплектмебель» бүдүрүлге каттыжыышкынның Москвада № 13 мебель фабриказының ол кылыгларын садып алыичылар сөнүүргап-биле ап турар.

Р. ДЕНИСОВ биле
А. ШОГИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КЫШКЫ ДҮЖҮТ

Усть-Илимск ТЭЦ-тиң чылыдылга ажыл-агыйында помидорларның кышкы дүжүдүн ажаан алган. Ногаалларның бызын четчиргиге аиаа октолып үнер энергия даар чылыг дузалаан турар, а моон мурнунда мындыг чылыгны канда-даа ажыглаайн келген.

Агроцехтиң ажурлуг конструкциялары одалга-биле ажылдаар төп электростанциялың кол корпузу-биле кожа бедип үнген. Ынчалдыр кожа тураргa ажыктыг: продукциялың бот-үнезин чиик, станциялың турбиналарын соодарынга ажыглаан суг помидор олурткан черии чылдарынга баар. Шил шывыглыг огород шөлүү беш чылдың төнчүзүнге чедир үш катап улгадыр.

(СЭТА).

ШЫН

ОРУК ТУДУУН КАЛБАРТЫР ДЭЭШ

Он бирги беш чылда Тываның автооруктарының шыкарын улам экижидер сорулга бистиң мурнувуста салдынган. Шынап-ла эки кылдынган каалама оруктарга ыракузак чорук кылып, үлетпүрге, көдээ ажыл-агыйга эргежок чүүлда чүктерии, чоиуң хереглел баразиарын кыдыкызыгаар районнарга үзүктел чокка сөөртүп чедирериие чоиуң оон оруунуң ажыы улуг дээрзин автоорук ажылдакчылары эки билип турарлар.

Амгы үеде Тываның автооруктарының эки шывыг-биле шыптынган четкилерин улам калбартыр ажылдар уламчылавышаан. Эки шывыглыг оруктар чылдың-иа 50 километр чедир шөйлүү чоруп турар. Капитал болгаш ортумак септелге ажылдарының хемчээлдерин улгаттырганының ачызында асфальт шывыглыг оруктарның четкизиниң шынары сөөлгү чылдарда экижип бар чыдар.

Кадыг шывыглыг автомобиль оруктарын тудар болгаш чаартып кылыр ажылдарның хемчээлии улгаттырар, тудуг ажылдарының шынарын экижидер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бээндер, тудугиуң сметада көрдүнген өртен-үнезин болгаш орук четкизиниң өзүлдезиигe чарыгдалдарны чииглдирии көөдүнгеи. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерии орук түдуунукуун хөгжүдүп сайзырадыр талазы-биле улут сорулгаларыны салган-даа.

Он бирги беш чылдың эзек чылының планныг даалгаларын чедишкинниг боттандырарынга автоорук тудуунуң ажыл-ишчилери боттарының төлептиг үлүг-хуузун киирип, шудургу ажылдап турарлар. «Чуртта автомобиль оруктарын тударын, сеитээрии болгаш оон эдилелин экижидер талазы-биле хемчеглер дутаындаа» СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүзелиниң 1980 чылдың апрельже хүлээп алган доктаалын амыдыралга боттандырбышаан, Тываның орук кылыр ажыл-агыйлары чаа оруктарны тудар болгаш эргилерии чаартып кылыр талазы-биле элээп ажылдарны кылып чоруткан.

Он бирги беш чылдың эге зииидеи бээр 88 километр автооруктү туткаш, ажылгалга киирген. Оон 60 километрии кара шывыг-биле кылган. Бо өзек чылда кадыг шывыглыг 80 километр орукту ажыглалга кииргени-биле Чадаана— Хандагайты аразының автооруунуң тудуу доозулган.

Тыва автоорук эргелелиниң оруктар кылыр ажыл-агыйлары автомобиль оруктарының кол четкизин чаартып кылыр талазы-биле бо беш чылда улуг ажылдарны кылып чорудар. Беш чылдың үш чылдарының иштинде болбаазырадып кылган шывыгларлыг ииии күүне ужур-утказыг 100 ажыг километр автооруктарны чаартып, кадыг шывыглыг 200 ажыг километр оруктуң ортумак септелгезин чоруткан болгаш 200 погон-метр ажыг демир-бетон көвүрүглерни катап тутқан.

Орукту сеитээр болгаш көвүрүглер тудар талазы-биле ажылдарның хемчээли бо чылын дыка өскен. Моон тодаргай чижээн моон адаанда саннар бадыткап турар. 1982 чылда кадыг шывыглыг 177 километр орукту септээн турган болза, бо чылын 210 километрии септээн. Көвүрүглер тудар эргелелдиң кылган ажылдарының хемчээли эрткен чылдың ол үезии-биле деңнээргe, 28 хуу өзүлделиг болган.

Абакан — Кызыл аразында демир-бетоя ийи көвүрүгиу болгаш Элегес хемни кежир көвүрүгиу тутқан. Абакан — Кызыл аразында автооруктуң 192-километриинде хар көшкеге удур кыры дүтлаглыг кызааның тудуу доостурунуң кырында келген.

Ажылдап турарларның ниити саны кызырып турган, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүи өстүргениниң түнелиидe, автооруктарны болгаш көвүрүглерии тудар база септээр талазы-биле ажылдарның хемчээлдерии улгаттырары чедип алдынган.

Орук ажыл-агыйларының бүдүрүлге баазаларын сайзырадырының темпилерии дүргедеткеии күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүи бедидерииге кол үндезин бооп, техника ажыглалын экижидип, ажылчынарның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга улут идиглиг болган. Бо бүгүүң ачызында ажылчынарның ажылдан үнер, кирер чоруу кызырылган болгаш бригада керээзин калбартыр арганы берген. Беш чылдың эрткеи ийи чылдарында бүдүрүлге баазаларын болгаш чурттагга бажыңнарын тудуп сайзырадырынга 3125 муң рубль шингээттинген, а бо чылдың эртжен айларында 1850 муң рубльди шингээдип алган.

1982 чылда бригада керээзин ёзугаар бүгү тудуг-монтаж ажылдарының 36 хуузу кылдынган турган болза, 1983 чылда ол арга-биле 80 ажыг хуузу кылдынган. Шак мындыг организастыг хемчегларии ап чорутканының түнелиидe бо чылдың планныг даалгаларын бүгү көргүзүглер талазы-биле чедишкинниг күүседип болур бижыг бүзүрел бар.

Он бирги беш чылдың төнчүзүнге чедир чаа оруктарны тудар эргилерии чаартып кылыр талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылдарны кылып чорудар. Беш чылдың иштинде 1200 километр орукту ажыглалга киирер. Ол иштинде 1000 километрии кадыг шывыглыг кылыр. Ол ажылдарны чедишкинниг күүседип, ажылдарның хемчээлии 1985 чылга чедир оруктарның капитал болгаш ортумак септелгезиниң талазыбиле ажылдарның хемчээлии дыка улгадыр. Капитал септелгеңи чылда 150 километрге, ортумак септелгеиn 320 километрге чорудар апаар. Оруктарны улам чаагайжыды кылыр болза, шимчээшкиниии айыыл чок чоруун чедип алыр аргалар бар.

Бо сорулгаларны чедишкинниг күүседир дизе ажылды шын, ажыктыг организастап, бригада керээзин бүгү талалыг калбартып, орук тудуунда ажылдап турар ажылчынарның амыдырал-чурттагазынга таарымчалыг бүгү байдалдарны тургузуп, күш-ажылдың сагылга-чурумун улам быжыглаар апаар. Бо бүгү сорулгаларны чедишкинниг боттандырар болза, чүгле бо беш чылдың эвес, дараазында чылдарның онаалдаларын чедишкинниг күүседир арганы бээр.

А. МОРОЗ,
республиканың автоорук эргелелиниң техниктиг килдизиниң начальныгы.

Культура амыдыралы

ЭЖИИ КЕЗЭЭДЕ АЖЫК

Тоора-Хем суурда улус үзүлбес, эжии үргүлчү ажык турар бажың бар. Ол болза хөй номчукчулуг, солуп ажыл-иштиг — район библиотеказы-дыр. Агаар-бойдустуң аайы-биле чамдыкта солунсеткүүл, почта каш хүн улаштыр келбейн барып болур, бо ыраккы районнуң чурттакчы чонуига доктаамал ажылдап турар библиотеканың үнези чүдеи артык чугула дээрэи маргыш чок. Ынчангаш район төвүнүң библиотека ажылдакчылары боттарының күш-ажылын чурумчудуп, номчукчуларның сонуургалынга таарымчалыг планнарны, методиктиг сүмелерни тывынгыр чогаадып, солуп ажылдарны чорудуп турарлар.

Библиотекада тывынгыр, ажылынга сонуургалдыг коллектив ажылдап турары оон иштинге кире бээрге-ле илдең. Янзы-бүрү булуңнарны шевергин, чараш, бедик утка-шынарлыг, хүннүң негелдезинге таарыштыр шимеп тургускан, арыг-силиг номчулга залдыг библиотекаже кире бергеш, ооң номчукчузу болбайн үнери безин эпчок.

Библиотекада Совет Тыванның 40 чылынга тураскаатkан, төрээн черниң делгемнеринге хамаарышкан, солуп булуң номчукчуну хаара туда бээр. Ында Тыванның төөгүзүнге хамаарышкан солуп саннарны, болуушкуннарны айтып бижээн. Ол ышкаш уттундырбас болгаш тураскаалдыг хүннерниң, күш-ажылчы мергежилдериң календарлары, чечен чогаал журналдарының арыннарында партияның шиитпирлери дээш ышкаш тайылбырлыг арыннарны кылганы солун.

Библиотеканың аалчылары стол кырында чыдар бир оныза журналды дораан-на сонуургай бээр. Ында «Тыванның улустуң чогаалчызы С. А. Сарыг-оолдуң 75 харлаанынга тураскаатkан номчулга конференциязы» деп бижип каан. Журналдың иштинде чогаалчының номнарын номчааннар боттарының бодалдарын хөйүг-биле бижээн. Чижээлээрге, номчукчу Ф. С. Кравченко мынча деп бижээн: «Таварылга болуп Степан Агбановичиниң шүлүктерин номчудум. Ам сорулгам — улустуң чогаалчызының чогаалдарын шуптузун номчууру болур».

Библиотека ажылдакчылары боттарының чорудар ажылдарын комсомол райкому. Культура бажыңы, музыка школазы болгаш өске-даа коллективтер-биле сырый харылзаалыг тургускан. Баш бурунгаар сонуургалдыг коллективтер-биле планнап, дугуржуп алгаш чоруткан бедик утка-шынарлыг, солуп кежээлерниң бирээзи комсомолдуң төрүттүнген хүнүнде болуп эрткен. Номчукчулар-биле чоокшулажыр бар-ла ажылдарны чорудары библиотека ажылдакчыларының кол сорулгазы болу берген.

Библиотека ниитизи-биле 81356 санныг ном фондулуг. Эрткен 9 айларның түңнели-биле төпчүткен библиотека системазы 49076 санныг номну номчукчуларга тараткан. Ол эрткен чылдың бо үезинге дең-нээрге, 4000 ном хөй болуп турар. Чыл төнчүзүнге чедир 3 муң номчукчуну хаара тудар сорулгазын 2922 кижи чедирип, эрткен чылдың түңнелин оранчок ажырып турар. Библиотеканың доктаамал номчукчуларының саны чыл бүрү өзүп орарынга коллектив өөрүп, олар-биле быжыг харылзаазын үспес дээш хөй ажылдарны кылып келгей.

Библиотеканың бодунда номчулга залынга номчукчулар барыксаар. Ында янзы-бүрү методиктиг сүмелерлиг папкалар, ажылдардан аңгыда доктаамал киргеи чаа номнар медээлери, музыкага ынактар клубунуң кичээлдери чоруп турар. 9 айларда 761 кижи залга кээп, 2536 санныг номнарны алганы база эрткен чылдың бо үезинiң дең-нелиндеи бедик болуп турар. Залдың ажылын Галина Сергеевна Окаемога эки удуртуп турар.

Район төвүнүң библиотеказын Валентина Владимировна Степанчук бедик негелделиг башкарып турар. Республиканың библиотекаларынга ол барык 15 чыл ажылдап келген. Благовещенскиниң культура-чыры-дыышкын училищезин чедишкиниг дооскан соонда ыраккы Тожуда ажылдай бергени ол. Негелделиг, дузаргак удуртукчузун коллектив кежигүннери хүндүлээрлер. Коллективте хүндүткелди чаалап алганнар Людмила Кол, Ольга Хворова, Ирина Ак, Ирина Шутова боттарының алган социалистиг үлүзелгелерин чедишкиниг күүседир дээш шудургу ажылдап турарлар. Оларның күжү-биле төпчүткен библиотека системазының эки девискээринде көдээ библиотекаларга херек методиктиг янзы-бүрү темалаглыг сүмелер, дузалал материалдар кылдынган. Көдээ суурларже дуза кадар сорулга-биле 9 үнүүшкүннүү организастаан.

Район библиотеказының чанында уруглар библиотеказының ажылы база солун. Ында номга ынактарның, тоолчуларның, пионержи маршруттарның, ленинчи кичээлдерниң булуңнары бичии номчукчуларның сонуургалынга таарымчалыг кылдыр шиметтиниген. Неделя санында мында бичии номчукчулар беседаларны кинофильмнер дузазы-биле дыңнап алыр аргалыг. Ийи-ги, үшкү класстарның өөреникчилериниң киржилгезиниле ном «эмнелгезинiң» ажылы чоруп турар. Ооң киржикчилери айда ийи катап чыглып кээп, номнар септеп, уруглар сады, интернатка номну камнаарының дугайында беседаларны эрттирип турарлар. Урутлар библиотеказының эргеленчизи Валентина Чусовлянова, библиотекарь Елена Кунаева бичии номчукчулар-биле эки харылзаалыг.

Тожуның төпчүткен библиотека системазының эки ажылы-биле танышкаш, ында бар өөредиглиг арга-дужулганы сонуургап көргеш, номчукчу кижиниң сагыш-сеткили өөрбес аргажок. Ажылынга сонуургалдыг бо коллективтиң салган сорулгаларынга шаптыктыг чамдык фактылар база бар. Библиотека системазы төпчүткен болганда, ол чүве — район библиотеказының ажылдакчылары көдээ библиотекалар-биле быжыг харылзаалыг болуру. Ындыг күзел коллективте бар, а ону чогудары эң-не берге айтырыг болуп артпышаан. Системада машина кезээде үрелик болур. Библиотекалар аразында телефон харылзаазы тургузар айтырыг шагда тургустунган-даа болза, ам-даа шиитпирлеттиимээн. Азас библиотеказындан өске библиотекалар бичии бажыңнарда турар. Чижээ, Ырбан библиотеказының алган номнары салыр чер чогу-биле аналa-ла шала кырында чыдып турар.

Бир сагыш аарынчыг чүүл — район библиотеказының номнарының номчукчулардан хөйүг-биле эглип келбейн барып турары болур. Чамдык организациялар ажылдан үнген ажылчыннарын библиотеканың демдеглели чокка үндүрүп турар. Бо талазы-биле библиотека ажылдакчылары район эмнелгезинге, шагдаа черинге, райкүүскомга улуг хомудалын илередип турарлар. Ном шыгжамырын албекшидери кижи бүрүзүнүң хераэ дээрзин чамдык удуртукчулар уттуп турар.

Сактырга, улуг-ла эвес негелделер, а херек кырында чонның культура сайзыралынга улуг моондак болуп турарын чогуур черлер өөренип көөр үе келген. Чүге дизе, ном бистиң амыдыралывыстың көрүнчүү, ооң шимчедикчи күжү. Район библиотеказының ажылдакчылары өг-бүле, кижи бүрүзүнге номну чедирер сорулганы күүседири-биле тура-соруктут ажылдап турарлар.

К. НАТПИН-ООЛ.
Тожу район.

Хандырылгаңар кандыгыл?

МАНАП-ЛА ТУРАР

Бай-Хаак — Тывада улуг суурларның бирээзи. Чурттакчы чон хөй. Даштындан көөрге, дыка улуг столовая-ны ук суурга тудуп, ажыглалга киирген. Бай-хаакчыларга ол дыка эптиг, ылаңгыя дүштеки үеде оон чемненип алгаш, улаштыр ажылдап киришкеш. Бажыңга аъш-чем белеткеп турбас.

Ынчалза-даа столовая-вые чаа-даа болза, ишти тар, хөй кижи харыы үзүп чемнендинмес. Ынчангаш бичии-ле озалдап келген кижи дыкала үр мөнөөр. ынчап турда дүъш шагы эрте-даа бээр. Ол дээрге үк столовая-ны төлевилеп, тудуп тургаш, чурттакчыларның санын өөренип көрбээни болур.

Ийет 30-40 минута дургузунда оочурлаш, чемни куттуруп алгаш, омааш, серээ, стакан манааш, база олуруптар. Ол сава аймаа эпти-ле чугдунмаан болур. Ынчап турда, аъш-чем соон каар. Дыка-ла эпчок. Ындыг дүштеки чем соонда сагыш-сеткил-даа ундарап, ажыл ышлыр хөөн чиде бээр. Бо талазы-биле Таңды райпозунуң баштаар чери кандыг хемчег алыр ирги?

К. ОЮН.

Ш Ы Н

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарының кады ажылдажылгазының планныг үндезиннериниң хөгжүлдези

ДЕМНЕЖИП АЖЫЛДААРЫНЫҢ АЖЫКТЫЫ

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарының кады ажылдажылгазының планныг үндезиннериниң хөгжүлдези

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелинде бактаган чурттар алыс сорулгазы— 1986—1990 чылдарда боттарының улус ажыл-агый планнарын ийи талалыг үндезинге белеткээри болгаш аайлаштыр башкарып чорудары болур программаларны ажылдап кылыпынче кирипкен. Ол ажыл 1985 чылдың соонда үеде экономиктиг политиканы дугуржулгалыг чорударынга база чагыртkан.

Планныг үндезинге мындыг улуг хемчээлдиг ажылагыйжы демниг хөделиишкин чаа хевирниң делегей харылзааларының алыс утка-бүдүжүнден болдунуп турар. Ол харылзаалар социалистиг интернационализмниң, долу леп эргенiң, бот-эргенiң, хамаарышпас чорукту болгаш национал эрге-ажыктарны хүндүлежириниң, кайы-кайы-лыйга ажыктыг болурунуң болгаш эш өзүүр-биле дузалажырының принциптерiнге үндезилеиген. Күш-ажылдың улустар араазында социалистиг хуваалдазының улуг күштерiнiң бүтүү талалыг ажыглаарынга харын планныг ажыл-чорудулганың талазы-биле хапылап орар кады ажылдажылга тааржып турар.

Экономиканың эң чугула талаларынга баш удур планнаашкынынарны ажылдап кыла берген. Улус ажыл-агыйының эң чугула адырларының болгаш бүдүрүүшкүнверниң хевирлериниң талазы-биле үр перспективтиг планнарны аайлаштыр тургузуп турар. Индустрияның бүдүн адырларын, тус-тус бүдүрүүшкүннерни сонуургалдыг чурттар кады планнап кылып турар.

Күштерни каттыштырарының мыидыг хевири чаңгыс аай хевирлиг экономиктиг үндезин-биле, иинти идеология болгаш чаңгыс аай эчис сорулгалар-биле каттышкан күрүнелерге тодаргай перспективаны берип, курлавырларны, делегейге специализастаашкынның болгаш кооперастаашкынның ажыктыг чоруктарын улам ажыктыг кылдыр ажыглаар арганы бээр. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелiниң Комплекстиг программазында демдеглээнiн ёзугаар алырга, Чөвүлелдиң кежигүннерни чурттар боттарының бешчыл планнарын аайлаштыр чогаадып, тургузуп турарын кады ажылдажылганы план ёзугаар хөгжүдериниң кол методтарының болгаш оларның аразынга кайы-даа талага ажыктыг, быжыг туруштуг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзааларны чаңчыктырып тургузарының кол чепсектериниң бирээзи кылдыр көргеи.

Бистиң харылзааларывыстың быжыы шаг-үе-биле хыпаттынган. Делегейниң бүдүрүп үндүрүп турар национал орулгазының дөрттүң бир кезээ болгаш делегейниң үлетпүр продукциязының барык үштүң бир кезээ ам Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелiниң кежигүннери чурттарның улут-хуузунга онаажыр. Делегейде ажылдадып үндүрүп турар бүтүү электроэнергияның 22 чыгам хуузун, бойдус газының 28 хуузун олар бүдүрүп, каңның 29 хуузун эзилдирип, химиктиг бараанарның 32 хуузун кылып үндүрүп турар.

Планныг экономиканың буурап бадыышкынының дугайында буржуаз идеологтарның чулчуруп турар нүгүлдээшкиннери үстүнде айыттынган көргүзүглер-биле холбаштыр сотка дүжүп турар. Чүгле быжыглып эвес, харын дээштиг, ажыктыг чаа хевирлер-биле байып турар бистиң демнег чеднишкинвистиң планныг эгелээшкиннерiнiң амыдыралчы күштүүнүң дугайын фактылар шуут херечилеп турар.

Бо талазы-биле кады ажылдажылга —күш-ажылдың улустар аразынга социалистиг хуваалдазын план ёзугаар хөгжүдер болгаш калбартыр талазы-биле социалистиг чурттарның эки тура барымдаалаан болгаш ажыктыг ажыл-чорудулгазыдыр. Планнарны аайлаштыр башкарып чорудар чоруктуң ажыктыы алды беш чылдарлыг үениң дуржулгазы-биле бадыткаттынган. Чиг-этти, энергияны, одаар түүлдү, машиналарны, дерит-керекселдерни удур-дедир бержирни ышкаш кады ажылдажылганың ындыг айтырыгларын дугуржуп, төпшээжип албаан шаанда, ам баланыыткынган планнар дугайын бодварын безин берге. Бо дээрге нарыи болгаш херек кырында соксаал чок ажыл. Улус ажыл-агыйының бот-боттарының аразында харылзаалыг адырларынга бүдүрүлге программаларын ажылдап кылыры болгаш дугуржуп алыры план органнарының, министерстволарының болгаш ведомстволарының, үлетпүр каттыжышкынынарының эвээш эвес күженишкиннерiн негээр. Сан талазы-биле чедиги беш чылды (1986—1990 чылдар) аайлаштыр, дүүштүр чогаадып тургузарында ийи муң ажыт специалистер киржип турар. 80 чылдарның ийиги чартыында социалистиг интеграцияның кол углакышкынарын тодарадып турар.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелiниң кежигүннери чурттарның 1986—1990 чылдарда улус ажыл-агый планнарын дүүштүр тургузар талазы-биле бүдүн чартык чыл мурнунда түүлдүт кылдыр көрдүнген программага дүүштүр бо ажылды чорудуп турар. Аайлаштыр дүүштүрериниң кол методиктиг түүлдери, чуруму болгаш хуусаалары ол программада тайылбырлаттынган. Планнарның ниити сорулгаларын болгаш оларны холбаштырарының ол тодарадып турар.

ЭДЧ чурттары келир беш чылды бүдүрүлгечи болгаш эртем-техниктиг интенсивтиг кооперастаашкынының, экономикаларны улам ыңай чоокшулаштырарының үезин болдурарының эргежок чугулазын барымдаалап турар. Чоокшулаштырылганы Чөвүлел кежигүннери чурттарның экономиктиг хөгжүлдезиниң деңнелдерин деңнештиреринiң дүрүм ёзугаар чорудулгазы кылдыр көрүп турар. Кады ажылдажылганың, социалистиг интеграцияның ажыктының бедидер болгаш арталарын улам долу ажыглаар сорулга салдынып турар.

Дүүштүрүлге болза, улус ажыл-агыйының энергияга болгаш чиг-этке үндезилеидиг болгаш турза чогуур үр үелиг хереглелдерни хандырар сорулгалыг. Чоянуу көдээ ажыл-агый продуктуларыы-биле болгаш чоннуң хереглелиниң үлетпүр бараанары-биле хандырарының айтырының херек кырынга шиитпирлээри негеттиниң турар. Бүдүрүүшкүнүү улустар аразынга специализастаарының болгаш кооперастаарының арталарын улам долу ажыглаары машиналарның болгаш дериглерниң бедик будүрүкчүлүг системаларынга хереглелии хандырар арганы бээр.

Дүгурушкан талаларга болгаш чамдык төлевилелдер талазы-биле капитал салыышкыларны төй, талалыг дүүштүрериниң хемчеглерiн бам амгы программада киирген. Ындыг практика чаа будүүлге күүлерiн тургузарынга болгаш ажылдап турарларны чаартырыкта чарнажажымышкынны болдурбас арганы бээр. Ындыг болганда курлавырлар чоп ажыглаттынган туруп болур.

Бо бүтүү ажылдың чарылбас чугула кезээ болза, эртеминiң болгаш техниканың иол үндезини айтырыгларының талазы-биле планнарны дүүштүрөрiя болур. Оон алыс сорулгазы — кайызынга-даа ажыктыг эртем-техниктиг харылзааларны калбартыры, экономиктиг улут сорулгалар-биле оларны алыышкын сырый холбаштырарары ол болур.

Дем каттыжылга чурттарының будүрүлге күүүү ажок улут хемчээлдерге четкен. Кады ажылдажылганың стратегизиин үр үеге тодарадып алыры ынчангаш ыңыы чугула. Моонниел алдынган бүтүү байлактарны чоп ажыглаары онза ушур-дузалыг болуп бар чыдар болгай.

Ынчангаш чурт бүрүзүнүң болгаш бүтүү дем каттыштырылганының шапкын болгаш тварычалыг хөгжүлдезиниге ушур-дузазы ұлам өзер. Интеграциялыг хөгжүлде удамна калбарып болгаш ханылап орар. Ооң үндезини —планныг ажыл-чорудулганың талазынга удам ханылап орар кады ажылдажылга-дыр.

В. ПЕТРУНЯ,
СЭТА-ның тайылбырлаачызы.

ССРЭ-НИҢ ШИИТПИРЛИГ ХЕМЧЕГЛЕРИ

Ортумак ыракшылдың америк ядролуг чаа ракеталарын Барыын Европаның чамдык чурттарында тургузуп эгелээни-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның Чиңгиие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелин делегейниң тайбыңга ынак миллион-миллион кижилери деткип, Европага шериг күүзүнүң талазы-биле дең байдалды хевээр арттырар дээш ССРЭ-ниң ап чоруткан шиитпирлиг хемчеглерин түүлдүгзүүп турар.

Совет Эвилели кымга-даа кыжанмайн келген болгаш кыжанмайн-даа турар деп, янзы-бүрү чурттарның күрүне болгаш хой-ниити ажылдакчылары демдеглеп турар. Ядролуг халаптан делегейин камгалаар дээш Совет Эвилелиниң шиитпирлиг хемчеглери тайбыңы камгалаар дээш демисежип турар бүтүү кижилерни сорук киирнп турар.

Совет Эвилелиниң элээн гуружу, шиитпирлиг хемчеглери мөнээ, америк кижиге, эки билдингир деп, Хиросиманың болгаш Нагасакиниң турасказаниың Вашингтон комитединиң удуртукчузу **Джон Стайнбак** медеглээн. Шериг күүзүнүң талазы-биле Европага болгаш бүтүү делегейге дең байдалды хевээр арттырар, социалистиг дем каттыжылга чурттарының айыл чок чоруун хандырар ажылдың улустар аразынга социалистиг хуваалдазын план ёзугаар хөгжүдер болгаш калбартыр талазы-биле социалистиг чурттарның эки тура барымдаалаан болгаш ажыктыг ажыл-чорудулгазыдыр. Планнарны аайлаштыр башкарып чорудар чоруктуң ажыктыы алды беш чылдарлыг үениң дуржулгазы-биле бадыткаттынган. Чиг-этти, энергияны, одаар түүлдү, машиналарны, дерит-керекселдерни удур-дедир бержирни ышкаш кады ажылдажылганың ындыг айтырыгларын дугуржуп, төпшээжип албаан шаанда, ам баланыыткынган планнар дугайын бодварын безин берге. Бо дээрге нарыи болгаш херек кырында соксаал чок ажыл. Улус ажыл-агыйының бот-боттарының аразында харылзаалыг адырларынга будүрүлге программаларын ажылдап кылыры болгаш дугуржуп алыры план органнарының, министерстволарының болгаш ведомстволарының, үлетпүр каттыжышкынынарының эвээш эвес күженишкиннерiн негээр. Сан талазы-биле чедиги беш чылды (1986—1990 чылдар) аайлаштыр, дүүштүр чогаадып тургузарында ийи муң ажыт специалистер киржип турар. 80 чылдарның ийиги чартыында социалистиг интеграцияның кол углакышкынарын тодарадып турар.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелiниң кежигүннери чурттарның 1986—1990 чылдарда улус ажыл-агыйының планнарын дүүштүр тургузар талазы-биле бүдүн чартык чыл мурнунда түүлдүт кылдыр көрдүнген программага дүүштүр бо ажылды чорудуп турар. Аайлаштыр дүүштүрериниң кол методиктиг түүлдери, чуруму болгаш хуусаалары ол программада тайылбырлаттынган. Планнарның ниити сорулгаларын болгаш оларны холбаштырарының ол тодарадып турар.

ЭДЧ чурттары келир беш чылды будүрүлгечи болгаш эртем-техниктиг интенсивтиг кооперастаашкынының, экономикаларны улам ыңай чоокшулаштырарының үезин болдурарының эргежок чугулазын барымдаалап турар. Чоокшулаштырылганы Чөвүлел кежигүннери чурттарның экономиктиг хөгжүлдезиниң деңнелдерин деңнештиреринiң дүрүм ёзугаар чорудулгазы кылдыр көрүп турар. Кады ажылдажылганың, социалистиг интеграцияның ажыктының бедидер болгаш арталарын улам долу ажыглаар сорулга салдынып турар.

Дүүштүрүлге болза, улус ажыл-агыйының энергияга болгаш чиг-этке үндезилеидиг болгаш турза чогуур үр үелиг хереглелдерни хандырар сорулгалыг. Чоянуу көдээ ажыл-агый продуктуларыы-биле болгаш чоннуң хереглелиниң үлетпүр бараанары-биле хандырарының айтырының херек кырынга шиитпирлээри негеттиниң турар. Бүдүрүүшкүнүү улустар аразынга специализастаарының болгаш кооперастаарының арталарын улам долу ажыглаары машиналарның болгаш дериглерниң бедик будүрүкчүлүг системаларынга хереглелии хандырар арганы бээр. Ындыг болганда курлавырлар чоп ажыглаттынган туруп болур.

Бо бүтүү ажылдың чарылбас чугула кезээ болза, эртеминiң болгаш техниканың иол үндезини айтырыгларының талазы-биле планнарны дүүштүрөрiя болур. Оон алыс сорулгазы — кайызынга-даа ажыктыг эртем-техниктиг харылзааларны калбартыры, экономиктиг улут сорулгалар-биле оларны алыышкын сырый холбаштырарары ол болур.

Дем каттыжылга чурттарының будүрүлге күүүү ажок улут хемчээлдерге четкен. Кады ажылдажылганың стратегизиин үр үеге тодарадып алыры ынчангаш ыңыы чугула. Моонниел алдынган бүтүү байлактарны чоп ажыглаары онза ушур-дузалыг болуп бар чыдар болгай.

Ынчангаш чурт бүрүзүнүң болгаш бүтүү дем каттыштырылганының шапкын болгаш тварычалыг хөгжүлдезиниге ушур-дузазы ұлам өзер. Интеграциялыг хөгжүлде удамна калбарып болгаш ханылап орар. Ооң үндезини —планныг ажыл-чорудулганың талазынга удам ханылап орар кады ажылдажылга-дыр.

В. ПЕТРУНЯ,
СЭТА-ның тайылбырлаачызы.

Объективте — Лаос Улус-Демократтыг Республика

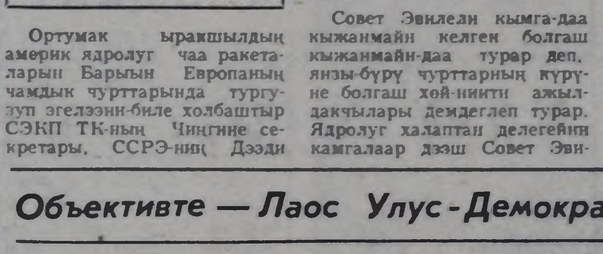

Лаоста экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң бирги беш чылының сорулгалары чедишкиниг шиитпирлеттинип турар. Энергетика, чиик болгаш ыяшты сайзырады ажылдаар үлетпүр дүрген темнилиг хөгжүп орар. Республиканың көдээ ажыл-ишчилери улуг чедишкиниг болган. Бо чылын 1,1 миллион тонна ристи ажаап алган. Соя, кофе, арахис, таакпы ышкаш культураларны бүдүрери өскен. Чуртта 2,1 муң кооперативтер ажылдап турар. Культура, чырыдыышкын, кадык камгалалы дыка улуг депшилгеин чедип алган. Совет Эвилели бо аныяк республикага улуг дузаны чедирип турар.

Үстүнде чурукта: Вьентьянда аныяктар парыгы; адаанда чурукта: Вьентьянда совет культура төвү.

В. САДЧИКОВТУҢ фотолары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ГРЕНАДАДА БАЙДАЛ

ДЖОРДЖТАУН. (СЭТА). Гайананың парлалгазының медээлеп турарын ёзугаар алырга, бодунуң эжелекчи шериглерин Гренададан үндүрүп алырындан АКШ-тың чазаа ойталап турар. Америк шериг «чөвүлекчилерин» Гренадага хөй чылдарның дургузунда хевээр арттырарын Пентагониуң планнап турарын АКШ-тың чепсектиг күштериниң тускай төлээлекчизи чоокта чаа Карибе бассейниниң КЫНА информация агентствозунуң корреспондентизинге ажыы-биле медеглээн.

Америк интервентилериниң албадап тургусканы «түрүлчөвүлел» Гренаданың патриоттарының шыңгыын удурланышкынынга таваржып турарын «Санди кроникл» солун бижээн. «Демократтыг соңгулдалар» дээр хоозун кажарлаашкынны кылыр дээн америк империалистерниң болгаш оларның тус черде чалчаларының планнары херек кырында буурап дүшкен. АКШ-тың президентизи Рейган болгаш америк шериглер Гренадага олурукчу үүлгедиглерни кылып турда, ол чуртка хостуг соңгулдалар кажан-даа болтунмас.

Джуэл деп чаа шимчээшкин партиязының удуртулганының болук кежигүнлерин америк интервентилер тудуп хорудаан. Оларның бижээн чагаазын Кариб бассейниниң депшилгелиг организациялары алган. Америк интервентилер Гренаданың депшилгелиг кижилерин, патриоттуг хамаатыларын кара-бажыңнарда хилинчектеп, олурүп, эриидеп турарын чагаада айыткан.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк эжелекчилер Гренадага тудуп хоругдаашкынарның, каржы шаажылалдарның дузазы-биле ол чурттуң патриоттарының турасоруун сый шаап шыдаваан. Америк эжелекчилерге удурлашышкынның улам-на күштелип турарын «Тайм» солун бижээн. Гренаданың патриоттарының болгаш америк шериглериниң аразынга кадыг-дошкун аткылажышкыннар болган.

СОВЕТ-ФРАНЦУЗ Ч Ы Ы Ш

ПАРИЖ. (СЭТА). ССРЭ-ниң болгаш Францияның аразынга экономиктиг кады ажылдажылганың айтырыгларынга тураскаатkан советфранцуз чыыш Францияның эң улут профэвилел каттыжышкынының Күш-ажылдың бүгү-ниити конфедерациязының штаб-квартирazынга болган. Француз үлетпүр будүрүлгелериниң, эң улут профэвилел организацияларының төлээлекчилери болгаш ВЦСПС-тиң делегациязы чыышка киришиген.

Ийи чурттуң, аразынга садыг-экономиктиг харылзааларны калбартырынга профэвилелдериниң ролюнуң дугайында айтырыглар чыышка чугула черни азлээн.

А. МУХАММЕДТИҢ Ч У Г А А З Ы

АДЕН. (СЭТА). Бистиң чонувус хамаарышпас чорукту чедип алган үеден бээр эрткен чылдарда политика, экономика, социал болгаш культура талазы-биле улут чедишкиннерни чедип алган деп, Йемен социалистиг партияның ТК-зының Чиңгиие секретары, Йемен Улус-Демократтыг Республиканың Улустуң дээди Чөвүлелiниң президиумунуң Даргазы болгаш Премьер-Министри Али Насер Мухаммед медеглээн. Демократтыг Йеменниң национал байырлалын-хамаарышпас чоруктуң хүнүн таварыштыр ол чүве чугаалаан болгаш бистиң чонувустуң чедишкиннерин кым-даа хунаап ап шыдавас деп демдеглээн.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принциптеринге үндезилеттинген Демократтыг Йеменниң дашты-кы политиказының тайбыңга ынак характерин ол онзалап айыткан. АКШ баштаан империалистиг күүүлелер боттарының шериглерин Чоокну Чөен чүкке көвүдедип, араб чурттарның иштики херектеринге каржызыбиле холбаарлап турарының айыылдының А. Н. Мухаммед демдеглээн. Палестинаны хостаар организациянның чаңгыс эвин улам-на быжыглаарының эргежок чугулазын ол айыткан.

Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европада тургузуп эгелээни АКШ-тың болгаш НАТОнуң чамдык күүүнелериниң чазактарының айыылдыг хөделиишкиннерин А. Н. Мухаммед шыңгыы буруу шапкан. Гренададан америк шериглерни доп-дораан үндүрерин болгаш ол бичии чурттуң бүрүн эргезин хүндүлээрин ПУДР-ниң удурукчузу негээн.

УЖУРАЖЫШКЫННАР

БЕРЛИН. (СЭТА). Найыралдың аяи-чоруун кылыш Берлинде чеде берген Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары Я. Кадар-биле Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Чиңгиие секретары, Герман Демократтыг Республиканың Күүүне чөвүлелiниң Даргазы Э. Хонекериниң ужуражышкыны Берлинге болган.

Аяы-дууна ийи чурттарның удуртукчуларының чугаалажышкынынары база болган. Делегей байдалын, ийи партияларның кады ажылдажылгазының, найыралдың болгаш кады ажылдажылганың ийи талалыг харылзааларын улам-на калбартырының айтырыгларын чугаалажып көрген.

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының, Польша Улус Республиканың Күүүне чөвүлелiниң болгаш Министрлер Чөвүлелiниң чаламын сүүгаар албанның аяи-чоруун кылып Варшавага келгеи ЧССР-ниң партия-күүүне делегациязының баштыңы, Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгиие секретары, ЧССРниң Президентизи Г. Гусак-биле ПКАП ТКның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелiниң Даргазы В. Ярузельскийниң ужуражышкыны болган.

Польша-чехословак чугаалажышкынынарга делегейде амгы байдалды, аяы-дууна партилер аразынга кады ажылдажылганың, ийи таланың экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзааларының айтырыгларын чугаалажып көрген.

ХАРЫЛЗААЖЫЛГАЛАР

ВЕНА. (СЭТА). Австрияның социалистиг партиязының органы «Арбайтерцайтунг» солуннуң тускай капсырылгазын Австрияның болгаш Совет Эвилелиниң аразынга ажыктыг харылзааларны чедишкиниг хөгжүдеринге тураскаатkан. Тайбыңны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаар талазы-биле Совет Эвилелиниң күженишкиннерiнында бедик үнелээн.

Дайынның коргунчуг халавын совет кижилер кажандаа уттуп шыдавас деп, солуннуң кол редактору Манфред Шойх бижээн. Бсочепсекти эңдере будүрери ССРЭ-ниң эрге-ажыктарынга дүүшпес. Чавырлыышкынының политиказынче катап эглип кирери —делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының чугула аргазы-дыр деп, автор айыткан. Ындыг бүзүрелди нейтралдыг Австрия база үлежип турар деп, М. Шойх демдеглээн.

СИРИЯДА ЧЫСКААЛДАР

ДАМАСК. (СЭТА). Президент Х. Асад баштаан Сирия Араб Республиканың антиимпериалистиг, депшилгелиг политиказын деткээн чурттуң хамаатыларының митингилери болгаш чыскаалдары амгы үеде бүгү Сирияда болуп турар.

Ажылчыкларның, албанзаакчыларның, студентилерниң, аныяктарның массалыг чыскаалдары болгаш митингилери Дамаск, Алеппо, Хомс болгаш өске-даа хоорайларга болуп эрткен. Араб улустарның дүрүм ёзугаар бүрүн эргелерин болгаш хамаарышпас чоруун камгалаарынга, АКШ-тың детизээн Нэраильдиң чагырыкчыларының чимзеиишкиннерин ойтур шаварынга беленнн болгаш бүрүн шиитпирлиин митингилерниң болгаш чыскаалдарның киржикчилерн моделээн.

МӨҢГҮН-ТАЙГА

Мөген-Бүрен, Каргы баштап ажып чордум.
Мөгүденчит кадыр арттар ында чорду.
Эзин-арга чоргаарлары дыттар безин
Эзеңгилер адаанда дуу шаарадыаан.
Кашпалдардан чуглуп батка хемнериниң
Каргыраалап, мөөреп чыдар даажындан.
Кудурукташ чортуп орган чорумаздар
Кускунажым чугаалажыр чыгыы чораан.
Өшкү безин дуруглаа дег кадырларда
Өөр сарлык шөлээн оттап чоргулаарлар,
Аңчы кижи ховар чедер бедиктерден
Аргар, чуңма ында-хаая харагылаар.
Чорумалдың човаг-шылаан сергедиптер
Чойган, пөшсуг, артыш чыттыг агаар ында,
Сеткил хандыр эштип, чуңуп алыр дизе,
Серини суглуг, көрүнчүк дег, хөлдер ында.
Талыгырдан тыва черни эргий көрүп,
Таваар харап олурган дег сагындырар
Мөкулчек ак мөңгүн бөргүн хүнге дөгээп
Мөңгүн-Тайга Мөңгүлеги чоргаар көстүр.

Чүлдүм ЧАП.

ЭЗИР БОЛГАШ КИЖИ

Оо, Эзир! Чалгынарың херии алгаш,
Оргу шөлдер, чалынарже ужуп тура,
Алыс черниң байдалынга чаңчыгыш ап,
Ак-көк чалым бизеңинге түгленген сен.
«Эзир аппас бедиктериг ораннар бар,
Эштиш четпес кызыгаар чок далайлар бар.
Экер эрлер төөл шагда шыдаар» — диижип
Эрте-буруи өгбелерниң чугаазы бар.
Оо, Кижи! Эзирден-даа бедик ужуп,
Октргайның делгеминге эжиигеп сен.
Өртемчейниң ээремнче ужарыдда,
Өскен черниң дажын кырлап дадыкпан сен.
Бойдус төлү келир өйже базынарын
Боду түглеп, дадыктырып, сырылаар-дыр.
Орук дээрге чурттаттынмаан делегей-дир,
Оңу бойдус дидимнерге чалаган-дыр.

М. МАДОН.

ПОЛЯР ДҮНЕЗИНИҢ ЧЫРЫЫ

Норильск (Красноярск край). Ам Норильскиде хүн үнместеп, дөртен беш хонук уламчылаар поляр дүнези 70 дугаар соңгу широтада эгелзэн.

Кыштың ол узун бүдүн чартык айында хоорайны түгле кылымал чырыткылар чырыдар. Хоорай чылдың ол онзагай үезинге чагырткан шинчи кирген— Норильскиниң эң-не бедик бажыңында чырыктан кылган солуннуң одурүглары кыва бергилзэн.

Үлетпүрүң бо улуг төвүнге күш-ажылчы эзлчегни үзүк-соксаал чокка тургузар дээш специалистер хөйну кылгаынар. Спутник-хоорай Кайеркан биле Норильскиниң тудуштуруп турар орукту чырыдар талазы-биле ажыл чаа доозулган. Транспорт шимчээшкинин. Надеждинин металлургия заводунуң ажылчыннарын ажылдаар черинче болгаш бажыңнарынче дажыглаарын ол чиигеткен.

Хоорайны чырыдарын чаартыры доозулган. Чаңчыга бергени ртуттуг лампаларны газ хевирлиг натрийлиг шөйбек лампалар-биле солаан. Оларның чырыы хүн спектринге дөмей хевирлиг сарыг чаагай, соөктүң ыш-бузун өттүр, туман, шуургаиныгда оон көстүрүү эки. Ол ышкаш олар камналгалыг, чыл бүрүде он-он муң киловатт электри энергиязын камнап алыр арганы бээр.

Хоорайның кыдыында — «Норильский» совхозтуң теплицазында онзагай конструкциялыг хүндүскү чырыктың лампалары чырый бергилзэн. Ында огурецтиң баштайгы дүжүдү удавас ажаап алдынар. Норильскиниң магазиннерин ногаан кулча-биле үзүктел чок хандырып, салатты, укропту, петрушкаларны хөйү-биле өстүрүп турар. Оранжереяларда чечектер часты бергилзэн.

Бо чылгы поляр дүнелеринде хаак спортунга болгаш селгүүстээринге хандыкшылдыг кижилер оны база үзүктел чокка уламчылаар. Оль-гульдың дыштанылга баазазының чурумалдыг черлеринге Норильскиде башгайы чырыткылар-биле таарыштыр кылган хаак оруун тутказ. Эштиш бассейнде оттар орай дүнеге чедир көскү чырыыр. Культура ордуларының, клубтарның, спорт залдарының соңгалары база чырыткылар-биле чайнаар.

СЭТА-ның корр.

КРОССВОРД

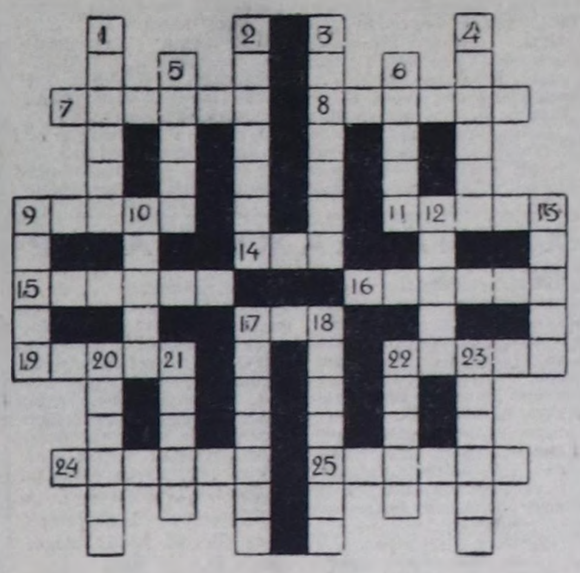

УЗУН ДУРГААР: 1. Сава аймаа. 2. Хөмден кылган эдилел. 3. Эттен кылган чем. 4. Тыва чогаалчы. 5. Тайгага үнер эм үнүш. 6. Мотор кеззэ. 9. Боо кеззэ. 10. Урутлар ойнаарагы. 12. Хакасияда хоорай. 13. Аңчының чепсээ. 17. Тывага баштайгы партийзи удуртукчуларның бироозу. 18. Сояствалар аймаа. 20. Дайынчы чепсек. 21. Нация. 22. Аъттың чоруу. 23. Хөгжүм аймаа.

ДООРА ДУРГААР. 7. Боо кеззэ. 8. Ус шевер кижи. 9. Даг аңы. 11. Аът херексели. 14. Кижи бүрүзүнге эргим кижи. 15. Шээр малдың сыргазы. 16. Тайга үнүжү. 17. Чылдың бир үези. 19. Хээкчилер аймаа. 22. Харылзааның бир хевири. 24. Херээжен кижиниң шаандагы кастагы. 25. Чогаалчы М. Б. Кенин-Лопсаңның «Улут-Хемниң шапкыны» деп романының маадыры.

Б. КАРА-САЛ тургускан. Өвүр район.

АВАМ СУГГА ДЫШТАНЫР ДЭЭШ

Чогаалчы З. И. Воскресенская Владимир Ильич Ленининиң авазы Мария Александровна Ульяновалың болгаш Ульяновтарның өг-бүлезиниң, ашыдыралының дутайында «Иениң чүрээ» деп номну бижээн. Оон «Аваң сугга дыштанып дээш» деп үзүндүүнү парладывыс.

Кежээликтей чайык соксаан. Арга артынче ыракта диңмирээшкин ында-хаая дыңналгылаан. Дээрде ыш дег булуттар кежүп тургулаан.

Чаъс соонуң ыржымында дамырак сугнуң даажы дыңзыг шулураан. Чечектели берген липаларның өл чечээн салгын черже дүжүр хадып турган.

Караайның эрткен демир-оруктуң дистинчек оттары ажытталы берген соонда, арга иштн улам караңгылай берген.

— Липалар чыдының магалыын! — дээш, Владимир Ильич хөрээ хостуг улуг тынган.

— Малгашты эвес, хоюг ары чигирин сүзүп чораандаа дег-дир бис — деп, Надежда Константиновна кара хөрүнүүг черде малгаштан будун арай боорда ушта баспышаан, чугаалажып каап чоруп орган. Мария Ильинична тая дүшкеш, акызының холундан туттунупкаш, хөглүг каттырган:

— Бо-ла малгашты! Ымыраа дег, биче-ле болза бо ары чигириниге чыпшыныпп каар частым.

Хат чадаң ыштың будуктарын тарадыр хадыптарга, ыракта чырык соңга көстүп келгеи.

— Аважыывыс бисти манап орар-дыр. Бистиң эргим маягывыс — деп, Владимир Ильич сеткилдиң ханызындан чугаалаан. — Ол чырык соңгага ынаамны түү дээр. Карангыда-даа, кижи чеже-даа орайтап келирге, ол соңга сеңээ кажан-даа чырык, эжикти авам ыяап-ла ажыдып бээр болгай...

Владимир Ильич хериминиң өл эжиин оожум ажыда идипкен, ол соокка алыскан түведег, тунук дагжай берген. Айдың дүне чечектер айыраң чараш көстүп чыткан. Өл чечектерге холдары-биле дегбишаан, чыңгежек оруктап эрткеш, шыгыраш казапчага базары билек, эжик ажыттынган соонда аржыыл эштип алган Мария Александровна казапчага көстүп келген.

— Аважыым, доңа бээр сен, бажыңче кире бер! — деп, Владимир Ильич алгырган.

Эжикке өл идиктерин ужулгаш, арыг, чылыг, чырык бажыңче кире халыышканнар.

— Сөөлгү демир-орук дем-не эрте берди, силер сураг болдунар. Ам база бир түве саадаткан боор деп бодадым — дээш, угруларын кужактап, ошкавышаан, ава чугааланган.

Столованда самовар дагжап, конфоркада бубликтерни чылыдып каан, кежээки чемге столду шагда-ла белеткээн болган.

Холдарын чуп турган уругларының каткызын дыңнавышаан, Мария Александровна столованга шай кудуп орган. Уругларның хөглүг үннери бажыңнга дыңналыры дег эки түве кайдал!

Надежда Константиновна биле Мария Ильинична чем столунга олурушканнар.

Владимир Ильич стол, пианино кырында вазаларны долдур салган хову чечектерни көрүп, өрээлге кылаштап, пальманы тудуп көргүлеп, бир-ле түве сагынган дег, хүлүмзүрээн...

— Экизин, дыка-ла экидир. Таптыг дыштанып алыыл — деп, холдарын чотпушаан, ол чугаалаан.

— Столче олурувут. Володюшка — деп, авазы кыйгырган.

— Ажыл-херээң кандыгдыр, Володюшка — деп, авазы оглунче мичээнгейлиг көрүп айтырган. — Солуннардан алгаш көөрге, эки түве эвээш дыңналыр-дыр... А силерниң «Эхонар»...

— Бистиң «Эховус» — ол дээрге ажылчыннарның үнүнүң чаңгызы-дыр, пролетариат дүжүп бээр деп бодавайн-даа турар болдур ийин.

— Невада саазын бүдүрүлгезиниң херээжен ажылчыннарынга түве чугаалап бердим, Володя — деп, Мария Ильинична чугаалап эгелээрге, Надежда Константиновна ону соксадып каан.

— Володя! Бис дыштанып дээш чедип келдивис але, сен меңээ сөзүң бердиң чоп... — деп, Надежда Константиновна салаазы-биле сагындыргылаан. — Ынчап болбас, эштер. Володя мырыңай турупкан. Ийи-ле ай иштинде чон мурнунга он беш удаа түве чугаалап, солунга дөртен хире түүлдерни, улуг брошюраларны база бижээн болгай. Дүүн хуралдан келгеш: «Ам-на болдун, дыштаныр-дыр» дээн кижи. Бүгү сес хүн иштинде ном номчувас, мөөгүлээр, эштир, суг лилиялары чыып, чечектээр деп байырлыг дыгыраан меңээ берген кижи — деп, Надежда Константиновна чугаалаан.

— Ындыг-дыр харын, үнүчок кижи ышкаш-даа кынып болур-ла мен. Сөөлгү айтырыым мындыг: Аня, Марк база Митя суглар чүнү бижип турлар, оларның ажыл-херээ кандыг ирги?

— Допчу чагаалар бижир улус, кадык, хөй-ле ажылдап тур бис деп бижээнер. Даарта чагааларны бээр мен, номчуур сен, ам удунар — деп, Мария Александровна харыылаан.

Уруглары удуур дээш өрээлдеринче киргилей бергенер.

Мария Александровна бодунуң өрээлинге элээп үр удувайн орган. Уруглары удуп, дыштанып алзын дээш дүн узун-на болур болза деп ол күүзээн.

Эрткен, 1905 чылда бүгү чуртту революцияның өртү шыва алы берген. Ажылчыннар бүгү-ниити тура халыышкыны чарлап, станоктарны тургузуп, одалганы соксадып, чоннуң шыкыыг херээ дээш холуунга чепсек тудуп алгаш, хаанныг чазак-биле демисежип киргикен. Ажылчыннарның соонда тараачыннар база демиселче киргеп. Бүгү чуртта бай помещиктерниң бажың-балгады өрттешип, шериглер дүвүреп эгелзэн. Мария Александровнаның уруглары шупту ол демиселдиң эң-не төвүнге тургаынар. Митязы төрээн Симбирскизинде ажылчыннарыны, тараачыларыны демиселче организастаан. Маркты демир-орукчуларның тура халыышкынын организастаан дээш Самарже шолушкеп, ынчалза-даа ол ында революсчулар-биле кады. Маняша Питерниң фабрикаларында революсчу ажылды чорудун, херээженерни демиселче баштап турган. Аня — большевик ном үидурер черниң ажылдакчызы. Ол чоокта Самарада ашаанга ужуражыры-биле чорупкан. Төп Комитеттиң айтыышкыннарын аңаа чедирер.

Мария Александровна «Эхонуң» хүнүң номчааш-ла оглу Владимирниң холу-биле бижээн чүүлдерин танып, билип турган, революцияның салымы — оон чурттадгазының херээ дээрзин эки билип орган. Надежда Константиновна — оон шынчы дузаалакчызы, улуг өөнүү, сагыш човашгыр кадайы. «Оларның дыштанып чедип келгени кончуг-ла эки болду. Солуннарда чүнү бижип турарын чүге-де чугаалай берижик ирги мен» — деп, Мария Александровна бодунга хомудаан.

Хүн үнүп, куштар оттуп, арга шимээргеп эгелээн. Эжик оожум ажыттынган соонда, Владимир Ильич казапча кырынга үнүп келген. Садка кылаштап, гимнастика кылгаш, карманындан кыдыраап ужулгаш, казапчага олуруп алгаш, бижийле берген.

Мария Александровна уруглары оттуу бээр ийне дээш өрээлиниден элээп үр үнмейн оргаш, оожум дашкаар үнүп кээрге, садче кирер эжик ажык болган, казапчада Владимир бо олурган. Дисизэнде кыдыраш салып алган, аажок дүрген бижип орган. Авазы оон бажын сүйбаан.

— Аважыым! — дээш, Владимир Ильич тура халып келгеш, кыдыраажын оргазынче чажырыпкан.

— Силер удуп чыдырында чамдык бодалдарны бижип алырын шинтпирледим. Садка агаарлап кылаштаалам, авай.

Владимир Ильич өзүп келген огурецтерни көрүп каап, бүрүлерни ыпай итнеш, огурецти үзе тыртып алгаш, адыжынга чоткаш, таалап чий берген.

— Чаагайын!

Бажыңдан ыры дыңналган.

— Надюша биле Маняша романсылар ырлажып турлар, дыңнай-дыр сен бе? — дээш, Владимир Ильич каттырган.

ШООДУГ

ХООЧУН ТАНЫШТАР

Келир пятницада беш шакта бистиң коллективтиң бүгү кежигүнериниң каттышкан хуралы болур дээн чарлалды каш хонук бурунгаар-ла самбырага азып каан. Аңаа ийи айтырыг чугаалажыры база бижээн: бир дугаарында чартык чылдың түңнелиниң дугайында директорувус Шаңгыр Көкоолович Мижит-оол илеткел кылыр, ийи дугаарында чарыштың тинлекчилеринге шаңнал тыпсыр.

Бо хуралга баар чоор бе, барбас чоор бе деп элээп боданып базып турган мен. Мурнакчылар аразында мээң адым чогу ылап, тинлекчилерге кирбези шагда-ла билдингир. Хамык ужур ындаа-даа эвес: мен бо бүдүрүлге черинден үнүп чоруур апарган мен. Түгле чаңгыс хүн — понедельникте ажылдап каап, акшам алгаш, документим кармактапкаш чоруур ол-ла. Ажыл кай барырыл ол, ийи дугаар кассетың чолаачызын четтиксейн манап турар черлер эңмежок-ла болгай. Мен маңаа пенсияга чедир ажылдап болур турган мен, ынчалзадаа директору-биле таарышпас улус болганывыстан чоруур деп шиитпирлеп алганым ол.

Беш шакка чедир үжен хире минута арткан турда, бажымга мындыг бодал кирип келген: хуралга ылап баар, ол барган, санал бээри-биле сес алгаш, директорнуң хамык четпестерин бирден-бирзэ чокка, салаа базып санап тургаш, са шүгүмчүлеп каапгайн. Ол ам мени канчап канчаарыл, келир вторникте мээң маңаа чыдым-даа турар эвес. Мурнунда улустар директорну дыңындыр шүгүмчүлеп албас турганын билир кижи мен. Каш-даа кижи ам-на таптыг төө каап берейн деп турзаадаа, индир кырынче үнген соонда демги кончут дидими чоорту кошкап баткаш, анаала дузу четпес шай ышкаш, шүгүмчүлел-биле кызыгаарланып каар турганын сактып алган мен. Коргар, сестир чүвем-даа чок: шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел дээрге бистиң бүрүнгаар шимчээривиске, четпестерни узуткаарынга деткимче боор күш ол-ла болгай.

Биске хуралдың эртери чаңгыс хепке кудуп каан-биле дөмей улус-тур бис: залдың артынче олурып алгаш, удуур улус удуп-ла олурар, санал бээр доктаамал эштер саналдарын берип-ле турар. Илеткелди чугаалажыры төңүп кел чыткан. Хуралды даргалап олурган механик Самбал ам чүве чугаалаксап турар кижи бар бе деп айтырарга, холум көдүрүп келдим. Ол менче топтап-топтап коргеш:

— Эш Хунай-оолга сөс бээр-дир — дээш, стол кырында чыткан саазынларын эңмелей берген.

— Мен бо коллективке бижиирижче чалаан турган.

Ол өйде республикага профессиоиалдыг музыка бут кыырыга чүгле туруп кел чыткан. ынчамгаш Дмитрий Шостакович, бистиң чуртувустуң национал музыканың тургустунарынга хөйну кылган кижи болгаштың, туркмен дыңнакчыларга операның онзагай хевирин ажыдар дугайында дилегге күзелдии-биле чөпшээрешкен. Ук чогаалдың бситайгы үндүрүлгези бир дугаар туркмен опера болгаш балет театрының тургустунганын илереэйлээр үүлүүр турган.

Либреттону Ашхабадтың чогаалчызы болгаш театр ажылдакчызы Р. Бенъяш бижээн. Операны XIX вектиң эгезинин төөгүлүг болуушкуннарын —туркменнерниң эмир хаанныг Бухараның эжелекчилеринге маадырлыг удурланышкынын дириэизир чураан музыкалыг улуг чогаал кылдыр бодап алган турган. Чогаалдың идейлиг утказын төп маадырның —туркмен литератураның классиги Сеидтиң овур-хевиринге мөөнээн. Шеригге баштыңы алаган шүдүкчу бодунуң чонунуң хосталгага ынакшылынын, национал чоргаараалның болгаш талантызының илереэшкини болган.

Шостакович либретто-биле жам кулаамче эзгип келгеш:

— Шынын-на чугааладың! Ынчалза-даа оон ажалы аар деп бил. Бистиң директорувус шүгүмчүлелге кончүг ынак эвес кижи болгай. Оңза болгаш дидим саналдадың. Эр-хей! — дээш, холум туткан.

Дараазында вторникте өскө АТЕ-ге ажылдай берген мен. Чаа-даа эвес, эмин эртир эрги-даа эвес 31Л-ге олурупкаш, узун, ыяска оруктарга чүүк сөөртүп, чаа черге чоорту ижигип, чаа эш-өөрлерлиг апарган мен. Бригадиривис хоочун чолаачы бистерге, аныяктарга, кончут эптир болгаш чөптүг кырган болган. Кончуур черинге кончуур, деткир черинге деткир, дузалаар черинге дузалаар. Ёзулут кижизидикчи болгаш дагдыныкчы акый болган. Кара чаңгыс хомудаачыг чүве — оон-биле үр ажылдаваан мен — ол пенсияже үне берген.

Каш хонук эрткенде биске чаа бригадирни эккелгеш, таныштырган: Шаңгыр Көкоолович Мижит-оол болган. Элээп үр көрүшпээн хоочун чоок таныштар кандыг ийик, дыңзыг-дыңзыг куспактажып ужурашкан бис.

В. МОНГУШ.

БИЖИТТИНМЭЭН ОПЕРА ТӨӨГҮЗҮНДЕН

Дмитрий Шостакевичиниң арттырган музыказында «Чонның шүлүкчүзү» деп опера чок. Ынчалза-даа ындыг чогаалды композитор Чөөн чуктүң кедергей байлак культуразының материалы-биле тургузар деп бодал турган. Моңтодарадырынга музыка эртемденнеринге «Туркменская искра» солуннуң 1939 чылда бир номеринге парлаан бичии чүүл дузалаан. Ында бижээни-биле алырга, аныякдва болза, сураажып келген композитор Д. Шостаковичини туркмен улустуң национал-хосталгалыг шимчээшкинининг төөгүзүнүң дугайында опера бижиирижче чалаан турган.

Ол өйде республикага профессиоиалдыг музыка бут кыырыга чүгле туруп кел чыткан. ынчамгаш Дмитрий Шостакович, бистиң чуртувустуң национал музыканың тургустунарынга хөйну кылган кижи болгаштың, туркмен дыңнакчыларга операның онзагай хевирин ажыдар дугайында дилегге күзелдии-биле чөпшээрешкен. Ук чогаалдың бситайгы үндүрүлгези бир дугаар туркмен опера болгаш балет театрының тургустунганын илереэйлээр үүлүүр турган.

Либреттону Ашхабадтың чогаалчызы болгаш театр ажылдакчызы Р. Бенъяш бижээн. Операны XIX вектиң эгезинин төөгүлүг болуушкуннарын —туркменнерниң эмир хаанныг Бухараның эжелекчилеринге маадырлыг удурланышкынын дириэизир чураан музыкалыг улуг чогаал кылдыр бодап алган турган. Чогаалдың идейлиг утказын төп маадырның —туркмен литератураның классиги Сеидтиң овур-хевиринге мөөнээн. Шеригге баштыңы алаган шүдүкчу бодунуң чонунуң хосталгага ынакшылынын, национал чоргаараалның болгаш талантызының илереэшкини болган.

Шостакович либретто-биле таныштырган: Шаңгыр Көкоолович Мижит-оол болган. Элээп үр көрүшпээн хоочун чоок таныштар кандыг ийик, дыңзыг-дыңзыг куспактажып ужурашкан бис.

Е. ПРИХОДЬКО.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ «Баштайгы харлап маңнаарга магалыын!» деп фотоэтюду.

СТУДЕНТ АПАРГАН

Он дөрт харлыг студент Николай Курочкин Кубаньның медицина институдунуң бирги курузунда өөренип турар.

Ада-иезиниң дузазы бар болбайн канчаар, Коля школага кирер мурнунда баштайгы үш класстарның программазын шиңгээдип апкан. Ынчангаш өөредилге аңаа дыка чиик болган, бешки класска өөренип турда, «Дифференциалдыг болгаш интегралдыг саналга» деп өөредилге ному оон стол кырындан дүжүрбес ному апарган. Ол алдыгы класска келгеш алдыгы, чедиги, сески класстарны чаңгыс чыл иштинде доозуп апкан. Оол тоску, оңгу классты Геленджик хоорайның № 3 школазынга дооскан. Улуг акызы ышкаш, Коля база эмчи болурун шинтпирлеп алган. Экзаменнерни кончуг эки дужааган Николай Курочкинни институтка хүлээп алган.

Ада-иезиниң чугаалаанын ёзугаар алырга, Коля аңаа-ла оол, бут бөмбүү ойнаарынга хандыкшылдыг. Поэзияга, ылаңгыя Лермонтовтуң шүлүктеринге ынак. Ынчалза-даа өөредилгеге чүден-даа артык ынак.

Кубаньның медицина институдунуң эң аныяк студентизиниң дугайын «Комсомолец Кубани» солуи бодунуң номчукчуларынга сонуургаткан.

Кызылчыларга болгаш хоорайның аалчыларынга

Дагестанның «Лезгинка» дээр күрүвениң алдарлыг танцы ансамбляниң бо чылдың декабрь 18-тиң болгаш 19-туң хүннеринде түс-түүнүнде 18.00, 20.00 болгаш 18.30, 20.30 шактарда болуур концерттеринге кээрининче силерни чалап турар.

Уран чүүл удуртукчузу — Дагестан АССР-ниң алдарлыг артизи **Иосиф МАТАЕВ.**

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Ойлаар

Республикага шөлүр бүлуттаар, хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 26—31, чамдык черлерге 19 градус чедир соор. Хүндүс 14—19, чамдык черлерге 10 градус соор.

Автооруктарга көстүрүү эки, эртенги үеде туманнаар.

Кызылга чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 28—30, хүндүс 17—19 градус соок болур.

КИНО

ДЕКАБРЬ 3-ТЕ

«НАНЫРАЛ»: «Витя Глушаков — друг апачей» 9.30, «Цена победы» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Паруса моего детства» 9.30, 12.50, «Кавказская пленница» 11.00, 14.20, «Экипаж для Сингапура» 16.10, 18.00 (узаткан), 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кукарача» 14.30, 16.20, 18.20, 20.00 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Укрощение строптивого» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 (узаткан) шактарда.

ТВ

ДЕКАБРЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.35 —Эртенги гимнастика. 8.50 —Шри Ланка республиканың Аныяктар чөвүлелиниң национал ансамбліниң концерти. 9.20 — «Спортлотонуң» 49-ку тиражы. 9.30 — Ада-иелер, силерге. 10.00 — Улам той эки баранныар дээш. 10.30 — «Телеочерк—Латвия ССР-ниң улустуң чуруктуузу Рудольф Хеймрат». 11.00 —«Кижи. Чер. Өртемчей». 11.45 — Бүгү-завделдиң «Эш ыры» деп телевоенкурузу. 12.35 — «Типлекчилер». Фронтучу өөнүктер клубу. 14.05 — 14.20 — Чавсар. 14.20 — «Уругларга чүү бүзүрей болурул?». 14.50 — Бүгү делегейде. 15.05—«Билдингир-даа болза, бүзүренчит эвес». 16.05 — Уругларга фильм — «Дөрт өөнүктерниң амыдыралы болгаш уламдадары». 1-ги, 2-ги сериялар. 17.10—Документалдыг чаа телефильм. 18.05 — Телефильм. 18.15 —Политиктиг таймылыралчы В. Н. Бекетовтуң бесседазы. 18.46 — «Силерниң чагаалыңарны ёзугаар». Музыкалыг самчыдылга. 19.30 — «Ангар-1ё». Ураи-чечен фильм (АҚШ). 21.00 —«Ye». 21.35 — Концерт. 22.50 —Документалдыг телефильм. 23.20—23.30— Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 —Бир эвес кадык болукзазыяза. 8.25 —Концерт. 8.55 — Документалдыг фильмнер. 9.30 —ПТУ дутайында эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел конкурузу. «Чалыы назын». 10.15 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.45 — «Аян-чоруктуглар клуву». 11.45 — Ленинградтың телестудиязының программазы. 13.30 — Документалдыг телефильм. 13.45 —Гитара. Улустуң хөгжүм хереселдериниң үнери. 3-кү дамчыдылга. 15.00 —Мультфильм. 15.05 — Делегей болуушкуннарының дөнчуулалы. 15.20 — «Музыка киоскузу». 15.50 — Документалдыг телефильм. 16.50 — «Оңу кылып шыдаар силер». 17.45—Театр чарлалының чанында. 18.45 — «Кадыкшыл». 19.30 —«Кадыкшыл—найыралдыг өг-бүле». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — ССРЭ-ниң музыка фольклору. 20.40 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00 — «Ye». 21.45 — 23.25 — Хоккейге ССРО чемпионады. «Динамо» (Москва) —«Динамо» (Рига).

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсаалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи аймдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизипиң 2-41-27, информация киллдзиниң 2-20-60 культура киллдзиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2052

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографизы. (Кызыл), Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00288

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 278 (12368) | 1983 чылдың декабрь 4, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эдлечегиг хуралынга чурттуң иштики болгаш даштыкы политиказының чамдык айтырыгларын чугаалажып көргеш.

Политбюроның шинтпиринге дүүштүр үлетпүр бүдүрүлгелеринге болгаш каттыжышкынкарга күш-ажылды организастаарының бригада хевирин хөгжүдер талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң саналдарын чугаалажып көргеш, чүүлдүг деп санаан. Бо сорулгаларга дүүштүр планнаашкының, учёттуң болгаш бүдүрүлгенин организастаарының системазынга эргежок чугула немелдерни киирерин, ажылчыларны ийиги болгаш холушкак профессияларга өөредиринин экижиндерин, бригадирлерниң мергежилин бедидер болгаш оларның курлавырын белеткээр талазы-биле ажылды күштелдирерин айыткан. Бригадалар чөвүлелиниң болгаш бригадирлер чөвүделиниң ролюн күштелдирер, бригадирлерниң хүлээлгезин күүседип турар ажылчыларның, а ол ышкаш бригадаларның бижиг туруштуг болгаш ажыктыг ажылын организастаарыны-биле холбашкан бүдүрүлге участоктарының мастерлериниң болгаш инженерлериң күш-ажылынга материалдыг идиг бээр талазы-биле хемчеглер көрдүнген. Күш-ажылчы коллективтиң ажылының алыс бедик түңнелдерин чедип алырынче, күш-ажылды коммунистиг өзүү-биле көөрүнге ажылдакчы бүрүзүн кижизидеринче, ооң чогаадыкчы аргаларын улам долу илередиринче угланган чарышты бригадаларга хөгжүдер талазы-биле бүдүрүлгелер удуртукчуларының болгаш профэвилел комитеттериниң сорулгаларын тодаргайлаан.

Бо айтырыг талазы-биле СЭКП ТК-ның үлээп алган доктаалының болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тиң доктаалының допчуланып парлалгага үндүрер.

Кодээ ажыл-агый үндүрүүнүң дугайында болгаш ол үндүрүгүү онаары-биле холбаштыр Ада-чурт дайбының инвалидтеринге болгаш хамаатыларның чамдык еске-даа категорияларынга тыпсып турар чингелделерни ёзулеп, оларны социал хамгалалдың системазынга киирип, оларга ажыл-ижи, ажылдаар черлер, ажыл-агыйжы албан черлериниң удуртулгазы болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларны ажыл-агыйжы албан черлериниң удуртулгазынга белеткээри дээш чүүлдерни эртелеп көрүп, ооң ажыктыг талазын чедирер ажыл-ижи, ажылдаар черлер,

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: ажылдың стиль болгаш методу

САНАЛДАР, БИЛДИРИИШКИННЕР КИРИП ТУРДА

Садыг ажылы — онзагай. Ол бүгү чонуң контролунда турар бир чугула адыр. Оон ажылынга хамаарыштыр ажылчы чоннардан киргеи саналдарны, билдириишкиннерни бүгү талалыг сайгарып көрүп, чамдык хомудалдарның тыптып келир чылдагааннарын анализтеп, чогуур хемчеглерни алыры харыысалгалыг херек.

Ол бистиң Кызылдың үлетпүр барааннар садыында канчаар тургустунганыл? Бо чугула ажылды эгелээрде кээп турар бүгү чагаларны, билдириишкиннерни учёт болгаш контрольга тургускан. Оны кадр килдизиниң начальнигни харылаар кылдыр тускай дужаалдыга дүүштүр чорудуп, ажымады партия организациязының хүн бүрүде кичээнгейинде тургускан.

Ажылчы чоннарның киргеи саналдарын, билдириишкиннерин бисте квартал санында анализтээр. Бо чорук садыг бүдүрүлгелериниң ийикпе, азы тус-тус салбырларының ажылында кандыг айтырыгларже кичээнгей салза экил, партбороонуң, доктаамал ажылдаар бүдүрүлге хуралдарында кандыг айтырыгларны тургусса чогуурул дээрзин тодарадып алыр арганы берип турар.

Бо ажылды чогаадыкчы ёзу-биле идепкейжидиринге улуг идигни СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлери, • аңаа СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаалары берип турар. Ол чугула докумеентилерни садыгның бүгү коллективтеринге чугаалашкан, партияның негелделеринге дүүштүр бүгү ажылды сайыраңгайыдар талазы-биле хөй санал-оналдар аңаа болгулаан. Чиизе, бо чылдың эгезинде коллективтиң бүдүрүлге хуралынга садыг бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының хамаатыларны чугула айтырыгны чугаалажып, хүлээп алышкыныны ажыл шагының үезинде эвес, а суббота хүнеринде чорударын чурумчуткан. Үлетпүр барааннар садыының удуртукчузу болгаш оон ораалакчылары хамаатыларны хүлээп алырын магазиннерге шуут баргаш чорудуп турар.

Садыгда партбороо ажылчы чоннарның саналдары, билдириишкиннери, хомудалдары-биле ажыл дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, чамдык удуртукчуларга шыңгыы сагындырыг берген. Ылаңгыя садып алыкчыларның хомудалдарын, саналдарын ёй-шаанда сайгарбас, ол ажылды ёзу бардаалап көөр чоруктарны илеретткен.

Коллективте партия организациязы, кадрлар килдизи күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-чорудулгазының алыс түңнелдеринге шаптыктыг четпестерни дүүгеи чайладырыкче күжениишкинни мөөнпеп, шиитпирлезе чогуур айтырыгларже, бүгү участоктарга сагылга-чурумну быжыглаарыкче кичээнгейни утландырын келгеп. Бо чылдың эртнеи үш кварталдарында ийи чүс сезен ажыг саналдар, билдириишкиннер биске киргеп, чүс ажыг хамаатыларны хууда хүлээп алган. Ол чагаалар, билдириишкиннерде садыгның күш-ажылчы коллективтериниң, бригадаларның, түс-түс ажылдакчыларның эмдээ, багай-даа ажылын, садып алыкчыларны оларның канчаар хандырып турарын көргүскеп. Чугула хереглелдиң ховар барааннарын садарын дилээп билдириишкиннер саны элээп хөй болган. Кээп турар дилеглериниң чаңдыызы болур чогуур-биле шиитпирлеттинген. Ажылчы чоннар боттарының дилеглериңе хамаарыштыр эки харыыны алырын, салдынган айтырыгларны чөптүү-биле сайгарып көрүп ийикпе, азы оларның дүрүм ёзугаар эрелерин саадал чокка хандырарын күзеп турарлар. Ынчалза-даа садыгның чамдык ажылдакчыларының чоонуң билдириишкиннеринге кичээнгей чок, сагыш човаачыг эвес чоруу хомудалдарны катап нөдүрүлдүрер таварылгалар база бар.

Чиизе, декреттей берген садыгжы С. Х. Акаевага акшаны эмчиниң бюжин ёзугаар төлеп бээрин бухгалтер Н. Т. Головина саадаткан. Ынчангаш ук садыгжы садыгның удуртукчуларынга катап айтырыг тургузар ужурга таварышкан. Аңа-чүве эки күүседир деп бригадир санап турар. Ону барымдаалааш, чылдың дөрт ээлчээнде тайга кезип, үргүлүү одар солуп, көжүп чоруур ивижилерни майгыннар-биле хандырган. Чугула хереглелдиң аъш-чем болгаш үлетпүр барааннары-биле үзүктел чок хандырарын чедип алган. Чер аразы ырак, хөй тайга-сыннарны ажар, хемнерни кежер-даа болза, үе-үелеп ону ивилерге чүдүрүп чедирер.

Ивижилер радиоприёмниктерлиг, оон дамчыдылгаларны дыңнап турарындан амыдыралдан чыдып калбастар. Солунмарны, журналдарны, чагаа, бижиктерни почтачы Кол Агыына айыткан хуусаазында чедирип турар.

М. Ч. Бараан — фермада агитатор. Кодаңнарны кезип чораашкаш, СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың иштики база даштыкы политиказын, делегейде, чуртта болуушкуннарны, районнуң, совхозтуң ажыл-ишчилериниң соруулгаларын тайылбырлап бээр. Ол чүгле чеднишкиннерни демдеглээр эвес, четпестерни чандыр көрбес. Ылаңгыя ажылынга ээ-харыысалга чок, күш-ажылдың сагылга-чурумун үреэр кижилерни илередир, олардан негелдеги шыңгыы тургузар. Оон-биле чергелештир чедип алырын, аргаларын эш-өөрү-биле сүмележир чаңчылдыг.

Шак мындыг сагыш човаашкынның ачызында он бирги беш чылдың үшкү чылында ийи фермазы багай эвес көргүзүглүг болган. Төрүүр чүс баш мындыга онаштыр 86 анайны доруктуруп алган, ол планныг онаалдадан ашкан. Ивижилерниң аразында малдың баш санын, чаш төлүн менди камгалап алырының талазы-биле күш-ажылчы маргылдаа чоруп турар. Оон тинлекчилери Лопсаң Базыр биле Күшкаш Чигжит болган. Олар төрүүр чүс баш мындыдан-на ортумаа-биле 90 анайны менди доруктурган.

Амгы үеде ферманың малчыннары үш муң хире баш ивинии кыштан хүр ажырар дээш одарларны шын таарыштырып, шудургу ажылдап турарындан кыштаглаашкыныңың байдалы эки.

Партияның Тожу район конференциязы болуп турган. Саналга бээри-биле делегат Михаил Чигжитович Бараанга сөс берген. Президиум столундан дөртен хар хире назылыг, ортумак сынныг кижи эрезии кончуг индирже үнүп келгеш, делегаттарга ферманың ажылчы четпестерин эдип алырының оруктарын, аргаларын эш-өөрү-биле сүмележир чаңчылдыг.

Шак мындыг сагыш човаашкынның ачызында он бирги беш чылдың үшкү чылында ивн фермазы багай эвес көргүзүглүг болган. Төрүүр чүс баш мындыга онаштыр 86 анайны доруктуруп алган, ол планныг онаалдадан ашкан. Ивижилерниң аразында малдың баш санын, чаш төлүн менди камгалап алырының талазы-биле күш-ажылчы маргылдаа чоруп турар. Оон тинлекчилери Лопсаң Базыр биле Күшкаш Чигжит болган. Олар төрүүр чүс баш мындыдан-на ортумаа-биле 90 анайны менди доруктурган.

Амгы үеде ферманың малчыннары үш муң хире баш ивинии кыштан хүр ажырар дээш одарларны шын таарыштырып, шудургу ажылдап турарындан кыштаглаашкыныңың байдалы эки.

Партияның Тожу район конференциязы болуп турган. Саналга бээри-биле делегат Михаил Чигжитович Бараанга сөс берген. Президиум столундан дөртен хар хире назылыг, ортумак сынныг кижи эрезии кончуг индирже үнүп келгеш, делегаттарга ферманың ажылчы четпестерин эдип алырының оруктарын, аргаларын эш-өөрү-биле сүмележир чаңчылдыг.

Шак мындыг сагыш човаашкынның ачызында он бирги беш чылдың үшкү чылында ивн фермазы багай эвес көргүзүглүг болган. Төрүүр чүс баш мындыга онаштыр 86 анайны доруктуруп алган, ол планныг онаалдадан ашкан. Ивижилерниң аразында малдың баш санын, чаш төлүн менди камгалап алырының талазы-биле күш-ажылчы маргылдаа чоруп турар. Оон тинлекчилери Лопсаң Базыр биле Күшкаш Чигжит болган. Олар төрүүр чүс баш мындыдан-на ортумаа-биле 90 анайны менди доруктурган.

Амгы үеде ферманың малчыннары үш муң хире баш ивинии кыштан хүр ажырар дээш одарларны шын таарыштырып, шудургу ажылдап турарындан кыштаглаашкыныңың байдалы эки.

Партияның Тожу район конференциязы болуп турган. Саналга бээри-биле делегат Михаил Чигжитович Бараанга сөс берген. Президиум столундан дөртен хар хире назылыг, ортумак сынныг кижи эрезии кончуг индирже үнүп келгеш, делегаттарга ферманың ажылчы

КОМИ АССР. Ол адырда эң улуг дээн «Воргашор» шахтазының коллективи «Воркутауголь» каттыжышкынындан бир дугаарында беш чылдың үш чылдарының планын күүседипкеп. Чер кырынче 15 миллион тонна хөмүр-дашты казып үндүрген болгаш ооң бүдүн-чартык миллион тонназы ылаңдан ажыг.

«Воргашор» шахтаның коллективи «Ажыл шагын шыңгыы саналга, ажыглаар» — дээн кыйгырыгның аңаа-биле ажылдап турар. Ажылды эртем ёзугу-биле организастаана, күш-ажылдың быжыг сагылга-чурумун, ажылчыннарның ханы профессионал билии, эки организастаан социалистиг чарыш хөмүр-даш казар алды шахталарга чыл саныңда-ла 500 болгаш ооң-даа хөй муң тоннаны казар арганы берип турар. Поляр ыңдының Воркутазының дагжыларының бо хүннерде казып үндүрүп турар хөмүр-дажының бешки тонназы-ла — Воргашорнуң бооп турар. Шахтаның хөмүр-даш уургайларындан хонук саныңда-ла аар дезиглиг дөрт демир-орук составы хемчээлдиг — 15 муң тонна ажыг кокстаар хөмүр-дашты казып үндүрүп турар.

ЧУРУКТА: «Воргашор» шахта.

С. ГУБСКИНИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

МАЛГА МАНАГ ХЕРЕК

Доржукайның ада-иези — малчыннар. Он хар чедер-четпес тургаш-ла, ол ада-иезинге дузазын көргүзе берген. Уругларының хөй-даа болза, ада-иезинге Доржукайынга хөлчок ынак чораан.

— Ачазы дег малчын оглум — дээш, Сырбыккай ирей болганчок-ла оглун эргелеп орарын дыннаан мен. Оол, бичии-даа болза, ада-иезиниң сеткил-сагызын өөртүр дээш, кызыпкы дег ажыл-агыйга шаа-биле дузалажыр чаңчылдыг. Доржукай он беш харлыг турда, ада-иезин Таңды районнуң «Тимелгее» совхозунга кээп, ниитинин малын малдай берген. Монгуштарның оглу Доржукай өзүп, эр бооп, азыр дергиининден туттуна берген. Чылдар удаар эвес, ол өг-бүделиг апарган. Ам ол дөрт оол, үш кыстың адазы.

1970 чылдарның эгезинде, аныяк оолдуң күзелин барымдаалап, совхозтуң дирекциязы төрүүр аныяк инектерни кадарары-биле аңаа хүлээдип берген. Ажыл чымыштыгла болган. Ылаңгыя чайның изиг үезинде тоо-биидарады шаңкактаап туруп бээр, оларның-биле сывыртажыр дээш каш-даа ажым тургузу муниган. «Хүлээнгени күштүг». Хамык тараа чидиртип, бастырып алыр эвес дээш, ол аът кырынга хүнээр. Ооң бээр ам тос чыл шуужүп эрткен.

Кыш бооргa, төп фермага кыштаар, чай дужүп кээрге, Чедер хөлдүң Хөл-Бажы чайлагга чайлаар. Кадарган малын онча-менди, эки семирти азыраш, төрүүр инек кадарчызынга хүлээдир турган. Кыштың соогунда дөң силос ажыдып, савац, сиген, көксула дажыглап, 160 хире инек өдээн аштаары берге. Ам сөөлгү чылдарда чамдык ажылдар механизастаттынганыбиле ажыл чиигээн.

Ажыл-агыйынга кызымак дээш Доржукай Монгушту совхоз өртектиг барааннар болгаш акша-биле хөй удаа шаңнап, мактаан. Чоокта чаа ону Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижик-биле шаңнаан. Чаңгыс чер чуртуумнуң шаңнатканы бижикти улуг сонуургал-биле көрүп ордум.

— Семирти азыраш, төрүүр инек кадарчыларына бергеш, ооң база-ла кадырашыктар алыр-дыр мен деп, ол чугаалап орду. Оон бичe бооп чорүй уламчылады: — Эки семирти азыраш каан мал кыпты база эки ажар, төрээн төлү кадык-шыырак боор. «Малга манаг херек» дижирде болгай, бо кадарчылаан чылдарымда оларымны чидирбес дээш шуут-ла туда кадарып, семиртип келдим.

— Ам фермада хевээр силер бе?

— Төрүүр инек кадарып эгеледи м. Таварышкан эвлчегде ёзулуг-ла дүн-хүн дивейн карак салбас ажыл ол чүве-дир — дээш, дериде берген арныының дерии чоттунмушаан, ол хүлүмзүрүп кагды.

Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттыштканындан бээр 40 чыл ооң төлептиг уткуур дээш, Доржукай Сырбыккаевич хей-аттыг ажылдап, төрээн совхозунуң экономиказын быжыглавышаан, республиканың Аъш-чем программазын боттандырарынга бодунуң эвээшбиче үлүг-хүзүүн киирип, ак сеткилдиг, үлегерлиг ажылдап, чурттап чоруур.

Э. ТЕЖИТ.

ДУЗАЛАКЧЫДАН...

Эрмала Дажы-Нава эртken чылын «Ак-Туруг» совхозтуң мурнакчы малчыны, район Совединиң депутады, коммунист Петр Күдериң дузалакчы кадарчызынга ажылдаан, ажылга кызымак дыртып, шаңнал-макталга четкен.

Ол малчыннарның зооветеринарлыг өөредилгезинге олурукчун, чергелиниинге дузалыг сеткүүлдерни чагыдып алган ноомчун турар. Ооң ажыл-ишчи, хөй-ниитичи төлептиг байдалын өөренип көргеш, СЭКП кежигүнүмүң кандидадынга хүлээп алган.

Бо чылын аныяк ишчи хураганнар кадара берген. Ниитиниң малын кыштан мында ажырар сорудга салып, мал бажын 98 хуудан кудулаткайн кампаларын, хойдан-на 2 кг дүктү алырын хүлээнген ажылдан турар. Ол социалистиг чарышка Бичеоол Монгушту кыйгырган.

Малчыныың ажыы үеде кыштан орары үр-мендиг. Кыштаанның ниитин сентелгезин өг-бүле боттары кылып алган. Мал чеки чедиртпинген. Сугну хой бригадири Маадыр-оол Данзын чедирип турар.

Я. БҮРБҮ.
Улуг-Хем район.

САГЫЛГА-ЧУРУМНУ БЫЖЫГЛААНЫНДАН

Кызылдың зът комбинады бо чылын ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип, шурнакчы коллективтериң санында чорун турар. Күш-ажылды организастаарын экижиткенинiң, цехтер, бригадалар ортузунга социалистиг чарышты дээштиг болдурганыкың, сагылга-чурумну быжыглаанының ачызында ол чедип алдыкын турар. Чедишкинге боттарының эвээш эвес үлүг бүдүрүлгелериң хоочумнары, шурнакчылар киирип, аныяктарга үлегерин көргүзүп турар. Ындыгларның бирээзи Анна Ильинична Лукина. Ол колбаса цехтиг пресстекчи. Ында ол барык чээрби беш чыл ажылдап, ай-хүн үлүг дөнтаанал 120 ажыг хуу күүседип келген. Ол цехте база бир үлегерлиг кижилериң бирээзи — Владимир Николаевич Нелюбин. Даанган хөрээнге хууда харыысалгазын медерел билир ажылчын ажылынга хамаарыштыр чеже чергле дыңнап көрбээн. Ол колбаса мастакчызы.

ДААЛГА

Михаил Бараан парткомның секретарының келдирткенин дыңнаваш, далаш-биле конторажe чорупкан. Кабинетке кирип келирге, дарта чаасkаан орган, ооң-биле амырменди солушкаш, сандайга олуруп алган.

— Силерни хереглээн улус бис, чедип келгениңер эки болду. Чоокта чаа партия хуралынга иви малды өстүрериңге хамаарыштыр чугула айтырыгны чугаалашканын билир болгай силер... — деп, ол чугаазын эгелээн.

Чугаа түңүң дугайында болурун Бараан баш бурунгаар билип каан. Ажыл-ишчи, ак сеткилдиг, ниитининң хөрээ дээш доктаамал сагыш салып чоруур, бергелерге торулябас коммунистерни, комсомолчуларны, ажылчыннарны шилип алгаш, иви малдадып чорударын партия хуралы шиитпирлээн. Ону күүседириниң тодаргай хемчеглерин партком ап эгелээнин ол.

— Совхозтуң дирекциязы-биле дугурушкаш, силерни иви фермазының бригадириңге ажылдадырын сүмелешкен бис. Чүү деп бодап тур силер, Михаил Чигжитович? — деп, секретарь айтырган.

Бо амыр эвес ажыл дээрзин ол билир, хоржок мен деп чугаалаары коммунист кижиге эптюк болган. Ынчалза-даа чээрби хире чыл чоллаачылап келгеин-биле ивн малдаары узамидыкка сылдагланаш, элээп тайылбырны ол кылган. Ооң-биле дарганы бүзүредип шыдаваан.

— Силерде аңаа ажылдап болурунуң бүгү шынарлары бар. Коммунист кижи кандыг-даа партийжи даалга бээрге, ылап-ла күүседир хүлээлгелиг, дузалажыр бис — деп, секретарь шыңгыы чугаалаан.

Михаил Чигжитович даалгадан ойталап шыдаваан, совхозтуң ивн фермазынга бригадирлей берген.

Сөөлгү чылдарда совхозтуң ивилери чидип, өлүп, эвээш анайларны ап турарындан оларның баш саны кызырып турар, ол четпестерни чайлаткаш, ивилерни өстүрер сорулганы бригадирниң, ивижилерниң мурнуута партия организациязы салган.

Хүлээнгени күштүг. Ивини өстүрериниң хемчеглерин совхоз дирекциязы, партком-биле кады бригадир ап эгелээн. Бирги ээлчегде, аңаа ажылдаар кижилерни шилип алырынче кичээнгейни салган. Коммунистерни, комсомолчуларны бо адырже чорудар хемчеглерни алган. М. Ч. Бараан улуг уруу комсомолчу Марина он классты доозарга, ону база ивн кадарары-биле чорутkан, ол ам бир чыл ажыт эки ажылдап турар.

Кымның-даа ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар болза, даандырган ажыл-херектөвүнге алыры чугула. Шынап-ла план күүселдези — чүгле белеткелчилерниң шудургу ажылындан хамаарыжыр болгай. Ынчангаш, оларның ажылдаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузар херек. Бирги ээлчегде оларның планнарын ай, квартал аайы-биле бадылаар, доктаамал ажыладырар, дензи, хемчээр хереклелдер-биле, биркалар, савалар, кеш дүзаар бүдүмелдер-биле, стандарттар, прейскурантылар транспорт-биле доктаамал хандырарын чедип алыр ужурлуг.

Белеткел конторалары-биле керээни совхозтар чыл санында чарып турар. Ажылагыйларның ээткеп хереглээн болгаш халдавыр чок аарыглардан өлген малдарының кештерин шупту дужаар деп ол керээде айыткан. Ол хирезинде ында айыттынган хүлээлгелерни күүсетпейн баар чоруктар бар Оон түнелинде эрткен чылын

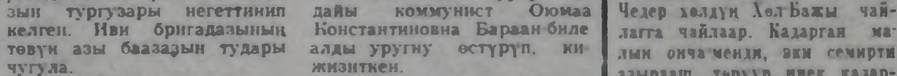

АЛГЫ-КЕШ: ШЫНАР БОЛГАШ САНЫ

Көдээ ажыл-агыйга продуктуларындан кол чернн алгы-кеш аймаа эзелеп турар. Чоонуң калбак хереглелиниң бараанары бүдүрүлгеге чугула чиг-зт ол болур. Шынап-ла алгы-кештиң хереглеттинмес чери чок. Көдээ ажыл-агыйга, үлетпүрге, техниктиг кылыгларга, галантерея бараанарын бүдүрериңге — шупту-ла ону ажыглаар.

Бистиң республикада алгы-кеш аймаан Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың зът комбинаттары, республиканың районнарда белеткел конторалары күрүнеге дужаап турар. Ук конторалар биле көдээ ажыл-агыйга продуктуларын садарының болгаш шынарның талазы-биле районнарда күрнспекциялар демнинг ажылдап, алгы-кештн белеткээринiң планнарын күүседир база ооң шынарын бедидер, ажыглаттынмайн турар курлавырларны долузу-биле шиңгээдип алыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап турар. Ооң түңнелинде он бирги беш чылдың баштайгы чылдарыныың, бо чылдың эрткен тос айларының планнарын багай эвес күүсеткен районнар көвүдээн. Таңды, Ка-Хем, Бии-Хем, Өөүр, Бай-Тайга районнарының белеткел контораларының бо талазы-биле эки ажылдаанын демдеглээри чугула.

Чогум бо ажыл ниитизи-биле республикада четпес чоруп турар дээрзин айтыр апаар. Чамдык белеткел конторалары алгы-кеш хүлээп алыр планын күүсетпейн турар. Ооң шынарын экижидер дизе, үнүн-даа мурнуунда белеткелчилер-биле ажылды үндезинн-биле экижидерн чугула. Оларның чоттут негелдезин саат чокка хандырып, кичээнгейниң деңнели куду. Мындыг четпестерниң бир кол чылдагааны болза, совхозтарның белеткел контораларынга садып турар алгы-кештер стандартка дүүшпес, эң куду шыкарлыг болуп турарры.

Алгы-кештиң янзы бүрү хевирлерин чоидан садып ап турарывыста улуг четпестер бар. Ооң курлавырын долузу-биле шиңгээдип, ап шыдавайн турар бис. Чурттакчылыг суурларже база ырак-узакта малчыннарже белеткел контораларының ажылдакчылары үнүүшкүнер ыылбайн турары четпес. Ооң бир чөптүг чылдагааны болза, ук ажылдакчыларны машина-транспорт аймаа-биле четче хандырбайн келгенинде.

Мындыг кошкак ажылдың түңнелинде бистин республика алгы-кеш курлавырларының чүгле 60 хуузун эрткен чылын шиңгээдип алган, а РСФСР-де ол сан ниитизи-биле 78,8 хуу А бо чылдың эрткен айларында алгы-кеш садып алырының планы күүсеттинмээн. Респотребсоюзтуң белеткел конторалары бода мал кежин бо чылдың баштайгы үш кварталында 16 муңну садып алыр турган, чүгле 10 муң ажыгны белеткээн, а шээр мал кежинге онаштыр план 69,2 хуу күүсеттинген. Өлүк — 28,8 муң рубльге, үүрмек алгы-кеш — 37,8 муң рубльге белеткеттинген.

Чондан алгы-кеш садып алыр талазы-биле ажылды экижидер дизе, чүүн-даа мурнуунда белеткелчилер-биле ажылды үндезинн-биле экижидерн чугула. Оларның чоттут негелдезин саат чокка хандырып, кичээнгейниң деңнели куду. Мындыг четпестерниң бир кол чылдагааны болза, совхозтарның белеткел конторалары-ңа садып турар алгы-кештер стандартка дүүшпес, эң куду шыкарлыг болуп турарры.

Алгы-кештиң янзы бүрү хевирлерин чоидан садып ап турарывыста улуг четпестер бар. Ооң курлавырын долузу-биле шиңгээдип, ап шыдавайн турар бис. Чурттакчылыг суурларже база ырак-узакта малчыннарже белеткел контораларының ажылдакчылары үнүүшкүнер ыылбайн турары четпес. Ооң бир чөптүг чылдагааны болза, ук ажылдакчыларны машина-транспорт аймаа-биле четче хандырбайн келгенинде.

Мындыг кошкак ажылдың түңнелинде бистин республика алгы-кеш курлавырларының чүгле 60 хуузун эрткен чылын шиңгээдип алган, а РСФСР-де ол сан ниитизи-биле 78,8 хуу А бо чылдың эрткен айларында алгы-кеш садып алырының планы күүсеттинмээн. Респотребсоюзтуң белеткел конторалары бода мал кежин бо чылдың баштайгы үш кварталында 16 муңну садып алыр турган, чүгле 10 муң ажыгны белеткээн, а шээр мал кежинге онаштыр план 69,2 хуу күүсеттинген. Өлүк — 28,8 муң рубльге, үүрмек алгы-кеш — 37,8 муң рубльге белеткеттинген.

Чондан алгы-кеш садып алыр талазы-биле ажылды экижидер дизе, чүүн-даа мурнуунда белеткелчилер-биле ажылды үндезинн-биле экижидерн чугула. Оларның чоттут негелдезин саат чокка хандырып, кичээнгейниң деңнели куду. Мындыг четпестерниң бир кол чылдагааны болза, совхозтарның белеткел конторалары-ңа садып турар алгы-кештер стандартка дүүшпес, эң куду шыкарлыг болуп турарры.

Алгы-кештиң янзы бүрү хевирлерин чоидан садып ап турарывыста улуг четпестер бар. Ооң курлавырын долузу-биле шиңгээдип, ап шыдавайн турар бис. Чурттакчылыг суурларже база ырак-узакта малчыннарже белеткел конторалары-ның ажылдакчылары үнүүшкүнер ыылбайн турары четпес. Ооң бир чөптүг чылдагааны болза, ук ажылдакчыларны машина-транспорт аймаа-биле четче хандырбайн келгенинде.

Мындыг кошкак ажылдың түңнелинде бистин республика алгы-кеш курлавырларының чүгле 60 хуузун эрткен чылын шиңгээдип алган, а РСФСР-де ол сан ниитизи-биле 78,8 хуу А бо чылдың эрткен айларында алгы-кеш садып алырының планы күүсеттинмээн. Респотребсоюзтуң белеткел конторалары бода мал кежин бо чылдың баштайгы үш кварталында 16 муңну садып алыр турган, чүгле 10 муң ажыгны белеткээн, а шээр мал кежинге онаштыр план 69,2 хуу күүсеттинген. Өлүк — 28,8 муң рубльге, үүрмек алгы-кеш — 37,8 муң рубльге белеткеттинген.

Чондан алгы-кеш садып алыр талазы-биле ажылды экижидер дизе, чүүн-даа мурнуунда белеткелчилер-биле ажылды үндезинн-биле экижидерн чугула. Оларның чоттут негелдезин саат чокка хандырып, кичээнгейниң

ажыл-агыйлар 200 муң ажыг рубльди чедир албаанар. Ооң-биле чергелештир совхозтардан белеткел конторалары-ңа кирип турар алгы-кештиң шынары дыка куду, а үүрмек алгы-кештиң чүгле 0,15 хуузу I-II сорттуу болган.

Дүктүг хой кештерин кыргып болбас деп айтыышкын бар турда-ла чамдык совхозтар оны хажыдып турар. Ооң түңнелинде эрткен чылын барык беш муң хире алгы шуут кыргыттынган болган. Улуг-Хемниң ажыл-агыйларының бо чылдың баштайгы кварталында күрүкеге дужааганы бода малының кежинiң бирээзининe өртээ 4 рубль 27 көпеек, а шээр мал кежи 1 рубль 53 көпеек болган. А Ждаков аттыг совхозтуң дужааганы тас хой кежин 20 көпеекке, «Найыралдыын» 50 көпеекке садып алган. А чондаи алган улуг кештериниң ортумак өртээ 18—22 рубль, дүктүг хой кежи — 20 рубльден безин ажыып турган. Ылгал бо хире-дир.

Алгы-кеш курлавырларын шиңгээдип алыр талазы-биле чамдык совхозтарның четпес ажылын маңаа айтыры чугула. Эрзинде Ленин аттыг совхоз өрткен чылын мыйыстыг бода малдың кежин чүгле 17 хуу шиңгээдип алган. Ол-ла районда «Чаа орук», «Мөрен», Тес-Хемде «Тес-Хем», «О. Шынаа», Улуг-Хемде «Улуг-Хай» совхозтар алгы-кеш курлавырларын республиканың ортумак деңнелиндеп оранчок куду шиңгээдип ап турнар. А Мөңгүн-Тайгада ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг, Барыын-Хемчикте «Барлык», Кызылда «Тиилелге», Улуг-Хемде «Ак-Туруг» совхозтар бо ажылга ээ-харыысалганының көргүзүп, эки шынарлыг алгы-кешти күрүнеге садып, ол талазы-биле планныг онаалдазын чеднишкинiнiг күүседип турарын демдеглээри чугула.

Үстүнде чижектерден алгаш көөрге, алгы-кештиң планнарын күүседип болур арга бар. Чүгле деминг ажыл, ниити күжениишкин херек. Ооң материалдыг идиг бериишкини база улуг. Чижээ, алгы-кеш планын кайы-бир совхоз 95 хуудан өрү күүседиптер болза, ниити саттынган алгы-кештиң өртээнiң 30 хуузун дедир алыр. Мындыг ажыктыг байдалдарны тургускан турда, ону безин чедир ажыглап шыдавас ажыл-агыйлар бар.

Алгы-кешти сойганы дээш безини биче эвес төлевирии күрүне көрүп каан. Бир бөш чылгы малды, төвени соярга — 4 рубль 50 көпеек, мыйыстыг бода малды — 4 рубль, шээр малды — 2 рубль 50 көпеек төлээр. Мал соккан кижилер мал кежин стандарт ёзугаар, эки шынарлыг кылдыр дужаганда, ол дээш төлевирии база алыр болгай. А чамдык ажыл-агыйлар ону боттандырбайн турарындан ол дээш төлевир алыр ужурлуг кижилер албайн турар. Ол дээрге мал адырын харыылап турар бухгалтерлериң четпес ажылы деп санаар апаар.

О. БИЧЕ.
көдээ ажыл-агыйга продуктуларыны садарының болгаш шынарының талазы-биле күрүнеиин Тыва АССР-де кол инспектору.

АЯН-ЧОРУКТУҢ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДЫҢНАДЫГ

БЕРЛИН. (СЭТА). Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа күрүнелериниң камгаланыр аргазын улам ыңай күштелдирери. Варшава Керээзиниң күрүнелериниң болгаш Соңгу-Атлантика эвилелиниң кежигүнери чурттарның аразынга Европада шериг күштериниң, ооң иштинде ядролуг күштериниңдаа талазы-биле тургустунган барык дең байдалды хандырары бүгү делегейге тайбыңы камгалап арттырарының кол түүлдери болуп турар деп, Венгрияның Социалистиг ажылчын партизының ТК-зының Бирги секретары Янош Кадарның Герман Демократтыг Республиканга албанның найыралчы аян-чоруунуң түңнелдериниң талазы-биле Берлинде парлаан дыңнадыгда демдеглээн.

Аян-чоруктуң үезинде Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккериниң Я. Кадар-биле ужуражышыны болган. Совет Эвилелиниң чайгылыш чок тайбыңга ынак политиказынга, массалыг узуткавшкынның боо-чепсектерин моңнээрин соксадырынче угланган ооң тодаргай болгаш бүдүштүг инициативаларынга ужуражышыкын үезинде бедик үнелээшкиниң берген. Европага ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаарының айтырыгларының талазы-биле чугаалажышкынарга кайы-даа талага таарышкан дугуржуушкунну чедип алырының аргазын бодурлуп, боо-чепсектерни кызыгаарлаарынче болгаш чепселеништиң дүжүреринче угланган күшениишкиниерге шаптыктап турар деп, ол документиде айыткан.

Чөен болган: Барыын чүтеринің аразында харылзаалаларга тайбың конка-хелбээ догунналшкынның политиказындан өске шилип алымшкын турбас дээрзинге бүзүрелиг талалар илергейлээн. Ядролуг дайыныңы кыскаашын чайладыр, ындыг дайынны болдурбас дээш Герман Демократтыг Республика биле Венгрия Улус Республика бүгү-ле болдунгу дег түүлдерни кылыр апаарын онзалап демдеглээн.

Дең эргенің болгаш бир дөмей айыыл чок байдалдыг турарының принципиниң үндезилээш, Варшава Керээзиниң чурттарының ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаарынче болгаш механизастатыкган шериг таңнымдарынче халдаашкыннарны кылган. Ол дидим халдаашкыннарның түңнелинде элээн хөй израиль солдаттар база офицерлер өлүткен болгаш балыглатканын.

Ливан улуска удур, ооң күрүнезинің бүрүн эргезинге болгаш хамаарышпас чоруунга удур сүлчээни кеглээны дээш Американың Каттышкан Штаттарын болгаш Израильдың шиттерииң дээди иелзам чөвүлелиниң даргазы М. М. Шамс эд-Дин шыгыны бууруадып турар. Ливанны чараарын, ооң девискээрииге саттыныкчы «күрүнелерин» тургузарын, Чоокчу Чөен түкке агрессчи планнарын боттанырарынга Ливанны ажыглаар дээн АКШ-тың болгаш Израильдың шериглерин ол чурттан доп-дораан тидүрерин М. М. Шамс эд-Дин негээн.

Израильдың премьер-министри Шамир АКШ-ка чеде берген, Рейганның администрациязының төлөөлекчилери-биле Вашингтонга чугаалажышкынар кыыган соөлүнде парлалга конференциязынга Ак бажыңның парлалга секретарының оралакчызы С. Сикс чүве чугаалаан. Америк шериглерии Ливандан үндүреринің чижек графиги безин чок деп, ол ажыы-биле медеглээн. Ооң чугаалаанын ёзуулаар алырга, Израиль бодунуң эжелекчи шериглерин Ливандан үндүрүп алыр деп бодаваин турар.

ДАМАСК. (СЭТА). Бекаа шыналзымда турар сирий шериг кезектеринге Сириянын камгалал министрй М. Тлас барын чораан. Сириянын ында шериглеры Ливанга тайбыңы детиинр талазы-биле каттышкан араб күштериниң составында кирип турар. Израиль шериглериниң болгаш «хей национадыг күштер» дээр шериглериниң талазындан өнчүк-чөңгээлер соксавайн турар амгы үеде серемчилердің болгаш даймчы белен чоруктуу улам-на бедидериниче Сириянын шериглерин болгаш офицерлерин ол кыйгырган.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Тайбың чурттакчыларга хамаарыштыр израиль эжелекчилер өлүрүкчү үүлгедиглерни улам-на өөскүдүп турзажок, агрессорлуг шериглериңге удур согуушкыннарны Ливанның патриоттары үргүлчүлеп турар. Эрткен каш хонуктарда олар Сайда болгаш Аль-Гандур хоорайларга чедиишкиниг халдаашкыннарын үш удаа чоруткан. Израиль интервентилериң штабтарының бирээзинче болгаш механизастатыкган шериг таңнымдарынче халдаашкыннарны кылган. Ол дидим халдаашкыннарның түңнелинде элээн хөй израиль солдаттар база офицерлер өлүткен болгаш балыглаткан.

Ливан улуска удур, ооң күрүнезинің бүрүн эргезинге болгаш хамаарышпас чоруунга удур сүлчээни кеглээны дээш Американың Каттышкан Штаттарын болгаш Израильдың шиттерииң дээди иелзам чөвүлелиниң даргазы М. М. Шамс эд-Дин шыгыны бууруадып турар. Ливанны чараарын, ооң девискээрииге саттыныкчы «күрүнелерин» тургузарын, Чоокчу Чөен түкке агрессчи планнарын боттанырарынга Ливанны ажыглаар дээн АКШ-тың болгаш Израильдың шериглерин ол чурттан доп-дораан тидүрерин М. М. Шамс эд-Дин негээн.

Израильдың премьер-министри Шамир АКШ-ка чеде берген, Рейганның администрациязының төлөөлекчилери-биле Вашингтонга чугаалажышкыннар кыыган соөлүнде парлалга конференциязынга Ак бажыңның парлалга секретарының оралакчызы С. Сикс чүве чугаалаан. Америк шериглерии Ливандан үндүреринің чижек графиги безин чок деп, ол ажыы-биле медеглээн. Ооң чугаалаанын ёзуулаар алырга, Израиль бодунуң эжелекчи шериглерин Ливандан үндүрүп алыр деп бодаваин турар.

ДАМАСК. (СЭТА). Бекаа шыналзымда турар сирий шериг кезектеринге Сириянын камгалал министрй М. Тлас барын чораан. Сириянын ында шериглеры Ливанга тайбыңы детиинр талазы-биле каттышкан араб күштериниң составында кирип турар. Израиль шериглериниң болгаш «хей национадыг күштер» дээр шериглериниң талазындан өнчүк-чөңгээлер соксавайн турар амгы үеде серемчилердің болгаш даймчы белен чоруктуу улам-на бедидериниче Сириянын шериглерин болгаш офицерлерин ол кыйгырган.

АМЕРИК РАКЕТАЛАРГА УДУР

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). Ортумак ыракшылдың ядролуг америк ракеталарын Барыын Европага тургузарынга хамаарышкан айтырыгны, Данияның фолькетингизинге (парламентизинге) чугаалажын көргеи. Данияның социал-демократтыг партизының резолюциязын бадылаашкынынарның хөй нуруузу-биле түүлдүг деп көргеи. «Першингилерии» болгаш чалгынныг ракеталарны Барыын Европаның чамдык чурттарында тургузуп эгелээниниден «башкаланырын» болгаш НАТО-нуң сессиязынга ол турушту илергейлээрии чазакка резолюция хүлээндирип турар.

Чөен үзелдиг партиялардың депутаттар парламентиниң хуралынга түве чугаалаан болгаш АКШ-тың база НАТО-нуң милитарисчи политиказын чидин-биле шүүмүлээн. Ол политика делегейге дүшкүүрлүг чоруктуу болдурган. АКШ-тың соруглгазы — ядролуг чепсек талазы-биле артык күштүг болуру. Совет Эвилелиниче ыйышыйыны кылыры болуп турар-дыр деп. чөен үзелдиг социалистер партиязының төлөөлектизи медеглээн.

НАТО-нуң «ийи уткалыг» шиитпири делегей байдалының баксыраанының кол чылдагааны болган деп. чөен үзелдиг радикалдыг партиядан депутат Е. Бильгав-Нильсен демдеглээн.

ДЖ. БОЛЛДУҢ ЧҮҮЛҮ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Вашингтонуң болгаш Тель-Авивтиң аразынга «стратегтиг кадыг ажылдажылганы» калбартыр дугайында дутуржулгаиы АКШ болгаш Израиль чоокта чаа чедип алган. Израильдиң премьер-министри Шамирниң Вашингтонга барый чораан үезинде ат салдыгаан ол дугуржулгаиы АКШ-тың иүрүне секретарының оралакчызы турган сураглыг дипломат Дж. Болл «Ю. эс. ньюдэй» солунга парлаан түүлүнге шыгыны шүүмүлээн. Вашингтонуң амгы администрациязының Чоокчу Чөен түкте политиказы Каттышкан Штаттарның национал эрге-ажыктарынга чөрүшнек болуп турар дээн.

КИЖИ БОЛГАШ БОЙДУС

ЛОНДОН. Кударанчыы-биле сураглаан Лондон «дудүскээ»-биле чергелештир (дудүскек—ыш. туман, доозун болгаш бүдүрүлгеиг черлериниң өске-даа бүдүрүлге артыкчылары холушкан агаары, ындыг агаар тыныш органзарыиың аарыларының чылдагаанын боол болур) бөгүүгү Великобританияның бир онзалыыр үүвези — «кислоталыг чаашкыннар». Бойдус камгалалының чөвүлелиниң бо чылдың чайда-ла белеткеттиргеи болза-даа, бөгүүге чедир парлаттыынаан ылеткелиидеи илерел турары болза, күүгүр болгаш өске-даа хораллыг бүдүмелериң ажыыштыкинары ыттын сиңиишкеи «кислоталыг чаашкыннар» деп «сураглаана» чаашкыннар Британ ортукчуларының бүгү девискээриинде доктаамал дүүгүи турар. Бо талазы-биле тускай янзылыг «рекордун» Питлохри дээр шотланд хоорай тургускан дээрзин «Таймс» солуи демдеглеп турар. Хораниың ишти күжү ында чүртте ортумак деңгеедеи барык-ла үш катап бедик болуп турар.

Үлетпүр артыкчылары-биле агаарның ширлеиир чоруу камгаладыг черлерге айыыл болуп, хемнерии болгаш хөлдери хораанаи турар дээрзии ылеткелдиң авторлары дүүгүрээзии-биле бижип турар. Чер экологизиимиң институдунуң профессору Ф. Ластың сөөүбиле алырга, Шотландияның бир районуиу болур Галлоуэйниң хемнериидеи ам бээни балык херек кырында шуут читкеи. База бир дүвүренгеи медээ болза, Мурнуу-барыыын Шотландияның суглариидан кундызгарың чоорту читкеии болуп турар.

1979 чылда Галлоуэйниң 72 хөлдерии болгаш 40 хемнерии специалистер шинчилээнер. «Кислоталыг чаашкыннар»-биле хеммер болгаш хөлдер суглариың халаитыг кылдыр харлеиип турарының аразында дөрт холбаашкыи шинчилелдериың түңнелдери илереткеи. Дүвүрээзииниг бөйдал, Шотландиядан ацтыда, Соңгу болгаш Төп Уэльсте база тургустунган, ында хораанаи чаашкыннар балыктарның дыка хөй хевирлериниң бүрүнү-биле чидериие чедяргеи.

ВЕНА. Колдуунда-ла чонуун ижер суу болуп турар Австрияның үнүп чыдар суглары харлеиишкииниң айыылына таварыжыр чыгаан. Австри АПА агеитилелдиң дыңнадыг турарм болза, амгы үеде бүгү чуртта бүдүрүлгеиің хораллыг артыкчылары холушкан суглариың 60 хуузун кандыг-даа арыглаашкыи чокка черже, суг хөлбектериие төп турар.

Онза дүвүрээзииниг байдал австри пайысылалда тургустунган. Тус черииң парлалгазының айтыр турары болза, хоорайда болгаш ооң кызыгларында хөй санныг фирмаларның болгаш будүрүлге артыкчылары авпарын төгер черлериің туруп турары хораллыг будүмелериың чер иштиниң суглармыие дүргеи сиңиигип киреиип болдуруп турар. Ооң уламиидан хоорай чурттакчыларының кадыкшылына дорт айыыл тургустунуп келген.

ВЕНАГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

ВЕНА. (СЭТА). Делегейиин 20 хире чурттарының төлөөлекчилери Австрияның пайысылалының чанында Дорибах орлузунга марксисчилериің чаңчыл болган ужуражышкынына -болгаш өске-даа чурттарның төлөөлекчилери ужуражышкынга киришкеп. Оларның политиктиг үзел-бодалдары ангы-аңгы, мичалзажок делегейде амгы байдал недергей аймылыг болгаида, ядролуг халаитты болдурбас талазы-биле дүргеи болгаш дээштиг хемчеглерии алырм эргежок чугула дээрзии олар бир аай демдеглеп турар.

УДУРЛАНЫЫШКЫН БИЖИИ

ОТТАВА. (СЭТА). Америк чалгыныыг ракеталарны Канаданың девискээриие шеиээриие удурланымышкыминың бижии чурттуң парламентизинде оппозициялыг партиялардың төлөөлекчилериие дамчыдып бергеи. Ындыг шенелелерии чорудар дугаймында шиитпирии күш чок болдурарынче Канаданың чазаан кыйгырган бижиктии адаанда 6.600 ажыг кижи ат салган.

Чалгыныыг америк ракеталарны Канаданың девискээриие шеиээриинден ойталары ядролуг боо-чевсекти эидере будүрериң соксадырыие чугула базым болуп, ядролуг халаптың кыжаныышкыны чайладырыиа идигии бээр дээрзии Тайбың болгаш хосталга дээш делегей херээжениериің лигазының Оттавада салбырының даргазы Дебора Пауэлл медеглээн.

ДОЛУ ДЕТКИИШКИН

ВАРШАВА. (СЭТА). Совет Эвилелиниң даштыкы политиказын, Ю. В. Андроповтуң чоокта чаагы Медеглелинде чугаалаан шиитпирлерии болгаш хемчеглерии бүрүи долу детиип турарының дугайын Польшаның Каттышкан ажылчын партизының ТК-зының Бирги секретары, ПҮР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский биле Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Чехословак Социалистиг Республиканың президентизи Г. Гусак олар медеглээн. ЧССР-ниң Польша Улус Республиканга албаниың найыралчы аян-чоруун кылып чораан партия-күрүне делегациязын Г. Гусак баштап чораан.

НАТО-нуң реаксылыг бөлүтеринге детиттирген амгы америк администрация Совет Эвилели-биле, Варшава Керээзииниң киржикчилери күрүнелер-биле удурланыштыр туржурунче, делегейге күштериің канчаар тургустунганын өскертиринче, шериг талазы-биле тергиидеңгей чорукту чедип алырынче чүткүл салып турар деп, ЧССР-деи келген делегациига алдар болдурган хүлээп алышкыига чүве чугаалап тура В. Ярузельский онзалап демдеглээн. Америк администрациянын антикоммунистиг «крестиилиг походуиуң» чарылбас кезээ болза, боо-чепсектерии эидере будүрериң күштелдирери, делегей эргезинге болгаш Хельсиикиите Чөвүлел хуралдың Түүнел актызының негелделеринге чөрүштүр социалистиг чурттарга удур АКШ-тың «экономиктиг санкцияларыиың» политиказы болуп турар. Мындыг байдалда социалистиг дем каттыштырылга чурттарының чаңгыс эвиниң ужур-дузазы улам өзүп кел чыдар деп, ПҮР-иуң удурлукчузу демдеглээн. Варшава Керээзииниң киржикчилери күрүнелериің күжү болгаш сырый каттыжыышкыны. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң шугумубиле кады ажылдажылганы делегей ареназынга ажылчорудулгаларын сырый дүүштүрери — бо-ла бүгү чурттуң чырыткыланчак келир үезиниче. Ол шилип алыышкынны бадыткап доктаатхан документ болза 1978 чылдың декабрь 5-те ат салган ССРЭ биле АДРның аразынга Наймрал, кожа-хелбээ чорук болгаш кады ажылдажылга дугайында кереэ болур.

Чуртка ол үе тергиин нарын турган. Аныяк республика экономиктиг, политиктиг, национал, шажын болгаш культура айтырыгларын шиитпирлээри-биле чергелештир революцияның чаалап алышкынарын боо-чепсектиг камгалаар ужурга таварышкан. Документилериің херечилеп турары-биле алырга, кыжаныышкынга түгле афган революция эвес, харын АДРниң бот-догуннаан чоруу таварышкан турган. Ону наш кезекке чарарының айыылы тургустунган, чурттуң бичии протекторааттар кылгаш, оларны ук девискээриің болгаш делегейниң янзы-бүрү реаксылыг күштериниң, бир-ле дугаарында америк империализминиң күзел-соруун күүседириие ажыглаар бодап турган.

Маңаа хостуг, хамаарышпас Афганистанны агрессиядан камгалаарынга, бодунуң ролюн 1978 чылдың совет-афган кереэзии ойнаан. КНОнуң Уставының 51 түүлүнге база ук кереэниң түүлдериие үндезилээш, Афганистанның хоойлу ёзуулаар чаза даштыкыдан агрессияны ойтур шаварынга дузалаарын ССРЭ-ден дилээн. Афган революцияны ажыы-биле базар, даштыкыдан боо-чепсектиг халдаашкын дузазыбиле аңаа эрги ёзу-чуруумиу катап тургузар дээн нипе-дирип, боо-чепсектерии кызыгаарлаарынче болгаш чепселеништиң дүжүреринче угланган күшениишкиниерге шаптыктап турар деп, ол документиде айыткан.

Чөен болган: Барыын чүтеринің аразында харылзаалаларга тайбың конка-хелбээ догунналшкынның политиказындан өске шилип алымшкын турбас дээрзинге бүзүрелиг талалар илергейлээн. Ядролуг дайыныңы кыскаашын чайладыр, ындыг дайынны болдурбас дээш Герман Демократтыг Республика биле Венгрия Улус Республика бүгү-ле болдунгу дег түүлдерни кылыр апаарын онзалап демдеглээн.

Дең эргенің болгаш бир дөмей айыыл чок байдалдыг турарының принципиниң үндезилээш, Варшава Керээзииниң чурттарының ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаарынче болгаш механизастатыкган шериг таңнымдарынче халдаашкыннарны кылган. Ол дидим халдаашкыннарның түңнелинде элээн хөй израиль солдаттар база офицерлер өлүткен болгаш балыглаткан.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының болгаш Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының аразында, ГДР-ниң болгаш ВУР-нуң аразында ажыдүмалышкы харылзаалар бүгү талаларда көгжүп, калбарып турарын сетиил хакмышкын-биле айыткан. Ийи чурттуң аразында сырый кадыг ажылдажылганың хаиылаашкыны оларның улустарының эрге-ажыктарынга бараан болуп, социалистиг дем каттыштырылгазының таңгыс эвин быжыглаарынга ёраажок салдарын чедиргеи.

Дең эргенің болгаш бир дөмей айыыл чок байдалдыг турарының принципиниң үндезилээш, Варшава Керээзииниң чурттарының ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаарынче болгаш механизастатыкган шериг таңнымдарынче халдаашкыннарны кылган. Ол дидим халдаашкыннарның түңнелинде элээн хөй израиль солдаттар база офицерлер өлүткен болгаш балыглаткан.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының болгаш Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының аразында, ГДР-ниң болгаш ВУР-нуң аразында ажыдүмалышкы харылзаалаларга тайбың конка-хелбээ догунналшкынның политиказындан өске шилип алымшкын турбас дээрзинге бүзүрелиг талалар илергейлээн. Ядролуг дайыныңы кыскаашын чайладыр, ындыг дайынны болдурбас дээш Герман Демократтыг Республика биле Венгрия Улус Республика бүгү-ле болдунгу дег түүлдерни кылыр апаарын онзалап демдеглээн

СУУР: ооң кижилери, культуразы

НАЙЫРАЛДАН УЖУКТАЛГАН

Таңды сынының мырыңайла эдээнде суурну Сосновка дээр. Ол үш кезектен тургустунган. үш муң хире чурттакчылыг. Дүргең хемниң эриин куду эрги, чаа бажыңнарлыг Кызыл партизан дээр 4,5 километр шөйүлген кудумчу база бар. Суурнуң тургустунуп эгелээн черн ол. Аңаа «Кызыл партизан» колхоз тургустунган.

Орус тараачыннарның чурттап турганы узун кудумчуга улай Дүргенниң болгаш Чагытайның көшкүң араттары сууржуң амыдыралче шилчип кирип турган, олар колхоз организастаан. Эрги колхоз «Кызыл партизан» биле «Чагытай» деп чаа колхоз ынчаар кожа тургустунган.

Тывага баштай-ла көжүп келген орус тараачыннарның аңаа сууржааны таварылга эвес. Аң-меннг. кат. тооруктут Таңды сынының калбак эзими суурнуң чынында, янзы-бүрү хөй балыктыг Чагытай хөл-даа ырак эвес. Таңды эдээн дургаар ол-ла кавының бир онзагай чүвези черниң хөрзүнүүнүң чаагайы. Тараа, ногаа эки үнер болган. Эп-найыралдыг тыва улус база-ла ол кавыдан ыравас болган. Орус суурнуң кудумчузунга аъттыг араттар таныш оруктарывга бо-ла ужуражып кээр. Оларның хаван, дагаазын сонуургадып көргүзер дээш, уруг-дарыын безин эдертип экизэр турган.

Тываның экономиказының болгаш культуразының улам ыцай сайзырааны-биле холбаштыр Дүргенге Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы көжүп келген. «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйы —бот-орулга-чарылгалыг организацня ол аңаа хамаарыжыр. Ол ажыл-агыйда 860 хире кижи бар. Олар — малчыннар, механизаторлар, тудугжулар...

Станция симменталь үксааның инектерин, красноярск үксааның нарын дүктүг хойларын, бөдүүн болгаш чартык бөдүүн дүктүг тыва хойларны өстүрүп турар. Ооң-биле кады ангор үксааның бир кодан өшкү бөзә бар. Үксаалыг малды өстүргеш, республиканың совхозтарынче чорудар.

Чер ажылының талазы-биле янзы-бүрү тараа, тарымал сиген, ногаа культураларының 24 сортун өстүрүп садып турар. Чаңгыс чылдыг болгаш хөй чылдыг сигеннериң 8, картофельдиң 2, тараа культураларының 14 сорттарын өстүрүп, 1-ги класстың үрезиннерин ажылагыйларга бөзр сорулгалыг.

Дуржулга станциязының, эртем ажылын ниитизи-биле 60 ажыг кижи, ооң иштинде 26 кижи шинчилел ажылын чорудуп турар. Оларның аразындан С. С. Монгуш, В. М. Сахаровский, В. А. Барышников, О. Т. Еизак, М. У. Шывык дээш өскелер-даа тус-тус адырлар аайы-биле харысалгалыг ажылдарда кызымаккайы-биле ажылдап турарлар.

Дуржулга станциязы бодунуң мурнунга салдынган күрүне планнарын күүседир талазы-биле бо ажыл-агыйчылында элээн чедишкиннерлиг болган. Үрезин алыр план ажыр күүсеттинген. Александр Федорович Горбанюктуң удуртканы № 3 трактор-хову бригадазы шалыпчы ажылдаан.

Күрүнеге эът, дүк садар планын станция база ажыр күүседип турар. Ооң мурнунда салдынган күрүне планның күүседири дээш, ында чурттап, ажылдап турар найыралдыг хөй националдыг кижилер үлүг-хуузун киирип турар. Оларның амыдырал-чуртталгазының, культуразының өзүлде негелдези-биле суурда культура болгаш уруглар албан черлери тургустунгулаан. Эге болгаш ортумак 2 школа, уругларның музыка школазы, 3 библиотека, 2 почта салбыры, 3 ясли-сад болгаш эмнелге ажылдап турар. Дүрген көдээ Советинге хамаарышкан 2 клуб, бир Культура бажыңы база бар.

САЛГАКЧЫЛАР

Ортумак школада 495 өренинчи өөренип турар. Оларның таптыг-ла кезин тывалар, артканнары орус уруглар. Школаның башкылар коллективи база интернационалдыг. Дыка хөй башкылар бо школага 15—33 чыл чедир ажылдап келген. Оларның аразында Валентина Васильевна Иванова 1952 чылдан бээр ол школада төөгү башкылап турар, суурда хөй-нинти ажылынга идепкейлии-биле киржип чоруур. Ооң удуртулгазы-биле школа музейин организастаан. Ол бичии музейде улустарның найыралының күжүн, ооң салгалдарга салдарлыын, өөредиглиин көргүзүп турар. Ада-чурттуң Улуг дайынынче чоруткаш, төрээн черинге ээп келбейн барганнарның аттарын болгаш чамдыктарының чуруктарын-даа оон көрүп болур. Тыва эки турачыларны база көргүскен. Ында чүгле суурнуң төөгүзүнге эвес, харын Таңды районнуң болгаш бүгү Тываның төөгүзүнге хамаарышкан материалдар чыгдынган. Ол школа боду безин бүдүн төөгүдүг. 1914 чылда аңаа көжүп кээп суржаан орус тараачыннар уругларының өөрезиин дээш ийи класстыг бичии школаны тудуп тургускан. Чон көжүп кээп-ле турган. ынчангаш уруглар база чыл бүрүде немежип эгелээн. 1920 болгаш 1923 чылдарда школаның ёзулут түскай түдүүн немей кылгылаан. Ынчан маңаа Афанасьев, Левошин, Бердов деп башкылар кадайларыбиле кады ажылдап турган. Чамдык башкыларның чуруктары-даа ында бар. Тыва эге школа база ол суурга тургустунган. Каш чылдар эрткенде ийи школаны каттыштырган. Холушкак составтыг школага интернационалчы кижизидилге ажылын чорудары таарымчалыг. Шагдан бээр ада-иелериндеи ужукталган найырал улам быжыглып, уруглар кады демнит өөренип, найыралдажып турарлар.

КУЛЬТУРА ОДААНДА

Суурда улут болгаш чараш бажыңнарның бирээзи Культура бажыңы. Суурнуң культура амыдыралының төвү ол. Хуралдар, концерттер, кинолар аңаа болур. Ол улут бажыңда 364 олуттут кино залы бар. Үш чыл иштинде ооң сандайларын кым-даа чаңгыс-даа шыйып үревзэн.

Тус-тус өрээлдерниң каасталга-шимелдези эки. Техниктиг аппаратураны, хөгжүм хереклелерин, концерттерге хереглээр костюмнерни Дуржулга станциязы садып берген. Культура бажыңының директору Николай Михайлович Усков үчүлө организакчы эвес, бүгү чүвени боду кылып билир, уран-шевер, кежээ кижилерниң бирээзи.

Культура бажыңында «Нива» агиткультбригада ажылдап турар. Ында 13 кижи кол өзек болган. Агиткультбригаданың ажылынга Нина Ускова, Людмила Оюн, Анатолий Винников, Николай Усков, Леонид Чимит-Доржу, Татьяна Шавы, Инна Молчанова олар эң идепкейлиг. Ыры бөлгүмүн Надежда Боровинская идепкейлиг удуртып турар. Агиткультбригада бодунуң шугуму-биле суурнуң чурттакчыларына концерттерден аңгыда, малчыннарга 32 лекцияны номчаан.

Бо чылын Культура бажыңынга өске черлерден 5 улут концерт келген. Москвадан келген лекторлар лекцияларны база номчаан.

— Бо үш чылдың иштинде тыва шин чангыс-даа катап келбеди. Бисте тыва чурттакчылар хөй—деп, директор сөс аразында хомудап кагды.

Суурнуң библиотеказы база ол-ла улут бажыңда. Номчукчулар аңаа кээп турарын көрдүм. Хөй кезии аныяктар болгаш өөреникчилер. Улут назылыглар-даа келгилээр. Библиотека 11 муң ном фондулут. Номчукчулар 787 кижи. Тываның 40 чыл оонга уткуштур чон ортузуйга чорудар хөй ажылдарыны — номчулга конференцияларын, чогаалчылар-биле ужуражылгаларны планнаан, чамдык ажылдар кылдының турар.

Спорт ажылы дуржулгабүдүрүлге ажыл-агыйында эки тургустунган. Культура бажыңының бир талазында улут спорт залы болгаш өске-даа өрээлдер бар. Ында ча адарының дээш өске-даа секциялар ажылдап турар. Мында спорттуң ол талазыбиле 4 мастерлери бар. Р. С. Тутатчиков — ССРЭ-ниң спорт мастери, ча адар командаңың тренери, Е. Е. Тутатчикова болгаш Люба Максимова олар база спорт мастерлери.

Хаактың, баскетболдуң, волейболдуң, стол теннизиниң, шыдыраашың өске-даа секциялары ында тургустунган. Бо ажылдарны «Сосновское» ажыл-агыйның спорт инструктору, спорт мастери Евгений Викторович Тутатчиков удуртып турар.

Сосновкада чурттап турарларның үштүк шйизи көдээ ажыл-агыйда ажылдап турар. Ында күш-ажылдың хоочуннары хөй, оларның дыка хөйү ам-даа ажылдавышаан. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери 19 кижи бар. Олар ам-даа хөй-ниитиниң ажылында идепкейлии-биле киржип, аныяктарның хүндүлүг дагдыныкчылары апаргылаан.

Таңды эдээнде бир суурнуң улут, бичс чурттакчылары шак ынчаар найыралдыг ажылдап, чурттап турарлар.

А. АРАПЧОР.

Төөлэн ортуман школазының башкылары өөренинчилерге быжыг билигни бөзр дээш хөй амылдарны чорудуп, бөттары өөренип, эртемнер аайы-биле методиктиг маттыгышкынынарга тус-тус темаларга илеткелдерни кылып, башкыларның квалэдерииге сайгарылгаларны харылзаалыг кылдыр чорудуп турарлар.

Хөөчүн башкылар аныяк башкыларга эргэ-дуржулгазын дамчыдып, дагдынык-чылар болуп турар. Эге класс башкызы Роза Салчаковна Онгай-оол 27 чыл башкылаан. Оя школаның болгаш хөй-ниитиниң амылынга идепкейлиг киржип келген.

ЧУРУКТА: школаның болуп башкылары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Күш-культура болгаш спорт

ОРУК ХААКЧЫНЫ МАНАП ЧЫДАР

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг уламдыг ыцай көдүрер дугайында» доктаалын болгаш СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерии амыдыралга боттандырары-биле спорт организациялары чамдык ажылдарны чорудуп келген.

1983-84 чылдарның кышкы спорт сезону солуп болуушкуннар-биле демдеглеттинер. Югославияның Сараево хоорайынга спорттуң кышкы хевирлериие Олимпий оюннары эртер. Аңаа белеткел бистиң чуртувустуң кайы-даа булуннарында чоруп турар.

Бистиң республиканың спортчулары, күш-культурчулары Совет Эвилелиниг Тываның эки тура-биле каттышкынының юбилейлиг чылында кышкы спорт сезонун «Олимпийжи чыл чүгле олимпийжилерге эвес» деп кыйгырыгнш адаа-биле эрттирерлер. Ол талазы-биле профобличөвүлел, ВЛКСМ обкому болгаш республиканың спорт комитеди кышкы хевирлерге республика спартакиадазыи эрттирерин шиитпирлээн. Ук спартакиада күш-культура коллективтеринге, районнарга, хоорайларга спорттуң беш хевирлеринге эртер. Ында хаак, мячилиг хоккей, коньки, биатлон болгаш ГТО-нуң кышкы хевирлерии киргеи. Ооң түңнел оюнары юбилейлиг чылда Ак-Довурак болгаш Кызыл хоорайларга эртер. Ынчангаш чер-черде ажыл-агыйлар, партия, профэвилел, комсомол болгаш спорт организациялары кышкы спартакиаданы организастыг эрттирер төлээде белеткел ажылдарын баш удур чорудары чугула. Хоккей ойнаар ажык шөлдерии, хаак оруктарын болгаш баазаларны чоиуң дыштанырынга таарымчалыг кылыр тургузары, спорт херекседдерии хөлезилээр пунктуларның ажылын экижидери, спорт-массалыг хемчеглерже чоиуу хаара тудары —бистиң хүлээлгевис.

Бо чылын Хербисте болгаш «Тайга» станциязында хаак баазаларын долузу-биле септеп дооскан.

«Тайга» хаак баазазында бо чылын 370 эжеш хаактар ажыглаарынга белеп. Оларның 200-зү чаа. А Хербисте амдызында 100 эжеш хаактар бар, чоокку хүиверде оиу 250 чедир немээрэ көрдүгеи.

Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионну хоккей ойнаарынга болгаш коиькилээрииге таарыштыр кылыр. Аңаа коиьки хөлезиилээр пунктуиу удавас ажыдар. «Молодёжный сквергс» катокту кудар. Декабрьның 11-ден эгелээп, «Тайга» станциязынче база Хербисе баазазынче кадыкшылга бөлүктери дыштанып хүиверииде үиүшкүиериии кылып турарын организастаар.

«Тайга» станциязы —кызылчыларның дыштанырынга ыиак черлериниң бирээзи. Ында хаак оруу хаакчыны манап чыдар. Бо чылын ында баазаның болгаш чамдык организациялардың эжыглап турар бажыңнарының кышкы белеткелиниң дутайында ол коллективтериң удуртукчуларын келдирткеш, хоорюүскомга чаңгыс эвес удаа чугаалашкан.

Республиканың спорт комитединиң спортчу тудуглар каттыжышкынны база Кызылдың № 1 көдээ профессионалтехниктиг училщези боттарының баазаларын бөгай эвес септеп алган. Бажыңнарның иштики-дашты кы хаиалары рейкалар-биле чаражтыр, шыпкаш, дозулаан, чутайлаан.

Ынчалза-даа чамдык коллективтер ындыг ажылдарны шуут чорутпайн, базаның иишти хевирин баксырадып турар. Оларга геология-шиичилел экспедициязы, № 4 профтехучилище база «Динамо» спорт иинтилели хамаарыжыр. Ылаигыя Кызылдың ыиш ажыл-агыйының ында ажылдакчыларының бажыцының дашты кы байдалы бөгай, каш чыл септеттинмейн келген. Аңаа хамаарыштыр ол организациялардың удуртукчулары дарый хемчег алыр үе келгеи.

Чоиуң дыштанылгазын улам экижидер, спорт-массалыг ажылдарның деңнелии бедидер сорулга-биле «Тайга» станциязынга чаа, делгем хаак базазын тутказ, олае электрня шугуиуи чедирери дыка-да күзенчиг.

Бистя дүвүредии турар айтырыгларның бирээзи хоорайда шайбалыг хоккей ойнаар чаңгыс-даа шөл чогу болуп турар. Оиу шиитпирлээриигe бажыцыар эргелелдери база сагыш салыр түрзи-даа, амга чедир оларның талазындан дуза чок.

Совет Тываның 40 чылынга тураскаатказ кышкы спартакиадага идепкейлиг киржиилиер.

А. САНДАН,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазының орадакчызы.

СТАРТТА КАРНАВИЧЮСТАР

«Чадаг чарышка профессор Карнавичюстуң кубогу дээш чанчыл болган маргылдаа Вильнюс хоорайның девискээринге май 25-те болуп эртер. Ол маргылдаага боттарыцарның күжүцерии шенеп көөрүнче шуптуцарны чалап тур бис. Чарыштың киржикчилери назылар болгаш белеткелиниң талазы-биле он дөрт бөлүкке хуваттынган». Вильнюстуң «Вечерние новости» солунга ол чарлал бо чылдың чазынында көстүп келген.

Республиканың найысылалынын эң чараш чуртталга районнарының бирээзиин долгандыр үнген арга-арыгже чүс-чүс вильнюсчуларбиле кады киряпкен мен. Литва ССР-ниң күрүне консерваториязының ректору Юргис Карнавичюсту маргылдааның киржикчилериниң аразындан танып кааптым. Спортка киржирде кедер костюмнуг, хөрээнде стартче үнериниң ылгавыр демдээн илип алган хоочун спортчу секундометр тудуп алган турган.

Чадаг чарышка бо кубоктуң төөгүзүн дыцнаан мен. Юргис Карнавичюс эрткен чылын чеден харлапкан. Ол болуушкунга тураскаадып, Юргис Карнавичюстуң кубогу дээш маргылдааны эртирерин доктаатказ. Баштайгы маргылдаага улургдаа, аныяк-даа назылыглар кириишкен. Олар-биле кады Литваның эң шыырак спортчулары база мацнаан. Кубок дээш чарыштың баштайгы-даа, дараазындагы-даа маргылдааларынга аныяк шаанда республиканың каш дакпыр чемпиону чораан көк баштыг профессор кириишкен, 62 хардан өрү назылыг улустарның бөлүүнге ол ийи катап тинлекчи болган.

Сураглыг пианист болгаш педагог, консерваторияның 1949 чылдан бээр ректору профессор Юргис Карнавичюс-биле чоок таныжып алырын күзей берген мен.

— «Спортка үени кайыын тып ап турар силер?» —деп, мөнден айтыра бээрлерге эвээш эвес удаа таварыштым. — Оларга харыым: «Спорт шак-үемни камнап алырынга ажыктыг». Оиу мынчаар тайылбырлап болур: кым спортка идепкейлиг киржир, неделя дургузунда күш-культурага шактарны хөй удаа үндүрүп турар болдур, ол бодунуи ажылынга база шалыпкын, даалгаларны дүргеи, омак-сергек күүседир, могаг шылаг чок, ажылгыр. Оиу бодумнуң дуржулгамдан билир мен. Чамдыктарның санап турары болза, назыны улгады бергеннерге спортка киржири даржыктыг, бодун албадаттынар. Чок, ындыг эвес болдур ийии, аңаа киржирге книжи омак-сергек болур, артында аарыг-аржыкка таварышпас. Тиилээр, рекордтар тургузар дээш спортка киржип чорбаан мен — деп, ол чугаалаан.

Юргис Карнавичюс элээди чылдарында-ла спортка киржип эгелээн. Чайын чадаг-терге мунар, кыжын конькилээр, хаактаар чораан. Назыны улгады бергеш, теннис ойнаар апарган. 50 харлыг тургаш, Литваның найысылалының назыны улгады берген теннисчилериниң шилиидек командазының капитаны турган, Каунас биле Вильнюс арасының чаңчыл болган маргылдааларынга киржип чораан.

Ол маргылдааларны сактып, профессор мынча деп чугаалаар:

— Хүн бүрү кылыр ажылдардан дыштанып алырынга теннис дузалап турган. Шевергин кылдыр кеттинип алгаш, теннис шөлүнге кээп турдувус. Оюнга тиилээр, аштырар-даа болгай. Ам 71 харлыг мен. Кыжын доктаамал хаактаар чаңчылдыг мен. Сөөлгү он чылдарда маңнаарынга хандыкшый бердим. Эрткен чылдың чайынында 62 хардан өрү назылыг бөлүкке, Эстониява хоочуннарның бүгү-эвилел чарыжы эртип турган, ийнги черии эзледим.

— Чадаг маңнаарга ажыы чүл? — деп, профессордан айтырган мен.

— Спорт кадыкшыл быжыглаарынга салдарлыг — деп, Юргис Карнавичюс харылады.— Грипптен аарывастадым, уйгу эми ишпестедим. Чылдар эртип тур, башта көк дүк немежип тур, ынчалза-даа чиик адак чоруум хевээр арткан. Неделяда үш, дөрт катап чадаг маңнаар чаңым хевээр арткан.

Профессор Карнавичюстуң оглу Юргис ам 26 харлыг. Ол база пианист. Литва ССР-ниң күрүне консерваториязының кижизиттирикчизи. Ол спортка чүткүлдүг. ССРЭ-ниң спорт мастериие кандидат.

— Бистиң ог-бүлевистиң бүгү кежигүннери спортка ынак. Шуптувус хаактаарынга, чадаг маңнаарынга соиуургалдыг бис —деп, хоочун спортчу Юргис Карнавичюс чугаалап турар.

А. РАГАЙШИС,
ПМА.

Тайылбыр

КЫЗЫРАРЫ КӨРДҮНГЕН

ИЖЕР СУКСУННАРНЫҢ СТРУКТУРАЗЫНДА БОЛГАШ ООҢ АССОРТИМЕНТИЗИНДЕ ӨСКЕРИЛГЕЛЕР ДУГАЙЫНДА.

Арагалаашкын болгаш алкоголизм-биле демисежиринииң аргаларының талазы-биле авторлар бижип, боттарының хөй санныг саналдарын ында киирип турарлар. Оларның дыка хөйү айтырыгны мынчаар дертүбиле тургузуп турар:

«Эзиртир суксуннарны бүдүрерин хөрүүр!» А чамдыктары эзиртир суксуннарны бүдүрерин эвээжедир бе?— деп база айтыргылаан. Ук айтырыгга ССРЭ-ниң Аъшчем үлетпүрүнүң министриниң орадакчызы А. Беличенко мынчаар тайылбырлаан.

Водка кылыгларының бүдүрүшкүнүү кудулап турар бе?

Сөөлгү чылдарда водка болгаш водкалыг кылыгларны бүдүрерин үргүлчү кызырлып келген. 1980 чылга деңнээрге, водкалар бүдүрерин 1983 чылда дыка кызырары көрдүнгеи.

Оон аңгыда эзиртир суксуннар эвээш градустуг чаа суксуннар-биле солуттуиуп турар. 40 ажыг хевирииң эвээш градустуг суксуннарны бүдүрериниң технологиязы шиигээдип алдынган. Үлетпүр черлери бо чылын тоннктиг джин хевирлиг 12—15 градустуг коктейльди бүдүрүп үндүрерии төлевилээн. ССРЭ-ниң Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң боттандырып турар хемчегериниң бирээзи болза, арага аймаан кудар савалариың хемчээлин кызыргаиы болур. 0,25 л шилдерге савалап үндүрер кылыглар ийи катап көвүдээр.

Пиво болгаш эзиртпес суксуннарның хемчээли көвүдээр бе? Арага ижериин культуразын бедидер талазы-биле кандыг хемчеглер кылдыиып турарыл?

Водка болгаш оске-даа ликер-водкалыг кылыгларның бүдүрүүшкүнүн кызыргаңы-биле чергелештир ССРЭ-ниң Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң бүдүрүлгелери кызыл-арага, пиво, эзиртпес суксуннарны болгаш минералдыг сутлар бүдүрүүшкүнүн доктаамал калбартып турар.

Бүдүрүп үндүрүп турар суксуннарның чүгле структуразы эвес, харын оларның ассортиментизи өскерлип турар. 1972 чылдан бээр 330 янзы-бүрү ажыг болгаш ортумак шынарлыг арагаларны бүдүрерии соксаткан. Ооң орнунга 155 хевирииң экижиктен шынарлыг кызыл-арагаларын бүдүрериниң технологиязы киирилгеи алдынган. Шынар талазы-биле эң эки кызыл-арагаларның бүдүрүүшкүнү 32-ден 51 млн. дал, а «Советское шампанское» — 98-тен 221 млн. шиге улгаткан. Шампанское бүдүрүлгезин чоокку чылдарда 310 миллион шил чедир көвүдедиргн көрдүнгеи.

Кат-чимистен кыяган куду шыиарлыг арагаларны бүдүрүп кылыры бо чылын 25 хуу кызырлыр.

Арага ижериин культуразын бедидер соруига-биле улуг хоорайларда тускай магазиннер организастатыиып турар. Аңаа хереглекчилер сонуургаан арагаларны шиляп алыр болгаш чедингир консультацияны ап болурлар.

Оон аңгыда чоокку чылдарда дыка хөй хоорайларда арага шенээр залдар ажыттынар. Аңаа тускай мергежилдиглер эң эки маркалыг продукциязы-биле аалчыларны таныштырар. Араганы ижериин дүрүмнери-биле таныштырар.

Сонуургактарга

АЛДЫН ТУУЙБУ

Н. Бобровтуң комплекстиг бригадазы аңаа бодунуң ажылын эртеңден-не уламчылаан турган. Олар Васильев ортуулуктуң 13 дугаар кудумчузунда бир чуртталга бажыңнга ажылдап тура, ооң ийиги каъдында суугуну чазып доосканнар. А дүшсоонда, дөрт шак үезинде кранга туйбилар салып берип турган П. Крючкова бир туйбу... тып ап-тыр. Аиаа эвес, а алдын туйбу!

Олар «туйбуну» халдарынга тудуп көрүлеп, чүү хире авырын тодарадырын ораладашкан. Хемчээли адыштан бичии улуг, деңнизи үш туйбу хире. Ооң хавыкталчак кырын ылап жи аштаторга «под. 869» болгаш «сер. 125» деп демдекти кирүп каапкан. Полина Ивановна дораан милицияже телефоннаан.

Милицияның 16-гы салбырынга «туйбуну» чедиргеш, чугган соонда көөрге, балалын калган өске-даа демдектер тодараан, ылаңгыя: «Бл. 1917» деп демдек болгаш шуткумалдың бүгү кыдыгларын дескиндир хаанның бичии таңмаларының изи бар болган. Магазинниң аиаа демдилеринге оиу киилдээрге — 3.470 грамм, а сөөлүнде барып социалистиг өөнүүлү оорлал самчыгдаар чорук-биле демисел эргелелиниң эртем-техниктиг киидизиниге аппарган киидээрге, ооң эң-не шык дензизи — 3.474 грамм болган. Шиткумал алдынның узуни 133 миллиметр, калбаа — 83 кылыны — 21 миллиметр.

Е. ГОЛУБЕВ.

Ленинград.

КРОКОДИЛ

«Пархоменко» теплоходтуң штурманы Л. Хохлов Эквадорда Пуэрто-Боливар портка чердик ажытаннар садыгжызының савазының иштинге крокодил оглун хөлга ап алган. Оозу дораан-на дижин ыргайтып, далайжыының эргээн ызырылкан.

Диштиг ажытанны жилажтың кежигүннери Гоша деп шолавал алган, удаваанда ол командаңың бүгү кежигүннерииң ыиак өөнүүт аларган, диисгей дег дискек кырынче үнгеш, огланып чыткылаар.

Аиаы үеде крокодил Одессаның зоопарыгында доктаамал турар. Л. Хохлов рейстерден келгеш өөнүүнге болча чеде бээр.

Редакциядан

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ТВ

ДЕКАБРЬ 5-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Магадан областың уран үүл коллективтериниң концерти. 9.20 — Документалдыг телефильм. 9.50 — «Дөрт өөнүктериниң амыдыралы болгаш ужуралдары». Уругларга фильмниң 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 10.55 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 11.55 — Телемедээлер. 12.00 —14.15 —Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмвер. 15.30 — «Горизонт». 16.30 — «Афган репортаж». Киноочерк. 16.50 —Авалар школазы. 17.20 — Капиталистиг чурттарның аныяктарының амыдыралының дугайында «Үймээнчилер болгаш фараоннар» деп документалдыг фильмниң баштайгы үндүрүлгези. 18.10 — «Федор Тютчев». Төрүттүнгенинден бээр 180 чыл болганынга тураскаатказ эртем-нептерелдиг фильм. 18.30 — Воронеж хоорайның «Коңгулуужук» деп уруглар хорунуң концерти. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Күш-ажылы дээш алдар. Шынар демдээн тывысқан бараанларны будүрерин көвүдеткен Жодинскиниң даарандыра фабриказының дуржулгазының дугайында. 19.30— «Өлүмүнүң архиви» деп беш сериялыг уран-чечен фильмниң 1-ги сериязы. (ГДР). 21.00— «Үе». 21.35 — С. Залыгинниң чогаадыкчы ажыынының арыннары. 22.35 — Эртем-нептерелдиг фильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.50 — Интервиденнеиниң кубогу дээш уран-чечен гимнастикага маргылдаалар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Төөгү. 8-кн класс. АКШ-ка хамааты дайыны. 10.05— Эртем-нептерелдиг фильм. 10.35— В. В. Маяковский шүлүкчү болгаш шүлүк чогаалыныц дугайында. 10-гу класс. 12.10 — Бойдус эртеми. 4-кү класс. Бойдуста сут. 12.30 — Башкыга музыка кичээли. 5-кн класс. Бирги дамчыдылга. 13.30 — Сээң ленинчи библиотекаң. «Марксизмниң үш үндезиниери болгаш үш тудуш мөлекгери». 13.00 — ПТУ-га чүү чүвеге, канчаар өөредип турарыл. Ленинград область ндик болгаш хеп даараар мастерлерни база аң азырапчыларын канчаар белеткеп турарының дугайында дамчыдылга. 13.30— Ромен Роллан. Сактышкынарындан. 14.20 — Телемедээлер. 14.25 —18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Алкоголизм дугайында документалдыг фильмнер программазы. 19.00 — «Азиняың төвү». 19.30 — Телефильм. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15— «Делегей панорамазы». 21.00— «Үе». 21.35—23.10 — «Бо соңгалар чанынга...» Уранчечен фильм.

КИНО

ДЕКАБРЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Витя Глушков — друг апачей» 9.30, «Цена победы» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

ПИОНЕР»: «Парусa моего детства» 9.30, 15.00, «Кавказская пленница» 11.10, «Экипаж для Сингапура» 12.50, 16.10, 18.00 (узаткан), 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ледяная внучка» 11.00, «Кукарача» 12.40, 14.30, 16.20, 18.20, 20.00 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Сквозь огонь» 10.00, «Укрощение строптивого» 11.30, 13.30, 15.30, 17.30, 19.30 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Тайна корабельных часов» 14.00, «Из жизни начальника уголовного розыска» 15.40, 17.30 (узаткан) шактарда.

ДЕКАБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Пацаны» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, (узаткан), 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Экипаж для Сингапура» 14.30, 16.20, 20.00 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Кукарача» 16.30, 18.20, 20.10 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Он начинает сердиться» 18.00, 20.00 шактарда.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 3. Теле фоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң ораладчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсаалгалыг секретарының 2-23-35 секретарваттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киидистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60 культура киидизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериинин 2-12-45, солуп келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2053.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл), Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажыы № 1). ТС — 00291.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 279 (12369) | 1983 чылдың декабрь 6, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 гоп

СОВЕТТЕР БОЛГАШ АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГАЗЫ

СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдың март тың төнчүзүнде «Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам хөгжүдеринің болгаш эки жидеринің дугайында» доктаалды хүлээп алган. Он бирги беш чылда көрдүнген онаалдаларның күүселедезин чедип алырын хандырарының хемчегелериниң программазы, кижиперниң найда—хоорайда бе, азы кодээде чурттап турары хамаарылга чонна амыдырал хандырылгазының ачыгдузазын-доозу айган турарын чедип алыр системаны чуртка тургузары ында көрдүнген.

Күштажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынча, ажылдың будурүкчүлүүн бедидеринче улуг кичээнгей угланган үеде амыдырал хандырылга албанының ролю аңаа кажан гызындан бедээн. Ачыгдуза алыры-биле келген кижинин маңда үе-шаа чидирбейн, чаңыг бүрүзүн эки шынарлыг күүсеттинген кылдыр алган турарын хандырары —адырының мурнунда коя сорулга.

Республиканың амыдырал хандырылга албанының ажылдакчылары оларның ак сеткиндит амылыңдан, организастыг чоруундан хөй-ниитининг күштажылының будурүкчүлүү, улус ажыл-агыйының ажыктыы база дыка хамаарыжыр дээрзин билирлер. Оларның бөгүнгү ажылы ол иегелдеге дүүшүүр тургустунган.

Чурттанчы чонга ачыгдуза чедиригезинин хемчээли бо чылын элээп өскен. Эртнең чылдың бо үеэш-биле декизерге, 2,9 хуу өскен, кодээ черде—1,8 хуу. Будурүлгелерде ачыгдуза чедиригезинин он беш чаа хевири шиңгээдип алдынган, амгы үеним 92 дериг-херекселдерин тургускан. Комплекстиг хүлээп алышкын пунктуларының четкизи калбарып турар болгаш бешки чаа оран-башында. Оларның бирээзи — Бай-Тайга районда «Тээли» совхозта комплекстиг хүлээп алышкын пунктузу. Улуг, делгем бо пунктуга ажыл-агыйның ишчилери амыдырал хандырылгазының эргежок чугула ачыгдузазын эп турар. Совхозтуң дирекциязы, Зэр-Хавак кодээ Совединиң күүскелү пунктунуң ажылынга беттуг дузаны, детпишчени көргүзүп турар. Кодээниң ишчилери ам район төвү кирбейн, маңаа-ла соодукчузун, телевизорун септедип ап, бажының дүгүн таартып, хептри быштырып ап, даарадып алыр аргалыг. Совхозтуң амыдырал хандырылгазында бо чаартылгага кодээ Советтиң депутаттарының киирген үлүү бар.

Чоннуң хандырылгазын эки-жидери, ачыгдузаның хевирлерин кайбартып, планныг онаалдаларның күүселедезин чедип алыры ук адырның күштажылчы коллективтериниң организастыг чоруундан, күштажылдың сагылга-чурумундан улуг хамааржыр. Совет Тываның 40 чылынга турасиааткан социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар — «Тувазобувьбыт» каттыжышкынының, Каа-Хем, Өвүр район-нарның амыдырал хандырылга будурүлге эргелеидериниң коллективтериниң ажылдакчылары чаңгыс чер чурттугларының хереглелдерин багай эвес хандырып турар. «Тувазобувьбыт» будурүлге каттыжышкынының будурүлгелериниң ажылында өредиглиг үүлдер бар. Күштажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаарын администрация-биле ында хөй-ниити организациялар демниг, чаа чогаадыкчы ёзу-биле тургускан.

Республиканың амыдырал хандырылга черлериниң ажылынга, хандырылганың культуразынга, чагыгларның күүселедезиниң хуусаазынга хамаарыштыр чөптүг хомудалдар кээп турар. Чоннуң бедик негелдезинге ажылды дүүштүр тургустунмаан коллективтер эвээш эвес. Артык незектер чогу-биле, чедишпезин-биле соодукчулар, телевизорлар септелгезинге, багай даарattынган кылыгны катап, эде даараарынга саадаашкыннар бо-ла таварбыр. Дааранырга цехтери, ательелер хепти чүгле даараары-биле кызыгаарланып, ачыгдузаның база бир чугула хевири—ону септеп, эде, чаарты кылыры долу чедип алдынмайн турар.

«Тувашвейбыт» будурүлге каттыжышкынның Хову-Аксы филиалында, Эрзин, Бай-Тайга районнарның амыдырал хандырылга будурүлге эргелеидеринде дааранырга цехтери эрги хептри септеп, чаарты даараарынче чогуур кичээнгей угландырбайн турар. Чагыгларның күүселедезиниң хуусаазын саадады бээр ийикпе, азы үрей кылыр чоруктар ук каттыжышкынның Кызыл хоорайда ательелеринде, чер-черде филиалдарында бар. «Восток» ательеге көстюм даарадыры-биле чагыг кииргеш, оон белеп болурун ийи чыл маңаан таварылга база бар. Оон-биле кады бо каттыжышкынның будурүлгелеринде чаа модельдерни чагыгчыларга чедирип, амыдыралга беттандырар айтырыгже кичээнгей көшкан. Ачыгдуза чедиригезинин шынарын бедидер, чагыгларның хуусаазында күүседирин чедип алыры-биле каттыжышкынның будурүлгелеринде «Ритм» системаны шиңгээдип алыры көрдүнген .турза-даа, ол херек кырында беттанмайн турар. Амылын ол ёзугаар тургускан үш ательеде оон ажыы, түнеки көзүлбейн турар.

«Рембыттехникада» технологтуг сагылга-чурумнуң негелдеге амгаа дүүшпейн турарындан, амыдырал хандырылга техниказын септеп турарының шынарынга хомудалдар база эвээш эвес. Будурүлгени организастаарының депшигелиг аргазын шиңгээдип алырынче кичээнгей кошкан. Оон-биле кады чаңгыс аай наряд-биле ажылдаар арга оон цехтеринде каабак нептереяры албайн турар.

Бо бүгүнүң үнүп турарының коңгыа чылдагааны—чамдык будурүлгелерде күштажылдың күүседикчи сагылга-чурумнуң кошпаанда, социалистиг чарышты чүгле ёзу барымдаалап тургусканыңда. Харын-даа чамдык цехтерниң ажылдакчылары чарыштың негелдемелери-биле таныш эвес болуур чоруктар база бар.

Адырның ажылында баа четпестерни узамдыктырбайн, чайладыры —коңгыа сорулга. Маңаа эки ажылдыг будурүлгелериниң практиказ кырында шиңгээдип алган дуржулгазын ажыглаары чугула. Хандырылганың культуразын бедидеринче улуг кичээнгейни угландырып, чагыкчыларны хүндүлевес, эвилең-ээлдек эвес чоруктарны болдурбазын чедип алыры чугула. Советтериниң талазындан будурүлге, цех бүрүзүнге бригада аргазы-биле ажылдаарын калбартырын, будурген продукциняның шынарынга ажылчын контрольду нүштелдирерин кичээнгейге алыр. А коңгыа чүве—социалистиг чарышты хандырылганың культуразын бедидериниң чугула чепсээ чылдыр ажыглаары чугула.

Үшкү чылды чедишкинниг доозаалы

Партияның область конференциязының делегады

«Тес-Хем» совхозтуң механизатору Седип-оол Серен-оол ол мергежилиттe он ажыт чыл бараан болуп келген. Эрткен чайын ол чеди кижилиг сигенчи звенону организастаан. 1200 тонна сигеп белеткээр планын 1260 тонна кылдыр күүсеткен.

Мурнакчы болгаш хөй-ниити ажылынга кызыгак механизаторну районнуң коммунистери областтың партия конференциязының делегадынга сонгаан.

ЧУРУКТА: делегат С. Седип-оол.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Кыштаглаашкынны хүр эрттирер дээш

КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛАП ТУРГАШ...

Интервью

Кыштың башкы айы үнүп келген. Хар республиканың бүгү девискээрин шыва алы берген. Кодээниң ишчилериңе, ылаңгыя малчыннарга база бир чымыштыг, берге болгаш харысалгалыг үениң келгени бо. Бо үеним организастыг болгаш чедишкинниг эрттирер, Совет Тыванық 40 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр талазы-биле социалистиг чарыш республиканың чер болгаида күштелген. Ооң Барыын-Хемчик районда канчаар чоруп турарының дугайында интервюиу бистиң корреспондентивис К. Чооду СЭКП райкомунуң кодээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи Д. Сааядан алган.

— Он бирги беш чылдың өзек чылы дооступ турар болгай. Бо үеде кыштаглаашкынны кандыг байдалдыг эгелеп тур силер, Дарый-оол Бичe-оолович?

— Амгы үеде СЭКП райкомунуң, ооң кодээ ажыл-агый килдизиниң болгаш агроүлетпүр каттыжышкынының чөвүлелиниң ажылы Аъш-чем программазын амыдыралга беттандырарының чугула уе-чадазын — ниитининг малының кыштаглаашкынын организастыг эрттирериңче угланган. Районнуң ажыл-ишчилери бо чылын күрүнеге садар эът, сүт, дүк планнарын ай бурунгаар ажыр күүсеткилеп алган болгаш беш чылдың дөрткү чылының үлүүнде ажылдап турар.

Күс узамдыгып, чылыг үр үр туруп келгениниң, малдың деңгели шыырак олчаан. малчыннарның хей-аъды бедик. Чамдык чедир кылдынмаан ажылдарны соок душпээде доозуп ап, кыштаглаашкынның чедишкинниг болурунга магадылалды ажыл-агый бүрүзү тургускан. Кыштагларда сес муң тонна сиген чедиртинген. Дус, чугай болгаш өскедаа микроэлементилер четтирир, эм-тан-дике база бүрүн хандыртынган. Мал чемнинг ажыглалга кирген. Сүт-бараан фермаларынга база элээп чаартылгалар болгулаан. Мал чеми белеткээр цехтериниң болгаш савак хөндектээр машиналарның белеткели эрткен чылдардагыындан дээрэ. Малдың сүт-биле хандырылгазы үзе шиитпирлеттинген: суг сөөртүр он сес машина болгаш он алды кудук ажылдап турар. Кыштаг бүрүзүнде суг кудар доскаарларны салган болгаш чылыглаан. «Тыва даг-дүгү» комбинаттан иштг сүтну кыштагларже чедирип турар.

— Районда тозан муң ажыг мал бар-дыр, оларны кыштан хүр ажырар, чаш төлүн бүрүн ажаап алыр, мал ажылының продукциязын көвүдедир талазы-биле СЭКП райкому, РАУК чөвүлели кандыг-кандыг хемчегелерни ап турарыл?

— 76 муң баш шээр мал 188 кыштагга, 10 муң баш ажыг мыйыстыг бода мал 5 сүт-бараан фермазынга болгаш 58 кыштагга, 550 хаван дөрт фермага, 900 чылгы ийи кодаига кыштаар. Оларның кыштаглаашкынын чедишкинниг эрттирер талазы-биле социалистиг чарышты чер бүрүзүнде организастаан. Кыштаглаашкынның байдалын хынаан болгаш ооң түңнелии СЭКП райкомунуң бюрозунга чугаалажып көрген. Аңаа «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая болгаш Аксы-Барлык салбырлары, ол-ла совхозтуң Бижиктиг-Хая, «Шекпээр» совхозтуң Суг-Кажаа сүт-бараан фермалары кыштаглаашкынны организастыг эгелээн деп демдеглеткен.

Коллективтерден болгаш совхозтардан харысалгалыг эштерии —партбюро болгаш күүскем кежигүннерин, тускай эртемниглерии — кодан бүрүзүнде быжыглаан. Олар харыылаар черлеринге үр-гүлүү чедип. кыштаглаашкынның байдалын хайгаарап, практиктиг дузаны чедирип турардар. Удавас совхозтар айбы-биле кыштаглаашкын байдалын хынаар тускай үнүүшүннер база эгелээр. Малчыннарның аъш-чем, одаар түүл, сакманчы болгаш еске-даа негелдеринии талазы-биле хемчеглер алдынып турар. Автомагазиннерниң, эмчилериң, бот-тывыныр уран түүл коллективтериниң малчынларга баар үе-зин база тодаратқан. Лекторлар болгаш агитаторлар партияның иштики база дашты-ны политиказын, мал кыпсаглаашкынының байдалын болгаш чугула сорулгаларны малчыннарга тайылбырлап бээр. Амгы үеде хойжу бригадаларда болгаш сүт-бараан фермаларында коммунистиг күш-ажылдың болгаш экономиктиг өредилгенин чээрби школазы ажылдап турар.

— Ынчаарга, Дарый-оол Бичe-оолович, четпестер дуза-йында чүнү чугаалап болур силер?

— Четпестер болгаш чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бистe хөй. Кыштаглаашкынга эң-не чугула үүлдү — мал чемин ап көрээл. Бөдүүн мал чемнерин эрткен чылдың деңелинден чаңгыс-ла «Барлык» совхоз, силосту үүлее «Шекпээр» совхоз ажыр белеткээн. Бүгү мал чемнерии чемгерилге единицазынче шилчидерге, зоотехниктиг саналга ёзугаар негеттинип турарының чүгле дең кезии бар. Ынчангаш малдың хей кезии чер оъду оъттаар. Бар мал чемнерин шуптузуп болбазырадып, амдан болгаш хоолу киирип бээр аргавыс база чок: мал чеми болбазырадыр цех чедишпес, чамдыктары үрелип-даа каар-дыр.

Ажылды организастап турарывыста улуг четпестер бар. Эртемниң чедишкиннерин болгаш муриакчы дуржулганы ылаңгыя үеним негелдеэя болу берген бригада кереэзии неттередип турарывыс оожум. Маңаа кольду тускай эртемниглер сиiаар ужурлуг. Ындыг турбуже, оларның элээп кезии чогаадыкчы ёзу-биле эвес, олутпай болгаш шүшпец, дей аът чок ажылдап турар. Дуржулга, шенедге болгаш саналга кылып турар кижи бирык чок. Кандыг-бир ажыл кылырда азы шиитпир үндүрерде ыкап-ла айтыышкын маңаар, эрең гейлээр ажылдакчылар бар. Бодунуң билиг-мергежилин үргүлүү бедитпес, харын-даа корум-чурум хажыда бээр специалистер безин бар. Ынчангаш кадрлар-биле ажылды кыштаглаашкын үезинде шыңгыярадыры негеттинип турар. Бо талазы-биле хемчеглерни база ап турар бис

ЯДРОЛУГ ДАЙЫННЫ БОЛДУРБАС

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛДААР БИС

Бай-Хаакта чоннуң амыдырал хандырылга будурүлге эргелеиниң ажыл-ишчилери СЭКП Төп Комитединиң Чикгизис секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Юрий Владимирович Андропоовтуң Медеглелиин-биле деткиң, чүүлдүгүнүмүшаан. Төрээн чурттувустуң экономиктиг болгаш камгалалыр күүүзүн улам-на быжыглаар дээш, шалыпчы ажылдаарын чоокта чаа болган митингиге илергейлээн.

Рейганның администрациязының Барыын Европага ядролуг америк чаа ракеталарны тургузуп эгелээн чоруу бистиң чурттувуска болгаш ооң эвилелчилериңе канчаар-даа аажок улуг кыналышкындыр. Ынчалза-даа америк дайынзыракчыларының озуулдап үүү-даа бүтпес. Совет кижи бүрүзү бодунуң эки ажыл-ижи-биле Төрээн чурттуң күү-шыдалын улам быжыглап шыдаар-даа.

Бистиң будурүлге эргелеиниң ажыл-ишчилери чонга 16 хевириниң ачыгдузазын чедирип турар. Чоннуң чагыгларын чогуур хуусаазында эки шынарлыг кылып бээр дээш телепатиг үлүүн кирип келген. Озек чылды чедишкинниг доозаар дээш ажылдап келгенивистиң түңнелинде, эрткен он бир айларда чонга ачыгдуза чедиригезинин планныг даалгалары чедишкинниг күүсеткен. Демиргүлүкчүлериниң мурнуда салдынган сорулгаларның күүселедезин хандырарынга эргежок чугула бүгү түүлдер ам бар.

Амгы үеде демир-орукчуларның кол сорулгазы — ажылдың быжыг турушгуун хандырары, чедип алдынган эки түңнелдерин беш чылдың арткан үе-шаазының бүгү дургузунда быжыглаары болгаш улам көвүдедири болуур.

(СЭТА).

АЖЫ-ТӨЛДҮҢ ААС-КЕЖИИ ДЭЭШ

Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европаның чамдык чурттарынга тургузуп эгелээн дугайында медээни дыңнаваш, америк администрациянның болгаш НАТО чуртгарының чаазактарының саарыл чок, аймылдыг ол ке-зелиишкиннерииге киленгизиишкинивисти илергейлеп тур бис. Бистерни коргударын империалистер ораалдажып турардыр. Олар бистерни, совет кижилерни коргуузун чыдаавастар. Кандыг-даа агрессорга ойтур шавыышкынны бээрингe совет улус кезээде белен.»

«Советтер бистерге кыжынып турар» дeп, НАТО-ның хартаачылары бадыткап турар. Ол дээрге калчаалыг үүгүл-дүр! Бистиң изиг күзелливис — ол дээрге тайбың болгай. Бистиң ас-бүдевистиң безин ап көрээли. Он ийи уруглаарлыг кижи мен. Оларның алдызы — оолдар. Ажыл-ишчилер, инженер-техниктер, эмчилер, школаларның багыштаачылары, ооң дээштиин хандырарынга совхозта профэвилел организациялары организаторлуг күш болуп турар. Аъ-чимда профэвилелдерниң 4 шестком, 17 профбөлүк бар. олар шупту 741 кежигүннү хаара тутқан. Чарыштың организастап, ооң түңнелдеринии ай, квартал санында үнүп-дүрбүшаан. мурнакчыларга моральдыг болгаш материалдыг шилчидерии тыскып турар. Профэвилел комитединиң чанында адалы секторну дамчыштыр ажыл-ишчилерниң кадыкшымынын, күш-ажылының камгалалының, оларның дыштанылгазын организастаары, аймылдап хандырылгазын эки-жидерииң талазы-биле ажылдарны чорудуп турар, оларның ажылында чамдык четпестер бар. оны эдер дээш профэвилел хураалдарынга сайгарып көрүп, чогуур хемчеглерни ап турар.

О. КАРА-САЛ.
Ооң-Хемчик район.

ДАЙЫННЫ КӨӨР ХӨӨН ЧОК

Эш Ю. В. Андропоовтуң Медеглелии чер-черде ижилер изии-биле үүлдүгүнүп, деткип турар. Барыын-Хемчик районнуң «Дөң-Терезин» совхозтуң ажыл-ишчилери ук Медеглелди ханы сонуургал-биле танышкан. Совхоз төвүнге эрткен митингилерге 170 ажыг кижи олурушкан болгаш 11 кижи санаал берген. Совхозтуң конторазынга кодээ Советке база ясли-садка болган митингилерге түвө чугаалаан Дой Саая, Чачар Сарыглар болгаш оон-даа өскелер Коммунистиг партияның, Совет чазактың тайбыгга ынакшылдыг политиказын детпишаан, ук Медеглелди ооңгуг үезинде кылганын деткип, күш-ажыл-биле Совет күрүнеии быжыглаарынче чонну кыйгырган. АКШ-тың болгаш НАТО-ның империалистери дайынны белеткеп, боо-чепсектеи эдерде будурүлге турарынга шиитпирлиг удурланып турарын иелер Орланмаа Ооржак, Хеймерек Ооржак олар илередип, дайынны көөр хөөн чогуп, тайбынны камгалаар дээш үнүп кадып турарын чугаалааннар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ТАЙБЫҢ ФОНДУЗУНГА

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында шехтер болгаш эътелгер зайы-биле митингилер эрткилээн. Анаа СЭКП ТК-ның Чикгизис секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелии бүрүү-биле деткип турарын ажыл-ишчилер илергейлээн. Фабриканың үүрмектеп сорттаар комплекзинге эрткен митингиге Медеглелди партия организациязының секретары Николай Дмитриевич Злобин таныштырган. Митингиге түвө чугаалаан 5-ки эвилелчиниң ажылчыннары Борис Куулар, Вера Ховалыг, электрослесарьлар бригадирин В. Новиков болгаш өскелерлээ Совет Эвилелиниң Коммунистиг партияның, Советтиң чазагының тайбыгга ынакшылдыг политиказын бир үнүүр деткип, АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилери күрүнелериниң чазактарының боо-чепсектерни эдерге будурериниче угланган дайынчырак политиказын шинчилээри буруу шаап турарын чугаалааннар.

УСКА-ның № 2 эвилелиниң митингиниң эътчет мастери, партияның область конференциязынга делегат кылдыр сонгуткан Татьяна Прокопьевна Бараанова ажыктаан, Медеглелди таныштырган. Митингиге түвө чугаалааннарның саналдыг ёзугаар үүрмектеп-сорттаар комплекстиң ажылчыннары бир хүнүнүң ажыл төлевирин тайбың фондузунче шилчидерин шиитпирлээн.

Д. ОДАН-ООЛ.
арыглал фабриказының партбюроюнуң инструктору.

ОБЛАСТНАЯ БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Национальная библиотека Республики Тыва

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

КИЖИЗИДЕР, ХААРА ТУДАР, ЭВИЛЕЛДЭЭР

(Партияның Каа-Хем район конференциязындан)

Каа-Хем — ажыл-агыйы хей адырлыг районнарның бирээзи. Эртнен отчёттуг үеним дургузунда районнуң партия организациязының кылып келген ажылынын дону анализин партияның XXVIII район конференциязынга чыыглаан коммунистер кылып, чедишкинниорни бышыглаар, четпестерни чайладыр талазы-биле тодаргай санналдарын киирип, боттарының хөрен өйген бедлаларын чугаалаваннар.

Район көдээ ажыл-агыйында, тудуунда, амыдырал хандырылгазында болган осе-даа адырларында чедишкинниерниң дугайында демдеглеваннар, илеткел кылган СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирээ секретары В. А. Бакулин идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылга кол доктаагаан. Районнуң бүгү ажылчы чону партияның иштики болган даштыкы политиказын изиг-биле деткип, СЭКП ТК-ның Чиигзиг секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андропоптуң чоокта чаа кылган Медеглелии Коммунистиг партиязының болган Совет күрүнеэниң эң чөптүг даштыкы политиказының бадыткалы кылдыр көрүп турарын ол чугаалаан.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болган июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды уламчылаан экижидер дугайында» докгаалын удурткулга болдургаш, районнуң партия организациялары ажылчы чонуң коммунистиг кижизидилгезинге, он бирги беш чылдың планның онаалдаларын чедишкинниг күүседир дээш мобилизовчу ажылды күштелдирериие кол киржээрин салып келген дээрзин илеткелчи болган санал бергеннер коммунистер С. Бельчир-оол, С. Елькина, Г. Черешков, М. Сана-оол болган ескелер-даа демдеглээннер.

Пропагида болган агитация ажылының дээштиг, ажыл-керекчи болган: тодаргай болуруун хандырар, оон ачыдырал-биле харылзаазын ханылдыр, ажыл-агыйда болган политиктиг сорулгаларны чедимчелиг шиитпирлээрин чедип алыр дээш партия райкомуунуң бирги секретары В. А. Бакулин илеткелинге демдеглээн. Марксизчи-ленинчи өөредилгениң структуразында болган организастаашкынында иөскү өскерилгелер болгулаан. Ында ниитизи-биле 660 кижи хаара туттунган. Партия өөредилгезинде хаара туттунган коммунистерниң саны база өскен. 1980 чылда олар 68 хуу турган болза, бо өөредилге чылында барык 84 хуу апарган. Партия, ажыл-агыйда болган идеология активиниң школазы партия райкомуунуң чанында ажыттынган. Пропагидист кадрларның шынар составын экижидер талазы-биле тодаргай ажылдарны кылган.

Пропагидистериниң хей келии даанган ажылынга харыысалгалыг чоруун көргүзүп турар. Ындыларга С. К. Сарыгны, Н. А. Достайны, Г. П. Толстовоны, А. К. Самойлейкону, Б. И. Хертекти, П. Г. Самороковту болган ескелерни-даа илеткелчи чижек кылдыр адаан.

СЭКП райкомуунуң база партия эге организациялар-ның сагыш салыр чүүлдери экижи эвес. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларында ишчилериниң ортулунга идеология ажылын күштелдирери чугула. Оон эң улуг адыры — көдээ ажыл-агыйны көрээлиер. Оон материал-техниктиг баазазын быжыглаар, чер ажылының эртемге үндезилээн системазын шинчээдип алыр, мал ажылын чорударының мурнакчы технологиязын ажыглаар, кадр-лар-биле ажылды күштелдирер, күүседикчи сагыпга-чурумну чедип алыр дээш кылган ажылдар-даа, кылыр түүлдер-даа хей.

Он бирги беш чылдың эртнен йин чылы көдээ ажыл-агыйының ажылдакчыларынган улут күжениишкинин нетпен дээрзин илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа демдеглээн. Ол херекке идеология активин күжениишкинниг ажылдап келген. Ажылчы чонуң ортузунга масса-политиктиг ажылды күштелдиргенниден йин чыл он айларның дургузунда күрүнеге 5933 тонна эътти, 10124 тонна сүттү, 471 тонна дуктү саткан. Күрүне мурнунга өре болдурбас дээш демиселдиң мурнукчу одурузунга коммунистер, идеология активин чоруур ужурлуг. Ол ышкаш чер ажылында, районнуң үлетпүр бүдүрүлге черлеринде, амыдырал хандырылгада, садыгда база четпестер бар. Ол дутайында илеткелчи болгаш санал бергеннер чугаалап, илереттинген четпестерни чайладырынга идеология ажылының чугулазын демдеглеп, оон кошкак талааларын айтыканнар.

Коммунистериниң болгаш комсомолчуларның политөөдилгезиниң деңнелиигге база илеткелчи доктаагаан. Дыка хей совхозтарда болгаш бүдүрүлге черлериниде экономиктиг өөредилгеже кичээнгей кошкак деп, В. А. Бакулин чугаалаан. Бүгү-ниитиниң экономиктиг өөредилгезиниң кичээнгей салбас удурткучулар, специалистер бар, олар бо ажылды экижидериие, бүдүрүлгенин болган ажылдың ажыктыын бедидериие сагыш салбастар. Ындыг эштериниң чижээнге «Енисей» совхозтуң директору В. Кастеринин, «Ленинчи орук» совхозтуң кол инженери Н. Котовту, суггарылга системалар эргелелиниң начальниги П. Лузяниниң, амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң начальниги Т. Чигарскийни адаан.

Коммунистериниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң марксизчи-ленинчи өөредилгезин сайзырангайжыдар, өөредилгениң бедик шынарлыын чедип алыр, өөредилге биле ажыл-херектиң аразында харылзаазын экижидер талазы-биле коллективтер мурнунда сорулгаларның улуун ажылдаңгазы бүрүзү медерел бөлзин дээш кандыг ажылдарны кылып чорутса эвил дээрзиң санал бергеннер тодаргай чугаалаваннар. Партия өөредилгезиниң системазынга марксизчи-ленинчи теориимы шинчээдип алыр дээш коммунистерниң ээ-харыысалгазын бедидери, массаның чогаадыкчы идепкейин көдүрүп тургаш, оларны хумагалыг чорукка кижизидерин чедип алыры, кижи бүрүзүнүң политиктиг болгаш мөзү-шынар культуразын бедидер дээш идеологтуг ажылды чер бүрүзүге күштелдирери чугула дээрзин айытканнар.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин хуралдарга чугаалажып, политкичээлдерге өөренгеи. Күрүнениң күш-ажылдың сагыпга-чурумун быжыглаар талазы-биле айтырыг-биле холбаштыр чоруттурган ажылдар бар-даа болза, чамдык черлерде ам-даа четпес дээрзин санал бергеннер коммунистер айтыканнар. Оон чижээнге «Енисей» совхозтуң хойжузу М. Ширин-оолдуң санналын киирип берип болур. Күш-ажылдың сагыпга-чурумун экижидер дээш ында ап чорудуп турар хемчеглериниң дээш чогун ол шүүмүүлээн. Ындыг хемчеглериниң суларгайындан прогул кылыр чоруктар «Енисейде» ам-даа чайлаттынмайн турар. Чүгле бо чылын ук совхозка 1085 кижи-хүнү үстүрген. Ол ышкаш социалистиг чарышты организастап турарында четпестер хей. Оон түүнделерии чогуур үезинде үндүрбес, неделеларии тодаргай ажылдап кылбаан. Совхозтуң сүт-баран фермазының сөөлгү үш чылдың планның онаалдаларын күүсетпейн келгени — ындыг чылдагаанарның ужуу. Культура-массалыг ажылдар ында чогуур дептелде эвес, малчынның ортузунда экономиктиг болгаш политиктиг өөредилге болгаш чок үстү бөөр.

Социалистиг чарыш —ажыл-агыйны экижидериниң бир кол быразы болур. Ону организастап турарында улуг четпестер чер-черде барын коммунистер шүүмүүлээннер. Ылаңгыя чарын түүнделии үндүрүп тура бүдүрген продукциянын шыварын, оон ботүнезин кайы хире чинчеткении, коллективте күш-ажылдың сагыпга-чурумунуң байдалын өөренип көрбейн баар коруктар бар. Материалдыг будурулгеде ажылдан турарларның чөөрби хире хуузу чыл санында ылавыг онаалдазын күүсетпейн баары — социалистиг чарышче кичээнгейии кошкадып турарында. Ындыг черлерниң чижээнге «Енисей», «Ленинчи орук» совхозтарны, № 958 КМК-ны адаан.

Он бирги беш чылдың өзек чылынын төнеринге чедир чаигыс ай безин четпес үе арткан. Чылды чедишкинниг доозар, мал кыштагладыышкынын организастыг эрттирер, часкы кампанияларга амыдыраштан белеткеиир, будурүлгенің кол-кол айтырыгларынче кичээнгейии күштелдирер болгаш өске-даа чугула айтырыглар коммунистериң мурнунда турып турар. Ону чедишкинниг шиитпирлээриниге партийжи удурутулганың стилик болгаш методун улам сайзырангайжыдар, ажылчы чонуң ортузунга идей-политиктиг ажылды күштелдирер, партия организацияларының дайыны арга-шынзээ бедидер, он бирги беш чылдың планның онаалдаларын бүрүн күүседир дээш социалистиг чарышты дээштиг организастаар ужурлуг дээрзин делегатгар саналдааннар. Бо ажылга партия организациязы бүрүзү, коммунист бүрүзү хамыдыпга артнас, ажылчы чонну кижизидер, социалистиг чарышче оларны хаара тудар, планнар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүселдезиниче эвилелдээр хүлээлгелиг деп, олар чугаалаваннар.

Конференциига СЭКП Тыва обкомунуң ийнги секретары П. И. Кравченко - киришкен болгаш чүве чугаалаан. Бистиң республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниге каа-хемчилерниң киирип турар салымышкынына ол доктаагаан. Ада районнуң ишчилери көскү салымышкынын киирип турар-даа болза, ооң-даа артык кылдыр ажылдап болурунуң аргалары бар дээрзин айыткан.

СЭКП райкомуунуң чаа составын ук конференциядан соңгаан. Оон баштайгы пленумунга организастыг айтырыларны чугаалашкан. СЭКП Каа-Хем райкомуунуң бирги секретарыпга В. А. Бакулин, ийнгизиниге — М. К. Доржукай, секретарыпга — Н. О. Товуу соңгуткан.

Д. ЧЫДЫМ,
«Шынын» тускай корр.

ЧУРУКТА: белен продукция — дадарбас кан дадаазын үлетпүрүнүң дыка дөй адырларынга эң-не чугула материал болур.

Р. ДЕНИСОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ОРУКТАР ШЫНАРЛЫГ СЕПТЕТТИНГЕН

Ак-Довуракта № 3 оруктудуг эргелелиниң ажылы хей талалыг. Септелгеден ыгыда орук демдектерин чурумчудар, транспорт организациялары-биле харылзаа тудар дээш өске-даа ажылды олар чорудуп турар. Эргелелдиң Кызыл-Мажалыкта участогу чыл планын 10 айларда күүсеткеш, Тыва автоорук эргелелиниң коллективтериниң аразында социалистиг чарышка тиилеп үнгеш, шилчиир Кызыл тук-болгаш акша шаңналды чаалап алган. Участоктуң бригадалары ам 1984 чылдың үлүүнде ажылдап турар.

Участок мастери Соян Белек-оол күш-ажылды организастаарын экижидер айтырыг бирги черге турган дээрзин демдегледи. Черле ынчаш сөөлгү үеде күш-ажылдың сагыпга-чурумну экижээн. Моон мурнунда чылдарга бодаарга, бо чылын хей ажылдар кыдыынган. Кол кичээнгейии шымарны экижидериие коллектив угладырган дугайын мастер чугаалаар болду.

Автобус, машина, мотоцикл болгаш өске-даа техника орук ижиде белен үредбес Ылаңгыя пассажирлер аргыштырылгазынга чазаглыг оруктар негеттинип турары чугаажок. Барыын-Хемчик районнуң суурларының аразында оруктар багай болганындан чонуң негелдезип хандырбайн турган болгай. Ону экижидериие орук тудуг-септелге участоктарының киирип турар үдүү улуг дээрзи билдингир. Бо сорулгазын ажылчынар чедишкинниг боттандырып турар.

Участок 8 километр узун оруктуң капитал септелгезии сентябрь айда доозуткан. Тээли — Кара-Хөл аразында 3 километр оруктуң. 3 көвүргүнүң септелгезин октябрьда долу кылдынган. Орукта тектүнген сай материалдарының шынары эки. Даг-дүгүнүң хоюлаттынган шишкидизин улуг самосвалдар сөөртүп турар.

Мурнакчы коллектив ам 1984 чылдың бирги кварталының эвлчээнче киргеи. Район төвү-биле Эрги-Барлык болгаш Дөн-Терезин суурларның аразында оруктарның септелгезин эгелээн. Бульдозер башкарыкчызы Өпей-оол Хертек, тракторист Кувискаал Хертек, грейдерист Овал Хомушку эки ажылдап турарлар. Олар кывар-чаар материалдарны камнап ап келгеи.

Боттарының кол ажылындан ангыда, участоктуң ажылчынары «Дөн-Терезин» совхозка мал чеми белеткелиниге болгаш кыштаглаашкын үезинде шеф дузазын көргүзүп турар. Олар кажааларны септешкеи. Ол ышкаш участок төвүнде гараж септелгезин боттарының күжүбиле кылып алганнар.

Ажылчыннарның кызымак ажылын чаа эгелээшкинин деткиир үжүрлуг Ак-Довуракта орук-көвүрүг-септелге эргелелиниң начальнигни Ю. П. Бычков машина-техника-биле четче хандырбайн турары четпес. Оруктар септеп турар ажылчыннарны чедирбес, кывар-чаар үүл чок дээш олдуруптар, кылаштап чедер дээрге, черниң ырааа кончуг. Ак-Довурак — Абаза аразында орукта 76 километр черде ажылдап турар улустуң хандырылгазын экижидери чугула деп бодаар мен.

Ак-Довуракты № 3 орук тудуг-септелге участогу бо чылын 1 миллион 29 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Эргелелде партия эге организациязы (секретары Р. Седен) участоктар аразында социалистиг чарыштың кижизидиичи ролюн улгаттырар дээш элээн хемчеглерни ап турар. Чарыштың түүнделерин хана солунга, көргүзүг самбыраларынга чыдыдып, ооң түүнелиниң деңнелдиин, көскүүзүк чедип алганы эки. Коллективтерде күш-ажылчы, идей-политиктиг кижизидилге ажылының экижиринге коммунистериң, күш-ажылдың хоочунарының салдары улуг болуп турар. Бо беш чылда эргелелдиң ажылчынары Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарның төптери-биле суурларын харылаштырар бүзүрелдиг, эки оруктарны кылыр сорулганы салган ажылдап турар.

С. СЕРИН-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

Доктаамал комиссияларда

ПЛАН ЁЗУГААР

Советтериң ажылынга доктаамал комиссиялар — улут күш. Олар Советтиң мурнунда туруп турар ажыл-агыйы айтырыгларын шиитпирлежиринге идепкейлиг киржип турарлар.

Улус депутаттарының Чадаана хоорай Советиниң доктаамал комиссиялары Советтиң хей талалыг ажыл-чорудулгазынга киржип, ажылын план ёзутаар тургускан.

Моон удуртканым социалистиг хоойлу-дүрүмнүг болгаш хей-ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле доктаамал комиссияның ажыл планы хей талалыг. Оны кол угламышкыны — Советтиң девискээрииге хей-ниитиниң корум-чурумун быжыглап, социалистиг хоойлу-дүрүмниң хажыдыышкынарын болдурбазы. Ол айтырыгларны комиссияның хуралдарынга чугаалажып келген. Комиссияның чоокта болган бир хуралынга хоорайның № 1, 2, 3 ортумак школаларында урут-дарыының өөредилгезинче, оларның киижизидилгезинче сагыш салбас, ада-иелерни келдиртип, совет өг-бүлениик, ада-иелериниң хүлээлгелериниң дугайында чугаа чоруткан. Анда шыңгыы чугаа болган.

Доктаамал комиссияның хуралынга келдиртип, буруузу дээш депутаттар мурнунга турган ада-иелер районнуң амыдырал хандырылга будурүлге эргелелиниде, хоорайның № 2 школаның интернадында, суггарылга системазының эргелелиниде ажылдап турарлар. Комиссия хуралының шиитпирии ук кижилериниң ажылдап турар коллективтеринде профилактика чөвүлелдериниче шилчитиен. Оон-биле кады өөредилгези кошкак ургулар лыг өг-бүлениик ажылдарын кылган. Эргелелде партия эге организациязы (секретары Р. Седен) участоктар аразында социалистиг чарыштың кижизидиичи ролюн улгаттырар дээш элээн хемчеглерни ап турар. Чарыштың түүнделерин хана

Эә ёзу-биле

ТУДУШ ХОЛБААЛЫГ

«Комплеистиг механизация бөлгаш күш-ажылчы сагылга-чурум!» — «Красноармейскугөль» хатты мыышкынның дагмыларының чедимшкинниие дуза болган кол үүл ындыг. Чыында алган социалистиг хүлээлгелерии ол авырга социалистиг чарыштың эгеленчиляри хуусаа бетинде күүсеткен: күш-ажылдың будурүнчүлүүнүң талазы-биле Дөнбасста эң бедик түүнделерни өөрө чедип аябышаан, планнан амыр 700 муң тонна хөмүр-даш ты казып тыпкан.

Хөмүр-даштыг казып тыварының чер иштинче улам хамыдаза-даа, оон хаттарны эвээмезе-даа, будурүлгениң хемчээлин аңаа удуур тургузуп, техниктиг дериишкиннерни чорутканының түүнелиниде, ол хаттыыышкында хөмүдаңгай ажылдыг будурүлгелео чок болган. Тус черниң байдалынга чаңчыыпаан техниканы ында база ажыглаамы эки түүнделерни берген. Беш чылдың эгезинден бээр чылган өөрелерин ажыыштн таарымчалыг организастаанының түүнелиниде Димитров аттыг шахтаның коллективи ажып эрткен. Шахтаның ханызынче улам кирип, ажылдың моон соңгаарғы темпизин дүргедеириинге таарымчалыг үүлдерни кылып, берге участоктарга ажылдап тургаш, хөмүр-даш бээриниң талазы-биле өзөлдээшкыныныг турганнар. Хөмүр-даштың ында таваржып турары чуга хаттарынга күүлүүг техниканы ажыглаары берге тургаи. Ынчангаш будурүүчүзү эвээш комплекстерни ажыглаарын шиитпирээннер. А бо чылын ол шахта будурүлгениң планнан ажыр бергени өөрөр чүүлүнүң бештиң бир кезинин берген. Ол өөрөр чүүлдү чуга хаттардан алганы белен эвес.

Эң аныяк болгаш күүлүг — Стаханов аттыг шахтаның дагмылары чап-чаа тургустунган комплекстерни, комбайннарны, чер өөрөнүң транспортунуң секциялыг поездилерин диидим ажыглаамының түүнелиниде планга немей 25 муң тонна хөмүр-даштыг казып тыпкан.

Каттыжылышынының күш-ажыкчы коллективтеринде кол лозунг мынаыг: «Бүгү ажыл шагын — ажыл-херекке ажыглаар!». Будурүлгелериниң удуртукчуларының башнарын турары күш-ажыл чурумунуң штабтары ол бүгүнү быжыглаарынга дузалаан турар. Оларның киржилгезиниң эчызында, прогул саны кызырыгаан, ажыл шагының чидирии эвээжээн. Ажыкчыннарның хереглеини будурүлге черинге хандырып, хоорайның организациялары чонну хүлээп алырын чурумчутнанының түүнелиниде, күш-ажылдың будурүкчүлүүнге ийи муң ажыл хүүн кампап алган.

Б. ГЕРЦЕНОВ.

ИНЖЕНЕР

Марик Сергээвич Ооржак Кызыл-Мажалыктың эът комбинадының үс болгаш техниктиг фабрикаттар кылыр цехиниде бо будурүлге ажыглалга киргеидем бээр ажылдап эгелээн. Ажылынга кызымак болгаш бедик шергежилдиг ажылчынны эңнеорүү хүндүлээр. Будурүлгешиң мурнакчызын цехтиң бригадириинге соңгаан.

Бригада кежигүүриниден Кара-оол Ондар, Кодан-оол Мижит, Эрес-оол Ооржак болгаш ескелер-даа дагдыкчы М. С. Ооржактан чыда калбайн, хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турарлар. Найыралдыг коллектив цехтер аразында социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп келген. Бригадирниң чуруун районнуң Хүндүлел самбыразында аскан.

С. САРЫГЛАР.

ЧУРУКТА: М. С. Ооржак.

В. МОНГУШТУҢ фотозу.

ИНЖЕНЕР

Кедээ ажыл-агыйда будурүлгезиниң ажыктыг чоруун бедидип, чурттун Аъш-чем программазын күүседирин — партияның кол метелделериниң бирээзи болгаш хүниүн чүгула айтырыы.

Шак ындыг чогаадыкчы ажыл-ишчи кижилерниң бирээзинге Тываның Кедээ ажыл-агыйы дурмулга станциязының кылдыс эргелекчизи инженер Владимир Сергеевич Фомин хамаарыыр. Ол боду Ада-чурттуң Улуг дайынының кыргыкчызы, инженер-механик, Тыва АССРниң алдарлыг чаартыкчызы. Кыска үеннң дургузунда безин ажыл-агыйга 10 ажыг чогаадыкчы ажылдарны, сүмелерни киирип, кедээ ажыл-агыйның аар болгаш улуг күш негеттинер ажылдарын чингедип, оларга чарыгдалды эвээжедиринге, экономиктиг ажыктыын бедидериие улуг кичээнгейии салып турар. Оон чогаатказы дериг-хереклерии ажыглалда кирип, эвээш эвес түүнүг хамналгаларны ажыл-агыйга киирип турар. Каш хижектерден керээлинер.

Хой өстүрер ажылга ховуларның аза-оъгу деп үүнүүнүң хоралыын билбес малчын чок. Ынчангаш аза-оъгу дүй үнген одарларны баш удур, ол үнүш быштайн турда, бажын кестирип, малга хора чедирбес кылдыр одарларны экижидер чаа хереселди чогаадып кылган. Оон уламыидан одарлар чыл санында экижиир. Ону станцияда херек кырында ажыглап турар.

Тараа саваның чаа кескеи, эки шынарлыг турда, доп-дораан пресстээрии база ону түрмектей кестирип, чидириг чокка ажаап алырының аргаларын болгаш оон дериг-хереселдерии база чогаадып кылган. Оон өскедаа чаартылгаларны будурүлгеге хүн бүрү ол сүмелеп турар.

Оон кызымак, чаартыкчы ажылы совхозтарның будурүлгелиин күштелдирериие улуг идигни моон соңгаардаа бээр.

К. ОЮН.

СУҢГАТЧЫ ИЕ

Ие дугайында чеже шүдүктер, ырлар бижиттинчээн дээр! Ие дей сес чырык черде эң-не бүшпиыг. Чер кырында амыдыралдың, ас-кежиниин, ханызының авазы болгай. Кижи бүрүзүнге ава дең сес эргим болгаш чоок.

Ажылынчы авалар бисте хей. Олар ажылгыштын кадыг-берге-лерииден, кортпайн чоруурлар. Кергелерии, эр улус-биле бир дөмей, ажыл эртер, быжыг туралыруктуг кижилер ол. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде фашизчи совет кижилер тиилээн. Ол тиилелгеии чедип алырынга совет ие хөрээженнер эрес, чаадырыг чоруун көргүскеи.

Ак-Туруг ыяш ажыл-агыйы салбырының ажылчынарары чайын Сарыг-Бүдүң деп черге сиген кезии чеде бээр бис. Совхозтуң ажылчыннары база ында ажылдаан турар. Кызыл-Даг салбырының сигенчи звеноузунга бир херээжен кижини көруп кадар бис. Ол болза Дарый Түлүшовна Дүрбүй-дүр. Ол салбырының суггатчы звеноларын ортузунда суггатчы звеноларын ортузунда организастаан социалистиг чарыштың үргүлчү тиилекчиниң болуп, төрээн совхозунга чыл бүрүде чаагай сигении өстүрүп берип келген.

Дарый Түлүшовна суггатчы звеноза ам 7 чыл ажылдап турар. Чер суггарары хөрээжен кижиге берге ажыл болгайн канчаар. Чеже-даа берге бол, быжыг тура соруктергелерии ажып эртип шыпаар. Кыпыл-Даг суурнуң үстүү талазында 150 гектар шөлдү ол звено суггарын турган. Звеноиу пенсионнер Чанчып Ховалыг удуртуп келген. Звеноза 6 кижи бар. Олдарның хей кезии — хөрээженнер. Дарый Дүрбүй, Валентина Минчит-оол олар, ыр кижилер-биле бир дөмей, эрес шүүлүүлү ажылдаан.

Дарый Түлүшовна — ол үүлгүүң ажыл-ишчи, төлептиг кези. Ол звено келир чылын чаагай дүжүттүг мал чеми өстүрер дээш бир деминг ажылдап келген.

К. КОМБУ.

АНЫЯКТАРГА ҮЛЕГЕРЛИГ

—Хамаатты ижин төрээн черииге изин арттырер. Хейиүң херээ дээш ак сеткилдиг ажылдап, чурттап чорааннарны чон хүндүлээр. Алдар-ат аңаа чайгаар келир — деп, күш-ажылдың хоочуну, дагдыкчы Б. Монгуш чугаалаар.

Оон-биле ужуражып бөлүа чеде бээр кижи мен. Чоокта чаа оон өг-бүлези-биле чугаалажырымга, ол эрткен амыдыралын-даа хөөрегласди. Байысхылаң Монгуш бичезиндеи-не байларның хөөн кадарып шаг болган. Дондуй-Хаа, Калчан-Койнаа, Семис-Мөөрен дээр байларга хелечиктеп чораан. Шак мындыг берге амыдыралдан чаагай аас-кежиктиг чурттаалгага чедир оон көрбээнин чок. Амгы үеде аныяктарга дагдыкчы болуп, оларга төлептиг сургаалдазын кылып, школачыларның хүндүлүг залчызы апарганын чон билир.

Чоокта чаа Украинага бызаа катап чораап келген. Ол Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржип чораанын эңнеорүнге, салгакчыларынга бөлүа чугаалай бээр. Байысхылаң Данзынович кады чайылдажып чораан эштери В. Белекей, Г. Адыг-оол, О. Санчат-сол, А. Ак-оол, О. Оолак болгаш ескелер-де школачыларның күзенчиг залчылары болуп, боттарының эртнен орууи ажыктыг, солуп кылдыр чүүлдүн бээри өөрүнчүг.

Амгы үеде коммунист Б. Монгуш хей-ниитии ажылдарындан чыда калбас. Хоорайның танйыыл албан черлериниде контролёр хүлээлгезин ол идепкейлиг күүседип, ында аныяктарга, арга-сүмелиин дамчыдып чоруур. Ол контролёрларга, инструкторларга, бригадирлерге күрүнеиин эт-хөреңгиин сереемчилелдиг камгаларының тайылбырын кыып келген.

С. САНДЮ.

Бай-Тайга районнуң «Бай-Тайга» совхозунда Дамбый Иргитович, Даңзы Наздыновна Дамаанаронуң өг-бүлези мал ажылынга ажыглаваидан бээр 26 чыл болган. Төрээн совхозунуң малының башын өстүрүп, оон продуктулуг чоруун бедидип, совхозтуң экономиказын хөгжүдериинге олар эвээш эвес үлүг-хүүзүн киирип чоруурлар. Малчыннар чайын Хемчик башында Улуг-Даш тайгага чайлаар. Олар неделиида төруүр 300 ажыг өскүлүг. Чайгы үеде оларның семиртилгезии эки организастаан.

ХҮЛЭЭЛГЕ АЛДЫНГАН

Малчынларның чыл санында көргүзүглери эки болуп келген, олар совхозтуң мурнакчыларының одуруунда чоруп турар. Он бирги беш чылдың үшкү чылында төруүр 100 бешка онаштыр 92 ажайны, бир өшкүден 900 грамм дуктү кыргып алгаш, багай эвес көргүзүглүг ажыглаан. 1983-1984 чылдарның ныштагланашынынга хынамчалыг белетиенген.

Дамбый Иргитович бодунуң онаашкан ажылынга кызымак, ында аныяктарның дагдыкчызы. Оон дагдынган аныяктары ошкү малчыннары Хүлерээл Содунам, Паавыя Параат олар надаргаи малынга эт-харыысалгалыг, сагылга-чурумнуг кадарчылар. Олар Дамбый Данарның үлегерин эдерип, оон арга-дүрүмүлгазын ажыглап ажылдап турарлар.

Совхозтуң 6 кижи состав-тыг тудуг звенозу малчынның ныштаанга чаа чурттаалга бажыңын тутнан. Оон печказы ныдыынмаан, сөңгалары шилдеттинмээн. Оон уламыидан ол башкы аңгаа ажыглалга кирбээн. Ныштаг совхоз төвүнден 10 километр черде туруп турар. Аңаа электри чырыын киирериин ол дилеп орар. Малчынның башкын ажыглалга киирип, электри чырыын киирер талазы-биле хемчеглерни алыры негеттинип турар.

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргеиниден бээр 40 чылынга күш-ажылчы белекгериниг ушурагыры-биле 1984 чылче бедитчен хүлээлгеии малчын алган. Төруүр 100 ошкуге онааштыр 100 ажайны камгалап, бир баштан 1 килограмм дуктү кыргып алырын, 10 тонна сиген кезип белетиээрии болгаш 6 тонна одекти болуп алырын хүлээмген ажылдап турар.

Х. КАРА-ООЛ.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылыын үнелеп көргенинииң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өөрүмээлиндеи «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Сүүр-Кара Күжүгетовна **Буур** — «Кара-Хөл»» совхозтуң ажылчыны.

Хомушку Дамбаевич **Бызыок** — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Доржу Салчакович **Делгер** — «Мурнакчы»» совхозтуң малчыны.

Дамдын Белекович **Күжүгет** — «Кара-Хөл» совхозтуң малчыны.

Папыы Бүрбүевна **Күжүгет** — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Арышмаа Сүүр-ооловна **Мандараа** — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Арапчор Дамбаевич **Саая** — «Кара-Хөл» совхозтуң малчыны.

Доңгак Чаизанович **Сарты-оол** «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Шожал-Даржаа Наадың-Хөөевич **Хертек** — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Сендин Миндиновна **Хомушку** — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Пирин Дамдын-оолович **Долаам** — СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтуң ажылчыны.

Сундуй-оол Дүмен-Назынович **Доңгак** — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң малчыны.

Борбак Чигир-ооловна **Куулар** — Чадаананың № 2 ортумак школазында кижизидикчи башкы.

Далбын Аратынаевна **Куулар** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Долчай Кундуповна **Куулар** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Дүбет-оол Лопсанович **Куулар** — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Ондар Бапыкович **Кыдыр-оол** — ИХК-ниң таңнылыл килдизиниң контролёру.

Арыы-оол Хөлүүкпеновна **Моигуш** — Чадаананың райүлетпүр комбинадының ажылчыны.

Бүрүнмаа Сүрүнмеевна **Монгуш** — ИХК-ниң таңнылыл килдизиниң контролёру.

Чаш-оол Шактарович **Монгуш** — Чадаананың орук-септелге-тудуг эргелелиниң ажылчыны.

Арак Данзуруновна **Ондар** — Чадаананың орук-септелге-тудуг эргелелиниң бухгалтери.

Дагба Тас-Хуиаевна **Оржак** — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Алдын-Суут Чүлдүмовна **Сат** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Дамдын Сагдыевна **Сат** — Чадаананың харылзаа белдириниң электромонтёру.

Дүү-Дарый Ортун-ооловна **Сат** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Шооча Шойевна **Сат** — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Герасим Семёнович **Созыев** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң сан килдизиниң инспектору.

Егор Никифорович **Фроленков** — «Каа-Хем» разрезтиң Чадаанада участогунуң экскаватор машинизи.

Алдын-кыс Балчыровна **Чүльдүм** — районнуң төп эмнелгезиниң эмчи сестразы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Батрадх Семёнович **Бериев** — республиканың Одалга үлетшүрүүнүң министерствозунуң Чербиде ыяш белеткээр пунктузунуң чолаачызы.

Анатолий Павлович **Казанцев** — Кызылдың ыяш ажылагыйының Чербиде лесничествозунуң лесничи.

Василиса Ефимовна **Ловатина** — республиканың Одалга үлетшүрүүнүң министерствозунуң Чербиде ыяш белеткээр пунктузунуң ажылчызы.

Нина Фиофиловна **Рудкова** — Чербиде дузалал школазының башкызы.

Илларион Хуракаевич **Салчак** — республиканың Одалга үлетшүрүүнүң министерствозунуң Чербиде ыяш белеткээр пунктузунуң ажылчыны.

Тамара Яковлевна **Симакова** — Чербиде ортумак школа-интернаттың үлүг кижизидикчи башкызы.

Екатерина Георгиевна **Суворова** — Чербиде ортумак школа-интернаттың кижизидикчи башкызы.

Нина Леонтьевна **Тарасенко** — Чербиде дузалал школазының башкызы.

БИЙ-ХЕМ РАЙОНДАН

Евдокия Ивановна **Ануфриева** — райпо бухгалтери.

Анастасия Николаевна **Бобровская** — районнуң төп эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Фауст Брониславович **Бобровский** — пенсионер.

Герасим Викулович **Воронков** — Тураның район аразының «Сельхозхимия» бүдүрүлге каттыжышкыныңың чолаачызы.

Надежда Ефимовна **Воронкова** — районнуң төп эмнелгезиниң ажылчыны.

Николай Лазаревич **Горностаев** — Күрстрах инспекциязының начальныгы.

Раиса Яковлевна **Грибачёва** — ССРЭ-ниң Күрбанкызының Тывада конторазының Туран салбырының кол бухгалтери.

Эмилия Ивановна **Доронина** — райкүүскомнуң социал хандырылга килдизиниң бухгалтери.

Валентина Перфильевна **Зотова** — районнуң төп эмнелгезиниң ажылчыны.

Клара Перфильевна **Ефимова** — «Красноярсидорстрой» трестиң № 833 тудуг эргелелиниң инженери.

Григорий Порфирович **Иванов** — Тураның орук-септелге-тудуг эргелелиниң мастери.

Зинаида Александровна **Кадинина** — Тураның орук-септелге-тудуг эргелелиниң ажылчыны.

Вера Архиповна **Колычева** — Тураның орук-септелге-тудуг эргелелиниң ажылчыны.

Михаил Владимирович **Котюргин** — райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелинде чер тургузукчузу инженер.

Алексей Иванович **Костенков** — Чонның амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң начальныгы.

Мария Ефимовна **Коротькова** — № 3 аптеканың ажылчыны.

Николай Александрович **Кравченко** — райпонуң белеткел конторазының директору.

(Уланчылыг).

БҮГҮ УЛУСТАРНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

АКШ-тың болгаш НАТО-нуң аймылдыг хөделиишкиннеринге харыы кылдыр совет удурткланның ап чоруткан хемчеглери чүгле социалистиг чурттарның эвес, харын-даа делегейниң бүгү күрүнелериниң улустарының эрге-ажыынга дүжүп, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыны быжыглаарыга шиитпиргиг ужур-дузалыг болуп турарын делегейниң калбак хөй-ниитизи эки билип турар. Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага тургузуп эгелээни-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелин, инда айтыкан хемчеглерин, тайбың чаа инициативаларны делегейниң тайбыңга инак миллион-миллион кижилери деткиш, чүүлдүгээнүп турар.

Европада күштериң барык дең байдалын АКШ-тың болгаш НАТО-нуң үрээри Совет Эвилели болгаш оон эвилелчилери кажан-даа болдурбас деп, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Политбюро кежигүү, ГСЧП ТК-ның секретары Г. Миттаг медеглээн. Шериг күчүзүнүң талазы-биле шериг-стратегтиг артык күштүг болур чорукту чедип алыр дээш АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле оон чоок эвилелчилериниң орландажымышкыннарынга харыы кылдыр ССРЭ, Герман Демократтыг Республика болгаш Чехословакия Социалистиг Республика оперативтактиктиг ужур-дузалыг ракета комплекстерин ГДР-ниң болгаш ЧССР-ниң девискээрниге тургузар дугайында шиитпирин хүлээп алганнар. Эргежок чугула ол хемчелер бүгү-ниитги тайбының эргеажыынга бүрүн дүжүп турар. Боттарының болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттарының аймыл чок чоруун хандырар, тайбынны быжыглаар соруглабиле ССРЭ, ГДР, Чехословакия ындыг хемчегларин ап чорудар ужурга таварышкан.

Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа күрүнелерниң аймыл чок чоруун быжыглаар, тайбынны камгалаар, ядролуг халапты чайладыр, амгы болгаш келир үениң салгакчыларынга тайбың дээрии камгалап бээр талазы-биле харыы хемчеглерни чарлаан ССКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелин Вьетнамның Коммунистиг партиязы, чаза болгаш бүгү ажылчы чоннарны бүрүн деткиш турар деп, Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүү, ВКП ТК-ның секретары **Во Ти Коиг** онзалап демдеглээн.

Англияның, Германияның Федеративтиг Республиказының болгаш Италияның чурттакчыларының эң хөй нуруузунуң күзел-соруунга чөрүштүр ол чурттарның чазактары боттарының күрүнелериниң девискээрииге ортумак ыракшылдың америк ядролуг ракеталарын тургузарынга чеп-шээрешкеш шиитпирлерни хүлээп алганнар. Барыын Европаның ол чурттарының девискээрииге америк ядролуг чаа ракеталарны тургузарын херек кырында эгелээн түүнелиниде Женева чугаалажымышкыннарынга Совет Эвилелиниң оон соңгаар киржири болдувас болган деп, **Студентиниң делегей эвилелиниң** медеглелиниде демдеглээн.

Демократтыг партиядан АКШ-тың президентизиниң албан-дужаалыңга бодунуң кандидатуразын депшидерин чедип алыр деп турар америк сенатор **А. Кранстон** медеглеп кылган болгаш америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага тургузарын доп-дораан соксадырын негээн. «Боо-чепсекти эндере бүдүрерин бистиң чүртүвустуң өөскүдүп турарыңга киленнээшкиннимин илергейлеп тур мен» деп, Си-би-эс телекомпанияга берген интервьюзунга ол чугаалаан.

Эи-не чаа ракеталарны Барыын Европага тургузуп турган, Совет Эвилелиң коргударын, принципиалдыг айтырыглар талазы-биле дүжүп бээр кылдыр ону албадаарын Ак бажың ораладышкан-дыр деп, АКШ-тың Тайбың чөвүлелиниң күүскомунуң кежигүү **М. Соломон** медеглээн. Ынчалзажок АКШ-тың администрациязы ССРЭ-ни болгаш социалистиг өске-даа чурттарны коргудуп шыдаваан, а олар боттарының аймыл чок чоруун хандырар соруглага-биле чогуур харыы хемчеглерни алган.

Женевага совет-америк чугаалажымышкыннарның ара соксаанының бүрүзүү Рейганның администрациязынга бүрүү-биле онаажып турарын ол чугаалажымышкыннарның чоруп келгенин кичээнгейлиг хайгаарап турган кижи бүрүзү эки билир деп, Англияның көскү хөй-ниити ажылдакчызы, «Улустар аразында тайбынны быжыглаар дээш» Делегейниң ленинчи шиналының лауреады **Г. Шаффер** чугаалаан. Шериг күчүзүнүң талазы-биле Совет Эвилелиндеи артык күштүг болурунче АКШ чүткүп келген болгаш чүткүп-даа турар-дыр. Барыын Европаның девискээрииге «Першииг-2» болгаш чалгыныыг америк ракеталарны тургузарынга удур кампаниязы Англияның тайбың талалакчыларының улам-на калбартып турарын ол демдеглээн.

Вашингтонның дайынзырак кедергей айылдыг политиказын эдерери болгаш өттүвери халапты, уржүктарны болдурарын ГФР-ниң чазаанга Барыын Германияның **«Вестфелиие руидшау»** солуну сагындырган. Германияның Федеративтиг Республиказының чазаа Рейганга чашпаалаар чоруун моон соңгаар-даа уламчылаар болза, ГФР-ниң девискээрииге дайынга удур, америкаиларга удур шимчээшкин улам калбарар апарарын солуи чүүлүнде айыткан.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелии, делегейниң тайбыкка инак бүгү кижилеринбиле бир дөмей, Африканың улустары база деткип турар деп, Мурнуу Африканың Национал конгрезиниң национал күүскомунуң кежигүнү **Флоренс Мопошо** медеглээн. Делегей байдалының чидиглегенииниң, Женевага совет-америк чугаалажымышкыннарның үзүлгенииниң бүгү бурузу АКШ-тың администрациязынга, президент Рейганның бодунга бүрүү-биле онаажып турар деп, Алжирниң **«Эль-муджахид»** солуну бижээн.

(СЭТА).

ГЭС ХОЛЛДУҢ ЧУГААЗЫ

НЬЮ-ЙОРК. Ядролуг халапты айылдың тургузарын күштелдирип турар Рейганның чазаанның милитаристиг оруун АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чингине секретары Г. Холл чидии-биле шугүмүүлээй.

Тарадып чоруткан медеглелге ооң дем-деглээни болза, ядролуг чепсек талазы-биле Совет Эвилелиидеи артык күштүг болуруи, баштайгы халдаашкынны чорудар күштү тургузарын Ак бажың кордап турар. «Першииг-2», чалгыныыг ракеталар, диптер аразының баллистиктиг «МХ» ракеталары, суг адаанның атомнуг «Трайдент» база ядролуг чепсектер дажыглаар стратегтиг «В-1» бомбардировщиктер болгаш өске-даа дайын чепсектерин тарадырының аргазын оларның дилеп тып турарлары ол. «Ядролуг доктаашкын» деп вашингтон чулчуруушкун — ажык болгаш кем-херектиг мөге. Ядролуг артык күш догээрииң политиказын чорудуп турарын канчап черле «доктаашкын» деп чугаалаар бис. Кара чангыс боттуг доктаашкын дээрге-ле, Г. Холлдуң санаа турары-биле алырга,— чепсегленнишкинии дүжүреридир.

«Совет шериг аймыл» деп буржуаз пропаганданың хоп-меге шүүлдерии сойгалап турар, АКШ-тың Компартиязының Чингине секретарының демдеглээни болза, АКШ болгаш ССРЭ-ниң дең эргезиигге үидезилеп алгаш, чепсегленнишкинии контрольдаар талазы-биле чугаалажымышкынларны чорудар дээш ССРЭ туржуп келген. Баштайгы халдаашкын чорударындан АКШ ойталаксавайн турар. Совет Эвилели ядролуг чепсекти бүдүрерии база калбартырын сокпадыр деп турда, Рейганның чазаа ол базымны кылыр хөпүү чок болуп арткан.

Боттарының ортумак ыракшылдың ракеталарының санын кызырарын Женевага чугаалажымышкыннарга ССРЭ санаадаан. Англияда болгаш Францияда ядролуг ракеталарны база ол ышнаш Европада бомбардировщиктерни болгаш суг адаанның хемелерии Ак бажың барымдаага алырын күзевейн турар. Женевада чугаалажымышкынарны ышкы болгаш харымсалгалыг кылдыр чорударын Рейганның чазаа күзевейн турар. Ол чугаалажымышкыннарны америк болгаш бүгү-делегей хөй-ниитизии негелээрииге Вашингтон ажыглап, «МХ», чалгыныыг «Першииг-2» ракеталарын болгаш өске-даа ядролуг системаларын баштайгы халдаашкын чорударынга ажыглаар деэш чүткүдүп турар деп, Г. Холл демдеглеп турар. Шак мындыг байдалга чугаалажымышкыннарны чорудары дээргеле даймызырак америк талага ажыктыг деп, Г. Холл айыткан.

Дайынга удур шимчээшкиннииң АКШ-та калбарып турарынга хамаарыштыр америк коммунистериың удуртукчузуиуң демдеглээни болза, ядролуг айымылды чайлдырының шимчээшкиннииң одурутларында хөй-хөй миллион кижилер киирип турар, 1984 чылда президент соңгулдаларынга бүдүүзүүнүң кол айтырыы дайын болгаш тайбың болуп турар.

Д. ОРТЕГАНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МАНАГУА. (СЭТА). Бистиң чуртувуска удур чепсектиг халдаашкынны Америкаиың Каттыжкан Штаттары белеткеп турар. Ынчангаш Никарагуага кол айылды чогум-на АКШ-тың империализмги болзуруп турар деп, Национал хосталганың саидиноожу фронтузунуң национал удуртулгазының кежигүнү, Национал катап тургузуушкун чазаанның удуртукчу чөвүлелиниң координатору Даниэль Ортега чооктa чаа журналистерге медеглээн.

Никарагуаның чону бодунуң революстуг чадаа алышкыннарын камгалаарынга болгаш империализмниң агрессиязы чимзеникшиннеринге ойтур шавышкынны таварыштырарынга бүрүн шиитпирлиг деп, ол чугаалаан.

«ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕКТИ ЧОК КЫЛЫР!»

ОСЛО. (СЭТА). Ядролуг боо-чепсекти немей бүдүрбес дугайында резолюциияны төлевилелиин Каттыжкан Нациилар Организациязынга чугаалажып көөр кылдыр киирген. Ол резолюция төлевилелиин деткиирииче Норвегияның стортингизин (парламентизин) «Ядролуг чепсекти чок кылыр!» деп национал шимчээшкин организациязы кыйгыргал. Бо айтырыгны парламентиге чугаалажыры-биле холбаштыр шимчээшкиннииң төлээлекчилери тускай бижикти парламентиниң удуртулгазынга дамчыдып берген.

Резолюция төлевилелиин Норвегияның чурттакчыларының болгаш делегейниң хөй-ниитизиниң калбак-биле деткип турарын ол документиде демдеглеп турар.

БУРУУ ШАПКАН

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). Ядролуг боо-чепсектерге контроль дугайында дугуржулганы чедип алырының аргазы Рейганның администрациязын эрге-чагыргага туруп келгеи үш чылдарның дургузунда кажаттымыдан-даа артык бичелээн-дир деп, АКШ-тың оралакчы президентизи турган У. Мондейл медеглээн. Демократтыг партиядан АКШ-тың президентизиниң албан-дужаалынга бодунуң кандидатуразын депшидерин ол чедип алыр бодап турар.

АКШ-тың амгы чазаанның даштыкы политиказын У. Мондейл шынгыы буруу шапкан болгаш Рейганның администрациязы делегейниң эң чугула айтырыгларынга чаңгызын-даа шиитпирлеэрии чедии албаан деп айыткан. Чижээ, Гренадага удур АКШ-тың агрессиязы ооң эвилелчилери-биле харылзааларынга дүшкүүрлүг чорукту улам-на чидиглендирген.

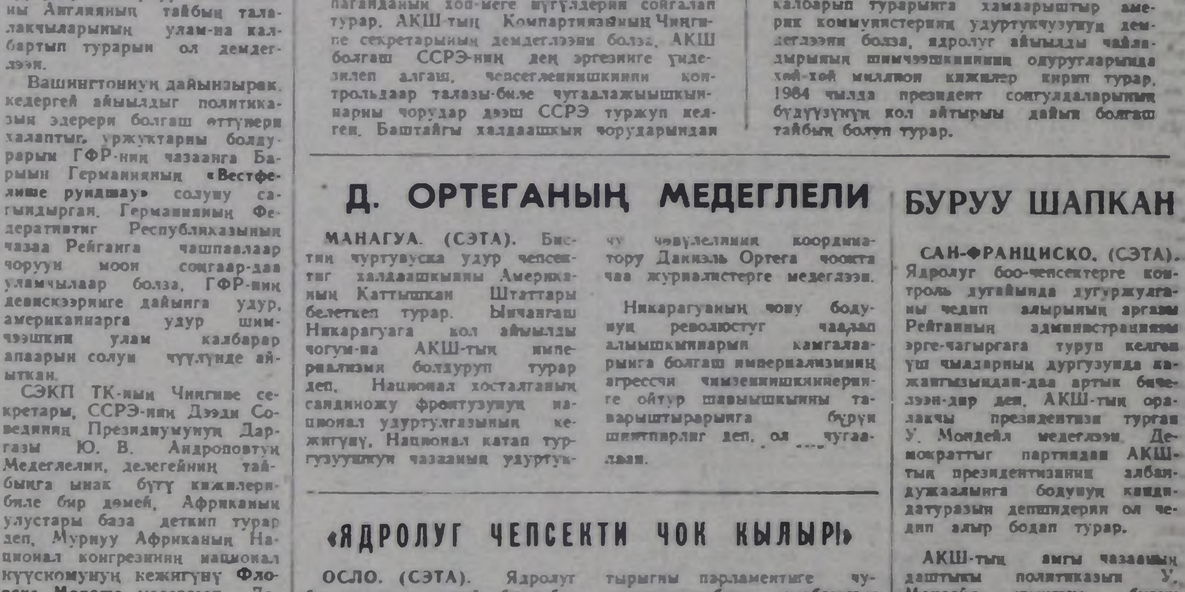

БОИН. Даймына удур хөй-иуң кижи киржикчилиг чыскаал Барыын Германияның Федеративтиг Республиказының найысылалынга болган. Чүртүүн девискээрииге ядролуг чаа америк ракеталарын херек кырында тургузуп эгелээниикге шыгыы удураныышкынын чыскаалганнар илергейлээн. ГФР-ниң бүндестагының бажыңынын эжиин олар элээн үр үеиниң дургузунда дуглай турупканнар. Тайбың талалакчыларынга удур дижинге чедир чепсегленген полицейжилерин эргечагыргалар мдалаан.

«Кандыг-даа «першиигилерин» болгаш чалгыныыг ракеталарны Барыын Европага тургуспас херек!» деп лозунгиуп адаа-биле чыскаал болуп эртken.

ЧУРУКТА: чыскаалганнарны полицейжилерии дерзин ёзу-биле тарадыр сывырып турары.

АП—СЭТА-ның фотозу.

Бөгүн — Финляндия Республиканың национал байырлалының хүнү

ҮЕ-БИЛЕ ШЫЛГАТТЫНГАН

Финляндияның төп кезээиде Пайяине хөлдүг чыпшыр эриинде улуг эвес Кухмойиен деп хоорайчыгаш бар. Ол хөл бодунуң хемчээлиниң талазыбиле ажок улуг болуп турарындан ангыда, харын республиканың найысылалын суг-биле хандырарынга онза улуг ужур-дузалыг бооп турар. Дежгейде ол улуг дээш 120 километр тоннельдя (даг адааи өттүр каскан) чалым хаяларны оттур кылган, судак дег аттыкан арыг суг ону дамчыштыр Хельсиики хоорайже кээп, ону чавагай шык агаар-биле хандырып турар.

Кухмойнен совет-финляндия харылзааларның ёзулуг символу болгаш аиаа ажок улуг ужур-дузалыг бооп келген. Найыралдың бүгү харылзааларының судалы чогум-на бүгү Финляндиягa оон вептереп турар. Хоорайжыгашта «Финляндия — Совет Эвилели» иитилелдиң өөредилге төвү бар, аиаа ужуражымышкынарны, семинарларны, иитилелдиң салбырларының симпозиумнарын доктаамал эртирип турар, а мындыг салбырлар чүртте 600 хире. Улуг октябрь байырлалының хүнү — ноябрь 7-деи эгелээш, Финляндияны тускай хамаарышпас кылдыр чарлааның хүнүнде доостур совет-финляид найырал аймыын бүдүүзүиде бир мындыг ужуражымышкынга киржир аргалыг болган мен. Бот-боттарны аразында сырый харылзаалыг ол ийи төөгүлүг болуушкунуун дугайын мында хаиызы-биле медереп билип турар, чүге дээрге чурт тускай хамаарышпас чорукту Октябрьиың Социалистиг Улуг революциязының ачызында чедип алыр аргалыг болган.

Ынчан Кухмойненге хемчээлиниң талазы-биле Финляндияда ийиги улуг хоорай бооп турар Тамперениң чоогунда Юлеарви деп черден «Финляндия — Совет Эвилели» иитилелдиң салбырының активчилери чыглып келгеннер.

Мээи-биле беседага салбырның секретары Алви Шаля мынчаар чугаалады:

— Мындыг ужуражымышкын чылда бир катап болур, ынчангаш аиаа бистер идепкейлиг белеткендивис. Юлеарвиде бистиң салбырывыс Совет Эвилели биле Финляндияның аразында найыралчы кожа-хелбээ харылзааларны быжыглаарынга бодунуң деңнелиниң талазы-биле көскү салыышкының киирип турар. Маиаа Совет Эвилели-биле садыглажырынга үүрмек болгаш ортумак фирмаларның киржилгелии идепкейжидери база хамааржыр.

ССРЭ биле Финляндияның аразында садыг-экономиктиг харылзааларын чөөн болгаш барымын чүктүг аразында харылзааларын калбартырының улам-на деиширлеглиг аргазы болгаш янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелериниң аразында кады ажылдажылгазының таарымчалыг үлегерчижээ болу берген. Чогум-на ССРЭ биле Финляндия садыг-экономиктиг харылзааларының принципиалдыг чаа перспективтиг хевирлерин тургускан. Оларның хөй-хөйү калбак хүлээп көрүүшкүнүү алган. Бистиң ийи чурттарывыстың экономиктиг кады ажылдажылгазының боттуг дуржулгазы империализмниң буруузу-биле шынгыы чидигленген делегей байдалының амгы үезинде оиза чугула бооп турар.

Сөөлгү чылдарда Совет Эвилели биле Финляндия садыглажырының талазы-биле капиталистиг чурттардан ийиги черде кирип, ГФР-ниң соонда турар. Бирги ээлчегде Финляндияның дашткы садыгы саарылгазы 1974 чылдан эгелээш, Совет Эвилели-биле садыглажышкынынга бирги черии ээлеп турар. Финляндияның судно тудуушкунуун, машина тудуушкунуун болгаш кабель үлетпүрүнүң продукцияларының кол садып алыкчызы Совет Эвилели бооп турар. Специалистерниң үнелеп-биле алырга, Совет Эвилелиниче үндүр садар баранарны бүдүрери 150 муи хайгаарап турган кижи бүрүзү эки билир деп, Англияның көскү хөй-ниити ажылдакчызы, «Улустар аразында тайбынны быжыглаар дээш» Делегейниң ленинчи шиналының лауреады **Г. Шаффер** чугаалаан. Шериг күчүзүнүң талазы-биле Совет Эвилелиндеи артык күштүг болурунче АКШ чүткүп келген болгаш чүткүп-даа турар-дыр. Барыын Европаның девискээрииге «Першииг-2» болгаш чалгыныыг америк ракеталарны тургузарынга удур кампаниязы Англияның тайбың талалакчыларының улам-на калбартып турарын ол демдеглээн.

Вашингтонның дайынзырак кедергей айылдыг политиказын эдерери болгаш өттүвери халапты, уржүктарны болдурарын ГФР-ниң чазаанга Барыын Германияның **«Вестфелиие руидшау»** солуну сагындырган. Германияның Федеративтиг Республиказының чазаа Рейганга чашпаалаар чоруун моон соңгаар-даа уламчылаар болза, ГФР-ниң девискээрииге дайынга удур, америкаиларга удур шимчээшкин улам калбарар апарарын солуи чүүлүнде айыткан.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелии, делегейниң тайбыкка инак бүгү кижилеринбиле бир дөмей, Африканың улустары база деткип турар деп, Мурнуу Африканың Национал конгрезиниң национал күүскомунуң кежигүнү **Флоренс Мопошо** медеглээн. Делегей байдалының чидиглегенииниң, Женевага совет-америк чугаалажымышкыннарның үзүлгенииниң бүгү бурузу АКШ-тың администрациязынга, президент Рейганның бодунга бүрүү-биле онаажып турар деп, Алжирниң **«Эль-муджахид»** солуну бижээн.

(СЭТА).

ККП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Көрейниң Күш-ажылчы партиязының ТК-зының пленуму болуп эрткен. Көрей Улус-Демократтыг Республиканың 1984 чылда улус ажыл-агый хөгжүлдезииниң планын пленумнуң киржикчилери чугаалажып көрген болгаш чогуур доктаалды хүлээп алган.

Көрейниң Күш-ажылчы партиязының ТК-зының Политбюро кежигүүнге кандидат, КУДР-ниң Администрativтиг чөвүлелиниң премьерииың ораладышкызы, даштыкы херектер министри Хо Дамны ККП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге пленум соңгаан.

ККП ТК-ның Чингине секретары, КУДР-ниң президентизи Ким Ир Сен пленумнуң ажылынга киришкен.

САЛЬВАДОРДА БАЙДАЛ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). АКШ-ка саттынган ёзу-чурумга удур чепсектиг демиселди чорудуп турар Сальвадорнуң патриотчу күштери инициативаны боттарының холунда быжы-биле тудуп турар. Партизаннарның «Венсеремос» радиостанциязының дыкнадыгларын ёзугаар алырга, Морасан, Сан-Мигель болгаш Ла-Уньон можуларны патриоттар херек кырында ээлеп, контрольдап турар. Чалча чазак шеригларииң ол можулардан партизаннарыи удур кызар дээш бүгү ораладажымышкыннары буурап дүжүп турар. Америк шериг инструкторларының өөредип каапы чалча шеригларииң Усулутанда кезектерии партизаннар чылча шапкан.

Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузунуң дайынчыларының шавар халдаашкыннарының түүнелиинде чалча чазак шеригларииң ортузунда сандараашкынныг байдал тыптып келген.

ПАКИСТАНДА БОЛУУШКУННАР

ДЕЛИ. (СЭТА). Пакистанда шериг эрге-чагыргазының политиказынга чоннуң таарзыммас чоруун базар дээш шаажылалдарны шериг ёзу-чуруму улам күштелдирип турар. Шериг эрге-чагыргаларының политиказы чүрттүүн чоннуң эрге-ажыктарынга өжээтен болуп турар. Пакистанга эжелеткен Джамму болгаш Кашмир деп ииди штаттарииң кезээиде дөрт партиялардан каттышкан фронтунуң 60 активчилерин шериг эрге-чагыргалары тудуп хоругдаан.

Равалпо хоорайдан Пакистанның найысылалынга чедир 145 километр орукка удурланышкынның чадаг кылажын кылыр дээш шимчээшкиннии болдурбас соруглага-биле каттышкан фронтунуң активчилерин тудуп хоругдаан. Чүртте шериг байдалын күш чок болдурарын, демократтыг дамаатыны эргелерии болгаш хосталгаларын катап тургузарын, политика талазы-биле хоругдаттырганнарын доп-дораан хостаарын удурланышкын кылажының киржикчилерин илергейлээр деп турар. Чүртте тудуп хоругдаашкынныр, шаажылалдар күштелип турээдва, удурланышкынның кылажын организастап эрттирерин каттышкан фронтунуң төлээлекчизи Халид Ибрагим медеглээн.

Чүртте демократтыг бүгү хосталгаларны боогдаан шериг эрге-чагыргаларының кажы хемчеглериие чоннуң удурланышкыны улам-на күштелип турар. Пакистанның амгы шериг чазаа ол чүрттүүн кожалары Индияга болгаш Афганистан Демократтыг Республикага хамаарыштыр ажээтен политиканы чорудуп келген болгаш чорудуп-даа турар. Америк империализмниң политиказынга бүрүн чагыртkан шериг эрге-чагыргазы Азияга дүшкүүрлүг чорукту улам-на өөскүдеринге идигии берип турар.

МОСКВА. «Хууда амыдырал» деп фильм дээш РСФСР-ниң улустуң артизи, кол рольдарның күүседикчилериниң бирээзи Ия Саввинага (солагай талада) ССРЭ-ниң 1983 чылда Күрүне шаңналын тывыскан. В. ЕГОРОВТУҢ фотозу.

КЫМ КАНЧААР НОМЧУП ТУРАРЫЛ?

Чырыдыышкын министерствозуңуң, башкылар биилии бедиилеп институттуң белгаш Чуковскиий аттыг уруглар библиотеказының телээлери Барыын-Хемчик районнуң кодээ болгаш шкоола библиотекаларынга барып, уруглар канчаар, чүнү номчуп турарыл деп дээрзин, шкоола болгаш кодээ библиотекаларның фондузу канчаар четчелеттингенин билип ап, аңаа хамаарыштыр хемчегларни алыр, дузаны көргүзер ушуруглуг.

Хыналарының түңнелинде район библиотеказының базазынга семинарны организастаан. Чуковскиий аттыг уруглар библиотеказының директору З. Ф. Стрелковская түңнелди үндүрүп, Совет Тыванның 40 чылынга утпуштур кандыг ажылдарны чорударын, библиотека кичээлдерин эрттирерин, үчёт чорударының чаа аргаларын таныштырган.

А. ГАЙНУТДИНОВА.
Барыын-Хемчик район.

ОЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Бистиң школада үр үениң иштинде башкылар коллективи-биле кады ажылдан келген школаның техниктиг ажылчыннарының дутайында чугаалаксадым. Өзүп орар салгакчыларны кижизидеринге оларның кижиниң келген үлүг-хуузу эвээш эвес. Боттарынга дөрт хамаарышкан ажылынган аңгыда, техниктиг ажылчыннар хөй-иниттиң ажылынга, салбырда хөрээженнер, ада-не комитединиң ажылынга боттуг дузаны көргүзүп, башкылар-биле кады чаштарны кижизидер айтырыгже улуг кичээнгейни утландырып келгеннер.

Сесерлиг сес чыл школазының ажылы дээш сагыш аарып, аңаа арга-сүмезин кадып чоруур ажылчыннарга Дадар Чимит-Доржу, Данчай Оюн, Саара Маады, Чечек Хертек олар хамаарыр.

Саара Шөмбүловна Маады — школада төрелдер котединиң даргазы. Ол ажылын дуржулгалыг башкылар-биле сүмележип тургаш, эки удуртуп турар. Төрелдер бозитеди ада-нелерниң хүн бүрүде школада дежурныйлаашкынын тургузуп, кичээл үскен, чурум үрээн өөренчилерниң хемчээн тускай ап турар. Ынчангаш школада чурум үреп турарлар чок.

Ажылдан турары коллективке шак мынчыл идегелдиг кижилер турда, ажыл-иш-даа бүдүүгүр, сагыш-сеткилге-даа өөрүнчүг боор-дур.

Л. ТОРУГ-ООЛ,
башкы.

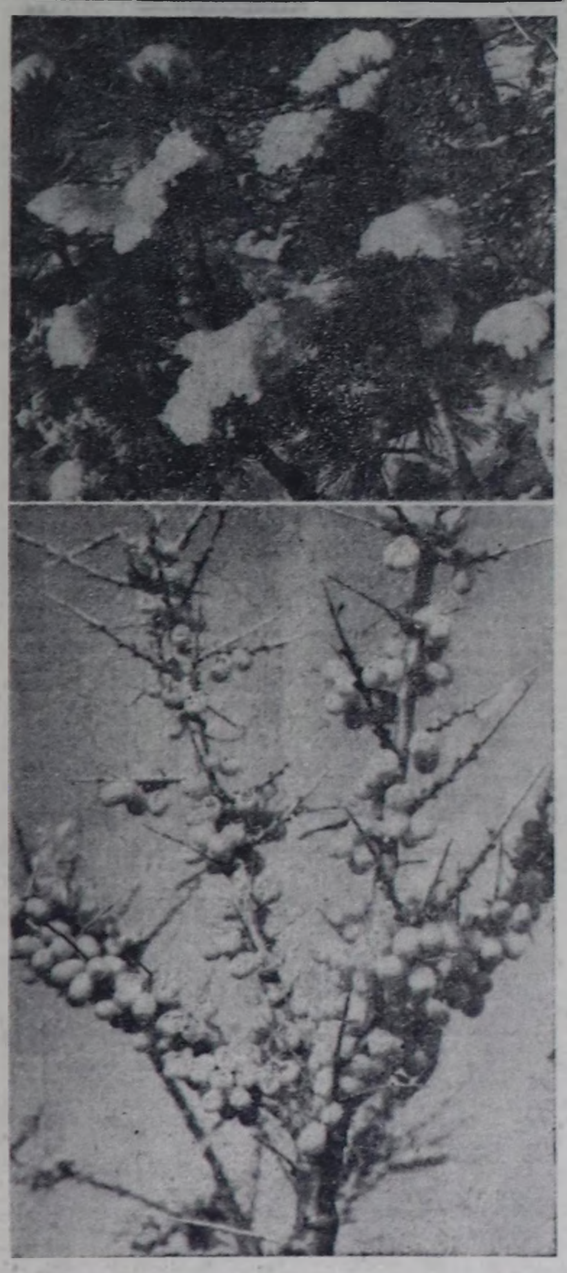

В. КАРА-САЛДЫҢ «Кышкы чурумалдар» деп фотоэтюдтары.

ЧАА НОМНАР

Монгуш Эргептиң уруглар-га таарыштыр бижээн «Кескинди хлеб» деп чаа ному магазинигерде кирген. Бо чаа чыындыда Ада-чурттуң Улуг дайынының берге чылдарында Тываның бир көдээ суурунда школачыларның амыдыралын көргүскен. «Кескинди хлеб» деп тоожу болгаш «Куштагган бодалдар» деп бичии уругларың төрээн черинең бойдузунга, дириг амытаннарга ынак болурунга өөредиглиг чечен чугаалар номда кирген.

«Салгалдарның чаагай ижи» деп ат-биле Тываның журналистериниң очерктериниң чыындызы парлаттынып үнген. Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы С. Шойгунуң бөлүк очерктери номуң эгезинде кирген. 1921 чылда Шагаан-Арыг хемден ырак эвестеге Даг-Ужунга тура халыышкын үндүрген тыва араттар кыдат эжелекчилерниң отрядын чылча шапкан. Ооң киржикчилериниң бирээзи чораан Д. О. Дамдынчаптың сактыышкын чугаазы ында бар.

Тургустунга-ла үр болбаан «Элегес» күрөкономуң (ам Тока аттыг совхоз) баштайгы директору П. Г. Городищевти болгаш коллективтиг ажыл-агыйның даргазы А. Ф. Пахомовты контрреволюстуг даярбечилер 1930 чылдың чазынында араатанныы-биле өлүргеннер. Тока аттыг совхозтуң амгы салгалы хоочун салгалдың чаагай чаңчылдарын ыдыктыы-биле кадагалап чоруур.

РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи чораан В. Ш. Көк-оолдуң, Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы атты баштай алганнарның бирээзи чораан ужудукчу К. Ч. Куулар, бүгүдеге сурагжаан кайгамчык чурукчу, школачы кыс Надя Рушеваның дутайын С. К. Шойгу бижип турар.

Кызылдың даараныла фабриказының мурнакчы даараныкчызы Р. Т. Сумбааның, «Дөн-Терезин» совхозтуң сарлык кадарчызы Д. С. Ооржактың, Тожунуң аңчыларының, ишкижилериниң болгаш өске-даа мергежилдиң хүндүлүг кижилериниң ажыл-ижиниң дугайын журналистер А. Аир, М. Байыр-оол, А. Нугуурак, Ш. Куулар, Б. Чюдюк боттарының очерктеринге бижип көргүскен.

Психиатр эмчи Г. М. Блиновтуң демдеглелдерин «Бир аарыгның төөгүзү» деп ат-биле орус дылдан тыва дылче очулдургаш, парлап үндүрген. Документалдыг тоожунуң кол маадырларының аажы-чаңын авторнуң аналиэтээн тайылбыры, аралаашкын-биле демиселдиң аңгы-аңгы хевирлерин тода көргүскени, бөдүүн чугаада «ак халдын» деп адаар арага хораннаашкынының болдуруп турары аарыгны чайладырының дутайында сүмелер номчукчуунуң кичээнгейин хаара тудар. Номну хөй санныг номчукчуның кичээнгейинге бараалгаткан. орузундан С. С. Паву очулдурган.

Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң эзэлчиглиг 55 дугаарлыг «Улуг-Хем» чечен чогаал алманагы чырыкче үнген. «Тоожулар, чечен чугаалар, шиилер» деп эгеде чогаалчылар А. Даржайның «Изиг хүннер», Х. Ойдан-оолдуң «Тайга-таңды кижилери» деп чаа тоожуларындан үзүндүлер, С. Сүрүң-оолдуң «Ол дутайын соонда» деп шиизи, К. Оргунуң «Адыш тараанын үнези», «Дуспулар» деп чечен чугаалары кирген. Хөй санныг чаа шүлүктер, шоодуглар, баштактар база кирген.

ССРЭ-ниң болгаш Болгарияның Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү, тыва шүлүк чогаалының очулдурукчузу Елена Ивановна Андрееваның шүлүктериниң очулгазы база кирген.

Критика болгаш библиография кезээнде А. Калзанның «Тыва литературага амгы үеде», Василь Орёлдуң «Украина — тыва литературлуг харылзаалар», Ю. Кюнзегештиң «Үнелиг шинчилел» деп түүлдери бар.

О. БАИР.

ИЕЛЕРГЕ ЙӨРЭЭЛ

«Большевик» совхозтуң профовилел комитеди болгаш Чөөн-Хемчик районнуң Шеми суурнуң херээженнер чөвүлели делегейниң херээженнериниң эп-сеткил катыштырылгазының хүнү март 8-ке болгаш Совет Тываның 40 чыл болур ооңга уткуштур «Мурнакчы. хоочун, алдарлыг иелерни алдаркыдып тур бис!» деп темалыг солун кежээни Культура бажыңынга организастап эрттирген.

Кежээге Шеми суурнуң болгаш «Большевик» совхозтуң алдар-сураглыг ажылышчи херээженнери, хөй уругларлыг иелер: Таан Домбаландовна Кара-Сал, Серен-Намык Дөңгүр-Аковна Күжүгет, Намай Самбууевна Монгуш, Сереңмаа Чиңмитовна Ондар болгаш өскелердаа идепкейлиг киришкен.

Оларның кижи бүрүзү төрээн совхозунуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге бодунуң көскү үлүг-хуузун киирип, ак сеткилдиг, карак кызыл ажылдап, хөй-ниитти ажылынга идепкейлиг киржип, хөй уругларны чоңуунга төлептиг кижилер кылдыр өстүрүп, кижизиткен. Оларның хөй кезин ам пенсияже үнзе-даа, амдаа ажылдаашаан. Чижээ, хоочун саанчы Таан Кара-Сал Ленин. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериң эдилекчизи, республика чемпиону, аныяктарның дагдыныкчызы Улут уруу Наташа, оглу Анатолий мурнакчы саанчы, чолаачы, ортун уруу Ира Чадаана хоорайның № 1 ортумак школазында, оон бичиилери Шеминде эки өөренип турар. Ам 7-ги харлыг, хөй уруглардың остүргеп ие, Серен-Намык Күжүгет ам-даа совхозунда малчынаашаан. Серен-Намык Дөңгүр-Аковна кежээниң киржикчилеринге солун сактыышкынын чугаалаан.

—Тывага улусчу революция тиилээн соонда аныяктар ортузунга ажылга идепкейлит киржип, өзүп келдим. 1929 чылда нам сургуулунга өөренгеш, херээженнер ортузунга ажыл чорудуп, сөөлүүредир янзы-бүрү ажыл кылып чордум. Мээң чурттаалгамга мындыг чүве кажан-даа уттундурбас. 1930 чылда бо черге үймээн болуп турда, суму даргалап, байларга удур демисежип турдувус.

Ол болгаш оске-даа алдарлыг ие херээженнерге, күш-ажылдың хоочуннарынга болгаш шалыпчыларынга тураскаатканы ыр-шоор, уран номчулга суурнуң чаа Культура бажыңының делгем, чырык залынга ол кежээ үр-ле болган. Ылаңгыя ыдыынныг ыраажылар Ондар Барынмааның, Нина Донгактың, Павел Монгуштуң, Валентина Сарыгларның тааланчыг үнүн көрүкчүлер сеткил ханып дыңнаан.

Хоочун Сереңмаа Чиңмитовна Ондар сөс алгаш, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың тайбың дээш могаг-шылаг чок демиселин изин-биле деткип, Тайбың камгалалының совет фондузунга киириштир он рубльди салган. Ооң үлегери-биле совхозтуң оске-даа ажыл-ишчилери тайбың фондузунга киириштир акша салганнар.

Кежээниң түңнелинде, ында Шеми көдээ Советиниң күүскомунуң даргазы К. Кара-Монгуш совхозтуң директориының, партия комитединиң мурнундан мурнакчы, хоочун иелерге байыр чедирип, мындыг солун кежээлерни моон соңгаар-даа организастаары ажылчы чонунуң коммунистиг кижизидилгезинге улуг ужур-дузалдыын демдеглээн.

А. ДАРЖАА.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ

6. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильм. 9.40 —«Өлүмүң архивы». Беш сериялыг уран-чечен фильминиң 1-ги сериязы. (ГДР) 11.10 — М. Теодоракис. Оркестрге, хорга болгаш сопрамога № 3 симфония. 12.20 — Телемедээлер. 12.25—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнери. 15.15 — Сээд Ленинчи библиотекан. «Бистиң хүннерниң кол сорулгазы» 15.50 — Москваның инженер-физиктиг институдуның эр улустуң академиктиг хору ырлаар. 16.30 — Хоглуг старттар. 17.15—Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 17.45 — Финляндияның национал байырлалы — хамаарышпас чоруктуң чарлаан хүнү. Финляндияның телевидениезиниң программазы. 18.30 — Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Ростов облазында хуузунда дузалал ажыл-агыйның сайзыралының дутайында телеочерк. 19.15 — «Өлүмүң архиви» деп беш сериялыг уран-чечен фильмиң 2-ги сериязы. (ГДР). 21.00 —«Үе». 21.35 — Опера сценазының мастерлери. Н. Гяуров биле М. Френи. 22.35 — Документалдыг фильм. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35 — Музыка. 2-ги класс. «Алдын дагаа!» Н. А. Римский-Корсаковтуң опера-тоолу 9.05—Француз дыл. Өөредилгениң баштайгы чылы. 9.35—Музыка. 2-ги класс. «Алдын дагаа!». Н. А. Римский-Корсаковтуң опера-тоолу. 10.05 — ПТУ-ның сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Социалистиг реализм. 10.35—Совет күрүмелиг болгаш эргелериниң үндезинээри. 8-ки класс. Ажылдаар эрге. 11.05 — Шыдыраа школазы. 11.40—Совет күрүмелиг болгаш эргелериниң үндезинээри. 8-ки класс. Ажылдаар эрге. 12.10 — География. 6-гы класс. Антарктида. 12.40 — Зоология. 7-ги класс. 13.05 — Эртем-нептереллиг фильм. 13.20 — Француз дыл. Өөредилгениң баштайгы чылы. 13.50 — Катап тургузуушкун үе-чадазында уран чүүл. 14.20 «Мээң ынак Сашам». А. Одоевскийге тураскааткан. 15.15— Телемедээлер. 15.20 —18.00—Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Отчугаш». Кызыл хоорайның өөредилге-будуруглге комбинаттарында аныяк ажылчыннарның белеткелиниң дугайында. 18.45 — Документалдыг фильм. 19.05 — Киножурнал. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — Ф. И. Тютчевтиң шүлүктериниг фильм-концерт. 21.00 —«Үе». 21.35— «Ондактыг базыныың хемчээли». 23.05—23.30 —«200 чыл эрткенде». Агаар борбаан чогаатканының төөгүзүндеп.

7. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.35 —«Өлүмүң архиви». Беш сериялыг уран-чечен фильминиң 2-ги сериязы. (ГДР). 11.15—Совет композиторларның чогаалдарындан концерт. 12.15 —Телемедээлер. 12.20—14.15—Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильм. 14.55—К. Тренев. «Любовь Яровая». 15.45— Харыылаңар, горнистер!» 16.30 — Философия болгаш культура. 17.15 — «Экран өңүктерин чыып тур». ССРЭ — Финляндия. 18.00 — Неделя дургузунда спорт. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—Чурук бүргүүде—хүн. 19.15—«Өлүмүң архиви» деп беш сериялыг уран-чечен фильминиң 3-ку сериязы. (ГДР). 21.00 —«Үе». 21.30 —Уран түүлдүң мастерлери. РСФСР-ниң улустуң артизи Л. Сухаревская. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—01.00 — Футбол. УЕФА кубогу дээш маргылдааларының түңнел ооннары. «Спартак» (Москва) — «Спарта» «Голландия».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Астрономия. 10-гу класс. Диптер. 9.05 — Немец дыл. Өөредилгениң баштайгы чылы. 9.35 — Астрономия. 10-гу класс. Диптер. 10.05 — Төөгү. 9-ку класс. Москвага болган декабрьның чепсектиг тура халыышкыны. 11.05 — Силерге, ада-иелер. 11.35 — Төөгү. 9-ку класс. Москвага болган декабрьның чепсектиг тура халыышкыны. 12.05 —«Башкы». ССРЭ-ниң улустуң башкызы Л. Ф. Парфеновааның дугайында телеочерк. 12.45 — Немец дыл. Өөредилгениң баштайгы чылы. 13.15 — Катап тургузуушкунуң үе-чадазында уран чүүл. 3-ку дамчыдылга. 13.45 — «Алдар» орденниң 40 чылынга. Төөгүүнүң арыннары. 14.35 — Көдээниң шагы. 15.35 — Телемедээлер. 15.40 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Сылдысчыгаш». «Кезээде белен бол!» деп маршрут-биле Кызыл хоорайның пионер дружиналарының чорудуп турар ажылынның дугайында. 18.40 — Уруглarга фильм. 19.00 —«Азияның төөгү». 19.30 — Делегей байдалының дугайында тыва дыл кырында доңчулаг. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.20 — Документалдыг телефильм. 20.30 — Волейболга ССРЭ чемпионады. Херээжен улус. «Медик» (Одесса) — «Уралочка» (Свердловск). 21.00 —«Үе». 21.30 —«Саяк аттыг маңы». Уран-чечен фильм. 22.50 — 23.25—В. Рубин. «Кежээки ыры». Оратория.

8. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55— «Харыылаңар, горнистер!» 9.40—«Аян-чоруккулар клуву». 10.40—«Өлүмүң архиви» деп беш сериялыг уран-чечен фильминиң 3-ку сериязы. (ГДР). 12.25—Телемедээлер. 12.30—14.15—Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35—Документалдыг телефильм. 15.05—Аныяктарга музыкалыг дамчыдылга. 17.30—Шыдыраа школазы. 18.00—Миллионнарның ленинчи университеди. Социалистиг экономиканы удуртуру. 18.30—Документалдыг телефильм. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00—Улустуң аялгалары. 19.15—«Өлүмүң архиви» деп беш сериялыг уран-чечен фильминиң 4-ку сериязы. (ГДР). 21.00—«Үе». 21.35—«Документалдыг экран». 22.30—«Павловпасад аржыылының дугайында тоол». 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00—23.45—Балет артистериниң концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15—Документалдыг телефильм. 8.35—Бойдус эртеми. 4-ку класс. Агаар болгаш оның баш удур тодарадыры. 8.55—Эртем-нептереллиг фильм. 9.05—Испан дыл. 9.35—Бойдус эртеми. 4-ку класс. Агаар болгаш оның баш удур тодарадыры. 9.55—Авалар школазы. 10.25—Эртем-нептереллиг фильм. 10.35—Н. А. Некрасовтуң лириказы. 9-ку класс. 11.05—Физика. Полупроводниктерни ажыглаары. 11.35—Н. А. Некрасовтуң лириказы. 9-ку класс. 12.05—Төөгү. 7-ги класс. Куликово тулчуушкуну. 12.35—Испан дыл. 13.05—Өөренимчилерге эртем-өөредиглиг дамчыдылга. 13.45—«Кадайлаашкынын». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 15.25—Телемедээлер. 15.30—18.00—Чапсар. 18.00—Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20—Уруглarга фильм. 18.35—«Азияның төөгү». 19.05 — Документалдыг фильм. 19.15—Телемедээлер. 19.25—Чарлалдар. 19.30 —В. Көк-оол. «Хайыраан бот». Тываның хөгжүмшүн театрының шинзи. Сөзүн орус дылче база очулдурар. 20.45—«Ак оруктап» Телефильм.

МОСКВАДАН

21.00—«Үе». 21.35— «Намдарның барымдаалы». Уран-чечен фильм. 22.45—23.00—Документалдыг телефильм.

9. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55— Хөглуг старттар. 9.40— «Өлүмүң архиви» деп беш сериялыг уран-чечен фильминиң 4-ку сериязы. (ГДР). 11.20—Документалдыг телефильм. 11.40—Г. Пономаренконуң ырлары. 12.00—Телемедээлер. 12.05—14.15—Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35—«Амыдыралдың совет хевирэ». Документалдыг фильмнер. 15.30—Концерт. 15.55— Орус дыл. 16.30—Москва чоогунуң суурларының амгы болган даартагы үезэ. 17.00—Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозуунуң уруглarның хоруунуң, танцының фольклорлуг бөлүүнүң концерти. 17.30—Бүгүдеге—стадион. 18.00—«Москвичка» телеклубка немелде—«Хеп болгаш күзел». 18.30 —«Хоочуннар». Документалдыг телефильм. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00—«Эртем болгаш амыдырал». 19.30—«Өлүмүң архиви» деп беш сериялыг уран-чечен фильминиң соңгу сериязы. (ГДР). 21.00—«Үе». 21.35—«Чүү? Кала? Кажан?» 13.05—«Костромага аян-чоруук». Документалдыг фильминиң баштайгы үндүрүлгези. 23.25—23.45 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 —Төөгү. 4-ку класс. Ленин болгаш партия. 9.00 — Англи дыл. 9.30 — Эртем-нептереллиг фильм. 9.40 — Төөгү. 4-ку класс. Ленин болгаш партия. 10.05 — Физика. Оптиктиг приборлар. 10.25 — А. С. Пушкин. «Дубровский». 5-ки класс. 11.05 —Ниити биология. Биология улус ажыл-агыйында. 11.40 — А. С. Пушкин. «Дубровский». 5-ки класс. 12.10—Хоойлуну билир сен бе? Чагааларга харыы. 12.55 — Англи дыл. 13.25 — Төөгү. Баштайгы парлакчы —Иван Федоров. 12.55 — Эртем-нептереллиг фильм. 14.40 — Совет чурула уран чүүлү. 15.10 — Телемедээлер. 15.15 —18.00 —Чапсар. 18.00— Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер. 18.45 — Уруглarга фильм. 19.00 — «Азияның төөгү». 19.30 —Киножурнал. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15—«Кижи болгаш хоойлуу». 20.45— Г. Венявскийниң скрипкага миниатюрадары. 21.00 «Үе». 21.35— Театр афишазының чанында. 22.50—23.25— И. Габели. Симфония.

10. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Кадык болур дизинээ. 9.10—Буратино делегелгези. 9.40 — Гитарага Мария Луиза Аиндо ойнаар. (Аргентина). 10.30 — «Спортлотонуу» 50-ги тиражы. 10.40 —«Өлүмүүн архиви» деп беш сериялыг уран-чечен фильминиң соңгу сериязы (ГДР). 12.10—«Силерге, ада-иелер». 12.40 —Скульптураның бүгү-эвилел делегелгези. 13.00 — Силер оюу кылып шыдаар силер. 13.50—14.05 — Чапсар. 14.05 — Бөгүн делегейде. 14.20 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 14.50 — Уруглarга кыска фильмнер. 15.40 — Концерт. 16.10 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 16.40 —«Диргиг амытаннар амыдыралы». 17.40 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи О. Эрдели ойнаар. 18.00 — «НАТО-ның идеолуг доктриналарының дугайында. Англия телевидениениң документалдыг фильмин политиктиг тайылбырлаачы В. Дунаев тайылбырлаар. 19.10 — «Хоорайда агаар эки...» Телешинниң баштайгы үндүрүлгези. 21.00 —«Үе». 21.35 — Концерт. 22.30 — Документалдыг телефильмнер. 23.00—23.10 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизинээ. 8.30 — Документалдыг телефильм. 8.50 —«Эртенги почтаа. Музыкалыг дамчыдылга. 9.20 —«Амыдыралче путёшка». 10.10 — Аян-чоруккулар клуву» 11.10 — Г. Шумиловтуң вокалдыг бөлүү. «Чурттуңнуң аас-кежии дээш». 11.30 — Азербайджан телестудиязының программазы. 12.50 —«Камера делегейже «арыг тур». Бирги дамчыдылга. 14.20 —«Неждановаңың бажыңында». А. Даргомыжскийниң болгаш ам-гы музыкада оон чанчылдары. 15.40 — Үлегүрүүң болгаш кодээ» ажыл-агыйның джыл ишчилери—1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреаттары. 16.40 — «Амыдырал дээлейи». Фильмшии. 18.10 — Л. Бетховен — № 8 симфония. 18.40 — Документалдыг телефильм. 19.10 —«Музыка киоскузуу». 19.40 — Делегей байдалының доңчулалы. 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15—«Кадыкшыл». 21.00—«Үе». 21.35—23.50 —«Үш бот кижи чурттан чораан». Уран-чечен телефильмниң 1-ги болгаш 2-ги серияларының.

11. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — Зарядкаже, чыскаалыкар! 8.55 — «Дамырак». 9.20 —«Оттуруктуу». 9.50 —«Совет Эвилелиниң бараан болуп тур мен!». 10.50 —«Кадыкшыл». 11.35 —«Эртенги почтаа». Музыкалыг дамчыдылга. 12.05 — Совет черге ужуражымышкынар. 12.20 — «Көдээниң шагы». 13.20 — «Музыка киоскузуу». 13.50—14.05 — Чапсар. 14.05 — А. Н. Островский — «Угаанныг кижи бөдүүн болуур». Фильм-шии. 16.50 — «Силериң чагааларыңар бүүтээр». Музыкалыг дамчыдылга. 17.35 — Мультфильм. 18.00 —«Делегей панорамазы». 18.45 — Белорус ССР-ниң профтехөредилгезиниң Культура ордузуның шимбалистер оркестрииниң концерти. 18.55 —«Аян-чоруккулар клуву». 19.55 —«Хуулгазының күнү». Уран-чечен телефильм. 21.00—«Үе». 21.35—Тайбың болгаш амыктар. 22.10 — Венаның оперетта артистериниң концерти. 23.00—23.10 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—Зарядкаже чыскаалыңар! 8.20—«ПТУ, сээң талантыларың». Концерт. 9.00—Документалдыг телефильмнер. 9.55—Москваның күрүне консерваториязының камерлиг оркестр концерти. 10.55—«Билдингир-даа болза, элдептиг». 11.55—Н. Рыленков. Чаш чыладар. 12.25 — «Кышкы». Фильм-балеттиң баштайгы үндүрүлгези. А. Онеггериң үшүү симфониязының музыказынга. 12.55—«Камера делегейже көрүп тур». 2-ги дамчыдылга. 13.55—Кодрларның аялгалары. 14.25—«Тараавының оглу». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 14.55— Суг бөмбүүнге ССРЭ кубогу дээш түңнел маргылдааалар. 15.25 —«Москвичка». Телеклуб. 16.55 —«Оттут оруктар». Хөй сериялыг уран-чечен фильминиң 5-ки сериязы. 18.00—«Кижиниң ээзи». 19.00—Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 19.30—Музейлерде болгаш делгелге залдарында. «Эрмитаж». 25-ки фильм. — «Орус эт-херекселдер кылырының уран түүлү». 20.00 —«Тамчыктыг удунар чаштар!». 20.20 — Документалдыг телефильм. 20.25 — Чехословак телевидениениң болгаш радионуң В. Загрединкке удуртқан оркестри ойнаар. 21.00—«Үе». 21.35—23.15— «Кыдыт чер». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

ДЕКАБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Папаны» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кукарача» 14.30, 16.20, 18.20, 20.00 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Срочно... Секретно... «Гуинчека» 14.30, 18.10, 20.00 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Укрощение строптивого» 16.20, 18.10, 20.00 (узаткан) шактарда.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Хүндүс 17—22, чамдык черлерге 10—15 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 28—30, хүндүс 18—20 градус соок болур.

«Тыва кодээ тудуг» трест дараазында тудуг организациялырынга ажылдаары-биле тудуг талазы-биле ажы-бүрү профессиналыг кижилерни чалап турар:

Чаданаада 463 КМК, Бай-Хаакта — 585 КМК, Шагаан-Арыгда — 586 КМК, Сарыг-Септе — 958 КМК, Туранда — 957 КМК, Каа-Хем суурда — 1317 КМК.

Күш-ажыл төлевири аккордашиналы системалыг болгаш тудугга хөй чылда ажылдаанарга немелде төлевиин тыпсыр. Бот кижилерни общежитие-биле хандырар, ог-будеглиг-дерге квартираны эдилеп бэзугаар бээр.

Ажылга киредге КМК-ларның турар черлерине келир.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысаалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партий жи амыдырал болгаш үлетпүр кылдыстериниң совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60 культура кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуг келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуг неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 2054.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер сер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажын № 1: ТС—01445

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 280 (12370) | 1983 чылдың декабрь 7, срсда | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 коп

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

«Улус ажыл-агыйынга автотранспорт аймаан ажыглаарының ажыктыын бедидер, автомобиль транспорту-биле чүк сөөртүлгезинге мегелеп немей бижилге кылыр чоруктар-биле демиселди күштелдирер болгаш кывар-чаар материалдарның кадагалалын хандырар дугайында» доктаалды СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган.

Автомобиль транспорту сөөлгү чылдарда калбаа-биле хөгжээн болгаш чурттуң чаңгыс аай транспорт системазының эң чутула звеноларының бирээзи кылдыр сайзыраанын хүлээп алдынган доктаалда демделээн. Ооң материал-техниктиг баазазы элээн быжыккан, амгы үениң автотранспорт аймаа-биле парк доктаамал четчелеттинип, автомобильдерниң техниктиг деңнели, оларныың шынар болгаш ажыглал көргүзүглери бедип турар.

Ооң-биле чергелештир чүк сөөртүр автомобиль транспортунуң шимчээр составының ажыглалында шыңгыы четпестер бар. Чүктерниң экономика талазы-биле ажыктыг төпчүткен сөөртүлгелери ам-даа чогуур-биле хөгжүвээн. нинти ажыглалдың автомобиль транспортун колдадыр хөгжүдери болгаш шимчээр составты улуг-улуг ажыл-агыйларга мөөңнээри хандыртынмайн турар. Автомобильдериң чүк чок курут маңнаашкыннары болгаш чүдүүлге база дүжүүлге үезинде нормадан ажыр аназ турар чоруу мурнуку хевээр ам-даа хөй. автотранспорт аймаан чөп эвес болгаш өскээр ажыглаарының хөй санныг таварылгалары үргүлчүлеп турар.

Чүк сөөртүр автомобильдер парыгының тургузуу сөөртүлгелериниң байдалдарынга ыраакта дүүшпейн турар. Бичежек болгаш улуг хемчээлдиг чүк сөөртүрүнүң автомобильдери, янзы-бүрү ужур-дузалыг специализастаан транспорт аймаа, прицептер болгаш полуприцептер улус ажыл-агыйында чедишпейн турар. Дизель одаар чүүлү-биле болгаш бедик базышкыңыгыг бойдус газы-биле ажылдаарынче автомобильдерни шилчидери оожум боттанып турар. Автомобильдериң элээн кезиин үреликболгаш пломбалаваан спидометрлерлиг ажыглаан турар. Ындыг турбуже, Автомобиль үлетпүрүнүң министерствозу болгаш Прибор, автоматизация херекселдериниң база башкарылга системаларының тудуунуң министерствозу автомобильдериң ажылын болгаш одаар чүүлдү оларның чарыгдаарын контрольдаарынга херектиг улам-на идегелдиг база ажыктыг приборларны бүдүрериниче кичээнгейни утландырбайн турар.

Автомобиль транспортунуң ажылын планнаарының болгаш үчүдүн организастаарының шынарын бедидериниче, кывар-чаар материалдарны чөп, камналгалыг чарыгдаарын хандырарынче утланган чогуур хемчеглер алдынмайн турар. Автомобиль одаар чүүлүн чарыгдаарын нормалаары четпес хевээр болуп турар. Сөөртпээн чүктерни сөөрткен кылдыр мегелеп бижинр, кывар-чаар материалдарның чидириин болдурар болгаш оорлаар таварылгалар ховар эвес. Автомобиль бензинин бээриниң чурумун автомашиналарга бензин кудар хөй станцияларда үреп турар.

Автомобиль транспортунуң ажылында болгаш нефть продуктулары-биле чонну хандырып турарында бо бүгү демдеглеттинген четпестер болза, хамыктың мурнунда сагылга-чурумнуң болгаш негелдениң кошкаанының. автотранспорт аймааның ажыглалын министерстволарның, ведомстволарның, чер-черде партия болгаш совет органнарның талазындан четпес контрольдап келгениниң түңнелинден болуп турар.

Автомобиль транспортунга күрүнениң сагылга-чурумун быжыглаарын онза чугула ужур-дузалыг деп санавышаан, улус ажыл-агыйынга ооң улам өзүлделиг ролюн барымдаалап көрбүшаан, автотранспорт аймааның ажыглалының ажыктыын бедидерине

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арыда).

Чүүктү чорударын өйүде белетиксеринге болгаш чүүктү хүлээп алырынга, чүдүрер-дүжүрер ажылдарны дүргедедиринге, а ол ышкаш ывар-чаар материалдарны камнаалгалыг чарыгдаарынга ажылдакчыларның материалдыг сонуургалын бедидер сорулга-биле даразында хемчеглерни алыры эргежок чугула деп көргеш:

чүүктү хүлээп алыр болгаш чорудар черлерде ажылдап турар ажылдакчыларга автомобильдериң аяа турар чорууң доктааттынган нормадан кызырганы дээш материалдыг шаңналды бээрин;

автомобиль транспортунуң ажылдакчыларынга бензин болгаш дизель одаар чүүлдер камнаалгалын чедип алганы дээш оларга бээр шаңналдарның хемчээлин өстүрерин, камнаттынган чүүлдериң өртээниң 95 хуузу чедир төлээрин;

автомобиль транспортунуң ажылдакчызының буруузу-биле одаар чүүл доктааттынган нормадан ажыр чарыгдаттынар болза, ажыр чарыгдаттынган одаар чүүлдүң өртээн оон 100 хуу чедир тыртарын доктаадыр.

Чүүк сөөртүр автомобильдер чолаачыларын шак барымдаалаар шаңналдыг күш-ажылын организастаарының болгаш төлевириниң бригада хевирин улам ынай хөгжүдеринге база сайзыраңгай. жыдарынче болгаш бот-оруулга-чарылганың байдалдарында бригадаларны бригада керээзинин аргазы-биле ажылдаарынче шилчидиринче утланган хемчеглерни алырын министерстволарга, ведомстволарга, каттыжышкынарга, бүдүрүлелерге болгаш организацияларга даандырган. Моон-биле кады бригадада чолаачыларның күш-ажыл төлевириниң системазы бүгү коллективтин күш-ажылының алыс түциелин чедип алырынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш ажылдың шынарын бедидеринге түс-түс кижилериң болгаш коллективтериң материалдыг сонуургалының дүгжүп турарын хандырар ужурлуг.

Шимчээр составты ажыктыг кылдыр ажыглаар, а ол ышкаш чүүктерни камгалап кадагалаарынга болгаш ей-шаанда чедирерине чүүк сөөртүр автомобиль чолаачыларының сонуургалын бедидер сорулга-биле оларның күш-ажылының төлевирлериниң системазын сайзыраңгайжыдыр дээш чамдык автотранспорт бүдүрүлгелеринге шенелде чорударын чогумчалыг деп көрген.

Чүүк сөөртүр автомобильдер чолаачыларын шак барымдаалаар шаңналдыг күш-ажылын организастаарының болгаш төлевириниң бригада хевирин улам ынай хөгжүдеринге база сайзыраңгайжыдарынче болгаш бот-оруулга-чарылганың байдалдарында бригадаларны бригада керээзинин аргазы-биле ажылдаарынче шилчидиринче утланган хемчеглерни алырын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, а ол ышкаш ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга берген.

Министерстволар болгаш ведомстволар спидометр дериишкинининг кадагалалын болгаш ажыглалын чогуур деңвелге тургузар, ажылагый бүрүзүнде оон эки тургустунганын болгаш шынмеге көргүзүп турарын бадылаттынган саавырларга шыңгыы дүүштүр доктаамал контрольдаар хүлээлгелиг.

Спидометр ажыглалдан үнген болгаш үрелик азы пломбалаттынмаан спидометрлиг автомобильди оруче үндүргеи таварылга бүрүзүи автотранспорт бүдүрүлгезининг административ-ниязы профэвилел комитединиң киржилгези-биле истеп хынаар, а ол хажыдыышкынарга буруулугларны доктааттынган чурум өзугаар шыңгыы харыысалгаже киирген турарын чурумчудар.

Дизельдиг автопоездилерни, хөй эвес чүүк сөөртүр автомобильдерни, прицептерни болгаш полуприцептерни бүдүрерин калбартырынче онза кичээнгей салбышаан, улус ажыл-агыйының чүүк сөөртүр автомобилиниң парыгының шын структуразын тургузарынга эргежок чугула автотранспорт аймаан бүдүрерин хөгжүдерин хандырарын Автомобиль үлетпүр министерствозунга ук доктаалда дааскан.

Автомобильдерге бензин кудуп бээр станцилар четкилерин, оон иштинде көдээде хууда транспорттуг хамаатыларга ывар-чаар материалдарны ажашзын туда төлеткеш кудуп бээрин калбартырын ССРЭ-ниң Нефть продуктулар хандырылгазының талазы-биле күрүне комитединге болгаш Центрсоюзка дааскан. 1984 чылдан эгелеп чамдык хоорайларда автомобильдерге бензин кудуп бээр станцияларга нефть продуктуларын кредит карталарын өзугаар кудуп бээрининг автоматтыг системазын нептередир.

Автомашиналарга бензин кудуп бээр стационар пунктуларының болгаш автомашиналарга бензин кудар көжүп чоруур станцияларны гаражтар чоогунга тургузар тускай шөлдериниң тудуун боттандырарын ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге сүмелээн.

Министерстволарның болгаш ведомстволарның, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның, колхозтарның болгаш совхозтарының автомобиль транспортун база ывар-чаар материалдарны чөп ажыглаарын хандырар талазы-биле ажылынга контрольду күштелдирерин ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединге болгаш чер-черде улусчу контроль органнарынга сүмелээн. Сөөрткен чүүктүң хемчээлинге мегелеп немей бижилгелерни, автомобильдиң ывар-чаар чүүлдерин оорлап-төтчегээр чорукту болдурган албан-дужаалдыг кижилерни шынгыы харыысалгага киирер.

ССРЭ-ниң Сан министерствозу болгаш ССРЭ-ниң Төп статистика эргелели автомобиль транспортунуң сөөртүкен чүүгүнүң хемчээлиниң, ывар-чаар материалдарны шын чарыгдап турарының, чүүктү чорудуп база чүүктү ап турар бүдүрүлгелериниң бараан-транспорт документилерин өзугаар материал талазы-биле үнелиг чүүлдерин үндүр болгаш киир бижиринин тургустунган чурумун сагып турарының дугайында медээлерниң шын тургустунуп турарынга, а ол ышкаш сөөртүкен чүүктериниң хемчээлиниң дугайында көргүзүлгелерге шүүштүрүлгеми чорудуп турарынга контрольду күштелдирер хүлээлгелиг.

Бо доктаалдың күүселделинге доктаамал контрольду боттандырарын, автомобиль транспортунуң ажылын эжиждериниң айтырыгларынче кичээнгейни күштелдирерин, автотранспорт аймаан шын эвес ажыглаар, ывар-чаар материалдар чарыгдалын ажыл-агыйжы эвес көөр фактыларны шинтпирлин-биле сойгалаарын эвилелдешкен республикаларның компартияларының Төп Комитеттеринге, партинның крайкомнарынга, обкомнарынга, хооркомнарынга болгаш райкомнарынга дааскан.

Партия, совет, ажылагый, профэвилел болгаш комсомол организациялары, автотранспорт болгаш нефть сайгарылгазының бүдүрүлгелериниң, чүүктерни чорудар болгаш чүүктерни алыр бүдүрүлгелериниң күш-ажылчы коллективтери автомобиль транспортунуң ажылының ажыктыын бедидер болгаш улус ажыл-агыйынга транспорттуң чарыгдалын кызырар, ывар-чаар материалдарның камгалалын болгаш камнаалгалыг чарыгдалын хандырар дээш эргежок чугула бүгү ажылдарны кылыр дээрзинге бижыг бүзүрелди СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлээн.

Александра Бадарчы «Тес-Хем» совхозтуң Өртең сүтбараан фермазынга үр ажылдаан болгаш саанчылар ортузунга калбарган социалистиг чарыштың муруку одуруун үргүлчү эелеп келген. Мурнакчы саанчы, район Совединиң депутады, партинның область конференциязының делегадынга соңгуткан.

ЧУРУКТА: делегат А. Бадарчы.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Коммунист дугайында чугаа

КЕЗЭЭДЕ-ЛЕ МУРНУНДА

Ынчан сүт-бараан ферманы чайлагдан кышкы турлаанче чаа көжүп келген турган. Республиканың сураглыг, хоочун саанчыларының бирээзи Таан Домбаалаңовна инек саар кажаазындан бисче уткуй кылаштап олурган. Эртенги саалдазын чаа доосканы ол болду.

Көдээ ишке дадыккан хоочун коммунист, сагыш човангыр не чазык хүлүмзүрбүшаан, бистиң-биле ээлдек мендилешти. Ыя ол аразында сагыжында хөй бодалдар кирди. Таан Домбаалаңовна мынча үе иштинде чеже тонна сүттү саап кажык ирги? Оон түгле саанчылаан стажы бээнин үжен чыл ашкан болгай.

Бо хире дуржулгалыг хоочунуң ажыл-ишиниң дугайын түгле сан-түннер-биле илередирин орадаашпайн, оон үе-биле деңге базып, кезээде-ле мурнуку одуругларга туружып келгениниң чамдык чижектери-биле таныжа каалтаалыңар. 1951 чылдан эгелеп саанчылаан. Бежен чылдар эгезинде бистиң колхозтарывыстың сүт-бараан фермаларының байдалын амгы хүннердеги механизастаттынган фермаларга деңнээр үжүр чогун хоочун саанчы эки билир. Ол бүгүнү амгы салгалдың саанчыларынга чүгаалап берип-даа, ажыл-ишке өөредип-даа чоруур.

Таан Домбаалаңовна саанчылап келген үезиниң иштинде кезээде мурнакчыларның санынга кирип, мурнуку одурутларга чоруп келген. Амгы үеде хүндүлүг дыштанылгаже үнзе-даа ынак ажылындан салдыкпайн, «Большевик» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында саанчылавышаан.

—Хамык түвең четпир ышкажыл, дыштанып олуруп көр—деп, төрелдери сүме катыылаар.

—Бажыңга аваа-ла олуруп шыдавас мен, ажылдаар херек—деп, ол шиитпирлиг харыылап каар.

Шынап-ла, Таан Кара-Сал коммунист кижи болганда, бүгү тала-биле үлегерин эш-өөрүнге көргүзүп, саанчыларның аныяк салгалын сагыш човангыр кижизидеринге үлүүн киирип чоруур.

Шак ындыг хоочуннарның, мурнакчыларның ачызында бо ферма районга болгаш республикага эки көргүзүглүг фермалар санынга кашдаа удаа кирип келгенин билир бис. Саанчыларның ажылынга бергелер, шиитпирлезе чогуур айтырыглар бо-ла тургулаар. Чижээ, 1983 чылдың чайгы айларында фермага сүт будүрериниң талазы-биле өзүлде эвээш болган. Ферманың коммунистери, хоочуннары, саанчылары оон чылдагаанын тодарадып, байдалды ам эжюждип эгелээннер. Сүт будүрериниң чыл планын бо үеде он бирги беш чылдың үш чылдарының даалгаларын күүседипкен. Бо чылдың үшкү кварталының, шилгээш октябрьның будүрүлге планымга немей 27,71 тонна сорттуг даг-дүгүм будүргеш, графикти мурнап, ноябрьның планын база чедиишкиниг боттандырган. Коллектив кежигүннери чаңгызы, хөйү, хөйү чаңгызы дээш ажылдап келгеммер. Эвилегде күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктар чок.

Бо бүгүге эвилег начальнигининг организакчы үдургхуузу бар. Бодунга болгаш кады ажылдап турар эш-өөрүнге негелделиг, эвилеңээлдек-даа кижи.

К. МОНГУШ,
«Шынның» корр.

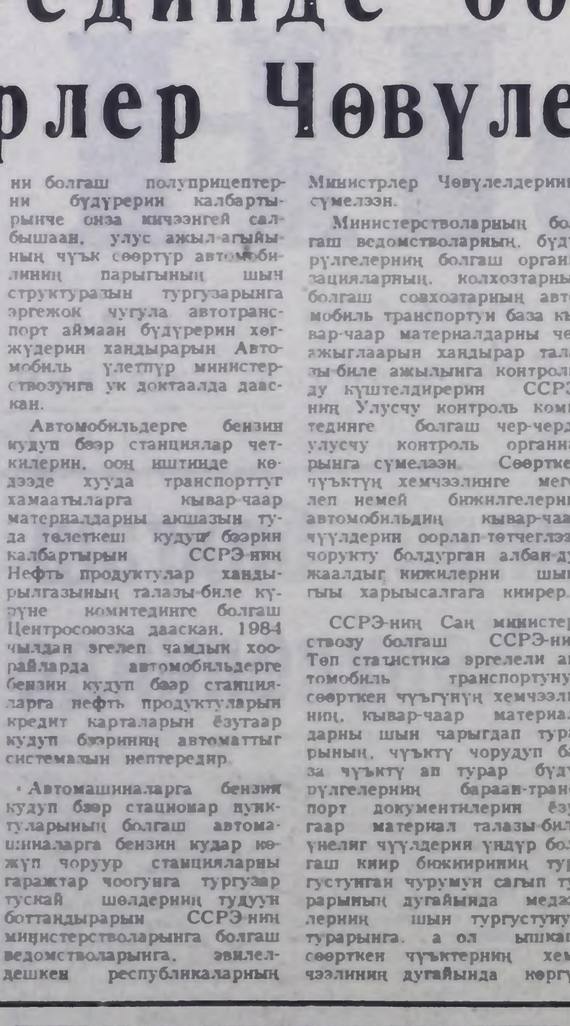

Тес-Хем райпозунуң ажылдакчылары Совет Тываның 40 чылын күш-ажылчы чедиишкиннериг уткуур дээш социалистиг чарышты дээштиг организастаан.

Самагалдай суурда хлеб кылыгары садар магазининиң эргелекчизи Любовь Сайыновна Кунгаа база бедик көргүзүглериг. Айда-ла чеди муң ажыг рубльдиң продукциязын садар планын ол ажыр күүседип келген.

Автомагазин садыжызы Шалык Шулуу ырак-узак малчыныарны эргип турар. Оон оруу эң-не ырак Ортаа Шынаадан эгелээр. Автомагазинге үлетпүр болгаш аъш-чем бараанмары азбек чоруур.

ЧУРУКТАРДА: Самагалдайда мурнакчы болгаш макталдыг садыжызылар Любовь Кунгаа, Шулуу Шалык.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ЭЭЛЧЕГ УДУРТУКЧУЗУ

Шериг албанын эрттирип, политехникум доосказ, тускай мергежилди чедип алган соң үе-биле деңге базып, кезээде-ле мурнуку одурутларга туружып келгениниң чамдык чижектери-биле таныжа каалтаалыңар. 1951 чылдан эгелеп саанчылаан. Бежен чылдар эгезинде бистиң колхозтарывыстың сүт-бараан фермаларының байдалын амгы хүннердеги механизастаттынган фермаларга деңнээр үжүр чогун хоочун саанчы эки билир. Ол бүгүнү амгы салгалдың саанчыларынга чүгаалап берип-даа, ажыл-ишке өөредип-даа чоруур.

Таан Домбаалаңовна саанчылап келген үезиниң иштинде кезээде мурнакчыларның санынга кирип, мурнуку одурутларга чоруп келген. Амгы үеде хүндүлүг дыштанылгаже үнзе-даа ынак ажылындан салдыкпайн, «Большевик» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында саанчылавышаан.

—Хамык түвең четпир ышкажыл, дыштанып олуруп көр—деп, төрелдери сүме катыылаар.

—Бажыңга аваа-ла олуруп шыдавас мен, ажылдаар херек—деп, ол шиитпирлиг харыылап каар.

Шынап-ла, Таан Кара-Сал коммунист кижи болганда, бүгү тала-биле үлегерин эш-өөрүнге көргүзүп, саанчыларның аныяк салгалын сагыш човангыр кижизидеринге үлүүн киирип чоруур.

Шак ындыг хоочуннарның, мурнакчыларның ачызында бо ферма районга болгаш республикага эки көргүзүглүг фермалар санынга кашдаа удаа кирип келгеинин билир бис. Саанчыларның ажылынга бергелер, шиитпирлезе чогуур айтырыглар бо-ла тургулаар. Чижээ, 1983 чылдың чайгы айларында фермага сүт будүрериниң талазы-биле өзүлде эвээш болган. Ферманың коммунистери, хоочуннары, саанчылары ооң чылдагаанын тодарадып, байдалды ам эжюждип эгелээннер. Сүт будүрериниң чыл планын бо үеде он бирги беш чылдың үш чылдарының даалгаларын күүседипкен. Бо чылдың үшкү кварталының, шилгээш октябрьның будүрүлге планымга немей 27,71 тонна сорттуг даг-дүгүм будүргеш, графикти мурнап, ноябрьның планын база чедиишкиниг боттандырган. Коллектив кежигүннери чаңгызы, хөйү, хөйү чаңгызы дээш ажылдап келгеммер. Эвилегде күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктар чок.

Бо бүгүге эвилег начальнигининг организакчы үдургхуузу бар. Бодунга болгаш кады ажылдап турар эш-өөрүнге негелделиг, эвилеңээлдек-даа кижи.

К. МОНГУШ,
«Шынның» корр.

ХООЧУННАР-БИЛЕ КАДЫ

Мөңгүш-Тайга районда партияның, күш-ажылдың хоочуннарының хураалын Мугур-Аксы суурга эрттирген.

Аңаа чээрбиден бежен бир чыл чедир партстажтыг хоочун коммунистер, күш-ажылдың мурнакчылары, өөредилгениң тергиинниери—комсомолчулар, пионерлер киришпеен.

Кайда-даа ажылдап, пенсиялап, хүндүлүг дыштанылгаже үнген-даа болза коммунист кижи ажыл-агыйжы чоруттуң кижизидикчи салдарының дугайын бодаар, амыяк салгалга бүгү талазы-биле үлегер болур ужурлуун ол хураалга демдеглээн.

Күш-ажылчы салгалды кижизидериниң эң-не чугула негелдези —дагдыныкчыларны шын шилип алыры. Районда бо талазы-биле чамдык ажылды чорудуп, дагдыныкчыларның сес чөвүлеиде чүс ажыг хоочуннарны хаара туткан. Бодунуң хөрээге бердинген, принципиалдыг, негелделиг, аргадуржулгалыг кижилерни дагдыныкчыларның ажылынче партия организацияларын хаара туткан коллективтерде хоочуннарның алдар-хүндүзү, аныяктарның идейлиг, күш-ажылчы каңналышкыны кескү болуп турар.

Районда хөй-хөй хоочуннар-ның бэш шынарларлыг. Олардың иштинде «СЭКП-ге 50 чыл болганы дээш» деп хөрек демдээнин эдилекчизи С. Ч. Самбуу, хоочун коммунистер: Тыва АССР-иниң алдарлыг малчыны Д. М-Ш. Биче-оол, Ленин орденниг эдилекчизи, сарлык кадарчызы М. Ч. Көже, С. Б. Шыырап, Ч. Б. Чыдбак-оол, С. К. Шыдыраа, С. Х. Кара-оол, К. С. Шөмбүл, Б.-К. Ө. Салчак, С. С.-Б. Очур олар болгаш өскелер-даа бар.

Ук хуралдың киржикчилери—хоочуннарга белектерни тывыскан. Олар район школаларының өөренликчилериниң металл, ыяштан кылган чүүлдериниң, чуруктарының келгелгезин болгаш культурно ажылдакчыларының солуун чыдыгын көрген.

М. ОНДАР.

ҮНЕЛЭЭР ХЕРЕК

Чылгычы кижи болгаш, эш-өөрлериң солуннарга бижип турар чылгы мал талазы-биле чагааларын болгаш санал-оналдарын сонуургап номчуп тур мен. Мен бодум ол ажык чугаага киржип, санал-оналымны киирип, бодалымны чугаалаксадым.

Чылгы малдың баш санын өстүрер, ооң продуктулуг чоруун бедидер сорулга-биле үстүкү органнар доктаал, шиитпирлерни хүлээп ап турары кымга-даа билдингир. Оларның күүселдези түгле бистиң совхозта эвес, харын республиканың өскедаа ажыл-агыйларында амдаа чедир чорувайн турар деп чугаалаза частырыг чок боор. Чылгы мал хөй чарыгдалды үндүрбес, чиик өртектиг продукцияны бээр. Ол малды үнелеп көрбес чоруктар хөй деп бодаар мен. Хой, инек, сарлык, төве кадарчылары аът чокка ол малдарны кадарары бергеле болгай. Оларга аът ыяапла херек.

Малчынның хою, кадарчының инээ, сарлыы эътккир, сүткүр, дүккүр, семис-шыырак болза ол-ла, түгле ол малдарның ажык-дузазын көрүп чоруур, а аъттың арган-семизи, ооргазының ойбаа, аскак-бүскээ оларга хамаан чок.

— Аъдың түге арганыл, ооргазы ойбагыл, малчын?—дээр совхоз директору-даа, специалист-даа чок.

Республиканың кайы-даа ажыл-агыйынга аъттың, сүттүң, дүктүң планын күүседиринге чылгы малдың киирип турар үлүг-хуузу улуг дээрзи маргылдаа чок. Ынчангаш бистер, көдээ ажылагыйның ажыл-ишчилери, чылгычылардан эгелээш совхозтарның директорларынга чедир, чылгы малды үнелеп, ооң ажыын шын көрүп көрээлиңер. Бисте чылгы мал дээрге түгле чылгычының херээ дээр хөөннер бары чаяжыт эвес. Ол малды өске малдар ышкаш хайгаараага алыр болзувусса, үстүнде айытканым дег аът-хөл арган, аскак-бүскек болур, ону оорлаар, чидирер чоруктар чидер боор деп бодаар мен.

Мээң чылгычылап ажылдап келген практикамдан алгаш көөрге, ол малды өстүрери чылгычыдан, ооң ажылынга харыысалгазындан улуг хамааржыр. Кулун, чаваны болгаш эки аъттарны өстүрүп алыры база-ла чылгычыдан хамаарылгалыг. Маңаа хамаарыштыр чамдык чижектерни көргүзери артык эвес деп бодаар мен.

Таңды районда Дуржулга станциязының чылгычызы Кызыл-оол Оюн 1978 чылда ол ажыл-агыйның чылгызын хүлээп ап турда, мунар аът турбаан деп болур. Эртекен чылын республиканың малчыннар Наадымынга аът чарыжынга ол станциядан келген аъттар узун, кыска хемчээлдит черлерге колдуу шупту шаңналдыг черлерни ээлээн. Ол дээрге, Кызыл-оол Оюнкүң өстүрген аъттары, ооң кызымаккай күш-ажылының көскү херечизидир.

Улут-Хем районда Жданов аттыг совхозтуң чылгызыбиле бистиң Тока аттыг совхозтуң чылгызы 1977 чылда Кызыл-Тей деп черге кожа чайлаан. Ол үеде ол совхозтуң иниги одар чылгызы 170 хире баш турган. Ам ол чылгы 700 ажыг кылдыр өскен. Бо база-ла ол совхозтуң хоочун чылгычызы Базыр-оол Кунгааның болгаш совхозтуң удуртукчуларының, тускай эртемниглериниң чылгы мал дээш сагыш салып келгенининг тодаргай херечизин-дир.

Шак моон алгаш көөрге чылгы мал талазы-биле ажыл республиканың ажыл-агыйларында бир дески эвес дээрзи маргылдаа чок.

Бистиң Тока аттыг совхозта сөөлгү үеде бо талазы-биле көскү ажылды кылып турар. 1982 чылда кожавыс Хакасиядан 2 аскырны, бо чылын база ийини садып алган бис. Ооң түңнелинде төрүүр чүс беге онаалтыр 1982 чылда 30 кулуну, бо чылын 60 кулуну камгалап алган бис. Чылгы мал талазы-биле совхозтуң удуртукчулары сагыш салып, арга-сүмелерни берип, мал чемининиң курлавырларын четчиришке тургузуп турбуже, чылгычылар бистер боттарывыстың талавыстан хүлээнген ажылывысты чедир күүсеп-пейн турарывысты мииниир апаар бис.

Боттарывыстың четпестеривисти адип, моон соңгаар дуржулгалыг эштериң үлегери-биле ажылдаар бис, совхозтуң удуртукчулары биске дузалажыр, арга-сүмелерни бээр дээрзинге бүзүрээр мен.

Бо айдан эгелеп кулунарны үскеш, тургузу азыраар планныг бис. Тускай эртемниглериң кулунну эрте незинден чарыптарга, бениң күш-деңгел алырынга болгаш боос белериңе иштинде кулуннуң өзүлдезинге эки деп турары кончуг шын. Ол удуртулганы бистиң республиканың алээн хөй ажылагыйлары эдерип келген. Ынчан бениң ара салыр чоруу эвээжээр дээрзин практика бадыткап турар.

К. ТУМАТ,
Таңды районда Тока аттыг совхозтуң чылгычызы.

БРИГАДА КЕРЭЭЗИН — ХОЙЖУЛАРГА

Көдээ ажыл-агыйның бүгү адырларынга бригада керээзин нептередири чугула. Эртемниң болгаш дуржулганың түңнелиндеп алырга, амгы үеде колхозтарга болгаш совхозтарга мал ажылып улам ыңай сайзырадырынга кол түүл—күш-ажыл төлевирин шын организастаары, ылган ажылының түңнелин барымдаалап төлээри.

Бригада керээзи —бот-оруулга-чарылганы улам ыңай нептередип, организастаарының кол хевири. Ооң үндезини — ажылчын коллектив биле ажыл-агыйның аразында экономиктиг тудуш харылзаанны илередип турарында. Бригада керээзиниң экономиктиг утказы болза, ажылчын коллектив, бригада азы звено бодунга кылыр ажылды ниитти хемчээлин өзугаар хүлээп ап, ажыл-агыйның удурлугазы-биле (совхоз директору-биле) керээни чарып алырында. Ажыл-агыйның талазындан чаргай керээ өзугаар план-онаалданы күүседиринге чогуур дузаны чедирип, ооң төлевирин доктааттынган хемчээлин өзугаар чорудар ужурлуг.

Бригада керээлиг коллективке мыйдыг кол айтырыглар шиитпирлеттинер: коллективтиң кежигүннериниң адырларынга бригада керээзин нептередири чугула. Эртемниң болгаш дуржулганың түңнелинден алырга, амгы үеде колхозтарга болгаш совхозтарга мал ажылып улам ыңай сайзырадырынга кол түүл—күш-ажыл төлевирин шын организастаары, ылган ажылының түңнелин барымдаалап төлээри.

Бригада керээзи —бот-оруулга-чарылганы улам ыңай нептередип, организастаарының кол хевири. Ооң үндезини — ажылчын коллектив биле ажыл-агыйның аразында экономиктиг тудуш харылзаанны илередип турарында. Бригада керээзиниң экономиктиг утказы болза, ажылчын коллектив, бригада азы звено бодунга кылыр ажылды ниитти хемчээлин өзугаар хүлээп ап, ажыл-агыйның удурлугазы-биле (совхоз директору-биле) керээни чарып алырында. Ажыл-агыйның талазындан чаргай керээ өзугаар план-онаалданы күүседиринге чогуур дузаны чедирип, ооң төлевирин доктааттынган хемчээлин өзугаар чорудар ужурлуг.

Бригада керээлиг коллективке мыйдыг кол айтырыглар шиитпирлеттинер: коллективтиң кежигүннериниң ажылдаарынга эш хүүнүң хамаарылгазы тургустунар, күш-ажылдың сагылга-чурумуу быжыгар, бот башкарның ажылдаарынга өөренир, кылган ажылының түңнели дээш коллектив материалдыг сонуургалдыг болур. Ол ышкаш кижи бүрүзүнүң чогаадыкчы идепкейи көдүрлүр. Коллективтиң бүгү кежигүннери чогаадыкчы ажыл-ишке бир деминит ажылдаарынга улуг идиглиг болур.

Бригада керээлиг коллективке мыйдыг кол айтырыглар шиитпирлеттинер: коллективтиң кежигүннериниң ажылдаарынга эш хүүнүң хамаарылгазы тургустунар, күш-ажылдың сагылга-чурумуу быжыгар, бот башкарның ажылдаарынга өөренир, кылган ажылының түңнели дээш коллектив материалдыг сонуургалдыг болур. Ол ышкаш кижи бүрүзүнүң чогаадыкчы идепкейи көдүрлүр. Коллективтиң бүгү кежигүннери чогаадыкчы ажыл-ишке бир деминит ажылдаарынга улуг идиглиг

Специалистиң сүмези

болур.

Бригада керээзинче баштай шилчип кирерде, хойжу эвенолуң азы хойжу бригаданың кежигүннериниң күзели-биле шилчип кирер. Керээлиг бригада учёт-отчёттуу шыңгыы контрольдаар хостаткан бригадирлиг болур. Ооң шалыңы ниитти бригаданың шалыңындан хамаарыжыр. Бригада керээлиг бот-оруулга-чарылгалыг бригадага чылдың эгезинде план-онаалданы зоотехниктериниң киржилгези-биле тургузар. Ол орта ниитти бүдүрер продукциянын хемчээлин киирер: бүдүрер дүк, камгалап алыр хураган саны, улуг башты камгалап алырының хуузу, алыр немелде деңзи.

Бүдүрер продукцияның хемчээлин өзугаар чылда бригаданың шалың төлевирин санап үндүрерде, алган продукцияның шынарын, өзүлдезин көөр. Чижээ, бир хойдан кыргып алган дүктүң нөвүдээни дээш.

Бригада керээлиг бот-оруулга-чарылгалыг хойжу бригаданы тургузуп турар үеде специалистерниң талазындан дыка кичээнгейлиг, чогаадыкчы өзу-биле ажылдаары чугула. Кылыр ажылды болгаш төлевирин тургузарда, ажыл-агыйның эртекен беш чылда көргүзүглерин барымдаалаар. Бир хойдан кыргып алыр дүктү азы 100 башка онаалтыр камгалап алыр хураганнарны планнаарда совхозтуң азы хойжу бригаданың беш чылда ап турган көргүзүглерин ортумаа-биле көргеш, орта үндезилеп планнаар.

Бригаданың кежигүннеринге чыл төнчүзүнге чедир кирер продукцияның хемчээлин барымдаалап, ай саныңда хойну кадагалап камгаланы дээш төлээр. Бир чижике онаалтыр кадаган хойнуң саныи, норма-чижээ-шын тургузары чугула. Бир коя үүл. Чыл төнчүзүнде (үзе санаашкында) бригаданың алыр төлевир акшазын азы шалың фондузун санап үндүрерде, 1 центнер будүрер азы садар продукция дээш төлээр төлевирни шын доктаадыры чугула.

Немелде төлевирни үүү дээш төлээрил?

Пландан ажыр камгалап алган хураганы, улуг хойнуң бажын камгалап алганы, дүк планын ажыр күүсеткени, күрүнеге саткан эътиң шынарын ажыжиткени дээш, оон-даа өске. Пландан ажыр алган продукция, хураган, дүк, продукцияның бот-үнезин чингеткени, шалың фондузун камныг чарыгдааны дээш.

Керээлиг бригадага кадарар хойнуң баш саныи, кажаа-хораазын, машина-техниканы, эт-керекселди, одар-белчиирин быжыглаар. Керээлиг бригаданың чылда ылыыр ажылын планнап, санап кылгаш, бригаданың будүрүлге хуралыига көрген соонда, совхозтуң дирекциязы бадылаар болгаш бо дугайында дужаалды бижиир.

Бригадир бүгү- кылыр ажылының ниитти хемчээлин ойытказын хуусаада кылыр ужурлуг. Совхозтуң дирекциязы бригаданың кылыр ажылының хемчээлин тургускан төлевир-расценка өзугаар ей-шаанда төлээр, ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар хүлээлгелиг.

Бригаданың ниити хуралынга бригада чөвүлелин тургузар. Ол чөвүлелге бактаап кирер улустар бригадир. (бригадириң дузалакчызы база кирип болур), специалистер (кежигүннери) болгаш 5 хире мурнакчы малчын, совхозтуң төлээзи. Бригада чөвүлели дараазында айтырыгларны шиитпирлээр:

— бригада кежигүнүмүн күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин ай саныңда тургузар;

— акша төлевирин төлээри, шаңналды болгаш немелде төлевирни кымга кайы хире төлээрин шиитпирлээр:

— ажылдың шынарын, озал-оңдак чок болуруи, күш-ажылдың сагылга-чурумун контролдаар.

Бригада чөвүлели бригада кежигүнүнүң немелде төлевирин, шаңналын эвээжедир азы шуут казыыр эргелиг.

К. ИРГИТ.

Күш-ажылды эртемге үнелелеп организастаар республика төвүнүң кол зоотехниги.

КИЖИ ТӨРЕЛГЕТЕННИ ЯДРОЛУГ ХАЛАПТАН ЧАЙЛАДЫР

рар. Херек кырында мындыг болуп турар. Европага ортумак ыракшылдыг-даа, тактиттыг-даа ядролуг чепсээн бүрүнү-биле дүжүрер, ооң-биле кады мындыг категорияның чепсээниден Европаны бүрүнү-биле хостаар деп эң чугула саналды Совет Эвилели чугаалажыышкынварның өгезиниде-ле киирген болгай. Ол санал хүлээп алдынмаан.

Ядролуг чепсек чедиргичилерниң санын үш катап (300 чедир) ракеталар талазы-биле дең деңнелге чедир кызырарын бо байдалдарда Совет Эвилели база саналдаан. Ооң-биле кады кызырып турган бодунуң ракеталарың Европага тургуспазынга болгаш Чөөн түкте СС-20 ракеталарның санын өстүрбезинге чөпшээрешкен. Англияның болгаш Франциянның арге-ажыктары бо таварылгада канчап-даа кызагдаттынмаан — оларның ядролуг чепсээн өөренип көргеш. Ынчалза-даа бо санал база хүлээп алдынмаан.

ССРЭ оон улаштыр база бир базым кылган. Бистиң ракеталарывыска СС-20-лерниң болгаш октарның санын Англияның болгаш Франциянның боттарының ракеталарында сандан хөй эвес болдурарынга чөпшээрешкен. Удаваанда оларда оларның саны 420—430 четкемде, а бистиң ракетавыс бирээзи-ле үш октуг болганда, ССРЭ Европага 140 ракетаны, Англияда-даа, Францияда-даа барындан (162) эвээшти артыргаш, өскелерин дүжүрүп каапталарынга чөпшээрешкен.

ССРЭ-ниң ракеталарынга кандыг монополиязының дугайында чугаа турар чүвел? —деп айтырыг моон үнүп келир. Маңаа үндезилеп ботботтарынга ажыктыг дугуржулганы кылып ап болуру моон илдең ышкажыл. Ындыг күзел АКШ-тың талазында чок болганы чугаажок. Харын-даа кылып турар түүлү аңаа удурлаашкак болган.

Херек кырында АКШ чүнү саналдааның? Оларның «тик» вариант деп чүвезинге ёзугаар ССРЭ бодунуң бүгүле ортумак ыракшылдыг ракеталарын дүжүрер, түгле 465 бомбардировщикти артырып алыр турган, а херек кырында НАТО блок бодунуң бүгү ядролуг чепсээн бүрүнү-биле арттырып алыр шак ындыг байдал-биле чедиргичилер талазы-биле ийи катап, октар талазы-биле барык үш катап артык күштүг болурун саналдаан. Ындыг саналдың хүлээп алдынмазы билдингир. Оларның «ийи аразының» вариантызын ёзугаар АКШ-тың чөпшээрелиниле Совет Эвилели бодунуң каш санныг ракеталарын, ынча хирени Америка Европага калбартырга, артырып алырын саналдаан. НАТО блок барык ийи катап артык күштүг апаары моон кескү ышкажыл.

(Төнүзүү. Эгезин 1-ги арыңда).

Чөптүг барымдаа кайыл? — деп айтырыг тургустунуп келир. Чугаалажыышкынынарны кым ынчан ара үскенил? Маңаа харыы тодаргай-дыр — АКШ-тың администрациязы.

Стратегтиг боо-чепсеенти кызыгаарлаар талазы-биле чугаалажыышкынарга америк таланың туружу кандыгыл? Чаңгыс чижектеи көргүзейин. Бистиң саналдарывыстың утказы — талаларының стратегтиг күштеринің составын эгезинде барык 25 хуу (ында ядролуг октар ССРЭ-ге болгаш АКШ-ка дең санныг кылдыр 1800 чедир) кызырар. А АКШ түнү саналдап турарыл? Түгле диптер аразынга ужугар баллистиктиг ракеталарны болгаш суг адаанның хемелериниң баллистиктиг ракеталарын кызырарын, оларга 5-5 муң октарны арттырарын, стратегтиг самолёттарыны херек кырында кызырбазын саналдап турар. АКШ-та оларның бирээзи-ле ядролуг октарлыг 20 чедир ракеталарны бодунга ап, 2600 километр ырадыр ужуп шыдаар. Ынчалза-даа бистең ындыг самолёттарда 1000-дан эвээш ракеталар бар, а АКШ-та — 8000 хире. Ооң түңнелинде ол ракеталарның ядролуг октарлыг 20 чедир ракеталарны бодунга ап, 2600 километр ырадыр ужуп шыдаар. Ынчалза-даа бистең ындыг самолёттарда 1000-дан эвээш ракеталар бар, а АКШ-та — 8000 хире. Ооң түңнелинде ол

Чылдар болгаш кижилер

БУЯННЫГ ЧОЛ

«Уруглар аразынга ажылдап өөренип калган болгаш оларның чаптанчыг ажыл-чанындан, хөглүг үнеринден чарлы албас ышкаш-тыр мен».

Бо дээрге, Тээлиде № 1 ортумак школаның математика башкызы Саая Намчылович Долмажаптың чагаазындан одуруглар-дыр. Мергежилинге хандыкшыл, өөреникчилеринге ынакшыл сининккен ёзулуг башкының сөстери ол. Ам удавас 60 харлаары, оон пенсиялаары-биле холбаштыр С. Н. Долмажап бодунуң эрткен оруунче хая көрүнүп, амыдырал-чуртталгазын, ажылыжын түнеп, шак ындыг сөстерни чугаалап олурар.

Назыныңың алдан чылдарының дертеннин ол башкылап эрттиргеп. Чер-чуртуңуң соруктуг оолдарының бирээзи болгаш кандыг-даа бергелерге торулбайн, черинин ыраа дивейн, Хемчик бажындан Кызылга чедир аъттыг-чадаг, машина-тергеге олуруп, аргыжып чорааш, Саая оглу 1942 чылда Кызылдың № 1 школазының сескн класзын кезек тыва оолдар, кыстар өөрүбиле дооскан. Ынчан тыва школаларга 8 класс чок турганың айтып каалы. Ук школага өөренип тургаш, Саая Долмажап биче дужмазы болур тываларга улуг орус улустуң ачы-дузазын хандыр көрүп, билип, эң илангыя орус дыл талазы-биле билиин байлакшыткан. Орус оолдар, кыстар — чажыттары-биле чангыс школага өөренип, оларнын-биле ойнап, найырал деп түүлдү аңаа ол хандыр көрүп билгеп.

Ол уеде 8 класс доозары дээрге улуг эртем дооскаңы-биле шуут дөмей турган. Ынчангаш Саая Долмажапты Самагалдайже башкыладып чоруткан. Оон күш-ажылчы намдары кадыг-берге ол уеде эгелээн.

— Дуржулга бар эвес, башкыларының арга-ларын өөренген эвес. Ол уеде Самагалдайга Овус Монгуш, Шалык Дүштүң башкылар мени дүмазы дет хүлээп ап, арга-сүмезин берип, башкының эге базымынче киргеннер — деп, баштайгы базымнарын, лагдынакчыларын ам сактып. С. Долмажап ынчаар чугаалаар. Чаа-ла башкылап эгелээнде, школага өөренип турда оон башкылары кичээлдерин канчаар эрттирерин сактып алгаш, ынчалдыр-ла өттүнүп ажылдап турган. Өттүнүүчел — өөренииачел деп чугаа бар.

Дөртен чылдарның өөреникчилериниң, башкыларының салымында Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдары онаашкан болгай. 1941 чылдың чайынында, июль айда, ынчан 7 класс дооскан оол Саая Долмажап Хемчик бажы турган чайлагларында аалдарга кээп сургакчылап, ССРЭ-же халдаан фашистерниң калчаздүржок чоруунуң дугайында чонга тайылбырлап берип, фронтуга чонуң дузазын организастап турганын утпаан мем. Аныяк сургакчы солуннар иомчуп бергеш, оон ында хоорай, хемнер, далайлар дугайын тайылбырлап турда, улуг улустарывыс «бистиң Долмажап дээрге, аттыг-ла эртемниг эр-дир» деп мактап, чоргаарланып турганын сактып-дыр мен. Ынчан Кызыл-Мажалыкка Кызылга өөренип турган өөреникчилерни «кожуун сургуулдары» дээр чүве. Хемчик бажында, бистиң черге, Долмажаптан аңгыда, Иргит Очур, Хертек Мокраш дээш-ле аныяктар бар чүве. Олар бистерни, аалдарның бичии ажы-төлүн чыып алгаш, үжүк-бижик өөредип, ойнадып тургулаан. Ам бодаарга, башкы чанчыл Саая Долмажапка ынчан-на төрүттүнүп келген хире.

Саая Долмажап бо аразында Сүт-Хөлге, Хандагайтыга башкылап, өөредилге эргелекчилеп, директорлап-даа ажылдап келген. Тээлиниң № 1 ортумак школазында 27 чыл болган. Өөредир дизе өөренир херек деп чалгынныг состерни бо башкы ыяк билир. Ынчангаш ол педучилищени, Абаканның башкы институдун, Кызылдың педагогика институдун дооскан.

Ам чүгле Бай-Тайганың школаларында безин оон өөреникчилери - салгакчылары Д. Сутлай-оол, А. Очур, А. Хомушку, З. Серендоо, А. Седип, М. Бегзи, уруу Саая олар математика башкылап ажылдап турарлар.

Саая Намчылович бо өөредилге чылында 5 «а» класстың база 5—8 класстарда математика белгүмүүң удуртукчузу. Класында 34 өөреникчи бирги улдунда 100 хүү болган. Класының өөреникчилери Сочиниң № 35 школазының 5 «а» класы-биле чагаалажып турар. Ол дээрге, интернационалчы кижизидилгеиниң бир чугула хевири-дир.

Тээли ортумак школазында Саая Намчылович баштаан математиктериң үндүргүлээри математика темазынга хамаарышкан хана солуннар эң-не солун. Ында ребустарны, викториналарны, кажар тывызык бодалгаларны көрген, номчаан кижи математикаже чайгаар-ла шымны бээр. Ол эртемге өөреникчилерниң сонуургалын ханыладырынга дыка дузалыг.

Бичии уруу — Саая Сааяевна адазын салган, математик апарганынга, артында-ла школада класстан дашкаар ажылдар талазы-биле өөредилге эргелекчизи апарганынга, адазы, хоочун башкы өөрүүр, чоргаарланыр. Уруу биле адазы ийилээ математик болуру черле солун. Черле ынчаш Саая Намчыловичиниң найыралдыг өг-бүлезинде башкылар биле эмчилер колдаан: ургуларының иези Валентина Достай-ооловна тыва дыл биле литература башкызы, ийи уруу эмчи.

— Математик кижи шыдыраачы болур ужурлуг чүве— деп, С. Н. Долмажап бо-ла чугаалаар. Ынчангаш ол шыдыраазын тудуп алган, интернатка-даа бо-ла чеде бээр, школага-даа болганчок-ла барып ойнай бээр. Бодунуң ол сундулалын өөреникчилериниге дамчыдып берип чоруур. Оон өөреникчилериниң бирээзи онгу классчы Суглай-оол Борбак-оол сес дугаар класска турган, Артекке барып дыштанып тура лагерьинг 25 шилиидек шыдыраачыларының аразынга кирип, делегей чемпиону А. Карпов-биле харыүгда ужуражмышкынга эң ойнаанын мактап, оон бажын суйбап каанын Саая Намчылович чугаалады. Өөреникчизинге, башкызынга-даа ол таварылга солуп болган.

Башкы дээрге өөреникчиниң сагыш-сеткилиниң инженери болур деп Саая Намчылович санап чоруур. Ам милиция ажылдакчызы Саша Салчак-биле ол хой-ле үени чарыгдаан. Башкы биле өөреникчи ийи ак-кара чокка чугаалажып, кичээл соонда, дыштанныр хүннерде-даа чугаалажып келгени халас барбаан. Шын эвес базымдан ону адырып алганын өөреникчизи ам башкызынга миннип чугаалап турар. Башкының тиилелгези, ийиниң кады тиилелгези ол.

Коммунист башкы С. Долмажап СЭКП ТК-ның июль (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлери-биле танышкаш, школа талазы-биле реформа кылыр дээнин сеткилиниң ханызындан деткип турар болгаш бодунуң санал-оналын өөрүнге бо-ла чугаалап орар. Чижээ, экзаменнерни үгле доозар класстарга эвес, харын 4-тен эгелээш арткаи класстарга база чорудары эргежок чугула деп оон саналы ындыг. Ажылдың шынары дээш кезээде сагыш салып чоруур болгаш, солуп, сеткүүлдерде школа талазы-биле үүп турар материалдарны, маргылдаалыг айтырыгларны ол черле эрттирбейн номчуп турары чанчыл болган.

— Торээн чурт кижиниң төрүттүнген булуңундан эгелээр чүве — деп, Саая Намчылович чугаалаар. Оон ооду чеп. Шынап-ла, ол хензиг чажыдан оскен чери Хемчик бажынга, сүзүп оскен кара сугларынга, анай-хураган кадарып чораан бүүрелчиннеринге, оюмнарынга, хевис дег шыктарынга тергиин ынак. Ол дугайын чугаалай бергенде, шуут-ла тоолдап олурган чечен-биле домей кижи.

Хөтүг, баштак кижи кырызас деп оон шыны-на чугаалаар. Алдан харлаар болзадаа, Саая Намчылович аныяк хүстүр, беженниг мен дизе, аңаа кым-даа бүзүрээр. Бөмбүктеп, бажыңының чанында ногаа суггарып, ыяш чарып турда, аныяктар-ла.

...Тээли суурнуң Мугур /кудумчузунда № 22 бажыңдан ортумак дурт-сынныг, хөтүг болгаш чугаакыр кижи-хомнарны, кыдыраастарны тудупкан школаже эртен, кежээ бо-ла чоруп турар. Оон дугайында биспиң ам чугаалаашывыс хоочун башкы, улус өөредилгезиниң тергиинин Саая Намчылович Долмажап ол.

ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: С. Долмажап кичээл үезинде.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Кышкы спорт сезону ажыттынган

БАШТАЙГЫ ХААК ОРУУНДА

Совет Тывазының юбилейлиг чылынче киреринге чедир санныг хонуктар арткан. Аңаа тураскаатткан кышкы спорт сезонунуң ажыдынышкыны эрткен воскресеньеде чурумалдыг «Тайга» станциязының баазазынга болуп эрткен.

Маргылдаанын баймырлыг ажыдынышкынынга Кызыл хоорхүүскомунуң даргазыныи оралакчызы Н. Л. Верхотурова, хоорайның спорт комитединиң даргазы М. Д. Бичеоол болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Совүзелиниинң чанында күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазының оралакчызы А. С. Сандан олар чүве чугаалаваш, спортчуларга байыр чедиргеннер.

Совет Эвилелиниң гимнизи чаңгыланып турда, эрткен чылдың хоорай маргылдаазының тиилекчилери — педагогика институдунуң, № 4 профессионал-техниктиг училищениң болгаш Тываның электри четкилериниң командаларының капитаннары тукту кодүргеннер.

«Тайга» станциязының хаак оруктарынга маргылдааны ийи болуктеп эрттирген. Оон неделединде херээженнер 3х3, а эр улус 3х5 километр эстафеталарга машиналары көрдүнген.

Бирги болукке хоорайның дээды-болгаш ортумак өөредилге черлериниң, Кызыл гарнизонунуң, спорт клиптилелериниң төлээлери киришкеннер. Кызыл гарнизонунда Николай Чурутонуң удуртканы спортчулар команда талазы-биле бирги черни эвлээш, хоорайның спорт комитединиң ыяпелиги болгаш чемпионнуң лепталарын чаалап алганнар. Ол ыядыг болуру чөп. Чүге дизе ук команданың шырак спортчулары «Тайга» хаак баазазынга ийи неделя бурунгаар келгеш, белеткелди эгелээннер. Баштайгы уеде олар хар эвээш, чүгэ болганының ужурудан дистанцияларны хаак чокка аңаа машинажын эртип турганнар. Оон түүнелинде спортчу бүрүзүнүң көргүзүү багай эвес болуп, маргылдаага киржириниге элээн чаяк болганы чугаажок. Команданың капитаны Н. Чурутo чүгле эки спортчу эвес, харын мооң мурнунда-даа үелерде багай эвес составтыг командаларны белеткеп оларны маргылдааларга идевкейлиг киригиштирип келген тренерлериниң бирээзи. Эрткен чылын оон командазы Забайкальеның шерии округунуң бирги чери дээш биатлон маргылдаазынга киришкеш, шаңналдыг черни эвлээн.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының командазы (капитаны Б. Кушта) маргылдаага багай эвес белеткелдиин көргүзүп, бо удаада ийиги шаңналга төлептиг болган.

№ 1 көдээ профессионал-техниктиг училищениң спортчулары мооң мурнунда чылдарда шырак командаларның саныпта турза-даа, бо удаада ушкү черни эвлээр аргалыг болганнар.

Ийиги болукке будүрүлгелерден болгаш албан организациялардан эвлээн каш командалар шаңналдыг черлер дээш турушканнар. Маңаа бо удаада Тываның электри четкилериниң спортчулары тиилелгени чедип алганнар. Үлегчүр бараанар садыының коллективи бо маргылдаага идепкейлиг киржип, ийиги шаңналды чаалап алган.

Тиилекчи командалардан аңгыда дүржүлгелыг хаакчы, № 14 школада күш-культура башкызы Владимир Чуруто бодунуң командазын база-ла багай эвес белеткээн. Оон өөреникчилери Алексей Эртешей, Владимир Тимков, Станислав Чуруто, бешки классчы Леонид Чуруто олар боттарының дистанцияларын эки көргүзүүлүг эрткеннер.

Базазының девискээринде хар чуга-даа болза, маргылдаанын организасакчылары хаак оруун эки белеткээн. Маргылдаанын киржикчилериге болган дыштанганнарга изиг аъш-чемнин четчири-биле мында буфет кылган. Ол хүн кышкы сезон ажыдынышкынының маргылдаазынга 30 хире командаларның 250 ажыг спорттулары киришкен.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: хаак оруунда; маргылдаанын баймырлыг ажыдынышкыны.

Авторнуң фотолары.

СОВХОЗКА МАРГЫЛДААЛАР

Өвүрде «Торгалыг» совхоз хостуг хүрешке районнуң бирги чери дээш маргылдааны организастап эрттирген. Аңаа районнуң 4 школаларындан 88 аныяк мөге хүрешкен.

Маргылдаанын ийиги кезээ — тыва хүреш. Маңаа Торгалыгның төлээзин Дашоол Куулар шүүлген. Борис Сүрүн, Виктор Комбуй-оол, Кара-оол Шагдыр олар тускузунда шаңналдыг черлерни эвлээннер. Ол талазы-биле кубокту совхозтуң командазы алган.

К. ООРЖАК.

КАСПАРОВТУҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

ЛОНДОН. (СЭТА). Делегейниң шыдыраа талазы-биле чемпиону деп ат дээш чартым финал маргылдаада киржип турар Г. Каспаров биле В. Корчнойнуң алдыгы салыы 77 дугаар ноште Каспаровтуң тиилелгези-биле доозуланган. Ынчангаш өзарның саны ам 3:3 боон, дең апарган. База бир ындыг маргылдаанын киржикчилери — В. Смыслов биле З. Риблиниң чедиги салыы совет гроссмейстерниң тиилелгези-биле доозуланган. Ук маргылдаада амдыызында Смыслов сан талазы-биле Риблиден мурнап турар.

Каяа-даа, кажан-даа быжыг сагылга-чурум дээш

ЧЫЛДАГААНЫ ЧҮДЕЛ?

Ниитилелдиң байлаан эдектерининиң, будүрүлгениң ажыктыын бедидериниң бир кол быразы — будүрүлгеге корум-чурумну быжыглаары, күрүненің база күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгыы сагыыры, планныг онаалдаларны күүседири болур.

Сөөлгү чылдарда будүрүлгениң техниктиг деңнели бедип, күш-ажылдың байдалдарын экижиткенинден, ажылчы чоннарның материалдыг соңуургалын күштелдирер талазы-биле ап чорудуп келген хемчегларниң ачызында ажыл шагын чидирер чорук эвээжээн болгаш кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу кызырылган.

Ынчалза-даа онаашкан ажылынга ээ харыысалга чок, ажылдап турар будүрүлгезининг ат-алдарын бодавас, арага-дарыга сундулуг, арага дээр «ажыг сугну» ажырыпканда арын-нүүр, ат-алдар-даа хамаан чок апаар кижилер ам-даа бистиң аравыста бары, ажылдаан будүрүлгезинге улуг когаралды чедирип турары хомудан-чыг.

Республиканың Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң Бай-Хаакта хлеб заводу чүгле Таңды районнуң эвес, харын-даа Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозтуң чурттакчы чонун хлеб-биле хандырып турар. Хандырып турар черлери хөй бо будүрүлгеде байдал кандыгыл?

— Дүргенден бадып оргаш, орук ара хлеб заводунуң чаны-биле эртип чыдарымга ында дыка хөй улус чыглы берген турар. Бо ажыл шагы бачым үеде мында канчап чыглы берген улус боор? Хлеб заводунуң ажылчыннары бе дээрге, кеттинип алганы бир оске. Ажылчын хептиг кижи-даа көзүлбес. Кайтап кагдым ийин — деп, бир кижи эжинге чугаалаан тур.

— Ол чүү дээриң ол. Сөөлгү уеде район төвү Бай-Хаактың чурттакчыларының хлеб-биле хандырылгазы баксыраан болбазыкпе. Хлеб болганчок-ла үстү бээр апарган. Ынчангаш суурнуң чурттакчылары хлеб садып алыр дээш соон, мурнун булаажып, магазин чанында хей черде чыглы берген «сөөлү кымыл?» деп айтыртынган турарын эрткен-дүшкен чондаа болза эскерип каар апарган болбазыкпе — деп, эжи харылаан.

— Ам харын заводтан бөөр оочурлаар болу бергени олдур ийин. Узун оочурга туруп-туруп келириңге хлебке четпейн, куруг-даа артар-ла сен. Хлебти садып ап четтигипкен кижилер хлеб чиг, шынары багай-дыр деп бо-ла чугаалажы бээр.

Мындыг чугаа Бай-Хаактың хлеб садыының чанында болган. Бо бүгүнүң чылдагааны чүдел? Хамыктың мурнунда заводта дерип тургускан будүрүлге күүүлеринің чүгле 40 хуузун ажыглап, күш-ажылды багай организастаанының түүнелинде командирлери болур бригадирлер Валентина Голотяк, Алексей Антипин, Валентина Ванаг ажыл шагында арагалап, ажыл шагы үзүп турган, күш-ажыл дугайында Хөойлунуң 33-кү чүүлү-биле ажылындан үндүрткен. Ындыг удуртукчулардан чүнү алыр боор? Арагага сундулуг шак мындыг кижилер будүрүлгениң технологизын үрең, оон экономиказын сандарадып, будүрүлгениң ат-алдарын бужартадып, бедик будүрүкчүлүг ажылдарынга моондак боол турар.

Бо чылдың он айларында хлеб заводунуң ажылчынары 320 прогуддуу кылган. Ол дээрге хлеб заводу сес хүн ажылдаваанны ол болур. Хүнде завод 1173 рубльдиг хлеб-булочка кылыгларын будүрер турган болза, бо сес хонукта 9 мун 384 рубльдиг продукциязын чедир бербээни ол.

Профилактика чөвүлелиниң хуралы дөрт катап болган. Ажылчыннарның ниити хуралдары каш-даа болгулаан. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, будүрүп турар продукцияның шынарын экижидер дээш дээштиг ажылдарны чорудары Бай-Хаактың хлеб заводунуң коллективиниң мурнунда туруп турар. Заводту кадрлар-биле четчелээринге, Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозу, улус депутаттарының Таңды район болган Бай-Хаак көдээ Советтериниң күүскомнары боттут дузаны чедирер үези келген. Ол үениң негелдели.

М. ОЮН, «Шынның» корр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Республикага шокар буттаар, чагбас. Мурнуу-барын чүктен хаттың күүжү секундада 2—7 метр. Дүне агаарның температуразы 30—35, чамдык черлерге 21—26 градус соор. Хүндүс 20—25, чамдык черлерге 11—16 градус соок болур.

Автоорукторга көстүрү эки, тайгактаар.

Кызылга чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 32—34, хүндүс 23—25 градус соор.

КИНО

ДЕКАБРЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Пацаны» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Экипаж для Сингапура» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Колокол священной кузни» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 (узаткан) шактарда.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 7-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.35 — «Өлүмүң архиви». Беш сериялыг уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. (ГДР). 11.15 — Совет композиторларның чогаалдарындан концерт. 12.15 — Телемедээлер. 12.20 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильм. 14.55 — К. Тренев. «Любовь Яровая». 15.45 — Харыылацар. горнистер!» 16.30 — Философия болгаш культура. 17.15 — «Экран өңнүктерин чыып тур». ССРЭ — Финляндия. 18.00 — Неделя дургузунда спорт. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Чуруук бүрүзүндө — хүн. 19.15 — «Өлүмүң архиви» деп беш сериялыг уран-чечен фильмниң 3-кү сериязы. (ГДР). 21.00 — «Ут». 21.30 — Уран түүлдүң мастерлери. РСФСР-ниң үлустуң артизи Л. Сухаревская. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 01.00 — Футбол. УЕФА күбогу дээш маргылдааларның түүнел оюннары. «Спартак» (Москва) — «Спарта» (Голландия).

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Астрономия. 10-гу класс. Диптер. 9.05 — Немец дыл. Өөредилгениң башгайгы чылы. 9.35 — Астрономия. 10-гу класс. Диптер. 10.05 — Төөгү. 9-ку класс. Москвага болган декабрьның чепсектиг тура халышшкыны. 11.05 — Силерге, ада-иелер. 11.35 — Төөгү. 9-ку класс. Москвага болган декабрьның чепсектиг тура халышшкыны. 12.05 — «Башкы» ССРЭ-ниң үлустуң башкызы Л. Ф. Парфеновадың дугайында телеөзерк. 12.45 — Немец дыл. Өөредилгениң башгайгы чылы. 13.15 — Катап тургузуушкунуң үе-чадазында уран чүүл. 3-кү дамчыдылга. 13.45 — «Алдар» орденниг 40 чылынга. Төөгүүүң арыннары. 14.35 — Кодээниң шагы. 15.35 — Телемедээлер. 15.40 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Сылдысчыгаш». «Кезээде белен бол!» деп маршрут-биле Кызыл хоорайның пионер дружиналарының чорудуп турар ажылынын дугайында. 18.40 — Уруглarга фильм. 19.00 — «Азия төвү». 19.30 — Делегей байдалының дугайында тыва дыл кырында допчулал. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.20 — Документалдыг телефильм. 20.30 — Волейболга ССРЭ чемпионады. Хөрээжен улус. «Молния» (Одесса) — «Уралочка» (Свердловск). 21.00 — «Ут». 21.30 — «Саик аъттың мажы». Уран-чечен фильм. 22.50 — 23.25 — В. Рубин. «Кежээкы ыры». Оратория.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

«Тыва көдээ тудуг» трест дараазында тудуг организацияларына ажылдаары-биле тудуг талазы-биле ында-бүрү профессиялыг кижилерни чалап турар:

Чаданада 463 КМК, Бай-Хаакта — 585 КМК, Шагаан-Арыгда — 586 КМК, Сарыг-Септе — 958 КМК, Туранда — 957 КМК, Каа-Хем суурда — 1317 КМК.

Күш-ажыл толевири аккордшаннал системалыг болгаш тудугга хөй чылда ажылдаанарга немелде төлевир тывысыр. Бот кижилерни общежитие-биле хандырар, өг-бүлелиг-лерге квартираны эвлечет ёзулаар бээр.

Ажылга кирерде КМК-ларның турар черлеринге келир.

Кызылчыларга болгаш хоорайның аалчыларынга

Дагестанның «Лезгинка» дээр күрүненин алдарлыг танцы ансамблиниң бо чылдың декабрь 18-тиң болгаш 19-туң күннеринде тус-тузунда 18.00, 20.00 болгаш 18.30, 20.30 шактарда болур концерттеринге козунче силеннин чалап турар.

Уран чүүл удуртукчузу — Дагестан АССР-ниң алдарлыг артизи **Иосиф МАТАЕВ.**

Садып алыкчыларның кичээнгейинге

Кызыл хоорайның Маяковский кудумчузунуң № 91 бажыңда турар № 9 «Тудуг материалдары» магазин дараазында барааннарны садып алыкчыларга сүмелеп турар:

Эт-хереклелдер салыр полиэтилен (бөлүүктер);
Чымчак ыяштан дилиг материалдары;
Шывыглар;
Чыпыг кидис;
Шывыг ыяыр плитналар;
Унитаздар болгаш оларга артык иезектер;
Өрттетпээн чугай.

Магазинниң амылдаар шактары: эртенгиниң 10-дан кежээкиниң 19 шакка чедир. Дүштеми чапсар 14-тен 15 шакка чедир. Дыштанып хүнү — воскресенье.

Редакциянын адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысаалгалыг секретарының 2-23-35 секретарьаттың 2-23-35 партийдин амыдырал болгаш үлетпүр киллистерининиң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг киллистерининиң 2-37-13, чагаа киллизининиң 2-41-27, информация киллизининиң 2-20-60 культура киллизининиң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киллизининиң 2-21-47, корректорзарның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуп недесляда 6 катап үнер.

Чагыг № 2055

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажың № 1: ТС—01448

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 281 (12371) | 1983 чылдың декабрь 8, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ҮЛУУНДЕ

«Тоора-Хем» совхозтуң Көк-Чыраа сүт-бараан фермазында комсомолчу-аныяктар коллективи бо чылын күрүнеге 190 тонна сүт дужаар планын он айларның түнелиндели-биле хуусаа бетинде күүседкен. Олар ам бо хүннерде 230 ажыг тонналы дугаагаш, бедиткен социалистиг хүлээлгезин база күүседипкеин ол.

Раиса Норбуюң удурткалы комсомолчу-аныяктарның коллективи үшкү чылда шалыпчы ажылдаанының түнелинде үени мурнап, беш чылдың дөртку чылынче хуусаа бетинде кирген.

Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда аныяк коммунистер саанчылар Карамыс Бараан, Валентина Самыйлык, комсомолчу Марина Бараан олар чоруп, эрткен чылдың бо үелериндеге бүдүрген үлүглерин ораинчок ажыра берген, эш-өөрүмге эки үлегерлиг ажылдап турарлар. Комсомолчу-аныяктар коллективи чүгле күш-ажыл-биле чедишкинниг эвес, хөй-ниитии ажылдарынга идепкейлиг киржип турар.

Ферма башкы Л. К. Доржута удурткан «Коммунистиг күш-ажылдың школазының» ажылы доктаамал чоруп, аныяк коллективке коммунистиг ёзу-биле ажылдап чурттап, өөренирикке детким-чейн берип турар. Ферма күш-ажылдың сагыпга-чурумун улам быжыглаар, оон бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле ажылды ында тургустунган партия болгаш комсомол бөлүктери доктаамал чорудуп турар.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

СЭКП ОБКОМУНУҢ БЮРОЗУНДА

СЭКП-ниң область комитединиң ээлчеглиг бюрозу болуп эрткен. «Ажылчы чоннар коллективтеринге күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагыпга-чурумун быжыглаарынга профэвилел организацияларының ролүн бедидер талазы-биле профэвилелдериниң область чөвүлелиниң ажылының дугайында» айтырыгны аңаа чугаалажып көргеи. Профэвилелдериниң область чөвүлели СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизиниң шинтпирлерин, «Күш-ажылдың социалистиг сагыпга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалдарын болгаш Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлуну удуртулга болдурбушаан, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагыпга-чурумун быжыглаар, медеревдиг сагыпга-турумга ажылчы чоннарны кижизидеринге, планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче оларны эвилелдээринге социалистиг чарыштың болгаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкинниң роли бедидер талазы-биле профэвилелдер обкомнарының, профэвилел организацияларының ажылын экижериниче угланган хемчеглерни боттандырып турарын хүлээп алган доктаалда демдеглээн.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң негелдеринге СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң күш-ажылдың социалистиг сагыпга-чурумун быжыглаар айтырыглар талазы-биле доктаалдарынга дүүштүр ажылчы чонвар коллективтеринге күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагыпга-чурумун быжыглаарының чамдык коллективтериниң социалистиг хүлээлгелериниде кирбейн турар.

Күш-ажылды организастаарының бригада хевирлерин хөгжүдер талазы-биле профэвилел организацияларынга болгаш ажыл-агыйы удуртукчуларынга дузаны профоблчөвүлел болгаш профэвилел обкомнары четпес көргүзүп турар. Чамдык коллективтерде бригадаларны ёзу барымдаалап тургускан болгаш олар бүдүрүлгениң база хөй-ниитиниң ажыл-херектериниг боттуг салдарны чедирбейн турар.

Профэвилел комитеттери ажылдакчыларның күш-ажылының болгаш амыдырал-чурттагазының байдалдарын экижидер дугайында негелделиг чорукту болгаш өзулуг сагыш салыышкынны илерегйлевейн, материал-техниктиг хандырылганың, бүдүрүлгени организастаарын экижидериниң, хол-биле кылыр аар ажылдарны кызырарының айтырыгларын шинтпирлээр талазы-биле ажыл-агый удуртукчуларынга бедик негелдени кылбайн турар.

Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлунуң үүлдерин, социалистиг чарыштың болгаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкинниң кижизидикчи улуг аргаларын күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагыпга-чурумун быжыглаарының айтырыглары чамдык коллективтериниң социалистиг хүлээлгелериниде кирбейн турар.

Күш-ажылдың сагыпга-чурумун быжыглаар талазы-биле эки ажылдыг коллективтериниң дуржулгазын түнээр болгаш нептередир ажылды профоблчөвүлел, ооң киидистери, профэвилелдер обкомнары кошкак чорудуп, ажылчы чоннарның инициативазын болгаш депшилгелиг эгелээшкиннерин организакчы болгаш массаполитиктиг ажыл-биле чамдыкта быжыглавайн турар.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң негелделеринге, «Күш-ажылдың социалистиг сагыпга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң доктаалынга. Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлунуң үүлдерине дүүштүр күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагыпга-чурумун быжыглаар талазы-биле организакчы болгаш политика-кижизидилгиг ажылдың деңнелин бүгү тала-биле бедидерин хандырарын профэвилелдериниң область чөпүлелинге СЭКП обкомунуң бюрозу дааскан.

Ажылчы чоннар коллективтеринге күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагыпга-чурумун быжыглаарынга, күш-ажылды, ылаңгыя ажылдың алыс түнелдерин, күш-ажылчы киржилгениң үлүг-хуузун барымдаалап төлээр кылдыр организастаарының болгаш идиг бээриниң бригада хевирлерин нептередиринге профэвилел организацияларының идепкейлиг киржилгезин хандырар, ролюн бедидер талазы-биле бодунуң ажылын эде тургузарын, ажылчыннарның күш-ажылының, амыдырал - чурттагазының байдалдарын экижидери-биле, техниканың айыыл чок болур чоруун хандырарыбиле холбашкан айтырыгларны принципиалдыг болгаш чүткүлдүг шинтпирлээрин, күш-ажыл хоойлужудулгазының үрээшкиннери-биле эптеш чок демисежирин профоблчөвүлелге, профэвилелдериниң адырлар аайы-биле обкомнарынга сүмелээн.

Профоблчөвүлел, профэвилелдериниң обкомнары социалистиг чарыштың организастаарын доктаамал экижидер, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагыпга-чурумун быжыглаарынга, 1983 чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планнарын чедишкинниг күүседиринге ооң дээштинн бедидер ужурлут. Үткуштур планнарны коллектив бүрүзүнүң хүлээп алган турарын чедип алыр, алдынып турар хүлээлгелерниң хөй-ниити камгалалын чер болганга практикалаар. Продукцияның шынарын бедидеринче, күүлдерни, чигэтти, энергияны, ажыл шагын эки ажыглаарынче чарыштың киржикчилерин эвилелдээр. Социалистиг чарыштың түнелдерин үндүрде болгаш коллективтиң ажыл-чорудулгазын үнелеп көөрде күш-ажылдың сагыпга-чурумунуң көргүзүглерин ажылдың кол көргүзүглери-биле бир дөмей кылдыр барымдаалаар. Моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкиннериниң бүгү системазы аңаа чагыртқан турар ужурлут.

Профэвилел организацияларынга удуртулганы экижидерин, ажылчы чоннар коллективтеринге бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагыпга-чурумун быжыглаарынга оларның ролюн бедидип чедип алырын, профэвилелдеринде ажылдап турар коммунистериниң харысалгазын доктаамал бедидерин СЭКП Кызыл хооркомунга, райкомнарынга. «Тыва дагдүүг тудуг» эргелелиниң, «Тыва кобальт» комбинатның парткомнарынга СЭКП обкомунуң бюрозу дааскан.

«Ажылчы чоннарның аныяктарның идей-политиктиг, интернационалчы кижизидилгезин экижидер талазы-биле Бии-Хем районнуң партия организацияларының ажылынын дугайында» айтырыгны СЭКП обкомунуң бюрозунга чугаалашкан. Партия райкому, районнуң партия эге организациялары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шинтпирлерни амыдыралга боттандырар, ажылчы чоннарның, аныяктарның идей-политиктиг, интернационалчы кижизидилгезин экижидер талазы-биле тодаргай ажылдарны кылып турар дээрзин СЭКП обкомунуң бюрозу демдеглээн. Дыка хөй партия организациялары коммунистерниң политиктиг өөредилгезин, чон ортузунга масса-политиктиг ажылды экижиткен.

Ооң-биле чергелештир ажылчы чоннарның, аныяктарның идей-политиктиг, интернационалчы кижизидилгезиниң талазы-биле партия райкомунуң ажылында шынгы четпестер бар. Сес биле ажыл-херек дүүшпейн баар, улустуң сагыш-сеткилинге болгаш аажы-чаңыга салдар чедирип турар чүүлдерни өөренип көрбейн баар чоруктар кижизидилге ажылында бар. Политиктиг, организакчы болгаш ажыл-агый ажылдары-биле кижизидилгезиниң бижыг харылзаазын партия организацияларының амдаа долузу-биле чедип албаан.

Партия өөредилгезиниң, масса-политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң шынарын бедидер база түнелдинин чедип алыр дээш чамдык партия организацияларының, партболүктериниң хөй талалыг ажылының дуржулгазын нептередирин киҥээнгейге алган. Чөөн-Хемчикте «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында партия эге организациязының, Овүрде «Коммунизмче орук» совхозта Кужур-Чыраа сүт-бараан фермазында партбөлүктүң болгаш коллективниң дуржулгазын солуннарга чырыткан.

Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының эргелекчизи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи коммунист А. С-Б. Монгуш «Коммунистиң бедик адын» деп айтырыгны солун арнынга көдүргеп, Ажыл-агыйның кандыг-даа участогунга коммунист кижиниң даанган ажыл-херээнге харысалгазының, бедик моральдыг моозу-шынарының, бүгүдеге үлегер-чижектиг болуунуң дугайын ол бижээн. Бо айтырыгга хамаарыштыр дыка хөй коммунистер материалдарны бижээш, ленинчи партиниң кежигүнүнүң адын амгы үеде СЭКП-ниң негелделеринге дүүштүр улам бедик көдүрериң, харысалгазын бедидерин айытпышаан, чамдык четпестерни айыткан.

Партия организацияларының, партболүктериниң хөй талалыг ажылының дуржулгазын нептередирин киҥээнгейге алган. Чөөн-Хемчикте «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында партия эге организациязының, Овүрде «Коммунизмче орук» совхозта Кужур-Чыраа сүт-бараан фермазында партбөлүктүң болгаш коллективниң дуржулгазын солуннарга чырыткан.

Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының эргелекчизи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи коммунист А. С-Б. Монгуш «Коммунистиң бедик адын» деп айтырыгны солун арнынга көдүргеп, Ажыл-агыйның кандыг-даа участогунга коммунист кижиниң даанган ажыл-херээнге харысалгазының, бедик моральдыг моозу-шынарының, бүгүдеге үлегер-чижектиг болуунуң дугайын ол бижээн. Бо айтырыгга хамаарыштыр дыка хөй коммунистер материалдарны бижээш, ленинчи партиниң кежигүнүнүң адын амгы үеде СЭКП-ниң негелделеринге дүүштүр улам бедик көдүрериң, харысалгазын бедидерин айытпышаан, чамдык четпестерни айыткан.

Партия организацияларының, партболүктериниң хөй талалыг ажылының дуржулгазын нептередирин киҥээнгейге алган. Чөөн-Хемчикте «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында партия эге организациязының, Овүрде «Коммунизмче орук» совхозта Кужур-Чыраа сүт-бараан фермазында партбөлүктүң болгаш коллективниң дуржулгазын солуннарга чырыткан.

Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының эргелекчизи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи коммунист А. С-Б. Монгуш «Коммунистиң бедик адын» деп айтырыгны солун арнынга көдүргеп, Ажыл-агыйның кандыг-даа участогунга коммунист кижиниң даанган ажыл-херээнге харысалгазының, бедик моральдыг моозу-шынарының, бүгүдеге үлегер-чижектиг болуунуң дугайын ол бижээн. Бо айтырыгга хамаарыштыр дыка хөй коммунистер материалдарны бижээш, ленинчи партиниң кежигүнүнүң адын амгы үеде СЭКП-ниң негелделеринге дүүштүр улам бедик көдүрериң, харысалгазын бедидерин айытпышаан, чамдык четпестерни айыткан.

«Коммунист дугаймында чугаа» деп рубриканың адаанга коммунистериниң ажылын, амыдыралын, хөй-ниитиниң херээнге киржилгезин тодаргай коргүскен очерктерни, чурумалдарны үе-үелеп парлап турар.

Кылдыс ай санында «Улустуң контрольдуң» арнын доктаамал үндүрүп, анаа улустуң контроль организарының ажыл-чорудулгазын, хайгылчылларның ажылының дуржулгазын, ажыл-агыйжы эвес, төтчетлекчи, камналга-хумагалал чок кижилер дугайында шүүмүүлелдиг материалдарны берип келген.

Профэвилел, комсомол организацияларының, херээжеңнер төвүлелдериниң, дагдыкчыларның ажыл-херээнге хамаарышкан үүлдер, корреспонденциялар солуннар арнынарынга үнүп турар.

Партияның чонның мурнунга салган соруглаларын чедишкинниг боттандырарынга күш-ажылчы коллективтериниң дайынчы өөрэ — партия эге организацияларын болгай. Ону барымдаалаш, кылдыс 1981 чылдың бирги кварталындан эгелээш, оларның дайынчы арга-шинээзин бедидеринге үлегерлиг ажылдап турарлар. Партия эге организациязы — партиямның үндезини партия ону дамчыштыр коммунистиг тургузуушкынну удуртур талазы-биле хөй талалыг ажыл-чорудулгазын, бодунуң политиказын, Программазын боттандырып турар. Ындыг болганда партия организациязының дайынчы арга-шинээзин бедидеринге хамаарышкан чугаа хөй талалыг айтырыгларны хаара тудар, аныяк коммунистер, партия ажылдакчыларын калбаа-биле киржирп чугаажок.

СЭКП Кызыл хооркомунуң, райкомнарының, парткомнарның, партия эге организацияларының, партболүктериниң, будүрүлгениң ажыктыын, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер, күш-ажылдың сагыпга-чурумун быжыглаар, продукция будүрериниң көвүдедир, ооң шынарын экижидер, одалга болгаш энергетика курлавырларын камнаар, малдың баш санын өстүрер, продуктулуун, чер ажылының культуразын бедидер, хоорайларның болгаш кодээниң чурттакчыларының амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин экижидер дээш хүн бүрү чорудуп турар партийжи организастыг, политиктиг база идеологтуг ажылдарын он бирги беш чылдың дөртку чылында «Партийжи амыдырал» деп рубриканың адаанга парлаарын уламчылаар. Оон ангыда СЭКП-ге хүлээп алышкын, аныяк коммунистер, кадрлар-биле ажыл, хүлээп алган шинтпирлериниң күүселдезинин хынаалдазының, администрацияның ажыл-чорудулгазын болгаш аппаратның ажылын контрольдаар комиссияларның ажылынын, Советтерге, хөй-ниити организацияларынга партийжи удуртулганың дугайында болгаш өске-даа материалдарны ол-ла рубриканың адаанга бээр.

Совет Эвилелиниң составында Тыванның эки тура-биле каттышкынының 40 чылын кедир чылын демдеглеп эртиреп. Орта уткуштур материалдарны бээрин кылдыс планнап турар. Совет эргелыгының чылдарында республиканың экономиказында, социал болгаш культура хөгжүлдезинде үндезин чаартылгаларны, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлерин, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш бир демниг ажылдап турар интернационалчы күш-ажылчы коллективтерни, бригадаларның, эштелгелериниң ажылнажының, партияның, дайынның, күш-ажылдың хоочуннарының, коммунистер болгаш юбилейге тураскаатканың чарыштың, хүлээлгелер күүселдезинин, мурнакчыларның арга-дуржулгазының дугайында бөлүк материалдарны, үүлдерни, корреспонденцияларны, чурумалдарны, очерктерни, фото-чуруктарны бээри көрдүргеп. Ол ышкаш херээжеңнер төвүлелдериниң, байырлалга төлептиг ужуражыр дээш агитквартал-дарда чорудуп турар хөй талалыг ажылын калбаа-биле чырыдар. Ылаңгыя күш-ажылдың сагыпга-чурумун, коруш-чурумну быжыглаар, эң эки культурлуг өг-бүле, суурлар чагагайжыдыгазы болгаш ногаанчыдыгазы, урутларның өредилге-кижизидилгезин экижидер дээш чорудуп турар ажылының дуржулгазын парлаар.

«Улустуң контроль» арнының материалдарын шынарын экижидер, дээштинн бедидер дээш кылдыс ажылдаар.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!

«Шын» солуннуң партийжи амыдырал кылдызының парлап үндүрүп турар материалдарынга хамаарыштыр силерде кандыг санаалдар барыл, моон сонгаар чүүү ышаа чогуурул, кандыг айтырыг көдүрериг, бо дугайында бисче бижиңер.

РСФСР-ниң Дээди Соведин чыылдырар дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң онгу чыылжының сескн сессизын 1984 чылдың январь 6-да Москва хоорайга чыылдырар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.
РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва.
1983 чылдың декабрь 7.

ЭШ М. Н. ГОЛУБЬТУ ТЫВА АССР-НИҢ КҮРҮНЕНИҢ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК КОМИТЕДИНИҢ ДАРГАЗЫНГА ТОМУЙЛААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Тыва АССР-ниң Күрүнениң айыыл чок чорук комитединиң даргазынга эш Михаил Николаевич **Голубьту** томуйлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1983 чылдың декабрь 7.

ЭШ А. И. ЛЕНЬШИННИ ТЫВА АССР-НИҢ КҮРҮНЕНИҢ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК КОМИТЕДИНИҢ ДАРГАЗЫНЫҢ АЛБАН-ХҮЛЭЭЛГЕЗИНДЕН ХОСТААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр эш Анатолий Иванович **Леньшинни** Тыва АССР-ниң Күрүнениң айыыл чок чорук комитединиң даргазының албан-хүлээлгезинден хостаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1983 чылдың декабрь 7.

СУГ БОЛЗА...

Тере-Хөлдүң чанында дөрт сүүр башкы Үнегеттиң Эрзин районда «Мерен» совхозтуң төп хову турлаа апарган. Ында күүдүг электри чырыы киирттинген. Механизаторлар чурттаар бажын, столовая, кызыл-булуң, чунар-бажың, чурттагга бажыңнары, тараа шаны, сарайлар, техниканың артык кежектерин шыгжаар складтар туттунган.

Совхоз бо чылын Үнегеттиге 2400 гектар тараа тараан. Ооң дүжүдүү мурнунда чылдардан хөй болган. 319 тонна кызыл-тасты, 150 тонна көк-тараазыны, 62 тонна арбайны ажаап алган.

Ол мышаан Дуганды деп черге картофельди болгаш ногаа аймаан тараан. Оон бээ багай эвес дүжүттү өстүрүп алган. Баян-Кол деп черге 130 гектар суланы тарып, оон 300 тонна ногаан масса ажаап алдыынган.

Бо бүгү ажылды кылып чорударынга хову бригадири Аңай-оол Допчут, агроном Александр Сан-Хөө оларның организакчы ролю улуг болган.

Тараа савааны мал чеминге ажыглаары-биле пресстеп, саазаттаан. Бо чылдың дүжүттүдиен совхоз 60 тонна тараанын Кызылдың сайгарылга баазазынга дужаагаш, мал чеминге орнал алган.

Совхоз келир чылдың дүжүдүнге 150 тонна көк-тараазыны, 30 тонна арбайны, 250 тонна кызыл-тасты үрезинге шыгжаар планныг. Бо хүннерде ооң арыгламашкыны чорун

К. ХАҢГАЙ.

Кызылдың хоорайлар аразының телефон станциязының ажылы бачым. Ында ажылдап турар телефонистер чагыгларны ойгаанда шынарлыг күүседир, харылзажып турарларга эптиг-эзелдек харылаары, ачы-дуза чедирериниң культуразын бедидери дээш шудургу ажылдап турар.

Ында хөөчуннарның, үлегерлиглерниң бирээзи — Ада-чурттуң Улуг дайынының киржиичизи, Ленин орденниг эдилекчизи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Мария Григорьевна Мамаева. Ол будүрүлгеде хөй чылдарда ажылдап келген болгаш коллективтиң база хөй-хөй чагыгчыларның хүндүткелин ажылга бедик харылсалгазы, кижилерге эвилеп эзелдек, сагыш чевангыр аажы-чаңы биле чедип алган.

Ооң нады ажылдап келген эжи Зинаида Петровна Астафьева база бедик мергежилдиглериниң бирээзи. Ол амгы үеде ыраак хоорайлар-биле харылзааны нойдап харыылап турар. Мария Евишкина ышкаш аныяктар оларның үлегерин эдерип, ажылга кызыыман, кижилерге эптиг, культурлуг аажы-чаңны ооң өөренип ап турар.

Хоорайлар аразының телефон станциязының коллективи Совет Тыванның 40 чылынга уткуштур калбарган чарышка идепкейлиг киржип, ачы-дуза культуразын улам бедиперинче сагыш салып турар.

ЧУРУКТА: хоорайлар аразының телефон харылзаазының телефонистери З. Астафьева, М. Евишкина, М. Мамаева олар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ПАРТИЯНЫҢ XXV КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНЫҢ ДЕЛЕГАТТАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Партияның XXV Кызыл хоорай конференциязының делегаттарынга СЭКП Кызыл хоорюмунуң дыңнаазы болза, ук конференция хөгжүмшүмни театрынга декабрь 10-да болур. Ооң эгелээри 9 шакта.

Партияның область конференциязының делегаттары

ШЫНЗЫДЫП ШЫДААР

Тес-Хем районнуң Ү. Шынаа сес чыл школазының коллективи СЭКП ТК-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле бот-тут хемчеглерин ап турар. Бо өөредилге чылында мында өөредилге болгаш кижизидилге ажылы элээн экижээн. Биргн чартык чылдың түнелик-биле ук коллектив районнуң школаларының аразынга чарлаттынган социалистиг чарыштын мурнуку одуруун эзелеп болур.

Школа коллективи өөредилге чылының эгезинден-ле чаа негелде ёзугаар ажылдап келген. Башкыларның харысалгазы улаткан, кижи бүрүзү өөреникчиге бижиг бидигин бээр дээш бар аргадуржулганы ажыглап, курлавырларны тыптынып, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар. Оон түнелиниде өөредилгенин шынары бедээн, багай демдек алыр чорук эвээжээн.

Школаның болгаш 5 классте-рининг төрээлер комитеттери бо өөредилге чылында адаа-лер-биле харылзааны улам экижиткен. Ада-лер-биле хуралдар болгаш бесседилер бо-ла болгулаар. Ынаыг хуралдарга өөредилге болгаш кижизидилге ажылы-биле чергелештир СЭКП ТК-ниң май, ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин база чугаалажып, ук сорулгаларны амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерин ап турар. Башкылар өөреникчилерининг бажыннарынга база тргулчу барып турар.

Бо өөредилге чылында Ү. Шынаа сес чыл школазының кышкы-даа, өөредилге-даа белеткелиг мурнуку чыл-дардагызындан дээре болган. Бо бол[illegible]ске-даа айтырыг-ларны [illegible]ширлээрингe ук школаның директору коммунист Динзеңмаа Моңгалдың ролю улуг.

«Тес-Хем» совхозтуң Ү. Шынаа салбыры районда чылгы болгаш ошкү-биле алдарлыг. Чылгының саны чеди чүс ажыг, а ошкү бажы он муң ашкан. Бо чылын ошкү бажы ос[illegible]турериниң планы 112 хуу күүсеттинген азы ошкүүн саны эрткен чылдың деннелиинден 111,6 хуу өскен. Кочанай Сувак-оол, партияның область конференциязының делегады Билчейжаа Бопуймаа чергелиг мурнакчылар көвүдээн. Оларның ажы-төлүң салбыр төвү — Хөл-Өөжүнде турар Ү. Шынаа сес чыл школазы өөредип, кижизидип турар.

Школа район болгаш совхоз төптеринден ырак, улут оруктан хайны черде турар. Ынаар автобус бемми барбас. Суурда чамдык бажыннарның кудумчузу безин орта билдинмес. Мындыг черге Динзеңмаа Маадыровна Моңгал беш чыл мурнунда келген. Магазининерлиг, Культура бажыннығ, ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таварымчалыг совхоз төвүнден бо зерде районо чорударга, аныяк башкы удурланмаан: күрүмете херек болганда, бергедер дугайын бодаан херек чок.

Эртken чылдарның дургузунда Ү. Шынаа школазы Тес-Хем районнуң эки школалары-ның бирээзи апарган. А директор бодукүн ажылын чүгле школа ажылы-биле кызыгаарлаваан. Ол суурнуң хөй-нинги ажылынга идепкейлиг киржип келген. Чайын мал чемининг белеткелиинге, кыжын мал кажаалар-ынын көрженим коптарарынга, шефтер, чон мурнуга лекция болгаш иле[illegible] — ажылдың чежезин санаар! Суурнуң культура-массалыг ажылдары база Динзеңмаа Маадыровнаның киржилгезинден хамааржыр. Марксизм-ленинизм школазының пропагандизи хүлээлгезин

Александра Бадарчы «Тес-Хем» совхозтуң Өртен сүт-бараан фермазынга үр ажылдаан болгаш саанчылар ортузунга калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруун үргүлчү ээлеп келген. Мурнакчы саанчы, район Совединиң депутады, партияның область конференциязының делегадынга сонгуткан.

ЧУРУКТА: делегат А. Бадарчы.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Партия организацияларында

ПЛАННААНДА — КҮҮСЕДИР

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың парткому эртнен чылдың сентябрь айда бистиң сентелге-тудуг участогунда тудуг-монтаж ажылдарының шынарының, материалдар кадагалалының болгаш чарыгдалының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Парткомга коллективтиң администрациязының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының, партия организациязының, профбилел комитединиң бо талазы-биле четпес ажылдап турарын демдеглээн болгаш оларны чайладырының тодаргай оруктарын айыткан. Оон бээр бир чыл ашкан. Парткомнуң доктаалынга дүүштүр кандыг ажылдар кылдынганыл база кылдынмайн турарыл деп чүвени ам түнелеп болур.

Участоктуң администрациязы партия организациязы-биле кады партбюроның доктаалын күүседир талазы-биле план-хемчегдерни ажылдап кылган. Ол план-хемчеглерге ажылды организастаарын удам экижидерибиле кандыг ажылдарны кажан кылырын, оларны боттандырар харысалгалыг кижилерни тодаргай айыткан бис. Инженер-техниктиг ажылдакчылар, мастерлер бригадаларга тудуг-монтаж ажылдарының шынарының материалдар кадагалалының болгаш чарыгдалының дугайынга хуралдарны эрттиргилээн. Ол хуралдарга ажылчыннар, ылаңгыя коммунистер эң-не идепкейлиг киржип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн удам бедидерибиле кандыг-кандыг хемчегдерни кылза чогуурун юкинкара чокка чугаалашканнар. Оларның саналын ёзугаар эң-не нарын ажылдарның технологиязын ажылчыннарга тайылбырлаан. Бригадир бүрүзүнден ийи-ийи кижини бичке механизациялыг аргаларынга өөреткен. Проработың база мастерлерниң талазындан контрольду күштелдирген. Объект бүрүзүнге ажыл хүнүнүң демдеглелин чоруткан. Оон түнелининде алдынгы эң-харыысалга чок, былдамыш ажылга ойлдап келир. арте чанар кижилерни илеретken болгаш оларга харыысалганы онааган. Ажылчыннарның профессионал мергежилин бедидери-биле оларны холушкан мергежилге өөредип турар бис.

Тудуг материалдарын камгалап, кадагалаар, оларны камналгалыг ажыглаар талазы-биле база алаан ажылдар кылдынган. Бир-ле дуттарында материалдарның үүт-өтүёдүн экижиткен. Материалдарны кылган ажылдарның хемчээлин болгаш нормазын ёзугаар үндүр бижип турар апарган. Ону участоктуң инженериндеп ангыда комбинаттың улусчу контроль болүүнүң даргазы М. О. Кириог база доктаамал хайгаарап турар. Участоктуң улусчу контроль болүүг материалдар чарыгдалының талазы-биле алды рейдилерни чоруткан. Болүүн киржилгези-биле белеп түнелеп, ажылдың сентябрь айда бистиң сентелге-тудуг участогунда тудуг-монтаж ажылдарының шынарының, материалдар кадагалалының болгаш чарыгдалының дугайынга хуралдарны эрттиргилээн. Ол хуралдарга ажылчыннар, ылаңгыя коммунистер эң-не идепкейлиг киржип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн удам бедидерибиле кандыг-кандыг хемчеглерни кылза чогуурун юкинкара чокка чугаалашканнар. Оларның саналын ёзугаар эң-не нарын ажылдарның технологиязын ажылчыннарга тайылбырлаан. Бригадир бүрүзүнден ийи-ийи кижини бичке механизациялыг аргаларынга өөреткен. Проработың база мастерлерниң талазындан контрольду күштелдирген. Объект бүрүзүнге ажыл хүнүнүң демдеглелин чоруткан. Оон бээр бир чыл ашкан. Парткомнуң доктаалынга дүүштүр кандыг ажылдар кылдынганыл база кылдынмайн турарыл деп чүвени ам түнелеп болур.

Участоктуң администрациязы партия организациязы-биле кады партбюроның доктаалын күүседир талазы-биле план-хемчегдерни ажылдап кылган. Ол план-хемчеглерге ажылды организастаарын удам экижидерибиле кандыг ажылдарны кажан кылырын, оларны боттандырар харысалгалыг кижилерни тодаргай айыткан бис. Инженер-техниктиг ажылдакчылар, мастерлер бригадаларга тудуг-монтаж ажылдарының шынарының

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Ч а р л ы ы

(Уламчылыг. Эгези № 249 «Шында»).

Екатерина Егоровна **Мальцева** — чонуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелелиниң дааранывчызы.

Евдокия Степановна **Мельникова** — райпо ажылчыны.

Иван Инокентьевич **Мужичков** — райпо садыгжызы.

Фанна Ивановна **Неверова** — № 3 аптеканың ажылчыны.

Донрида Аркадьевна **Нестерова** — № 3 аптеканың провизор-технологу.

Мария Ивановна **Парикмахерова** — Тураның оруксептелге-тудуг эргелелиниң эмнелге пунитузунуң санитарказы.

Илья Васильевич **Перфильев** — санэпидстанцияның киллис эргелекчизи.

Клавдия Кирилловна **Петухова** — СЭКП райкомунуң партижи учёт секторунуң эргелекчизи.

Таисья Михайловна **Плотникова** — Күрстрах инспекциязының ажылчыны.

Пелагея Семеновна **Сергеева** — чурталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң аалчылар бажыңының дежурныйы.

Александра Георгиевна **Сорокина** — райкүскомуның сан киллизиниң кол бухгалтери.

Михаил Семенович **Ткаченко** — Тураның орук-септелге-тудуг эргелелиниң ажылчыны.

Августа Ивановна **Федорченко** — Өөк суурда медпункт эргелекчизи.

Раиса Владимировна **Хардина** — ИХК-ның таныыл киллизиниң ажылчыны.

Иннокентий Исакович **Шведов** — райпонуң санажылга комиссиязының даргазы.

Федосей Андреевич **Шиян** — Тураның орук-септелге-тудуг эргелелиниң ажылчыны.

Евдокия Маадыевна **Шойдун** — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.

Виктор Иванович **Чернышов** — Тураның тускайжыткан өрт кезээниң чолаачызы.

Галина Якимовна **Цепелева** — «Өөк» ажылчын кооперациязының магазин эргелекчизи.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Кертик-оол Седен-Намаевич **Монгуш** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Маймаа Лопсановна **Монгуш** — Ийме ортумак школазының интернадының кижизидикчи башкызы.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Надежда Дмитриевна **Бурмистрова** — ИХК-ның таныыл киллизиниң ажылчыны.

Илья Андреевич **Ефимов** — ИХК-ның таныыл киллизиниң таныылы.

Мария Дмитриевна **Кичигина** — Дүржулга станциязының кадрлар киллизиниң инспектору.

Раиса Эндихоевна **Кок-ыс** — «Коммунизминиң херели» совхозтуң ажылчыны.

Вера Тимофеевна **Крылова** — «Тыва кобальт» комбинаттың машинизи.

Антонида Геннадьевна **Микрякова** — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Антонина Семеновна **Попеляева** — Балгазың ортумак школазының класстан дашкаар ажылдар талазы-биле организаторчузы.

Руфина Прокопьевна **Совина** — «Тыва кобальт» комбинаттың лаборантызы.

Надежда Александровна **Стабровская** — Дүржулга станциязының ажылчыны.

Мария Александровна **Субочева** — Дүржулга станциязының кадрлар киллизиниң инспектору.

Надежда Константиновна **Тарасова** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Ульяна Иосифовна **Артлейберт** — «Тудуг кезектери» комбинаттың төп лабораториязының улуг инженери.

Александр Сергеевич **Арчумаев** — № 2 АТБ-ниң слесары.

Надежда Григорьевна **Бабушкина** — республиканың Иштики херектер министерствозунуң секретарь-машинакчызы.

Александра Нестеровна **Балабанова** — республика эмнелгезиниң рентгенлаборантызы.

Мария Васильевна **Баранова** — Тываның авиабүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Галина Николаевна **Бережецкая** — республика эмнелгезиниң рентгенлаборантызы.

Зинаида Александровна **Бутусова** — чумар-бажыңнар болгаш хеп чуур черлер комбинадының хеп чуур черлер эргелекчизи.

Анна Михайловна **Волченко** — Респотребсоюзтуң улуг товароведи.

Серафима Афанасьевна **Гилева** — республиканың психэмнелгезиниң контролеру.

Анна Арсентьевна **Грачева** — Тараа продуктулар эргелелиниң сайгарылга базазының ажылчыны.

Варвара Прохоровна **Григорьева** — нефтебазаның ажылчыны.

Вера Игнатьевна **Данькова** — Иштики херектер министерствозунуң санэпидстанциязының начальныгы.

Хертек Лопсанович **Даржаа** — республиканың өртектер талазы-биле Күркомитединиң даргазы.

Иван Степанович **Демин** — «Красноярскцелинмонтаж» трестиң № 624 тускайжыткан механолониязының автокрановщиги.

Александра Акимовна **Ефанова** — «Тувснабсбыт» эргелелдиң улуг бухгалтери.

Лука Прокопьевич **Зверев** — республиканың онкология диспансериниң проктолог-эмчизи.

Мария Григорьевна **Ильющенко** — республика эмнелгезиниң лифтёру.

Елена Афанасьевна **Кадочникова** — республика эмнелгезиниң рентгенлаборантызы.

Валентина Филиповна **Касаткина** — республиканың курбанкызының ниити киллизиниң начальныгы.

Раиса Андреевна **Клименко** — № 1 АТБ-ниң ажылчыны.

Николай Александрович **Кошелев** — Респотребсоюзтуң киллис начальныгы.

Пелагея Поликарповна **Крупская** — республиканың бөжудулга бажыңының акушерказы.

Александр Михайлович **Кузовлев** — № 2 АТБ-ниң чолаачызы.

Нина Николаевна **Ли** — Тываның транспорт эргелелиниң кадрлар киллизиниң начальныгы.

Надежда Ивановна **Лопатина** — уруглар бажыңының нянязы.

Наталья Ивановна **Мазурова** — республиканың чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң кадыкшыдылга пунктузунуң эргелекчизи.

Владимир Леонидович **Маландин** — Иштикн херектер министерствозунуң киллисте улуг инженери.

Нина Ивановна **Митряшкина** — Садыг министерствозунуң садыг базазында улуг товаровед.

Капитолина Васильевна **Осипова** — пенсионер.

Муза Степановна **Первухина** — пенсионер.

Галина Матвеевна **Петеримова** — Иштихи херектер министерствозунуң өртten камгалал талазы-биле киллизиниң харылзаа диспетчери.

Тамара Георгиевна **Петренко** — республиканың психэмнелгезиниң санитарказы.

Фанна Львовна **Пешкова** — республиканың психэмнелгезиниң эмчи сестразы.

Таисья Ефимовна **Пономизочкина** — Тываның авиабүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Анастасия Алексеевна **Пономарева** — № 2 АТБ-ниң маляры.

Антонина Сергеевна **Попкова** — республиканың психэмнелгезиниң акушери.

Тамара Александровна **Прощенкова** — Респотребсоюзтуң № 5 уруглар садының кижизидикчи башкызы.

Таисья Федоровна **Романовская** — республиканың психэмнелгезиниң фельдшери.

Михаил Петрович **Рышкевич** — «Красноярскцелинмонтаж» трестиң тускайжыттынган № 624 участогунуң мастери.

Михаил Андреевич **Селезнев** — № 1 АТБ-ниң бетонщиги.

Клавдия Тимофеевна **Сидорова** — пенсионер.

Анна Ивановна **Солдатова** — Респотребсоюзтуң АТК-зының техниги.

Валентина Андреевна **Соломонова** — «Үш-Белдир» курорттуң ажылчыны.

Анна Васильевна **Соскинова** — кодээ ажыл-агыйы химижидериниң талазы-биле телевилел-шинчилел станциязының агрохимиги.

Мария Сергеевна **Станковская** — республиканың Кызыл Крест ниитилелиниң улуг бухгалтери.

Клавдия Филимоновна **Сухомлинова** — Садыг министерствозунуң садыг базазының склад ажылчыны.

Любовь Денисовна **Сысоева** — пиво заводунуң цех начальныгы.

Татьяна Васильевна **Тимофеева** — республика эмнелгезиниң лаборантызы.

Галина Николаевна **Туренко** — республиканың «Тувашвейбыт» бүдүрүлге каттыжышкынының «Чечек» ательезиниң ажылчыны.

Степан Михайлович **Хавронин** — пенсионер.

Мария Макаровна **Чеплакова** — № 10 дузалал школазының техажылчыны.

Михаил Никифорович **Чепрасов** — «Тыва кодээ тудуг» трестиң механизация эргелелиниң ажылчыны.

Анна Пантелеевна **Чеснокова** — республиканың психэмнелгезиниң акушерказы.

Фанна Константиновна **Черкашина** — республика эмнелгезиниң лаборантызы.

Анастасия Михайловна **Чистякова** — «КТЭКэнергопромстрой» каттыжышкынның «КызылЦЭСтудуг» эргелелиниң шеверлекчизи.

Рабига Манзеровна **Шакирова** — Респотребсоюзтуң садыг базазының склад ажылчыны.

Валентина Константиновна **Юркова** — республика эмнелгезиниң сестра-хозяйказы.

Тыва АССР-ниң Дээди Даргазы **М. МЕНДУМЕ.**
Тыва АССР-ниң Дээди Секретары **Н. БОЙДУ.**

Кызыл хоорай.
1983 чылдың ноябрь 29.

КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ

Ядролуг дайынга белеткелче угланган АКШ-тың Рейган баштаан амгы администрациязының сарыыл чок болгаш кедергей айыылдыг политиказын делегейниң тайбыгга ынак миллион-миллион кижилерн шыгыы буруу шаап, ядролуг халаптан кижи төрелгетенни камгалаарыгче, боо-чепсекти, хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти эндере бүдүрерни совсадырынче утланган ССРЭ-ниң ленинчи даштыкы политиказын изин-биле деткип, түүлдүгзүнүп турар. Америк ядролуг ракеталарны Барыын Европада тургузуп эгелээни-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглели делегейниң хөй-нинтизиниң кичээнгейнинн төвүнде туруп турар.

Антикоммунизмнин болгаш антисоветизмнин бодунуң чепсээ кылып алгаш империализмнин реаксылыг күштери агрессияны белеткеп, аймылдыг боо-чепсекти эндере бүдүрүп, ССРЭ-ниң болгаш оон эвилелчилериниң кызыгаарларының чоогунга ядролуг ракеталарны эккеп тургузуп турарын Совет Эвилели болгаш социалистиг оске-даа чурттар анаа-да хайгаарап шыдавас деп, Чехословакияның «Правда» солуну демдеглээн. Кажан гитлержи фашизм агрессияга белеткелди амгы америк администрация, оон удуртукчузу Рейган ышкаш, шак ынчаар кылбышаан, делегейниң яйгы дайынының өртүн кывыскан турган. Төөгүнүн ол шыгыы сагындырын болгаш улуг кичээндирнин делегейниң улустары чангыс-даа минутада утпас ужурлуг. Ынчангаш серемчилелди улам-на бедидерни делегейниң амгы аўшүүрлүг байдалы негеп турар деп, солун айыткан.

Совет удуртукчуның Медеглели америк хөй-нинтизиниң, хамыктың мурнунда бөдүүн американнарның кичээнгейнинң төвүнде туруп турар. Ында айыткан тодаргай хемчеглер чүгле Барыын Европа чурттарының эвес, харын-даа АКШ-тың бодунуң аймыл чок чоруунга дорт хамаарылгалыг деп, шериг айтырыгларының талазы-биле билдингир америк эксперт, шериг айтырыгларының информация төвүнүн директору комтр-адмирал **Джин Ларок** медеглээн. ССРЭ-ниң сөзү болгаш ядролуг херээ карышпас дээрзин Совет Эвилелиниң харыы хемчеглери бадыткаан. Америк чаа ракеталарны Барыын Европага тургузуп эгелээн соолунде Женева чугаалажымышкынчарынга Москва элээн «дүжүп бериичел» апаар деп бадыткап турган кижилериниң хоозун бодалы Ю. В. Андроповтуң Медеглелинин болгаш Совет Эвилелиниң шинтпирлиг харыы хемчеглериниң соолунде буурап дүшкен-дир деп, Д. Ларок демдеглээн.

Совет удуртукчуның Медеглелинин дээштинн кошкадыр дээш америк администрацин амгы үеде бүгү күжениишкинилерни кылып, делегейниң улустарын болгаш америк хөй-нинтизни негелээрни оралдажып, «совет документинде херек кырында чаа чүүл чок» деп бадыткаарын оралдажып турар деп, «Ю. С. ньюс энд уорлд рипорт» (АКШ) журнал бижээн. Рейганның администрацизы бодунуң даштыкы политиказының кризистиг байдалын сетидер дээш бүгү-ле күженишкинилерни кылып турар деп, журнал айыткан.

Ядролуг дайынның кыжанмышкынын чайладырынче, делегейни ядролуг халаптан камгалаарынче, бодунуң болгаш эвилелчилеринин аймыл чок чоруун бүзүрелдиг кылыр хандырарынче угланган Совет Эвилелиниң шинтпирлиг харыы хемчеглериниң утказын хажыдарын америк солунларынын, телекомпаниялардың хөй нуруузу оралдажып, америк улусту ёжегээрен мегелеп турар. АКШ-тың амгы администрациязы бодунуң сарыыл чок болгаш кедергей айыылдыг хөделинишкинигери-биле Женева чугаалажыышкынчарын үскенин ол чурттуң буржуаз пардалгазын америк улустан чажырып турар. «Чугаалажыышкынчарның столунга ССРЭ катап дедир чедип келир» деп хоозун бодалды непгередирин Рейганның администрациязының төлээлекчилери база непгередип турар. Бо талазы-биле Барыын Германиянын буржуаз парлалгазы Вашингтонга база дузалажып турар.

Империалистерниң, хамыктың мурнунда, АКШ-тың амгы администрациязының болгаш НАТО талазы-биле оон эвилелчилериниң дайынзырак, мугулай политиказының түпнелиинде делегей байдалды чидиглеңгеп деп, Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Президиум кежигүнү, ЧССР-ниң Федералдыг хуралының Даргазы **А. Индра** медеглээн. ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың, Варшавада Керээзиниң болгаш НАТО-нуң аразында шериг күүзүнүң талазы-биле барык деп байдалды боттарынга, хамыктың мурнунда америк империализмге ажыктыг чылдыр үрээрнинче Барыын чүүктүң империалистиг күүзүнелери чүткүп турар.

Делегей байдалының сөөлгү үеде улам-на чидиглеңгени дээш, Женевага чугаалажымышкынарның үзүлгени дээш аар харысалга Рейганның администрациязына бүрүн онаажып турар. Ол шыкаш мыдыг харысалга ГФР-ним, Англияның болгаш Италиянын чазактарынга база онаажыр апаар. Боттарының девискээрлеринге америк чаа ракеталарны хүлээп албаандаа болза, АКШ-тың болгаш НАТО-нуң дайызырак политиказын деткээн Барыын чүкте чазактар ук харысалганын үлүүнге база онаажып турарлар.

Сөөлгү үеде делегейде байдалдың чидиглеңгени-биле холбаштыр делегейде бүгү кижилер сеткил дүвүрээшкинин илергейлеп турар деп, моол будлистериң баштыңы **Х. Гаадамын** кыйгырынында демдеглээн. Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европада тургузуп эгелээни сөөлүнде ядролуг дайынның кыптыын болдурунуң кыжанмышкыны улам-на улгадып турарын Мурнуу-Үнген Азиянын чурттарында тодаргай билип турар апарган деп, ол чугаалаан.

Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага тургузуп эгелээн түнелиинде Женеваның чугаалажымышкынары үзүлген. Ынчангаш Вашингтон ол чугаалажымышкынарны чоруларынын методун божанчатқан. Чугаалажымышкынарның үзүлгени дээш харысалга амгы америк администрацигага бүрүн онаажып турар деп, Швейцариянын Күш-ажыл партиязының хүндүлүг даргазы **Жан Венсан** чугаалаан.

АКШ-тың болгаш НАТО чурттарының шериг күүзүнүң талазы-биле артык күштүг чорукту чедип алыр дээш ораддажымышкынарынга чогуур харынын бээр дугайында Москваның чанғыс эвес удаа сагындырын НАТО чурттарының чазактарының херекке албайн баар барымдаазы чок турган деп, Австрияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү **Э. Виммер** медеглээн. Барыын Европа чурттарынга ядролуг америк чаа ракеталарны тургузуп эгелээн соолунде Совет Эвилели болгаш социалистиг оске-даа чурттар боттарының айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле харыы хемчеглерни алыр үжүрга таварышкан.

(СЭТА).

ТАЙБЫҢ ХЕРЭЭНГЕ КЫЖАНЫЫШКЫН

НЬЮ-ИОРК. (СЭТА). АКШ-тың милитаристиг угланыышкыны бүгү делегейге тайбың херээнге шыгыы кыжанмышкынны таварыштырып турар. Барыын Европага америк ракеталарны тургузуп эгелээни — АКШ-тың милитаристиг, дайынзырак, эжелекчи, тергиндекчи ол политиказының ажык илерээшкини-дир. Бо дугайын Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының бирги комитединиң (политиктиг айтыыглар болгаш айыыл чок чоруук айтырыгларының талазы-биле комитеттиң) хуралынга демдеглээн.

Совет Эвилелиниң инициативазын ёзугаар 1970 чылда Каттышкан Нациялар Организациязының хүлээп алганы делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаар дугайында Декларацияны боттандырарының айтырыгларын комитет чугаалажып көрүп турар.

Европага ядролуг чепсекти кызыгаарлар талазы-биле чугаалажымышкынарга чогумчадыг дугуржулганы чедип алырын ук чугаалажымышкынарның эгезинден бээр АКШ күзевейи келген деп, ССРЭ-ниң КНО-нуң чанында доктаамал төлээлекчизи О. А. Трояновский айыткан. Делегейнин ол дивииге бодунуң ракеталарың тургузарынче АКШ үргүлчү чүткүп келген.

АКШ болгаш НАТО Европага ядролуг америк чаа ракеталарны тургузар планнарын боттандырыптар болза, ол ракеталарның шыгаашкынынга чүгле Европа эвес, харын-даа Сөөгү болгаш Төп Африканың, Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүктүң, Мурнуу-Барыын Азиянын күрүнелерп база таваржыр апаар дээрзин комитеттиң хуралынга демдеглээн.

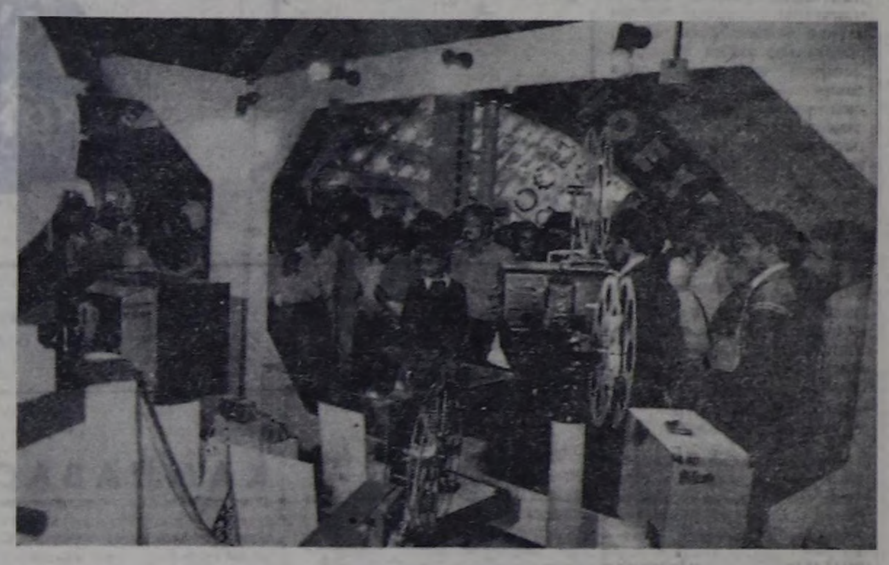

Индияның найысылалы Дели хоорайда делегейниң садыг ярмарказы чедишкинниг ажылдап турар. Ярмаркада делегейниң 40 чурттары киржип, тайбың кады ажылдажылганы калбартырынга салыышкыны кирип турар.

ЧУРУКТА: Делиде делегей ярмарказында совет павильон. С. КАРМАЛИТОНУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

НИКАРАГУАНЫҢ ПОЛИТИКАЗЫ

МАНАГУА. (СЭТА). Национал хосталгаиың Сандиножу фронтузунуң (НХСФ-ниң) национал удуртулгазының кежигүнү, Никарагуаның национал катап тургузуушкун чазааның удуртукчу чөвүлелиниң координатору Даниэль Ортега республиканың Күрүне чөвүлелинге чүве чугаалааш, чурттуң иштики болгаш даштыкы политиказының кол угланыышкынларын тодаратқан.

Революцияның дөрт чартык чыл болган үезинин дургузунда Никарагуага политика, социал болгаш экономика ужур-дузалыг эргежок чугула чаартылгаларны боттандырарынга күрүне болгаш юридиктиг бааза тургустунган деп. Д. Ортега чугаалаан. Ынчангаш революцияның тнилелгелиниң соонда, национал катап тургузуушкун чазааның удуртукчу чөвүлелиниң амыдыралга боттандырып турары НХСФ-ниң программазы күүсеттинип турар.

Амгы үеде демократияның эң долу үлерээшкини чырыдышкынны болгаш кадык камгалалын хөгжүдериниң программазында, хоойлуларда, ажылчы чоннарның эргелериниң камгалалында, аграр реформазында, тараачыннарны кооперастаарында, ажылчы чоннарны организастаанында болгаш оларны массалыг информацияның чепсектеринге хаара тударында, хоойлуларны чаа ёзу-биле ажыглаарында, төрээн чурттуң девискээр талазы-биле бүдүн турар чоруун болгаш тускай догунаашкынын камгалаарында илдең бооп турар деп. Д. Ортега демдеглээн. Езулут демократия дээрге политиктиг, социал болгаш экономиктиг херектерге чоннуң калбак киржилгезин хандыраарында болур деп. НХСФ-ниң национал удуртулгазы 1980 чылдың августа-ла онзалап айыткан.

Никарагуаның күрүне тургузуу Каттышкан Штаттарның өжээнниг политиказына күүсенчиг эвес болуп турар. АКШ бүгү чүвени сандарадырынче болгаш сандиножу улусчу революцияны узуткаарынче угланыышкынны кылган. Рейганның администрациязының эрге-чагырганы холга алган үезинден бээр ожээнниг ыйыышкынга Никарагуа үргүлчү таваржып келген. Аигы үеде АКШ биске удур шуут дайын кылырын белеткеп. кыжанып турар деп. Д. Ортега айыткан.

Никарагуа боо-чепсектиг халдаашкынындан камгаланырынга болгаш Каттышкан Штаттарның шериг халдаашкынын ойтур шаварынга эргежок чугула чамдык хемчеглерни алган деп. Д. Ортега демдеглээн. Чазактың удуртукчу чөвүлели никарагуа улусту чепсеглээр деп шинтпирлээн. ук шинтпир бүрүнү-биле күүсеттинген. Никарагуада арге-чагырга боо-чепсектиг чонга хамаарлыр.

Төп Америкага дайын үмдүрер. өөскүдер дээн империалистиг политиканга удур тайбың дээш базымнарны кылган «чөвүлекчи бөлүктө» киржип турар Мексиканың, Колумбиянын, Панаманың болгаш Венесуэланың алган хемчеглерин удуртукчу чөвүлелдиң координатору бединбиле үнелээн.

СОҢГУЛДАЛАРГА УТКУШТУР

КИТО. (СЭТА). Эквадорнуң Коммунистиг партиязының ТК-зының пленуму боллуп эрткен. 1984 чылдың январьда болур бүгү-ниитн соңгулдаларга белеткелдиң дугайында айтырытны пленум чугаалажып көрген.

ЭКП ТК-ның Чингине секретары Р. Моженик илеткелни пленум чүүлдүг деп көрген. Р. Може—чөөн үелдиг калбак фронтудан республиканың президентизиниң албан-дужаалынга кандидат. Империализмге болгаш тус черинң буржуазиязынга удур улус массаларның демиселин улам-на идепкейжидериниң эргежок чугуласын пленум онзалап айыткан.

Делегей айтырыгларының талазы-биле элээн каш резолюцияларны пленум хүлээп алган. Ортумак ыранпылдың америк ядролуг чаа ракеталарын Барыын Европага тургузуп эгелээн АКШ-тың политиказын пленум буруу шапкан.

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАР

БЕРЛИН. Германияның социалистиг чаңгыс аай партиязында чугула политиктиг компания доозулган: отчёт-соңгулдалыг хуралдар болгаш конференциялар партия бөлүктеринде болгаш партия эге организацияларында база ол шыкаш үлетпүр бүдүрүлгелеринде эртken. Бүдүрүлге болгаш идеология ажылының айтырыглары, организациялларда ажыл-херектерниң байдалдары кичээнгейниң төвүне турган. Партияның X съездизиниң салганы сорулгаларны бүгү ажылчы-чоннар-биле кады шинтпирлээрнинге коммунистер бүзүрелдиг быжыг туруштуун коммунистер илергейлээн. Олар партия болгаш хөй-нинти чедишкинниерлиг болурунга улуг бүзүрелдиглер. «Нойес дойчланд» солунунуң демдеглээни болза, партияның одуругларының быжыг чаңгыс аай чоруун болгаш сырый каттышканын, тайбының быжыглаар база ГДР-ниң бүгү талалыг бурумгаар хөгжүдези дээш оон кежигүннериниң бедик харысалгалының хуралдар база катап көргүскен.

Партия ТК-ның төп органының демдеглээни болза, чепсегленишкинниң эндере бүдүрер база дайын айтырының халавын дыргелдиреринче угланган АКШ-тың болгаш НАТО-нуң оруун дуй шаан турар кол күш болза социализм болуп турарын санал бергеннер демдеглээп.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелинде илергейлеттингеп, тургустунган шеригстратегтиг деңзингүүрүү арттырар талазы-биле ССРЭ-ниң хемчеглерни олар чаңгыс үнбиле деткээн.

ГДР-ниң бүгү талазы-биле хөгжүүрүнге база оон социалистиг чаартылгаларын идегелдин-биле каштаварынга Совет Эвилели болгаш оске-даа социалистиг чурттар-биле бузулбас аны-дуңма харылзаалар улуг удурдузалыг деп демдеглээн.

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

БЕРЛИН. Вагоннарның туруушкунун эвээжедиринин эрги аргалары-биле чергелештир чаа курлавырларны дилеп тывары идепкейлин-биле чорун турар. Чүүк вагоннарын озалдыдак чокка ажыглаарынын, черек таварылгаларда оларны септээринин керээлерин ГДР-ниң күрүне оруктарының дирекциязы-биле демир-орук транспортун доктаамал ажыглап тұрар муң ажыг бүдүрүлгелер чарып алган. Керээде көрдүнгени болза, чижээ, чүүк вагоннарын платформаларны бирги ээлчегде оларның септелгезин чорүткан комбинаттарга болгаш заводтарга бээр. Бо талазы-биле ажылга көскү чедикшкиннерни Нойбранденбург округта ыяш ажыл-агый үлетпүрүнүң коллективтери чедип алган. Оларның мастерскааларынга 550 вагоннарны болгаш платформаларны септээн. Ол дээрге мебель фабрикаларының бүдүрүлгелеринче чорудуп турар бүгү маяш материалдарның дүрбейн, ында башкыларның болгаш студентилерниң амытыныга кыжанып турар.

Хоорайның чоогунга шеригжиткен ийи израиль суулдарны тудар дугайында израиль шериг командылалының болгаш эжелекчи эрге-чагыргаларының шинтпирингге удурлашкынныың демдээ кылдыр массалыг чыскаалды эрттиргени студентилер чарлаан турган. Араб студентилериниң ол чыскаалын болдурбас дээш израиль эжелекчилер бүгүлде хемчеглерни ап, араб чурттакчыларның бажыңнарынга чиндишкиннерни кылып, кем-буруу чок кижилерни тудуп, хоргудап турар.

ПАРИЖ. Европаның экономика шинтилежилгезининң чөвүлелиниң сессиязы Афиныга ажыттынганы-биле холбаштыр «ниити рыноккө» «чангыс аай» политиказынга удурлашкынын чыскаалдарынга оон-оон мун француз тараачынар кириишкен. Кодээ ажыл-агый продукциязын садыл алырының өшүн өртектерин тургузарын болгаш Европаның экономика ниитилежилгезин Францияның мурнуу районнарынга калбартпазын чыскаалдарның киржикчилери негээн. «Ниити рыноккө» Испания кирер болза, чурттуң мурнуу чүгүнүн кодээ ажыл-ишчилери каражага бирги ээлчегде таварыжыр. Француз тараачын аңгының эрге-ажыктарын тоо бодавайн турар чазактың политиказын чыскаалдың киржикчилери шыгыызы-биле шүгүмчүлээн.

ДАМАСК. ССРЭ биле Сириянын журналистер эвилелдеринин кады ажылдажылгазының дугайында керээге аткы салган. Ат салырының ёзуналының үезинде Сириянын журналистер эвилелиниң күүскомунуң даргазы Сар Сабер Фальхүттуң демдеглээнин болза, Совет Эвилелиниң бирги ажыктарын ап, араб чурттакчыларының бажыңнарынга чиндишкиннерни кылып, кем-буруу чок кижилерни тудуп, хоргудап турар.

ГАВАНА. Европага 573 америк ракеталарны эккеп тургусканың Кариб болгаш Төп Американың тос чурттарының улус профэвилелдеринин удуртукчулары чер кырынга тайбыга эң айыылдыг кыжанышкыны деп санап турар. Кубаның найысылалынга эртken хуралдың декларациязынга оларның демдеглээни болза, Рейганның чазааның милитаристиг политиказынга удур демиселди идепкейжидеринче, делегейге тайбың чурттаар эргени шинтпирлин-биле камгалаарынче диптернин бүгү профэвилелдерин олар кыйгырган.

(СЭТА).

СЪЕЗДИГЕ БЕЛЕТКЕЛ

ЛИССАБОН. Лиссабоннуң болгаш Португалияның өскеда хоорайларының кудумчуларында «ПКП-ниң X съездизи» деп чараш кылдыр бижээн плакаттар болгаш транспарантылар көстүп келген. Порту хоорайга декабрь 15-16-те артер боттарының шуулганынга белеткелин португал коммунистер доозуп турар. Съезд ажык байдалга артер.

Чурттуң хөй-хөй будунгарында бо хүннерде хуралдар эртип турар. ПКП ТК-ның тилистерин калбак демократтыг байдалга коммунистер чугаалажып, эң төлептиглерни партия съездиге делегат кылдыр сонгуп ап турар. Партияның төп органы «Аванте» солуннуң демдеглеп турары болза, амгы съездиге делегаттарны элээрелии — аныяктар. Делегей байдалын болгаш иштики политиктиг байдалды ханы анализтээн тезистер, чугаалажып көргенинин соонда база съездиге хүлээп алдынарга, партияның чоокку чылдарда ажыл-херээнин үндезинин болуп бээр.

Коммунистерниң партиязы кларның, эрге-ажыктарын камгалап турар күш деп чүвени Португалияның ажылчы чоннары улам ханы билип, оон одуругларынче кирип турар.

Хөй санныг даштыкы аалчыларны—дыка хөй акыдуундуг партияларның делегациязын чылчыы-биле үткүп алыр үезэш португал коммунистер белеткенип турар. Делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкиниинин төөгүзүнге боттарының маадырлыг демиселинин чыыртыкылыг арынарын кирип бижээн ПКП улуг ат-алдар болгаш хүндүткелт-биле бүргеткен.

ГРЕНАДАДА БАЙДАЛ

ДЖОРДЖТАУН. Гренадының патриоттарының удурланышкынын америк эжелекчи шериглер долузубиле амга чедир базып чадап каан деп, Сент-Джорджестен медээлер кээп турар. Патриоттар, медээлер ёзугаар алырга, чоннуң деткимчезин ап турар. Ортулуктуң даглыг районнарының кырын дургаар АКШ-тың шериг вертолёттары дескинмишаан. Сент-Джорджес болгаш өске-даа хоорайларның кудумчуларында дижинге чедир чепсегленген шериглер патруль албанын эрттирип турар, бичии-ле өске үзелдиг кижилерни олар тудуп хоругдап турарлар. Ортулукка танкыларга удур ракеталарның боолаашкынын чорудуп, гренадчыларның ырмазын сыгар дээш «күүчүкүш чыскаалын» эжелекчилер чорударын уламчылавышаан. Гайан радиоуун дыңматканы-биле алырга, найысылалдың хоорай чоогунун кварталдарының бажыңнарының кыры-биле ракеталар ужуп эртилээн.

ЛОНДОН. Бот-тускайлаң Гренадага удур эжелекчилерниң үүлгедиглерин быжыглаар талазы-биле торииниң чазаа Вашингтонның дузалакчызы болуп турар. Парлалганың дыңнадып турарыбиле алырга, АКШ-тың эжелекчи шериглеринге чергелештир «тайбыңны быжыглаарын күштелдиринге» Лондон киржирин күзеп турар. ылаңгыя ортулукка полицейжи кезектер белеткээрин болгаш оларны чепсекбиле хандырарын ол көргеп. Ол сорулгаларга 750 муң фунт стерлингини үндүрерин Тэтчерниң чазаа планнап турар.

Хайгаракчыларның санап турары-биле алырга, эрткен чылын Мурнуу Атлантикага Англияның шериг чорудулгаларынга Вашингтонның деткишкинин дээш Лондон өрезин төлеп турары ол.

КИЖИ БОЛГАШ БОЙДУС

ЧЕРИМ КААЗЫ СЕТКИЛ ӨӨРТҮР

Өскен-төрээн черимниң бойдузунуң чараш-каазынга чоргаарланып, эзимнерни эргилдир таалап юрүп, байлак оранымны бо чараш магадап-ла ханмас мен.

Таңды-Уула эгиннеринден эгезин алгаш, эзимге унналтыр баткан Шимээлиг-Хем биле Хараалыг-Хем кайы-даа үеде чараш шинчизин салбас. Кыжын моңгүн бөргүн, чазын ак-шокар аржыылын, чайын йогаан тонун кедиптер.

Бо ийи хемниң аразындан чаржалажып баткан Саңныг-Бедик тайгазындан дыйлайып баткан Шыжылаа деп хемниң ыры үзүктел чок. Мени колдуктап ал дээнзиг, ол Хараалыг-Хемниң оң талакы соруунче далаштыг хап кирген.

Күстүң сөөлгү айында Хараалыг-Хемге турган орар, совхозтуң малын үр үеде кадарып чораан, ам пенсияда хоочун аңчының аалынга халдып чедип келдим. Ында диңнээр дээш келген ийи аңчы база келген болду. Оларның-биле эштежип алгаш, эртенинде аңнап чорупкан бис.

Шаг-шаандан өгбелерниң туруп кыштаа турган Хая-Баары деп черниң дужунга дүшү эрте дүжүп чорда чедип келдивис. Каш чыл бурунгаар борта эрттинмес эзим турган. Аъттарывыстан дүшкеш, таактылап дыштанып ор бис. Шыргай арыг шаарарган, кестинген ыяштарның орнуң дөңгүр каракара төштер апарган көстүп тур. Чартык кезин кургаан каш санныг чоон теректер кээргенчиг элейжи берген турлар. Бойдусту мынчаар төтчеглээникиге сеткилим хомудааның чүү дээр.

Үстүнде үргедээшкиннерни көргеш, Дүрген, Хадың хемнериң унунда, Улут-Хемниң Хайыракан даанының баарында куруг хову чыткан черлерде тарымал ыяш олуртуп каарга, ам ногаан арга дег көстүр апарганын дораан сактып келдим. Мында оңу тарыыр хамаан чок, турган ыяштарны безин кыргып каапканынга кым харадавас боор.

Үш аңчы хемниң иштибиле чоктап олур бис. Кежээки хүнүң алдын-сарыг херелдеринге өпейлеткен Кадыр-Кашпал тайгазының бедик сыннарының чаражы аажок. Бо черниң чайлагларынга аъттан дүшкеш кылаштаарга, шыктың чымчаа хевис-биле дөмей-ле. Одар-белчиирге таарымчалыг хоналтарны чеп ажыглаары чогумчалыг ийик. «Тес-Хем», «О. Шынаа» совхозтарның малчыннары эрги кыштагларны четче ажыглавайн турар-дыр ийин деп, ийи эжим аразында хөөрежип олурлар.

Мурнувуста — Адыр-Хая тайгазы. Ооң буурул хаялары дээрниң делгеминде ынаар ырак көстүр. Чалгынарын херипкен ийи эзир хемниң ол-бо талазынче кежилдир ужуп, улам бедип бар-ла чорлар. Куштуң күштүү —чалгынында, кижиниң күжү — найыралда деп үлегер чугааны сактып келдим. Черниң чери тайга черге чорааш, бот-боттарынга дуза кадары шуут дүрүм-не болгай. Шаанда аскан, түрээн аңчыларга албан-биле бажың алы чадыр тудуп каар турган. Аъдын-хөлүн ачылажыр, олчазын үлежир. Экиле чаңчылдар...

Кол-кол аңнаар, каттаар черлерге хоочуннарның кылып каан чадырлары чөп болду. Чүгле Хараалыг-Хемниң Белдир-Дагда чаңгыс чадыр арткан. Талдыг-Өңгел биле Үстүү Кадыр-Каът аксында тутка ийи бажыңның чартыын одап каапкан. Тайга черге чоннуң одагланыр черин үреп чоруур «аңчыларның» төгенчиин деп бодадым.

Артыштыг-Хем бажында пөштер, артыш, киш-кулаа болгаш өске-даа чимис үнген черлерге өрт болганындан, бо чараш арыг эзимээн. Ийи-чаңгыс төтчеглекчя кижилерниң серемчилел чогундан өрт айылыы болуп турар.

Чер-бойдустуң чайгаар бүткен байлаан камгалаар херекке орук кылыры чугула болур. Үстүнде черлерде чадаг кижи чоруп болур аң оруктары бар. Олап аъттыг кижи эртери берге. Чер-черде бойдус камгалалын күштелдирер дизе, ону дүн-хүн чок хайгааралга алыры чогумчалыг. Черим каазы сеткилим өөртүп чоруур болзала аңаа чоргаарланыр мен.

Э. МААДЫР.

ЭМЧИНИҢ БУЯННЫГ ХОЛДАРЫ

Совет шериглерниң Афганистанда кызыгаарлыг санныг дайынчылаар бөлүүнүң шериг эмчилери интернационалчы хүлээлгезин күүсетпишаан, албан херээн аңдарыыы-биле күүседип турарлар. Олар хөй-хөй буянныг херектерни кылып турарлар. АДР-ниң дайынчыларынга болгаш хамаатты чурттанчыларга медицина дузазын кандыг-даа үеде чедирип турар.

1. АФГАН ВИКТОРИЯ

Даглар аразында озалаш черде суурдан аът кулаа көзүлбес дүн ортузунда бөлүктүң эмнелге пунктузунга эъди аараан херээжен кижини экелген. Ооң байдалы дыка берге болган. Минута бүргүү үнелиг. Аныяк нениң болгаш чаш кижиниң эмы-тынын алыр дизе, медицина албанының капитаны эмчи-хирург В. Колесников кезиишкин кылыр ужурлуг апарган. Бүгүле чүве чедишкиниг эрткен кыпкаш болган, ынчалзажок чап-чаа төрүттүнген ылчыргай кижиде эмдыралдың кандыг-даа демдээ чок болган. Ынчан медицина албанының капитаны эмчи-анестезиолог А. Лесько нарын аппаратураны ажылдадыпкан. Палаталарлыг эмчи пунктузунга чаш урутуун үнү удаткан чок дыннаны берген.

Азас-кежиктиг аныяк не удавайн чингей берген. Совет хирург Виктор Колесниковка хүндүлел кылдыр уруун ол Виктория деп адап алган.

2. ДУЗА ӨӨҮНДЕ КӨРГҮСТҮНГЕН

Душманнарның бөлүк дээрбечилерин чылча шаап турда, афган батальонуун штаб начальныгы капитан Гани Ахмадулоо гар балыглангап. Берге байдалдыг кижини совет шериглериң кызыгаарлыг санныг бөлүүнүң эмнелге пунктуларының бирээзинге эккелген. Элээн каш минута эртпеен соонда, кезиишкин кылыр столдуң чанында улуг лейтенант хирург М. Кобмашвили, эмчи сестралары Т. Гайсенко болгаш Т. Федун олар кээп турупканнар. Чедишкиниг доозулган кезиишкин барык дааны атсы үргүлчүдээн.

Ам капитан Гани Ахмадулоо база катап албамында. Амытының алган бодуунуң өөнүктеринге ол бо-ла хелир.

3. АМИНУЛОНУ УТПААННАР

Сес харлыг Аминулоо ырак эвесте суурже бар чыткаш, душманнарның салым каанын минаны базыпкан. Чоогунга совет кезектиң эмнелге пунктузунга оолдуу эккелген, ол аар балыглаптаан. Майор Н. Норкоджаевке баштаткан эмчилер элээди оолдуун амытының алыр дээш даанын атсы уйгу-дыш көрбээнмер.

Оолдуң амы-тының камгалап арттырарынга хан хереглеттинге берген. Эмчилер солдаттар-биле сүмелешкен. Ротаның хууда составы бүрүүбиле бир базым бурустаар үнүп келген. Афган оолдуң амы-тының камгалазары-биле солдаттар Ф. Уваркин, А. Смирнов болгаш өскелерде боттарының хаанын бергеннер. Хыл кырында берге байдал чайлаттынган. Төрөдерінің дилээн ёзугаар Аминулону госпитальче эмнеттирери-биле чоруткан.

В. КОСТЮКОВ.
подполковник
Совет шериглериң Афганистанда кызыгаарлыг санныг бөлүү.
(СЭТА).

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

РИМ. Европа чемпионадының кубогу дээш түнел оюннар мурнуун ужуражмышкынында ЦСКА-ның хоккейжилери Италиянның «Больцано» клубунуң командазын 11:2 санга уткан.

БЕРЛИН. Совет спортчулар Вера Зозуля биле Сергей Данилин «Турне трех трасс» деп шанак спортунуң маргылдаазынга тиилээнивер. Чаңчыл ёзугаар кышкы сезон ажыдыышкынынга тураскаатка ол маргылдаалар Австрияның Иглс хоорайынга эгелээш, Кенигзке уламчылаап (ГФР), ГДР-ниң Оберхоф хоорайынга доозулган.

Делегей чемпиону чораан, 23 харлыг москвачы С. Данилин маргылдааның шупту чаданарынга мурнап, 90 санны алган. Австрияның спортчузу Герхард Заидбихлер 68 санны алгаш, ийиги черни эзлээн. Үшкү черде ленинградчы Юрий Харченко (65 санныг).

Олимпий чемпиону, Риганың спортчузу В. Зозуля 28 санны алган. Ооң чаңгыс чер чурттуу. Олимпиаданың хүлер шанналының эдилекчизи Ингрида Амзитова болгаш Уте Вайс (ГДР) олар кайызы-даа 21-21 санны алгаш, дөрткү-бешки черлерни тус-тузунда эзлээн. Ийиги-үшкү шанналды ГДР-ниң спортчулары Беттина Шмидт болгаш Штеффи Мартин олар чаалап алган. Братскиден Наталья Лисина эң шыырак алды спортчуларның аразында бир дугаар кирген.

Ийи олуттуг шанактарга ГФР-ниң төлээлери тиилээнивер. Бистин спортчуларывыс бешки черде.

ССРЭ-ниң шилиндек командазы Югославияның Сараево хоорайынга удаваас болур делегей кубогу дээш маргылдааның бирги чадазынга киржир.

ТҮҢНЕЛ ОЮН

Ол шанналдың хөй даалыр чаалап алыкчылары, москвачылар бо удаада маргылдаазынга база катап киржир эргени чаалап алган.

ШАНАК СПОРТУ

БЕРЛИН. Совет спортчулар Вера Зозуля биле Сергей Данилин «Турне трех трасс» деп шанак спортунуң маргылдаазынга тиилээнивер. Чаңчыл ёзугаар кышкы сезон ажыдыышкынынга тураскаатка ол маргылдаалар Австрияның Иглс хоорайынга эгелээш, Кенигзке уламчылаап (ГФР), ГДР-ниң Оберхоф хоорайынга доозулган.

Делегей чемпиону чораан, 23 харлыг москвачы С. Данилин маргылдааның шупту чаданарынга мурнап, 90 санны алган. Австрияның спортчузу Герхард Заидбихлер 68 санны алгаш, ийиги черни эзлээн. Үшкү черде ленинградчы Юрий Харченко (65 санныг).

Олимпий чемпиону, Риганың спортчузу В. Зозуля 28 санны алган. Ооң чаңгыс чер чурттуу. Олимпиаданың хүлер шанналының эдилекчизи Ингрида Амзитова болгаш Уте Вайс (ГДР) олар кайызы-даа 21-21 санны алгаш, дөрткү-бешки черлерни тус-тузунда эзлээн. Ийиги-үшкү шанналды ГДР-ниң спортчулары Беттина Шмидт болгаш Штеффи Мартин олар чаалап алган. Братскиден Наталья Лисина эң шыырак алды спортчуларның аразында бир дугаар кирген.

Ийи олуттуг шанактарга ГФР-ниң төлээлери тиилээнивер. Бистин спортчуларывыс бешки черде.

ССРЭ-ниң шилиндек командазы Югославияның Сараево хоорайынга удаваас болур делегей кубогу дээш маргылдааның бирги чадазынга киржир.

Л. СЕМЁНОВА УТКАН

СОЧИ. Делегейниң бирги чери дээш болур маргылдаага киржир эрге дээш чартык түнел оюннарның ооңгу салыында Лидия Семёнова удурланыкчызы Нана Иоселиани 5,5:4,5 санга удуп алгаш, түнел оюнче кирген.

КАНАДА СПОРТЧУЛАРНЫҢ БЕЛЕТКЕЛИ

ОТТАВА. Канаданың олимпийжи шилиндек командазы Сараевога болур оюннарга белеткелди күштелдирип турар «Кленовые листья» командазы ооң бетинде Москвага «Известия» содуунуң шанналы дээш маргылдаага киржирин чугула деп санаар, ажаар ажылче кичээнгей салыры чугула деп бодаар мен. Камнавас болзувусса, ол төнүп болур.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ОТТАВА. Канаданың олимпийжи шилиндек командазы Сараевога болур оюннарга белеткелди күштелдирип турар «Кленовые листья» командазы ооң бетинде Москвага «Известия» содуунуң шанналы дээш маргылдаага киржирин чугула деп санаар, ажаар ажылче кичээнгей салыры чугула деп бодаар мен. Камнавас болзувусса, ол төнүп болур.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

КАНАДА СПОРТЧУЛАРНЫҢ БЕЛЕТКЕЛИ

ОТТАВА. Канаданың олимпийжи шилиндек командазы Сараевога болур оюннарга белеткелди күштелдирип турар «Кленовые листья» командазы ооң бетинде Москвага «Известия» содуунуң шанналы дээш маргылдаага киржирин чугула деп санаар, ажаар ажылче кичээнгей салыры чугула деп бодаар мен. Камнавас болзувусса, ол төнүп болур.

Авг-кежиктиг аныяк не удавайн чингей берген. Совет хирург Виктор Колесниковка хүндүлел кылдыр уруун ол Виктория деп адап алган.

2. ДУЗА ӨӨҮНДЕ КӨРГҮСТҮНГЕН

Душманнарның бөлүк дээрбечилерин чылча шаап турда, афган батальонуун штаб начальныгы капитан Гани Ахмадулоо гар балыглангап. Берге байдалдыг кижини совет шериглериң кызыгаарлыг санныг бөлүүнүң эмнелге пунктуларының бирээзинге эккелген. Элээн каш минута эртпеен соонда, кезиишкин кылыр столдуң чанында улуг лейтенант хирург М. Кобмашвили, эмчи сестралары Т. Гайсенко болгаш Т. Федун олар кээп турупканнар. Чедишкиниг доозулган кезиишкин барык дааны атсы үргүлчүдээн.

Ам капитан Гани Ахмадулоо база катап албамында. Амытының алган бодуунуң өөнүктеринге ол бо-ла хелир.

3. АМИНУЛОНУ УТПААННАР

Сес харлыг Аминулоо ырак эвесте суурже бар чыткаш, душманнарның салым каанын минаны базыпкан. Чоогунга совет кезектиң эмнелге пунктузунга оолдуу эккелген, ол аар балыглаптаан. Майор Н. Норкоджаевке баштаткан эмчилер элээди оолдуун амытының алыр дээш даанын атсы үйгу-дыш көрбээнмер.

Оолдуң амы-тының камгалап арттырарынга хан хереглеттинге берген. Эмчилер солдаттар-биле сүмелешкен. Ротаның хууда составы бүрүүбиле бир базым бурустаар үнүп келген. Афган оолдуң амы-тының камгалазары-биле солдаттар Ф. Уваркин, А. Смирнов болгаш өскелерде боттарының хаанын бергеннер. Хыл кырында берге байдал чайлаттынган. Төрөдерінің дилээн ёзугаар Аминулону госпитальче эмнеттирери-биле чоруткан.

В. КОСТЮКОВ.
подполковник
Совет шериглериң Афганистанда кызыгаарлыг санныг бөлүү.
(СЭТА).

ТАҢДЫ-УУЛА ХАЙЫРАЗЫ

Таңды-Ууланың моңгүн баштары чайын-кыжын хүнге чайынналып чыдар. Тайганың азыын ынаар-ла шөйлүп чоруткан. Борта келген кижи бо черниң каас-чараш бойдузун магадап ханмас. Чулуксуг чыт кижини чайгаар сергедип, күш кирип кээр. Тынарга чиик болгаш хостуг.

Таңды сыннарында кандыг ан-мең чок дээр. Ында диңнээ, хөөрүк, буурбулаң, сыын-мыйгак, адыг, чер хаваны болгаш оон-даа өске дириг амытаннар бар. Баян-Сагаанның тайгазында. Үнгеш, Элегес унарында ас, киш, ондатра, өдүрек, а суунда балык элбек.

Оранывыс байлак, каас. Бо бүгүнү хыдыкчы ёзубиле өлүрүп, шоодайлап туруп бээрге, таарышпас. Аңнаан, балыктаан, каттаан кандыг-даа кижини өөрге, даартагы хүнүн үттүптер боор-дур. Чаңгыс хүн келгеш догерезин кырып алырын бодаар. Шак ындыг чимзеникчи, алыксак кижилерни чер алыспас болза эки деп бодаар мен.

Бойдус камгалалының талазы-биле аныяктар орттузунга суртаал ажылын күштелдирер болза эки. Бар байлаавысты келир үеевиске арттырып каары —бистиң хүлээлгевис.

Ш. ООРЖАК.
Хову-Аксы суур.

«Арга-арыг ишти кирип,
Ак-Холакка үдеттирип,
Селгүүстээштиң чедип кээрге,
Сергек болгаш хөглүг апаар»

КАМНАВАС БОЛЗА...

Чыжыргана — ховар болгаш үнелиг үнүштериң бирээзи. Ооң үзүн эм кылдыр ажыглап турар. Ол Тываның девискээринде хем үнү, сайлыг черлерде өзүп турар. Хемчик унунда болгаш Эрзин, Тесте бар. Улуг-Хем девискээринде Сарыг-Булуң, Бедир-Кежиг ол ынчаар үнгеп.

Чамдык кижилер хүнүнде ажыын сүргеш, бо үнелиг ыяштың будуктарын мөөн-мөөңү-биле сыйып, төтчеглеп турары-биле эптешпес ужурлуг бис. Чыжыргананы камнаар, ажаар ажылче кичээнгей салыры чугула деп бодаар мен. Камнавас болзувусса, ол төнүп болур.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

АЛЫКСАК «ААЛЧЫЛАР»

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Хөрүм-Даг салбырының девискээринде чайгаар үнген кат-чимис хөй.

Күс дүжер-ле, чер-черден келген машиналыг улус эндерлип келир. Олар хумунарын дүрген долдуруп алыр сорулга-биле, тускай техника-биле үнүштерни хайыра чок чулбарлап каапкаш баар. Келир чылында ол черден чүү-даа үнмес.

Хемчик унунда чыжыргана бышпаанда-ла, Ак-Довуракчан, өскээртен-даа келген улус ону төтчеглээр. Шак ындыг алыксак кижилерге удур арга-арыг ажылдакчылары хемчег алыр үе келбээн бе? Удуртур-баштаар черлер оон-моон келген «ааалчыларны» контрольга алыры күзенчиг. Кайыын келген кижил, чүү деп черниң машиназыл деп чүвени тодарадып, тускай хыналдаларны-даа чорутса кандыг деп?

Г. ХИРБЭЭ.
Чоон-Хемчик район.

КУРГААН ЫЯШТАР

Балгазыныңң ыяш ажылагыйының Кур-Чер суурда салбыры тарылга шөлдериндe «Бальзам» сорттуң теректерин тарып олурткан. Ол дилиндектер ыыкты тударынга ажыктыг.

Ыяштарны тарып-ла турар. Оон ажаалдазынче сагыш салбайн турарының хараазындан. Чедериң барын талакы шөлдерінге тараан ыяштар үнмээн. Ол-ла черге бо чылын база ыяштар олурткан. 110 га черге дөстер тарыыры индыг-ла белен эвес. Бо чылын пивтизи-биле 190 га черге теректер олурткан болуп турар.

Бо дилиндектерни суттарар, ажаар, кургаан, сыйылган будуктарын кезер ажыл чорбастаан. Чамдык чаш ыяштарны малчыннарның хою чип кааптар. Ыяш ажыл-агыйының директору Базыр Монгуш, «Тиилелге» совхозтуң дирекциязы бо ажылче кичээнгейин угландырары чугула.

Ыяш ажыл-агыйының бо салбырында трактористер Монгул-оол Монгуш, Сарыг-оол Ооржак, чолдачы Валерий Ооржак эки ажылдап турар. Оларның кызымак ажылы халас барбазын дээш, тараан ыяштарны ажаалдазын экижидер болза эки. Катап ыяш тарыырынга артык чарыгдалдар үнүп турары билдингир.

Э. ТЕЖИТ.
Кызыл район.

Кам чок болгаш торгаткан.
Г. МАКАРОВТУҢ чуруктары.

Солдаттың амыдыралы спорт, күш-культура-биле ханы доңнашкан. Ооң бир бадыткалы—Кызыл гарнизонунуң спортчулары бо чылдың кышкы спорт сезонунуң ашыдыышкынынга тураскаатка хаак маргылдаазынга идепкейлиг киришкеш, бирги шаңналдыг черни эзлээннер. Оларга ол маргылаза баштайгы шылгалда болуп, ниити күш-дамыр белеткеининиң болгаш хаанга мергежилиринің талазы-биле чедер четпестерни илереткен.

Ам спортчуларның мурнунда соруулга—моон соңгаар болур хаан болгаш биатлон маргылдааларынга кижи бүрүзүнүн эки көргүзүлүг киржири болгаш аңаа белеткелди улам күштелдирер. Ынчангаш олар «Тайга» хаак баазазынга дөнгээмал барып, белеткелди чоруулуп турарлар.

ЧУРУКТА: командаңың спортчулары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Г. КАСПАРОВ МУРНАЙ БЕРГЕН

ЛОНДОН. (СЭТА). Шыдыраа талазы-биле делегей чемпиону деп ат дээш чартык финал маргылдаага киржип турар Г. Каспаров биле В. Корчнойнуң чедиги салыы Каспаровтуң тиилелгээи-биле доозулган. Ук маргылдаада Каспаров ам 4:3 сан-биле мурнай берген.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАЛГА

«Каа-Хем» разрез доктаамал ажылдаары-биле «БелАЗ—548» болгаш «БелАЗ—548» автосамосвалдарның чолаачылабын. Т-130 бульдозерлериң машинистери, автослесарьлары, электрослесарьларны чалап тур.

Разрезте ажылдап турарларга хөй чылдарда ажылдааны дээш база 30 хуу рабон коэффициентизин немей бээр, 1984 чылдың январь 1-де отделош, хомур-даш үлетпүрүнүн бүгү ажылдакчыларынга тарифтег төлевирлерни болгаш албан-хүлээлге шылгаларын үлегедирер.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕР: разрезтиң кадрлар киллизи. телефон №№ 99-11-25 азы 99-11-26, эртенгинин 9 шактан 17 шакка чедир.

Садып алыкчыларның кичээнгейинге

Кызыл хоорайның Маяковский кудумчузунуң № 91 бажыңда № 9 «Тудуг материалдары» магазин дараазында бараанналарны садып алыкчыларга сүмелеп турар:

Эт-хереңселдер салыр полиалар (бөлүктер);
Чыычак ыяштан дилиг материалдары;
Шывыглар;
Чылыг жидис;
Шывыг кылыр плитималар;
Унитаздар болгаш оларга артык кезектер;
Өрттептээн чугай.

Магазинниң ажылдаар шактары: эртенгинин 10-дан кежээнинин 19 шакка чедир. Дүштени чапсар 14-тен 15 шакка чедир. Дыштаныр хүнү—воскресенье.

Кызылчыларга болгаш хоорайның аалчыларынга

Дагестанның «Лезгинка» дээр күрүнеэн алдарлыг танцы ансамблиниң бо чылдың декабрь 18-тиң болгаш 19-туң хүннеринде тус-тузунда 18.00, 20.00 болгаш 18.30, 20.30 шактарда болур концерттеринге кээринче силерни чалап турар.

Ураа-түүл удуртукчузу—Дагестан АССР-ниң алдарлыг артизи Иосиф МАТАЕВ.

АДА-ЧУРТТУҢ УЛУГ ДАЙЫНЫНЫҢ ИНВАЛИДТЕРИНГЕ

Садыг каттыжышкынарының «Саян» универмагтың, № 13 магазининиң, (Первомайская остановка), № 14 «Аялга», № 7 «Посуда», № 16 (Кечил-оол кудумчуда) магазиннеринің директорлары болгаш садыг администрациязы ажыл хүнүнүң бүгү шактарында хууда өөттүрүглүг хажыктерни хүлээп ап турар.

Ол ышкаш № 2 «Обувь», № 10 «Мебель», № 12 «Электротовары», № 13 (Первомайская остановка) № 16 (Кечил-оол, 63), № 14 «Аялга» магазиннерде хууда болгаш от-бүлеге ажыглаар товар бараанларга чагыглаарны хүлээп ап турар.

№ 17 «Запчасти» магазинде чингелде-биле тускайлап берген хол-биле башкарар автомобильдерге артык кезектерни болгаш автодутуйларны ыпналадыктарын чагыын ёзугаар хүлээп ап турар.

ДЕКАБРЬ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—«Харыылаңар, горнистер!» 9.40—«Аян-чорукчулар клубу». 10.40—«Өлүмүнүң архиви» деп беш сериялыг уран-чечен фильминиң 3-кү сериязы. (ГДР). 12.25—Телемедээлер. 12.30—14.15—Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35—Документалдыг телефильм. 15.05—Аныяктарга мурыкылар дамчыдылга. 17.30—Шыдыраа школазы. 18.00—Миллионнарның ленинчи университединиң Социалистиг экономиканы удуртуру. 18.30—Документалдыг телефильм. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00—Удустуң аалгалары. 19.15—«Өлүмүнүң архиви» деп беш сериялыг уран-чечен фильминиң 4-кү сериязы. (ГДР). 21.00—«Үе». 21.35—Документалдыг экран». 22.20—«Павлопасад аржыылаашкын дугайында тоол». 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00—23.45—Балет артистериниң концерти.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15—Документалдыг телефильм. 8.35—Бойдус эртеми. 4-кү класс. Агаар болгаш оңу баш удур тодарадыры. 8.55—Эртем-нептередиг фильм. 9.05—Испан дыл. 9.35—Бойдус эртеми. 4-кү класс. Агаар болгаш оңу баш удур тодарадыры. 9.55—Авалар школазы. 10.25—Эртем-нептередиг фильм. 10.35—Н. А. Некрасовтуң лириказы. 9-ку класс. 11.05—Физика. Полупроводниктерниң ажыглаары. 11.35—Н. А. Некрасовтуң лириказы. 9-ку класс. 12.05—Төөгү. 7-ги класс. Куликово тулчуушкуну. 12.35—Испан дыл. 13.05—Өөредиглиг эртем-өөредиглиг дамчыдылга. 13.45—«Кадайыныышкын». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 15.25—Телемедээлер. 15.30—18.00—Чапсар. 18.00—Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20—Урутларга фильм. 18.35—«Азияның төвүр. 19.05—Документалдыг фильм. 19.15—Телемедээлер. 19.25—Чарлалдар. 19.30—В. Көк-оол. «Хайыраан бот». Тываның хөгжүмүшкин театрының шинзи. Созуп орус дылче база очулдурар. 20.45—«Ак оруктап» Телефильм.

МОСКВАДАН

21.00—«Үе». 21.35—«Намдарның барымдаазы». Уран-чечен фильм. 22.45—23.00—Документалдыг телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, мурнуу районнарга бичче хар чаар. Мурнуу-борыын чүктен хаттың күжү секундада 2—7 метр. Дүне агаарның температуразы 28—33, чамдык черлерге 19—24 градус соор. Хүндүс 18—23, чамдык черлерге 9—14 градус соор.

Автооруктарга кестүрү 4—6 км.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 29—31, хүндүс 20—22 градус соок болур.

КИНО

ДЕКАБРЬ 9-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тысяча миллиардов долларов» 9.30, 12.00, 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Он начинает сердиться» 15.00, 16.40, 18.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Отцы и дети» 14.30, 18.10, 20.00 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кукарача» 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

«Тыва көдээ тудуг» кросс дараазында тудуг организацияларынга ажылдаарлар-биле тудуг талазы-биле кижи-бүрүү профессиялыг кижилерниң чадаа турар:

Чадаанда 463 КМК. Бай-Хаакта — 585. Шагаан-Арыгда — 586. Сарыг-Септе — 958. Туранда — 957. Каа-Хем суурда — 1317 КМК-ларга ажыглаар.

Күш-ажыл телевизи аккорашиналы системалыг болгаш тудугга хөй чылда ажылдааннарга кезектеп телевир тыпсыр. Бот кижилерниң общежитие-биле квартирлерге, от-будалиглерге квартираны кезектеп ёзугаар бээр.

Ажылга киргеш КМК-ларның турар черлерине келир.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлавкычыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр кижилерниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кижилерниң 2-37-13, чагаа кижизиниң 2-41-27, информация кижизиниң 2-20-60, культура кижизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агыйының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 2058.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажың № 1: ТС—01452

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 282 (12372) | 1983 чылдың декабрь 9, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

ЗВЁЗДНЫЙ МААДЫРЛАРНЫ УТКААН

«Салют-7» орбита станциязының ийиги экспедициязының кежигүннерин декабрь 7-де Звёздный хоорайга байырлалдың ёзулалы-биле уткаан. Владимир Ляхов болгаш Александр Александров орбитадан эвээ келген сөөлүнде космодромга дыштанган соонда ужудуушкун дутайында баштайгы ажылчын отчёттарын берген болгаш 150 хонукта космос ужудуушкунунга оларга дузалаан бүгү кижилерге өөрүп четтиргенин илергейлээнивер.

...Москва чоогунда аэродромга ужуражыышкын ёзулалынга оркестр белен турган. Черге чедиишкинниг ээп келгени-биле холбаштыр маадырларга изиг байырны чеднирер дээш эртемденнер, конструкторлар, космонавтыларның өңнүктери болгаш төрелдери чедип келген.

— Узун хуусаалыг экспедициядан ажылымның түңнелдеринге сеткил ханышкымывысты илергейлеп тур бис — деп, Космонавтылар белеткээр төптүң начальнигиниң оралакчызы А. Леонов чугаалаан. Шинчилелдериниң болгаш шеңелделериниң дыка хөй хемчээлдиг ажылдарын космостуң маадырлары боттандырган, орбита станциязының эртем болгаш технологтуг цехтериниң бүрүн ажылдаарын хандырып шыдаавнар. Ужудуушкуну белеткээн болгаш хандырган бүгү кижилерге — эртемденнерге, инженерлерге, конструкторларга, ажылчыларга, чүс-чүс специалистерге, харылзаачыларга чүректи ханызындан өөрүп четтиргенин А. Леонов илергейлээн.

Космонавтылар самолёттан үнүп келгеннер. Оларның өөрүшкүзү, космоска кылган, бүдүргеп эртем ажылдарының түңнелдеринге сеткил ханган космос маадырларының арын-шырайындан илдең көстүп турган. Өңнүктери-биле, төрелдери-биле ужуражып келгенниге космонавтылар база өөрүп турган: кажан олар космосче ужудуп үнгенде, июнь ай турган, ам дээрге кышкы декабрь айы-дыр.

Космонавтылар болган чыылганнар Юрий Гагаринниң тураскаалының баарынга кээп ыяжыш доктаап туруштаннар. Минута дургузунда шимээн чок болган. Чер бөмбүрзээниң эң баштайгы космонавтызының өлүп чок маадырлыг чоруунга өөрүп четтиришкинниң болган аңаа хамы хүндүткелдиң демдээ кылдыр ооң тураскаалының баарынга чечектерни салган.

Космонавтылар белеткээр төнке болган митингиге ооң удуртукчулары, эртемденнер, конструкторлар, экипажтың кежигүннери чүве чугаалаан.

Митингиниң сөөлүнде Күрүне комиссиязының хуралы болган. «Салют-7» орбита станциязынга ээлчеглиг ийиги экспедициянның кежигүннериниң ажылынга «тергиин эки» деп үнелелдиң демдээн комиссия тывыскан. Оларның космоска маадырлыг чоруун шак ынчаар бедип-биле үнелээн.

Хөй хүннер дургузунда космоска ужудуушкунуун үезинде космонавтыларның эң-не ажыктыг болган бедик шынарлыг ажылдаанын база демдеглээн.

Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
СЭТА-ның түскай корр.
Л. И. Брежнев аттыг Звёздный хоорай.

БРИГАДА КЕРЭЭЗИ

Кызылдың телетөвүнден өңнүг дамчыдылга

ЧЕДИ ӨҢНҮГ ЧЕЛЭЭШ ЫШКАШ

Челээш чеди өңнүг дижир болгай бис. Ооң ужуру мындыг. Аңаа ак чырыкты үш-булуңчук шил призма өттүр эрттирерге, ол аңгы-аңгы өңнерге чарлып хереллдинир. Челээштиң чеди өңү (шынында өңнерниң хевирлерин чүс ажыр ылгап болур) бистиң бажыңнарывыста эртеминиң хуулгаазының ак-көк экраннарда — телевизорларда чырып, түзүн-биазын өңнүг дамчыдылгалар-биле бисти магададып турар.

Өңнүг дамчыдылгалар бистиң республиканың мооң өңнү болгаш үнүү бижээн электромагниттиг чалгыг келир. Телевизорнуң дузазы-биле ону өңнүг көргүзүг болгаш үн кылдыр ылгап, көрүкчүлерге чедирер. Өңнүг дамчыдылгаларны канчаар кылырын янзы-бүрү аппаратуралардың тургузуунче кирбейн, бөдүүнү-биле каксы тайылбырлаарга мындыг.

Ам Кызылдың телетөвүнде өңнүг дамчыдылгаларның студиязында чаа тургускан дериг-херекселдериниң, ында ажылдап, биске бараан

мурнунда чүгле Төп телевидение дамчыштыр кээп турган. Ам Тываның төп кезээниң, Барыын-Хемчик, Төөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарның чүрттакчылары өңнүг теледамчыдылгаларны бо чылдың декабрь 1-ден эгелеп көре берген.

Тываның радиотелетөвүнде ДА-3ЦТ дээр өңнүг телевидениниң үш камералыг диктор аппарадын тургускан. Бо аппаратураны тургускан соонда Кызылдың телестудиязы челээштиң чеди өңүн бараалгадып эгелээн.

Челээштиң чеди өңү деп чугааны эртем ёзугаар алырга, ындыг-ла кончуг тодаргай эвес. Чүге дээрге кандыг-даа өңнү үш кол өңнү — сарыг, кызыл, көк өңнерниң холуп тургаш үндүрүп ап болур. Чогум-на ол шынарга үндезилеп өңнүг көргүзүгүү боттандырып турар. Ак-кара өңнүг дамчыдылганы дамчыдар чаңгыс хереселбиле тыртыргаш, оларны каттыштырганыңың соонда дамчыдар. Өңнүг дамчыдылганың бир ылгалыр чүүлү ол. Бистиң бажыңнарывыстың телеантенналарынга үш бооп турарларның дугайында таныштырып көрээл.

Кызылдың телестудиязында өңнүг дамчыдылгалар дериг-хереселдерниг, ында ажылдап, биске бараан дамчыдылгаларны бижидерге ооң шынары Москвадан кээп турар дорт дамчыдылгалардан куду боор-дур. Дамчыдылгаларның шынарын экижидерге-биле келир чылын «Кадр-3ПМ» деп магнитофонку ажыглалга киирери көрдүнүп турар.

— Бо бүгү дериг-хереселдерни кайы заводка бүдүргенил? Оны эптеп тургузарынга, эдиктиргеринге кымнар киришкенил?

— ДА-3ЦТ деп маркалыг аппаратураны Кировоградтың радиозаводунга бүдүрүп үндүргеп. Мындыг нарын аппаратураларны тускай мергежилдиг специалистер эптеп тургузар ужурлуг. Ынчангаш мону эптеп тургузары-биле Москваның шеңелде-шинтилел бүдүргелээнивиң специалистери Тываға март айда келгеш августа чедир оларны тургузуп, эптээш, ону эдиктиргенивер. Сентябрьдан декабрь эгезинге чедир шеңелде ажылдарны чоруткан.

Өңнүг дамчыдылгалар бижир аппараттарга ажылдаар кижилер Москва, Улан-Удэ, Чита хоорайларга барып, ол черлерде радиотелеептерниң ажылының дургузулгазын өөренип чораан келген.

Өңнүг телекөргүзүгүнүң үш камералыг диктор аппарадын ажыглап эгелээнивиниң ачызында база бир чаа чүүл — дамчыдылгаларның аттарын, киржип, чүве чугаалап турар кижилериниң ат, фамилиязын, албан-дужаалын экранга бижий кааптар апарганы. Мону мооң мурнунда чурукчу бижип турган болгай. Чүрттүң өске телестудияларынга тыртыргап өңнүг дамчыдылгаларны маңаа дамчыдып болурунуң аргазы бар. Ооң тодаргай чижээ. Тываның хөгжүм-шинн театрының чогаадыкчы коллективи бо чайын Кыргыс ССР-ге ойнап чораан кыргыс чонга бераалгатканы В. Көкоолдуң «Хайыраан бот» деп пьесизин ол черге тыртыргаш, декабрь 8-те көргүскени болур.

М. ОЮН.

ЧУРУКТАРДА: улуг инженер Камиль Газизов дамчыдылганың башкарылга төвүнде; Алексей Конгар, инженер Андрей Алдын-оол оларның хереселдерни ажылдаарынга белеткеп турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

БРИГАДИРЛЕР ШКОЛАЗЫ

ЕЛГАВА. (Латви ССР.) Латвияның «Вирцава» совхозунуң бригада керээзиниң кичээлинге Елгава районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының ажыл-агыйларында көдээ мергежилдериниң хөй нуруузунуң төлээлекчилери — бригадалар, фермалар, участоктар удуртукчулары чыглып келген. Күш-ажылды организастаарының болгаш аңаа идиг бээриниң бригада хевирин өөренир ужурлуг мурнакчы дуржулганың республикада бирги школазы ында ажыттынган. Ындыг школаны тургусканы күш-ажылды организастаарының мурнакчы хевирлерин планныг үндезинге шиңгээдип алыр деп сорулганы агроүлетпүрүүң салганы-биле холбашкан.

Ортумак звенонуң удуртукчулары чер ажылының болгаш көдээ ажыл-агыйының экономиказының латвия эртем-шинчилел институдунга тускай ажылдап кылган программа ёзугаар өөренип турар. Практиктиг семинарларны эрттирериң күш-ажылды чаа ёзу-биле организастаар дуржулгалыг бригадирлерге даарган. Чижээлээрге, керээлиг ажылдаар хевир эки механизастаттынган мал ажыл-агыйының комплекизинниң күш-ажыл байдалдарынга тергиин эки таарыжыр дээрзин «Күрээме» колхозта мал ажыл-агыйының комплекизиниң удуртукчузу Д. Тирща коллективиниң ажылынга чижеглеп көргүскен.

(СЭТА).

ДЕПУТАТ ХҮНҮ

СЭКП хооркомуйуң дураалдаар аалынга Депутат хүнү болган. Ону улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күүскомунуң даргазының оралакчызы В. И. Осипов ажыткан. «СЭКП-ниң дашты-кы политиктиг ажыл-чорудулгазының чүтүл айтырыглары болгаш ССРЭ-ниң делегей байдалы» деп лекцияны СЭКП Тыва обкомунуң лекторлар бөлүүнүң удуртукчузу, төөгү эртемнериниң кандидады Г. В. Колмаков номчаан. Делегейниң амгы үеде байдалынга база Чер кырынга тайбыңны камгалап арттырарынга хамаарыштыр депутаттарның айтырыгларынга ол харылаан.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң америк империализминиң агрессивти чүткүлдеринге төлептиг ойтур шавышкыныны берген Медеглелин изин-биле деткип турарын депутаттар илереткеннер.

ТАЙБЫҢ ФОНДУЗУНЧЕ

Тыва респотребсоюзка болуп эрткен хөй кижилиг митингиниң киржикчилери Чер кырынга быжыг тайбың дээш демиселге үлүгүн киништирер, үнүн кадар күзелин илереткеннер.

Коллективте профэвилел комитединиң даргазы П. И. Шишин сөс алгаш, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң амгы болгаш келир үениң салгалы тайбың дээр адаанга чүрттээни дээш дайын халавын чайладыр сорулга-биле бүгү хемчеглерин эп чорударынга шиитпирлиин илереткен Медеглелин чүүлдүтүүнүп, деткип турарын ажылдакчыларның мурнундан чугаалаан.

Тайбың иштин кижилери-биле кады делегейге быжыг тайбың дээш чүткүлдүг бис. Ол дээш туржуп турар, туржур-даа бис. Деминис чаңгыс. Ынчангаш кым-даа, кажан-даа бисти дайын кыжаны-биле коргудуп шыдавас дээрзин митингиниң киржикчилери чаңгыс эп-сеткилдиг чугаалап турганнар.

Тайбың митингизиниң киржикчилери бир хүннүң ажыл төлевирин Тайбың фондузунче шилчидер шиитпирин хүлээп ап, үре-түңнелдиг ажылы-биле Төрээн чуртунуң экономиказын, камгаланыр күчүүрүн быжыглаарын бүзүреткеннер.

К. САТ.
Тыва респотребсоюзта экономист.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛЧЕ МАГАДЫЛАЛДЫГ КИРЕР

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы болган. Ону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме даргалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1981 чылдың март 4-те үндүргени «Хамаатыларның саналдарын, чагааларын болгаш хомудалдарын көөрүнүү чурумунуң дугайында» Чарлыын Тываның автомобиль транспортунуң «Тываавтотранс» девискээр каттыжыышкынының күүседир талазы-биле ажылының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Хамаатыларның саналдарын, чагааларын болгаш хомудалдарын көөр талазы-биле ук каттыжыышкын, ооң ведомствозунда бүдүрүлгелер тодаргай ажылларны кылып турар дээрзин ук хуралдың киржикчилери демдеглээннер. Каттыжыышкын аппарадында болгаш Шагаан-Арыг АТБ-зинде чагаа-бижиктер-биле ажыл багай эвес тургустунган. 1982 чылда болгаш бо чылдың эрткен айларында каттыжыышкынның пассажир аргыштырар килдизинге 264 чагаа келген. Оларның хөй кезиин сайгарып көрген болгаш чогуур хуусаазында харыны берген. Ол ышкаш сөөлгү үеде Хову-Аксының болгаш Шагаан-Арыгның АТБ-леринің удуртукчулары хөй-ниити организацияларыг-биле демнежип турган, күш-ажылды база бүдүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаар, ажылчыннарның идепкейлиг чоруун көдүрер талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып чорутканы.

Ындыг-даа болза, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң үндүргени ол Чарлыын ёзугаар ажылчы чонунуң чагааларын-биле ажылды күштелдирер талазы-биле четпестер эвээш эвес дээрзин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннери шүгүмчүлээн. 1982 чылда болган бо чылдың эрткен айларында кирген хомудалдарның хөй кезии пассажир транспортунуң багай ажылын, чолаачыларның талазындан күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун хажыдып турарын, чамдык кижилериң талазындан албан-дужаалын соора ажыглаар чоруктарны илереткилээн чагаалар болуп турар.

Кирип турар медээлерни каттыжыышкынның удуртукчулары хандыр сайгарбайн, үнүзинге чедир аналиэтевейн баар чоруктар бар дээрзин ук хуралга шүгүмчүлээн. Ооң уламыдзы хамаатылар ол-ла хомудалдарын үстүкү албан черлеринче киирер ужурга таварыжып турар. 1982 чылда болган бо чылдың эрткен айларында ук каттыжыышкынның ажылынга хамаарыштыр сезен ажыг чагаа партия, совет органнарга, солунналар редакцияларынга келгилээн.

Бүдүрүлгениң база сан-хөөнүн чурумун хажыткан кижилерге хамаарыштыр ап турар хемчеглериниң дээш чогундан пассажир транспортунуң ажылы экиживейн турар. Ооң-биле кады хамаатыларның чагааларын, билдиришкиннерин тоомчага албас чоруктар база бар. Ол үеде ук каттыжыышкынга кирген 264 чагаанның 18-инге харыы шуут бердинмээн.

Пассажирлерни хүндүлеп көрбес, каржы-хажагай чоруктар чамдык чолаачыларның, автостанцияларның ажылдакчыларының талазында бар. Ол ышкаш автовокзалдарның, оларның девискээрлериниң арыг-шевер эвези, пассажирлерге таарымча чогуур хөй санныг хомудалдарны болдурup турар.

Хамаатыларны хууда айтырыг талазы-биле хүлээп ап турарында четпестер база эвээш эвес. «Тываавтотранс» каттыжыышкынның начальнигиниң пассажир аргыштырылгазының талазы-биле оралакчызы Н. Г. Антонов бо үениң дургузунда чаңгыс-даа кижи хүлээп албаан. Ак-Довуракты-кы, Чадаананың автожыл-агыйларында удуртукчуларның хүлээп алышкын кылыр хүнү, шагы доктаттынмаан.

Бо четпестерни дарый чайладыр, он бирги беш чылдың дерткү чылынче — бистиң республикага юбилейлиг чылче бүгү тала-биле хынамчалыг кирер талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылырын хуралдан ук каттыжыышкынның удуртукчуларынга даскан.

• • •

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттыжканының 40 чыл оюнга уткуштур Тес-Хем районнуң чер-чер Советтериниң чорудуп турары масса-политиктиг болгаш организакчы хемчеглериниң дугайында айтырыгны база ук хуралга чугаалашкан.

СЭКП обкомунуң IX пленумунуң «ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттыжканының 40 чылын төлептиг уткуур талазы-биле хемчеглер планының дугайында» доктаалын боттандырар дээш СЭКП Тес-Хем райкому болгаш улус депутаттарының район Совединиң күүскому хемчеглерни ажылдап кылган болгаш бадылаан дээрзин Президиум хуралынга демдеглээн. Юбилейге уткуштур социалистиг чарыштың негелделерни ажылдап кылган, көдээ Советтериниң, совхозтарның, будүрүлгелериниң база албан черлериниң аразында ол юбилейни төлептиг уткуур дээш чарыш калбарган. Ооң түңнелин квартал санында үндүрүп турар. Ук чарыш он бирги беш чылдың ийи чылының болгаш бо чылдың эрткен айларының планныг онаалдарын чедиишкиниг күүседиринге идиг берген.

Ындыг-даа болза, Совет Тываның 40 чыл оюн уткуур талазы-биле хүлээп алдыган хемчеглериниң боттанышкынын кошкак чорудуп турар черлер районда эвээш эвес дээрзин Президиумга шүгүмчүлээн. Чер-чер Советтериниң күүскомнары бо ажылче доктаамал комиссияларның, депутат болуктериниң ажылын кошкак углап башкарып турар.

Районнуң суурларында чаагайжыдылга ажылы үениң негелдезинге четпес. Районнуң чамдык суурларында юбилей мурнуунуң көскү агитациязы дериттинмээн, социалистиг чарыштың түңнелдери көскү эвес. Чарыштың эгелекчилери коллективтериниң мурнакчыларның аргадуражулгазын иештедиринге чылыш чок чоруун чер-чер Советтериниң күүскомнары болдуруп турар.

Юбилейлиг чылче киирер бетинде кайы-даа албан черн, будүрүлге бүгү талалыг шүгдүмүл, ажыл-агыйжы айтырыгларны дарый шиитпирлеп турар болгай. Районнуң совхозтары мал продуктуларын ковудедир, чер ажылын улам сайзырангайжыдар дээш бар арга-курлавырларын ажыглавайн турар. Мал кыштзлаадышкынынга оларның белеткели кошкак. Көдээ ажылагый продуктуларының боттүнези аар.

Он бирги беш чылдың бештайгы үш чылының планнарын күүсетпейн, хомудаашкынны болдуруп турар черлерни ук хуралга адап, шүгүмчүлээн. Ындыгларга Шуурмактың ыяш-ажыл-агый пунктузу, Тес-Хем райпозу, районнуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелем, харылзаа белдири хамааржыр.

Бо чепестерни дарый чайладып, юбилейлиг чылче дыңзыг базымнарлыг кирер талазы-биле тодаргай ажылдарны чорударын улус депутаттарының район Совединиң күүскомунган ук хурал негээн. Совет Тываның 40 чылынга белеткел ажылдарын күштелдирер талазы-биле хемчеглерни хүлээп алдыган доктаалда тодаргай айытказ.

Удуртукчуга сөс

ДУРЖУЛГАНЫ НЕПТЕРЕДИР ДЭЭШ

«Тувашвейбыт» бүдүүлге каттыжыышкынында Совет Тыванын 40 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка 16 филиал, 44 бригада, 600 кижи киржип турар. Оларның аразында социалистиг хүлээлгелерни, планныг онаалдаларны эки көргүзүт-биле боттандырып турар коллективтер эвээш эвес. Өвүр, Барыын-Хемчик, Таңды, Бай-Тайга районнарының амыдырал хандырылга бүдүүлге эргелелдеринде И. Чиле, М. Нова оларның удуртканы бригадалар планныг онаалдалар күүседезин 100-115 хуу чедип ап турар. А «Восток» ательеде В. М. Белоусова, «Берёзка» ательеде Н. Т. Банина оларның удуртканы даараалыкчылар бригадаларының кежигүннери 1984 чылдың июль, октябрь айларның үлүүнде ажылдап турар.

Бүдүүлгенің ажылы республиканың чомулуг амыдырал хандырылгазы-биле, тодаргайларга, чагыг ёзугаар хеп даараазы-биле холбашкан. Ынчангаш каттыжыышкынының бөгүнгү ажылы чагыг күүседезин-биле холбашкан болгаш, мында кол түүл — кылығының шынары. Чүгүлээ бо айтырыг бисте кандыгыл?

Стандарттар шиңгээдип алыры каттыжыышкынга 1982 чылда доозулган. Ындыг-даа болза бо ажыл чогуур деңиелде тургустунмаан. 1981 чылдынга деңзээрге, бүдүүп турар продукцияның шынары бо чылын — 28,1 хуу оскен. Ындыг-даа болза брак кылыглар ам-даа бар, чагыларның 30 хуузу хуусаазында күүсеттинмейн турарын айтыры чүгүлээ. Продукцияның шынары даөш ажыл чер-черде калбарган. Күш-ажылчы маргылдаанын чүгүлээ негелдеэн ол.

Каттыжыышкынының даараныкчыларының 85 хуузу бригада аргазы-биле ажылдап турар. Продукцияның шынарын бедидеринге ооң салдары улуг дээрэин амыдырал бадыткаан. Чаңгыс аай наряд-биле бо хүннерде беш бригада ажылдап турар болгаш ында 40 кижи хаара туттунган. Ол күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн ой хуу улгаттырар арганы берген.

Ажылдың кандыг-даа участогунга чүгүлээ түүл — күш-ажылдың быжыг сагылга-чуруму, күүседикчи сагылга-чурум. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң сөөлүнде каттыжыышкынның бүдүүлгелеринде күш-ажылдың сагылга-чуруму ажыглаарынче кичээнгей улгаткан, ажылдакчы бүрүзүнүң участокка харыысалгазын бедиткен. Ол сорулгабиле социалистиг чарыштың негелделеринде оны чугулалап киирген болгаш мурнакчы цехтериң, бригадаларның арга-дүрүлгазын ажыглап, нептередип турар. Бүгүнгү байдалывыс кандыгыл? Четпестер, чедир шиңгирлеттинмейн турар айтырыгларны чок деп болбас, ам-даа бар. Каттыжыышкынның бүдүүлгелериниде ажыл шагының чидирим бар болуп артпышаан. Чамдык черлерде, чижээ, Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Эрзин, Чөөн-Хемчик районнарының амыдырал хандырылга бүдүүлге эргелеринде, филиалдарда ажылдакчыларның ажыл шагын ажыглап турарынга контроль тургустунмаан, ажылче үнүп, ооң чоруп турарының үезин демдеглеттинмейн турар. Күш-ажылдың сагылга-чурумунга негелде онза болгай. Адырыш чамдык бүдүүлгелеринде ол айтырыгны үениң негелдеэмите дүүштүр тургузарынче угланган хемчеглер ам-даа чедир алдынмайн турар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү үстүнде айтырыгның тургустуганындан, ону канчаар шиитпирлеп турарындан чугула хамаажыр. Бисте кандыгыл? Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнде чедир шиитпирлээр түүлдер бар. Бо чылдың эрткен он айларының-биле алырга, каттыжыышкында ол 98,3 хуу болган. Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Эрзин районнарының амыдырал хандырылга бүдүүлге эргелелиринде даараныла цехтеринде, Хову-Аксы филиалында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чыас. Бир эвес үстүнде ол коллективтерге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ой хуу өзер болза, оларның алган планныг онаалдалары доктаамал күүсеттинер ийик.

Кылыгларның шынарын бедидер, чагыгларның күүсеттинерин хуусаазында чедип алыры-биле үш ателье «Ритм» системаны шиңгээдип алган. Ындыг-даа болза ол чогуур негелдеде тургустунмаан. Ооң-биле кады цехтерни бедик разрядтыг болгурунче шилчидери ооскум чоруп турар. Ооң база хейле түүлдер хамаажыры чугаажок.

Бүдүүлгенің цехтериң ажылы хепти чүгле даараары-биле кылыгаарлаттынмас. Чагыкчылардан киргеп хепти септеп, эде даараары ачыдуза чедирилгезинің бир чугула хевири. Ол талазы-биле чедир кылдынмайн турар түүлдер база бар. Чамдык бүдүүлгелер ону шоолуг-ла хереңге албайн турар. Хову-Аксы филиалында, Эрзин районуң амыдырал хандырылга бүдүүлге эргелелиниң даараныла цегинде болгаш чамдык өскө-даа бүдүүлгелерде ол айтырыгке кичээнгей коошак. А Бай-Тайга районуң амыдырал хандырылга бүдүүлге эргелелинде даараныла цегинде хептиң септелгезин чоруттайн турар. Ооң-биле кады бистиң цехтеривисте, бүдүүлгелеривисте чагыларның күүсеттинерин саадады бээр чоруктар эвээш эвес.

Чоннуң хандырылгазын негелдете дүүштүр тургузарынга шаптыктап турар айтырыгларны айыттым. Бөгүнгү ажылывыс, күжүвүс ол четпестерни чайладырынче угланган. Ол сорулга-биле дараазында айтырыглар кичээнгейге алдынган.

Кижи ажылы-биле мактанчыг. Ынчангаш социалистиг чарыштың тиилекчизи азы коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты түүле хуу бармыдаалап тыныспайн, ону ак сеткилдиг, эки ажыл дээш ёзугуг шаңнал кылдыр тургузарын бүдүүлге бүрүзүнге чедип алыр хемчеглер алдынып турар. Ол сорулга-биле социалистиг чарыштың дээштинің бедидер. Ынчан ажылдакчының, коллективтиң мөзүг-шынары көстүп келир. Ынчангаш бүдүүлгенің, мурнакчыларының ажылыкың дүржулгазын хейге нептередип тараарыкче кичээнгейни угландырбышаан, бригада аргазы-биле ажылдаар арганы калбартып тургаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер сорулга туруп турар. Бүдүүлге улуг, ынчангаш кижи бүрүтүнүң демниг ажылыбиле ону чедип алыр ужурлуг.

П. ГОЛЫШЕВ,
«Тувашвейбыт» бүдүүлге каттыжыышкынның чиңгине директору.

Хоорай, суурларывыс аян-шинчизи

«ХҮНЧҮГЕШ» КЫМГА ЧАЙНААРЫЛ?

Чөөн-Хемчикте Хорум-Даг суурга орук аайы-биле бо-ла чеде бээр мен. Ооң сөөлгү чылдарда өвүн сайзыраашын эскербес арга чок. Балык-байлаашыг, мал-чинчилиг Хемчик хемниң кыдында ол суурга школа, эмнелге, клуб, урулар ясли-сады, магазиннер, чумар-бажың, чуртталга бажыңнары дургешп-биле туттуглан.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң салбырында ёүт-баранын фермазы, хойжу болгаш ховутрактор бригадалары бар. Суурда 141 өреге бар.

Салбырның ажыл-ишчилериниң бөгүнгү ажылы ол бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерни күүседирипче угланган. Буянныг үүле-херекти бүдүрүп турар кодээ ишчилериң ажыдырал хандырылгазы кандыгыл? Ол дугайын ында бижип көрейн.

Ак-Хая хойжу бригадазы. Ооң ишчилериниң бөгүнгү ажылы кажангызындан чымыштыг. Оларның мурнуида улуг шылгалда — кыштагларында. Ооң үре-түнелдиг эртери бригада кежигүнериниң ажылындан улуг хамаажыр. Ынчангаш бүгү күш олче угланган. Малчынарының ажыдырал хандырылгазы, ону тургускының байдалы кичээнгейден үнмес. Хойжу бригада кыштагларында кандыг белеткелдиг киргенил? Бригаданың хойжулары ам-даа өгледе. Чуртталга бажыңнарының соңгалары, печкалары чайдан бээр чок хевээр. Хайгаарал чок турганыдан, ол чамдык алыскан ажилериң хөлүнде барган. Оорларга шаңнаа, маажымнан олурарга үе маңаар эвес. Ам түүү боор, соок-даа келген, а хойжу бригадага сепгелгезин чедир кылыр түүлдер эвээш эвес. Саадаан-даа болза, ам немей хемчеглерни алыр аңаар.

Почта харылзаазы — чоннуң хандырылгазында чугула айтырыгларның бирээзи. Ындыг турбуже, салбырда телефон харылзаазы кончуг багай. Далаш кадында совхоз, район төвү-биле харылзажыктар арга чок. Почта чедирилгези бо-ла саадаар. Далаштыг кандыг чагаа-бижик турбазы? Солун, сеткүүл оолдан келир. Чамдык өрегелерде радио ыыттавас, чамдыктарында — сымыраныр.

Суур — совхоз төвүнден, Чадаана хоорайдан ыракта. Дүргеп дуза алыр, хереглээр аңаар кандыг таварылга туруп келбезин, аңаа харылзаа херек болгай. Районнуң харылзаа белдирииниң начальныгы Б. Кужугет ол байдалды чүү деп көрүп турар ирги?

Садыг хандырылгазы кандыгыл? Суурнуң магазинги чаа. Маңаа бир дугаар келген кижи ону тып алыры берге. Чүге дээрге магазинниң адрези чок. ажылдаар хүн чурумун айытпаан.

Магазинниң садыгжылары чоннуң негелде-хереглелерин хандырарынче багай эвес кичээнгейни угландырып турары илдең. Барааннарның ассортиментизин албек. Чамдык суурларда магазинимерге дедиээрге, идик-хеп аймаа көвей. Четпейн турар бир чүве — садыгжылар бээр Чадаама хоорайдан кээп ажылдап, магазинниң бодунда чурттаң турары. Таарымча чок. Ону райпо баштаар чери калчаар көрүп турарыл?

Эң бичии хорум-дагжылар «Хунчүгеш» ясли-садта өзүп доругуп турарлар. Ясли район эмнелгезинге хамаажыр. Ындыг-даа болза ооң талазындан ол уругдар албан черинин ажылынче бичии-даа кичээнгей чок, вагдынган деп чугаалап болур. Ясливиң сепгелгезин ооң ажылдакчылары бир черге шефтээш, ооң алган акшазы-биле чоруудуп турар. Олурар эвес, ам ханчаар. Одаар чүүл — чугула айтырыгларның бирээзи, ону сөөртүп алыры чүүден-даа берге болуп турар. Хөмүр-даштыг, өдаар ыыштыг ажык черге чыын кааргa, суурнуң чамдык чурттакчылары арын-мүүрүи артынга каггаш, дажыглай бээр. Боттарының чаш төлдеринге херек чүвенин аан. Ясли-садтың ажылынче сагыш салыр коллектив чок болган, совхозтуң дирекциязы ону район эмнелгезинче чүүй каар, а эмнелге черн ам шуут сөөлгү үеде боттарындан ырадын, ясливиң районоже шилчидин бээр бис деп чылдаг каккаш турупкан. «Хунчүгеш» чогум кымнынга ынчаш?

К. МОНГУШ,
Чөөн-Хемчик рай[illegible]

Көдээ тудугларда

ХОЖУДААШКЫНДАН УШТУНАР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында капитал тудуг эргелели улус делүтаттарының район Советтериниң ажыаландырылышкынybиле туттунуп турар кодээ тудугларының чагыкчызы болбушаан, ону хайгаарал алган. Ол тудугларны үш улуг тудуг организациялары —«Тыва кодээ тудуг», «Тыва септелге-тудуг» трестериниң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының тудуг организацияларының тудуп турар.

Ажылдың *байдалы кандыгыл?* Тудуг организациялары тудуг-монтаж ажылдарынче үмдүрген акша-хөреңгини долузу-биле шиңгээдип албайн турар. Чижээ, «Тыва септелге тудуг» трест бо чылын ооң үүле чартының шиңгээдип алган болуп турар. Бо трестиң тудуг бригадалары чурттаңга бажыңнарын үезинде ажыглаага киирип-даа турар болза, улус ажыл-агыйының өске адырларының тудугларын саададып турар.

Туранның септелге-тудуг участогу хоорайның суг дамчыдар системазын кылып турар. Участок чыл планының үүле 35 хуузун күүседип алган. Тудуг ажылының хожудаашкынын эдип алыр хемчеглер алдынмайн турар.

Тээлиде шериг комиссариадының бажыңының тудуун ноябрь айда ажыглаага киирери көрдүүлген. Бо тудугнуң чыл тоңчүзүүге чедир безин доостуру берге апарган. Сарат-Септе авлчылар бажыңында бижыглаттынган бригада план күүселдезин шуут боттандырбаан.

Үш-Белдир курортка республиканың бүгү булуңнарындан, харын-даа өске-даа черлерден келген улус эмнедип, дыштанып. Эмнелиг сезон үезинде аргыжылга айтырыы бергедээшкиниге таварыжыр болгай. Ынчангаш аңаа самолет хоолар асфальтылаан шөлдү «Тыва септелге тудуг» трест хожудаткан. Аэропорт тудуунуң чарыгдалынга көрдүүлгеп хөреңгиден үүле 24,5 муң рубльди шиңгээдип алган.

Тресте эки ажылдыг бригадалар база бар. Мугур-Аксы суурда бот-оруулга-чарылгалыг участок (начальныгы Ә. Б. Донгак) бо чылын район төвүнге ийи аал чурттаар 6 чуртталга бажыңнарын тудар тургаш, оларның 5-ин октябрьда тудуп доозган. Туттуунган бажыңнарның шынары база эки болган. Арткан бажыңны ам дужаалтар арга бар. Ол ышкаш Сарыг-Септе, Тураида, Кызыл-Мажалыкта участоктар чурттаңга бажыңнарын хуусаазында ажыглаага кииргеннер.

«Тыва септелге тудуг» трест Кызыл хоорайда 96 аал чурттаар бажыңны тудуп турар. Ону ажыглаага киирер хуусаазы эрткен. Амгы үеде бажыңның ханазының сөөлгү кабдын доозалак. Ындыг болганда бо чылын чурттакчылар ынаар кирбес.

Көдээ тудугларны тудуп турарларының бирээзи — «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкында байдал үстүнде трестен дээредевес. Баян-Колда, Хандагайтыда школалар тудуу шинчевестээш турупкан. Баян-Кол школазының тудуун № 12 КМК тудуп турар. Шиңгээдип алыр ужурлуг 400 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарының чартының-даа эвээш ажылдар кылдыган. Тудуг ажылдарынга шаптараазының күүлдерни борта айтыры чугула. Кызыдан тудуг материалдары сөөртүүгүе бергедээшкиниер таварыжыр турар. Ынчангаш хем дона бергенде, келир чылын азы чайын хереглээр тудуг материалдарын сөөртүп чедип алыры күзеңнг.

Хандагайты школазының тудуу 1978 чылдан эгелээп мынчага дээр шөйлүн келген. Өөреникчилер эрги школада өөренип турар. А чаа школа бүтпестээш турушкан. Бо чугула тудутже «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынга-даа, түе черниң удуртур организациязыныы-даа удуртукчуларының кичээнгейни моонизээри чугула апарган. № 6 КМК-ның удуртукчулары төлевилелди кара туразы-биле өскерткеннер.

«Тыва кодээ тудуг» трестиң организацияларында ажылдың шынары куду болганынган, хей эде кылымышкынар болуп турар. Самагалдай суурда эрткен чылын ажыглаага киирген школаның арткан бир блогун бо өөредилге чылында база ажыглаага киирбээн. № 1070 КМК-ның (начальныгы Е. И. Попова) тудугну төлевилелден хажыдымышкынныг тудуп тургының харазында, даштыкы болгаш иштики ханалар ботботтары-биле харылзаа чок салдынган, спортзалдың кыры брактаттынган плиталар-биле шыптынган.

Республикада кодээ тудуг хожудаашкынныг чоруун турар. Ооң бир чылдыгаанны — тудуг организацияларында күш-ажылды организастаарының депшилгедиг арганы четче ажыглавайн турарында. Өске талазында — тудуг материалдарының камналгазын чедип албайн турарында. Төлевилелден хажыдымышкынар кылганының түнелиниде, эде кылымышкынар болуп турар. Ол ышкаш кадрларның харыысадгазы куду болганындан план күүселдезин үзүп турар.

Д. МОНГУШ,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында капитал тудуг эргелелиниң бүдүрүлгетехниктиг киледиэнинің эргелекчизи.

АЖЫГЛАЛГА КИРБЭЭН

Бай-Хаакта 280 орунныг уруглар сады — бо чылын ажыглаага киирер тудугларның бирээзи. Ооң тудуун 1981 чылдан бээр «Тыва кодээ тудуг» трестиң Бай-Хаакта № 585 кожун чоруур механизастаттынган колониазының тудугжулары чорудуп келген. Ол тудугну коммунистиг субботникке ажылдап алган акша-хөреңги-биле тудуп турар.

Көдээ тудугжулар бо чылын уруглар садының тудуумга 540 муң рубльдиң ажылдарын кылыр тургаш, херек кырында 366 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылын кылган. 174 муң рубльдиң ажылын чедир кылбаан. Ажыглаага киирер тудугну айтыкан хуусаазында тудуп доозар дээш бүгү күштү мобилизээп турган. РСФСРниң алдарлыг тудугжузу В. Балдинниң, Октябрь Революциязы орденниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Н. Кудымовтуң комплекстиг тудугжу бригадалары, Кашкевтуң политехниктиг институдунуң, Кызылдың автоорук техникумунуң студент тудугжу отрядтары бо тудугга ажылдап турган.

— Бо чылын ажыглаага киирер тудугларның чамдыызы ажыглалда кирзе-даа, өске тудуг объектилериниде, мында уруглар садының тудуунда берге байдалдар тургустунуп келген—деп, КМК-ның начальныгы Федор Сергеевич Пашкевич тугаалады. Тос, ол айларда сомга шилдери болгаш даштыкы эжиктер-биле тудугжуларны чедир хандырбаанындан одалга системазы, иштики шеверлел ажылдары кылдынмайн барган. Тудугнуң даштын чагайжыдар дээривиске ооң даштында үрелип калган экскаватор, тудуг шөлүнде овавадаттына берген чыдар довурак шаптык бооп турар.

Тудуг материалдары-биле хандырылга четпес бооп турарындан иниги планнар күүселдезимниң талазы-биле көргүзүттер куду. Тудугжуларның күш-ажылын организастап турары четпес.

Бо тудугнуң айтыкан хуусаазында ажыглалда кирбейн барган чылдагаанны чүдэл? Мында ажылдап турар бригаларның, түе-түс кижилериң күш-ажылын бүгү организастап, социалистиг чарыштың дээштиг болурун чедип албаазы, механизмни долу күчүзүү-биле ажыглавайн келгениниде.

Көдүртүр механизмнер чаа болуп турарындан ажылдың темпизин дыка кудулаан. Ажылдаар ужурлуг ийи экскаваторнуң чүгле чаңгызы ажылдап турар. Ол үрелиишкинимерге бо-ла таваржы бээр. Суургалыг КБ-100 кранның шимчээр кезектери болганчокла үрелип каар. Мынчавгаш ажыл чорбастап туруп бээр.

Ажылга саат ужураштырып турар шак мындыг четпестерниң түнелиниде ажылдың темпизи суларап, тудугнуң шынары баксырап, ажылды эки организастаарынга шаптык болуп турары чугаажок.

Түүүнүп турар уруглар садының одалга системазын район эмнелгезиниң котельныязындан тудуштурар ужурлуг. Ону тудуштуруптар дээрге, эмнелгени чылыдырынга ажыглаан турар котелдар күш четпейн баар. Ынчангаш уруглар садының тудуун дүргеп доозар дизе, ам-даа ийи хотелду немей түргүзүр апаар. Уруглар садының тудуумда иштики ажылдар — ханалар малгаштаары, сайгылгаан киирери, иштики эжиктерни эптеп таарыштырары чылыг кыртинмээниниден кылдынмайн барган. Шеверлекчилер ам-даа беш муң дөрбелчин метр черни малгаштаар. Электромонтажниктериң кылыр ажылы база дөй.

Бай-Хаактың көдээ тудугжулары бо чылын ажыглаага ынаалла киирер дээш хүлээлге алган тудуу—280 орунныг уруглар садын ажыглаага киирип шыдавайн барганы — КМК-ның удуртукчуларының ышкаш ажылын хереченлел турар-дыр. Ол бирги беш чылдың дөртку чылынче киирип тура, бо дооступ турар чылда ажылды ханы аналиэтеп, моон чогуур түнелди тудугжулар үндүрүе ёки боор.

М. ОЮН.

Эртемниң кижилери

ОРУКТА ДҮРЗҮЛЕР

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Кызыл Тук орденниг Археология институдунуң эртем ажылдакчызы Марианна Арташировна Дэвлет Тывага археология шинчилелдерин 1969 чылда эгелээн.

Бистиң баштайгы ужуражышкынывыс 1970 чылда болган чүве. Албан ужурунда Тожуга чорааш, Тоора-Хемден мрак эвес черге ооң эрте-бурунгу базырыкты казып, шинчилел ажылын кылып турганың көргеп мен. Эртемге, ыламгыын археологияга хамаарырылга чок кижи ук ажылды баштай көөрге, онза чүве чокдаа ышкаш сагындырар чораан.

Каш чыл эрткенде, тодаргайларга, 1973 чылда Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң 1973 чылда үндүргеин «Эртем демделгелдерин» деп номунда (XVI үндүрүлге) М. А. Дэвлеттиң «Тожуга археологтуг шинчилелдер» деп чүүлү үнген. Тожуга чоруткан шинчилелдериң отчеду ол. Ону номчаашаң, археологияны сонуургаар апарган мен.

1975 чылда «Наука» деп ном үндүрер черниң Ленинградта салбыры «Сибирьнин эрте-бурунгу археологиязы» деп болук авторларының чыынды номун номчукчуларга бараалгаткан Ацал М. А. Дэвлет «Соңгу-чоон Тывага «скиф» үезиниң тураскаалдары» деп шинчилел ажылын киирген. Археологияның чугула айтырыгларынга болгаш Сибирьге чурттап турган янзы-бүрү аймак улустарының эрте-бурунгу төөгүзүүге хамаарышкан бо улуг хемчеэлдиг база солун номну авторларның бирээзи—М. А. Дэвлетмен» белекке бергенинге ооруес аргам чок. М. А. Дэвлетүк номуң иштики картынга «Бистиң эртемивис чоң ортузунга нептередиг болзун!» деп айрээлди бижээн болду.

Марианна Арташировна ооң дараазында бижээн номун «Улуг Боярда бижимелдер» деп адаан. Улуг Бояр дээрге Енисейниң ортаң үезинде, олче кижи аккан Кургат Тес деп хем чанында сын ады. Чүгле Сибирьде эвес, харын бүгү ССРЭ-де хая-даштарда сиилбип-чураан дүрзүлериниң иштиндем эң улуг сонуургалды болдуруп турар бо черге кылган шинчилелдерни тодаргай айтып тура, автор чамдык чижектерге Тывага кылган шинчилелдерни база киирген. Бистиң үевиске чедир 1 муң чылдың төнчүзүнде Ортаа Енисейге чурттап турган улустарның амыдыралын, ажылагыйын, культурazын хая-даштарда дүрзүлерден шинчилээн бо ном орус болгаш англи дылдарга үнген.

Төөгү эртемнериниң кандидады М. А. Дэвлет 1976 чылда «Улуг-Хемниң петроглифтери», а 1980 чылда «Мугур Сарголдун (Сарыг-Хөл) петроглифтери» деп аттыг номнарны парлалгага үндүрген. Бо номнарга бедик үелелди Сибирьниң петроглифтериниң (хая-даштарда сиилбип-чураан дүрзүлериниң) улуг шинчилекчизи академик А. П. Окладников берген.

Москвада «Эртем» деп ном үндүрер чер 1982 чылдың төнчүзүнде М. А. Дэвлеттиң «Көшкүн орукта дүрзүлер» деп номун чырыкче үндүрген. Ук номну Үстүү Енисейниң ниинде, чөөнүн чугаалажыл турары-биле «Чингис хаанның оруу» деп орук кыдымда хая-даштарда сиилбип-чураан дүрзүлерге тураскаэткан.

Чүс чыл бурунгаар Сибирь чуртуг археолог А. В. Анрияновтуң Чинге хемге чораан тыпканы Енисейниң Саян кызазында хая-даштарда ниит амытаннарның дүрзүлеп, ужуру билдинмес демнектер Саян-Шушенск ГЭСтиң тудуу дооступ, Енисейниң суу кедүүлүн көргеге, суг адазынче кире берип болуур. Улуг-Хем умугга, Мугур Сарголга, Енисейниң Саян кызазынга археология шинчилелдерин күштелдиргенинниң ужуру ында.

Эрткен үениң шинчилекчилери «Чингис хаан оруунче» кичээнгейни угландырып, ооң дугайында хей ында бижип турган. Бо талазы-биле авторнуң киирген чижектери солун. Чижээ, «Джакуль (Чаа-Хөл) оргулаажының болгаш Кемчик (Хемчик) хемнин аразында алды ярд калбак орукту көрдүвүс. Орукту шөлден белдин кылгаш, кыдыларын оңгарарты казып каан. Орукту кол өзээн, анган улуг оруктарда шыкаш, таптап, дескилеп каан... Узуну 50 миль хире... Бо хире улуг орук кылгаш, садыг харылзаазын тудуп турган бе дээримге бүзүревес мен. Орукту ужур-дузазы билдинмес арткан» деп англи Д. Каррутерс бижээн.

Геродоттуң айыткыны, Ольвиядан эгелээш, харлыг даглардың (Алтай) өлээнге чедирип көөр дээн орук ол-ла боор. Чакуль — Кемчик (Чаа-Хөл — Хемчик) аразының адыш иштинде шыкаш кестүп чыдар бедик оруун Чингис хаан туттурбаан, ону Чингис хаан үезинден ыракта мурнай тутқан хире» деп, С. Р. Минцлов бижип турар.

Амгы үениң шинчилекчилери С. И. Вайнштейн, Л. Р. Кызласов болгаш өске-даа чамдык эртемденнер «Чингис хаан оруун» бир язы тайылбырлап турар. С. И. Вайнштейнинбиле алырга, ол орук болза, «херек кырында ортаа вектор үезинин үзүн дурттуг камгалал шугуму (оңгузу)», а Л. Р. Кызласовтуу-биле алырга, «соңгу талазын оңгарарты кызын каан үзүн камгалал ханазындан өске чүү-даа эвес боон турар».

Моон алгаш көөрге, «Чингис хаан оруунга» хамаарыштыр онгзиниг үнүп турары илдең. Чингис хаан — ок-чепсектин кужу-биле төөгүге эң ханныг исти арттырган, хей-хей чурттарны болгаш улустарны эжелеп, дарлал ораанын төөгүде айыткан. Чингис хаанга хамаарыштырган чугаалар чонда хей. Чижээ, бистиң республиканың чамдык районнарында шаг-шаанда каскан бугаларны «Чингис хаан кастырган бугалар» дижир. Барыын-Хемчик районда Бижиктиг-Хая чоогунда даш көжээни «Чингис хаан» дижир. Ооң караанын адаанда агарын көстүп кристаллыды ооң караанын кадып калган чажы дижир. Англи ани-чоруукчу Д. Каррутерс ук көжээни көргеш: «Ол нөкээ — «Чиңгис хаан» дээрге, экидир дыраи алган салыным-даа, шеригинг дурт-сыныным-даа талазы-биле көөрге, британ шеригниң полковниктеринге дөмей боол турар» деп шоодуп бижээн.

Ынчангаш Саян кызазында хая-даштарда сиилбип чураан дүрзүлер Чингис хаан оруунда ыыдынганы ол бе, ынчаш? Далашпакар! Марианна Арташировнаның ооңгу номунуң «Көшкүн орукта дүрзүлер» деп ады маңаа тодаргай харын ол эвесве? Тыва малчыннар Чаа-Хөлден Хемчикче болгаш ооң дедир ол оруктап көжүп турганын төөгүде база айыткан болгай.

М. А. Дэвлеттиң бо монография-очерктериниң кол-ла сорулгазы — эрте-бурунгу чурукчуларның Улуг-Хем умунда, Саян кызазында сиилбип чураан чуруктарны (дүрзүлерин) чоңга таныштырарын, оларны кылган үезин илап тодарадырыы, ол талазы-биле моон мурнуида үнген материалдарга немелдерни киирери, Сибирьниң улуг хеми—Енисейниң умунга чурттап чораан улустарның эрте-бурунгу төөгүзүүте чаа-чаа арыннарны немээри болур.

Ук моногрaфиялар чүгле төөгүчүлерниң эвес, харын аңаа сундулуглариың хуу библиотекаларынга төлептиг черии эзлээр.

А. АИР.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 283 (12373) | 1983 чылдың декабрь 10, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

НИЖНЕВАРТОВСК. (Тюмень облазы). Н. Оксеенконуң тудуг-монтаж бригадазы Самотлорнуң нефть байлактыг черлеринге объектилер тудуун барык ийи катап дүргедеткен. Чүгле бо чылдың эгезинден бээр ук коллектив алды чүс муң ажыг рубльдиң монтаж ажылдарын күүсеткен, моон мурнунда мындыг хөй хемчээлдиг ажылдарны чүгле улуг эргелел күүседип шыдаар турган. Шалыпкын темпини, керээлиг ажылдаар арганы шиңгээдип алганының, күш-ажылды организастаарының болгаш аңаа идиг бээрининң бригада хевирин коллективтиң дээштиг ажыглаанының түннелинде чедип алган.

ЛОГОЙСК. (Минск облазы). Белоруссияның будуруулгелериниң чогаадып тургусканы бөлүк агрегаттар барык будуң чартык миллион гектар тарылга шөлүн хал-даштардан арыглаар арганы бээр. Чаа техниканы республиканың эң-не сайдаштыг чери болур Логойск районунга чедишкинниг шылгаан. Сай-даштар аштаар машиналарның эң эки хевирлерин массалыг будуруулгеге белетиеп турар.

ТАУЗ. (Азербайджан ССР). Таузтуң механизастаттыган ыяш ажыл-агыйының специализастаттынган отряддары кадыр дагларны ногаанчыдар арганы бээр. Ук отрядтар чаа арга-ыяштарның шөлүн ийи муң гектар чедирген. Дагларны ногаанчыдарының дүрекулгазын республиканың бүгү ыяш ажыл-агыйлары өөренип база херек кырында ажыглап турар. Азербайджанда арга-арыгларның шөлдери чылдың-на алды муң гектарга калбарып турар. Ыяш олуртулгазының дыка хөй мелээн Улуг болгаш Бичи Кавказтың даг ийиринде чорудуп турар.

МИНСК. Белоруссиямның ажыл-ишчилериниң хүлээлгелеринде баш бурууларга көрдүнгеш, массалыг хереглелдиг баранналарын будуруин көвүдедиринге немелде чиг-зат негеттинмизин. Чүге дээрге кураавырларның дилээшкинин чер-чер Советтериниң болгаш будуруулге коллективтериниң ажылдап ыларны комплекстиг программаларын үндезининге чорудуп турар.

(СЭТА).

ЧАЛЫЫТКААН ХООРАЙНЫҢ ТУДУГЖУЛАРЫ

Совет улустуң акы-дуңма найыралдыг өг-бүлезинге тыва улустуң каттыжып киргенин Тываның оккур хөгжүлдезинге, чечектелиишкинниге кайгамчык делгем орукту ажыткан. 40 чыл юбилейин демдеглээр Совет Тываның амгы хүнүнден, улус ажыл-агыйының бүгү адырларындан, эртем, культуразындан, чонның чаагай амыдыралчуртталгазындан ооң үрет үнелин көрүп болур. Тыва АССР-ниң найысылалы Кызыл хоорайның хөгжүлдези ооң бир тодаргай херечензи. Кызыл бөгүн—амгы үениң чаа хоорайы. Тудуг индустриязының, аъш-чем, чиик үлетпүрүүн болгаш өске-даа адырларның завод, фабрикалары ажылдап, немей туттунуп, чаартынып турар. Асфальтылаан делгем, чырык кудумчуларлыг, чаагайжыды тутканхөй каът бажыңнарлыг хоорай хүнден-хүнче сайзырап, аян кирип орар.

Сөөлгү чылдарда хоорайда чаа-чаа микрорайоннар немешкен. Чүгле бо беш чылдың эгезинден бээр муң ажыг квартиралыг чаа бажыңнар, 840 олуттуг уруглар садтары, социал-культура болгаш чонга ачы-дуза албан черлериниң өске-даа тудуглары ажыглалга киргеи. Оларга чаа автовокзал, автоматтыг телефон станциязы, Чурукчулар бажыңы, чаа магазиннер, столоваялар хамааржыр.

Хоорайның мурнуу талазында база бир чаа микрорайонуң тудуу шуудап эгелээн. Ында 80 аал ишти чурттаар беш каът бир бажыңче бо хүннерде чурттакчылар көжүп кирер, өскезининң ажыглалга киреринге чедир эвээш үе арткан. База бир бажыңның ханазын 4-кү каътка чедир эптеп тургускан. Оларны болгаш таваан салгылааны өске-даа бажыңнарны Кызылда улуг панельдиг бажыннар эптеп тудар комплекстиг чаңгыс бригаданың—«Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелде Александр Иродовтуң бригадазы тудуп келген. Ам ажылдап турары 26 кижи составтыг ол бригада улуг панельдиг бажың тудуун эгелээнден бээр турумчуп, доктаамчып, кижи бүрүзү тус-тус хувааттынган мергежилинге улам мергежип, бот-боттарын солуптар холушкак мергежилдерни шиңгээдип алгылаан. Коммунист Чайдып Салчак, Геннадий Колногоров, Виктор Магда—монтажниктер, хоорай Совединиң депутадары ажылчын Людмила Антипина, электрокаңнакчы Александр Горбылёв болгаш өскелер-даа ажылынга бердинген, кызымак тудугжулар.

Бригада бо чылдың эгезинден тура 1.23 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып, он бир айларныңпланын 103.3 хуу күүсеткен. Бир кижиге онаштыр тудуг ажылдары 45,3 муң рубльге кылдынган, ол дээрге планнаттынганынган 1,5 муң рубль хөй.

Кызыл хоорайның тудуглары-нда «Тыва тудуг» трестен оон аңгыда А. Воронининиң, Ч. Донгактың, В. Борбак-оолдуң, М. Шиповаленконуң, Е. Сарыгларның болгаш өске-даа бригадалар эки ажылдал, тудуг ажылдарын шалыпкын, шынарлыг кылыр дээш чүткүдүп, Совет Тываның 40 чылынга төлептиг белектерлиг ужуражыр соруктут.

М. СААЯ.

ЧУРУКТА: улуг панельдиг бажың тудуунуң бригадазының хоочун тудугжулары (солагай таладан) монтажник В. Магда, каңнакчы А. Горбылёв, бригадир А. Иродов, монтажник Ч. Салчак.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ХУУСААДАН ЭРТЕ

Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң ниитиниң чемненилге трезиниң будуруулгелериниң ажылдакчылары он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының планныг онаалдаларын чедишкинниг күүседир дээш кызымак ажылдап турарлар. Бо чылдың эрткен он бир айларында үүрмектеп сеадар бараан саарылгазының планныг онаалдазын коллектив 103, боттарының продукциязын будуруин 102,1 хуу күүсеткен.

Трестиң чамдык будуруулгелеря бо чылдың планныг онаалдаларын хуусаадан эрте күүседипкен. Чижээ, В. В. Сычева удуртқан № 4 бот-оруулга-чарылгалыг будуруулгениң коллективиниң күш-ажылчы календарында 1984 чылдың февраль, № 7 бот-оруулга-чарылгалыг будуруулге база трестиң мурнакчыларының одуруунда. Олар бо чылдың планныг онаалдазын хуусаадан эрте күүседипкен, 1984 чылдың январь айның үлүүнде ажылдап турарлар.

Ол көргүзүүлер — үш бот-оруулга-чарылгалыг будуруулгелериниң түс-түс коллективтеринің кызымак ажылының түмелеп.

Бистиң корр.

ДЕЛЕГАТ ХҮНҮ

СЭКП Кызыл хооркому партиниң XXV хоорай конференциязының Делегат хүнүн дүүн эрттирген.

СЭКП хооркомунуң хуралдаар залында делегаттар партия хооркомунуң болгаш хооркүүскомнуң аппарадының ажылдакчыдары-биле ужурашкан. СЭКП хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов ужуражылганы удуртуп эрттирген.

Хоорайның ажыл-агый болгаш социал-культура хөгжүлдезиниң планнарының кайы хире күүсеттинип турарын делегаттарга таныштырган. СЭКП хооркомунуң ийиги секретары А. И. Григорьев — үлетпүр будуруулгелериниң транспорт, тудуг организацияларының, улус депутаттарының хоорай Совединиң күүскомунуң даргазының бирги оралакчызы В. И. Осипов чурттапкан-амыдырал айтырыгларының талазы-биле хооркүүскомнуң ажылының дугайында чугаалап бергеннер. Хоорайның кол архитектору М. К. Куулар найысылалдың моон соңгаар каңчаар сайзырап, чаагайжыды кылдынарын тайылбырлаан. Хоорайның экономиктиг, социал болгаш культура хөгжүлдезинин планныг онаалдаларының күүселдезинге, амыдырал хандырылга айтырыгларынга хамаарыштыр салган хөй санныг айтырыгларынга делегаттар чогуур харыларны алган.

Конференцияның делегаттары хоорайның чамдык будуруулгелери, чаа тудугларыбиле танышкан. Олар Чурукчулар бажыңынга чораан, «Мебель» магазинниге барган, мебель фабриказының, ИХМ-ниң будуруулгелериниң кылган продукциязын көргеп. Политиктиг чыдыымыкын бажыңында даараныла фабриказының, «Тувашвейбыт» каттыжышкынының даараны чоннуң хереглел барааннарының болгаш хеп модельдериниң делегелгезин көргеннер.

Хоорайның чамдык будуруулгелериниң болгаш албан черлериниң удуртқулары Делегат хүнүн эрттирериниге киришкен. Партияның хоорай конференциязының делегаттарының янзы-бүрү айтырыгларынга тайылбырны олар бергеннер.

Бистиң корр.

...Дайтыкыдан соолгу медээлер....

ПРАГА. Чехословак-совет найырал аттыг социалистиг күш-ажыл бригадаларының хоорай активи Бриога болуп эрткен. Ол хүндүүт атты чаалап алган база ол дээш демисежип турар 460 коллективтиң төлээлери аңаа киришкен. Совет Эвилелиниг бээр үлетпүр будуруулгезининң продукциязының шынарын экижидер болгаш ону ойлаанда будурер талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни олар чыл эгезинде алганнар. Түүнеп кээрге тодарааны болза, алган хүлээлгелер ажыр күүсеттинген. Совет Эвилелиниг чорудар химиктиг чемишчидилгелер будуруп турар Краловополыскиниң машина тудуунуң заводунуң коллективи эң эки көргүзүглерлиг болган.

ПАРИЖ. Будун-будун заводтарны хаап, будуруулгени кызырып турар иштики национал, база таштыкы буржуазияга удур Француз компартияның Чиңгиве секретары Жорж Марше шиитпирлээнбиле чүве чугаалаан. Парижтиң чоогунда Нөрилде шарик подшипниктер будурер заводка эрткен митингиге ол киришкен. «Будуруулгениң орулга чок болу бергени» дээш оон ээлери заводту хаарын шиитпирлээн болгаш ажылчыннарны ажылдан үндүрген. Митингиге чүве чугаалап турган, Жорж Маршиниң демдеглээнги болза, демиселдя уламчылаар, заводтуң ажылын долу күш-биле чорударының хемчелерни профэвилел-биле кады кылыр. Орулга чок деп чугаа—меге. Франция хереглеп турар подшипниктериниң 39 хуузун даштыкыдан сөөртүп ап турар. Хей чоруктаан кижилерни ажылдан массалыы-биле үндүрер чорук хөй болуп арты-пышаан. Парижтиң түлге чамгыс үлетпүр районунда безин 200 будуруулге хагдынарының кырында келген. Чазактың чөөн үелдиг күштериниң экономиктиг программазын буулаар соруулга-биле улуг хөреңгитен буржуазия ол бүтүнү үүлгедип турар.

АНКАРА. АКШ-тың Ливанда эжелекчи үүлгедиглериниң, оларның Сирияга удур өнүк-чөнгээлиг чорудулгаларын түрк парлаага буруу шаап турар. Чурттуң улуг солуннарының бирээзи «Миллиет» солуунуң демдеглээнин болза, «хөй национал күштериниң» илангыяда америк шериглериниң туруп турары Ливанда байдалды дүшкүүдеп турар.

ВАШИНГТОН. 1984 чылда шериг чаргыдалдарының дугайында хоойлу толсаалаачыг президент Рейган атты салган. Ам күштүг болу бээр хоойлу телевизелиндге көрдүнгени болза, милитаристиг соруулгага үндүрген акша-хереңги 250 млрд., эрткен сан-хөө чылынга деңнээрге 18 млрд. хей болуп турар. Шериг талазыбиле артык күштүг болуруне угланган кол хереглелдер хавдыртыкганы ол.

(СЭТА).

ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕТКЕН

Республиканың сүт комбинадының кол будуруулгезин—Кызылдың сүт заводу хоорайның мурнакчы будуруулгелериниң бирээзи. Ында ажылды организастаарының, дериг-херекселдерни ажыглаарының мурнакчы аргаларын нептередип, чаа технологияны, дериглелерни ажыглап киирип турар. Бо чылын заводта чаа чамдык, дериг-херекселдерни, ооң иштинде саржаг кылыр будуң комплекстиэптеп тургузуп, ажыглалда киирген.

Заводтуң дирекциязы, партия, профэвилел организациялары социалистиг чарышты негелделерге дүүштүр, хөйге билдингир, чарлыг кылдыр организастап, ажылчыннарның билиг-мергежилии бедидип, негелделерни, харыысалганы күштелдирип, продукцияга чиг-эт беркчилери-биле сырый харылзааны чедип алганының түннелинде заводтуң коллективи чонга чугула хереглелдин аъш-чемнери — сүт продуктуларын будуруининиң, сайгарарының планныг даалгаларын доктаамал ажыр күүседип турар апарган. Күш-ажылчы чедишкиннерге улуг үлүүн ажылынга сеткилиден бердинген кызымак кижилер кирип турар. Чижээ, СЭКП хооркомунуң кежигүнү Галина Дмитриевна Фатиенконуң удуртканы бригада доктаамал бедик көргүзүглерни организастыг, шудургу ажыл-ишчи соруубиле чедип ап турар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, аппаратчы Ольга Захаровна Блохина, сметана савалакчызы Анна Сундуй-оол, хоорай Совединиң депутаттары: сүт савалакчызы Надежда Тихоновна Долженко, мастер Валентина Николаевна Тюнина, творог кылыкчызы Валентина Николаевна Зонина болгаш оскелер-даа эрес-шудургу ажылдың үлегерин көргүзүп турар.

Сүт заводунуң коллективи продукция будуруининиң болгаш сайгарарының бо чылдың планныг даалгаларын күүсеткен.

ЧУРУКТА: сүт савалаар шууттурулга шиитпирлээн хевирн.

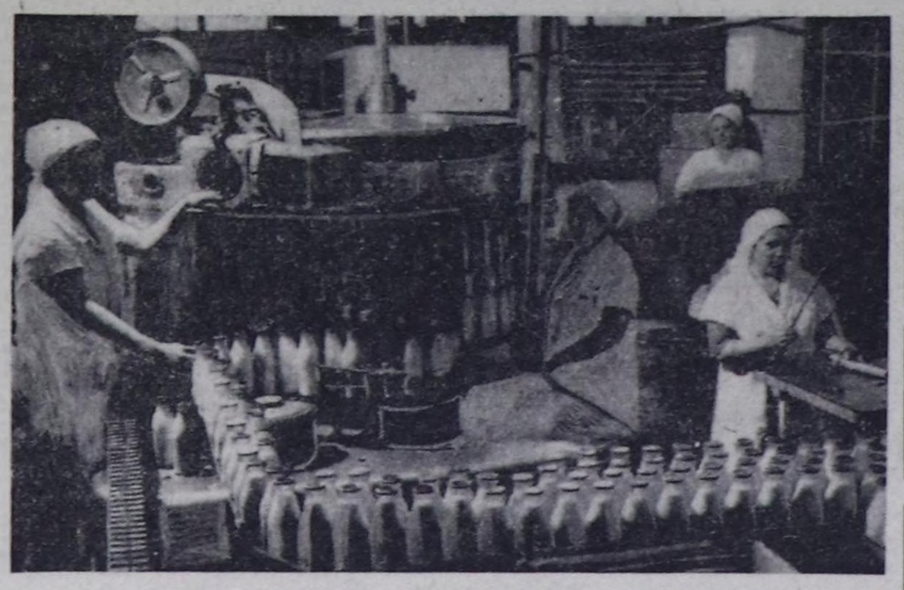

1984 ЧЫЛДА НОМЧУКЧУЛАРГА

Информация килдизи

Он бирги беш чылдың үшкү чылы төнүп, дөрткүү—шиитпирлиг чылы эгелээр. Эрткен чылда күш-ажылчы коллективтиң шалыпчы ажылнажын, совет кижилериң амыдырал-чуртталгазының, культурлуг дыштанылгадың болгаш хүн бүрүнүң болушкунналарын, чаа үүлдерин көргүскен медээлерни, репортажтарны, фотоинформацияларны болгаш өске-даа материалдарны номчукчуларга бараалгадыр дээш редакцияның информация болгаш спорт килдизи бүгү күүжүн үндүрүп ажылдап келген.

Партияның XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин болгаш СЭКП Төп Комитединиң май, ноябрь (1982 ч.) база июнь (1983 ч.) Пленумнарының салган соруулгаларын амыдыралга боттандырарывче, беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседиринче ажылчы чоону мобилизастаар соруулга-биле «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга», «Он бирги беш чылдың өзек чылынга — шалыпчы күш-ажыл», «Совет Тываның 40 чылынга уткуштур» дээш ышкаш өске-даа рубрикаларны ажыктан турган.

Республиканың районнарындан чер-черлерде кандыкандыг түүлдер, өскерлиишкиннер болуп турарын база кодээ ишчилериниң ажыл-херээн чырыдарынга «Районнардан медээлер», «Фоторепортаж», «Ямзы-бүрү медээлер» деп рубрикаларны доктаамал ажыглап турар.

Күш-культура болгаш спорт дугайы килдистиң чугула темазы. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам ынай кодурер дугайында» доктаалын күүседири-биле кол хемчегларниң дугайында доктаалды партия өбөмунуң бешки пленумунга хүлээп алган болгай. Ол чугула доктаалдарны аймыдыралга боттандырар талазы-биле ажыл чер-черлерде каңчаар чоруп турар дугайында чырыдарын килдис кичээнгейниң төвүнге тургузуп, «Республиканың спортчу амыдыралы», «Спорт» деп рубрикаларны аңаа турасказдып үндүрүп келген.

Спорттуң ангы-ангы хевирлерин хөгжүдерни пропагандалаар, массалыын чедип алыр, будуруулге гимнастиканы, ылангыя школаларга эртенги гимнастиканы нептередири, кадыкшылга бөлүктерни тургузары дээш кандыг хемчегларни кылдынып турарын көргүзер дээш килдис ажылдап келген. Ындыг темаларга бөлүк материалдарны Каа-Хем районнуң «Бурунгаар», «Енисей» совхозтардан, Сарыг-Септиң школаларындан, Таңдының «Коммунизминиң хереле» совхозтан, Эрзин, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Кызыл районнардан, Кызылдың даараныла фабриказындан болгаш оон-даа өске черлерден үкдүрген.

Орук-транспорт чурумунуң байдалының болгаш орукка шимчээшкин дүрүмнерни сагырының дугайында база хуу автомобиль ээлериниге чамдык материалдарны «КАИ экранында» үндүрүп турган.

Үстүнде айыттынган рубрикаларны, темаларны чырыдарын килдис келир чалын уламчылаар болгаш чамдык чугула айтырыгларны чугаалажып, санал-оналсолчуруубиле көдүрерин планнаан. «Он бирги беш чылдың дөрткү чылынга — шалыпчы күш-ажыл» деп рубрикалыы ажыдар база будуруулгелериниң, организацияларның, ажыл-агыйларның, тус-тус кижилерниң бедиткен социалистиг хүлээлгелериниң болгаш оон күүселдезининң дугайында информацияларны, репортажтарны, интервьюларны, корреспонденцияларны «Совет Тываның 40 чылынга уткуштур» деп рубриканың адаанга бээр.

«Кадыкшылга болуу чүнү бээрил?» деп тускай булуумну ажыдар. Аңаа кадыкшылга бөлүктериниң дуржулгазын чырыдар. Ол бөлүктериң кежигүнериниң чагааларын парлаар.

Күш-культура болгаш спорт үүлге кижилериниң кадыын быжыглаарынга эвес, а харын күш-ажылдың будуруукчүлүүн бедидериниге, сагылга-чурумну быжыглаарынга эки сөлдарлыг. Ынчангаш «Спорттуң кандыг хевиринде киржип турар сен?», «Спорт сенээ чүнү бергенил?» деп рубрикаларны ажыдар.

Эрткен номчукчулар, силерниң суурнарда, азы ажылдап турар коллективиерде, совхозунарда кадыкшылга хүнүн организастаанынмы, коллективтиг үнүшкүмнер азы будуруулге гимнастиказының, спортчу оюннар, маргылдаалар дугайында редакцияже бижиңер. Ол ышкаш хөй-иягтичи тренерлериниң, школаларда күш-культура башкыларының, уруглариың спорт школаларында тренерлериниң, күш-культураж активчилериниң, хоочун спортчуларның ажылының дугайында үүлдерни база бижиринерни диледнивис.

КОЛ КҮЖҮВҮС

«Күш-ажылы дээш алдар болгаш мактал!». Бо лозунуң адаа-биле бүгү чуртта калбарган патриотчу шимчээшкинге Кызыл хоорайның өске-даа бүдүрүлгелери-биле кады бистиң Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйы база киржип турар. Ол шимчээшкинге коллективтиң ажылмышчилериниң киржилгези күш-ажылды организастаарын экижидеринге, ажыл-агыйжы эвес чорук-биле, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгенің сагылга-чурумун үреэр фактыларга удур демиселди күштелдиреринге социалистиг чарыштың дээштинин бедидеринге улуг адгыл берген.

Ооң түнелиндве коллективтиң коммунистери болгаш ажыл-ишчилери боттарының сөзүнге ээ болуп, чамдык эки түнелдерни чедип алган. Бо чыдның он бир айларында 121 муң кубометр ыяшты үндүр сөөртүп турган, 126 муң кубометрни сөөртүп, продукция бүдүреринің планын ажыр боттандырган болгаш чыл планын күүседиринің кырында келген. Дилиг материалдарын бүдүреринің чыл планын ам безин ажыр боттандырып, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эртикен чылгызынга дединээрге өзүлделип, бараанның продукциялың бот-үнези кудулаан. Ажыл-агый чылын орулгалыг доозарының магадылалы бистө бар. Коллектив нинтизи-биле он бирги беш чылдың үш чылдарының онаалдазын күүседип, дең-дескн ажылдап турар.

Бо чылдың үшкү кварталында социалистиг чарыштың түнелдери-биле бистиң ыяш үлетпүр ажыл-агый коллективи республикага ийиги черни алгаш, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Төвүлелининиң, профобличөвүлелдиң, болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир вымпели-биле шаңнаткан.

Бо чедишкиннерге коллективтиң дайынчы өзээ — партия эге организациязының, ооң коммунистериниң киирген үлүг улуг. Чээрби ажыг коммунистерни бүдүрүлгенің чугула участокторынга хуваагаш, тус-туста партийжи даалгаларны берген, ооң күүселдезинн хынап, партия хуралдарынга олардың отчёттарын дыңнаатырын практикалаан. Материалдыг кежиктн бүдүрер ажылда коммунистер боттарының эш-өөрүнге үлегери, негелде, харыысалгалыы-биле партия организациязының башкарыкчы ужур-дузазын бедидип турар. Чижээ, ыяш дилер цехте бригадир В. П. Башкирцев удуртқан партия бөлүү план өзүгаар ажылдап, ында коммунист бүрүзү бодунуң бедик адын төлептиг ажылы-биле бадыткаан турарын чедип ап келген. Ында коммунистер: ыяш дилериниң мастери Т. Селиванова, цех начальниги В. Цупинин, электрик А. Щегонин, өскелер-даа партийжи даалгаларын ак сеткилдит күүседип, коллективтиң хөйнинн ажылынга идепкейлиг болуп турар. Бо цехте продукцияны хүлээп алырының тускай чүрумүн күрхайгаарал лабораториязының негелдезинге дүүштүр кылып, чогуур хемчегларни ап чоруткаңы ооң шынарын көскүзү-биле экижиткен.

Ыяш үлетпүр ажыл-агыйында партия, профэвилел организациялары администрация-биле кады бүгү цехтериң болгаш пунктуларның дең-дескн ажылдаарын хандырарынче утланган хемчегларни ап чоруткан. Ол ышкаш чаа техниканы бүдүрүлгеге нептередип турар. Кызылда ыяш дилер цехте үндүр тырттырар он хире чаа трактору чыл бүрүде ап, ыяш сөөртүр автомашиналар, чүк чүдүрер техника немежип турар. Бо дээрге коллективтиң дең-дескн ажылдаарынга улуг детким-че-дир.

Бистө күш-ажылды шын организастарының кол аргазы — бригада керээзи-биле ажыл болуп турар. Ону боттандырып турары коллективте ажылчын бүрүзүнүң күш-ажылчы үлүгүн тодаргай үнелеп көөрүнге дузалап, кижилерни сырый каттышгырып, салдынган соруглаарны шиитпирлээрнинге идигни берген. Бригадалар чөвүлелдери тургустуунган болгаш олар бригада бүрүзүнүң мурнунда тургустуунып көөр чугула айтырыгларны шиитпирлеп, ажылды ай санында түнеп, күш-ажылдың сагылга-чурумун бижыглаарынче кичээнгейни күштелдирип турар.

Партия, профэвилел организациялары өске-даа чамдык ажылдарны организастаарын хандырып, он бирги беш чылды болгаш ооң үшкү чылын чедишкинниг доозарының хемчегларни ап келген. Ылаңгыя күш-ажылдың сагылга-чурумунуң байдалы болгаш ону бижыглаар талазы-биле хемчегларни бүдүрүлге хуралдарынга каш удаа чугаалашкан. Профэвилел комитединиң хуралдарынга социалистиг чарыш түнелдерин сайгарып, күш-ажылдың сагылга-чурумун үреэн кижилерни шыңгыы чугаалажып, чарышка материалдыг болгаш моральдыг идиг берипшиннериниң арга-аргаларын ажыглап, санаторийлерге болгаш дыштанылга бажыңнарынга бөөр путёвкаларны мурнакчыларга берип турар.

Коллективте профэвилел организациязының ажылының дугайында коммунист Е. Г. Бековтуң илеткелиг партия хуралынга дыңнаавш, ооң ажылында бөөр четпестерин коммунистер айтып, боттарының саналдарын киргизээн. Чарыштың түнелдерин үндүрерде өзү бажыңнарымдаалаар чоруктарны, ону хөйге калбаа-биле көскү, билдингир болдурар талазы-биле ажылдың четпес тургустунганын шүүмжүлээн. Бистө массалыг хемчегларни база хөйү-биле чорудуп турар. Субботниктер, мал чемниң белеткелиниге, ажыл-агыйларга картофель ажаарынга болгаш өске-даа чугула ажылдарга чамдык эштериң киржилгези, идепкейи чавыс.

Ажылда четпестерни коллективтиң коммунистери, ажыл-ишчилери шүүмжүлекчи өзү-биле көрүп, ону чайладырынче күжениишкинни мобилизастап турар. Чорудуп келген идеологтуг, полит-кижизидилгелиг ажылывыстың дээштининиң амдаа чавызындан ажыл шагы үзер, эзириктер сергедир черге кире бөөр кижилер бар, ажыл шагының чидиргилерни анализтеп көөрге, бир ажылчынга онаалтыр ол эвээш эвес болуп турар.

Бистиң коллективтиң коммунистери болгаш ажыл-ишчилери беш чылдың эрткен ийи чылында болгаш бо чылдың он бир айларында чедип алган чедишкиннерин хоорайның XXV партия конференциязынга күш-ажылчы белек кылдыр рапорттап, ажылда четпестерни шүгдүнүп көрбүшаан. бо чылды эки доозарын. Совет Тываның 40 чыл болуп ооң төлептиг үткүүрүн хүлээнип турар.

Г. ПЕСТЕРЕВА.
Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйында партия организациязының секретары.

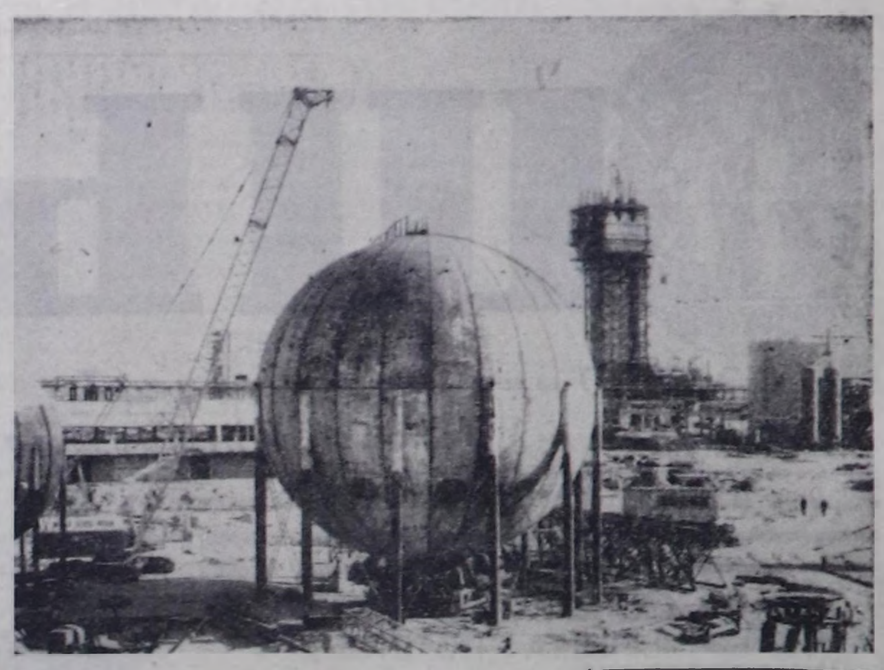

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ШАЛЫПЧЫ ТУДУУ

ТУРКМЕН ССР. Республиканың мурнуу чүгүнде азот-туг чемишчидилгелер заводун ажыглалга киирерин хөвүшөлдериниң дүмүдүн нөвүдедиринге дузалаар. Амгы үеде ында шала кошкан азот кислотазының болгаш аммиак селитразының комплекстериниң тудуун шапкын темпилер-биле чорудуп турар. Тудуг-монтаж ажылдарын дүргедедиринге «ажылчын эстафетаның» принцивин ёзугаар организастаан күш-ажыл дузалаан.

Республиканга химияның канчаар-даа аажок улуг бүдүрүлгезин тудуп тургузары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринде көрдүнген. Ук объектини тударынга бүгү чүрт киржип турар. «Чарджоутудуг», «Марыхимтудуг», «Волганаңтудуг», «Туркментөптудуг» трестилериниң салбырларында ажыг-дүңма бүгү республикаларның төлээлекчилери ажылдап турар.

ЧУРУКТА: шала кошкан азот кислотазының болгаш аммиак селитразының комплекстериниң тудуунуң иишти хевири.

С. РОЗЫЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Кызыл хоорайның күш-ажылчы коллективтериниң мурнунда саалыңган соруглаарны чедишкинниг шиитпирлээр дээш ында партия организациялары партийжи организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылларны кылбарткан. Сүт комбинадында, Тыва коммунэнергода, «Тыва суг тудуг» трестиң автобазазында, автосептелге заводунда партия организациялары бо талазы-биле чогуур ажылдарны чорутканындан планныг онаалдалар болгаш социалистиг хүлээлгелер чедишкинниг күүсеттинип турар.

Хоорайның партия организацияларының секретарьлары амылының арга-дуржулгазын соячуру эки чаңчыл болган, ажыл-ишти чедишкинниг шиитпирлээринге ол дузалап келген.

ЧУРУКТА: (солагай таладан оң талаже) партияның хоорай конференциязының делегаттары, партия эге организацияларының секретарьлары: хоорайның септелгетудуг эргелелинде Н. С. Емашева, үлетпүр барааннар садыынга Г. Я. Шмкина, дааранылга фабриказында В. Н. Брюханова, автосептелге заводунда Е. Н. Балабанова, геология-шинчилел экспедициязында В. И. Шибанов, № 2 школада Н. Ж. Ондар, Сельхозтехнукомунуң Кызылга транспорт бүдүрүлгезинде И. Г. Флоренко, харылзаа белдиринде Т. Д. Чамзы, Тыва коммунэнергода Ю. В. Ватулина, республиканга типографиязында В. Я. Голубиев.

Идеологтуг фронтунуң дайынчызы

ЭКИ САЛДАРНЫ ЧЕДИРЕР

Идеология ажылдакчыларының мурнунда амыдыралдыка хөй айтырыгларны тургузуп турар. Оларның аразында максисчи-ленинчи мировоззрениени кижилерниң угаан-медерелинге хевирлээр ажыл ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезинниң үндезини ол. Ынчангаш партия өөредилгезин СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр эде тургузуп, ооң тема-методун чаартып чорудар, стилин өскертип, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турган, дыңнакчы бүрүзүнүң угаан-медерелинге, сеткил-сагыжынга чедип ажылдавры негеттинип турар.

Хоорайның партия организацияларында амыдыралдың ол негелдезинге дүүштүр дыка хөй дуржулгалыг пропагандистер ажылдап турар. СЭКП Кызыл хооркомунуң пропаганда болгаш агитация кылдыын ындыг пропагандистерниң бирээзин № 1 оруктудут эргелелинде ам он ажыг чыл пропагандистер турар Галина Михайловна Огнёва деп санаар.

Бо чылын волитистиг өөредилге ол будүрүлге черинге, мурнунда чылдарда шыкаш, база-ла организастыг эгелээн Галина Михайловнаның дыңнакчылары өөредилгени, семинарлары, беседалары эрттирээрде дыңнакчыларның политиктиг билиглерин улам байындып чорударын сөөлгү үеле көөрүнге дузалап, Башкирцев удуртқан партия бөлүү план өзүгаар ажылдап, ында коммунист бүрүзү бодунуң бедик адын төлептиг ажылы-биле бадыткаан турарын чедип ап келген. Ында коммунистер: ыяш дилериниң мастери Т. Селиванова, цех начальниги В. Цупинин, электрик А. Щегонин, өскелер-даа партийжи даалгаларын ак сеткилдит күүседип, коллективтиң хөйнинн ажылынга идепкейлиг болуп турар. Бо цехте продукцияны хүлээп алырының тускай чүрумүн күрхайгаарал лабораториязының негелдезинге дүүштүр кылып, чогуур хемчегларни ап чоруткаңы ооң шынарын көскүзү-биле экижиткен.

Ыяш үлетпүр ажыл-агыйында партия, профэвилел организациялары администрация-биле кады бүгү цехтериң болгаш пунктуларның дең-дескн ажылдаарын хандырарынче утланган хемчегларни ап чоруткан. Ол ышкаш чаа техниканы бүдүрүлгеге нептередип турар. Кызылда ыяш дилер цехте үндүр тырттырар он хире чаа трактору чыл бүрүде ап, ыяш сөөртүр автомашиналар, чүк чүдүрер техника немежип турар. Бо дээрге коллективтиң дең-дескн ажылдаарынга улуг детким-че-дир.

Бистө күш-ажылды шын организастарының кол аргазы — бригада керээзи-биле ажыл болуп турар. Ону боттандырып турары коллективте ажылчын бүрүзүнүң күш-ажылчы үлүгүн тодаргай үнелеп көөрүнге дузалап, кижилерни сырый каттышгырып, салдынган соруглаарны шиитпирлээрнинге идигни берген. Бригадалар чөвүлелдери тургустуунган болгаш олар бригада бүрүзүнүң мурнунда тургустуунып көөр чугула айтырыгларны шиитпирлеп, ажылды ай санында түнеп, күш-ажылдың сагылга-чурумун эрткен чылга бодаарга, кескүзү-биле экижээн. Пропагандист Галина Михайловна Огнёва дыңнакчыларыннан чолаачылар В. Черменёв, А. Кузьмин, С. Иванов болгаш өскелерда бүдүрүлгениң мурнакчылары болбушаан, кичээлдерге идепкейлиг киржип, илеткелдерни, дыңнадыгларны кылып, коллективтиң хөйнинн ажылдарын, партия организациязының берген даалгаларын күүседип турар.

1970 чылдан бөөр партияның ол берге болгаш харыысалгалыг даалгазын күүседип чоруур инженер эртемнит пропагандист Галина Михайловна Огнёва дыңнакчылары-биле айда ийи катап ужуражып, оларның чамдык чидиг айтырыгларынга дорт харыыны берип, амыдыралда болуп турар болуушкуннарның анализин кылып, мынчаар кичээлдерни эрттирип ажылдап турар.

Б. МОНГУШ.

Дузалал ажыл-агыйы-нитиге ажыктыг

КҮЗҮН-НЕ БИЛДИНЕ БӨЭР

Совхозта дузалал ажыл-агыйлыг ог-буделериниң саны элээн өскен. Девискээринде огород тарыи өстүрүп турар өрегелер илдең, чайын дыка көрүштүр, ногаан чыдар. А күзүн, дүжүт ажаалдазының үезинде, кымның, кайы ог-буделиниң чеже хире дүжүт алганы билдине бөөр. Чайын олут чок ажылдаан ог-буделериниң дүжүдү чаагай болуру чугаажок. Ынчан боттарының хереглелиниден артыкшылдыг ногаанны, картофельди оңу хереглээн кижилерге садыптар.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң аразында мал-маган тудуп турарлар база эвээш эвес.

«Май 1» совхозтуң ишчилери дузалал ажыл-агыйын тудуп, оңу хөгжүдерин чугулалап көрүп турарлар.» Аъш-чем программазын боттандырарымга оларның бичедаа бол, үлүг киирер. Боттарының холу-биле тудуп, күжүн үндүрүп турган, ажаан остүрүп алган ногаалын ам кыжын чеже ажыглаварын дет чаагай чүве хайын бөөр!

Д. АЙР-САНАА.
Тожу район.

ЧӨВҮЛЕЛГЕ — ОТЧЁТТАР

Тываның Кедээ ажылагый дуржулга станциязының кылдистери 1983 чылда кылып чоруткан эртем-шинчилел ажылдарының отчёттарын дужаап эгелээн.

Станцияның эртемденнер чөвүлелиниге боттарының ажылының түнелин үредип талазы-биле кылдис кылган. Ооң эргелекчизи О. Ешмак республиканың совхозтарынга тараанын дүжүдүн бедидер сорулга-биле бедик шынарлыг, шыдамык болгаш чаартынган үредин сорттарының белеткелиниң дугайында илеткээн.

Бистиң республиканың агаар-бойдузунга таарыштыг шилип тургаш, өстүрген, бедик дүжүт бөөр кызыл-тастың — «саратовская—29», «бурятская», «скала» ар-байның — «Красноуфимский—95», «донецкий— 8»; суданың — «крупнозерный» болгаш «марино» дээн шыкаш үрединнерин база тарылга» шөлүн эдлчештирединге болгаш мал чемниг хереглээр хөй чылдыг сүгениерни совхозтарга нептередир сорулга-биле чоруттунган ажылдарының түнелдерин ол чугаалаан. 1983 чылда республиканың совхозтары ол үрединнерин план өзүгаар хөйү-биле сайып алганнар.

Эртемденнер чөвүлелиниге мурнакчы дуржулганы көдээ ажыл-агый будүрүлгезинге нептередип, пропагандалаарының талазы-биле кылдистиң эргелекчизи эш Фоминниң илеткелин база дыңнаан.

Ылаңгыя мал чеми белеткээриниң талазы-биле станцияга чогаттыгнан бедик будүрүкчүлүг болгаш бөдүүш, чаа чамдык дериг-херекселдерни база аза-огу деп үнүш-биле демисежиринге ажыглаар хереклелди ол соңуургаткан. Ам сорулга—ол чаа дериг-херекселдерни республиканың совхозтарынга дарый нептередип, ажыглаары негеттинип турар.

Республиканың совхозтарының түскай эртемниглери станция-биле быжыг харылзаа тудуп, боттарының ажыл-агыйларынга эртемнин чаа чедишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганың арга-аргаларын моон соңгаар ажыглап, нептередири чугула.

К. ОЮН.

ЧЕДИШКИННЕР ЧЕРЛЕРДЕ

ТАЛЛИН. (СЭТА-ның корр.). Вильянди районуң агроүлетпүр каттыжышкынынга хамааржыр «Выхма» колхозтуң машина-биле инек саар мастери Аста Романовски бо чылдың эгезинден бөөр бо хүнге чедир инек бүрүзүнден-не ортумаабиле 7500 килограмм сүттү сагган. Ындыг чедишкинни эстон фермаларга амдыгында кым-даа чедип ап көрбээн.

Ук саанчы «алды мунчуларның» болгаш «чеди муңчуларның» клубтарының эгезин салган. Ук клубтарда ам республиканың бежен ажыг мурнакчы саанчылары санаттының турар.

— Бо чыл сүт будүрүлгезин көвүдедир талазы-биле он бирги беш чылдың эгезинден бөөр, эң бедик көрүзүглүг чыл болган — деп, Эстонияның Министрлер Төвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, республиканың агроүлетпүр каттыжышкынының даргазы Х. Вельди чугаалаан.

СУГГАТТЫГ ЧЕРЛЕРНИҢ АЖЫЫ

ФРУНЗЕ. (СЭТА-ның корр.). «Тогуз-Булак» совхоз суггаттыг черлериң шөлүн улгаттырган. Ак-Сай деп черде насос станциязын хуусазында көрдүнген үезинден барык бир ай бурунгаар эрте ажыглалга киирген. Ук насос станциязы меңги-доштардан аккан хеннің суун барык бежен метр бедикче көдүрген. Ынчангаш бедик даглыг, аян чыткан одырлар суггаттыг черлер бооп хуулган.

Иссык-куль чоогунда мелиорация аңаа хөвү ажылдарын шапкын хөгжүдер арганы берген. Чүгле бо чылдың эгезинден бөөр ийи муң гектар ажыг черлерни ында тарылга ээлчештирилгезинге киириштирген. Ол черлерде ам тараа культураларының, ногааның, силостаар кукурузаның байлак дүжүдүн өстүрген.

ШЫНГА ХАРЫЫ

БАЙДАЛ ЭТТИНГЕН

Октябрь 30-де солуунга ларлаттынган А. Бегзинниң «Кыш келген, а байдал кандыгыл?» деп чүүлүнге харыны СЭКП Моңгүн-Тайга райкомунуң бирги секретары О. Н.-С. Шагдыр-оол редакциянга чоруткан. Ында бижип турары болза, амгы үеде районнуң бүгү малчыннарының кыштагларынга септеттингеп, мал чемнин кыштагларда болдунар шаа-биле чедирген. Совхозтарның техниктиг чөвүлелдеринге сиген белеткевээн малчыннарны чугаалажып, хемчег алган. Кыштагларда сут кудар цистерналарыны четчелээн, сугну коданнарга доктаамал чедирип турарын чуруумчуткан.

Мал ажылы—шалыпчы фронт

Магадылалдың үндезини

Чижек дилеп ырап-даа канчаар. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң Толмачёв фермазы ийи чыл улаштыр область нептерээн социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп келген. 1982 чылда бир инектен не 5300 килограмм сүттү алган. Бо чылгы коргузуг ооң-за бедик болурун планнаан. Малды азырап база чемгерип турарының байдалдарының талазы-биле ферма эске коллективтерден илгэлбас, ооң кежигүннериниң бот-боттарының аразында демнин, найырадыы кончуг, ол шынары-биле илгэлип турар.

— Толмачёвта малчыннар бажыны ажыттынганы бистө улам чоокшулаштырган — деп ферманың эвено удуртқачызы А. Рошина чугаалаар.

— Моон мурнунда саалда ажыглаан.

Ылаңгыя мал чеми белеткээриниң талазы-биле станцияга чогаттыгнан бедик будүрүкчүлүг болгаш бөдүүш, чаа чамдык дериг-херекселдерни база аза-огу деп үнүш-биле демисежиринге ажыглаар хереклелди ол соңуургаткан. Ам сорулга—ол чаа дериг-херекселдерни республиканың совхозтарынга дарый нептередип, ажыглаары негеттинип турар.

Республиканың совхозтарының түскай эртемниглери станция-биле быжыг харылзаа тудуп, боттарының ажыл-агыйларынга эртемнин чаа чедишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганың арга-аргаларын моон соңгаар ажыглап, нептередири чугула.

К. ОЮН.

Мал ажылының материалдыг базазын хөгжүдер талазы-биле горькийжилер багай эвес үүнелдир болган. Сүт будүреринин коргузуглери бөөрээн, Россияның он эки он областарының санынга Горький областы киргеп. Чылда үш болган ооңгда хөй мун килограмм сүттү ивектеп чүгле ажыл-агыйлар эвес, а будүн будүн районнар саап ап турар. Чүгле чыл планын күүседир эвес, мун-мун тонна немелде продукция будүрер арга соолгу чылдарда тургустунган.

Чеминшкинин хөй түүлдер магадылаан. Ажыл-агыйларның хөй иеруузунда эки мал кажааларын ажыглалга киирген, малдың үксазының экижилер ажылды эртемге үндезилеп тургускан. Үксазажылга ажыл-агыйлары база бар, мал чемнериниң базазы бижыккан. Индыгда болза, кандыг-да айтырыгны шиитпирлээр кол күш — мал ажылының кадрлары.

Машиналыг саалдының 18 чүл мастерлери областа бар. Оларның күш-ажызының ачызында тиилелге чедип алдынган. Ферма коллективиниң бижыгышкыны болган хөгжүлээн ооң ажылчышчыларының сеткил-хөөнүүзен, чүткүлүүзен дөлүүр-биле хамааржыр. Малчыннарже сагыш салырга, олар ацаа эки харынны бөөр.

БРИГАДИР МОКШИННИҢ БИР ХҮНҮ

Бригадир Мокшин ажылынга эрте келир. Септелге мастерскаазынга кирип орда-ла, ону чүгле эртелеп келген аштакчылар үткүп алыр.

— Чаа-ла чүп каан шаланы кырлап каапты аа!— деп; оларның бирээзи хыйлакыр.

— Ам канчаар, утбай, ажылдаар болгай—дээш, Мокшин бурузунуп хүлүмзүрүүр.

— Ажыл... Өске улус база-ла ажылдап турар болгай. Үешагында, шала кургай бергенде, келир чүвел чоп. А бо дээрге үргүлүү куш дак турда кылаштап кээр...

Мокшин хөй санныг телевизорларының аразынга кээп, дүүн чедир септевейн баргының катап сегирип аар. Ол эртенин ындыг. Ыяап-ла бир чүвеени чедир кылбаан болур. Ажылынга күш четпейн турары ында эвес болдур ийин. Ол ажыл шагының доостурунга чедир каш-даа минута артып каарга, чамдык кижилер ышкаш, ооң төнерин манап, таакпылап орбас, бирээзин сегирип алыр. 5—10 минутада кыла шааптар ажыл кааа турар ийик. Эртен чедир кылыр апаар. Ону безин «Чоп кончуг кастынып чыдып бердиң, Захарович, өгде кылыр ажылың чок чүве бе! Чоруул че!» дижип, өөрү хөй удаа далаштырырга, ам кээп соксаар.

Дараазындагы телевизорну Мокшин столунга аппарып салып алган. Үрелнишкинниң чылдагаану-биле баштай таныжар. Хүлээп алыкчының бижип каяны-биле бодуүүн бодалын тулгаштырар. Кылыр ажыл хөй болза, Мокшин дыка хомудаар. Ында база чылдагаан бар. Ол чангыс телевизорга хөй үе чарыгдаарын дыка-ла күзевес. Чүге дээрге, өске кижилер телевизорларын база манап турар болгай. Ында чаштар база бар чадавас. Олар тоолдар көрүксээр, үлүг кижилер футбол, хоккей. Телевизор чокка, карак чокбиле дөмей.

Бригадир Мокшинниң удуртkан коллективи хөй эвес кижиден тургустуган. Чүгле дөрт кижи. Шак чедип турда олар уурук-суурук чыглып кээр. Чистяков бо таваар мендилештя, Селиванов холдарын бригадирниң эктинге таваар салды. «Митрящев чүге көзүлбес чоор?»

Бригадир Мокшин ажылынче «дүүлүүнүп» кире бээр. Артык кезектерни складтан ап алгаш оларны турар черлеринге эптеп тура, маңаа ажылдап эгелээн үезин катап-катап сагынгылаар. Кызылдың «Телерадиобыттехника» каттыжышкынынга ол 1965 чылдан бээр ажылдап келген. Ол үеде телевизор бар эвес, чүгле радио аймаа септээр турган. Кажан Тывага телевизор көргүзүп эгелей бээрге, ону; Михаил Мокшинни кызымак ажылчын боорга, телевизор септээр кылдыр өөретken. Ооң күзели-даа мындыг турган.

Оон бээр-ле ында ажылдап турары ол. Хүнүүн-не үрелик телевизор хөлга тудар. Ол хирезинде хөөн калбас. Соңуургаары дам бар чыдар. Кижи база ажылга чаңчыга бээр чүве-дир ийин. Чогум мастерскаяга бо үеде чежеда кижи халашкан. Чамдык оолдар чыл чедир ажылдаап, каапкаптар. Чалгарай бээр. Холга туттунар-туттунмас бичии кезектер эптеп, далаштырган чагыкчыларның аагын дыңнап ажылдаарындан түвекинге бээр. Ажылдан үнерин күзээннер-биле Мокшин чугаалажырын орадаажыр. Чамдыктарын будүүлгени кагбас кылдыр сургап шыдаар-даа, а бир чамдыктары— алдырбайн чаза булгап үне бээр. Катап чедип-даа келирлери бар.

Ийет. 1972 чылды ол утпас. Ынчан хоорайның амыдырал хандырылга комбинадының коммунистери Михаил Мокшинни партияга хүлээп ап турган. Ооң ажылга бердингенин, биче сеткилдиин коммунистер демделеп, СЭКП кежигүнүнге төлептиг деп саналыпкан. Ооң бригадазынга дыка улуг харыысалганы онаагаан.

Партияга үнүп алгаш каш хоюдур ажылдап чорда-ла, ону бригадир кылдыр соңгаан. Бригадада дөрт кижи. Ынчалза-даа кижи бүрүзүнүң ажылчаңы, ажылга хамаарылгазы янзы-бүрү. Ол дөрт кижиниң бир демниг коллектив кылдыр Мокшин бижиктырып шыдаан-даа.

Ол телевизорну септээринге Мокшин бир шак чарыгдаан. Цех начальнигинге хынаарыбиле чорудупкан. Дараазында телевизорнуң үреляк кезээн солуп чыдырда-ла, аңаа наряд долдурган саазыны экпеп бергеннер. Ам чаагы дужаган ажылын «эки» демдек-биле хүлээп алган болган. Кезээде мындыг. Мокшинниң кылган ажылын катап эгиткен таварылга болбаан. Септээр үүлүүлүг телевизорну бедик шынарлыг кылырынга өскелерни-даа ол өөредип келген.

Д. ЧЫДЫМ.

ЧУРУКТА: солагай таладан ийи дугаарында «Телерадиобыттехникада» М. Мокшин, ооң бригадазы.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Кажан-даа, каяа-даа быжыг сагылга-чурум дээш

ЧАРЫШКА КЫМ ТИИЛЭЭРИЛ?

Кызылдың № 2 АТБ-зинин коллективи он бирги беш чылдың үшкү чылының эрткен он бир айларында чүк соөртүр талазы-биле планын 104,7 хуу күүсеткен болгаш 65,5 тонна кывар-чаар материалдарны кампан алган. Ол чедишкиннер дугайында кысказы-биле чугаалап бээрин бистиң корреспондентивис ында профэвилел комитединиң даргазы А. М. Ботвининиден дилээн.

Кижи бүрүзү хамаарышкан участогунга ак сеткилдиг ажылдаар хүлээлгелиг. Ол дугайында Кызылдың № 2 АТБ-зинин ажылдакчылары тергиин эки билирлер. Ында быжыг сагылга-чурум дээш демисел хүн бүрү калбарып, бүдүүлгениң бурунгаар базым кылырынга улуг рольду ойнап турар.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле № 2 АТБ-ниң партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары тодаргай хемчеглерни соөлгү үеде алган. Аңаа кол черни социалистиг чарыш ээлеп турар. АТБ-де ажылдап турар 300 хире кижи шупту ында хаара туттунган. Ол дээрге чолаачыларның 20, септекчилерниң дөрт бригадазы-дыр.

Социалистиг чарыштың түңнелии квартал санында үндүрери чанчыл апарган. Ынчалза-даа чарыш түңнели үндүрерде хөй-ниитти организацияларының төлээлекчилериниң, участоктар удуртукчуларының, «бажы ыжар», «Чарышка кымны тиилекчи дээрил?» деп айтырыг кижи бүрүзүн дүвүредир, кандидатура бүрүзүн бүгү тала-биле шинчилээр. Чүге дээрге ону түңнеп турган чүгле бүдүүлгечи көрүүзүглерни барымдаалавас болгай бис. Хүлээнип алган техниказынга хамаарылгазын, күш-ажылчы сагылга-чурумун, хөй-ниитти ажылынга идепкейин база көөр. Ынчангаш баштай колонналар начальниктериниң, профилактика чөвүлелдериниң төлээлекчиленииң, техниктиг комиссиянның, эш хуу судтарының кежигүнериниң саналдарын дыңнаар бис. Ынчан бүгү-коллективтиң «тыныжы» биске билдинип келир.

Чарышты кварталда бир катап түңнээр бис. А бүдүүлгениң ден-дескии ажылдаары дээш контроль демгиле хөй-ниитти организацияларының күжүнге хүнүң онаажып турар. Орукка чораап күш-ажылдың сагылга-чурумун чамдыкта хажыдыпкы дегелерниң оруунче рейддаа кылыр апаар бис. База-ла чүрүм-биле холбашкан хүралдар болганчок болгулаар. Лекторлар-даа аалдап келир, эш хуу судтары, профилактика чөвүлелдери бодуүнүң планнарын бүүгаар ажылдай бээр...

Бригадирлерниң харыысалгазын бедидер талазы-биле бо чылын чамдык хемчеглерни алган бис. Ол чүл дээрге, удуртукчу «кижиниң хууда алган социалистиг хүлээлгезинге салыр демдек-тир. Бир эвес бригадир хүлээлгезин күүсетпейн баар болза, коллективиниң мурнунга ол дыка эптиг байдалга таваржыр болгай. Ынчан ук бригада шанналдыг черже, үнер дугайында чугаа безин турбас.

Чаңгыс бригадирниң үржүндан бүдүн коллективтиң чеднишкинин «хөмүрертирге» таваржыр чүве бе?— деп айтырыңар чадавас. Ийет, хемчег кадыг. Ынчалза-даа ол кижи бүрүзүнүң коллективи дээш харыысалгазын бедидерине улут ужур-дузалыг. Чаңгыс кижи чүгле боду дээш ажылдавас, эш-өөрүнүң ат-алдарын база бодаар апаар. Оон аңгыда чаңгыс нарын ёзугаар ажылдаар деп чүве база бар болгай. Мурнунда бригадир ат эдилээн кижилер база тургулаан, ындыглар мурнакчы ажылчыныарның хөлегезинге чаштынып алгаш, дыкала үр үеде билдинмейн келгилээр чүве.

Ам ындыг эвес. Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлу бригадалар кежигүнерине улуг эргени берген. Төлеп чок бригадирни боттарының хүралдарынга көрүп, шыңгыы чугааны кылып, ажылдап шыдавас хире болза, администрацияның мурнунга хостаар дугайында айтырыгларны тургузуп турар. Ынчангаш коллективтер удуртукчуларынга бедик мергежилдиг, ажылынга бердинген кижилер ажылдап турарлар.

Коллективтиң кижизидикчи күжү улуг. Кандыг-бир ажылчын чурум хажыткан болза, баштай бригада кежигүнерин чугаалажыр. Эш-өөрүнүң, хөй-ниитти организацияларының төлээлекчилериниң сөзү черле дыка дээштиг дээрзин бистиң практикавыс бадыткаан.

Келир чылын соруглавыс улуг, ону чедишкиннииг күүседир дээш шудургу ажылдаар бис.

Декабрь 10 – Анголаны хостаары дээш улусчу шимчээшкинниң

(МПЛА-ның) 27 чыл ою болгаш МПЛА – Күш-ажыл партиязының 6 чыл ою

ТУЛЧУУШКУННАРГА БОЛГАШ КҮШ-АЖЫЛГА КАҢНАЛГАН

Хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун чаалап алыр дээш ангола улус үр болгаш белен эвес орукту эрткен. Ол демисел Анголаны хостаар дээш улусчу шимчээшкинниң (МПЛА-ның) удуртулгазын ёзугаар португал колонизаторларга болгаш оларның өмээржикчилеринге удур 14 чыл дургузунда үргүлүлеп келген. Бодунуң төрээн чуртунуң аас-кежиктиг келир үезин дээш дыка хөй патриоттар амы-тынын берген, чуртун хамаарышпас чоруу 1975 чылда чарлаттынган.

Бодунуң экономиказын катап тургузар болгаш хөгжүдер талазы-биле ангола улус сес чыл дургузунда эвээш эвес чедишкиннерни чедип алган. Алмаазтың, демир болгаш чес рудазының, нефтинин тывыжы чыл санында көвүдеп турар. Анголага улуг дузаны Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар көргүзүп турар. Кодээ ажылагийда, ылангыя кофе, сизаль, хөвей, чигир тростниги, рис өстүрер талазы-биле улуг-улуг чедишкиннер бар. Чурттакчы чонунуң сезен хире хуузу кодээ ажыл-агый бүдүүлгезиниң «бажы ыжар», «Чарышка кымны тиилекчи дээрил?» деп айтырыг кижи бүрүзүн дүвүредир, кандидатура бүрүзүн бүгү тала-биле шинчилээр. Чүге дээрге ону түңнеп турган чүгле бүдүүлгечи көрүүзүглерни барымдаалавас болгай бис. Хүлээнип алган техниказынга хамаарылгазын, күш-ажылчы сагылга-чурумун, хөй-ниитти ажылынга идепкейин база көөр. Ынчангаш баштай колонналар начальниктериниң, профилактика чөвүлелдериниң төлээлекчиленииң, техниктиг комиссиянның, эш хуу судтарының кежигүнериниң саналдарын дыңнаар бис. Ынчан бүгү-коллективтиң «тыныжы» биске билдинип келир.

Чарышты кварталда бир катап түңнээр бис. А бүдүүлгениң ден-дескии ажылдаары дээш контроль демгиле хөй-ниитти организацияларының күжүнге хүнүң онаажып турар. Орукка чораап күш-ажылдың сагылга-чурумун чамдыкта хажыдыпкы дегелерниң оруунче рейддаа кылыр апаар бис. База-ла чүрүм-биле холбашкан хүралдар болгаш болгулаар. Лекторлар-даа аалдап келир, эш хуу судтары, профилактика чөвүлелдери бодуүнүң планнарын бүүгаар ажылдай бээр...

Бригадирлерниң харыысалгазын бедидер талазы-биле бо чылын чамдык хемчеглерни алган бис. Ол чүл дээрге, удуртукчу «кижиниң хууда алган социалистиг хүлээлгезинге салыр демдек-тир. Бир эвес бригадир хүлээлгезин күүсетпейн баар болза, коллективиниң мурнунга ол дыка эптиг байдалга таваржыр болгай. Ынчан ук бригада шанналдыг черже, үнер дугайында чугаа безин турбас.

Чаңгыс бригадирниң үржүндан бүдүн коллективтиң чеднишкинин «хөмүрертирге» таваржыр чүве бе?— деп айтырыңар чадавас. Ийет, хемчег кадыг. Ынчалза-даа ол кижи бүрүзүнүң коллективи дээш харыысалгазын бедидерине улут ужур-дузалыг. Чаңгыс кижи чүгле боду дээш ажылдавас, эш-өөрүнүң ат-алдарын база бодаар апаар. Оон аңгыда чаңгыс нарын ёзугаар ажылдаар деп чүве база бар болгай. Мурнунда бригадир ат эдилээн кижилер база тургулаан, ындыглар мурнакчы ажылчыныарның хөлегезинге чаштынып алгаш, дыкала үр үеде билдинмейн келгилээр чүве.

Ам ындыг эвес. Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлу бригадалар кежигүнерине улут эргени берген. Төлеп чок бригадирни боттарының хүралдарынга көрүп, шыңгыы чугааны кылып, ажылдап шыдавас хире болза, администрацияның мурнунга хостаар дугайында айтырыгларны тургузуп турар. Ынчангаш коллективтер удуртукчуларынга бедик мергежилдиг, ажылынга бердинген кижилер ажылдап турарлар.

Коллективтиң кижизидикчи күжү улут. Кандыг-бир ажылчын чурум хажыткан болза, баштай бригада кежигүнерин чугаалажыр. Эш-өөрүнүң, хөй-ниитти организацияларының төлээлекчилериниң сөзү черле дыка дээштиг дээрзин бистиң практикавыс бадыткаан.

Келир чылын соруглавыс улут, ону чедишкиннии күүседир дээш шудургу ажылдаар бис.

Декабрь 10 – Кижи эргезиниң хүнү

ГРЕНАДА. Америк эжелекчилер Гренаданың чурттакчыларынга удур террорун улам күштелдиргеп. Моон мурнунда Гренаданың революсчу чазаан деткип турган деп каразыттырган чүс-чүс кижилерни тудуп хорутдаан.

ЧУРУКТА: америк солдаттар гренадчы патриоттарны тудуп алыр дээш ортулуктуң бир девискээрин дерзин хыналдага ап турары.

АП—СЭТА-ның фотозу.

Сальвадориуң каргыс ёзучуруму Вашингтониуң детким-чезинге даянгаш, чуртка ханның террорну өөскүткен.

ЧУРУКТА: сальвадор шериглерге өлүрткен кижилер.

Камера пресс— СЭТА-ның фотозу.

ДЕЛЕГЕЙ ИНФОРМАЦИЯЛАРЫ

Софияга ужуражыышкын

СОФИЯ. БКП ТК-ның Чиигине секретары, БҮР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң камгалал министрлериниң комитединиң Софияга болган ээлчегліг хуралының киржикчилерин хүлээп алган. Хуралдың ажылының болгаш түңнелдериниң дугайын ужуражыышкын үезинде болгар удуртукчуга дыңнаткан.

Делегейниң амгы нарын байдалдарында АКШ-тың болгаш НАТО-нуң агрессивти планнарынга удур хөделир соруглга-биле Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң аксы-дыңма улустарының болгаш армияларының чаңгыс эвин база сырый каттыжыышкынын улам быжыглаары эргежок чугула деп, Т. Живков онзалап демделээн.

Ужуражыышкын чүректиң ханызындан найыралдың байдалынга эрткен.

Польшаның сейм хуралы

ВАРШАВА. ПУР-нуң иштики херектер министри Ч. Кищак ПУР-нуң сейм хуралынга чүве чугаалап тура, Польшада айыыл чок чоруктуң болгаш нииттиниң корум-чурумунуң байдалының дугайын чугаалаан. Чуртта шериг байдалын күш чок болдурган үеден бээр хөй-ниитиниң санал-оналының таарымчалыг угланыышкынче өскерлиишкини демделеттинип турар деп ол медеглээн.

Корум-чурум үрээшкиннерин болдурарының орадаажыышкыннарын иштики болгаш даштыкы дайзыннар амдаа кылырлар дээрзин херексеп көөрү эргежок чугула, чүге дээрге төөгүнүң дүтүү кайы талаже эргилип турарын билбес фанатиктер азы даштыкыга саттынган оппозиционерлер ам-даа туруп турар болгай деп, министр чугаалаан. Оларның шилип алган оруу чүү-даа чүвеге чедирбезин оларга каш удаа сагындырып келген. Ол сагындырыышкынны база катап чугаалап турарым бо деп, Ч. Кищак демделээн. Ол оруккa олар аштырыышкынларга таваржыр.

Польшада политиктиг демисел уламчылавышаан. Иштики чөрүлдээ оожургап турза-даа, даштыкы кыжаныышкын күштелип турар деп, министр айыткан. Ол дээрге АКШ-тың болгаш ооң чамдык эвилелчилериниң чазактарының чорудуп турары удурланыштыр туржурунуң политиказының түңнели-дир. Делегей байдалының шыңгыы чидигленишкини Польшага удур хоралакчы үүлгедиишкинниң күштелиишкинининден база илергейлеттинип турар.

Польшада политиктиг, хөйниитти болгаш экономиктиг амыдыралдың хевирии АКШка, ГФР-ге азы барының талакы өске-даа чурттарга тодаргайлавас болгаш тодарадыр ужур-даа чок, ол хевир Польшаның бодундан хамаржыр деп, Ч. Кищак түңнелинде чугаалаан. Бергелерни ажып өртер дээн бистиң хөделиишкинниервиске Совет Эвилелиниң, социалистиг өске-даа чурттарының найыралы, мораль-политиктиг болгаш материалдыг деткимчези идиг берип турар.

Венага ниити хурал

ВЕНА. Төп Европага чепсектиг күштерни болгаш чепсегленишкиниерни кайыдаа таланың кызырарының дугайында Венада эртип турар чугаалажыышкынарга эалчегліг ниити хурал болган. Парлалга конференциязынга журналистерге дыңнаткаының ёзугаар алырга, Болгарияның делегациязының удуртукчузу Л. Шопов ук хуралга чүве чугаалап тура, Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң бо чылдың февраль болгаш июнь айларда киирген саналдарынга ажыл-херекчи болгаш мөзү-будуштуг харыыны бээриден НАТО чурттары ам-даа былдавышаанын демделээн. Вена чугаалажыышкынарның кол айтырыгларын чугаалажырындан олар былдап турар. Кайы-даа талага таварышкан үндезинге дугуржуушкуун чедип алырынга белен чоруун Барыын чүк көргүспейн турар.

Барыын Европаның чамдык чурттарының девискээрлеринде чаа америк ракета-ядролуг чепсектерни сайгара тургузуп эгелээниниң түңнелиңде Европада байдал чаа, улам айыылдыг чадазынче шилчип турар деэрзин болгар төлээлекчи онзалап демделээн. Ол чорук Европа дипке болгаш бүгү делегейге тайбыңның салым-чолу дээш улустарның шыңгыы дүвүрээзинин хайныктырып турар.

Документиге ат салган

ВЕНА. Совет бейдус газын Австрияга садар дугайында дугуржулгага кожар протоколга ат салышкынны Венага болган. Ол документиге дүүштүр ССРЭ-ниң Үренгой—Барыын кызыгаар аразында газ дамчыдылгазының хуусаа бетпээ ажыглалда кирген шугумун тамдык эвилелчилериниң чазактарының чорудуп турары удурланыштыр туржурунуң политиказының түңнели-дир. Делегей байдалының шыңгыы чидигленишкини Польшага удур хоралакчы үүлгедиишкинниринден база илергейлеттинип турар.

Польшада политиктиг, хөйниитти болгаш экономиктиг амыдыралдың хевирии АКШка, ГФР-ге азы барының талакы өске-даа чурттарга тодаргайлавас болгаш тодарадыр ужур-даа чок, ол хевир Польшаның бодундан хамаржыр деп, Ч. Кищак түңнелинде чугаалаан. Бергелерни ажып өртер дээн бистиң хөделиишкинниервиске Совет Эвилелиниң, социалистиг өске-даа чурттарының найыралы, мораль-политиктиг болгаш материалдыг деткимчези идиг берип турар.

Венага ниити хурал

ВЕНА. Төп Европага чепсектиг күштерни болгаш чепсегленишкиниерни кайыдаа таланың кызырарының дугайында Венада эртип турар чугаалажыышкынарга эалчегліг ниити хурал болган. Парлалга конференциязынга журналистерге дыңнаткаының ёзугаар алырга, Болгарияның делегациязының удуртукчузу Л. Шопов ук хуралга чүве чугаалап тура, Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң бо чылдың февраль болгаш июнь айларда киирген саналдарынга ажыл-херекчи болгаш мөзү-будуштуг харыыны бээриден НАТО чурттары ам-даа былдавышаанын демделээн. Вена чугаалажыышкынарның кол айтырыгларын чугаалажырындан олар былдап турар. Кайы-даа талага таварышкан үндезинге дугуржуушкуун чедип алырынга белен чоруун Барыын чүк көргүспейн турар.

Барыын Европаның чамдык чурттарының девискээрлеринде чаа америк ракета-ядролуг чепсектерни сайгара тургузуп эгелээниниң түңнелиңде Европада байдал чаа, улам айыылдыг чадазынче шилчип турар деэрзин болгар төлээлекчи онзалап демделээн. Ол чорук Европа дипке болгаш бүгү делегейге тайбыңның салым-чолу дээш улустарның шыңгыы дүвүрээзинин хайныктырып турар.

Кабулга хурал

КАБУЛ. Чер-суг реформазын амыдыралга боттандырар талазы-биле АУДП ТКның болгаш Афганистанның Министрлер Чөвүлелиниң каттышкан комиссиязының хуралы АУДП ТК-ның Чиигине секретары, АДР-ниң Революстуг чөвүлелиниң Даргазы Б. Кармальдың даргалаашкыны-биле Кабулга болган. Чер ажыглалыының дугайында хоойлуга эдилгелериниң болгаш немелделерниң төлевилелиин ол хуралга чугаалашкаш, бадылаан.

Федерация съездизи

ПНОМПЕНЬ. Кампучиянның профэвилелдер федерациязының бирги съездизинда байырлалдыг байдалда ажыттынган. Кампучияның профэвилелдериниң 60 ажыг муң кежигүннерин төлөэлээн 300 ажыг делегат шуулганның ажылында киржип турар. Съездиниң даштыкы аалчыларының аразында ВЦСПС-тиң, Вьетнамның болгаш Лаостуң профэвилелдериниң делегациялары, Профэвилелдериниң Бүгү делегей Федерациязының делегациязы бар.

Кампучия профэвилелдери беш-ле чыл болган. Өлүрүкчү пол-потчу болүктү дүжүр октаанының соон дарый чуртка оларны тургускан. Республиканың бүгү районнарында ажылдап турар ол организациялар Кампучияның Улусчу-революстуг партиязының шиитпирлерин база национал экономиканы катап тургузарының болгаш хөгжүдериниң чугула соруглаларын күүседириниче ажылчы чоннарны мобилизастаар дээш хайныыышкынныг ажылдап турар. Ажылчы чоннарның амыдырал-чуртталгазын экижидер болгаш оларның дыштанылгазын организастаар дээш профэвилелдери улуг күжениишкинни салып турар.

Кампучияның ажылчы чонкарының, бүгү улузунуң тайбыңы болгаш делегейге айыыл чок чорукту быжыглаар дээш, америк империализминиң болгаш реакцияның агрессчи бодалдарынга удур шиитпирлиг демиселди чорудар быжыг тура-соруктуун отчёт илеткелде онзалап демделээн. Совет Эвилелиниң, социалистиг дем каттыштырылгазының амы-дыңмалышкы өске-даа чурттарның ядролуг халапты болдурбазынче угланган политиказын ол документиде бүрүн деткээн.

КУРП ТК-ның Чиигине секретары, Кампучия Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Хенг Самрин съездиниң делегаттарынга байыр чедирген.

Кабулга хурал

КАБУЛ. Чер-суг реформазын амыдыралга боттандырар талазы-биле АУДП ТКның болгаш Афганистанның Министрлер Чөвүлелиниң каттышкан комиссиязының хуралы АУДП ТК-ның Чиигине секретары, АДР-ниң Революстуг чөвүлелиниң Даргазы Б. Кармальдың даргалаашкыны-биле Кабулга болган. Чер ажыглалыының дугайында хоойлуга эдилгелериниң болгаш немелделерниң төлевилелиин ол хуралга чугаалашкаш, бадылаан.

Бахтар агентствоның дыңнатканын ёзугаар алырга,

ол эдилгелер тараачынарга немелде чинигелдерни болгаш чер-суг реформазын дүргедедир хемчеглерни көргеп. Чер-суг реформазын боттандырарынга тараачынарны улам идепкейлиг киниришпирер соруглга-биле көдээ суурлар чурттакчыларының нииттн хуралындан соңгуттурар тараачынар чөвүлелдерин көдээге тургузарын шиитпирлээн.

Хуралга чүве чугаалап тура Б. Кармаль чер-суг реформаларының оожум темпилерлиг чоруун турарын шүгүмчүлээн. Көдээ ажылагый болгаш аграр реформазының министерствозу реформаны боттандырар болгаш тараачынарга дуза чедирер талазы-биле ажылының дугайында партия болгаш күрүне органнарының мурнунга отчёттуг болур ужурлуг деп ол медеглээн. Көдээ кооператив шимчээшкининиринің байдалының дугайында илеткелди белеткээрин хамаармышкан министерстволарга болгаш ведомстволарга дааскан деп. В. Кармаль дыңнаткан.

ТК-ның пленуму

ЛИМА. Перунуң Компартиязының ТК-зының аңаа болган пленуму Рейганның администрациязының дайынсырак дерзин угланыышкынын шиитпирлиг буруу шапкан. Делегей болгаш иштики байдалдың дугайында пленумга ПКП ТК-ның Чиигине секретары Хорхе дель Прадо илеткел кылгаш, ядролуг ракеталарын Пентагонуңу Барыын Европада тургузуп эгелээниниң, кижи терелгетенин ядролуг халаптың бис кырынга тургуза берген политиканы Совет Эвилелиниге, социалистиг өске-даа чурттарга болгаш бүгү делегейниң улустарынга хамаарыштыр коргудар дээн хөөн-биле чорудуп турарының түңнелинде Европада шыңгыы байдал тургустуңуп турар деп демделээн.

АКШ-тың Гренадаже араатанзыг халдаашкынын, Никарагуага удур шуут агрессия кылыр дээр кыжаныышкынын, Төп Америка чурттарының иштики херектеринге холгаарлаашкынын, АКШ-тың боо-чепсекти эңдере бүдүрүп турарын ол буруу шапкан болгаш бүгүнинги тайбыңны камгалаарынче Перунуң тайбыңга хандыкшылдыг күштерин кыйгырган резолюцияны пленумнуң киржикчилери чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

ГАВАНА. ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның чогаадыглар талазы-биле ведомстволар удуртукчуларының 24-кү чөвүлел хуралы Гаванага болуп эрткен. Интеллектуалдыг ончуүүң бүгү-делегей организациязының төлээлекчизи аңаа хайгааракчы бооп киришкен.

Эң чугула чогаадыгларның болгаш оларны ЭДЧниң кежигүннери чурттарга ажыглаарының дугайында информация солчуушкунун сайзыраңгайжыдарынче угланган саналдарны ук чөвүлел хуралга чүүлдүг деп көргеп. Чаартыкчы саналдарның дугайында чаңгыс аай дүрүмнү база хүлээп алган. Ол ышкаш патент информациязының делегей системазын улам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларын көргеп болгаш 1984—1985 чылдарның ажыл планын бадылаан.

• • •

БАРЫЫН БЕРЛИН. Барыын Берлининиң немец профэвилелдер каттыжыышкынының даргазы М. Пагельс ГФР-ниң девискээрине ортумак ыракшылдыг америк ядролуг ракеталарны тургузар дугайында тус чурттуң чазаанның шиитпиринге шыңгыы удурланган. Ук шиитпир чепсегленишкинни улам өстүрерине чедирер болгаш эң-не айыылдыг салдарларлыг болур деп ол онзалап демделээн.

М. Пагельс Боонуң амгы политиказының шын эвезин, Боня Каттышкан Штаттарның аайындан шүүт артпейн турар дээрзин база чугаалаан.

• • •

КАИР. Бижик билбес чорукту узуткаарының ниитинационал кампаниязы Сауд Аравияда эгелээн. Чурттуң янзы-бүрү районнарында чогуур назылыг чонну бижикке өөредир талазы-биле курстар ажыттынган. Чижээлээрге, чурттуң эң улут хоорайларының бирээзи — Меккада 24 школа чоокта чаа ажылдап эгелээн, оларда 3 муң ажыг кижи номчуп, бижип өөренип турар деп, «Аш-Шарк Аль-Аусат» солун дыңнаткан.

ЛЕНИННИҢ ДААЛГАЗЫ-БИЛЕ

Ак дээрбечи казактарны чылча шаап тиилээш, чапаевчилер 1919 чылдың эгезинде Колчакка удур походче бурунгаарлап чорупкан.

Ол-ла үеде хаанның адмиралы Колчак Сибирьден Москваже утландыр кел чораан. Ол аажок хөй санныг шериглерлиг.

Ынчалзажок удаваанда колчактарга Чапаев шыңгыы согуушкуну таварыштырган. Белая хемниң ындыы талазынче Колчак аткаарлаан болгаш Уфа хоорайның чоогунга, он хемниң бедик эрнинге быжыглалды тургузуп алган. А хемниң өске талазында чавызаашка Чапаевтиң дивизиязы турган.

Чапаев бичии-даа шак-үе эрттирбээн. Дайынчылар борбак чудуктардан салчыгаштар кылгаш, хемни кежеринге ылап белеткенип турган. Оон аңгыда элээн каш хемелерни база тып алганнар. Ынчап турда Кызыл Эрик суурдан оларга база бир өөрүнчүт медээ келген: аңаа дээрбечилериң ийи пароходун үреп, хемче дүлүпкен болган.

Чапаевчилериң доктаап алганы эриктиң кырынга дайзынның самолёду көстүп келген болгаш хемни кежери-биле белеткенип турган дайынчыларны боолай каапкаш барган.

Чогум-на ол үеде аңаа фронт командылакчызы эш Фрунзе чедип келген. Канчап-даа тургаш Уфа хоорайны хостап алыр. Колчакты Уралдан, оон заводтарындан, демир-оруундан үндүр сывырып, узуткаар дугайында Ленинниң дужаалын ол эки келген.

Чапаевчилер тиилээринге бүзүрелдиг турган.

Хемни эң-не баштай Ивановo Вознесенскиниң ажылчын полугу кешкен. Ынчалзажок оларны түр доктаадыпкан, чүге дээрге оларга деткимче, дуза херек апарган.

А ол үеде Колчак шавар халдаашкынны эгелээн.

Ивановчулар боолап-даа, быжыглаңып-даа келген, октар барык-ла төнген соонда, хемче аткаарлап эгелээн. Хепертен аттарлыг дайынчылар казыргыланып чедип келген. Оларның бирээзи аъдындан дүже халаап, ланчыыны тутканы доваан-на полктуң мурунунга баргаш боолап эгелээн. Ол дээрге Фрунзе-дир дээрзин дайынчылар билип каан.

Маадыр ивановчуларның ындыг эрес-дидим халдаашкының колчактар довтаадып шыдаваан болгаш база катап аткаарлаан. Ынчалзажок Колчак Уфаны шиитпирлиг тулчуушкун чокка бербес деп бодаан. Хан төгүүшкүнүт тулчуушкун хүнзедир үргүлчүлээн. Чапаев аар балыгланган. Чапаевчилер хемни кежип турда, оларның кырынга дайзынның самолёдуну эрттиндир ужуп келгеш, дыка чоок чавызап баткаш, пулемёт-биле боолап эгелээн. Ынчан бир ок Чапаевтиң бажыңче дээпкен. Оон хаваандан хан сыладыр төктүп бадып турган. Аарымырыга дижин изырытпып алгаш турза-даа: «Хан төктүргө меңээ ажыктыг болгай аан» — деп, ол баштактанган.

Оон бажыңче дээпкен окту арай деп тургаш ужулгаш, шарып бергеннер. Чапаевти балыглананнар эмнээр черже чорудар дээрге, ол ынаваан болгаш тулчуушкун шөлүнге артып калган.

Ынчан бомбалаашкынындан Фрунзениң аъды өлген, бодун агаар чалгыы дүлейледи силгипкен.

Кежээ фронт шугумун кежир Уфа хоорайдан бир ажылчын чедип келген. Ак дээрбечи генералдарның чугаазын билип алыр аргалыг болганын оларга ол дыңнаткан. Генералдар эртен дең бажында Колчактың эң күштүг шерит кезектери-биле кызыл-шеригнерге удур шаап халдап эгелээр деп турар.

Ол дээрге чүтле офицерлерден тургустунган эң шилиттинген кезектер, оларда чаңгыс-даа солдат кирбээн, а офицерлер тулчуушкунга солдаттар дег киржир, оларны ак генералдар командылаар. Олар дең хаяазы чаала чырып чорда, кызыл шеригнериң туружунче чаза таварып кирер болгаш Чапаевтиң дивизиязын бүзээлээш, ону чылча шаап узуткаар сорулгалыг.

Чапаевчилер дайзынга удур шыңгыы тулчур дээш бүтүг дүнүң дургузувда белеткенгеннер. Ол дүне дайынчылардан кым-даа удуваан.

Сыгыр дең бажында ак дээрбечи офицерлериң полктары бичии-даа дааш-шимээн чокка бистиң шеригнеривистиң туружунче чоокшулап келгеннер. Бистиң шеригнеривис ханы үйгузун удуп, дүжеп чыдырда-ла, билдиртпезин-биле халдааш, узуткап чылча шавар деп оларның бодааны ол. Ындыг чүве кайда боор. Олар кызыл шеригнериң туружунга чоокшулап чедип кээрге, бүгү талаладан команда өзугаар күштүг боолаашкыннар эгелээн болгаш белеткеп каан пулемёттар долу дег чагдырып эгелээн.

Колчактың эң шилиндек полктары чылча шаптырган. Быжа берген чочак-тараа шөлүнде дээрбечи офицерлериң хөй нуруузунуң сектери чыткылап калган, а оларның чамдыызы дезипкен.

1919 чылдың июнь 9-та чапаевчилер Ленинниң дужаалын күүседип болгаш Уфа хоорайны хостаан.

Чогаалчы А. КОНОНОВТУҢ «Алдын сылдыстар» деп номундан.

ПРОФЕССОР МАССОННУҢ МУЗЕЙИ

Сураглыг археолог профессор В. Массонуң Ленинградта бажыңында муң-мун диистер «чурттап турар». Фарфордан, шилден, хүлерден, шойдан болгаш сөөктен кылган диис хевирлери, демдектер, заколкалар, этикеткалар, брошкаларны ол чыгган. Профессор диистер дугайында хөй чүүлдерни чыып белеткээн. Диистиң төөгүзүнден кижиниң төөгүзүнге хөй тайылбырны берип болур деп, ол санап турар.

Ыт ышкаш, диис база кижиге ынак, шынчы. Даш век үезинде оон сөөктери бистиң эрага чедир 7—8 вектерде Иерихонга турлаг турган черден тывылган.

Профессорнуң диис дугайында картотеказында сураглыг кижилер-биле өөнүк турган, почтачы болгаш артист диистериниң дугайында сан-фактылар бар. Харын-даа эртемниң сайзыраарынга, «үлүгүн» киирип турган диистер безин бар.

А. РЕПИНА.

Ак тала удар.

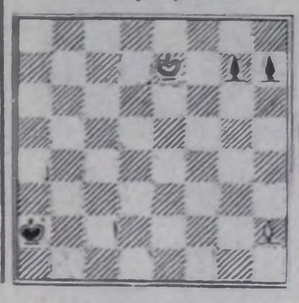

ХОЙБАЛ ОГЛУ ХООМАЙ ЭВЕС

Очерк

Ол өйде Изиг-Суг, Өдүген ынчаар чурттап, тандыңың аң-меңи, балык-байлаңы-биле амыдырап чораан Хойбал ашактың өске өөрүнден ылгалыр чүвези база чок: ядыы, каш чарылыг, ай-бестеп, кат-тооруктап, чылдың дөрт шаанда көжүп амыдыраар чораан.

Одагда ужуткан пар дыттар төндур хып, шиштээн шортаннар болгаш мынды эъды быжар чыгай берген. Хүн аяс боорга, тайга кижизиниң сеткили база сергек болур. Хойбал ашак кезек боданып, долгандыр көрүп орарга, хиндинде хир чок деп чугаалап болур. Чаяс дээрде, Бедий бажының сүүр шорааннары тода көстүп турган. Оглунуң келир үеде кандыг болурунуң дугайын ол бодап орган:

— Угуң-даа, улузуң-даа — ыяш тожулары, амыдыралдың аар үүргезин чүктеп чордувус ийнен. Амгы үе ындыг эвес ийнен, үе чаартынып, амыдырал экижир апаар. Алтыякта алдын казар «Октябрь» деп уургай черинден келген Чаянмай ашак ол дугайын ыяк билип алган чугаалап келди — деп, Хойбал бичии оглунга чугааланып, оон бажып чыттай каапкаш, сагыжы ханган чүве дег, аякта шайын дээрже чажа каапканын белин эскербейн барган хире.

1941 чыл. Чары мунган, хып дээн аныяк эр ыраккы Өдүгендеп халдып орган. Оон ылгын оруу Тоора-Хемге доозулбаан-даа. Бин-Хемни куду. Кызыл хоорайже бадып орган сал оон оруун уламчылаан. Аныяк оол, Хойбал оглу Седип-оол Араттың революстуг шеринге албан арттирери-биле чоруп органы ол.

Курсант школазының доозукчузу, сержант Седип-оол ол өйде Шагаан-Арыгга турган шериг кезээнге албан эрттиргеш, оон улаштыр орденнит Бин-Хем кожуунга ооолчеп өөредилгезин организастап турар үеде немец-фашистиг эжелекчилерни чылча шаварынга дөрт киржири-биле фронтуже эки тура-биле аъттанып дутайында ажылчы чонуң хөй билдиришкиннери Тыва Арат Республиканың чазаанга кирип эгелээн.

Алексей Седип-оол үш катап билдиришкин киирген. А оон харыылары ийистер дег, чаңгыс аай болгулаан: «Тылга ажыл-ишке күш-ажылчы холдар херек. Харыылап турар участогуңарга эки ажылданар!». Дөрткү билдиришкин оон дилээн хандырган. Алексей Седип-оол фронтуже баар төлшаэрелди алган, үр үеде оон хөрээнге чыгдынып, ам харын улам хайныгып турар күзели боттанган.

Украинаның Ровно хоорайын хостаары дээш кадыгдошкун тулчуушкуннарга болган таварылгаларны Алексей Хойбалович Седип-оол биске чажам дивейн чугаалап берип ор:

— Немецтер ол хоорайны эжелеп алгаш, аңаа күштүг камгалалды тургусканын кижи дораан-на эскерип каар чорду. Барым бажың бүрүзүнүң адаанда подвалдарта камгалалдарны кылган турган. Сериң, Коңгар, мен үжелээш бир туйбу бажыңның чанынга чеде халыжып кээривисче, дайзынның пулемёттары бүлүртүле берген. Дораан-на чыда дүшкеш, удур кавындыладып эгелээн бис. Элээн аткылажып келдивис. Ажыктыг түннел үнмес хире апаарга, хол гранаталарын шывадапса эки ышкаш деп, Коңгар имнеди. Сериң-биле ийилээн каш гранатаны соңга үдүн часпайн шывадагылапкан бис. Дөрт-беш хире часгыышкын болган соонда, немецтер шыдаашпайн барган: бажың адаандан баштай холдар үштүнүп келген, чоорту бедизе-бедизе, сес немец үнүп келди. Сериң черле эрес эр чүве: элээн каш орустап, тывалап, чаңдыр соора-даа бол немецтеп алгырган соонда, оларың холдарын көдүргеш, шимчевейн барганнар. Муриувуска сүрүп алгаш, штабка дужаап бердивис.

— Туттурган немецтерни питабче аппар чоруңарда силерни немецтер боолап турган-дыр, ол өйде коргунчүт бе, Алексей Хойбалович?

— Дайынга кижи өлүрүндеп кортпас апаар чүве. Ынчалза-даа туттурган фашистер сүрүп алгаш, чоруп орда подвалдардан, бажыңнар дээвиилеринден, сонгалардан уш-баш чок ада бээрге, хомудаачыг хире сагындырар болган. Кайтыккан ок кижиге дээп болур, озалдыг байдал бар ийнен, а олар-биле шуут аткылажып турган болза, үүдэн коргарыл, ожээн хайнып турда, ол дугайын бодавас апаар чүве. Кара сагыштыг фашистер чаштынып алгаш, оон-моон ада бээрге, бистер туттурганнарны «аайлап» каап болур турган боор бис, ынчалза-даа совет солдаттарга кээргээр сеткил, чүрек бар болгаида, берген даалганы чүүле устав өзугаар күүседир апаар.

Сурмичи суур. Шыңгыы тулчуушкун бичии-даа соксавайн турда, эскадрон командири капитан Кечил-оол сержант Седип-оолду келдиргеш, даалга берген:

— Бистиң дүрген бурунгаарлаарывыска дайзының от точказы шаптык каткай туруп берди. Арат чоннуң хөрээ дээш адың сыкпайн, Төрээн чүртүңга бараан боор, от точказын үзүткаш келиңер!

Сержант Седип-оол от точказының турар чернин ыяк билип алгаш чорупкан. Пулемёттар бүлүртүп турган кажаага чедир ырак эвес-даа бол, ол аразында хөй бодал башка кирер. Олче чоокшулаан тудум-на дайзының октары ында-мында сыйтыгайнып, черни чара шаап турган. Каш-ла секунда иштинде оон ырааңга төрээн Тывазының делгемнерн, Тожүнүң Тоора-Хем, Ий суурлары кинода тырттырган чүве дег көстү каапкан. Оон хөңнү улам чазалы берген.

Тура халып, чыда дүжүп чораан, элээн бурунгаарлай бээрге, дайзының октары оон соонда дүжүп турар апарган. Херек-ле чүве ол: от точказы чоокшулап келгени ол. Бүлүртүп неижээ апарза-даа, оон өөрү Седип-оолдуң соондан бурунгаарлап органнар. Далаш-биле үнген чораан, бир көөрге, мырыңай чоокта от точказында пулемёт аксының үжүн кожа баглаан, четтикпээн чүве дег ынаар шывадапкан. База бирээни...

— Хойбал оглу хоомай эвес, дайынчы даалганы чедишкинниг күүсеткенин дээш сени Ада-чурттуң дайыны орденниң бирги чергези-биле шаңнаан-дыр, күжүр ажымны, кай чылыг холуң тудуп каайн — деп. Коңгар үткүштүр үүгүрүп келген. Өске өөрү база аңаа байыр чедирип, эжин өрү октап, ураалап турган.

Салбыр командири, гвардейжи сержант Алексей Хойбалович Седип-оол фронтуга барып, кижи көөр хөөн чок дайзынны чылча шаварынга көргүскен эрес-маадырлыг чоруу дээш, Республика орденин, дайынчы алды медальдар-биле база шаңнаткан.

Совет Армиязың «Гвардия» деп бедик шылгаралының адын эдилээн тыва эки турачы Алексей Седип-оол фронтудан ээп келгеш, тайбың ынче кирип, «Май Бирю, «Тоора-Хем» совхозтарның ишкин 12 чыл дургузунда кадарташ, эвээш эвес аай, мындыны совхозтарга өстүрүп бергеш, хүндүлел биижиктер, өртектиг барааннар-биле каш удаа шаңнаткан.

Сөөлгү чүрби беш чылдарның дургузунда ол кооперативтиң Тоора-Хемде ажыыр-тывыш ажыл-агыйының штаттыг ачызы боон, ажыыр херээн негелдеге дүүштүр чорудуп турган, ап-дии, киш чижектиг олуктү хөйүү дужаагаан. Коммунистиг нүш-ажылдың шалычызы.

— Октябрьның чыриткылыг хереливиин ачызында байбайлак амыдыралдыг чурттаң, херек агаарга, оон чаалап алышкынарың камгалаарынга хууда үлүгүн киирери — улут аас-кежиин. Тайбының камгалаар төлээде, улам эки ажылдаары негеттивер — деп, ажыыр-тывыш ажыл-агыйының Чазылар участогунуң ачыларының хураалыга чугаалаан, белиткен хүлээлгелерин ол алган.

Бир катап мээң адымга телеграмма келген, ол одуруглар бе: «Хүлээлгем күүсеттим. Авзаанам өлүктү дужаадым, аас-кежиктиг, канкадык болуурларны күзедим, маңаа тур мен. Седип-оол».

Бир ай иштинде оон-биле кады дииңкээр, от чалбыраажы үзүлбес одагларга дүн дурту кыскаладыр, хөй чүвеге өөренип аар аас-кежиин меңээ таварышкан.

Ноян хөлдүң мурнуу баарында шөйүлген Улуг-Кыр сыныче чоруп ор бис. Аннаар черге бир хонгаш чедер. Соңгу чүктен көшкен көк коргулчуп дег булут чавызап батсабатса, даг кыры-биле түтчүр дей бергеп. Хөл кыры каарып, бырлаңайнып эгелээн соонда, чалгыг эгелээн. Кырланайның кээп турар чалгыларның бедии 3,5—4 метр хире. Далай сагышка кирер. Коштаан чарыгар караванның адак соңдуңде ийи ашак бис, аныктарывыс — мурнунда.

А. АИР.

(Уланчыяыт).

ХАРЫЫВЫС ОЛ

Депшилгенин, өрү хүн көөр бүгүденин
Дедир төрээн дайзыннары — империалистер:
«Большевизм, совет айыыл, кыжанышкын —
Москва холу келди-ле!»—деп алгыржыр-дыр.

Орус черге бодараткан Октябрьны —
Октаргайны шыва алган Хувискаалды
Ораннарга коммунистер садыглавааш,
Ону чурттар боду шилип, орук кылган.

Социализм, Коммунизм шынныг хереэ,
Соруюза дег, видилерин хаара тыртказ,
Совет ужур, амыдырал, кежик, будуш —
Чоннуу болу бергеннинге чоргаараар бис.

Европада өнүктерже шойген ток, нефть —
«Тайбың» биле «Найырал» дээр шугум-хоорай,
Египетте, Индияда плотина, завод,
Дархан хоорай, Эрдэнэт... ол кыжанып бе?

Москва холу улустарже, АКШ ышкаш,
Моя, кес арнып, күжүн доген амдажываак,
Бо-ла диптер көрүп турда, буян чавап,
Боодал чечээн — тайбың чечээн сумуп келген.

Азияда, Африкада, Америкада
Араб, негр, индей-даа нация кижилерге
Империализм кулданыг, беък, элег-түрег,
Изиг хандан өске чүнү сонуп чоржук?

Большевиктер аны-дуңма кыйгы салып,
Боонуң аксын куду алзы тудуп турда,
Вашингтон бисче углай шыгаап алган
Мажы базар, а бис аңаа олурар де?!

Бөмбүрзекте совет суртаал — тайбың суртаал,
Бөгүн ону кым-даа хөрлеп, маргый албас!
«Соок», «изиг» дайын кайын хөрлээлей-дир,
Совсадыр деп сагындырыг — харыывыс ол!

С. МОЛДУРГА.

Найысылалдың ыры болгаш танцы ансамбли репетиция үезинде.

СОНУУРГАКТАРГА

ПАЛЕОЛИТ ҮЕЗИНИҢ ВЕНЕРАЗЫ

Воронеж хоорайның чоогунда Костенка суурга казыышкынар үезинде Ленинградтың археологтары эртебурунгунуң скульпторунуң мамонт азыынган чонуп кылганы херээжен кижинин чараш дүрзүзүн тыпкан. Арын-шырайын тода чонуп хевирлээни эрте-бурунгунуң чараш кызының аянныг чалыызын көргүзүп турар. Эртемденнер ховар тывышты үш муң чыл бурунгаар кылган деп тодаратка болгаш ону палеолиттиң Венеразы деп адааннар.

Бо черге сураглыг орус шинчээчи И. Поляковтуң эгелээнин археологтут казыышкынар чүс ажыг чылда уламчылап турар. Ол үениң дургузунда эрте-бурунгу даш вектиң кижилериниң алдан хире суурларын шинчилээн, амыдыралдың хөй эт-севин, оттук-даш чепсектерин, кааскалга херекселдерин тыпкан. Оң алды хуулгаазын дүрзүлер онза соңуургачыг болган. Төөгү болгаш уран талазы-биле тергиин үнелиг ол скульптураларны амгы үеде Ленинградтың Антропология болгаш этнография музейинде кадагалап турар. Ол дүрзүлериниң шуптузу ында ийи, үш, беш, а бир таварылгада харын-даа сес кижиниң хевирлерин эргилдир тударга, аңнар, куштар бооп көстүп кээр.

Ам бо чылдың тывыжын хынамчалыг шинчилээри аткан.

В. ЛЕБЕДЕВ.
СЭТА-ның корр.

АРТЫШ — ЭР-ХЕЙ

Оолан биле Тамара Оржактарның ортун оглу Артыш Бүрен-Хем ортумак школазының чедиги класстчызы. «Бурунгаар» совхозтуң хаван фермазында ажылдап турар ада-иезинге Артыш бодунуң бичии дүңмазы бирги классчы Айдыс-биле кады өөредилгеден хостуг үелеринде бо-ла дузалажы бээр. Улут, биче хаваннарны чемгержир, оларның чыдар клетказарының иштин аштажыр, чаа төрүттүнген хаван оолдарын иезинге ыдып, эмзиржир дээш кылышпас-ла ажылы чок. Артыш, Айдыс алышкыларның дыдыраш дүктүг анайларлыг ангор ошкүлери база бар. Оолдар оларын аал кодаңындан шоодуг ыраттайн, доюп кадарарынга ынак.

Пионер Артыш бичии дүңмазы-биле ада-иезинниң суурда бажыңын ээлевишаан, эртен эрте туруп, школазынче бичии-даа озалдавайн барып турганнар. Бир-ле эртен школага келирге, өөрү оолдар аңаа багай медээ дыңнатканнар. Фермада оларның ол чараш анайларының иелериниң чамдыызын дырбактыг тудуп каапкан болган. Ол хүн Артыш мунгаргай хүнзээн. Кичээлдер доостуру билек, ол бажыңында 12 чыл дургузунда кадарташ, эвээш эвес аай, мындыны совхозтарга өстүрүп бергеш, хүндүлел биижиктер, өртектиг барааннар-биле каш удаа шаңнаткан.

Сөөлгү чүрби беш чылдарның дургузунда ол кооперативтиң Тоора-Хемде ажыыр-тывыш ажыл-агыйының штаттыг ачызы боон, ажыыр херээн негелдеге дүүштүр чорудуп турган, ап-дии, киш чижектиг олуктү хөйүү дужаагаан. Коммунистиг нүш-ажылдың шалычызы.

— Октябрьның чыриткылыг хереливиин ачызында байбайлак амыдыралдыг чурттаң, херек агаарга, оон чаалап алышкынарың камгалаарынга хууда үлүгүн киирери — улут аас-кежиин. Тайбының камгалаар төлээде, улам эки ажылдаары негеттивер — деп, ажыыр-тывыш ажыл-агыйының Чазылар участогунуң ачыларының хураалыга чугаалаан, белиткен хүлээлгелерин ол алган.

Бир катап мээң адымга телеграмма келген, ол одуруглар бе: «Хүлээлгем күүсеттим. Авзаанам өлүктү дужаадым, аас-кежиктиг, канкадык болуурларны күзедим, маңаа тур мен. Седип-оол».

Бир ай иштинде оон-биле кады дииңкээр, от чалбыраажы үзүлбес одагларга дүн дурту кыскаладыр, хөй чүвеге өөренип аар аас-кежиин меңээ таварышкан.

Ноян хөлдүң мурнуу баарында шөйүлген Улуг-Кыр сыныче чоруп ор бис. Аннаар черге бир хонгаш чедер. Соңгу чүктен көшкен көк коргулчуп дег булут чавызап батсабатса, даг кыры-биле түтчүр дей бергеп. Хөл кыры каарып, бырлаңайнып эгелээн соонда, чалгыг эгелээн. Кырланайның кээп турар чалгыларның бедии 3,5—4 метр хире. Далай сагышка кирер. Коштаан чарыгар караванның адак соңдуңде ийи ашак бис, аныктарывыс — мурнунда.

А. АИР.

(Уланчыяыт).

ЭРГИМ ХАМААТЫЛАР! ЧАА ЧЫЛ БЕЛЕКТЕРИ СИЛЕРНИ МАНАП ТУРАР

1983 чылдың акша-бараан лотереязының Чаа чыл үндүрүлгезинге 10 миллион ойнаашкыннар болур. Оон иштинде 5 миллион 135 муң рубль өртектиг 20 муң 700 барааннар ойнаашкыннарга таваржыр. 12 миллион 865 муң рубль түңнүт 9 миллион 979 муң 300 акша ойнаашкыннары база таваржыр.

Бараан ойнаашкыннарының аразында «Москвич-2140», «Жигули ВАЗ-21013» маркаларлыг 200 автомобиль, янзы-бүрү маркаларлыг 500 мотоцикл, 300 пианино, 1000 телевизор, оларның иштинде өңнүт 400 телевизор, 800 магнитофон, 1700 фотоаппарат, херээжен болгаш эр улустуң 1700 хол шактары, оларның иштинде «Электроника» деп 1000 шак, 3000 сооду кчу, даараныр 500 машина, хен чуур 600 машина, 1500 хевис болгаш өске-даа чүүлдер бар.

Акшаның ойнаашкыннар бүрүзүнде түңү 1 рубльден 200 рубль чедир болур.

Чаа чылдың лотерея билеттерин ажаалга кассаларындан, магазиннерден, харылзаа бүдүрүлгелериниден, «Союзпечать» киосклеринден, кинотеатрлардан, столоваялардан, вокзалдардан-даа садып ап болур.

Ойнаашкыннарының тиражы 1983 чылдың декабрь 29-30-де Калуга хоорайга болур.

Чаа чылдың лотерея билеттерин садып алыңар, эргим хамаатылар!

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң ораалчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретарыаттың 2-23-35 партийжи аңмыдырал болгаш үлетпүр киллистерининиң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг киллистерининиң 2-37-13, чагаа киллизининиң 2-41-27, информация киллизининиң 2-20-60 культура киллизининиң 2-23-54 көдээ ажыл-агыйының киллизининиң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2058.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01457.

ТВ

ДЕКАБРЬ 10-ДА БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Кадык болур дилиңде. 9.10 — Буратино делгелгези. 9.40 — Гитарага Мария Луиза Анидо ойнаар. (Аргентина). 10.30 — «Спортлотонуң» 50-ги тиражы. 10.40 —«Өлүмүңү арзын» деп беш сериялыг уранчечен фильмниң соңгу сериязы (ГДР). 12.10—«Силерге, ада-иелер». 12.40 —Скульптураның бүгү-эвилел делгелгези. 13.00 — Силер оңу-ыяның шылаар силер. 13.50—14.05 — Чавсар. 14.05 — Бөгүн делегейде. 14.20 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 14.50 — Уругларга кыска фильмнер. 15.40 — Концерт. 16.10 — Политиктиг таймыбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 16.40 —«Дириг змытаннар амыдыралы». 17.40 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи О. Эрдели ойнаар. 18.00 — «НАТО-ның ядролуг доктриналарының дугайында. Алган телевиденнеңниң документалдыг фильминиң политиктиг таймыбырлакчы В. Дунаев таймыбырлаар. 19.10 — «Хоорайда агаар эки...» Телешшиниң баштайгы үндүрүлгезин. 21.00 —«Үе». 21.35 — Концерт. 22.30 — Документалдыг телефильмнер. 23.00—23.10 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дилиңде. 8.30 — Документалдыг телефильм. 8.50 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.20 —«Амыдыралче путёвка». 10.10 —«Аян-чоруукчулар клубу». 11.10 — Г. Шумиловтуң вокалдыг бөлүү. «Чуртумнуң аас-кежиин дээш». 11.30 — Азербайджан телестудиязының программазы. 12.50 —«Камера делегейже өөрүп тур». Бирги дамчыдылга. 14.20 —«Неждановадың бажыңында». А. Даргомыжский болгаш ам-гы музыкада оон чаяныддары. 15.40 — Үзетпүрүп болгаш көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери — 1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүве шаңналдарының лауреаттары. 16.40 — «Амыдырал дээлейы». Фильмшин. 18.10 — Л. Бетховен — № 8 симфония. 18.40 — Документалдыг телефильм. 19.10 —«Музыка киоскузуу». 19.40 — Делегей байдалының доп-чуланы. 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15—«Кадыкшыл». 21.00—«Үе». 21.35—23.50 —«Үш бот кижи чурттап чораан». Уран-чечен телефильмниң 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар, хар чагбас. Барының түктен хаттың дүргеин секундада 3—8 метр.

Дүне 29—30 градус, чамдык районнарга 20—25 градус соор. Хүндүс 17—22 градус соор.

Кызылга 19—21 градус соок болур.

КЫЗЫЛЧЫЛАГА БОЛГАШ ХООРАЙНЫҢ ААЧЫЛАРЫНГА

Дагестанның «Лезгинка» дээр күрүнениң алдарлыг танцы ансамблиниң бо чылдың декабрь 18-тиң болгаш 19-туң хүнүнеринде түс-түзүнда 18.00, 20.00 болгаш 18.30, 20.30 шактарда болур концерттеринге кээринче силерни чалап турар.

Уран чүүл удуртукчузу — Дагестан АССР-ниң алдарлыг артизи **Иосиф МАТАЕВ.**

КИНО

ДЕКАБРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Радута семи надежд» 10.00. «Тысяча миллиардов долларов» (ийи сериялыг) 11.40, 14.20, 17.00, 19.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыындыг 9.15, 12.15, «Пой, ковбой, пой!» 10.35, 13.35, 15.15. «Пацаны» 16.55. «Укрощение строптивого» 18.45. (узаткан). 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мексиканец в Голливуде» (ийи сериалыг) 14.00, 16.40, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Между нами мальчиками» 14.30, 16.20. «Цена победы» 18.20. (узаткан). 20.00 шактарда.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 284 (12374) | 1983 чылдың декабрь 11, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 коп

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Аар болгаш транспорт машина тудуушкунуңу министри С. А. Афанасьевтиң база электротехника үлетпүрүнүң министри А. И. Майорецтиң планнаашкынга болгаш ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгага ол министерстволарның эртелерин калбартыр бала ажылдың түңнелдери дээш оларның харысалгазын күштелдирер талазы-биле экономиктиг шенелде белеткелиниң канчаар чоруп турарының дугайында дыңнадыгларын СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга дыңнап, чугаалашкан. Амгы үеде ол утпаныышкынга тодаргай ажыл чоруттунганын хуралга демдеглээн. Методиктиг болгаш нормативтиг эргежок чугула документилерни бадылаан. Чаа байдалдарда ажылдаарынга бүдүрүлгени белеткээрин дооступ турар.

Ынчалзажок Аар болгаш транспорт машина тудуушкун база Электротехника үлетпүрүнүң министерстволары, ол ышкаш экономиктиг төп органнар шенелдени чедиишкиниг чорударынче утланган болгаш техника-экономиктиг бедик көргүзүглерни бүдүрүлгелериниң чоокку үеде безин чедип алырынга идиглиг хемчеглериниң бүгү комплекизин ам-даа боттандырбаан деп хуралга айтып турган. Бүдүрүлгелериниң дыка хөйү бүдүрүлгениң ажыктыын, кылып үндүрүп турар продукциянын техниктиг деңнелни бедидериниң, курлавырларның бүгү хевирлерин камнарының айтырыглары-биле болур-чогуур ажылдарны чорутпайн, шенелде кылырынче кирип турар. Министерстволарның коллегиялары каттыжыышкыңнарга болгаш бүдүрүлгелерге тодаргай дузаны шоолуг чедирбейн турар. Министерстволарның, ылаңгыя бүгү-эвилел үлетвүр каттыжыышкынарының ажылының стилинге көскү чаарты тургузулга болбаан. Экономиктиг чаа бызаларның болгаш идиг берииишкиннериниң дузазы-биле улам бедик көргүзүглерни күш-ажылчы коллективтериниң чедип алырының аргалары эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир, заводтуң иштики планнаашкынын сайзырангайжылар, күш-ажылды организастаарының бригада хевирлерин иептередир талазы-биле техниктиг болгаш экономиктиг албан черлериниң ажыл-чорудулгазында четпестериниң уламындан база саадан турар.

Партияның чамдык комитеттери шенелдени хандырарынче утланган организакчы болгаш политиктиг ажылды ам-даа четпес чорудуп турар, бедик бүдүрүкчүлүг болгаш шынарлыг ажылдаарының чаа негелделерин болгаш идиг бээрииңң принциптерин ажыл-чын болгаш специалист бүрүзүнүң хаңы билген турарын чедип албаан. Ол чугула ажыл-херекче профэвилел болгаш комсомол организацияларын кошкак хандыкшыдып турар. Кадрларның экономиктиг болгаш политиктиг өөредилгезиниң яңзы-бүрү хевирлериниң аргаларын долу хемчээлге ажыглаваайн турар.

Аар болгаш транспорт машина тудуушкунуңу база электротехника үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң шенелдеге белеткелде улуг четпестерже министерстволарның удуртукчулары коммунистерниң кичээнгейин Политбюро угландырып, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле доктаалдарында киргеи принциптерни болгаш үүлдерни долу база чугаа чок боттандырарынче күжениишкиннерни мөөнңээрни оларга хүлээткен. Шенелдеде кипжип турар бүдүрүлгелерге бүдүрүшкүнүң планнаарын сайзырангайжыдар, оларның материал-техниктиг курлавырларын хандырар, күш-ажылчы коллективтериң инициативазын болгаш соңуургалдыг болур чорууң хөгжүдер талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни ап чорударын саналдаан.

Бүдүрүлгелери шенелденн чорударынче база кирип турар Украин ССР-ниң Аъшчем үлетпүрүнүң министерствозунуң, Белорус ССР-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң болгаш Литва ССР-ниң Чурт үлетпүр министерствозунуң удуртукчуларынга Аар болгаш транспорт машина тудуушкунуңуң база Электротехника үлетпүрүнүң министерстволарының дүржүлгазын барымдаалап, экономиктиг шенелдени чорударынга боттарының бүдүрүлгелерниң белении көөрүн болгаш ону чедиишкиниг боттандырарын хандырар талазы-биле бүгү-ле эргежок чугула хемчеглерни алырын хүлээткен.

Бүдүрүлгени интенсификастаар, күүсекчи болгаш күш-ажылчы сагылга-чүрумну быжыглаар талазы-биле тодаргай хемчеглерни боттандырар дээш ажыл-агыйжы удуртукчуларга, шенелдени чорудуп турар бүдүрүлгелерниң парткомнарынга болгаш партбюроларынга негелдени бедидер, ажылчы чоннарның чогаадыкчы идепкейи хамыктың мурнунда улус ажыл-агыйжы алыс бедик түңнелдерни чедип алырынче утланган турарын чедип алыр сорулганы эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының, партия крайкомнарының болгаш обкомнарының мурнунга тургускан.

Планнаашкын болгаш материал-техниктиг хандырылга, сан-хөө болгаш үзөли, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш капитал тудуг талазы-биле хоойлужудулгаларны улам ынай сайзырангайжыдар база системажыдар дугайында саналдарны Политбюронуң хуралынга чугаалашкаш, чүүлдүг деп көргеи.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң сессиязының XXXVII хуралының шиитпирлеринге дүүштүр Совет Эвилелиниң хүлээлгелерни күүседирии хандырар талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң төлевилээн хемчеглерни СЭКП ТК-ның Политбюрозунга чугаалашкан болгаш деткээн.

Польша Улус Республикага совет делегацияның чоруының түңнелдериниң дугайында Н. И. Рыжковтуң информациязын дыңнаан, ол делегацияның чорааның үезинде ССРЭ биле ПУР-нуң аразында экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы улам ынай ханыладырынче утланган экономиктиг чугула айтырыгларны чугаалашкан болгаш дугуржулгаларга ат салган.

1984-1990 чылдарда Совет Эвилелиниң Финаяндия-биле садыг-экономиктиг харылзаалар хөгжүдериниң талазы-биле саналдарны үүлдүг деп көргеи.

Политбюронуң хуралынга Совет күүшениң даштыкы болгаш иштики политиказының өске-даа чамдык айтырыгларын чугаалажып көргеи болгаш оларның талазы-биле шиитпирлерни хүлээп алган.

ПАРТИЯНЫҢ XXV КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Партияның XXV Кызыл хоорай отчёт сонгуулалыг конференциязы республиканың хогжумчшин театрынга дүүн болуп эрткеи.

Конференцияны СЭКП хооркомунуң бирги секретары **Б. П. Свинцов** ажыткан.

СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң составын конференцияның хүндүлүг президиумунга оон делегаттары диңмиттиг адыш часкаашкыннарыбиле улуг кодурлуушкунуг соңгаан.

СЭКП хооркомунуң ажылының дугайында отчёт илеткелди оон бирги секретары **Б. П. Свинцов** кылган.

Хоорайның партия организациязының ревизия комиссиязының ажылының дугайында отчёттуу оон даргазы **П. В. Тихонов** кылган.

Отчёт илеткеддер талазы-биле «Тыва тудуг» трестиң партком секретары **Г. А. Медведев**, Кызылдың эът комбинадының директору **В. А. Конуспаев**, Кызылдың хлеб заводунуң хлеб бышырар мастери **К. Х. Чымба**, ВЛКСМ Кызыл хооркомунуң бирги секретары **Т. И. Перфильева**, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң экскаватор машинизи **А. А. Нехорошков**, «Кызыл тудуг» эргелелиниң комплекстиг бригадазының бригадири **Ч. Ч. Донган**, Кызылдың аараныызга фабриказының партия организациязының секретары **В. Н. Брюханова**, № 1 АТБ-ниң чолаачызы **В. Н. Кошелев**, Кызылдың аъш-чем садыының партия организациязының секретары **Н. М. Гурима**, Кызылдың № 3 школазының партия организациязының секретары **Г. П. Комурина**, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының директору **Д. Б. Бузур-оол**, Кызылдың түүлбу заводунуң директору **С. Г. Красноперов**, Тываның күүнге өгларменнизиниң «Саян» ансамбліниң ураң чүүл удуртукчузу **В. С. Намзатаев**, Кызыл хоорайның прокурору **П. М. Судеркин**, «Туванефтьбыт будүүргелге каттыжыышкынының даараныкчызы **В. М. Кудряшова**, республика эмнелгезиниң партия организациязының секретары **С. Д. Моломдай** санал бергеннер.

СЭКП ТК-ниң кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** конференцияга чүве чугаалаан. Ажыл-агый болгаш культура түргүзүүшкунунга республиканың ажылчы чоннарының чедиишкиннерин демдеглеп, ол СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле база он бирги беш чылдың планнарын боттандырарынче Кызылдың коммунистерин, бүгү ажыл-ишчилерин мобилизастаар талазы-биле хоорайның партия организациязының ажылын тодаргай чижектерге анализтээн. СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин күүседир, Совет Тываның 40 чылынга төлептиг үжүражыр талазы-биле кызылчыларның мурнунда түрар сорулгаларга тодаргай доктаалаган.

СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлерин күүседиринче, он бирги беш чылды чедиишкиниг доозарынче ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле хоорайның партия организациязының сорулгаларын айыткан доктаалды конференция хүлээп алган.

СЭКП хооркомунуң болгаш хоорайның партия организациязының ревизия комиссиязының чаа составтарын, партияның XIX область конференциязынга делегаттарны конференция соңгаан.

ПАРТИЯНЫҢ XXV ХООРАЙ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНДАН СОҢГУТКАН СЭКП КЫЗЫЛ ХООРКОМУНУҢ СОСТАВЫ

СЭКП хооркомунуң кежигүннери

Антонов А. И.
Байкара Т. И.
Борисова З. Ф.
Бузур-оол Д. Б.
Бурдачев Г. Т.
Ватулина Ю. Н.
Верхотурова Н. Л.
Голубков В. Я.
Григорьев А. И.
Даниляк Е. А.
Дерябин А. А.
Донган Ч. Ч.
Ензак В. П.
Еремеев В. М.
Ерошенко В. Н.
Забоев Л. А.
Завьялова О. З.
Злыгостев Н. М.
Ильин И. А.
Кара-оол И. М.
Ключников Е. С.
Кондрев П. В.
Конуркина Г. П.
Конуспаев Б. А.
Кошелев В. Н.
Кудряшов В. А.
Куулар Ш. Д.
Лашко Ю. И.
Медведев Г. А.
Монгуш Г. Ш.
Неделин С. М.
Огнева Е. Л.
Озерский В. А.
Ондар Г. С.
Осипов В. И.
Ондар Х. О.
Ооржак А. Ч.
Оскал-оол В. В.
Ооржак Х. А.-А.
Павлова А. А.
Перфильева Т. И.
Подругин В. А.
Регалова О. А.
Романенко А. А.
Сапова С. Н.
Сарбаа Я. В.
Самойлюк Ю. С.
Сарыглар Е. О.
Сат А. С.
Свинцов Б. П.
Севекпит В. И.
Стал-оол Т. А.
Судеркин П. М.
Туголуков В. А.
Фадиенко Г. Д.
Филимонова Н. С.
Филиппов В. П.
Фрузанов М. Е.
Хайдып Л. Б.
Ховалыг А. Д.
Хунай-оол В. Р.
Ширшин Г. Ч.
Шабалин В. А.
Шавырва К. Х.
Шаманин Г. М.

СЭКП хооркомунуң кежигүннеринге кандидаттар

Асташев А. А.
Добряков А. М.
Дундупей Н. Д.
Ерина А. К.
Оюн С. М.
Пестриков Ф. С.
Попов В. А.
Чамзын К. У.
Шибанов В. И.

Хоорайның партия организациязының ревизия комиссиязының кежигүннери

Арандел Ч. М.
Бадуйина В. А.
Баранова Г. С.
Намчак Т. С.
Пестерева Г. Г.
Потылицина Т. А.
Сержантова Г. В.
Тумонхо В. С.
Ховалыг М. А.
Шишигин В. Ф.
Юрнова Р. А.

СЭКП КЫЗЫЛ ХООРКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

Партияның XXV хоорай конференциязындан соңгуткан Кызыл хооркомунуң бирги пленуму дүүн болуп эрткен.

Пленум организастыг айтырыгны чугаалашкан.

СЭКП хооркомунуң бирги секретарынга болгаш бюро кежигүнүнге **Б. П. Свинцовту**, ийиги секретарынга болгаш бюро кежигүнүнге **А. И. Григорьевти**, секретарынга болгаш бюро кежигүнүнге **Г. Ш. Монгушту** соңгаан. СЭКП хооркомунуң бюро кежигүннеринге ол ышкаш **Ч. Ч. Донгакты, Л. А. Забоевти, Ш. Д. Кууларны, Г. А. Медведевти, Т. И. Перфильеваны, В. А. Подругинни, Т. А. Сталоолду, Г. Д. Фадиенкону** соңгаан.

СЭКП хооркомунуң чанында партия комиссиязының даргазынга **И. А. Ильинни** бадылаан.

СЭКП хооркомунуң килдистер эргелекчилеринге: организастыг килдистиң — **В. А. Подругинни**, пропаганда болгаш агитация килдизиниң — **О. З. Завьялованы**, үлетпүр-транспорт килдизиниң — **Е. М. Фрузановту**, ниити килдистиң — **Н. С. Филимоновану** пленум бадылаан.

Репортаж

ШЕВЕРЛЕКЧИЛЕРНИҢ ЧЕДИИШКИНИ

Найысылалдың чаа мурнуу микрорайонун ёзулуг-ла тудуг шөлүү деп болур. Ында чуртталга бажыңнары-биле чергелештир бичии чаштарга садиктер, школа туттунуп, чаа магазиннер немежип турар. Аэропортче бар чорда, оруктуң бир талазында кезек чаа бажыңнар турар. Ында ийи бажыңның ханазын дашчылар тудуп дооскаш, шеверлекчилерге дамчыдып берген. Өске ийи бажыңның тудуу үш-дөрт каът чедир бедип орар болду.

«Тыва тудуг» трестиң шеверлекчилер бригадаларының күш-ажылчы алдары республикага билдингир, Борта Е. С. Бизяева, Р. Ф. Григорович оларның бригадаларын адаарга-ла четчир. Штукатур ажылын кылып турар бригадаларның шуптузу 1982 чылдан эгелеп бригада керээзи-биле ажылдап эгелээн.

Бо чылын шеверлекчилер бригадаларының аразында чарышка соолгу кварталда аныяк коммунист Екатерина Сарыглар чаа чылда ону доозарын бригада хүлээнген дээрзин чугаалады. Эки ажылдыг кижилерни айтырарымга, ол боданмайн-даа, шупту эки ажылдыг деп харыылады. Аныяк коммунист Алдын-кыс Оюн, комсомолчу Татьяна Ооржак, Валентина Түлүш мергежилиниң тергиинилери болган. Бригадада түгле чаңгыс кижи ийи чыл чедир ажылдап чоруур, арткаилары 5—10 чыл чедир ажылдаан ажылчыннар дээрзин билип алдывыс. Оларның күш-ажылчы оруу маңза Кызылдың чаа микрорайонынарынга эгелээн дизе ажырбас.

Күш-ажылчы коллективти мынчаар быжыктыр эвилелдээрии белеи эвес. Деминг иш түгле күш-ажылчы бедик көргүзүглер-биле кызыгаарлаттынмас. Коллективчи, эш-өөрзөк, бот-боттарынга дузалажыр чорук мында быжыккан. Борта бригадирниң салдары улуг болган.

Удавас вагончиктер өске объектиже көже бээр. Шевер кыстар чепсээн алгаш, ону эдериптер. Хоорайның аныяк тудугжулары боттарының ижи — бедип үнген каът бажыңнарны чоргаарланыышкын-биле көөрлер.

Чаа чылда кызылчыларга белек бар. Чүс ажыг өг-бүле чаа бажыңарже көжер. Чырык, чаагай бажыңның эзлери оларга оөрүп четтиргенин илередир. Амдыызында шевер кыстар өзөк чылдың сөөлгү айының шалыпчы үлүүнде кирген шудургу ажылдап турарлар.

Н. БИГАЕВА.

ЧУРУКТА: шеверлекчилерниң наймыралдыг бригадазының кежигүннери: солагай талазындан оң талазынче — Нина Тавакай, Клава Кара-оол, комсорг Наташа Сигабатулина, Зоя Куулар болгаш Тамара Тартак ажыл хүнү эгелээр мурнунда.

В. ШАЙФУЛИННИҢ фотозу.

МУРНУУ ОДУРУГДА — КАА-ХЕМЧИЛЕР

Каа-Хем районуң ыяш ажыл-агыйындан 3 бригада, шупту 20 кижи беш чылдың үш чылының онаалдаларын хуусаа бетинде, декабрь 1-ге чедир күүседипкенин рапорттаан.

Республиканың ыяш ажыл-агыйларының аразында социалистиг чарышка каа-хемчилер тиилекчи болуп, шаңналдыг черни каш удаа эзлеп келген. Каа-Хемниң ыяш ажыл-агыйы бо чылын 3,5 муң рубльге сувенирлер кылыр планын 11 айларда 4,4 муң рубльге берген болгаш ол талазы-биле чыл планын күүседкен. Продукция сайгарарының 11 айларының планы 101,8 хуу күүседтинген.

Ында ыяш дилип, болбаазырадыр цех чаришты мурнуку одуруунда. Цехтен үш бригада: будүүргениң хоочушу С. Г. Нелюбовтуң, М. С. Чаринцевтиң база В. Г. Светышевтиң бригадалары үш чылдың планныг онаалдаларын бо чылдың 11 айларында доозкан. Оларның чаңдык көргүзүглери мындыг: ыяш дилер цехтен Сергей Гаврилович Светышевтиң бригадазы беш чылдың баштайгы үш чылында 11450 кубометр планныг тургаш, херек кырында бо чылдың декабрь 1-ге чедир 12489 кубометр дилит материалдарын берген азы олар дөртку чылдың үлүүнге кириштир 1039 кубометрин дилдирген-дир.

Василий Георгиевич Нелюбовтуң ыяш соортүр бригадазы ыяш дилер болгаш чазаныр бригадаларны үзүктел чок хандырып келген. Ам бо хүнүерге чедир олар 26780 кубометр чудуктарны үндүр соорткен, ол дээрге үш чылдың планындан ажыр 1280 кубометрни цехке бергендир. Оларның чедиишкининде беш чылдың шалыпчызы чолаачы Виктор Леонидович Трегубовтуң үлүү эвээш эвес.

Ыяш ажыл-агыйында аргаарыгны өстүрериие, ажаарынга холбаштыр ажылдар база хөй. Каа-хемчилер бо чылын 305 гектарга чаш өзүмнерни тарып олурткан болгаш оларның өзүлдези эки болган. Дуржулгалыг, хоочун лесниктер А. Е. Лубошников (Сарыг-Септе), И. С. Чепкасов (Бүрен-Бай-Хаактан) оларның харыылаар девиск-кээринде арга-ыяштың байдалы эки, бо чылын чаңгыс-даа өрт айылын болдурбаан.

Коллектив бо чылын мал чеми белеткээрииге идепкейлиг кириишкен 393 тонна ситенни белеткээш, совхозтарга хүлээткен, үрезиниге 40 тонна тайга тооруун чыып, белеткээн.

Н. ООРЖАК.

БИЖИКТИГ-ХАЯЖЫЛАР БАДЫТКААР

Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырында Чамзын Салчакка удуртқан хойжу бригада — районда эки ажылдыг, мурнакчы бригадаларның бирээзин. Бо чылын төрүүр 100 хойга онааштыр 97 хураганны камгалап алган. Күрүнеге 17 тонна дүктүү садар тургаш, 19 тонна кылдыр ажыр боттандырган. Ооң түңнелинде районда хойжу бригадалар аразында организастаан социалистиг чарышка тиилекчи болган.

Бригаданың чалчыннарының боттарының онаашкан ажыл-херээнге бердинген, ээ-харыысалгалыг малчыннар хөй. Оларга Окпан-оол Күжүтет, Болат Хомушку, Дадар-оол Монгуш болгаш ооңдаа өскелерни хамаарыштырып болур.

Малчыннар кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенген. Оларның септелгезин чогуур ой-шаанда кылган. Мал чеминге 250 тонна ситеннии кезип белеткээш, кыштаглардa соортүп чедиргеш, сараатаан, кодан бүрүзүнде четчир санныг одек бөлдүнген. Ында 3 сүг соортүр машина дозтаамал ажылдап турар.

Бригадада 9 муң хой бар, олар 21 коданда кыштаглап турар. Ооң иштинде 11 кодаиы төрүүр. Бо айда чамдык төрүүр коданнарның хойлары ооңдан эгелээр. Сакманчыларны четчелеп тургускан.

Чоокта чаа бригаданың малчыннары эрткен он бир айларның түңнелдерин үндүрүп, чугаалажып хуралдаан. Ол хуралдан 1984 чылдың социалистиг хүлээлгезиниң хүлээп алган.

Он бирги беш чылдың дүрткү чылында бригада төрүүр 100 хойга онааштыр 95 хураганны камгалап алыр, бир хойдан 3 килограмм дүктү кыргып, ниити малдың баш санының 97 хуузун камгалап алыр. Бүгү кыштагларның септелгезии мэй 20-де бүрүн доозар, мал чеминге 420 тонна ситеннии кезип белеткээр, 400 тонна одекти бөлер. Малчыннарның билиг-мергежилии бедидери-биле ай санында ооредилгени организастап чорудар деп социалистиг хүлээлгени алган. Аксы-Барлык салбырының хойжу бригадазын социалистиг чарышка кыйгырган.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Совет кижилерниң үнү

Кижи төрелгетенге өлүм чепсээ — «першингилер» болгаш чалгынныг ракеталар эвес, харын тайбың күш-ажылга хереглээр тайбың машиналар херек! Американың баштайгы согуг таварыштырар дээр чепсээн Европага тургусканынга удурланган Делегейниң хөделинщкиннер неделязынга киириштир Тольяттиниң «Волгоцехмаш» заводунуң коллективиниң дайынга удур митингизинге чугаалаан сөстериң утказы ындыг. Ол дугайында дайынның хоочуну слесарь В. Черномырдин, мастер Т. Шашкова, тайбың ажылишке техника кылып турар бүдүрүлгениң өске-даа ажылчыннары чугааланнар.

Тайбың дугайында бодалдарын чурттуң ажыл-агыйы үүктеринге болгулаан митингилерниң киржикчилери илереткеннер.

— Бистер үрээрин эвес, харын тудуп тургузарын күзээр бис! Европага Американың ядролуг ракеталары турбазын! — деп, Иркутскиде аар машина тудуушкун заводтуң токары П. Томас чугаалаан.

Баку хоорайда лейтенант Шмид аттыг машина тудуушкун заводунда термист К. Каракишиевтиң бодалы база ындыг болган. Бистн коргудар деп семеп турарларга төлептиг харыы болза, Төрээн чурттуң чечектелиишкини, тайбың болгаш Чер кырынга айыыл чок чорук дээш бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл болур деп, ол демдеглээн.

Казахстанның «Караганда-уголь» каттыжыышкынының дыка хөй дагжылары «Тайбың ээлчээн» эрттирип, ажылдап алган акшазын Совет тайбың фондузунче шилчидип турарлар. Чөөн Казахстанда оларның өөрү, коргулчун-шиик комбинадының Греховск руднигиниң ажылчыннары чыл даалгазын хуусаадан эрте күүсеткенинден артып калган үеде ажылдаан ээлчээнин акшазын долче шилчидер деп шиитпирлээн. А Москва чоогунда «Стройпластмасс» комбинадының слесарь-чаартыкчызы М. Иванов чаартыкчы болгаш чогаадыкчы саналдар дээш бээр шаңнал акшаны Тайбың фондузунче шилчидиринче өөрүн кыйгырган.

Тайбының херээнге боттарының салыышкынын киирерии өөренип турар аныяктар база илергейлеп турар. Олар билиглерни ханызы-биле шиңгээдип алырын, бедик мергежилдиг специалистер болурун чугула хереэ деп санап турар. Ол дугайында Куйбышевтиң план институдунуң студентилери А. Стрельцов, В. Тафинцева, Ереван университединде оларның чажыды К. Симонян олар чугааланнар. Ленинградтың культура институдунуң студентизи Е. Казанская аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалын Москвага эрттирер дээш Ленинчи комсомолдуң инициативазы совет ооларның болгаш кыстарның тайбынче чүткүлдүүн херечилеп турар деп чугаалаан.

Эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелии, ССРЭ-ниң болгаш бодунуң эвилелчилерниң айыыл чок чоруу дээш Совет күрүенииң ап чорудуп турар харыы хемчеглерин бүгү-ле митингилерниң киржикчилери изии биле деткээннер.

Свердловскиниң «Уралмаш» каттыжыышкынының инженер-конструктору Н. Панфилова Американың ортумак ыракшылыг ракеталарын Европага тургузар мурнунда турган байдалче дедир ээп киреринге АКШ болгаш НАТО-нуң өске-даа чурттары белении илерелдир болза, Совет Эвилели бала чичаар кылырынга белен деп Медеглелде чугаалаан сөстерни онаалап демдеглээн.

Ол дээрге бүгү совет улустуң бодалы-дыр.

(СЭТА).

БРИГАДА КЕРЭЭЗИ БОТТАНЫЫШКЫНДА

Соолгү чылдарда республикада бригада керээзи-биле ажылдап турар коллективтерниң саны өскен. Оларның мурнакчы дуржулгазын нептередири чүгүла болуп турар. Чоокта чаа СЭКП Төп Комитеди «Үлетпүрге күш-ажылды организастаарының болгаш идиг бээрииниң бригада хевирин улам шын хөгжүдер база ажыктың бедидер дугайында» доктаалды хүлээп алган. Ында дүүштүр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС «Үлетпүрге күш-ажылды организастаарының болгаш идиг бээрииниң бригада хевирин улам шын хөгжүдер база оон ажыктың бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды база хүлээп алган. Ында бригада керээзин үлетпүрге сайзырадырының оруктарын тодаргай айыткан.

Кызылдың эът комбинадында бо депшилгелиг аргаиы 1980 чылдан эгелеп ажылгап эгелээн. Бо үе дургузунда чедип алган чедишкиннериниң дугайында болгаш чаа доктаалга дүүштүр кылза чогуур ажылдарыны чугаалажып көрөөлинер.

БАШТАЙГЫ БАЗЫМНАР

Бүдүрүлгеде 12 бригада Сар Үш чыл бурунгаар баштай 2 бригада — холодильник болгаш колбаса цеги бригада керээзи-биле ажылдап эгелээн. Чоорту шупту бригадалар бо аргаже шилчээн. Инженерлиг хандырылганың аныаш тургускан. Бригада бүрүзүнде күш-ажыл паспорттары бар. Бригадаларда бригада чөвүлелиш үш-үш кижиден тургускан. Ында күш-ажылдың хоочуннары, мурнакчылар, чаартынчылар кирген. Паспорттарны бүдүрүлгениң күш-ажыл болгаш шөлүн килдизиниң ажылдакчылары бригада чөвүлелиниң шинтпирин ёзугаар долдурар. Аңаа кымның шаңнал акшазын үүр дээш казаанын, бригадада каш кижи күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээнин, оларга кандыг хемчег онаганын бижиир. Ынчангаш паспорт — бригаданың арны, көрүнүүр.

Бригада керээзинче шилчээн чылын бергедээшкиннер турген. Чамдыкта сагылга-чурум үрекчилериң эрги хевээр-ле аңаа эрттиришпээн таварылгалар турган. Ооладап, ажыл шагы үзүп амдаажаан улуска бо арга таварышпас турган болбайн аан Ол ышкаш күш-ажылчы коллективниң моральпсихологтуг байдалын эде тургузары хөй күжениишкиннерни иеген тургаи.

Чаа арганы ажыглавар дээш үндүрген оралдажымышкыннар хилис барбаан. Чедишкиннер көстүп келген. Комбинатта 274 ажылчыннар бригада аргазы-биле ажылдап турар. Оларның хөй кезии бүдүрүлге планын күүседип турар апарган. Эмир чылын миллион ажыг рубльдиң орулгазы алдынган. Бо чылдың 10 айларында чиг-эт курлавырларын чөп ажыглавының ачызында камнадга 145 тонна этткө деп болган. Бүдүрүлге 11 айларда продукция сайгарының хемчээлин 117,8 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ортумак шөлүн өзүлдезиниң деңнелиндеп 10,2 хуу улуг болган.

12 бригада чөвүлелдериниде 36 кижи хаара туттуынган. Күш-ажылдың сагылга-чурумун бижыглаарыга оларның күнирип турар үлүү улуг. Ай санында бригада чөвүлели бригаданың шөлүнүң бүгү кежигүннерге оларның күш-ажылга киржилгезинииң коэффициентизин барымдаалап үлей турар. Айда бир хүн үскен ажылчын 100 хире рубльди чидирип болур. Шаңнал акшадан прогул дээш каш хүүну кээшыры, ону эки ажылдап турар ажылчыга бээрин бригада чөвүлели шинтпирлээр. Ол шинтпир ёзугаар ажылчынның шөлүнүң күш-ажыл болгаш шалчыннарның бежен ажыг уругларының ясли-садик чөктүң уржугунан чымыштыг ажылиштиң үезинде аалдарында турары дыка таарымча чок. Өске-даа ажыл-агыйларда бо талазы-биле байдал үк совхозтан дээредевейн турар. Ол ышкаш малчынарның садыг, медицина, культура хандырылгазында четпестер бар. Малчынарга автолавкалар үгүле шөлүң алыр үеде баар, оларга хүн бүрүнүң чугула хереглелдиң аъш-чем бараннарын, идик-хеп аймаан эвээштп чедирип турар. ассортиментизин кызыды.

Амыдырал хандырылга комбинадының ажылдакчыларының малчыннарга база ховар барып, оларның негелделерин өөренип көрбейн турар. Оон түнелинде малчыннарның өглериниде бичии хемчээлдиг столдар, сандайлар, чунар-демирлер, суг кудар савалар, аптаралар ховар көстүр. Малчыннарның бир шыңгыы хомудалы — оларга солун, журналдарны айда үүгле бир ийи катап чедирип турары болур. Оларга лекциялар, беседалар, кино көргүзүлери база ховар.

«Бедик культуралыг өглүүле» деп социалистиг чарышты районда организастаан-даа болза, оон дээштин чавыс. Эки арга-дуржулганы нептеретпейн турар. Ынчангаш профэвилел комитеттерин, совхозтарда херээженнер чөвүлелдери бо ажылды үүге холга ап, идеимейин көдүрбейн турарыл? Мурнакчы херээженнерниң ёлёдүп, семинарларын эрттирип, аңаа дуржулгадан солчуп, өглерип канчаар шимеп-дерип алза дыр дерниң мергежилин бедидер, оларның солукчуларын белеткээр талазы-биле ажылды күштелдирери чугула деп көргеи. Эът комбинадында 12 бригадирлериниң шуптузу ортумак эртемниг. Бригадирлерни мурнакчы ажылчыннар ара-зындан шилип ап турар. Ынчалза-даа оларның тускай белеткелиң чорутпаан, күрлавырын белеткээн болганындан, пенсияже чоруткан хоочуннарны солуптар кижи белен тывылбайн баар. Эмир чылын 8 кижи чорукган. Бо чылын үш кижи дыштанылгаже үнген. Кээп турар кижилер чок.

Аныяктарны ажылга быжыглаарының айтырыы мында чиглг. Ажылдың байдалы чиик эвес, бүдүрүлгеде ниити чурталга бзжыны чок. Оларны республиканың профтехучилищелериниге тускай белеткеже кандыгыл деп айтырыгны хоочун ажылчыннар көдүрүп турар болду. Абаканның профтехучилищезинден келгенверии тускай бажың-биле хандырып шыдаавайн турар. Районнардан келген мал согукчулары гостиницага кезек чурттап тургаш, дедир ээп чаныпкан.

Аныяктар ортузунда идейполитиктиг, күш-ажылчы кижизидилге чорударынга комсомолчуларның ролю улуг болур ужурлуг. Мында 6 комсомолчу бар. Олар аныяктарның амыдырал байдалын экижидер айтырыгга улуг-ла киришпейн турар. Бо талазы-биле комсомолдуң Кызыл хооркомунуң дуза чедирери күзенчиг. Чүге дизе ажылчын ажының аныяк салгалының белеткелиниге комсомолдуң идепкейлиг киржилгези негеттинер.

Бүдүрүлгеде күш-ажылдың хоочуннары хөй. Колбаса цегинде бригадир А. И. Луканина 30 чыл дургузунда ажылдап келген, коммунистиг күш-ажылдың шалытчызы, мергежилдиг тергиини, аныяктар дагдыныкчызы. Олла цехте З. П. Березкина 27, Г.И. Сергеева 20 чыл ажылдап турар.

Цехтиң А. И. Луканина биле Л. В. Маршировага удурткан ийи бригадалары үш чыл планын доозупкан. 11 айларның планын холодильникте быжыглаттынган А. В. Пятайкинниң чүдүрүкчүлер бригадазы күүседикеп. Бо бүгү чедишкиннерниң үндезини күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргаларын ажыглаарында дээрзин партия орғанизациязының секретары А. К. Назарова демдегледи. Ол бригада чөвүлелдериниң ролюн күштелдирер сорулга салдынган деп чугаалады.

Үстүнде доктаалда бригада, звено удуртукчуларына, мастерлерге, инженерлерге материалдыг идиг бээрии айтып турар. Холодильникте мастер А. В. Каспаров — дээдп эртемниг специалист. Ол бригада чөвүлелиниң ажылын экижидер талазыбиле үнелиг саналдарны киирген. Чөвүлелде күш-ажылдың хоочуннары В. Д. Лапшов биле М. А. Беспалова, бүдүрүлгениң мурнакчызы А. В. Пятайкин кирип турар. Оларның кызымак ажылының түнелинде, күш-ажылдың сагылга-чурумү экижээн. Чурум үрекчизиндеи негелде улгатган. Чөвүлел түгле бүдүрүлге-биле кызыгаарлаттынмайн. тустус ажылчыннар-биле кижизидилге ажылын база чорудуп турар. Бо бүгүге мастерниң ролю улуг даарзи билдингир.

Комбинатка бригадирлер чөвүлелин тургузары көрдүгеп. Бо чорук күштерни таарыштыр тургузарынга, ишетикн курлавырларны дилеп тывырынга болгаш мурнакчы дуржулганы илередиринге ажыктыг. Ол ышкаш методиктиг удуртулга база күштелир. Бригада керээзи үреткелди берип эгелээн. Депшилгелиг арганы долузубиле ажыглаар херекке администрацияның, хөй-ниитн организацияларының, бригадирлер чөвүлелиниң демниг ажылы негеттинер. Моңу чедип алыр болза, күш-ажылчы коллективтерге кижизидилге ажылы экижиир.

А. ХОВАЛЫГ.

ПАРТИЯНЫҢ ОБЛАСТЬ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНЫҢ ДЕЛЕГАДЫ

Уругларны өөредип кижизидеринге ниитилелдиң бүүреткен кижизи башкы деп СЭКП Төп Комитединиң июнь (1983 ч.) Пленумунга демдеглээш, школа башкыларының ролюн көскүзүү-биле бедидериниң чугулазын айыткаш, оларның соруглаларын тодаргайдаан. Пленумнуң шинтпирлерии аммадырапга боттандырар дээш Тес-Хемде Үй. Шынаа сес чыл школазының башкылар коллективи чогуур хемчегерии ап, кол киичээнгейин өөреникчилерге бижыг билиглерии бээрииче, күш-ажылга өөредириише, оларны төлептиг ажыы-чаңга кижизидериише углаарган. Өөредилге болгаш кижизидилге ажылын үеними негелдезиниге дүүштүр тургузар дээш школа директору коммунист Диизенмаа Маадыровна Моңгал чогуур ажылды башкылар болгаш ада-иелер ортузунда чорудуп турар.

Школаның материалдыг базазы экижип орар, мичээнгаш киичээлдерии болгаш класстан дашкаар ажылдарны эрттиреринге таарымчалыг байдал тургустунган. Башкылаашкынның шынарын экижидер, мурнакчы дуржулганы нептеридир сорулга-биле эртемнер айбы-биле методиктиг каттыжымышкинны организастаан, ажык киичээлдерии эрттирип келген болгаш өске-даа ажылдарны чорудуп турар. Оон түнелинде школада өөредилге-кижизидилге ажылы экижип орары-биле районда эки ажылдыг школаларының санынга ол кирген.

Диизенмаа Маадыровна хөй-ниитн ажылынга база идеикейлиг киржип турар. Ол—кодээ Советтиң депутады. Округунуң сонгукчуларынга отчёдуи берип, оларның чагыгларын, негелде-дилеглерин күүседир дээш бодунаан хамаарыжыр чүүлдерии кылып келген. Кодээ Советтиң сессиязынга, күүском хуралынга саналдап сонгукчуларга отчедуя берип тура, чоннуң киичээнгейин школазының мурнында салган сорулгаларны чедишкиннигг шинтпирлээринче ол угландырып турар.

Ажыл-ниш дээш үргүлчү сагыш човап, кызымак ажылдап чоруур школа директору Диизенмаа Маадыровна Моңгалды Тес-Хемниң коммунистери партиямың XIX область конференциязының делегадынга сонгуп, улуг идегелди көргүскеп.

ЧУРУКТА: Д. М. МОҢГАЛ.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

РСФСР

Барнаулдуң ногаа садыгларының баартыктары чайгызыбиле дөмей. Ол дээрге Алтайда теплица ажылдыг «Спутник» совхозтуң ажыл-ишчилериниң сагыш човааашкыны, оларның күженишкинии ажылының түнелн-дир. Огурец, кулча, перец, капуста дээн ышкаш ногаа аймаанын он-он тонна ажыг продукциязын хоорайларга чылдың-на садыглап турар.

Хол-биле кылыр ажылдарны ажыл-агыйда механизастаан, үнүштерии суттарары болгаш немелде чемнишчидилге бээрн ажыктыг кылдыр хандыртынган, минералдыг немелде чемнишчидилге бүдүрерии доктаамалчыткан. Кышкы үеде огородтуң дүүштүр чоруун бедидер талазы-биле ногаажыларга Москваның К. А. Тимирязев аттыг көдээ ажылагый академиязының эртемденери дузалажып турар. Оларның сүмелери-биле теплицага өстүрер ногааларының чаа бүгү сорттарын шенеп өстүрүп турар. Ол база эки түнелдерни берип турар.

Ам бар он беш гектар теплицага үш гектар шөлдүг теплица база немешкеп. Бо чорук келир чылын ногаалар өстүрериң калбартыр аргаиы бээр.

Алтайның теплицалыг мурнакчы ажыл-агыйының дургузазын Сибирьяның, Уралдың болгаш Ыраккы чөөн түктүң хөй-хөй ажыл-агыйларында калбаа-биле иептерсдип турар.

БЕЛОРУССИЯ

Лидскиниң «Лидсельмаш» көдээ ажыл-агый машиналар заводу корпус тударындан болгаш чаа цехке кадрлар шилип алырындан чайлаан. Щучин районуиң «Октябрьның 40 чылы» аттыг колхозунда эрги улуг бажыңны бүдүрүлге эде дерип бергеш, колхозчуларның арааныдан ажылдаар ажылчыннарны белеткеп берген. Ам ында картофель ажаар техникага элээн каш модификациияның кезектерии бүдүрүп турар.

Көдээге цехти тургускан чорук заводка элээн каш бригаданы өске чорудулгаларга ажылдаар кылдыр хостаан, кол бүдүрүүшкүнүү калбартыр аргаиы ол берген. Сезонлар арасында үеде чамдык кижилериң ажылдаавайн баар чоруу ажыл-агыйда ам читкеп.

Гродно областтың агроүлетпүрүүн хөй-хөй бүдүрүлгелери колхозтарда болгаш совхозтарда боттары филиалдарлыг.

КАЗАХСТАН

Кулиса сеялкаларын бүдүрүп үндүрериң «Целиноградсельмаш» каттыжымышкында шиңгээдип алган. Республикамың чер ажылдыгларында үк бүдүрүлге ындыг агрегаттерниң баштайгы бөлүүн чорукан. Келир чазын олариын-биле тараан сигеннер өзүл үүн келгеш, тараа болгаш мал чеми культураларны кацдаашкындан камгалавар, а кыжын хову-шөлдерге хар каъдын хатка алыспайн хөртүктедир.

Чаа модельди шиңгээдип алырынга тускай конвейерлаа тургузары негеттинээн. Ийи аңгы машиналы чыып тургузарынга чаңгыс шуушуурулга шугумүн машина тудукчулары ажыглаанар. Ындыг шуушуурулганың ажылдаар аргазын дүргедедиринге чаартыкчылар база дузалаанар. «Спутник» конвейерлерин —тускай монтаж шөлдерин тургузарын олар сүмелээнер, ам ында кулиса болгаш тараа сеялкаларын чыып эптээриниң чамдык ажылдарын чорудуп турар.

Ажылчын инициатива болгаш инженерлиг ишн санаашкын бүдүрүлге шөлдерин калбартпайн чыткаш, чаа агрегатты бүдүрүн үндүрерин шиңгээдип алыр кылдыр машина тудукчуларынга ол дузалаан. Чыл төнүүзүнге чедир 500 ажыг сеялкаларны бүдүрүп үндүрерн көрдүнген.

АЗЕРБАЙДЖАН

«Шафран» совхозтуң ажылнишчилериниң ажаан алган бүгү дүжүдү чиик автомашина багажнигинге сыца берип болур. Ынчалзажок ол адырымң хөгжүлдезиниң бүгү төөгүзүнүң дургузунда туруп көрбээн дүжүттү—120 килограмм шафраны бо чылын ажаап алган.

Шафранда эң-не үнелиг чүве—кулинариига болгаш медицинага ажыглаар чечектериниң чаагай чыттыг тычинкалары. Чымыкчы кижи бүдүн хүнде ол продукцияның чүгле хенизиг граммын хүлээп алыр пунктуга дужаар. Тычинкаларны тускай черге кургаткаш, оон соонда ажыглавче үндүрер.

Шафран негелделиг культура. Ол үргүлчүүүң ажаалдазын, хөй катап суттарарын болгаш немелде чемнишчидилге негээр. Ынчалзажок ол продукция ажжок үнелиг болгаш ажыл-агыйга улуг оруглганы бээр.

(СЭТА).

Профэвилел амыдыралы

КАНЧААР КҮҮСЕТКЕНИЛ?

«Көдээниң чурттакчыларының чуртталга, коммуналхандырылга болгаш культура байдалын улам ынай экижидер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын боттандырар дээш Таңды районнуң партия организациязы ажыл-агыйларда малчынарның амыдырал-чуртталгазын экижидеринче утланган чамдык ажылдарны чорудуп турар.

Бо чылын партия райкомунуң бюрозунга «Малчынарның өглерин чаартыр болгаш септеэр, оон культуразын беднидер талазы-биле хемчеглер дугайында» айтырыгны чугаалашкаш, кылыр ажылдарны тодаргай айтып, тускай шинтпирлерни-даа хүлээп алган турган. Амгы үеде оон күүселдезин кандыгыл?

Хыналдадан алгаш көөргө чамдык совхозтарда, ылаңгыя Дуржулга станциязында партия, профэвилел организациялары бо айтырыгны кичээнгейниң төвүнге тургулуп, организакчы ажылдарны чорутткан. Амгы үеде малчынарның тус-тус кыштагларында кудуктар, чунар-бажыңнар шупту четчир, малчынарның школа назы четпээн уруглары ясли-садиктер-биле хандыртынган, өске-даа чүүлдер кылдынган болуп турар.

Ынчалза-даа бүгү-ле ажыл-агыйларда байдал ындыг эвес. Үстүнде айтканывыс доктаалдың күүселдезин чамдык ажыл-агыйларының удуртукчулары, ында профэвилел комитеттери ук доктаалдың күүселдезиндыка оожум чорудуп, дээштиг хемчеглерин албайн турары хынаддадан илерээн. Районда мал ажылында чёдүүс дөртен ажыг кижи ажылдап турар. Ийи чүс ажыг өглерде малчынар чурттап турарлар. Ол өглерниң амгы байдалы негелдеге дүүшпес. барык чартык кезии баксыраан, «шти-дашты» эки деритпнмээн. «Революциянын чалбыжаъ» совхоз (директору В. И. Жирнов) ышкаш ындыг улуг ажыл-агыйда партия, профэвилел комитеттери бо ажылчс чогуур кижилерниң ажылдакчылары бригада чөвүлелиниң шинтпирин ёзугаар долдурар. Аңаа кымның шаңнал акшазын үүр дээш казаанын, бригадада каш кижи күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээнин, оларга кандыг хемчег онаганын бижиир. Ынчангаш паспорт — бригаданың арны, көрүнүүр.

Бригада керээзинче шилчээн чылын бергедээшкиннер турген. Чамдыкта сагылга-чурум үрекчилериң эрги хевээр-ле аңаа эрттиришпээн таварылгалар турган. Ооладап, ажыл шагы үзүп амдаажаан улуска бо арга таварышпас турган болбайн аан Ол ышкаш күш-ажылчы коллективниң моральпсихологтуг байдалын эде тургузары хөй күжениишкиннерни иеген тургаи.

Чаа арганы ажыглавар дээш үндүрген оралдажымышкыннар хилис барбаан. Чедишкиннер көстүп келген. Комбинатта 274 ажылчыннар бригада аргазы-биле ажылдап турар. Оларның хөй кезии бүдүрүлге планын күүседип турар апарган. Эмир чылын миллион ажыг рубльдиң орулгазы алдынган. Бо чылдың 10 айларында чиг-эт курлавырларын чөп ажыглавының ачызында камнадга 145 тонна этткө деп болган. Бүдүрүлге 11 айларда продукция сайгарының хемчээлин 117,8 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ортумак шөлүн өзүлдезиниң деңнелиндеп 10,2 хуу улуг болган.

12 бригада чөвүлелдериниде 36 кижи хаара туттуынган. Күш-ажылдың сагылга-чурумун ыжыглаарыга оларның күнирип турар үлүү улуг. Ай санында бригада чөвүлели бригаданың шөлүнүң бүгү кежигүннерге оларның күш-ажылга киржилгезинииң коэффициентизин барымдаалап үлей турар. Айда бир хүн үскен ажылчын 100 хире рубльди чидирип болур. Шаңнал акшадан прогул дээш каш хүүну кээшыры, ону эки ажылдап турар ажылчыга бээрин бригада чөвүлели шинтпирлээр. Ол шинтпир ёзугаар ажылчынның шөлүнүң күш-ажыл болгаш шалчыннарның бежен ажыг уругларының ясли-садик чөктүң уржугунан чымыштыг ажылиштиң үезинде аалдарында турары дыка таарымча чок. Өске-даа ажыл-агыйларда бо талазы-биле байдал үк совхозтан дээредевейн турар. Ол ышкаш малчынарның садыг, медицина, культура хандырылгазында четпестер бар. Малчынарга автолавкалар үгүле шөлүң алыр үеде баар, оларга хүн бүрүнүң чугула хереглелдиң аъш-чем бараннарын, идик-хеп аймаан эвээштп чедирип турар. ассортиментизин кызыды.

Амыдырал хандырылга комбинадының ажылдакчыларының малчыннарга база ховар барып, оларның негелделерин өөренип көрбейн турар. Оон түнелинде малчыннарның өглериниде бичии хемчээлдиг столдар, сандайлар, чунар-демирлер, суг кудар савалар, аптаралар ховар көстүр. Малчыннарның бир шыңгыы хомудалы — оларга солун, журналдарны айда үүгле бир ийи катап чедирип турары болур. Оларга лекциялар, беседалар, кино көргүзүлери база ховар.

«Бедик культуралыг өглүүле» деп социалистиг чарышты районда организастаан-даа болза, оон дээштин чавыс. Эки арга-дуржулганы нептеретпейн турар. Ынчангаш профэвилел комитеттерин, совхозтарда херээженнер чөвүлелдери бо ажылды үүге холга ап, идеимейин көдүрбейн турарыл? Мурнакчы херээженнерниң ёлёдүп, семинарларын эрттирип, аңаа дуржулгадан солчуп, өглерип канчаар шимеп-дерип алза экил дээн чижектиг түүлдерни чонга соцуургадыры ажылды экижидеринге улуг идигни бээр ийик.

Бо хүнперде районнуң малчынары ниитининг малының кыштаглаашкының организастыг, хүр-чаагай чорудар, малдың продуктулуун бедидер, баш санын өстүрер, ажыл-агый чылын чедишкинниг доозар дээш социалистиг чарышты калбартып турар. Хөй-хөй малчыннар планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерии күүседип, чайын боттарының күжү-биле 15—20 тонна чедир сигенни белеткеп алганнар. Оларның иштинде «Коммунизмниң херели» совхозтуң мурнакчы хойжулары коммунистер Х. Ш. Оюн, Д. Б. Куулар, С. О. Саая, саанчылар К. С. Оюн, Д. М. Кечил-оол, «Революцияның чалбыыкы» совхозта И. П. Сафонов, Н. С. Виноградов, Ш. К. Кунгаа, саанчылар Т. Б. Оюн, Д. И. Эрижитмаа олар болгаш өскелер-даа бар.

Он бирги беш чылдың болгаш оон үшкү чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш социалистиг чарышты малчыннар ортузунга организастап тура, оларның амыдырал хандырылгазын экижидериниң, культуразын улам бедидериниң айтырыгларын кол үүгл кылдыр көөр болза эки.

М. ОЮН.

профоблчөвүлелдиң чурттаалга хандырылга кылдынының эргелекчизи.

УКРАИН ССР. Ждановскиде Серго Орджоникидзе аттыг «Азовсталь» деп металлургия заводу — мурнакчы дуржулганың бир ииы школазы. Аңаа ада-чурт үүдүрүлгелериниң адырының болгаш ЭДЧ-ниң кежигүннери өске-даа чурттарның специалистери тускай өөредилгени эртип турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы аттыг Тршинецкиниң металлургия комбинадының кислород-конвертер цегинге ажылдаар ЧССР-ден келген төлээлекчилер тускай кацны бүдүрериниң технологиязын «Азовстальда» шиңгээдип ап турар.

ЧУРУКТА: дистрибутор машининзи А. Ф. Горшинич (башкарылга артында) ЧССР-ниң специалистеринге консультация берип тур. Б. ДЕМБИЦКИНИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Кыштаглаашкынны хүр эрттирер дээш

ХЫНАЛДАДАН АЛГАШ КӨӨРГЕ...

СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шинтпирлерин аммадырапга боттандырар дээш «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажыл-ишчилери күргүнеге мал продуктуларын садарын болгаш ниитиниң малын хүрменди кыш ажырар сорулгабиле багай эвес ажылдаанар. Совхоз күргүнеге сүт садарының чыл планын, ажыр күүсеткен. Планнан ажыр 16 тонна сүттү ажыр боттандырган. Эът садарының планын күүседиринде кырында келген. Дүк планынга 100 килограммны чедир дужаавааан. Оны күүседиптериниң аргазы бар.

Ам бо хүнперде совхозтуң бүгү малчынары кыштагларында хонушкан. Ниитизи-биле 47 хөй кодаинары, 2 сүт-бараан фермазы, 6 кодан мыйыстыг бодза мал, бир кодан чылгы бар. Кыштаглаашкын үезинде көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин малчын кодаиларны хайгаарапга алырыбиле тус-тузунда быжыглап тургускан.

Мал кыштагларын чогуур өө-шаанда септеп доозкан. Мал чемнерииин курлавыры кыштаг бүрүзүнде дүүштүүтен болгаш оон өөртүлгези ам-даа улампыланышкан. Ам бо хүнперде 7 трактор мал чемнииң сөөртүлгезинде доктаамал ажылдап турар. Малчын кодаиларда 1750 тонна сиген сөөртүп чедиртиигеи. Совхозта 6 суг сөөртүр машина ажылдап, малды сүт-биле үзүктелиишкин чок хандырып турар болгаш 5 кудук ажылдап турар.

Шык-Бажы сүт-бараан фермазында кормоцех бүрүи септеттиигеи, ажылдап эгелээн. Дөң-Терек сүт-бараан фермазында чаа янек кажаазы ажыглалда киргеи. Ол кажаа долузу-биле механизастаттынган.

Хой кажааларының иштидашты чугайлаттынган. Мал чеми каан бээр шагжалар, оңгачалар четчир. Кыштагларның санитарлыг байдалы эки.

Совхозта үш хойжу бригада, бир бот-орулга-чарылгалыг хойжу звено бар. Бригадалар арасында организастаан социалистиг чарышка Хорум-Даг салбырында Ак-Хая хойжу бригадазы тиилекчи болган. Ол бригада чүгле совхозта эвес, харын республикада эки көргүзүлүг бригаданың санынга кирип, шаңнатканы таварылга эвес. Ол шаңналга сорук киргеш, бригаданың малчынары бедиткеи социалистиг хүлээлгелерии алган. Төрүүр 100 хойга онаалтыр 90 хураганны, бир хойдан 2 килограмм дүктү кыргын алыр сөрулганы салган. Ынчангаш Дагыр-Шеминиң, Улуг-Хонууң комсомолчу-аныяктарының хойжу бригадаларын социалистиг чарышка кыйгырган.

Хорум-Даг салбырының зоотехниги Кандан-ол Моңгеевич Моңгуш аңаа ажылдаап 12 чыл болган. Ынчангаш ол ажылга оон арга-дуржулгазы улуг. Ол бригаданың чедишкиннериие оон үлүг-хуузу улуг. Оон кызымаккай ажылының түнелинде ниити улуг хойнуң баш санының камгалады бо чылын 98 хуудан кудулаваан. Оон түнелинде төрүүр 350 баш хой өзүлделиг болган.

Кандан-ол Моңгеевич Ак-Хая хойжу бригадазында болгаш Дөң-Терек сүт-бараан фермазында зооветөөредилгеии доктаамал өй-шаанда эртгирип, ону эртемге үндезилеп, чаа-чаа аргаларны ажыглап, билдилиг чорудуп турар.

Совхозтуң төп салбырында зоотехник Мира Ховалыговна Мундунай «Көдээде бригада керээзин» деп өөредилгени контрольдап холга алган. Шык-Бажы сүт-бараан фермазында шуудулга системазының эе чадазы ажылдап эгелээн.

Бо салбырда мал ажылынга бригада кер ии амыдралга боттандырар талазы-биле ажыл чорун турар. 1983 чылдың апрель айда бот-орулга-чарылгалыг хойжу звеноиу тургускан. Оон ажылын өске бригадалар өөренип көрүп турар.

Ажылчын коллективтериин ортузунга, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын боттандырар дээш оны чоига таныштырып чорутканының түнелинде малчыннар ортузунда күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыккан. Оларның ажылдан үнер-кирер чоруу кызырылган. Ажылга ээ-хаарысалга чок, арага-дарыже сундулуг кижилерни коллективтиверии ниити хуралынга тургузуп, хемчег ап, оларны кижизидип, өдип-чөзаар ажылдарны күштелдиргеи.

Аныяктарны мал ажылынче хаара тудар ажылды сөөлгү үеде эки организастап чорутткан. Совхозтуң малчынарыиың 130 кижизеи ам бо хүнперде 81-и комсомолчу-аныяктар болуп турар. Сүт-бараан фермаларында саанчыларның хөй кезии база комсомолчу-аныяктар.

Ам удавас хойнуң массалыг ооладаашкыны эгелээр. Ынчангаш чаш төлдү чидириг чок ажаап алыр ажыл магадылаттынган. Төрүүр кодаиларга сакманчыларның даңзымын тургузуп, четчелээшкиниин кылып турар.

Ол ышкаш кышкы үеде малчынарның күш-ажылын шын организастазары-биле оларның культурлуг амыдырал-чурттапгазынче, материалдыг дузаламчыны көргүзер болгаш идей-политиктиг кижизидилгезиниче ажылды утландырган.

Садыг, эмнелге черлери-биле харылзаапы тудуп, малчынарга дүргеи дузаны болгаш барааи чедирилгезии график ёзугаар организастаан. Совхозтуң девискээриниде малчынарыиы 3 автомагазии доктаамал кезип, хүн бүрүнүң чугула хереглелдиң бараннарыбиле хандырып турар. Бо ажылдарыиы көдээ Советтиң талазындан доктаамал хабгаварапга алган.

Ындыг-даа болза, ийи-чаңгыс кижилерниң чүвеии чедир билбезин, өш-биле совхозка когарал чедирип турар таварылгалар хөй. Оон улампыдан совхозтуң 130 малчыныиың 18-и өглерге чурттап, кыш ажыр ужурга таварышкан. Чайгы үеде кыштаглар тоймаглап үргедээр, оорлавр чоруктар бистиң девискээривисте кайы хөй. Оон түнелинде кыштаглаашкынга белеткел үезинде хөй акша чарыгдаар ужурга таваржып турар. Ол талазы-биле чогуур хемчеглерии ап, ындыг кижилер-биле демиселдп шыгыыралыр аиаар бис.

Совхозтуң ажыл-ишчилери 1983—1984 чылдарның мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирип, малды хүр-мелди кыш ажырар, оон чаш төлүн бүрүи камгалап алыр база ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргениидеи бээр 40 чылынга күш-ажылчы белектер-биле ужуражыр дээш шудургу ажылдап турарлар.

О. КЫЗЫЛ-ООЛ.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң коя зоотехниги.

КНО-нуң шиитпири чүге күүсеттинмейн турарыл?

Индий океанны тайбыңның болгаш үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың зоназы болдурар дутайында делегей конференциязын чыылдырарының хуусаазын КНО-да америк делегация база катап үскен. КНО-нуң Нью-Йоркта штаб-квартиразындан медеглээни болза, ук конференцияны чыылдырарын Вашингтонуң талазындан күштүг ыйышкыныың үжурунда. 1985 чылдың бирги чартыынче соңгаарлаткан. Оны баштай 1981 чылда чыылдырар деп планнаан турган.

КНО-нуң Кол Ассамблеязы ук айтырыг талазы-биле Индий океанга империалистиг дайын белеткелдерин улам күштелдирерин соксадыр болгаш ында шериг базаларын узутказар деп шиитпирлерни мооң мурнунда хүлээп алган турган. Кажадаа каттышпаан болгаш хөгжүп орар күрүнелериң бөлүү индий океан талазыбиле делегей конференциязын 1984 чылдың июнь 4-те Коломбога ажыдарын саналдаан. Ук чүгула саналды социалистиг чурттар деткээн турган.

Ынчалза-даа АКШ болгаш НАТО блогунуң талазы-биле ооң эвилелчилери Индий океанны тайбыңның зоназы болдурарының идеязын ССРЭ деткивишаан, даштыкы күрүнелерге хамааржыр бүгү шериг-далай күштерин ооң үндүрери дээш туржуп келген болгаш туржуп-даа турар дээрзин КНО-да совет делегация бадыткаан.

Ук районда АКШ-тың милитаристчи угланыышкынынга удур Индий океан чурттарының улустары аңаа тайбыңның зоназын тургузар талазы-биле боттарының күжениишкиннерин улам сыры каттыштырып турар дээрзин КНО-нуң Кол Ассамблеязынга болган ниитиполитиктиг чүгаалажыышкынар көргүскен. Тайбыңның зоназын тургузары дээш демиселге ук чурттарның демократтыг хөй-ниитизининг калбак кезектеря каттыжып кирген. Кажа-даа каттышпаан күрүнелерниң бо чылын Делиге болган чыыжы ооң чайыннанчак херечизи болур. АКШ-тың тайбың хөрээнге айыылдыг. Индий океанга хамаарышкан планнарын чүгле тайбыңга ынакшылдыг бүгү чурттарның болгаш улустарның каттышкан күжениишкииниг хемчеглери үзүп болур болгаш ук хемчеглер Индий океанны тайбыңның болгаш кады ажылдажылганың зоназы болдурарынга идиг болур дээрзин ук чыыш база катап бадыткаан.

В. МАТЯҢ,
СЭТА-ның хайгаараакчызы.

ГДР. Кызыл Шеригниң дайынчыларының 1945 чылдың апрель 25-те Эльба хемниң эриинде Торгауга америк шериглер-биле ужуражып каттышкан черинде тургускан тураскаалга веноктарны салган. Ук ёзулалды Эльба ужуражылганың киржикчизи — америк Джозеф Полковскийниң чагыын ёзугаар ону аңаа хөөржүткенин-биле холбаштыр кылган.

Дөртен чыл буруңгаар болган алдарлыг болуушкунуң киржикчилери — дайынның совет болгаш америк хоочунары аңаа чеде бергеннер. «Эльбаның ёзуузу» дээш, совет болгаш америк улустарның аразында ботботтарын билчири болгаш кады ажылдажылга дээш чүткүлдүг демиселчи чорааан Джозеф Половскийниң, ол ышкаш фашизм-биле демиселге боттарының амы-тынын берген бүгү кижилерниң тураскаалын олар сактып ёзулааннар.

ЧУРУКТА: совет болгаш америк хоочунар Торгауда. Солагай таладан оң талаже: генерал-майор А. К. Горлинский, полковник И. А. Самчук, Джозеф Половскийниң оглу — Тоедор болгаш Чарльз Форрестер олар.

АП— СЭТА-ның телефотозу.

ТАЙБЫҢЧЕ ЧАЙГЫЛЫШ ЧОК ЧҮТКҮЛ

Совет улустуң тайбыңче чайгылыш чок чүткүлү ССРЭ-ниң, бүгү социалистиг дең каттыжылгазының айыыл чок чоруун идегелдиг кампалаарынга, ядролуг дайынның айыылын чайладырынга ооң шиитпирлин эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелинде база катап тодаргай илерээн. Ындыг бодалды даштыкы парлалгаларның тайылбырларында, эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелин чугаалаанын көөрүн уламчылавышаан турер күрүне болгаш хөй-ниитизиниң киржикчилериниң чугааларында онзалап демдеглээн.

Декабрь 5-те Москвага болган парлалга конференциязы даштыкыда улуг сонуургалды болдурган, чаа америк ракеталарны Барыын Европага эккеп эгелээнй-биле холбаштыр кандыг айыылдыг байдалдың тургустунуп турарын ук парлалга конференциязынга тодаргай аналиэтээн. АКШтың ол айыылдыг базымынга харыы кылдыр ССРЭ болгаш ооң эвилелчилерин эргежок чугула хемчеглерни чогуур үезинде ап турар, а Женева чугаалажыышкынарын үскени дээш, ядролуг чепсектерниң чаа эңдере бүдүрүүшкүнүнүң айыылдыг уржуктары дээш харыысалга Вашингтонга болгаш НАТО-нуң Барыын Европада чамдык чурттарының АКШ-тың айыындан артпес чазактарына бүрүн онаажыр деп хөй санныг тайылбырларда онзалап демдеглеп турар.

НАТО биле Варшава Керээзиниң аразында шериг күчүзүнүң дең байдалын хевээр арттырарының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелиниң чехословак улус бүрүнү-биле деткип турар деп, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү, ТК-ның секретары Ян Фойтик медеглээн. Ынчангаш ЧССР-ниң болгаш ССРЭ-ниң чазактарының аразында чогуур дуглуржулга ёзугаар ук чазактар харыы хемчеглерни алыр ужурга таварышкан. Агрессориуң мурнунга бичии-даа дадагалзаашкын кылыр болза, ол чоруун кайдыг айыылга чедирип болурун бистиң улустарывыс эки билир, ынчангаш ук хемчеглер оларның төөгүлүг дуржулгазынга бүрүн дүгжүп турар. Чехословакия — социалистиг дең каттыжылгазының, Варшава Керээзиниң организациязының антиимпериалистиг күштериң калбак фронтузунуң чарылбас кезээ.

НАТО-нуң агрессчи бөлүктери, хамыктың мурнунда АКШ-та агрессчи бөлүктер «Першинг-2» болгаш чалгының ракеталарны Барыын Европага тургузуп эгелээниниң соонда, социалистиг чурттар эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелинде айыткан эргежок чугула харыы хемчеглерни алырындан өске арга чок апарган деп, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнүнге кандидат **Нинге Ланге** чугаалаан. Ядролуг халапты чайладырынга идепкейлиг салыышкынны кинрери Герман Демократтыг Республиканың даштыкы политиказының бирги чергениң ужур-дузалыг соруглазы боол турар. Совет Эвилели-биле кады демниг хөделип турган, бис чаагай сеткил болгаш угаан-сарыыл тиилеп үвүүн дээш бүгү чүүлдерни кылыр бис. Бүгү делегейге тайбыңны камгалап арттырары дээш демисел уламчылавышаан турар.

Боо-чепсекти эңдере бүдүрериң кызырарының болгаш чепсегленишкинни дүжүрениң айтырыгларынга Совет Эвилелиниң чөптүг, принципиалдыг туружүн эш Ю. В. Андроповтуң Медеглели база катап бадыткаан деп, Вьетнамның **«Нян зан»** солуну бижээн. Женева чугаалажыышкынарын аваитористиг милитаристчи сорулгаларга ажыглаарың бодаан Каттышкан Штаттарның чүткүлү ук чугаалажыышкынарга ССРЭ-ниң киржир аргазын үскен. Бодунуң болгаш социалистиг дем каттыжылга чурттарының айыыл чок чоруун хандырар дээш Совет Эвилели чогуур харыы хемчеглерни алыр ужурга таварышкаының дугайында совет удуртукчунуң Медеглелиниң бүгү дешилелиг болгаш тайбыңга ынакшылдыг күштери бүрүнүбиле деткээн.

Чаа америк ракеталарыны Европага тургузуп эгелээнии делегей байдалын улам дүшкүүредип турар болгаш ядролуг дайының айыылын күштелдирип турар айыылдыг базым-дыр деп, АКШтың Компартиязының национал даргазы **Г. Уинстон** чугаалаан. Женева чугаалажыышкынарының үзүлгени дээш харыысалга Рейганның администрациязынга болгаш ооң натожу эвилелчилериниг бүрүн онаажыр деп, ол онзалап демдеглээн.

Ынчангаш совет чазак ажык чок апарган чугаалажыышкынарның херээ чок деп кончуг шын шиитпирин хүлээп алган болгаш бодуның күрүнезиниң база социалистиг өске-даа чурттарның идегелдиг айыыл чок чоруун хандырарынче угланган харыы хемчеглерни ап эгелээниниң дугайын чарлаан деп, Г. Уинстон онзалап демдеглээн. Эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелинде айыткан ССРЭ-ниң туружу принципиалдыг болгаш тодаргай, чүл дээрге Совет Эвилели, социалистиг өске-даа чурттар ышкаш, ортумак ыракшылдың-даа, стратегтиг-даа ядролуг чепсектерин кызырарынче угланган кандыгдаа базымнарны чугаалажып көөрүнге белеп боол келгеп болгаш белеп-даа боол турар, ынчалза-даа күштерниң тургустунган дең байдалын Барыын чүнке ажыктыг кылдыр өскертирин кажан-даа болдурбас. Шериг күүзүнүң талазы-биле ССРЭ-ден артык күштүг болур дээш Вашингтонуң бүгү оралдажыышкыннары кажан-даа боттанмас. Ортумак ыракшылдыг ядролуг чепсектер талазы-биле Женева чугаалажыышкынарындан ССРЭниң үнүп чораанының чылдагаанны АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилериниң кара сагыштыг туружунда болган деп, совет төлээлекчилер оларны буруудаткан дээрзин Лондоннуң **«Файнэншл таймс»** солуну бижээн.

АКШ Европага ракеталарын тургуспушаан турда, ССРЭ Женева чугаалажыышкынарынче удавас дедир ээп келир боор дээр бодалдар хей хоозун чүведир деп. Японияның **«Иомиури»** солуну демдеглээн. Европага америк ракеталарны тургузуп эгелээн-даа болза, Женева чугаалажыышкынарны дөмей-ле катап эгелзор деп Барыын чүк чурттарының шын эвес бодалын Москвага болган парлалга конференциязынга кылган медеглелдер тодаргай көргүскен деп, ол-ла солун айыткан.

(СЭТА).

МЕДЭЭЛЕР, БОЛУУШКУННАР, ФАКТЫЛАР

ЛИССАБОН. Порту хоорайда кылымал волокиолар бүдүрер португал үлетшүр компаниязының ажылчыннары 10 ай чыгыы үе иштинде шалың албаан. Ынчангаш 1500 ажыг ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның өг-бүлелери амыдыраар хөреңги чок арткан.

Компанияның кедергей берге байдалга таварышкан ажылдакчылары найысылалче тускай делегацияны чоруткан, ук делегация компанияның дерзин аажылаашкынын соксадырын эрге-чагыргалардан чедип алырын оралдажып турар. Тургустунган байдалдан үнер дээр болза, компанияның будүрүлгелерин күрүне контролюнга дамчыдып бээр херек деп, профэвилел организациялары иеген турар.

КАТМАНДУ. ЮНЕСКОнуң саналын ёзугаар «даглыг районнарны комплекстиг хөгжүдерининг делегей төвүн» Непалда тургускан. Ооң соругалагы болза Гиндукуштуң болгаш Гималайларның даг системаларын шинчилээринде, даглыг районнарның байлак бойдус курлавырларын камгалаар, катап тургузар болгаш ажыглаар талазы-биле эртемге үндезилеттинген сүмелерни ук девискээрниң чурттарының чазактарына бээринде болур. Ук төптүң байырлалдыг байдалда ажыдып турда, Гиндукуш болгаш Гималайлар Азияның мурнуу чүгүнүң экологтуг балансызында ажок улуг рольду ойнап турар деп, Непалдың премьер-министри Л. Б. Чанд демдеглээн.

Гиндукуштуң болгаш Гималайларның бойдузун камгалаарының аң чүгүлә негөлделерниң бирээзин болза даглыг районнарның чурттакчыларының амыдырал байдалдарын экижидеринде болур деп, ЮНЕСКО-нуң чиңгине директору Амаду Махтар М' боу бодунуң чугаазына демдеглээн.

ТОКИО. 50 хардан өрү назылыг японнарның оранчок хөй нуруузу оларны күш-ажыл керээлериниң негелделерии ёзугаар назы-хары улгаткан дээш ажылдан үндүрер үениң кээрин корлуп манап турарлар. Ындыг япоинарның үштүң ийи хуузу мурнунда ап турган ажыл төлевирниинг он хуу безин четпес кезээн пенсия кылдыр алыр апаар деп, «Акахата» солун бижээн.

Амгы байдалдарда пенсия акшазы бора будун чеменнирииге безин чедишпес боол турар. Күрүне акшахөреңгилерин «шыңгыы камнаар» дугайында консерваторларның чазаанны чорудуп турар политиказы хамыктың мурнунда социал хереглелдерге чыгырдалдарга хамааржыр. Кырганнарны чингелделиг медицина дузаламчызы-биле хандырарын бо чылын күш чок болдурган. 1984 сан-хөө чылында кадык камгалалының хереглелдеринге көрдүүген акша-хөреңгилерни база катап 300 миллиард иенге кызырарын планнаан. Ооң-биле чөргелештир шериг хереглелдеринге чарыгдалдарны, ооң мурнуида чылдарда ышкаш, 6 хуудан ажыг кылдыр көвүдедири көрдүүген.

ЛОНДОН. Янзы-бүрү социал программаларга «шыңгыы камналганы» чазактың чоруткан политиказының үржүүндан оон баштай качыгдаан кижилерниң санынга Великобританияның херээженнери хамааржыр. Ол дугайын лейборисчи-херээженнериниң Лондонга болган конференциязынга чүве чугаалаан. Великобританияның лейборисчи партиязының удуртукчузу Н. Киноик медеглээн.

Кадык камгалалынга болгаш хөй-хөй херээженнер ажылдап турар социал хандырылганың өске-даа адырларынга чарыгдаар күрүнениң акша-хөреңгилерин кызырган чорук херээженнерни ажылдан массалыг үндүрер чорукка чедирген деп, ол демдеглээн. Ооң аңгыда, М. Тэтчериің чазаа ылангыя бот иелерге көрдүнген социал дузаламчы акшаларын база кызырган. Ол чорум оларның өг-бүлелерин кедергей ядыы-түреңги байдалга чедирген деп, лейбористерниң удуртукчузу айыткан.

ЛИССАВОН. Португалияда орук-транспорт өзал-ондактары ажок улуг хемчеэлдерде четкен. Ында парлаан сан-түңнерни ёзугаар алырга, бо чылдың эгезиниден бээр чүрттүң оруктарынга 18 мүң хире янзы-бүрү озал-ондактарны бүрүткээн, ук озал-ондактарның түңнелиниде 1230 ажыг кижи өлген болгаш 7700 кижи аар кемдээшкиннерге таварышкан.

Португалияда автомобиль озал-ондактарының бедик деңнелиниң кол чылдагаанары машинаны чорударын эмин эрттир дүргедедиринде болгаш машинаны эзирик башкарарында боол турар.

(СЭТА).

ШВЕД КОММУНИСТЕРНИҢ ЧАГААЗЫ

СТОКГОЛЬМ. Европаның соңгу талазын ядролуг чепсек чок зона кылдыр чарлаарынче угланган швед чазактың күжениишкиннериия Швецияның коммунистери деп ажылчын партияның Баштаар черииың күүскому деткээн. Ук күжениишкиннер чүрттүң национал эрге-ажыктарынга дүгжүп турар деп ук партияның чазакка чоруткан чагаазында онзалап шыйган.

Швецияның чаңчыл болган нейтралитединге хора чедирип турар болгаш чүрттү НАТО-нуң салдарынга киирериие угланган коалистиг партия баштаан барыын үзелдиг швед күштериің хөделишкиннерин ук документиде чидиш-биле шүүмжүлээн.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫ КАЛБАРТЫР

ГАВАНА. (СЭТА). Кадык камгалалынга кады ажылдажылга талазы-биле ЭДЧ-ниң докгаамал комиссиязының ээлчегліг хуралы Кубаның найысылалынга болуп эрткен.

Чаа америк ядролуг ракеталарны Барыын Европага тургузуп эгелээни-биле холбаштыр делегей байдалының онза нарыыдаан бо үезинде Совет Эвилелиниң принципиалдыг туружун илереткен СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелин ук хуралдың киржикчилери бир үн-биле чүүлдүг деп санаан.

Кады ажылдажылганың ажыктыг чоруун бедидер сорулга-биле, ылангыя оиу керээлиг үндезинче шилчидеринге хамаарышкан хемчеглерни комиссия айыткан. Ук хуралга 1984—1985 чылдарда комиссияның ажыл планын бадылаан, ол ышкаш 1986—1990 чылдарда, а кедизинде барып 2000 чылга чедир медицина эртеминиң, техника болгаш кадык камгалалының талазы-биле ЭДЧ-ниң кежигүннери чүрттарының узун хуусаалыг кады ажылдажылгазының кол угланыышкынарын тодараткан. Иммунобиологтуг эмнерни будүрерин кооперастаар, а ол ышкаш медицина техниказын хөгжүдер болгаш эмнер аймаан ажылдап кылыр талазы-биле боттандырып турар хемчеглерниң онза чугулазын демдеглээн.

НАТО чөвүлелиниң сессиязында

• **БРЮССЕЛЬ.** Соңгу-Атлантика блогунуң кежигүннери чүрттарның даштыкы херектер министрлери кирээшкен НАТО чөвүлелиниң ында боол турар сессиязынга НАТО-нуң чаа чиңгине секретарынга Великобританияның даштыкы херектер министри турган лорд Каррингтон соңгуттурган. Ол ук эрге-дужалга Йозеф Луисту солаан.

Диптерден медээлер

БЕРЛИН. Хостуг немец профэвилелдер каттыжыышкынының кадыкшылга черлеринде кышкы сезон эгелээн. Республиканың чараш бойдустуг черлеринде дыштанылга бажыңнары, санаторийлер болгаш профилактооийлер баштайгы дыштаныкчыларны хүлээп алган.

ГДР-ниң мурнуу чүгүнде түтле Зуль округка безин декабрьдан эгелээш мартка чедир 100 мүң ажыг кижи шелээзиниң үезинде дыштанып болгаш кадыын экижидер. Дыштанылга өрээлдери, кино болгаш спорт залдары, эштир бассейиner, солярийлер оларның эргезинде турар.

Профэвилелдериниң кадыкшылга черлериниң четкизи республикада доктаамал калбарып турар. Ылаңгыя өг-бүлелер дыштанып пансионаттарны, урулгарга тускай специализастаан комплекстерни тударынче чугула кичээнгейни салып турар. Ниитизи-биле ГДР-де профэвилелдериниң чингеткен өртектиг путёвкаларын ёзугаар чылдың-на 4 миллион хире хамаатылар дыштанып турар.

АФИНЫ. «Ниити рынокгуң» киржикчилери чурттарның күрүнелер болгаш чазактар удуртукчуларының деңнелинде эрткен Европа ниитилежилгезиниң чөвүлелиниң (ЕНЧ-ниң) Афиныга хуралы кандыг-даа түңнелдер бербээн. Ниитилежилгениң аграр политиказын эде көөрү болгаш «он күрүнелериниң» бюджединге Англияның киирер ужурлуг дадывырының хемчээли чижектиг. ЕНЧ-ге ындыг чүгула айтырыгларны ук хуралга чугаалашкан.

Афины хуралынга чөрүлдээлер ооң киржинчилериниң чугаа санында улаш чидиглеиип турган деп, Франциияның «Юманите» солуну демдеглээн. Көдээ ажылагый айтырыгларының болгаш ниитилежилгениң бюджединге Великобританияның сан-хөө салыышкынының хемчээлин тодарадырының талазы-биле англи-француз шыңгыы чөрүлдээлер бар дээрзин ук солун айыткан. «Либерасьон» солунуң бодалын ёзугаар алырга, Афиныга ужуражылышкынның буурап дүжерин шупту баш бурунгаар билип турган, ынчалза-даа ооң ол хире тодаргай болуруи кым-даа бодаваан. Ийи хүн үргүлчүлээн ук хуралга ооң киржикчилериниң ундаргай чоруу илдең болган деп, «Матэн» солун онзалап шыйган.

АММАН. Ливанның национал-патриотчу күштериниң болгаш ук чуртка тайбыңы деткиир талазы-биле араб күштер составында кирип турар сирия шериглериниң туруштарынга хамааржыр даглыг Ливанның чамдык районнарын күштүү-биле бомбалаан АКШ-тың Ливанда чаа агрессчи үүлгедиглерин. ол ышкаш америк-израиль шериг сүлчээзин Иорданияның национал хуралы шиитпирлиг буруу шапкан.

Чазакка хамааржыр Петра агентилелдиң тускай дыңнадыында чугаалааны болза, АКШ биле Израильдиң арасында стратегтиг сүлчээни болгаш сирия шериглериниң туруштарын америк ужар үүлдүң бомбалаанын национал хурал «бир үн-биле буруу шапкан».

Национал хурал депутаттарының бодалын ёзугаар алырга, ук сүлчээ Чоокку Чөөн чүкке тайбыңы тургузарының бүгү арганарын буурадып турар болгаш АКШ-ты Израильдиң дорт эвилелчизин болдуруп турар деп дыңнадыгда айыткан.

БУЭНОС-АЙРЕС. 1976 чылдың марттан эгелээш чуртка бүгү эрге-чагырганы контрольдап келген Аргентинаның шериг хунтазы бодуның дүшкенииың дугайын чарлаан.

Бо чылдың октябрь 30-де болган бүгү-ниити соңгулдаларга тиилелгеии чедип алган радикал хамааты эвилелдиң партиязының удуртукчузу — чаа президент Рауль Альфонсинге эрге-чагырганы декабрь 10-да албан ёзуузу-биле дамчыдып берген.

ТОКИО. Сеулдуң төвүнге болган чазакка удурланган чыскаалды Мурнуу Көрейниң политиказы баскан. Ук чыскаалга янзы-бүрү аныяктар организацияларының 500 хире төлөөлекчилери кирипшкен. Ук удурланыышкынының он ажыг организакчыларын полиция тудуп хоругдаан. Чыскаалганнар «Диктатор Чон Ду Хван сөнзээн!» деп кыйгы салып, политика талазы-биле хоругдатканнарны хостаарын негээн лозуиларны тудуп алган чорааннар деп. «Асахи» солун дыңнаткан. Сөөлгү ийи айда Мурнуу Көрейге Сеулдуң реаксылыг эрге-чагыргазынга удурланган чыскаалдарының 400 хире киржикчилерин тудуп хоругдаан деп парлалга бижээн.

ЛУАНДА. Ортумак ыракшылдыг америк ядролуг чепсекти Европа черинге тургузуп эгелээнии Африканың депшилгелиг күштери килеңбиле буруу шаап турар деп. Мурнуу Африканың африкан национал конгрезииің (АНК-ның) ында парлалгага тараткан медеглелинде чугаалап турар. Барыын Европа күрүнелериниң чүрттакчыларының удурланыышкыны турбуже, Рейганның администрациязы Барыын чүктүң чамдык чүрттарының чазактарының түүлдүгүзүүшкүнү-биле бодунуң карасагыштыг планнарын боттандырып эгелээн деп ук медеглелде айтып турар. Женевага чугаалажыышкынарны чогум-на харын АКШ бодуның ийи арынныг политиказы-биле үзүп бууратқан, бүгү совет тайбың саналдарының чаңгызын-даа хүлээп албаан. Барыын чүктүң пропагандазы Европага өлүмнүг америк чепсекти тургузарынга хамаарышкан айтырыг талазы-биле бүгү түүлдериің херек кырында байдалын шын эвес көргүзерии ораладжып турар деп медеглелде айыткан. Чогум-на харын Женевага чугаалажыышкынар үргүлчүлевишаан турда, АКШ делегейниң дыка хөй девискээрлеринге бодуның агрессчи үүлгедиглерин шыңгыы идепкейжиткен. Ылаңгыя Вашингтоннуң дайынзырак бөлүктери Гренадага удур ханныг агрессияны кылган. Чоокку Чөөн чүкте калчаараан Израильдиң сионистеринге бүгү талалыг дузаламчыны көргүзүп келген болгаш ындыг дузаламчыны көргүзерии ам харын улам күштелдирген деп медеглелде демдеглээн. Ак бажыңның ук политиказы тайбыңга болгаш делегейниң айыыл чок чоруунга кыжаныг боол турар. Ядролуг чепсек ажыглаар дээр угаан-сарыыл чок чоруктуң политиказындан ойталаарын бистер АКШ-тан негеп тур бис деп, АНК-ның медеглелинде айыткан.

(СЭТА).

ДАМАСҚЫГА ЧЫСКААЛ

ДАМАСК. Империализмниң болгаш сионизмниң чимээнишкиннериие удур сирия ажылчы чоннарының массалыг чыскаалы Сирия Араб Республиканың найысылалынга болган. Вашингтонуң болгаш Тель-Авивтиң Чоокку Чөөн чүкте үргүлчүлевишаан турар милитаристчи үүлгедиглерии болгаш Сирияга база депшилгелиг өске-даа араб күштерге удур оларның өөскүткен өжөэниинг кампаниязын чыскаалганнар килеп-биле буруу шапкан. АКШ-ның болгаш Израильдиң агрессчи чүткүлдерии ойтур шаварынче утланган сирия удуртулганың политиктиг хемчеглерин бүрүн деткээн турарын митингиге чүве чугаалаан хөй-ниитиниң төлөөлекчилери медеглээннер.

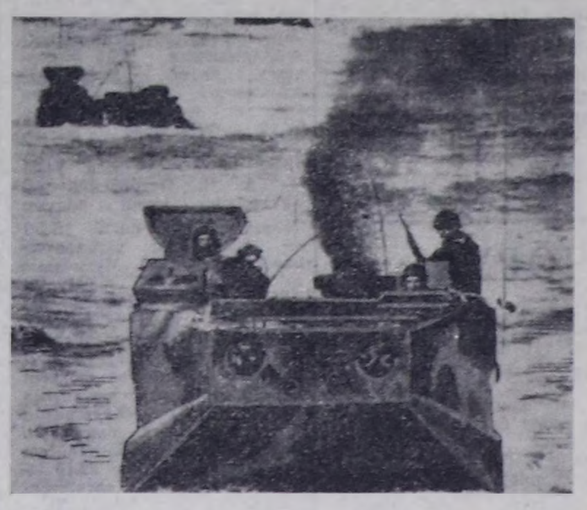

БЕЙРУТ. Америк администрация Ливанның болгаш өске-даа араб күрүнелериниң иштики херектерин холгаарлаарын улам күштелдирер болгаш калбартыр сорулга-биле Ливанда бодуның шериг күштериниң санын көвүдедип турар.

АКШ-тың шериг-далай күштериниң база бир беш корабли чурттуң эриктеринде чедип келген, олар Гренадага удур ханныг агрессияга киржип турган 1800 далай чадаг шериглерин эккелген. «Хөй националдыг күштер» дээр шериглериің хууда составын болгаш техниказын дүжүрерин дүн-хүн чок үргүлчүлеп турар (чурукта). Танкыларны, куактыг транспортёрларны, үгер-бооларны, миномёттарны болгаш шериг ок-чемзектерин эрикке баржалар болгаш вертолёттар-биле эккеп дүжүрүп турар.

ЮПИ — СЭТА-ның телефотозу.

Израиль эжелекчилериниң калчаадыг үүлгедиглерииге удурланган, оларны чурттан бүрүнү-биле болгаш чугаа чокка үндүрер дугаймида шегелделерии деткээн бүгү-ниитиниң ажыл соксадымышкыны Ливанга болган. Ооң үезинде найысылалдың далай өртээли ажыл чок калган, күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң албан черлери, хөй чурттакчылыг пунктуларының магазиннери хагдыныган.

ЧУРУКТА: израиль эжелекчилериниң тавазындан аймыыгыг хемчеглерни биле туре-ла, ук ажыл соксадымышкынынга киряшкен магазин эзэзиниң садыын израиль солдаттар демдеглеп ап турлар.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

МӨҢГҮН-ТАЙГА ЧУРУМАЛДАРЫ

Чалгаратпас тарбаганнар ижээй берген.
Шегетейлеп дыка дүргеп халдып ор бис.
Сарыг хову, ала даглар солчуп-ла чор.
Селбейгилээн сарлыктар-ла таваржыр-дыр.
Мөген-Бүреп, сенче углаан баштайгы оруун
Бөгүн солун тоолуп болуп ажыттыңды.
Инек-Даштыг Бүүрелер, Тоолайты
Иимр каксы көвей тева көшкензит-дир.
Шара-Нуурда моол өглер кежээки оду
Сарыг шайлан кириңер деп чалааизыг-дыр.
Мөген-Бүреп, сенче узуп мээң оруум.
Бөдүүп чылыг тоожу дег шөйлу берди.
Аккыр долу дүшкеп ышкаш оргу Кажкты
Саат чокка шимеңнедип эрткеп соонда.
Ак-ла сүвүр мурнувуста чайнай берди.
Сайн байна, меңги баштыг Мөңгүн-Тайга!

. . .

Таскыл бажы аккыр эңчээн эштип алган.
Тарбаганнар ижээнинде чыргай берген.
Аганак-ла эрес чаңы киткей берген
Аккыр харда торуңнайның маңнап чоруур
Олап ажар — Хемчик бажы
Ондагайлыг көшке-хоруум.
Чуңма, телер өөр-өнер болу берген
Кадыр сында бышкыргылап өттеп чоруур.
Чурттуң каазын, өндүр байлаан көрүп болур
Кайгамчыктыг бүрүн оран Мөңгүн-Тайга
Олап ажар — Алтай чурту,
Оглуң, кызың кудалажыр.
Дээрде сыннар эдектелип кирзе-кирзе,
Деңдин делгем ховуларга барып үзер.
Дээр өөрүн хунаап чылар Цагаан-Нуур
Дескп чалгынын сүрүштүр чуур, семи уткуур.
Ында — моол наймаалчы өөнүктер
Ыры-шору каймн бээр дыңналып кээр.
Талыгырда дүдүскекте Хархираа —
Казах дагда «Медео» дег кайгамчык!
Даады аңаа көвей чурттар аразында
Конькичилер маргылдаазы болур-даа чер.
Чаймн аңаа аржаан суглар аттыгар
Чалмы күштү кымга-даа бол эгидер.

К. ЧЕРЛИГ-ООЛ.

ЧЕДИДЕН ОН ЧЕДИ ХАР ЧЕДИР

Элээдилериң сонуургалдарын барымдаалап тургускан чүс ажыг клубтар Пенза хоорайда, а база бир бежен мындыг клубтар Пенза областа ажылдап турар. Ында 7-деп 17 хар чедир барык 20 муң хире ооллар, урутлар школа-ларда кичээлдериниден хостуг үезин эрттирип турарлар.

Үлетиүр бүдүрүлгелериң, партия, профсвиллел, комсомол организациялары, улус өөредилгезиниң органнары, күш-культураның район комитеттери болгаш чурттаалга-коммунал конторалары элээдилериң чурттап турар черлериниң аайы-биле чорудуп турар ажылдарга идепкейлиг киржип турар.

«Орлёвок», «Кристалл», «Романтик», «Штангист», «Снайпер», «Алдын ход хантары» деп клубтарга элээдилер улуг сонуургал-биле барып турарлар. Техниктиг чогаадылга, бажың ажыл-агыйы, хөй-хөй мергежилдерни шиңгээдип алыры, эстетиктиг кижизидилге, спорт дээш үк клубтарга элээдилериң сонуургавас-ла чүвези чок. Ол клубтар «берге кижизидилгелиг» ооллар, урутларыны база ажыктыг херектер-биле хаара тудуп турар. Милициниың үчёдүнда турар ооллар, урутларыңың 80 хуузун элээдилер клубтары боттарының хайгааралыңга алган.

Пензанның девискээр тудуг эргелелиниң чурттаалга-коммунал конторазының «Тудугжу» клувуп үстүкү класс-чыларның эргезиниге берген. Аңаа олар архитектура бөлгүмүн организастаап, чурттаалга бажыңнарының, стадион-нарының, Культура ордуларының макеттерии (чурукта) төлеппилеп тургузуп турары.

Ю. НАБАТОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БОЛБААН ДОЙ

Рассказ

Беш каът улуг бажың. Аңаа мырыңай чүс чөэрби аал ишти чурттаар! «Шаанда шагда болза, бо хире улут өргээге арбан хамаан чок, бүдүн сумуиуң бүгү өрегелери-даа хос кире бээр боор, уругларым» — деп, ол магалыг бажыңдан квартира алган сезен харлыг Седип-оол ашак чугаалаан-даа.

Бажыңның даштын безин каастап, шеверлеп каанын кижи магадаар. Артында угулзалап каан дивес силер бе! Соңгазының карактары, балконнары ак-көк, а ханалары ак. Даштьі безин ындыг чараш өргээниң ишти та чүү хире шевергин чүве! Аңаа хамаарыштыр база-ла демги Седип-оол кырганның сөстерин кинрип болур: «Бо бажыңның иштиниң каас-чаражын чүү дээр оиу! Ана карак шокараңнаар чүве-дир. Өрээлдериниң хөйүнге мен дег кырган кижи мырыңай аза бээр ышкажыл мен. Ында аъш-чем кылыр, чунар болгаш шеверленир черлер, изиг, соок сут дээш, черле чүнү чок дээр. Ынчангаш мен дег кырган кижи моон мырыңай үнмейн чурттап болур, магалыг-ла өргээ чүве-дир».

Көрбээн чүвези чок, көдүрбээн хөнээ чок ол бууруп баштыг кырганның сөстеринге кижи каттышпайн баар арга чок. Шынап-ла, кызыл шынын соглээн-дир.

Иван Скверный дээр кижиниң өг-бүлези база демги бажыңга көжүп кирип алган чүве-дир. Квартиразы мырыңай дөрт өрээлдиг, ана хову дег хостуг. А өг-бүленің ишти чүгле үш кижи: Иван Скверный, ооң кадайы Тамара Иванова (бадылажырда фамилиязын өскерт-пээн хире) болгаш оглу Михаил. Ол аңаа кээр мурнунда ындыг-ла эки билдинмес турган. Кымны кым билир боор: кижи-ле хөй болгай.

Бир-ле кежээ бажыңга үжээлээр олурда, Иван Скверный чугаалаан-дыр:

— Чаа бажыңны алдывыс. Ол эки-дир харың. Ынчалзажок соң даарта деп чүве бар. Ону утпас херек. Биске ам-даа хөй чүве четпес. Чиик-кара садып алыр. Чайлаг-турлаг тудар...

— Чүнүң дугайын элдээртип орарың ол, Ваня! — деп, кадайы Тамара Иванова үзе кирип айтырган.

Ванязы кадайынче кажарышыргыы коргеш, карак баспышаан, хүлүмзүрүй аарак харыылаан:

— Акша чытталбас дээр геп.

— Сээң чугааң ужурун билбейн-дир мен. Та чүнү чулчуруп орар кижи сен.

— Эх, кадайның-даа чогенчиин! — дээш, Ваня бажыңың чушкуузуун дырбаан. — Канчап билбес чүвел! Мында мырыңай чанывыста, кончуг улуг бажың тудуп турар ышкажыл. Ол тудугдан кавырактаныр деп орарым ол-дур ийин. Ында таныныл ашакка бир шил кылаң-караны мындаа-ла хөйлаадып каан болбазык мен бе, кадай... Манза, туүйбу, цемент дээш, черле чүнү чок дээр! Ана төктүп чыдар чүве ышкажыл.

Удаваанда-ла Иван Скверный оглу Мишаны эдерткеш, кожазы тудугдан «кавырактаныр» эгелээн.

Ооң квартиразының бир хос өрээли шуут-ла тудут материалдарының склады апарган. Оонактай одура хи-рээлеп каан шала манзалары, саазын шоодайда савалаан цемент өрээлди чык долган.

Чамдыкта даштын зокикте кижи соктаарга, Иван Скверныйның кадайы Тамара Васильевна коргуп, чүрээ ат-пандайнып турар апарган. «Бажың эргелелиниден хы-налда кылып келген улус көрүп каапса канчаар?! Ат болганы ол...».

Ол бир-ле катап бодунуң дүвүрээзиннин ашаа-биле үлешкен.

— Дөө өрээлде хамык «олчаны» канчаар кижи сен? — деп. Тамара Ванязыны чугаалаан. — Ооң хөйүн-ден «мырыңай» коргуп орар апардым...

— Корткаш чоор сен, кадай — деп, демгизи дүштеп-даа чок харыылаан. — Бис ону Миша-биле дүне дажыг-лап каапгар бис.

Дүне шоолуг удувас Седип-оол ашак бир-ле катап Иван Скверный оорлап эк-келген манзаларын хирээлеп чыдырда кырынга баргаш, билбээченнеп айтырган.

— Че, кожа, манза-биле чүнү канчаарың ол?

— Мында аар-саар септелге бар, ында хереглээр дээш — деп, демгизи харыы-лаан.

— Шала кылыр тудуг манзазы ышкажыл бо — деп, ашак элдепсинип чугаалаан.

Иван Скверныйның аш куу арны улам-на хуулуп, оңгак карактарында өжээнниг отчугаштар чайнай бер-геп.

Седип-оол сести бергеш, аксын тыртып, ара соксааш чоруй барган.

Иван Скверныйның подъездизиниң чанында ийи дүне улаштыр машина дагжап хонган соонда, ооң кадайы шөлээп улут тынып, сеткилп ажаан.

Дараазында чылдың чазынында Иван Скверный чүзү боор, чайлаг-турлаан тудуп эгелээн. Оозу шынап-ла тулган кылдыр бүдүп бар чыткан. Баштай девискээрни долгандыр херимнээн. Ону шала кылыры-биле хоюглап, араазын ховулдап каан, бир дески, чаңгыс аай хемчээлдиг сарыг дыт манзадан кылган. Манзаларның ховулдарын, көрзеңнерин эптеттир суптарга, чүве көстүр тиг хамаан чок, сут өдер безин дыдык тывылбас апарган.

Херимни кылып доозупкаш, Иван хөөрзөн:

— Че, кайы хире-дир, Тамара Васильевна? Бажың-балгат оон-даа артык болур деп бил!

Тамара Васильевна чүве ыыттаваан, анаа-ла чылбарты хүлүмзүреп каан.

Ашаанаң арай карак ажыттаар чаңынга ол ындыг-ла таарзынмас. Ынчалзажок аңаа ажыы-биле удурланыр-ындан база дидинмес, ооң каржы-дерзин аажы-чаңыдан коргар. Ийи аңгы удурланышкак бүдүштүр ол ийи кижиниң салым-чол таварылга боон ынчаар дүштуруп каан. Таныжып турган баштайгы үезинде-даа, өглеңгенииң эгезинде-даа Иван Скверный бодун төлептиг, эки бүдүштүр кижи кылдыр көргүзерин оралдажып турган. Иванның ындыг чазый-чилбизин, оор, бузутчузун Тамара баштай билбээн. Тускайлаң амыдыралдыр апарганының соонда элээн болганда, Иванның чес-холазы көстүп келген. Ооң чугаалаан-на чүвези олча-ажык, акша-төгерик апарган. «Кажар чурттаар», «халас кежик четтирер», «акша чытталбас» дээр состер Иванның аксында чышпыр даарап каан чүве дег, оон дүшпестээн. Иванның ойлук чок бүдүжүн Тамара орайтай бергенде эскерип билип каан. Ажыт-төлдүг апарган улус чүнү канчаар боор кылдыр бодааш, Тамара кулакты кыскаш олурупкан. Ол ажылчын кижи. Ынчангаш аксында чинр аъш-чемни, эктиңге кедер идик-хепти ажыг дерин төп тургаш, кызыл күжү-биле ажылдап алырын бодаар. А Иван ындыг эвес...

Баштай участокту ынчаар херимнеп доозуп алганнар. Кедергей-даа бедик херим: үш метр ажыг! Ынаар кижи ажып кирер ужур чок, чүгле куш ужуп эртер деп болур.

Бажың кылыр бетинде, черни казып тургаш, адаанга тулган улуг шыгжамыр оңгарын цементиден кудуп белетккээн. Ооң соонда ба-жыңның бодун база шуут-ла цементиден кудуп «бүдүрген. Хөмүр-даш хүлү безин коңгус холуваан. Чүгле әлезин, сай, дой бичии холаап, ба-жыңны тургузупкан.

Ол бүгүне Иван Скверный чаңгыс көпеек-даа үндүр-бээн. Шуптузуп оорлап алган материалдары-биле кылган. Кырган Седип-оол ашак чайлаг-турлаглыг эжинге чораап, зэп чанары-биле кел чыткаш, демги Иванның чаа бажының көргеп. Ашак ону магадап кайгап турда, чаны-биле эртип чыткан танывазы кижи аңаа чугаалаан:

— Чүл өгбе, ана адаар-гап, кайгап тур силер бе? Шыдаар эрлер тургулаар аа?

— Увааа... — дээш, ашак оон ыңай чүве ыттавайн барган. Седип-оол ашак бажыңынга чедип келгеш, кадыкыраанынга чугаалап-тыр.

— Аттыг-ла бай кижилер тургулаар-дыр ам, кадай. Бо кожавыс Скверныйның чайлаг-турлаан коргеш, магададым.

— Ажылчын кижилер ындыг-ла ыйнаан — деп, ол тоомча чок харыылаан. — Аңаа адаарган, магадааш чоор сен.

— Чоя, кадай, ынча диве — деп, Седип-оол демгизиниге удурланган. — Скверный дээрэи бодуиуң кызыл күжү-биле, ак сеткилдиг күш-ажылы-биле байып турар кижи эвес ышкажыл. Чоннуң оичү-хөреңгизиин карак ажыттап, оорлап алгаш, бай-ың турарларың бирээзидир. Ону ынчаар амдажыттас херек.

Бир катап Иван чаа бажының дойлаар деп турда, шагдаа хептиг эрлер кирип келген. Оларны көрүп каашЬ Иван Скверный сестнп турган. Кирип келгеннериң бирээзи, лейтенант дужаалдыг шагдаа айтырган.

— Бажыңның ээзи Иван Скверный дээрзи кымыл?

— Мен.

А. КУУЛАР.

ЮБИЛЕЙГЕ УТКУШТУР

Совет Тыванын 40 чылынга уткуштур район библиотекаларының ажылдакчылары солун хемчеглерни боттандырып турар. Янзы-бүрү темалыг делгелгелерни организастап, бесседаларны кылып, допчулалдарны чорудуп турар. Чадаана хоорайның эрткен, амгы болгаш келир үезинге тураскааткан кежээ Культура бажыңынга болган, «Чадаана болгаш чадаакажылар» деп делгелгени эрттирген.

Чадаана дугайында солун сактыышкыннарны хоочунар чугаалааннар. Ылаңгыя радиоорганизакчы М. С. Дүгержаптың сактыышкынарында солун, өөредилгелиг чүүлдер-ле хөй. Чадаана хооркүүскомунуң даргазы А. С. Серен хоорайның амгы болгаш келир үезинин дугайын чыыльганнарга танып-тырган. Хоорайның сайзыралынга, чаагайжыдылгазынга хамаарышкан солун чүүлдер хөй.

Ол кежээний түңнелинде төрээн хоорайынга тураскааткан концертти чадаакажыларга көргүскен. Шүлүктер, ыр-шоор, ээлгир, чараш таңцылар чыыльганнарны сонуургаткан.

Совет Тыванын 40 чылынга тураскааткан болүк делгелгелерии районнуң бүтүн библиотекаларында организастап эгелей берген. Чамдык делгелгелерни бир библиотекадап дараазындаазынче дамчыдып турар кылдыр организастаар. Чыраа-Бажының, Бажың-Алаактың библиотекалары чогаалчылар-биле ужуражышкыннарны, номнар дугайында сайгарылгаларны эрттиргилээн.

Б. ДИРЧИН.

Күрүненің Кызылда педагогика институду кышкы экзамен сессиязынын үезинде 1984 чылдың январь 2-ден февраль 5-ке чедир бот-өөредилгелиг студентилер чурттаар квартираларны хөлеэлеп ап турар.

Ол дугайын дараазында адрестен айтырып алыр: **Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 34. Бот-өөредилгелиг салбыр. Телефоннар: 2-20-36; 2-23-92.**

ХОЙБАЛ ОГЛУ ХООМАЙ ЭВЕС

— Бо хөлдү чүге Ноян деп адаан ирги — деп, айтырдым.

— Маңаа ноян-дүжүметтер-даа чурттап чорбаан чер чүве. Тожуда хөй хөлдерниң эң-не улуу бо, ынчангаш Ноян болган хөл ийнен.

— Тайга-таскылга эвилелдежир эш-өөр чок боорга хоржок — деп, Алексей Хойбалович Улут-Кырның эң бедик бажынга үнүп келгеш, бурунгаар-ла көөр болган. Арга-эзим, даглардан өске чүве козүлбес боорга, айтырдым:

— Чүнү-ле көрүп турарыңар ол?

— Азасты. Көзүлбес чүве-дир, бо-ла душта турар ужурлуг чүве.

— Эки-ле чер, ийи чайын кээп, дыштанган мен, чүү дээр. Чогаал, хогжүмде-даа кирген, чоннуң дыштанылга турлаа апарган.

Улут соок эгелегелекте, аъш-чемивис курлавыры эвээжээн, диңнериң маңнажыры база ховартаан. Аъш-чем чемнеп, улут аң адар чөпшээрел алыры-биле Алексей Хойбалович Чазылар суурже чоруур ужурга таварышкан. Бистерже сагыш човап турары аажок болду.

— Мен келгижемге моон диңнеңер, мында диңнер чок эвес, бар-дыр. Соок эгелээрге черле ындыг, уялап эгелеп турары ол. Далаш чокка кедеп аңнаар болза, эки үе-дир, а уя таваржы берзе, ол ыяштың човүрээзин узун ыяш-биле холурадыптарга диңнер уядан үне халыыр. Чарыларыңар оскундуңар, от-көске өрттендиңер — деп чагаашаъттанышкан.

Үш хонук иштинде уйгу хандыр удуп-даа, туралаан черлеривисче аңнап-даа турдувус. Баштакчывыс түр када өскээр чорааның ажыглааш, ниити ажылды сандаргай байдалче киирип эгелээнивисти келген дораанна чугаалай бээр болган. Чарылар багларын чүге курлатпайн турганыл, диңнер кештерин дүрген күргадыр дээш чадыр дүндүүнче чоокшуладыр аскаш, ышталдырган дээш оон-даа өске.

— Уругларымны сактыр апарган кижи болчук мен — деп, ол кежээ чугаалады. — Мээң бо кенним болза, Мөңгүн-Тайга чурттуг, ивн-чары мунуп, боо тонаа чазылдырбайн чораан кижи-дир. Ол хирезинде бистерден дудак чок чоруп, диңнер безин часпас. Кадыг-бергеге херээжен улус эрлерден шыдамык боор чүве-дир. Кайгамчыкла улус.

Фронтуга база ындыг болур чорду. Кандыг-даа мөгешыырак, кашпагай эрлер халдып турда, кыстар чыдып каар эвес. Солдат кижи дайын шөлүнге боозун, окчемээзэн, шинелин, противогазын үргүлүү ап чоруур. Бистиң санитар кыстарывыс ол үүлдерден аңгыда санитар сумказын база ап чоруур. Ол дээрге хөөрем кижи болза чартык барба ишти херексел-дир.

«Бурунгаар!» дээн соонда кириплеттер бис, а уруглары чыдып каар эвес, чанывыста чоруур. Чамдыкта изиглени бергенде, мурнувуста-даа чеде берген турарлар-ла.

Үгер-боолар, миномёттар октары частып, пулемёт, ланчыы даажы чыжырткайның турда, кижи угааны өскеленир чыгыы апарган турар чүве. Санитар кыстар болырганган кижилерге баштайгы дузаны чедиргеш, оларны эмнелге пунктузунга азы госпитальга аппарып кааш, боттарының кезектеринге чедип кээрлер. Оларның ыдамык чоруу безин оон көстүп турар-дыр.

Украинада бир бичежек суур чоогу. Дайзынның туруштарын илередири-биле мени хайгыылче чоруткан. Элээн бурунгаарлай бергеш дураннаар деп чыдырымда, октар сыйтыгайнып-ла эгелээн, соо-мурнумда, оң талында дүжүп тур. Баш кодүрер аргажок. Бичии доктаай бергенде көрүксөөлеп чыдырымда, чанымда чүве сылырт дээн. чожуксай бергеш көөрүмге. Галина Сынаа чеде хонуп келген чыдыр.

— Седип-оол! Седип-оол! Аңчы-ла мен дээр ийик сен, көрбейн тур сен бе, огород кыдында, эки көр! — дээш, ынаар каш тутсуптуг.

Ам-на көрүп кагдым: үш немец адып чыткан азалар бооп-тур. Сынааның октарында девидээш, сарай артынче дазаңайнып чоруй бардылар.

Ол хөрээн шыгыдып, шайын пактап алгаш, уламчылады:

— Эш-өөрүм — эки турачылар дугайында шүлүктерни, ырны хөйүү бижип турарын дыңнаар кижи-дир мен. Чогаалчы К. Кудажының «Он бир» шинзии радиодан дыңнаш, хөңүм баксыпар ордум ийнен. Радиога боолар даажы дыңналы бээрге, ала чайгаар-ла тура халый берген турдум.

Мен бодап көөрүмге, эки турачы тыва кыстар дүгайында кыска хемчээлдиг кинодан тырттырза, чок болза, «Он» деп шиден бижирип болза, артык эвес. Тыва кыстар аңаа төлептиглер. Оларның дайын сөөлүндеги амыдыралын коптарар болза, база-ла байлак, өөредиглиг, бедик үлегер-чижек сиңниккен. Езулуг төөгү, тоожу, роман ол эвес бе?

Амыдыралдың шапкын агымы бүргээр чылдар эртип-ле турар, а назын чыл бүрүзүнде улгадып орар. Хөйүү көрүксээр, дыңнакаар, билип алыксаар негелденің улгадыр үүвезн ында. Маңа дайынчы эштериниң хүрээлеңи чоорту-ла «сыыган» орар. Хөйүү бодаар ужур моон-даа үнүп кээп турар-ла боор...

Хонуктар эрткен. Аңолүүвүс-даа арбын. План күүсеттине берген. Дүргенне чанза, чылыг чырык бажыңга четсе деп бодал баштан үнместээн. Далажыра хүн дурту безин улам узап турар ышкаш сагындырар апарган. Ону Алексей Хойбалович билип турган-даа.

Чарыларны коштаан. Аңнап келген оруувусту улуг хар чидир чаап каан, ынчангаш Улут-Кыр артында кол орукка чедир Алексей Хойбалович бисти баштап келген. Трактор оруунга кирип келгенивисте, ол ыдыынче чортуп үне бергеш: «Чоруп олурдар!» дидир. Ам аңаа, орук билбес-даа кижиин суурга чарылар боттары-ла чедире берип болур. Аңчы ыттарның кудуруктары безин салдына берген. Чарыларның базары дам-на баргач.

Эң сөөлүнге кирип алгаш, чортуп орарымга, Алексей Хойбалович бүдүү ырлагылаар-даа болду:

Чойган ыяшка бүзээлеткен,
Чогун чараш Хам-Сыраны.
Чораан чону мактап чанар,
Чоргааралым. Чазыларны...

А. АИР.

(Төөчүзү. Эгези № 283 «Шында».

БУРУНГУ ШАГЖЕ АЯН-ЧОРУК

Магаданның археологтары даш век үезинің аңчыларының үш турлаан тып алганнар. Бистиң чуртувустуң өске девискээрлери ышкаш, Ыраккы Чөөн чүкке база бурун шагда — 10 — 15 муң чыл мурнунда кижилер чурттап турганын бадыткаай байлак материалды ол турлаглар эртемденнерге берген. Чукотканы ээлеп турган чурттакчыларның культуразы Европа кеззэниң ээлериниидеп дудавас болган.

Даш вектиң кижилериниң чурттап турган черинден тывылган кремнийден кылган кайгамчык херекселдер ындыг түңнелди кылырынга барымдаа болган. Бурун шагның аңчыларының кылганы селеме хевирлиг дыка нарын пластинкалары технология талазы-биле кайгамчын болган. Ындыг пластинкалардан бурун шагның шеверлери өрүмнү, дүрбүүлерни, согун баштарын, кинжалдарны кылып турган.

Күш-ажылдың болгаш амыдыралдың ол хереселдери тус черниң чурттакчыларының мамонтуларны, хойбугаларны, бизоннарны, ивилерни чедишкинниг аңнап турганын бадыткаан. Ол үеде кижи балык тударын, соокта болгаш хаттыгда ыжыктаныр тудуг кылырын шиңгээдип алган.

Г. КРАСНОГОР,
СЭТА-ның корр.
Магадан.

ТВ

ДЕКАБРЬ 11-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Зарядкаже, чыскаалынар! 8.55 — «Дамырак». 9.20 — «Оттуруккуу». 9.50 — «Совет Эвилелиниге бараан болуп тур мен!». 10.50 — «Кадыкшыл». 11.35 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.05 — Совет черге ужуражышкыннар. 12.20 — «Көдээнии шагы». 13.20 — «Музыка киоскузу». 13.50—14.05 — Чапсар. 14.05 — А. Н. Островский — «Угааныыг кижи бөдүүн болур». Фильм-шин. 16.50 — «Силериниң чагааларыңар ёзугаар». Музыкалыг дамчыдылга. 17.35 — Мультфильм. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — Белорус ССР-ниң профтехөредилгезиниң Культура ордузунуң цимбалистер оркестрииин концерти. 18.55 — «Аян-чорукчулар клуву». 19.55 — «Хуулгаазын күш». Уран-чечен телефильм. 21.00—«Ye». 21.35—Тайбын болгаш аныяктар. 22.10 — Венаның оперетта артистериниң концерти. 23.00—23.10 — Телемедээлер.

ИИПГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже чыскаалынар! 8.20 — «ПТУ, сээң талантыларың». Концерт. 9.00 — Документалдыг телефильмнер. 9.55 — Москваның күрүне консерваториязының камерлиг оркестр концерти. 10.55 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 11.55 — Н. Рыленков. Чаш чылдар. 12.25 — «Кышкы». Фильм-балеттиң баштайгы үндүрүлгези. А. Онеггериң үшкү симфониязының музыказынга. 12.55 — «Камера делегейже көрүп тур». 2-ги дамчыдылга. 13.55 — Кодларның аялгалары. 14.25 — «Тараачының оглу». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 14.55 — Суг бөмбүүнге ССРЭ кубогу дээш түңнел маргылдаалар. 15.25 — «Москвичка». Телеклуб. 16.55 — «Оттуг оруктар». Хөй сериялыг уран-чечен фильмниң 5-ки сериязы. 18.00 — «Кижиниң ээзи». 19.00 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 19.30 — Музейлерде болгаш делгелге залдарында. «Эрмитаж». 25-ки фильм. — «Орус эт-хереселдер кылырының уран чүүлү». 20.00 — «Тамчыктыг удамар чаштар!». 20.20 — Документалдыг телефильм. 20.25 — Чехословак телевидениениң болгаш радионун В. Заградникке удуртказ оркестри ойнаар. 21.00 — «Ye». 21.35—23.15 — «Кыдыг чер». Уран-чечен фильм.

ДЕКАБРЬ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — В. Кикта. «Орус миниатюралар». 9.15 — Уругларга кыска уран-чечен телефильмнер. 10.05 — Концерт. 10.35 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер. 15.25 — Балалайкага Бүгү эвилел конкурзунуң лауреады В. Щербаков ойнаар. 15.40 — ССРЭ-ниң улустуң башкызы Е. Вингреи дугайында телеочерк. 16.10 — Ырының болгаш танцының «Домас» национал ансамблиниң концерти (Кения). 16.40 — Буратино делгелгези. 17.10 — «Густав Эрнесакс». Фильм-концерт. 18.00 — «Ажылы дээш алдар». Кара хөрүнүүг эвес зонада бажыңнар тудуунуң дуржулгазының дугайында. 18.30 — Документалдыг телефильм — «Каспий тюлени». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — О. Заградник. Фильм-шин. 21.00 — «Ye». 21.35 — Г. Свиридовтуң романстары. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИИПГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Бойдус эртеми. 3-кү класс. 8.55 — Эртем-нептерелдиг фильм. 9.15 — Орус дыл. 9.45 — Бойдус эртеми. 3-кү класс. 10.05 — Эртем-нептерелдиг фильм. 10.35 — В. В. Маяковский. «Владимир Ильич Ленин». Шүлүглел. 10-гу класс. 12.10 — Бойдус эртеми. 2-ги класс. Кыш келген. 12.30 — География. 6-гы класс. Мурнуу Америка. 13.00 — Сээң ленинчи библиотекаң. «Бистиң хүннерниң чугула сорулгазы». 13.15 — Телеочерк. 14.20 — Концерт залында — өөренирчилер. 15.05 — И. В. Гёте. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арын-нары. 16.00 — Телемедээлер. 16.05 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер 18.20 — Документалдыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Шыяанам». Аныяк телекөрүкчүлерниң чагыын ёзугаар тыва дылга тоолдар. 18.40 — Ойнаарактар телефильми. 18.55 — «Азия тову». 19.25 — «Ангыңгы чылдарның шүлүктерин». Телефильм. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удамар, чаштар!» 20.15 — Документалдыг фильм. 20.35 — Суг бөмбүүнге ССРЭ-ниң кубогу дээш түңнел маргылдаалар. 21.00 — «Ye». 21.35 — 24.15 «Спасатель». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 11-ДЕ

«НАИРАЛ»: «Радуга семи нада надежд» 10.00, «Тысяча миллиардов долларов» (ийи сериялыг) 11.40, 14.20, 17.00, 19.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночылыды 9.15, 12.15, «Пой, ковбой, пой!» 10.35, 13.35, 15.15, «Пацаны» 16.55, «Укрощение строптивого» 18.45 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Армия трясогуски» 10.00, «Ритмы песен» 11.30, 14.10, 17.00, 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Адрес» 11.00, «Между нами мальчиками» 12.30, «Цена победы» 14.30, 16.20, 18.20 (узаткан), 20.00 шактарда.

Редакциянын адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары. Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефоиче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2059.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садымының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС — 01461

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 285 (12375) | 1983 чылдың декабрь 13, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 коп

НЕГЕЛДЕЛИГ ЁЗУ-БИЛЕ

● *Партияның XXV Кызыл хоорай конференциязындан* ●

Республика найысылалының хөй муң коммунистериниң төлээлекчилери 683 делегат субботада Кызылда хогжум-шин театрынга чыылган. Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң соондаты Пленумнарының шиитпирлерин боттандырар дээш, хоорайның партия организациязының отчётту уеде кылып чоруткан ажылын бүгү талалыг, шүүмчүлекчи ёзу-биле олар чугаалажын көрген. Ажыл-херекчи чугаа үезинде, илеткелчи — СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов, санал берген делегаттар чыдыгнаң эки дуржулганы демдеглээн, кол кичээнгейни беш чыл планнарының даалгалары күүседиттинмейн турар участоктарже угландырган болгаш ажыл-херектиң байдалын экижидер дээш чүүү кылырын сүмелешкен.

АЖЫЛ-АГЫЙГА УДУРТУЛГА

— Эрткен 2 чыл 11 айларда продукция сайгарарының планын хоорайның үлетпүрү 103,3 хуу күүседип, күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң 7,2 хуу өзүлдезин чедип алган. Үш чылдарның планнарындан ажыр 22 миллион рубльдиң үлетпүр продукциязын бүдүргеи —деп, илеткелчи чугаалаан. Чүүк сөөртүлгезиниң, чонның амыдырал хандырылгазының талазы-биле планнар күүсеттингенин ол чугаалаш, тодаргай саннарны адаан. Хоорайның хөй-хөй ишчилери боттарының сөзүнге зө болуп турар. Чижээ, 1,6 муң ажыг кижи бо хүнге чедир беш чылдың үш чылдарының, сезен ажыг кижи— дөрт чылдарның планнарын күүсеткен, а алдан ажылчыи он бирги беш чылда кылып үжүрлүт ажылүүлезин долузу-биле доозуп алган, дараазында беш чылдың үлүүн күүседип киргикен. Оларның аразында конференцияның делегаттары— чолаачылар Г. А. Рабчевских, Г. Н. Товорищтай, Н. Т. Музыка, Ю. М. Токарь олар бар.

Отчёттуг үениң дургузунда хоорайның будүрүлгелерни чаа 90 кылыгларны шиңгээдип алган. Үжен хире кылыгларга күрүненің Шынар демдээн тывыскан. Бирги категорияга санаткан продукциянын саны көвүдээн. Күш-ажылчы коллективтер 42,5 миллион квт/шак электроэнергияны, 1400 тонна кывар-чаар материалдарны хөй чылыг энергиязын, одаар үүлдү камнап алган.

Партия организациялары ажыл-ишчи коллективтерни тургустунган сорулгаларны күүседириңче мобилизастап, чогуур организакчы болгаш политиктиг ажылды чоруткаиы ындыг чеднишкиннерниң чугула үндезини болган. Бо талазы-биле даараныла фабриказында, «Тудуг кезектери» комбинатта, автосептелге заводунда, сүт, эът комбинаттарында партия организацияларының ажылы конференцияга эки үнелелди алган.

Даараныла фабриказында партия организациязы коллективтиң ёзулуг өзөө болуп турар. В. Н. Брюханова ооң секретарыиға каш удаа соңгудуп, алды чыл ажылдаан. Коммунистер будүрүлгениң ажыктыын бедидериниң, продукцияның шынарын экижидериниң айтырыгларын шуут холга алган. Партия организациязы социалистиг чарыштың дээштинин чедип алыр дээш хөйну кылган, кижилериң ажылдаар база дыштанар байдалдары эки, аргалары хөй болзун дээш администрация-биле кады тодаргай хемчегларни алган. Будүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун экижидерииге коммунистер шиитпирлиг рольдуг болган. Оларның инициативазы-биле, үлегери-биле, чогуур белеткел ажылдарын чорудуп турган, күш-ажылды организастаарының болгаш идиг бөөрининң бригада хевирин нептереткен. Күш-ажылга киржилгениң коэффициентизин барымдаалап төлээр бригада керээзинче бүгү ажылдакчыларны шилчиткен хоорайда бир дугаар будүрүлге ол болуп турар. Фабрикада шынар башкарарының комплекстиг системазын нептереткен. Чонның хереглел бараанарын бедик шынарлыг кылдыр будүрерин көвүдедир талазы-биле чарыштыг калбартыр дугайында чурттуң чамдык коллективтериниң инициативазын даараныкчылар идепкейлиг деткээн. Фабриканың коллективи чыл санында даараныла кылыгларының ассортиментизиниң 80—90 хуузун чаартып турар. Бирги сорттуң продукциязын будүрерин 96,8 хуу чедирген. Фабрикада күш-ажылдың мурнакчы методтарынга өөредириниң школалары ажыттынганы база коллективтиң ажыл-чорудулгазының бир янзы бедик үнелели болган. Ук парторганизациянның секретары **В. Н. Брюханова** конференцияга санал бергеш, фабриканың коммунистериниң хүүда үлегерин демдеглеп, оларның 14-үү коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болуп турарын, будүрүлгеде ажылдап турар бүгү коммунистер чыл планнарын хуусаадан эрте күүсеткенин дыннаткан.

Тудугжулар ортузунга масса-политиктиг болгаш организакчы ажылды күштелдирери-биле элээн хөй участоктарга партия бөлүктерин тургузуп, бригадаларга парторганизакчыларны бадылаан. Тудугнуң хемчөөлдерин өстүрер, ооң шынарын экижидер талазы-биле партия организацияларының харыысалгазын бедидеринге хемчегларин хоорком ап турган. Ол чамдык эки түүнелдерни бергенин отчёт илеткелге айыткан. Бо беш чылдың эрткен үезинде онгу беш чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, капитал салыышкынларны 4,3 миллион рубль хөйну шиңгээдип алган. Кол фондуларны ажыглалга киирери көвүдээн. Отчёттуг үеде дыка хөй чаа тудуглар ажыглалга киирген.

Транспорт болгаш харылзаа ажылында чамдык буругаарлаашкын бар. Чүүк болгаш пассажир сөөртүрүнүң бөлү чыл планнары күүсеттинип турар. Чонның садыг болгаш коммунал-амыдырал хандырылгазының деңнели хоорайда элээн бедээн. Элээн наш чаа магазиннер, столоваялар, кафелер ажыттынган. Хоорайның улус ажыл-агыйының өскедаа адырларында көскү чедишкиннер бар.

Ынчалза-даа илеткелчи, санал берген делегаттар байдалды ажыл-херекчи, негелделиг ёзу-биле көрүп, найысылалдың партия организациязының ажылында чедир кылдынмаан түүлдерже кичээнгейни конференцияга утлаан. Чамдык участоктарга бергедээшкиннер канчап, кымның 'буруузу-биле тургустуна бергенил? Ажыл-херектиң байдалын экижидер дээш чүүү кылырыл? Бо айтырыгларга харыыны хоорайның партия организацияларының эрткен отчёт-соңгулдалыг кампания, конференцияга делегаттарның саналдары берип турар.

Мооң мурнунда эрткен отчёт-соңгулдалыг конференцияга хоорайда будүрүлгелериниң хожудаашкын чок ажылдаарын чедип алыр сорулга салдынган. Ол амдыызында чедип алдынмаанын илеткелчи демдеглээр ужурга таварышкан. Хоорайның үлетпүр будүрүлгелериниң 12-15 хуузу продукция сайгарарының болгаш будүрериниң беш чыл планнарында көргүзүглериниден хожудаш чоруп орар. Ээ ылаңгыя алгы, балык заводтарының, «Тыва суг тудуг», «Тыва кодээ тудуг» трестериниң демир-бетон кылыглар заводтарының удуртукчулары болгаш оларда партия организацияларының секретарылары бо беш чылда дыка кошкак ажылдап турар деп чидии-биле шүүмчүлеткен. Олар болгаш өске-даа чамдык эштер күш-ажылды будүрүкчүлүг кылдыр организастап шыдавайн, тывынгырсагыңгыр, ажыл-херекчи чорукту көргүспейн турар, чаа техниканы болгаш технологияны шиңгээдип алырынга чүткүлдүг болбаан, кижилер-биле ажылды кошкак чорудуп келген. Харын-даа ол четпестерни «боттуг чылдагааннар»-биле тайылбырлаар дээр хөөннер оларда бар. А партия хооркому хожудап турар коллективтериниң ажылынче эки ханылап кирип, чылдагааннарны ханы анализтеп, тодарадып көрбээн, тургустунуп келген айтырыгларны шиитпирлээрингe дузаны чамдыкта көргүспейн турган деп, илеткелчи ботшүүмчүлекчи ёзу-биле демдеглээн. Ындыг коллективтерге масса-политиктиг, кижизидилге ажылын экижидер дээш, коммунистериң авангардчы ролюн көдүрер дээш хемчеглерни алыры чүүлда турган. Күрүне планнарын күүседирииге чогуур шыңгыы негелде база эвээш, Чогум-на ооң уржуундан үлетпүрге күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң бедидер талазы-биле беш чылдың үш чылдарының даалгалары чедир күүсеттинмээн. Харын-даа дөрт будүрүлгениң бирээзинде-ле ажылдың ортумак төлевири күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң өзүлдезин мурнап турар. Бир эвес ындыг будүрүлгелерниң партия организациялары, удуртукчулары эртемниң болгаш техниканың чедишкиннерин, мурнакчы дуржулганы шиңгээдир дээш, ажылды организастаарын экижидер дээш боттуг хемчеглерни ап келген болза, байдал өске турар ийик деп, делегаттар демдеглээн. Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының директору **Д. Б. Бузур-оол** өөредилге-кижизидилге айтырыгларын чугаалавышаан, техникада, эртемде чаа түүлдү дилевес, херекке албас, мырыңай белен чыгыы түүлдерни бөзин эскербес чоруктуң чижектерин көргүскен. Ниитизи-биле мергежил негевес, хол-биле кылыр аар ажылдарда ажылчыиларның 44 хуузу хаара туттунганы дүвүреңчиг айтырыг. Ындыг турбүже бүдүрүлгелерде эккелзе-даа, тургустунмаан 573 муң рубльдиң дериглери бар.

Отчёттуг үеде фонд эгидилгези 13 хуу өскен-даа болза, ол ам-даа чавыс, хоорайның будүрүлгелери кол фондуларның бир рублинге онаашты 42-ле көпеек продукцияны үндүрүп турар. Шынар көргүзүглери база дыка куду. Бирги категорияның продукциязы түгле 89 хуу болуп турар. Бо беш чылдың эгезинден бээр хоорайның үлетпүрүнге брактан чидириг 329 муң рубль болган болгаш түс-түс тонна цементини, металлды өскедаа материалдарны ажыр чарыгдаан.

Капитал тудугда партийжи удуртулга деңнелге четпес деп конференция демдеглээн. Ооң уламындан отчёттуг үениң дургузунда хоорайның тудугжулары 28,4 миллион рубльдиң капитал салыышкыннарын чедир шиңгээдип албаан, найысылалдың чурттакчылары 55 муң дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын, хөй уруглар албан черлерин чедир албаан. Бо чылын дужаар ужурлуг объектилерниң түгле үжен шаа хуузу ыындынган. «Тыва тудуг» трестиң барык-ла бүгү эргелелдери бүдүрүлге программаларын күүседип шыдавайн турар. Ооң чылдагааны болза инженерлиг болгаш материал-техниктиг хандырылганың четпези болуп турар деп, «Кызыл тудуг» эргелелиниң комплекстиг бригадазының бригадири **Ч. Ч. Донгак** санал бергеш чугаалаан. Оон аңгыда харылзашкак бүдүрүлгелер болгаш организациялар бодунуң хүлээлгезин четче күүсетпейн турар.

Капитал тудугда улуг хожудаашкынныг байдалды шүүмчүлекчи ёзу-биле сайгарып көргеш, конференция соңгаарладып болбас боттуг хемчеглерни алырының чугулазын айыткан. Партия хооркому, «Тыва тудуг» трестиң парткому, партия эге организациялары капитал тудугну удуртуруп, тудуг будүрүлгезин планнаарын, төлевилээрин база организастаарын экижидер, материал-техниктиг баазаны хөгжүдер ужурлут. Хары утда кылып турар тудугларның санын кызырар, күжениишкиннерни бирги зөлчеде дужаар тудугларга мөөңнээр. Бригада керээзи-биле ажылдаар коллективтерни тургузар. Күш-ажылды болгаш социалистиг чарышты организастаарын, тудугжуларның ажылдаар, чурттаар байдалдарын экижидер, кадрларны эки белеткээр, кижизидер, ажылга быжыглаар. Бодунуң будүрүлге баазазын дүрген хөгжүдерин чедип алыр. Бо болгаш өскедаа сорулгаларны күүседириңге партия организациялары кол рольдуг болур ужурлут.

Транспорт, харылзаа, коммунал-амыдырал, садыг, эмчи хандырылгазында четпестер эвээш эвес, оларны эдер талазы-биле сорулгаларны хүлээп алган доктаалда айыткан.

КОММУНИСТ БҮРҮЗҮНҮҢ ХЕРЕЭЗ

Идеологиа ажылы дээрге бүгү партияның, коммунист бүрүзүнүң херээ деп СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму онзалап айыткан. Партияның хоорай организациязының ажылын анализтээриниге ол үндезин болур ужурлуг. Пропаганда болгаш агитация ажылының деңнелии бедидип, ооң амыдырал-биле харылзаазын күштелдирери-биле масса-политиктиг, кижизидилге ажылын улам ынай сайзырангайжыдар дээш чамдык хемчеглерни хоорком боттандырганы илеткелчи чугаалаан. Массалар-биле харылзаанын дээштиг хевирлерни политхүннер, «төгерик стол» артынга ужуражышкыннар, ажык чагаалар хүннери болуп турар. Чонның чурттап турар черииниң аайы-биле масса-политиктиг ажылды чорударының чамдык дуржулгазы чыгдынган. Ынчалза-даа илеткелде болган делегаттарның саналдарында кол черии июнь Пленумунуң негелделериниге дүүштүр алырга, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар эвээш. Чижээ, политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеде ниити таныжылга, медээлер бээр хевирлиг кичээлдер хөй болгулап, оларның коллективтерниң ажыл-херектеринге харылзаазы эвээш болуп турар. Чамдык мебель фабриказы, пиво заводу, хогжум-шин театры, телефон-телеграф станциязы ышкаш коллективтерге өөредилгени чавыс организастыг, теоретиктиг деңнелге эрттиривп турган. Кичээлдер үстүр таварылгалар база ховар эвес.

Хоорайның удуртукчу кадрларының, партия активиниң политиктиг өөредилгезин организастааны ам-даа четпес.

Идеология активиниң, эрттирип турар масса-политиктиг хемчеглериниң саны хөй-даа болза, оларның салдары ам-даа шоолуг эвес деп демдеглеттинген. Чүге дээрге кижи бүрүзүнге чедер сорулга күүсеттинмейн турар, бо ажылда ужур эдертир, эреңгейлээр таварылгалар, ниити чугаа кылыр түүлдер ам-даа бар.

Масса-политиктиг болгаш кижизидилге ажылынга удуртукчу болгаш инженер-техниктиг хөй-хөй ажылдакчылар кошкак киржип келген. Оларның чижээнге «Тыва тудуг» трестиң, электростанциянын, тараа продуктулар сайгарылга баазазының, алгы заводунуң, «Красноярскстройтранс» трестиң автобаазазының удуртукчулары, эштер Туголуков, Соломатов, Филиппов, Чемков, Глинский болгаш өскелер-даа кирип турар, оларны конференцияга шыңгыы шүүмчүлээн.

Партия хооркому, партия эге организациялары тодаргай социал-экономиктиг сорулгаларны күүседири-биле, сагылга-чурумну болгаш хөй-иниитиниң корум-чурумун быжыглаар дээш демисел-биле идеология ажылының сырый харылзаазын хандырарын амдаа чедип ап шыдавайн турар. Интернационалчы кижизидилгени экижидери негеттинип турар. Хоорайда, ылангыя аныяктар аразында кем-херек үүлгедириниң деңнели кудулавайн турар, арагалаар, хулиганнаар, ажыл кылбас улчуур, оорланыр чоруктарның фактылары эвээш эвес. Арагалаан дээш эзирiктер сергедир черлерге эккелдиртип турганнарның аразында коммунистер бөзин бар болуп турары дүвүреңчиг. Чамдык будүрүлгелерде, организацияларда ажылдаар черге арагалаарының фактылары бар. Корум-чурумну быжыглаар, кем-херек үүлгедирии, хоойлудүрүм үрээрии баш удур болдурбас дээш хоорайның административтиг организациязы профилактика ажылдарын кошкак чорудуп турар. Хөй-иниитиниң корум-чурумун быжыглаар ажыл кижилериниң иниитиниң билиин, оларның амыдыралының болгаш өг-бүле культуразын бедидери, хостуг үеии чөп ажыглаары-биле эм-не сырый харылзаалыг чоруттунар ужурлуг. Бот-тывынгыр уран үүлге, күш-культурага болгаш спортка массалыг киржилгени чедип алыры, библиотекаларны, клубтарны, кызыл-булуңнарны, спортзалдарын болгаш шөлдерии стадионнарны, хаак баазаларын эки ажыглаары чугула.

Партия организациялары күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаарының талазы-биле ажылды эләээн күштелдирген. Бо талазы-биле даараныла фабриказының, «Тудуг кезектери» комбинаттың, туйбу заводунуң, 48-ки тудуг эргелелиниң, № 1 АТБ-ниң партия организациялары эки ажылдап турар, ук коллективтерде ажыл шагының чидирии дыка эвээжээн. Ниитизи-биле хоорайның үлетпүр, тудуг, транспорт организациязында прогул саны эвээжээн. Ынчалза-даа чамдык черлер ажыл шагын камнап, ону ыяк санап, ам-даа өөренип албаан. Чижээ, бо чылдың тос айларының түнелиибиле алырга, янзы-бүрү чылдагааннардан будүрүлге адырларынга барык-ла 30 муң хире кижи-хүнү чидириг болдунган. Өскээр чугаалаарга, хүннүң-не 179 кижи ажылдавайн турганы ол, ооң уржуундан 1,8 млн. рубльдиң үлетпүр продукциязы, хөй тудут-монтаж ажылдары кылдынмаан, муң-мун тонна чүктер, пассажирлер чедир сөөртүнмээн, аргыштынмаан.

Чамдык черлерде сагылга-чурумну быжыглаарының талазы-биле ажылды түгле кижилерниң ажылга келген турары-биле кыызгаарлап, оларның ажыл шагын канчаар ажыглап турарын, бедик будүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургусканын хынап, магадылаарын херекке албайн турар. Ажыл чок аиаа турары «Тыва кодээ тудуг», «Тыва суг тудуг» трестериниң демир-бетон заводтарында, хана материалдары, туйбу заводтарында, «Тудуг материалдары» комбинатта, сайгарылга баазазында эң хөй. Тудугларда аиаа туруушкунар эвээжевейн турар. Администрацияның чөпшээрели-биле ажылга келбезиниден чидириглер хөй. Чонның хандырылгазында ажылдап турар чамдык черлер ажылының чурумун ам-даа тавариштыр тургуспаан. Кадрларның үүлү-кирери-биле холбашкан улуг чидириглер артпышаан. Чижээ, үлетпүрде, тудутда база транспортта ажылдап туварларның үштүн бир кезии солушкан. Сагылга-чурумну быжыглаар талазы-биле кылдынган эки ажылдар бар. Конференцияның делегаттары М. Д. Шиповаленко, Ч. Ч. Донгак, В. Б. Борбак-оол, Е. С. Бизяева болгаш Е. Ө. Сарыглар оларның удурткан бригадаларында күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр тавариылгалар чок. Ажылга кижилерниң, иланғыя аныяк кадрларның, турумчуп,

(Төнчүзү 2-ги арында).

Чер ажылдары кылыр эргелелде Юрий Никитич Кузнецовтуң удурткаиы быжаачы-бетомщиктериниң комплекстиг бригадазы Совет Тываның 40 чыл оюига утказыптыр тудугжу бригадалар аразында соцналистиг чарышта идепкейлиг киржип турар. Бригаданың ажылдан турар объектизи — калбак панельдиг бажыңнар тудар комбинаттың Кызылда тудуун юбилейлиг чылда ажыглалга киирер дээш тудугжулар баштайгы хүндеи эгелээш, амга чедир 2,1 миллион рубльдиң ажылдарын күүседип, үени журнап турар.

Кирилл Кууларның бетощиктер звенозунда Евгений Калзан, Александр Шихов, а Роман Буяның монтажник-сантехниктер звенозунуң кежигүннери Бавуу Седен, Николай Монгуш, Кок-оол Монгуш, үшкү разрядтың кадиакчызы Уян-оол Монгуш болгаш оон-даа өскелер кызымак ажылы-биле эш-оорүүге үлегер болуп келгеннер.

ЧУРУКТАРДА: кадиакчы У. Монгуш; бригада кежигүннери.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МЕДЭЭЛЕР

ТРАНСПОРТЧУЛАР — ТИЛЕКЧИЛЕР

11 айларда чүүк сөөртүрүнүң планын Кызылдың бүгү автотранспорт будүрүлгелери күүседипкен.

«Тыва кодээ тудуг» трестиң автобаазазы планын 116 хуу, республиканың хереглекчилер инитилелиниң болгаш «Тыва суг тудуг» трестиң чолаачылар коллективтери 108 хуу күүседкилээн. Планын № 1, № 2, № 3 АТБ-лер күүседипкен.

Чолаачылар аразында чыл планын күүсеткеннер хөй. Чижээ, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның АТБ-зинден 10 чолаачы беш чылдың планын күүседипкен. Оларның аразында И. М. Токарь база бар.

А. БАГЫР.

СЕПТЕЛГЕДЕ

«Барлык» совхозтуң механизаторлары, чолаачылары часкы хову ажылдарынга белеткенип, техника септелгезинде ажылдап турар.

Септекчилер аразында социалистиг чарышты түүпеп турар. Чолаачылар Б. Очур-оол, С. Кертик-оол, В. Хомушку, трактористер К. Санаа, Д. Күжүгет, М. Оюн, М. Хертек болгаш оон-даа өскелер септелгени эки шынарлыг чорудуп, чарыштың мурнакчылары болуп туррлар. Машина-трактор мастерскаязында септекчилерге таарымчалыг байдалды тургускан.

Бистиң корр.

ЧЫЛЫГНЫ, ЧЫРЫКТЫ...

Республиканың электри четкилериниң коллективи эрткен он бир айларда электри энергиязын будүрерии 102,7 хуу, чылыг энергиязын 100,5 хуу күүсеткен.

Ол үениң дургузунда ниити продукцияны пландан ажыр 49 муң рубльге будүрүп үндүрген.

Кызыл участогундан механика цегинден Е. А. Гяжелухинниң бригадазы, септелге-тудуг участогундан Н. В. Васильеваның шеверлекчилер, механика мастерскаязындан Н. А. Бычковтуң котельная салбырындан В. В. Арямовтуң бригадалары эки ажылдаан.

Н. ООРЖАК.

ХАРЬКОВ. Т—150 маркалыг тракторну чаартып, улам-на сайзыраңгайжыдар талазы-биле эң эки саналдарның конкурузуп чарлаан турган. Лазов районда Свердлов аттыг колхозтуң бригадири, ССРЭ-ниң 1983 чылда Күрүне шаңналының лауреады А. Панасенко ол конкурска тиилекчи болган. Тракторнуң оожумнаарын, дүргедээрии база оны доктаадырын таарыштыр солуштурар чаарткаи коробкалыг баштайгы машинаны Харьковтуң трактор заводунга эптээринге колхозтуң механизатору киришкеп. Трактортуң чугула кезээн сайзыраңгайжыдар талазы-биле көдээ механизаторнуң киирген савалын ажыглаан түүнелиидe ук кезектиң ажыглал хуусаазын ийи чартык чыл немей узадыр аргаиы бээр.

ЛЕНИНГРАД. Финн мугулдурунуң доштуг суун дамчыштыр баштайгы хөй судноолар Ленинградтың далай өртээлинге декабрьның баштайгы он хонуунда чедип келген. Кышкы үеде судноларның аргыжарын дош буза үстүрер күүлүг «Семён Дежнёв», «Иван Крузенштерн», «Капитан М. Измайлов» деп ледоколдар хандырып турар. Мурманскиниң далай өртээлиниң хөй чүк сөөртүр күүлүг судноларын Ленинградтың өртээлинге кышкы далай оруу-биле кээп эгелээн.

КИЕВ. Ногааларның болгаш кат-чимистиң шынарын бичии-даа кудулаттайн, кадагалаар тускай черлерии Украинада калбаа-биле тудуп турар. Николаев область-та Коларов аттыг совхозка көдээ ажыл-агыйының 3,5 тонна продукциязын кадагалаар улуг складты чоокта чаа ажыглалга киирген. Кат-чимисти болгаш ногааларны будүрүп турар специализастаан ажыл-агыйларга ындыг складтарны тутказ, ажыглалга киирген сөөлүнде көдээ ажыл-агый продукциязын ынай, баэр ажык чокка дажыглаарын соксадырынга, хоорайларның чурттакчыларын чаа ногаалар, кат-чимис-биле доктаамал хандырар аргаиы берип турар.

Украин ССР-ниң Кат-чимис болгаш ногаа ажыл-агый министерствозунуң садыг организацияларынга болгаш республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга 52 муң тонна ногааларны болгаш кат-чимисти кадагалаар черлерии ажыглалга киирген.

МАРЫ. Каракум каналының ижер суун Туркменистанда Туркмен-Кала суурнуң чурттакчылары ажыглап эгелээн. Чоокта чаа ажыглалга киирген дөртен километр узун дурттуг хоолайны дамчыштыр ижер сугну чурттакчыларның бажыңнарынга киирген. Мары область-ка төпчүткен сут хандырылгазының комплекстиг системазын дериниинің планы чеднишкиннiг боттанган. Аму-Дарьяның, Мургабтың болгаш каналдарның арыг суун хоорайларның болгаш суурларның чурттакчыларын чаа ногаалар, кат-чимис-биле доктаамал хандырар аргаиы берип турар.

ФРУНЗЕ. Кыргыс ССР-ниң филармониязының музейинин чоокта чаа Фрунзе хоорайга ажыктан. Хомустуң таалынчыг аялгазы көгжүмге ынакларны хандыкшыдып турар. Совет эрге-чагырганың чылдарында республиканың профессионалдыг уран үүлүүнүң эрткен оруун тодаргай көргүскен фотографиаларны болгаш сарлык кадарчыларының бажыңнарынга, турлагларынга база киирген.

ОЧАМЧИРА. Грузияның көдээ тудуг баазазы улам калбарып турар. Бесдахубстуң демир-бетон заводуи ажыглалга чоокта чаа киирген болгаш ол баштайгы продукциязын берип эгелээн. Амгы беш чылдың эгезинден бээр үжен ажыг демир-бетон заводтарын Грузияның көдээ черлериниде ажыглалга киирген.

(СЭТА)

Туранская районная детская библиотека
БИБЛИОТЕКА
А. С. Пушкина

НЕГЕЛДЕЛИГ ЁЗУ-БИЛЕ

(Төнчүүү. Эгези 1-ги арыда).

үре-түнелдиг ажылдаары улустуң чурттаалга-амыдырал байдалдарындан база удуу-биле хамаарышыр деп, хлеб заводунуң хлеб бижырар мастери К. Х. Чымба чугаалаваш, бо талазы-биле ол бүдүүлгеде эвээш хемчеглер алдынып турарын шүгүмчүлээн. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниге мурнунда ашчем садыы турган, ам оны хаая каапкан. Шахтёрлар эртен эрте ажылдап чоруур, кежээ орай чанып кээр, ол үеде магазинner хагдыга бергей болур, янчангаш ашчемге чамдыкта чедиимейн баар. Ол магазинни ажыдар херек деп чөптүг негелдеин экскаватор машинизи А. А. Нехорошков тургускан.

Улус ажыл-агыйының бүгүде коллективтериниге күш-ажылдың болгаш бүдүүлгениин сагылга-чурумун үреп турарлар-биле эптежир чоруктарны чок кылыры, оларга хамаарыштыр тодаргай болгаш дээштиг хемчеглерни алыры партия организацияларының үлүлээлгези болур. Мынаа сагылга-чурумну быжыглаары дээш демисел дээрге кыска үениң кампаниязы эвес, сагылга-чурум бистиң бүгү ажыл-херектеривисти, ажылдың стилин экижиндеринге дузалаар, планнар күүселдезиниге, күш-ажылдың будүүркүүлүн, бүдүүлгениң ажыктыын бедиидеринге күүлүг быра болур ужурлуг дээш эш Ю. В. Андроповтуң айтымышкыннары үндезин болур.

Сагылга-чурумну быжыглаарынга улуг рольду күш-ажылды организастаарының болгаш идиг бөрүниң бригада хевири ойнап турар. Амгы үеде хоорай ажылчыннарының дең кезии бригадаларда каттышкан. Чаңгыс парад-биле ажылдап турар бригадаларда мораль-психологтуг байдал эки, ажыл-херек чогумчалыг чоруп турар деп, илеткелде айтыкан. Сагылга-чурум үреечилерин ындыг бригадаларда кынчыктырбайн турар. Ынчалза-даа чамдык методтарын сайзыраңгайжыдары чугула рольдуг болур деп конференция демдеглээн. Отчёттуг үеде бо талазы-биле чамдык чүүлдер кыдынганын илеткелчи, делегаттар айтыкан. Партия болгаш ажылгагый активизиле ажылдың системазын СЭКП хооркому ажылдан кылган. Аппарат ажылдакчыларының партия организацияларынга барып ажылдаарын чурумчудуп, оларның түңнелдерин ай сазында чугаалажып көрүп турар апарган. Янзы-бүрү хуралдарны болгаш хемчеглерни кален-дарылыг план ёзугаар эрттирерин чурумчуткан. Бо сорулгаларга суббота түңнерин ажыглаары көөдүзүн. Бюро хуралдарынга чугаалажып турар айтырыгларны эвээжеткеш, айтырыгларны белеткээрин экижиткен.

Кадрларны шилип алырын, тавариштыр тургузарын, кижизидерин экижиндер хемчеглерин ап турар. Ам партий организацияларының секретарьларының 95 хуузу, ажылгагый удуртукчуларының 90 хуузу дээди, дооссаан дээди база ортумак эртеминг. Оларның хөй кезии политика талазы-биле бышкан, принципиалдыг, ажыл-херээн билир, ажыл-агыйжы, организакчы, кижизидилге ажылдарын деңгее чоруудуп болур кижилер болуп турар. Илеткелчи ындыг эштерниң аттарын чогаарал-биле адаан: сүт комбинадының, кооперативтиг училиштиниң, харылзааның хоорай белдириниң партия организацияларының секретарьлары В. Ф. Суменкова, Т. С. Намчак, Т. Д. Чамзы, дваранылга фабриказының, тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводунуң, № 48 ТЭ-ниң, аъш-чем садыының удуртукчулары Т. П. Пургина, В. А. Попов, Б. И. Алехин, М. Р. Еремцова...

Ынчалза-даа партияның хоорай комитединиң ажылының стилинде четпестер ам-даа бар. Хоорайның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинде хожудаашкынар, идеологтуг болгаш өскедаа ажылдарда четпестер чогум-на харын дыка хөй кезиниде оон-биле тайылбырлаттынып турары конференцияга айыттынган. Чижээ, ажылды дорт организаставарының орнуна хөй хуралдар эрттирер, катап шинтпирлер хүлээп алыр чоруктар бар. Албан-дужаалдыг кижилерни чугула херек эвес тавариялгаларда, чамдыкта харында хүнде чаңгыс эвес удаа, кыйгыртыр фактылар бар. Мындыг чүүлдерге ажылдакчыларның үези хөй үнүп, оларның ажылды ханы аналиэтеп көөрүшге, күүселдениин хынаддазын чорударынга тавармычалыг байдал эвээжээр. Совет болгаш ажыл-агый организацияларының кылыр чүүлдерин хоорком бодунга ап турар тавариялгалар база бар. СЭКП хооркому, оон кылдыстери хүлээп алган шинтпирлер күүселдезин, коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарын ёзугаар ажыл-херектиң боттанып турарын ам-даа четпес контрольдап турар. Ап чоруудуп турар хемчеглер дугайында чогум-на дыка хөй кезиниде оон-биле тайылбырлаттынып турары конференция

Делегейде болуушкуннар допчулалы

АЙЫЛ ЧОК ЧОРУКТУҢ ИДЕГЕЛДИГ ҮНДЕЗИНИ

Делегей байдалының чидигленген бо үезинде Варшава Керээзининҥ киржикчилери күрүнелериниҥ бир деминҥ хөделишкиниери, социалистиг чурттариның аразында кады ажылдажылганы улам калбартыры кол чүүл болуп турар. Эртиен неделиниҥ болуушкуннары ол бүтүҥү бүрүн бадыткаан болгай. Социалистиг кады ажылдажылга болза, тайбыныҥ болгаш улустариҥ айыл чок чоруушуҥ күүлүг фактору болур дээрзин олар бадыткаан.

Болгарияның найысылалы —Софияга декабрь 5-тен 7-ге чедир Варшава Керээзининҥ киржикчилери күрүнелериниҥ камгалал министрлериниҥ комитединиҥ хуралы болуп эрткен. Европада амгы тургустуиган байдалга, 1983 чылдың январь 5-те Прагага болуп эрткен Политиктиг Декларацияның байдалынга база 1983 чылдың июнь 28-те социалистиг 7 күрүнелериниҥ партия болгаш күрүне ажылдакчыларының кады кылган медеглелиниге хамаарыштыр ол күрүнелериниҥ каттышкан Чепсектиг Күштериниҥ практиктиг ажыл-чорудулгазының айтырыгларын анаа чугаалажып көргеи.

Комитеттиҥ хүлээп алган шиитпирлери Варшава Керээзининҥ киржикчилери чурттарының камгаланыр күчүзүн улам быжыглаарынга, ол Керээниҥ киржикчизи күрүне бүрүзүниҥ шеринииҥ-даа, каттышкан Чепсектиг Күштериниҥ-даа дайынчы арга-шинээзин бедиреринге дузалаар дээрзин ол хуралды даргалаан — Болгарияның камгалал министри, армия генералы Д. Джуров хуралдың түнелиин үндүрүп тура чугаалаан. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниҥ Дээди Соведиииҥ Президиумуиуҥ Даргазы Ю. В. Андроповтуҥ Медеглелиниҥ база 1983 чылдың июнь 28-те социалистиг 7 күрүнелериниҥ партия болгаш күрүне ажылдакчыларының кады кылган медеглелиниге хамаарыштыр ол күрүнелериниҥ каттышкан Чепсектиг Күштериниҥ практиктиг ажыл-чорудулгазының айтырыгларын анаа чугаалажып көргеи.

Каттышкан шериг күүзүзү, Варшава Керээзининҥ каттышкан Чепсектиг Күштериниҥ дайынчы арга-шинээзи Барыын чүктүү реаксыяг күштериите удур салдарны чедирип турар болгаш социалистиг дем-каттыштырылга чурттарынга удур шериг күжүи ажыглаарын болдурбазынче империалистиг күрүнелериҥ удуртукчулары албадап турар. Барыын чүктүү массалыг информациязының хевирлери ол хуралдың түнелиин таймылбырлап тура, Барыын Европада америк ракеталарны тургузуп турарынга холбаштыр социалистиг дем-каттыштырылга чурттарынга айыылдыг чоруктуу болдурбазының талазы-биле шиитпирлерии хүлээп алырынга оларның киржикчилериниҥ чангыс эп-сеткилдиин көргүскенииче улуг кичээиингейии угландырганы тавармыга эвес.

Варшава Керээзининҥ киржикчилери күрүнелериниҥ демиит чоруун быжыглаарынга оларның ийи талаалыг харылзаалары болгаш чурттар аразыига дээди чергениҥ ужуражыгалары база дузалап турар. ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадарның ГДР-же болгаш ЧКП ТК-ның Чиигине секретары, ЧССР-ниҥ президентизи Г. Гусактың баштааны Чехословакииының партия-күрүне делегациязының Польшаже эш хуунуҥ найыралчы аяи-чоруу делегейге улуг сонуургалды болдурган. Социалистиг дем-каттыштырылганың еске-даа чурттары-биле кады тайбың политиказын амыдыралга боттандырар, ядролуг дайыиның айыылын болдурбас дээш болдунар бүтүү аргаларны ажыглаар дээрзиие бүзүрелди Берлиите болгаш Варшавага болган чугаалажышкыиларының үезииде илереткеи.

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААРЫНГА ШИИТПИРЛИГ

Делегейиин ак сеткилдиг миллион-миллион кижилериниҥ салым-чолуига харылавышаан, «Першииг-2» болгаш чалгыиыг ракеталарны Барыын Европага тургузарынга удур хемчегларииҥ делегей неделязын декабрь 4-тен 12-ге чедир эрттирер шиитпирии Тайбыныҥ Бүгү-делегей чөвүлели хүлээп алган. Ол неделяга хамаарышкан массалыг митингилер, демоистрациялар, оттар кыпсып алгаш кылаштаар чыскаалдар, конференциялар болгаш симпозиумнар бүгү делегейде калбаргаи. Олариың киржикчилери — аяғы-акгы хар-назылыг, чүдүлеиir болгаш политиктиг байдалдыг миллион-миллион кижилер кижи төрелгетеигге ракета-ядролуг дайын-биле кыжаныгның өскүдүкчүлери — Каттышкан Штаттарның милитаристиги угланыышкыиың, Рейганның администрациязының авантюристии үүлгедилерии шиитпирлиг буруу шапкаииар.

Америк чаа ракеталарны тургузуп эгелээи соонда дайынга удур шимчээшкиии Барыын Европага сулараар, чүге дээрге, болган фактыларга кижилер чаңчыга бээр деп Рейганның администрациязының болгаш НАТО-ның удуртукчуларының бодалының буурап дүшкенииҥ хересиизи—ол неделяның чедишкииииҥ эрткеии болур. Сөөлгү бүгү болуушкуннар – ракеталарны тургузуп эгелээр талазы-биле шиитпирии хүлээп алырда баштайгы месилдежишкиивер, ракетага удур шимчээшкиииҥ киржикчилериниҥ ооң соон дарый идепкейлиг хөделишкиниери — Барыын Европага ракеталарны тургузары шапкыичаан тудум-на, чоиуҥ хөй кезиииҥ эрге-чагыргалардан улам ыраары, аиаа бүзүревезии кедерээр болган. Барыын Европаның бүгү чурттарында НАТО-га, Американың хөшиеринге удур шимчээшкиииҥ улам өскенин, оларның күүчүлүг, доктаамал фактор апарганын хересилеп турар.

Совет Эвилелииии саналдап турары ядролуг болгаш ооң-даа өске чепсекти хоругдаар дугайында чугаалажымшкыиарны чедип алыр дугайында чоиның шиитпирлиг чоруу болгаш ооң демисели кижи төрелгетеиiiiи кырында дирлиг (болгаш НАТО-иуң политиказынга практиктиг ажылчорудулгалары-биле харылаларынга белеиiiи илереткеи.

Каттышкан шериг күүзүзү, Варшава Керээзининҥ каттышкан Чепсектиг Күштериниҥ дайынчы арга-шинээзи Барыын чүктүү реаксыяг күштериите удур салдарны чедирип турар болгаш социалистиг дем-каттыштырылга чурттарынга удур шериг күжүи ажыглаарын болдурбазынче империалистиг күрүнелериҥ удуртукчуларын албадап турар. Барыын чүктүү массалыг информациязының хевирлерии ол хуралдың түнелиин таймылбырлап тура, Барыын Европада америк ракеталарны тургузуп турарынга холбаштыр социалистиг дем-каттыштырылга чурттарынга айыылдыг чоруктуу болдурбазының талазы-биле шиитпирлерии хүлээп алырынга оларның киржикчилериниҥ чангыс эп-сеткилдиин көргүскенииче улуг кичээиингейии угландырганы тавармыга эвес.

Варшава Керээзининҥ киржикчилери күрүнелериниҥ демиит чоруун быжыглаарынга оларның ийи талаалыг харылзаалары болгаш чурттар аразыига дээди чергениҥ ужуражыгалары база дузалап турар. ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадарның ГДР-же болгаш ЧКП ТК-ның Чиигине секретары, ЧССР-ниҥ президентизи Г. Гусактың баштааны Чехословакииының партия-күрүне делегациязының Польшаже эш хуунуҥ найыралчы аяи-чоруу делегейге улуг сонуургалды болдурган. Социалистиг дем-каттыштырылганың еске-даа чурттары-биле кады тайбың политиказын амыдыралга боттандырар, ядролуг дайыиның айыылын болдурбас дээш болдунар бүгү аргаларны ажыглаар дээрзиие бүзүрелди Берлиите болгаш Варшавага болган чугаалажымшкыиарның үезииде илереткеи.

Делегейиин ак сеткилдиг миллион-миллион кижилериниҥ салым-чолуига харылавышаан, «Першииг-2» болгаш чалгыиыг ракеталарны Барыын Европага тургузарынга удур хемчегларииҥ делегей неделязын декабрь 4-тен 12-ге чедир эрттирер шиитпирии Тайбыныҥ Бүгү-делегей чөвүлели хүлээп алган. Ол неделяга хамаарышкан массалыг митингилер, демоистрациялар, оттар кыпсып алгаш кылаштаар чыскаалдар, конференциялар болгаш симпозиумнар бүгү делегейде калбаргаи. Олариың киржикчилери — аяғы-акгы хар-назылыг, чүдүлеиir болгаш политиктиг байдалдыг миллион-миллион кижилер кижи төрелгетеигге ракета-ядролуг дайын-биле кыжаныгның өскүдүкчүлери — Каттышкан Штаттарның милитаристиги угланыышкыиың, Рейганның администрациязының авантюристии үүлгедилерии шиитпирлиг буруу шапкаииар.

Америк чаа ракеталарны тургузуп эгелээи соонда дайынга удур шимчээшкиии Барыын Европага сулараар, чүге дээрге, болган фактыларга кижилер чаңчыга бээр деп Рейганның администрациязының болгаш НАТО-ның удуртукчуларының бодалының буурап дүшкенииҥ хересиизи—ол неделяның чедишкииииҥ эрткеии болур. Сөөлгү бүгү болуушкуннар – ракеталарны тургузуп эгелээр талазы-биле шиитпирии хүлээп алырда баштайгы месилдежишкиивер, ракетага удур шимчээшкиииҥ киржикчилериниҥ ооң соон дарый идепкейлиг хөделишкиниери — Барыын Европага ракеталарны тургузары шапкыичаан тудум-на, чоиуҥ хөй кезиииҥ эрге-чагыргалардан улам ыраары, аиаа бүзүревезии кедерээр болган. Барыын Европаның бүгү чурттарында НАТО-га, Американың хөшиеринге удур шимчээшкиииҥ улам өскенин, оларның күүчүлүг, доктаамал фактор апарганын хересилеп турар.

Совет Эвилелииии саналдап турары ядролуг болгаш ооң-даа өске чепсекти хоругдаар дугайында чугаалажымшкыиарны чедип алыр дугайында чоиның шиитпирлиг чоруу болгаш ооң демисели кижи төрелгетеиiiiи кырында дирлиг чаңныктыг айыылды чүгле болдурбазын эвес, а оларны чок кылыр талазы-биле чаа-чаа аргаларны ажыктаи. Кижи төрелгетеиiiiи мурнуида дыка хөй сорулгалар материалдыг, интеллектуалдыг болгаш ооң-даа өске курлавырларны өскээр чарыдап турарындан шиитпирлеттиимейи турар дээрзин эш Ю. В. Андроповтуҥ Медеглелиидe демдеглээи. Ядролуг болгаш ооң-даа өске чепсектерии кызыыр талазы-биле шиитпирлиг хемчегларии чугаалажышкыиларының дузазы-биле чедип алыры бүгү чоиның күзел-соруу болур ужурлуг.

Г. ШИШКИН,
СЭТА-ның корр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОВЕТ КОСМОНАВТЫЛАРНЫҢ АДЫН ЭДИЛЭЭН

ПРАГА. Пардубице хоорайда «Синтезия» деп химия заводунуҥ коллективиниге совет космонавтылар отрядының шилчип чоруур Кызыл туғун ЧССР-ниҥ ужудукчукосмонавтызы В. Ремек байырлалдыг байдалга тывыскан. Чехословак-совет ийи-рал эвилелииии (ЧСНЭ-ниҥ) ТК-зының ол бедик шаңналын ук бүдүрүлге ЧСНЭниҥ ында ажылдап турар эге организациязының конгуг экн ажылы дээш алган.

«Синтезияның» ажыл-ишчилери бедик күш-ажылчы чедишкиниериң хөй чыл улай чедип ап келген. Бо чылын ук завод планын хуусаа бетииде күүсеткеш, чиг-этти, одаар түүлдү болгаш энергияны камнап алганының күсели-биле күрүне орулгазынга бир миллион кроя-акшаны киирген. Бүдүрүлгениҥ ажыл-ишчилериниҥ 90 хуузун хаара тутиан, экн организастаан социалистиг чарыш бүдүрүлге чедишкиниерии чедип алырынга улуг идиг болган. Күш-ажылдың совет мурнакчыларының чаартыкчы методтарын пропагандалаарынга, Советтер чуртуиуҥ амыдыралын коллективке танышгырарынга заводта улуг кичээнгейии салып турар.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ҮЛЕГЕРИ

СОФИЯ. БУР биле ССРЭниҥ аразында чиик үлетпүр талазы-биле кады ажылдажылга чедишкиниит хөгжүп турар. Болгар болгаш совет ведомстволар, институттар болгаш бүдүрүлгелер бо беш чылда пес-таавыларының болгаш аргыларының чаа хевирлерии, ол ышкаш даштыкы трикотаж бүдүрелиинге хереглээр шенелде шугумнарны кады ажылдап кылып, идиктериҥ амгы чаа модельдерии бүдүрүп үндүрелиииҥ чаа технологиязын шиитгээдип ап турарлар.

Софияда хеп болгаш пес-таавы институду Совет Эвилелиииҥ ол ышкаш эртемшинчилел институттары-биле болгаш организациялары-биле эртем-техниктиг кады ажылдажылгага чугула звено апарган. Ук институт аиы-дуңма ийи чурттуҥ чиик үлетпүрүиге улуг ужур-дузалыг сорулгаларны шиитпирлеп турар.

ЮБИЛЕЙЖИ ПРИБОР

БЕРЛИН. Дрезденииҥ «Роботрон - Мессеэлектроник» деп улусчу бүдүрүлгезииiҥ ажылдакчылары ийи муң дугаарлыг акустиктиг хемчээкчи стендини Совет Эвилелиичe чорудуп бергеиер. Үн чайгылыышкыиарын бүрүткээр болгаш аиализтээр ыыт-шимээииерии ылап хемчээр ук приборлар ЭДЧ-ниҥ кежигүннери чурттарның космиктиг шинчилелдериниҥ «Интеркосмос» деп программазын ёзугаар космоска шылгалдаларны чедишкиниг эрткеи.

Дрезденииҥ заводу акустиктиг хемчээкчи аппаратуралы Совет Эвилелиге бүдүрүп бээрии ГДР-ниҥ электроника болгаш электрон үлетпүрүүиү министерствозу биле ССРЭ-ниҥ харылзаа чепсектер үлетпүрүүнүҥ министерствозуиуҥ аразында дутуржулга ёзугаар боттандырып турар.

ИЗИГ СУГЛАРНЫҢ АЖЫ

БУДАПЕШТ. Венгрияның Дьер-Шопрои облазында улуг ажыл-агыйларның бирээзи — В. И. Ленин аттыг кооперативке хөй орулга бээр яизы-бүрү адырларлыг бүдүрүлгеии изиг сугларыиың, баазазыига организастаан. 80 градус изиг сут чечектер тараап орижереяларга бодуиуң чылыын берип турар. Көдээ ажыл-агый продуктуларын кургадып кадырарынга, мөөгүлерии болгаш иогааларны плёнка адаанга өстүрериие база ук сутиу ажыглап турар. Изиг сутиу кислород-биле байлакшытканының соонда аиаа балык-тарының үнелиг унсааларын база өстүрүп турар.

Чер адаанын изиг сугларын ажыглаар чорук сөөлгү чылдарда веигр куражылагый-ларга болгаш кооперативтерге энергияны камнап алырының чугула курлавыры болу берген. Ооң күселиибиле республикада эрте быжар иогаалар өстүрер теплицаларының бештиң дөрт хуузун болгаш 1,2 миллиои дөрбелчии метр ажыг плёнкалыг парниктери, мал фермаларын болгаш кургадылга бажыңнарын чылдып турар. Ынчангаи чуртка чылдың-на 200 муң тонна хире нефтини камнап ап турар.

ШАХТЕРЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ВАРШАВА. Польшаның шахтёрлары боттарының профессиоиал байырлалын күш-ажылчы чаа чедишкиннер-биле уткуп турарлар.

Хоиукта 12 муң тонна хөмүр-даш бөөр күүзүлүг чаа шахтаның ажыглалга киргенииҥ дугайында медээ Рыбницкииҥ хөмүр-даш бассейниниден келген. Ол болза Польшага улусчу эрге-чагырганың чылдарында туттунган 20 дугаар шахта боол турар. Эртиен 11 айның дургузуида республиканың дагжылары 175 миллиои тонна хөмүр-даштыі казып тыпканнар, ол дээрге эрткен чылдың ол үезиига деңнээрге, ооң 1,2 миллиои тонна хөй боол турар. Хөмүр-даштыі дашкаар үндүр садары бо чылын барык 6 миллиои тоннага көвүдээп. Адырның бүдүрүлгелериида хоиук оиаалдалары доктаамал ажыр күүсеттиниp турар, ол чорук күш-ажылды эки организастаанының, бүдүрүлгениҥ бедик сагылга-чуруму-иуң, машиналарның болгаш агрегаттарның аиаа туруушкуииарын дыка кызырганының күселя-биле чедип алдыпган.

Полышаның улус ажыпагыйының мурнакчы адыры бо чылын ниитизи-биле 191 миллиои тонна кара болгаш 41,7 миллиои тонна түрек хөмүр-даштыі чуртка биер. Ооң түнелиидe Польша одаар түүлдүң ол тутуга үнелиг хевирии казып тывар талазы-биле делегейге дөртиү черии эзлээр.

КООПЕРАЦИЯНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ

ХОШИМИН. Вьетнамның мурнуу таланы моңуларының чурттакчыларының чугаазында «кооператив» деп сөс быжы-биле киргеи. Улусчу эрге-чагырганың тургустунганының соонда коллективтиг күш-ажыл чугула айтырыгларны шиитпирлээр дээш кады хөделир чорук мурнуу таланы моңуларның чурттакчыларының амыдыралында улуг черии эзлээи.

Ында ус-тывышчылар болгаш тараачыннар кооперативтери чедишкииниг ажылдап турар. Чонну аъш-чем продуктулары-биле болгаш калбак хереглелдиг бараанары-биле хандырарынга улуг роль хереглекчилер кооперациязынга база хамааржыр. Амгы үеде колдуунда бүгү хоорай районнарынга болгаш көдээ общиналарга 3 муң хире ындыг кооперативтерни тургускан, олар 6 миллиои хире ажыл-ишчилерии хаара тудуп турар. Ол кооперативтерде 3200 ажыг магазиниерии ажыктаи, оларның бо чылын бараан саарылгазы 4,6 миллиард доиг-акша четкеи.

Вьетнамның мурнуу түүгүиүң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниҥ планнарында кооператив болгаш күрүне садыын улам ыңай калбартырын көргеи. Ол дээрге дүрүм ёзугаар болуушкуидур, чүге дээрге бодуиуң чуртуиуң ёзулут ээлери апарган ажыл-ишчилериҥ чаагай чоруун бедидери улусчу эрге-чагырганың кол сорулгазы боол турар.

(СЭТА).

«КЕЛДИЛЕЙ БЭЭР СЕН»

Тос, он хире харлыг мен. Ол чылын кыш эрте дүшкеи. Баштайгы үлдуң доозулган. Өөреникчилер чеди хонук дыштаныылгазында аалдарынче тарап чаиып турган. Авам, ачам суг Акта кыштаанче чаа көшкеи сураглыг болган. Ишкээр шаттарда аалдарлыг өөреникчилер чадаг чүгүржүпкеннер. Мени алыр дээш кырган-ачам эртежизи кончуг чортуп келди. Дазылгамда түүхөөмүҥ аайлап кааш, чоруур деп бардывыс. Хемчик биле Ак аразы хемааргыг чер, соогу база шору кыиныр келген, а мээи бөргүм чок мыидыг. Кезек боданып чоруй, кырган-ачам чугаалады: «Маңаа олур. Мыяда Маңзыр-оолдарга чортуп четкеш, бөрттеи ачылап экиээйн. Шыпаа кирер чоруум бар. Ол чорааш дедир эккеп бергей мен» — дидир.

Оргу-Шөлге чоруп олурувста, Саяи-Боразын мунуп алган, кара сунуукпа астыпкан суму даргазы Өткек-оол Самбугаевич Ооржак уткужуп келди. Амыр-менди солушкаш-ла алгырып үндү: «Оглуң бажында түге үгдешкиҥ кедирип алдың, орта түве бе моң?» — деп дыңзыды айтырды. Болган таварылганы шуптузуп кырганачам төөгүп берди. Суму даргазы бажын чайгаш: «Оруунар ам даа херии болгай. Кеденгирлээп, кырган ыт ышкаш, хоптак Хедер-Хелиҥиҥ хоозун чугаазындан түге коргар силер. Ашчут, кадыг-берге чылдарда араттар барын, чогун айтыржып, ачыланчып чораан. Мээи-даа ачылап, дилеп кетпээн хевим чок. Анаала өзүп, доругуп келдим. Саяк-Борам турда саадаар эвес мен. Сайырны куду тутсуп бады бәргай мен. Оглуң куяаа үжүй бээр, мээи бөргүм кедирип ал — дээш, бөргүи үштуп берди.

Аалывыска орайтай бергенде келдивис. Айыл-халап-даа болбаан. Келдилеп, келдилеведим-даа.

Сооі бээрге, кедер бөрт чок, аалдар кезип чораан черлик лама бисти хоозунмегези-биле коргудупкаш, ачылап алган бөргүвүс хуиаап алганы ол болган. Хоозун, меге ламаларның ажыымчызы, алыксак-чиксэ ол чаре турган-дыр.

О. БОРАШ.

Атеизм темазынга

Кырган-ачам-биле барыкла карыштыр чыгыы Хедер-Хелиҥ чылбыртып кирип келди. Дүрүнүү-даа коичуг: бажында бөргү-даа чок, дежегер улуг хырныиың адаан доза чеп-биле куржаныр алган. Аалдар кезип, судур иомчуп, шо-төлге каап амыдырап, эреге чууп, химиренген чоруур лама түве. Бистиҥ дазылгавыска ооң мурнуида база бир киргеш, чем дилеп чигеш, эрегезин чууп, эриннерин шимчеткилээш: «Омани-ле патни хом, окта-ла болбаан түвеге өөренип турар төлдер-дир силер» деп олургаиын сактып келдим.

Кырган-ачам кара хураган кежи бөрт тудуп алган келди. Лама-биле амыр-менди солушкаш: — Чылыг бөрт ачылап экжелдим, кедип көрем, оглум— дээш, менче сунду. Хедер-Хелиҥ хенертен карбаш дээш, бөрттү үшта соп алды. «Өске кижи бөргү кедип болбас, куду аастыг хеп-тир ол. Кижи келдилей бээр ышкажыгай. Мынча кырыгыже ону билбес, каяа чыткан сен, шотөлгеден салып көрейн» — дээш, хойиундан хирлиг соңдакта ораап каан ийи, үш хире борбак даштар үштүп, часты. Тонунуҥ эдээи чаткаш, каап көргүледи — Өске кижи бөргү кеткен кижи өөделиг түве көрбес, орукка хойдуккан аъдыига октадып, сорга-мойнун кемдедир. Өске хептен өкте-рээн ажар-бужар халдааш, келдилээр аарыгга алзып, бажы сирилээр, баары шартаяр кижи апаар. Орук ара, Оргу-Шөлге куйтулашкан он шаа кускуннарга ора-чаза тептирер, окта болбаан түвеге таварлажыр деп барыптыр силер — дээш, кырганачамче ширииҥ көргеш, ходунда бөргүи так аспактавышаан, селегер, аар хырның арай деп сөөртүп үне берди.

Кырган-ачамда ыыт чок. «Хедер-Хелиииҥ хоозун чугаазындан түге коргар силер. Ашчут, кадыг-берге чылдарда араттар барын, чогун айтыржып, ачыланчып чораан. Мээи-даа ачылап, дилеп кетпээн хевим чок. Анаала өзүп, доругуп келдим. Саяк-Борам турда саадаар эвес мен. Сайырны куду тутсуп бады бәргай мен. Оглуң куяаа үжүй бээр, мээи бөргүм кедирип ал — дээш, бөргүи үштуп берди.

Аалывыска орайтай бергенде келдивис. Айыл-халап-даа болбаан. Келдилеп, келдилеведим-даа.

Сооі бээрге, кедер бөрт чок, аалдар кезип чораан черлик лама бисти хоозунмегези-биле коргудупкаш, ачылап алган бөргүвүс хуиаап алганы ол болган. Хоозун, меге ламаларның ажыымчызы, алыксак-чиксэ ол түве турган-дыр.

О. БОРАШ.

ДЕТКИП ТУРАР

ПРАГА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниҥ Дээди Соведиииҥ Президиумуиуҥ Даргазы Ю. В. Андроповтуҥ Медеглелиидe айыткан, ССРЭ-ниҥ болгаш Варшава Керээзииииҥ киржикчилери-эске-даа чурттарның айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле хемчегларии Чехословакия болгаш Куба бүрүиү биле деткип турар. Ол дугайын Кубаның даштыкы харектер министри И. Мальминерканың ЧССР-ге албан ёзулу-биле найыралдыг аян-чоруунуң түнелдериие хамаарышкан, ында парлаак коммюникеде чугаалап турар. Ону ЧКП ТК-ның Чиигине секретары, ЧССР-ниҥ президентизи Г. Гусак хүлээп алган болгаш ол ЧССР-ниҥ даштыкы харектер министри Б. Хиеупек-биле чугаалажышкыиарны чоруткан.

АКШ болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилери кижи төрелгетеиiiи ядролуг дайыиның айыылынга тавары-рыштырып турар деп талалар айыткан. Ылаңгыя ортумак ыракшылдыг чаа америк ядролуг ракеталарны Барыын Европага эккеп эгелээзииииҥ түнелиидe ында оиза дүшүүрүлүг байдал тургустунган. Ук базым шеринг-стратегтиг деп байдалды үрээринче угланган болгаш Европага база бүгү делегейге тайбыига шыигыы кыжаныг болбушаан, делегейиин айыыл чок чоруунуң үндезиннерии тура тыртып турар. Империализмиҥ агрессия планнарын бөмбүрзектиҥ тайбыңга ынакшылдыг күштериииҥ ниити хөделиишкиннери-биле үзери, яизы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелериҥ аразына бүзүрелдиҥ болгаш кады ажылдажылганың харылзааларын быжыглаарын чедип алыры эргежок чугула.

Америк шериглериии Гренадаже шургул кириишкинии. Никарагуага удур агрессияны АКШ-тың белеткеп турарын, Кубага хамаарыштыр ооң үзүк чок мыжамыышкынын ЧССР биле Куба шиитпирлиг буруу шапканнар. Төп Американың тускай догуннаан күрүнелериие хамаарыштыр Вашингтоииуҥ чорудуп турары хартаачы болгаш ишткы херектериі холгаарлаарының политиказы бөмбүрзектиҥ ук девискээриидe дүшүүрлүг чоруктуҥ күштелип турарының йол чылдагааны боол турар. Ооң-биле холбаштыр министрлер империализмге, колониализмиҥ, сөөк-язы ылгаар чоруктуҥ болгаш апартеидтиҥ бүгү хевирлериие удур, хосталга, хамаарышпас чорук, социал депшилгелер дээш база салым-чолуҥ боду тускай шиитпирлээр эрге дээш Латин Американың, Азияның болгаш Африканың улустарының демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээиiер.

Б. Хиеупек биле И. Мальмиерка олар Чехословакия биле Кубаның, ийи чурттуҥ улустарының аразында найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзааларын бедии-биле үнелевишаан, ук харылзааларны моон соңгаар-даа улам хаиыладып, хөгжүдерии чугула деп санааннар.

ТАЙБЫҢНЫ ХАНДЫРАР

БЕРЛИН. Ядролуг халапты чайладырыл, бөө-чепсекти эидере будүрерии соксадыры дээш демисел ГДР-ниҥ даштыкы политиказының бирги чергенииҥ сорулгазы боол турар деп, ГСЧП ТКның Политбюро кежигүнү, ГДР-ниҥ Министрлер Чөвүлелииииҥ Даргазы Вилли Штоф ГДР-ниҥ улус палатазының ында ажыттынган сессиязынга илеткелиигe медеглээи.

Шериг күүзүзүиүҥ талазыбиле артык күштүг болурун чедип алырын болгаш делегейиҥ улустарынга бодунуп тура-соруун чыгаарын ораладжып турар империализм күштериниҥ хөделиишкиннериигe шыигыы ойтур шавышкыиыны бээрииге ГДР Совет Эвилели-биле болгаш акы-дуңма өске-даа социалистиг чурттар-биле кады кедээде белеи деп, демдеглээи. Чогум-на ынчангаш ГДР биле ССРЭ-ниҥ чазактарының аразынга дутуржулга ёзугаар бедиткен ыракшылдыг оператив-тактиктиг ракеталарны ГДР-ниҥ девискээринге тургузар талазы-биле белетнел ажылдарын дүргедедир дугайында шиитпир хүлээп алдынган. АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилериниҥ хайындан нарыыдап, чидирленген амгы делегей байдалы-биле холбашкан ук базым социализмиҥ акыдуңма чурттарының улустарының айыыл чок чоруун болгаш тайбың күш-ажылын хандырарынче утланган.

1984 чылда чурттуҥ улус ажыл-агый хөгжүлдезиниҥ планының болгаш Күрүне бюджединиҥ дугайында хоойлуларны ук сессиига хүлээп алган. Документилерии ёзугаар алырга, ГДР-ниҥ национал орулгазы келир чылын 4,4 хуута өзер. ГСЧПниҥ X съездизииииҥ болгаш партия ТК-ның Пленумнарының шиитпирлериие дүүштүр ГСЧП-ниҥ социал-экономиктиг политиказының кол угланыышкыны ажылчы чоннарның чаагай чоруун улам бедидериидe боол турар. Ооң-биле холбаштыр министрлер империализмге, колониализмиҥ, сөөк-язы ылгаар чоруктуҥ болгаш апартеидтиҥ бүгү хевирлериие удур, хосталга, хамаарышпас чорук, социал депшилгелер дээш база салым-чолуҥ боду тускай шиитпирлээр эрге дээш Латин Американың, Азияның болгаш Африканың улустарының демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээиiер.

Б. Хиеупек биле И. Мальмиерка олар Чехословакия биле Кубаның, ийи чурттуҥ улустарының аразында найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзааларын бедии-биле үнелевишаан, ук харылзааларны моон соңгаар-даа улам хаиыладып, хөгжүдерии чугула деп санааннар.

МАНАГУАГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

МАНАГУА. (СЭТА). Сандиножу революциияны чаасказанзырадыр дээи Рейганның администрациязының оралдажыышкыннары буураашкынга таварэкыл турар деп Никарагуаның национал катап тургузуушкуи чазааның удуртукчу чөвүлелиниҥ кежигүнү С. Рамирес медеглээи. Американың болгаш Европаның 20 чуртуиуҥ төлээлекчилери киржип турар, чазактарга хамаарышпас организацияларның ында ажыттынган делегей ужуражылгазында ол чүве чугаалаан. АКШ-тың империализминге удур, чурттуҥ тускай догуннаашкыны болгаш катап тургузуушкуиу дээш никарагуажыларның демисели бүгү делегейдe миллионмиллион кижилерниҥ деткип турарының эп-сеткил каттыштырылгазының айтырыгларынга турасказаткан ужуражылганы Манагуада эрттирип турары болур деп Рамирес демдеглээи.

ТРЭ биле Пентагои контрреволюсчу бөлүктерии шериг болгаш экономика талазыбиле деткиирии күштелдирип турда, Вашингтои сандиножу революцияның атаалдарын бужартадыр болгаш ону чаасказанзырадыр сорулгалыг хоп-нүүлүүр пропагандистиг кампаниияны калбартқан. Аиаа удур сүртевичиг чепсек — түгле ышы. Никарагуаның амыдыралы-биле танышарын күзээр бүгү кижилерге бистиҥ эккивис ажык деп С. Рамирес оиза-лап айыткан.

Бис дайын күзээйи турар бис, дайын күзээр хамаан чок, харын ооң чайлаарын оралдажып турар бис, ынчалза-даа АКШ-тың шериглери биске удур халдап болур чадавас деп чүвеии билгеш, оларның калбак хемчээлдиг агрессиязын ойтур шаварынга белеткеиип турар бис деп, Национал хосталганың сандиножу фронтузуиуҥ национал удуртулгазының кежигүнү. Никарагуаның камгалал министри Д. Ортега медеглээи. Төп Америкада байдал амгы үеде кажангызындан-даа артык чидирленген. Америк интервенциязының кыжаныышкыны дыка айыылдыг. Ук айыыл Гондураста болгаш Никарагуаны долгандыр турар сугларда америк шеритлериҥ меөнежишкини-биле холбаштыр улам улгадып турар деп Д. Ортега «Патриа либре» журиалга интервьюзугa демдеглээи.

Рейганның чазаа Гондурастың дээрбечи шеритлерии Никарагуага удур дайыиче ядролуг сурыал ракеталарны тургузуп эгелээи соонда дайынга удур шимчээшкиии Барыын Европага сулараар, чүге дээрге, болган фактыларга кижилер чаңчыга бээр деп Рейганның администрациязының болгаш НАТО-ның удуртукчуларының бодалының буурап дүшкенииҥ хересиизи—ол неделяның чедишкииииҥ эрткеии болур. Сөөлгү бүгү болуушкуннар – ракеталарны тургузуп эгелээр талазы-биле шиитпирии хүлээп алырда баштайгы месилдежишкиивер, ракетага удур шимчээшкиииҥ киржикчилериниҥ ооң соон дарый идепкейлиг хөделишкиниери — Барыын Европага ракеталарны тургузары шапкыичаан тудум-на, чоиуҥ хөй кезиииҥ эрге-чагыргалардан улам ыраары, аиаа бүзүревезии кедерээр болган. Барыын Европаның бүгү чурттарында НАТО-га, Американың хөшиеринге удур шимчээшкиииҥ улам өскенин, оларның күүчүлүг, доктаамал фактор апарганын хересилеп турар.

Совет Эвилелииии саналдап турары ядролуг болгаш ооң-даа өске чепсекти хоругдаар дугайында чугаалажымшкыиарны чедип алыр дугайында чоиның шиитпирлиг чоруу болгаш ооң демисели кижи төрелгетеиiiии кырында дирлиг чаңныктыг айыылды чүгле болдурбазын эвес, а оларны чок кылыр талазы-биле чаа-чаа аргаларны ажыктаи. Кижи төрелгетеиiiии мурнуида дыка хөй сорулгалар материалдыг, интеллектуалдыг болгаш ооң-даа өске курлавырларны өскээр чарыдап турарындан шиитпирлеттиимейи турар дээрзин эш Ю. В. Андроповтуҥ Медеглелиидe демдеглээи. Ядролуг болгаш ооң-даа өске чепсектерии кызыыр талазы-биле шиитпирлиг хемчегларии чугаалажышкыиларының дузазы-биле чедип алыры бүгү чоиның күзел-соруу болур ужурлуг.

Г. ШИШКИН,
СЭТА-ның корр.

«КЕЛДИЛЕЙ БЭЭР СЕН»

Тос, он хире харлыг мен. Ол чылын кыш эрте дүшкеи. Баштайгы үлдуң доозулган. Өөреникчилер чеди хонук дыштаныылгазында аалдарынче тарап чаиып турган. Авам, ачам суг Акта кыштаанче чаа көшкеи сураглыг болган. Ишкээр шаттарда аалдарлыг өөреникчилер чадаг чүгүржүпкеннер. Мени алыр дээш кырган-ачам эртежизи кончуг чортуп келди. Дазылгамда түүхөөмүҥ аайлап кааш, чоруур деп бардывыс. Хемчик биле Ак аразы хемааргыг чер, соогу база шору кыиныр келген, а мээи бөргүм чок мыидыг. Кезек боданып чоруй, кырган-ачам чугаалады: «Маңаа олур. Мыяда Маңзыр-оолдарга чортуп четкеш, бөрттеи ачылап экиээйн. Шыпаа кирер чоруум бар. Ол чорааш дедир эккеп бергей мен» — дидир.

Оргу-Шөлге чоруп олурувста, Саяи-Боразын мунуп алган, кара сунуукпа астыпкан суму даргазы Өткек-оол Самбугаевич Ооржак уткужуп келди. Амыр-менди солушкаш-ла алгырып үндү: «Оглуң бажында түге үгдешкиҥ кедирип алдың, орта түве бе моң?» — деп дыңзыды айтырды. Болган таварылганы шуптузуп кырганачам төөгүп берди. Суму даргазы бажын чайгаш: «Оруунар ам даа херии болгай. Кеденгирлээп, кырган ыт ышкаш, хоптак Хедер-Хелиҥиҥ хоозун чугаазындан түге коргар силер. Ашчут,

Даниил Галицкий мола Львовту тургузуп эгелеп тургаш, ону Лев (Арзылан) деп оглунга болгаш салгакчызынга алдар кылдыр адаан. Оон бөзр ам 727 чыл дургузунда аннарның хааны — арзыланның дүрзү-хевири ук хоорайның сүлде демдээ боон келген. Ол арзыланнар ынча хой чылдарның дургузунда кандыг болуушкуннарны «корбээн» дээр, чүге дээрге, Львов хоорай түрк болгаш швед эжелекчилерниң халдаашкыннарын-даа, Богдан Хмельницкийниң эрес-дидим казактарын-даа, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының, хамаатты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынналарының болуушкуннарын-даа утпаан.

Хоорайда ниитизи-биле алдамчы ажыг арзыланнарның дүрзү-хевирлери бар.

ЧУРУКТА: Львовтуң архитекторлар бажыңынче кирер эжиктиң чанында удуп чыдар арзылан. Ол болза XVI—XVII чүс чылдарның архитектуразының тураскаалы болур.

Б. КРИШТУЛДУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТАЙБЫҢ— ЫРЫВЫС

САЛЫМ-ЧАЯАННЫГЛАР

Кызылдың уран чүүл училищезинче хой-ле бичии уруглар шуужуп турар. Оларның өөрүшкү-хөглүүи-даа канчаар дээр — кушкаштар дег, мыжыражыр чүве!

Тайбыңның болгаш найыралдың идегелдиг тук тудукчузу — бистиң күүгүлүг, улуг чаагай, хөй националдыг акыдууна улустарлыг Совет чуртуөстүң уруг-дарыы ындыг хөглүг, аас-кежиктиг болбайн канчаар. Чүге дизе Төрөөн чурт, Коммунистиг партия бүгү-ле буянныг чаагай чүүлдерни бодунуң бүрүн эргелиг хамаатылары — аныяк салгакчыларга тургузуп берип турар болгай.

Боларның аразында бир-ле бичежек, ындыг болза-даа кончуг эрес, мерген, опанчипен, эрес-шоваа характерлыг, борбак кара оолак өрү шурагылаашт:

— Бистиң класс черле бирги черни алыр-дыр ийин!— дигнлей каап чор.

— Адың кымыл, оглум?

Кижиң менче канчаар дээн чоор дээзиңг, сезиктиг көргеш, база-ла эрестин кончуг харылылады:

— Саша Ондар.

— Кайда өөренип турар сен, Саша?

— Бо уран чүүл школазында—деп чоргааралдыы-биле харыылаан, улам тодарадыг—чурулга салбырында— дей тыртып кагды.

— Эр-хей!.. Ам кайнаар базырнар ол?

— Уран чүүл училищезинче, бистиң школа аңаа барып тайбың дугайында концерт болгаш чураан чуруктар делгелгези көргүзер. Барып көөр силер бе?

— Ол хире солун чүвени көрбейн канчаар ийик, көөр, көөр.

Шыны херек, Кызылда уран чүүл школазы ажылдап турар деп чүвени чамдыкыыс билбес-даа чадавас боор. Уран чүүл школазы 1978 чылда-ла ажыттынган ажылдап турар. Чурттаар, өөренир баазазы — Кызылдың № 2 школазы болгаш уран чүүл училищези. Мынчап кээрге, ийи нелиг школа-дыр, ийин. Бо уран чүүл школазынга уруглар 8-ки классты доозуп, тускай эртеминиң талазы-биле чогуур билиглерни чедип алгаш, уран чүүлүн өөредилге черлеринге барып улаштыр өөренир.

Бо өөредилге чылында ол школа ам 126 өөреникчилиг. Школа беш салбырлыг. Школаның башкылары — уран чүүл талазы-биле тускай ортумак болгаш дээди эртемниг кижилер.

Уран чүүл школазының директору Любовь Николаевна Хууракай Москваның культура институдун доозкан, ам алды чыл ажылдап чоруур. Өөредилге эргелекчизи— Мария Моягушовна Лопсан уран чүүл училищезини доозкан ам-даа аныяк башкы. Нинитизи-биле 15 чыл башкылап, бо школада ам 4 чыл ажылдап турар.

— Бистиң школада шынаала салым-чаяанныг деп болур уруглар бар болдур ийин, көрүп-даа, дыинап-даа болур силер харын—дигнлээш, өөредилге эргелекчизи Мария Монгушовна бир каш өөреникчини чижек кылдыр адаады—домра класында 6-гы классчы Анджела Оюн, фортепианода 5-ки классчы Каң-оол Айланмаа, уран чүүл класында 6-гы классчы Куулар Хеймер-оол, үрер хөгжүм класында 8-ки классчы Ирбей-оол Буян-Маадыр, уран чүүл класында 5-ки классчы Дамыран Ховалыг база бир кончуг салым-чаяанныг эрес, мерген өөренакчы — чурулгада 2-гы классчы Саша Ондар болгаш өске-даа өөреникчилер бар. Бистиң школаның өөреникчилери чүгле тускай эртемнериниге эвес, ниити эртемнеринге база эки өөренип турарлар.

Ооң адаанда мынча деп бижип каам: «Делегейге атомнуг бомба чазылдыртпас бис!».

Уран чүүл школазының өөреникчилериниң тайбың дугайында чураан чуруктарын бир ханада делгеп аскан. Кончуг солуы делгелиг! Бо тайбың хүүгүге чыыгган улуг, бичe кижилер ооң баарында үр-ле үүмерлежип тургулаан.

Чуруга башкызы Сергей Монгуш өөренакчилериниң чураан чуруктарым, оларның утказын көрүкчүлерге таныштырып, тайылбырлаан турган. Бир чурукта—мугур беш-адыр ортузунда—бөмбүрзек, ону өөлээш хүрээлээн. Ооң ийи талазында—коге-бутка, түзүн-бүрүн өөнерлиг туктар. Бо чуруктуң ады—«Бис тайбын болгаш найырал-дээш турушкан бис!» Ажыннай Өлзейнин чурааны: бир-ле буянныг ыяштың бүрү санында «тайбың», «найырал» деп сөстерин янзы-бүрү дылдар кырында бижигилээн. Бир чурукта Американың чалгынныг ракетазын кажанда-даа ушпас, чазылбас кылдыр сандан ыяшта демир илчирбе-биле ыяк өртеп каан. Ынчаар Тойбухаа Аян чураан. А Өлчей Санчат-оол база-ла атомнуг бомбаны шимчей албас кылдыр демир илчирбе-биле хүүлээш. Сүмбер-Уула дагда чыпшыр шарып каан. Ол эм кажан-даа шимчей албас! Ооң адаанда мынча деп биженип каан: «Нейтроннуг бомба кажанда-даа чазылбазын!». База бир чурук мындыг: Бөмбүрзектиң арнында «Тайбын» деп бижээн. Ол бөмбүрзекти долгандыр орус, негр, узбек, араб... дээш делегейде янзы-бүрү аймак-соок уруглар. Оларның арты-нда Хүн хереленип турар. Чуруктуң ады —«Делегейниң уруглары тайбың чаагай, эпнайырадлыг чурттап өссүннер!» Ол чуруктуң автору—Саша Ондар.

Уран чүүл школазының өөреникчилериниң бо делгелгезинде тайбың болгаш найырал дугайында уран чараш болгаш утказы ханы чуруктар-ла хой.

— Эр-хейлер!— дижип, көрүкчүлер кайгап, магадаан турганнар.

№ 2 школаның химия башкызы Марита Телес-ооловна Удумбараа тайбың дугайында уругларга таарышкан билдингир болгаш солуп, допчу илеткел кылган. Школа чонта бараалгаткан концерттеринге ажшалын Тайбыңның совет фондузунче киирер деп түнеди.

Уруглар тайбың болгаш найырал дугайында ырлажып тур. Эң баштай бирги класс-чылар «Алдын хүүгүм хүннеп турзун» деп ыры-биле концертин ажыткан. Орустап, тывалап ырлашкан чараш үнер чангыланып-ла эгелээн. Башкылар Марита Удумбараа, Татьяна Москова клазын чараш-ла белеткээнер-дир.

Дараазында — кызыл-кызыл пилоткаларлыг ийнги классчылар. Олар концертин «Авс чаагай дээр адаанга аас-кежиктиг чурттаар бис!» деп ыры-биле эгелээн. Сураглыг «Дөге-Баары» аңаа база чаңгыланып үнген. Демги-ле эрес мерген Саша Ондар ында солистээн тур. Ооң үнү дээрге сыгырганы-ла. Башкылары Чечек Осур биле Вячеслав Танов клазывыс кандыг-ла болур ирги деп кончуг-ла сеткил аараан, хөлзеп, дүүрээн олургаинар.

Үшкү классчылар концертин «Тайбың дээш бурунгаар!» деп ыры-биле эгелээн.

Чүү дээш бурунгаар?

Тайбың дээш бе?
— Ийе-ийе!

— Дайын дээш бе?
— Чок, чок!— диштен бичии чараш үннер чыжырт кылдыр чангыланып турган.

Ам дөртку классчылар сценаны ээлепкен. Олар концертин база-ла тайбын дугайында «Хүн чылдып, чырыдып турзун дээш» деп ыры-биле эгелээн. Ол класстың удурткучу башкызы Мария Монгушовна Лопсан. Ол түгле бодунуң клазы дээш эвес, бүтүн школазының конкурс концертин харыылаар болгаш сагыш аарып орган.

— Дараазында — бешки классчылар!— деп чарлаттырган соонда, адыш часкаашкыны база катап чаңгыланып үнген.

Ак дөйлениериниң хөрээнде кызыл чечектер айыраашаан, кызыл галстуктары, кызыл бантиктери чалбыш ышкаш кызаңнаан шупту кыс уруглар концертин «Кызыл гвоздика» деп ыры-биле ажыткан.

— Тайбың дугайында ырлажылынар — деп чаңгыландыр ырлажып үнүп келген уруглар — алдыгы классчылар-дыр.

Уран чүүл школазының тайбынга тураскаатткан хүнү ынчаар ковчег солуп болгаш корүштүг эрткен.

Тайбын болгаш найырал дугайында уруглар ырлажып шоорду күүлүг-биле чаңгыланмышаан тур, дыинаңар даан. Тайбың дээш чер-делегейде калбарган күүлүг шимчээшкинге ол ыр-шоор сүркүштүг каттыжып тур.

Л. ЧАДАМБА.

ДЕЛЕГЕЙГЕ ТАЙБЫҢ

Школачы формаларлыг, ак-ак бантик чалааларлыг, кызыл, көк, ногаан пилоткаларлыг бичии оолдар, уруглар залды дола берген. Сцена артында кожегеде алдын хүнүң авыралдыг херелдери чер-делегейни шыва алган. Ооң кырында ак-көк, аяс чаагай дээр «Делегейге—тайбың!» дээн кыйгылыг. Залдың ханаларында бүтүү кижи төрелгетенге кыйгырыгларны орус, тыва дылдарга бижигилеп аскылаан:

«Алдын чаагай
Ачылыг Хүн
Кезээн шагда
Хереледиңни!»

«Биске тайбың херек!», «Делегейниң уруглары, тайбың дугайында ырлажылынар!», «Тайбың болгаш найырал!», «ССРЭ — тайбының тук тудукчузу!», «Тайбың делгерзин, дайын сонезин!..»

Сценаның бир талазында — бөмбүрзек, ооң кырында көгебуга, уялыг чаагай ыяш. Кремль, оларже хүн херелп

РЕПЕРТУАРЫ

Республиканың хөгжүм-шин театрының декабрь 14-тен 28-ке чедир

Декабрь 18, 25	«АҢЧЫ-КАРА БОЛГАШ АҢГЫР-ЧЕЧЕК» 2 кезектиг тоол-шин.	А. Гаврилова.
Декабрь 14, 28	«КӨДЭЭНИҢ ХӨӨННЕРИ» 2 кезектиг шин.	С. Пюрбю.
Декабрь 16, 21	ТЕАТРЖЫТКАН КОНЦЕРТ	
Декабрь 17, 25	«ХАЙНЫЫШКЫНЫГ ШУГУМ» 2 кезектиг драма.	С. Перекалин.
Декабрь 20, 27	«АҢЧЫ-КАРА БОЛГАШ АҢГЫР-ЧЕЧЕК» 2 кезектиг тоол-шин	А. Гаврилова.
Декабрь 22	«ТАЙЫП УЖАР» 2 кезектиг драма.	А. Дударев.
Декабрь 23	«КАДАЙЛАНЫЫШКЫН» Болуп көрбээн болуушкун	Н. Гоголь.
Декабрь 24	«ХАЙЫРААН БОТ» 2 кезектиг драма.	В. Көк-оол.

Шиилериниң эгелээр шактары: уругларга—12 шакта, улуг улуска—19.30 шакта.

Шиилерни орус дылче очулдуруп турар.

Коллективтиг көөрүнче чагыгларны 2-25-49, 2-35-88 телефоннар дамчыштыр хүлээп ап турар.

КЫЗЫЛЧЫЛАРГА БОЛГАШ ХООРАЙНЫҢ ААЛЧЫЛАРЫНГА

Дагестанның «Лезгинка» дээр күрүнениң алдарлыг танцы ансамблиниң бо чылдың декабрь 18-тиң болгаш 19-туң хүннеринде тус-тузунда 18.00, 20.00 болгаш 18.30, 20.30 шактарда болур концерттеринге кээрииче силерни чалап турар.

Уран чүүл удуртукчузу— Дагестан АССР-ниң алдарлыг артизи Иосиф МАТАЕВ.

Күрүнениң Кызылда педагогика институду кышкы экзамен сессиязының үезинде 1984 чылдың январь 2-ден февраль 5-ке чедир бот-өөредилгелиг студентилер чурттаар квартираларны хөлезилеп ап турар.

Ол дугайын дараазында адрестен айтырып алыр: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 34. Бот-өөредилгелиг салбыр Телефоннар: 2-20-36; 2-23-92

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ

13. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.35 — О. Загрединиң Фильм-шин. 11.35— Телемедээлер. 11.40 —14.15 Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 —Эртем-нептерелдиг фильмнер. 15.15 —«Ватра» ансамбльдиң концерти. 15.45 —Документалдыг телефильм. 16.05 —Марий АССР-ниң өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадаларының дугайында телеочерк. 16.35—Уралдың үш баянистери ойнаар. 17.00 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 17.30— Социалистиг чарыш дугайында телеочерк. 18.00—Эртем болгаш амыдырал. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Хөглүг нотажыгаштар. 19.15 —Хоккейге делегей ужуражышкыны. Швецияның болгаш ССРЭ-ниң шилиндек командалары ойнаар. 21.00 —«Ye». 21.35— Чехословак эстрада артистериниң концерти. 22.45 — 23.00 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35 — Музыка. 2-ги класс. Н. А. Римский-Корсаковтуң опера-тоолу. 9.05 —Француз дыл. Өөредилгениң баштайгы чылы. 9.35 — Музыка. 2-ги класс. Н. А. Римский-Корсаковтуң опера-тоолу. 10.05 — Ниити биология. Куштар дугайында. Бирги дамчыдылга. 10.35 — География. 6-гы класс. Антарктида. 11.05— Шыдыраа школазы. 11.40 — География. 6-гы класс. Антарктида. 12.10 —Ниити биология. 9-ку класс. Микроэволюция. 12.40—Бойдус эртеми. 3-кү класс. Арга хөлүүнүң чажыды. 13.00—Француз дыл. Өөредилгениң баштайгы чылы. 13.30 — Маяковский—чогаалчы. 14.15— Эртем-нептерелдиг фильм. 14.45 —РСФСР-ниң алдарлыг артизи О. Эрдели ойнаар. 15.05—И. А. Гончаров. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арынналары. 15.50 — Телемедээлер. 15.55—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Кышкы спортчу сезон дугайында. 18.50 — Киножурнал. 19.00 —«Азия төвү». 19.30 — Фильм-концерт. 19.45— Телемедээлер. 19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15—«Делегей панорамазы». 21.00—«Ye». 21.35 «Частный случай» Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгеин. 22.50 —23.40 —«Драматургия болгаш театр». В. Вишневский— «Оптимистическая трагедия».

14. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00— «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — ССРЭ-ниң Улуг театрының оркестриниң солистер ансамбли ойнаар. 9.15—«Аян-чоруккулар клуву». 10.15 — «Частный случай». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 11.30— Телемедээлер. 11.35 —14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Документалдыг телефильмнер. 15.30 — Концерт. 16.00 — Баштайгы парлакчы Иван Фёдоров дугайында. 16.45— Неделя дургузунда спорт. 17.15— Чурук бүрүзүнде— хүн. 17.30 — «Бистиң биле кады, бис дег, бистен дээре кыл». 18.30 — «Никарагуа: Тиилээрниң шимтирлиг чорук». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 21.00 — «Ye». 21.35 — Хөглүг уруглар. 22.45— 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Төөгү. Өөредилге фильмнериниң программазы. «Чылдар болгаш кижилер». 10.05 —Н. А. Некрасов—«Мороз Красный Нос». 6-гы класс. 11.05— Силерге, ада-иелер. 11.40 —Н. А. Некрасов — «Мороз Красный Нос». 6-гы класс. 12.10 — Төөгү. 7-ги класс. XVI вектиң ийиги чартыныңорус күрүне. Иван Грозныйның эпохазы. 12.40 — Немец дыл. Өөредилгениң баштайгы чылы. 13.10 — Эртем-нептерелдиг фильм. 13.25 — Г. Бакланов. Чогаалдарының арынарындан. 14.10 — Ажылагыйазы чоруктуң школазы. 14.40 — Концерт. 15.35— К. Чапек. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арынарры. 16.35 —Телемедээлер. 16.40— 18.00— Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

17.15—«Орус дылды өөренип тур бис». Тыва дыл кырында өөренип турар 1-ги классчыларга теледамчыдылга. 18.40 — Уруглар фильм. 18.50 — Тыва дыл кырында делегей байдалының доргулалы. 19.00 — «Азия төвү». 19.30 —Киножурнал. 19.40— Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20—Райна Кабайваньска ырлаар. 21.00 —«Ye». 21.35—«Последняя ночь». Уран-чечен фильм. 23.20—Документалдыг телефильм. 23.30—01.05—«Мячилиг хоккейге ССРЭ чемпионады. «Зорький»—«Енисей».

15. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—«Ах, мээң кыжым!» 9.25— Концерт. 9.50—«Степень риска» Уран-чечен фильм. 11.20— Телемедээлер. 11.25—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35— Документалдыг телефильм. 14.55— Орус дыл. 15.25—«Билиг—күш». 16.10— Эртем-нептерелдиг фильм. 16.20— Каунастың политехниктиг институдунуң үрер хөгжүм оркестриниң концерти. 16.45— Улустуң аялгалары. 17.00— Бистиң садывыс. 17.30— Шыдыраа школазы. 18.00— Миллионнарның ленинчи университеди. «Күш ажыл— ниитилел—кижи». 18.30— Нарзум заповедниги. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00— Мультфильм. 19.10—ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Корейканың чогаадыкчы ажылының дугайында. 19.55 —«Братья Рико». Уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 21.00—«Ye» 21.35 —«Братья Рико» деп фильмниң 2-ги сериязы. 22.45—23.05 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15—«Чуруккучу Александр Иванов» 8.35—Бойдус эртеми. 4-кү класс. Бойдусчага сут. 9.55—Эртемденнер дугайында очерктер. Академик Л. А. Оробели. 10.35—Зоология. 7-ги класс. 11.00 —Бистиң садывыс. 11.30 —«Киевтиң будүрүлгелеринде электрошлак шуткулга дугайында». 12.10 —Испан дыл. 12.40— Төөгү. Жанна д' Арк. 13.25 — Катап тургузуушкун үе-чадазының уран чүүлү. 4-кү дамчыдылга. 14.05— Бикимел тайылбырлыг фильм.— «В клешнях Черного рака». 15.35— «Аныяк балет». 16.10 —Телемедээлер. 16.15 —18.00— Чапсар. 18.00— Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Документалдыг фильмнер программазы. 18.45 —«Азияның төвү». 19.15—Телемедээлер. 19.25 —Кызылдың № 2 школазында орус дыл башкылаашкынының методиказының дугайында. 19.45— Чарлалдар. 19.50 —Киножурнал.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.20— Синхроннуг эштинишкинге ССРЭ кубогу дээш маргылдаалар. 21.00—«Ye». 21.35—23.00 —Концерт.

16. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—Мультфильмнер. 9.20 —Концерт. 9.50—«Братья Рико». Уран-чечен телефильмниң 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 12.00 — Телемедээлер. 12.05 —14.15 — Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35 —«Амыдыралдың совет хевири». 15.15 — Москваның комсомолунуң ажылхеректери. 16.05—«Тооддуң аалчылары». «Шеверлер хоорайы». 18.05—К. Дебюсси. «Овур-хевирлер». 16.05 —Концерт. 18.30 —«Амырдыш чок дужаал». Документалдыг телефильм. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.05— «Льдина в тёплом море». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 20.10 — Фигурлуг чуңгулаашкынга бүгү-эвилел маргылдаалары. 21.00 —«Ye». 21.30—Хоккейге делегей маргылдаазы. ЧССР биле Швецияның шилиндек командалары ойнаар. 22.45 — 01.05—«Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. Канаданың болгаш ССРЭ-ниң командалары ойнаар. Чапсар аразында — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—Мультфильмнер. 9.20—Концерт. 9.50—«Братья Рико». Уран-чечен телефильмниң 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 12.00 — Телемедээлер. 12.05—14.15 — Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35 —«Амыдыралдың совет хевири». 15.15 — Москваның комсомолунуң ажылхеректери. 16.05—«Тооддуң аалчылары». «Шеверлер хоорайы». 18.05—К. Дебюсси. «Овур-хевирлер». 16.05 —Концерт. 18.30 —«Амырдыш чок дужаал». Документалдыг телефильм. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.05— «Льдина в тёплом море». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 20.10 — Фигурлуг чуңгулаашкынга бүгү-эвилел маргылдаалары. 21.00 —«Ye». 21.30—Хоккейге делегей маргылдаазы. ЧССР биле Швецияның шилиндек командалары ойнаар. 22.45 — 01.05—«Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаалары. Канаданың болгаш ССРЭ-ниң командалары ойнаар. Чапсар аразында — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40—«Спортдотонун» 51-ги тиражы. 8.50—Силерге, ада-иелер. 9.20—Эки шынарлыг хөй бараннарны. 9.50—Сатира тайбың дээш демиселге. 10.10—«Улустуң чогаадылгазы». 10.55 —«Онза угланыышкынның албаны». 11.40 — Үнүүтер амыдыралы. 12.25—Аккордеонга В. Ковтун ойнаар. 12.40—Документалдыг телефильм. 13.30— Бөгүн делегейде. 13.45 — В. А. Моцарт. «Хыдыг хөгжүм оркестринге дивертисмент». 14.00—14.15— Чапсар. 14.15— Фигурлуг чуңгулаашкынга бүгү-эвилел маргылдаалары. Эр улус. 15.05 — Уругларга фильм. 16.05—Концерт. 16.45—Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 17.15—Мультфильм. 17.55 «Бялдингир-даа болза, алдентиг». 18.55—Тайбың камгалалының Совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 19.25—«Летят журавли». Уран-чечен фильм. 21.00—«Ye». 21.30 —«Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. Швецияның болгаш Канаданың шилиндек командалары ойнаар. Чапсар аразында — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.20—«Кадык болур дизинзе» 8.40—«Место действия». Уран-чечен телефильмниң 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 10.50— Документалдыг телефильм. 11.20—Чурукчулар дугайында чугаа. Л. Богомолец. 11.50 —«Эртенги почта». 12.20 — Волгоградтың телестудиязының программазы. 13.20 —«Аян-чоруккулар клуву». 14.20— Литература, уран чүүл, архитектура талазы-биле 1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреаттары. 15.35— Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуларының ужуражылгазы. 16.35— Мультфильм. 17.00 —Б. Шоу.«Дом вдовца». —Телешин. 18.45 —Спорттуң беш хевиринге бүгү-эвилел маргылдаалары. 19.15. — «Кадыкшыл». 20.00 —«Тамчыктыт удунар, чаштар!». 20.20 —Делегей байдалының допчуталы. 20.30 — «Музыка киоскузу». 21.00 —«Ye». 21.40— «В усадьбе... и вокруг неё». (ЧССР). Уран-чечен фильм. 23.15—00.05 — «Улустуң танцылары».

18. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40— Зарядкаже, чыскаалдынар! 8.55—Делегейниң улустарының чогаадылгазы. 9.40— «Оттурукчу». 10.10—«Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 11.10 —«Кадыкшыл». 11.55—«Эртенги почта». 12.25—Көдээниң шагы. 13.25 —«Музыка киоскузу». 13.55—14.10— Чапсар. 14.10—М. Гараева— «Хозяйка». Фильм-шин. 16.20—Чагыгжар өзугаар музыкалыг дамчыдылга. 16.20—17.05—Мультфильм. 17.15 — Фигурлуг чуңгулаашкынга бүгү-эвилел маргылдаалары. Хөрээжен улус. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45—Ф. Лист. Фортепиано болгаш оркестрге венгр темага фантазиялар. 19.00—«Аян-чоруккулар клуву». 19.55—Клавдия Шульженко силерни чалап тур. 21.00—«Ye». 21.35 —Тайбың болгаш аныяктар. 22.10—Спортчу дамчыдылга. 22.55—Фигурлуг чуңгулаашкынга бүгү-эвилел маргылдаалары. Спортчу танцылар. 23.40—23.50 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—Зарядкаже, чыскаалдынар! 8.20— Брно хоорайның уругларының фольклорлуг ансамблиниң концертин. (ЧССР). 8.50—Документалдыг телефильм. 9.00—ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш бүгү-эвилел конкурузунга. «Салгал». 9.35 — Г. Троепольский — «Белый Бим и Чёрное ухо». 10.05 —Эртем-нептерелдиг фильм. 10.25—«Таллинниң аалгалары». 11.10—«Тоолдуң аалчылары». «Шеверлер хоорайы». 13.00 —«Дириг амытаннар амыдыралы». 14.00 — И. Рогалев. Монооопера. «Жалобная книга». 14.25— «Уран чүүлдүң мастерлери». ССРЭ-ниң улустуң артизи А. П. Кторов. 15.35—Бистиң онзүктеривистиң баштайгы көргүзүглери. 16.00 — «Огненные дороги». Хөй сериялыг уран-чечен фильмниң соолгу сериязы. 17.05— Концерт. 17.50— Документалдыг телефильмнер. 18.30—«Чүү? Кайа? Кажан?» 20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 —Документалдыг телефильм. 20.30— Бүгүдеге стадион. 21.00 — «Ye». 21.35—«Свой». Уран-чечен фильм. 23.00— «Пушино. Взгляд за горизонтом». 23.30—01.05 —«Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккей маргылдаазы. Финляндияның болгаш ЧССР-ниң шилиндек командалары ойнаар.

Тыва тудуг трестиң чер ажылдары кылыр тудуг эргелеминге ажылдаар ашчылар, бызанчылар, бетонщиктер негеттинип турар. Дашчы, бетонщик, монтажник мергежилиг чедип алырын күзээнерни, прорабты мастерни, секретарь-машинакчыны, склад эргелекчизин чалап тур.

Чыл түнелин ёзугаар шаңнал акшалыг, хөй чылдарда ажылдааны дээш немелде төлевирни берип турар. Бажыны эвлечет ёзугаар бээр.

Адреси: Кызыл хоорай, Загородная кудумчузу, № 21 бажын, № 5 автобус-биле «Столовая» деп доктаар черге чедир чоруур. Телефоннары: 2-36-48, 2-24-60.

Чонгун амыдырал ханалырылгазының хоорайда бүдүрүлге эргелели хептя химиктиг арга-биле аштап будуруу-биле чондаа чагыгларны хүдээп ап турар. Чагыгларны 5—7 хонук иштинде күүседип бериптер.

ХЕПТИ ДУЖААР ЧЕРЛЕРИ:

Красноармейская кудумчузунда № 131 бажын.

Магистральная кудумчузунда № 30 бажын.

Магистральная кудумчузунда № 118-бажын.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аазыр, чамдык черлерге биче хар чаар, сонгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 1—6 метр. Дүне агаарның температуразы 24—29, хүндүс 14—19 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шёл четвёртый год войны» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Звёздочка № 35» 9.20, Киноклуб «Светофор» 10.40, 15.00, «Оливер Твист» 13.00, «Тысяча миллиардов долларов» (2 сериялыг) 16.40, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Между нами мальчиками» 14.30, «Цена победы» 16.30, 18.20, 20.00 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Пацаны» 14.30, 16.20, 18.20 (узаткан), 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Колокол священной кузни» 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузут кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60 культура кылдызының 2-23-54 көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларының 2-27-41 бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2059.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садывының херектериниң талазы биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00974

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 286 (12376) | 1983 чылдың декабрь 14, среда | 1925 чылда үнделип эгелээн | Өртээ 3 коп

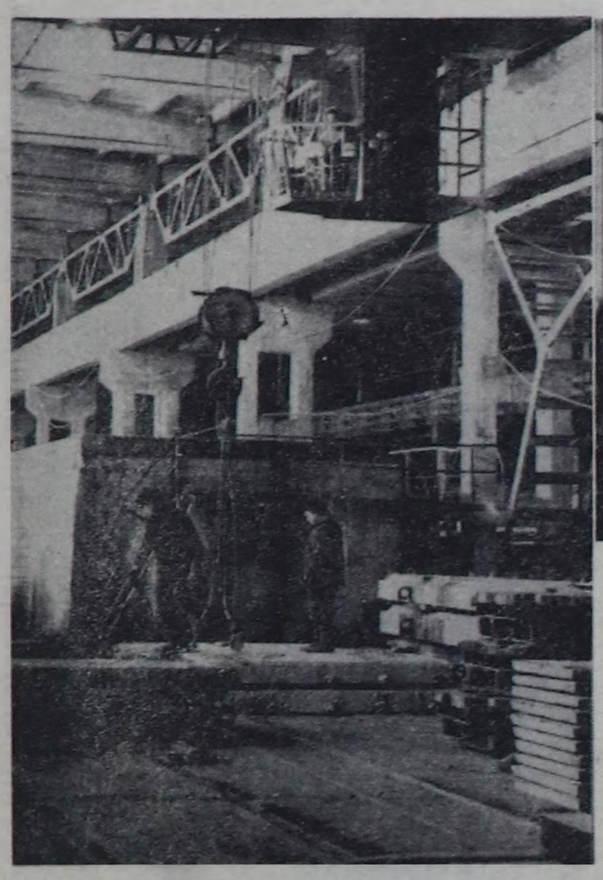

Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинатта демир-бетон конструкциялар кылып үндүрер цехте Анатолий Фёдорович Румянцевтиң удурткаңы бригадазының кежигүннери он бир айлар иштинде 4307 кубометр демир-бетон конструкциялар кылыр планның херек кырында 296 кубометр ажыр күүсеткеш, будүрүлгеде бригадалар аразында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда киргеп.

10 кижи составтыг найыралдыг бригаданың шеверлекчилери, кран башкарыкчылары болгаш хептекчилери Александр Куулар, Николай Камаа, Юрий Попков, Валерий Поляков, Антонина Соколова болгаш өскелер-даа эвлчегден дашкаар хостуг үеде комбинатта организастаан кежээки курстарга профессионал мергежилин бедидип, оңу ажыл-биле дорт холбап келгенниң түңнелинде, күш-ажылдың будүрүкчүлүү кижи бүрүзүнге онааштыр элээн бедээн.

Мурнакчы бригаданың кежигүннери юбилейлиг чылче киреринге чедир арткан хонуктарда чыл планын күүсеткеш, эвээш эвес немелде продукцияны үндүрерин хүлээнгеп.

ЧУРУКТАРДА: (солагай таладан) бригаданың чамдык кежигүннери С. Ромашкин, Н. Камаа, С. Монгуш, бригадир А. Ф. Румянцев олар; цехтиң иштики хевири.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МААДЫРЛЫГ ЧОРУКТУҢ ОРБИТАЛАРЫ

Совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязы

Совет космос программазының түңнелдери стартган стартче өзүп турар. Ооң тодаргай чижектери үш неделя бурунгаар доозулган. Владимир Ляхов биле Александр Александровтуң 150 хоңук үргүлчүлээн экспедициязы берген. Практиктиг космонавтиканың бүгү цехтеринге онза үнелиг хөй информация алдыган. Ук информация келир үеде космоска ажылды делегей эртеминге болгаш чурттуң улус ажыл-агыйынга онза ажыктыг кылдыр чорудар арганы бээр. Декабрь 12-де Москвага болган совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязы ук ужудушкунуң түңнелдеринге тураскаатгынган.

Космос экспедициязының чедиишкинниг доозулганыбиле холбаштыр ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи **А. П. Александров** экипажтың кежигүннеринге изиг байыр чедирген. Орбитага силерниң алдарлыг ажыл-ижиңер, коңчут хөй эртем болгаш инженер сорулгаларын күүсеткениңер, ажык космоска дидим болгаш онза үре-түңнелдиг ажылдааныңар — ол бүгү чүүлдер болза делегей эртеминиң чаагай чоруунга эрес-шудургу ажыл-иштин үлегер чижээ-дир деп, ол чугаалаан.

ССРЭ-ниң ЭА-зының космиктиг шинчилелдер институдунуң директору, академик **Р. З. Сагдеев** ужудушкунуң баштайгы эртем түңнелдеринге допчулу-биле доктааган. Чүгле бистиң космонавтыларывыс эвес, харын экспедицияның беш айының дургузунда болгаш аңаа белеткел үелинде бистиң маадырларывыстың даянып турганы канчаар-даа аажок улуг кооперацияның бүгү кежигүннери — эртемденнериң, инженерлериң, ажылчыннарның улуг коллективи база ол чугула шылгалданы чедиишкинниг туткан. Орбита станциязының энергия цегиниң хереглелдери-биле холбашкан тодаргай монтаж ажылдарын чорудары-биле экипажтың ажык космосче үнүүшкүнүн мен ужудуушкуннуң чугаажок эң чайыннанчак арныдыр деп санаар-дыр мен. Космонавтыларның чедиишкинниг эрттиргени, хүн батареяларының хааржаанын немелде кезектерин эптеп тургускаңы болза орбитада чер эртеминиң бичии ортулуунга. Черге ышкаш базаканчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг чугула энергетика айтырыын шинтирлээни болур.

Программаның кол утказы ажылдың арыг, тайбың угланыышкынында болган дээн. эртемден түңнелинде чугаалаан. Делегейде дайын айыылы озүп турар бо үеде ол дугайын бис онза чоргаарал-биле медеглеп тур бис. Бистиң космонавтыларывыстың алдарлыг ажыл-ижи Совет Эвилелиниң тайбың күжениишкиниериниң хажык чогун база катап бадыткаан. Космосту чүгле тайбың сорулгаларга ажыглаар, космосче чепсек үндүрбес болгаш аңаа чепсек шылгавас дугайында бистиң чурттуң чаагай күзел-чүткүлүн Ю. В. Андропов бо чылдың августа америк сенаторлар бөлүү-биле ужураажышкынга онзалап шыйган. Ол быжыг сөстер кажан бистиң алдарлыг экипажывыс орбитага ажылдап тургаш, улустарның тайбың хөгжүлдезинге космос эртеминиң болгаш техниказының аргаларын кайгамчыктыы-биле көргүзүп турган чогум-на ол хүннерде дыңналган.

Ужудуушкунну белеткээн, оны эртиреринге киришкен специалистерге изиг-биле өөрүп четтиргенин экипаж командири, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы **В. А. Ляхов** илереткен болгаш экспедицияның кол үе-чадаларынга делгерengей доктааган. Программаның янзы-бүрү кезектериниң күүселдезининиң түңнелдерин бис хамыктың мурнунда «Космос-1443» деп эдеринчи-корабльдиң ачызында ажыттынган немелде аргалар-биле холбап турар бис деп, ол онзалап демдеглээн. Чогум-на ол эдеринчи-корабль 47 хонна космиктиг комплекстиң ориентациязын үр үе иштинде түзүп келген, ол чорук хөй геофизиктиг болгаш карак-биле хайгаараддарны долу хемчээл-биле тодаргай күүседир арганы берген.

Практиктиг космонавтиканың херектерин дыка байытқан ужудуушкунуун түңнелдерин экипаждың бортинженери, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы **А. П. Александров** бодунуң чугаазынга демдеглээн. «Космос-1443» деп эдеринчи-корабль дээрге чүгле ийи талалыг шимчээшкинниң чүүк корабля эвес болгаш чүгле идегелдиг буксир эвес. Херек кырында ол болза эргежок чугула таварылгада орбита комплекизин тускай лаборатория кылдыр хуулдурар ук комплекстиң немелде ажылчын модули боон турар.

Ооң соонда эртемденнер-болгаш космонавтылар, журналистериң хөй санныг айтырыгларынга харыылааннар.

(СЭТА).

ШҮЛҮКЧҮ, БОДАЛЧЫ, ГУМАНИСТ

Улуг туркмен шүлүкчү Махтумкули делегей литературазының эртинезинге чайыннанчак арыннарны киир бижээп. Ооң чогаалдарында гуманизмниң идеалдары, төрээн чонунуң чырыткылыг келир үезинге бүзүрел сиңниккен. Декабрь 12-де Москвага болган байырлыг кежээни ол кайгамчык бодалчының, чырыдыкчының, туркмен классиктиг чечен чогаалдың үндезилекчизиниң төрүттүнген хүнүнден бээр 250 чылынга тураскаатқан.

Ук кежээге эштер Г. А. Алиев, П. Н. Демичев, М. В. Зимянин, литература болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары, хөй-ниитиниң төлээлекчилери олурушканнар.

Кежээни ажыткан, ССРЭниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинiң бирги секретары Г. М. Марковтуң демдеглээни болза, Махтумкулиниң шүлүк чогаалы болза хөй национал Төрээн чурттуң акы-дүңма бүгү улустарының уран-чечен чедиишкиин болур.

«Махтумкули дугайында сөстүү» Туркменистанның компартиязының ТК-ның секретары М. М. Моллаева чугаалаан.

Кежээге сөс ап, чүве чугаалааннар туркмен шүлүкчүнүң бүгү совет кижилерге чоок болгаш эргим шүлүктериниң канчаар-даа аажок улуг ужур-дузазын демдеглээннер.

(СЭТА-ның корр.)

Бир чагааның изи-биле

САГЫЛГА-ЧУРУМ КОШКААРГА...

Ажылывыста бар чедиишкиннер-биле чергелештир бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааарынга моондак бооп турар четпестерни оюп эртпейн, ону сойгалап илереткен чагаалар редакцияның почтазынга үргүлчү кээп турар.

Тускайжыткан № 3 тудуг эргелелиниң коллективи алган социалистиг хүлээлеглерин, планныг онаалдаларын күүсетпейн, хожудаашкыдан уштунмайн турарын илереткен шүтүмчүлелдиг чагааны ажылчын А. Монгуш «Шын» солун редакциязынче чоруткан. Ында мынчаар бижип турар:

— «Сибтрансспецстрой» трестиң Кызылда № 3 тудуг эргелели пайысыалда туттунуп турар улуг-улуг тудугларның суг дамчыдылгазының болгаш каналиэация четкилерин кылып турар база бир улуг тудут организациязы. Эргелелдиң ажыл-ишчилери кол кылып турар ажылыңдан аңгыда чаа туттунуп турар бажыңнарның кыдыгларын хаажылап, асфальтылап, улус кылаштаар оруктарны, газонларны кылып, улуг үүлени бүдүрүп турар.

Мурнувуста туруп турар сорулгаларны канчаар боттандырып турарывысты чугаалап бээр бодалдыг мен. Ажылдап турар кижилериң күш-ажылын багай организастап келгениниң түңнелинде эргелел планныг онаалдаларын ай санында күүсетпейн келген. Ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының ортузунда организакчы, политмассалыг база кижизидилге ажылы кошкак. Шалың алган хүннерде ажылчынар чыглып алгаш, ажыл шагында арагалай бээри чаңчыл апар чыдар.

Кылып турар ажылдарыны, ында чедер, четпестерни чугаалажып түңнээп бүдүрүлге хуралдары ховар эртип турар. Лекция, беседа болбастаан. Ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның ажылдан үнер-кирер чоруу көвүдээп.

Хоорайда кол коллектор— арыглал системазының тудуу доосту-даа берген болза, ында кудуктарны шын эвес бетоннап, чарык, бузук плиталар салып, ажылды шыпар чок кылган. Ынчангаш оюу комиссия хүлээп албайн бараан. Маңаа эргелелдиң кол инженери турган В. Г. Шагаровтуң буруузу база бар. Тудутнуң технологиязын база ооң шынарын экижидер талазы-биле ажылдарны ол четпес организастап турган. Тудут талазы-биле тускай эртем чок боорга, оны билдилиг удуртуру берге. Ооң тускай эртеми инженер-механик.

Коллективниң тудуунга ажылдап турган Н. А. Мироновтуң бригадазының кежигүннери байдал арай багай боорга ийи үстүп чоруй баргап. Магистральныяның мурнуу талазында кварталда туттунуп турар бажыңнарның суг дамчыдылгазының болгаш канализация системазының тудуу сентябрьда-ла ажыглалга кирер турган. Ол озалдап турар.

РЕДАКЦИЯДАН:

Шүгүмчүлелдиг чагааның шынын тып, сойгалаан четпестерни тодарадыры-биле бистиң корреспондентивис бо тудуг эргелелинге барып, ооң ажылы-биле танышып, удуртукчулары-биле ужурашып, чугаалашкан. Чагаада айыткан четпестер бадыткаттынган.

Чагаада бижиттиниген четпестерни бирден-бирээ чокка айтырып көөрге:

— Шынныг үүве шын болур ужурлуг. Мында черле немээн үүве чок-тур. Бистиң ажылывысты ылап-ла билир, ажылда бар четпестерни бүзулуг-ла шын бижип турар кижи-дир — деп, парторганизация секретары М. И. Нехорошева, профэвилел комитединиң даргазы Г. И. Черпасова олар бадыткаар болду.

Быжыг сагылга-чурум дээш демиселди кошкак чорудуп келгенниң түңнелүнде бо чылдың эрткен он бир айларында 195 кижи-хүн прогулду кылган. Ажыл шагында арагалап, чурум үреп турган куш-ажыл дугайында кодекизиниң 33 чүүлүнүң 4-кү кезээ-биле 6 кижи ажылындан үндүрткенин маңаа чугаалаарга-ла четчир. Чолаачылар С. Заяң, В. Велекитин ажыл шагында арагалап прогулдап турган дээш ажылындан үндүрткен.

Бо чылдың он бир айларында тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли дөңгүле 52,5 хуу, а бир кижиге онааштыр кылган ажыл 74,6 хуу күүсеттингеп. Сайгарылга планы 10-даа хуу чедир күүсеттинмээн.

Планныг онаалдаларның күүсеттинмейн турарының чылдагааннары-ла хөй. Хамыктың мурнунда күш-ажылды куду деңнелдиг организастаанында, сагылга-чурумнуң кошкаанда, керээлиг организациялар-биле аразында харылзаа чогунда.

Бригадалар болгаш тустус кижилер аразында социалистиг чарышты барыкла организаставаин турарын профэвилел комитединиң даргазы мынап чугаалаан.

Үстүнде айыткан четпестерниң түңнелинде чыл планын күүседири бергедеп келген деп үүве билдингир. Бар четпестерни эдип, ажыды шын, чеп организастаар, планныг даалгаларны чедиишкиниг боттандырар дээш иштики курлавырларны шын ажыглап, күш-ажылды организастаарын экижиндип, социалистиг чарыштың дээштиг болурун бедидип, будүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглап, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн доктаамал бедидип, бригада чөвүлелдерин тургускаш, ооң ажылын сайыраңгайжыдып турган, Тываның 40 чыл оюн күш-ажылчы белектиг уткуруу эргелелдиң ажыл-ишчилериниң мурнунда туруп турар кол сорулга.

М. ОЮН.

КҮҮСЕТТИНГЕН

Чөөн-Хемчик районда «Хөндергей» совхозтуң Ара-Ой сүт-бараан фермазының коллективи он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында күргүнеге 40 тонна сүттүг садар планныг. Ол планын 45, 3 тонна кылдыр ажыр боттандырган.

Саанчылардан Дугаар-оол Ховалыг бодунга быжыглаан инектеринден хөй сүттүг саап, социалистиг чарышка тинлекчи болган. Комсомолчу саанчылар Чечекмаа Куулар, Оюмаа Ховалыг олар база эки ажылдап турарлар.

Ферманың эргелекчизи Чигжит-оол Монгуштуң план күүселдезинге үлүү база бар. Ол ук ажылды хайгааралга алган. Ында инек кадарчылары Дыртыйпан Монгуш, Барбаан Ховалыг боттарының онаашкан ажылынга харыысалганы бедидип, инектерниң ажаалга-чемгерилгезинче болгаш кададынче улут кичээнгейни салып турар.

С. КУУЛАР.

КОЛ КӨРГҮЗҮГ

Хоорайның шынар хүнүнде «Туваобувьбыт» бүдүрүлге каттыжыышкынының бүдүрүп турар продукциязының шынарын чугаалашкан. Ниитизи-биле чонга хөй талалыг ачы-дузаны каттыжыышкынның күш-ажылчы коллективтери чедирип турар. Чүгле 9 айларда безин 5 муң ажыг чагыкчыларның чагыын күүсеткен. Чондан негелде-хомудалдар кирбейн турар.

Идикти даараар, септээр талазы-биле ажылдар шынарлыг кылдынып турар. Ажылга чаа аргаларны ажыглаарын, күш-ажылды организастаарының айтырыгларын мында чугула деп көрүп турар. 1982 чылдан эгелеп чагыкчыларның эккелген улдуну-биле септелге кылыр арганы ажыглап эгелээн. Чагыкчылар бо ачы-дуза чедирериниң хевирингe таарзынган. Районнарда филиалдарга хандырылга неделязын эрттиргени чогумчалыг болган. Ажылда чедерчетпестерни илередир, ажылчыннарның ажылдаатеп парлап турган. Иниитиниң корум-чурумун быжыглаар дээш Аяңгаты көдээ Совединиң кылып турар ажылының дуржулгазын, бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг суур дээш социалистиг чарышка Ак-Тал көдээ Советтиң киржип турарын, Советтиң девискээринге социалистиг чарышты организастаарынга бичe эвес салыышкынын кинрип турар Эрзин көдээ Советтиң дуржулгазын. Баян-Колда дузалал ажыл-агыйын сайзырадыры-биле ында Советтиң ап чорудуп турар хемчеглерин болүк-бөлүк кылдыр ол рубриканың адаанга парлаан.

Бистиң республикавыста Тываның 40 чылынга утказыдыр «Бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг суур дээш» социалистиг чарыш чоруп турар. Аңаа көдээ болгаш суур Советтеринiң күүскомнарын идепкейлиг киржип, чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар, суур бүрүзүн үлегерлиг болдурар дээш депутаттарны, активтерни мөөнеп турар. Ол дугайында «Шынның» арыннарынга эвээш эвес материалдар үнгүлээн.

Чонның садыг болгаш амыдырал хандырылгазының айтырыглары кылдистиг ажылында бир кол черни эзлеп турар. «Кооператорларда», «Хандырылганар кандыгыл», «Дузалал ажыл-агыйы — ниитиге ажыктыг», «Депутатка сөс», «Садыглаан», «отгулдаан» азы «таарыжыр ажыл чок» дишкен хоозун сөстер-биле өскелерниң бажын төөредип чоруур, а херек кырында айыы-биле ажылдаваан болур. Ындыглар-биле демиселди редакцияның бо кылдизи кежир чылын улам күштелдирер. «Ажыл кылбас кижи чем чивес», «Ажыл дээнде хая көөр» деп рубрикалар ындыг маңгысталчак амыдыралдыгларга «тураскаатпынар». Бо талазы-биле хемчеглер чүгле солунга парлатпынар материалдар-биле кызыгаарлаттынмас, эки тура улустуң дружинниктер-биле, профилактика чөвүлелдери-биле, а ол ышкаш милиция органнарының ажылдакчылары-биле рейдилерни кэдыкылыр. Бо чылын эгелээн «Амыдыралдың хөлегезинде кымнарыл ол?» деп ажык чугаа ооң-биле уламчылаар.

Ниитиниң корум-чурумунуң камгалалында шудургу туржуп турар милиция ажылдакчыларының, эки тура дружинниктерниң, эш хуу судтарының, профилактика чөвүлелдериниң ажылын кылдис келир чылын хойүг-биле чырыдар.

Эртип турар чылда кылдыс-биле харылзаазын үспейн, доктаамал бижип келген авторларга өөрүп четтиргенивисти илередиишпаан, бистиң ажылывысты улам ажыктыг, улам дээштиг болдурары-биле номчукчуларны хаара тудар материалдарны чорударын авторлардан дилээр-дир бис. Ол ышкаш кылдистиң ажылыыга хамаарышкан сөзүл-оналыкарны база манадывыс.

Чыруктарда: Ынчалза-даа кудумчулар кезип, арага магазиннериниң чанында ээрендиржип, эрткендүшкен кижилерден «акша чээп» чоруур, тутқан-кылган ажылы чок кижилер ам-даа бар. Ындыглар «шөлээлээн», «отгулдаан» азы «таарыжыр ажыл чок» дишкен хоозун сөстер-биле өскелерниң бажын төөредип чоруур, а херек кырында айыы-биле ажылдаваан болур. Ындыглар-биле демиселди редакцияның бо кылдизи кежир чылын улам күштелдирер. «Ажыл кылбас кижи чем чивес», «Ажыл дээнде хая көөр» деп рубрикалар ындыг маңгысталчак амыдыралдыгларга «тураскаатпынар». Бо талазы-биле хемчеглер чүгле солунга парлатпынар материалдар-биле кызыгаарлаттынмас, эки тура улустуң дружинниктер-биле, профилактика чөвүлелдери-биле, а ол ышкаш милиция органнарының ажылдакчылары-биле рейдилерни кэдыкылыр. Бо чылын эгелээн «Амыдыралдың хөлегезинде кымнарыл ол?» деп ажык чугаа ооң-биле уламчылаар.

Ниитиниң корум-чурумунуң камгалалында шудургу туржуп турар милиция ажылдакчыларының, эки тура дружинниктерниң, эш хуу судтарының, профилактика чөвүлелдериниң ажылын кылдис келир чылын хойүг-биле чырыдар.

Эртип турар чылда кылдыс-биле харылзаазын үспейн, доктаамал бижип келген авторларга өөрүп четтиргенивисти илередиишпаан, бистиң ажылывысты улам ажыктыг, улам дээштиг болдурары-биле номчукчуларны хаара тудар материалдарны чорударын авторлардан дилээр-дир бис. Ол ышкаш кылдистиң ажылыыга хамаарышкан сөзүл-оналыкарны база манадывыс.

1984 ЧЫЛДА НОМЧУКЧУЛАРГА

Совет түргүзүг киледизи

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының негелделеринге дүүштүр күш-ажылчы коллективтерниң дуржулгазын көргүзеринбиле «Кажан-даа, каяа-даа быжыг сагылга-чурум дээш» деп чаа рубриканы кылдыс ажыткан.

Эртип турар чылда кылдыс камналга айтырыынга холбаштыр эвээш эвес айтырыгларны көдүрген. Оларның бирээзинге «Известия» солундан оңулдүртүнган «Хлеб» деп эгелиг үүл база хамааржыр. Үнелиг чем хлебти, тарааны камнаар дугайында айтырыгга дыка хөй авторлар доктаап, боттарының бодалдарын солунче бижээн. Ол чагааларның хөй кезии чырыкче үнген.

«Шын» солунның Тес-Хем районда көдээ бижикчизи М. Тирчиниң «Өг-бүле болгаш келир үениң кижизи» деп эгелиг үүлү база номчукчуларның сонуургалыы хайныктырган. Кудайдыңу канчаар эрттиреринден, өг-бүле чандыг болурул, ажы-төлдү канчаар кижилеринден чергелиг айтырыгларга хамаарыштыр хөй-хөй номчукчулар киришкеннер.

Бистиң республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүне планнарын күүседиринге Советтерниң ролю улут. Олар чер-черде адырларның ажыл-ижин тус-тус удуртуп, коллективтерниң планныг онаалдалар, социалистиг хүлээлгелер күүселдезин дээш дорт харылап турар. Бо талазы-биле ажыл-агыйны канчаар башкарып турарын чамдык райкүүскомнарның даргалары номчукчуларга таныштырганнар.

Көдээ болгаш суур Советтеринiң ажылының дугайында эвээш эвес материалдар «Шынга» үнгүлээн. Солун чүгле ук Советтерниң даргаларының, күүском кежигүннериниң, доктаамал комиссиялар удуртукчуларының чүүлдерин парлап турган эвес, оларның улус ажыл-агыйының адыр бүрүзүнге киирип турар салыышкынын темалар аайыбиле «Депутат будуңу» деп рубриканың адаанга болүктеп парлап турган. Ниитиниң корум-чурумун быжыглаар дээш Аяңгаты көдээ Совединиң кылып турар ажылының дуржулгазын, бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг суур дээш социалистиг чарышка Ак-Тал көдээ Советтиң киржип турарын, Советтиң девискээринге социалистиг чарышты организастаарынга бичe эвес салыышкынын кинрип турар Эрзин көдээ Советтиң дуржулгазын. Баян-Колда дузалал ажыл-агыйын сайзырадыры-биле ында Советтиң ап чорудуп турар хемчеглерин болүк-бөлүк кылдыр ол рубриканың адаанга парлаан.

Бистиң республикавыста Тываның 40 чылынга уткуштур «Бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг суур дээш» социалистиг чарыш чоруп турар. Аңаа көдээ болгаш суур Советтеринiң күүскомнары идепкейлиг киржип, чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар, суур бүрүзүн үлегерлиг болдурар дээш депутаттарны, активтерни мөөнеп турар. Ол дугайында «Шынның» арыннарынга эвээш эвес материалдар үнгүлээн.

Чонның садыг болгаш амыдырал хандырылгазының айтырыглары кылдистиг ажылында бир кол черни эзлеп турар. «Кооператорларда», «Хандырылганар кандыгыл», «Дузалал ажыл-агыйы — ниитиге ажыктыг», «Депутатка сөс», «Садыглаан», «отгулдаан» азы «таарыжыр ажыл чок» дишкен хоозун сөстер-биле өскелерниң бажын төөредип чоруур, а херек кырында айыы-биле ажылдаваан болур. Ындыглар-биле демиселди редакцияның бо кылдизи кежир чылын улам күштелдирер. «Ажыл кылбас кижи чем чивес», «Ажыл дээнде хая көөр» деп рубрикалар ындыг маңгысталчак амыдыралдыгларга «тураскаатпынар». Бо талазы-биле хемчеглер чүгле солунга парлатпынар материалдар-биле кызыгаарлаттынмас, эки тура улустуң дружинниктер-биле, профилактика чөвүлелдери-биле, а ол ышкаш милиция органнарының ажылдакчылары-биле рейдилерни кэдыкылыр. Бо чылын эгелээн «Амыдыралдың хөлегезинде кымнарыл ол?» деп ажык чугаа ооң-биле уламчылаар.

Ниитиниң корум-чурумунуң камгалалында шудургу туржуп турар милиция ажылдакчыларының, эки тура дружинниктерниң, эш хуу судтарының, профилактика чөвүлелдериниң ажылын кылдис келир чылын хойүг-биле чырыдар.

Эртип турар чылда кылдыс-биле харылзаазын үспейн, доктаамал бижип келген авторларга өөрүп четтиргенивисти илередиишпаан, бистиң ажылывысты улам ажыктыг, улам дээштиг болдурары-биле номчукчуларны хаара тудар материалдарны чорударын авторлардан дилээр-дир бис. Ол ышкаш кылдистиң ажылыыга хамаарышкан сөзүл-оналыкарны база манадывыс.

Декабрь № 12

Чыл төнчүзүнге чедир 17 хонук арткан. Алган хүлээлгелеривисти күүседир дээш улам эки ажылдаалы

Чарыш киржикчизинге сөс

ХҮЛЭЭЛГЕМ: ХОЙДАН-НА ХУРАГАН

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхоз мээң өскен төрээн черим. Совхоз тургустунары билек мал малдадым. Ам чээрби беш чыл иштинде мал ажылынга ажылдап келгеним ол. Оон чээрби чылын инек кадарып, сөөлгү беш чылында төрүүр хой малдап, багай эвес көргүзүглерлиг ажылдап келдим.

Мал малдаары дээрге-ле харыысалгалыг берге ажылдарның бирээзи. Ону малчын кижи бүрүзү билир. Мал ажылынга ажылдааш, кижи бодунуң харыысалгазын кошкадып болбас ужурлуг. Бир эвес ону кошкадыр, харыысалга чокталыр чүве болза, малды чидирер, оорладыр, чудадып өлүрер, чаш төлүн четче камгалап албас чоруктар оон тыптып келир. Ынчангаш ажылга бот-харыысалга, бедик сагылга-чурумундан кол хамааржыр.

Бо талазы-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалы хөйнү хүлээндирип турар.

Амгы үеде кыштаглаашкын—малчын кижилерге ол берге шылгалда. Кышкы үеде малдың одар-белчиирин, суттадын таарыштырып, ажаап-тежээриниден улуг хамааржыр. Бала бир берге үе—хой оолдаашкынының үези. Ол дээрге канчаар-даа ажок уйгу-чыдын чок чымыштыг ажылдарның бирээзи дээрзин малчын кижи бүрүзү билир.

Бистиң совхозта малчыннар ортузунга социалистиг чарышты организастап чорудуп, ооң түңнелдерин чогуур өй-шаанда үндүрүп турары эки. Хойжу бригадаларда малчыннарның хуралын ай санында эрттирип, аңаа кым, канчаар ажылдап турарын түңнеп чугаалажып турар. Ол хуралдың соонда малчыннарның өөредилгезин организастап эрттирип турары малчын кижиге көнчүг ажыктыг боор-дур.

Хойну эрте төрүдер кылдыр, ылаңгыя январь, февраль айларда төрүүр кылдыр тарып боозадылганы организастаары черле ажыктыг деп бодаар мен. Чүге дээрге ол үелерде төрүттүнген хураганнар доругуучал, шыырак, шыдамык-даа болур.

Кыштаглап хонупканда кышкы одарны камнап алыры-биле хой семис, шыырак, боозу улгатпаанда ырак одарларга кадарар. Оон чоорту чоокшуладып кадарып эгелээр.

Мен эрткен чылын төрүүр 100 хойга онааштыр 105 хураганны камгалап, бир хойдан-на 2.9 килограмм дүктү кыргып алган мен. Он бирги беш чылдың үшкү чылында чүс сес хураганны, дүктү база эрткен чыл-биле дөмей, ниити хойнуң баш санының камгалалы 97 хуу болган. Ынчангаш совхозта хойжулар ортузунда социалистиг чарышка ийи чыл улаштыр багай эвес көргүзүглүг болуп, шаңнадып, мактаттымдаа. Ол дээрге чаңгыс мээң чедиишкиним эвес, мээң кадайым Чечекмааның үлүрхуузу улуг болуп турар.

Хойжуларның ажылының түңнелин чайын үндүрдүм. Мээң ажылымны совхоздуң дирекциязы үнелеп көргеш, үш чүс ажыг рубльдиг өртектиг барааны-биле болгаш акша шаңналы-биле шаңнаан. Мээң аалым ишти Чечекмааны Москва хоорайже Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинче баар халас путёвка-биле шаңнады. Ол аңаа чорааш, бистиң Төрээн чүртүвүстүң найысылалы —Москва хоорайны көөр аас-кежиктиг болганы хойжу кижиге улуг алдар.

Мен эрткен чайын 60 харлап, пенсияже үндүм. Ынчалза-даа чаңчыккан ажылым хой малдаарын амдаа уламчылап ажылдаар мен. Күрүнеден пенсия ап, халас акша ап, ажыл чок олурар дээрге ам-даа кадыкшыырак кижи болганымда төрээн совхозумнуң ажыл-херээ, ооң хөгжүлдези дээш ажыл ар мен.

Бо чылын кыштаглаашкынга база багай эвес белеткенип, мурнунда чылдардан дудак чок боор деп бодаар мен. Бо талазы-биле мактанмас мен. Коданымда ам төрүүр үш чүс ажыг хойлуг мен.

Келир 1984 чылда ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргениңден бээр 40 чыл оон демделген эртирер болгай. Аңаа күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры-биле төрүүр чүс хойга онааштыр 100 хураганны, бир хойдан-на 2.9 килограмм дүктү кыргып алыр, ниити малдың баш санын 98 хуудан кудулатпас деп хүлээлгени алдым. Ол хүлээлгем албан күүсеттинер дээрзинге бүзүрелдиг мен.

Л.С. КУУЛАР,
«Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжузу.

ДОРТ ХЕРЭЭ

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнары күрүнениң, күш-ажылдың сагылга-чурумун күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге быжыглаар талазы-биле айтырыгны чугаалашкан болгаш кижизидилге ажылын чер-черге күштелдирерин партия, совет, ажыл-агый органнарындан негээн.

Республиканың күрүне садыында болгаш хереглекчилер - кооперациязында профэвилел комитеттери боттарының ажылын ук Пленумнарның негелдезинге дүүштүр тургузар дээш эвээш эвес чүүлдерни кылган. Кижизидилге, организас-массалыг ажылды күштелдирер талазы-биле партия, комсомол организацияларының чорудуп турар хемчеглеринге бичe эвес салыышкыны олар кирип турар.

Планнарның болгаш социалистиг хүлээлгелерниң күүселдези дээш демнеделге социалистиг чарыш улуг рольду ойнаар. Республиканың күрүне болгаш кооперация садыгларының коллективтеринде социалистиг чарышче хаара туттунмаан бригадалар, килдистер, тустус кижилер чок. Оон түңнелдерни тургустунган план ёзугаар үндүрүп турар. Чижээ, бо чылдың январь — ноябрь айларында Кызылдың үлетпүр бараанарының садыында «Детский мир», «Саян» магазиннер, аъш-чем бараанарының садыында № 9 садыг каттыжыышкыны тиилекчи болуп үнүлээн. Ол ышкаш Респотребсоюзтуң Мөңгүн-Тайга, Таңды, Эрзин райполары, УТКА 25 чылы ажылчын кооперациязы дээш ышкаш мурнакчы коллективтер база мурнуку одургу эзлээнner.

Ындыг-даа болза, он бирги беш чылдың өзек чылында дыка хөй садыг каттыжышкыннары, хереглекчилер ниитилелдери планныг онаалдаларын чедир күүсеттпейн турар дээрзин шүгүмүлевес арга чок. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының чыл планын республика ниитизин-биле 95,3 хуу күүсеткен. Ол дээрге мун-муң рубльдиг бараанарын чүртакчы чон чедир албаавы ол. Бо четпестер күрүне-даа, кооперация-даа садыгларынга хамааржыр.

Чоннуң садыг хандырылгазында четпестерни аналиэтеп көөрге, канда чылдагааннарда хөй. Садыг баазалары магазиннерни бараан аймаа-биле четче хандырбайн турары —кол чылдагаан кылдыр тайылбырлаттынар. Ынчалза-даа бир бараанарны оон ап шыдавас, баазада туржук, магазиннерде барын таарыштыр хүваап, курлавырлап албаанындан план күүсеттинмес чорукка база чедирип турар.

Иштики курлавырларны чөп ажыгдавас чорук дээрге социалистиг чарышты дээштиг организаставайн турары болур. Чаржып турар коллективтер боттарының күжениишкиннерин янзы-бүрү конкурстарның үүрмек хевирлеринче угландырып, чаңгыс талалап турары чажыт эвес. Чамдык профэвилел комитеттери бүдүүлгелер удуртукчулары-биле кады хөй-ле көрүүледелер организастаарынга ынактар.

Конкурстар болгаш көрүүледелер харын чарыштың база бир хевири болуру чөп. Ынчалза-даа ону бодамчалыг план чокка эрттирери ажылдың ниити чорудулгазынга, чарыштың дээштинге салдарлыг дээрзин утпаза чогуур.

Социалистиг чарыштың түңнелин чүгле көргүзүг барымдаалап үндүрер чоруктар садыг шүгүмүнда ам-даа үндезинни-биле чайлаттынмаан. Бо талазы-биле найысылалдың үлетпүр бараанарының садыының дуржулгазы харын үлегерлиг. Ооң садыг каттыжыышкыннары бригадаларның болгаш туспус кижилерниң аразында күш-ажылчы маргылдаанын түңнээрде бүгү-ле талаларын ажыл шагын барымдаалап турарын, садып алыкчыларга хамаарылгазын, барааннарны көрүштүг кылдыр делгээнин, хөй-ниити ажылга киржилгезин — шуптузун чарыштың негелдеринге ёзугаар түңнээр. Социалистиг чарышты чер бүрүзүнге шак ынчаар организаставаанындан план күүсеттинмейн турар. Он бир айларның түңнелдерп ону бадыткаар: кооперация болгаш күрүне садыгларының үш магазинининң бирээзи-ле планын үскен.

Бо четпестерден шыңгыы түңнелди үндүрер үжурлуг бис дээрзин үе бистен негеп келген. Каш хонгаш чыл төнер, өзек чылда канчаар ажылдаанывыстың түңнелин көөр үе келген. Чоннуң садыг хандырылгазында ажылдап турарларның аразында социалистиг чарыш канчаар организастаттынганы моон база илерээр.

Д. ОНДАР.
күрүне болгаш кооперация садыының ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы.

ЧЕДИИШКИННИГ ДООЗАР ДЭЭШ

Чарышты дээштиг организастаанындан планныг онаалдалар чедиишкиниг күүсеттинер, күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыглаар, күш-ажылдың бүдүүлүүлүү бедиир болгаш даваган ажыл-херээнге кижилерниң харыысалгазы улгадыр. Ону барымдаалаш, партия организациязы администрация, профэвилел комитеди-биле кады күш-ажылчы маргылдаанын негелделерин, шаңнап-мактаарының хемчеглерин ажылдап кылгаш, хуралга чугаалашкаш, ажылшчылериниң санал-онаалын алгаш, күштүг кылдыр бадылаан. Колонналарга, бригадаларга ону таныштырган, көргүзүг самбыразынга аскаш. Ооң түңнелдерин айлап, кварталдап үндүргеш, көргүзүг самбыразынга колонналарның, бригадаларның, чолаачыларның, септекчилерниң көргүзүглерин бижип турар. Кым канчаар ажылдап турарын оон көрүп алыр. Социалистиг чарыштың тиилекчилеринге шаңналдарны тыпсын турар.

Ажыл-ишчилериниң ортузунга күш-ажылчы маргылдааны дээштиг организастаар дээш чамдык хемчеглерни алганывыдан бо чылдың эрткен он бир айларында багай эвес көргүзүглерлиг болган. Бистиң автобаза коллективи мелиорация болгаш сүт ажыл-агый системаларының бүдүүлгелериге янзы-бүрү чүктерни сөөртүп чедирер хүлээлгелиг. «Тыва сүт тудуг» трестиң тудуг ажылының планныг онаалдаларының чедиишкиниг күүсеттинерни оон улуу-биле хамааржыр. Оон-биле чергелештир Аъш-чем программазында айткан хемчеглерни боттандыраарынга ол дузалаар.

Автобазаның чолаачылары септекчилери боттарының мурнунда салдынган соруглагы эки билирлер, ынчангаш планныг даалгаларны болгаш алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш күш-ажылчы маргылдаада идепкейлиг киржип турарлар. Бүдүүлгеде 18 коммунист бар, оларны ажылдың чугула участоктарында быжыглаан, даандырган ажыл-херекти бедик харыысалгалыы-биле күүседип келгеннер. Оон ачызында коллектив он бир айларда чүк сөөртүүнүң планын 103,7 хуу күүсеткен, күш-ажылдын бүдүүкчүүлүү бир кижиге онааштыр даалгада көрдүнгениниден 2 хуу өскен.

Чолаачылар чүгле республика девискээринге янзы-бүрү чүзүктер сөөртүп турар эвес, Саян артындан чугула материалдарны хереглекчилерге чедирип келген. Олар онаашкан ажылының планын күүседир дээш кызымак ажылдап келгениниң түңнелинде 24 чолаачы он бирги беш чылдың үшкү чылының чүк сөөртүр даалгазын боттандыргаш, 1984 чылдың үлүүнде ажылдап турарлар. Оларның аразында коммунист В. Кудряшов, С. Глоба, Б. Кара-оол, В. Голубцов болгаш өскелер-даа бар. Бо чолаачылар чүгле чүк сөөртүр планын күүседип турар эвес, быжыглаан машиналарынга камналгалыг, оон техниктиг ажаалдазын үргүлүчү чорудуп турар болгаш кыварчаар материалдарны, автодуйларны камнап ап келгеннер.

КамАЗ-тар бригадаларының аразында чарышка коммунист В. Сухарословтуң удурткан чолаачылар бригадазы шылгарап, он бир айларның онаалдазын 17 хуу ажыр күүсеткен. Самосвалдар бригадаларындан В. Мартемьяновтуң бригадазы даалгазын 125 хуу боттандыргаш, бирги черде чоруп турар. Н. Пономаревтуң, С. Мамонтовтуң удурткан чолаачылар бригадалары күш-ажылчы маргылдаага чаңгыс удаа эвес шаңналдыт черлерин ап, мактадып келген.

Чолаачыларның чедиишкиниг ажылдаары септекчилерден улуу-биле хамааржыр, ындыг болганда оларның ортузунда септелгени дүрген, шынарлыг чорудар дээш чарыш чоруп турар. Эң эки көргүзүглерни моторист И. Кузмецов, токарь В. Грибков, кадакчылар Ю. Чащухин, Ю. Шинкоренко болгаш өскелер-даа чедип алган.

Партия организациязы чарышты эки организастаарынче, ажыл-ишчи бүрүзү аңаа идепкейлиг киришкеш, планныг онаалдаларын доктаамал күүсеткен турарынче кичээнгейлиг салып турар. Ону боттандырары-биле профэвилел комитединиң даргазының, колонналар, бригадалар удурткучуларының болгаш коммунистериниң информацияларын хуралдарга дыңнап, четпестерни эдер, чедиишкиниг кылдынган ажылдарның дуржулгазын нептередир, хемчегларни ап турар бис, тодаргайлаарга, партия организациязы бүгү-ле партийжи организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдарны планныг онаалдаларны күүседиринче угландырган. Моон соңгаардаа ажылдың стиль болгаш методун сайзырангайжыдарынче кичээнгейни салыр бис.

Социалистиг чарышты организастап турарывыста четпестер чок деп болбас. Бо чугула херекте ажыл-ишчи бүрүзүн доозазын хаара тудуп шыдаваан бис. Түңнелдерни үндүрүп тургаш, чүгле көргүзүглерни көөр, а хөй-ниитиниң ажылынга киржилгезин, сагылга-чурумун барымдаалавас чоруктар чамдыкта таваржып турар. Ону болдурбас дээш хемчегларни алган.

Автобазаның коммунистери болгаш бүгү ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың үшкү чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг доозар дээш чарышта идепкейлиг киржип турарлар.

Г. БЕСПАЛОВА,
«Тыва сүт тудуг» трестиң автобаазазында партия организациязының секретары.

48 дугаар тудуг эргелелинде Екатерина Сарыгларга удурткан шеверлекчилер бригадазы 11 айларның планын 110,2 хуу күүсеткен. Шеверлел ажылдарын шалып темпиле, шынарлыг кылырынга бригада керээзи ужур-дузалыг болган.

Быжыккан, эп-найыралчы коллективтиң баштыңы аныяк коммунист тудугга 10 чыл чедир ажылдап турар.

ЧУРУКТА: СЭКП Кызыл хооркомунуң кежигүнү бригадир Екатерина Сарыгларың (оң талада) бригада кежигүнү-биле сүмележип турары.

В. ШАЙФУЛИННИҢ фотозу.

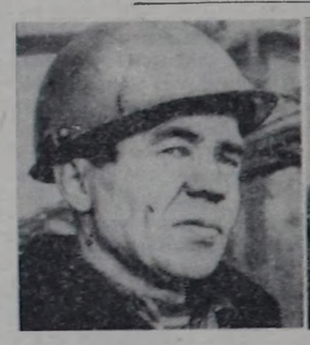

«Тыва кобальт» комбинатта гидрометаллургия цеги чарышка доктаамал тиилекчи болуп келген.

Даг цегиниң А. Ф. Семыкинге удурткан бригадазы база кескү чедиишкиннерлиг болган.

ЧУРУКТАРДА: «Тыва кобальт» комбинаттың транспорт цегинде мурнакчы чолаачы Камил Хойдоршин; Хову-Аксында электри станциязының ажылчыны Николай Шелудешев (оң талада).

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

МУРНААННАР

Он бирги беш чылдың өзек чылынын планныг онаалдаларын күүседир талазы-биле социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда: күрүнеге **эът садарынга** — Кызыл район болгаш куш фабриказы, **сүт садарынга** — Чөөн-Хемчик район болгаш СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхоз, **дүн садарынга** — Мөңгүн-Тайга район болгаш «Тыва» совхоз.

ХОЖУДААННАР

Чыл планнарын күүседир талазы-биле социалистиг чарыштын соолгу одуруунда: **эът садарынга** — Тожу район болгаш «Совет Тыва» совхоз, **сүт садарынга** — Эрзин район болгаш Ленин аттыг совхоз, **дүн садарынга** — Бии-Хем район болгаш «Бүрен» совхоз.

ЧАРЫШ—ЧОГААДЫКЧЫ КҮШ

Чарыш —ажылчы чонуң хей-аъдын көдүрер чогаадыкчы күш. Бүдүүлгениң ажыктыын бедидер, ажылдың шынарын экижидер херекке чарыштың ролю улуг.

Туранның ыяш белеткээр пунктузунуң коллективи чыл планын декабрь 28-те күүседир социалистиг хүлээлгени алган. Пландан ажыр 100 кубометр ыяшты, 100 кубометр дилиг материалдарын, 20 кубометр шала маназларын болгаш 150 кубометр соңга болгаш ажык блокталарын бүдүргени хүлээнген. Бүдүүлгеде социалистиг чарышты канчаар организастап турарын хынаан. Оон түңнелдерни чогуур үе шаанда үндүрүп турарын, шаңнап-мактаарын калбартканын комиссия көрген. Бо коллектив районда улуг бүдүүлгелериниң бирээзи болур. Бараанның продукциязын бүдүрериниң хемчээли 1,5 миллион рубль чедип турар. Ында 140 ажылчынар ажылдап турар.

Коллективтиң алган социалистиг хүлээлгезиниң 21 пунктуларын долузу-биле күүседирин чедип алыр сорулга-биле администрация, профэвилел комитеди партия организациязының удурткулгазы-биле күүселде хынаалдазын күштелдирген. Хүлээлгелерде материалдыг курлавырларны болгаш кыварчаар түүлдерни камнап алыр сорулга салдынган. Ажылчыныарын мергежилиин бедидерин, чаагайжыдылганы экижидерин болгаш көдээниң чонунга шеф дузазын көргүзерин коллектив хүлээнген турган. Бо бүгү хүлээлгелериниң шуптузу күүсеттинген.

Социалистиг хүлээлгелерни ажылдап кылырда, шынар айтырыынче, күш-ажылдың сагылга-чурумун бажыглаарынче шоолуг кичээнгей салбаавы харааданчыг. Чамдык айтырыгларны хөй кежээ-ле ажылдап кылыр черлерге чарып тургаш, үүрмектевейн, кол-кол угланыышкыннарның аайы-биле элээн тодаргай тургускан болза эки хире.

Коллективте чарыштың ийи аңгы хевирин организастаан. Бригадалар аразында болгаш хууда чарышты түңнеп турар. Чарыштың көргүзүг самбыраларын экономист З. В. Седова үезинде чаартып турары эки.

Чарышты организастаарын экижиттенииң түңнелинде, 13 мун кубометр ыяш белеткээр план ноябрь айда ажыр күүсеттинген. Пландан ажыр 3 мун кубометр ыяш белеткеттинген. Продукциянын бот-үнези 6 хуу кызырылган. 209 мун рубльдиг орулгазы алдынган.

Ай санының түңнелин куш-ажылчы коллективтиң хуралынга чугаалажып турар. Кайы-бир бригаданың азы ажылчынның ажылнжин аңаа бүгү талалыг чугаалажыр. Тиилекчилерге акша шаңналдарын тыпсын турар. Оларны коллективтиң үндүлел самбыразынче киргген.

Социалистиг чарышка Г. Н. Маадының, Х. О. Нурсаттың ыяш белеткээр, Т. К. Гладковтуң чазавыкчылар бригадазы каш удаа тиилекчи болуп келген. Чолаачылар В. А. Бортников, В. Д. Чусов мергежилиниң терпиин болганнар. Бүдүүлге материалдыг деткимче көргүзериче чарыгдаар ужуруг фондунуң 60 хуузун азы 25 мун рубльди мурнакчыларны шаңнап-мактаарынче үндүрүп турар. Акша шаңналындан аңгыда аас шаңналдары, байыр чедирииниккипери дээш өске-даа хевирлерни ажыглап турар. Күш-ажылдың хоочуларын болгаш будүүлгениң мурнакчыларын та тураскаадын кежээлерин эрттирип турар. Шаңналды байырлыг байдалга тыпсып турары эки.

Чарышты организастаарының эки талаларын демдеглеп тура, чедир кылдынмайн турар чамдык чүүлдерни чугаалаары артык эвес. Түңнелди үндүрүп тура, чүгле бүдүүлге көргүзүглерин барымдаалап, сагылга-чурум айтырыын колдатпайн баргаының түңнелинде, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң хажыдыышкыныры эвээжеевээн. Прогулдар саны 1982 чылдың деңнелиниден үштүң бири хире эвээжээдаа болза, байдал дувренчиг. 396 прогул болган. Бо сан бүдүүлге үш хүн ажылдаанынга дең болуп турар. А бир хүнде 5343 рубльди ажылдап ап болур. Моңу үшке көвүдеиптерге, каражаның улуу билдингир.

Шынар — ажылдың кол көргүзүү болур ужуруг. Коллектив чарышты организастап тура, база-ла чүгле сан талазы-биле колдадыр, шынарга дегбейн турганы четпес. Амга чедир продукциянын шынар аайы-биле аттестациязын чорутпаан. Шынар чок продукция бүдүргеш, бүдүүлгеге 10 мун рубль каражалыг болган болгай. Ынчангаш шынарны экижидеринге чарыш улуг рольду ойнаар ужуруг.

Мурнакчыларны адап, оларны шаңнап-мактап турар хиреде, оларның дуржулгазын нептередирин чедип алдынмаан. Кым-бир кижи канчангаш бедик көргүзүг чедип алганыл, чүү чүве аңаа идиг болганыл дээрзин аналиэтеп көрбейн турар. Мурнакчы дуржулганы нептередирин чарыштың эң кол негелделериниң бирээзи болур. Чарыштың сорулгазы—дуржулганы илередирин, ол чедип алдынганда, ону бүгүдениң кичээнгейниниң төвүнге тургузары, ону нептередирин.

Г. ТУТЫНИНА.

ЧҮГЕ ХОЖУДАП ТУРАРЫЛ?

Капитал тудуг он бир айларда

Он бирги беш чылдың үшкү чылы доостур четкен, үдеп турарывыс 1983 чылда капитал тудугну сайзырадыр талазы-биле кандыг ажылдарны кылып чорутканы высты түңнээр үе келген.

Бо чылдың эрткен он бир айларында айысылал Кызыл хоорайда болгаш республиканың районнарында 67,7 мли. рубльдиг кол фондуларын ажыглалда киргген. Кызылдың төп электри дамчыдылгазының шугуму, ниити ажыглалдың 62 км оруу болгаш өске-даа будүүлге күчүлери туттуунган болгаш ажыглалда киргген.

Республиканың ажылчы чоннарының ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарыны тургузар дээш чурттарга тудуун калбартарынче доктаамал кичээнгейни салып келген. 57,9 мун дөрбелчин метр чурттарга шөлүн, 1496 өөреникчи өөренир нинти биляг школаларын, 190 орунnуг школа назыны четпээн уруглар албан черлерин, 600 олуттуг клубтарны туткаш ажыглаар кылдыр хүлээзин берген.

Керээлиг организациялар 74,3 мли. рубльдиг тудугмонтаж ажылдарын кылган. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээргe. 4,3 хуу көвей болганы ол. Тыва автоэргелелдиң КМК-зы, «Тыва көдээ тудуг» трестиң 586, 957, 958 болгаш 1070 дугаар КМК-лары, Тыва автоорук эргелелиниң 2 болгаш 3 дугаар орук-тудуг участоктарының, «Сибтехмонтаж» трестиң КМК-зының, 624 дугаар тускай көжүп чоруур механизастаттынган колоннаның коллективтери бо чылын кылза чогуур кереалиг ажылдарының планнарын боттандырып шыдаан.

Тудуг ажылдарының талазы-биле чамдык чедиишкинер чедип алдынган-даа болза, чедир кылдынмаан, шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа хөй.

Чыл эгезинден бээр 32 мун дөрбелчин метр чурттаарынга шөлүг ажыглалга киргбейн барган. Чырыдыышкын, культура болгаш кадык камгалал объектилерин тударынга көрдүнген капитал салыышкыннарының деңгүлле 48 хуузун шиңгээдип алган. Чыл планында көрдүнгенин ёзугаар 660 орунnуг школа назыны четпээн уруглар албан черлерин тудугмонтаж ажылдарын кылган. Эрткен чылдың бо үези-биле 190 орунnуг уруглар албан черлерин дужааган.

Бо чылын ажыглалга киирер ужурлуг социал культура объектилериниң Өвүрүнүң Солчурда 200 олуттуг клуб, Кызылдың № 2 школазының немелде тудуу, Бай-Хаак суурда 280 орунnуг уруглар сады болгаш өске-даа тудуглар дужааттынмайн барган. Республикага улуг ужур-дузалыг судноlар септээр мастерскаяны тударынга үндүрген акша-хөрөнгиниң чүгле 5 хуузун шиңгээдип алган.

Кызыл-Мажалыкта сүт заводунуң, «Улуг Октябрь» совхозта үрезин арыглаар комплекстиң тудуун дыка шүүлдүп чорудуп келген.

Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг алыр зоназының объектилеринде планныг онаалдаларны күүседип турары кончуг багай. Өзек чылда бо объектилерге 15 млн. рубльдиң капитал салыышкынын шиңгээдип алыр турган. Эрткен он бир айларда чыл планының чүгле 56,6 хуузун шиңгээткен. Мында ажылдап турар тудуг организациялары —«Красноярскгэстудуг» эргелелиниң № 2, 3 КМК-лары тудуг-монтаж ажылдарын чүгле 61 хуу. «Шагонарстроймонтаж» трестиң салбырлары 66 хуу күүсеткилээн.

Ажыглалга киирер ужурлуг тудуглар чүге хожудап, айыттынган хуусаазында ажыглалга кирбейн барганыл?

Дыка хөй ажыл-агый удурткучулары, чамдык партия болгаш совет органнар ажыглалга киирер чугула тудугларга күштү болгаш акша-хөрөнгини оожум мөөнеп, бар аргаларны болгаш курлавырларны кошкак ажыглап, объектилер тударында киржип турар организациялардың деп-дескии ажылдаарын хандырып шыдавайн барганында.

Элээп хөй тудуг организациялары күш-ажылдын бүдүүкчүлүүн өстүрер талазы-биле онаалдаларын күүсетпейн барганы дувренчиг боон турар. Бо четпестерниң тургустунуп келген чылдагааны бүдүүлгени болгаш күш-ажылды багай организастап, тудугларда корумчурумну чогуур деңнелинге чедип тургуспаанын-биле тайылбырлап болур.

Бетонnан кылыр, будуур болгаш малгаштаар ажылдарны механизастаарын бодидер талазы-биле хемчегларни ам-даа четпес чорудуп турар, тудугда ажылдап турар ажылчыннарның 56 хире хуузу хол-биле ажыл кылып турда, ону кызырары оожум болуп артпышаан. Ол хирезинде тудуг шөлдеринде ажылдап турар машиналарның болгаш механизмнериниң ажыл чок аңаа турары көвүдээн.

Эки шынарлыг төлевилелсмета документацияларын болгаш технологтуг дерилгелерни керээ ёзугаар ажылдап турар организацияларга чогуур үезинде бээр ажылды чагыкчылар экижидер үе келген. Көдээ ажыл-агый, Аъш-чем үлетпүрүнүң министерстволары, Сельхозтехкүрком болгаш өске-даа организациялар бо айтырыгны кончуг шүүлпеп шиитпирлеп турар.

Каш-ла хонгаш чыл төнер. Ажыглалга киирер тудугларда ажылдап турар кижилериниң күш-ажылын шын организастап, оларның бедик бүдүүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг бүгү байдалдарны тургулуп, күштү болгаш курлавырларны мөөнеп, технологтуг болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгыы сагыры эргежок чугула. Бо талазы-биле дээштиг хемчегларни алыр үе келген.

Куш-ажылчы маадырлыг

чоруктуң оруу

ТЕЛЕКАМЕРА КОНТРОЛЬДААР

Бичии БАМ-да эң улуг Беркакит станцияның коллективи хөмүр-даш түдүрер вагоннарны эде кылырын үлетвүр телевидениезиниң дузазы-биле дүргедеткен. Кел чыдар составты каш минута иштинде шинчилеп кааптар аргалыг телетургузуг магистральда бир-ле дугаар ажылдап эгелээн.

Башкарылга төвүүүн экранының чанында турар оператолар вагон бүргүзүн көрүп, хөмүр-даш түдүрериге ооң белеңни азы белеңни эвезин тодарадыптар арганы орук дургаар тургускан камералар оларга берип турар. Мооң мурнунда ындыг чорудулгага хөй үе-шак үнүп турган.

Ол станцияда теледериишкинни ажыглап турарының дуржулгазын демир-оруктуң Тында салбыры Бамовская —Тында—Беркакит шугумунуң чүүк түдүрер өске-даа участоктарынга ындыг янзылыг тургузугларны нептередириңге ажыглаар деп планнап турар.

СӨЗҮН ЭЭЛЭЭННЕР

БАМ—Таксимо станциязынга Чаа чылдың бүдүүзүнде чедип келир ажылчын баштайгы поездиниң хүндүлүг пассажирлери болур эргени Тайшеттиң шпала заводундан мастер К. Устиновайың золчээ чаалап алган. Магистральдың тудугжуларының социалистиг чарыжынга чыл эгезинден бөөр киришкеш, ол мурнакчы коллектив бодунуң хүлээлгезин хүүсаа бетинде күүсеткен. Тайганың ажык оруунче пландан ажыр бүдүргеи продукцияны сөөртүп чорудары эгелээн.

«Нижнеангарскитрансстрой» трестиң тудуглары БАМ-ның эолчеглиг оруун тударын хуусаа бетинде доозар деп шинтпирлээнин чыл эгезинде заводка дыңнап кааш, коллектив бүдүрүлге графигинге өскерилгелерни киирип, оларже продукция чорударын «ажылчын эстафета» ёзугаар шынгыы контрольга алган.

Бүдүрүлгеге шпалаларны составтарже аажок дыгыл чүдүрүп чорудуп эгелээннер. Ооң түңнелинде аңаа чүс ажыт вагоннар камнаттынган.

УМБЕЛЛА СУУР

БАМ-ның барыын участогунда Умбелла суурнуң бир чыл ою уттундурбас болуп эрткен: чурттакчыларның бажыңнарынга телевизорлар экраннары чырый берген. Байкал сыныңың адырынга телевизия харылзаазының база бир ретранслятору ажыглалга киргени ол

Умбелла — оруктуң ол участогунда чурттакчылыг эң аныяк суур. Тургай болган Урал ыяш үлетпүр ажыл-агыйлары аңаа ажылдап эгелээни-биле холбаштыр ол суур туттунган. Үлетпүр баазазының калбарганы-биле чергелештир чурталга болгаш социал амыдырал тудуглары шашкын темпилер-биле хөгжүп эгелээн. Чанында участок шөлдүг, ийи-ийи квартиралыг бажыңнарлыг кудумчулар тайга ортузунда көстүп келген. Чыл төнүзүнге чедир 50 өг-бүлелер чаа бажыңнарже көжүп кирер. 140 орунныг уруглар сады удавас ажыглалга кирер, хлеб быжырар чер, чунар-бажың болгаш хеп чүүр черлиг комбинат, ногаалар шыгжаар чер туттунуп турар.

Суурнуң кол планы бадыттынган. Ол ёзугаар ук суур улам сайзыраар.

ЭРТЕМ-БИЛЕ ЭВИЛЕЛДЕШКЕШ...

БАМ-ның тоннельдери чурттуң эртемденнеринге шенелде кылыр шөл болу берген. Теория талазы-биле ажылдарны практикага дүргени-биле нептередип турарлар.

Тоннель тудуушкунунга көскү болуушкун болза тоннельдиң какпак баганаларын тударының шүүт чаа технологиязын тургусканы болур. Ам тудугжулар түр баганалар тургуспайн, а капитал конструкцияларны дораан-на эптеп кириптер. Ындыг аргабиле Байкал эриннде чалымхааяларны оттүр шенектелчек дерт өдүгүү кылып турар. Чаа арганы ажыглаанының ачызында келир чылын чер адааның ол «кудумчузу» поездилерни эрттирип эгелээр.

— Чурттуң янзы-бүрү эртем төптери-биле кады ажылдажылга уламчылаар. Тоннельдер тудугжулары шаптараазыннарга бо-ла таваржыр, эртем дузазы чокта ону ажып эртери берге—деп, Транспорт-тудуг министерствозунуң эртем-шинчилел институдунуң БАМ-ның тоннельдер тудуунуң талазы-биле лабораториязының удуртукчузу С. Селиверстов чугаалаар.

(СЭТА-ның корр.).

МАЛ ЧЕМНЕРИ КЫЛДЫР АЖЫГЛАП...

Киров области «Заречье» совхозта мал чемнериниң хөй кезии — 70 хуузу аъш-чем артынчызы болуп турар. Россия Федерациязында хаван эъди бүдүрүп турар дузалал ажыл-агыйларынга ол болза эки чеднишкин. Аңаа чоок көргүзүг Воронежтиң «Никольский» совхозунда чедип алдынган, ында мал чемнерииң рационунуң 69 хуузу аъш-чем артынчылары.

Аъш-чем артынчыларыбиле хаванар чемгерери—нинтиниң чемненилгезиниң девискээр аайы-биле эргелеринің ажыл-чорудулгазының бир кезии. Федерацияда күрүне садыының хереглекчилер кооперациязының болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң чеди чүс ажыг дузалал ажыл-агыйлары эът бүдүрениниң бо аргазын ажыглап турар. Үлетпүрнүң аъш-чем адырларындан, столоваялардан, колхоз рыноктарындан 560—570 муң тонна аъш-чем артынчыларын квартал санында олар чыып ап турарлар. Оларны болбаазыраткаш, хаванарны чемгерип турар. Оон алыр камналганың ажыы 110—120 тонна тараа өртээнге дең.

Аъш-чем артынчыларыбиле хаванар чемгерениниң аргазын Киров области идепкейлии-биле, ажыл-агыйжы ёзу-биле ажыглап турар. Улуг ажыл-агый орулгалыг болу берген. «Заречье» совхозту аңаа тургускан. Дөрт муң баш турар беш хаван кажааларын, оске-даа будүрүлгеге ажыглаар черлерни ында туткан. Аъш-чем артынчыларың кургадыр болгаш таарыштар тургузар цехти ында тудуп турар. Ону ажыглалга киирерге хаван эъдин будүрениниң аргазы улгадыр.

Аъш-чем артынчыларыбиле хаванар чемгерерин организастаарының социалистиг чарыжын Федерацияда каш чыл улаштыр чорудуп турар. Тиилекчилерге РСФСР-ниң болгаш ВЦСПСтиң шилчиир Кызыл туктарын тыпсып турар. Ол туктарның бирээзи Киров, өскези—Воронеж областарда. Воронеж областың дузалал ажыл-агыйлары тиилекчилерниң санынга чоокта чаа кирген. Ол турушту золлээринге «Никольский» совхозтуң кирген үлүү улуг. Он муң баш хаван тудар кажаалар, хонукта 120 тонна мал чемнери будүрер цех, 500 тонна мал чемнери шыгжаар склад, мастерскаялар, суг хандырылгазының болгаш арыглал дериглегериниң системазы совхозта бар. Совхозтуң материал-техниктиг баазазын хөгжүдеринге заводтуң чемненилге комбинаттарын аъш-чем фондуларыбиле долдурарын күзээн үлетпүр будүрүлгелериниң күжүн база мөөңнээн. 4,8 муң баш хаван кажаазының тудуун чоокку үеде «Никольский» совхозка тудуп кирер. Хаван ажаап өстүрер кылдыр тускайжыттынган дузалал ажыл-агыйларының материал-техниктиг баазазын хөгжүдер база быжыглаар талазы-биле ажылдарны Краснодар крайда, Смоленск, Новосибирск, Саратов, Омск, Калининград, Пенза областарда. Татар болгаш Башкир АССР-лерде багай эвес чорудуп турар. Чижээ, 12 муң баш хаван ажаап өстүрер 18 хаван кажаалары Новосибирскиниң «Левобережный» совхозта бар.

РСФСР-ниң Көдээ ажылагый министерстволарының совхозтарындан садып ап турар аныяк малды дузалал ажыл-агыйлары өстүрүп турар. Аъш-чем артынчыларыбиле мал ажаап өстүрери ажыктыг болгаш камналгалыг арга болуп турар.

(СЭТА).

АУДП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының ТК-зының Политбюрозунуң хуралы болуп эрткен. Каттышкан Нациялар Организациязының чиңгине секретарын дамчыштыр Пакистан-биле чугаалажыышкыннарга Афганистанның делегациязының ажыл-чорудулгазының дугайында болгаш КНО-нуң Кол Ассамблеязының эолчеглиг сессиязынга афган делегацияның ажыл-чорудулгазының дугайында Афганистан Демократтыг Республиканың даштыкы херектер министри Шах Мухаммед Дост АУДП ТКның Политбюрозунуң хуралынга илеткел кылган. Афганистанның кожазы Пакистан-биле болгаш Иран-биле харылзааларны чогумчалыг кылдыр шинтпирлээр айтырыгларга хамаарыштыр Афганистан Демократтыг Республиканың чазаанның туружу идепкейлиг, чайгылыш чок, эптиг болуп келген деп, Ш. М. Дост мегделээн. Афганистанны долгандыр байдалды тааарыштыр шинтпирлээрингe хамаарышкан айтырыгларны КНО-нуң Кол Ассамблеязының 38-кы сессиязынга чугаалажып көрүп турган үеде ол туруш база катап бадыткаттынган. Афганистанны долгандыр байдалды чогумчалыг кылдыр шинтпирлээрингe белении афган делегация база катап илергейлээн.

Чуртта улусчу эрге-чагырганы быжыглаар талазы-биле хемчеглерни, а ол ышкаш националдарның болгаш аймак биче улустарның ортузунга политиктиг ажылды экижидер айтырыгларны АУДП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга база чугаалажып көрген.

ССРЭ-ниң болгаш АДРниң аразынга найырал, чаагай кожа-хелбээ чорук болгаш кады ажылдажылга дугайында керээниң 5 чылының байырлалынга тураскаатkан хемчеглериниң түңнелдерин АУДП ТК-ның Политбюрозу чугаалажып көрген болгаш ук хемчеглерниң чугула ужур-дузазын онзалап демдеглээн.

ЭРГЕЖОК ЧУГУЛА ХЕМЧЕГЛЕР

Баштайгы согуушкун кылырының ядролуг америк ракеталарын Барыын Европага тургузуп эгелээнинге харыы кылдыр Совет Эвилелиниң чогуур үезинде ап чоруткан эргежок чугула хемчеглери ССРЭ-ниң болгаш ооң эвилелчилериниң аңы чоруун хандырарынче, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны камгалаарынче, күштериң барык дең байдалын хевээр арттырарынче, угланган СЭКП ТКның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелиин даштыкы чурттарның парлалгазы, радиозу, телевидениези, күрүне болгаш хөй-иштин ажылдакчылары калбаа-биле тайылбырлап, тайбыңның ленинчи политиказынга Совет Эвилелиниң шынчызын онзалап демдеглеп турар.

Социалистиг дем каттыжылгазының күрүнелери, оларның кол күжү—Совет Эвилели амгы үеде тайбың дээш, айыыл чок чорук дээш демиселдиң кол фактору болуп турар деп, Герман Демократтыг Республиканың **«Нойес дойчланд»** солуну бижээн. ССРЭ-ниң болгаш ооң эвилелчилериниң ап чоруткан эргежок чугула хемчеглери шериг күүзүнүң талазы-биле барык дең байдалды хевээр арттырарынче угланган болгаш Совет Эвилелиниң ленинчи даштыкы политиказының кол шугумунга бүрүн дүгжүп турар.

Америк ядролуг чаа ракеталарыны Европа дипке тургузуп эгелээни-биле холбаштыр ядролуг дайынның кыжаныышкыны улам улгатkан деп Венгриянның **«Непсабадшаг»** солуну бижээн. Шериг күүзүнүң талазы-биле дең байдалды хевээр арттырары түгле социалистиг чурттарның айыыл чок чоруун хандырарынга, оларның улустарының тайбың күш-ажылын камгалаарынга эвес, харын-даа делегейге тайбыңның херээнге, бүгү кижи төрелгетенниң үндезин эргежоктуң болуп турар деп, солун онзалап демдеглээн.

Вашингтоннуң дайын белеткелдериниң болгаш делегей ареназынга өнчүк-чөңгээлиг хөделиишкиннериниң кедергей айыылдыын АКШтың тайбың комитединиң даргазы **М. Солобон** айыткан. Дайынга удур АКШтың элээн каш организациялarының Беркли хоорайга (Калифорния штат) болган хуралынга ол чүве чугаалаан болгаш Рейганиың амгы администрациязының сарыыл чок политиказын шынгыы шүгүмчүлээн. Барыын Европаның чамдык чурттарынга ортумак ыракшылдыг ядролуг америк ракеталарын тургузуп эгелээнин, Чоокку Чөөн чүкте, Төп Американың чурттарында дүшкүүрлүг бөйдал, Гренадаже АКШ-тың чепсектиг күштериниң дээрбечи халдаашкыннары — ол дээрге, америк администрацияның сарыыл чок политиказының болгаш харыысалга чок хөделиишкиннериниң түңнели-дир деп, М. Солобон демдеглээн.

Барыын Европага америк ядролуг чаа ракеталарны тургузуп эгелээн Рейганиың администрациязының болгаш НАТО-нуң дайынзырак бөлүктериниң сарыыл чок политиказынга болгаш харыысалга чок хөделиишкиннеринге удурланыышкыннарның Барыын Европа чурттарында сөөлгү үеде улам күштелгенин сураглыг америк эртемден Р. Бернет **«Нью-Йорк»** солунга парлаан чүүлүнге айыткан.

Испанияга хамааты дайынга киржип чораан интернационалчы бригадаларның австрии демиселчилериниң ужуражыышкынынга тускай революциялы хүлээп алган. Пентагонуң болгаш НАТОнуң стратегтери ортумак ыракшылдыг америк ядролуг чаа ракеталарын Барыын Европага тургузуп эгелевишаан, ядролуг халаптың кыжаныышкынын улам улгатгырып, делегей байдалын дыка чидиглендирген. Барыын Европаның чурттарынга америк чаа ракеталарны тургузуп эгелээни ССРЭ-ниң болгаш Варшава Керээзиниң киржикчилери өске-даа күрүнелерниң талазындан харыы хемчеглерни доп-дораан алыр апаар дээрзин АКШ-тың администрациязы болгаш НАТО чурттарының чазактары баш бурүңгаар билир ужурлуг турган деп резолюцияда демдеглээн. Европада тургузуп эгелээн америк чаа ракеталар—баштайгы согуушкун кылырының ядролуг чепсээ-дир. Коммунизмге удур «ыдыктыг походтуң» хартаачылары ол чепсекти Европага тургузарындан ойталаваан болуп турар.

Москвага болгаи парлалга конференциязын тайылбырлаарын даштыкы чурттарның парлалгазы үргүлчүлеп турар. Барыын Германияның **«Вельт»** солуну мынча дең бижээн: «Ол ракеталарны тургузуп эгелээн Барыын Европаның чурттарының айыыл чок чоруу ук ракеталарны тургускан түңнелиниң быжыгар эвес, харын-даа кошкаарын парлалга конференциязына тодаргай айыткан. Чүге дээрге, америк ядролуг ракеталарны тургускан чурттар харыы согуушкунга таваржып болгу дег шөл апаар. Харыы согуушкун ылангыя Германияның Федеративтиг Республиказынга онза айыылдыг болур ийик. Каттышкан Штаттар харыы согуушкундан база-ла чайлап шыдавас».

Тургустунган байдалды экижидип болур деп Совет Эвилелиниң санал турарын Францияның **«Юманите»** солуну айыткан. Америк ракеталарны Барыын Европага тургузуп эгелегиже чедир турган байдалче НАТО-нуң чурттары катап кирер болза, айыылды чайладып болур арга ам-даа бар деп, ССРЭниң санап турарын солун демдеглээн.

(СЭТА).

БЕДИК ҮНЕЛЭЭШКИН

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның садыг болгаш үлетпүр палаталар федерациязының удуртукчуларының бирээзи Арвинд Лалбхаи Индия биле ССРЭ-ниң араазында хөй талалыг кады ажылдажылганың чеднишкинниг хөгжүлдезин бедии-биле үнелээн. Экономиктиг болгаш эртемтехниктиг кады ажылдажылга талазы-биле чазактар араазының совет-индий комиссиязының сески хуралында совет делегациязының удуртукчузу ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчузы И. В. Архиповка алдар болдурган шайлалгага чүве чугаалааш, ооң онзалап демдеглээни болза, сөөлгү үжен чыл дургузунда ийи чурттуң араазында бот-боттарынга ажыктыг харылзаалар дыка өзүп, быжыккан болгаш улам ханылап турар. Бөгүн ук харылзаалар чүгле экономика болгаш садыг херектерин эвес, харын-даа космос делгемин шинчилээрин, өөредилге, медицина, культура дээш ышкаш ындыг адырларны база хаара тудуп турар.

Индия биле ССРЭ-ниң экономика болгаш садыг талазы-биле кады ажылдажылгазы калбак перспективаларлыг деп. Арвинд Лалбхаи айыткан. Бо бүтүүнүң магадылалы болза бот-боттарын билчиринге болгаш бүзүрежиринге, тайбыңга база социал-экономиктиг депшилгеге совет болгаш индий улустарның ниити чүткүлүнге үндезилеттиниген найыралдың быжыг харылзаалары бооп турар.

МИНИСТРНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Никарагуага удур агрессияны Рейганның администрациязы кылыр болза, ол хөделиишкин Вашингтоннуң кедергей улуг частырыы болур ийик деп, Аргентинаның чаа чазаанның даштыкы херектер министри Данте Капута медеглээн. АКШ-тың ындыг каржы хөделиишкинин Латин Американың чурттары-биле ооң харылзааларынга дендии багай ужур уржуктарлыг болур ийик деп, министр айыткан. Өске күрүнелерниң иштики херектеринге холгаарлашпазының принцивин Аргентина барымдаалап турар деп, Капута чугаалаан. Төп Американың айтырыгларын тайбың шинтпирлээрининг аргаларын дилеп тывырынга бодунуң чазаа идепкейлиг киржир деп турар дугайын министр медеглээн.

Великобританияның эжелеп алганы Фолкленд ортулуктарның дугайында айтырыгга Капута база доктааган болгаш ол ортулуктарга Аргентинаның бүрүн эргезин катап тургузар талазыбиле дипломаттыг күжениишкиннерни колдуунда КНО-ну дамчыштыр чаа чазактың кылыр бодап турарын айыткан.

Күрүнелер аразында чөрүлдээлиг айтырыгларны чугаалажыышкыннарның аргазы-биле тайбың шинтпирлээринче Аргентинаның чаа чазаа чүткүүр апаар деп. Д. Капута чоокта чаа «Ньюсуик» солунга берген интервьюзунга демдеглээн.

ЯДРОЛУГ ДАЙЫННЫ БОЛДУРБАС ДЭЭШ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Совет болгаш америк эртемденнериң ында доозулган симпозиумунуң киржикчилери ядролуг дайынны канчап-даа болдуруп болбас деп түңнелди кылганнар.

«Ядролуг боо-чепсектерни кызырары болгаш ооң соонда оларны бүрүнү-биле узуткаары бөмбүрзекти камгалап алырының кара чаңгыс оруу болур» — деп, Корнелл университединиң профессору К. Саган ук чыышка медеглээн. «Кызыгаарлаттынган» ядролуг дайынны чорудуп болуруунуң болгаш аңаа «тнилелгени» чедип ап болурунуң «аргазының» дугайында Рейганиың администрациязының калчаалыг «теорязын» ол чидин-биле шүгүмчүлээш, «ядролуг чепсекти канчаар-даа ажыглаар чорук бодун өлүрери-дир» деп айыткан. Космоска ракеталарга удур камгалал системазын тургузар талазыбиле Ак бажыңның планнарын Станфорд университединиң профессору П. Эрлих шинтпирлиг буруу шапкан. «Ядролуг дайындан камгаларының кара чаңгыс аргазы — ону болдурбазында болур» — деп, ол чугаалаан.

«Эмчилер социал харыысалга дээш демнселде» деп салдарлыг хөй-ниити организациянның удуртукчуларының бирээзи Дж. Гайгер биле Нью-Йорк штатта университет профессору Л. Томас олар боо-чепсектерни эңдере бүдүрерин соксадырының, массалыг узуткашкынның чепсектерин кызырарының эргежок чугулазын айытканнар.

Рентген-радиологияның эртем-шинчилел институдуның директору, ССРЭ-ниң МЭАзының академиги А. С. Павлов «ядролуг дайынны болдурбас шак ындыг байдалдарны тургузарынче» чыыштың киржикчилерин кыйгырган «Боо-чепсектерни эңдере бүдүрерин соксадырын болгаш чепсегленишкинни бүрүн база бүгү-ниитн дүжүрерин бүгү совет улус шыңгыы негеп турар» — деп, совет делегациязының удуртукчузу, ССРЭ-ниң ЭАзының вице-президентизи, ядролуг дайынның айыылыгга удур тайбың камгалалының совет эртемденнер комитединиң даргазы академик Е. П. Велихов чугаалаан.

Совет болгаш америк эртемденнериң үжуражылгаларын эрттирип турарының чугулазын АКШ-тың политиктиг ажылдакчызы, сенатор М. Хэтфилд СЭТА-ның корреспондентизиге интервьюзунга айыткан. Ядролуг дайынның өлүмнүг үржуктарын улустарның онза медерел билип алырынга ийи чурттуң эртем бөлүктериниң төлээлекчилериниң кады ажылдажылгазы тергиин чугула деп, ол онзалап демдеглээн.

НҮГҮЛДЭЭШКИН ЧЕПСЭЭ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың информация агентствозунуң (ЮСИАның) тургустунганындан бээр 30 чылын чоокта чаа Вашингтонга демдеглээн. Каттышкан Штаттарның бүгү делегейге болгаш АКШтың бодунга нүгүлдээшкин кылыр ол кол чепсээн «соок дайынның» кидин түлүк үезинде, 1953 чылда тургускан. АКШ-тың информация агентствозу бо эрткен үениң дургузында бодунуң адын болгаш удуртукчуларын хөй удаа солуп келген. Ынчалзажок бодунуң мурнунга салдынган кол сорулгадан — Вашингтонның агрессчи, делегейге тергиндекчи политиказын нүгүлдээшкиннериң аргазы-биле агартырындан кажан-даа ойталап көрбээн. Америк информация агентствозу хамыктың мурнунда социалистиг чурттарга, тайбыңның херээнге, улустарның национал-хосталгалыг шинчээшкинниге удур каржы нүгүлдээшкиннерни соксаал чокка өөскүдүп келген болгаш өөскүдүп-даа турар.

ЮСИА-ның үрегдекчи нүгүлдээшкиннери Рейганның администрациязының чылдарында улам күштелген. Агентствонуң чаа бажыңында амгы үеде ажылдакчыларның санын Рейганның инициативазы-биле 1,8 муң кижи чедир өстүрген. Агентствонуң чүгле ол бажыңында безин ажылдакчыларның санын шак ынчаар кедергей хөй кылдыр өстүргенин ЮСИА-ның «ийиги төрүттүнүүшкүү» деп адап турар. Амгы сан-хөө чылында агентствога 642 миллион 300 муң долларны тускайлап берген. 1985 чылда агентствога 806 миллион 200 муң долларны бээр деп турар.

Агентствонуң даштыкы чурттарда ажылдакчыларының санын база дыка көвүдеткен болгаш чүгле «Американың үнү» радиостанцияга безин 101 миллион долларны Рейганның администрациязы үндүрүп берген.

Совет Эвилелинге, социалистиг өске-даа чурттарга, бирги ээлчегде Польша Улус Республикага удур нүгүлдээшкиннерни улам-на өөскүдеринче кол күжениишкиннерни агентствонуң директору Ч. Уик угландырып келген. «Американың үнү» радиостанция чүгле чаңгыс неделя дургузунда безин 42 дылдар кырынга 956 шактыг дамчыдылгаларны кылып турар.

ПАКИСТАНДА БАЙДАЛ

ИСЛАМАБАД. (СЭТА). Америк тергиндеге удурланыышкынның митингилери болгаш чыскаалдары Пакистанның Хайдарабад хоорайынга болган. Демократияны катап тургузар дээш шимчээшкинниң инициативазын ёзугаар ол чыскаалдарны болгаш митингилерни организастаан.

Пакистанның болгаш Американың Каттышкан Штаттарының аразында шериг харылзааларының калбарганыбиле холбаштыр сеткил дүвүрээшкинин болгаш сагышсыраашкынын митингилериниң, чыскаалдарының киржикчилери илергейлээн. Чурттa шериг байдалын күш чөп болдурарын, хамаатыы эргелерин болгаш хосталгаларын, демократияны катап тургузарын чыскаалганнар шыңгыы негээнер.

«Муслим» солуннуң дыңнатканын ёзугаар алырга, чыскаалганнарны тарадыр сывырары-биле хөй санныг полицейжиңнерни эрге-чагыргалар ыдалаан. Чыскаалганнарның болгаш полицейжиңнерниң аразында болган мелдежиишкиннериң түңнелинде хөй кижи балыгланган, элээн каш кижини тудуп хорудаан.

Информация агентстволарының корреспондентилериниң Нджаменадан дыңнадып турарын ёзугаар алырга, Чадтэ байдал дүшкүүрлүг хевээр болуп турар. Ооң кол чылдагааны — Африканың ол чуртун даштыкы шеориглер амга чедир эжелеп, Чадты херек кырында ийи аңгы ыылдыр чарып алган туруп турары-дыр. Интервентилеониң шериглеринге чоннуң удурланыышкынnары Чадтың төп болгаш мурнуу талаңы девискээрлеринде улам күштелип турар.

ЧУРУКТА: француз солдаттарының Нджаменаның кудумчуларында чоруп турары. Бо чуруиту «Жён Африк» журналга парлаан турган.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СИМФОНИЯ ХӨГЖҮМҮНҮҢ КОНЦЕРТИ

Тыва радионуң болгаш телевидениениң симфония оркестри тургустунгандан бээр 18 чыл чедип турар. Оркестр ол үениң дургузунда орус, совет, хаттыкы база тыва композиторларының хөгжүм чогаалдарыбиле көдээниң ажылыкчыларынга, аныяк-өскенге болгаш школачыларга хөй санныг концерттерни бараалгадып келгеб.

Бо хүннерде Кызылда күрүненин педагогика институдунга база республиканың Советтер бажыңының концерт залынга симфония оркестрининг коллективи сөөлгү үеде кылып турар ажылының түңнели—отчёттуг концертин көрүкчүлерге сонуургаткан.

Оркестрниң ойнаанын дыңнаш, көрүкчүлер хөгжүмүнүң хөй янзы-бүрү өңнүг чараш, өткүт, суук аянын таалап дыңнааннар.

Чымчак, серинн салгын таваар сырыннап турда, чингир көк тайганың шиилээн даажы; ында-мында хевтериниң эткени сагышка кирер. Оон-даа ыңай М. И. Глинканың «Руслан биле Людмила» деп операзындан «Черноморнуң марыжында» оон кайгамчык класчараш садыы, бай байлаан—сеткилге чоок класкоя хөгжүм-биле чуруп көргүскен болза, Черноморнуң бодунуң овур-хевирин сүр күштүг марш-биле илереткен.

П. И. Чайковскийниң «Күскү ыр», М. П. Мусоргскийниң «Чалым хаяда дүн» деп чогаалдары көрүкчүлерни магадаткан. Мусоргскийниң фантазиязын симфония оркестрининг четиришкинниг күүседкени, ында солистер Артур Сагаачы (флейта), В. Петров (кларнет) боттарының күүселделерин чогуур деңнелге чедир ойнап күүсеткеннер. Р. Кенденбильдин, өскедээ тыва композиторларның чогаалдарын чонга таныштырган.

Сөөлгү үеде оркестрниң коллективинде күүседириниң талазы-биле культура бедээни эрткен концерттерден илден.

Симфония оркестрининг концерт программазы улуг эвес болган. Моон соңгаар-даа удаадараа, ынзы-бүрү хөгжүм чогаалдарындан тургустунган ооң программалыг концертиниле чонга алыр түдүп, тыва композиторларның чогаалдарын база чонга таныштырып, пропагандалаары чугула.

Д. ХҮРЕШ-ООЛ,
Тываның комсомол шаңналының лауреады, композитор.

ЧУРУКТА: Тыва радионуң болгаш телевидениениң симфония оркестри.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

ДЗЮ-ДО

Дзю-дога Тыва АССР-ниң хүүда болгаш команда талазы-биле бирги чери дээш маргылдаа Кызылдың «Херел» спорт залынга эрткен дыштаныр хүннерде болуп эрткен.

Адаа Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Каа-Хем, Кызыл, Сүт-Хөл, Тожу районнарның болгаш Кызыл хоорайның шилиндек мөгелери киришкеннер. Команда талазы-биле маргылдааның баштайгы хүннеринден эгелээш-де кызыгчылар мурнай бергеннер. Ийи хүн үргүлчүлээн маргылдааның түңнелиниде Кызылдың үш командалары шаңналдыг черлерни ээлээннер. Оларга республиканың спорт комитединиң вымпелдерин, хүндүлүг бижиктерни тывыскан.

Тус-тус деңзилерге Орлан Ойдупаа, Юрий Аябас, Сергей Юдин, Орлан Кызыл-оол (Кызыл), Дадар-оол Лоовай (Тожу), Курсат Ондар, Анатолий Дамдын (Сүт-Хөл) олар 1983 чылда республика чемпиону атты чаалап алганнар.

Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Эрзин районнарның спортчулары ук маргылдаага идепкейлиг киришкеннер.

ЧУРУКТАРДА: хүреш үезин: (солагай таладан) мөгелер Борис Калчакай бодунуң деңзизинге ийги черни ээлээн (Тожу); түлгаң чемпион Курсат Ондар (Сүт-Хөл).

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Хөл бөмбүүнге Кызыл хоорайның бирги чери дээш маргылдаа эрткен дыштаныр хүннерде автоорук техникумунуң спорт залында эгелээн.

Ында хоорайның дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринден, спорт ниитилелдеринден болгаш бүдүрүлге, албан организациялардан ниитизи-биле 31 команда түңнел оюннарже кирер дээш ийи бөлүкке ойнаан.

ЧУРУКТА: маргылдаа үезинде.

ШЫДЫРААГА РЕСПУБЛИКА ЧЕМПИОНАДЫНДА

Шыдыраага эр улус аразында республика чемпионады Кызылдың шыдыраа клубунда уламчылап турар. Ында хоорайларның, районнарның бирги чери дээш маргылдааларының тиилекчилери 16 шыырак шыдыраачы киржип турар.

Республика чемпиону Леонид Мохов стартты эки эгелээн. Баштайгы оюннарга Моңгун-оол Түлуштү (Улуг-Хем) база Монгуш Кенин-Лопсанны ол удуп алган. Ооң дараазында Чыртак-оол Оюн-биле хаймынашкаш, Л. Мохов 2,5 санныг болуп, мурнап турар.

А. Болдынов, В. Асатов болгаш М. Кенин-Лопсан олар 2—2 санныг болганнар. Ч. Оюн М. Адыг-оолду тиилээн соонда 1,5 санныг апарган.

Көдээ шыдыраачылардан Р. Монгуш (Өвүр район), В. Очур (Бай-Тайга) олар кайызы-даа 1,5 санныг, эки ойнап турарлар.

Хереэжен улус аразында турнирде 10 киржикчилиг болгаш үш салыг соонда кызылчылар Марина Торпиа, Долгар Сат олар чаңгыс-даа аштырышкынга таварышпаан. Республика чемпиону № 3 школадан оңгу классчы В. Куулар болгаш Улуг-Хем районнуң чемпиону Л. Ховалыг олар 2—2 санныг болганнар.

Н. ШИШИГИН.

ТВ

ДЕКАБРЬ 14-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— «Үе», 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — ССРЭ-ниң Улуг театрының оркестриниң солистер ансамбли ойнаар. 9.15—«Аян-чорумчулар клуву». 10.15 — «Частный случай». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 11.30— Телемедээлер. 11.35 —14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Документалдыг телефильмнер. 15.30 — Концерт. 16.00 — Баштайгы парлакты Иван Фёдоров дугайында. 16.45— Неделя дургузунда спорт. 17.15— Чурук бүргүзүлге— хүн. 17.30 — «Бистиң-биле кады, бис дег, бистен дээре кыл». 18.30 — «Никарагуа: Тинлээринге шинтиргилиг чоруук». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 21.00 — «Үе». 21.35 — Хөгүүг уруглар. 22.45— 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Төөгү. Өөредилге фильмнериниң программазы. «Чылдар болгаш кижилер». 10.05 —Н. А. Некрасов—«Мороз Красный Нос», 6-гы класс. 11.05— Силерге, ада-иелер. 11.40 —Н. А. Некрасов — «Мороз Красный Нос», 6-гы класс. 12.10 — Төөгү. 7-ги класс. XVI вектиң ийиги чартында орус күүне. Иван Грозныйның эпохазы. 12.40 — Немец дыл. Өөредилгениң баштайгы чылы. 13.10 — Эртем-нептерелдиг фильм. 13.25 — Г. Бакланов. Чогаалдарының арын-нарындан. 14.10 — Ажылагыйжы чоруктуң шкаласы. 14.40 — Концерт. 15.35— К. Чапек. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арынгары. 16.35 —Телемедээлер. 16.40— 18.00— Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

17.15—«Орус дылды өөренип тур бис». Тыва дыл кырында өөренип турар 1-ги классчыларга теледамчыдылга. 18.40 — Уругларга фильм. 18.50 — Тыва дыл кырынга делегей байдалының допчуалалы. 19.00 — «Азия төвү». 19.30 — Киножурнал. 19.40— Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20—Райна Кабайваньска ырлаар. 21.00 —«Үе». 21.35—«Последняя ночь». Уран-чечен фильм. 23.20—Документалдыг телефильм. 23.30—01.05—«Мячилиг хоккейге ССРЭ чемпионады. «Зоркий»—«Енисей».

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыг, чамдык черлерге бичге хар чаар.

Дүне 27—32 градус, хүндүс 17—22, чамдык черлерге 9—14 градус соор.

Кызылга дүне бичге хар чаар, хүндүс аязыр. Хат кошкак.

Дүне 27—29, хүндүс 19—21 градус соок болур.

Редактор В. Ч. ШАРАВИЙ.

Сөлүүнүң дараазында мөмери декабрь 16-да үнер.

КИНО

ДЕКАБРЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шел четвертый год войны» (М. Горький аттыг киностудияга кылган). 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (үзаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Звёздочка № 35» 9.15 шакта, **«Оливер Твист»** 10.35, 12.25 шактарда. **«Четыре мушкетёра»** (2 сериялыг) 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.

Эмчинің сүмези

ЧҮРЭЭҢЕРНИ КАМНАҢАР

Чамдык улус улгадып, назылааже чедир чурттап чорааш, эмчиге барып, чүрээниң дугайында хомудаваан боор. Олар —«Таакпы, арагага хандыкшывас бис. Шын чемненилгени болгаш кадык-шылга ажыктыг өске-даа дүрүмнерни дыка сагыыр бис» дижип, тайылбырлаарлар. Ооң-биле чергелештир олар күш-ажылды доктаамал кылып, үргүлчү шимченген чоруурлар. Бир эвес күш-ажыл кылбас, аңаа-ла олуруп бээр болза, мага-боттуң кол системалары — чүрек-дамырларының, шыңганнарның, чем хуулдурар органнарның ажыл-чорудулгазы өскерлир. Бойдустуң чаяал кааны ёзугаар шимчээшкин — чырык черге чурттаарывыстың кол үндезини.

Сеткил-сагыштың баксыраары, үргүлчү ажыпып-хорадаары чүрек аарының тывылдырарынга улуг идиглиг. Бистиң амыдыралывыска сөөлгү 15—20 чылдарда механизация, автоматизация шапкыны-биле кирип, чаагайжыды туттунган бажыңнарның квартиралары электри херекселдери-биле хандыртынган. Бо дээрге күш-ажылды каш катап чингеткенин-дир. Хоорай чурттакчыларының колдуу кудуктан суглавас, кыжын бажыңче хомүр-даш болгаш токпак ыяш дажыглавас апарган. Бо бүгүнүң уламыдан түгле оөрүшкүлүг чурттаар ышкаш сагындырар. Ынчалзажок ындыг чаагай амыдыралдыг апарган кижилерниң аразында кажан-даа аарып көрбээн кижи дүне када хенертен оттуп, чүрээнге хомудаар. Ол үеде ооң байдалы дыка баксырап, «дораан өлүг бээр боор мен» деп бодалга кээр. Аңаа валерианка, валидол деп эмнер-даа дузалаваан. Чүгле дүрген дуза чедирер машина кыйгыртарыы арткан. Моон алгаш көөрге, кижи бүрүзү боттарының кадыынга ажыктыг хүн чурумун ыяп-ла сагыыры чугула.

... Поликлиникага эмчи манаан аарыг кижилер бо-ла олургулаар. Оларның аразында чүрээ, кодузу база баары аарыг кижилер ыяапла турар. Олар 35-45 хар иштинде кижилер болур. Ажыы-биле чугаалааргa, олар эмчиниң бозагазын артаары элек кижилер-дир. Ындыглар-биле беседалажып ора, мунгаранчыг түннелге кээр. Оларның хөй кезии кадыын камгалап шыдаваан, аарыгны боттары-ла тып алган, буруулуг кижилер боор. Чижээ, 40 харлыг эр кижи. Ооң арнында чаңгыс-даа дырышкактар көзүлбес, ол хирезинде кодузу аарыг. Ол хүнде чартык хап ишти папиросту тырттыптар болганын чугаазындан билдим. Араганы үргүлчү ишпес боордан башка, чооглаптар болган. Ооң ажылы бухгалтер, шимчевес олурар. Ол кыштаарынга база ынак эвес болган. Үргүлчү автобустаар. Ажылдаар чери-биле бажың аразы түгле километр. Ооң чемненири хөлчок. Кажан чемненген соонда, дүш үезинде шак хире чыдары чаңчыл апарган. Ол чүрээ дүргедээр, тыныштаарын хомудады. Кажан ийиги каътче көдүрлүрге, чүрээ шанчып аарыр. Ындыг кижилерниң аарыын тодарадыры берге эвес.

Хөлүн эрттир чемненири, олуттай, шүшпең чорук мага-боттуң кезектеринге аарыг тывылдырар. «Шимчээшкин — амыдырал!» дээрзин бүрүн шагдан бээр чугаалажыр чораан. «Семириири— ол дээрге кырыыры-дыр!» дижири чөп. Мага-ботка тывылган артык чаг атеросклероз аарыынга чедирер. Бо аарыг организмниң бүгү дамырларын, мээ болгаш чүрек дамырларын үрээр. Чүректиң шыңганнарында дамырлар чыырлырга. чемненир бүдүмелдери болгаш кислород дамчыыры баксыраар. Ооң уламыдан чүрек «аштап» эгелээр болгаш, ында аарыг тыптып эгелээнин медээлей бээр. Бо бүгү бодунуң кадыкшылының дутайында кижилерни сагыш салырынче албадай бээр.

Өйүн эрттир чемненириндең аңгыда, шимчээшкин чок болурга, чүрек аарыы тывылдырар. Ындыг үеде долгандыр турар байдал кижиниң угаан-медерелинге дыка дээштиг. Ылаңгыя ажыл үезинде, автобуска болган чорулдээлер нерви системазын хөлчок баксырадыр. Ынчангаш аргалыг-ла болза, ындыг чорулдээлерден чайлап, бодуң туттунуп билирин чугула.

Бистиң чүрээвис дээрге амыдыралывыста чаңгыс катап ажылдадып каан шактыр. Чүрек кадык үезинде хан эргилдезин эки чорудар. Аарыг чүректиң ажыл-чорудулгазы кудулаар. Ынчангаш кижи бүрүзү кадыынга хоралыг багай чаңчылдардан уштунуп, чүрээн камнаары бирги чергенин айтырыыдыр.

П. БОСЕНКО,
Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи.

КОНКУРСЧЕ ЧАЛАП ТУР

Тыва АССР-ниң Культура министерствозу Күрүненин Москвада Гнесин аттыг музыка училищезинин хөгжүмүг комедия салбырынче өөредип чорудары-биле 10 класс дооскан болгаш Совет Армияның хүрээлеңинге шериг хүлээлгезин эрттирген аныяк ооларны конкурсче чалап турар.

Конкурс 1983 чылдың декабрь 15-тен 20-ге чедир хөгжүм-шин театрынга эртер.

Республиканың хөгжүм-шин театрының декабрь 14-тен 28-ке чедир

РЕПЕРТУАРЫ

Декабрь 18, 25	**«АҢЧЫ-КАРА БОЛГАШ АҢГЫР-ЧЕЧЕК»** 2 кезектиг тоол-шин.	А. Гаврилова.
Декабрь 14, 28	**«КӨДЭЭНИН ХӨӨННЕРИ»** 2 кезектиг шин.	С. Пюрбю.
Декабрь 16, 21	**ТЕАТРЖЫТКАН КОНЦЕРТ**	
Декабрь 17, 25	**«ХАЙНЫЫШКЫННЫГ ШҮГҮМ»** 2 кезектиг драма.	С. Перекалин.
Декабрь 20, 27	**«АҢЧЫ-КАРА БОЛГАШ АҢГЫР-ЧЕЧЕК»** 2 кезектиг тоол-шин.	А. Гаврилова.
Декабрь 22	**«ТАЙЫП УЖАР»** 2 кезектиг драма.	А. Дударев.
Декабрь 23	**«КАДАЙЛАНЫЫШКЫН»** Болуп көрбээн болуушкуу	Н. Гоголь.
Декабрь 24	**«ХАҢЫРААН БОТ»** 2 кезектиг драма.	В. Кок-оол.

Шиилерниң эгелээр шактары: уругларга—12 шакта, улуг улуска—19.30 шакта.

Шиилерни орус дылче очулдуруп турар.

Коллективтиг көөрүнче чагыларыы 2-25-49, 2-35-88 телефоннар дамчыштыр хүлээп алып турар.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретарваттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54 иодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2060.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле ыдрыме комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажың № 1: С — 00977.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 287 (12377) | 1983 чылдың декабрь 16, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 коп

АДА-ЧУРТТУҢ КҮЧҮЗҮН БЫЖЫГЛААР ДЭЭШ

ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң улуртулгазының Совет Чепсектиг Күштериниң хоочуннары-биле ужуражыышкының декабрь 14-те болган. СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Советтиң Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устинов ужуражыышкынының ажыткан. СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, ССРЭ-ниң Камгалал Чөвүлелиниң Даргазы Ю. В. Андроповтуң хоочуннарга коммунистиг дайынчы байырын болгаш оларга чагай кадыкшылды база аас-кежикти күзээнин Д. Ф. Устинов дамчыткан. Социалистиг Ада-чурттуң камгалалын быжыглаар херекке силерниң кижи бүрүзү моон соңгаар-даа төлептиг үлүүн киирер, Чепсектиг Күштериниң дайынчыларын, шаңгыя бистиң аныктарны партияның, чонуң, Армияның болгаш Флоттуң чаагай чанчылларынга кижизидер талазы-биле ажылга идепкейлиг киржир дээрзинге бүзүрелдя Юрий Владимирович илергейлээн деп, министр чугаалаан.

Бо ужуражыышкынның сорулгазы — эргежок чугула мораль-политиктиг болгаш дайынчы мөзү-шынарларга, амыдыралчы идепкейлиг турушка аныктарны кижизидерингге, Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң мурнунга бедик харысалгалыг чоруктуң бүзүзунга, социалистиг Ада-чурттуң камгалаарынга белен болурунга аныяк салгакчыларны кижизидерингге хоочуннарның дүржүлгазын кайчаар эки ажыглаарынга хамаарыштыр сүмележири болуп турар деп, министр демдеглээн.

Аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезиниң талазы-биле ажылдың дүржүлгазын ужуражыышкының киржикчилери боттарының саналдарынга солушкан болгаш шериг албанынга келдиришкин назылыг аныяктарны белеткээрин улам ынай эмжидер. Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларын өредирин болгаш кижизидерин сайзырагайжыдар талазы-биле чугула сүмелерин бергеннер.

Ооң дараазында эш Д. Ф. Устиновтуң чугаазын ужуражыышкының киржикчилери чылы-биле уткаан. Хоочуннарның киирген саналдарын болгаш берген сүмелерин барымдаалап көөрүн, чугаажок ажыглаарын ол демдеглээн. Шериглерни болгаш флоттуң күштерни чедиишкиниг белетээринге, аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезин күштелдиреринге хоочуннарның саналдары, сүмелери чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Делегейниң амгы байдалының онзагай чүүлдерин камгалал министри тодарадыгайлап айыткан болгаш америк чаа ракеталарны Европада тургузуп эгелээни-биле холбаштыр совет удурткулганың ап чоруткан харыы хемчеглериниң ужур-дузазын онзалап демдеглээн.

Совет Чепсектиг Күштериниң хоочуннарының шиитпирлээр ужурлуг сорулгаларынга оратор доктаараан. Совет кижилериниң шериг-патриоттуг кижизидилгезинге идепкейлиг киржилге, Армияның болгаш Флоттуң аныяктары-биле ажыл — хоочуннарның ажыл-чорудулгазының эң чугула участогу болуп турар.

Армияга болгаш Флотка ажылдаарын уламчылап турар хоочуннарның, коммунистиг тургузуушкунуң яңы-бүрү участоктарында ажылдап турарларның, хүндүлүг дыштанылгада хоочуннарның ажыл-чорудулгазын доктаамал кичээнгейниң төвүнге тургузары база деткинри эргежок чугула деп, эш Д. Ф. Устинов онзалап демдеглээн.

Быжыг кадыкшылды, аас-кежикти, бистиң ынак Төрээн чуртувустуң күчүзүн быжыглаарынга чаа-чаа чедиишкиннерни Совет Чепсектиг Күштериниң хоочуннарынга ССРЭ-ниң камгалал министри күзээн.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хоочуннары боттарының бүгү күштерин, билиин болгаш дүржүлгазын Төрээн чуртуң камгалал күчүзүн улам-на быжыглаарының, Армияның болгаш Флоттуң дайынчы белен чоруун бедидериниң, совет кижилерниң аныяк салгакчыларын патриотизмин, пролетаржы интернационализминиң ёзузунга, социалистиг Ада-чурттуң чепсектиг камгалаарынга белен болурунга кижизидериниң хөрээнге баэрин Коммунистиг партияга, ооң Төп Комитединге, СЭКП ТК-ның Политбюрозунга бүзүреткеннер.

(СЭТА).

Үшкү чылды чедиишкинниг доозаал

ЭКИ АЖЫЛДААРГА, ТҮҢНЕЛ ЭКИ БОЛУР

«Күс-даа, кыштың эгезин-даа маңаа магалыг болду. Соок мырыңай чаа эгеледи, ынчалза-даа шоолуг чер албайн тур. Амдыызында мал-маганның деңгели канчаан-даа. Ынчалзажок агаар-бойдустуң мындыг байдалынга ооңургап шыдавас бис, кыштаглаашкынны органзастыг болгаш чедиишкинниг эрттирер дээш бүгү хемчеглерни ап тур бис». Бо чугаанны «Тес-Хем» совхозтуң У. Шынаа салбырының өшкү кадарчызы Кочанай Сувак-оолдан каш хонук мурнунда дыңнадым.

Сувак-оол Комедович биле Делгермаа Шыраповна Кочанайлар чээрби ажыг чылдар дургузунда нинтиниң малын малдан келген. Иненда-даа, хой-даа, өшкү-даа кадарып чораан өг-бүле кандыг-даа мал кадарып тургаш, хоомай ажылдап, багай дириттип көрбээн. Ооң кол чылдагаанын ук малчыннар кыштаглаашкынга белеткелди хынамчалыг чорудуп турары-биле тайылбырлаар.

Кочанайларның кыштаңайн талазын кадыр-кадыр даглар бүзээлээн ханы сайрының мырыңай аксында. Аалдың коданындан кедээр шуушкан өшкүнүң изи чизе пара удазыннар болуп, чамдыкта адырлып, чамдыкта катчып шөйлүп чоруп каан. Берген быскан хар чаггаа болгаш, кадарчының өшкүнү кайнаар кадрганы илдеп. Коданның өске талазы чүм олчаан. Ак черни өшкү төрүп турда ажыглаар дээни магатчок.

Кыштаглаашкынга бо малыннар частай-на белеткенир чаңчылдыг. Кажаазын чаглаган көжериниң бетинделе септеп алган. Көржегин база ынчан-на коптарып, мал-маган баспас черде чурум ёзугаар оваалаан каан. Оңгача, хүүрек болгаш өскедаа хереккелдерни кажаа иштинге киирген, аксын ыяк быжыглап каан. Кур ашкан сигенин кожайтыр хөпээнээш, ыяштар-биле хат албас кылдыр базарып каан. Дөрт-беш машина ишти одекти сери адаанга аңгылай оваалаан. А оңгу Делгермаа Шыраповна чайын боду септеп-селип алыр чаңчылдыг.

Бо өг-бүлениң кыштаглаашкынга белеткелиниң эң чүс башка онааштыр 125 анайны остугеш. Боттарының социалистиг хүлээлгезинден 34 анайны артыр алганы ол. Өшкү бүрүзүнден кыргаан дүгү база эвээш эвес болган — хүлээлгеден 200 грамм хөй. Ынчангаш республиканың Хүндүлел самбыразынга чуруун астырар эргени чаалап алган. Ук малчыннның амгы байдалы база багай эвес. Ынчалзадаа ооң сестип турар бир чүвези бар. Ол дээрге, кыраан-даа болза, районга эң бедик көргүзүглерин берген өшкүлерин дужаапкаш, анайлар ап алганы. Олары чаңгыс аай болган болза, база ажырбас, а мында анайлар холушкан.

Чогум салбыр эрткен чылын торүүр чүс баш өшкүге онааштыр 65 анайны доруктурар тургаш, бо чылын 90-ны доруктурган. Ооң уламындан эрткен чылдың деңнелинден 1200 анай хөй алдынган. Ынчангаш өшкү базы өстүрериниң чыл планы оранчок ажыр күүсеттинген. Ам ооң саны он муң баш ашкан.

К. ЧООДУ.

Александр Сергеевич Рыбалков № 1 автотранспорт бүдүрүлгезинде он үш чыл ажылдап турар. Ол ай. квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип, техниканы камналгалыг ажыглаар дээш шудургу ажылдап келген. Чолаачылар ортузунга калбарган социалистиг чарышка ол каш удаа тиилекчи болган. Бүдүрүлгениң мурнакчызы А. С. Рыбалков эрткен он бир айларда 520 тонна чүктү сөөртүр тургаш, 787 тоннаны сөөрткен. Ол чыл планын шагда-ла ажыр күүседипкеш, бо хүнүнде 1984 чылдың июнь айның үлүүзүнге киришкир ажылдап турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы чолаачы А. С. Рыбалков.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

МИЛЛИОН ТУУЙБУНУҢ ЭЭЗИ

Кызылдың түүйбу заводу бүдүрер дээш кызымак республиканың түлүг органзацияларын чугула түлүг материалдары-биле хандырып турар. Бүдүрүлге продукцияның шынарын экижиткен болгаш чыл планын декабрь эгезинде-ле күүседипкен. Бо чылын эрткен чылдыынга деңзээрге, 2 миллион түүйбуну хөйнү бүдүрген.

Чылдың шалыпчыларының аразынган Георгий Петрович Гилёвтуң онааланың турар бир талазы — эки шынарлыг хөй продукцияны бүдүрер дээш кызымак ажылдап турарында. Чыл эгезинден бөөр 1 миллион 300 муң түүйбуну бүдүргеп. Бо көргүзүг бүдүрүлгеде эң бедик түңнел болур. Ооң бүдүрген продукцизындан хөй аал чурттаар каш каът бакшыны түдуп болур.

Мурнакчы ажылчын дүржүлгазын эш-өөрүнге, аныяктарга күзелдин-биле дамчыдып турар. Чүгле ийи-чаңгыс мурнакчылардың чедиишкини-биле кызыгаарланмайн, а бүдүн бригаданың, коллективтиң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаары дээш демисежирин чугула дел, ол санап турар. Г. П. Гилёв ышкаш бедик күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип алырына өскелер-даа сундулуг. Амгы үеде кандыг-даа түдүт түүйбу чокка туттунмас. Ону түдүтнүң «кол хлевы» деп адап турар. Ынчангаш ажылчыннар кызымак ажылдап турар. Миллион түүйбунуң ээзи Г. П. Гилёв өскелерге үлегерин көргүзүп турар.

А. БАГЫР.

БРИГАДА КЕРЭЭЗИ-БИЛЕ

Кызыл хоорайның дыка хөй бүдүрүлгелери бригада керээзинче шилгээн. 48 дугаар түдүг эргелелиниң шеверлекчилер бригадалары, эът комбинады болгаш өскедаа күш-ажылчы коллективтер бо аргаже эрткен чылынга кирген. Чаңгыс аай нарядбиле Улуг-Хемниң ыяш-үлетпүр ажыл-агыйы. «Тувашвейбыт» каттыжышкынның бүгү салбырлары болгаш үлетпүрүң, транспорттуң болгаш харылзааның өске-даа коллективтери ажылдап эгелээн. Кызылдың дааранылга фабриказында шалыпны болгаш шаңнал акшаны күш-ажылга киржилгезинниң коэффициентизин барымдаалап санап турар. Коллектив келир чылдың январь 1-ден эгелеп бригада керээзинче долузу-биле кирер.

Депшилгелиг арганы ажыглааны күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидиринге улуг салдарлыг болуп турар. Ол ышкаш шынарны экижиддеринге ооң ужур-дузазы улуг. Бригада керээзин ажыглаары-биле чергелештир пайысыладым 4 бүдүрүлгелеринде — даараныга фабриказында, сүт. түүйбу, автосептелге заводтарында — ыяштар башкарарының комплекстиг системазын тургускан. Ооң түңнелинде ажылдың шынары экижээн. Чижээ, сөөлгү чылдарда түүйбу заводу 100 марканың бижыг түүйбуларын бүдүрүп турар апарган.

Бистиң корр.

БЕДИК КӨРГҮЗҮГЛҮҮ

Республиканың ыяш ажыл-агыйының хоочуну Алдынай Анзатовна Ховалыгның удурткаңы Сүт-Хөл лесничествозу он бирги беш чылдың үшкү чылын эки көргүзүглерлиг доозуп турар.

Хемчиктиң унунда Ийме аксыңга чедир чыжыргана бо чылын эки үнген. Чаагай дүжүттү остүрүп, хайгаарал, ажаал алырынга лесничий А. Ховалыг, ооң дузалакчызы Е. Куулар олар кончуг кызымак ажылдаанар. Олар бо чылын 48 тонна чыжырганаңы чыгташ, дужаарган.

Н. ООРЖАК.

Куш-ажылчы медээлер

МУРНАКЧЫ БРИГАДА

«Хемчик» совхозтуң Амыр Кара-Саяга удурткан 9 кижи составтыг бригадазы Каа-Хем районнуң Улуг-Ажыкта мал чеминге саваңны пресстээрин чорудуп турар.

400 тоннаны пресстээр планындан олар ам 350 тонна ажытны белеткээн. Белеткеттингеш саваңның 50 хуузун бригада «Тыва» совхозче чорудар.

Бригада шалыпчы ажылдап турар. Ылаңгыя тракторист О. Доңгак, комсомолчу А. Бора-оол, О. Шолбан, А. Хомушку олар кызымак ажылдап келгеннер.

А. МОНГУШ.

ЧАГААЛАРНЫ, БИЖИКТЕРНИ КИЧЭЭНГЕЙЛИГ КӨӨР

Хамаатыларның бижимел болгаш аас-биле кынирген дилеглери-биле республиканың Харылзаанның бүдүрүлгетехниктиг эргелелиниң удурткучуларының, ооң салбырларының ажылдакчыларының канчаар ажылдап турарының дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң президиумунуң эдлеглиг хуралынга чугаалашкан.

Хамаатыларның кирип турар билдиришкиннерин, чагааларын болгаш дилеглерин өөренип көөр тускай комиссияны эргелелде тургускан даарзын ук хуралга демдеглээн. Ол комиссия квартал санында ажылды түңнеп турар. Ооң түңнелин ёзугаар тайылбырны ажылдап кылгаш, районнарның харылзаа белдирлеринче таныжары, тускай хемчеглер алыры-биле чорудуп турар. Чамдык хомудалдарны болгаш дилеглерни чер-черлерге өөренип көөр болгаш чогуур хемчээн алыры-биле эргелелдиң удуртукчулары ынчаар үнүшүккиннерни кылып турар.

Ындыг-даа болза, ажылчы чонуң чагаалары, дилеглери-биле холбаштыр чорудуп турар ажылда четпестер эвээш эвес дээрзин хуралга шүгүмүүлээн. Чагааларның изи-биле дээштиг хемчеглер албайн турарындан хамаатыларның кынирген бижиктериниң саны өзүп турар. Ылаңгыя телефон харылзаазының багайынга, радио точкаларының ажылдавазынга хомудалдар хөй болуп артпышаан. Чамдык хамаатыларның чагааларынга харыынны савадыр чоруктар база бар. Бо чылын контрольга алдынган 41 билдиришкинниң үжүнүң харыызын озалдаткан.

Харылзаанның бүдүрүлгетехниктиг эргелелинче кирип турар чагааларның, билдиришкиннерниң болгаш хомудалдарның аналызын кылып көөрге, оларның үжен ажыг хуузу телефон харылзаазының багайын айыткан болур. Ол ышкаш пенсияны чогуур үезинде эккелбес, чагаа-бижик, солуң-сеткүүдү. телеграммаларны өй-шаанда чедирбес чоруктарга хамаарыштыр кирип турар хомудалдар база эвээш эвес.

Чурттакчылыг черлерни радиожудар талазы-биле ажыл чамдык районнарда куду деңнелде. Чижээ, Тес-Хемниң Берт-Дагда ийи кудумчуда радио ам-даа чок, а У. Шынаа суурда радио точказы шуут кинртинмээн. Оон туржук район төвүнге безин радио үзүктелиишкинниг ажылдап турар.

Чонуң харылзаа хандырылгазын экижидерин, 1983 чылдың болгаш шинти он бирги беш чылдың планныг даалгаларын чедиишкиниг күүседирин Харылзаанның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң удуртукчуларындан ук хурал негээн. Район төвү биле көдээнниң чурттакчылыг черлериниң, ол ышкаш Кызыл хоорай-биле суурларның аразынга үзүктел чок телефон харылзаазын хандырарын, ажылчы чонуң чагааларын болгаш бижиктерин ой-шаанда чедирип бээрил хүлээп алдынган доктаалда онзалап акыткан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң «Хамаатыларның саналдарын, билдиришкиннерин болгаш хомудалдарын көөрүнүң чурумунуң дугайында» Чарлының харылзаа органнарының ажылдакчыларының шыңгыызы-биле сагыырын чедип алырын ук доктаалда айытпышаан, ону боттандырарының хемчеглерин ажылдап кылган.

ХАРЫЫСАЛГА ЧОКТУҢ ХАЙЫ

Тес унун дургаар баткан дески болгаш делгем ховуда хөй кыштаглардан Чоон-Баглааш чүүн-биле-даа ылгалбас. Ында малчын база ындыг. «Тес-Хем» совхозтуң хойжузу Чооду Чагар-ооллуң чижээнден ында малчыннарның чедиишкинин-даа, оларның мурнунда турар бергелерин-даа, кижи бүрүзүнүң бот-харыысалгазының деңнелик-даа билип алыры белен.

— Мээң коданымда төрүүр 400 хөй бар — деп, Ч. Ш. Чооду чугаалады — Ам төрүп эгелей бердилер. 380—390 хураганны алыр боор мен. Он тонна сигенни бодум белеткеп алдым, күргаг одек база белен. Кажаам, харын, соок. Ооң хынындан эрткен ыжыын 25 хураган ышкындым, ам ындыг таварылга болбас...

Кажаага келдивис. Ону хат уунда доора туткан болганда, чылыг шоолуг ызырымаа, делгем кажаага бичии печканың чылыы база четпес. Кажаанның төлевилелин кылган удурткан болгаш тудугжуларның бүрүүзүн шиитеттинмээн соңгалар уламчылаттырган: оон дөңгап, арган сес хөй дидирээн тур. Ол хөйлар аарыг, оларны дөмей-ле дужаар дээрзин малчын тайылбырлады. Дараазында өрээлде кадык хөйлар болгаш каш хураган соокка алыспазындан база магадылаттынмаан. Дээвирде чылыдар болгаш дезинфекция кылыр тускай сайгылгаанарлыг хереккелдерден база кордал эвээш — сайгылгаанары чок, электри дамчыдар удазыны үзүк. Ханада — эм шыгжаар хааржак, ооң иштинде эрги союндактан оске чүве чок. Ынчалза-даа ол четпестер эвес, а малчынның кызымак эвес ажылдаарынга чаңчыккан маажым чоруу элдептиг болду.

— Чүве тоовас, чүүн-даа херекке албас болгаш ажыл-агыйжы эвес чорук бистиң кол дайынналывыс ол. Оларны ажып эртпээн шаавыста, малдың хораарында, сагылга-чурум үрээринде-даа чидирери берге — «Кызыгаар» совхозтуң директору Б. Ч. Баткарның бодалы ол. Аңаа удурланыры берге.

Ам сан-чурагайларны көөдүр. Эрткен он айларда хораан шээр малдың саны «Кызыгаар» совхозта 1229 баш, «Тес-Хемде» 2332 баш, «О. Шынаада» 1961, «Чодураада» 1210 баш болган. Беш чылдың эгезинден бээр районга 17,2 муң шээр мал, 790 мыйыстыг бода мал өлген. Хойга улуг хорамча «Кызыгаар» совхозка, инекке — «О. Шынаа» совхозка болган. СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң болгаш РАУК чөвүлелиниң талаындан хыналадаларны чорудуп, удуртукчуларны болгаш специалистерни хемчег ап, акшазын тыртып, ажылынлап халап турза-даа, байдал хевээр артпышаан. Улустуң ажыл-херекке хамаарылгазын эде тургуспас болза, ону эдери болдунмас хире.

— Чидириг чок болуру берге, мал дээрге, машина эвес-ле болгай — деп, «Кызыгаар» совхозтуң хойжузу Айыыр-Санаа Адышаа чугаалады.

— А бодуң бо чыл кыштың хораттың?

— Дөртен хире.

— Чылдагааны?

— Ааракан, эмчилер бар.

Медээде айытканы болза, Айыыр-Санаа Адышаадан 14 хөй боттары олген, 32-ни өлүрер ужурга таварышкан. Өлген хөйлар Байыр-оол Борбакта—12, Соян Дажыда—90, Соян Бадыда—52, Айыыр-Санаа Лыкаада — 148. Барык-да алды муң хире хөйлуг бир дугаар бригададан бо чылын 588 баш өлген, 335-ти өлүрген. Бо совхозта 56 малчын 176 муң рубль өрелиг. Хөвендей Шимет 11,7 муң рубль өрелиг. Малдың хорамчазы, нургулайында, аарыгдан болуп турар, ынчангаш кол мал эмчизи М. С. Сакпайдан бо чылын үш катап акша тырткан. Ынчалзажок медээде «соң өске хорамча» деп чүл? Чоокта чаа Чазыр Даг-банның хоюн санаарга, чеди четпес болган. Канчап барганы билдинмес. Ындыг саннар немешкеш, чаргыдал документилеринге хөй санчүннер тыптып кээр.

«Чодураа» совхозка чүгле ноябрьда 64 шээр мал өлген, оларның хөй кезии Л. Х. Аракчааның удурткаңы бир дугаар бригадага хамаарыр. Ол аңаа ооң мурнунда зоотехниктен турган. Бригадирлеп чыл хире ажылдаан, харыысалга чок дээш үндүрткен. Удуртукчулар болгаш специалистер боттары харыысалга чок болур болза, малчыннардан негээри бергe.

Кол агроном Н. А. Сарыглардың сула ажылдаанындан «Чодураа» совхоз мал чеми тарааны кожазындан үш катап эвээшти алган. «Кызыгаар» совхозтуң кол мал эмчизи М. С. Сакпай мал эмнерин чогуур үезинде эккеп албаан, чаңгыс-даа кыштагда эм чок. «Тес-Хем» совхозтуң кол зоотехниги В. С. Сарыгбай малчыннарга зооветөөредилгени амдыгаа чедир чаңгыс-даа катап эрттирбээн. СЭКП райкому кадр ажылын чедир удуртпайн турар. Чамдык четпестериң чылдагааны ында. Хойну эрте төрүдер арганы ап көрээл.

— Ол арга биске таарышпас, биске хойну февральда төрүдери ажыктыг — деп, «О. Шынаа» совхозтуң директору М. Б. Эртине санаа турар.

Ажыл-агыйжы эвес болуру болза, кандыг-даа чаа чүүлдү шиңгээдип алыры белен эвес. Бо совхозта алдан хире кыштагже үш машина, ийи трактор сүт сөөртүр. Дус-Даг чанында хирезинде-ле, дусту чедирип албаан. Шалык Шулуу чаа кыштагда, аңаа одекти оскаэртеп сөөртүрү негеттинип турар. Хөмүр-даш чок, малчыннар оглерде чурттавышаан. Зоотехниктер чедишпес.

— Мал чемнери-биле чүге 30 хуу хандыртынган бис. Ынчантап хойну эрте төрүдер аргаже шилгип шыдавас бис — деп, «Чодураа» совхозтуң кол зоотехниги О. С. Даңгаа чугаалап турар. А шыдаптар байдалы кымнар тургузарыл?

Малчыннарның ажылдаарынга болгаш дыштанарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары — Тес-Хемде берге айтырыгларның бирээзи. Одаар чүүл кайда-даа чедишпес. Автомагазиннер малчыннарга доктаамал четпейн турар. Хараал-Тей сүт-бараан фермазында кудук, автопоилка ажылдавас.

— Малчыннардан шыктыры негээр херек, ынчалзажок оларның хереглелдерин уттуп болбас. Соян Дажыны багай ажылдап турар дээш бо-ла кончуур-дур бис. А ол чүгле хою дээш эвес, хөмүр-даш чок артканынга база дүүреп орар болгай. Малчыннарже сагыш салыры чүтула, оларның сеткилин сөөртөнинден хөй чүве хаарыжыр — деп, «Кызыгаар» совхозтуң хойжузу, бригадада парттруппорг К. Б. Кеней чугаалады.

Ш. С. Хөвендей биле С. Д-Х. Даваның өг-бүлези бригада төвү Сарыг-Сигендеки кызыл-булуңнуг черде чурттап орар. А кызыл-булуңнуң бажыны бустур четкен, печказы үрелген, ооң демирлери, соңгаларның рамалары, шилдери чок. Малчыннар хуралдаарда кайы-бир өгге чыглыр. «О. Шынаа» совхозтуң удуртукчулары бо айтырыгны шинтпирлээрде, үжен чылдар мурнунда ышкаш, бажың түпкейи кызыл-өг организзастаарын бодап турарлар. Тес-Хемниң чону ам үжүк-бижүк билир, номчуурунга ынак, телевизорну көрүп орар, өг бүрүзү солуунуг — оларга культурлуг кызыл-булуңнар херек.

Бис соруглавысты эки бижир бис, оларны амыдыралга боттандырар дээш бар-ла күжүвүстү салыр бис дээр сеткилин «Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының саанчызы. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады О. Ч. Баткар илеретти. Ындыг малчын-

Каттышкан рейд

Рейд бригадазының кежигүннери: Д. САРЫГ-ЛАР — Көдээ ажыл-агый министерствозунуң кол мал эмчизи, В. БЫЗААКАЙ — «Кызыгаар» совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң кежигүнү, А. БЫКОВ, К. ЧООДУ — «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарның тускай корреспонденттилери.

Рейд бригадазының дараазында баар чери — Кызыл район.

narны көвүдедир, оларның сагыш-сеткилин деткиир херек.

Күш-ажылчы ат-алдарын үнелээр, ажыл-херээн билир, дүржүлгалыг, бодунуң мергежилиниң ёзугуг мастерлери Тес-Хемде эвээш эвес. «Чодураа» совхозтуң саанчылары О. Баткар, К. Уваңгур, Т. Нурсат, ында хойжулар И. Данзурун, Б. Эртине, шээр мал кадарчылары — «О. Шынаада» А. Араввы, В. Аракчаа, Ш. Тумат, С. Чимит болгаш «Тес-Хемден» А. Араввы, Б. Билчеймаа, Т. Сүрүн, Н. Даваа, «Кызыгаар» совхозта күш-ажылдың хоочуну А. Бызаакай болгаш оон-даа өскелер чаңгыс-ла чажыттыг ак сеткилдиг ажылдаар. Оларның чаңчылы, сагыш-сеткилиниң негелдези ол. Партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары ак сеткил болгаш сагыыра-чурум, инициатива болгаш харысалга кижи бүрүзүнге чаңчыл болган туралыг чедип алырын ук доктаалда айытпышаан, ону боттандырарының хемчеглерин ажылдап кылган.

АРГА-АРЫГ БАЙЛААН— ЧОНГА

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле республиканың ыяш ажыл-агыйының коллективи эвээш эвес ажылдарны кылып чорудуп турар.

Күрүнеңиң арга-арыг фондузунда черлерни, алаактарны, мал одарларын, чайлагларны болгаш өске-даа денискээрлерни болгаш мал ажыгының продуктуларын бүдүрериңге долузу-биле ажыглаары, малдың чем баазазын быжыглаары, тоорукту, моогуну, каттарны, чыжыргананы, ары чигирин, ам үнүштерни болгаш оон-даа өске чиг-эттиг чыын, белеткээри база совхозтарны чамдык тудуг материалдары-биле хандырары республиканың Аъш-чем программазын күүседириңге чугула чемчеглариңиң бирээзи. Ол бүгү ыяш ажыл-агыйларының, лесничествоолар коллективтериниң күш-ажылының угланышкыны, хүлээлгези. Оон-биле чергелештир ыяш ажыл-агыйы агроүлетпүр комплексиниң база бир кезээ болуп турар.

Совхозтарның тарылга шөлдериңге ыяш олуртуп, хат эрозиязындан хорзуның камгалаарының талазы-биле арга-арыг ажылдакчылары түскай чемчегларни кылып чоруткулаан. Республикада тарылга шөлдериниң 4-түн 3 кезээнде камгалал дилиндектерни тараан. Ол чорук хат болгаш суг эрозияларындан база кандаашкыннардан шөлдерни камгалап турар. Ындыг-даа болза республикада 3120 гектарда олурткан камгалал дилиндектериңиң 1166 гектары эртижирээниңден үрелип, баксыраан.

Хову-шөл камгалаар дилиндектерни остүрүп келгенинiң 15 чыл ажыг дуржулгазындан алырга, олар 10-12 чыл болгаш кургап, үрелип турар. Оон кол чылдагааны —суггат чедишпезиниден ыяштар кургап калыырында. Бир чижекти ап көрээлиңер. Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агыйының Терезинниң суг-гарылга каналын дүргаар 1961 чылда-ла олуртканы ыяш дилиндектери ам-даа эки өлүп турар. Оон алгаш коорге, ыяштарның өлүп турарының кол-ла чылдагааны —ыланғыя кандаашкынныг чылдарда суг чедишпейн турарында.

Ажылчы чоннарның дыштанылагдын организастаарынга база оларның кадыкшылын экижидер соруглга-биле районнар топтерип болгаш чурттакчылыг суурларны долгандыр 86 муң гектар ногаан зонаны ажыглаан. Чыл санында 100 муң ажыг ыяш-бүрү дестерни скверлер, аллеялар болгаш газоннар ногаанчыдарынга ажыглап, база сад өстүреринге хандыкшылдыгларга чоптээреп турар.

1975 чылга бодаарга бүдүрүлге продукциязын үндүрери 80 хуу көвүдээн болгаш 4820 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бербишаап, ону сайгарары 5 млн. рубль чедип турар.

Арга-ыяштың санитарлыг байдалын тударынга база ирик эрги ыяштар аштаанындан кезип белеткээн 75 муң кубометр ыяштың барык чартыын совхозтарның тудуг объектилериңге ажыглаары-биле берген. «Кара-Хаак», «Енисей», «Бурунгаар», «Ак-Туруг», «Хөндергей» болгаш оон-даа өске совхозтар боттарынга аңгылааны участоктарындан ыяш келип албаан. Ол орук чок, машина-техника четпес, ырак черлер болур-дур. Оон-биле холбаштыр районнарның болгаш республиканың агроүлетпүр каттыжымышкыны демнежип тургаш, ыяш болгаш тудуг материалдарын белеткээриниң төлазы-биле ажыл-агыйлар аразының каттыжымышкынын организастаар айтырыгны шиитпирлээр үе келген.

Республиканың ажыл-агыйларынга болгаш албан организацияларынга 1300 гектар сиген шөлдерин, мал одарларынга 19 муң гектар черлерин үр үеде ажыглаары-биле быжыглаан. Арга-арыг ажылдакчылары чыл санында 1000 тонна ажыг ситенин белеткээш, совхозтарга хүлээдип турар. Тожунуң ивижилери күрүнеңиң арга-арыг фондузунуң мал чемин чылдың кайы-даа үезинде ажыглап келген.

Шиви будуунуң далгамы болгаш будук-бүрү химиктиг составының талазы-биле малга оваа таарышкан. Оларны малга, ылаңгыя кышкы үелерде бээри кончуг чугула. 1981-1982 чылдарның кыш-таглаашкынында мал семиртир «Сукпак» совхозка кылчылар 12 муң тоннадан хой будук-бүрүнү белеткээн, ону шын чарыгдаанындан оон ажыктыы улуг болганы чугула.

Ону будурер талазы-биле Балгазының ыяш ажыл-агыйының коллективи мурнал, чыл бүрүде 100 тонна хире продукцияны белеткээш, тараа продуктулар эргелелинче холуусаалыг мал чемнери кылып үндүреринче чорудуп турар. Ындыг-даа болза, ону оон көвүдедири Балгазының хадылыг черлеринде чиг-эттиң эвээш болган ужурундан чедип алдынмайн турар. Ол ышкаш будук-бүрүнү бодүүн мал чеми кылдыр калбаа-биле ажыглап турар. Ону чылдың таарымчалыг үезинде калбак болгаш ине бүрүлүг ыяштардан четчириби-биле белеткеп ап болур. Ону кылырда ыяштың адаккы будуктарындан чоону 1 см. чедир, узуну 30-100 см. кылдыр кезер. Республиканың совхозтарында ону кезер чүрүмну сагып турарында болгаш белең продукцияның хемчээлалыкта четпестер хөй.

Тываның арга-арыглары ыяш-бүрү каттар болгаш ам үнүштер-биле кайгамчык байлак. Оларның арааында чыжырганаң, инек-караа, ыт-кады, чодурга, киш-нулаа, пон-кат, үнелиг өске-даа каттар хөй. Рыжик, грузь, беляянка, ол мшкаш мөогүлерниң ыяш-бүрү хевирлери элбек. Оларны комплекстиг арга-биле аймаап алыры, чөптүт ажыглаары чугула.

Арга-арыгда кат-чимистерни, аъш-чемге хереглээр өске-даа үүлдерни болгаш ам үнүштерниң чылдагаын ыяш, аңнымыр-тының ажыл-агыйларының эргелелерни болгаш хереглекчилер ниитилелдери чорудуп турар. Ындыг-даа болза, ам-даа ажыглаары чүгле 10 хуудан өрүлевейн келген. Хадың чулуун белеткээри болгаш ону болбаазырадырында бергелер чоп-даа болза, ону организастаавайн турар.

Тываның девискээринде 3,3 миллион гектарда тайга тооруу үнүп турар. Ону комплекстиг арга-биле ажаарынга Тожунуң болгаш Каа-Хемниң, а чыжыргана өстүреринге 3 ыяш ажыл-агыйларын тускайлаан. Оларның ажылын экижидип, баазаны быжыглаар соруглга-биле түскай төлевилелдерни «Союзгипролесхоз» институту ажылдап кылган. Оларда тооруктуг черлерже оруктарны, белеткел пунктуларын болгаш ажылчыныарның чурттаар бажыңнарын тударын, өске-даа эргежок чугула чүүлдерниң планын кылган.

Чыжыргана остүрүп, чыыр талазы-биле тускайлаттынган ыяш ажыл-агыйлары 1400 гектарда чайгаар үнген чыжыргананың шынарын экижидер, ону эде тургузарын болгаш санитарлыг байдалын экижидип, варыглардан камгалаар ажылдарны чорудуп келген. Кызылдың, Чадаананың болгаш Барыын-Хемчиктиң ыяш ажыл-агыйларында ниитиэи-биле 315 гектарда чыжыргана плантацияларын ажыглалда киирген болгаш оларның хой иезинде суггарылга системазын тургускан.

Юбилейлиг чылда Кызыл участогунда кат өстүреринбиле 30 гектар черни тускайлаар, чимистер болбаазырадыр цехти ажыдары көрүлээр.

Оны будурер талазы-биле Балгазының ыяш ажыл-агыйының коллективи мурнал, чыл бүрүде 100 тонна хире продукцияны белеткээш, тараа продуктулар эргелелинче холуусаалыг мал чемнери кылып үндүреринче чорудуп турар. Ындыг-даа болза, сну оон көвүдедири Балгазының хадылыг черлеринде чиг-эттиң эвээш болган ужурундан чедип алдынмайн турар. Ол ышкаш будук-бүрүнү бодүүн мал чеми кылдыр калбаа-биле ажыглап турар. Ону чылдың таарымчалыг үезинде калбак болгаш ине бүрүлүг ыяштардан четчириби-биле белеткеп ап болур. Ону кылырда ыяштың адаккы будуктарындан чоону 1 см. чедир, узуну 30-100 см. кылдыр кезер. Республиканың совхозтарында ону кезер чүрүмну сагып турарында болгаш белең продукцияның хемчээлалыкта четпестер хөй.

Тываның арга-арыглары ыяш-бүрү каттар болгаш ам үнүштер-биле кайгамчык байлак. Оларның арааында чыжырганаң, инек-караа, ыт-кады, чодурга, киш-нулаа, пон-кат, үнелиг өске-даа каттар хөй. Рыжик, грузь, беляянка, ол мшкаш мөогүлерниң ыяш-бүрү хевирлери элбек. Оларны комплекстиг арга-биле ажаарынга Тожунуң болгаш Каа-Хемниң, а чыжыргана өстүреринге 3 ыяш ажыл-агыйларын тускайлаан. Оларның ажылын экижидип, баазаны быжыглаар соруглга-биле түскай төлевилелдерни «Союзгипролесхоз» институту ажылдап кылган. Оларда тооруктуг черлерже оруктарны, белеткел пунктуларын болгаш ажылчыныарның чурттаар бажыңнарын тударын, өске-даа эргежок чугула чүүлдерниң планын кылган.

Чыжыргана остүрүп, чыыр талазы-биле тускайлаттынган ыяш ажыл-агыйлары 1400 гектарда чайгаар үнген чыжыргананың шынарын экижидер, ону эде тургузарын болгаш санитарлыг байдалын экижидип, варыглардан камгалаар ажылдарны чорудуп келген. Кызылдың, Чадаананың болгаш Барыын-Хемчиктиң ыяш ажыл-агыйларында ниитиэи-биле 315 гектарда чыжыргана плантацияларын ажыглалда киирген болгаш оларның хой иезинде суггарылга системазын тургускан.

Юбилейлиг чылда Кызыл участогунда кат өстүреринбиле 30 гектар черни тускайлаар, чимистер болбаазырадыр цехти ажыдары көрүлээр.

М. ГАКОВ,
Тыва АССР-ниң ыяш ажыл-агый министри.

Сарыг-Септи ң амыдырал хандырылга будурүлге эргелелиниң коллективи Совет Тываның 40 чылынга үтүүштүр республиканың чоннуң амыдырал хандырылга будурүлге эргелелдериниң аразында социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар.

Даараныла цегшиде эвээш эвес даараныкчылар, быжыкчылар болгаш оске-даа ажылчыннар хууда планныг онаалдазын донтөмал ажыр күүседип келген. Оларның чамдызы юбилейлиг чылдың планын хүүсаа бетинде күүседкеш, 1985 чылдың үлүүнде ажылдап кирипкен. Ындыгларның бирээзинге алдыгы разрядтың быжыкчызы Алевтина Ивановна Трегубова хамаарыжыр. Хөй чылдарда ак сеткилдиг, бедик будурукчулуг ажылы дээш аңаа коммунистиг күш-ажылдың шалычызы деп бедик атты тывыскан.

Будурүлгениң хоочуну бодунуң арга-дуржулгазын аныяктарга күзелдин-биле дамчыдып, ында хөй-ниити ажылдарынга идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: солагай таладан мурнакчы быжыкчы А. Н. Трегубова кады ажылдап турар эжи Н. П. Олейник-биле.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Кызылдың хлеб заводундан 7 бригада он бирги беш чыл-ның үш чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседипкен, амгы үеде 1984 чылдың үлүүнде ажылдап турар.

Ындыг мурнакчыларга хлеб быжыраар цехтен К. Х. Хомушкунуң, В. М. Кочаанның, булочка цегиндеп М. М. Бахованың, З. Г. Чернашинаның, О. К. Сюморохованың, Г. С. Ондарның, кондитер ылыгларының цегинден Л. Н. Турищеваның бригадалары хамаарлыр. Бо мурнакчы бригадалар Совет Тываның 40 чылынга үтүүштүр алгылаан социалистиг хүлээлгелерин күүседип, бөзүнге ээ болуп турааннары ол.

Бригадалар аразында социалистиг чарыштың мурнакчы одуруунда Күш-ажылчы алдар орденниң үшкү чергезиниң эдилекчизи, хоорай Советиниң депутады Кара-ыыс Хертековна Хомушкунуң бригадазы чоруп турар. Үш чылдың болгаш 1983 чылдың планныг онаалдаларын бригада өске бригадалардан ыраакта эрте күүседип-неш, аң-зын көргүзүглерни чедип алган.

Мурнакчы бригаданың күш-ажылчы календазында 1984 чылдың март ай эгелей берген. Заводтуң бригадаларының аразында социалистиг чарыштың негелделерин К. Хомушкунуң бригадазы долузу-биле күүседип, чарыштың тиилекчизи болуп, каш удаа үнүлеп-даа туроан.

Бригаданың чедишкинниг ажыл-херээнде бригадирниң кызымаа, ак сеткилдиг ажылының үлүг-хуузу эвээш эвес. Кара-ыыс Хертековна бо заводта 20 ажыг чыл ажылдап келген. Бригадада ажылады чедимчеллиг организастап, аныяктарны мергежилге ооредиргинге бүдүрүлгениң хоочуну, коммунист К. Хомушку дурумулгаларының бирээзи. Оларның бригадазында аныяк ажылчынар Сесеңмаа Араптан, Саябай Серен-Чимит, Неля Кара-Сал болгаш оон-даа өскелер зии ажылдап турээ.

Бо чылдың планын бригада декабрь 9-та-ла доозупкан. Чыл тоңчузунге чедир артыкан үеде оларның планнаан ажыр 200 тонна хире хлебти быжырып болчо деп санап турар.

Н. ООРЖАК.

МУҢ ГЕКТАРДАН

Азербайджан ССР-ниң Имишли районунуң чер ажылдагларынга республиканың мелиораторлары суггарылгалыг муң гектар черни чаа дамчыдып берген. Олар келир чылдың дүжүдүнге черлерни Азербайджанның өске-даа районнарында дүрген темпилиг белеткеп турар. Аъш-чем программазынга дүүштүр бо республиканың суггарылгалыг 160 муң гектарны тарылга эдилептирилгезинге киирер.

(СЭТА).

ТЕАТРГА БАРААН БОЛУУШКУН

МОСКВА. ССРЭ-ниң улустуң артизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. И. Царёвтуң торуттунгенниңден бээр 80, чогаадымчы ажылының 60 чыл болганынга турасказаткан байырлыг кежээ ССР Эвилелиниң академиттиг Бичe театрынга болган.

Актёр «Островскийниң батыңынга» дортен ажыг овур-хевирлерни тургусчан. Оон маадырлары — орус болгаш даштыкы классиктерниң чогаалдарының маадырлары, бистиң үеммилеривис — телептиг мозуушынарлыг, ханы бодалдыг, чүтүүлдүг кижилер.

М. И. Царёвтуң амыдыралында кол черни хөй-ниити ажылы эзлеп турар. Бичe театрның директору тургаш, ол Бүгүэвилелдиң театр ниитилелиниң даргазы болуп. Делегейниң театр институдунуң национал төвүн удуртуп, М. С. Щепкин аттыг театр училищезиниң чогаадымчы аныяктарын кижизидип турар.

ЧУРУКТА: байырлыг кежээ үезинде. «Кадыыр болгаш масна» металлургия заводунуң ажылчыннары, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары В. И. Дюжев биле В. И. Коптев оларның юбилеяга байыр чедирип турганының үези.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Коммунист дугайында чугаа

ЧАҢГЫС ЧЕР ЧУРТТУГЛАРЫ-БИЛЕ

Попун-оол Кек-Тоңнуговичниң чаңчылы ындыг: суурнуң кудумчуларын эртежи кончуг эргий каапкан. Ол эртенги селгүүстээшкин-даа болур, ол чораан, чаңгыс чер чурттугларының бажың-балгадының девискээринiң арыг-шеверин-даа хайгаарап-тар, чедир кылдымаан чамдык чүүлдер ынчан кестүп-даа келир, чамдык кижилер-биле чугаалажып-даа каапкан.

Эртенгиниң чедиг шак. Попун-оол Кек-Тоңнугович сал-быр конторазынга. Маңаа ажыл-агый айтырыгларын, бөгүнгү соруглгаларны чугаалажыр бетинде, дүүн эртжен күш-ажылчы хүнү албан түнээр. Хөй-ниитиниң корум-чурумунуң дугайында дыңнадыгны баштай чугаалажыр. Советтиң девискээринге дүүн кежээ хайгаарал чоруткан дружининиттериниң ажылының түнелии оон ко-мандирi кыска, дайынчы аъу-биле дыңнады каапкан. Хөй-ниитиниң корум-чурумунуң хажыдыышкыны болган болза, кандыг хемчет алырын анаа дүгүржүр. Чүгле ынчан ам дараазында айтырыг — ажыл хүвааларынче Кирер. Көдээ Советтиң девискээринде ниити байдал билдингир. Попун-оол Кек-Тоңнуговичтиң чүгле ынчан Советтеге базыптар.

— Бир хүнүң ажылы салбыр конторазынга алган дыңнадыгларым-биле эгелээр, кайда, кандыг айтырыгже кичээнгей салыры ам билдингир. Ийиде, хамык айтырыглар тодаргай болганда, ажыл хүнүнде херек чок черден бөөр улус келдиртип турбас — деп, күүском даргазы чугаалап олурар.

Күүском даргазының ажылдаар ороолынче чугула айтырыглыг кижилер келир. Аксы-барлыкчылар даргазының мынчаар ажылдап өөренгенинге база чаңчыгып, өөренип бергеннер.

Попун-оол Кек-Тоңнуговичтиң денискээриниң блокнодун ажыткаш, кичээнгейни көрүп олурда, бөгүн Хөнделең-Аксының салбырның малчынна-рының ниити хуралы болур. Аңаа баарым албан, хүн айтырыглы чүгүлә — кыштаглаашкын. Чүгүлә бо кампанияга белеткели черже чүгээр улус, ындыг-даа болза чугаалажыр, дүгүржүр айтырыглар бар. Малчыннарга почта чедирилгезинде, эмчи-ландырылгазында көөр чүүлдер бар. Малчыннарның ол талазы-биле саналгаалыы дыңнаар. Малчын коданнар-ла депутаттар бөлүүнүң кежигүннери-биле база чугаа чорудар. Суурнуң агитквартираларын түс-түс малчыннарга шеф дузазы чедирери-биле быжыглаар дөрээн ол чугаалады.

...Алдын-Булак суур үе-ниң базыны-биле хөгжүп, чаартынып турар. Он бирги беш чылдың эртжен үш чылында суурга 50 уруг турар ясли-сад, холушкак бараан-нар магазини, автотараж, районнуң амыдырал хандырылга будурүлге эргелелиниң салбыры, ийи авл пшти чурттаар бөлүк чурттагга бажыңнары ажыглалга киргеп.

Көдээ Советте суурнуң чаагайжыдылгазының перспективтиг планы бар. Бо чүгүлә ажылга суурнуң чурттакчыларын аныяктырер, күжүн мөөңнээр улуг ажылды депутаттар чорудуп турарлар. Советтиң амыдырал хандырылга, чаагайжыдылгага талазы-биле долгавамал комиссиязының ажылының дугайында дыңнадыгны күүском хуралдарынга доктаамал чугаалажып, сайгарып турар. Кылдынган ажылдар ам көскү.

Эң эки чаагайжыттынган, үлегерлиг корум-чурумнуг суур дээш районнуң, республиканың чер-чер Советтериниң аразында калбаргын общественный чарышка Аксы-Барлык көдээ Советтиң идепкейлиг киржип турар.

Көдээ Советтиң девискээринде ниитиниң корум-чурумну көскүзүү-биле экижээн, сөөлгү ийи чылда аар кемнерек үүлгединишкиниң болбаан. Ол—деминг ажылдың түнелии. Эки тура улусчу дружина (командири К. Аракчаа) эш хүү суду (даргазы К. Саая) харылзаалы: ажылдап турар. Хөй-ниити организациялар корум-чурум үрээшкиннерин болдурбазы-биле профилактиктиг хемчеглерже улуг кичээнгейни угландырып турар. Чоннуң чурттап турар черинiң ээйы-биле кижизидилге ажылы багай эвес тургустунган. Культура бажыңында болуп оюн-тоглаадан, уран үүлү көрүлдээринден, лекция, бе-седадан чон чыдып калбас.

Улуг-биче аксы-барлыкчыларның аразында спортка хандыкшылдыглар эвээш эвес. Спортчу маргылдаалар доктаамал эртип турар. Аът чарыжын, мөге ырежин көөр дээн улус районнуң өске суурларындан безин аңаа четкилеп келир. Аксы Барлыктың хоккейжилери — республиканың наш дакпыр чемпионы.

«Барлын» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында бир хойму бригада, хову-турлар бригадазы бар. Ол ийи бригаданың бүдүрүлге көргүзүглери багай эвес. Хойжу бригаданың малчыннары эртнен кыштаглаашкында төрүүр 100 баш хойдан 91 хураганы камгалап алган, дүк дужаарының планын күүсеткен.

Салбырның ишчилери бо кыштаглаашкынга белеткелди хынамчалыг чоруткан. 2100 тонна сиген белеткээр план — 2138 тонна ыылдыр белеткеттинген. Мал чемининң белеткелиниң үезинде Көдээ Советтиң күүскомуну суурнуң агитквартираларының чурттакчыларын, хөй-ниити организацияларын бо чүгүлә ажылче мөөңнээн болгаш депутаттар бөлүктерин тургускан турган. К. Саая, М. Мөөктээр, К. Монгуш оларның удурткалы депутаттар бөлүктери чүгүлә кампания үезинде кызымак ажылдааннар.

Советтиң девискээриниң чурттакчылары көдээ ажыл-агый продуктулары дужаар планныг бнаалдазын күүседип турарлар. Аксы-Барлыктың чурттакчы чону бо чылын алды тонна дүк дужаар планын он тонна чедирген, эътти бежен тонна-ны дужааган.

Көдээ Советтиң күүскому өрээ бүрүзү дузалал ажыл-агыйлыг, огородтуг болурун чедип алыр дээш боттуг хемчеглерни ап чоруткан. Ам мал-маган түпээн турар ог-бүле чок деп болур. Эр-тен ыыдыг, суурнуң чүк-чүтүнден шиектер, шээр мал кадатче үнүп эгелээр. Ол салбырның ишчилериниң хүүзунда малы-дыр. Көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы ол дугайында мынчаар тайылбырлады:

— Советтиң девискээринде 247 өрээ бар. Олар колдуу малдыг, 210 ог-бүле девискээринде огородтуг. Ол талазы-биле ажылывыс багай эвес. Дузалал ажыл-агыйының ажыын чоп билип эгелээн. Аъш-чем программазын боттандырарынга үлүүвүс база ол болур.

Көдээ Советтиң күүскому сессияларынга хүлээн алган шиитпирлеринге контрольду күштелдирген. Оон бир чижээ ол, чоннуң дузалал ажыл-агыйын хөгжүдериниң хемчеглериниң алдынып турары.

Дөмнигде күштүг дижири дег, мында база ыыдыг. Советтиң күүскомунуң даалыр күжү улуг. Ол — депутаттар. Хүлээзинген ажыл-херээнге төлептиг ижи-биле макталдыг башкы М. Сегбе, тракторист А. Хомушку, суггатчы Ч. Монгуш, кадарчы Т. Күжүгет, бригадир К. Саая болгаш оон-даа өске макталдыг депутаттар бар.

П. К-Т. Хомушкунуң өскен-төрээн чери бо— Аксы-Барлык. Оон күш-ажылчы намдары Советтиң ажылы-биле тудуш. 1947 чылда 17 харлыг аныяк ооң Аксы-Барлык көдээ Советтиң секретарылап, оон соонда он ийи чыл күүском даргалаан. Оон хойжу бригадага бригадирлеп, зоотехниктеп, салбыр эргелекчилеп ажылдап-даа турган. Ам көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы. Советтер ажылынга үр чылдарда оон ажылы Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлүг бижин-биле демдеглеттинген.

Чаңгыс чер чурттугларын-биле чаңгыс үүле хереги бүдүрүп, олар-биле соруктуг ажылдап, чурттаары дег чүве найда боор! Суурда чаартылгалар оларның деминг ажыл-ижиниң түнелии.

М. ХОЮГ-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

САНЧЫНЫҢ ДУЗАЛАКЧЫЗЫ—РОБОТ

САКИ. (Крым область). Күрүеңиң Фрунзе аттыг куш өстүрер укказажылга совхозунуң машина-биле саалданың оператору. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Г. Попковаңың беш чыл эгеминден эгелеп сагган судун дажырынга будуш демир-орун составы-даа хереглеттинер чадавас. Ол чылдың ниити саалда плазмын күүседипмен. Эрткен чылдыынга дениээрге оон коргүзүү чүс тоннага хөй болган. Бо чылгы коргүзүт —550 тонна продукция.

Симферопольдуң эртем албан черлериниң болгаш будурүлгелериниң специалистери алдарлыг саанчыныың чеднишкинниңге дузалашкан болгаш орта база хамаарылгалыглар. Мал чемни белеткеп салырындан эгелээш, кажааларының иштидаштын ашпаарынга чедир фермада бүгү ажылдарны ниити күш-биле механизастаан.

Ивек саарының автоматтыг «Каскад» деп система-ын тургускан. Саанчылар түтле аппараттарны ажылдырындан аңгы ажыл кылбастар. Кайы хире сагдыныр туларын электроннуг «карак» кичээнгейлии-биле ынап турар. Сүт келбейи бөөрта, электроннка катап саар команданы бериптер. Оон соонда оон айтыышкыны-биле түскай херексел вакуумну каапкар. Саалда төнери билек, манипуляторлар аппараттарның ажылын сокса-дыптар. Г. Попковага 100 инектi хары угда саар аргаларын берген бо система эртемденнериң болгаш специалистериң бедик үнелелин алган. Бо депшилгелиг аргаларны ажыглап турган, областың саанчылары бир инектен-не үш муң ажыг литограмм сүттү саап алыр, күрүнеге 625 тоннадан эвээш эвес сүттү садар хүлээлгени алгаан.

Л. РЯБЧИКОВ,
СЭТА-ның корр.

Бижикчилер шүгүмчүлеп, саналдап, дыңнадып тур

ЧОГУУР ҮЕЗИНДЕ КЕЛБЕС

Чуртта болгаш делегейде болуушкуннарны бистиң ыраккы Кара-Хөлдүң чурттакчылары телевизордан көрүп, радиодан дыңнап орар бис. Ылаңгыя СЭКП ТК-ниң Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андропоптуң Медеглелии кара-хөлчүлер бүрүнү-биле таныжып, тайбыңны быжыглаар херекке боттарының күжүн мөөңнээрин хүлээнгеп, тура-соруктуг ажылдап турар. Бо хайныышкынныг үеде республиканың ажылчы чоннары он бирги беш чылдың үшкү өзек чылын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле доозар соруглганы салган ажылдап турары чүгээжок. Номчукчулар боттарының ажыл-ижин солуп дамчыштыр санаалдап, канчаар ажылдап, арга-дуржулгазын неп-тередип турарын, оон сонуургап турарын билир бис.

Бистиң турар черивис ырак-даа болза, амгы үениң амыдыралындан чыдып калбайн турар. Ынчалзажок сөөлгү үеде чоннуң чагыткан солуннар, журналдары үүктелишкиниң кээп турары чурттакчыларны хомудады берген. Чижээ, Медеглел сентябрь 29-та үнген болгай. А бистер ону октябрь 13-те номчуп таныштывыс. Мынча үеге чедир чоннуң чагыдгалы таза саадап чыткарыл? Бисие кээп турар район төлээлери-даа, кодээ Советтаа бо дугайында айтырыгдаа тургуспайн турары эзеп. Амгы үеде почта неделя ажып турда, кээри чаңчыл болу берген. Моон уржуундап чоннуң солуп, сеткүүлү чогуур үезинде келбейи турары хомудавчыг. Районнуң харылзаа черинiң удурүүкчулары бо талазы-биле хемчеглерни алыры күзенчиг.

Х. САМДАНЧАП.
Бай-Тайга район.

ЧУНАР-БАЖЫҢ ДИЛЭЭШ

Оюн Күрседи кудумчуунда № 5 чунар-бажыңга понедельникте эртен 7 шак бичии ажып турда чеде бердим. Чунар-бажыннының үргедеп каапкан болду.

Ужурашкан улустардан ам каяа барып чүнүп ап болурун айтырарымга, Пушкин кудумчузунда чунар-бажың ажылдап турар боор диштилер.

Вторникте эртелеп тургаш, Пушкинде чунар-бажыңга черле чүнүп аар боор мен деп идегел-биле далажып чеде бердим.

Чунар-бажың ажык, коридорда ийи алаэн улгады бергеп үгбалар чугаалажып турлар—Касса чүге ажылдавайн турар чоор?—деп айтырдым.

—Чунар-бажыңның одалга системазы үрелген, ажылдавас чүве-дир — диштилер. Ам канчаар база бир хондур маңаар үжүрга товарыштым.

Среда. Төпте чунар-бажың ийи хүн дыштанган, ылап-ла ажылдаар болгай дээш чоруптум.

Чунар-бажыңга келгеш, мырыңай-ла муңгарап кагдым. Келген кижилер дедир аъш чоруп турлар. Чарлал бар, номчуп көрген: «Чунар-бажыңның санитарлыг хүнү» деп каан.

Сөөлгү чылдарда, ылаңгыя төптө чунар-бажыңны үргүлчү-де септелгеде деп каан турар. Чамдыкта ол септелге будун чыл-даа уламчылаар. Септелге соонда баарга, ында кандыг-даа чаартылга, өскерилге эскертинмес, харын краснар хагдынмас, хир-чамныг суг баар чер чок, чода ортүзүндан хөлдү ческиже-ческиже сүзүп-даа турган, чунар таварылга тургулаар. Чамдыкта бүс шүүт ажылдавас. Ында ажылдакчылар эдирни-даа болгулаардар. Чунар-бажыңнарны харылзап турар организацияларының удурүүкчулары бо талазы-биле шиитпирлер хемчеглерни чедип ап чорудуп турар.

Д. ООРЖАК.
Кызыл хоорай.

«Шынга» харыы

МАГАЗИН АЖЫЛДАП ЭГЕЛЭЭН

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырында магазинниң үр үе иштинде хагдынчак турганындан суурнуң чурттакчыларының садыг кылып алыры-биле ол ынчаар чоок-кавы черлерже чоруур ужурга таваржып турарының дугайында бижээн чага бо чылдың октябрь 15-те «Шынга» «Хандырылгаңар кандыгыл?» деп рубрика адаанга «Варааннар дээш...» деп эге-биле парлаттынган.

Ишкин суурнуң чурттакчы чонунуң садыг хандырылгазында четпестерни айытыкан ол чагаага хамаарыштыр солуннуң редакциязынга Сүт-Хөл районундан харыы чага келген. Солунга парлаттынган шүгүмчүледдиг ол чагаа-ны район баштаар черниң хуралынга чугаалашкан болгаш ында айытынган четпестерни чайладыр хемчеглерни ап чоруткан. Садыгны чок турганы-биле магазинниң келек үеде хагдынчак турганы шын. Кадр айтырыы ам шиитпирлеттинген. магазин график ёзугаар ажылдап эгелээн. Чоннуң садыг-биле хандырылгазын экижидер дээш барааннарны четчелээринче улуг кичээнгейни угландырган. Орук харылзаалы үүлү бөөр үеде бараанларга үүктелишкин болдурбазы биле бараанларны меңнеш соорчулгезин организастаан дээрбин **район баштаар черниң даргазының оралакчызы В. Ховаалыг** редакциягa дыңнаткан.

КВЕБЕК КОММУНИСТЕРИНИҢ СЪЕЗДИЗИ

ОТТАВА. (СЭТА). Квебектиң Коммунистиг партиязының VIII съездиэи Монреальга бодунуң ажылын дооскан. Ук съезд Канаданың ол можузунуң компартиязының даргазы С. Уолштың кол илетмелиң чугаалажып көрген болгаш чүүлдүг деп санаан. оон ацгыда чамдык резолюцияларны база хүлээп алган.

Чаа америк ядролуг ракеталары Барыын Европага тургузуп эгелээнин съезд бодунуң даштыкы политиктиг резолюциязынга шинтпирлиг буруу шапкан. «Першинг-2» деп ракеталарны болгаш чалгынныг ракеталарны Европа диптен АКШ доп-дораан үндүрер. биргн согугнуң ядролуг чепсээн Барыын Европага тургузарының мурнунда турган байдалче дедир эглир дугайында делегейниң хөй-нинтизиниң нөлдезин Квебектиң коммунистери детклээн.

Чүртту ядролуг чепсектен хостуг зона кылдыр чарлаарынче чыыптың делегаттары Канаданың чазаан кыйгырган Американың чалгынныг ракеталарын Канадага шылгаарының планнарын Квебектиң коммунистери буруу шапкан болгаш ол талазы-биле америк-канада шериг дуржулгазын күш чок болдурарын негээннер.

Рейганның администрациязының дендин милитаристиг белеткелдеринге хамаарыштыр съездиниң делегаттарының онзалап шыйганы болза. АКШ-тың империалнамн делегейге тергиндээшкинии чедип алырынче чүткүл турар болгаш империалистиг дарлалдан хосталырынче чүткүп турар бүгү улустарга удур ыдыктыг походту эгелээн. АКШ-тың Гренадаже дээрбечи халдаашкынын резолюцияда буруу шапкан база ол кариб чүрттан Американың эжелекчи шеригнерин доп-дораан үндүрерине кдиг болурунче Канаданың чазаан кыйгырган. Төп Америкада Никарагуага хамаарыштыр шериг чеңгээлериниң болгаш экономиктиг кызымшкынның политиказын Вашингтонның чорудуп турары-биле холбаштыр сандиножу революциянын салым-чолунун дүвүренчиг болуп турарын Квебектиң коммунистери илергейлээннер.

ЖУРНАЛИСТЕР ЧЫЫЖЫ

ДЕЛИ. (СЭТА-ның корр.). Кыяа-даа каттышпаан чүрттарның журналистериниң массалыг информация айтырыгларының талазы-биле бирги конференциязы Делиге ажылын дооскан. Аңаа Азияның, Африканың болгаш Латин Американың 40 ажыг чүрттарының делегациялары, ол шыкаш чамдык делегей организацияларының болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннерниң төлээлекчилери киришкеннер. Олар массалыг информация талазы-биле империалистиг күрүнелерниң тергиндээшкинниң хосталырында, империализмниң болгаш сионизмниң агрессчи үүлгедиглери-биле холбашкан болуушуннарны доктаамал нүүлдеп көргүзер чорукка удур туржуруда боол турар.

Апартеидке болгаш расизмге удур, тайбың дээш база чепсегленнишиннің дүжүрер дээш демиселдиң айтырыгларын идепкейлиг чырыдары хөгжүп орар чүрттарның журналистериниң хамааты база профессионал хүлээлгезин болур деп конференцияның киржикчилери санаван.

Кыяа-даа каттышпаан чүрттарның информация чепсектеринде мурнунда турар кол сорулгаларның бирээзи болза Барыын чүрттүң информация монополияларының тергиндээшкинниңден хосталырында, империализмниң болгаш сионизмниң агрессчи үүлгедиглери-биле холбашкан болуушуннарны доктаамал нүүлдеп көргүзер чорукка удур туржуруда боол турар.

А. БОХОНЬКО.

БУР. Стара-Планина даанда болгар ковүрүг тудукчулары улуг тудугну тудуп турар. Бебреш хемнин кежир салган 750 метр узун дурттуг, 125 метр бедик Балкан чартык ортулукта эң улуг ковүрүгнүк тудуу эгелээн. Болгарияда бирле дугаар кайызы-даа 200 тонна 600 метр оорга чалдарны ажыглаар болгаш дериг-херекселдерни тургузарының ылаптың лазер дузазы-биле кылыр.

Туттунуп турар «Хемус» автомагиералының «Бебреш» кол участогу болур. 400 километр орук Софиядан Варнага чедир үш шак чартык чоруур арганы бээр. Километр бүргүзүнде орукчулар ковүрүглерни кылып, чер иштинин оруун казып турарлар.

ЧУРУКТА: «Бебреш» оруунун болук ажылчыннары.

БТА—СЭТА-ның ооттоу.

ЧОННУҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам Социалистиг Республиканың бойдус байлактарын боттуг ажыглаарының болгаш бойдусту камгалаарының айтырыглары партияның болгаш күрүнениң кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Бо дугайын Ханойга болган чөвүлел хуралдың киржикчилерин онзалап демдеглээн. Бойдус байлактарын боттуг ажыглаар болгаш бойдус камгалалын күштелдирер талазы-биле ажыл-чорудулганың калбак программазын чөвүлел хуралдың киржикчилери чугаалажып көрген болгаш бадылаан.

Америк агрессорларның шериг самолеттары хөй чылдар дургузунда Вьетнамның девискээрин араатанзыг ёзулбиле бомбалап, хоран химиктиг будүмелдерин империалистиг агрессиязының үезинде калбаа-биле ажыглап келген түңнелинде Вьетнамның бойдус байлактарынга улуг когаралды чедирген. Америк империализминиң араатанзыг үүлгедиглериниң үржүктарын узуткаар, чүрттүң бойдус байлактарын камгалаар, эргежок чугула хемчеглерни боттуг ажыглаар талазы-биле амгы үеде Вьетнам Социалистиг Республикада боттандырып турар!

Вьетнамның Коммунистиг партиязының болгаш чазаанның ап чорудуп турар хемчеглери бүгү вьетнам улустуң материалдыг чаагай чоруун улам-на бедидиринче угланган. Бойдус байлактарын боттуг ажыглаар, бойдусту камгалаар талазы-биле хемчеглерни боттандырарынга вьетнам улус, ылаңгыя чүрттүң аныяктары эң-не идепкейлиг киржип турар.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

АКШ БАЙДАЛДЫ ЧИДИГЛЕНДИРБИШААН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ливанда шериг чөрүлдээзинге америк чепсегтиг күштерни дорт киириштирип турары-биле холбаштыр сеткил дувүрвашкини АКШ-та улам-на күштелип турар. АКШ-тың Вьетнамга агрессиязы ышкаш байдал Ливанда тургустунганы-биле холбаштыр шыңгыы айтырыгны, Американың Каттышкан Штаттарында ылаңгыя америк конгрессте тургузуп турар. Рейганның болгаш НАТО талазы-биле АКШ-тың эвилелчилериниң адрезинге шүгүмчүлел калбарган болгаш Чоокку Чөөн чүкте байдалды улам-на чидиглендиргенин буруу шаап турар. Американың Каттышкан Штаттарын моон мурнунда Израильдиң дайынзырак, эжелекчи политиказын детиип келген. Амгы үеде АКШ Ливанга удур шериг холгаарлаашкынын дорту-биле кылып эгелээн.

АКШ-тың кургаг чер шериглери, агаар күштерн болгаш ворабльдерн Ливанның девискээрин боолап, бомбалап турар. Рейганның администрациязы ол бүгү хөделиишиннерни «Ливанга тайбыңны хандырарыныче угланган» деп бадыткаарын оралдажып турар. А херек ырымда АКШ-тың каржы холгаарлаашкыны Ливанда байдалды улам-на чидиглендирип турар.

Америк администрация Ливанда байдалды чидиглендирип, ол чүртка бодунуң шериглерин үр үеде тургузарын оралдажып турар. АКШ-тың президентизи Рейган чоокта чаа Нью-Йорка чүве чугаалаан болгаш Чоокку Чөөн чүкке америк шериглерниң санын улам-на «Хөй националды күштерниң» күл өзээ болуп турар америк солдаттарның «аймыл чок чоруун» хандырар деп чылдак-биле ливан улуска удур агрессиязын Американың Каттышкан Штаттары АКШ-тың, Англияның, Франциязының болгаш Италияның даштыкы херектер министрлериниң ужуражымшкынын чыылдырган. Ол чүрттарның Ливанда эжелекчи шериглериниң үүлгедиглерин үргүлчүлеп турар.

Ливанга тайбыңны катап тургузарынче Американың Каттышкан Штаттарының чүтүүвейн турарын Рейганның сөөлгү чугаазы бадыткаан. АКШ сөөлгү үеде Ливанга удур шериг интервенциязын өөскүтпүшаан, ол чүртка бодунуң тергинделин чедип алырын оралдажып турар. Израиль-биле стратегтиг эвилелди АКШ тургускан болгаш Ливанның депшилгелиг күштеринге удур хөделип турар апарган. Араб улустарга удур Тель-Авив-биле сүлчээни АКШ кылган болгаш Чоокку Чөөн чүкке америк соруулгаларны чедип алырынга Израильди ажыглап турар.

ПАРИЖ. (СЭТА). НАТО чөвүлелиниң Брюссельге болган сессиязының үезинде АКШ-тың, Англияның, Франциязының болгаш Италияның даштыкы херектер министрлериниң ужуражымшкынын чыылдырган. Ол чүрттарның Ливанда эжелекчи шериглериниң Антолаган үндүрери-биле холбаар херек деп чеңгээлиг идеяны Рейганның администрациязын неоколониалдыг ёзу-чорудынарны мөңгежидер соруулгабиле идия үндүрген. Ийи холбашпас айтырыгны «холбаштырар» даар Вашингтонның орналдажымшкыннары тускай догуннаан африкан күрүнениң иштики херектерин каржызы-биле холгаарлаан чорук боол турар, үн күрүне расисчи Мурнуу-Африкан Республиканың агрессиязындан намгаланыр даэш найыралдыг чүрттүң дузазын дилээн болгай.

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ЛУСАКА. (СЭТА). «Харылзаа болүү» даар болүктүү кежигүннери Преторияның расистеринге дузалажып, Намибияның хамаарышпас чорукту чедип алырынга шаптык кадып турар деп Мурнуу-Барыын Африканың Улусчу организациязының (СВАПО-нуң) президентизи С. Нуйома медеглээн.

Намибия айтырыын Барыын чүкке болгаш Мурнуу-Африкан Республикага ажыктыг кылдыр шак ынчаар шинтпирлээр даэн оралдажымшкыннарны СВАПО-нуң президентизин буруу шапкан. Кандыг-даа кажарлаашкыннар хосталгалыг демиселди уламчылаарындан СВАПО-ну ойталадып шыдавас деп, С. Нуйома айткан. Мурнуу-Африкан Республиканга үүлгедиглерни сагыырынче делегей нинтилежилгезин ол ыыгтыгарын.

ЛОНДОН. (СЭТА). «Харылзаа болүүнден» Франциязының үнгенн «Намибияга хамаарышпас чорукту тыпсып бээр дугайында чугаалажымшкынында бичии-даа депшилгениң чогуунуң үзүрунда болган». Варымн чүк күрүнелериниң Виндхуита турар дипломаттары боттарының интервьюларында базала ол дугайын ыыгнырар үзүрга таварышканнар деп, Рейтер агентилели дыңнаткан.

1978 чылда ол «болүктү» расистер-биле кады сүлчээлежип турганда, ол «болүктүү» тургусканы дүрүмге удур хемчег болган деп, Виндхукта мынкып турар. Намибияга хамаарышпас чорукту тыпсыр Кубаның интернационалчы шеригнерин Антолаган үндүрери-биле холбаар херек деп чеңгээлиг идеяны Рейганның администрациязын неоколониалдыг ёзу-чорумнарны мөңгежидер соруулгабиле идия үндүрген. Ийи холбашпас айтырыгны «холбаштырар» даар Вашингтонның орналдажымшкыннары тускай догуннаан африкан күрүнениң иштики херектерин каржызы-биле холгаарлаан чорук боол турар, үн күрүне расисчи Мурнуу-Африкан Республиканың агрессиязындан намгаланыр даэш найыралдыг чүрттүң дузазын дилээн болгай.

КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Кижи эргезиниң бүгү-нинти декларациязын хүлээп алганының 35 чыл оюнга тураскаткан, чазакка хамаарышпас организацияларның Женевага болган конференциязының киржикчилери Төп Американың болгаш Никарагуаның улустары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының делегей конференциязын чыылдырарын кыйгырганнар.

Херээженнерниң Латин Америка фронтузунуң төлээлекчизи, Чилиге Альенденни чазаанга күш-ажыл болгаш социал хандырылга министри турган Мирейя Бальтра Морено ук конференцияга чүве чугаалаан, делегейниң хөй-нинтизи ук девискээрнин улустарынын бот-башкартынар эргезин камгалаарының херээнге делегейниң хөй-нинтизи идепкейлиг салыышкынны киирер ужурлуг деп онзалап демдеглээн. Никарагуа улус кадыг-дошкун дарлалды дужур октааш, экономиктиг хожудаңгай чорукка удур, демократияны быжыглаары даэш эрес-дидим демиселди чорудуп турар деп, ол чугаалаан. Ынчалза-даа империализминиң болгаш реакциянын Никарагуага удур өөскүткен, чарлаттынмаан дайынның түңнелинде тус чүрттүң хамаарышпас чоруу болгаш тускай догуннаашкыны, янзы-бүрү адырларга оон чеднишкиннери улут аймыла таварышып турар.

Төп Американың болгаш Никарагуаның улустары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының делегей конференциязын чыылдырар деп конференцияның киржикчилериниң саналынга дүүштүр ажылчын балүүтүн адыразы болгаш, аңаа ук саналды херек кырында боттандырарының айтырыгларын чугаалаткан. Составында чазаанга хамаарышпас 20 организация, оларның иштинде Азия болгаш Африка улустары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының, хүрээлериниң бүгү-делегей чөвүлелинин, юристерниң делегей комиссиязының, тайбың болгаш хосталга дээш херээженнериниң делегей лигазының организациялары кирип турар болүүтүн киржикчилери АКШ-тың талазындан шериг халдаашкынының айызылынга таварышып турар Никарагуаның болгаш ук девискээрниң еске-даа улустарының демиселин деткинри-биле делегейниң хөй-нинтизиниң санал-оналын мобилизастарының аргежок чутулазын айытканнар.

ҮНДЕЗИНИ-БИЛЕ УДУР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың Гренадаже шүргүп кириишкинин болгаш оон шеригнериниң ону эжелеп алганы ол улуг эвес кариб күрүнезиниң улузунуң амыдыралчы эрге-ажыктарынга үндезини-биле удур боол турар. Ньюйорктуң алдар-аттыг экспертериниң хамаарышпас комиссиязының белеткээн илеткелиниң кол түңнели ындыг. Комиссияның кежигүннери—шаанда Гренадага каш удаа чоргаарымчылер, эртемденнер, журналистер, болчукчулар ноябрьның төнчүзүнде ук ортулукка чораан, америк чыдалар Гренадага кандыг «хосталганы» болгаш «демократияны» эккеп бергенин боттарының карааа-биле бүзүрел көргеннер.

Америк эжелекчилериниң араатанзыг чоруктарын болгаш дорамчылаашкыннарын илеткелде айыткан. Солдаттар тутургаи гренадажыларны хилиичеттээшкиннерге болгаш дорамчылаашкыннарга таварышпырганнар деп, ук илеткелдиң авторлары хереглээннер.

Шүргүп кириишкиниң түңнелинде Гренаданың хамааты чүрттаичыларының ортузунда өлүрткен кижилериниң саны ораничок хөй боол турар деп документиде демдеглээн.

ХЕРЕКСЕВЭЭН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Рейганның администрациязының Төп Америкада политиказы антидемократчы, хамыктың мурнунда шериг ёзу-чурумнарын быжыглаарының аргазы-биле Каттышкан Штаттарның чанчылчаан хартаачы чоруун катап тургузарынга үндезилеттинген деп, Мэриленд штатта демократ, конгресс кежигүнү М. Барнес национал херээжен демократтыг клубка чүве чугаалаан, медеглээн.

Оон сөзүн ёзугаар алырга, республиканчы администрацияның эрге-чагыргага келгенин-биле чергелештир улут хемчээлдиг девискээр чөрүлдээлерин үндүрериниң аймыгы улгаткан, ол чорук ында бар айтырыгны Ак бажың чүгле шериг күжү-биле шинтпирлээрин оралдажып турары-биле тайылбырлаттынар.

Сандиножу чазакты Никарагуаның контрреволюциязының отрядтарының дузазы-биле дужүр октаар даэш АКШ-тың президентизиниң үлегери-дир. Ындыг политиканы төөгүнүң кичээндиргилерин тоол көрбээн администрация чорудуп болур деп, М. Барнес онзалап шыйган.

ЧОННУҢ АВАНГАРДЫ

МАПУТУ. (СЭТА). Фрелимо партияның район конференциязы Мозамбиктиң Матола районунга күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик кодурлуушкунуң байдалынга ажыттынган. Конференцияның делегаттары Мапутуга партияның башкайы район комитединдн тургузар болгаш Фрелимоның сөөлгүдалыг организациязын чедиргиннар, организастыг айтырыгларны база чугаалажып көрген.

Партияның организастыг тургузуун быжыглаар дугайында партияның IV съездизиниң шинтпирлеринге дүүштүр Фрелимо партияның район комитеттерин тургузуп турар. Партияның эте организацияларын улуг үлеттүр будурулгелеринге, кодээ ажыл-агый кооператтеринге, күрүне фермаларынга. Мозамбиктиң өөредилге черлеринге болгаш чепсектиг күштерниг база тургузуп турар. Бо чылдың апрельде партияның хүрээлекинде 100 муң ажыг кежигүннер, 4244 партия эге организациялары саналтыныр турган.

ШИНТПИРЛИГ БУРУУ ШАПКАН

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). Чепсегленишиннин контрольдаар чорук Рейганның администрациязынга ядролуг дайындан артык коргунчуг боол турар деп, сураглыг америк журналист, «Лос-Анджелес таймс» солунның корреспондентизи Роберт Шир медеглээн. Калифорнияда Беркли университеттиң студентилеринин мурнунга чүве чугаалап турган. Ак бажыңның милитаристиг даштыны политиктиг утланыышкынын ол шинтпирлиг буруу шапкан.

Рейган болгаш оон чоок кижилери «соок дайынның» хораллыг теориязын удуртулга болдуруп, ССРЭ-биле ёзулуг чугаалажышкынынар кылырының артазын үзүп турар деп, Р. Шир демдеглээн.

Совет Эвилелиниң политиказын өжегээр шын эвес көргүзүп, америк хөй-нинтизиниң мурнунга ССРЭ-ни хоптап, күүлдеп турары дээш Рейганның администрациязын ол эң шыңгыы буруу шапкан.

ДЕРЗИИ СЕМЭЭШКИН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Хөй катап ажыглаар. «Шаттл» деп космос ворабльдерин салып үндүрериниң программазын Пентагон бодунуң холунга алган. Чазак херектериниң талазы-биле төлээлекчилер палатазының комиссиязынга белеткээн, АКШ-тың конгрезиниң кол санаашкын эргелелиниң илеткелиниң түңнели ындыг.

Космосту тайбың шинчилелдерге ажыглаар программаларны милитаризмге бүрүн бараан болдурар, ол шыкаш ук программаларны боттандырып турар НАСА дээр ведомствоүнүүң камгалал министерствозунуң адыры кылдыр хуулдурар деп Рейганның администрациязының шинтпиринге. Капитолийде улам күштелип турар таарымнас чорук-биле холбаштыр ындыг илеткелди тургузары эргежок чугула аларган. Ук илеткелде сан-түңнерни «Шаттл» деп программаның чижээ-биле бүрүн бадыткап турар.

Иокогама далай рейдзинче он-он катерлер үнүп келген (чурукта «Акахата» солундан чурук). Плакаттарда болгаш лозуңнарда «Чепсектерни эдере будурерине удурланыр тур бис!» деп бижээн. Я. Накасонзиң кабинединиң чонга удур, милитаристиг политиказынга удурланышкынын Японияда эң улуг далай нөртүүнүң ажылчыннары болгаш албан хаакчылары ынчаар илеткеен.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КИЖИ БОЛГАШ БОЙДУС

ДЖАКАРТА. Джакарта мугулдурнуң эринде Мудра-Анга суурда балыкчы өг бүленің уруу Иданың харыалды. Ынчалза-даа ол мылчага чедир кылаштай-даа албас, оон үнү база чок. Оон он харлыг кожазы бичии уруг шуут шимчеевейн чыдар. Ол ийи бичии чаштар «минатама» деп аарыдан аараанар. Ындыг хамчыкка Японияда 10 муң хире кижи туттурган. Хөй-хөй кижилерни четпес, дудуу кылып чоруур ол аймылды аарыгның үндезини — мөңгүн-биле хораналымшкын болур, далай суурда ол чогуур хемчээлинден ажып турар.

Джакарта мугулдурнуң дыка улуг айыл дирнелдир бокталып турар чылдагаамы улетпүр будурулгелерниң хайы. Олар сугже будурулгенің кижиниң кадыкшылынга хоралыг артынчыларын, оон иштинде мөңгүн богун октап турар. Долгандыр турар бойдуска дыка улуг айылды япон болгаш барыын компаниялардың Индонези найысылалдың чоогунга тутканы он-он будурулгелери чедирип турар деп «Джакарт пост» солун бадыткаан. Алыр орулгазын көөдедирип-биле оон зөлөри арыглал тудугларын кылырындан шуут ойталап турар.

Капиталистиг чүрттар боттарының будурулгелериниң тудуун хөгжүп орар күрүнелерниң девискээрлеринге калбартып тура, долгандыр турар бойдусту хумагалаар дугайында шуут сагыш салбайн турар деп Индонезияның чүрттаичы чон болгаш бойдус камгалаар айтырыглар талазында күрүне министри Э. Салим медеглээн. Оларның даштыкыже үндүрүп турарын экологтуг иризиэн чүгле Мурнуу-чөөн Азияга эвес, бүгү бөмбүрзеже салдар чедирип турар деп, министр айытган.

(СЭТА).

БҮГҮ ЧОННУҢ ХҮНДҮТКЕЛИНИҢ БАДЫТКАЛЫ

УЛЬЯНОВСК. В. И. Ленининиң аныяк чылдарын эртирген бажыңынга алдан чылдар дургузууда Черинң бүгү булуңнарындан он бир миллион ажыг кижи чораан. Аңаа кээп турар кижилерниң саны чылдын өзүп турар. Алдан чыл дургузууда музей болуп туруп келген ол бажыңче кижилер делегей пролетариадының баштыңчызынга ханы хүндүткелин болгаш өөрүп четтиргенин илередири-биле кээп турар. Ында демдеглел дептеринде мындыг сөстер ону бадыткаар: «В. И. Ленининиң Музей-бажыңы дээрге кайгамчыктыг школа-дыр, коммунизм тургузуп турар миллион-миллион кижилер аңаа өөренип турар».

ЧУРУКТА: В. И. Ленининиң Ульяновскиде Музей-бажыңының чанында.

Ю. БЕЛОЗЕРОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БИБЛИОТЕКА ШААНДА БОЛГАШ АМ

Рязаньның А. М. Горький аттыг область библиотеказы — кол «ном бажыңы» 125 харлап турар. Бурунгу бо хоорайга библиотека ажылдарының айтырыын 28 чыл дургузунда шиитпирлеп чадап турган. Оон боттарында ол чылдарда Рязаньның оралакчы-губернатору турган М. Салтыков-Щедрин бо айтырыгны бүгү талазы-биле деткээн.

Ынчан библиотеканың фондузунга 600 ажыг номнар. 4 муң хире солуннар болгаш өске-даа периодиктиг үндүрүлгелер кирип турган. Библиотекага 113 кижи кээп турган.

Ам библиотеканың номчукчуларының саны — 50 муң ажыг. Ында бүдүн чартык миллион номнар шыгжаттынган. Чылдың-на оон фондузунга 60—70 муң чаа үндүрүлгелер немежип турар. Номчукчулар 900 ажыг янзы-бүрү солуннарны болгаш журналдарны борта номчуп болур аргалыг.

Библиотека культураның төөгү апарган. Ында сонуургал аайы-биле клубтар, чечен-чогаал каттыжыышкынары ажылдап турар. Музыкага хандыкшылдытлар, чогаалчылар болгаш өске-даа янзы-бүрү мергежилдиг кижилери— библиотеканың күзенинг аалчылары.

А. ТРОФИМОВ,
СЭТА-ның корр.
Рязань.

ГАЙДАРЖЫЛАР

Коңга эдери билек өөреникчилер класстарындан үнгеш, отряд аайы-биле коридорга чыскаалыптылар. Отряд бүрүзү плакат, лозуңнар тутканы. «Тайбың делгерезин!», «Дайын болбазын!», «Чавырымышкыны калбарыр болгаш чепсегленишкинии дүжүрери дээш!» деп бижээн лозуңнарны көргеш, түү болур дээнин кижи дораан билип каар. Хову-Аксының № 1 ортумак школазында Аркадий Гайдар аттыг дружинаның пионерлери «Делегейге тайбың дээш!» деп митингини эрттирерибиле чыглып келгени ол. Уруглар мындыг митингилерни удаа-дараа эрттирип келгеннер. СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелии деткээн тайбың митингизинге бүгү школа киришкен. Уругларның бо эрттирип турары митингизиниң кыржыктыгын болдуп. Митингиге уруглар делегейде болуушу кунарны сайгарып чугаалажып, делегейге меңге тайбың турун дээш демиселге үнүп кадып, ону эки өөредилге, бижыг сагылга-чурум-биле бадыткаарын даңгыраглап турдулар.

Бо дөрт каът чараш школа Хову-Аксы ажылчын хоорайжыгаштың Юрий Гагарин аттыг кол кудумчузунуң эң бажында, көскү черде турар. Ында өөренип турар пионерлерниң кылып чорудуп турар ажылы-биле сонуургал таныштым. Пионер дружиназының ажылынга улуг рольду «Вега» отряд кылып чорудуп турар. «Вега» — вожатыйлар отряды. Олар тускай план ёзугаар ажылдап, ол ажылдарны түнел, арга-дуржулгазын солчуп келгеннер. Вожатый — пионерниң идегелдиг өөрүү үлегер алыр кижизи. Ынчангаш вожатыйларның бот-боттарындан негелдезин шыңгыы. «Бистиң вожатыйларывыс боттарының пионерлеринииң идегелинге төлептиглер. Оларның тускай булуну бо-дур»— деп, школада улуг пионер вожатыйы Ольга Алексеевна Берёзова пионер оргэлинге кирип кээривиске чугаалады. Вожатыйның булуну. Ында оларның девизи, кылып чорудар ажылдарының планы. Оон ацгыда пионер болгаш октябряттар ажылынга херек номнар. Вожатыйларның боттарының тускай хана солуну.

Улуг эвес пионер оргэли дружинаның ажылы, дериг-херексейдери-биле долдурунган. Туктар, барабаннар, горнинар... Ажылчын булуу, пионержи херектер, пионержи чыылдалар (отряд бүрүзүнүң тускай кылып чорутқан ажылдары улуг папкаларда бижиттинген), солуң херектер штавы — бо бүгү дружинаның ажылдарын көргүзүп турар. ВЛКСМ кежигүнүге кирип турарларга чагыг, «Сээң ордениң, комсомол», «Комсомолдуң төөгүзүнден» дээш ышкаш стендилерни дерзэн.

Сентябрь эгезинде-ле отряд бүрүзү «Пионержи сос» операцияга киришкен. Аңаа олар кылыр ажылдарын планнап, социалистиг хүлээлгелерни алганнар. Ол бүгүлээр отрядтар, дружина ажылдап турар. Байырлалдар, тускаалдыг хүнгерге таварыштыр хана солуннар үндүрүп, пионержи чыыштар эрттирери чанчылчаан. Комсомолдуң төрүттүнген хүнүнге тураскаатқан пионержи чыыштыр эки белеткеп, солуң кылдыр эрттиргеннер. Оон ацгыда кандыг солуң чүүлдер эрттирген сидер деп айтырарымга уруглар «Делегейин көрүп тур мен», «Тайбың» дээш үнүм кадып тур мен!» деп чураан чурүктар конкурузун адаар болдулар. Ол ышкаш «Бо-лен бол!» деп беш этаптыг оюнну эрттирип турарын олар мурнун былаажын чугааладылар.

«Пионержи херектер» деп улгаттыр парлаан эгелиг булунда отряд бүрүзүнүң ажылы: оларның долдурган альбомнары, хана солуннары, чыыштарының сценарийлери.

Дружинада «Почемучки», «Диалоги», интернационалчы найырал клубтары ажылдап турар. Чоокта чаа «Почемучки» клубтуң кежигүнүнери «Планеталар болгаш сылдыстар дугайында» деп солуң беседаны кылганнар. Аңаа уруглар хөй айтырыларны салып, билбес чүүлдерин билип алганнар. «Диалогтар» клуву база-ла неделяның пятница санында ажыл-бүрү темаларга солуң чугааларны эрттирип турарлар. «ГДР—бөгүн», «Аныяк тельманчылар» деп лекцияларны болгаш ГДР-ниң төөгүзүнге хамаарышкан викторинаны интернационалчы найырал клуву организастаан. Клуб энги-ангы хоорайлар, суурларның уруглары-биле чагаалажып турар.

«Уруглары бот-боттарынар чоруккa кижизидериниче улуг кичээнгейни уландырып турар бис. Ынчангаш күш-ажылдың, арыг-шеверинин, камналгавын, өөредилгенин штабтарын тургускан. Штаб кежигүнери боттарын школаның арыг-шеверин, өөреникчилериниң ном-дептер, энергия камналгазынга хамаарылгазын, өөредилгезин хынап чоруп турар. Ол ышкаш отряд бүрүзү даанган девискээринин арыг-силиг болурунга, аңаа сагыга-чурум дээш харысалгалыг. Бо ажылче мурнуку чылдарда-даа сагыш салып келген болгай, ынчалза-даа чогум-на бо өөредилге чылында ол ажылдың түңнели дээштир болганы көскү апартан. Уругларның кылып чорудуп турары ажылынга сонуургалы улгатқан»— деп, улуг пионер вожатыйы өөрүп чугаалаар болду.

О. А. Берёзова-биле чугаалажып олурувуста ийи оол кээп пионер оргэлинге чечектерни суттарып, чаа келген почтаны аайлап эгелеп-дилер. Ол бөгүнгү дружина чөвүлелиниң дежурныйлары болду. Олардан дружина чөвүлелиниң ажылын сонуургап айтырарымга, таныштырладылар. Дружина чөвүлели 15 кижи составтыг. Олар дружинаның ажылын контрольдап, эрттирген чүүлдерин боттарының хуралынга сайгарып турарлар. Ол хуралларның протоколун бижээн тускай кыдыраашты ап бердилер. Бир хуралдың шиитпиркиде мынча дең бижээн болду. «Марат Казей аттыг отрядтың кежигүнериниң арасында чайырал чок, чуруму кошкааны-биле отрядтың Марат Казейиниң адын эдилээр эргезин калыыр. Отрядка чогуур чурумну тургузарын оон даргазынга дагыыр. Ук отрядты хыналдага алыр».

Өөредилге чылы эгелээнден бээр үр үе эртээн-даа болза Аркадий Гайдар аттыг дружина элээн ажылдарын кылып чорудуп турар-дыр дээрзинге бүзүредим. Отрядтар амгы үеде Совет Тывының 40 чылынга тураскаатқан тускай онаалдарыны алган ажылдап турарлар.

С. БАЛЧЫР.

НИИТИНИҢ КИРЖИЛГЕЗИ-БИЛЕ

«Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам ыдай көдүрер дугайында» СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталының болгаш СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерии амыдыралга боттандырар талазы-биле Чөөл-Хемчик районнуң спорт комитеди чамдык тодаргай ажылдарны кылып чорутқан. Ол докталдарда ажылчы чоннарны болгаш амыяктарны, школачыларны массалыг күш-культураже болгаш спортче хаара тудуп, оларның кадыкшылын улам бижыглап, участок бүрүзүнге күш-ажылдың бүдүрүкчүзүн улаттырарын база кижилерниң хостуг шагыл, дыштанылгазын организастаарын эки-эндери көрдүнген.

Ук докталдарның үнгени-биле холбаштыр күш-культура кадыкшылга болгаш спорт-массалыг ажылдар районда бо хүннерде чүгээр ажыжип турар. Барык шүүтү ажыл-агыйларның төп салбырларында бодүүн спорт шөлүүтештери деритингеп. «Тыва», СЭКП-ниң XXII съездиин аттыг, «Искра», «Большевик», «Чыраа-Бажы» совхозтарда бодүүн стадионнар түттүнгеп. Оларда спорт талазы-биле доктаамал инструктор-методистерни бижыглаан.

Районнуң будүүлгелериниң болгаш албан организацияларының ажыл-агыйларның салбырларында спортчу коллективтер тургузарын «Урожайның» район чөвүлели бо чылын кол сорулгаларның бирээзин кылдыр шиитпирлээн. Ынчангаш болза, от хемчеглер ам-даа долузуубиле шиитпирлеттинмээн. Оон бир чылдагааны — коллективтиг кежигүнерни эвээш чамдык албан организацияларда күш-культура белүктери чок, спорт ажылын харылаалаар, будүүлге гимнастиканы эрттирер активчилер чоруда болуп турар. Ынчангаш коллективтерде спорт-массалыг ажыл шүүт чоруттунмайн турары дээш районнуң спорт ажылдакчылары буруузун минирр апаарр.

Эртип турар чылда республиканың «Урожай» спорт мөнгүлелиниң Чадаана хоорайга күш-культуржу 3 коллективтерни немээрин районнуң спорт комитединге даакан тургаш. Чижээлзэргe, № 463 КМК автотранспорт будүүлгези, «Сельхозтехника» салбыры, райпо, район эмнелгези, хөмүр-даш разрезы дээш оон-даа өске хөй кежигүннерниг коллективтерге аңгы-аңгы спортчу командаларны тургузуп ап болурунуң долу аргалары бар. Херек кырында Чадаана хоорайда 32 күш-культура коллективтери бар. А мартылдаалар арттирерге оларның чүгле 3-4-түү киржир. Ол чугаажок хомудавчыг. Спорттуң янзы-бүрү хевирлерин сайгырадыры-биле районда 7 федерацияны тургускан. Оларның иштинде спортчу оюнчары организастаары, спорттуң кышкы хевирлери, стол теннизи, хүреш, чиик атлетика, шыдыраа болгаш бар өзүгээр мергежилдерге секцияларны эрттирер харыысалгалыг, спортка сонуургалдыг кижилерни бижыглаан.

Эрткен 10 айлар иштинде районнуң «Урожай» чөвүлелиниң кадыы район чергелиг янзы-бүрү 18 мартылдааларны организастап эрттиргилээн. Оон-биле чергелештир республиканың биргии чери дээш мартылдааларга доктаамал киржип, шаңналдыг черлерни эзелеп келген. Районнуң талазында хостуг болгаш тыва хүрештерге республика чемпионун атка төлептиг болуп, призовилел комсомол болгаш чиик атлетика кроссаарыга, ГТО-нуң чайгы хөй хевирлеринге багай эвес көргүзүүлүг болуп келген Датыг-оол Монгуш, Маргарита Ховалыг, Иван Вольхин, Доржу Кара-Сал, Долаан Доржукай болгаш оон-даа өске идепкейлиг спортчулар районда эвээш эвес.

Партияның болгаш чазактың үстүнде доктаалдарында будүүлгелериниң, аныл-агыйларының удуртукчуларын спорт-массалыг ажылдарны организастап чорударында материалдыг, моральдыг деткимчени көргүзүп, боттарының үлегери-биле аңаа киржир ужурлуг деп айтыкан. Аңаа хамаарыштыр, чижээбиле алырга, «Тыва» совхозтуң удуртулгазы (директору В. П. Айыжы) түгле спорт дериг-херекселдерин садыл алырынга чылда 1000 рубльди үндүрген. Ол эки херек. Ынчалза-даа ону чөп ажыглаары база чугула. Спорттуң янзы-бүрү хевирлерин чон ортузунга агитастап, пропагандалаар соруглабиле район төвүнде «Кадыкшыл» агитбригадазын № 1 школаның баазазында тургускан. Оон кежигүнүери чадаг-чарыш неделязында район иштинде чурттакчылыг суурларына таварып, тускай маршрутту кылганнар. Ындыг-даа болза ол эгелээшкинии эчнаанге четпейн барганы хомудавчыг.

Районда спорт ажылынын талазында четпестер хөй. Болуп эртип турар мартылдааларның ыпнар-деңнели чавыс болуп артышаан.

Чурум үрэвр, мартылдаа болган черлерге чамдык спортчуларның болгаш удуртукчуларның азырык турары ховар таварылга эвес. Чурттакчы чоннуң күш-культура болгаш спортмассалыг хемчеглерже хаара тудары, ГТО нормаларының дужаалдазы ам-даа эки хөнүвейн келген.

Чурттап турар черинин аайы-биле элээдилерни болгаш уругларны спортче эвилелдээр талазы-биле ВЛКСМ райкому сагыш салбайн, «Хом бамбук», «Алдын шайба», «Ак терге» шаңналдар дээш мартылдаалар барык артпейн турар. Спортчу хемчеглер, мартылдаалар эрттирерин эвээш, ховар болганнының түнелевиде кижизидилге ажылы кошкаанындан элээдилерниң талазындан кемерек үүлгедиглери болгулап турар.

ДОСААФ райкому үстүнде хемчеглерге дүүштүр боттуг дузаны чедиг-ле ужурлуг турза-даа, ону тоомчага албайн келген. Ында бодалга мартылдаазы эртирипкин дег чаңгыс-даа спортчу боо чок.

Юбилейлиг чыл чоокшулаан. Ынчангаш аңаа төлептиг ужуражыр төлээде үстүнде четпестерни адап, чон ортузунга күш-культураны болгаш спортту массалыг болдурар дээш спортчу бүрүүлү, тренерлер, удуртукчулар бүгү күжүн, арга-дуржулгазын бээр ужурлуг.

Д. МОНГУШ.
Чөөл-Хемчик районнуң «Урожай» спорт чөвүлелиниң даргазы.

ОНГУ САЛЫГДА ХАЙЫМНАШКАН

ЛОНДОН. (СЭТА). Шыдыраа талазы-биле делегейнин биргии чери дээш чартык финал мартылдаазында киржип турар. В. Корчной биле Г. Каспаровтуң онгу салыы хайым боон доозулган. Ынчангаш ам совет гроссмейстер удурланыкчызындан 2 сан мурнай берген.

Ук мартылдаага удуп алырынга болгаш финалче үнеринге Каспаровка арткан ийи салыгдан түгле 0,5 саны алырга-ла четчир.

ЭЭРБЕК КОМАНДАЗЫ ТИИЛЭЭН

Волейболга районнуң биргии чери дээш мартылдаа Сесерлиг 8 чыл школазының спорт залынга болуп эртикен. Аңаа 6 команда киришкен. Эрткен чылгы мындыг мартылдаага Аржаанның командазы тиилээш, кубокту алган болгай.

Сүүш биле Аржаанның командалары оюнну эгелээн. Аржаанчылар артык күштүүн көргүзүп, чараш аргаларны ажыглап, удурланыкчыларын чинги-биле удуп алган. Дараазында Тураның командазы-биле ээрбекчилер таварышкан. Ээрбекчилериниң спортчулары Брюханов Дарма олар эки ойнап, командазынга санны немеп-ле турганнар. Оюн дүрген-биле бергедеди бээр.

Ээрбекчилерниң тиилеагезинбиле доозулган.

Түңнел оюнда Сесерлигниң болгаш Ээрбектиң командалары арткан. Мартылдааның кол судьязы Көк-оол Шагдыр командаларны чыскаагаш, кубок дээш түңнел оюнну эгелээрин чарлаан. Судья А. Чамзырың командаларны оюнче киргенг. Чидиг демисел эгелээн. Оюнуң бирги чартында сесерлигжилер 15:11 санга ээрбекчилерни удуп алган. Сесерлиг командазының халдакчылары С. Шагдыр, А. Удумбера, Н. Н-Д. Монгуш олар эки ойнааннар, ийиги оюн база шыңгыы болган, ынчалза-даа маңаа Сесерлиг командазы арай салдынчык ойнаш, удурланыкчыларынга алзыпкан. Кайы команда тиилекчи болуру ам-даа билдинмес, оюнчуң шиитпирлиг сөөлгү кезээ арткан. Көрүкчүлер ол-бо команданы деткип, динмиттинг-ле турган. Ээрбекчилер артык белеткелдиниг бадыткап, чараш ойнап тургаш, артык санны алыр аргалыг болганнар. 15:13 санга Ээрбектиң командазы тиилээн. Ээрбекчилер шилчиир кубокту чаалап алганнары ол.

Чылдың-на эрттирер чанчыл болган волейбол мартылдаазы солун эрткен. Шүүтү командалар эки ойнаанын демдеглээри артык дээн.

С. УДУМБАРА.

ТВ

ДЕКАБРЬ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—Мультфильмвер. 9.20—Концерт. 9.50—«Братья Рико». Уран-чечен телефильминиң 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 12.00—Телемедээлер. 12.05—14.15—Чаңсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35—«Амыдыралдың совет хевири» 15.15—Москваның комсомолунуң ажылхереткери. 16.05—«Тооллуң аалчылары». «Шеверлер хоорайы». 18.05—К. Дебюсси. «Онур-хевирлер». 16.05—Концерт. 18.30—«Амырдыш чок дужаал». Документалдыг телефильм. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.05—«Льдина в тёплом море». Уран-чечен телефильминиң баштайгы үндүрүлгези. 20.10—Фигурлуг чуигулаашкынга бүгү-эмилел мартылдаалары. 21.00—«Үе». 21.30—Хоккейчи деletей мартылдаазы. ЧССР биле Швециянуң шилиндек командалары оймаар. 22.45—01.05—«Известия» солуунуң шаңналы дээш хоккейге делегей мартылдаазы. Канаданың болгаш ССРЭ-ниң командалары ойнаар. Чаңсар аразында— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15—Документалдыг телефильм. 8.35—Төөгү. 4-кү класс. Ленин болгаш партия. 9.00—Аңгыда дыл. 9.30—Эртем-нептередилгиг фильм. 9.40—Төөгү. 4-кү класс. Ленин болгаш партия. 10.05—Өөреникчилерге хлеб дугайында. 10.35—Төөгү. 7-ги класс. Куликов тулчуушкуну. 11.05—Амгы прозаның аныяк маадыры. 11.40—Төөгү. 7-ги класс. Куликов тулчуушкуну. 12.10—Ботаника. 6-гы класс. 12.30—Башкыга—музыка кичээли. 4-кү класс. 13.45—Англи дыл. 14.05—Совет чуруглуг уран түүлүг. 14.40—Концерт. 15.25—Антуан де Сент Экзюпери. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арынналары. 16.10—Телемедээлер. 16.15—18.00—Чаңсар. 18.00—Телемедээлер. 18.10—«Объектив».

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15—Документалдыг телефильм. 20.35—Клара Румянованың киржилгези-биле фильм-концерт. 21.00—«Үе». 21.30—23.45—«Место действия». Уран-чечен телефильминиң 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

РЕДАКТОР
В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 16-ДА
«НАЙЫРАЛ»: «Знахарь» (2 сериялыг) 9.30, 12.20, 17.00, 20.00. «Вертикаль» 15.10 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Звёздочка № 35» 9.15. «Оливер Твист» 10.50, 12.40, 16.50. Киноклуб «Найди себя в жизни» 15.00. «Шёл четвёртый год войны» 18.40, 20.30 (уэтаан шактарда.
«ВОСТОК»: «Пацаны» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (уэтаан) шактарда.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аяңыр. Хар кайбас. Хат кошкак. Дүне 27—32 градус, хүндүс 15—20 градус сөөк болуур.

Кызылга аяңыр, хат кошкак. Дүне 28—30 градус, хүндүс 18—20 градус соор.

КОНКУРСЧЕ ЧАЛАП ТУР

Тыва АССР-ниң Культура министерствозу Курченков Москвада Гнесиных аттыг музыка училищезиниң хөгжүмүүр комедия салбырынче өөредип чорудары-биле 10 класс доозкан болгаш Совет Армиязың хүрээлелгезин шериг хүлээлгезин эрттирген аныяк оолдарны конкурсче чалап турар.

Конкурс 1983 чылдың декабрь 15-тен 20-гө чедир хөгжүм-шин театрынга эртер.

«Делегейниң социалистиг системазының эң чугула айтырыглары» деп темалыг лекция 1983 чылдың декабрь 17-де — субботада 14.00 шакта Политиктиг чырыдышкын бажыңынга болур. РСФСР-ниң «Билиг» нитилелиниң лектору — юридиктиг эртемнериин кандидады, делегейниң социалистиг системазының институдунуң эртем ажылдакчызы Н. Г. Турко лекцияны кылыр.

Лекция болур өөредиче билеттер-биле кирер. Билеттерни кирер эжик чанынга сеглар.

ЭМЧИНИҢ СҮМЕЗИ

ЧЕМДЕН ХОРАННАНЫЫШКЫННАРНЫ БОЛДУРБАЗЫ

Аъш-чем-биле хораннаныышкыннар—дүргеп болгаш айылдыг зарыглар. Ол микроорганизмнер нептерей берген ийиппе азы микроб бүдүштүг. микроб бүдүштүг эвес-даа бол. организмге таарыпласпас бүдүмелдер холуңнаан аъш-чемни чиңеенииң түңнелинде тыптып кээр.

Аъш-чем-биле хораннаныышкыннар хенертен нептереэр болгаш хөй-хөй кижилерни бергедеп болур. Ол аарыгның уламындан аар чырыдаашкынар тыптыр таварызалаар ховар эвес.

Аъш-чем-биле хораннаныышкыннар пйи болукке хуваттынар: микроб бүдүштүг болгаш микроб эвес бүдүштүг.

Микроб бүдүштүг хораннаныышкыннар элээн арбын болгулап турар. Кандыг-бир чылдагаан-биле аарыг микробтары аъш-чемге хөйүбиле холужа берген туруп болур. Ындыг микробтар колдуунда-ла стафилококктар болур, олар бактерия токсикозун болдуруптар. Стафилококктар нептерээн аъш-чем 5-3 шак болган соолунде, кижиниң хенинг булганыр, соксаал чокка кустуруп турып бээр, чамдыкта ижин оскерилип, куду олуртур. Эът 'наивес, чамдыкта 37-37,5° С чедер.

Стафилококктарның бойдуста доктаамал чурттап, амыдыраш болур черп—кижиниң ижин-шөйүндүзүүнүн ылчыргай карты болгаш кежи. Чиириңге белеткеп салган чемге болгаш аъш-чем аймаанче түгле тыныш оруктарының хоочураан аарыглаашкынар, ангинадан, кежи иринчелчек кезилгеннерден качыгдап чоруур кижилерден дамчып турар. Чамдыкта ындыг халдавырны маститтиг (эмни ышкан) ааражан инек тарадып болур.

Стафилококктар сүтче, кробтары аъш-чемге хөйүбиле холужа берген туруп болур. Ындыг микробтар колдуунда-ла стафилококктар болур, олар бактерия токсикозун болдуруптар. Стафилококктар нептерээн аъш-чем 5-3 шак болган соолунде, кижиниң хенинг булганыр, соксаал чокка кустуруп турып бээр, чамдыкта ижин оскерилип, куду олуртур. Эът 'наивес, чамдыкта 37-37,5° С чедер.

Стафилококктарның бойдуста доктаамал чурттап, амыдыраш болур черп—кижиниң ижин-шөйүндүзүүнүн ылчыргай карты болгаш кежи. Чиириңге белеткеп салган чемге болгаш аъш-чем аймаанче түгле тыныш оруктарының хоочураан аарыглаашкынар, ангинадан, кежи иринчелчек кезилгеннерден качыгдап чоруур кижилерден дамчып турар. Чамдыкта ындыг халдавырны маститтиг (эмни ышкан) ааражан инек тарадып болур.

Стафилококктар сүтче, эътче, балыкче, кондитер ыглыгларынче дамчаан, дүргеп ковүдеп эгелээрлер. Чүгле дириг халдавырлар ковүдеп турар эвес, харын-даа оларның үндүрүп турары антеротоксин дээр хоран база

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 288 (12378) | 1983 чылдың декабрь 17, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

Тыва АССР-ниң Дээди Соведин чыылдырар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң бешки чыыжының сески сессиязын 1984 чылдың январь 18-те Кызыл хоорайга чыылдырар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1983 чылдың декабрь 16.

Куш-ажылчы медээлер

БУДУРУКЧУЛУУН БЕДИДЕР

Он бирги беш чылдың өзек чылының база иштин беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүседир. Совет Тываның 40 чылы төлептиг уткуур дээш республикада калбарган социалистиг чарышка Мөңгүн-Тайга районуның сеңгелге-тудуг участогунуң коллективи иденкейлиг киржип турар.

Бот-оруглага чарылгалыг сеңгелге-тудуг участогунуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажыддакчылары СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, коллективке куш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле дээштиг хемчегларни алганындан, инжиздилге ажылын күштелдиргенинден, социалистиг чарышты эки организастаанындан он бирги беш чылдың баштайгы үш чылдарының тудуг-монтаж ажылдарының планын 195,1 хуу күүсеткенин рапорттаан.

Бо коллектив 1983 чылда кылып чорудар тудуг-монтаж, чаагайжыдылга болгаш капитал сеңгелге талазы-биле даалгаларын он бир айдазы боттандырган. Куш-ажылдың бүдүрүмчүлүүн 2,8 хуу бедиткен.

Бистиң корр.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың цехтериниң болгаш ээлчеглериниң аразында ноябрь айда социалистиг чарыштың түңнелин үндүрген. Үүрмектеп сорттаар комплекстиң (начальнигиниң В. Юсупов) ажылчыннары планныг онаалдазын 10 хуу ажыр күүсеткеш, комбинаттың цехтер аразында шилчимир Кызыл тутуп болгаш акша шаңналын алган. Ында партияның область конференциязының делегады Татьяна Баранованың удуртканы № 2 ээлчегиниң куш-ажылчы коргузүү эки.

Бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң коллективи продукция сайгарарын 107,5 хуу күүсеткеш, социалистиг чарышка ийиги черни ээлзэн. Үшкү черде — бодуң сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң ажылчыннары.

Ээлчеглер аразында социалистиг чарышка бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехте продукция сайгарарын 111,3 хуу күүсеткен Даш-Мөге Ондарның удурткаңы № 1 ээлчег мурнаан.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Жданов аттыг совхоз бода мал эът үрлаашкыныг болза-даа, ажылагый боттарының курлавырларын сакан көргеш, он бирги беш чылдың эгезинден эгелээш, сүт бүдүрер талазы-биле сүтбараан фермазын организастаан.

Эрткен ийи чылдарда сүт бүдүрериниң болгаш садарының планнарын Ак-Тал фермазы ажыр күүсеткен. Он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында 190 тонна сүттү күрүнеге садар планын 216 тонна кылдыр декабрь 1-де күүседипкен.

Д. ШУЛУУ.

ФЕРМАЛАРДА КОММУНИСТЕР

Ленин болгаш Куш-ажылдың Кызыл Туң орденнериң эдилекчизи хоочун саанчы коммунист А. С.-Б. Монгуш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоздуң Дөргүн СБФ-зин элээн каш чыл удуртуп келген. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Куш-ажылдың Кызыл Туң орденниң эдилекчизи, Маадыр ие Д. Д. Ондар ында партия болүүнүң организаторузунга хөй чылдарда ажылдаан. Бо эштер болгаш ферманың коммунистери коллективти ажыл-ишче эвилелдеп, коммунист бүрүзү күгле боттары үлегерлиг эвес, харын эш-өөрүнүң хөмүдаар чоруун болдурбас дээш ажылдап келгеннер. Оон түңнелинде ферма чыл планын ноябрь 1-де ажыр күүсетиен.

Кыштаглаашкын —малчыннарга харыысалгалыг шылгалга. Ону хүр-чаагай эрттирип, кышкы үеде сүт саалдазын көвүдедир, бедик немелде деңзинни алыр дээш социалистиг чарыш фермаларда калбарган. Оон мурнуну одуругларында фермаларның хөй-хөй коммунистери чоруп, башкарыкчы күш болуп турарлар. Олар кайда-ла ажыл-херекти контролдап, планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче коллективтерни мобилизастап турарлыр, ында түңнелдер кесиү. Оон чижектери республиканың ажыл-агыйларында хөй. Маңаа «Тиилелге» совхоздуң сүт-бараан фермазын база айтып болур. Каш чыл бурунгаар хөмүдаңгай ажылдыг турган фермаңы удуртуру-биле дээди эртемниг зоотехник коммунист Валентина Личчарны томуйлаан соонда байдал эжиндээн. Ында партия организациязының дузазынга даянгаш, коллективти ол сырый каттыштырып, организастыг чорумту чедип ап, кижизидилге ажылының, социалистиг чарыштың дээштиин бедиткен. Коллектив Кызыл районнуң мурнакчы фермаларының бирээзин, бо чылды чедимишкинниг доозун турар.

Ындыг чижектерни Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының төп сүт-бараан фермазындан, «Хемчик» совхоздуң Ыйгылан, «Шекпээр» совхоздуң Суг-Хаяа, өске-даа коллективтеден чугаалап болур. Оларның бедик көргүзүглүг ажылдап турарынга партия организацияларының башкарыкчы ужур-дузазы улуг. Бо талазы-биле дуржулга Каа-Хем районда СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхоздуң партия организациязында база мөөнеттинген. Ол бодунуң организачы, политмассалыг ажылын фермаларның ажыл-ишчилериниң инициативазын, ажыл-херекке харыысалгазын бедиктиринче угландыганындан совхоз чыл бүрүде бедик көргүзүглериг ажылдап келген. Совхозтуң СБФ-зи он бирги беш чылдың үш чылдарының планын өктябрьда-ла күүсеткеш, ам келир чылдың үлүүнде ажылдап турар. Ында С. Суванпит, А. Артемова, Р. Онегина, Н. Русских олар ышкаш мурнакчы саанчылар бир инекке онаалтыр ийи муң килограмм чедир сүттү саап ап турар. Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының Хадың-Аксы СБФ-зинде ясли-сад дүн-хүн чокна ажылдап, ферма ажылданчыларының болгаш хөй-мугуларның уругларын тургузарынга таарымчалыг болуп турар. Ол-ла ажыл-агыйның төп СБФ-зиниң саанчыларын изиг чембиле база хандырып, кызыл-булуңга дыштанырынга таарымчалыг байдалдар тургустунган.

Партияның болгаш чурттуң амыдыралында чугула айтырыгларны чугаалажып көрүп тургаш, коммунистер дидим болгаш тодаргай санаядаан тудум, хүлээп алган шиитпирлерни күүседиринге улам идепкейлиг киришкен тудум, бистиң партиябыс бодунуң төөгүлүг хүлээлгезин улам чедиишкинниг күүседир деп, эш Ю. В. Андропов СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга чугаалаан. Бо айтыышкыннарга дүүштүр фермаларның куш-ажылчы коллективтеринде коммунистерниң идепкейлин, инициативазын, харыысалгазын партия, профэвиляя, комсомол организацияларының бедидери чугула.

Ынчалза-даа бүгү-ле ажыл-агыйларның фермаларында байдал чогуур деңнелде деп болбас. Парткомнар, партбюролар оларның ажылын идепкейжидер, хүн бүрүнүң дузазын чедирер хүлээлгелиг. Чамдык партномнарның, партия организацияларының бо талазы-биле ажылында четпестерни чугаалаар апаар. Чижээ, «Кара-Хаак» совхозтуң СБФ-зинде негелде, харыысалгаңа кошкак тургускандан коллектив чүгле сүт саалдазының чыл планын күүсетпейн турар эвес, харын бо кыштаглаашкынга четпес белеткелдиг кирген. Эрзинде Ленин аттыг совхозтуң СБФ-зинде ажылдың организастыын хандырбаанындан, таарымчалыг байдалдарны тургуспаанындан совхозтуң күрүнеге сүт садарының планының чартык кезии безин күүсеттинмейн, дүвүренчиг байдал тургустунган.

Ынчангаш эске-даа фермаларда ажылды эжимидер, бо чылды чедимишкинниг доозар дээш, социалистиг чарышты дээштиг организастаары чугула. Бо база-ла коммунистерниң сагыш салыр чүүлү-дүр. Фермаларның ишчилериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары, оларны чугула хереглелдиг барааннары, изиг чем-биле хандырары, кино, концерт көргүзүглерин, лекция, беседаларны организастаары, кормоцехтерни болгаш мал чеми белеткээр нухнияларны ажылдадыры, политөредилгени организастаары, эске-даа хемчеглерни ап чорудары ажыл-агыйларда партия профэвиляя, комсомол организацияларының, коммунистерниң мурнында хүннүң чугула айтырыы болуп турар.

Он бирги беш чылдың өзек чылы доостур четкен. Совхозтарның ажыл-ишчилериниң патриотчу хүлээлгезин — Төрээн чуртка мал ажылының продукциязын хөйү-биле бээри, планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседип, Совет Тываның 40 чыл болур июң төлептиг уткуур дээш чаа куш-биле хайнынкан чарышты бедик көдүрүүшкүн-биле бымыг тудуп, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, Аъш-чем программазын боттандырарынга улуг улуг-хууну киирерингe коммунистер башкарыкчы куш болур хүлээлгелиг.

ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

1983 чылдың декабрь 21-де Кызыл хоорай Совединиң ээлчеглиг сессиязы болур. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Куш-культураның болгаш спорттуң массалыг чорууң улам ыңай көдүрер дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле сорулгалар дугайында», «Бойдус камгалаар талазы-биле доктаамал комиссияның ажылының дугайында отчёт» деп айтырыгларны анаа чугаалажыр.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ

Чадаананың ыяш ажылагыйының ыяш дилип болбаазырадыр цеги декабрь 10-га чедир 4,3 муң кубометр дилиг материалдарын бүдүрген азы ол талазы-биле чыл планын хуусаа бетинде күүседипкен. Ам пландан ажыр продукцияны берип эгелээн. Чылдың төнчүзүнге чедир ам-даа 150 кубометр дилиг материалдарын цехтиң коллективи немей бээр аргалыг.

Мооң мурнунда чылдарда ажыглалга кинрген ыяш дилип болбаазырадыр чаа цехтиң технологиязын шиңгээдип алыры дээш инженер-техниктиг ажылдакчылар, цехтиң коллективи шудургу ажылдап келген. Түңнелинде ажыл шуудаап. Цех долу күчүзүү-биле ажылдап эгелээни мурнунда чылдарның хөжудаашкыннарындан уштуп, ону чоорту чайладырының аргазын берген.

Үлептүр продукциязын бүдүрериниң-даа, бараанның продукцияны сайгарарының-даа талазы-биле чылдың планныг онаалдазын күүседиптеринге олар бүзүрелдиг.

Бүдүрүлгениң ажыл-ижинге төлептиг үлүүн кирип, эки ажылдап турар мурнакчылар ында бар. Пилорама ажылчыны, бүдүрүлгениң хоочуну Дмитрий Егоровичч Чебокчинов бодунуң билдиглиг, кызымак чоруу-биле дериг-херекселдериңг үреливишкинин болдурбайн, четче ажылдаарын хандырып келген.

Ыяш дилер цехтиң үзүктелишкин чок ажылдаарынга Кызыл-оол Эдер-оолович Монгуштуң удуртканы ыяш кезип белеткээр бригадазы улуг дузаны көргүзүп келген. Бригада планын доктаамал ажыр күүседип, эки ажылдап турар.

Ыяш сөөртүр чолаачы Б. Н. Ашуров беш чылдың үш чылының планныг онаалдазын күүседипкен, социалистиг чарышты баштап турар. Оон шалыпчы ажылы ыяш дилер цехтиң дески ажылдаарынга идигни берип турары билдингир.

Чазанылга цегинде коммунист Виктор Дажыевич Монгуштуң удуртканы коммунистиг куш-ажылдың бригадазы бедик адын бадыткап, чылды эки доозуп турар.

Н. ООРЖАК.

ОНУ БЕЛЕН

Бо чылдың эжиндиришкинин чеднишкинниг дооскаш, Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелелиниң коллективи 1983 чылдың планныг даалгазын бо хүннерде бүрүн күүседипкен. Күрүне комиссиязының «эки» демдек-биле хүлээп алганы МБВ-176 болгаш 263 деп теплоходтарның нефть кудар баржаның экипажтары чаа чылдың куш-ажылчы календарын ажыттыкан.

Бо хүнге чедир он судноны белениниң шугумунда тургускан. Арткан сезин сентээр талазы-биле ажылдар кидин түлүк. Совет Тываның 40 чылында чайгы эжиндиришкинни тергиин эки чорудар, ол юбилейге тураскаадып алган социалистиг хүлээлгени чеднишкинниг күүседир дээш соруланы боттандырары-биле белеткел ажылдарын коллективтиң баш удур бедик шынарлыг чорудуп турары ол

Бистиң корр.

АНЫЯКТАР—МУРНУНДА

Кызылдың ТЭС тудуг эргелелиниң Сергей Волков удурткан бызаңчы-бетонщиктер бригадазының составы чаартынган. Ында комсомолчу-аныяктар хөйү-биле немешкен. Чоокта чаа эргелелге болган комсомол хураллына аңаа аныяктар коллективин тургузар деп шиитпирни хүлээп алган, ол ёзугаар ону боттандырган.

Амгы үеде аныяктарның ол коллективи станцияның дөртку ээлчээнниң тудуунда ажылдап турар. Боттарының мурнунда салдынган сорулганы тергиин эки билир, аныяктар деп адын сыктас дээш шиитпирлиг бригада планын чеднишкинниг күүседип турар. Ноябрьда оларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү-даа өскен, планныг онаалдазы-даа күүсеттинген.

Д. ИРГИТ.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Үлептүр бараанларының садыының № 9 «Тудуг материалдары» магазин (эргелекчизи А. Натпит-оол) чыл планын хуусаа бетинде 105,5 хуу күүсеткен. Электри бараанары садар № 12 магазин (эргелекчизи В. Андреева), автомашиналарның курлавыр кезектерин садар № 17 магазин (эргелекчизи Т. Маңзырыкчы) база социалистиг чарыштың мурнуку одуруун ээлээн.

М. МИНКЕЕВА.

Кызыл.

ХАМЫК УЖУР—ХАРЫЫСАЛГАДА

№ 48 тудуг эргелелинде улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң депутадыы коммунист Е. С. Бизяева удурткан комсомолчу-аныяктарының шеверлекчилер бригадазы ам 1984 чылдың үлүүнде ажылдап турар. Республиканың алдарлыг тудугжуларының бирээзи, күш-ажылдың хоочунуун бо бригадазы үш чыл планын ССРЭ Конституциязының хүнү—октябрь 7-де-ле күүседипкен.

Бригаданың чедишкини аңаа келбээн. Куш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, иштинн курлавырларны дилеп тывар, камналганы чедип алыр дээш хөй күженишкиннер үнген. Аныяктарның мергежилиниң бедиринге дагдыныкчыларның дузазы улуг. Оларның башкызы болгаш дагдыныкчызы Е. С. Бизяеваның не сагыш салыышкыны коллективке чогумчалыг мораль-психологтуг байдалды тургузарынга улуг идиглиг болганы чугаажок. Оон байлак дуржулгазын он-он кижилер шиңгээдип ап турар. Тудутжу кижиниң холу тудунгур, алыс боду кежээ болур дээрзин ол үргүлчү чагыыр. Чапсар үезинде ону уруглар бо-ла долгандыр үглээп турар.

Бригада 100 муң рубльдиң орулгазын алган. Планда көрдүнгенинден 31 муң рубль хөй болганы ол. Шеверлекчилер 153,1 муң дөрбелчин метр шөлдү малгаштаан. Аныяктарның мурнакчы коллективи найысылаага 400 аал чурттаар бажыңны тудушкан.

Е. С. Бизяеваның бригадазы чүгле № 48 тудуг эргелелинде азы «Тыва тудуг» трестэ эвес, харын республиканда комсомолчу-аныяктар коллективтериниң аразында чарышка үргүлүг тиилекчи болуп келген. Чыл онаалдазын хуусаа бетинде күүседир дээш калбарган социалистиг чарышка коллектив ай, квартал санында мурнап келген. Айда-ла планныг опаалдаларын 10—15 хуу ажыр күүседип турган.

Аныяктар бригадазы Совет Тываның 40 чыл ооң таварыштыр октябрь 11-де 4 чыл планын күүседир дээш күженишкиннг ажылдаарын бригада хүлээнген. Ажылчынның арын-нүүрү эки, шынарлыг, шалыпкын кылырын негээр. Бодуңун болгаш бригадазының ажыл-херээ дээш бедик харыысалга мында кымга-даа хоойлу. Хамык ужур—харыысалгада.

Шеверлекчилер ам найысылаадың эң улуг микрорайонунда № 5 чурттарга бажыңының тудуунда ажылдап турарлар. Кылып өөренмээн кижиге бо ажыл эң халалыг, эң бергё болбайн аан. А оларның мергежээнин кижи шуут кайгаар.

Найысылал хүн келген тудум улам чаартының орар. Төп-даа кудумчуларга чораш, хөй чурттакчылыг микрорайоннарга-даа баргаш, тудутжуларывыстың ижин чоргаарал-биле магадап көөр бис.

Г. КУДРЯВЦЕВА.

ЧУРУКТА: № 48 тудуг эргелелинде Е. С. Бизяеваның удурткан шеверлекчилер бригадазында шалыпчылар хөй. Мында кижи бүрүзү даанган хүлээлгезинге ак сеткилдиг. Коллективте дагдыныкга ажылы бедик деңнелде. Ажылчынының хөй кезии он ажыт чыл ажылдаан, бедик мергежилдиг болгаш чаа келгеннерниң турумчуп бижыгарынга оларның дузазы улуг. Куш-ажылдың хоочуннары А. Н. Райкова, З. Б. Донгак, Т. К. Чүльдүм, А. С. Куулар оларның аныяк шеверлекчи Т. Тарын-Базырга арга-сүме берип турары (солагай таладан оң талаже).

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозуу.

1984 ЧЫЛДА НОМЧУКЧУЛАРГА

Үлептүр, транспорт, тудуг килдизи

Республиканың бүдүрүлге черлери улус ажыл-агыйынга херектиг чүгула продукцияны бүдүрүп турар. Хоорай, суурлар бүрүзүнде тудуг чорбайн турар чер черле чок «Шын» солуннуң үлептүр, тудуг болгаш транспорт килдизи улус ажыл-агыйының бо кол болгаш аңаа чоок адырларның ажыл-чорудулгазын чырыдып, оларда четпестерни база таарымча чок, чамдыкта эптежип болбас түүлдерни номчукчуларның, ажылчын болгаш көдээ бижикчилерниң дузазыбиле илередип, оларны чайладырынга дузалап, салдарын чедирип турар.

Үлептүр бүдүрүлгелериниң ажыл-чорудулгазы хөй талалыг болгаш чеднишкинниг ажылдаары дыка хөй түүлдерден хамаарыжыр. СЭКП ТК-ның июнь Пленумуң (1983 ч.) күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин экономика талазы-биле кол сорулга деп айытқан. А оны чедип алырда кол түүл чүл? Ол дээрге бүдүрүлгеге эртемниг, техниканың чеднишкиннерни, мурнакчы дуржулганы ажыглаары-дыр. Чогум-на бо айтырыглар талазы-биле солуннуң идепкейлиг бижикчилериниң бирээзи, республиканың эртем-техниктиг шиитпирлелдер човүлелиниң ажылдакчызы Г. Тулынина дуржулга көргүскен эки материалдарны бижээн. Республиканың аъш-чем программазын күүседиринге агроүлептүр комплекизиниң адырларының кирип турар үлүүн улам ханы чырыдар бис. А продукцияның шынары? Амгы үеде ол талазыбиле негелде улам улгатқан, социалистиг чарыштың кол көргүзүглериниң бирээзи кылдыр тургустунган. Чонуң хереглел барааннарының шынарын бедидер дугайында чурттуң мурнакчы бүдүрүлгелериниң эгелээшкинин СЭКП ТК деткээн болгаш ол шимчээшкинни нептередирин негээн. Бисте эки шынарлыг продукцияны берип турар бүдүрүлгелер эвээш эвес. Ынчалза-даа шуптузунуу бүгү негелделерге дүүжүп турар бе? Чок. Ынчангаш килдис, номчукчуларның, бижикчилерниң идепкейлиг киржилгези-биле, продукцияның шынары чүге куду болуп турарыл, ооң чылдагааннары чүл, шынарны экижидериниң оруктары кандыгыл деп айтырыгны солуп арыңга сайгарып, калбак чугааны келир чылын чорударын планнап турар. Ооң эгези бо чылын парлаттынгылаан «Бүдүрүлге—садыг—хереглекчи» деп рубрикалыг бөлүк материалдар болуп болур. Бо чугаага идепкейлиг киржирин номчукчулардан дилеп турар бис. Чүге дээрге садыгдан эки быжырган амданныг хлебти, эки даараан аяныг идик-хепти, черле кижиниң сеткилинге тааржыр барааннарны садып алырынга кым соңуургалдыг эвес боор.

Кандыг-даа бүдүрүлгениң планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседиринге ында ажылдап турар кижи бүрүзү үлүүн кирер болгай. Ынчалзажок ажыл-ишчилериниң аразында онаашкап ажылынга харыысалга чок, хол дашты-биле ажылдаар, ажыл шагы үзер, харын-даа бүдүрүлгеге каража чедирер, ажыл шагында араға-дары ижер кижилер ам-даа бар. Бүдүрүлгеге сагылга-чурумну күштелдирер, корум-чурумнуг, организастыг чорукту тургузар дугайында доктаал-хообуулар хүлээп алдынып, бүгү чуртта ол дээш демисел күштелгелде, ындыгларга хамаарыштыр материалдыг болгаш мораль-дыг хемчеглерни бистe чедир ажыглап турар бе, моон соңгаар чүнү кылза эки деп айтырыглар дугайында номчукчуларның саналы солунга көстүрүү күзенчиг.

Тудуг. Планнаттынган үлептүр, чурттаалга, социал-культура тудугларының дыка хөйү бистe дооспаан, уламдыккан тудугларже шилчип турар болгай. Хоорайыңарда, районуңарда, суурунарда тодаргай кандыгбир тудугнуң хожудап туттунуп, шимчевейн турарының чылдагаанын сайгарып, тайылбырлап болур силер бе? Кымнар буруулугул? Билир болзуңарза, солуннe бижиңер, солуннуң дээштиг салдар чедирер күүнүн ажыглаалыңар. Маңаа хамаарыштыр чаңгыс айтырыгны чижек кылдыр көрээлиңер. Тураида, Эрзин, Бай-Хаак, Шуй суурларда. Чадаанада бирээзинде чылда үш миллион туйбу будурер заводтарны тудуп тургускан. Буруулу чылын туттунганнары мынчага чедир орта туйбу берип чадаан болгай. Олар келир чылын база аңаа туруп бербезин дээш, тудуг «хлевин» бергин дээш чүгү ыяла эки? Бо айтырыгны килдис чугула кичээнгейге алыр. Номчукчуларның, бижикчилерниң дузазы маңаа база херек.

Бойдус камгалалы. Бо дээрге кайда-даа улуг кичээнгейни негеп турар апарган айтырыг. Ынчангаш бистиң солунда «Кижи болгаш бойдус» деп түскай булуннуң үнүп турар чылдагааны-даа ол. Тожу районда «Шыныың» бижикчилери В. Тамдың-оол, Д. Айр-Саяа болгаш өскелер-даа бойдус камгалалынга, ону камнап, чөптүг ажыглаар талазы-биле шүүмчүлелдиг болгаш бойдус дээш боттарының сагыш човаашкынын илергейлээн чагаларны чорутқан. Солунга олар үнгүлээн-даа. Бойдус камгалалының талазы-биле номчукчулардан тодаргай саналдарны манап, бойдуска ээ сөз-биле харыысалгазын көргүскен чагааларны бижикирин диледивис.

Килдиске кээп турар чагаалларның аразындан хоорайлар аразында болгаш иштинде автобус аргыжыгазының талазы-биле хөй чагааларны демдеглеп болур. Пассажир аргыштырылгазында четпестерни шүүмчүлевишаан, авторлар байдалды экижидерин, негелдеге дүүжүп турар болдурарын неген турар. Парлаттынган болгаш чогуур организацияларже шилчиткен чагааларның изи-биле чамдык хемчеглер алдынган. Ынчалзажок автобудурулгелерде, оруктуларда бар болуп турар четпестерниң, чылдагааннарның хараазындан чамдык үүлдер ам-даа бүтпейн турар. Оон-биле кады АТБ-лерниң материал-техниктиг базазын быжыглаары, автобустарның белениң коэффициентизин бедидери, коллективтерде сагылга-чурумну күштелдирери чугула. Бо талазы-биле келир чылын номчукчуларның, бижикчилерниң боттуг саналдарын манап турар бис. Ниитизи-биле республиканың үлептүр будурулгелериниң, тудуг, транспорт организацияларының ажылында мурнакчы дуржулганы дилеп тывар, хөйге билдингир болдурар, нептередир, четпестерни илередир, эдип алырына идиг бөөр дээш килдис ажылдаар, номчукчуларның, бижикчилерниң тывынгыр, көрүнгүр медээлеринге үүлдериңге даянныр.

Напечатано в Кызыльской типографии

Депутат булуңу

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чыл аныңу байырлалы хүн келген тудум чөвүшүлап орар. Аңаа белеткел амылдары бистиң республиканың суур бүрүзүнде малбарган. Ол амылдың Сарыг-Сеп кодээ Советинде чоруп турар байдалын бөгүн номчуучуларга таныштырдывыс.

ХУУДА КИРЖИЛГЕМ

САРЫГ-СЕП кодээ Советиниң депутадынга эрткен чылын соңгуткан мен. Чаңгыс суур чурттуларым меңээ бүзүрел көргүзүп, Советие төлээ кылдыр бадылап каарга, ону шын-зыктырар апаар. Ынчангаш, бодумнуң хөй-ниитти даалгамны үениң негелделинге дүүштүр тургузар дээш ажылдап келдим.

Кодээ Советтиң амыдырал хандырылга, харылзаа болгаш үлетпүр талазы-биле доктаамал комиссиязының кежигүнү кижи мен. Хостуг үемде-ле ол бүдүрүлгелериниң ажыл-амыдыралы-биле таныжып, чедер-четпес түүлдерин тодарадып, билип алгаш, чүгле кодээ Советке эвес, район Советинге чедир чугаалажып турар мен. Ол ажылга доктаамал комиссиның даргазы Т. Монгуш бүгү талалыг дузаны көргүзүп турар.

Бистиң республикавыс бодунуң юбилейинче — ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылынче чоошулап орар. Ол байырлалды төлептиг уткууру-биле депутаттар база белеткенип турар. Енисейская кудумчузунда № 8 участокту харылап турар мен. Ында пенсионерлер бар. Күш-ажылдың, дайынның хоочунары-биле доктаамал ужуражып, оларның чагыгларын депутат хүлээлгем ёзугаар күүседип чеде бергеш, сагыш хандыр хөөрешкилээрдаа мен.

Кырган улус-биле чугаалажырга дыка солун. ССРЭ-ниң составынга Тываның катгыжып кирип турган үеэнин дыка эки билир кырганнар хөй. Олар чоңнуң ынчан өөрүп, хөглеп турганын, бүгү Тываның чоргаараалын дугаалажыр.

Участок харылап турар депутат кижиниң хөй-ниитичи ажылы черле эмгежок. Ол-ла кырганнарымның пенсиязын өй-шаанда эккеп турар бе дээш база хайгаараар апаар. Почтаның чамдык шолук сеткилдиг ажылдакчылары аргазы бар турда безин хереккө албайн, пенсияны озалдадыптар. Кырганнар ол дээш кажан-даа, кымга-даа хомудавастар. Ынчалза-даа оларга кичээнгейлиг болур херек. Келир үедеги чаагай амыдырал дээш дүн-хүн чок ажылдап, дайын-чаага киржип, ханын төп чораан хоочуларның сагыш-сетилин хөлзептес үжурлут бис.

Мээң ол участогумнуң чурттакчыларында хууда дузалал ажыл-агыйлыг өг-бүлелер эвээш эвес. Ону чаа хогжүдүп чоруурларга база арга-сүме бээр, дузалаар апаар. Оон аңгыда комбикорм садып алыр чер тыппаан чурттакчылар база меңээ келир.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур бот-тывынгыр уран түүл көрүлдезинге белеткеливис ам кидин түлүк чоруп турар. Ол байырлал хүнүнде солун, бедик уткашынарлыг концертти көргүзер дээш депутаттар база идепкейлиг киржип турар.

Л. КААБЕЛ,
Сарыг-Сеп кодээ Советтиң депутады.

БЕЛЕТКЕЛИВИС МЫНДЫГ

БИСТИҢ РЕСПУБЛИКАВЫСТЫҢ бүгү чурттакчы чонунуң улуг байырлалы — ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылын тедептиг уткуур соруза-биле чамдык хемчеглерни Сарыг-Сеп кодээ Советтиң күүскому ап келген.

Ук юбилейни канчаар уткуур бис, кандыг сорулгалар салыр бис деп айтырыгны Советтиң депутаттары бодунуң чоокта чаа болган организастыг сессиязынга чугаалашкан.

Советтиң девискээринде турар будурулгелерниң, албан чердериниң планныг онаалдаларының, юбилейге тураскаалып алган социалистиг хүлээлгелерниң күүседезинге чедип алыры дээш масса-политиктиг, мобилизакчы ажылды күүскөм, ооң депутаттары чорудуп турар. Ооң түнелинде дыка хөй будурулгелер салган сорулгазын чедиишкинниг күүседип турар.

Совет Тываның юбилейинге белеткел ажылын күштедиргенивистен районда кодээ Советтериниң аразында калбарган социалистиг чарышка 6 чылдың ийнги кварталында бирги черни алган бис. Үшкүзүүде оске кодээ Советке алзыкпаган-да болзувусса, сөөлгү кварталда ону катап чаалап алыр дээш шудургу демисежип турар бис.

Сарыг-Сеп суурда 5 муң кире чурттакчылыг 1500 ажыг өг-бүле бар. Оларның хөй кезии район төвүнүң үлетпүр будурулгелериниң ажылчыннары, албан-таакчылар, «Ленинчи орук» совхозтуң механизаторлары, садыг, амыдырал хандырылга албанының ажылдакчылары-дыр. Боттарының хамаарышкан участоктарынга кижи бүрүзүнүң харыысалгалыг болурун чедип алыр, ажыл шагын чоп ажылаар, будурукчулуг чорукту бедидер дээш оларның ортузунга тайылбыр ажылын күштедиргенин күүсөкөм, ооң активи чедип ап турар.

Бо хүнерге чедир кандыг ажылдар кылдынганы? Аңаа кысказы-биле доктаап көрейн. Суг дамчыр хоолайларны эде болгаш немей кылганындан дузалал ажыг-агыйлыг чурттакчыларга суг дамчыдылгазын экижиткен бис. Соңгукчуларның чагыгларын ёзугаар уругларның спорт шөлүгештерин будурулгелерниң күсели-биле чаарты дерип ажыл доозулган. Школачыларның болгаш күш-ажылчы коллективтерниң киржилгезинбиле Мерген хеминиң үнген аксыныче углаан аллеяны кылган.

Бо дээрге чаагайжыдылгага хамаарыштыр кылдынган ажылдарның кезик чамдыгы-дыр. Ынчалза-даа маңаа улуг күш, организакчы чорук негеттинер дээрзин утпас херек. Ону боттандырарынга А. Балчуговтуң, К. Пузиревтиң удуртканы доктаамал комиссияларның кежигүннери идепкейлиг киришкен дээрзин демдеглээр херек.

Юбилейге чедир арткан үеже кылыр чүүлдеривис амдаа хөй. Дерзиг-Аксыга уруглар ойнаар шөлүү-биле Магистральная кудумчузунуң радиожудулгазын, район төвүнде хөй-ниитти чердериниң көскү агитациязын чаартырын, 6 километр асфальтылаан орукту тударын, паркче кирер ковурганы чаартырын боттандырар үжурлут бис. Оон аңгыда суурнуң чурттакчыларының дыштанылгазын, ылангыя аныктарның хостуг үезин чөп арттырерин экижиргени-биле дыштанылга зоназын чырыдар, танцы шөлүн тудар ажыл база көрдүнген.

Районнуң чуртталга-коммунал ажыл-агый будурулге эргелелиниң база септелге-тудуг участогунуң күжү-биле Баа-Хемниң бетинги кыдыын аштап, арыглап турган улус аштыр ийи пляжты дериири база планнаттынган. Пушкин, Тайбын, Данченко база Советская кудумчуларын чырыдар түскай лампочкаларны база садар бис.

Районнуң ыяш ажылтагый чери-биле школалар коллективтери скверлерге ыяштарны болгаш чалан үнүштерни 300 дөстүү келир чазын тарып олуртур. Ол ышкаш чонга кат чимис үнер ыяштарны садарын уламчылаар. Өг-бүлелер аразынга чечек тарышкынының пропагандазын амдаа күштедирер бис. Мурнуку чылдарда чорудуп келген ажылывыс халас барбаан, чечек тарыкчыларының саны өскен. «Эң эки өг-бүле» деп көрүлдениң түнелин чылда ийи катап үндүрүп турар бис. Ону түңнээр үе чоокшулаан. Бажын-балгадын, ооң девискээрин арыг-шевер тудар, ыяш, чечек тарыыр талазы-биле үлегерлиг болган өг-бүле аңаа тиилекчи болур.

Бистиң республикавыста «Бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумчу суур дээш» социалистиг чарыш чоруп турар болгай. Аңаа сарыгсепчилер идепкейлиг киржип. Тываның 40 чыл юбилейин төлептиг уткуур дээш шудургу ажылдап турар.

Л. КАМЗАЛАКОВ,
Сарыг-Сеп кодээ Советиниң күүсөмөнүнүң даргазы.

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

● Сарыг-Септе 5 муң ажыг чурттакчы бар. Он бирги беш чылдың эгезинден бээр аңаа барык 8 муң дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн ажыглаалга киирген.

● ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылынга уткуштур район төвүнде Кызыл партизаннар тураскаалын чаартканын.

● Скверлер суггарары-биле 200 метр хоолайны шөйген.

● 1,5 муң дөс ыяшты болгаш чадаң үнүштерни тараан.

● 1 километр кудумчуну бо чылын асфальтылаан, келир чылын аңаа немей 5 километр кудумчуну асфальтылаар.

Сарыг-Сеп кодээ Советтиң күүсөм кежигүннери район төвүн чаагайжыдарының талазы-биле айтырыгларны доктаамал шиитпирлеп, суурнуң ниити байдалын эргип кезип турардар.

ЧУРУКТА: кодээ Совет күүсөмөнүнүң даргазы Л. С. Камзалаков күүсөм кежигүннери-биле кады келир частан эгелеп ылыр амылдарны дугурмуп турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

БИСТИҢ ХАЙГААРАЛЫВЫСТА

СССРЭ-НИҢ СОСТАВЫНГА Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылынга уткуштур белеткел ажылдарын чорударынга Сарыг-Сеп кодээ Советтиң күүсөм кежигүннери, депутаттар база бичe эвес салыышкынын киирип турар. Чижээ, келир кышка уткуштур районнуң ишчилери 13 250 тонна сигенин, 22,8 тонна семажты, 45 муң тонна силосту белеткээн. Бо көргүзүглер район төвүнүң чурттакчыларының, ында албан черлериниң, будурулгелериниң коллективтериниң идепкейлиг киришкенинден чедип алдынган. Ол дээрге бир баш малга онаалдыр, концентраттыынган мал чемин безин санаваска, 15 центнер чемгериглге единицаны онаажын турары ол-ла.

Сарыг-Сеп кодээ Советтиң девискээринде турар будурулгелериниң, тудуг черлериниң планныг онаалдалар күүседезинге база депутаттарның салыышкынын улуг. 1982 болгаш бо чылдың эртнеи айларында райпонуң автогаражын тутқан. Сарыг-Сеп — Кызыл аразының оруун эжиктиген, район төвүнге чылыдылга оруунуң баштайгы эзлүзөн ажыглалга киирген. Ол ышкаш райпонуң бүгү участоктарын, район эмнелгезин, № 1 школаны, Культура бажыңын болгаш оске-даа албан черлерин төп чылыдылга оруунче кошкан. Бо ажылдар күүсөм кежигүннериниң хайгаараалынга турган.

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш районнуң тудугжулары бо чылын багай эвес көргүзүглерлиг ажылдаан. Тудуг-монтаж ажылдарының планы эрткен он бир айда 103,3 хуу күүсеттинген, күш-ажылчы темп эрткен чылдың бо үезинден бедээн. № 958 болгаш № 4 КМК-лар социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеттинен болгаш планнаттынган ажыр 134 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылганнар.

Тудут ажылын бедик деңнелге тургузар дээш кодээ Советтиң күүсөм кежигүннери бүтү-ле түүлдерин кылып турар. Бригада керээзин шиңгээдип алырын коллектив бүргүзүнге чедип алыр дээш ап чоруткан хемчеглериниң чамдыктары боттаныш турар-даа болза, ол аң-даа четпейн турарын мининир апаар. Район төвүнүң түгле дөрт бригадазы ол аргаже шилчээн.

Районнуң үлетпүрүнге кезек доктаап көрейн. Он бирги беш чылдың ийи чыл оң бир айларының дургузунда 80 муң рубльдиң продукциязын планнаттынган ажыр будурген. 40 муң кубометр ыяш материалдарын белеткээн болгаш ажылдап кылган. Досказар савалар будурер чаа цех туттунган, чаа хевирнин үш кылыы шиңгээдип алдынган, суй белек будурүүшкүнү экижээн. Культура-амыдыралдың болгаш ажыл-агыйның бараанарын 11 муң рубльге пландан ажыр будурген.

Ындыг-даа болза, үлетпүр будурулге черлериниң ажылында четпестер депутаттарны, күүсөм кежигүннерин дүвүредип турар. Культура-амыдыралдың чамдык бараанарының шынарыны ам-даа куду болуп артпышаан. Ылаңгыя үлетпүр комбинады малчыннарга бичии хемчээлдиг мебель будурер хүлээлгезин ам-даа чедир күүседип шыдавайн турарындан ооң адрезинге кирген хомудалдар күүсөмдө хөй.

Кодээниң ишчилеринге эргежок чугула продукцияны өй-шаанда, бедик шынарлыг кылдыр будурерин үк комбинат чедип алзын дээш Сарыг-Сеп кодээ Советтиң күүсөму ам-даа тодаргай хемчеглерни алыр. Ылаңгыя будуртүнген продукцияның шынарынче кол кичээнгейни салыр бис.

Кодээ Советтиң күүсөмүнда хандырылга талазы-биле айтырыгны база харыылажып турар болганымда аңаа база бичии доктаап көрейн. Хонукта 9,5 тонна хлеб-булочка кылыглары будурер хлеб заводу, Сарыг-Септе амыдырал хандырылга цеги ажыглалда кирген, «Аяк-сава», «Кондитер кылыглары» магазиннерни эде дерээн, суурнуң төөн талазында чаа харылзаа салбыры туттунган. Ол бүгүнүң түнелинде чонуң амыдырал болгаш садыг хандырылгазы элээн экижээн. Чонга пландан ажыр 40 муң рубльдиң ачы-дузазын көргүскен.

Ынчалза-даа амыдырал хандырылга албанында четпестерни база чок деп болбас. Ийи чыл он бир ай дургузунда райпо коллективи 105 муң рубльдиң бараанын чонга чедир бербээн. Ол чүнү көргүзүп турарыл дээрге, райпо баштаар чери, кодээ Советтиң күүсөму чонунуң садыг хандырылгазынче кичээнгейни кошкатканы болур.

Бистиң республикавыс бодунуң дөртен чыл болган юбилейининң чыгынче удавас кирер. Четпестерни ол байырлалга уткуштур бүрүн чайладыр. коллектив бүргүзүнүң чогаадыкчы ёзугаар ажылдаарын чедип алыр ужурлуг бис. Ол — кодээ Советтиң депутаттарының, күүсөм кежигүннериниң хүлээлгези болур.

В. ХАЙДЫП,
Сарыг-Сеп кодээ Советтиң күүсөм кежигүнү.

Партбөлүк удуртукчузу Мария Барачевская

КРАСНОЯРСК КРАЙ. Мария Прокопьевна Барачевскаяның (чурукта) ажылдаар чери дыка бедикте — ол кран машининзи. Крайның эң соңгу порттарының бирээзи — Дудинкаже улус ажыл-агыйының чүүктерин эккеп турар хөй-хөй судноларны ол хүмүүн уткуп келгем. Бо чылын М. П. Барачевская юбилейлиг үжен чылды демдеглээн. Ол сам дээрге, ооң төрүттүнгеп хүнү эвес, а кран башкарып эгелээнинден бээр эрткен үе-дир.

Бо үениң дургузуида полюс мидында черниң амыдыралынга дыка улуг өскерилгелер болгулаан. Хоорай чараш-даа, чаагайжыды тутунган-даа болу берген. Порт эң ажыктыг, механизастаттынган техникалыг апаргаш. Олче ам чүгле чайгы эжиндиришкин үезинде эвес, кышкы безин үеде судноларны кээп турар.

М. П. Барачевская — бедик мергежилдиг специалист, тергиин эки ажылы дээш ол Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаннаткан. Хөй-ниити ажылынга ол база эвээш эвес күжүм, үезин үндүрүп турар. Ол улус депутаттарының Красноярск край Советиниң депутады, докерлерниң мөөнеттинген комплекстиг бригадазында партбөлүк удуртукчузу.

В. ДАНИЛЬЧЕНКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧЕДИИШКИНГЕ СОРУК КИРГЕН

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизиниң коллективи он бирги беш чылдың өзек чылының үшкү кварталын эки көргүзүглүг дооскаш, республиканың садыг организацияларының социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп, СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчинир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Ол дээш Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң вымпелин болгаш 900 рубль түңнүг акша шаңналын база тывыскан.

Ындыг чеднишкиниң боду чедип келбээн, ол дээрге хамыктың мурнунда планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни чеднишкиниг күүседир дээш коллективке социалистиг чарышты калбартканының, будурүлге болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаанының түңнели болган.

Хоорайның садыг будурүлгелериниң ажылдакчылары үстүнде чедишкиннерге сорук кирген. Олар ындың сөөлгү кварталының баштайгы ийи айын база чеднишкиниг дооскан. Ажылчын хандырылга килдизиниң коллективи ноябрьда чонга бараан садарының, ниитиниң чемненилгезиниң планнарын 100—104 хуу күүсеткен.

Садыг будурүлгелериниден С. М. Чанзан эргелекчилээн № 2, А. А. Боробых, А. И. Маметова олар удурткан № 3 болгаш № 18 магазиннер бараан саарарының планнарын ажыр күүсеткилээн. Ниитиниң чемненилге черлеринден В. А. Физанова эргелекчилээн столовая планның 113 хуу күүсеткеш, социалистиг чарышка тиилекчи болган.

О. МӨНГЕ-БАЙЫР.

КИЖИНИҢ ААС-КЕЖИИ

Кымдан-даа айтырар болзувусса, мээң ажылым эң-не үнелиг дээр. Шынап-ла ындыг, ында кандыг-даа хөөредиг азы мактанган сеткил чок. Кижилер бодунуң ажылының харыысалгалыын, аңаа бодунуң хамаарылгазын ынчаар чугаалаар.

Көдээ суурнуң фельдшер эмчизи түге ынчаар чугаалавас деп. Ол дээрге суурда база бир чугула мергежилдиг кижизи — кижилер бодунуң кадыкшылын, амытынын бүзүрээш бир дугаарында аңаа келир болгай. Ажыл аайы-биле Бии-Хем районнуң Сушь суурунга, сүт-бараан фермазынга, малчыннар турлагларынга-даа чоруп чорааш, ында эмчи Елена Чульдүмовна Кара-оолдуң дугайында үнелелдиг бүзүрелдиг сөстерин дыңнаашаң, эмчиниң бодуң-биле ужурашкаш, бо түүлдү бижидим.

Елена Чульдүмовна 27 чыл иштинде эмнелге шугумында ажылдап турар. Бо эвээш эвес үениң дургузунда ол кандыг-даа берге таварылгаларны, улуг-биче кижилерниң амы-тыны дээш демиселдерни, чалалгаларның түс-түс километр оруктарын эрткен.

Көдээ суурнуң эмнелгезинге кадыкшылы кандыг-даа кижилер келир. Эмчи кижи оларның шуптузун хүлээп ап, чогуур дузаны көргүзер апаар. Ынчангаш Елена Чульдүмовнаның көргүзүп турар дузазы база-ла хөй талалыг. Ол ниити аарыглар, уруглар аарыгларының азы халдавырлыг аарыгларда талазы-биле хүлээп алышшкыннарны кылыр. Ооң ажылы шакка чагыртпас: орай дүне-даа, байырлалдар хүннеринде-даа чалалгаларга чажам дивейн баар.

Е. Ч. Кара-оол суурнуң улуг, биче чурттакчыларының быжыг кадыкшылы дээш кызымакай, ак сеткилдиг ажылдап чоруур. Ооң чурттакчы чоп-биле харылзаазы быжыг. Чаңгыс чер чурттуларын ону «эмчи» дээрлер. Ында оларның хүндүткели, бүзүрели илереттингени чугаажок. Чонуң кадыын камгалаарын дээрге түгле эмнээри эвес, а харын аарыгларны болдурбазының хемчеглерин баш удур алыры дээрзин Елена Чульдүмовна кончуг эки билир болгаш ынчаар ажылдап-даа турар. Ол хоочураан аарыглыг чурттакчыларның даңзыпын аңгы тургузуп алган, оларның шинчилге-хыналдазын өй-шаанда эрттирип турар. Бо суурга ажылдап келген чылдарында ол хөй-хөй мелерни божуткан. Оларның чаа төрүттүнген чаштары кадыкшыырак өскүн дээш, кадыкшылын доктаамал хайгаарап, тарылгаларны үезинде кылып турар.

Чонуң хүндүткели кижиге аңаа-ла чедип келбес. Ону төлептиг чоруу, даанган ажылынга кызымаа, мергежилгинге билдилии-биле чедип алыр. Елена Чульдүмовнаның мөгүзү, ажыл-ижи ооң-биле бүрүн бадыткаттынкар. Ынчангаш чон ооң дугайында чылыг сөстерин чугаалап турар болгаш ону рэбэн болгаш көдээ Совет депутадынга каш удаа соңгун келген. Е. Ч. Кара-оол ол ышкаш республиканың Кадык камгалал министерствозунуң, ажылдап чораан районнарының кадык камгалал килдистерииниң хүндүлел бижиктери-биле хөй катап шаңнаткан. Макталдыг ажыл — кижиниң аас-кежии. Чурттаганың үнези база ында.

Е. КАРА-ООЛ.

ПАССАЖИРЛЕР АРГЫШТЫРЫЛГАЗЫНДА ЧЕТПЕСТЕР

Ак-Довурак хоорай — улут бүдүрүлге төвү. Ооң чурттакчылары хөй. Барыын-Хемчик район девискээр талазы-биле улут. Чурттакчылыг суурдарның саны база эвээш эвес. Чонның аргышылгазының айтырыы мындыг байдалда чугула болгу дег.

Бо айтырыгны райкүүскомга-даа чугаалажып турган, А четпестер ол хевээр артпышаан. Ак-Довурак АТБ-зи чүгле пассажир аргыштырарының эвес, чүүк сөөртүрүнүң планын доктаамал күүсетпейн турар болгай. Хамык четпестерниң чылдагааны чолаачылар чедишпеэринден болуп турар деп тайылбырлаар боор-дур. Оон аңгыда септелгеде автобустар үр үеде туруп турар. Мону шиитпирлээр арга чок болганы ол ийикпе?

Аксы-Барлык. Дөң-Терезин суурларже автобус шуут чорбастаан. Район төвүнче ажыл-херек бүдүрүп аар дээн чон чорумал машиналар дозуп турар. Чайын болза чугээр ийик. Кыжын соокта мынчаар чорук чоруру черле берге. Чижээ, Хөнделең чурттуг Өлчей Монгуш үш-дөрт хонук иштинде чанып чадап каан.

Кызыл-Мажалык биле Ак-Довурак аразында автобус график ёзугаар чорбайн турар. Ажылчыннар, өөренниктер автобус доктаар черге соок боорга, «танцылап» турар. Ажылче баар үеде чон сыңышпастап турар. Мурнаан кижилер баштап кире бээр, кырганнар, чаш уругларлыг келер артып каар. Автобустуң саадаарындан хөй кижилер ажылдан озалдап турары чажыт эвес.

Кызылдан келген автобус 10 шак үезинде Ак-Довуракты автостанциязынга кээр. Таныыр улустуг кижилер харын ажырбас. Өске черден келген пассажирлер гостиницада хос чер чок болза, кайнаар баарыл? Вокзалдың эжинде кара шооча 6 шак чедерге-ле, астына бээр. Дүне оода дежурный кижи түге артпас түве ийик. Бергедеп келгенде келген аалчылар вокзал чанынга аай-дедир кылаштап хонардаа таварылгалар тургулаар. Вокзал ажылдакчылары эртенги шакта база озалдап келир. Мындыг таварылга ноябрь айда болган. Бай-Тайга районче баар дээн чон база-ла баар чер тыппас.

Ак-Довурак АТБ-зинде кижизидилге ажылы кошкак дээрзин дараазында фактылар бадыткаар. Күш-ажылдың сагылга-чурумуу өмында кошкак. Эзириктер сергедир черге 70 хире кижи хонган, 34 кижини прогул дээш үндүрген. Ажылчыннар чедишпес үеде оларны түге холга, ап, баш удур кижизидилге ажылы чорутпаанын? Түгле 9 айларда безин 100 ажыг кижи ажылдан үнеген.

Бүдүрүлгеде хөй-ниити организацияларын бо байдал дүвүретпейн турар. Тус-тус бригадалар аразында социалистиг чарыш барык чорбайн турар. Ажылчыннарны ажылга быжыглаар, оларның мергежилгини бедидер херекке кымнын-даа көскү киржилгези көзүлбейн турар. Чогум ажыглап болур курлавырлар бар. Түгле кадрлар-биле кижизидилге ажылын күштелдиргерин чедип алыр болза эки.

Районнуң чоңу пассажирлер аргыштырылгазын шиитпирлээр ирги деп идегел-биле манавышаан. Амдыызында вокзалда кара шооча хевээр. Орукта машина доскан кижилер эндерик...

Ш. САРЫГЛАР.
Барыын-Хемчик район.

БЕДИК ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ БОЛБУШААН

Бии-Хем районда «Саян» совхозтуң Сесерлигде хой-шулары мал кажааларын, чурттагга бажыңнарын чогуур өй-шаанда септеп, кышка хынамчалыг белеткенгеш, кыштаглап хонуткан. Бо кыжын хар чуга, соок чок, эртнеи ыштарны бодаарга чылыг. Малчын бүргүү бүгү тала-биле серемчилеттир болбас болза хорукок. Чогум ыштың чыыкылама соогу амгыыжында эгелеваан.

Совхозтуң малчыннарының тандыгылгазы эки. Мал чемнээ чедир четчиригелалы куду болур чоруктар бар. Ол чорук ажылга сагылга-чурумдам, бедик харыысалгадан кол хамааржыр.

Чамдык төрүүр хойлут малчыннар кажан хой төрүүр үези чедип келирге, кажаазының көрженин коптарып, хураган кажаазын чылыглап, септеп эгелээр. Ону баш бурунгаар белеткеп алган турар ужурлут. Ол база-ла харыысалга чок чорук.

Эрткен кыжын январь айның ортан үезинде бистиң бир малчынывыстың аалынга төрелдери аалдап келген. Оон аал иштиниң улузу хойларын чемгергеш, хураганнарынга чемнин каап бергеш, бажыңынче чорупканнар. Келген аалчылар-биле хөөрежип, арагалап эгелээннер. Аалчыларның арагазын ижип, малче сагыш салып, бодаар үүве кайда боор. билбестээже ишкеш ужуп калганнар. Эртенинде оттуп келгеш, кажаазын ажыдып, көөрге 25 хураган баскылажып өлген болган. Малчын кижи арага-дарыже сундукаш, мал-маганынче сагыш салбаска, ооң түнели ындыг багай үүвеге чедиргени олдур. Бир эвес малчын кижи бүргүү бодунуң ыяашкан ажылынга харыысалгазын бедидип, ылаңгыя төрүүр хойлут малчыннар хой ооллаашкыныының үезинде арагаже сундукпас болза, кижиден кижи дора эвес, хойдан хураганны ап болур. Ол түгле малчындан хамааржыр. База бир чижек. Кожавыс «Кызыл тараачын» совхозтуң малчыннарының хөөнүн күш-деңгилдези чер албас, арган боор. Чайгы семиртилге үезинде хөөн үргулларына кадартыр, ооң уламындан семиртилгези четпес, кышкы үеде бергедээшкиннерге таваржып турар. Кыжын чудап өлүрү хөй болуп турар. Ол база-ла күш-ажылга сагылга-чурумну сагывас, харыысалга чок чоруктуң уржуудур.

Сөөлгү чылдарда бистиң «Саян» совхозтуң малының ёзузы-бүрү чылдагаанындан өлүп хораар чоруу кызырылган. Ол чорук бисте күш-ажылдың сагылга-чурумунуң экижип бар чоруурунуң хе-речизи-дир.

Бистиң совхозтуң чамдык малчыннары бо чылын «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң хойжузу, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны И. Сафоновтуң ышпаанга арга-дуржулга солчуп чорааннар.

Ол малчыныың ажылжинден бистиң малчыннарывыс дыка хөйну көрүп, биляп алганнар. Ынчангаш, ол арга-дуржулганы ажылжинге ажыглаары чугаажок.

С. УДУМБАР.

УГААН-БОДАЛ БАЙЛАКТАРЫН—ЧОНГА

Совет кижилерниң угаан-бодал амыдыралын байлакшыдарынга, оларны бедик коммунистиг идеалдарга кижизидеринге чогуур салышкыныңа Россия Федерациязыныңың ураң-чечен интеллигенциязы киирип турар. Ооң херечилериниң бирээзи болза 1983 чылда РСФСР-ниң Күрүне шаңналдары-биле демдеглеттирген литература, ураң үүл болгаш архитектура чогаалдары бооп турар.

— Бистиң үежелеривистиң күш-ажылчы чедишкинineри. Ада-чурттуң маадырлыг эрткен үезии лауреаттарның ажылдарында чайынналчак илерээшкинин алган — деп, **РСФСР-ниң Министрлер Төвүлелиниң Даргазының оралакчызы Е. М. Чехарин** СЭТА-ныңың корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан. Литература талазы-биле М. Горький аттыг шаңналды Н. Благовка «Хүндүлүг даг» деп ному дээш тывыскан, ында шүлүкчүүнүң бедик патриотчу утка-шынарлыг чогаалдары кирген. «Ындыг харын» деп шериг тоожуларының чыындызы дээш шаңналды С. Баруздин алган. Ооң маадырлары каяа-даа совет кижиниң эң эки мөзү-шынарларын көргүзүп чоруур. Сураглыг эртемден-литературовед А. Овчаренкога «Горькийден Шукшинге чедир» деп ному дээш шаңналды тывыскан. «Мөңгеде доң чыдар черниң эрээни» деп романының автору — Ю. Рытхэу база бо чылдың лауреады болган. Чукчаларның болгаш орус революсчуларының эп-найыралы ниити демиселге канчаар тыптып, каңналганының дугайын ук романда чугаалап турар. Н. К. Крупская аттыг шаңналды чогаалчы В. Медведевке «Баранкинiниң фантазиялары» деп ному дээш тывыскан, ук номну элээдилериң угаан-бодал талазы-биле кижизидилгезинге тураскаатkан.

Музыка ураң үүлүнүң талазы-биле М. Глинка аттыг шаңналды композитор С. Слонимскийге болгаш Ленинградта опера болгаш балеттиң академиктиг биче театрының чогаадыкчы ажылдакчыларының болүүнге солун төөгү-романтиктиг утка-шынарлыг «Мария Стюарт» деп операны тургусканы дээш берген. Ыры ураң үүлүнүң талазы-биле лауреаттарның данзызынга кайгамчыктыг орус ыраажы Л. Зыкинаның болгаш Опера база балеттиң бурят академиктиг театрының ыраажызы Д. Дашиевтиң аттары немешкен.

Коми-Пермяк округтуң М. Горький аттыг драма театрынга А. Островскийниң чогаалын ёзугаар кылган «Снегурочка» деп шинiң тургузукчулары театр ураң үүлүнүң талазы-биле К. Станиславский аттыг шаңналдың лауреаттары болганнар. Революцияның баштынчызынга тураскаатkан эң эки чогаалдардан үзүндүлерни киирген «Лениниана» деп шии дээш шаңналды Чечен-Ингуштуң Х. Нурадилов аттыг драма театрының кол режиссёру М. Солцаевке болгаш ук театрның артизи М. Давлетмирзаевке тывыскан. Калининде ойнаактар театрының кол режиссёру В. Никитин сөөлгү чылдарда тургускан шиилери дээш база лауреаттың адын алган.

И. Репин аттыг шаңналдың адилекчилериниң отрядынга база чаа аттар немешкен. Олар болза жанрлыг чурулганың мастери В. Жемерикин, пейзаж чурукчузу П. Фомин, ол ышкаш база кайгамчык чараш кружева кылыларының Март 8 аттыг Киров фабриказының болгаш Дятьковскиниң хрусталь заводунуң чурукчулары бооп турар. «Совет чурулга ураң үүлү. 1917—1941», «Совет чурулга ураң үүлү. 1941—1960» деп ийи томнуг ажылы дээш бөлүк искусствоведтерге база РСФСР-ниң Күрүне шаңналын тывыскан.

Кино ураң үүлүнүң талазы-биле Васильев алышкылар аттыг шаңналды социалистиг моральдың чугула айтырыгларын көдүрүп турар «Эр кижилер» деп ураң-чечен фильминиң бөлүк тургузукчулары болгаш киржикчилери алган. «Синдикат-2» болгаш «Декабрьниң 20» деп хөй сериялыг ураң-чечен телевидение фильмнери Совет эрге-чагырганың дайзыннарынга удур ВЧК-ниң баштайгы хемчегериниң дугайын солун хевир-биле чугаалап турар. Ук фильмнерниң тырттырылга болүктери база Күрүне шаңналын алган. Камчатканың ажыл-ишчилеринге тураскаатkан бедик профессионал шынарлыг документалдыг кинолар дээш режиссёр-оператор Г. Лысяковка база Күрүне шаңналын тывыскан.

Чаа тудугларның архитектуразы дээш база Ярославльде Советтер шөлүнүң төөгүлүг ансамблин чаартып дооскаңы дээш архитекторлар, инженерлер болгаш тудутжулар бөлүүнге архитектура талазы-биле РСФСР-ниң Күрүне шаңналының лауреаттары деп аттарны тывыскан. Ленинград областтың Тосненск районунуң Сельцо суурында культура-спорт төвүнүң чаа комплекизи база хоорай-суурлар тудуунуң ураң үүлүнүң чедишкини болган. Ангара хемде Усть-Илимскиниң гидроэлектростанциязының архитектуразы база РСФСР-ниң Күрүне шаңналы-биле демдеглеттирген.

Бедик шаңнал-биле чергелештир Россия Федерациязының культура мастерлеринге чүректин ханызындан изиг байыр чедирбишаан, олар бистиң маадырлыг үевиске төлептиг чаа-чаа чогаалыкчы чедишкиннери-биле номчукчуларны, көрүкчүлерни, дыңнакчыларны моон соңгаар-даа өөртүр дээрииге бүзурелип Е. М. Чехарин түңнелинде илередээн.

(СЭТА).

ДАЙЫН ХАЛАВЫН ЧАЙЛАДЫР

Красноярск крайның Ужур районга төрүттүнген мен. Шаңга механик болуп ажылдап тургаш, дайынче эки тура-биле чоруткан мен. Оске сибиржилер дег, төрээн чуртувус — ССРЭ-же халдап келген дайзыныңың семээшкинин ойтур шаварыбиле фронтувуң мурнуку одуруунга дайылдажып турдум.

Москва дээш демисел эң чидиг болганын билир бис. Совет солдат бүрүзү чуртуң найысылалын камгалаар дээш амы-тынын харам чокка тулчуп турган. Ол тулчуушкунга аар балыглаткаш, 6 ай госпитальга чыттым. Ооң соонда 2-ги Белорус фронтуга дайылдажып турган мен. Борта мени партия хүрээлениңге дайын шөлүнге хүлээп алган. Ол хүн мээң сагыжымга уттундурбас. Ас-кежиктиң хүнү сеткилимге хевээр артып калган.

Дайынны караам-биле көрген болгаш, бо халап ам каптаваазын деп күзээр мен. Өлүрткен чаш уруглар, өртенип-хүюкталган хоорай-суурлар ам-даа караамга көстүп келир-дир. Совет чон 20 миллион ажыг кижизин оскунган болгай. Бис кажан-даа, кымга-даа кыжаныш чорбаан бис. Семеп келген дайзынчарга төлептиг харыыны берип келген бис. Мен бодум Берлинге чедир тулушкаш, ийи Кызыл Сылдыс орденнер-биле болгаш оске-даа медальдар-биле шаңнаттым.

Сөөлгү үеде империализминиң күштери социалистиг тургузугга кыжанып, Европа дииге бисче угланган чалгыныг ракеталарын болгаш «Першинг-2»-лерин тургузуп алган-дыр. Кижиже боо арныл келирге, кандыг хамаарылга тургустунуп келири кымга-даа билдингир. Бо харыысалгалыг үеде СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президимумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медеглели кончуг үезинде кылдыңган чугула документ болур деп бодап турар мен.

Мен № 14 механизация эргелелинге кол инженер болуп ажылдап тургаш пенсияже үнген мен. Бодум аныяктарның дагдыныкчызы мен. Оларның шериг-патриотчу кижизидилгезинге эвээш-биче-даа бол үлүүм кириштирип турар мен. Аныяктар-биле ужуражыышкыннарга барып, бодумнуң күш-ажылчы болгаш дайынчы эрткен оруумну чугаалап берип чоруур-дур мен.

Ф. ПЛОХОТНИКОВ,
Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, күш-ажылдың хоочуну.

«ВУР-га бүдүрген» маркалыг

БУДАПЕШТ. Венгрияның «Видеотон» бүдүрүлгезинге кылган техниканы Совет Эвилелинде калбаа-биле ажыглап турар. Ол заводтуң бүдүргени 400 хире саналга системаларын совет демир-орукчулар амгы үеде ажыглап турар. «ВУР-га бүдүрген» деп маркалыг техниканы ССРЭ-ниң демир-орукчулары, нефть тывыкчылары, геологтары шагдан бээр ажыглап келген.

Совет Эвилелиниң дөмейлешкек бүдүрүлгелери-биле «Видеотон» заводтуң кады ажылдажылгазы улам-на калбарып, боттарының дуржулгазын солчуп турар. Чижээ, акы-дуңма ийи чурттарның нефть тывыкчылары болгаш специалистери нефть база газ тывыжының автоматчыткан системазын кады ажылдап кылган.

«Видеотон» заводтуң продукциязының кол хереглекчизи Совет Эвилели болуп турар. Сөөлгү 10 чылдарда ССРЭ-ге продукция чорудуп бээрин ол будүрүлге чери 50 катап көвүдеткен. Бүдүрүлге күүлерин доктаамал улгаттырар арганы совет чатыглар заводка берип турар.

Чаа чыл бүдүүзүнүң садыы

ПРАГА. Калбак херегледдиң янзы-бүрү барааннарын чаа чыл бүдүүзүнде Праганың чурттакчылары садып ап турар. Ол барааннарның аразында каастаан шивилер, янзы-бүрү өңнүг лампалар база бар.

Чехословакияның найысылалының магазиннери боттарының ажылдаар шактарын узаткан болгаш садып алыкчыларга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Республиканың чиик үлетпүрүнүң бүдүрген барааннарын магазиннерде калбаа-биле садыглап турар.

«Приор» фирманың бүдүрүлгелериниң кылган барааннарын чүгле Прагада эвес, харын-даа чурттуң бүгү хоорайларында болгаш суурларында садыглап турар. Чоннуң калбак хереглел барааннарының оннуң бир кезиин ол фирманың садыг бүдүрүлгелери чонга бараалгадып турар. Ол садыг черлериниң чонга үүрмектеп садыглаар барааннары чүгле бо чылын безин 10 миллиард крон акша чедер. Прага хоорайның «Приор» фирмазы барааннарыны бүдүрериниң болгаш чонга садыглаарының депшилгелиг аргаларын калбаа-биле ажыглап турар.

«Приор» фирманың ажылдакчылары акы-дуңма социалистиг чурттарның бүдүрүлгелериниң байлак дуржулгазын ажыглап келген болгаш ажыглап-даа турар.

Шалыпчы тудуг

ГАВАНА. Чурттуң чөөн талакы девискээринде Моа хоорайның чанында Пунта-Горданың никель комбинады — Кубаның амгы беш чыл планының эң улуг болгаш шалыпчы тудугларының бирээзин. Ында тудутжулар 40 миллион песо акшаның ажылдарын шиңгээдип алган болгаш Кубага улусчу революцияның тимээнинден бээр 25 чылынга уткуштур социалистиг чарышты калбартып турар.

Комбинаттың дериг-херекселдериниң болгаш кол системаларының технологтуг шенелдезинге белеткел ажылдарын кылып эгелээн. Комбинаттың чылда төлевилел күүзүү 30 муң тонна никель болгаш кобальт концентрадын бүдүрер. Совет специалистериниң дорт киржилгезинбиле чогааттынган план ёзугаар комбинатты 1985 чылда ажыглалга киирер.

Пунта-Гордада комбинаттың тудуун куба-совет найыралдың улуг тудуу деп дүрүм ёзугаар адап турар. Хөй совет специалистер боттарының куба өңнүктери-биле кады ажылдап, дуржулгазын оларга дамчыдып берип турар. Моа хоорайны чурттуң өске хоорайлары-биле харылзаштырар орук тудуу амгы үеде улам-на калбарган. Комбинаттың чоогунга чаа аэропортту, ооң ажылчынналры чурттаар бажыңнарны, 300 орунныг эмнелгени, школаны, столоваяларны, почтаны, клубтарны тудуп турар.

Ажылчы чоннарның дыштаныр черлери

УЛАН-БАТОР. Тудугжуларның дыштаныр бажыңын Моолдуң найысылалының чоогунга тутkан болгаш чоокта чаа ажыглалга киирген. Хөй наът корпустарны бойдустуң чурумалдыг чараш арыг иштинге дерип кылган. Тудугжулар боттарының өг-бүлелери-биле кады ында дыштанып турар. Оларның бичии уругларынга яслини болгаш садты база дерип кылган.

Ажылчы чоннарның кадыкшылының болгаш эмнелгезиниң дугайында сагыш салышкын — Моолдуң Араттың революстуг намының болгаш күрүнеңиң социал политиказының чугула кезээ-дир. Саналторийлерниң болгаш дыштанылга бажыңнарының четкизи чуртта доктаамал калбарып турар. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларының чээрби беш хуузу чинеткен өртектиг путёвкалар-биле дыштанып турар. Күш-ажылдың инвалидтеринге болгаш хөй уругларлыг мелерге халас путёвкаларны берип турар.

(СЭТА).

СУРАГЖААН ЭКИПАЖТАР

ПУР. Краков хоорайның туругсугланын тоол-биле тайылбырлап турар. Шаанда Висла хем чанында суур чоогунга тумаанныгда бир маңгыс чурттап чораан. Эң-не чараш кыстарны ол маңгыс тудуп чиң келген деп тоол бар. Маадырлыг Крак деп кижи чедип келгеш, маңгысты өлүрген болгаш хем кыдыында Вавель беднииге хоорайны үндезилеп туткан. Ол хоорайны Краков деп адай берген дижир. Поляк улустуң хөй чүс чылдар дургузунда материалдыг болгаш культура эртинелерни чыып келген. Ук байлактарны Краков хоорайда кадагалап турар. Краковта рынок төвү бар. Ында национал музейни ажыткан. Буруңгу шагның чараш тудуглары хоорайда эвээш эвес. Чижээ, Ягеллонск университединиң 600 ажыг чыл бурунгаар тутkан. Польшаның улуг оглу болгаш эртемденни Николай Коперник ол университетке өөренип турган.

ЧУРУКТА: Краков рыногунуң шөлүнде тергелиг аътар экипажтары туристерниң кичээнгейин хаара тудуп турар.

ЦАФ —СЭТА-ның фотозу.

Социализмниң акы-дуңма чурттарында

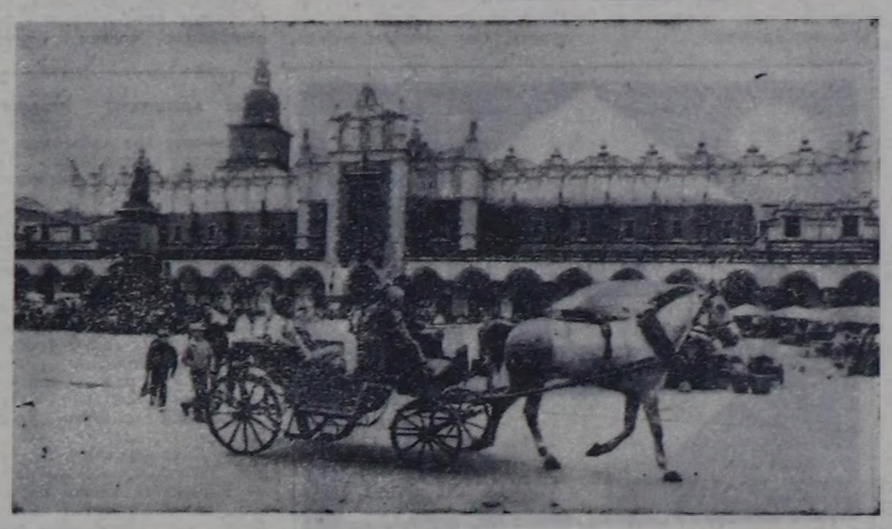

«АМЕРИК РАКЕТАЛАР ТУРБАЗЫН!»

БОНН. ГФР-ни баштайгы согуушкун кылыр америк ядролуг ракеталар салып үндүрер шөл кылдыр хууларынга удурланган чыскаалдар ол чуртка болуп эрткен.

«Першинг-2» болгаш чалгынныг ракеталарны Европага тургузарынга удур хөделиишкиннериниң делегей неделязының үезинде шак ындыг массалыг чыскаалдар, митингилер болгаш «тайбының вахталары» Барыын Германияның өске-даа хөй хоорайларынга болган. Барыын Германияда тайбың талалакчылары боттарының демиселин үргүлчүлээриниге шинтпирлинн база тодаргай илереткен. Олар «Першинг-2» деп ракеталарның баштайгы кезээн эккелген Мутлангенде АКШ-тың шериг баазазын элээш каш хүн иштинде бүзээлеп келгениер.

Коммунистер, социал-демократтар, «ногааннар» болгаш профэвилелдериниң төлээлекчилери АКШ-тың чаа ядролуг ракеталарын ГФР-ниң девискээриниң үндүрерин шинтпирлиг негээннер, ынчангаш олар Кассельге, Гисенге, Марбургка, Нюрнбергке болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга дайынга удурланган хөй кижи киржикчилиг чыскаалдарны эрттиргеннер.

«Ракеталар орнунга өөредилге херек», «Дүүн—Вьетнам, бөгүн—Гренада, даарта —Европа» деп лозуңнар туткан Мюнхенниң студентилери АКШ-тың администрациязын болгаш америк ракеталарны Барыын Европага тургузарын чөпшээрээн чурттарның чазактарын шыңгыы шүтүмчүлээн.

Дайынга удурланган чыскаалдарның киржикчилерин полицияның тускай отрядтары докпактар-биле соп, сут чаштырар машиналар-биле тарады сывырып турган. Ооң түңнелинде дыка хөй кижилер балыглаттырган. Ынчалза-даа эрге-чагырганың кадыг-дошкун хемчегери турзажок. Барыын Германияның тайбың талалакчылары боттарының демиселин үргүлчүлээринге белеп.

БАРЫЫН БЕРЛИН. «Першинг-2» болгаш чалгыныг ракеталарны Европага тургузарынга удурланган хөй муң кижи киржикчилиг чыскаал аңаа болуп эрткен. Ук чыскаалга коммунистер болгаш социал-демократтар, ажылчыннар болгаш студентилер, профэвилелдериниң активчилери киришкен. Олар: «Баштайгы согуушкун кылыр ядролуг чепсекке удур демиселди кошкатпас!», «Биске «першингилер» эвес, а ажылдаар черлер херек!» деп бижиктерлиг лозуңнарны тудуп алган чораннар.

Ооң соонда массалыг митингиге чүве чугаалаан кижилер баштайгы согуушкунуң америк ядролуг чепсээн Барыын Европа чурттарының девискээринден үндүрери дээш шимчээшкинге идепкейлиг киржирinче барыын берличилерни кыйгырган. Митингиниң киржикчилери Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттарының тайбыңга ынак даштыкы политиктиг утланыышкынын бедин-биле үнелээн.

СТОКГОЛЬМ. «Ядролуг чепсек чок Европа дээш!», «Чаа америк ядролуг ракеталар турбазын!», «Европаның соңгу чүгү ядролуг чепсек чок зона болур ужурлуг!». «Херээженнер тайбың дээш» деп организацияның, чурттуң өске-даа депшилгелиг болгаш хөй-ниити организацияларының эгелээшкини-биле дайын айыылынга удурланган факелдиг кылаш Швецияның найысылалынга ындыг лозуңнарның адаа-биле эрткен.

Ук кылаш Стокгольмнуң төп шөлдериниң бирээзинге митинг-биле доозулган. Аңаа чүве чугаалаан ораторлар НАТО-ның хара сагыштыг планнарынга, дайын айыылынга удурланган шимчээшкинни идепкейжидиринiң эргежок чугулазын айыткаш, Европа дииге ядролуг халаптың кыжаныынга удур, тайбыңны бижыглаары болгаш чепсегленишкинни дужүрери дээш демиселди калбартырынче чыылганнарны кыйгырганнар.

«Першинг-2» болгаш чалгынныг ракеталарны Европага тургузарынга удур хөделиишкиннериниң делегей неделязының үезинде швед хөй-ниитиниң дайын айыылынга удурланган массалыг чыскаалдары Гетеборгка, Венерсборгка болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга болуп эрткен.

ПРАГА. Америк ядролуг чаа ракеталарны ГФР-ге тургузуп эгелээнин доп-доораан ара соксадыын чедип алыр дээш ГСДП бүгү күжениишкиннерни кылыр деп, Германияның социал-демократтыг партиязының даргазы В. Брандт чехословак радиога интервьюзунга медеглээн. Ук чепсекти Барыын Европага эккелгенибиле чергелештир боо-чепсекти немей будүрериниң чаа үе-чадазы эгелээн, ооң айыылдыг үржуктарын баш бурунгаар тодарадыры берге.

Айыылдың улам улгадырын болдурбас дээш бүгү-ле хемчегерни алыр херек деп, В. Брандт чугаалаан. Кандыг ниитилел тургузутлуг турарывыстан болгаш кандыг шериг эвилелинге кирип турарывыстан хамаарылга чокка Европага кады ажылдажылганың перспективазы ыяап-ла турар ужурлут.

(СЭТА).

«СИРИЯ ИМПЕРИАЛИСТИГ АЛБАДААШКЫНГА ЧАГЫРТПАС»

ДАМАСК. (СЭТА). Америк империализминиң Чоокку Чөөн чүкте агрессчи политиказынга удурланган массалыг чыскаал Сирияның найысылалынга болуп эрткен. Араб чурттарының шитики херектеринге Каттышкан Штаттарның боо-чепсектиг холгаарлаашкынын, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демиселдерин удурлаар удур империализминиң болгаш сионизминиң сүлчээлерин буруу шапкан лозуңнар туткан хөй-хөй кижилер хоорайның кудумчулары болгаш шөлдери-биле эрткен.

Ук чыскаал улуг митингбиле доозулган. Митингиге чүве чугаалаан Араб социалистиг катап тургузуушкун партиязының чиңгине секретарының оралакчызы М. З. Машарика Сирияга, Ливанның национал-патриотчу күштеринге болгаш Палестин революциязынга удур угланган америк-израиль агрессчи сүлчээни шыңгыы шүтүмчүлээн. АКШ биле Израиль араб чурттарның хамаарышпас чоруун болгаш национал тускай догуннаашкынын базынган дужүп беримчи шинтпирни биске чыгаарын оралдажып турар деп, ол айыткан. Сирия империалистиг албадаашкынга чагыртпас, америк шериглериниң өнчүк-чөңгээлери болгаш Израильдиң агрессчи чимзеннишкиннери оны коргудуп шыдавас. Сирий улус болгаш ооң чепсектиг күштери бодунуң республиказының девискээрин, ооң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап шыдаар деп, М. З. Машарика онзалап демдеглээн.

Чурттуң удуртулгазының чорудуп турар антиимпериалистиг угланышкынын детказын медеглелди митингиниң киржикчилери хүлээп алган. Империализминиң, сионизминиң болгаш оларның эвилелчилериниң Чоокку Чөөн чүкте айыылдыг сүлчээзинге удур демиселди уламчылаарынга боттарының шинтпирлиин олар илергейлээннер.

ЧИДИГ ЧӨРҮЛДЭЭЛЕР БАЙДАЛЫНГА

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң министрлер төвүлелиниң ийи сессияларының Бельгияның найысылалынга хары угда ажыттынган. Балык ажыл-агый министрлериниң деңнелинге ажыттынган сессияга ниитилежилгеде балык тывыжының айтырыгларын, үлетпүр министрлериниң деңнелинге ажыттынган сессияга — «Ниити рыноктуң» металлургия индустриязында байдалды чугаалажып көргеп. Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң чурттарының аразында чидиг чөрүлдээлер ол ийи сессияларның үезинде илереп келген.

Соңгу далайга балык тывыжының айтырыгларын Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң министрлер төвүлели чартык чыл дургузунда шинтпирлеп чадаан. Соңгу далайга балык тывыжының талазы-биле чактыс аай политика ниитилежилгеде чок болуп турар.

Европаның экономиктиг ниитилежилгезинде кирип турар он чурттарның күүсекчи органыныңың — Европа ниитилежилгелериниң комиссиязының саналдаан хемчегерлерин үлетпүр министриниң сессиязында чугаалажып көөр. ЕЭН-ниң металлургия үлетпүрүнде кризисбиле демиселдиң хемчегерин комиссия саналдаан. Бо айтырыг талазы-биле чидиг чөрүлдээлер база илереп келген.

КИРКПАТРИКТИҢ ЧУЛЧУРУУШКУНУ

ДЕЛИ. (СЭТА). АКШтың КНО-да доктаамал төлээлекчизи Джин Киркпатрик хөгжүп орар чурттарны шүтүмчүлээринге күзелдиг болуп турар. «Хөгжүп орар чурттар Р. Рейганның политиказынче халдап. АКШтың чаагай адын бужартадып турар» деп, ол чоокта чаа чулчуруп чугаалаан Американың Каттышкан Штаттары Гренадага удур дээрбечи халдаашкынны кылган, революстуг Никарагуага удур өнчүк-чөңгээлерин соксатпайн турар. АКШтың КНО-да доктаамал төлээлекчизи Киркпатрик ам хөгжүп орар чурттарны иүүлдеп эгелээн.

Америк дипломаттыг албан черинiң ажылдакчызы Ричард Джексонnуң «Каяда-даа каттышпаан чурттар. КНО болгаш улуг күрүнелер» деп ному эрткен неделяда парлаттынган. Каяда-даа каттышпаан 64 чурттарның КНО-да доктаамал төлээлекчилеринге Киркпатриктиң ийи чыл бурунгаар бижээн чагаазын номга киирилде кылдыр парлаан. Хөгжүп орар чурттар, каяда-даа каттышпаан күрүнелер Каттышкан Штаттарның политиказынче хөлегени «оңтап» турар деп, Киркпатрик иүүлдеп бижээн.

АКШ-ТА РАСИЗМ

АКШ-та полицейжилериниң каржы хөделиишкинineри шагда-ла ниити националдың чидиг характерлиг айтырыы болуу берген. Ылаңгыя кара кештиг американнарга—негрлерге удур дерзин хөделиишкиннерни полицейжилер кылып турар. Боттарының хамааты эргелери болгаш хосталгалары дээш демиселдиң турар негрлерге удур суд полиция органнары дем-биле хөделип турар. АКШ-тың улус хоорайларында эр негрлериниң ортаа кезиин хөрүдээшкынынарга таварышпас турганын «Рэнд корпорейшн» деп шинчилел организациязының парлаан ниетке келинде демдеглээн.

Негрлерге хамаарыштыр эң-не каржы шинтиелдерни америк судтар үндүрүп турар. АКШ-тың мурнуу талазы штаттары — америк реакцияның болгаш расизминиң турлаа-дыр. Ынчангаш негрлерни шаажылап өлүрер дугайында хөй шинтиелдерни ол штаттарның судтары үндүрүп турар.

ЧУРУКТА: сөөк-язы ылгай көөр чорукка удурланган Бирмингемниң (Алабама штат) негрлерин полицейжилерниң каржызы-биле хилинчектеп турарын көргүскен чурукту «Шпигель» журналга парлаан.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БҮРҮН ДЕТКЭЭН

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). **СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президимумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелин Кампучиниың партиязы, чазаа болгаш улузу бүрүн детkиишаан, ССРЭ-ниң база социалистиг өске-даа чурттарның айыыл чок чоруун хандырарынче угланган ук Медеглелде хемчегерни чүүдүт деп сагын турарын Кампучиниың Улусчу-революстуг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Кампучия Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Хенг Самрин Кампучиниың СПК деп информация агентилелиниге интервьюзунга медеглээн.**

Американың амгы администрациязы агрессчи империалистиг политиканы чорудуп, боо-чепсекти эдээре бүдүрерин күштелдирип, кижи төрелгетенин ядролуг халапче чыгап турар деп, камнучы удуртукчу деңдеглээн. Ю. В. Андроповтуң Медеглели АКШ-тың администрациязының болгаш НАТОның өске-даа чурттарының дайзызырак базыныларына чогуур үезинде кылган аргежок чугула харыы боон турар. Совет Эвилелиниң ап турар камгалал хемчегери шериг-стратегтиг деп байдалды АКШ-тың үрээрин болдурбас, тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун камгалаар сорулгалыг.

Кампучияның улузу империализминиң болгаш реакциянның күштериниң агрессчи чимзеннишкиннерин үзеринге болгаш оларга удур туруштуг демисежиринге белеп деп, Хенг Самрин онзалап демдеглээн.

Д. ОРТЕГАНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). **Бир эвес АКШ бистиң чуртувусче халдаарын оралдажыр болза, бүгү никарагуа улустуң шинтпирлиг удурланышкынынга ол таваржыр апаар деп, Национал хосталганың сандиножу фронтузунуң национал удуртулгазының кежигүнү, Никарагуаның национал патап тургузуушкун чазааның удуртукчу төвүлелиниң координатору Даниэль Ортега парлалга конференциязынга медеглээн.**

Сандиножу чазак чурттуң бүгү чурттакчыларының эргеажылынга дүүштүр политиканы чорудуп турар деп, Никарагуаның удуртукчузу демдеглээн.

Национал хосталганың сандиножу фронтуну 1985 чылда соңгулдаларны эрттирер дугайында шинтпирни бадыткап турар деп, Д. Ортега дыңнаткан. Ол соңгулдаларга чогуур назылыг бүгү хамаатылар киржир. Соңгулдалар үезинде чурттуң хамаатыларынга кандыг-даа кызыгаарлаашкынnар турбас. Никарагуаның политиктиг амыдыралын улам-на демократчыдар талазы-биле хемчегерни амгы үеде боттандырып турар. Ынчаарга Рейганның администрациязының агрессчи хөделиишкиннери Никарагуага деп-шилгелиг чаартылгаларны боттандырарынга моондактап турар.

Самагалдайда уругларның музыка школазының хореография клазында 30 ажыг уруглар өөренип турар. Оларга башкызы О. К. Донгак хөй танцыларны өөреткен. Уруглар районнуң Культура бажыңының чанында агитбригаданың концерттеринге киржип турарлар. Бичии чаштар алызында барып ёзулуг артистер болу бээр чадавас.

Хореография башкызы О. К. Донгак боду Кызылдың хоорай ансамбдиниң танцы бөлүүнге беш чыл чедир ойнаан. Ол ам 16 кижиден тургустунган танцы бөлүүн удуртуп турар. Районнуң уран түүл коллективтери сөөлгү чылдарда үш зона, бир бүгү-эвилел конкурстарынга лауреат болганы көдээ культура ажылдакчыларының күженишкинниг ажыл-ижиниң херечизи болур.

ЧУРУКТА: танцы башкызы О. К. Донгак уругларга чаа шимчээшкиннерни өөредип турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Уран чүүлдүң кижилери

«ЫРЫ – ЧАЛГЫНЫМ, КҮЖҮМ, ЧОРГААРАЛЫМ»

— Уйанчыг, тааланчыг аллганы мен ачамның ырлаарындан дыңнаан мен. Деңдуң билип келиримге-ле, ачам аът баштыг игилин хоюңнадыр ойнап орган ышкаш чүве. Игилдиң үделгези-биле узун-узун кылдыр ырлаан ачамның хойнуңа ора, бо-ла удуп каар турган мен. Бирле катап улус чок черге игилди ап алгаш шенеп көөрүмге чөгенчиг үннер үнер болган. Ачам ойнап орда көөрүмге, амыр дег сагындырар болгай — деп, Хүреш-оол Дамба сактып чугаалаар.

Бичии оол бүдүү игил чазап алгаш турган. Оозун адазы көргеш, мактап, чаа игил чазап бээрин аазаан. Өзүп келгеш, ёзулуг игилди кылып тургай сен аан, амдыызында сеңээ мен дузалажыйн, ооң соонда ойнап база өөренип аар сен деп, ачазы ынчан чугаалаан.

Шүй суурнуң чурттакчылары кежээниң-не Шевер Дамбаның бажыңынга чыглып келгеш, ооң игилге ойнаарын, ырлаарын дыңнаар. Музыкага салым-чаяанныг болурундан аңгыда, ол коңчуг шевер кижи чораан. Чазаныр, узаныр. Суурнуң баштайгы бажыңнарын ол тудушкан.

Ооң оглу Хүреш-оол адазының ырга, хөгжүмге ынанышылын дөзеп алган. Ол үеде Бай-Тайгага допшулуур кончуг нептереңгей турган. Хүреш-оол баштай игилге, ооң допшулуурга ачазындан дудак чок ойнап өөренип алган. Ачазы сонуургаачал, уран чүүлге хандыкшылдыг оглунга гармошка база садып берген.

Хөгжүм хережелдеринге барык шуптузунга ойнап билир болгаш Хүреш-оол Дамба өөреникчи турган, уран чүүл көрүлдезинге идепкейлии-биле киржип турган. 7 класска ол бодунуң сөзүнге «Айлаң кужум» деп ырыны бижээн. Ону ол бодунуң үделгези-биле күүседип турган. Башкылар-даа, адаиелер-даа, чаңгыс классчылары-даа ону композиторуныс дээр апарган.

Чоң эйдээр эвес, ол аналда шола эвес болган, ёзулуг салым-чаяанны эскергени ол. Ол үеден бээр Хүреш-оол Дамба баштай композитор болган боллумза деп күзеп, ооң соонда күзелди чедип алырынче хүн бүрү бүгү күжүн угландырган дизе чазыг болбас.

Баштайгы базым кылдынган. Ол Кызылдың уран чүүл училищезининң теоретиктиг салбырынга өөренип кирип алган. Билиг-биле бодун чепсеглээри чугула дээрзин ол баштай шевелде ажылдар үезинде билген. Училищеге өөренип тургаш, ол 2-3 ырны чогааткан. «Айлаң кужум» деп ырызын башкызы Алексей Бөктаевич Чыргал-оол таарымча чок черлерин эткеш, фортепианога ойнаптарга. Хүреш-оол Дамба таалал-биле дыңнаан. Оон бээр башкызы өөреникчизиниге үргүлчү дузалаар, арга-сүмезин бээр апарган.

Новосибирскининг консерваториязынга доцент Г. Н. Ивановтуң класынга өөренип турган. Ону дооскан соонда, ол улуг хемчээлдиг хөгжүүрү жанрларга музыка чогаалдарын бижип эгелээн. Ол бодунуң дооскан училищезинге башкылай берген. Музыкага хандыкшылдыг кылдыр аныяктарны кижизидип, чаа талантыларны дилеп-тыварынга болгаш ооң сайзыраарынга улуг деткимчени ол көргүзүп келген.

Композиторнуң аялгалары амоционалдыг чаагай аянышнчи сынныккен, тыва улустуң лириктиг болгаш эпос чогаалдарынга чоок болуп турар. Ооң бижээн аялгаларын Новосибирск, Алма-Ата, Москва хоорайларга ойнаан. Сөөлгү чылдарда фортепианога пьесалар, симфония оркестрынге сюиталар, хылдыг хөгжүмге болгаш оркестрге аялгалар бижиттингеп. Ол хөй ырларның аялгазын чогааткан. Чогаалчылар болгаш өске-даа уран чүүл ажылдакчылары-биле быжыг харылзаалыг.

Хүреш-оол Дамбаның чогаалдары бот-боттарынга дөмейлешпес, чогаал бүрүзү чаа утка, чаа интонация сынныккен болгаш музыка бүрүзү онзагай дыңналыр. Композиторнуң бижээн чогаалдарының чүгле саны көвүдеп орар эвес, шынары база акыжып турар. Ооң тыныгыры, чүткүдүү, кызымаа дилээшкиннер кылырынга деткимчелиг. Ынчангаш, ооң чогаадыкчы ажылын бедии-биле үнелээш, аңаа комсомолдуң 60 чылында Тываның комсомол шаңналының лауреады деп бедик атты тывыскан.

Дыңнамсанчыг, тааланчыг аялгалар улут сценаларга, көдээ клубтарга, агитбригадалар концерттеринге чаңгыланыр. Уран чүүл коллективтериниң репертуарларындан ооң чогаадары черле дүшпес. Чүте дизе ооң музыказы сеткилинден үнген, амыдыралчы болгаш хей-аът киирикчи. Композитор ыры — чалгыным, күжүм, чоргааралым деп чугаалаар. Бо дээрге мергежилиниге бердинген, ажылгыр кижиниң сестери болур.

Л. ИРГИТ.

ТООРУКТААН АДЫГЛАР

Ыдакшыл тайгазынга күзүн аңнап чорааш, тооруктаан адыгларны ылап-ла караам-биле көрген мен. Кады чораан эжим база-ла Александр Тавакмай чүве. Бүзүревес болзуңарза, оон айтырып болур силер.

Ынчан Кызыл хоорайның дыштанылга парыгының дужунда Каа-Хем кежир чурттап турган Чүлдүк ашактың ийи аъдын мунуп чораан бис. Мен сарыг аътка пат-ла чанчыгып калган кижи мен. Ак майыктыг араазай кара малды даңгаар эжим мунар.

Олча-омактыг чаныл орган бис. Үстүү Шивилигниң иштинче дүжүп кирер дээш, даг кырынга чортуп келген бис. Аңчыларның чанчылы черле ыңдыг, бедик черге келгенде, ылап-ла доктаар, харанып, көрдүнер. Аң бар, чогу хамаан чокка ыңдыг.

Даг кырындан харап көөрүвүске, адаавыста кертилеште чадаң пөштер аразында ийи адыг кылаштажып тур. Оларже кимзээш, эжим карактарын сыгырартыр хүлүмзүрей-дир. Дириг амытаннардан адыг, бөрү, чыланы кижи черле хөлзээлин чок көрүп албас чүве болгай, а бо удаада мээң чүрээм серт-даа диведи.

— Тооруктаан адыглардыр — деп, Тавакмай менче сымыраны-дыр.— Бичии көрээлем — деп, эжимге сүмеледим.

Аъттарывысты зэй соккаш, ажыт черге өртей баглагылап каапп, даг бажынга дүүккаалап олур бис.

Тайга тазының ыяжы черле чавыс, чадаң болур чүве. Пөштерниң тооруктарынга аъттыг байтыгай, чадаг кижи холуп чедир сүнүп турар. Харын чамдык чадагай дөңнерде пөштер күштүг хат аайы-биле черде мырыңай чытнылапкан болгулаар.

Ийи адыг ыңдыг пөштер аразында чорун тудулар. Бирде чиде-даа бергилээр, чамдыкта көстүп-даа келгилээр. Тооруктың дүжүрери оларга берге эвес болду, ийи бут кырынга туруп алгаш, шөлээн чыып ап турдулар.

— Көрдүң бе, чаңгыс черде бөлүп ап турлар — деп, эжим сымыраны-дыр.

Чоң эйдээр эвес, ол аналда шола эвес болган, ёзулуг салым-чаяанны эскергени ол. Ол үеден бээр Хүреш-оол Дамба баштай композитор болган боллумза деп күзеп, ооң соонда күзелди чедип алырынче хүн бүрү бүгү күжүн угландырган дизе чазыг болбас.

Баштайгы базым кылдынган. Ол Кызылдың уран чүүл училищезининң теоретиктиг салбырынга өөренип кирип алган. Билиг-биле бодун чепсеглээри чугула дээрзин ол баштай шевелде ажылдар үезинде билген. Училищеге өөренип тургаш, ол 2-3 ырны чогааткан. «Айлаң кужум» деп ырызын башкызы Алексей Бөктаевич Чыргал-оол таарымча чок черлерин эткеш, фортепианога ойнаптарга. Хүреш-оол Дамба таалал-биле дыңнаан. Оон бээр башкызы өөреникчизиниге үргүлчү дузалаар, арга-сүмезин бээр апарган.

Новосибирскининг консерваториязынга доцент Г. Н. Ивановтуң класынга өөренип турган. Ону дооскан соонда, ол улуг хемчээлдиг хөгжүүрү жанрларга музыка чогаалдарын бижип эгелээн. Ол бодунуң дооскан училищезинге башкылай берген. Музыкага хандыкшылдыг кылдыр аныяктарны кижизидип, чаа талантыларны дилеп-тыварынга болгаш ооң сайзыраарынга улуг деткимчени ол көргүзүп келген.

Композиторнуң аялгалары амоционалдыг чаагай аянышнчи сынныккен, тыва улустуң лириктиг болгаш эпос чогаалдарынга чоок болуп турар. Ооң бижээн аялгаларын Новосибирск, Алма-Ата, Москва хоорайларга ойнаан. Сөөлгү чылдарда фортепианога пьесалар, симфония оркестрынге сюиталар, хылдыг хөгжүмге болгаш оркестрге аялгалар бижиттингеп. Ол хөй ырларның аялгазын чогааткан. Чогаалчылар болгаш өске-даа уран чүүл ажылдакчылары-биле быжыг харылзаалыг.

Хүреш-оол Дамбаның чогаалдары бот-боттарынга дөмейлешпес, чогаал бүрүзү чаа утка, чаа интонация сынныккен болгаш музыка бүрүзү онзагай дыңналыр. Композиторнуң бижээн чогаалдарының чүгле саны көвүдеп орар эвес, шынары база акыжып турар. Ооң тыныгыры, чүткүдүү, кызымаа дилээшкиннер кылырынга деткимчелиг. Ынчангаш, ооң чогаадыкчы ажылын бедии-биле үнелээш, аңаа комсомолдуң 60 чылында Тываның комсомол шаңналының лауреады деп бедик атты тывыскан.

Дыңнамсанчыг, тааланчыг аялгалар улут сценаларга, көдээ клубтарга, агитбригадалар концерттеринге чаңгыланыр. Уран чүүл коллективтериниң репертуарларындан ооң чогаадары черле дүшпес. Чүте дизе ооң музыказы сеткилинден үнген, амыдыралчы болгаш хей-аът киирикчи. Композитор ыры — чалгыным, күжүм, чоргааралым деп чугаалаар. Бо дээрге мергежилиниге бердинген, ажылгыр кижиниң сестери болур.

Л. ИРГИТ.

Мен баштай бүзүревээн мен. Тавакмайның артиснил олурары ол-дур деп бодаан мен. Элээн үр хайгаарал олурарывыска, шынап-ла ындыг болду: дүжүрүп алган тооруктарын хөрээнге куспактап алгаш, ийи буттап кылаштап келгеш, чодур пөш адаанга бөле төп ап турдулар. Шак ынчаар шудургу-ла ажылдадылар. Дураннарывыс тудуп алгаш, ылап көрүп олурдувус. Пөш дөзүнде чыгган тоорук шоодай ажыг чыгыы оваалаңы берди.

— Хары угда чиир дээнери ол-дур аа? — деп, эжимге сымырандым.

— Оожум, оожум — деп, Тавакмай мени чавыра-дыр.

— Ам-даа көрээл, канчаар-лар эвес?

Болзуң деп бодааннары ол боор, ийи адыг чыып алган тооруунуң чанынга иээп олуруп алдылар. Кузуун-даа чиведилер. Оон элээн сүмелешкен дег болган соонда, ийи тарай кылаштажыптылар.

— Чоргуннар харын — деп, Тавакмай амырап чугаалай-дыр. — Белеп тооруун үптеп алыр бис.

Тооруун үптедири кайда боор ийи адыг дораан дедир чоруп олур. Бирээзи эктинде, деспи дег, калбак даш чүктеп алган, өскези, бала дег, чолдак будук эккелди. Мырыңай аазады бердивис.

Бир адыг калбак дажын черге кончуг эптиг салгаш, ооң кырынга тооруктарын тудуп бээрге, өскези чодур чудуу-биле чууруп-ла эгеледи. Ужу-биле соктап-даа турар, хирээлей дүрбүп-даа турар.

Бис дээрге дураннарывысты характарывыста чыпшыр туткулап алган, ыгыйгылай берген олуруп-ла тур бис. Адыглар ажылдап тургаш, тооруун чаңгыс-даа катап аксынга дээртпеди. Кончуг-ла чурумнуг амытаннар чораан.

Шак чыгыы үрелдежип келгеш, адыглар тооруун калбак дашка дөгерезин чуруп алдылар. Ам-на чип эгелээрлер боор. Чок, ажыл ам-даа доозулбаан болду.

Тайга тазы кезээде ыңдыг, салгын черле үзүлбес. Оон кедерезе хадыыр, чаар. Чайын безин хар үрупкаш баар.

Ам ийи адыг турупкаш, чууруп алган тооруун хатка каап эгеледи. Холдары-биле каш адыштааш саарарга, тооруктуң калбак кирбиктерин ийинче хат аайы-биле эстеп чоруп турдулар. Хат намдай бээрге, кезек манап алгаш, оон салгын чедип кээрге, катап-ла хайын турдулар. Ол хүн шыырак салгынныг болганы-биле тоорук арыглаар ажыл адыгларны үр тутпады.

Ажылын дооскаш, ийи адыг ам-на шөлзөн дойлап эгеледи. Улуг адыг тоорук сайын адыштарынга олуй-солуй үрбүшаан саргылааш, арый бээрге, оозун бичиизининг аксынче урардаа.

— Бичиизи ыйгы-дыр — деп, Тавакмай сымыранды. — Кадайынга ынаан көрбес сен бе, кижилерден артык. Бисте ындыг эвес ийик чоп, чемниң түгээр дээжин ашаанның аксынче сугар.

Бистиң чанар орувус түгле адыглар таварып бадар турган. Оон өске арга чок. Ам канчаар, ындыг найыралдыг амытаннарны канчап доюлдурар боор, ийи адыг чемненип алгыже, даг бажынга доңуп орган бис. Чаптап-даа, чарашсынып-даа мага хандывыс.

Адыглар боттары чоруй баарга, аъттарывыс чедип алгаш бадыптывыс. Сонуургаш, дораан-на адыглар дойлаан черге келдивис. Кылаң ажыл болду. Бичиндаа чидириг чок. Пөш чочагайларында чаңгыс борбакдаа тоорук арттырбаан.

Оон ыңай эскербейн барган болдувус. Тоорук арыглаан черде калбак даш биле чолдак будук чок болду. Олбо дилеп көөрүвүске, чодур пөш адаанда кончуг камныг шыгжал каан чыдырлар. Кайгамчык-ла ажыл-агыйжы адыглар чораан, оон даарта деп хүнүң билир.

Адыларның ажыл-херээн магадап көргеш, оон ыңай чаныпкан бис. Оруккa алдеп-зэнги бодаалдар бажыңга кирип чорду: кижилер кандаай чоор, чазын тарылга доозулган соонда, каң-кадык андазынар шөлдерге чыткылап каар, күзүн дүжүт ажаан алдыган соонда, бүдүн комбайнар безин ховуларга тургулап каар...

К. КУДАЖЫ.

ТЫВА ТЫВЫЗЫКТАР

Дээрингге чоруур аъдым,
Делбидайдеп ырлаар аъдым
Кудайынга чоруур аъдым
Кударады киштээр аъдым.

Аар ийде
Аалымны.
Баар ийде
Мен көрдүм.

Уран кыстар
Узадып шөйдү
Шевер кыстар
Четчелепти.

Ыяш хааржактың иштинде
Шил бажың.

Шил бажыңның иштинде
Саазын бажың.

Саазын бажыңның иштинде
Кижи.

Даг бажында
Даш чудурук.

О. ДАРЫМА чыып бижээн.

Кадайынга дузам кончуг...
Садыг баарда эдерер мен,
Хамык барба долу-даа бол,
Сарыын чорда, аарзыныкс мен,
Ыйба хүл дег, чингеш кыныкыр,
Ыкакшылдың күжү ыдыг...

Г. МАКАРОВТУҢ чураан чуруу.

СТАРШИНА

Эрес-дидим демиселдиң херечизи
Эдилээни медальдары
хөрек долган.
Старшинаның — маадырның
оглу чок деп
Ынчан баштай көңгүс
черле биябес турдум.
Частың айы төңүп турда
келген кезек
Чыскаалыпкаш туруптарга,
ыржым-на баар.
Чаңгыс-ла оон күштүг үнү
айтыышкын бээр.
Шыпшың өттүр доңгун-
доңгун дыңналгылаар.
Үш чыл дургу
старшинага өөренип,
Үевис дег, чугаалажыр
апарган бис.
Үдеп тура, үнү сирлеш
диген соонда,
—Үе-үе бижип турган.
оолдарым — дээн...
Чаныл келгеш
старшинамны, төрелим дег,
Сагыыштың чагаа бижип
чоруткан мен.
Ада-чурт дээш бажын
салган ачам эжи
Адам болган —аас-кежиин
ынчаар тыптым.

Евгений АНТУФЬЕВ.

СЕРЭЭЖАВ — МООЛДУҢ КЫЗЫ

Жавхлант тейиң кырын
орта
Чайгы кежээ
таныштывыс —
Улнастайның эргий көргеш,
Ужурлуг-ла хүлүмзүрдүң.
Сэрээжав, Серээжав —
Моолдуң кызы
Сеткилимге чырып артып
калдың.
Чиңгир шыгын сүрүг
шыпкан.
Чигзестей хем
мөңгүнелген.
Хоюг үңүң уян арыг,
Холуң туткаш, ырлап
бердиң.
Серээжав, Серээжав —
Моолдуң кызы
Сеткилимге чырып артып
калдың.
Соокан чүрек одун
хойлаап,
Соңгу чүкче ырай бээр
мен.
Кызыгаарлар үзе кирбес
Кыйгыржып кээр ырывыс
бар.
Сэрээжав, Сэрээжав —
Моолдуң кызы
Сеткилимге чырып артып
калдың.
Дээрде шашкан
Оттонтэнгэр,
Делгем хову ырак-даа
бол —
Акы-дуңма найыралдыг
Аалдажып кээр кожалар
бис.
Сэрээжав, Сэрээжав —
Моолдуң кызы
Сеткилимге чырып артып
калдың.

А. АРАПЧОР.

ӨРТЭЭЛ

Кирер эжиин дуглай тыраан вагоннарның
Хирлиг чыды ырактан-на думчукка дээр.
Дужа-хелбе хыйланганының анчыг сөзүн
Дутуйларның шаккылашкан даажы базар.
Дамыр ханның үзүктел чок согары дег,
Өөр дугуй соксаал чокка чүгүрүп кээр.
Талыгырже ужугункан кожугларны
Өртээл черден үр-ле үдеп тургулаар мен.

Борис ПРУДНИКОВ.

Силер кырганнарны канчаар көөр силер?

Даштыкыдан шокар медээлер

Нью-Йоркта аныяк социолог Пат Вильямс неделя дургузунда кырган кадай кылдыр кеттинип алгаш, чоруп келген. Багай хеп кеттингеш, ырган тудалыг даңгыыш алгаш, кудумчуларга кылаштап, хоорай транспортунга чоруп, чүү-хөө чүве садып ап турган. Ооң шенелдезининң алыс соруглазы — кырганнарны американнарның канчаар көрүп турарын, аргажок кырган кижиниң боду кижилерниң кандыг аажызын болдурар бээрин шинчилеп көөрү. Ол үезиниң дургузунда кижилер олче ийи катап халдааннар, ийи катап ооң сумказын ушта сога бергеннер, бир катап эттээнер. Ооң сөзү-биле алырга, түгле такси чолаачылары ону кээргеп, чедер дээн черинге халас чедирип турганнар.

Телелупа

«Лоева Опта» дээр барыын-герман фирма бир янзының улгаттырар шил-биле хандыртынган телевизорну кылып үндүрген. Кижи бодунуң күзээни-биле көргүзүп турар кадрның ортаакы кезээн 30 катап улгаттырып ап болур. Ол тургузуг болза, артистиң оюнун, футбол маргылдаазының үезинде хаалгаже атакалаашкынны кичээнгейлиг көөр арганы берип турар. Ол болза телевидение техниказының хөгжүлдезинде чаа базым.

«Мени Спутник» дээр»

Сөөлгү үеде Индияда даштыкы аттар калбаа-биле ажыглаттынып турар. Оларның чамдыктары бо: Сузуки, Пинки (англилеп «кызыл-хүрен»). Бюль-Бюль (сыгырга), Саша (уругларга), Джеки, Аполло, Рейнбоу (англилеп «челээш»). Эртемниң амгы үеде чедишкиннери индийлерге Спутник, Квазар деп аттарны берген. IX Азия оюннарының соонда, Аппу деп ат нептерзөн, ол болза «Азиада-82-ниң сагыызыны чаап оглуун» ынча деп адап турган.

Индий лингвистерниң көрүп турары-биле алырга, даштыкы аттарны хереглээр чорук ниитилеядиң каста тургузугдан адырлырынга дузалыг депшилгелиг угланыышкын болуп турар, чанчыл болган индий аттар болза, кижиниң кандыг кастага хамааржып турарын болгаш төрүттүнген черин айтып турар.

Суг тывыкчызы

Моолдуң Төп аймааның Бүрен сумузунуң малчыны Р. Доржпалам суг тывар кайгамчык чоруу-биле чонунга алдаржып турар. 1966 чылда суг үнүп болур черлерни ол ажыткан, бодунуң холу-биле он ажыг кудуктарны ховуларда казып үндүрген. Кудук казып үндүрер черлерни тывырынга ооң хайгаараачалы, бойдусту билири, ажылгыры дузалап турар. Ирис, аза-огу, чиңгис үнүп чыдар черлерниң суу ханы эвесте чыдар дээрзин дуржулга көргүскен. Үнүп келир суглуг черлерни тывырынга дузалап турар эвээш эвес аргаларны Доржпалам билир. Чижээ, баалыңныг саваны азы шажаң аякты кежээ хондур черге хөөп каар. Бир эвес эртенинде оларны ушта казып эккээрге, дүвүнде суг чыглы берген азы ишти дериде берген болур болза — чер иштининг суу ханы эвестир дээрзининг тодаргай демдээ. Орай күзүн черни каргага, ооң даажындан, черниң тигленгилей бергенинден, чазын чер кырының ногаарага бээринден Доржпалам чер иштининг суунуң ханы эвезин тодарадып турар.

(ПМА).

КЫШКЫ ЭЗИМДЕ

БУРУНГУ ЫРЛАР ЭГЛИП КЕЛГЕН

XVI—XVIII чүс чылдарның улустуң ырлары — белорүс канталар үш чүс чыл эрткенде, база катап куттулуп эгелээн. Белоруссияның музыка культурazының бо турaскаалдары-биле Минскиниң чурттакчыларын «Виват» деп камерлиг хор таныштырган. Республиканың консерваториязының башкызы Л. Костюковец 15 чыл дургузунда буруңгу музыка чогаалдарын өөренип, шинчилеп келгенининг түңнелинде, бо кайгамчык ырлар катап төрүттүнген.

Белорүс канталар национал-хосталга шимчээшкининиң чылдарында тыптып келген. Удурланыышкынның бо ырларын парлаарын хораан турган. Ону ырлаарын база хораан. Ынчангаш белорүс канталарны хол-биле бижип тарадып турган. Чон ырлап чораан-даа болза, ону билир улус назылап кыраан болгаш олар уттундуруп бар чыткан.

Л. Костюковец архив черлеринде, Минскиниң, Москваның, Ленинградтың, Киевтиң, Вильнюстуң хол-биле бижээн материалдар шыгжаар киндистеринде шыгжаттынган түүлдерни өөренип көргеш, ырлариың сөстерни болгаш нотазын чазын тодаратkан.

Ырларны чон сонуургап турар. Концерттер чедиишкиниг эрткен соонда, буруңгу культурага хамаарышкан элээн кап дамчыдылгаларны республика телевидениези организастаан. Музыковед үн бижиткен альбомну үндүрер деп турар.

С. ГЕРАСИМОВА,
СЭТА-ның корр.
Минск.

ШЕЛ ЧЕТВЕРТЫЙ, ГОД ВОЙНЫ

Республиканың кинотеатрларында Горький аттыг киностудияның үндүргени **«ДАЙЫННЫҢ ДӨРТКҮ ЧЫЛЫ ЭРТИП ТУРГАН»** деп чаа уран-чечен кино үнүп эгелээн. Сценарийин Александр Беляев бижээн, режиссёру — Георгий Николаенко.

«Шын» солунуң редакциязынга I, II класстың чолаачылары дарый негеттинип турар.

ТВ

ДЕКАБРЬ 17-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — «Спортлотонуң» 51-ги тиражы. 8.50 — Силерге, ада-иелер. 9.20 — Экы шыварлыг хей бараанларыны. 9.50 — Сатира тайбың дээш демиселге. 10.10 — «Улустуң чогаадыкгазы». 10.55 — «Онза утлаңышкынның албаны». 11.40 — Үнүштер амыдыралы. 12.25 — Аккордеонга В. Ковтун ойнаар. 12.40 — Документалдыг телефильм. 13.30 — Бөгүн делегейде. 13.45 — В. А. Моцарт. «Кылдыг хөгжүм оркестрынге дивертисмент». 14.00 — 14.15 — Чайсар. 14.15 — Фигурдуг чүүгулаашкынга бүгү-эвилел маргылдаалары. Эр улус. 15.05 — Уругларга фильм. 16.05 — Концерт. 16.45 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 17.15 — Мультфильм. 17.55 «Билдингир-даа болза, элдептиг». 18.55 — Тайбың камгалалының Совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 19.25 — «Летят журавли». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ут». 21.30 — «Известия» солунуун шаңналы дээш хөкейге делегей маргылдаазы. Швецияның болгаш Канаданың шилиндек командалары ойнаар. Чапсар аразында — Телемедээлер.

ИНИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Кадык болур дизиңзе» 8.40 — «Место действия». Уран-чечен телефильмиң 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 10.50 — Документалдыг телефильм. 11.20 — Чүруүкчүлер дугайында чугаа. Л. Богомолец. 11.50 — «Эртенги почта». 12.20 — Волгоградтың телестудиязының программазы. 13.20 — «Аля-чоруүкчулар клуву». 14.20 — Литература, уран чүүл, архитектура талазы-биле 1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреаттары. 15.35 — Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарының ужуражылгазы. 16.35 — Мультфильм. 17.00 — Б. Шоу. «Дом вдовца». — Телешоу. 18.45 — Спорттуң беш хевиринге бүгү-эвилел маргылдаалары. 19.15. — «Кадыкшыл». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — Делегей байдалының допчулалы. 20.30 — «Музыка киоскузу». 21.00 — «Ут». 21.40 — «В усадьбе... и вокруг неё». (ЧССР). Уран-чечен фильм. 23.15 — 00.05 — «Улустуң танцылары».

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге биче хар чаар. Барыын чүктеп хаттың дүргенин секундада 2—7 метр.

Дүне 33—35 градус, чамдык черлерге 21—26 градус, хүндүс 18—23 градус соор.

Кызылга бүргеп, аязыр, биче хар чаар. Хат кошкак. Дүне 33—35 градус, хүндүс 22—24 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ДЕКАБРЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Знахарь» (2 сериялыг) 9.30, 12.20, 17.00, 20.00. **«Вертикаль»** 15.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Оливер Твист»** 9.11, 12.20, 16.00, 20.30. **«Звёздочка № 35»** 11.00. **«Шёл четвёртый год войны»** 14.10, 17.50 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: **«Тысяча миллиардов долларов»** 14.00, 17.40, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Счастливая покупка»** 14.30, 18.20, 20.00, **«Сад»** 16.10 шактарда.

Редакциянның адреези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-35 секретарыаттың 2-23-35 партийжи аймыдырал болгаш үлетпүр киндистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг киндистериниң 2-37-13, чагаа киндизиниң 2-41-27, информация киндизиниң 2-20-60 культура киндизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киндизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганза 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2062.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00984

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 289 (12379) | 1983 чылдың декабрь 18, воскресенье | 1925 чылда үдезилеттингеи | Өртээ 3 коп

ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАНЫ

РСФСР-ниң литература, ураи чүүл болгаш архитектура талазы-биле 1983 чылда Күрүне шаңналдарын Москвага декабрь 16-да лауреаттарга тывыскан. Шаңналдар тыпсырының байырлалдыг ёзулалынга киржири-биле РСФСР-ниң Советтер бажыңынга күрүне болгаш хөй-иннги организацияларының төлээлекчилери, культураның ажылдакчылары чыылган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротников дипломнарны болгаш хүндүлелдиг демдектерин лауреаттарга тывыскан болгаш оларга изиг байырны чедирип, чогаадыкчы чаа-чаа чедишкиннерни күзээн.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжынга соңгулдалар эрттирер дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының бүрүн эргелериниң хуусаазы доозулганы-биле холбаштыр база ССРЭ Конституциязының 90 түүлүүге болгаш «ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузунуң 12 түүлүнге үндезилээш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң он бирги чыыжынга соңгулдаларны 1984 чылдың март 4-те, воскресеньеде эрттирер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. АНДРОПОВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1983 чылдың декабрь 16.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдерни СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга чугаалажып көрген. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов болгаш ССРЭ-ниң сан министри В. Ф. Гарбузов бо айтырыглар талазы-биле дыңнадыглар кылган.

Экономиктиг өзүлдениң темпилери бо чылын бедээнии, үлетпүрде, транспортта, тудугда шынар көргүзүглери болгаш планнар күүселдезиниң деңнели элээн экижээнии, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрери көвүдээнии, чонның боттуг орулгаларының өскении, нинтизи-биле улус ажыл-агыйында таарымчалыг хөгжүлдениң тургустунуп келгенин хуралга демдеглээн. Күрүнеиң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, эргелеп башкарылганың бүгү-ле деңнелдеринде кадрларның ажылга организастыг, ажылкерекчи болгаш харыысалгалыг чорукту бедидер талазы-биле хемчеглер алдынган. Бо байдалдарда чедип алдынган темпиии, ажыл-херекке таарымчалыг нинти байдалды кудулаттазы, ажыл-агыйны башкарарының деңнелин бедидеринче угланышкынны улам-на шинтпирлиг болгаш чайгылыш чок уламчылаары, таарымчалыг угланышкынларны идепкейлиг хөгжүдери чугула.

1984 чылдың Күрүне планы болза, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шинтпирлерин күүседириниң чугула үе-чадазы болур ужурлуг. Ол план экономиканың ажыктыын бедидеринче, улус ажыл-агыйын шапкын хөгжүдеринче кажангызында-даа артык улуг хемчээлдиг кылдыр угланган болур. Материалдыг курлавырларны, ылаңгыя одаар үүлдү болгаш металлды эвээш хемчээлдиг чарыгдап тургаш, продукция бүдүрериниң немей өзүлдезин хандырар сорулганы бүдүрүлгелериниң, министерстволарның болгаш ведомстволарның мурнунга салганын планда айыткан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү, бот-үне болгаш орулга ышкаш, ындыг эң чугула экономиктиг көргүзүглер талазы-биле даалгаларны күүседири кичээнгейниң төвүнге доктаамал тургустунар ужурлуг. Чарыгдалдарның өзүлдезии-биле деңнээрингге хамаарыштыр алыс түңнелдериниң колдадыр өзүлдези, эртемниг, техниканың чедишкиннерин, мурнакчы дуржулганы, күш-ажылды организастаарының бригада хевирин херек кырында, практикага калбаа-биле шингээдип нептередикри планда көрдүнүп турар. Планның социал талазы-биле угланышкыны күштелип турар. Чурттуң камгаланыр аргазын чогуур деңнелге тургузарынга эргежок чугула бүгү түүлдер көрдүнгеи.

Планның бүгү адырларының балансылыг болурунуң айтырыгларын хынамчалыг өөренип көөрүнүң, адырларның болгаш бүдүрүлгелериниң соксаал чок ажылдаарынга немелде курлавырларны планның күүселдезиниң үезинде доктаамал болгаш шинтпирлиг дилеп тыварының, материалдарның, чиг-эттиң, энергияның болгаш өске-даа курлавырларның шыңгыы камналгазын хандырарының, совет кижилерниң амыдырал деңнелин чайгылыш чок бедидеринии, чоңга херектиг бараанарны бүдүрерин көвүдедириниң болгаш оларның шынарын экижиндериниң эргежок чугуласының дугайында эш Ю. В. Андроповтуң саналдарын Политбюро бүрүнү-биле деткээн. Чурттуң бар бүдүрүлге болгаш эртем-техниктиг бүгү күүзүн улам долу база ажыктыг кылдыр ажыглаар, ажыл-агыйның хөгжүлдезинде четпес талаларны болгаш дүүшпес түүлдерни чайладыр, экономиканы эргелеп башкарарының механизмин сайзыраңгайыдар талазы-биле ажылды дүргедедир дугайында айтырыгже онза кичээнгейни угландырган.

Дараазында чылда Күрүне планының болгаш бюджеттиң төлевилелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозу бүгү талалыг чугаалажып көргеш, ол төлевилелдерни партия Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленумунга чугаалажып көөр кылдыр кинрер дугайында шинтпирни хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының бүрүн эргелериниң хуусаазы келир чылдың мартта доостуруубиле холбаштыр чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга ээлчеглиг соңгулдаларга белеткелдиг чамдык айтырыгларын Политбюро чугаалажып көрген.

Партия организацияларының ам болур соңгулда кампаниязы-биле холбашкан сорулгаларны тодараткан доктаалды хүлээп алган. Ында демдеглээни болза, социалистиг улусчу эрге-чагырганың моон соңгааргы хөгжүлдезиниң, коммунистериниң болгаш партия кежигүнү эвестериниң блогун быжыглаарының, күрүнеиниң болгаш ниитилелдиг ажыл-херектерин эргелеп башкарарыңга хамаатыларны улам калбаабиле кииришгирериниң байдалынга соңгулдаларга белеткел эртер ужурлуг. Чугула политиктиг болгаш ажылхерекчи мөзү-шынарларлыг, ажылчы чоннарның ортузунда хүндүткелдиг, кижилер-биле ажылдап билир, бедик ат-алдарлыг, чонның ёзулуг төлөөлерин массалардан тывар болгаш депутатка кандитат кылдыр идип үндүрер сорулга салдынган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң демдеглээни болза, совет ниитилелдиг экономиктиг, социал-политиктиг болгаш утаан-бодал хөгжүлдезиниң тодаргай сорулгаларын партия организациялары соңгулда бүдүүзүнүң ажылыбиле сырый холбап, бо чылдың планныг онаалдаларын чедишкиниг доозарыиче база беш чылдық дөртку чылының баштайгы хүниринден-не дең-дескии ажылдаарынче ажылчы чоннарның күжүн мөөннээр. Ону чорударда соңгулда бүдүүзүнүң хемчеглериниге соңгукчуларның идепкейлиг болгаш сонуургалдыг киржилгезин хандырар, организакчы болгаш политиктиг ажылдың бүгү чепсектерии, пропагандаңы болгаш агитацияның янзы-бүрү хевирлерин база аргаларын калбаа-биле ажыглаар, эрең гейлээр болгаш ёзу барымдаалап организастаар чоруктарны болдурбас.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдалар улус депутаттарының Советтериниң, бүгү күрүне органнарының ажыл-херээниң көрүлдези болур ужурлуг. Соңгулда бүдүүзүнүң хуралдарынга күрүне органнарының ажылын, соңгукчуларның чагыгларының күүселдезиниң шүгүмүлекчи ёзу-биле түңнеп, бергелерии болгаш четпестерни илередип, ону ажып эртериниң хемчеглерии баш удур ап, хамаатыларның сүмелерин, саналдарын, билдиришкиннерин камныг, кичээнгейлиг көөрүн хандырарынга чугула бүгү байдалдарны тургузарын Политбюро айыткан.

Бо айтырыг талазы-биле СЭКП ТК-ның доктаалының дотчулалын парлалгага үндүрер.

Социалистиг чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Төп Комитеттериниң секретарьларының делегей болгаш идеология айтырыгларының талазы-биле Москвага 1983 чылдың декабрь 9-та эрткен хуралының дугайында дыңнадыгны Политбюронуң хуралынга чугаалашкан болгаш түүлдүтүзүнүп көрген.

Варшава Керээзиниң кижикчилери күрүнелериниң камгалал министрлериниң комитединиң Софияга эрткен ээлчеглиг хуралынга совет делегацияның ажылының түңнелин болгаш Болгар Улус Республикажe Д. Ф. Устинов баштаан делегацияның аян-чоруун түүлдүгзүнүп көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга өске-даа айтырыгларны чугаалажып көрген.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле соңгулда округтарын тургусканы

ССРЭ Конституциязының 110 түүлүнге дүүштүр база «ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузунуң 13 болгаш 14 түүлдеринге үндезилээш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуның 1983 чылдың декабрь 16-да Чарлыын ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле 750 соңгулда округтарын тургускан, оон иштинде **Тыва АССР талазы-биле:**

392. Тываның соңгулда округу (төвү — Кызыл хоорай). Тыва АССР.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Национал дар Совединге соңгулдалар талазы-биле соңгулда округтарын тургусканы

ССРЭ Конституциязының 110 түүлүнге дүүштүр база «ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузунуң 13 болгаш 15-ки түүлдеринге үндезилээш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуның 1983 чылдың декабрь 16-да Чарлыын ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национал дар Совединге соңгулдалар талазы-биле 750 соңгулда округтарын тургускан, оон иштинде

РСФСР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

16. Красноярскиниң соңгулда округу (төвү — Красноярск хоорай). Красноярск край. Тыва АССР болгаш Якут АССР.

ТЫВА АССР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

646. Кызылдың Чөөн талакы соңгулда округу (төвү — Кызыл хоорайның Титов кудумчузундан чөөн талакы кезии болгаш Үш-Белдир суур.

647. Кызылдың Барыын талакы соңгулда округу (төвү — Кызыл хоорай). Кызыл хоорайның Титов кудумчузунга чедир барыын талакы кезии.

648. Бай-Тайганың соңгулда округу (төвү — Тээли суур). Бай-Тайга болгаш Мөңгүн-Тайга районнар.

649. Барыын-Хемчиктиң соңгулда округу (төвү — Кызыл-Мажалык суур). Барыын-Хемчик район.

650. Чөөн-Хемчиктиң соңгулда округу (төвү — Чадаана хоорай). Чөөн-Хемчик район.

651. Кызылдың көдээ соңгулда округу (төвү — Каа-Хем суур). Кызыл болгаш Тожу районнар.

652. Өвүрүнүң соңгулда округу (төвү — Хандагайты суур). Өвүр болгаш Сут-Хөл районнар.

653. Бии-Хемниң соңгулда округу (төвү — Туран хоорай). Каа-Хем болгаш Бии-Хем районнар.

654. Таңдының соңгулда округу (төвү — Бай-Хаак суур). Таңды район.

655. Тес-Хемниң соңгулда округу (төвү — Самагалдай суур). Тес-Хем болгаш Эрзин районнар.

656. Улуг-Хемниң соңгулда округу (төвү — Шагаан-Арыг хоорай). Улуг-Хем район.

Экономика камналгалыг болур

ФОНД ЭГИДИЛГЕЗИН КҮШТЕЛДИРЕР

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга бистиң республикада быжыг үндезин тургустунуп турар. Совхоз бүдүрүлгезин специализастаар болгаш концентрастаар, ону амгы үениң үлетпүр үндезинии-не шилчиндер талазы-биле элээн ажылдар кылдынган. Мал чемнерин бүдүрерии көвүдедир, суггатгыг черлерии долу ажыглаар, чер ажылының чаа зона системазынче шилчиир база мал ажылын, ооң иштинде чылгы, сарлык, теве, иви ажылын хөгжүдер, мал ажылының продуктулуун бедидер айтырыглар багай эвес шинтпирлеттинип турар. Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаары, ылаңгыя бригада керээзин нептередири баштайгы базымнарны алган. Кадрлар айтырыы база мурнукузундан экижээн. Мындыг хемчеглерни алганының соонда көдээ ажыл-агыйда чамдык түңнелдер чедишкиниг болуп турар. Ынчалза-даа четпестер база хөй. Ол дугайын бо түүлде чутаалап турар.

Продукция бүдүрерииге тускайжыттынган ажыл-агыйлар анаа ажыл-агыйлардагызындан хөй продукцияны бүдүрүп турар. Ындыг ажыл-агыйларның бирээзи-ле анаа ажыл-агыйлардан ортумаабиле тарааны 2—3 катап, картофельди болгаш ногаанны 5—7, сүттү 1,5—2 катап, хой эъдин болгаш дүктү 2—3, а хаван эъдин мырынай 18—20 катап хөйнү бүдүрүп, экономика талазы-биле бедик көргүзүглерии чедип ап турар. Бо чорук күрүнеге хөй продукция садар арганы берген.

Тускайжыттынган ажыл-агыйлар мал ажылының продуктуларын бо беш чылдың эрткен чылдарында бүгү чүзүи аайы-биле ажыр күүседип келген. Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязы база көвүдеп турар. 1981 чылда 59,4 миллион рубльдиң продукциязы бүдүрүтүнген болза, эрткен чылын ол көргүзүг 67,2 миллион, а бо чылын болуру 111 миллион рубль. Продукция өзүлдезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедээни-биле тайылбырлаттынар. 1981 чылда бир ажылчынга оналаштыр 2547 рубльдиң, 1982 чылда — 2676 рубльдиң ниити продукциязы бүдүрүтүнген. Бо чылын ук көргүзүг 2713 рубль чедер. Бо үениң дургузунда ажыл төлевири база өскен: мурнуку чылда 1731 рубль турган, эрткен чылын 1918 рубль болган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ажыл төлевириниң өзүлдезин элээн ажып турар.

Республиканың бүгү совхозтары оң бирги беш чылдың ийи чылында карылгалыг ажылдап келген. Олар бо чылдың январь бирден бээр СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң айытканың ёзугаар чаа экономиктиг байдалда ажылдап турар. Ооң түңнелинде 26 совхоз орулга планын ажыр күүседир, а 9 совхоз орулгалыг-даа болур болза, планга арай чедирбес. «Сукпак», «Кызыл тараачын», «Мөгөн-Бүрен», «Нарын», «Мурнакчы», СССР-ниң 60 чылы аттыг совхозтар орулга планнарын чылдын-на ажыр күүселип, бедик көргүзүглерии чедип ап келген.

Амгы үеде совхозтарда күш-ажылды болгаш ажыл төлевирии организастаарының депшилгелиг аргаларын нептередири элээн калбарган. Ылаңгыя бригада керээзин улуг базымнарны кылган. Бо арга хову ажылында 52 кезек черде — үредии өстүрериндe 6, мал чемииң белеткелинде 27, картофель өстүрериндe 8, ногаада 11 — черде шингээттинген. Оларда 79 муң гектар шөл азы бүгү тарылга шөлүүнүң 28 хуузу быжыглаттынган.

Бо чайын бригада керээзи-биле түр ажылдаар, шижүүлээргe, чайгы чер андырар 257 коллектив турган. Мал ажылында амдыызында алды ындыг коллектив бар. Оларның бирээзи — сүт-бараан фермазы, үжүү — хойжу бригада, ййиэи — мыйыстыг бода мал семиртир звено. Бригада керээлиг бүгү коллективтериң көргүзүглери анаа коллективтерниниден бедик.

Көдээ ажыл-агый министерствозу эртемниң чедишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы бүдүрүлгеге шингээдир талазы-биле боттуг хемчеглерни ап турар. Эрткен ийи чылда шингээттинген ажылдардан 186 муң рубль камналга алдынган. Чаа түүлдерни чедишкиниг шингээдип турар коллективтерге тускай шаңнал фондузу министерствода тургустунган. Эрткен ажыл-агый чылының түңнелинде хөрзүн камгалаарының чаа технологизын шингээдип алганы дээш «Тиилелге» совхоз беш муң рубль-биле шаңнаткан. Бо чылдың бедик дүжүдү ону бадыткаан. Бо чылын «Искра» совхоз мал чуур механизастаттынган чернн шингээдип алганы дээш 1,2 муң рубльдиң шаңналын алган.

Ниитизи-биле алырга, экономика ажылы дыка хөй ажыл-агыйларда үениң негелдезинге дүүшпейн турар. Бо чылын көдээ ажыл-агый продукциязының садыл алыр ортээн болгаш аңаа немелделерни улгаттырган турда-ла, тос совхозтуң орулгазы планнаанынга четпес, чөөрби сес совхоз орулга чок, а карылга планныг ийи совхозтуң карылгазы планнаанындан оранчок ажыг. Ылаңгыя Чөөн-Хемчик районуун совхозтарыи 320 муң рубль орулга бээр тургаш, ийи миллион ажыг рубль, Сут-Хөлдүү 160 муң рубль бээр тургаш, база ийи миллион ажыг рубль карылгага таваржып турар. Бо районнарның орулга планныг совхозтарының чаңгызы-даа планын күүсетпээн, а Барыын-Хемчиктиң ындыг дөрт совхозуидан түгле «Барлык» планын күүсеткен «Тыва» совхоз 30 муң орулганың орнунга 99 муң рубль карылгага таваршыкан. «Совет Тыва», «Октябрь 30 чылы», Карл Маркс аттыг совхозтарның карылгазы планнаанындан ажып турар. Мындыг байдал Таңды болгаш Барыын-Хемчик районнарның ажыл-агыйларында база таваржып турар.

Көдээ ажыл-агый министерствозу эртемниң чедишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы бүдүрүлгеге шингээдир талазы-биле боттуг хемчеглерни ап турар. Эрткен ийи чылда шингээттинген ажылдардан 186 муң рубль камналга алдынган. Чаа түүлдерни чедишкиниг шингээдип турар коллективтерге тускай шаңнал фондузу министерствода тургустунган. Эрткен ажыл-агый чылының түңнелинде хөрзүн камгалаарының чаа технологизын шингээдип алганы дээш «Тиилелге» совхоз беш муң рубль-биле шаңнаткан. Бо чылдың бедик дүжүдү ону бадыткаан. Бо чылын «Искра» совхоз мал чуур механизастаттынган чернн шингээдип алганы дээш 1,2 муң рубльдиң шаңналын алган.

Экономиктиг көргүзүглерниң чавыс болуп турарының чылдагааны, бирээде, продукцияны эвээшти бүдүрүп турарында, ийиде, продукцияның шынарының кудуунда. Ооң хайында бо беш чылдың үш чылдарының дургузунда продукция сайгарарындан 29 миллион хире рубльди чедир албаан. Бо чылын белин малдың кужүнүн, эске продукцияның шынарының чапсынгдан күрүнеге саткан бир центнер бүрүзүнден: инектен —19 рубльди, хойдан —45 рубльди, хавандан—43 рубльди, сүттен—7 рубль 90 копеекти планда көрдүнгенинге чедир албаан. «Найырал», «Күш-ажылдың хостуу», «Ленинчи орук» совхозтарның күрүнеге саткан малының 44—60 хуузу арган болгаш ортумактан куду күштүг болуп турган. «Найырал», «Чыраа-Бажы», «Улуг-Хая», «Улуг Октябрь» совхозтарның саткан сүдүнүң 6—15 хуузу сорт чок. Шынары чавыс продукциядан бо чылын бир миллион үш түс муң рубль каражага таваржып турар бис.

Совхозтарда экономика ажылының сулазы каражага бичии эвес идигни берип турар. Чамдык совхозтарда бухгалтер учёду дыка сандаргай. Малдың янзы-бүрү чылдагаанындан хораары, төрүүр малдың деңзигүүрүнүң эвээжи болгаш кызыраары, тарып боозадылганың шынарының чавызы, материалдыг үнсиниң үрелири, шын эвес төлевир, чамдык улустуң өрезин чедир төлептес чорук болгаш өрени үндүр бижинири, техника болгаш кывар-чаар материал камналгазының сулазы карылганың үндезиннери болуп артпышаан.

Мал чемнери база улуг чарыгдалдарны болдуруп турар. Бир центнер продукцияны бүдүрериигe норма-чижектеп 1,5—2 катап хөй чемгерилге единицазы чарыгдаттынып турар. Оон-ынай белеткээн бирги болгаш ийи класстың сигени 65 хуудан, сенажы 50 хуудан, витаминниг далганы 43 хуудан, силозу 46 хуудан ашпайн турар. Ылаңгыя «Тээли» совхозтуң сигени, «Улуг-Хаяның» витаминниг далганы, «Найыралдың» сенажы ең чавыс шынарлыг.

Көдээ ажыл-агыйның кол фондуларын ажыглап турары четпес. 1977 чылдан бээр совхозтарның кол фондулары 1,7 катап өскен, а продукция сайгарары ынчангы-ла деңнелде артпышаан. Каа-Хем районда кол фондулар бариикла ийи катап өскен турбуже, күрүнеге продукция садары ийи катап кызырылган, бир центнер инек эъдиниң ботүнези ийи катап, хой эъдиниң 1,7 катап, сүттүү 1,9 катап, дүктүү 1,3 катап, ниити продукцияның өртээ 1,4 катап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1,4 катап эвээжээн. Таңды болгаш Барыын-Хемчик районнарда байдал оон эки-ле дээредевес.

Көдээ ажыл-агыйда фонд эгидилгези 1977 чылдан эрткен чылга чедир 0, 08 рубль улгаткан азы 0,30 рубль болган. Бо көргүзүг Каа-Хем районда эвээжээн болгаш 0,19 рубль болган, а Таңдыда 0, 23 рубль хевээр арткан. Фонд эгидилгези эң-не чавыс совхозтар: «Шивилиг» — 0,07 рубль, «Хөндергей» — 0,11 рубль.

Ажыл-агыйжы эвес, төтчеглекчи, хөреңгиин өскээр чаргыдаар чоруктар эвээш эвес. Ооң-биле чергелештир материалдыг кежиктп хереглээниидеи оранчок хөйнү алыр таварылгалар бар. Ындыг «курлавырлар» «Мурнакчы», «Хөндергей», «Кызыл тараачын» болгаш оон-даа өске совхозтарда хөй.

Мөге сан-түң бээр азы мөге төлевир алыр чоруктар экономиканы көдүрериие база шаптыктап турар. Ылаңгыя Сельхозтехкүркомнуң организацияларында совхозтардан хөй акша тыртар чаңчыл бар. «Доң-Терезин», «Шекпээр», «Бай-Тал» болгаш өске-даа совхозтарда ажыл төлевири көрдүнгенинден дыка көвүдеп турар. Ажылдың норма-чижээн шын эвес тургузуп турар совхозтар база хөй, чамдыктары анаа-ла даап салгылаптар. Мындыг чылдагаан-биле түгле СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхоз он ийи муң рубльди бо чылын арттыр чарыгдаан. «Доң-Терезин» совхозта техника четчир турда-ла, 1650 тонна сигенниң 1613 тонназын хол-биле белеткээш, дөрт муң рубльди артыр төлээн. Ол совхозта автотранспорт үчёду барык чок, совхозтуң кол специалистери эрткен айларда чүүк машиналары-биле 128610 километрии халыткан, ында бүгү машиналарның эрткен оруунуң 30 хуузу ол.

Сан-хөө чурумун каржызы-биле хажыдып турар таварылгалар база бар. Ылаңгыя планда көрдүнмээн тудуглар тудуп, ажыл төлевирин артыр чарыгдап турар. Экономиканы көдүрериие ол багай салдарлыг. Үстүнде адаттынган чылдагааннардан продукция бүдүрериниң хемчээли чарыгдалдар хемчээлинден чыдып наап турар. Продукцияның бот-үнезиниң аартап турары база-ында. 1976 чылдан 1982 чылга чедир бир центнер сүттүң бот-үнези 1,5 катап, инек эъдиниң 1,4 катап, хой эъдиниң 1,2 катап, дүктүү 1,4 катап, хаван эъдиниң 1,5 катап өскен. Чамдык районнарда болгаш совхозтарда байдал оон-даа дора.

Көдээ ажыл-агыйның экономиказын көдүрер болгаш хөгжүдер талазы-биле хемчеглерии улам күштелдирери Көдээ ажыл-агый министерствозундан, районнариың агроүлетпүр каттыжыылкыннарының чөвүлелдеринден негеттинип турар.

А. СОТПА,
көдээ ажыл-агый министриниң орлакчызы.

Кызылдың даарамылга фабриказынга Н. Д. Дүндүпей, беш чыл бурунгаар, Хову-Аксы ортумак школазын дооскан соонда, ажылдап эгелээн. Быжарын, пестер ылгаарын баштайгы чылын-да-ла ол өөренип алган. Ажылынга харыысалгалыг, кызымак ажылчын күш-ажылчы чедишкиннерин чедип алган. Ол — будүрүлгениң мурнакчыларының бирээзи.

Идепкейлиг комсомолчуну 2 чыл бурунгаар партия кежигүнүнге хүлээп алган. Аныяк коммунист даанган ажылын ак сеткилдии-биле күүседип турар. Н. Д. Дүндүпей — цех төвүлелиниң болгаш фабрикада улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү. Ону коммунистер партбюро кежигүнүнге соңгаан.

А. МЕЛЬНИКОВ.
ЧУРУКТА: будүрүлгениң мурнакчызы Н. Д. Дүндүпей.

Авторлуң фотозу.

Национальная библиотека Тувинской АССР

Партияның область конференциязының делегады

КЫЗЫМАК, ТӨЛЕПТИГ

1960 чылдың май айының бир эртени. Хүнүүк алдын херелдери Таңды-Уланың эдээзинде ажыяк ажылчын суур Хову-Аксының тудуглаарын, тайганың янзы-бүрү ыяштарын улам-на өң кинр каастай берген. Кудумчуларда ыдай-бээр шуушкан машиналарның дааш-шимээни, ажылче далашкан кижилерниң хөглүт чугаазы дыргын. Ынчан Бүтү-эвилелдиң комсомолчу-аныяктар тудуунга ажылдаары-биле үжен ажыг халашкан солдаттар чедип келгеи.

Суурнуң тудугларынга күш-ажылчы хүн эгелээн. Дүүн чаа-ла солдат чораан өөңүүктер Анатолий Глухов, Петр Цветков, Александр Караваев тудугжунуң берге болгаш хүндүлүг мергежилин шиңгээдип алыры-биле ТЭЦ-тиң чаа тудуунга чедип шелген. Оларны тудугжулар эртиг-эвилең хүлээп алган болгаш тудугжунуң нарын мергежилин шиңгээдип алырынга дузалаан болгаш хандыкшыткан. Совет Эвилелиниң хөй национадлыг улустарының төлөөлери-биле кады бир демнит, чаңгыс эртсеткилдиг ажылдап тургаш, Тываның өөнүг металлургтизиниың баштайгызы — «Тыва кобальт» комбинатты ажыглалга киирериниге эжишкилер үлүгүн киирген.

Ооң бээр чээрби үш чылдар эрткен. Тудутжуларның аразында кызымак, эрес-шуудургу, амыдыралга төлептиг, хөй-ниитиниң херээнге бердинген кижилер өөскөш өвес. Оларның бирээзинге Анатолий Петрович Глухов хамааржыр. Бо үениң дургузунда ооң амыдыралынга улуг болуушкуннар болгулаан. Ол маңаа Ленинчи партияның кежигүнүнге киргеи. ВЛКСМ-ниң XIV съездизиниң делегады чораан. «Күш-ажылчы Алдар» орденниң III чергези-биле «Күш-ажылчы шылгарал», Ленинчи юбилей медальдар-биле шаңматкан. Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу деп хүндүлүг аттың эдилекчизи.

— Анатолий Петрович Глухов бисте ээ-не эки бригадирлериң бирээзи. Ажылдап келген үемден бээр ооң дугайында чүгле макталдыг сөстерии дыңнап келдим. Ол — бедик мергежилдиг тудугжу, бүдүрүлгенниң ёзулуг организакчызы — деп. «Тыва кобальт» комбинатта тудут килдизиниң начальниги В. В. Вишутиң мензэ чугаалады.

Бо характеристика кыскадаа бол. төлептиг тудугжунуң дугайында хойнуу чугаалап турар.

Бир, ийи каът чуртталга бажыңкарындан эгелээш, «Тыва кобальт» комбинатты, Культура ордузуи, ортумак школаны, гостиницаны, универматты, хөй каът чуртталга бажыңнарын болгаш өскедаа объектилерни тударымга Глухов идепкейлиг киришкен.

Коммунистиң комплекстиг бригадазы амгы үеде он ийи аал ишти чурттаар бажыңның тудуунда ажылдап турар. Анатолий Петрович бодунга негелделиг, онаашкан ажылынга харыысалгалыг, четпестерге эптеш чок кижи. Ооң кол күзел-чүткүлү — бердинген күрүне планын болгаш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни хуусаа бетинде эки шынарлыг күүседири дээш сагыш салыры. Ынчангаш кады ажылдап турар өөрүн олче мобилизастап, аңаа бодунуң күш-ажылчы үлегер-чижээн көргүзүп келген.

Бригаданың ажылын ол эки удуртуп, тудуг материалдары-биле үзүктел чок хандырарынче, тудугжуларның мергежилин бедидеринче, ажылдың шынарлыг болуруиче кичээнгейни салып, олардан негелдени күштелдирген.

Бригада кежигүннери «Хожудаашкын чок ажылдаар» деп кыйгырыгның адаа-биле каш чыл уламчылаар ажылдап келгеннер. Олар бүтүмле күжүн, билиин, мергежилин, аргаларын планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче мөөнүзээ. Ооң түңнелинде бригаданың ажыл-ишчилери бердинген планныг онаалдаларын ажыр күүседип турар. Мурнакчыларның аразында Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжулары И. О. Мөңге, Э. Б. Сат болгаш өскелер-даа бар.

Анатолий Петрович күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар хемчеглерни ап келгени багай өвес түңнелдерни берген. Ажыл шагындан озалдап келир, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрей бээр чамдык таварылгалар тургулаан, ону эдер дээш оларның-биле бригадир шыңгыы чугаалажып, ооң үнүп келген чылдагааннарын тодарадып, ажыктыг сүмелерни берип, чогуур хемчеглерни алганы четпестерни эдерингге дузалаан. Тудугжуларны төлептиг, ниитиниң херээнге бердинген кылдыр кижизидип, өөредир дээш доктаамал кичээнгейни салып келген.

А. П. Глухов — дагдыныкчы. Тудугжу мергежилге аныяктарны өөредир, хандыкшыдар дээш болдунар хемчеглерни ап турар. Сөолгү чылдарда он-он ооллар, кыстарны бо чугула мергежилге өөреткен. Будүрүлгениң мурнакчылары болу берген Байлаң-оол Дак, Борис Куулар ооң бригадазынга күш-ажылчы дадыгышкынны эртжен. Төлептиг ишчи аныяктарның дагдыныкчызы хүлээлгезин моон соңгаардаа ак сеткилдиг күүседир

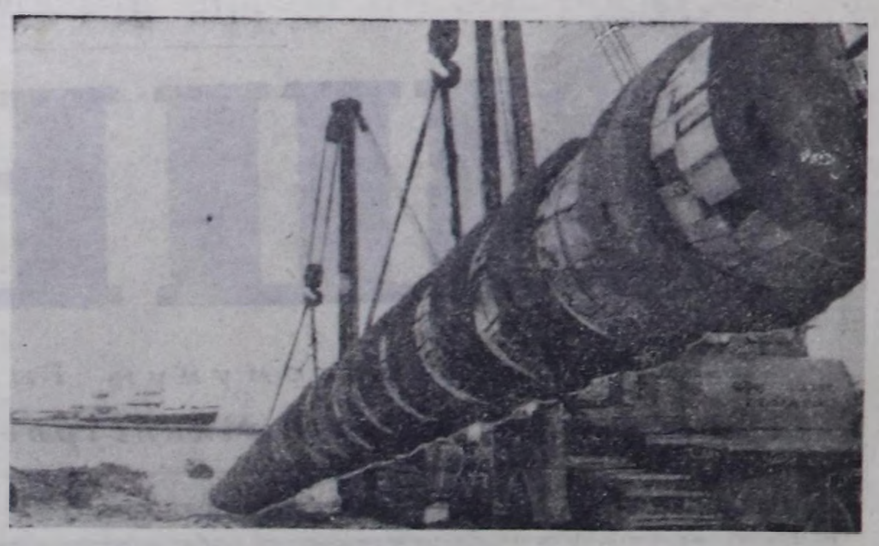

Амгы үеде бистиң республиканың чуртакчы чомунда барык 60 муң хире соодукчулар болгаш ол хире хеп чүүр машиналар база амыдыралга ажыглаар өске-даа марын техника бар. Оларның доктаамал ажылдаарын хандырары — амыдырал хандырылга черлериниң, ылангыя «Тыва рембыттехника» салбырының инженер-техниктиг ажылдакчыларының кол соруглазы.

Амыдыралга ажыглаар нарын техника сентээр цехте Александр Бадрединовтуң удурткан бригадазы республиканың юбилейинге утказутур ыяда бригадалар аразында социалистиг чарышта мүрнан турар. Бригада кежигүннери 11 айларда план ёзугаар 74,4 муң рубль түңнүг ачы-дуза чедирилгезин чонга көргүзер турган, ону херек кырында 75,5 муң рубль кылдыр күүседкен.

Мурнакчы бригаданың септекчилериниң бирээзи — дүржулгалыг слесарь Анатолий Востриков чоннуң чагыгларын чүгле өй-шаанда күүседиринден аңгыда, септетинген техниканың чогумчалыг болгаш үр хуусаалыг ажылдаарынче кичээнгейни салып турар. А. Востриков — бүдүрүлгениң мурнакчызы, аныяк септекчилериниң дагдыныкчызы.

ЧУРУКТА: мурнакчы септекчи А. Востриков. А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ҮРЕЗИНИҢ ҮНЕЗИ

Чөөн-Хемчик районда күрунениң сорт участогу 1947 чылда Теве-Хаяның станциязынга ажыттынган. 1980 чылдан эгелеп районнуң күрсорт-участогу СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң баазазыынче шилчээн. Ол амгы үеде 90 гектар тарылга шөлдүг. Ооң 50 гектары суггаттыг.

Күрүнениң сорт участогуиуң кол херээ — барыын талакы районнарның хову эоналарынга таарышкан, бедик дүжүттүг, шынары эки көдээ ажыл-агый культураларының сорттарын тодарадып тыпкаш, оларны райончудары база көдээ ажыл-агыйга нептередири болур.

Бистиң сорт участогу 1983 чылда суггаттыг болгаш суггат чок 76 гектар черге көдээ ажыл-агый культураларын дүржулга кылдыр тараан, чаа 6 сорттарны бир дүгаар шенеп олурткан. Тараа культураларын 40 гектарга чашкан. Ол шөлдүң бир гектарындан 12,5 центнер кызыл-тасты, 7 центнер суланы, 22,5 центнер арбайны ажаап алган. Конкурстуг дүржулгага кызыл-тастың 8 сортун, суланың 6, арбайның 11, чиигтараанның 6, мал чеминиң 49 сорттарын тараан.

Кызыл-тастың мироновчу чазын чажар сорту, «Волжская-2» деп сорту эки өзүлдегиг болгаи. Мироновчу чазын чажар сорт ортумаа-биле сөөлгү ийи чылда гектардан-на 11—15 центнер дүжүттү бергеи. Арбайның 11 сорттарының көргүзүглери ниитизи-биле эки. Эң эки дүжүттү «Красноуфимский-95», «Красноярский-80» деп сорттар бергеи. Оларның дүжүдү ортумаа-биле гектардан-на 40—60 центнер болган. Суланың «Мартовское», «Красноярский-98», «Омский-81», «Фаленский-3» сорттары эки көргүзүглерииг болгаи.

Мал чеми культуралар алырының дүржулгазын үрезинге болгаш ногаан массалар алырынга шенээн. Чазын чажар рапс, редька топинамбур мал чеминиң багай өвес ногаан массазын берген. Рапстың «Сибирячка», «Юмбо» сорттары 150—240 центнер ногаан массаны берген. Люцернаның 12 сорттарын дүржулга кылдыр чашкан. Олар базала албек дүжүттү бергенер.

Г. САТ,
районнуң күрүнениң сорт участогунуң эргелекчизи.

Марий АССР. Эң улуг суг моондаан — Волганы кежилдир дюкерни (тускай шывыглыг узун болгаш улуг хоолайны) суг адаанга салыр нарын ажылдарны «Востокводтрубопроводстрой» трестиң № 4 специализастаан техниктиг ажылдар эргелелиниң коллективи хуусаазыдан бир ай бурунгаар дооскан. Уреигой — Центр-1 газ дамчыдылгазының тудуунга база бир чугула күш-ажылчы тиилелге чедип алдыгаи. Валерий Николаевич Чернявскийниң удурткан комплекстиг бригадазы харысалгалыг ажылды чедишкинниг күүседкеи. Ол коллектив бригада керээзии ёзугаар ажылдап эгелээнден бээр бир чыл четкеи. Даасқан бүтү ажылдарны бригада хуусаа бетинде бедик шынарлыг кылып турар, ооң хөй кежигүннери холушкан мергежилдерии чедип алган.

ЧУРУКТА: Волга хеннің суунуң адаан кежилдир үтээн черге дюкерни салып турганы.

Е. ЛОГВИНОВТУҢ
фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Кызылдың үлептүр бараннар садыының № 9 «Тудуг материалдары» магазинииң коллективи улуг эвес. А. Н. Натпит-оол эргелекчилээн бо магазинииң садыгжылары З. К. Оюн, С. К. Ойдуп-оол олар садып алыкчыларның бараанга иегелдехергелиии долу хандырарынче кичээнгейни үгландырбышаан, чончуң чагыларыбле ажылдаарын чугулалап турарлар. Ынчангаш магазинге ажыл-агыйга чүгүлә хереглел бараннар — түдуг материалдары, чугай, будук болгаш өске-даа түүлдер сезон аайы-биле турар.

Магазинииң коллективи он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында эки ажылдаан. 1983 чылда алган планныг онаалдазын улуг эвес бо коллективтиң садыгжылары хуусаадан эрте 103 хуу күүседипкеи. Олар бо хүннерде 1984 чылдың үлүүнде ажылдап турар.

О. СҮЗҮКЕЙ.

Чагаа парлаттынмаза-даа

СЕПТЕЛГЕ ДООЗУЛГАН

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының бөлүк аныяктарындан ында көдээ клубтуң эргелекчилери бо-ла солчур база ону септеп эгелээдеи бээр дыка үр болу берген, а ол хирезинде амдаа соңгаларының шиидерни бүзүк, херим септеттинмээнии хомудап бижээн чагааны редакция алган. Улус депутаттарының Сүт-Хөл райкүүскомуиуң культура киздизиниң эргелекчизи Д. Т. Ак-Кыс болгаш Сүт-Хөл көдээ Советиниң күүскомуиуң даргазы Д. Б. Дүлүш аңаа хамаарыштыр дараатында харыыны редакцияга чорутқан:

«Клубтуң эргелекчизиниге ажылдап турган В. П. Моңгуш чаш уруун азыраарыбле шөлээге олурар үезинде ооң орнунга клубтуң үрэч чүүл удуртукчузу О. П. Монгуш ажылдап турган. Клубка 8 ай дургузунда септелге чорун турганы шын. Совхозтуң дирекциязының талазындан материалдар-биле өй-шаанда хандырбааныидан септелгении хуусаалы улаан. Амгы үеде клубтуң септелгези доозулган. Ооң чанында үш янзы бөлүм ажылдап эгелээн. Клуб ажыттынгандан бээр аңаа элээн каш темалыг лекциялар, конкурстар, концерттер болгулаан.»

Кижи болгаш ооң ажыл-херээ

НЕВАДА КӨВҮРҮГЛЕРНИҢ КАДАГАЛАКЧЫЗЫ

Культура болгаш дыштанылганыөң М. С. Киров аттыг төп парыгында чаттылган Неванын чурумалдыг Дельта-Клагин ортулуктарының эриктери гранит-биле шыптыгган. Хоорайның ордуларының болгаш ногаан аансамбльдериниң төлевилелдерии тургускан алдарлыг архитекторларның бодап чораан чүүлдерин ленинградчы архитекторлар болгаш тудугжулар амыдыралга боттандырган. Бодунуң ажылхерээниң алдарлыг кылыкчызы деп ат-биле ленинградчыларның аразында сураглыг берген 85 харлыг Петр Павлович Степанов гранит куржагның дерилгезин тургускаиларның бирээзи. Ол инженер-гидротехник болгаш төөгүчү, оон-биле чергелештир Невада көвүрүглерниң кадагалакчызы.

Кылын кылдыр дептерлеп каан саазыннарны Петр Павлович салып кагды. Ында — фото-чуруктар, чуруктар, шыйыглар, документилер, ол болза Ленинградта улуг, биче кежиглерниң төөгүзүдүр.

Оларның кайызы-даа салым-чолдарлыг: 1917 чылдың ноябрь дүнезинде болган «Аврора» бооллашкынын, баштайгы беш чылдарның шавлыпчыларын олар билир. Гитлержи ужар чүүл болгаш артиллерия блокада чылдарының үезинде оларны эң баштай-ла буза тевер тудугларның бирээзи кылыр демдеглеп, үрей чазылдырып турган. Дайынның кадыг-берге чылдарында амыдыралдың тоолчургу кара чаңгыс оруунуң судалын согларынга үлүг кадып, бээдә дээрбээнге ажыглалга кирбейн туруп берген чүс-чүс паровозтарны болгаш вагонларны Ладога хөлдеп үндүр сөөртүрүнге И. Степанов киришкен. Ол дугайын көвүрүглер талазы-биле инженерге тывысхан Кызыл Сыздыс орден болгаш «Хүндүлүг демир-орукчу» демдек сагындырып турар.

— Шеригдеп халашкан боонда төрээн хоорайымга чедип келген мен, ынак черлеримни эргий кезидим, хоорай кончуг улуг чидиргге таварышкан: үрелген болгаш өртенген бажыңнар, бузулган, сандан үнген эриктер. Ону көргеш, кижи чүрээ аарыыр. Лейтенант Шмидт аттыг көвүрүгде кончуг улуг хос ойбак. Үрелбээн, будүн көвүрүглерни тывары берге — деп, ол сактыр.

Шуудун хараап, Ленинградтың чамдык онзагай черлериниң ниити хевирин катап тургузарынга нарыдаашкыннарны тургузуп турган чоруктар бар. Чижээ, П. Степанов Сад көвүрүүнде тортерлер ниити көрүштүң хевирин үреп туварын бадыткалдыы-биле шыиыдып турган. Хөй чылдарның дургузуида дилээшкиннериң түңнелинде эрги төлевилелдерни тыпкан. Ону барымдаалап тургаш, алдыиап каан шевергии фонарьларыг көвүрүгге аскан. Соңгу чүк Венециязының ниити хевирин каастап турган солуң чүүлдерии дилеп тывар дээш «Леимостотрестиң» кол инженери кандыг оруктарны эртпээн дээр. Свердлов эриин каастаан даш сфинкстер Нева проспектиниң девискээриниң иштинден таварылга боон тывыягаи.

— Бир музейге кире бердим. Ында сураглыг орус чурукчу Максим Воробьевтуң кылган ажылдарында уран чүүл академиязының бакымга турган даш чаданы чуруп каан болган. Оон билип алган үүлүм болза, тоолчургу чалгынныг арзыландар — грифоннарны катап тургузарын бодап алдым.

И. Степанов чаа көвүрүглерни хүлээп ап, эрги көвүрүглериниң хевирин катап тургузуп турган.

Петр Павлович пенсияже шагда-ла үнген, ынчалза-даа ооң телефонуиуң коңгазы бо-ла кыңгырт дээр, ажылда хевээр. Инженерлерге аргасүмезин бээр, кинематографистерге, төөгүчүлерге, чурт шинчилекчилериие дуза кадар, оларның ажылын рецензиялаар, ажылда хевээр ол артып турар.

Көвүрүглер — металл, демир-бетон, даш, ыяш чокка Ленинградты хоорай кылдыр көөрү берге. Көвүрүглер — ооң аян-шинчизи, чоргаараалы, аргыжылганың чугула кезии. Ол чараш тудугларның кадагалакчызы — Петр Павлович Степанов.

В. ГАНШИН,
Л. ФРОЛОВ,
СЭТА-ның корр.
Ленинград.

Каяа-даа, кажан-даа быжыг чурум дээш

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮҮ

Совет кижилериң бедик бүдүүжүүлүг ажылдаарынга, бүтү талалыг сайзыраарынга, чурттаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургузары, ниитиниң корум-чурумун быжыглаары, кижилерни коммунистиг аажы-чаңга инжизидери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң салган чугула негелделеринге дорт хамааржыр. Ону амыдыралга боттандырар дээш чамдык ажылдарны СЭКП Тес-Хем райкому чорудуп турар.

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижи бүрүзүн кижизидерин, маңгысталчак амыдыралче, ара-дарыже сундугар, хөй-ниитиниң корум-чурумун хамыдар, ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас ийи, чаңгыс кижилерни илередип сайгарарын, күш-ажыл кылыш шыдаар кижи бүрүзүн ажылче бүрүи хаара тударын профилактика чөвүлелдери чорудуп турар. Районга айның эгезинде чурттакчылыг суур бүрүзүнге ол талазы-биле профилактика эрттирери чаңчылчаан. Аңаа безеткелди баш удур чорудар. Кайы суурже кыминарның баары графикте айытыгган. Партия райкомунуң бюро база райкүүском кежигүннери бөлүк бүрүзүн удуртуп, комсомол ажылдакчыларын болгаш ооң-даа өске хөй-ниитичи активти хаара тудуп турар.

Районда кандыг айтырыг талазы-биле бергедаашкыннер бар болуп турарыл, ол талаже профилактиканы утландырары эптиг даярын практика көргүскен. Чижээлээрге, сентябрь айда ниити билиг школаларынче хаара туттунмайн турарларже болгаш профтехучилищелерже өөредип чорудар аныяктарның чылдагааның талазы-биле профилактика эрттиргени ажыктыг болган. Кыска хуусаада өөреникчилерии школаже болгаш сургуулдарны профтехучилищелерже сайгара киирип, кыминың кайнаар өөреиип чорутканын тодаратқан. Артканнарын көдээ Советтерге болгаш милицияның назы четпестер-биле ажыл чорудар инспекторуиуң үүбдүнга тургузуп, күш-ажылга хаара тудары-биле хемчеглерии алган.

Октябрьда профилактиканы амыдыралдың хелеезинде чурттап чоруурларны илередири-биле чорутқал. Ооң түңнелинде районда ажыл кылбайн турар 72 кижи бар болган. Ол хамаатыларны ажылга тургузары-биле көдээ Советтерге, совхоз дирекцияларынга дааганы берип, оларның боттарын келдирип эжелгеп профилактика чөвүлелиниге сайгарын чугаалашкан.

Профилактика эрттирип, район төвүнден бартан болүк кылган ажылының медээзинден бир хоолганың түс ажыл-агыйның профилактика чөвүлелиниге арттырып каап, ооң күүседезин ай эрткенде ынаар турар. Районда шупту 19 профилактика чөвүлели ажылдап турар. Олардан «Тес-Хем», «О. Шында» совхозтарда (даргалары К. Дугур, С. Артына), сельхозтехника каттыжыышкынында, райпода (даргалары М. Оюн, Л. Бадарчы) чөвүлелдерниң ажылы эки. «Тес-Хем» совхозта чөвүлел неделя санында хуралдап, неделя дургузунда түү болганын понедельник санында чугаалажып, күш-ажылдың сагылга-чурумун, ниитиниң корум-чурумун үрээнгеии келдиртип эжеп, ындыларга шыңгыы хемчег онаап келгениидеи совхозта ниити байдал көзүлдүр экижээн.

Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун экижидериниң айтырыын. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерии, аңаа СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын, ооң идип үндүрген саналдарын күш-ажылчы коллективтер амыдыралга канчаар боттандырып турарының дугайында профилактика ажылын январь, февраль, март айларда чорутқан. Февральда эрткен профилактиканы хамаатыларның паспорт хынналдазынга тураскаатқан. Паспорт чок, эрги паспорттуг, туруы чурттаар черн чок, кивр бижидилге кылдыртып албааннарны илередип тып, тускай хемчеглерни иштики херектер киздизин дамчыштыр алган.

Чамдык таварылгада профилактиканы чонның чурттап турар черинии аайы-биле чорудары таарымчалыг болуп турар. Корум-чурум үрепки дег, арагалай бээр кижилерниң болгаш пенсионерлерниң базынарынга кирип, кандыг чурттаи, урут-дарыының канчаар өөреиип турарын, школа база хөй-ниити организацияларыбле харылзаазын сонуургап турар. Маңаа херээженнер чөвүлелдерн моон-даа соңгаар чугула рольду ойнаары күзенчиг. Мындыг янзылыг ажылдарны чорутқаның түүнелинде чамдык кижилер боданып, боттарының частырыг кылып, шын эвес орунтап чоруп орарын шын-на сеткилинден мнинии, бурузуиуп чугаалай бээр. Ол дээрге профилактика чөвүлелдериниң ажылының дээштиин бадыткап турары ол. Ажыл уламчылаар. Чедир шиитпирлеттинмейн турарь айтырыгларга хамаарыштыр баш удур алыр хемчеглерии профилактика чөвүлелдери алыр. Ындыг болганда чөвүлелдериниң ажылын үенин негелделеиге түүштүр чорудары негеттинип турар.

С. ХЕРТЕК,
СЭКП Тес-Хем райкомуиуң пропаганда болгаш агитация киздизиниң эргелекчизи.

Интернационалчы кижизидилге

БҮГҮ ТАЛАЛЫГ КҮШТЕЛДИРЕР

Бистиң районда янзы-бүрү 22 нацналлардың төлөөлери ажылдап, чурттап турар. Чаа Шагаан-Арыгның, Чаа Чаа-Хөлдүң, Хайыракаиның тудут организацияларында интернационалчы коллективтер хөй. Ылаңгыя бригадаларның составын хөй национадлыг кылдыр тургузарга, ажылчыннар бот-боттарын эки билчир, хүндүлежир. Ооң түңнелинде бригада бижыг пайыралдыг болуп, боттарының мурнында саддынган сорулгазын күүседир дээш ак сеткилдиг чүткүл-биле ажылдаар. Чаа Чаа-Хөлде Арент Арвидке удуртқан монтажчылардың болгаш Бүүрек Ооржактың бызаңчыларының интернационалчы бригадалары ай, квартал санында тудуг монтаж ажылдарын 120—150 хуу күүседип турар.

Интернационалчы кижизидилге талазы-биле районнуң ниити билиг школаларында, профессионал техниктиг училищелеринде тодаргай ажылдар кылдыныл турар. Шагаан-Арыгның, Чаа-Хөлдүң, Арыг-Узуунуң, Торгалыгның база Хайыракаиның ортумак школаларында ангылаңгы нацнаның уругларыкол эртнемнерии орус дылкырында өөренип турарлар. Бүдүк-Терек, Ак-Туруг, Арыг-Узуг, Ийи-Тал школаларында интернационалчы пайырал клубтарының ажылы экижээн. Өөреникчилер болүк-болүүлге Төрээн чуртувустуң аңгы-аңгы хоорайларынче экскурсиялар чорун турар. Бо өөредилге эгезинден бээр Улан-Удэ хоорайже Ийи-Тал школазының, Красноярскиже — Ак-Туруг, Москваже — Чаа Чаа-Хөл школаларының өөреникчилери четкеп келген.

Владимир Ильичиниң Шушенскоеде мемориалдыг музейинче ажыл-ишчилер болгаш өөреникчилер массалыы-биле экскурсиялал барып турар. ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатқан урап чүүлдүг республика көрүлдезинге Ак-Туруунуң, Шагаан-Арыгның профессионал-техниктиг училищелериниң сургуулдары киришкеш, шаңналдыг черлерни алгылааннар.

Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур талазы-биле калбарган социалистиг чарыш хөй янзы нацналарның кайыралын улам быжыктырып, интернационализмниң тугунун адаа-биле чорун орар. Районуң үлептүр будүрүлгелериниң коллективтери 1983 чылдың тос айларының планныг онаалдаларын бүтү көргүүлер талазы-биле долдур күүседкеш, СЭКП Тыва обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, профобъчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчирлер Кызыл тугу-биле шаңнатқан. База-ла ындыг шаңналды Шагаан-Арыгның автотранспорт будүрүлгези чаалап алган.

Районнуң «Билиг» ниитилел организациязының лекторлары партияның ленинчи национал политиказын болгаш интернационалчы кижизидилгени пропагандалаар талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып чорутқан. Ниитилел организациязы бодунуң плеиумунга ук айтырыгны чугаалашкаш, тускай доктаалды хүлээп ап, ооң күүселдезин чедип алыр дээш ажылдап турар. Бо айтырыг талазы-биле 76 лектор ооң иштинден чээрби лектор район организациязының путёвкалары-биле лекцияларны номчуп турар. Чижээлээрге, К. Куулар «Совет кижилериң интернационалчы болгаш патриотчу кижизидилгези», А. Цуй-Ю-Сен «Аныяктарны интернационалчы кижизидилгези», Т. Пономарёва «СЭКП-ниң XXVI съездизи ажылчы чоннарны интернационалчы кижизидилгезин экижидер дугайында» деп темаларга лекцияларны номчуп турарлар.

Арыг-Бажының М. Танов, Чаа-Хөлдүң З. Монгуш, Иштии-Хемниң Х. Самдан, Арысканның Г. Даржай, Ак-Талдың К. Кыргыс даргалаан «Билиг» ниитилелиниң эге организациялары чонның чурттап турар черинии аайы-биле интернационалчы кижизидилгеге лекция пропагандазының янзы-бүрү хевирлерин организастап турар.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң 60 чылы» деп илеткели — төөгү ужурдуглыг документ» база «Патриоттуг кижизидилгении күштелдирер» деп темаларга ийи политхүнну эрттиргилээн.

Кылдыныл турар ажылдар-биле чергелештир бо айтырыг талазы-биле ам-даа четпестер хөй. Ылаңгыя аныяктар ортузунга пропаганда дээштиг болбайн турар.

Күш-ажылчы коллективтерде, школаларда массаполитиктиг ажыл чогуур деңгелде эвес. Районнуң иштики херектер килдизи корум-чурум үрээр чоруктарны болдурбазының талазы-биле тайылбыр ажылын кошкак чорудуп турар. Районнуң культура, албан черлери коммунистиг моральды болгаш интернационализмни пропагандалаар талазы-биле ажылды кошкак чоруткан. Айытқынган четпестерни дарый чайладыр дээш ам-даа күжениишкинниг ажылдаары негеттинип турар.

К. БИЧЕ-ООЛ,
СЭКП Улуг-Хем райкомуиуң пропаганда болгаш агитация киздизиниң эргелекчизи.

ХҮНДҮТКЕЛДИГ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудниктө тракторист Дадар-оол Ооржак — комбинаттың эң хоочуи ажылдакчыларының бирээзи. Ооң ниити ажыл стажы 50 чыл четтиеп.

Ол 16 хар четпейн-не аът, шары-биле тараа тарып, сиоп болгап ажылдап эгелээн. Удатпаанда Элегесте чер чарып турар тракторлар сураа дыңнаап, ында хапкан.

Ол 1963 чылдан эгелеп бо рудиикке трактористеп эгелээн болгаш 6 чыл бурунгаар пенсияже үмре-даа, ажылдаарын уламчылавышаан. Ол кайы-даа ажылдап келген черлериие кежээ, шалыпчызы дээш шаңнадып, мактадып келген. Чижээ, республиканың трактор бригадаларының аразында калбарган социалистиг чарышка улуг чедишкиниери дээш, 1954 чылда Улус ажылагыйының делегелгезиниге баар путёвка-биле шаңнадып, бистиң Төрээн чуртувустуң найысылатынга баргаш келген. Д. Ооржак ажылгыр, эрезинбиле ам-даа өскелерге үлегерлиг, хүндүткелдиг.

С. КУУЛАР.

Школа болгаш амыдырал

КҮШ-АЖЫЛГА ЧАҢЧЫКТЫРАР

Тываның № 1 ортумак школазы өөредилге биле күш-ажылды холбаарын, өөреникчилер ажыктыг күш-ажылды кылырынга чаңчыгып, аңаа ынак болзуи дээш чамдык ажылдарны чорудуп келген. СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседириниче кадрларны, ылаңгыя көдээ ажыл-агый талазы-биле, мергежилдиглерни белеткээринче кичээнгейин угландырып келген. Школада өөреникчилерни күш-ажылга өөредириниң тускай системазы тургустунган. «Кызыл тараачын» совхозтуң баазазында «Кызыл хаяа» бүдүрүлге бригадазы ам 25 чыл ажылдап турар. Ол ышкаш школаның өөредилге-дүржүлга участогунга хостуг үезин өөреникчилер эрттирип турар. Бо ажылдар уругларның күш-ажыл кижизидилгезинге улуг рольду ойнап келген.

Күш-ажылга белеткелдиң кол-ла дөзү — өөреникчилерни күш-ажылды хүндүлээринге кижизидери, аңаа психология талазы-биле белен болурун чедип алыры. Бо ажыл талазы-биле школаның дүржүлгазы өөреникчилериң көдээ ажыл-агыйга хамаарыылгазы көвей кезиндe профугланыышкын ажылының байдалындан, школаның бүдүрүлге өөредилгези эртип турар ажыл-агый-биле харылзаазындан кол хамааржыр дээрзин көргүскен.

«Кызыл тараачын» совхозтуң удуртукчулары — директору Д. Д. Сирота, партия организациязының секретары М. Л. Моллеров болгаш ында специалистер бүдүрүлге өөредилгезинче чүгле чайгы үеде эвес, а бүдүн чылдың дургузунда кичээнгейни угландырып турар. Бо бүгү өөреникчилерни күш-ажылга белеткээрин амыдырал-биле ханы холбаалыг болдурарынга улуг дузалыг. Материалдыг бүдүрүлге адырынга өөреникчилериң киржилгезин белеткээри школада ийи угланыышкынныг боттанып турар: көдээ ажыл-агыйның механизаторларын болгаш малчыннарын белеткээри. Школачыларның бүдүрүлге өөредилге-дүржүлга участогунга дөрт-булуңчукту хемчээри, боттарының өстүрген югаалыларының ортумак деңзизин санап тывары, совхозтуң амыдыралы-биле холбашкан бодалганы- бодаары болгаш оон-даа өске. А ортумак болгаш үстүкү класстарның өөреникчилери математика, физика, химия, биология кичээлдеринде школаның бүдүрүлге участогу, бүдүрүлге бригадазы, совхозка практика-биле холбашкан нарын бодалгаларны бодап турарлар. Оон аңгыда уруглар ол-ла кичээлдерде алган билиин практиктиг ажыглап турарлар: хөрээниң бедиин, оларның хемчээлин тывары, силос оңгарының ишкирин тодарадыры, малдың ортумак деңзизин тывары дээш ышкаш ажылдарга ажыглаар.

Төөгү болгаш обществоведение кичээлдеринге өөреникчилерни «Кызыл тараачын» совхозтуң төөгүзү, чедишкиннери, оон амыдыралында улуг чаартылгалар биле, бистиң партияның ишткини, даштыкы политиказы-биле, чурттуң көдээ ажыл-агыйының хөгжүлдези-биле таныштырары башкыларның хүлээлгези. Бо бүгү өөреникчилериң көдээ ажыл-агыйга сонуургалын бедидериниң бир аргазы болур. Өөредилге болгаш практиканы холбаар сорулганы чедип алыры аңы-аңгы класстарга эртем аайы-биле янзы-бүрү. Ынчалза-даа бо бүгү шупту катытшкаш эртемнерни ханы, билдилиг шиңгээдип алырынга өөреникчилерни теоретиктиг болгаш практиктиг бодалгаларны боттары бодап өөренирингe, доктаамал хайгаараалдар кылып, дүржүлгалар эртгирерингe, саналга болгаш хемчег приборларын, таблицаларны ажыглаарынга өөредир.

Ол чүүлдерге эки өөредири башкының билининден, мергежилинден хамаарыр. Ынчангаш методиктиг ажылдың чугула звенозу — башкының политехниктиг квалификациязын бедидери, эртем башкыларының методиктиг каттыжыышкынының ажылы, администрацияның сүмелеп турары литератураны ажыглап, башкының бот-өөредилгезин бедидери болур деп санап турар бис. Бодунуң политехниктиг деңнелин, башкы мергежилин бедидип, школа болгаш ажыл-агыйның аразында харылзааны экижидип, бүдүрүлге өөредилгезиниң материалдыг баазазын бижыглаары —СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин чедишкиннир күүседириниң, школаның доозукчуларын бүдүрүлге адырынга белеткээриниң магадылалы болур. Ынчангаш бистиң школаның башкылары бүгү күүнүн салып тургаш, өөреникчилер ортузунга профугланыышкын ажылын чедишкиннир чорудар.

Л. ЦАРИКОВА,
школа директору.

ТАЙБЫҢНЫҢ ПОЛИТИКАЗЫ

Баштайгы согуушкун кылырының америк ядролуг ракеталарын Барыын Европада тургузуп эгелээни-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медеглели делегей амыдыралында эң чугула фактор болуп турарын сөөлгү үениң болуушкуннары тодаргай бадытkаан. Совет Эвилелиниң тайбың бүгү инициативалары — дайын кыжаныышкынын чайладырынчө, амгы болгаш келир үениң салгакчыларынга тайбыңны хандырып бээринче принципиалдыг утланыышкынның уламчылалыдыр.

Ю. В. Андроповтуң Медеглели Американың Каттышкан Штаттарынга улуг сонуургалды болдурган. Америк ядролуг планнарны боттандырарының айыылдыг бүгү уржуктарын база катап кичээнгейлиг ооаарып көөрүнче АКШ-тың болгаш Барыын Европа күрүнелериниң удуртукчуларын Медеглелде кыйгырганын сарыылдыг американнар үүлдүгзүнүп турар. Вашингтонуңун хөделиишкиннеринге харыы кылдыр совет удуртулганың ап чоруткан хемчеглериниң чугулазын АКШ-тың хөй политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчылары билип турар.

Женевага совет-америк чугаалажыышкыннарының үзүлгени дээш харыысалга АКШ-тың чазааңга бүрүнү-биле онаажып турарын хөй миллион американнар билип турар деп. АКШ-тың тайбың талалакчызы — ядролуг шенелделерни хорутдаары дээш национал шимчээшкиннинiң координатору Н. Соломон медеглээн. Рейганның администрациязы чугаалажыышкынларны чедимишкиниг доозарынга эгезинден бээр хөнү чок болуп келген.

Европага ядролуг боо-чепсек дугайында айтырыгның талазы-биле АКШ-тың турумун болгаш политиказын үндезини-биле эде көөрүнче америк чазакты сенатор Э. Холлингс кыйгырган. Амгы америк администрацияның туружу болгаш хөделиишкиннери АКШ-тың узун хүүсаалыг эрге-ажыктарынга дүүшпес болгаш ядролуг дайының кыптыгып болгу дег кыжаныышкынын улам улгаттырып турар деп, сенатор демдеглээн. АКШ-тың президентизиниң албан-дужаалынга демократтыг партиядан бодуның кандидатуразын сенатор депшидер бодап турар.

АКШ-тың хоорайларында, Атлантикадан Оожум океан далайның эриктеринге чедир амгы үеде чыскаалдар болгаш митингилер, семинарлар болгаш конференциялар болуп турар. Ядролуг дайынга белеткелди амдыызында орайтаваан турда, доп-дораан соксадырынче, сарыылдыг үгланның үнүн барымдаалап көөрүнче Рейганың администрациязын ол чыскаалдарның, митингилериниң, семинарларның, конференцияларның киржикчилери кыйгырып турар.

Амгы америк администрация делегей байдалын чидиглендиргени база Женевага чугаалажыышкыннарны үскени дээш харыысалгадаи чайлаарын оралдажып, кажарлаашкыннарны кылып

турар. Ак бажыңның удуртукчулары чугаалажыышкынларны үргүлүүлээринге «кедергей сонуургалдыын» хенертен илергейлеп эгелээни база-ла ындыг кажарлаашкынынарның бирээзи болуп турар. Оон-биле чергелештир америк чаа ракеталарны Барыын Европага тургузарының графикти чайгылыш чокка сагыыр бодалдыын Вашингтон база чарлап, шериг күүзүнүң талазы-биле дең байдалды АКШ-ка ажыктыг кылдыр өскертирин оралдажып турар.

Маңаа холбаштыр ССРЭ-ниң туружу бүгү делегейге тодаргай билдингир. «Ортумак ыраккылдың америк ракеталарын Европага тургузуп эгелегиже чедир турган байдалче дедир эглирингe белен чорукту АКШ болгаш НАТО-ның өске-даа чурттары илергейлээр болза, оны ынчаар кылырынга Совет Эвилели база белен болур» деп, Ю. В. Андроповтуң Медеглелинде айыткан. Вашингтонуңун үскен чугаалажыышкынарын катап эгелээрингe арганы түгле ындыг оруктуң ажыдып болуруи байдалды боттуу-биле көөр американнар билип турар.

В. ЧЕРНЫШЕВ.
(СЭТА).

Э. ХОНЕККЕРНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БЕРЛИН. (СЭТА). Испан парламентарийлерниң делегациязын баштап, ГДР-де чеже берген Испаниянның кортестер семадының даргазы Фредерико Хосе де Карвахаль Перес-биле ГСЧП ТБ-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүделиниң Даргазы Э. Хонеккер ужурашкан болгаш башкылыг согуушкун кылырының ядролуг америк чаа ракеталарын Барыын Европага эккеп тургузуун эгелээни тайбыңга болгаш Европа дээрге бүгү улустарының айыыл чок чоруунга кыжаныышкынны күштелдирип турар деп медеглээн.

Улустарның салым-чолу дээш харыысалгалыг бүгү кижилериниң күжениишкиннери термоядролуг дайынны болдурбазыныче, боо-чепсекти эдерe бүдүрериин сөөлгүрениче угланган турар ужуралт деп, Э. Хонеккер чугаалаан. Тайбыңны хандырары болгаш делегей байдалын экижидери биргн чергенин эң чугула сорулгазы болуп турар. Шериг талазы-биле улуг түрлүүшкүнүүн деңнелин чавыыдыр дээш бүгү-де чүүлдерни кылырынга ГДР-ниң белеңни ол бадытkаан.

ПРОФЭВИЛЕЛДЕР СЪЕЗДИЗИ

ВЬЕНТЬЯН. (СЭТА). Лаостуң профэвилелдериниң I ийиги национал съездизи ында ажыттынган. Лаостуң профэвилелдер федерациязының 50 муң ажыг кежигүннерин төлээлэп 182 делегаттар съездиниң ажылынга киржип турар. Съездиниң ажылдарының аразында — ажы-дүүма социалистиг чурттарның профэвилелдериниң делегациялары.

Профэвилелдер съездизи бодуның ажылын үргүлүүлээр.

ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

МАНАГУА. (СЭТА). Төп Америкада чидит кризис Каттышкан Штаттарның буруузу-биле тыптып келген болгаш улам-на өөскүп турар деп, Никарагуаның национал хосталгазының Сандинюжу фронтузуңуң национал удуртулгазының кежигүнү, Никарагуаның национал катап тургузуушкун чазааның координатору Даниэль Ортега парлалга конференциязына медеглээн. Төп Американың девискээрингe чепсектиг месилдежиишкинни болдурбас дээш бүгү-лe чүүлдерни сандинюжу чазактың кылып турарын ол онзалап демдеглээн.

«Контадор болүүнүң» кежигүннери чурттарның (Мексиканың, Венасуэланың, Колумбияның, Панаманың) болгаш Төп Америка күрүнелериниң даштыкы керектер министрлериниң декабрь төнчүзүнде болур хуралынга чутаалажып көөрү-биле чогумчалыг саналдарны Никарагуаның чазаа киирген деп, Д. Ортега айыткан.

ДЕМИСЕЛДИҢ МУРНУКУ ОДУРУУНДА

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының парлалга төп органы «Трибуна люду» солунуун баштайгы номери парлаттынгандан бээр 35 чыл болган. Польшаның ажылчын партиязының болгаш социалистиг партиязының бирги каттыштырылга съездизиниң хүннеринде солунну парлап эгелээн турган. Польшаның Каттышкан ажылчын партиязы ол съездиге тургустунган.

ПКАП ТК-ның төп парлалга органы Польшага чаа шиитпелди тургузар дээш демиселдиң мурнуку одуруунга чоруп келген болгаш чоруп-даа турар. Партияның шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талалы-биле ол солун Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының шынчы дузалакчызы болуп турар.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

Ливанда дайын өртү уламна өөскүп, калбарып турар. Америк болгаш израиль шериглер ол араб чурттка чепсектиг интервенцияның хемчээлин сөөлгү үеде уламна калбарткан. АКШ-тың болгаш Израильдиң аразынга «стратегтиг кады ажылдажылга» амгы үеде эм-не айыылдыг үе-чадазыныче кирген. АКШ-тың чепсектиг күштери Ливанда дайын чорудулгаларынга калбаа-биле киржип эгелээн. Ливанның далай эриниң чанында америк корабльдер ол чурттуң девискээрин үргүлүү боолап, америк шериг самолёттары Бекаа шыыазында сирий шериглериң турушгарын болгаш Ливанның национал-патриоттуг күштерин бомбалап, ракеталар-биле боолап, тайбың чурттакчыларны өлүрүп, оларның чурттарга бажыңнарын үргедеп. хоорайларны кам-хайыра чокка өрттедип турар.

Америк болгаш израиль шериглериң соксаал чок боолаашкынынарының база бомбалаашкыннарының түнелинде Ливанның хоорайларында эмнелгелер, школалар, будүрүлге черлери үрелген, муң-муң ливаннар чурттаар чер чок арткан. «Эргежок чугула болганда», америк шеритлер Ливанның девискээрин моон соңгаардаа боолаар болгаш бомбалаар деп, АКШ-тың шериг командылалының төлээлекчилери кыжаныышкын-биле медеглеп турар апарган. АКШ-тың чепсектиг күштериниң Ливанда дайынзырак, эжелекчи, дээрбечи болгаш араатанзыг үүлгедиглери маадырлыг вьетнам улуска удур америк агрессиядан ылгал чок болу бергенин хайгаараакчылар демдеглеп турар.

Вьетнам улуска удур агрессияга америк империалистер улуг ашшырыышкынга таваржып, 50 муң солдаттарын болгаш офицерлерин вьетнам черге өлүртken сөөлүнде даштыкы чурттарга удур шериг интервенциязын кылырындан элээн каш чылдар дургузунда-дадагалзап келген.

А. СУРИКОВ.
(СЭТА).

ЭДЕ ТУРГУСКАН

БУЭНОС-АИРЕС. (СЭТА). Аргентинаның президентизи Рауль Альфонсин тус чурттуң дээди шериг командылалын эде тургузар дугайында декретке ат салган. Ук документиге дүүштүр чадаг шериглериң, шериг-далай күштериниң болгаш шериг-агаар күштериниң командылакчыларының эргедужаалдарын күш чок болдурган. Оларның хүлээлгелерин чурттуң чепсектиг күштериниң хевир бүргүзүнүң кол штабтарының начальниктери күүседир.

Оон-биле чергелештир шериг дужаалдарынга чаа томуйлаашкынларның дугайын күрүнениң баштыңы чарлаан. Чадаг шериглериң кол штабының начальнигинге бригада генералы Хорхе Аргиндегиин, шериг-агаар күштериниң кол штабының начальнигинге — бригада генералы Теодоро Алднерни болгаш шериг-далай күштериниң кол штабының начальнигинге — контр-адмирал Рамон Антонио Аросту томуйлаан. Ук томуйлаашкынар-биле холбаштыр хөй-хөй генералдар болгаш адмиралдар эрге-дужаалдарындан халашкан.

Президент ол ышкаш чепсектиг күштериниң каттышкан штабының начальнигиниң дээш англи чазактың баштыны М. Тэтчериин бодунуң чарлык боон ону шаңнааны «Британ империязының орденин» — Британияның бедик шаңналын хүлээп алырындан ойталаан. Премьер-министриин канцелярязынга чагаазынга шүлүктүүн демдеглээни болза, ындыг шиитпирни ол консерваторларның милитаристчи угланыышкынынга удурланыышкынның демдээ кылдыр хүлээп алган.

«АКШ-тың калчаалыг, дайынзырак президентизи-биле кады Англияның премьер-министриин чорудуп турар дайын политиказы кижи төрелгетенниң амыдыралын халаптыг аймылга таварыштырып турар болганда, ындыг шаңналды мен черле хүлээп ап ыыдзыас-тыр мен дээрзин премьер-министрге дыңнадырын дилеп тур мен» — деп ук чагаада бижээн.

Делегейниң ийиги дайынының хоочуну Х. Хендерсон түгле улустуң аас чогаалын өөренир талазы-биле улуг специалист болгаш көскү литератор эвес, харыылаа чепсетлениишкинни дүжүрери дээш шимчээшкиниң идепкейлиг киржикгизи бооп турар. Ол — шотланд чогаалчыларның чазактың адрезинге чоруткан чагаазының авторларының бирээзи, ук чагаада милитаристчи угланыышкындан болгаш конфронтациядан, башгайгы согуушкуиуң чаа америк ракета-ядролуг чепсээн Британияның девискээрингe тургузарындан ойталаарын чазак черинден негээн. Ук Документиге 191 кижи ат салган.

Хендерсоиның удурланыышкының премьериң канцелярязы билбээчеңнеп эрттирер бодаан. Чазактың шаңналын хүлээп алыр-албазы оон бодунуң «хууда хереэ» болгаш «туразы-дыр» деп канцелярия ажылдакчызы корреспондентилерге чугаалаан.

Хендерсоиның удурланыышкының Англияның калбак хой-ниитизиниң дыка хөй кезектери чөптүг деп санаан. Эрес-дидим шиитпирни детизэн чүс-чүс чагаалярны болгаш телеграммаларны Х. Хендерсон алган дээрзин «Таймс» солун бижээн.

Н. ПАХОМОВ.

Польша Улус Республиканың улус ажыл-агыйының хөөчүн адыры — пос-таавы үлетпүүр продукция будүрерин улам-на көөдедип турар. Лодзь хоорайда «Поланиа» фабрикаңың коллективи продукцияны нөөдедир будүрер, шынарын бедидер талазы-биле мурнуну одурүгда чоруп турар. Ол будүрүлгениң продукциязын чурттуң иштинги хереглеэнинге амыглап, социалистиг чурттарже ундур садыглап турар.

ЧУРУКТА: фабрикаңың цехтериниң бирээзинде.

ЦАФ— СЭТА-ның фотохрониказы.

ШАҢНАЛДАН ОЙТАЛААН

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияның премьер-министриниң канцелярязынга халаптыг чүве болган. Чүл дээрге, сураглыг шотланд шүлүкчү Х. Хендерсон литература талазы-биле чедишкиннери дээш англи чазактың баштыны М. Тэтчериин бодунуң чарлык боон ону шаңнааны «Британ империязының орденин» — Британияның бедик шаңналын хүлээп алырындан ойталаан. Премьер-министриин канцелярязынга чагаазынга шүлүктүүн демдеглээни болза, ындыг шиитпирни ол консерваторларның милитаристчи угланыышкынынга удурланыышкынның демдээ кылдыр хүлээп алган.

«АКШ-тың калчаалыг, дайынзырак президентизи-биле кады Англияның премьер-министриин чорудуп турар дайын политиказы кижи төрелгетенниң амыдыралын халаптыг аймылга таварыштырып турар болганда, ындыг шаңналды мен черле хүлээп ап ыыдзыас-тыр мен дээрзин премьер-министрге дыңнадырын дилеп тур мен» — деп ук чагаада бижээн.

Делегейниң ийиги дайынының хоочуну Х. Хендерсон түгле улустуң аас чогаалын өөренир талазы-биле улуг специалист болгаш көскү литератор эвес, харыылаа чепсетлениишкинни дүжүрери дээш шимчээшкиниң идепкейлиг киржикгизи бооп турар. Ол — шотланд чогаалчыларның чазактың адрезинге чоруткан чагаазының авторларының бирээзи, ук чагаада милитаристчи угланыышкындан болгаш конфронтациядан, башгайгы согуушкуиуң чаа америк ракета-ядролуг чепсээн Британияның девискээрингe тургузарындан ойталаарын чазак черинден негээн. Ук Документиге 191 кижи ат салган.

Хендерсоиның удурланыышкының премьериң канцелярязы билбээчеңнеп эрттирер бодаан. Чазактың шаңналын хүлээп алыр-албазы оон бодунуң «хууда хереэ» болгаш «туразы-дыр» деп канцелярия ажылдакчызы корреспондентилерге чугаалаан.

Хендерсоиның удурланыышкының Англияның калбак хой-ниитизиниң дыка хөй кезектери чөптүг деп санаан. Эрес-дидим шиитпирни детизэн чүс-чүс чагаалярны болгаш телеграммаларны Х. Хендерсон алган дээрзин «Таймс» солун бижээн.

Н. ПАХОМОВ.

ЯПОН-КЫДАТ ДУГУРЖУЛГА

ТОКИО. (СЭТА). Ядролуг энергия талазы-биле кады ажыддажылга дугаймында дугуржулганы ажыдап кылыр талазы-биле япон-кыдат чазактар аразының консультациялары чөөкү үеде Кыдаттың найысылалы Пекинге эгелээрин Японияның Киодо цусин агентствозу дыңнаткан.

Кыдат мөңүларның бирээзинде бар бойдус уранын кады казып, ажыглалга киирер дугаймында дугуржулганы Японияның төлөөлекчилери КУРнуң ядролуг улетпүр министерствозунуң төлөөлекчилери-биле кылганын агентство демдеглээн. Ол дугаймында медээ Японияның албан кижилеринден алдынган болуп турар.

Кыдаттың девискээринден уран рудазын Японияга чорудуп бээринге база стратегтиг ол-чиг-этти япон таланың ажыглаарынга хамаарыштыр кызыгаарлашкынныг кандыг-даа негелделарни кыдат таланың кылбаанын агентство дыңнаткан.

Уран рудазы ышкаш, стратегтиг чиг-этти кады казып тывар база ажыглаар дугаймында япон-кыдат дугуржулга—Кыдаттың болгаш Японияның аразында стратегтиг кады ажылдажылганың калбарып турарының хереглиг-дир.

Автономнуг областтарда болгаш округтарда

Прикальениң көдээ телефоннары

«Иньва» колхозтуң ажылишчилери бажында телефоннары-биле чаа чылдың бажыр чедириишкиннерин чорудуп болур: дөрт суурларны хандырып турар үш чүс дугаарлыг автоматтыг телефон станциязын суурда ажыглалда киирген. Көдээ АТС-тиң тудуунда тургустунган депутат постузу соңгукчуларның чагыын хуусаадан арте күүседириниге дузалаан.

Коми-Пермяц автономнуг округтуң ырак суурларындан бо чылын муң ажыг аппараттарны тургускан. Бо черде чурттакчы суурларның аразы ырак, телефон-биле харылзааны тургусканы ажылга база амыдырал хандырылгага көскү салдарны чедирген.

Тайга кырында энергокөвүргүглер

Зима биле Балаганск аразында 110 киловатт электри дамчыдылгазының шутуму Усть-Орды Бурят автономнут округтуң ырак ажыл-агыйларын энергия-биле хөреңелдиг кылдыр хандырар. Энергокөвүргүгиң тудуун кылырынче «Востоксибэлектросельстрой» кириптken.

Байкал-Амур магистралының тудуунга шылгараан монтажниктер электри дамчыдылгазының тудуун тудуп турар. Бедик вольтулуг шугумнуң баштайгы чээрби километрлерин олар бо чылын дужаалтар. Братск ГЭС-тиң энергиязы ырак кыштагларга келир.

(СЭТА).

Айтырыңар, харыылап берээли

ПЕНСИЯ ТЫПСЫРЫНЫҢ ЧУРУМУ

«Эргим редакция!

Өг-бүледе уругларның улуу кижи мен. Авамның соңгу адамдан бичии уруглары бар. Авам чон апарган соонда азыраачызын оксунганы дээш пенсия алыр мен бе? Черле ынчаш азыраачызын оксунган дээш пенсия тыпсыры кандыгыл?

Х. ЧЕЙНЕШ.

Авторнуң айтырыынга харыылавышаан, бо талазы-биле тайылбыр бээрин Тыва АССР-ниң социал хандырылга министриниң ораланчызы А. С. Владимировадан диледивис.

Азыраачызын оксунганда оон өг-бүлезиниң кежигүннеринге күрүне пенсиязын тыпсыр. Ук пенсияны чок апарган кижиниң азыралынга турган күш-ажыл кылыр назыны четпээн кижиге бээри көрдүнгеи.

Пенсияны кылырынга чугула документ болза, ХБАБ бюроларының азы көдээ Советтериниң тывысканы — ол кижиниң мөчээнин бадытkаан херечилели болур. Ол ышкаш чок апарган кижилерниң өг-бүлелериниге көрдүнгеи бо чүрүм ис чок читкен кижилериниң өг-бүлелериниге база хамааржыр. Чүгле тускай дүрүм ёзугаар долдуртунган документ херек.

Ындыг пенсияны тыпсырының чуруму кандыгыл?

Иинти аарыгның түнелинде чок апарган ажылчының, албан-хаакчының стажы хар-назынынга дүүштүр пенсия тыпсырынга негеттиниң турар стажы бар болза, оон азыралынга турган кижилерге пенсия тыпсыр. Чижээ, 41-ден өрү назылыг эр кижи 12 чылдан эвээш эвес стажтыг болуру. Дүрүмде көрдүнгеи. Ол ышкаш ажылдан дашкаар айыыл-халапка таварышкаш чок апарган болза, база ажыл стажы негеттинер. Бир эвес албан-хүлээлгелиг күүседип чорааш, азы кылып турар ажылының аайы-биле аарааш чок апарган болза, оон күш-ажыл стажы негеттинмес.

Мөчээн пенсионерлериниң өг-бүлелеринге база пенсия тыпсыры көрдүнгеи. Бо таварылгада оон ажыл стажы барымдаалаттынмас. Азыраачы кижи пенсия ап турган үезиниде ийикпе, азы пенсия албастаанының соонда беш чыл эртээнде мөчээн болза, оон ажыл стажы негеттинмес.

Чижээ, 2-ги болүктүң инвалиди ажылчын кижи пенсия ап турган. Оон хары — 40, күш-ажыл стажы — 10 чыл. Пенсиялаан соонда ол ажылдаваан. Ол чыл болганда ол ажылдап шыдаар апарган. Үш чыл ажылдаашаа, ниити аарыгдан мөчээн,

Оон хары 53, күш-ажыл стажы чүгле 13 чыл болгандаа болза, өг-бүлезиниң күш-ажыл кылып шыдаваc кежигүннери пенсия алыр эргелиг. (Чогум дүрүмде көрдүнгеи 51-ден 56 хар чедир эр кижи 16 чылдан эвээш эвес стажтыг болур).

Бир эвес азыраачы кижи чер адаанга, хораглыг будүмелдер-биле холбашкан черге, изиг цехтерге ажылдап чораан болза, оон эвээжеткен стаж негеттинер болгаш оон чартыы ындыг ажыл болур ужурлуг. Ынчан пенсияның хемчээли база улуг болур.

Ажылчын азы албан-хаакчы кижиниң өг-бүлезиниге пенсияны ол кижи мөчүүрүүнүң мурнунда ажылдап-даа ажылдавайн-даа турганын барымдаалавайн тыпсыр. Ынчалза-даа мында база бичии кириндe бар. Долу эвес ажыл стажтыг чораан кижиниң өг-бүлезиниге пенсияны ол кижи ажылдап турган мөчээн болза, ынчан тыпсыры көрдүнгеи.

Азыраачызын оксунган дээш пенсияны өг-бүленип кайы кежигүннеринге бээрил?

16 хардан куду (өөренип турар болза, 18-тен) уруглары, дуңмалары, ол ышкаш уругларының уругларын, 16 хар (өөренип турган болза 18 хар) четпээн инвалид апарган, азырадыр ада-иези чок болза пенсия алыр эргелиг. Адазының азы иезиниң ада-ие эргезин казаан болза, база пенсия алыр эргези хевээр артар.

Чок апарган кижиниң азырап алган уругларын база төрээн төлү-биле дөмей кылдыр санаар. Ол ышкаш эдертип келген уруглар база пенсия алыр бүрүн эргелиг.

Кырган кижилер —эр кижи 60 хардан, херээжен кижи—55 хардан өрү назылыг азы инвалид тургаш, азырадып орган оглуи азы уруун оксунган болза, база пенсия алыр. —60 хардан өрү назылыг азы инвалид кижи азырадып орган кадайы чок апарганда, азы 55 хардан өрү назылыг азы инвалид кадайы — ашаан оксунганда — база азыраачызын оксунган дээш пенсияны алыр.

Чок апарган кижиниң сес хар четпээн уругларын, дуңмазын азы оон уругларының уругларын азырап хайгаараар дээш ажылдавайн турар кижи дилеп киирер болза пенсияны аңаа база төлеп болдур.

Азыраачызын оксунган кижи дээрге мөчээн кижиниң долу азыралынга турган оске черден ап турар орүүгазы чок кижи болур. Ийи чаңгыс таварылгада дуза көргүзер турган кижиниң азыраачы кижи деп санавас.

Ада-иези кайы-даа хире хемчээлдиг орулга ол турар болза, уругларын оларның азыралынга турар деп санаар. Ынчалза-даа ажы-төл пенсиязын ада-иези ажыглаар.

Пенсия тыпсырынга негеттинип турар документилерни чок апарган кижиниң сөөлгү ажылдап турган черниң администрациязы социал хандырылга кылдызынге дораан белеткеп киирер хүлээлгелиг. Бир эвес документилерни саададып киирер болза (мөчээн соонда үш ай ажа бергенде) пенсия алыкчыларынга пенсияны азыраачызын мөчээн хүнүнден эгелеп тыпсыр. Ынчангаш ылаңгыя оскүс артkан уруглар алыр ужурлуг пенсиязын ой-шаанда долуулу-биле алыр кылдыр ук айдан эрттирбейин пенсия документилерин белеткеп киирери чугула дээрзин утпас херек.

Республиканың хөгжүмшин театрының репертуарында «Аңчы-Кара болгаш Аңгыр-Чечек» база катап кирип турар. «Аңчы-Кара болгаш Аңгыр-Чечектің» бир дугаарында 1963 чылда, ооң соонда чеден чылдарда база бистиң артистер ойнаан. Шиниң бо сөөлгү тургузуунуң режиссёру — Ирина Лопсан. Ол ооң мурнунда ук шиге күүседикчи артист боон ойнап турган. Аныяк ажылдакчының бо бир дугаар тургускан шинизи. Ооң аңгыда чурук кааспалгазы база аныяк чурукчу Вера Саникованың баштайгы улуг ажылы. Бо аныяк эштерниң баштайгы ажылының түңнели эки болган дээрзин шиниң көрүкчүлериниң изиг адыш часкаашкынары бадыткап турар.

Тааланчыг оожум аялга ойнап эгелээри билек, көжеге ажыттынар. Дээрде сылдыстар чоорту чидип, эртенги хаяа үнүп орар. Кайгамчыктыг чараш ак-көк даглар, оларның аразында кылаңайның баткан хемчигештер — төрээн Тывавыстың чайгы бойдузун танып каар бис. Оът-сиген, чечектер, аң-мең, куштар оттуп, эртенги хүнүң омак-сергек уткуп турарыбиле шин эгелээр.

Шинде аныяк-даа, дуржулгалыг-даа артистер ойнап турар. Кол рольдарда Соржу Солун-оол (Аңчы-Кара), Анзат Куулар (Аңгыр-Чечек), Владимир Серен-оол (хаан) болгаш өскелер-даа киржип турар.

ЧУРУКТА: шиниден көргүзүг.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЧАА БАССЕЙНДЕ

Кызылда элээди уругларның спорт школазында бо чылын база бир өөрүмчүг чүүл немешкен. № 3 ортумак школаның чанында туттунган эштир бассейнче спорт школазының бүгү мергежилдеринде хаара туттунган уруглар болгаш оолдар олче боттарының тренерлери-биле график ёзугаар доктаамал чоруп турарлар. Олардан аңгыда эге класстарның болгаш школа назыны четпээнерниң бөлүүн ында организастаан. Ол бөлүктү бассейнниң фельдшери, хөй-ниитичи тренер Галина Александровна Хопрова удуртунушаан, кээп турар спортчуларның медицина хыналдазын эрттирип турар. Воскресенье хүннеринден аңгыда хоорайдан ниитизи-биле 550 спортчулар ук бассейнге эштиринниң аргаларынга өөренип турарлар.

Ак-Довуракта спорт комплекизиниң эштир бассейнините бодаарга, мооң хемчээли бичии: узуну 12, дооразы 6, ханы кезээ 1,5 метр болуп турар. Сугнуң температуразы 23—25 градус чылыг. Ону доктаамал солуп турар болгаш ооң санитарлыг байдалынче улуг кичээнгейни утландырып турар.

Эштир бассейн июнь айга чедир ажылдаар.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: Г. А. Хопрова кичээл эрттирип тур; (адаанда) бичии спортчулар.

Авторлуң фотолары.

МАЛЧЫННАРНЫҢ ААЛЧЫЛАРЫ

Тураның Культура бажыңының «Колос» агиткультбригадазы Бии-Хем районнуң малчыннарынга солун программалыг концертин бараалгадып чоруп турарлар. Оларның «Библиобус» деп каан автобузун малчыннар кайы оранчоктан-на танып каарлар. Агиткультбригаданың ажылын Культура бажыңының директору Марк Оюн, бот-тывынгыр композитор Солаан Базыр-оол эки удуртуп турарлар. Концерттиң программазы ыры, шүлүктер, шоодуглар, танцылардан тургустунган. Оон аңгыда Солаан Базыр-оолдуң баянга, лимбиге ойнаан тааланчыг аялгаларын чон магадаар.

Малчыннар концерттиг артистеринден аңгыда, эмчи Кара-кыс Чооду, библиотека эргелекчизи Светлана Дендип оларны база күзелдиниле үткүп турарлар. Эмчи уругларга тарылганы өйшаанда кылып, ажыктыг лекция, беседаларны номчуп берип келген. А библиотека эргелекчизи неделя санында оларга номнарны эккеп, делегей байдалы, чурттуң амыдыралы-биле холбашкан медээлер-биле таныштырып турар.

С. УДУМБОРА.

ХООЧУННАР-БИЛЕ

Бистиң Шүй суурга солун кежээлер бо-ла эртер. Хөрөөженнер болгаш клуб човүлелдери ону кады органиастап турар. Күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражышкын солун эртти. Суурда хоочуннар Ш. Чылбак, С. Доржу, М. Салчак олар совхозтуң хөгжүлдезиниң дугайында солун сактыышкынарын чугаалап бергеннер.

С. МАЙНЫ.

Бай-Тайга район.

КАСПАРОВ ТИИЛЭЭН

ЛОНДОН. (СЭТА). Делегей чемпионну атты чедип алыр маргылдаага киржир эрге дээш шыдыраа маргылдаазынга киришкен совет шыдыраачы — Баку хоорайдан студент аныяк совет гроссмейстер Гарри Каспаров В. Корчнойну он бирги салыгга уткан болгаш бүрүн тиилелгени чедип алган.

АРТИСТЕР — КӨДЭЭДЕ

Тыванның күрүне филармониязының чогаадыкчы коллективи көдээниң чурттакчыларынга бо чылын дөрт чүс ажыг концерттерни көргүскен, ону сезен муң хире кижи көрген. Квартал санында планда көрдүнгенниңден хөй концерттер болган.

«Саян», «Аян» ансамбльдери, эстрада-цирк, эстрада-хореографтыг бөлүктер «Челээш», «Чалыы назын» болгаш ойнаарактар театры республиканың бүтүн районнарынга оюннарны көргүскен.

Күш-ажылчы коллективтерге артистер-биле ужуражышкынар, көдээниң уран чүүл бөлүмнериниге дузалазары гастрольдарның чарылбас кезээ апарган.

А. БАЙКАРА.

КАТОККА

Хоорайым катогунче чеде бердим:
Коньякилээнner дойлуп ушкан куштар-даа дег.
Чаңгыс дамды ышкаш чүве көстүр кылдыр
Сайгылгааннар ынчаар чидиг чырыдып тур
Шүүргедээн эзирлер дег өөрүм көргеш,
Чүрек кайын дөстүнерил, дораан кирдим.
Таптыг каржып чоргузуп-даа элден чүве.
Танывазым бир-ле кыска өштүм дегди.
Хөөкүйге бурууп мининиң сөглээлээнде.
Көңгүс чазык хоюндадыр хүлүмзүрээш:
— Өршээнер — деп бажым аларсогаш кылгаш.
Өөрүн шиглей ужугункан. «А-дыр!» — дидим.
Ээп келди. «Харын мени өршээнер» — деп,
Эрим хайның чиге көрдүм. «Ажырбас» — дээш,
Холдан бүдүү тырта каапкаш, куштадыпты.
Кожа хапкаш, сагыш аннын хөөрештим...
Садыгжылап ажылдаа-ла үш чыл болган
Шак ол кыстың адын билип, танып алдым.
Ооң орлан, элдек чаңы чүрээн тутказ.
Оортан бээр каток баарым дам-на барган.

К. ЭКЕР-ООЛ.

ЧАРЛААЛ

РСФСР-ниң Күрүненiң нефть продуктулар комитединиң 1983 чылдың декабрь 15-те айтыышкынынга дүүштүр бо чылдың декабрь 21-ден 31-ге чедир чолаачылардың путёвка бижиктеринге оларга берген бензин, чаар материалдар талоннарының дугаарларын болгаш сериялларын айтырын Тываның нефть продуктулар күрээргелели автотрактор транспорттуг бүгү бүдүрүлгелерге, организацияларга болгаш албан черлеринге дыңнадып тур.

Талоннарының дугаарлары болгаш сериялары путёвкаларда бижээнинге дүүшпес автомобильдерге, тракторларга кыйар, чаар материалдарны РСФСР-ниң Күрүненiң нефть продуктулар комитединиң бензин кудар станцилары бербес дээрзин эргелел база дыңнадып тур.

1984 чылдың чаңгыс аай талоннарын кварталдар аайы-биле парлап белеткээн. 1984 чылдың ол талоннарын он хонуктуң нормазын ёзугаар нефть базалар 1983 чылдың декабрь 25-те берип эгелээр.

ДОСААФ-тың Кызылда техшколазы секретарь-машинакчылар курустарынга хүлээп алыышкынны уламчылап турар. Өөренирниң хуусаазы 3 ай. Өөредилге ортээ 85 рубль. Кыызда чурттавайн туралларны общежитие-биле хандырар. Киречээлдер 1983 чылдың декабрь 15-те эгелээр. Хүлээп алыышкын уламчылавышаан.

Техшколаның адрези: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу, 49. Кабинет № 1. Телефон № 2-25-28.

ЧӨРҮЛДЭЭ

«Черниң кежии» деп тоожудан эге

Кудумчуның ортузун дургаар элээнгелечек кыскыл довурак төккеш, дескилеп каан, эрткен-дүшкен кижилерниң тевиинден ыяк таптаалып, асфальтылыг орук-биле домей апарган. Ынаар ийи янек барааны көвүлген. Херим кыйыында улуг, биче ийи хаван чүл бо дээнзиг бирде ону, бирде мону чыттай каап, буга кыдыының чаа четчип орган оъдун киндиреднр чула тыртып, чапыладыр дайнанган турганнар. Херим артында сарай үүндан оолдапкан дагааның ыыды дыңналы берген.

Чаңгыс аай толевилел-биле туткан бажыңнарның одуруу ынаар-ла саң-дорт сунуп чоруткан. Тарымал ыяштарның бүрүлери чаа четчип келгилээн, ыраккы бажыңнарны дуглап турар. Чүгле телевизор антенналары, кудай-биле сымыражыыл дээнзиг, дээр шаар харап алган тургулаар. Чаа дөө кудулдур көстүп тургулаан. Дөрбелчин брустан туткаш, ханаларының даштын хылызын манзылар-биле таалай хээлеп каккан, саргартыр дозулагылап каан. Оларның оскелеринден ылгалы: төп одалга системазындан чылыг алыр, изиг, соок суглуг, электроплиталарлыг. Бажыңнарның аразы элээн херии-херии, бодавыже төлевилелдиң онзагайы оон-на илден. Бажың бүрүзүндө чүгле огород херими эвес мал, куш кажаалары тудуп, электри чырыы киргилеп каан. Мал чеми шыгжаар аңмаар база бар. Ук бажыңнарның чурттакчылары хөй кезии чалыылар. Ийет, чамдыктарын хөйнү көрген көк баштыглар база эзелегилепкен.

Кудумчуның ындазында хөглүү сүргей. Аар, чиик машиналар өрү-куду бо-ла эрткилээр. Кудумчу белдириниден аңгыр өңнүг алдынсарала «жигули» үне халып келгеш, аян киирип чоруур кылагар демирлери хүн хереллиге чайнавышаан, чаа бажыңнар талазынче зөп бадыпкан. Машина маңын бичии-даа шеглетпейн, буга көвүрүүн кеже халааш, бедик херим эжиинге кээп, чындыш кылдыр тура дүшкен. Мурнуу эжиктен бажының суук кара дуктерии эгин кырынче сула салып бадырыпкан, моюндуруунда чиңге ак минчиглиг ногаан кофта кеткен, эргижирээнинден дөңмектериниң ыры куурарып оңа-даа берзе, хевирин шоолуг ышкынмаан джинси чүвүрлүг аныяк хөрөөжен шалыпкыны аажок дуже халааш, эжиин ортаа салаазы-биле хаай ие каапкаш, хая-даа көрбейн, бажыңынче утлапкан.

Ол бажыңының эжиин ажыдып, туфель идиктерин үштүп, өрээлге кедер тапочкалары-биле солуп алган. Улуг өртектиг хевис чадыглар лыг залче эртип келгеш, чаа хевириин креслозунга олура дүшкен. Ооң тыныжы арай дүргедексеп, хөрээ дөгдеңейнип, кырлагар думчуунуң танактары билдирербилдирбес кыйбыңайнып орган.

Ашаа база чүгле эътке ой чаа джинсилиг, чолдак чеңниг шааваш бора хойлең кеткен, ортумак сыннығ күдер кара кижи арай дериниксей берген бо кирип келген.

— Анаа-ла хей черге шыжыгып канчаарың ол, Херел? — деп, демги эр кадайынче кезе көрүп алган, машиназының дүлгүүрүн кошкан мөңгүн илчирбени эргээнге ораай тудуп тура айтырган.

— Чеже шыдажыр мен? — дээш, Херелмаа хаваан дүгдүлеш кылып, ашаанче багайтыр көрген.— Кац демир, хая-даш эвес-тир мен. Изиг чүректиг кижи-дир мен.

— Адырам, чогум чүү дээш мынчап килеңнеп турарыңны билбейн тур мен. Анаа-ла кудумчуга чораан инектер көрүп каашаа, улуска шөрлүр деп чүүл? Сокса дидим ол-ла-дыр.

— Шөрлүп эвес, угаадып чугаалаар, депутат хүлээлгем күүседир дээн кижидир мен. Кижи хорун ол чүүл?

— Ынча дивейн көр, Херел. Бирээде, бригадириңдаа кижи-дир пйиде, ооң кадайының бак аксын дыңнаар дээн эвес. Кандыг ийик аксындан чүгле от үнмес...

— Сен дыңнавас, мен дыңнаар кижи-дир мен. Көдээ Совет даргазы даалга берген чүве. Тарымал ыяш, чечектерни малга үргедет пес, ол дугайында бодунуң округунга ажыл чорудар деп. Инээп сүрүп, кадарчыга дужаавас, ниити чүрүмга чагыртпас хамаатылар турбас ужурлуг— деп. Херелмаа эктиниң кырынче шыптына берген бажының улуп дуктерин чүшкүүзүнче орүй түткулап чугаалаан.

— Адыгуузуп мал каяздаа чораай-ла! Ялым чок херек дээш аас-дыл үндүрбе— дей каапкаш, ашаа диванга олура тыртып алгаш, чавыс үн-биле уламчылаан:— Билзицзе эки боор, бригадириңниң аксын чаап каан болдур мен ийин. Мени учётчикке алыр болган кижи. Ам чүгле кадр килдизинге кады кире дүжеривис артканы...

— Кайы, бистиң фермаже келийн деп бе? Мен-не чепшээрешпес мен. Удур мен... көрүп, думчук боралап чорбас дээн мен. Чүнүң-даа кедизип бодаар, өг-бүлемни бодаар— дээш, Кежик думчуун чүш кылып, өде берген думчук аржыылы-биле дерлиг арнын чодуп-ла орган.

— Ынчаарга мен база канчаар ажылдаарын бодум билир мен. Депутат хүлээлгем күүседип чоруптум— дээш, Херелмаа эжикче үне халаан.

Херелмаа ол-ла чүгүргеш, кудумчуда улчуп чораан ийи инекти сүрүп алгаш, бригадиринiң бажыңынче углай чоруп каан. Ашаа соңга өттүр көрүп хорадап туруп калган.

Херелмаа биле Кежик Достанайларның аразында чөрүлдээ чүгле бо удаада эвес, хоочураан аарыг дег, чыл-чылы-биле шөйлүп келген. Кежик Достаңай боду арага-дарыны ойлеп ижер, чүрумнуг дирткен аныяктарның бирээзи турган. Өгбүле тутка-ла чеди-сес чыл чыгай берген. Алды харлыг чаңгыс оолдуг, оозу садикте. Кежик, Херелмаа ийи баштайгы чылдарда эттиг чөпшүл чурттап, харын-даа чон, эш-өөрүнүң мурнунга мактадып, чамдыктарга үлегер боон чораанмар. Ашаа — чолаачы, кадайы — саанчы. Кенеп кижи болза адыргандаа болгу дег. Дун оглунуң соонда Херелмаа чыл ажыл чоруй база саатталы берген. Кежик ону дыңнай сал-ла, ыыды чидип, чиктии дегет улуг тынган. Ие кижи дораан эскере тыртып каан. Ашаанның аажызы сагыш дүвүнге шаарланып чыдып алган. Өг-бүлеге мындыг-ла болгай, чаңгыс тыныш, чаңгыс көрүштен-не билчии аптар. Бо удаада аяс хүндүс-ле диңмирээшкин дег болган. Аныяк не чүнү бодаваан дээр! Кезек када аъш-чем-даа боостааже орта ашпайн барган. Ам кээп ашаанның урут алыр дээнде хоюргуузун эскерип каапкан.

К. ЧАМЫЯН.

(Уламчылыг).

«Халыын изин» хөөкүй мени
«Какпазында» тудуп алды,
«Агдам» пш»—дээн аза-бугу
Амыратпайн туруп берди..

Г. МАКАРОВТУҢ чураан чуруу.

ТВ

ДЕКАБРЬ 18-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40— Зарядкажe, чыскаалыңар! 8.55—Делегейниң улустарының чогаадылгазы. 9.40—«Оттурукчу». 10.10—«Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 11.10—«Кадыкшыыл». 11.55—«Эртенги почта». 12.25—Кедзиниң шагы. 13.25—«Музыка киносунузу». 13.55—14.10— Чапсар. 14.10—М. Гараева—«Хозяйка». Фильм-шин. 16.20—Чагыглар ёзугаар музыкалыг дамчыдылга. 16.20—17.05—Мультфильм. 17.15 — Фигурлуг чуңгулаашкынга бүгү-эвилел маргылдаалары. Херзиженүлус. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45—Ф. Лист. Фортепиано болгаш оркестрге венгр темага фантазиялар. 19.00—«Аян-чорукчулар клуву». 19.55—Клавдия Шульженко сөзүлүн чалап тур. 21.00—«Ye». 21.35—Тайбың болгаш аныяктар. 22.10—Спортчу дамчыдылга. 22.55—Фигурлуг чуңгулаашкынга бүгү-эвилел маргылдаалары. Спортчу танцылар. 23.40—23.50 — Телемедээлер.

ДЕКАБРЬ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.15 — Телемедээлер. 14.30 — «Керчь. Тураскаал болгаш алдар». Документалдыг телефильм. 15.00—Р. Роллан. Сактыышкыннардан. 15.50—Белорусс ССР-ниң Композиторлар эвилелиниң хылдыг хөгжүм квартедин ойнаар. 16.10— Авамның школазы. 16.45—Л. Бетховен. «Людвиг Ван Бетховенниң тос симфониязы» деп циклдиң № 9 симфониязы. 18.00—Уругларга аңнар оолдарының дугайында. 18.30—Уругларга аңнар оолдарының дугайында. 18.30—«РСФСР-ниң улустуң артизи Г. Васильев ырлаар». Фильм концерт. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00—«Ратиборнүң чаш чораан үези». Мультфильм. 19.20 —Күш-ажылы дээш—алдар. Телешовода чаа бажыңнарже көжүп кириишкин. 19.50—«20-е декабря». Дөрт сериялыг уран-чечен фильм. 1-ги сериязы—«Военная диктатура. 21.—«Ye». 21.30—01.00—«Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ЧССР биле Канаданың чыынды командалары ойнаар. 2-ги болгаш 3-кү периодтары. 22.45—Швеция биле ССРЭ-ниң чыынды командалары ойнаар. Чапсар үезинде— 23.20 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.00 — Телемедээлер. 18.15—Бүгү-эвилел конкурузунуң лауреады В. Щербаков дошкулуурга ойнаар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Сонуургактар» (тыва дылда). Бичии школачыларга «Кыш» темазынга телевикторина. 18.50 — Уругларга фильм. 19.05—«Азияның төвү. Программада: «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели»; «Бистиң күш-ажылывыстың бүдүрүкчүлүү»; «Тыва тудуг» тресте курлавырлар болгаш аргалар»; «Камналга болгаш хумагалаашкын дээш»; Телемедээлер (орус дылда). 19.35—Киножурнал. 19.45—Телемедээлер (тыва дылда). 19.55—Чаңдалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удунар чаштар!». 20.15—«Делегей панорамазы». 21.00—«Ye». 21.30—«Плохой, хороший человек». Уран-чечен фильм (Ленфильмге кылган). 23.05—23.40—«Ватра» ансамбльдиң концерти.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 18-ТЕ

«НАПЫРАЛ»: «Знахарь»: (2 сериялыг) 9.30, 12.20, 17.00, 20.00. «Вертикаль» 15.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Оливер Твист» 9.10, 12.20, 16.00, 20.30. «Звездочка № 35» 11.00. «Шел четвертый год войны» 14.10, 17.50 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Лэсси» 10.00. «Четыре мушкетера» 11.30, 14.20, 17.00. «Тысяча миллиардов долларов» (2 сериялыг) 19.40 шактарда.

ДЕКАБРЬ 19-ТА

«НАПЫРАЛ»: «У опасный черты» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыныды 10.00. «Стрелять сгоряча не стоит» 11.20, 13.10. Клуб «в мире приключений» 15.00. «Знахарь» (2 сериялыг) 16.40, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шел четвертый год войны» 14.30, 16.30, 18.20 (узаткан) 20.10 шактарда.

Редакциянның адреези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи аймырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информлиге киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 2063.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС — 00987.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 290 (12380) | 1983 чылдың декабрь 20, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

Удуртукчуга сөс

ДЕРИГ-ХЕРЕКСЕЛДЕРНИ ЧААРТКАШ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының коллективи он бирги беш чылдың өзек чылының планныг даалгаларын хуусаа бетинде ажыр күүседип турар. Кандыг-даа коллективте чеже ажылчынар тударының норма-чижээ бар болгай. Ону ажыглап, нормада көрдүнгениңден эвээш кижилер-биле нормада көрдүнгеш, кижилерниң кылыр ужурлуг ажылын кылганы дээш немелде төлевирии доктаатказ бис. Мында буу-хаалаар чорук, чуду-каралаашкын турбазын дээш кылган ажылдың шынарын база ажылдаар черниң арыг-силиин онзагай контрольга алган.

Кол фондуларның идиг бериишкинниге инженер-техниктиг ажылдакчыларның болгаш ажылчыларының киирип турары чогаадыкчы база чаартыкчы саналдары улуг рольдуг дээрзи билдингир.

Бо чылын арыглал фабриказынга 49 чаартыкчы саналдарны киирген, оларның 41-ин бүдүрүлгеге ажыглаан. Чижээ, комплекске ажыглаан артынчылардан бөдүүн сорттуг даг-дүгүн арыглаар цехке сорттуг даг-дүгүн бүдүрерин чедип алган бис. Ол биске даг-дүгүнүң курлавырларын тургузарынга, дериг-херекселдерниң ажылдаарынга үзүктелиишкиннерни болдурбазынга дузалаан.

Бүдүрүлге күүлериң долузу-биле ажыглаар планхемчеглерден чедир кылып шыдаттынмайн турар күүлдер ам-даа хөй. Чижээ, үүрмектеп-сорттаар комплекстиң ыш хооразының иштики септелгези чөптүг чылдагааннар чок черге соңгаарлаттынгаш туруп берген. Ону кылыр ужурлуг тускайлаттынган организацияларбиле «чагаалажыышкын» ам-даа уламчылавышаан. Бо цехтен планнаттынган тос хемчеглериң үүгле дөрту күүсеттинген. Шахта печкаларының газ эрттирер хоорзаларының сыскыышкыны, шлак база хүл ырадыкчызының белдириниң септелгези доозулбаан. Чылдың арткан кезинде планнаттынган хемчеглериң база ийизи күүсеттинер ужурлуг. Амдыызында белеткел ажылдары чоруп турар. Туүйбуларны, конвейерии, шлак база хүл ырадыкчызының элеваторун эккеп алган бис.

Руданың шынарындан бистиң бүгү техника-экономиктиг көргүзүглеривистиң бедик азы чавыс болуру дорт хамаарылгалыг. Ынчангаш ооң шынарын, улам бедидери-биле үүрмектеп сорттаар комплекстиң үүрмек дээрбелер корпузунга лабораториялар «илчирбезин» тургузарын планнаан. Ынчалза-даа херек дериг-херекселдер чок болганындан, бо чугула хемчег база амдыызында күүсеттинмейн туруп берген.

Бүдүрүлге күүлериниң ажыглалын экижидериниң организас-техниктиг хемчеглери бөдүүн сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехте элээн багай күүсеттинип турар. Планнаттынган 25 хемчеглериң чедизи долузубиле күүсеттинген, а арткан 11-и шуут күүсеттинмээн. Оларның чартыы бо чылын күүсеттинери төгенчиг. Бо цехтиң 60, 65, 68 дугаар конвейерлериниң дамчыдылга белдирлерин чаартыр, шоргаларын солуур деп чылдыңна планнаар, ол хирезинде күүсетпес-тир бис. Амгы үеге чедир бо ажылдарны кылырының ажылчын толевилели безин чок. Оон ангыда 59, 58, конвейерлериң редукторларының солулгазы, 54, 55, 63, 64 конвейерлерниң металл диликчилери дериг-херекселдер, материалдар чогундан мынчага дээр кылынмайн туруп берген. Чоокта чаа болган хоорайниң база районнуң партия конференцияларынга бо дутайын чүтаалажып, бүдүрүлге күүлериниң ажыглалын экижидер талазы-биле тодаргай саналдарны киирген бис. Аңаа үндезилээш, немелде хемчеглерни ажылдап кылган. Ону хажык чок күүседири —бистиң хүлээлгевис.

М. МАЛЫХ.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының директору.

Тес-Хем районда «Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазы — республикада мурнакчы коллективтерниң бирээзи. Коммунистиг күш-ажылдың бо коллективи он бирги беш чылдың өзек чылының планныг үүрмектеп сорттаар комплекстиң үүрмек дээрбелер корпузунга лабораториялар «илчирбезин» тургузарын планнаан. Ынчалза-даа херек дериг-херекселдер чок болганындан, бо чугула хемчег база амдыызында күүсеттинмейн туруп берген. Бүдүрүлге күүлериниң ажыглалын экижидер талазы-биле тодаргай саналдарны киирген бис. Аңаа үндезилээш, немелде хемчеглерни ажылдап кылган. Ону хажык чок күүседири —бистиң хүлээлгевис.

Ферма сыар 270 баш инек болгаш 70 ажыг быжаа, молдурга бар. Оларның ажаалда, чемгерилгезинде таарымчалыг байдалдар тургустуунган. Зоотехник Болат-оол Кежик-оол, мал эмчизи Уваннай Суваан кыштаглаашкынны үргүлүү хайгаарап, чогуур хемчеглерни ап турар. Ооң уламындан сүт-сааи аш-даа элбек.

ЧУРУКТА: Клара Оюн.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

АЗЫРАП ЭГЕЛЭЭН

СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле «Ак-Туруг» совхозтуң ажылшчылери малды хүр-менди кыш ажырар дээш бир демниг ажылдап турар. Бо чылын совхозтуң девискээринге оът-сигенниң үнгени эки. Ынгангаш мал чемин четчири-биле белеткеп алган.

Совхозтуң Чаш-Тал сүт-бараан фермазында сиген, саваң, силос, сенаж четчири-биле белеткеттинген. Ферма ишектерни, молдурга, бызааларны чылыг суг-биле суттарып турар. Фермаңың коллективи бо чылын күүнеге 105 тонна сүттү садар планың 102 хуу күүсеткен.

Молдурга кадарчызы Очур Дамбаевич Иргит чээрби чыл мал ажылынга ажылдап келген. Ооң сөөлгү он чеди чылында молдурга малдаан. Ажыл-ижинге кылымаккай кадарчы нинтиниң малын онча-менди малдап, мурнакчыларың одуруунда чоруп турар. Ооң коданында бо чылын 170 баш молдурга бар. Чайгы үеде тайганың чаагай үнген оът-сигенинге, күзүн тараа аңгылынга кадарын турганы-биле оларның күжү семис-шыырак. Семиртилгезин эки организастаан мал кыштың хүр ажары чайлаш чок.

Ферманың ажылдакчылары малды менди кыш ажырар, ооң продуктулуг чоруун бедидер дээш, ында мөөңнеттинген мыйыстыг бода малды тургузу азырап эгелей берген.

К. КОМБУ.

ЧЕДИИШКИННИГ ДООЗУП ТУРАР

Тес-Хемниң ыяш ажылагыйы үшкү чылды эки дооруп турар. Коллектив он бирги беш чылдың бирги, ийиги чылдарында хожудаашкынны болдурбайн ажылдап келген. Эрткен он бир айларда ында 620 мүң рубльдиң продукциялын бүдүрген азы план 105,6 хуу күүсеттинген. А беш чылдың эгезинден алыр болза, 2 чыл 11 айларда продукция бүдүрериниң даа, сайгарарының-даа талазы-биле көргүзүглер база эки. Чонның хереглел бараанарын бүдүрерии, тудуг ыяжын белеткээрин болгаш сөөртүрүн ыяш ажылагыйы эки чорудуп келген. Ол талазы-биле чыл планын чедиишкинниг күүседириңге коллектив бүзүрелдиг.

Ыяш ажылагыйы бодунуң күжү-биле тудуг ажылын кылып турар. Белеткээн кат-чимис, тоорук шыгжаарынга складты тудуп дооскан. Ийи квартиралыг чурттарга бажыңын база ажыглалга киирген. Дузалал ажылагыйынын хөгжүдери-биле ында чамдык хемчеглер алдынган. 300 баш шээр малга кажаанны, малчынга чурттарга бажыңын тутган. Ажылагый 100 баш ошкүнү садып алгаш, чаа турлагда кыштагладып турар.

Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда планныг онаалдаларын, социалистиг үлүээлгелерин чедиишкинниг күүседип турар Н. К. Симоненконуң удурткаңы чонуңуң хереглел бараанарын бүдүрер цех болгаш Г. С. Потылицыныңың ыяш кезип белеткээр бригадазы чоруп турар. Ол коллективтер нинти чедиишкиннерде толептиг үлүг-хуузун киирип, күжениишкинниг ажылдап келген. Ыяш ажылагыйында үр чылдарда ажылдаан чолаачы Николай Иванович Кудрявцев машина-техниканга камныг, туруушкунну болдурбайн, үлүгнормазын ажыр күүседип турар. Хоочун лесниктер В. Н. Санчат, Д. Д. Додуп аныяктарның дагдыныкчылары, оларның харылаар девискээринде арга-арыгның байдалы эки. Чолаачы М. А. Бичиижик мурнакчыларның бирээзин, ак сеткилдиг ажылы-биле мактадып турар.

Үшкү чылдың санныг хонуктары арткан. Тес-Хемниң ыяш ажылагыйының коллективи ажылдың темпизин кошкатпайн турар.

Бистиң корр.

ШЫНАРЛЫГ СЕПТЕТТИНГЕН

Мугур-Аксыда бот-оруулга-чарылгалыг септелге-тудуг участогу чыл планын октябрь айда күүседипкен. Пландан ажыр 24,3 мүң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдынган.

А. Эрес-оолдуң удурткаңы бызаңчылар бригадазы участоктуң бригадаларының аразында чарышка тиилекчи болган. Ында комсомолчулар Ш. Салчак, В. Хомушку, М. Хертек, А. Сыргымай, В. Доржу оларның ажылы макталдыг. Бригада ам суурнуң Комсомольская кудумчузунда херимнер септелгезинде ажылдап турар.

Х. ЧҮЛЬДҮМ.

Мөңгүн-Тайга район.

КҮҮСЕДИПКЕН

«Тыва тудуг материалдары» бүдүрүлге каттыжыышкыны үш чыл планын ноябрь айда күүседипкен.

Кызылдың туүйбу заводу үш чыл планын октябрьда. Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдар заводу декабрь 4-те күүсеткен. Каттыжыышкының өске-даа салбырлары бо чылын өки ажылдаан. Нинтизи-биле 54 киже. Кызылдың туүйбу заводунуң А. П. Логуновка удурткан сай арыглаар цеги үш чыл планын хуусаадан эрте күүсеткен.

Бүдүрүлге 11 айларда продукция сайгарарын 103,6, бараанныг продукция бүдүрерин 105,5 хуу күүсеткен. Нормативтиг арыг продукция алыр планны база боттандырган.

Кызылдың туүйбу заводу нормативтиг арыг продукция бүдүрериниң планын ажыр күүсеткен. Энир чылдың деннелинге бодаарга; бараанныг продукцияны, ону сайгарарын, нормативтиг арыг продукцияны хөйнү бүдүрген болгаш миллион ажыг туүйбуну хөйнү кылган. 1982 чылга деннээрге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 5,2 хуу, орулга 2 мүң рубль өскен.

Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдарының заводу 11 айларда энир чылдыңнан мыллион ажыг туүйбуну хөйнү бүдүрген. Бүдүрүлгеде күш-ажылдың шалыпчылары хөй. Оларга В. Д. Тимошкин, С. А. Астафьев, Ю. С. Мурзин хамааржыр.

С. ШЕИКИНА.

«Тыва тудуг материалдары» бүдүрүлге каттыжыышкынында кол экономист.

ЧЫЛ ПЛАНЫН КҮҮСЕТКЕН

Республиканың ном садыының коллективи он бирги беш чылдың үшкү чылында алган бедиткен социалистиг хүлээлгезин хуусаадан эрте—1983 чылдың декабрь он чедиде күүсеткенин рапорттаан.

Ол бирги беш чылдың үш чылдарының бараан саарылгазының планы 105,4 хуу күүсеттингеп. Чыл төнчүүгүге чедир бараан саарылгазының хемчээли боп-даа улгадыр.

(Бистиң корр.)

РСФСР: келир үениң заводтарынга

Бүдүрүлгени эргелеп башкарарын автоматчыдарынче чаа базым Саратовтуң электроагрегаттар каттыжыышкынынга кылдыңган. Манипуляторлардыг технологтуг чаңгыс шугумга ажылдаар станок-автоматтарны чаңгыс төптеп электроннуг саналга машиназы чоокку үеге чедир башкарып келген. Ам ол машиналар бүдүрүлгениң цехтеринде муиимуң технологтуг чорудулгаларны төлевилээр болгаш оларны башкарар апаар.

Чаңгыс аай технологтуг дериг-херекселдериң аргаларының дугайында медээлерни блоктарга салып түрар. Кылыр кезектерниң хемчээлдерин машинага чедирип каарга, ону таарыштыр кылырының чогумчалыг аргазын машина көргүзүп келир. Электроннуг саналга машиналары программалыг башкарылганың станоктар участогунуң шугумунга ажылдавышаан, чыл дургузунда бүдүрер кылыгларның бүгү даңзызынга дүүштүр медээлерни берип турар.

Эң чугула айтырыгны — хөй күш негеттинер ажылдарны автоматчыдарының сорулгалын каттыжыышкынында чедиишкинниг шинтпирлеп турар. Чаартыкчы саналдар чыл бүрүде дөрт мүң чедир кирип турар. Оларны бүдүрүлгеге шингээдип неитеретккеи техниктиг депшилгени дүргедедиринге улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Эң чугула көргүзүгүнүң — күш-ажылдың бүдүркүчүлүүн бедидериниң талазыбиле Саратовтуң электроагрегаттар каттыжыышкыны областа болгаш адырга бо чылдың он бир айларында бирги черни быжыбиле эзелеп келген.

УКРАИНА: Донбасстың аң чеми-биле байлак черлери

Донбасстың ховулуг черлерин чүрттүң аңныыр районнарының бирээзин кылдыр санал көргеп. Өлүк тывыжын ында эгелей берген.

Ховар ыяштыг черлерге аңнарны өстүрер, оларга таарышкан черлерни тургузар талазы-биле индустриалдыг крайның чүрттакчылары хөй чылдар дургузунда чымыштыг ажылдап келген. Ол соруулга-биле аңнар азыраар одарларны, аңнар чемгерер чүс-чүс деспилерни, азым «столоваяларын» тургускан. Чыл бүрүде ол черлерге кышкы үеде аңнар чиир чемнериниң, дустуң курлавырын хандырган. Аңнар чемнериниң составында — чаагай чыттыг ногаан сиген, дазылында чемиштиг чемнер, будук-бүрү аң чемнери бар. Ийи миллион гектар одарларда амгы үеде хөй ивилер, элитер, буурлар өзүп көвүдээн.

Донбасстың ховулуг ол девискээринге байлак тывышты хандырарының бүгү байдалдары бар. Аңчылар керээ ёзугаар бо чылын муң ажыг койгун, дилги кежин белеткел конторларынга дужааган. Ында аңныыр тывыжы ам-даа үргүлчүлеп турар.

УЗБЕКИСТАН: гектар бүрүзүмүң байлак дүжүдү

Ташкент районуң Карл Маркс аттыг колхозунуң Д. Рахматов удурткан ногаажылар бригадазы бо чылын республикада эң-не бедик дүжүттү өстүрген болгаш ажаал алган. Сезон дургузунда бир гектардан-на ол бригада 1140 центнер продукцияны алган.

Мурнакчы коллективтиң он беш гектар шөлү бүгү чыл дургузунда продукциязын берип келген. Капустаның «Июньская» деп бедик дүжүттүг сортун бо чылдың январьда тараан турган. А майда бир гектардан-на 740 центнер дүжүттү алган.

Ооң соонда хосталган шөлдерге морковьту тараан болгаш гектар санындан-на 400 центнер дүжүттү алган.

Ногаа өстүрер талазы-биле бригаданың мурнакчы дүржулгазын ажыл-агыйда калбартып, неитередип турар. Ооң түңнелинде колхоз бо чылын планда көрдүнгенинден 200 центнер дүжүттү бир гектардан-на хөй кылдыр алган.

АЗЕРБАЙДЖАН: камналганың курлавырлары

Т. Касумовту Баладжарның локомотив депозунуң эң камналгалыг машинизи кылдыр санап көргеп. Чыл эгезинден бээр 25 мүң киловатт-шак электроэнергияны ол камнап алган. Поездилерни Т. Касумов 30 чыл дургузунда үзүктелиишкин чок башкарып келгеп болгаш оруктарны кончуг эки билир. Ооң түңнелинде электроэнергияның хөй камналгазын чедип алган.

Мурнакчы машинистиң байлак дүржулгазын өске машинистер база калбаа-биле ажыглап турар. Оларның аразында Т. Касумовтуң өөреникчилери эвээш эвес.

Чыл эгезинден бээр депонуң машинистери миллион ажыг киловатт-шак электроэнергияны камнап алганнар.

МОЛДАВИЯ: чагыкчының төлевилелин ёзугаар кылган мебель

«Школьник» деп мебельди чогаадып төлевилээрингге Кишинёв хоорайның хөй чурттакчылары киришкен. «Бытмебель» деп дүржулгашенелделиг фабриканың коллективи он мебельди бүдүрүп эгелээн. Чагыкчыларның төлевилелин ёзугаар бүдүрген мебель бедик шынарлыг болган.

Бодунуң конструкциязының талазы-биле таарымчалыг тумбаны чаңгыс-даа бүдүрүлге чери чаңгыс санныг кылдыр бүдүрбес болгай. Кол соруулга — кылыгларны массалыы-биле бүдүрери. Чагыкчыларның кинрген төлевилелдерин фабриканың инженерлери сайзырадып, садып алыкчыларның саналдарын болгаш күзелдерин барымдаалап турар. Республиканың мебель үлетпүрүнүң продукциязының дээжизин көвүдедир 30 хире чаа кылыгларның майыктарын ында делгеп көргүскен.

Ындыг продукцияны садып алыкчылар хөй-биле чагып турар **(СЭТА).**

ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

1983 чылдың декабрь 21-де Кызыл хоорай Совединиң ээлчеглиг сессизиязы болур. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун улам ынай көдүрер дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле соруулгалар дугайында», «Бойдус камгалаар талазы-биле доктаамал комиссияның ажылының дугайында отчёт» деп айтырыгларны аңаа чугаалажыр.

1984 ЧЫЛДА НОМЧУКЧУЛАРГА

Чагаа хилдизи

«Шынның» почтазы-биле ажылчы чоннарның хөй санныг чагаалары болгаш дилеглери кээп турар. Бо чылын редакцияга 5500 ажыг чагаа келген. Ажылчы чоннар боттарының чагааларынга СЭКП Төп Комитединиң болгаш ооң Политбюрозунуң ажыл-чорудулгазын иэни-биле деткип, иштики болгаш дашткы политика талазы-биле партияның эң чугула шиитпирлерин бүрүн чүүлдүгүнүп турарын деткээн. Чагааларның сайгарылгазын доктаамал хайгаарал алгаш, ай санында отчёттап турар.

Чагааларда киргеп айтырыгларга харыы бээрингге партия, совет, ажыл-агый удурткукчуларын киириштирер чамдык хемчеглерни килдистиң ажылдакчылары ап келген. Чижээ, профэвилелдериниң область чөвүлелиниң юрист консультантызы А. Х. Жи «Айтырыңар, харыылап бereэл» деп рубриканың адаанга ажылчы чоннарның чагааларынга долуу, тодаргай харыыны бергилээн. Келир чылын килдис бо-ла рубриканың адаанга номчукчуларның сонуургаан, билип алыксаан айтырыгларын чыыдарын уламчылаар.

Килдиске келген чагаалардан «Чагаалар: номчукчулар саналдап, сүмелеп, шүүмчүлеп тур» деп рубрикалыг арыннар, «Шынга чагаалар» деп рубрикалыг булуңнар парлаттынып келген. Келир чылын ол арыннарны, булуңнарны үндүрерин уламчылаар. Аңаа хоорай, суур чагагайыдызгазы амыдыралда таарымча чок байдалдарны илереткен чүүлдер, камналга болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумунга хамаарышкан материалдар кирер.

Чагаа килдизи медицина темавының айтырыгларын харыылап турар. Ол темага хамаарышкан бөлүк материалдар «Кадыкшылдың кижилери», «Эмчиниң сүмези» деп рубрикаларның адаанга чырыттынар. Ларыгны баш удур болдурбазының дугайында эмчилерниң сүмелерин, консультацияларын парлаар. Кадык камгалалының делегейде бир дугаар халас системазының демократтыг бүдүжү биске билдингир. Ооң шынар ленинли бедидер талазы-биле кандыг хемчеглер чорудуп турарын көргүзер республика эмнелгелериниң кол эмчилериниң, эмнелге участоктарының эргелекчилериниң материалдарын парлаарын килдис планнап турар.

Ажылчы чоннарның чагаалары-биле ажылга улуг рольду чер-чер Советтери ойнаар. Район, суур болгаш көдээ Советтериниң күүскомнары ажылчы чоннарның чагааларын, билдиришкиннерин база хомудалдарын чугулалап көрүп, бүдүрүлгелерде, организацияларда болгаш албан черлериниде хамаатыларның чагааларын, билдиришкиннерин сайгарар талазы-биле комиссияларны тургускулаан. Оон ангыда сессияларга, улус депутаттарының Советтериниң күүскомнарының хуралдарынга, доктаамал комиссияларның хуралдарынга ол-ла айтырыгларны дыңнап турар апарган. Ажылчы чоннан кирип турар медээлерниң хыналдазы партия ажылдакчыларындан улуг кичээнгейни болгаш ак сеткилди негээр. Ынчангаш ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажылды улам экижидериниң дугайында материалдар, арга-дружулга солчуушкуннары чыыртынар.

Ажылчын чоннуң сеткилхөөнүн улам чоок билириниң бир хевири — ажык чагаа хүнү. Чоннуң чагаа-бижининде көдүрүп турар айтырыгларын барымдаалап, ажык чагаа хүннерин моон соңгаардаа эрттирерин солуунуп редколлегиязы планнап турар. Чоннуң ажыл-амыдыралынга хамаарышкан айтырыгларны шиитпирлээринге, күш-ажылдың сагылга-чурумук болгаш корум-чурумну быжыглаарынга ыңдыг хүннер улуг дузалыг. Кызыл хоорайның бүдүрүлге коллективтеринге, республиканың чамдык суурларынга редакцияның чогаадыкчы ажылдакчылары барып ажык чагаа хүннерин эрттиргилээн.

Эргим номчукчу! Коллективиңерде болгаш чурттап турар черлериңер айы-биле ажылчы чонну хүлээп алыры-ның хевирлерин сайзырадыр база чон-биле харылзажырының чаа хевирлерин дилеп тывар талазы-биле кандыг хемчеглер чоруттунуп турарыл? Улус хүлээп алыр өрээлдерин тускайлап, чонну хүлээп алырының графигин көскү черге азып, ажылчы чоннуң көдүрген айтырыышын болгаш ажыл-херекчи ёзу-биле шиитпирлеп турар бе? Бо айтырыгларга хамаарыштыр номчукчуларда кандыг саналдар барыл, чүүл кыза чогуурул, ол дугайында чагааңарны манадывыс.

Редакция почтазы-биле келген чагааларның аразында амыдыралда, ажыл-ишке четпестерни шүүмчүзээн материалдар эвээш эвес. Чамдыкта чаңгыс ол-ла бүдүрүлгеден азы хоорайдан, суурдан кандыг бир четпес чүүлдер дугайында хөй санныг чагаалар келгилээр. Ындыг чагааларның изи-биле чоруп, четпестерни сайгарып, шиитпирлежириңге солуунуң чогаадыкчы ажылдакчылары киржип келген. Ынчангаш чаа чылда «Бир чагааның изи-биле» деп рубриканың адаанга материалдарны парлаарын уламчылаар.

Чер-черге эртип турар массалыг ажылдар— номчукчулар конференциялары, бижикчилер хуралдары болгаш бижикчилер бөлүктерин тургузары ышкаш редакцияның организастыг ажылдары чагаа килдизин дамчып эртер. Номчукчулар конференцияларын, бижикчилер хуралдарын, номчукчулар-биле «тогерик столга» чугаалажышкыннарны чаа 1984 чылда улам идепкейжидер.

Солун арнынга чоннуң чагаалары-биле ажылдың шынарын улам экижидер, ооң дээштиин чедип алыр, шүүмүүлелдиг материалдарга негелдени күштелдирер дүүн килдис ажылдаар.

Национально-музейный отдел

Партияның область конференциязының делегады

КЕЖЭЭНИҢ МУРНУНДА—ХҮНДҮ

Хайыракан суурга колхоз конторазының чанынга турга дүшкен машина-биле келген акыяк кысче ийи колхозчу көргеш, оожум чугаалашкан.

—Норукайның уругларыдаа тений берген-дир—деп, оларның бирээзи бажын чайган.

—Чүү дээрии ол, канчап барды?—деп, өскези ылавылаан.

Баштайгы ирей, олардан ырак эвес оруктап чоргаар болып бар чораан демги кысче айытказын, тайылбырлаан:

— Норукайның Калдары ышкажыл, танып тур сен бе? Кызылга трактористе өөренип алгаш, чанып орарыл-дур.

—Кайынам Мал эмчизиниң азы башкыларының эртемин чедип алды ыйнаан. Оларның Шаңгыры тракторист ышкажыгай, будап орар-дыр сен.

—Көк дээр кырымга дүжер. Бо Калдар-дыр. Чаңгыс кыс уруу аан. Тракторист доозуп алгаш келгени ол-дур ийин. «Уруум трактор башкарар чүве» деп Норукай мактанып органыгай, чедип келгени ол-дур.

Оон бээр чээрби ийи чыл эрткен. Чөөн-Хемчиктиң Хайыраканга хөөрежип орган ийи кырган часпаан. Калдар шынап-ла трактористер курузу доозуп алгаш келген. А «тений» берген дишкени оларның алдагларды болган. Калдар акызының трактору-ңуң хөрзөнге хөй удаа олуруп келгеш, тракторист болурун черле шиитпирлеп алган.

Кызылдың ынчангы механизация школазынче өөренири-биле Калдарны үдеп турда, дөргүл-төрелдериниң, кожа-холбээ чонунуң аразынга чугаа янзы-бүрү турган.

—Эрлерден дудаан эвес, көк демир башкарарда чүү боор, ар-хей, Калдар!

—Кылыр ажыл тыппаан бе, кыс кижи каичап трактор мунуп чоруур чүвел, тенээн төл бе?

—Хөрзөжен механизаторлар кайда-даа эндерик. Бо улустуң маргыжып турар чүвезиниң-даа чөгенчиин.

—Өршээ дадай! Кыш соогунда чер-черинге үрелгеш, хол-будун доңурза каичаарыл?...

Калдар Монгуш чорупкан. Ону деткээн чоок кижилериин чагыг-сөзүнге хей-аът киргеш, чорупкан. Механизация училищезинге кирип алган.

Күштүт күзел чүнүң-даа мурнунга торулбас дээрзин Калдар ынчан билип каан. Шынап-ла хөрээжен кижиге техника мунары берге болган. Ажылдаар өөрү— шупту эр улус. Септелге үезинде—бир хинчек. Тракторнуң чамдык кезектериниң аарыдаа медээжок. Ынчалза-даа бир-ле кижи аңаа дузалажып кээр—оозу эки. Механизаторларны билбес кижи демир-дес чүректиг деп болур, херек кырында дыка эриг баарлыг чон болган. Ыракчоок-даа орукка бот-боттарын черле каашпас, үрелишкин болурга, шупту кылчыр.

Тракторист кижиниң ажылынга, түр үениң чымыштыг, сезонунуг үези деп чүве тур-бас. Кыжын малчыннарга сут чедирер, кыштагларже мал чемин сөөртүр, хөмүр-даштаар, ыяштаар... Чазын —часкы чер аңдарыл-газы, чайын—хой кыргылдазының үезинде тракторлар база анаа турбас, моңга чем белеткели улаштыр эгелээр, оон аалдар кыштагларже көже бээр, база-ла кышкы чымыш...

Калдар Монгуш үенюң эрткеинин билбейн турган. Бир-бирде «кыштың— хыраазындан билип, чайны—шалыңындан билип» турган-даа ышкаш апаар. Ынчалза-даа ол ажыл Калдарның сеткилинге дыка таарышкан. Шынап-ла, оон өске ажыл аңаа херек чок ышкаш. Ам-даа ындыг. «Трактор башкарар кылдыр чаяттынып төрүттүнген кижи-дир мен ийин» деп баштактангылаар.

Оон бээр тос чыл эрткен. Күстүң бир хүнүң Калдар черле утпас. Ынчан дүжүт ажаалдазы дооступ турган. Ол чугула кампанияга механизатор кыс база тергин эки ажыддаан. Оон Т-16-зы тараа үнген шөлдүң кайы-даа булуңунга көстүп кээр, эртен эрте-даа, кежээ орай-даа. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң кол инженери турган Кара-оол Чабыдак бригадага хурал эрттирип келген. Социалистиг чарыштың тиилекчилериниң аразынга Калдарның ады база кирген.

Хурал доозулган. Кол инженер Калдарны бодунче имнээн. Элээн ырады кылаштажы бергеш, чудук кырынга олуруп алганнар. Аап-саап үүве дугайында хөөрешкеннер-даа.

—Партком секретарының даалгазын күүседип чор мен, дуңмам—деп, хоочун ажылчы хенертен чугаалаан.

—СЭКП кежигүнүге төлептиг аныяктар кирип турар үүве-дир. Сен партия организациязынче билдириишкинден бижип көрем. Ажылдап турарың эки-дир...

Кол инженериң оон ыңай үүг дээнин Калдар орта дыңнавайн барган. Чажыргаш канчаар, аңаа коммунист болур күзел турган. Ону чугаалаарындан дидинмейн чораан. Ам-даа элек мен деп санап келген. Партком секретары ону бала эскерип турган ышкажыл. Партиядан төлептиг кижилер аңаа база илдең болгай. А бодум чогум төлептиг мен бе?

—Төлептиг кижи —деп, коммунистер хуралга бир үн-биле чугаалааннар.—Техниказынга камныг, эш-өөрүнге хүндүткелдиг, ажылыга кызымак, хөй-ниитн даалгаларын күүседиринге идепкейлиг.

1976 чылда Калдар Норукаевна Монгуш өг-бүлезинбиле Каа-Хем районче көжер дей берген. Оон ашаа Михаил Кара-Сал база тракторист. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз ийи тракторизин оскунар деп баргаң. Оон кадында шыырак дажчы хенертен чугаалаан.

—СЭКП кежигүнүге төлептиг аныяктар кирип турар үүве-дир. Сен партия организациязынче билдириишкинден бижип көрем. Ажылдап турарың эки-дир...

Кол инженериң оон ыңай үүг дээнин Калдар орта дыңнавайн барган. Чажыргаш канчаар, аңаа коммунист болур күзел турган. Ону чугаалаарындан дидинмейн чораан. Ам-даа элек мен деп санап келген. Партком секретары ону бала эскерип турган ышкажыл. Партиядан төлептиг кижилер аңаа база илдең болгай. А бодум чогум төлептиг мен бе?

—Төлептиг кижи —деп, коммунистер хуралга бир үн-биле чугаалааннар.—Техниказынга камныг, эш-өөрүнге хүндүткелдиг, ажылыга кызымак, хөй-ниитн даалгаларын күүседиринге идепкейлиг.

1976 чылда Калдар Норукаевна Монгуш өг-бүлезинбиле Каа-Хем районче көжер дей берген. Оон ашаа Михаил Кара-Сал база трактористе. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз ийи тракторизин оскунар деп баргаң. Оон кадында шыырак механизаторлар. Чамдык колхозчуже айтырыг тургузуп эгелээн. Бедик мергежилдиг ажылчыннар, бирээзи коммунист кижи артип ажылын каап турарга болур үүве бе? Колхоз баштаар чери үүвениң үжуруң билбээн эштерге хөй удаа тайылбыр кылган.

—Иштики районнарда ажылчын күш чедишпейн турар-дыр. Бисте күзелдиг малчыннар, механизаторлар бар болза, чорудуп бээрин дилээн. Чалгаа, шүүшпең, ажылынга ээ-харыысалга чок кижилерни ынаар ыытпас-ла болгай бис. Күзелин илереткеннериң аразында Калдар Монгуш биле Михаил Кара-Сал бар болган. Оларның дилээн хандырбас аргавыс чок. Каа-Хем районга барып, хайыраканчыларны төлээлеп чедер өг-бүле ол-дур. Бистиң адывыс сыкпас дээрзинге бүзүреп тур бис.

Ол бүзүрелди Калдар-даа, Михаил-даа шынзыктырып чоруурлар. Олар Каа-Хемниң «Бурунгаар» совхозтуң мурнакчы механизаторлары болуп келген-даа, ам-даа мурнакчылар. Олар совхозтуң № 2 хову-трактор бригадазынга трактористей бергенер. Ам-даа ында хевээр. Хүн үлүүн ажыр күүсетпишаан, бо өг-бүлениң ийи кежигүнү аразында чаржыпдаа турар.

Бодунга болгаш өскелерге негелделиг коммунист Калдар Норукаевна Монгушту чоокта чаа «Бурунгаар» совхозтуң дирекциязы ол № 2 бригаданың бригадиринге томуйлаан. Оон бригадазында ниитизи-биле чээрби хире механизаторлар бар. А оларның үжү—чаңгыс өг-бүлениң кежигүнери. Калдар, Михаил, оларның оглу Геннадий база тракторист болбазыкпс. Ынчангаш үш аларганы ол.

Калдар Норукаевна Монгуш бригаданың агитатору, партия бөлүүнүң удуртукчузу. Агитатор даалганы маңаа кежүп кээрге-ле берген. Ону амга чедир ак сеткилдиг күүседип келген. Ылаңгыя партия ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының соонда дуржулгалыг механизаторүң, төлептиг коммунистиң, хоочуң агитаторүң сөстери коллективке күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче утланган. Оон уламыдан № 2 бригадың күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чорук аазажээн, планныг ойаалдазын, социалистиг хүлээлгезин күүседип турарларның саны көвүдээн.

Калдар Норукаевнаның удуртқан коллективи амгы үеде часка белеткел ажылын өске кышкы кампания-биле чергелештир кидни түлүк чорудул турар. «Беларусьтар» септелгезин барык дооскаш, ДТ-75-терни база элээн кашты септээн. К. Монгуштуң, ашаа М. Кара-Салдың, бригада кежигүнү М. Бадарчының болгаш өске-даа механизаторларның кол сорулгазы—чылды чедишкинниг доозары. Совет Тыванның юбилейлиг чылынче магадылалдыг кирери.

Калдар Норукаевна-биле чоокта чаа партияның район конференциязынга база ужурашкан мен. Районуң коммунистери оон кызымак күш-ажылын эң-не чылыг сөстер-биле демделгээш, партияның XIX область конференциязынга делегат кылдыр бир үн-биле соңгааннар. «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи, дуржулгалыг механизатор К. Н. Монгушка шалыпчы күш-ажылы дээш көргүскен идегелдиң бирээзи ол.

Д. ЧЫДЫМ.

«Шынның» почтазы чылдың соөлгу кварталында

ЧАГААЛАРДА ЧҮНҮ БИЖЭЭНИЛ

Редакция почтазының чагааларының көдүрүп турар айтырыглары янзы-бүрү болганындан темазы байлак, саны хөй. Партияның, чазактың үндүрген, доктаалшинтпирлерин ажылчы чонга дарый чедирер, ону амыдыралга боттандырар, мурнакчы дуржулганы нептередир, ажылдаарынга, чурттаарынга шаптыктыг четпестерни чайладырының хемчегларын алган турарының дугайында ол чагааларда бижип турар.

1983 чылдың соөлгу кварталының доостурунга чедир каш хонук арткан. Дөртүү кварталдың эгезинден бо үүннерге чедир «Шынның» почтазы-биле редакцияга 1700 ажыг чагаа келген. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар. Совет Тыванның 40 чылының юбилейин төлептиг уткуур дээш чонуң канчаар ажылдап, чурттап туруының дугайында ол чагааларда хөй-биле бижээн.

Партия организацияларынга отчёттар болгаш соңгулдалар болуп эрткен. Солуниуң редакция коллективи парткомнарның, партия эге организацияларының отчёттуг үеде ажылын түңнээн хүралдардан өөрүп эвес материалдарны солунга парлаан. Отчёттар доостуру билек, СЭКП райкомнарының, хооркомуның партия конференциялары өрткилээн. Ол партия конференцияларындан материалдар солуниуң арынарынга парлаттынгылаан.

Чер-черге эрткилээн хөй-ференциялардан партияның область конференциязының делегаттарын соңгаан. Будуруглелериң мурнакчылары, партия, совет, хөй-ниитн ажылдакчылары ол төлептиг кижилериң дугайында чугурмалдарны, очерктерни солуниуң арынарында парлап, номчуучуларга бараалгадып эгелээн бис. Делегаттар дугайында материалдарны ам-даа парлаар. Чер-черден бо темага материалдарны солуниуң редакциязынче чорудунар.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш-Ю. В. Андропоотуң бо чылдың сентябрь төнүүзүнде болгаш оон соонда кылган Медеглелдерин Тыванның ажылчы чонуюң үүлдүгүзүнүң детказын илереткен хөй санныг чагаалар редакцияга келген.

Республика будуруглелериниң ажыл-ишчилериниң чыл планын хуусавазында күүседир дээш кызымак чогаадыкчы ажыл-ижиниң дугайында чагаалар хөй келген. Чижээ, Сут-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң чүрүүнге эът, сүт, дүк садаарының чыл планнарын хуусаа бетинде күүселеп, бо үүннерде пландан ажыр дужаарын уламчылавышаан деп Д. Б. Ондар бижээн.

Соөлгу кварталдың почтазы-биле бо үүннерге чедир шүгүмчүлелдиг 131 чагаа келген. Оларның хөй кезиинде республиканың хоозрай, суурларының культура амыдыралында чамдык четпестерниң, садыг, хлеб хандырылгазының, пассажирлер аргыштырылгазының негелделге четпейн турарының дугайында бижип турар. Тодаргайларга, Сут-Хөл районуң төвүнде болгаш Ишкин суурда магазиннерни чогуур үезинде ажыттас. Саглы суурнуң чонун хлеб-биле багай хандырып турганының. Кызыл-Даг суурнуң магазининде аъш-чем аймаанның кызыызының, Чадаана хоорайның магазиннеринде арага аймаанның көвүдеп турарын илереткен чагаалар келген.

Соөлгу үеде клубтар, чунар-бажыңнар ажылынга шүгүмчүлелдер эвээжээн турган. А бо кварталда ол талазы-биле шүгүмчүлелдер бар болган.

Эрткен күзүн «Ак-Туруг» совхолтуң мал кыштагларын септеп, кылып каарга, чамдык кыштагларда чуртталга бажыңнарының соңга, хаалгаларын бүзүп, үрер каапканын көдээ корреспондент С. Содунам хомудап бижээн.

Солуп адресинге келген шүгүмчүлелдерден 13-түү парлаан. Шүгүмчүлелдериниң чамдыктарында долу факт, барымдааны көргүспээнинден авторларның чамдыктарының ат, фамилиязын, адрезин, ажылдап турар черин долу, тодаргай бюкивээнында бижип турар четпестерни чайладырынга шаптыктыг болуп турар.

Чер-черде партия, совет, хөй-ниитн организацияларының кичээнгейинге чамдык шүгүмчүлелдерни хемчег алыры-биле чоруткан. Кызыл хоорайның болгаш Улуг-Хем районуның албан организация черлери редакцияга чогуур үезинде дээштиг харыыны берип келген. А Барыын-Хемчик, Тоожу, Таңды районнарның адрестеринче чоруткан шүгүмчүлелдиг үүлдерге болгаш чагааларга харыы келбези алы дыка озалдады хемчег ап турары четпес.

Удавас чаа—1984 чыл эгелээр. Ол чылда номчукчута чүүл бараалгадырын солуниуң киидистери бо үүннерде парлап, ол талазыбиле номчукчуларның саналчалын киирерин дилээнивер. Ынчангаш чаа чыл-биле солуниуң үүс-үүс ажылчын болгаш көдээ корреспондентилериниң, хөй санныг номчукчуларының янзы бүрү темалыг чагааларын манадывыс.

ЧАА АЯН-БИЛЕ

Соөлгу үеде үүгле хоорайларның эвес, көдээ суурларның кудумчуларынга безин национал тыва хеп кеткен улусту эвээш көөр апарган бис. Малчыннарның хөй кезии чылыг негей тонаарын, кидис уктарлыг хөм идиктерин кедип чоруурлар. Бистиң ада-өгбелеривистиң шаандан бээр кедип чораан национал идик-хевин үүгле ураң үүл көрүлделериниң киржикчилериниден аңгыда эвлер тыппайн, музейлерге чыдар кылдыр ховартай бербес бе?

Ынчалзажок чамдык аныяк өскен колдуунда делегей модазын сүрер. Европадан үлегерлеп алган хептер кедиксээр. Ону багай дивейндир мен. Оларны, кедерде көрүштүүн, мага-ботка таарыжын шилип алыры чугула. Чамдык кижилер тыва хепти көрүштүг, эптиг эвес деп санап турарлар. Ындыг бодалдарны доскут, чегей деп бодаар мен. Өске талазында амгы үениң аныяктарының ол хепке таарышпазы база чөп болгу дег. Көшкүн амыдыралдың байдалдарынга таарыштыр кылдынган идик-хепти аныяк өскениң кедиксевезинге маргылдаа турбас.

Ынчангаш кол айтырыг—амгы үениң негелдезинге дүүштүр ол идик-хепти чаартып, бодунуң национал утка-шынарын, хевирин оскунмаан, кедерге чараш, эптиг кылдыр сайзырадыры чугула. Соөлгу үеде тыва хеп быжар шеверлерниң саны эвээжеп орар. Ындыг болганда, оларның орнун солуур аныяктарны өөредири артык эвес. Бо талазыбиле элээн ажылдарны Тыва АССР-ниң Чонуң амыдырал хандырылга министерствозу, ооң «Тувашвейбыт» бүдүрүлге каттыжышкыны чорудуп турар. «Тувашвейбыттың» дуржулга цегинде чурукчу-модельерлер болгаш быжыкчылар тыва хептиң хөй янзы модельдерин чогаадып кылган болгаш делгелгелерге көргүскен.

Бо чылдың нюябрьда Кызылга республиканың даараныкчылар конкурузу болуп эрткен. Аңаа тыва хептиң үш модели аки деп үнелеткеш, түскай шаңналга четкен. Оларның авторлары «Восток» ательеның быжыкчызы Е. Конгар, «Тувашвейбыттың» Чадаанада болгаш Хову-Аксында салбырларының даараныкчылары Х. Донзак, Т. Андерсон олар болган.

Совет Тыванның 40 чылынга уткуштур национал хепти эки шынарлыг белеткээр талазы-биле республика конкурузун эрттирери 1984 чылда көрдүнген. Ооң кол сорулгазы — национал хепти чогаадырын болгаш даарап кылырын моон соңгаар сайзырадыры, бо талазы-биле мурнакчы дуржулганы нептередири болур. Конкурска «Тувашвейбыт» каттыжышкынның даараныкчылары, быжыкчылары, түскай эртемниглери болгаш күзээн кижи бүрүзү киржип болур. Аңаа эр, херээжен болгаш бичии ургларының идик-хеви кирер. Конкурс чаа аян-биле даараан тыва хептиң сайзыралынга улуг идигни бээр.

Н. КУУЛАР.
Чонуң амыдырал хандырылга министерствозунуң техника-экономиктиг бюрозунуң кылдыс эргелекчизи.

Анай Балдановна Севилбаа—Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны хүндүлүг аттыг эдилекчизи. Ол Эрзин районда «Чаа орук» совхозтуң хоочун болгаш мурнакчы хойжуларының бирээзи.

Анай Балдановна он бирги бештың өзек чылында төрүүр чүс башка онаштыр 100 хураганы доруктургаш, социалистиг чарыштың муриику одуруунда чоруп турар. Ол үүгле күш-ажылга тергинии эвес, хөй-ниитн ажылынга база идепкейлиг. Ону чаңгыс чер чурттуглары район Совединиң депутадынга соңгаан. Ооң кызымак ажылы Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергези-биле үнелеткен. Мурнакчы малчын кыштаглаашкынны база үлегерлиг эттирип турар.

М. НОРБУНУҢ фотозу.

СЫДЫМЫМНЫ ДЕРГИЛЕПКЕШ...

1955 чылдың күзүү. Ынчан Дуран-оол Монгуш чаа-ла шериг албанындан халашкаш келген. Бир-ле эртен «Коммунизмче орук» колхозтуң ынчаардагы даргазы турган Настык-Доржу Донгак ону контораже келдиртмен. Дуран-оол дораан чеде берген.

— Шериг хүлээлгенни эки эрттиргеш келгендир сен. Ам колхозувустуң ажыл-ижинге үлүг-хуулуг кинерең арткан-дыр. Мурнунда өөренип турган, чайгы үеде чылгычыларга дузалажып турганыңарны билир бис. Ынчангаш чылгычыласыңза кандыгыл?—деп, ол айтырган.

Донгак Сүлдемовичиниң сүмезин ол күзелдин-биле хүлээп алган. Ол ажылга киргенден бээр хөй чылдар шуужуп эрткен. 28 чыл иштинде чылгы малдаан. Бо эрткен үелерин амгы «Чыраа-Бажы» совхозтуң мурнакчы чылгычызы мынчаар чугаалап орар.

— Кандыг-даа ажылга чоорту чаңчыгар. Чылгычылап эгелээн чылдарымда хоочуннар Тананчап Монгуш, Моичук Хөл Донгак олар дыка дузалашкан. Боттарының арга-сүмезин-даа берип, хүп бүрүде херек кырында канчаар ажаарын, кадарарын болгаш чогум кандыг черлерге оътказарындан бээр көргүзүп, сурагап чораанын ам-даа утпас мен. Ол дагдыныкчыларымга сеткилимден өөрүп четтиргенимни илередип чоруур мен. Дуржулгалыг чылгычы Моичук-Хөл Донгак-биле ам-даа харылзаавыс быжыг. Ынчан дөрт кижи 1437 чылгылыг бис. Ол үе-биле амгы үени деңнээргe сыр еске. Ам дөрт кижи 500 хире чылгы кадарып тур бис.

Хоочун чылгычы аныяндан бээр ынак ажылын кагбаан. Харын Тывага чылгы малды остүрер, оон алыр продукцияны көвүдедир талазы-биле «Шын» солунга үнүп кээр номчукчуларның саналдарын деткип орарын бо-ла дыңнаар мен. Шаанда 50—60 чылдар үезинде Чыраа-Бажы суурга кыш-чай чок 100 хире аъттарны тудуп, тускай кажаалыг, кадаттыг азырап турган. Ол суурнуң баштайгы бажыңнарының таваан салырында кол күш аът-турду. Амгы үеде малдың ажыын көөру черле чүгула. Бичии-ле чүүхөө сөөртүрде ыяп-ла машинаже көрүп орарывыс окта шын эвес. Бир эвес аътты шын ажыглаар болза, кандыг-даа ажылды кылыптар. Аътты суур иштинге, чоок черлерге ажыглаш, автомашиналарны ыраккы рейстерге ажыглала кандыгыл? деп саналдыг мен. Республиканың совхозтарында малдың күжүн канчаар ажылап турар ирги? Бе суду шынап-ла эм болуруп дыңнаан мен. Ону совхоз бүрүзүнге кылып, боттандырза кандыгыл?

60 чылдарда Хорум-Даг суурнуң чоогунга аът чарыштарын доктаамал эрттирип турдувус. Ынчан чарыш үезинде үгле чүгүрүк эвес, челер, саяктаар аъттарның безин чарыштарын эвилелдээрi дыка көрүштүг деп Дуран-оол Хунаевич сактып чугаалаар. Бо-ла эки чаңчылдарны чер бүрүзүнге нептередири артык эвес. Оон ыңгыда хойжуларның, саанчыларының республика чергелиг слёттарын, чыыштарын чылдың организастааларын билир бис. Шак мындыг чыыштар оларның аргадуржулгазын солчуруңга дыка дузалыг. А чылгычыларның оода бир удаа слёдун эрттирип, оларның аргадуржулгазын солчур кылдыр кылза эки. Бодум хуумда Эрзин районуң дуржулгалыг чылгычылары Бадыхөө Ынаалай, Сонам Сонам-оол оларның ажыктыг саналдарын дыңнап, дуржулгазын өөренип көрзе деп күзелдиг мен.

К. КУУЛАР.
Чөөн-Хемчик район.

ШЕФТЕП ЧОРААН

Бай-Тайга районда «Кара-Хөл» совхозтуң Даспы Аксы суурнуң чурттакчы чону дыштанып хүнде суурнуң уругларга албан черлеринге 328 кубометр өдөөр ыяшты хап белеткээн. Суурдан ээзээ ыяш Борлуг-Хову деп черге бөлгөн ол шефке суурнуң агитквартираларындан 148 кижи киришкен. Аңаа дугаары 8, 9, 12, 15 агитквартираларның (даргалары С. Хөтек, Н. Чыдым, К. Хертек, Ч. Чейган) чурттакчылары идепкейлиг ажылдааннар. Уругларга албан черлеринин чанынга 210 кубометр ыяшты удурлап соөртүп чедиргеп.

О. САРЫГ-ДОНГАК.

Бүзүрел

Ада-иезинин ажыл ишчизин уруглары дээзээр, олардан өөренир. Бичe-оол Туматтың адазы хоочун малчын, Адазының арга-дуржулгазын өөренип, чөөрту малчыннап кирген. Хөй кадаргандан бээр 20 ажыг чыл болган.

1981 чыл. «О. Шынаа» совхозтуң малчыны Бичe-оол Балыевич Хоолу-Бажында чайлаанга келген. Бир хүн ону совхоз директору келдирген болган. Аалынган аъттангаш чөрүп ора, ол хөйну бодаптаган. «Кодан хөй сиңа-менди толу база менди алыпкан чүс башка онаштыр 110 хураган камгалаттынган. Бар арталарны ажылап турган, келир кыштың эки арттырер. Оон бетинде семиртилгеня эки чоруудар» деп шүгүнгенда.

Конторага кээрге директор ону үткүп алган. Ол малчының ажыл-ижин биче-ле када сонуургай адаптаан.

— Бичe-оол Балыевич, хөй чылгы-даа кадарып келдиниер. Арга-дуржулганар-даа элээп апарган. Келир чылын дүмүжүн төрүүр сарлыктарны сиңерге дүлээдирин түскай эртемниглер-биле дугуруштувус.

— Бир-даа идегээн болганда, шырбаяр апаар — деп, ол шиитпирлиг харылаан.

Сарлык кадарары чаңчыктаан кижиге эңне берге болган. Бажын дозуп доктаатпас болза, олчаан бадар, те, чүнмаби-ле дөмейле. Таңды чернин калыр-бертинче ыяврыжыр, гайга-таскыл кедиксээр. Ону малдаар кижи, ажы-чанын, бүгү байдалын өөренип билгени дээре. Ынчап ыяврле, оларны малдаар кижиден тускайлаар, эрес-кежээ мөлүшыдаар пегеттинер.

Төрүттээн сарлыктарның чамдыктары солдарын хөзары база турар. Оларны чагыштырып, эмзирери белен эвес болган. Чөөрту иелериниге чаңчыктырып өөредип, аргаларны ажыглап турган, бызааларын менди камгалап келген. Эрткен чылын чүс сарлыкка онаштыр 105 баш бызааны алган. Бо дээрге, өг-бүлениң кызымак ажылының зереңнии.

Амгы үеде оон коданында төрүүр 291 баш сарлык бар. Келир чылын оон алыр төлдү чангыс-даа баш чидирбес, социалистиг хүлээлгеге эрткен чылгы көргүзүг ышкаш хүлээлгени даанырын шиитпирлээн ажылдап турар.

Ч. ӨӨЛЕТ.
Тес-Хем район.

УЖУРУ ЧУДЕ ИРГИ?

Амгы үениң амыдыралы магалыг. Делегейде кандыг болуушкуннар болуп турарын хүн бүрүде радиодан дыңнап, телевизордан көрүп орар бис. Бистиң Самагалдай суурда чурттакчы чон барык дөгерези телевизорлуг. Аңаа янзы-бүрү солун дамчыдылгаларны көрүп турар бис.

Соөлгу үеде телевизорну орта көрбестедивис. Кожа районда телевизорну чон көрүп турар, бистиинде шуут ажылдавайн баары чаңчыл апарган. Оон мынчаар ажылдавайн баар ужуру чүде ирги?

Ч. БОРБАК-ООЛ.
Тес-Хем район.

ЧУГУЛА ЭТ

Мал ажылдыг кижилерге шанактыг, аъттыг болурунуң ажыынын дугайында маңаа бижинир бодадым. Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозта кодан чылгы соөлгу наш чылдарда өзүп келген. Ынчангаш малчын бүрүзү ам мунар аъттыг. Саанчылар, кадарчылар, бызаа ажаакчылары кажаа иштинии өдээн, мал чемин соөртүр дээш трактор маңап шаг боор. Кышкы хүн дурту кыска болгай. Шанактар турган болза, кадарчыларның кыжын аңаа турар аъттарын шанактааш, ажылды эртежик кылып алгай эртик.

К. КОМБУ.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

Ч а р л ы ы

Улус ажыл-агыйынга үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенииң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң омүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле **шаңнаары болза:**

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Мажаа Ооржаковна **Баһыр** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Зинатулл Галиахметович **Галиахметов** — көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлге эргелелиниң теххайгаарал талазы-биле инспектору.

Олимпиада Прокопьевна **Ермакова** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының машинизи.

Елизавета Васильевна **Зверева** — санэпидстанцияның санитарказы.

Лидия Петровна **Злобина** — «Шагонартыжстрой» трестиң «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң кол бухгалтери.

Александра Көк-кысовна **Иргит** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Антонина Алексеевна **Куприянова** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының машинизи.

Семис-оол Улуг-Бораевич **Монгуш** — Кызыл-Мажалыкта райсельхозтехниканың ажылчыны.

Таисия Гавриловна **Непомнящая** — Ак-Довуракты № 2 ортумак школазының башкызы.

Докпак-оол Хаажикович **Ооржак** — Кызыл-Мажалыкта райсельхозтехниканың ажылчыны.

Өктек-оол Шожалович **Ооржак** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Манчынмаа Дөреевна **Самдан** — районнуң төп эмнелгезиниң ажылчыны.

Сергей Сундуевич **Сарыг-оол** — пенсионер.

Анастасия Ивановна **Фроленко** — Чаа-Шагаан-Арыгның автобазазының Ак-Довуракта автоколонназының ажылчыны.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Пова Кунгаевич **Адыя** — Ильинка суурда пенсионер.

Прасковья Андреевна **Бортникова** — Ильинка суурда пенсионер.

Алексей Васильевич **Злобин** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң тракторизи.

Анастасия Максимовна **Кудрявцева** — Ильинка суурда пенсионер.

Мария Дмитриевна **Михальченко** — Сарыг-Септиң № 1 ортумак школазының башкызы.

Мунзак Сувакпитович **Салчак** — Ильинка суурда пенсионер.

Дмитрий Константинович **Тупикин** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Елена Спиридоновна **Чернышева** — райкүүскомнуң социал хандырылга килдизиниң бухгалтери.

Елизавета Павловна **Шарыпова** — районнуң төп эмнелгезиниң эмчи сестразы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Анисья Мефодьевна **Макиенко** — СЭКП райкомунуң техажылчыны.

Тамара Иннокентьевна **Пастухова** — Күрстрахтың район инспекциязының агенти зи.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтан

Конгар Авыдаевич **Салчак** — малчын.

Серенатпит Бурушкакович **Салчак** — малчын.

Мижит Бүрбүевна **Хомушку** — сарлык малчыны.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Стеланида Прокофьевна **Ахпашева** — Самагалдай суурда пенсионер.

Чалзанмаа Хүлер-ооловна **Баранмаа** — Берт-Даг суурда пенсионер.

Казакин Ойдупович **Доржу** — «О. Шынаа» совхозтуң малчыны.

Каадыр Шожумовиң **Карти** — «Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

Монгуш Ыйдамович **Көрген-оол** — Самагалдай суурда пенсионер.

Суванди Лаҥзыыевна **Ламбын** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 1070 КМК-зының ажылчыны.

Мария Дембиреловна **Матсыл** — Белдир-Арыг суурда пенсионер.

Павел Сергеевич **Никитин** — Куран суурда пенсионер.

Иван Петрович **Патрин** — Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйының ажылчыны.

Василий Михайлович **Пермин** — Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйының столяры.

Шимемаа Ээремчиковна **Санчай-Уруг** — Берт-Даг суурда пенсионер.

Дадар Лопсановна **Сарыгбай** — «О. Шынаа» совхозтуң ажылчыны.

Дыртый Ивановна **Сарыг-оол** — «Чодураа» совхозтуң ажыдчыны.

Мария Емельяновна **Чернышова** — Шуурмак суурда пенсионер.

ТОҖУ РАЙОНДАН

Екатерина Малдыкташевна **Байыр-оол** — район архивиниң эргелекчизи.

Максим Сюрюнович **Балчий-оол** — көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының болгаш шынарының талазы-биле улуг инспектор.

Валентина Александровна **Герасименко** — кино четкизиниң районда дирекциязының бухгалтери.

Мария Поликарповна **Коробейникова** — «Союзпечать» агентствозунуң начальниги.

Анна Григорьевна **Кринищына** — Күрбанкының республика конторазының Тоора-Хемде салбырының таңныылы.

Василиса Александровна **Кудрявцева** — Тоора-Хемниң хандырлаа белдириниң экономизи.

Николай Владимирович **Пожидаев** — Күрбанкының республика конторазының Тоора-Хемде салбырының таңныылы.

Михаил Федотович **Селин** — көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының болгаш шынарының талазы-биле күринспектор.

Александра Васильевна **Шеголева** — районнуң санэпидстанциязының бактериолог эмчизи.

«Май 1» совхозтан

Байырбан Семис-ооловна **Ак** — ивижи.

Балдан Орайбалович **Ак** — ивижи.

Найынды Бак-оолович **Ак** — ивижи.

Хожунай Дагбаевна **Таржаа** — саанчы.

Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1983 чылдың декабрь 6.

Культура амыдыралы

ЧАА СОРУЛГАЛАРГА ДҮҮШТҮР

СЭКП ТК-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунга идеология ажылынга культура албан черлериниң ролюн бедидер дугайында тодаргай сорулгаларны салып, ону амгы үениң негелделериңе дүүштүр чорударын айыткан.

Бо талазы-биле Тожу районда культура албан черлериниң материалдыг баазазын экижидер болгаш кадрлар-биле хандырар хемчеглер алдынып турар. Бо бүгүнүң түңнелинде чоннуң культурлуг хандырылгазы элээн экижээн.

Районнуң культура бажыңындан аңгыда, совхозтар төптеринде көдээ культура бажыңнары, чурттакчылыг ырак черлерде көдээ ийи клуб ажылдап турар. Оон аңгыда районнуң төпүктиен библиотеказы беш библиотекаларны болгаш уруглар библиотеказын каттыштырып турар. Культураның бо албан черлери чурттакчы чоннуң ортузуңга чорудар масса-политиктиг ажылдарның төвү болуп турар. Район төвүнде урутларның музыка школазы болгаш ооң Адыр-Кежиг суурда филиалы-биле катай музыкага соңгаар-даа чорудар.

Культура албан черлериниң ажылынга кол черни СЭКП ТК-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин пропагандалаары, бүгү ажылды ооң негелделериңе дүүштүр тургузары эзелеп турар. Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыгларын шиитпирлээринге культура албан черлериниң ролю улуг. Өвүрүнүң район библиотеказында номнарны чоңга пропагандалап таныштырар, бүгү-ле ажылдарны бүдүрүлгебиле холбаарынче сагыш салдынган.

Төп библиотека бодунуң ажылын филиалдар-биле харылзаалыг кылдыр тургускан. Шупту библиотекаларның ном фондузу 96 мүң чедип турар, район библиотеказында 26 мүң ажыг ном бар. Чечен чогаалдың, нинитилел-политиктиг база көдээ ажыл-агыйның дээш өскедаа аңгы-аңгы адырларга хамаарышкан номнар библиотекада хөй. Кол-ла сорулга — оларны номчукчуга чедирер дээш ажылдаары.

Чылдың кайы-даа үезинде малчыннарга,, хову ажылдакчыларынга библиотека хандырылгазын ханчаар организастап турарын район библиотеказында улуг библиограф В. Д. Даизын мынчаар чугаалап турар:

— Торгалыг библиотеказы Чоза, Кара-Тал хөйжу бригадаларын, Чаа-Суур филиалында сүт-бараан фермазын, Кадыл-Бажы хөйжу бригаданы, Солчур библиотеказы Удаатайның, Хам-Дыттың хөйжуларын номнар-биле хандырып келген. Ак-Чыраа библиотеказы шынаанның сигенчилериңе барып, номнарны бижидип турар. Бора-Шайда малчыннарны болгаш Кужур-Чыраада сүт-бараан фермазын район төвүнден көжер библиотека хандырып турар.

Библиотекалар чаа номнарны база ап турар. Номнарның дугайында допчуладарны чорудуп турар. Совет Тываның 40 чылынга уткуштур чорудар ажылдың планын түргускан. Бо талазы-биле солуп ажылдарны чорудар. Аксы-дүңма хөй националдыг совет улустарның улуг өг-бүлезинде хеймер дүңма болган Тыва АССР-ниң экономиказы, культуразы сайзырап орар, Тываның хөгжүлдезин көргүскен тускай делгелгелерни чорудар, Уран түүл, чечен чогаал темазынга кежээлерни, конференцияларны эртирер.

Тываның улустуң чогаалчызы Степан Сарыг-оолдуң чогаал ажылынга тураскаакан кежээлерни Хандагайты школазынга, район төвүнге эрттиргени солуп болган. Шак Чыдыг кежээлер, ужуражышкынар моон соңгаар-даа хөй удаа эртер.

Делегейде болуушкуннарга, республика, чурт иштиниң амыдыралынга хамаарыштыр делгелгелер, литература допчулалдары бо-ла болур. «Коммунизмче орук» совхозтуң Кужур-Чыраа сүтбараан фермазынга саанчылар-биле ужуражып, тыва номнарның допчулалын кылбышаан, Валентин Распутниниң «Дириг чораан черле утпа» деп номунуң дугайында беседаны чоруткан.

Районнуң ажыл-ишчилериниң мурнунда турар чүүлла сорулгаларны айыткан көргүзүглер, районнуң мурнакчыларының чуруктары база библиотекада делгеттиниген. Малчынмаргае үнүүшкүннерни чорударынга партия райкому-даа, райкүүском-даа машина-биле дузалап турарын библиотека ажылдакчылары чугаалап турдулар.

Библиотеканың бажыңы чаңгыс тар өрээлде, ном делгинирлери чедишпес, дыка хөй номнар шала кырында чыдар, номчулга залы база чок. Бо түүлдер ажылга база шаптараазының таварышкырып турары чугаажок. Бо хүннерде чыл дооступ турар, кымның канчаар ажылдаанын ылавылап түүнээр үе келген.

М. МАДОН.

БИЛИГЛЕРНИҢ ТӨВҮ

„БО ХҮННҮ СЕС ЧЫЛ МАНААН БИС...“

Миллион-миллион аргентинниерниң сагыш-сеткилинге 1983 чылдың декабрь 10 кезээ шагда артар. Аргентинаның президентизиниң даңгырак бээрииң байырлыг ёзулалы Национал хуралга ол хүн болган. Октябрь 30-де бүгү-нинти соңгулдаларга тинилеге чедип алган партия—Хамааты радикалдыг эвилелдиң баштыңы 57 харлыг Рауль Альфонсин президент болу берген. Күрүне баштыңы хүлээлгелерин ол президент ордузуңга барып күүседип киришкен. Шериг диктатуразының үезин декабрь 30-де үзе доозулган болгаш чурттуң политиктиг амыдыралының чаа үе-чадазы эгелээн, эргелеп башкарарының демократтыг хевирлериниче чурт ээп кирген.

Ындыг чүгүла болуушкуннуу демделгээр дээш Буэнос-Айрестиң бүгү тос миллион чурттакчылары кудумчуларга үнүп келген дег, хоорайның паркталарын, шөлдерин чөн дола берген турган. Чүгле де Майо проспектиге безин каш-каш он муң аргентиннер чыылган. Далайгылаштыр чалгып турган кижилериң кырынга туктар, плакаттар, демократияны быжыглаарынче кыйгырыгларлыг транспарантылар киискидип турган. Дыка хөй кижилер каректарыңы чажын чажырбайн, «Бо хүннү сес чыл манаан бис!» дижип турганнар. «Бистиң идегелдеривис адак соонда кээп боттанган мындыг хүнде өөрүшкүнүң сүрээделиндеп карак чажы безин туттунмас—тыр» деп, элээн назылай берген хөрээжен кижиден түге ыглап турарын айтырарымга ынча деп харыылаан.

Ынчангаш ону черле билип ап болур. Хоойлу ёзугаар эрге-чагырганы дүжүргенииң болгаш шериг кижилер эрге-чагырганы эжелеп алганының соонда, 1976 чылдың мартта, тургустунган шериг диктатуразының дарлалының адаанга чурт шынап-ла барык сес чыл чурттаанын ол. Чуртка корум-чурумну тургузар дээр чылдакбиле ол шериг чагырыкчылар политиктиг дерээлээшкиннер политиказын чоруткан, демократтыг хөөннүг политиктиг ажылдакчылар, депшилгелиг интеллигенция төлээлекчилери, журналистер ол политиказын каражадаан. Истеп-сүрүүшкүннерде ең корткаш, 50.000 ажыг аргентиннер чуртун каггаш чоруткан. Депшилгелиг чогаалчыларны, артистерни, кино ажылдакчыларын, журналистерни киир бижиир «кара даңзылар» база турган. Ол даңзыга кирген соонда ажылын чидиргени, амыдыран-чурттаар бүгү-ле арга-шинээн оскунганы болгаш полиция хайгааралынга үргүлүү турар дээни ол.

Эрге-чагырганы күш-биле эжелеп алганын шериг чагырыкчылар экономиктиг байдалды чогумчударының эргежок чугулазы дээр чүвезиннге агартып турганнар. Олар экономиканы бүрүн буурадырын харын чедип алганнар, ол ам халаптыг берге байдалда турар. Р. Альфонсинниң эрге-чагыргада кирген чазааңга шериг кижилерниң арттырган айтырыгларын шиитпирлээрин кончуг берге. Кол айтырыгларның бираазы — инфляция. Мындыг чүвени бодап көрүнер: 1980 чылдың январьда бир америк доллар дээш ийи муң аргентин песону, 1982 чылдың июльда — 14.000 песону, 1983 чылдың ноябрьда — 190.000 песону төлеп турган, а ам ол долларның өртек-үнези 210 муң песоже чоокшулап орар.

Шоолуг эвес шалыңы-биле чурттап орар бөдүүн аргентин кижите инфляция деп билиишкин хамыктың мурнунда өртектериниң кедергей дүрген өзүлдезинден илергейлеттинер. Хамыктың мурнунда аъш-чемниң кол продуктуларының, үлетпүр бараанналарының, ачы-дуза чедирилгезиниң мырыңай эргежок чугула хевирлериниң өртек-үнези аартап турар. Чүгле сөөлгү чылда безин, чижээлээрге, хлеб өртээ беш ажыг катап, ъът—дөрт, ногаалар болгаш сүт—үш катап аартаан. Чуртталга быжыңнарының хөлезини, медицина хандырылгазының, транспорттуң бүгү хевирлериниң чоруурумуң өртек-үнези безин. Албаның саймедээлерин ёзугаар алырга, шериг чагырыкчылар чагыргазының үезинде өртектер шуут кедергей өскен: 1976 чылдың мартта бир песо акша өртектиг турган чүүлдер ам 41 муң песо четкен.

Бүдүн-чартык миллион четкен ажыл чоктарның айтырыы, бо чылдың төнчүзүнде тергиин бедик деңнел—44 миллиард доллар четкен даштыкы өре Рауль Альфонсинниң чазаан база ажок дүвүредип турар. Бодуңун чазаа даштыкы өрелер-биле чоорту санажыр бодалдыын президент медеглээн. Ол нарын айтырыг. Чурттуң валюта күрлавырлары 300 миллион доллар кылдыр үнелеттинип турда, келир чылдың безин 20 миллиард долларны төлээри эртежок чугула болуу берген. Бүгү-ле чүүлдерни барымдаалай алырга, аргентин чазак эрги өрелерни дүтлаар төлээде, чаа чээлилер дээш делегейниң сан-хөө органнарындан база дагын дилег кылырынга албадаттырар хире. Аргентинаның дилээн хандырарынга делегей банкылары беленнер, шинчала-даа чээлилерни политиктиг болгаш экономиктиг бүдүштүң негелделери-биле берип болуруп чажырбайн турарлар.

Чазактың мурнунда чүгле экономиктиг айтырыглар турар эвес, харын демократияны быжыглаарынче улут күжениишкиннер салыры база негеттиниип турар. Ол угланышкынга Р. Альфонсинниң баштайгы базымнары чазак бодуңун аазаашкынынга ээ болурунга болгаш конституцияда айыттынган эргелерни катап тургузарынга белеминиң дугайын чугаалап турар. Чижээ, «хоралакчы ажыл-чорудулга» деп билиишкин эде көрдүнген турар ужурлуг хоойлу төлевилелин белеткеп турар, ол хоойлу политиктиг чылдактар-биле чуртун каггаш чоруткан бүгү аргентиннерге чуртунга ээп келир арганы бээр. Бүгү «кара даңзыларның» чок кылырының дугайын ам безин чарлапкан.

Радикалдар чазааның даштыкы политиктиг программазын өске чурттарның иштики хереқтерин холгаварлаастын, национал бот-эргезин болгаш бүрүн бүдүн девискээрлерлиг турарын хүндүлеп көөрүңүн принциптеринге таарыштыр тургузар деп, президент медеглээн. Төп Американаның иштики хереқтерин АКШ-тың холгаарлап турарын Аргентина шиитпирлиг буруу шаап, ол кавы девискээрде чөрүлдээни тайбың ёзу-биле шиитпирлээр дээш туржуп турар. Мальвин (Фолкленд) ортулуктарга хамаарыштыр бодуңун ээ болур эргезинден Аргентина ойталавайн турар болгаш КНО-ның шиитпирлеринге дүүштүр оларны тайбың арга-биле эгидип алырының хемчеглерин ёлырыга белен. Бүгү чурттарның политиктиг тургузуундан хамаарылга чокка Аргентина оларның-биле дең эргелиг болгаш кайы-даа талага ажыктыг үндезинге харылзааларны калбартыр бодалдыг. Рауль Альфонсин-даа, дашткы хереқтер министри Данте Капуто-даа Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле янзы-бүрү адырларга харылзааларны калбартып, хөгжүдер болгаш ханыладыр деп боттарының чуртунуң чүткүлүн каш удаа онзалап демделген келген.

Мынчангаш, күрүне баштыңының албан кылыр черинде Аргентинаның 42-ги президентизи барып олурупкан. Национал конгресс ажылдап кирипкен. Чуртта политиктиг чаа үе-чада эгелээн.

А. МЕДВЕДЕНКО.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

«ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААР БИС»

ЛОНДОН. (СЭТА). «Тайбыңны камгалаар бис»!, «Чалгынныг ракеталар болгаш «Першинг-2» ракеталар чок болзун!» деп лозуңнарлыг бөлүк америк херээженнер Великобританияның премьер-министри М. Тэтчерниң Лондонда албан кылыр бажыңынга чедип келгеннер. Америк ракета-ядролуг чаа чепсекти Европага тургузуп эгелээнинге удурланыышкынының медеглелин англи чазактың баштыңынга америк херээженнер дамчыдып берген. Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага, ылангыя Англияның ортулуктарынга тургузуп эгелээнинге удурланыышкынның чыскаалдары Великобританияның янзыбүрү хоорайларында болуп турар. Ол чыскаалдарга болгаш митингилерге киржир дээш америк херээженнер Англияга чедип келгеннер.

Америк ядролуг чаа ракеталарны Европага тургузарын соксадыры бирги чергенин чугула ужур-дузалыг сорулгазы деп санап турарын америк херээженнер медеглээн. Тайбыңның америк херээжен талалакчыларынга удур полицияны Англияның чазаа ыдалаан. Англияның премьер-министриниң албан кылыр бажыңының чанынга чыскаалга киришкен чамдык херээжен активчилерни полиция тудуп хорутдаан.

ТАЙБЫҢГА КЫЖАНЫЫШКЫН

РИМ. (СЭТА). Вашингтон биле Тель-Авивтиң аразында антираб сүлчээнниң калбарганын Израильдиң Коммунистиг партиязының (ИКП-ниң) ТК-зының чиңгине секретары М. Вильнер шиитпирлиг буруу шапкан. Сөөлгү медээлерни ёзугаар алырга, Израильдиң кнесседингне (парламентизинге) чүве чугаалаан, израиль премьер Шамирниң чоокта чаа АКШ-ка аян-чоруунуң үезинде чедип алдынган дугуржулгаларның түңнелинде ийи чурттуң аразында «стратегтиг» кады ажылдажылга амгы үеде чаа, онза айыылдыг чадаже шилчээн деп М. Вильнер демделгээн.

Коммунизмни болгаш Совет Эвилелин көөр хөөн чок чоруукту удуртулга болдурбушаан. Израильдиң чагырыкчы бөлүү бодуңун чуртун америк шериг баазазы кылдыр хуулдурган деп М. Вильнер айыткан. Рейган биле Шамир Төп Америкага болгаш Африкага кады хөделинишкиннер дугайын база дугуржуп алган, ук хөделинишкиннер Преторияның сөөк-язы ылгаар ёзу-чурумун болгаш Гондураста, Сальвадорда база чамдык өске-даа чурттарда улуска удур диктатураларны детки рининче угланган.

АКШ биле израиль удуртулганың аразында ең сырый кады хөделинишкиннер амгы үеде Ливанда онза тодаргай боол турар деп, ИКП ТК-ның чиңгине секретары чугаалаан. Чижээ, декабрьның эгезинде израиль болгаш америк шериг-агаар күштери ливан девискээрни бомбалаарын бүрүнү-биле дугуржуп алган. Стратегтиг сүлчээнниң киржикчилери ам Сирияга удур интервенцияны кады чорударынга белеткеп турар.

Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак даштыкы политиказын М. Вильнер бедидиле үнелээн. ССРЭ Чоокку Чөөн чүкке тайбыңны камгалаары дээш быжыыбиле турушпушаан, аггрессияның кыжаныышкынынга таваржып турар бүгү улустарга дузалап турар деп, ол демделгээн.

АМЕРИК АДМИНИСТРАЦИЯНЫ БУРУУ ШАПКАН

Дээрбечи үштекчи үүлгедиг кылган оор кижи «Оорну тудукар!» деп алгырып, истелгени, сүрүүшкүнүү бичии-даа када бол, бодуңан чайладырын оралдажып турар. «Делегейде өлүрүкчү чорук-биле демиселге» дээр Вашингтонуун үндезин чок хөөзүн чүлүү-руушкуну ёзулуг оор кижиниң аныяктыг ол алгызы-биле бир домей болуп турарын Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының 38-ги сессиязынга хөй чурттарның делегаттары демделгеп, АКШ-тың политиказын шиитпирлиг буруу шапкан.

Күрүнелер аразынга дээрбечи методтарны сокеадыр талазы-биле хемчеглерни КНО-ның Кол Ассамблеязының алдыгы комитединге (делегей эргезинин айтырыгларының талазы-биле комитетке) чугаалажып көрген болгаш делегей ареназынга амгы америк администрацияның политиказын база дээрбечи, дайынзырак, эжелекчи хөделинишкиннерин шыңгыы буруу шапкан. Улустарның национал хосталгалыг шиитпирлеринге удур Рейганның администрациязының политиказын Америкага ханныг үүлгедиглери, Гренадаже оларның дээрбечи халдаашкыны, ол бичии чурукчорук» деп адаарын оралдажып келген болгаш оралдажып-даа турар. Улустарның национал хосталгалыг шиитпирлеринге удур Рейганның «ыдыктыг походун» буруу шапкан резолюцияны бадылаашкыннарын хөй нуруузу-биле делегаттар хүлээп алган. Колониалдыг болгаш чартык колониалдыг дарлалдың адаанда турар улустарның демиселиниң дүрүм ёзугаар чөптүүн КНО-нуң Кол Ассамблеязының алдыгы комитеди бадыткаан. «Колониалдыг болгаш чартык колониалдыг тергиндердиң адаанда улустар боттарының хосталгалы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселдиң бүгү-ле хевирлерин, арганарын, оон иштинде чепсектиг демиселиин аргазын ажыглап турар. Ынчаарга делегей харылзаалдарынга херек кырында өлүрүкчү чорукту Американың Баттышкан Штаттары кылып, делегей эргезин болгаш КНО-ның Уставының кол принциптерин каржызы-биле үреп турарын комитет ханы киленээшкин-биле буруу шапкан.

Америк шериглерниң Ливанга ханныг үүлгедиглери, Гренадаже оларның дээрбечи халдаашкыны, ол бичии чурттуң чонун өлүрүп, кырып, тудуп хоругдап турары, Никарагуаның, Сальвадорнуң, Кубаның улустарынга удур соксаал чок ончук-чөнгээлери, Латин Америкада болгаш делегейниң өске-даа районнарында чонга удур диктаторжу, шериг-фашистиг чазактарны Вашингтонның деткип турары — америк империализмниң делегей харылзаалдарынга херек кырында өлүрүкчү үүлгедиглеридир.

Делегейни ядролуг халапче чыгап турар Вашингтонның айыылдыг политиказы бүгүнүнги дувүрээшкинни делегейге болдуруп турар. Рейганның администрациязының сарыыл чок болгаш айыылдыг хөделиишкиннерин АКШ-тың эвилелчилери безин буруу шаап турар апарган. Чижээ, кандыг-даа камгалал чок бичии күрүнеге — Гренадага удур америк агшериглернин аразатанзыг болгаш дээрбечи халдаашкынын буруу шапкан КНО-ның Кол Ассамблеязының резолюциязы дээш Франция, Италия, Голландия, Дания, Испания бадылаан.

Ю. ЛЕВЧЕНКО.
(СЭТА).

ЧАА ДЕКРЕТ

БУЗНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Аргентинаның президентизи Рауль Альфонсин чаа декретке ат салган. 1976—1982 чылдарда эрге-чагыргага турган шериг хунталарының кежигүннериниң ажыл-чорудулгазының истелгезин чепсектиг күштериниң дээди човулели ол декретке дүүштүр эгелээр деп турар.

Шериг хунталары эрге-чагыргага турган үеде он-он муң аргентиннериниң хосталгазын дүрүм чок ёзу-биле боогдаан болгаш оларны шаажылап, хилинчектеп, өлүрүп турган деп, күрүне баштыңы национал телевидение дамчыштыр чугаазынга демделгээн. Парлалганың медээлерин ёзугаар алырга, ол чылдарда 30 муң хире аргентиннер ис чок чигкен, 50 муң кижи политика талазы-биле хосталгазын казытхан болгаш даштыкы чурттарже дезип чоруур ужурга таварышкан.

Өлүрүкчү чоруктуң болгаш күчүлээшкинниң методтарын Каттышкан Штаттар ажыглавышаан, Гватемалада, Сальвадорда, Чилиде ышкаш, эң-не реаксылыг, дерзин ёзу-чурумну Гренадата албадаарын оралдажып турар.

Америк интервентилер «американчы демократияны» Гренаданың чонунга албадавышаан, күчүлээшкиннерин, дээрбедээшкиннерин, өлүрүүшкүнүнерин, массалыг тудуп хоругдаашкынынарны өөскүдүп турар.

«Тайм» журналга парлаан чурукта: америк эжелекчилер Гренадада «ээлер» болуп, дерзин үүлгедиглерин кылып турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Василий Григорьевич Перовтуң чогаалдары орус чуруулга уран түүлүнүң төөгүзүнде хүндүлүг черни эзелеп турар. Жанрлыг чуруулга уран түүлүн чуруккү бодунуң чогаадыкчы ажылының эң-не эгезинде шилип алган болгаш П. А. Федотовтуң эгелээнин критиктиг реализмниң чанчылдарын үрэгүлүлээн. Орус крепостнойлыг дарлалдың буурап дүшкениниң үе-чадазын Перов эң-не чигзи-биле чуруп көргүскен, кодээде эрге-чагыргаларның дерзии, сарыыл чок үүлгедиглерин, хүрээ-хинт ээлерининг араатанзыг чазый-чилбизин, чалгаазын сойгалап илереткен.

«Пасхага кодээниң ыдыктыг кылажы» деп В. Г. Перовтуң чуруу — орус чуруулга уран түүлүнүң эң-не дидим болгаш үениң амыдыралын тодаргай көргүскен чогаалдарның бирээзи. Ооң база бир сураглыг чуруун «Мытищиге шайлаашкын» деп адаан. Кижилерниң социал талазы-биле дең эвес байдалын, ламаларның аныястыг чоруун ол чурук сойгалап, буруу шаап турар. Күш-ажыл кижилерин кээргээн сеткил — чуруккунуң чогаалдарының кол утказы. «Мөчээн кижиниң орнукшуткаңы», «Тройка», «Застава чанында шайлаашкының сөөлгү чери» деп чуруктарга чоннуң ол үеде берге, качыгдалдыг амыдыралын көргүскен.

В. Г. Перов Россиякы бойдузунуң нинти хевирин көргүзүп, портреттерни чуруурунга чаартыкчы бодалдарны тыпкан. Депшилгелиг үзел-бодаалдарлыг болгаш талантыглыг чуруккү Перов уран түүлге демократтыг идеаларны бадыткаан.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АЯН ТУТКАН

Бистиң Тывада сыгыт, хөөмейниң хоочуннары хөй. Төрээн черинииң каас-чараш бойдузуун, байлаан, делгем-шөлээнин мактап ырлаан таалынчыг сыгыт, хөөмейни кижи бүрүзү күүседири берге. Ол дээрге уран талант, салым-чалаңдыр.

Хоочун сыгытчы Маржымал Ондарны оларның бирээзинге хамаарыштырып болур. Ону танывас, ооң үнүн дыңнаваан кижилер хөвар. Маржымал Ондарның күүсеткени сыгыт, хөөмей Тыва радионуң үнелиг фондузунда кирер бижиттинген. Ол бодунуң талантызын барык 30 ажыг чыдарның дургузунда чонга бараалгадып келген. Ооң сыгыртырын түгле республиканың эвес, харын Төрээн чуртувустуң найысылалы — Москваның чону болгаш аалчылары магадап дыңнаан.

Кижи бичии турган черле ындыг болгай: бирле чүвени кылыксаан бирле кижини өттүнүксээн чоруур. Маржымал Очуровичиниң кырган-ачазы Ондар Дыгба тыва хөгжүм херекселдери — игил, быжаанчы, чадаган, хөмүс кылыр, аңаа ойнаар уран талантылыг чораан. Бичии оол кырган-ачазы хөгжүм херекселдерин белеткей бээрге, ооң чанындан ыравас, аажок сонуургаар турган. 11—12 харлыг турган, ол быжаанчыны боду кылгаш, аңаа ойнаптар апарган.

Өскен-төрээн чери Үстүү-Ишкининиң Ак-Ой деп черге хуу амыдыралдыг чурттап чораан Кызыл-Тоннуг деп шолалыг кырган-авазының аалынга турган, хой кадарарда кырган-авазының кудузун хөмүүн ап алыр турган. Хөө чер быдарап, оттай бээри билек, ооллуң хомузу ырлалыла үнер. Ооң үнүнден тайга-сының оът-сигени хөлбеңейгир хадымырлап турган шыкаш сагындырар. Ооллуң хөгжүм үнүнге таалалы ындыг турган. Чоок-кавының аалдары ооң тывынгыр-сагынгыры, хөглүг-баштаан магадаарлар.

Маржымал Очурович Бора-Тайга ортумак школазында дыка хөй чылдарның дургузунда күш-ажыл башкылап турар. Ооң аңгыда ол өөренчилериниң «Сарадак» сыгыт, хөөмей ансамблин удуртуп турар. «Сарадак»— республиканың бирги хөөмей фестивалынга киришкеш, эки деп үнелелди алган.

Тыва улустуң бир онзагай уран түүлү — сыгыт, хөөмейни сайзырадырынга Маржымал Ондарның киирип чоруур үлүг үлүг. «Саян» ансамблинге, музыка школаларынга тыва хөгжүм херекселдерин ол чагыг ёзугаар белеткеп, берип чоруур. Ол херекселдерге таалынчыг аялгаларны ойнай бээрге, кижи магадаар. Маржымал Очурович дыка хөй чылдарның дургузунда бодунуң амыдыралын уран түүл-биле холбап келген. Чонунга бодунуң уран талантызын амгаа бараалгатпышаан.

Маржымал Очурович — 15 уругнуң адазы. Ооң ажы-төлү адазын дөзээн шевер болгаш уран түүлге база хандыкшылдыглар. Салым-чалаңныг сыгытчының таалынчыг үнү көрүкчүлерин амгаа магададып, аныяк-өскен оруунга сыгыт, хөөмейни сайзырадырынга үлүг салдарны чедирер дээрэн чигзиниг чок.

К. МОНГУШ.

СМЫСЛОВ КАСПАРОВ-БИЛЕ

ОЙНААР

ЛОНДОН. (СЭТА). В. Смысловтуң болгаш 3. Рибаниниң он бирги салыы хайым болган. Ынчангаш Смыслов 6,5 санныг болуп. тиилелгени чедип алган болгаш делегей чемпиону-биле ойнаар эргеми чедип алыр дээш ам Г. Каспаров-биле ойнаар.

«ДАЙЫННЫҢ ДӨРТКҮ ЧЫЛЫ ЧӨРУП ТУРДА...»

Ада-чурттуң Улуг дайынында немец фашистиг эжелекчилерни совет улус чылча шапкаш, тиилээниниң 40 чылынга болгаш Совет Тываның 40 чылынга хөлбаштырган «Ада чуртка тураскаадыр» деп кинофестивальды Кызылдың «Найырал» кинотеатры бо хүннерде чорудуп турар. Оларның хөй нуруузу — төөгү болгаш шериг-патриоттуг киволар.

Фестивальга баштай үнүп эгелээн киноларының бирээзин — «Дайынның дөрткү чылы чоруп турда...» деп фильмни көргүкчүлер улуг сонуургал-биле көрүп турар. Ында 1944 чылда совет фронтуларның бир кезээнге дайынчы шериг разведчиктерниң (хайгыылчыларның) кайгамчык эрес-маадырлыг, коргуш чок демиселин, ажыл-чорудулгазын төөгүп турар.

Фронтуның бир участогунда совет командылал дайынның шеригларинге удур улуг шавар халдаашкынга белеткенип турарын киноңуң эгезинде көөр бис. Ол үеде бистиң шеригleривис аажок улуг арга-арыгның девискээри-биле тулчуп эртер ужуглуг турган. Ынчангаш ол улуг черниң девискээрин хайгыылдап, ылаптыг тодарадыры эртежок чугула апарган. Баштай чоруткан разведчиктерниң ийи бөлүүнден түгле чаңгыс дайынчы бергелерии эртип чораан, арай боорда, штабка ээп келген. Немец фашистер харылзааның тускай техниказы-биле дерип каан машинаның дузазы-биле совет разведчиктер командылал черинче дамчыдыгла кыла бзорге, оларның кайда турарын билип алгаш, узуткап каар турган.

Ол бүгүнүң дугайын разведкадан ээп келген солдат дыңнатпышаан, улуг арга-арыгның девискээринде фашистерниң онза шыгыы камгалап турары зона бары, немецтер ооң-биле аажок кара сагыштыг кажарлаашкынны кылырын бодап турар дээрэн ол чугаалап келген. Чүү ындыг онзагай чажыдыл? Ону тодарадырыбиле разведчиктер кезээнің командири полковник К. Павлов (артист Николай Олянин) дыка хөй чүүлдерни бодап, капитан Спирин (артист Александр Збруев), Надежда Мороз (Людмила Савельева) болгаш өске-даа разведчиктер-биле сүмележип турарлар. Туттурган фашист офицерларни байыгаарга-даа, олар база-ла тодаргай өчүк бербээн.

Чаа кино

Ооң соонда полковник Павлов разведчиктерниң бөлүүн база катап олче чорударын шиитпирлээн. Ынчан капитан Спиринге удурткан болүк разведчиктер фашист каргыыс шагдааларның хевин кедип алгаш, шуут-ла дайынның түр эжелээн девискээринче коччуг чажыды-биле кириптер. Баштай олар байдалды ылап билип алыры-биле фашистерге саттынган, өскерликчи, суур чагырыкчызының (артист Лев Дуров) бажыңынга келгеш, чугаанын эгезин ооң тып алырлар.

Саттынган дээрбечи болгаш ооң өскерликчи ийи оглу-биле разведчиктерниң араазында демисел эгелээр. Ынчан разведчиктерниң командирин саттыныкчы чагырыкчы бижек-биле аар балыглапкан, байдал онза нарыдап кээр. Ындыг үеде бизин олар айтырыгны шын шиитпирлээрининг аргазын тып алганнар. Оларның бир чамдыызы балыгланган командирин алгаш чоруптар. А капитан Надежда Мороз баштаан бөлүк немецтерниң онзагай шыгыы камгалалды тургускан зоназынче чүвениң черле алыс шыным тодарадыры-биле улам ханыпап кириптерлер. Сүртенчиг, берге үелерде ол капитанның эрес-дидимин, угаангыр, сагынгыры маңаа улам тодарап, фашистерниң ижээнинче бөлүк шуут-ла шуруп кирип келир. Ынчалзажок ол девискээрүн фашистиг шеригler чүге ынчаар шыгыы камгалап турарыл деп чүве эчизинге чедир билдинмес.

Ол-ла үеде фашистер боттарының онза зоназының девискээринде фашист хеп кетинген совет разведчиктер чоруп турарын билип каан болгаш оларны шуптузун тудуп алыр-дыр деп бодааш, аглап, истеп сүрүп турар. Балыгланган капитанны алгаш чоруткан балүктен бүзээлээшкинге таварышкаш, дең эвес тулчуушкунга чаңгыс-даа кижи дириг артпаан.

А капитан Надежда Мороз баштаан разведчиктерниң бөлүүн билдинмес чажытты тодарадырын шиитпирлээш, коргуш чок эрес-дидим демиселин үргүлүлевишаан. Олар иштинде яңы-бүрү аппараттарлыг, радио дамчыдар немец тускай автомашинаны офицерлеринбиле кады тудуп алган. Оларның чамдыызын өлүрүп, кааш, ооң иштинге олурган фашист майорну боолап өлүрерине чедир коргудуп турган, Надежда Мороз болгаш ооң өөрү дайынналрның кара сагыштыг чажыт бодалын билип алыр аргалыг болганнар. Шаап халдап турган бистиң армиявыстың шеригlерinге холбаштыр эң айыылдыг, ондактыг «капкадузакты» фашистер белеткеп алганы билдинген. Нажан бистиң шеригlеривистиң шаап халдаашкыны эгелей бээр үеде, ол улуг арга-арыгның девискээрин шуптузун дүй хөмс аксын бадырыптар күштүг суг шыгжамырын немецтер белеткеп алган турганын совет разведчиктер илередип тыпканнар. Ол бүгү кайда турарын, капчаар камгалаттынганын чуруктан көрүп, демделген турган, командылал черинче рация дамчыштыр чугаалаж-биле олар дамчыдыптар. Дайынчы нарын, берге даалга күүсеттинген. Разведканың ол бөлүүнге чораан кижилер шуптузу чоннуң, Төрээн чуртунуң эрге-аңыы дээш боттарының амы-тынын харам чокка, маадырлыы-биле ынчаар бергеннер.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында фронтучу разведчиктерниң эрес-маадырлыг чоруктарының дугайын тоожуп көргүскен Москваның М. Горький аттыг киностудиязының тургусканы бо кино чоннуң, ылаңгыя аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезинге база бир улуг черни эдээрэн чугаажок. Ооң чогаадыкчылары: сценарийин бижээн автору Александр Беляев, режиссёр Георгий Николаенко болгаш өскелерлээ чиңгир сюжеттер бо чаа книгага дайын чылдарында совет кижилериң дайынга удур чаныш-сыныш чок демиселин төөгү документилеринге холбаштыр амыдыралчы ылаптыг байдал-биле тургусканнар. Ындыг кинолар көрүкчүлерниң сагыш-сеткилин хайыктырып, оларның сонуургалын чаалап алыр-даа апаар.

С. САЛЧАК-ООЛ.

КҮШ-АЖЫЛ ДЭЭШ ШАҢНАЛЫ-ЫРЫ

Амурда Николаевск хоорайның корабль тудукчулары социалистиг чарышка тилекчи болуп үнгеш, концерт-биле шаңнатканнар. Заводтуң Культура бажыңының артистерниң белеткээни чаа концерт программазында маадырларының бирээзи — электрокаңнакчылар бригадири Л. Зыков болган.

Амурда Николаевск хоорайда судно тудар заводка ол чээрби беш чыл мурнунда келген. Ол каңнакчының нарын мергежилин тергиин эки шиңгээдип алган. Хоочун ажылчын ийи чүс судно кылырынга кириштикен. Ажылынга харыысалгалыг ажылчыннары — судно чыыкчыларының, монтажчыларының, станок башкарыкчыларының допчу намдарын бижээн ырыларны, шүлүктерин заводтуң артистери күүседеннер.

А. РОСОГУБУ, СЭТА-ның корр.
Амурда Николаевск, Хабаровск край.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ

20. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Урулгарга фильм. «Дөрт өөнүктүң амыдыралы болгаш үжуралдары». 3-кү болгаш 4-кү серилялары. 9.55 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 10.55 — Телемедээлер. 11.00 — 14.15 Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Салют великанүү». Документалдыг фильм. 15.25 — Даштыкының чурулга уран түүлү Рембрандт. 16.10 — «РСФСР-ниң улустуң артизи И. Шакпуровтуң концерти». 16.45 — «Чурттан чорааш, утпас мен». Оренбург хоорайның политехника институдунуң бөшкызы В. Полищуктуң дугайында очерк. 17.15 — «Концерт залында — школачылар». 18.00 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 18.30 — «Бойдустуң чажыттары». Эртем-неперелдиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ССР Эвилелиниң Улуг театрының оркестриниң солистер ансамбли ойнаар. 19.20 — Эртем болгаш амыдырал. 19.50 — «20-е декабрь». Дөрт серилялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серилязы — «Саботаж». 21.00 — «Ye». 21.30 — «Известия» солуунуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. Финляндия биле Швецияның шилиндиек командалары ойнаар. 2-ги болгаш 3-кү периодтар. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Оон бүгү амыдыралы». Документалдыг телефильм. 8.35 — Бойдус эртеми. 2 класс. «Кыш келди». 10.05 — ПТУ сургууулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 10.35; 11.40—География. 6 класс. Мурнуу Америка. Амазония. 11.05 — «Шыдыраа школазы». 12.10 — Инти биология. 9 класс. Эволюцияның илерээшкинин органиктиг делегейниң системазы. 12.40 — Француз дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.10 — К. Тремев. «Любовь Яровая». 14.00 — Пушкинниң шүлүк чогаалының делегейинде. 15.00—«Густав Эрнесакс». Фильм-концерт. 15.50 — Телемедээлер. 15.55—18.00 Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Аныяк гвардия». Совет Армиязының хүрээлеңнерге албан эрттирер оолдарны республиканың ДОСААФ организацияларында каңчаар белеткеп турарының дугайында дамчыдылга (тыва дылда). 18.50— Киножурнал. 19.00 —«Азияның төвү» (тыва дылда). Программада: «Бүгү партияның херээ». СЭКП Эрзин райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи М. М. Майдырның чугаазы; Партияның XIX область конференциязының делегаттары; Телемедээлер. 19.30 — Телемедээлер. 19.40 — Чарлалдар. 19.45 — Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар чаштар!». «Сказка о мертвой царевне и семи богатырях». Мультфильм. 20.15 —Вева оперетазының артистериниң концерти. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Мужчины без женщин». Уран-чечен фильм (Киргизфильмге кылган). 22.45 — Сатира тайбын дээш демиселде. 23.05—23.40 — Д. Шостакович аттыг квартет ойнаар.

21. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «20-е декабрь». Дөрт серилялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серилязы — «Военная диктатура». 10.00 — «Аян-чоруккулар клубу». 10.50 — Телемедээлер. 10.55 — 14.15 Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — «Это Украина». Документалдыг фильм. 14.55 — «Мен — Совет Эвилелиниң хамаатыны мен». 15.40 — Ынак шүлүктериниң. В. В. Маяковскийниң башкарылгазы-биле симфония болгаш эстрада музыказының оркестри ойнаар. 16.40 —«Трижды рожденный». Новомосковскиниң «Азот» деп будүрүлге каттыжышкынының 50 чылынга 17.10—Бүгүдеге стадион. 17.40 — «Бейруттуң кырында оске булуттар» деп документалдыг фильмниң баштайгы үндүрүлгези. 18.00— Эрткен неделяда спорт. 18.30— Улустуң аялгалары. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—Армян ССР-ниң алдарлыг артистери Рузанна биле Карина Лисициannар ырлаар. 19.25 —ССРЭ-биле Канаданың хоккей хоолуннарының делегей ужуражыгазы. 3-кү период. 20.00 — «Документалдыг экран». 21.00 — «Ye». 21.30 — 01.00 — «Известия» солуунуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. Канада биле Финляндияның шилиндиек командалары ойнаар. 2-ги болгаш 3-кү периодтар. 22.45 — ССРЭ биле ЧССР-ниң шилиндиек командалары ойнаар. Чапсар үезинде — 23.20— Бөгүн делегейде. 00.10 — Кадык болур дизиңээ.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Хлеб нашего общего поля». Документалдыг фильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 7 класс. М. И. Глинка. «Вальс-фантазия». 9.05; 12.40 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 —«Чылдар болгаш кижилер» деп кинопанорама. 10.35, 11.40 — Ада-велер. силерге. 12.10,— Эртем-неперелдиг фильмнер. 13.10 — «Хоойлуну билир сен бе?». Хоойлу-дурумну болгаш корум-чурумну сагырыпын дугайында. 13.55 —«Уругларбиле кожа». ССРЭ-ниң улустуң башкызы Э. А. Вингреннің амыдырал. 19.50 — «20-е декабрь». Дөрт серилялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серилязы — «Саботаж». 21.00 — «Ye». 21.30 — «Известия» солуунуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. Финляндия биле Швецияның шилиндиек командалары ойнаар. 2-ги болгаш 3-кү периодтар. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Оон бүгү амыдыралы». Документалдыг телефильм. 8.35 — Бойдус эртеми. 2 класс. «Кыш келди». 10.05 — ПТУ сургууулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 10.35; 11.40—География. 6 класс. Мурнуу Америка. Амазония. 11.05 — «Шыдыраа школазы». 12.10 — Инти биология. 9 класс. Эволюцияның илерээшкинин органиктиг делегейниң системазы. 12.40 — Француз дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.10 — К. Тремев. «Любовь Яровая». 14.00 — Пушкинниң шүлүк чогаалының делегейинде. 15.00—«Густав Эрнесакс». Фильм-концерт. 15.50 — Телемедээлер. 15.55—18.00 Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Аныяк гвардия». Совет Армиязының хүрээлеңнерге албан эрттирер оолдарны республиканың ДОСААФ организацияларында каңчаар белеткеп турарының дугайында дамчыдылга (тыва дылда). 18.50— Киножурнал. 19.00 —«Азияның төвү» (тыва дылда). Программада: «Бүгү партияның херээ». СЭКП Эрзин райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи М. М. Майдырның чугаазы; Партияның XIX область конференциязының делегаттары; Телемедээлер. 19.30 — Телемедээлер. 19.40 — Чарлалдар. 19.45 — Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар чаштар!». «Сказка о мертвой царевне и семи богатырях». Мультфильм. 20.15 —Вева оперетазының артистериниң концерти. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Мужчины без женщин». Уран-чечен фильм (Киргизфильмге кылган). 22.45 — Сатира тайбын дээш демиселде. 23.05—23.40 — Д. Шостакович аттыг квартет ойнаар.

22. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—«20-е декабрь». Дөрт серилялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серилязы—«Саботаж». 10.00 —Концерт залында —школачылар. 10.45 —Телемедээлер. 10.50—14.15 —Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35—Чурттуң телевидение студияларының документалдыг фильмнери. 15.10—Н. В. Гоголь—«Ревизор». Шинии сцена төөгүзү. 15.55— «Хоойлуну билир сен бе?». 16.45—Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң уруглар ырының таңцы бөлүүнүң концерти. 17.15— «Шыдыраа школазы». Мергежил кичээлдери. 17.45— «Миллионнарның ленинчи университеди. «Ийи делегей —ийи политика». 18.15—Чурук бүрүзүнде —хүн. 18.30 —«Скрипичные миниатюры». Фильм-концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—«Энергетик хүнү». ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрофикация министри П. С. Непорожний дамчыдылгага киржир. 19.30—РСФСР-ниң алдарлыг артизи Э. Москвитинаның киржилгези-биле камерлиг музыканың концерти. 19.55—«20-е декабрь». Дөрт серилялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серилязы— «Террор». 21.00 — «Ye». 21.35—Энергетик хүнүнге музыкалыг дамчыдылга. 22.35 — «Нижегородский Кремль» деп документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 22.45—23.05— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Тывыышкының оруктары биле». Документалдыг телефильм. 8.35—9.35. География. 8 класс. Төп район. 9.05; 13.00. Англи дыл. 10.05—ПТУ-нуң сургууулдарынга. В. И. Ленин. «Партия организациязы болгаш партийжи литература». 10.35; 11.40—Тоогу. 7 класс. XVI түс чыл-дың орта үезинде Орус күрүне. (Иван Грозныйның үези). 11.05 — «Аваның школазы». 12.10— Музыка. 3 класс. ССРЭ улустарының музыказы. 2-ги дамчыдылга. 13.30 — Бистиң күш-ажылывыс — аялдарның херээ» (Совет чуруулга уран түүлүнде күш-ажылдың темазы). 14.00 — Философия болгаш культура. (Философтарның Канадага болган 17-ги делегей конгрезиниң материалдарын өзүгаар). 14.45 — «Көрүкчүже орук». «Театрда, кинода болгаш телевиденеде музыка» деп цикл-ден. Композитор Е. Дога 16.00 — Телемедээлер. 18.20—«Кижи болгаш хоойлу».

КЫЗЫЛДАН

18.50 — «Азияның төвү». Программада: «Социалистиг чарыштың хүн демделгелиң». Энергетик хүнүнге. Тываның электри четкилериниң директору Н. Н. Чумаковтуң чугаазы; «ЛЭП-500 Саяның ажыр базып олуру». Фоторепортаж; Телемедээлер. 19.30 — Киножурнал. 19.40 — «Делегей байдалының дугайында тайылбыр» (тыва дылда) 19.50 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Сказка о мертвой царевне и семи богатырях». Мультфильм. 20.15 — Тайбык камгалалының Совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 20.45 — Улустуң аялгалары. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Факты минувшего дня». Уран-чечен фильм. 1-ги серилязы. (Мосфильмге кылган). 22.35 — 23.25 — «Народное творчество». Телетайылбыр.

23. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «20-е декабрь». Дөрт серилялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серилязы — «Террор». 10.00 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң уруглар ырының таңцы бөлүүнүң концерти. 10.30—Телемедээлер. 10.35—14.15 Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Пятилетка — дело каждого». Документалдыг фильмнер. 15.10 — Экологияның хүн демделгели. 15.30 — Орус чугаа. 16.00— Эртеминнер — Москва чоогунуң агроүлетпүр комплекизинге. 16.35 — ССР Эвилелиниң Улуг театрының үрер хөгжүм оркестриниң концерти. 17.15 — ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарының лауреады. ССРЭ-ниң ЭА-ның академиги В. С. Путячёв-биле ужуражылга. 18.00 — «Найырал-дыг кады өгбүле». 18.30 — «Электрожиткен Россияны көрүп тур мен». Эртем-неперелдиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Сонуургалдар дугайында чугаа болганда. Телекөрүкчүлерниң чагаалларының дугайында чугаа. 19.25 — «Прелюдин» И-С. Баха». 19.50 — «20-е декабрь» Дөрт серилялыг уран-чечен фильм. «ВЧК». 4-кү серилязы. 21.00—«Ye». 21.35 — «Кинопанорама». 23.35 —23.55 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Тывыышкының оруктары биле». Документалдыг телефильм. 8.35—9.35. География. 8 класс. Төп район. 9.05; 13.00. Англи дыл. 10.05—ПТУ-нуң сургууулдарынга. В. И. Ленин. «Партия организациязы болгаш партийжи литература». 10.35; 11.40—Тоогу. 7 класс. XVI түс чылдың орта үезинде Орус күрүне. (Иван Грозныйның үези). 11.05 — «Аваның школазы». 12.10— Музыка. 3 класс. ССРЭ улустарының музыказы. 2-ги дамчыдылга. 13.30 — Бистиң күш-ажылывыс — аялдарның херээ» (Совет чуруулга уран түүлүнде күш-ажылдың темазы). 14.00 — Философия болгаш культура. (Философтарның Канадага болган 17-ги делегей конгрезиниң материалдарын өзүгаар). 14.45 — «Көрүкчүже орук». «Театрда, кинода болгаш телевиденеде музыка» деп цикл-ден. Композитор Е. Дога 16.00 — Телемедээлер. 18.20—«Кижи болгаш хоойлу».

КЫЗЫЛДАН

18.50 — «Азияның төвү». Программада: «Социалистиг чарыштың хүн демделгелиң». Энергетик хүнүнге. Тываның электри четкилериниң директору Н. Н. Чумаковтуң чугаазы; «ЛЭП-500 Саяның ажыр базып олуру». Фоторепортаж; Телемедээлер. 19.30 — Киножурнал. 19.40 — «Делегей байдалының дугайында тайылбыр» (тыва дылда) 19.50 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Сказка о мертвой царевне и семи богатырях». Мультфильм. 20.15 — Тайбык камгалалының Совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 20.45 — Улустуң аялгалары. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Факты минувшего дня». Уран-чечен фильм. 1-ги серилязы. (Мосфильмге кылган). 22.35 — 23.25 — «Народное творчество». Телетайылбыр.

24. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Документалдыг фильм. 9.00 —Спортлотонуң 52-ги тиражы. 9.10 —«20-е декабрь». Дөрт серилялыг уран-чечен телефильм. 4-кү серилязы — «ВЧК». 10.15— «Ада-велер, силерге». 10.45 — «Шевер холдар». 11.15 — Айыыл чок шимчээшкин. 11.45 — «Утпаан сен, эш». 12.45— ССРЭ-ниң улустуң артизи Ану Каальдың чогаадыкчы ажылының дугайында фильм-концерт. (Таллинден дамчыдар). 13.15 — Чаа номнар деп дамчыдылга. 14.00—14.15 Чапсар. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30— Телевиденениң «Эш ыры» деп бүгү-авилел конкурузу. 15.15 — Өөнүктериниң шырайы. 16.00 — Уругларга фильм. «Кан түстүк». 16.30 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.00—Дирвг амытаннар дугайында дамчыдылга. 18.00—«9-ку студия». 19.00 — «Чүректиң ханызындан». Брянск областың көдээ ажыл-ишчилери-биле ужуражылга. 21.00 —«Ye». 21.35 — «Гранатовый браслет». Уран-чечен фильм. 23.00 — «Марыяа Родовна Москвада». Концерт. 23.30— 23.40 Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизиңээ. 8.30 — ПТУ дугайында ээ эки дамчыдылга дээш бүгү-эвилел конкурузу. «Мергежил-биле ужуражылга». Молдавияның болгаш Белоруссияның механизаторларының дугайында. 9.30 —«Эртенги почта». 10.00— «Белые мили». Документалдыг телефильм. 10.30 — Туркмен телевиденениң программазы. 11.45 — «Остановись, мгновение». 12.30 — К. Вебер. «Оберон» деп операның увертюразы. 12.40 — «Аян-чоруккулар клуубу». 13.30—«Музыка киоскузу». 14.00 — «Чаагайжыдыгла — бүгү улустуң херээ». 14.30 — Хөглүг оолдар. 15.50 — «Кадыкшылга». 16.35 — «Ыры-биле амыдырал». 18.00 — Мячылыг хоккейге ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. «Динамо» (Москва) — «Кузбасс» (Кемерово). 2-ги тайм. 18.50 — Опера-биле ужуражылга. А. Бородин. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Делегей байдалының дугайында дамчыдылга». 20.30 — Литературулуг номчулга. В. Кожевников. «Март-апрель». 21.00 — «Ye». 21.35 — Силерни Клавдия Шульженко чалап тур». 22.40 — 23.05 —«Саяннар». Документалдыг фильм.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Дүне чамдык черлерге биче хар чаар. Хүндүс аязыр.

Дүне 28—33 градус, хүндүс 22—27 градус соор.

Авторуктарга көстүрүү эки, хар чагбас, хат кошкак. Дүне 28—33 градус, хүндүс 22 — 27 градус соок болур.

Амыдырал-ханды р ы л г а министерствозунуң хоорайда будүрүлге эргелели химиктиг арыглаашкынга болгаш будуушкунга хептерии хүлээп ап турар.

Чагырларны күүседириниң хуусаазы —3-5 хонук.

Хептерии дужаар черлери:
Красноармейская, 131, телеф. № 2-54-58.
Магистральная, 30.
Магистральная, 118.

Редактор
В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «У опасной черты» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 20.00 шактарда.

9.30 **«Стрелят»** сгоряча не стоит» 11.00, 13.20 **«К-клуб — «Подружка»** 15.00, **«Знахарь»** 17.00, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Шел четвертый год войны»** 14.30, 16.30, 18.20, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Этот грустный весенний цирк»** 15.00, 18.40, 20.30. **«Счастливая покупка»** 16.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Сад»** 18.00, 20.00 шактарда.

Редакциниң адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретарыттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдиктериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдиктериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 2064.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садымының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01651

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 291 (12381) | 1983 чылдың декабрь 21, среда | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 коп

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

СЭКП Төп Комитеди ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының соңгулдаларын белеткээринге болгаш оларны эрттиреринге холбаштыр партия организацияларының сорулгаларын чугаалажып көрген.

ССР Эвилелиниң күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга эвилеглиг соңгулдалар — Совет күрүнениң нинтилел-политиктиг амыдыралынга улуг болуушкун болур, ол болза, социалистиг демократияның улам ыңайгы хөгжүлдезинге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң, чүрттүң улус депутаттарының бүгү Советтериниң дараазындагы үеде ажыл-чорудулгазынга улуг ужурдузалыг болур дээрзин хүлээп алдынган доктаалда демделээн.

Амгы соңгулда кампаниязы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, беш чылдың онаалдаларын амыдыралга боттандырар дээш демиселдиң харыысалгалыг үе-чадазында эртер. Партия организацияларга съездиниң болгаш СЭКП Төп Комитединиң дараазында болгулаан Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр совет нинтилелдиң экономиктиг, социал-политиктиг болгаш угаан-бодал хөгжүлдезиниң тодаргай сорулгаларынга соңгулда мурнуңуң бүгү ажылын сырый холбаштырар хүлээлгелиг.

Соңгулдаларга белеткел делегей байдалы америк империализминиң бууразу-биле шынгыы чидигленген үеде калбарар. Ол байдалдарда Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне социализмниң аку-дунма чурттары-биле кады тайбыңны камгалаар, ядролуг халапты болдурбас дээш шиитпирлиг демиселди чорудуп турар. Коммунистиг партияны долгандыр совет кижилериң бузулбас сырый каттыжышкыны соңгулда кампаниязының үезинде улам ыңай хандырткан, тайбыңны камгалаар, боттарының бүгү күштерин чүрттүң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга бээр деп оларның шиитпирлиг чоруу улам өскен турары чугула.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга белеткелди болгаш оларны эрттиреринге ССРЭ Конституциязы болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында Хообулуну шыңгыы сагыышаан, организастыг база идей-политиктиг бедик деңнелге хандырарын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның крайкомнарынга, обкомнарынга, округкомнарынга, ооркомнарынга болгаш райкомнарынга СЭКП Төп Комитеди хүлээткен. Бо чугула политиктиг кампания социалистиг улусчу эрге-чагырганы улам ыңай хөгжүдериниң, коммунистериниң болгаш партия кежигүнү эвестериниң блогун быжыглаарының, күрүне болгаш нинтилел херектерин эргелеп башкарарынга хамаатыларны улам калбаа-биле киниртиреринге, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин күүседир дээш демиселге совет кижилериң күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин улам бедидеринге демдээ-биле эртер ужурлуг.

Соңгулдаларга белеткел экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң талазы-биле партияның салган сорулгаларын шиитпирлээринге, Советтерниң болгаш күш-ажылчы коллективтериң ролүн база ат-алдарын бедидеринге, күрүне болгаш ажыл-агый органнарының ажылын сайзыраңгайжыдарынга, сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну быжыглаарынга, массаларның инициативазын көдүрерингe улуу-биле бараан болур ужурлуг.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга белеткелдиң болгаш оларны эрттиреринiң үезинде партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының, ажыл-агый органнарының, пропаганда болгаш агитация чепсектериниң организакчы болгаш масса-политиктиг ажылының кол утказы болур ужурлуг түүлдер:

— бо чылдың планның онаалдаларын чедиишкиннериниг доозарынче, беш чылдың дөрткү чылының башгайы хүннеринден-не деңдески ажылдаарынче, бүдүрүлгени улам ыңай интенсификастаарынче, беш чылдың мурнундагы чылдарының планныг онаалдаларын-га чедир бердинмээн түүлдерни долдурарынче; керээлер болгаш чагыглар ёзугаар хандырар түүлдерни айыткан үезинде күүседиринче, кол фондуларны ажыглалгa өй-шаанда киннеринче, мал кыштагладыышкынын, часкы тарылгага белеткелди организастыг эртиреринче, чоннуң хереглел барааннарын бүдүрерин өстүреринче, күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун бүгү хемчег-биле быжыглаарынче ажылчы чоннарны мобилизастаары;

— чүрттүң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн быжыглаар, чоннуң чаагай чоруунуң өзүлдезинi хандырар талазы-биле СЭКП-ниң чаагай үре-түңнелдиг ажылчорудулгазын, сайзыраңгай социализмниң ССРЭ Конституциязында быжыглаттынган төөгүлүг чедиишкиннерин, социалистиг демократияның принциптерин ханызы-биле тайылбырлаары; ССРЭ-ниң улустарының найыралының, совет патриотизминиң болгаш социалистиг интернационализминиң ёзузунга, социализминиң чаалап алышкынарын камгалаарынга доктаамал белен чорукка ажылчы чоннарны кижизидери;

— Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак даштыкы политиказын, делегейниң социалистиг дем каттыжылгазын быжыглаар, тайбыңны камгалаар болгаш быжыктыраар талазы-биле оон ажыл-чорудулгазын пропагандалаары; империализмниң реакциялыг, чонга удур будүжүн, АКШ-тың болгаш НАТО-ның милитарисчи айыылдыг планнарын сойгалап илередири; делегей амыдыралының болуушкуннарын аңгы талазы-биле көөрүнүп, бедик серемчилелдиң ёзузунга кижизидери; империалистиг үргедекчи пропагандага шиитпирлиг ойтур шавыышкынны таварыштырары, хоозун буржуаз демократияны сойгалап турганы шүүмчүлээри.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар болза, улус депутаттарының Советтериниң бүгү күрүне органнарының ажыл-чорудулгазының көрүлдези болган турар ужурлуг деп, доктаалда онзалап демделээн. Ону барымдаалаай, чонну хандырары-биле, совет кижилериниң культурлуг болгаш социал-амыдырал негелделерин күүседири-биле холбашкан бүдүрүлелериниң, организацияларының болгаш албан чөрлериниң ажылын экижидери-биле соңгулдаларга белеткелди улам-на сырый холбаштырары эргежок чугула. Соңгулда мурнуңуң хемчеглеринге ажылчы чоннарның, бүгү соңгукчуларның калбак, идепкейлиг, соңуургалдыг киржилгезиниң организакчы болгаш политиктиг ажылдың бүгү-ле аргалары-биле хандырарын партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларына сүмелээн. Соңгулда мурнуңуң хүралдары ажылчы чоннарның, чогумчалыг характерлиг болурун, күрүне органнарының ажылын, соңгукчуларның чагыгларының күүселдезин аңаа шүүмчүлелчи ёзу-биле сайгарып көөр, бергелерни болгаш четпестерни илередир база оларны чайладыр талазы-биле хемчеглер көрдүнген турарын чедип алыр төлээде, эргежок чугула байдалдарны тургулары негеттиниң турар. Депутаттар кылдыр база соңгулда комиссияларының составынга төлөөлекчилер кылдыр соңгудар кандидатураларны депшиндер болгаш чугаалажып көөр партия, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-нинти организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң, шериг албаныгларның хүралдарының ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында Хообулуда көрдүнген эргезин соңгулдаларга белеткел үезинде долузу-биле ажыглаарынга бүгү хемчег-биле идиг бээр.

Ылап-ла ат-алдарлыг кижилерни, чоннуң ёзулуг төлөөлекчилерин, политиктиг болгаш ажыл-ишчи эргежок культура - чырыдыышкының болгаш спорттуң өске-даа албан чөрлерин хаара тудар.

Соңгулдалар-биле холбаштыр хамаатылардан кирип турар саналдарны, шүүмчүлелдиг түүлдерни, хомудалдарны болгаш билдиримишкиннерни үнелеп, кичээнгейлиг көөрүн хандырарын, оларны бүрүткел-санаарының болгаш чугаалажып көөрүнүң тодаргай системазын тургузарын, кижилерниң кииргенин ажыл-керекчи болгаш тодаргай бүгү саналдарын боттандырып чорударын партия, совет, ажыл-агый органнарынга СЭКП ТК даайдырган. Ажылчы чоннарның санал-оналдарын чогуур үеринде чугаалажып көөрү болгаш алдынган хемчегler дугайында оларга дыңнадыры дээш күрүне органнарының болгаш албан-дужаалдыг кижилериң харыысалгазын бедидери эргежок чугула.

Солунналарның болгаш журналдарның, телевиденнеңниң болгаш радио-дамчыдыгазының редакциялары, ном үндүрер чөрлер ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга белеткелдиң болгаш оны эрттиреринiң дугайында материалдарны үргүлүү парлаар болгаш дамчыдар, литератураларны, плакаттарны, көскү агитацияның хевирлерин, парлап үндүрерин боттандырар ужурлуг. Соңгулда кампаниязының чоруп турарын, аңаа ажылчы чоннарның идепкейлиг киржилгезин тода көргүзер, депутаттарга кандидаттар дугайында чырыдар херек. Соңгулдаларга белеткел талазы-биле партия организацияларының организакчы болгаш политиктиг ажылының эң эки дүржулгазын пропагандалаар. Советтерниң болгаш оларның органнарының эң чугула ажыл-агыйжы болгаш политиктиг сорулгаларны шиитпирлээр талазы-биле хөй талалыг ажыл-чорудулгазын, совет күрүне тургузуун улам сайзыраңгайжыдарынче, социалистиг демократияны ханыладырынче, күрүне болгаш хөй-нинти ажыл-херектериниге ажылчы чоннарның киржирин калбартырынче, хамаатыларның эргелерин болгаш эрге-ажыктарын хандырар совет хообуларын шыңгыы сагыырынче углавган СЭКП-ниң политиказын калбаа-биле чырыдар. Советтерниң бүгү-улусчу, демократтыг байдалын, оларның чөн-биле харылааларының улам быжыглышкынын тодаргай чижектер-биле илередип көргүзер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар бистиң чүрттa ёзулуг улусчу эрге-чагырганың бүзүрелдиг херечизин, улуг Ленинниң партиязын долгандыр бүгү совет улустуң бузулбас сырый каттыжышкынының, совет кижилериң коммунистиг идеалдарга шынчылаынын чайыннанчак көргүзүү болурунга быжыг бүзүрелди СЭКП Төп Комитединиң доктаалында илереткен.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ СОСТАВЫНГА ТӨЛӨӨЛЕКЧИЛЕР ДЕПШИДИЛГЕЗИ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжынга соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының составынга төлөөлекчилерни депшидери чүртта декабрь 19-та этелээн.

Джизак область Пахтакорск районунуң Ульянов аттыг колхозунга нинти хурал болган. ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының составынга төлөөлекчизи кылдыр хөвең ажаакчыларының комсомолчу-аныяктар бригадазының удуртукчузу Х. Рустамованы депшиткен болгаш Джизактың кур черин шиңгээдип алырынга ооң кирген улуг үлүгүн демделээн. Ооң удурткан бригадазы чыл бүрүде улам бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Х. Рустамованың идепкейлиг хөй-нинти ажылын база бедии-биле үнелээн: СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ол делегады, Ленинчи комсомол шаңналының лауреады болган.

Х. Рустамованы Төп соңгулда комиссиязының составынга депшидер дугайын хурал бир үн-биле шиитпирлээн.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинiң секретариадының калбак хуралы болган. Чогаадыкчы эвилелдиң баштаар черинiң секретары Н. М. Грибачев хуралга чүве чугаалаан болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының составынга ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинiң бирги секретары Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Г. М. Марковту депшидерин саналдаан. Ол саналды баштаар черинiң секретарьлары С. В. Михалков, А. С. Иванов, В. М. Озеров, Р. И. Рождественский, Ю. Н. Верченко болгаш өскелер-даа деткээн. Совет литератураның хөгжүлдезинге Г. М. Марковтуң ачы-хавыяларының, ооң идепкейлиг хөй-нинтичи ажыл-чорудулгазының дутайында олар чугаалааннар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының составынга Г. М. Марковту ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинiң секретариадының калбак хуралының киржикчилер бүү үн-биле депшиткен.

СЭКП ТК-ның Культура килдизиниң эргелекчизи В. Ф. Шауро хуралга киришкен.

«Сургутнефтегаз» бүдүрүлге каттыжышкынының «Федоровскнефть» нефть тывыш эргелелиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының нинти хуралы ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының составынга СЭКП МХК-ның ийиги секретары Р. Ф. Деменьтьева депшиттиргеи.

Чырыдыышкының, дээди школаның болгаш эртем албан чөрлериниң ажылдакчыларының профэвилелиниң президиумунуң калбак хуралынга Ереванның № 129 ортумак школазының армян дыл болгаш литература башкызы партия кежигүнү эвес Л. А. Мкртеян Төп соңгулда комиссиязының составынга депшиттирген.

Профессионалдар эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң президиумунуң калбак хуралын ВЦСПС-тиң даргазы С. А. Шалаев ажыткан. ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдеринден Төп соңгулда комиссиязының составынга төлөөлекчини депшидер дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан. Хуралдың киржикчилери комиссияның составынга ВЦСПС-тиң секретары А. П. Бирюкованы депшидер деп чаңгыс үн-биле шиитпирлээн.

Алтай крайның Постелихино районунуң Мамонтов аттыг совхозунуң ажылчынарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден Төп соңгулда комиссиязының составынга ол ажыл-агыйының мурнакчы бызаа азыракчызы комсомолчу Н. А. Лошакова депшиттиргеи.

ВЛКСМ Төп Комитединиң бюрозунуң хуралынга ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары В. М. Мишинин Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиндеи Төп соңгулда комиссиязының составынга депшиттирген.

Ашхабадтың № 7 поликлиниказының нинти хуралынга коллектив бодунуң Төп соңгулда комиссиязынга төлөөлекчизи кылдыр педиатр-эмчи партия кежигүнү эвес Б. Мурадованы адаан.

Бүгү-эвилелдиң «Билиг» нинтилелинден ол нинтилелдиң баштаар черинiң даргазы. Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры академик Н. Г. Басов комиссияның составынга депшиттирген. Ол дугайында шиитпирни Бүгү-эвилелдиң «Билиг» нинтилелиниң баштаар черинiң президиумунуң хуралынга хүлээп алган.

Хереглекчилер нинтилелдериниң Таджик республика эвилелиниң баштаар черинiң хуралынга Таджик хереглекчилер нинтилелиниң баштаар черинiң даргазы А. Газибековту Төп соңгулда комиссиязының составынга депшиткен.

Казаньның «Органиктиг синтез» бүдүрүлге каттыжышкынының коллективиниң хуралы Төп соңгулда комиссиязының составынга волиэтилен чегимиң аппаратчиги Ф. К. Волковану төөлекчээн кылдыр депшиткен.

Эстон ССР-ниң Ракверес районунуң «Вяйкс—Маарья» колхозунга боон арткен нинти хурал Төп соңгулда комиссиязының составынга сүт комплекизиниң зоотехник-бригадири партия кежигүнү эвес И. А. Риккени депшиткен. Ол бодунуң ажыл-ижи болгаш хөй-нинтичи ажылы-биле улут ат-алдарлыг болурун чедип алган.

(СЭТА).

ЧАА БАЖЫҢЧЕ

Найысылалда чаагайжыды туттуунган чаа чуртталга квартaлдары немежии турар. Магистральнай кудумчузунуң мурнуу түүнде туттумуп турар чаа квартaлда баштайгы № 7 бажыңның тудуу доозулган, чурттакчылар чаа квартираларже чоокку хүннерде көжүп кирер.

Экижиткен төлевилел-биле туттуунган 80 аал ишти чурттаар, чаа бажың хоорайның бешки микрорайонунда болгаш өске-даа квартaлдарында туттунгулаан.

Чаагайжыды туттуунган чаа квартираны Чаа чылдың бүдүүзүнде алыры кымга-даа өөрүнчүг. Ындыг өөрүшкүлүг өг-бүлелерниң араазында дайынныг болгаш күш-ажылдың хоочуннары, хөй уругларлыг ада-иелер, специалистер-даа эвээш эвес.

Хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну П. Н. Булгаковтуң база фронтучу М. Р. Юдининиң өг-бүлеин-даа бар. Хоорайның чаагайжыдылга конторазының ажылчыны Б. Х. Хертектиң, нинтининиң чемненилге черлериниң трезининиң ажылчыны Д. Өпей-оолдуң хөй уругларлыг өг-бүлелери чаагайжыды туттуунган делгем, чырык өрээлдерлиг квартираларже көжериниге белеткенип турар. Харылзаа белдирининиң эспоратору Н. В. Охотникованың өг-бүлезиниң чаагайжыды туттуунган квартира алыр дээш күзели ам боттанган.

Хөй уругларлыг Амызаан болгаш Калдар-оол Мөңделелеринiң өг-бүлезиниге Чаа чылды чаа квартирага үткүүру улуг өөрүшкү болур.

Бажыңны тударынга киришкен организациялар 21 квартираны алган. Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күркомитеттиң алганы квартирашы типография ажылчыннарынга нинтининиң чуртталга бажыңы кылдыр тускайлаан. Авиабүдүрүлге боттарының ажылдакчыларынга база бир квартираны алган.

Чаа кварталда баштай дужаттыныр турар № 7 бажыңга өөрүшкүлүг чурттакчыларның хөглүг чугаа-сооду удавас аңаа үзүктелбес болур, оларның квартираларының соңгалары эртеи, кежээ чырып эгелээр.

Хоорайывыстың амыдыралындан өөрүнчүг болуушкунну чугаалап тура бүлүнүг иштиң кижилериниң дугайында чылыг сөстерин чугаалавас арга чок. № 7 бажыңны «Кызыл тудуг» эргелелиндеи А. С. Продовтуң монтажниктер бригадазы болгаш № 48 тудуг эргелелиндеи бригадалар туткан. Мурнакчы бригада декабрьның баштайгы он хонуунуң тончүзүнге чедир 1270 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүргеи болгаш чылдың планын хуусаадан барык 20 хире хонук эрте доосканы ол. Чаа бажыңның тудуун доосказы чагыкчыларга хүлээткени оларга нйи дакпыр өөрүшкү болган. Чылдың планын чедиишкиниг доосказы-биле бригада кежигүннерниге коллективте эш-өөрү байыр чедиргеи.

Бригаданың хоочуннары З. В. Мостовских, Л. С. Антипина олар төлептиг ажыл-ижи-биле аныяктарга үлегерлиг. Монтажниктер А. Дмитриев, В. Селиванов, каңнакчы Б. Монгуш, бызаанчы В. Пиротов олар ышкаш мурнакчыларны бригададан хөйнү адап болур.

А. ООРЖАК.

ЧУРУКТА: чаа бажың.

Кызыл хоорай Советиниң күүскомунуң чуртталга шөлү хуваарының таласы-биле кылдыстың инспектору.

Ажылчынга сөс

ЭҢ ТАЙБЫҢ МЕРГЕЖИЛ

Мээң мергежилим солун, чоңга ажыктыг. Тудугжу бүрүзү шевер кижи болур. Ол — Чер кырында эң тайбың мергежилдерниң бирээзи. Тудуп каан бажыңнарыны көргеш, чоргааралың хайныр.

16 чыл ажыр Чадаананың септелге-тудуг эргелелиниде шеверлекчи болуп ажылдап келдим. Чыл келген тудум ажылымның онзагай талалары ажыттынып орар. Бо үеде чогум каш бажың тудушкан сен деп айтырар болза, ооң санын безин орта саналп шыдавас боор мен. Чылда безин кашдаа тудуг объектилерин ажыглалга киирер улуг онаажып турган. Оларның шуптузун чыыр болза, бүдүн-бүдүн кудумчулар, харын-даа суурлар үнүп болур.

Район төвүнге ийи авал чурттаар бажыңнарны бистиң септелге-тудуг эргелели тудуп турар. Чаа тудуглар тударындан аңгыда, тудугжулар чуртталга бажыңнарының капитал септелгезин кылып турар бис. Мээң ажылдап турарым № 2 шеверлекчилер бригадазы хоорайның 24 чуртталга бажыңнарының септелге ажылдарынга киришкеи. Чадаанажылар чаа бажың-биле домей-дир деп үнелээрге, чоңунга ажыктыг ажыл кылганынга өөрүвес арган чок болур. Чоннуң амыдырал-чуртталгазын экижидеринге эки бажың-биле хандырары бирги черге турар болгай. Ынчангаш бис кызымак ажылдаар ужурлуг бис.

Септелге ажылы чаа бажың тударындан безин шүүттүг дээрзин чугаалаар апаар. Районнуң ДОСААФ бажыңын, урутлар эмиелгезин септеп доостувус. Бо ажылдарны кысқа хүүсаада эки шынарлыг кылдывыс. Ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге күш-ажылды организастаарының чаа аргаларын ажыглааны идиглиг болган. Сөөлгү үеде сағылга-чурум черле экижээн. Бригадада шалың төлевирин ажылчынарның күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин барымдаалап төлеп бээрин чедип алыры көрдүнген. Бо арга ажылдың шынарын экижидеринге салдарлыг болур.

Тудугжунуң ажылы тургузукчу, чаартыкчы. Тудуг ажылдарының эң сөөлгү чадазын ажыглалга киирер бетинде шеверлекчилер доозар. Ынчангаш тудугнуң шынары бистиң ажылывыстан бага хамааржыр. Малгаштаар, чугайлаар, дозулаар ажылдар мергежилдиг болурун негээр. Мен бо ажылдап келген чылдарымда аныяктарны ажылга өөредип келдим. Чаа ажылдап келгеннерге, үүле эки кылыр ужурлуг бис деп тайылбырлап, чагып турар мен. Чаңгыс эде кылыышкын соонда-ла, ажылга хамаарылга өскерлир.

Чаа бажыңнарже киргеи чурттакчылардан хомудалдар кирбээн. Ажылдың шынарының экижээнин ол бадыткап турар. Ынчалза-даа бисте ажыглаттынмайн турар курлавырлар бар. Тудуг материалдары-биле хандырылга четпес. Тудугжулар камналга айтырыын шыңгыырадыр болза эки. Чолаачылар канчап кывар-чаар түүлдерин камнап ап турар деп? Бистер база дозуну, чугайны чүге камнап албас бис? Ажылдың шуудаарынга болгаш харысалганы бедидеринге бригада керээзи-биле ажылдаарга, кончуг дузалыг деп солуннарда-даа бижип турар-дыр. Ону ажыглаарын дүргедетсе кандыгыл? Тудугжу бригадалар аразында чаршыты организастап турарында четпестер хөй. Чаршыг база ажылды экижидеринге улуг кижизидикчи рольдуг болгай.

Чер кырында эң тайбың мергежилдиң кижилери СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелии изин-биле деткип турар. Дайын дээрге халап-тыр, өлүм-чидим-дир. Бистиң тудуп каан бажыңнарывыс аңаа хүнөк болбазын дээш, чурттуң камгалал күчүзүн быжыглаар херекке үлүүвүс киристирип, каш дөкпыр күжениишкиниг ажылдаар ужурлуг бис. Ажылчыннар күш-ажылчы коллективтиң хуралынга келир чылдың бедиткен социалистиг хүлээглелерин хүлээп алган.

К. ЧИМИТ-ДОРЖУ,
шеверлекчи.

Партияның область конференциязының делегады

ИДЕГЕЛГЕ ТӨЛЕПТИГ

Ортумак школаның сес классын Люба доозупкан. «Ортумак эртем чедип алыры-биле уламчылап өөренир бе, ава кандыг-бир тускай мергежилге өөренип алгаш ажылдаар бе?» — деп айтырыг уругнуң мурнунга тургустунуп келген. Садыгжыга өөренип алгаш, чонга бараан боон садылаар бе? Бо-даа кыс кижиге черле таарыжыр хире. Садыгжыларның түр курстары-даа бар-ла болгай. Уругнуң сагыжында кандыг бодаалдар кирбээн дээр!

Өскем, төрээн Краснотуранск райончу чыл хуусаалыг механизаторлар курузу ажылдап турган. Бодунуң тургустугган үезинден бээр ол курс көдөө ажыл-агыйга ажылдаар дыка хөй механизатор кадрларны белеткеп үндүрген.

«Кай аътты» дынын тудуп, үе-чергем оолдар-биле деңге ажылдап шыдаар ирги мен бе? Ажылдың кандыгында-даа кылырга хүндүткелдинг. Трактористер курузун доозуп алгаш, механизатор болуруп Люба бижыы-биле шинтпирлеп алган.

— Мен-даа көдөө ажыл-агыйга ажылдаар бодай бердим. Район төвүнде ажылдап турар механизаторлар курузунга өөренип алгаш, төрээн совхозумга трактористээр бодай бердим, авай — деп, Люба авазынга бир хүн чугаалаан.

— Тений бербе! Бичии кыс кижи, оолдар сен бе? Эр кижи ажылдаар ажыл ышкажыл. Кидим түлүк кампания үезинде дүн-хүн дээр эвес. Удуур үйгүн безин уттуптар сен. Черниң черинге, ховунуң ховузунга үредип кагза канчаар сен? Ону хөделдирип шыдаар күжүң бар бе? Ол-даа хей боор, уруум. Ооң орнунга школаң доозуп, бир дээди эртемден чедип ал, — деп аваазы суме каткан.

— Ажырбас боор, авай. Бодап көөрүмге черле шыдаптар хире-дир мен. Силерниң кыйыыңарга-даа чоруурумга эки-ле болгай.

Өөредилгениң каш айлары билдиртпейн эрте берген. Трактористиң мергежилин шиңгээдип алгаш, курс доскан шынзылгазын холга тутказ, Люба аалынга хап чанып келген. Красноярск крайның Краснотуранск районунуң «Восточинский» совхозтуң директоруунга ажыл айтырып чеде бээрге, алвэн эдилеп каапкан «ДТ-75» дээр тракторну аңда хүлээдип тура:

— Краснотуранчыларның ат-алдарын сыкпа. Эки кызын ажылда. Ажылыңга чедишкиннерлиг болуруңну күзедим! — деп, директор Любага чагыг сөзүн берген.

Баштайгы үеде Люба черни чалдай аңдарып каапкан болгулаар. Бригадирниң чемелиг сөстерин дыңнаптаа мага ханган. Частырыгдан өөренир. Эртежик тура халааш, түү-даа болбаан чүве ышкаш ол ажылынче далажып чоруптар. Ол ажылчын тускай хевин кедипкенде, ыраактан көрген кижи эр, керээжениң-даа ылгаштырбайн баар.

Бригадирниң чемелиг сөстерин шыдажып эртип, чоорту ажылдың хыын тып, зөлчег нормаларын күүседип турар апарган. Ооң техникага камнаын, эптиин, ажылгыр тудунгурун көргеш, чамдык механизаторлар мынча-даа дээр турганнар:

— Эр кижи боор төрүттүнер чүвеңни, Люба! Чамдык думаазы уштунчак, теңек оолдарга деңнээр арга йоннуң «Восточинский» совхозтуң директоруунга ажыл айтырып чеде бээрге, алвэн эдилеп каапкан «ДТ-75» дээр тракторну аңда хүлээдип тура:

— Краснотуранчыларның ат-алдарын сыкпа. Эки кызын ажылда. Ажылыңга чедишкиннерлиг болуруңну күзедим! — деп, директор Любага чагыг сөзүн берген.

Баштайгы үеде Люба черни чалдай аңдарып каапкан болгулаар. Бригадирниң чемелиг сөстерин дыңнаптаа мага ханган. Частырыгдан өөренир. Эртежик тура халааш, түү-даа болбаан чүве ышкаш ол ажылынче далажып чоруптар. Ол ажылчын тускай хевин кедипкенде, ыраактан көрген кижи эр, керээжениң-даа ылгаштырбайн баар.

Бригадирниң чемелиг сөстерин шыдажып эртип, чоорту ажылдың хыын тып, зөлчег нормаларын күүседип турар апарган. Ооң техникага камнаын, эптиин, ажылгыр тудунгурун көргеш, чамдык механизаторлар мынча-даа дээр турганнар:

— Эр кижи боор төрүттүнер чүвеңни, Люба! Чамдык думаазы уштунчак, теңек оолдарга деңнээр арга

ХОСТУГ ҮЕНИ—БӨЛГҮМГЕ

Чаа өөредилге чылының өгезинден-не Хову-Аксының № 2 ортумак школазы уруглар кижизидилгезинче, оларның хостуг үезин чеп ажыглаарынче кичээнгейни утландырып, партия организациязының хуралынга ол айтырыгны чугаалашкан. Дөртен оңга чедир класстар суурнуң организациязында хувааттынган. Ол класстың өөредилгези, сагылга-чуруму дээш даанган организация харысалгалыг.

Школаның өөредилге-кижизидилге ажылынга ада-не комитези үлүг кирип келген. Комитеттиң кежигүннери ай санында чыглып, хуралдарына ажылының планын бадылап, кылган түүлзерин түнеп, чугаалажып турар. Олар кежээки үелерде дежурныйлаашкыннарны организастап, кошкак өөредилгелиг өөреникчилериң бажыңнарынга хыналдаларны чорудуп келген. Комитет оон амгыда үлегер чок ада-иелер-биле беседалажып, уруг-дарыының өөренириниге таарымчалыг байдалды тургуссун дээш хемчеглерни ап турар. Ажыл-ажыл темаларга хамаарышкан декция, беседаларны ада-иелер ортузунга болгаш уруглар-га иомчуп турар. Чижээ, «Хоойлу канчап тывылганыл», «Хоойлу мээң дугайымда — мен хоойлу дугайында», «Үүлгелиг дээш харысалга» дээш чергелиг лекциялар эрткилээн.

Уругларның кижизидилгезинге школада ажыллап турар бөлгүмнер улуг рольдуг. Ол бөлгүмнерге хостуг үезин уруглар ажыктыг эрттирип турар. Эки ажылдыг бөлгүмнерге спортчу бөлгүм, таныш бөлгүмү (үш бөлүктен тургустунган), шинти ырнык (50 кижиден тургустуинган), авиамодель, автомодель бөлгүмнери хамаарыжыр. А шинтизи-биле школада 17 бөлгүм бар. Авиамодель бөлгүмүнүң дугайында оон удуртукчузу Н. А. Филимонов мынчаар чугаалап турар:

— Бистиң бөлгүмде 15 кижи бар. Кичээлдеривиске колдуунда республика маргылдааларынга белеткенип турар бис. Авиамодель бөлгүмү 1972 чылдан эгелеп ажыллап турар. Бөлгүмүвүстүң кол өзээн 4-5 чыл кичээлдээн өөреникчилер тургузуп турар. Бөлгүмде кичээл үзүп, чурум үреп турар кижи чок.

Бөлгүмүүң ажылы хайы хире түңнелдиг болуп турадыл? Чылда дөрт катаң эртип турар авиамодель маргылдааларындан оларның ажылын түңнеп болур. 1983 чылдың спортчу сезонунуң ажыдымышкынынга оларның командазы шинти зачёт-биле шүгли черни эзлээн. Тииделге дүүгүре тураскаакан республика чемпионадынга «Агаар тулчуушкуң» деп маргылдаага Шолбан Санчай, Амира Кенден оларның экипажы шүгли черни эзлээн. Июнь, октябрь айларда эртикен маргылдааларга бөлгүмчүлерден Чалчык Кудажы чемпионнаан, Саша Косых үш киришкен.

Бөлгүмүң киржикчилери он классты дооскаш, школачы сонуургалыының аайы-биле ужар түүлдүң өөредилге черлериче өөренип кирип турарлар. Омскиниң ужар түүлдүң техниктиг үүлшүлгезин бир кижи доозупкан. Амгы бөлгүмчүлерден шүгли өөреникчи база ужар түүлдүң өөредилге черинче кирер күзелдиг.

№ 2 ортумак школаның мастерскаязында кире бээрингге күш-ажыл кичээлиниң башкызы Ф. Д. Лошкарёв кичээлни доозуп тур. Фёдор Дементьевич школада автомодель бөлгүмүнүң удуртукчузу. Бо бөлгүмиүң киржикчилериниң чедиишкиниринге школа чорваарланып болур. Олар «Комета» деп микроавтомобильди, «Мечта» деп микротракторну чогаадып кылган. Ол ажылдары дээш район көрүлдезинге бирги черни эзлээнинер. А техниктиг чогаадылга талазы-биле республикада шүгли үлүштүр бирги черни эзлеп тураралар. Омскиге эрткен чаартыкчы-чогаадыкчылар слёдүнга Саша Хөрнеп бөлгүмүнүң чогааткан ажылдарын камгалап чораан. Ол ам техниктиг үүлшүлгеде өөренип турар.

Бөлгүмүнүң киржикчилери мастерскаяны автомодель бөлгүмү ажыдарынга таарыштыр тургузарыта улуг үлүүн киргеннер. Бөлгүмчүлер ону боттарының күжү-биле эде дерип, септелге ажылдарын кылганнар. Мурнунда салган чаа планнарын күүседирип-биле ам-даа ыдес дерилге ажылдарын кылып сорулгалыглар. Автомодель бөлгүмүнге кирер күзелдиг өөреникчилер хей, кичээлде-даа кичээлдээр черинин байдалыбыле күзелдиг кижилерниң шүптүзүн хүлээп алыр арга чок боол турар. Машина, трактордан ажыда бөлгүмнүң киржикчилери дуңзааалаар аппаратты база боттары кылып алганнар. Ол аппарат чокта бөлгүмүүң ажылы чорувас дээрзин олар билир. Өөреникчилер бөлгүмге кичээлдеп тургаш, янзы-бүрү мергежилди шиңгээдип ап, практиниага ажыглап турарлар. Чижээ, токарының, чапаныкчының, каңнакчының болгаш өске-даа.

Бот-кичээл кылырындан аңгыда хостуг үезин уруглар мастерскаяга эрттирип турарлар.

— Бистиинге берге кижизидилгелиг, кичээл үзер оолдар-даа турду. Олар бөлгүмге кирип алган соонда чурум үревестеп, хостуг үезин техника-биле холбап, ажыктыг эрттирип турар апарганнар. Мастерскаяга бир-ле чүве коптарган, чазарлаан турарлар. «Чаныдар, орайтаан-дыр» деп тургаш-даа чандырып турдум. Техникага сундулуг уруглар бистиң бөлгүмге келгеш, улам сонуургалдыг апаар чорду. Амгы үеде аравыста чурум үрээр кижи чок. Чаа планнарывыс база бар, ону күүседир дээш кызып ажылдаар бис — деп, бөлгүмүнүң удуртукчузу чугаалады.

Дуржулгазы улуг бөлгүмчүлериниң көвей кезии школаны доозуп чоруй баргандаа болза, талантылыг бөлгүмчүлер Март-оол Соян, Мерген Кимов, Толя Кот оларга башкымың, школаның идегели улуг.

Дериг-херекселдер чедиштезинден, мастерскаяны чогуур түүлдер-биле хандырбаовыдан бергелер бөлгүмчүлерге таваржып турган. Ынчалза-даа олар боттарының кызымаккай чоруу-биле берге байдалдардан үнер арганы тып келгеннер.

Школада спортчу секциялар база эки ажылдап турар. Өөреникчилер ГТО нормазын чедиишкиниг дужаап турар.

С. БАЛЧЫР.

КҮШ-КУЛЬТУРАНЫ — МАССАЛАРГА!

Совет кижилерниң кадыкшылын быжыглаарының калбак программазын боттандырарының болгаш массалыг күш-культураны бүгү улустуу болдурарының айтырыгларын профэвилелдериниң эки тура спорт ниитилелдериниң Бүгү-эвилел чөвүлелиниң Москвага болуп эрткен пленумунга чугаалашкан.

ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиадазының маргылдаалары чурттуң күш-культура шимчээшкинииниң чугула көрүлдези болган деп аңаа демделээн. Спартакиаданың массалыг старттарынга 45 миллион хире ажылчыннар, албан-хаакчылар болгаш оларның өг-бүлелериниң кежигүннери киришкен, олар 145 муң күш-культура коллективтерин төлээлээн. Ук оюннарның үезинде ГТО нормалаарын 26,5 миллион кижи күүсеткен. Кировакканың химия, Алмалыктың дагметаллургия, Тираспольдуң хөвең-саазын, Магнитогорскиниң металлургия комбинаттарынга, Москваның Лихачёв аттыг автомобиль заводунга, хамааты ужар түүлинженерлериниң Киев институдунга, Ыраккы Чөөн күш-спорт ниитилелдериниң 30 миллион ажыг күш-культуржулары киришкен.

Ынчалза-даа күш-культура коллективтери оон-даа эки, оон-даа дээштиг кылдыр ажылдап болур аргалыг деп пленумга онзалап демделээн. Күш-культураның кадыкшылга, массалыг хемчеглерин организастап турарының деңнели ам-даа чавыс. Чонуң чурттап турар черииң аайы-биле секцияларны тургузарынга идепкейлиг киржири негеттинип турар. Күш-культураны хөгжүдериниң айтырыгларын экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарынга, социалистиг чарыштың негелдерииге, коллективтиг керээлерге киирери эргежок чугула.

Совет кижилерни, хамыктың мурнунда аныяктарны бүгү талазы-биле кижизидериниң сорулгазын профэвилелдериниң эки тура спорт ниитилелдери туруштуг күүседир, оларны бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылга, Төрээн чуртуи, социализмниң чаалап алыышкыннарын камгалаарынга әзлеткээр деп, пленумуң дедүзалыында айыткан.

СЭТА-ның корр.

АЛБАННЫҢ АЯН-ЧОРУУ

ДЕЛИ. (СЭТА). ССРЭ-ниң Шериг-Агаар Күштериниң Кол командылакчызы — камгалал министериниң оралакчызы ужар түүлдүң Кол маршалы П. С. Кутахов Индияның ШАК-тың штабының начальниги ужар түүл маршалы Дилбагх Сингхтиң чалааның өзугаар декабрь он тоста ында чеде берген. Индияның ШАК-тың штабының начальниги ужар түүлдүң кол маршалы Дилбагх Сингх, оске-даа индий шериг начальниктери Делиниң Палам аэропортунга оны уткаан. Уткаанынарның аразында ССРЭ-ниң Индияда элчини В. Н. Рыков турган.

П. С. Кутахов ол-ла хүн Билдинмес солдаттың хөөрүнге чечек салган. Индияның ШАК-тың штабының начальнигинге барып чораан.

РСР. Суг күжү-биле ажыллаар «Демир хаалга-П» деп электри станциязы — социалистиг чурттарның деминг ажылының демдээ. Ону Дунайда румын болгаш югославтудугжулар кады тудуп турарлар. Ону тударынга техниктиг дузаламчыны Совет Эвилели көргүзүп турар.

Ол чаа ГЭС-ке кайызылда 27 мегаватт күштүг 16 гидроагрегатты эвтеп тургузар.

430 мегаватт — «Демир хаалга-П»-ниң планнаттынган күүзүзүн 1984 чылда ажыглалга киирер деп турар.

ЧУРУКТА: тудугнуң ииити хевири.

Аджерпресс — СЭТА-ның фотозу.

Социализм чурттарында

Бедик темпилер-биле

ПРАГА. Чехословакияның электротехника үлетпүрүү өске адырлар-биле деңнээрге, мурнай хөгжүп, бедик темпилиг ажылдап турар. Амгы беш чылдың түүле ийи чылдарында безин электротехника үлетпүрүнүң продукция бүдүрери 13 хуу көвүдээш. Техиолоттуг чорудулгаларны удам-на сайзыраңгайжыдары, продукцияның шынарын бедидери амгы үеде эргежок чугула болуп келген байдалдарда электрониканың, кибернетиканың болгаш робототехниканың дузазы-биле бүдүрүлге чорудулгаларын автоматчыдары ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының эң чугула сорулгазы болуп турар. Чехословакияның Коммунистиг партиязы болгаш республиканың чазаа бо айтырыгларже онза кичээнгейни утландырып турар. Беш чылдың төнчүзүмге чедир электротехниктиг кылыгларны бүдүрүп үндүрериниң хемчээли 45 миллиард крон акша түңнүг болур.

Продукция бүдүрерииге Чехословакияның электротехника үлетпүрүнге четчелээр кылыгларның 900 хире хевирлери амгы үеде негеттинип турар. Кылыгларның ол хире хөй ассортиментизин чаңгыс чурттуң бүдүрүлгелериниң чедип алыры белен эвес болур. Ынчалзажок социалистиг интеграцияның ачызында бо сорулга чедиишкинниг шинтирлеттинип турар. Чехословакияның электротехника үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери ылаңгыя ССРЭ-ниң, Венгрияның болгаш Германи Демократтыг Республиканың дөмейлешкек бүдүрүлгелери-биле кады ажылдажылганы чедиишкинниг калбартып турар. Чижээ, совет-чехословак маңы ажылдажылганың түңнелиниде радиолокаторларны, асинхронныг электромоторларны, электроинуг микроскоптарны болгаш өске-даа продукцияны арбыны-биле бедик шынарлыг кылдыр бүдүрүп турар. Ындыг кады ажылдакылга эртем-техниктиг чогаадылгаларны бүдүрүлгеге дүрген шиңгээдип ажыглаар арганы хандырып турар.

Хөй ажылдарны робот күүседип турар

БЕРЛИН. Карл-Маркс-Штадта Ф. Геккерт аттыг машина тудуумуң комбинадының бүдүрүлге цехтериниң бирээзиниде хөй күш негеттинер ажылдарны «ВМР-1» деп үлетпүр роботту күүседип турар. Чаңгыс ол робот дарганалганың беш станоктарының ажылдаарын хандырып эгелээн. Роботтуң кылыр ажылдары чиг-этти станоктарга белеткеп бээри, кезектерии бүдүрерии хынаары, белеп продукцияны хүлээп алгаш, чыыры болуп турар. Роботту бүдүрүлгеге ажыглап эгелээн чорук ажылчыныарның күш-ажыл байдалдарын түгле чиигеткен эвес, харын-даа күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткен, продукцияның шынарын экижиткен.

Үлетпүр роботтарын болгаш манипуляторларны чогаадып толевилээри, бүдүрери — бүдүрүлге чорудулгаларын автоматчыдарының, шынарлыг чаа дериг-херекселдерии бүдүрүлге черлериниге ажыглаарының кол утланышкынарының бирээзи. Амгы үеде республиканың металлургия, химия, станок заводтарында болгаш үлетпүрүнүң өске-даа бүдүрүлгелериниде 26 муң ажыг роботтарны ажыглап турар. Оон түңнелиниде оиоп муң ажылчыныарны хостаап, өске адырларның чугула участокгарынче шилчиткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедиткен, чарыдгалдарны кызырган, продукцияның шынарын экижиткен.

Бедик көргүзүг

БУХАРЕСТ. Чылыдылгабиле ажылдаар «Дева» электростанцияның коллективи декабрь эгезинден бөөр тергини эки ажылдаан: хонукта 26.160.000 киловатт-шак электроэнергияны бүдүрген. Бүгү электроблоктар ол үеде эң-не бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап келген.

«Дева» станция — «Дева-Мантия» электроэнергетика каттыжыышкынының кол бүдүрүлгези. Ол каттыжыышкынга чылыдылга-биле ажылдаар дөрт станция кирип турар. Оларның ийизиң Совет Эвилелиниң эртем-техниктиг деткимчези-биле тутkан болгаш ажыглалга киирген. Ийи улуг станцияларның бүгү дериг-херекселдерии ССРЭ-ге бүдүргеи. Оларның бедик шынарлыын болгаш бүдүрүкчүлүүнүң ачызында ук станцияларның чедиишкиниг ажылдап турарын Румыниияның электростанцияларының специалистери онзалап демделээн.

(СЭТА).

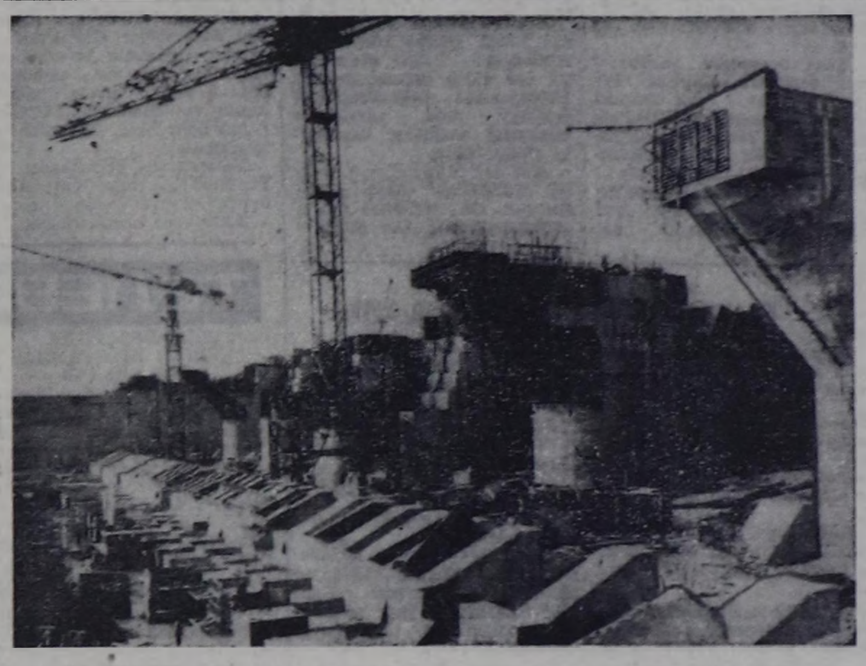

БҮРУНГУ ХӨЛДҮҢ ЧААРТЫНГАНЫ

Чурттуң балык тывыжының иол чери Тонлесап көлдүң— «Кампучи далайының» делгемнеринче муң-муң кампучи балыкчылар эртеннинне үңүттер. Эрик чоогу шоолуг ханы эвес, ыламгыяда чаашкын чаар кезек үеде көлдүң суу талыйтыр чаттылар, балык чиир чем эндерлир. Ынчангаш көл балыктыг бо көл дугайында тоолчургу чугааларны чон салгалдан салгал дамчыштыр арттырып каан. Тұс черииң чурттакчыларының кол чеми балык, рис. Национал иухияның дыка көй блюдоларын ол чемнерден белеткээр.

Тонлесап Меконг-Индокыдаттың кол хеми-биле тудуш, чаашкыннында Меконг терең-зээр, суу 7—12 метр бедиир, оон хелче агып киир. Каак үеде хем сыыгаар, көлдүң суу ам хемче агып бадар.

Чүгле улусчу революциялың тиилелгезиниң соонда көлдүң байлаан чонуң эрге-ажыктарына бараан болдурган. Оон эриктерии дургаар балыкчы кооперативтер, тускайжыттынган балык ажыл-агыйлары тургустунган. Көлче кирер аяан хемчериң суун ажыглаарының калбак аргазы бар болуп берген. Балыкчыларны моторлуг хемелер, кывар-чаар материалдар, өске-даа дерхерекселдер-биле күрүне хандырып турар. Оларга түгле бо сезонда бээни дөртеи ажыг шикчедикчилерии, 7 балык шаландыларын үндүрүп берген. Улус эрге-чагырга органнарының доктаамал сагыш салыышкынындан көлдүң байлаан ажаан алыры экижээн. Чүгле бо чылын бээни 64 муң тонна балыкты, тутkан, ол көргүзүг эртикен чылдыкындан хөй болуп турар. Чүгле балык тударын көвүдедириче кампучи балыкчылар сагыш салып турар эвес. Тонлесаптың байлаан зо ёзу-биле ажыглаан, оон эриктериниң чоогунда балык өстүрериниң чеди фермазын тургускан.

Балык продукциязын улам көвүдедирии чоокку чылдарда көртеи. Маңаа түгле Тонлесап кирибпес. Далай. тывыкшы улам дүргедедири-биле ажыглалга чаа суднолариы киирер. Далайларның ырак делгемнеринче үнер арга тургустунар. Чугула херек септелге базазын база тудар.

Кампучия Улус Республиканың балык ажыл-агый эргелелиниң ажылдакчыларының Пномпеньге эрткен хуралынга демделээнии болза, балык ажыл-агыйын хөгжүдериниң айтырыгларын боттуу-биле шиитпирлээр. Ылаңгыяда бо адыр балык тударының чаа арталарынче шилчээн, балыкты кылымал арга-биле көвүдедириниң ажыктыг чоруу бедээн. Улуг дузаны аныяк республикага Совет Эвилели, өске-даа социалистиг чурттар чедирип турар. Кампучияга балык ажыл-агыйының специалистерии ол чурттарда белеткеп турар. Балык заводтарынга, кооперативтеринге херек амгы техника база социалистиг чурттардан кээп турар.

(СЭТА).

СЪЕЗД ДООЗУЛГАН

ПОРТУ. (СЭТА). Португалияның Коммунистиг партиязының X съездизи бодунуң ажылын политиктиг улуг нодуралүүшкүнүнүң болгаш сыры каттыжыышкынының байдалынга дооскан. Ацаа 2 нуң ажыг делегаттар, даштыкы 70 хире делегациялар киришкен. Оларның аразында СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачёв баштаан СЭКП-ниң делегациязы база киришкен.

Португал коммунистериниң чыыжы ПКП ТК-ның Отчёт илеткелии болгаш тезистерии түүлдүг деп көргеш, партия Уставынга өскериделерии киргеи.

ПКП-ниң удуртулгазының чаа составын сонгаан. ПКП-ниң Чиигиие секретарыиче А. Куньял база катаң сонгуткан.

ПКП-ниң X съездизиниң чаңгыс үн-биле хүлээп алган политиктиг резолюциязында Португалияның коммунистериниң чоокку чылдарга эң чугула сорулгаларын айыткан.

ДЕРЗИН ХАЛДААШКЫН

ЛУАНДА. (СЭТА) Ангола Улус Республиканың Камгалал министерствозунуң дыңнатканын ёзугаар алырта, декабрь 18-те Муруиу Африка Республиканың шериг-агаар күштериниң самолёттары Анголаның Куандо-Кубанго можузунда Каюнду даор чурттакчылыг черже ракета-бомба-биле согуушкуину кылган. Ол араатанзыг халдашкынының түңнелиниде тайбың чурттакчылар аразындан кижилер өлген, бакшынар, эмиелгелер, школалар чуурулган.

Унда можунуң Мулондо даор чурттакчылыг черииң районунда шыдгыы тулчуушкуннар үргүлчүлеп. Анголаны Хостаарының улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары эрес-маадырлыг чоруун көргүзүп, мурнуу-африка аг-шериглериниң шаап халдаашкыннарын ойтур шаап турар. Эмиелекчилерге удур дайынчы хөделиишкиннерни Куиене болгаш Куандо-Кубанго можуларда база чорудуп турар.

СОҢГУЛДА ТҮҢНЕЛДЕРИ

ТОКИО. (СЭТА). Парламентиниң адакы палатазынга эрткен воскресеньеде болган соңгулдаларының түңнелдерии Японияда үндүргеи. Чагырыкчы либерал-демократтыг партия (ЛДП) мурнунда хөй кезии турганың оксунган. Соңгулдалар мурнунда 286 мандаттыг турган либерал-демократтар 511 олуттуң түгле 250-ии алган.

Чурттуң дээди хообүлүүдулга органында боттарының туружун Японияның оппозистиг партиялары элээн быжыглап алган. Оларның иштинде эң кол партия — социалистиг партия 112 мандаттарны чедип алгаш, бодунуң төлээлекчилерии 11 олут көвүдеткен.

Бадылаашкынга соңгукчуларның 68 хуузуидан эвээжи киришкеи. Ол дээрге дайын соолундеги бүгү чылдарда эң муду көргүзүүдүр.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ХАЛДААШКЫНЫ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Мурнуу Ливанда Сайда хоорайның кол иудумчузунга чораан израиль шериглерже Ливанның патриоттары дидим халдаашкынны кылган. Эжелекчилериниң шериг машиназын партизаннар боолаан болгаш элээн каш израиль солдаттарны өлүргеи, балыглаан. Израиль эжелекчилер тайбың хамаатты чурттакчыларны боолаан болгаш бир кижини өлүргеи, элээн каш кижини балыглаан.

АВСТРАЛИЯ. Чурттуң эң-не ортузунда тургустунган Пайн-Гэп дээр электроиуг космос хайгаралдыкың америк базазының хаалгалыың чанында дайынга удур шимчээшкинии чүс-чүс австрали херээженнер соксаттайн турар. Австралияда тайбың талалакчылары полициның массалыг тудуп хорутдашкыннары боон турза-даа. Австралияның девискээрииде америк базаларыны узутказары дээш деииселдя үргүлчүлээриие бүрүи шиитпирлиг.

ЧУРУКТА: база эжииии акеиига сегиржии алыышкынның үези.

ЮПИ-СЭТА-ның фотозу.

ӨГ-БҮЛЕ— КЕЖИК-ЧОЛДУҢ ҮНДЕЗИНИ

Күскү куда өйү эрткеи. Куда дээрге аас-кежиктиг-даа, ажыл-ишти, шүүттүг-даа үе-ле болгай. Дүжүттүг ажаагаш, күскү тарылганы дооскаш, кышка белеткеигеш, кижиниң амыдыралынга утгундурбас, эң харысалгалыг, эң нарын болуушкун — кудага белеткел эгелээр. Шаг-төөгүден бээр ыдыг чакчыл тургустунган.

Мыидыг чакчыл көдээге турган. А хоорайда ол чоорту өскерлип бар чыдар. Шагның кайы-даа үезинде куда-дой үзүктелбес. Ынчалза-даа черле күскээр ол элбей бээр. Бистиң чуртувуста ортумаа-биле бир хүнде 7,6 муң куда болуп турар.

Өг-бүле тударының нарын бе? Дыка нарын. Солун арынарында душтук оолдуң, кыстың чуруу күш-ажылдың маадырлары-биле чаңгыс одурутда. Бойдустуң кайы-даа эргилдезинин үезинде тырттырган болза, өг-бүле тутkаннарның арынарында хүлүмзүүрүг. оларны долгандыр чараш бойдус — келир үедеги аас-кежиниң бадыткап көргүзер. Бадылаашкын ордузунуң чанында, оларның тутkан суурунуң кудумчузунга, БАМ орууига — өг-бүле тутkан чүс-чүс аныяктар тырттырып турарлар. Бөгүнгү аас-кежиктиг амыдырал дээш амы-тыныи маадырлыы-биле бергеннериин тураскаалының чанында база тырттырары чакчыл болган. Эки-ле чакчыл.

Келир үедеги өг-бүле амыдыралының баштайгы, байырлал кезээ черле кымга-даа өөрүнчүг. Дүштуктар ам ашак-кадай болуп, амыдыралдың терең далайынче базып кирер.

«Чаа өглеигеи аныяктар», Муриунда чүгле «чаа өглеигеннер» диижип турган болза, сөөлгү үеде ама «аныяктар» деп сөс немешкеи. Ол бөзә чылдагаанныг. Демографтарның санап турары-биле алырга, чаа өглеигеннериң назы-харысалгазын улам улгаттырар дээш тайылбыр ажылын күштелдирип турар бис. Кызыл хоорайның ХБАБ бюрозунда, Чөөи-Хемчиктиң Барыын-Хемчиктиң, Бии-Хеминиң, Каа-Хеминиң Каа-Хеминиң болгаш Тандының болгаш Тандының Культураа бажыннарында «Аныяк өг-бүленің клубу» бар. Бо клубтар өг-бүленің чаңгыс чаңчылдыг эрткеи оиларында ХБАБ-тың ажылдакчыларының күжү-биле 107 лекцияны болгаш беседаны иомчаан. Ол үеде ийи муң ажыг өг-бүлелер немешкеи.

Черле ынчаш, өглеигеннериң саны чылдың-на өзүп турар. 1980 чылда республикага 2628 өг-бүле немешкеи болза, 1981 чылда — 2868 апарган, а эрткеи чылын 3020 болган. Эки ажылдыг ХБАБ бюроларынга Бии-Хеминиң, Чөөи-Хемчиктиң, Кызыл хоорайның болгаш өскедаа черлериниң бюроларын хамаарыштырып болур. Оларның аразында социалистиг чарыштың чылдың түңнээр бис. Эрткеи чылдың-биле Бии-Хеминиң ХБАБ бюрозу тиилекти болган.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ХБАБ кылдызи республиканың эртем-методиктиг төвү-биле кады методиктиг сүмелерии ажылдап кылгаш, районнарже чорудуп турар. Чаа төрүттүүгеннериң доюи, куда байырлалын, бадылаашкын шагын ол сүмелер ёзугаар эрттирип турар черлер эвээш эвес. Чаа чакчылдарны нептередириигге ол база идиглиг. Чижээ, Кызыл районнуң төвү Каа-Хем суурга болган кудазын дугайында каксы-даа бол, тутаалап көрейн.

Аныяк оол биле кыс ХБАБ бюрозундан бадылашкан дугайында херечилелии алгаш үнүп келиргге, оларны даштыгаа клуб чөвүлелиниң кежигүннери, агитквартиралар төлээлекчилери уткуп, олярга турвскаадып чаа ырлар ырлашкаиар. Сөс ап, чүве чугаалаандаа кижилер бар.

Оон чаа өглеигеннер болгаш чыыганнар куда болур чер — Культура бажыңыига келгеннер. Чыыгаиарыиы кичээнгейии делгээн аьш-чем, арагадары эвес, ханаларда бижээш аскан чечен-мерген сөстер хазра тудар. «Кижи болуру — чажындан», «Аныяңдан адың камнаа», «Ашак-кадай болган силер, амыдыралынар узун болзуун!» дээн сөстер сагышсеткилди чайгаар көдүрүп, чыыганнарны хей-аът киирген.

Бистиң чуртувуста өг-бүле тутkаннар келир үезиие бүзүрелдиг, кежик-чолдуг кижилер болуп турар. Оларның ажы-төлү база келир үеии төлептиг хамаатылары. Чаш уруувче көргеш, шаанда мышкаш, өзүп келирге азырадыр кижии бо дивес апарган. Чүгле төлептиг кижилер кылдыр кижизидер сорулга өг-бүле бүрүзүиде бар.

Оон чаа өглеигеннер болгаш чыыганнар куда болур чер — Культура бажыңыига келгеннер. Чыыгаиарыиы кичээнгейии делгээн аьш-чем, арагадары эвес, ханаларда бижээш аскан чечен-мерген сөстер хазра тудар. «Кижи болуру — чажындан», «Аныяңдан адың камнаа», «Ашак-кадай болган силер, амыдыралынар узун болзуун!» дээн сөстер сагышсеткилди чайгаар көдүрүп, чыыганнарны хей-аът киирген.

Бистиң чуртувуста өг-бүле тутkаннар келир үезиие бүзүрелдиг, кежик-чолдуг кижилер болуп турар. Оларның ажы-төлү база келир үеии төлептиг хамаатылары. Чаш уруувче көргеш, шаанда мышкаш, өзүп келирге азырадыр кижии бо дивес апарган. Чүгле төлептиг кижилер кылдыр кижизидер сорулга өг-бүле бүрүзүиде бар.

Өг-бүле бүрүзү кежик-чолдуг болзуун!

Б. КАРА-САЛ.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ХБАБ кылдызының эргелекчизи.

САЙЗАНАККА

Чараш даш чыын, кажык болуп
Сайзанактап ойнап орган
Анай-Хаакты авазы кый дээш,
«Анай дос» — деп далаштырган.
Омак урут чоруп тура,
Ойнаар кызын удудуп каап,
Сайлар баштап ужуп турган
Сайзаякка чагыг сөглээн:

— Өршээп көрем, чараш кужум,
Өпеламны көрүп турам.
Оттуп келгеш, ыглай берзе,
Оожум ырлап, өпейлээр сен.
Ырлыг-хөглүг бичии уруг
Ырап чоруй баары билек,
Сайзаяк куш ужуп келгеш,
Сайзанакка хона каапкан.

Сайлыкмаа КОМБУ.

ДЭЭР ЧОК КАНЧАП ЧУРТТААР БИС, ЧЭЭ

Эргелеткеш, бичии уруум,
Элээн бедик октапкан мен.
«Ачай, ачай коргунчуун»,
— дээш
Аңдыы кызыы ытлаар часты.
«— Коргуунуну аа, уруум»
— дээштим,
Кочулаксап, шоода бердим.
Аңаа уруум харыы кылдыр
Ажок чоргаар мынча диди:
— Ачай, ачай, мени дыңна,
Аңдыы чаа дег өрү үнгеш,
Дээрге үзер чыгыы мен дээш,
Девин ытлап, корга бердим.
Дээрии өскээр үзүүсүмзе
Ол чокта ай, хүн каяа турар.
Ону бодааш кортум харын
Дээр чок канчап чурттаар бис, чээ?

К. НАТПИЙ-ООЛ.

Владик биле Славик чыскаалда.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотоэтюду.

Тоолдар

ДИЛГИ КАНЧАП КЫЗЫЛ АПАРГАНЫЛ

Шаг-шаанда дилги кара өөнүг турган. Ол бир катап кым эң дүрген эвес дээш мезил-биле месилдежир деп бодап алган. Дилги хемге чеде бергеш, мынча деп алгырып-тыр:

— Ойлук чок мезил, мында сен бе?

— Мында мен — деп, ол харыылаан.

— Даарта эртен хемниң агымын өрү ийилээ чаржыр бис, кым мурнаар эвес!

— Ындыг-дыр — дep, мезил чөпшээрешкен.

Мезил сугже киргеш, хемниң шупту мезилдерин чыып келгеш мынча деп-тир:

— Дилги мени маргылдаже кыйгырып тур. Силерни мен хем унун дургаар тургузуп каайн. Дилги чедип келгеш, мени сураглап айтырарга, шуптунар хемден бажыңар ужулгаш харыылаар силер. Кажар кулугурну таптыг кезедир бис.

Эртеннде хүн чаа-ла үнүп орда, дилги хем эриниге чедип келгеш алгырып-тыр:

— Ойлук чок мезил, бар сең бе?

— Мында мен, — деп, оозу харыылаан.

— Чаржыптаалы че.

Дилги-даа хем эрин-биле өрү салыптаткан. Мезил сугже караш дээн. Кавыргап маңнаан дилги мырыңай дылы уштунар чыгыы мынча деп-тир:

— Ойлук чок мезил, мында сен бе?

Ооң ырак мурнунда сугдан бажын уштуп келгеш, мезил, харыылаан:

— Мында мен.

Дилги улам дүрген маңнап, шаа мырыңай төнгеш, дылын уштупкан. Дугурушкан черинге чедип кээрге, мезил ону манап орар болгон.

— Эх, сени-даа аар — деп, оозу шооткан. — Сени шагдала манадым. Ойлук чок мелилге безин чедер харыың чок! Сени черле түү дээрил аан. Канчаар аадарын безин билбес-тир мен.

Улуургак дилгижек шак ындыг сөстер дыңнааш ыятканындан бажындан буттарынга чедир кызыл орт апарган. Дилги оон бээр-ле кызыл өөнүг апарган ышкажыл.

ТЕВЕ

Теве шагда адыр мыйыстарлыг, саглагар дүктүг кудуруктуг турган. Диринг амытаннар аразында көрүштүг чаражы-биле ол онзаланып турган.

Теве бир-ле катап хемден суг ижип турда, аңаа сыын маңнап келгеш, мынча деп-тир:

— Мыйыстарыңны меңээ ачыладып көрем, өөнүк. Байырлал баарым ол-дур, даарта шак-ла маңаа мыйыстарыңны сеңээ эгидип бээр мен. Бүзүреп көр, өөнүк.

Теве бүзүрээш мыйыстарын берипкен. База-ла суг ижип турда аът маңнап келген. Эшкедеп далашканыдаа кончуг. Теве-биле өөрүшкүлүг киштеп чугаалашкан. Оон мынча деп чугаалаан:

— Узун чараш кудуруунну берип көрем, өөнүк. Аът чарыжынга киржирим, ол каастанып алыйн. Сээң кудуруунну эккеп бээр мен, меңээ бүзүреп көр.

Теве кудуруун берипкен.

Теве сыын биле аътты хөйле хонуктарда маңаан, сураг-ла, сураг. Хем эрииниге туруп алгаш, ыракче кайгап-ла турар болган. Сутну чоорту эвээшти ижип каан турган.

Ынчалза-даа сыын-даа, аът-даа келбээн.

Оон бээр-ле теве кайгаттынар болу берген, ыракче көрүп алган, кайгап-ла турар болу берген. Суг-даа шоолуг ишпестээн.

Сыын тайгаже чоруй барган, ол-ла хевээр ховуга көзүлбестээн, а ооң мыйыстары хөй адыр чараш артган. Ынчалза-даа мыйыстар ооң бодунуу эвес, ынчангаш сыынның мыйызы чылдыңна дүжүп каар.

Аът оон бээр-ле узун, дүктүг кудуруктуг чоруп турар апарган. Ол теве-биле белен ужуражыксавас, оон дезер.

БИЧИИЛЕРНИҢ ЧУГААЗЫ

Аязы бажыңындан ажылдаар дээш үнүп бар чорда, бичии оглу мынча дигеп:

— Авай, садыгдан меңээ самолёттан эккеп берем. Ону мен мунуп алгаш, сени ажылдаар черинге эртенниң. не чедирип турар мен.

* * *

Бичии уруг бодунуң ойнап тургаш, үзүп алганы хаваан. че көргеш, хомудап чугаалаан:

— Аваң мени хаваан канчап барды? — деп, айтырза, машина келгеш үзүштү дээр мен дээн.

* * *

Бичии Айлана угбазы-биле базаар кирип чорааш, чугаалаан: — Угбай, базаарга чүге бажың дег улуг ябloко сатпас чүвел?

Угбазы: — Ындыг улуг ябloко үнмес чүве дийин, ону канчаарың ол? — деп Айланадан айтырган.

Айлана: — Бичии ябloко эккээрге чедиштпес чорбадыве, кижи база тотпас. Бир эвес бажың дег улуг ябloко болза амыр-дыр, шуптувус чиир бис.

ЧӨРҮЛДЭЭ

«Черниң кежии» деп тоожудан эге

Кадайм-биле ынаар-мынаар кончак чорук кылыр дээнде оглун аартыктаар сагыштыг, кырган-авазынга-ла чыгаар. Херелмаа бир катап ашаан шевей аарак айтырган:

— Кинчаар чоор, Кежик, эрте дээре эмчиге баар чоор бе?

— Бодуң-на бил, Херел. Бодум боду кызагдап чурттаар дээн эвес, моңу база бодазывысса эки боор — деп, ашаа дорт-ла чөпшээрежип харыылаан.

«Кызагдап» деп сөс база сагыш дүвүн эөлеп чыдып алган.

Оон соонда-ла ашаанга шоолуг бүзүревес, бердиммес, харын-аа сезиглээр апарган. Оон чүү чугаалап, чүү кылып турарын ыяап-ла ожаарып көөр, таарзымайн баргында бо-ла чугаалап, маргыжа-даа бергилээр. Демгнэм черле дүжүп бээр ужур чок, бодунуун дектедип шаг болур. Ынчап -кайы-кайызы моюнзаш, шынга четпейн соксап каар таварылгалар каш-даа болган. Ол бүгү ог-бүлениң херээ болганда, чамдыкта чеже-даа нарын бол, бажың ханазындан дашкаарлавайн турган. Харын-даа ол аразында Кежик Достаңай депшип турган. Арага-дары ишпес, чурумнуг кижи дээш ийиги хову-трактор бригадиринге томуйлаткан. Улус-даа, удуртулга-даа аңаа идегеп турган. Оон бээр үш чыл чыгай берген.

Херелмаанын адазы Сереноол ашак ажык мактаваза-даа күдээзинге чоргаарланып турган.

— Кончуг эр-ле болгай — деп, ол бир катап каймыга чугаалап орган. — Арага деп ажыг сүгнү өйлеп ижер, опчокпайлар дег сиилеңейнип чоруп бербес. Үргүлүү ажык харааң чоруур — оозу база эки. Эр кижи экиин эктинге кедип, эпсеткилдиг чорбайн канчаар. Тос муунун машиназын сада шаап алды. Мен чүгле ийи-ле муны бердим. Бердим эвес, чээп алды, ийи чылдан эгидип бээр мен дээш. Ээ, Кежик кончуг-ла эр. Күдээниң хынызы эки.

Ынчанмыже өг-бүледе үүй бооп турарын дөрт хана аңдаа дуглавышаан. Байдал чамдыкта эмин эрттир чидигленип, сээннеп каан ая дег, частырыңын кырыпта келгеш, чавырлып каап турган. Достаңай ол күзүн машина ишти чемнирп аазаж-ок тараа кудуруу аңмаарынга эккеп дүжүрүп алган. Херелмаа өртээн төлээр деп кассаже чоруур дей берген. Кежик тывыжының өртээп шагда-ла санажып каапкан болган. Кадайы аңаа бүзүревейн бир маргышкан. Ийи хаванны кудурук-биле кедейтир азыраа кыштааш, чазын дужаапкан. Кежиктиң карманыңдан акша черле үзүлбезин биляр болгаш, Херелмаа ашаанга бүзүревес база аргажок апаар. Чуруп ап турган-биле домей, бо-ла эмгежок акша кассалаан чыдыр. Айтырарга инек, азы хаван дужаапкан болур. Олар кайның келгенин айтырарга, хойжу ашакка азырадып алган болур. Бадыткалы бо деп квитанцияларын чыып шыгжап алган чоруур. Тывынгыры мырынай дендин. Улус тыппас, ойүнде дутаарлыг идиктерин, коялап даараан хөйленнерни саазында ораап колдуктап алган бо-ла келир. Мырынай чаа чүс-чүс акшаның онзагай ийи креслозун соортуп алган, дери-бүзү шыжылаан бо келген. Оорлап турган эвес, ог-бүлеге көпеск-даа орулга херек, эптиг, чараш эт-сеп, хеп-сын база херек, тывынгыр, кызымак ээ база херек. Ынчап кээрде ол бүгү Достаңайларның бажыңында бар-дыр. Энир чылын чаа Херелмааны мурнакчы саанчы дээш көдээ Советтиң депутадынга база соңгаан. Шынап-ла, эгээртиннес аас-кежик ог-бүлени бүргеп келген болгу дег. Чок, Херелмаа бодуи черле аас-кежиктиг деп санаавайн чоруур.

Достаңай боду кадр киллизинге каш катап кирип тургаш, учетчигинге бир кижи хүлээп алган. Херелмаа билир-ле болгай, ашаанның төрелин кайнын танывас деп. Ол сактып, билип турарга, ам Достаңайның кырындан чүгле куш ужуп артер ышкаш сагындырган. Эрткен күзүн ажыл тулүү эрте дүжүп чорда, Кежик санал кинрип келген:

— Че, белеткенинер, нешкилер. Өвүрден бээр төрелдеп чүгүрткеш кээли.

Шынап-ла, ол черде кайгының-даа төрелдеп чурттап турар. Херелмаа үгба, честезинге ужурашпаандан бээр беш чыл чыгай берген, сагыынганы ажок турган. Дораан чөпшээрежи каапкан:

— Че, ынчаарга шөлээ айтырып алыйн. Машинаны станцияга көргүзүп алган сен але?

— Чок. «Жигули»-биле эвес, совхозтуң ховуга бызыглаан «52»-зи-биле кагар бис. Кеңгүс чаа машина-дыр. Рульга бодум олурупкай мен.

Херелмаанын арны дораан хуула берген, ыыт чок турупгурун, түттунган байдалдыг ооҗум чугаалаан:

— Мындыг ырак черге күруне машиназы мунарывыска кайын тааржыр. Чоп карааң көскү болгай.

— Мен турумда ажырбас ийин, Херел. Корткаш чоор сен — деп. Кежик деридикселп келген хавааң суйбаан.

— «Жигулинис» чок эвес, сагыш амыр чорааны дээре ыйнаан.

— Сээң черле бажың бар бе? — деп, ашаа элээн дыңзыг үн-биле доза каккан. — Молдурга, казырга хирези чугаажок тыпты бээр. Кэзт чорук кылыр эвес, чүдүре шаап алгай бис.

— Бажым бар, иүүрүм-даа бар. Күрүне кажарлавас мен. Өвүр-даа чорбас мен! — деп, Херелмаа хенертен чыкыладыр харыылаан.

— Ынчаарга, берге кижидир сен, күжүрүм — деп, Достаңай ам хавааңда дерн дамдылаар чыгыы харыылаан.— Оруувус бо-ла чарлы бээр, хераэвис бо-ла бүтпейн баар-дыр. Мындыг болза канчап чурттап чоруур улус ирги бис...

— Мындыг болза чурттап шыдавас бис! — деп, Херелмаа хаваан дүүп, алгыра каапкан. — Оруувус чарлы берди дидиң, шын-дыр. Ам боттарывыс-даа чоп чарлып болбас деп бис? Чүгле оглумну кээргээр-дир мен. Хөөкүйүүн сеткили арыг өзер ыйнаан.

— Че, сээңни-биле болгай аан — дээш, Достаңай үме халаап, «Жигулизинге» олурган соонда, чүгле доозун чыдып калган. Үш хондур аалга келбээн.

Херелмаа эртенги саалда соонда дүүмазы оолдуң «Минск» деп бичии кызыл мотоциклинге ушкажыпкаш каккан. Хову түрлааңда ол чок. Сезиглеп түрганы суурже хапкаппар. Арыг ояр оруккa аңгыр өөнүг «Жигули»-даа бо-ла кылыйтып эртип чыткан. Херелмаа машинаны-даа, мурнукуу олутта дыдыраш баштыг херээженни-даа танып каан. Достаңай база сүргүчүлерни эскерип каапкан хире, хөрчээн уу-биле район төвү кайы сен дээш чивеш-ле дээн.

Угбашкылар ээп чанып келгеннер.

Достаңай бешки хонуунда арай чудамыргайы кончуг бо ээп келген.

— Үндүр сывыртадыпкан кижи канчаар мен, түрлагда багай казанакка аштап олүр эвес, акым аалындан чемненип ап чорааным шын. Ээп ора, ажок дилээрге, садыгжы Сарыкысты олуртканым шын. Сени оруккa черле көрбээнним аргажок — деп дүште чок хөрлээш олурупкан. «Оглум дээш ээп келдимдаа дээр. Бүруу ылап менде боор, сөөлгү катап болуп-даа дээр. Ынчаар диванга удуп, башкы хар чагыже чаннып келген.

Чүнү-даа оттуруп, чүнүдаа балап шыдаар, үе-шактан эрткен чүве бар эвес. Достаңайлар чоорту чүгээр эптежи бергеннер.

Кыш эрткен, час келген.

Часкы чымыш түлүктевишаан. Кылыр ажыл ам-даа эңдерик. Бүрүнгү хүн чаа Херелмаага ашаа бир чүве чугаалай каапкан:

— Эйт, күжүрүм, бир эки ажыл бар-дыр. Каксы чугаалажып чыттым. Кедиши сеңээ-даа, меңээ-даа экн. Хүнүүн-не ажылче баарда, кээрде-даа чарылбас бис. Саралавыс мунуп алгаш, чындыңадып чоруп турарывыста амыраан бис. Сени чайлыг-ла депшидип каар мен.

Херелмаа мынчан ашаан та чүнү чулчуруп ор ыйнаан бо деп шоолуг херекке албаан. Бөгүн ылерээни бодур. Кежиктиң чүнү кедилиг деп чүткүп турары билдинип, Херелмааның бажын орта өл токпак-биле тутсупкан дег, чыс кылынган. Бир чеже ашаанга дораан-на дорт удурланы бергенинии ужуру база ол.

Херелмаа ийи инекти сүрүп алгаш, бригадириниң кадайынга чедип, изиг-изиг чугаалашкаш, ээп ора көөрге, ашаа машиназын мунуп алган дөө буруладып бар чораан. Бажыңынче далажып кире халып кээрге, стол кырында адыш оюу хире саазын чыткан. «Кара сумкада акшаны ачаңга эгидип бээр сен. Суд маңаар болган-дыр бис» дээн Кежиктиң холунуң үжүүн танып каан. Херелмаа кара сумказын каяа чыдарын билир-ле болгай. Үжей берзе-ле, даады оның ийи дуруг ийи муң акша бо чыткан.

Херелмаа креслога олура дүжүп, столга бир шенээн үстүргеш, салаалары-биле чулчургайын түттунган. Дамырлары шаараайнып, чүрээниң согары дыңналып келген.

К. ЧАМЫЯҢ.

Дагестанның уран чүүлү

Дагестан АССР-ниң Күрүнеиин танцының алдарлыг ансамбли бистиң республикада аалдап келген. Ансамбльдиң концерти хөгжүм-шүи театрынга болган. Кызылчылар аалчыларны чылыы-биле уткуп, көргүзүг бүрүзүн диңмиттинг адыш часкаашкыны-биле үдеп турган.

Тургустуганындан бээр 25 чыл оюн бо чылын демдеглээн алдарлыг ансамбль делегейниң 36 чурттарынга концертин бараалгадып, Голландияга, Францияга, Англияга, ГФР-ге болгаш социалистиг акы-дүүмә чурттарның шуптузунга чораан. Боттарының оюнун көргүзүп чорааш көрүкчүлерден бедик үнелелди ап, чылыг сөстерни дыңнаары оларга өөрүшкү дээрзин ансамбльдиң уран чүүл удуртукчузу Дагестан АССР-ниң алдарлыг артизи Иосиф Матаев биле ансамбльдиң балетмейстери Дагестан АССР-ниң Комсомол шаңналының лауреады Шалуми Матаев олар чугаалааннар.

Ансамбльдиң программазында дагестанның улустарының национал танцылары, оюннары.

Ансамбльде Дагестан АССР-ниң алдарлыг 5 артистери, оларның аразында солистер Гаджи Гаджиев, Батыржат Сакова, Людмила Москаленко дээш оон-даа өскелер бар. Оларның күүселдезинде аныяктар танцызы, дагестан оюннар, эр улустуң плясказы солуп болган.

Дагестанның хөй националдыг улустарының аялгалары залга чаңгыланып турда, кайгамчык кашпагай чараш танцычылар чамдыкта ооҗум чалгыг дег чындыңайнып, чамдыкта хат-салгын дег ужутуп, карак чивеш дээр аразында солчуп-ла турганнар. Онзагай ылгалдыг үнүг барабаннарлыг танцы, оларның күүселдезинде аялгалар көрүкчүлерни кайгаткан. Өңгүр кызыл чечектер дег каас хептиг кыстар ансамбли «Чараш кыстар» деп баштак танцыны ойнаны көрүкчүлерни магадаткан.

Дагестан АССР-ниң алдарлыг артизи Гаджи Гаджиевтиң солистээни «Дагестан улустуң оюннары» көрүкчүлерниң сеткилин доюлдурган, чиңге сывырындак демир кырында танцычы ойнай бээрге, зал шип-шимээн-не барып, карак чивеш аразында туружундан мөгеерге адыш часкаашкыны диңмиттелип-ле турган. Ол чиик кашпагайы-биле танцылап, агаардан «туттунуп-даа» турганзыг...

Кыстарның танцылары ээлгир, ооҗуму, хөглүг, баштаа-биле-даа янзы-бүрү. Ансамбльдиң танцы, көргүзүг бүрүзүг көрүкчүлерниң сонуургалын хайныктырган.

Алдарлыг ансамбльдиң оюну дагестан улустуң социалистиг утка-шынарлыг, национал хевирлиг культуразының, уран чүүлүнүң чечектелип хөгжээнининг көскү хереченизи бистиң чуртувустуң улустарының бүзүлбас найыралының илерели болган.

Н. ООРЖАК.

ЧУРУКТАРДА: ансамбльдиң артистери оюн үезинде. В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «20-е декабря». Дорт сериялыг уранчечен телефильм. 1-ги сериязы — «Военная диктатура». 10.00 — «Аян-чоруукчулар клуву». 10.50 — Телемедээлер. 10.55 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — «Это Украина». Документалдыг фильм. 14.55 — «Мен — Совет Эвилелиниң хамаатызы мен». 15.40 — Ынак шулуктериивис. В. В. Маяковский. 16.10 — А. Михайловтуң башкарылгазы-биле симфония болгаш эстрада музыказының оркестри ойнаар. 16.40 — «Трижды рожденный». Новомосковскиниң «Азот» деп будурулге каттыжыышкынының 50 чылынга 17.10 — Бүгүдего стадион. 17.40 — «Бойрутүн кырында оске булуттар» деп документалдыг фильмниң башталгазы үндүрүлгези. 18.00 — Эртнең неделяда спорт. 18.30 — Улустуң аялгалары. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Армян ССР-ниң алдарлыг артистери Рузанна биле Карина Лисициапнар ырлаар. 19.25 — ССРЭ-биле Канаданың хоккей хоочунарының делегей ужуражылгазы. 3-кү оюн. 20.00 — «Документалдыг экран». 21.00 — «Үе». 21.30 — 01.00 — «Известия» солуунуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. Канада биле Финляндияның шилиндек командалары ужуражыр. 2-ги болгаш 3-кү оюн. 22.45 — ССРЭ биле ЧССР-ниң шилиндек командалары ойнаар. Чапсар үезинде — 23.20 — Бөгүн делегейде. 00.10 — Кадык болур дизинде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Хлеб нашего общего поля». Документалдыг фильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 7 класс. М. И. Глинка. «Вальс-фантазия». 9.05; 12.40 — Немец дыл. Өөредилгенин 1-ги чылы. 10.05 — «Чылдар болгаш кижилер» деп киноөзөрама. 10.35, 11.40 — Ада-иелер, силерге. 12.10 — Эртем-терелдиг фильмнер. 13.10 — «Хоойлуку билир сен бе?». Хоойлу-дурумну болгаш корум-чурумну сагыырының дугаймында. 13.55 — «Урутлар-биле кожа». ССРЭ-ниң улустуң башкызы Э. А. Виитренин дугаймында телеочерк. 14.25 — «Алма-Ата өңнүктерни уткуп ап тур». Музыкалыг дамчыдылга. 15.25 — Документалдыг телефильмнер. 16.00 — Телемедээлер. 16.05 — 18.00 Чапсар. 18.00 — Телемедээлер. 18.20 — «Чурукчулар дугаймында чугаалар». РСФСР-ниң улустуң чурукчузу Ю. Подлясский.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — «Аанның төвү». Программа: «Социалистиг чарыштың хүн демдегелиг». Энергетик хүлүпге. Тываның электри четкилериниң директору Н. Н. Чумаковтуң чугаазы; «ТЭЦ-500 Саяның ажыр баглып олур». Фоторепортаж; Телемедээлер. 19.30 — Киножурнал. 19.40 — «Делегей байдалының дугаймында тайылыр» (тыва дылда) 19.50 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Сказка о мертвой царевне и семи богатырях». Мультфильм. 20.15 — Тайбың камгалалының Совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 20.45 — Улустуң аялгалары. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Факты минувшего дня». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. (Мосфильмге кылган). 22.35 — 23.25 — «Народное творчество». Телетайылбыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге бичe хар чаар. Хаттың күжү секундада 2—7 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 29—34, чамдык черлерге 25 градус чедир соор. Хүндүс 25—30, чамдык черлерге 22 градус соор.

Автооруктарга көстүрү эки.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне 29—31, хүндүс 25—27 градус соор.

КИНО

ДЕКАБРЬ 21-ДЕ

«ПИОНЕР»: «Тайна третьей планеты» 9.15, «Не ставьте лещему капканы» 10.35, 13.55, «Стрелять с горяча не стоит» 12.15, 15.35, «Знахарь» 17.15 20.00 шактарда.

«НАЙЫРАЛ»: «Дьявольское оружие» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Аукцион» 14.30, 16.30, 18.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шел четвёртый год войны» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Тыва АССР-ниң Чонмун аныдырал хандырылга министерствозунуң хоорайда будурулге эргелеп хемиктиг асталга кылырынга болгаш будуп бээринге хептерни хүлээп ап турар. Чагыгларны күүседиринин хуусаазы — 3—5 хүн.

Хептерни дараазында адрестерже дужаап болур: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчу, бажың № 131. Телефон 2-54-58. Магистральная кудумчу, бажың № 30. Магистральная кудумчу, бажың № 118.

Редакциянын адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнун 2-24-63 редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-35 секретарыаттың 2-23-35 партийин амыдырал болгаш үлетпүр киздистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг киздистериниң 2-37-13, чагаа киздизиниң 2-41-27, информация киздизиниң 2-20-60 культура киздизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киздизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2064.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садымының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01653

Тываның
республикалык
библиотека
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээд.. Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 292 (12382) | 1983 чылдың декабрь 22, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

СЭКП Тыва обкомунуң пленуму

ИНФОРМАСТЫҒ ДЫҢНАДЫГ

СЭКП Тыва обкомунуң XII пленуму дүүн Кызыл хоорайга болуп эрткен.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин пленумну ажыткан.

Партияның XIX область конференциязынга СЭКП обкомунуң отчёт илеткелиниң төлевилелин болгаш конференцияның доктаалының төлевилелин пленум чугаалажып көрген. Бо айтырыглар талазы-биле СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чүве чугаалаан.

Партияның XIX область конференциязынга СЭКП обкомунуң отчёт илеткелиниң төлевилелин болгаш конференцияның доктаалының төлевилелин пленум колдуунда чүүлдүг деп көрген.

СЭКП обкомунуң пленуму организастыг айтырыгларны база көрген.

СЭКП обкомунуң организастыг-партийжи ажыл килдизиниң эргелекчизинге В. М. Евтешинни, СЭКП обкомунуң көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң килдизиниң эргелекчизинге Г. А. Заркевичини, СЭКП обкомунуң чиик үлетпүр, чоннуң хереглел барааннар болгаш садыг килдизиниң эргелекчизинге Д. Л. Тинмейни пленум бадылаан.

Өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү болгаш организастыг-партийжи ажыл килдизиниң эргелекчизи хүлээлгезинден В. П. Суровту пленум хостаан.

Өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү хүлээлгезинден А. И. Леньшинни пленум хостаан.

ЧЫЛ ПЛАНЫ КҮҮСЕТТИНГЕН

«Тыва кобальт» комбинат бараанныг продукция бүдүрериниң чыл планын декабрь 20-де күүседипкен. Чыл төнчүзүнге чедир 141 муң рубльдиң продукциязын бүдүрер сорулга салдынган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 105 хуу четкен.

Комбинаттың 8 бригадазы үш чыл планын декабрь 1-де доозупкан. Рудникте А. Я. Михайлов, А. Ф. Семыкин, И. И. Муравьев, В. С. Миткус оларның удуртканы 4 бригада, септелге-механика цехинде В. Г. Елохов биле А. А. Щегловтуң септекчилер, Л. Е. Наумов биле А. М. Акуловтуң токарьлар бригадалары үш чыл планын хуусаа бетинде күүседипкен. Гидрометаллургия цехи чыл планын бүдүн чартык хуу ажыр күүсеткен.

А. БАГЫР.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ СОСТАВЫНГА ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ДЕПШИДИЛГЕЗИ

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң он бирги чыыжынга соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының составынга төлээлекчилерни депшидеря чуртка декабрь 20-де үргүлчүлээн.

Кишлиниктиң машина тудуунуң заводунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының Бакуга болган ниити хуралы Төп соңгулда комиссиязының составынга ол бүдүрүлге черинниң фрезеровщиктер бригадазының бригадири О. А. Багировту депшиткен.

Кыргыс ССР-ниң Иссык-Куль облазында Тонск районнуң XXII партсъезд аттыг колхозунга болган хурал Төп соңгулда комиссиязының составынга ол ажыл-агыйның улуг хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Т. Акматовту депшиткен. Улгаттырган хойжу бригадаларны тургузар талазы-биле республикага ол эгелекчи болбушаан, планның даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни үргүлчү ажыр күүседип турар.

Армияга, Ужар түүлге болгаш Флотка дузаларының Бүгү-эвилел эки тура ниитилелиниң (ДОСААФ) Төп Комитединиң президиумунуң хуралы болган. Хуралдың киржикчилерге Төп соңгулда комиссиязынга төлээлекчи кылдыр Совет Армиязының болгаш Шериг-Далай Флодунуң Политиктиг кол эргелекчиниң начальныгы Совет Эвилелиниң Маадыры армия генералы А. А. Епишевти депшиткен.

ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязынга ССРЭ-ниң улустуң артизи, партия кежигүнү эвес Д. Т. Дариенкону Молдавияның А. С. Пушкин аттыг Академиктиг хөгжүмшин театрының коллективи депшиткен.

Ставрополь крайда Благодарненск районнуң «Родина» колхозунуң коллективи ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының составынга ажыл-агыйның трактористи, партия кежигүнү эвес Н. Д. Макаровту депшиткен. Тарымал тооруктуг өстүрер талазы-биле механизастаан комплекстиг отрядка ол ажылдавышаан, агаар-бойдустуң бо чылгы берге болган сезонунда безин дүжүт алырының планныг даалгаларын ыракта ажыр күүсеткен.

ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының составынга Ленинград хоорайның партия организациязындан СЭКП хооркомунуң бирги секретары Ю. Ф. Соловьев депшиттирген.

Клайпедскте судно тудуунуң «Балтия» заводунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының ниити хуралы болган. Төп соңгулда комиссиязының составынга суднолар эртекчизи партия кежигүнү эвес К. Р. П. Кузмаускасты хурал депшиткен.

ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязынга дайын хоочунарының Совет комитединден ол комитеттиң даргазы Совет Эвилелиниң Маадыры генерал-полковник А. С. Желтов депшиттирген.

ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының составынга Латвияның Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелинден Латвияның ЛКСМ ТК-зының бирги секретары М. К. Рукмане депшиттирген.

Төп соңгулда комиссиязының составынга партияның Гродно область организациязындан Белоруссияның компартиязының ол обкомунуң бирги секретары Л. Г. Клецковту депшиткен.

Профэвилелдерниң Грузин республика чөвүлелиниң президиумунуң хуралы болган. ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының составынга республиканың профчөвүлелиниң даргазы Т. И. Мосашвили депшиттирген.

Чимкент область «Заларья» куруксаажылга заводтуң коллективиниң хуралы ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының составынга төлээлекчи кылдыр ол ажыл-агыйның директору Б. Шукурбековту адаан.

(СЭТА).

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНГЕ РСФСР-ДЕН СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНГА ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ДЕПШИДИЛГЕЗИ

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Национадлар Советиниң он бирги чыыжынга РСФСР-деп соңгулдалар талазы-биле соңгулда комиссиязының составынга төлээлекчилерни депшидери декабрь 20-де эгелээн.

Москваның В. Д. Калмыков аттыг саналга-аналитиктиг машиналар заводунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының хуралының киржикчилери шлифовщиктер бригадазының бригадири В. В. Пушкареву соңгулда комиссиязынга төлээлекчиэн кылдыр адаан.

Совет херээженнер комитединиң президиумунуң хуралынга ол комитеттиң даргазы В. В. Терешкованы соңгулда комиссиязының составынга депшиткен.

Күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профессионал эвилелинден соңгулда комиссиязынга СЭКП ТК-ниң Организастыг-партийжи килдизиниң эргелекчизиниң бирги оралакчылы Е. З. Разумов депшиттирген.

«Тындатрансстрой» трестиң № 573 тудуг-монтаж поездиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективи соңгулда комиссиязынга бодунуң төлээлекчизин кылдыр кады ажылдап турар эжин—зашчыларның комсомолчу-аныяктар бригадазының бригадири А. А. Владыкинни адаанар.

Ленинградтың «Веретено» деп нарын хемдир артыыр фабриказының мастер дуза-лакчызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Г. С. Загараеваны соңгулда комиссиязынга бодунуң төлээлекчизин кылдыр ол бүдүрүлге черинниң коллективи депшиткен.

Еврей автономнуг областың партия организациязында соңгулда комиссиязының составынга Еврей автономнуг областың партия обкомунуң бирги секретары Л. Б. Шапиро депшиттирген.

Москва чоогунда М. Горький аттыг колхозтуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. Ф. Исаевти соңгулда комиссиязынга төлээлекчизи кылдыр колхозтуң кежигүннери боттарының хуралынга бир үн-биле депшиткеннер.

Күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профессионал эвилелиниң Олимпийск район организациязындан соңгулда комиссиязынга Красноярск крайның улус депутаттарының Эвенк округ Советиниң күскомунуң даргазы К. Е. Чепалов депшиттирген.

• • •

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Национадлар Советинге соңгулдалар талазы-биле соңгулда комиссиязының составынга төлээлекчилерни эвилелдешкен өске-даа республикаларда база депшидип турар.

(СЭТА).

Кыштаглаашкынны хүр эрттирер дээш

КЫШКЫ ЧЫМЫШТА

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң, улус депутаттарының район Советиниң күүскомунуң, ВЛКСМ райкомунуң, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел район комитединиң болгаш районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының ажылдакчылары ажыл-агыйларда мал кыштаглаашкынының байдалын көрүп, комплекстиг үнүүшкүннерниң ажыл-агыйларның шээр мал коданнарынче кылып эгелээн. Ниитиниң малының баш саны менди кыш ажырар, ооң чаш төлүн бүрүн камгалап алыр талазы-биле малчыннарга шыңгыы шылгалда болур кыш эгелээн.

Комплекстиг үнүүшкүнүүң сорулгазы малчыннарның амыдырал - чуртталга з ы н хайгаарап көрбүшаан, мал ажылында четпестерни илередип тывары, ону хайгаралга ап чайладыры болур. Кол-ла чүве—мал кыштаглаашкынын чедиишкиннинг эрттирери-биле малчыннарга бүгү таланың дузазын болгаш деткимчезин көргүзери. Үнүүшкүнүүң бөлүк бүрүзүнде лекторлар, зоотехниктер, мал болгаш кижи эмчилери база партия, совет органнарның харыысалгалыг ажылдакчылары кирип турар.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң конторазынга бистиң бөлүүвүс чеде бергеш, кыска хурал кылгаш, Чыргакы салбырның Улуг-Хову девискээринде малчыннарның турлагларынче үшүптүвүс.

Байдал эки. Салбырның девискээринде хар чуга, соок күштүг эвес. Баштай Элезинниг-Ховунуң Кызыл-Өдек деп черде аныяк хойжу Виктор Дары-Сүрүүович Монгуштуң кыштаанга чеде бердивис.

Виктор, Клава Монгуштар хой кадарып эгелээ-ле үр болбааннар. Хой кажаазының мурнун серилээн. Кодан девискээрининң санитарлыг байдалы эки. Ногаан сиген, саван пресстерин сараатпаш кажаалаан. Төрүүр хой кажаазы таарымчалыг. Хураган кажаазының ишти чылыг. Амгы үеде 30 хой төрээн, ооң хураганнары менди. Хойнуң күш-деңгели семис-шыырак, төрээн хойлар хураганын тоттур эмзирип турар. Хой хүр болгаш сүткүр деп, малчын тайылбырлай-дыр.

Виктор Монгуштуң коданында электри чырыы чок. Ынчангаш кажаа иштинде бодүүн фонарьларны аскылаан. Аңаа кудар солярка азы керосин аймаа херек. Ышталбас болганда, керосин болза улам эки ийик. Ындыг-даа болза солярка безин төнүп түр деп, малчын хомудай-дыр. Кажаа чырыдар керосин чогунга өскедаа коданнарның малчыннары хомудап чугаалаар болду. Совхоз дирекциязы бо айтырыгны дарый шиитпирлээри чугула.

Оларның хой суггарар улуг досказарын кажаалаш, иштин одап турар. Оңгачалар, хой, хураган чемгерер шагжалар четчир. Дус болгаш комбикорм кыштагда чедиртинген. Кыштагда мал чеминиң курлавыры четчир. Ону камналгалыг чарыгдап турары тодаргай. Аныяк малчын төрүүр чүс хой бүрүзүндеи ынча хураганны камгалап алыр социалистиг хүлээлгени алган. Сакманчылар база бүрүн четчелеттинген. Аныяк малчын алган хүлээлгезин чедиишкинниг күүседиринге бүзүрелдиг. Ында төрүүр 440 хой бар. Аарыг болгаш ара салган хой чок.

Бистиң-биле кады чораан район эмнелгезиниң эмчизи Чылбаан Монгуш малчыннарны шинчип, херек эмнер-биле хандырды. Амгы үеде пенсионер, хоочун сакманчы Кертик-кыс Монгуштуң хан базыышкыны бедип болганындан учётка ап, элээн каш хонук эмнедирин аңаа сүмеледи. Халдавырлыг аарыгларга удур таныттынмаан бичии уругларны Чыраа-Бажында участок эмнелгезинге чедирип, тарыдарын тайылбырлады. Автолавка чогуур үезинде кээп, аъш-чем продуктулары, чугула хереглелдиң янзы-бүрү барааннары-биле хандырып турар. Ол ышкаш делегей байдалының дугайында лекцияны пропагандист Б. Донгак малчыннарга номчуп берген.

БОТТУГ ДУЗА ХЕРЕК

Чыргакы салбырның Чолдак-Ховуда аныяк хойжулар Хүлер-оол болгаш Лида Кууларлар төрүүр 380 хойну кадарып турар. Ында хой төрүп эгелээн. Төрээн беш хойнуң хураганы менди. Үш хой ара салган. Бис чеде бергенивисте малчыннар кайызы-даа аалында чок болду. Улуг сакманчы Үнгек Монгуш чугаалайдыр:

— Хойжу Хүлер-оол Кууларны ажаан, ону Чадаана эмчизинче кадайы чедирип чорупту. Дузалакчы чок. Сакманчы чедишпес. Хойну бичии оол-биле кадарып тур бис.

Бо кыштагда мал чеминиң курлавырлары бар. Кажааны септеп дерээн. Хураган кажаазында чаш хураганнар тургузар клетка чок. Малчын боду өгде чурттап орар. Дузалакчы чурттаар бажың чыдыглаттынмаан. Сакманчы У. Монгуш ында чоокта чаа көжүп келген. Соңга шилдери чок. Оларны целофан шывыглар-биле дуглап каан. Бажың канчаар-даа одаарга, хыраалай бергеп. Одаар түүл чок. Кодап девискээринде аза-огу ажок үнген. Олар хойга хора чедирил турар. Солярка, керосин чок.

Бо кыштагда үстүнде четпестерни чайладыры-биле боттуг дула пегеттинип турар. Малдың күш-деңгели шыырак. Аныяк малчыннар кызып ажылдап турары илдең. Курган өдектиг база четчири-биле бөлүп алган. Дүнгүш төрүүр 100 хойдан 80 хураганны камгалап алырыш Хүлер-оол Кууларлар хүлээнгеп.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАДЫР ДЭЭШ

Оруувусту уламчылаш, Седен-оол Монгуштуң, Улуг-Ховуда хойжу бригада төвүнде Александр Монгуштуң, Кинин-оол Донгактың кыштагларында байдал багай эвес дээрзин көрдүвүс. Ол кыштагларда одаар түүл, электри чырыы бар, кудуже ажылдап турар. Хой оолдап эгелээн. Ниитизи-биле Чыргакы салбырның кыштагларында мал чемни четчир. Чүгле ону хумагалыг аарыгдаары негеттинип турар.

Чолдак-Ооргада Доржу Биче-оолович Сааның коданында төрүүр 370 хой хүр кыштап турар. Мында хой оолдаашкыны база түлүктээн. Амгы үнүнерде 100 хой төрээн. Оон ынча хураган онча-менди доругуп турар. Малчыннар Доржу болгаш Сининмаа Сааялар шалыпкын ажылдап турар.

К. МОНГУШ.

1984 ЧЫЛДА НОМЧУКЧУЛАРГА

Культура кылдызы

«Шыныың» культура килдизи ажылчы чоннарның, ылаңгыя аныяк өскенниң идейлиг мөзүг-шынар база эстетиктиг кижизидилгезиниң айтырыгларын шиитпирлеп, көдээниң социал-культура чаартылгаларын бөгүнгү сорулгалар-биле холбаштыр көргүзерин чугула деп санап турар. Дооступ турар чылда килдис кандыг айтырыгларны солуң арнынга чырыдарың кичээнгейге алгаыл? Культура албан черлериниң кижизидикчи салдарыи бедидеринче кичээнгей салдынган. Ылаңгыя СЭКП ТК-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунуң негеледелеринге дүүштүр бо айтырыг онза ужур-дузалыг болуп турар.

Чылдың эгезинден-не көдээ клуб албан черлериниң ажылыының ужур-утказын, дээштиин көргүскен аңгы-аңгы материалдарны парлаан. Чижээлээрге, Тес-Хеминиң Чыргаланды көдээ Культура бажыңының ажылының дугайында бөлүк авторларның саналдаалын солунга парлаан соонда, килдис шак ындыг угланыышкынныг хөй санныг материалдарны алган. «Көдээ суур, культура, амыдырал» деп рубриканың адаанга Каа-Хеминиң Бүрен-Аксыңдан, Таңдының Элегестен организастал үндүрген бөлүк материалдарны багай эвес болган деп санап турар.

Амгы көдээниң амыдыралында чаа түүлдер, чоннуң культура деңнелиниң озуңдези чергелиг түүлдерни Совет Тываның 40 чыл болуур юбилейин төлептиг уткуур дээш ниити ажылхеректер-биле холбаштырып турар. Тес-Хеминиң О. Шынаадан С. Артына, Мөңгүн-Тайганың Мугур-Аксыңдан С. Молдурга шак ындыг ханы уткалыг түүлдерни бижээни эки.

Совет Тываның 40 чылынга тураскаатткан улусчу чогаадылга фестивалиниң чоруп турарының дугайында материалдарны парлаары ам-даа уламчылап турар. «Ном болгаш номчукчу», «Өңнүктерниң үнү» деп рубрикалар парлаттынып. уругларга «Хүнчүгеш» булуң, «Аяк шайны аартап ора» деп суббота арны доктаамал үнүп турар. Суббота арның үндүреринге чогаалчылар болгаш солуннуң өске-даа автор активи идепкейлиг киржип турар. Черле ынчаш дыштанып хүн арыннарын улам солун, номчуттунгур болзун дээш чүнү кылза экил дээрзин номчукчулар бисче бижип, саналдарын киирерин манап тур бис.

Культура килдизи аажычаң культуразынга хамаарышкан айтырыгны солунга көдүрүп, номчукчуларның чагааларын алган. Оларның аразындан Кызыл районнуң Чербиде башкы М. Эргептиң, Өвүрүнүң Хандагайтыда партия ажылдакчызы Ч. Чаптың бижээн материалдары эки деп демдеглеткен. Кижилерниң аразында харылзаалар, төлептиг мөзүгүдүш, чараш аажы-чаң дугайында айтырыгны килдис чаа чылда солун арнынга көдүрүп, чугааны чорудар.

Культура килдизиниң доктаамал сагыш салыр айтырыгларының бирээзи— көдээниң культура деңнелин көдүрери. «Амыдырал, культура, кижизидилге» деп чаа рубриканы килдис ажыдар. Аңаа көдээ чоннуң ылаңгыя малчыннарның амыдырал культуразының дугайында бижип көргүзер. Амыдырал деңнелиниң озуңдези-биле кады кижилерниң угаан-бодал культуразының сайзыралын көргүзери чугула болуп турар.

Школаларда болгаш өөредилге черлеринде кижизидилге айтырыгларын канчаар тургусканы, ооң дээштиин чедип алыры килдистиң ажылынга. 1984 чылда бала көскү черни ээлээр апаар. «Студент, ооң чурттап турар чери, хостуг үе-шагы» деп рубриканы уламчылаар. Школаларда, өөредилге черлеринде партия организацияларының мобилизакчы ролюнуң дугайында солунга бижиир.

1984 чыл—Совет Тываның 40 чыл юбилейиниң чылы. Литературада болгаш уран түүлде интернационалчы харылзаалар, акы-дуңмалышкы найырал темазын солун арнынга доктаамал чырыдар. Акы-дуңма совет улустарның улуг өг-бүлезинде бир деңге хөгжүп орар Тываның социал-экономиктиг, культура чаартылгаларын көргүскен публицистика түүлдерин, улус ажыл-агыйының мурнакчыларының дугайында очерктерни солун арнынга хөйү-биле парлаарын планнап турар. Моон мурнуында-ла парлаттынып турган «Кижилер болгаш чылдар» деп рубрикага культураның болгаш улус өөредилгезиниң хоочуннарының база солун салым-чолдуг кижилер дугайын номчукчуларга таныштырар бодап турар.

Школачыларның болгаш студент аныяктарның ортузунга интернационалчы кижизидилге чугула айтырыгларның мөөнүлиг кирижир боор деп идеген турар.

БӨГҮН—ЭНЕРГЕТИКТИҢ ХҮНҮ

Приборлар септээр слесарьлар Л. В. Есикова биле С. Л. Иверина хүнде 300 ажыг электросчётчиктерни септеп четтитип турарлар. Оларның кайызы-даа бо бүдүрүлгеге 20 чыл чедир ажылдап турар. Күш-ажылдың хоочунары ай планын доктаамал 10—15 хуу ажыр күүседип келген.

ЧУРУКТА: слесарьлар Л. В. Есикова биле С. Л. Иверина ажыл үезинде.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Таңды районнуң сельхозтехника каттыжышкынының коллективи он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының планныг онаалдазарын декабрь 1-де ажыр күүседкен. Коллективтиң ажыл-ишчилери бо чылын план ёзугаар 332 муң рубльдиң ажылын кылыр тургаш, ону 353,3 муң рубль тедирип, планын 115 хуу күүседкен. Оон эгелээш он бирги беш чылдың дөрткү чылының үлүүнде ажылдап турар.

Бистиң сельхозтехника каттыжышкынында боттарының онаашкан ажылчиннерге бердинген машина-техниканың кадыг мастер-эптекчилер, каңнакчылар, келээде рейсче үжериге белен турар чолаачылар хөй. Машина, тракторнуң үзеп-чаашкынын кылыр мастер-эптекчи М. И. Фефелов, мал ажыл-агыйында фермаларны механизастаарының мастерлери В. Г. Давыдов, А. П. Кондрашов олар ай, квартал планнарын 105—110 хуу күүседип келгеннер.

Районнуң совхозтарында он ферма бар. Механизацияны билдиртир шиңгээдип, соолгу үеде шиек саар тускай хереклерни ажыглап турары-биле шиекти хол-биле саар ажылдан саанчылар хосталган. Ынчангаш оларны шиекти машина-биле саарының операторлары деп адап турар аларган. Операторларның машиналары болгаш өске-даа хереклерни үрели бербезин дээш мастер-эдикчилер А. П. Сапожников, А. А. Сапожников эки ажылдап турарлар. Олар фермаларны доктаамал хайгаралга ап, чыл планын 102 хуу күүседкен. Бисте чолаачылар И. Б. Лыков, В. В. Дорожный, И. И. Папоков олар база боттарының чыл планын ажыр боттандырган, он бирги беш чылдың дөрткү чылының үлүүнде ажылдап турарлар.

М. ОНДАР,
инженер-технолог.

Национально-краеведческий отдел

Бөгүн — Энергетиктиң хүнү

КҮЖЕНИИШКИННИГ АЖЫЛДААР

Декабрь 22-де. Энергетиктиң хүнүнде, чыл планын доозары чаңчыл болган. Электри энергиязын бүдүрер план 22-де, чылыг энергиязын бүдүрер план 21-де күүсеттинген. Пландан ажыр 49 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген.

Кызылдың төп электростанция коллективиниң күженишкинниг ажылының түңнелинде, районнарда электри четкилери болгаш септелге ажылдарын кылыр черлер электроэнергия бүдүрер талазы-биле үш чыл планның декабрь 15-те доозупкан. Пландан ажыр 231 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген.

Энергетиканың хоочуннары электромонтёр В. П. Поркин, Улуг-Хем участогунда мастер У. Д. Нава, ТЭС-тиң котёл цехиниң слесарьлар бригадири В. В. Арямов, РЭС-2-ниң электромонтёрлар бригадири Д. С. Хертек, Кызылдың төп электростанциязының электрослаагар цехтиң мастери В. В. Васильенко, бүдүргелге техниктиг албаның начальныгы А. М. Кан олар социалистиг чарыштың мурнуку одурууда чоруп, аныяктарга үлегерин көргүзүп турар.

1200 километр электри дамчыдар шугумнарны ажыглалга киргеп. Республиканың удус ажыл-агыйында күш-ажылды энергияғыяр чепсегларын 17 хуу өскеп. Кызылдың төп электри станциязының чылыг энергизын бәәрп 32 хуу өскен.

Бо чылып Кызылдың электростанциязы кышкы үеде, 1975 чылга дөңнээргө, чылыг энергиязын бир ай бурунгаар арттыр бээр.

Бо чедиишкин электростанцияның чаа күчүлүг котёлдарын болгаш чылыг четкилериниң магистралының тудуун дооскан соонда, чедип алдынган. Бо үш чылда 10 болгаш 11 номерлерлиг БКЗ-75 деп ийи котёл ажыглалга киргеп. Энергетиктиң хүнүнүң бүдүүзүнде 12 номерлиг котёлдуң шенелдезин доозулгаш, 1,5 километр узуун № 2 чылыг магистралының соолгу участогун база бо хүшерде ажыглалга киирген. Бо магистраль эң хөй чурттакчылыг мурнуу микрорайонну чылыг-биле хандырар. Ооң үлетпүр зоназының хереглекчилерин чылыгны алыр кылдыр кожар. Ол районда цехта 45 гигокалорий күштүг үүрмек котёлдар хадыгнаган.

1980 чылдан эгелеп Кызылдың төп электростанциязынга цехта 300 тонна бус бүдүрер 4 котёлдарны септээн. Бо дээрге эрги электростанцияның күчүзүнден 110 тонна хөй хемчээл болур. Электростанцияны ажыглалга киирген соонда, 100 ажыг бичии котёлдарны хаап каапкан. Ооң түңнелинде найысылалдың агаары элээн арыг апарган. Бо беш чылда бичии котёлдарны ам-даа хаары көрдүнген.

1983 чылда Шушенское—Кызыл аразында электри дамчыдар шугумнуң тудуун шапкынчыдар. Борта «Красноярскэлектросетьстрой» трестиң үш механизастаттынган колонналары ажылдаар. Шушенское подстанциязындан Таңмыбей суурга чедир 50 километр узуун проводтарны септээн болгаш чагыларны тургускан. Кызыл таладан демир чагылар салырын Кызыл участогунуң В. В. Дороговка удурткан № 16 механизастаттынган колонназы эгелээн. Бо чылын участок республиканың девискээринде чагылар таваан кылып дооскан болгаш оларны тургузуп эгелей берген.

Тываның энергетиктериниң мурнунда салдынган сорулгалар улуг. Тываның 40 чылынга күш-ажылчы белек кылдыр Тываның электри четкилериниң коллективи Шушенское—Кызыл аразында 220 киловатт күчүлүг бедик вольтулуг шугумну шоер. 9 айларда безин 4 миллион рубльдиг тудуг-монтаж ажылдары кылдынган.

Эң берге ажылдарның бирээзи Кызылдың төп электростанциязының № 13 котлоагрегадын ажыглалга киирери болур. Мында белеткел ажылдары эгелээн. Келир чылдың бирги кварталында котёлдарны орта чедиреринн кордүнген. Дериг-херекселдерни база үоорту сөөртүр апаар. Ону кылып турар завод-биле дүзалал дериглерни кылырының үезин тодарадып турар.

Чаа электростанциялар тударындан аңгыда, септелге ажылдарын база чорудар. Кызылдың төп электростанциязын эде дерип кылырын планнап турар бис. Эргижиргээн дериг-херекселдерни солуур көрдүнген. 12 меговатт күчүлүг бустуг үлетпүрге бээр чаа хоолайларны тургузар. Сут алыр дериг-херекселдерни база чаартыр.

Н. ЧУМАКОВ.
Тываның электри четкилериниң директору.

М. Г. Немальцев — трансформатор пегинде хоочун ажылчыннарыңың бирээзи. 13 чыл иштинде ол дыка хөй аныяктарны ажылга өөреткен. Ооң өөренирчилериниң бирээзи Сергей Азанов мергежилдиг ажылчыннарның санынга кирип турар.

Электри шинчедикчилери септээр цехте М. П. Фетисова ийи чыл ажып турар. Ийи чыл аңаа күш-ажылдың ёзулуг школазы болган. Ол кызымак ажылы-биле эш-оорүнүң хүндүткелин чаалап алган болгаш мергежилдиг ажылчыннарның одуруунда киргеп. Декабрь айның планын ол хуусса бетинде 115 хуу күүсеткен.

ЧУРУКТА: мурнакчы септекчи М. П. Фетисова ажыл үезинде; дагдыныкчы М. Г. Немальцев биле Сергей Азанов.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭЭЛЧЭЭ

Тоолда кирген Волхов ГЭС-тен, Кашура болгаш Шатур станцияларлан, чылыг база суг күжү-биле ажылдаар гигантылардан эгелээш, ГОЭЛРО-ның 30 станцияларының чылда 8 миллиард киловатт-шак энергиязындан эгелээш 1985 чылдың планын ёзулаар, бүдүрер 1555 миллиард киловатт-шак энергияга чедир — совет энергетиканың оруу ыңдыг. «Коммунизм дээрге Совет эрге-чагыргага бүгү чурттуң электрижидилгезин катканы болур» деп алдарлыг ленинчи чугаа бистиң хүннеристе оныа ужур-утказыг апарган, чүге дээрге энергия каладаа херек. одалга-энергетика комплекизининң хөгжүлдези улус ажыл-агыйының «бүгү адырларына хамаарлыр. Одалга-энергетика комплекизининң хөгжүлдезинче бирги чергенинг кичээнгейин салыр ужурлуг деп СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарынга онзалап демдеглээн. Хөмүр-дашты, бойдус газын, нефтинн, нефть продуктуларын, чылыг болгаш электри энергиязын ажыл-агыйжы ёзу-биле ажыглаары чугула.

Адырның ажылдакчыларының күш-ажылчы ээлчээнин, он бирги беш чылдың үшкү чылының улуг планын чедишкинниг күүседир дээш оларның ажыглап турар курлавырларының дугайын СЭТА-ның корреспондентилери Энергетиктиң хүнүнүң бүдүүзүнде мынчаар чугаалап турлар.

Днепрнин энергиязы

В. И. Ленин аттыг Днепр ГЭС-тиң коллективи чыл хүлээлгезин хүүсаа бетинде күүсеткен: ук ГЭС Украинада эң чиик өртектиг үш чартык миллиард киловатт-шак энергияны бүдүргенин ооң автомат-санакчылары демдеглээн. Ол дээрге дериг-херекселдерни чедишкинниг ажыглаанының, септелгениң бедик шынарының, эртем болгаш техниканың чедишкинниринн шиңгээткенинин түңнели-дир. Днепрогэсти байырлалдыг байдалга ажыткан 1932 чылдың октябрь хүнинеринде бир америк солун мынча деп бижээн: «Днеприң электростанциязын тудуп тургусканы кандыг-даа чурттуң чоргаарланыр ужурлуг улуг тиилелгези-дир». Чүгле бир чыл болганының соонда, ук ГЭС-тиң гидроагрегаттары ийи миллиард ажыг киловатт-шак энергияны бүдүрүп үндүрген, ол дээрге революция мурнунда Россияның бүдүрүп турганындан хөй энергия-дыр.

Чылыг энергиязының талазы-биле бистиң чуртувус делегейде бирги черде туруп турар. Ол дээрге чурталга бажыңнарын болгаш бүдүрүлгелерни изиг энергиядан аңгы изиг сут болгаш изиг бус-биле төпчүдүп хандырары-дыр.

Чылыг энергиязын ажылдап кылырынга ядролуг одаар чүүлдү ажыглаар талазы-биле ажылдар үргүлчүлеп турар. Чуртту Европа кежээнге атомнуг электростанцияларны тудуп тургузарының ажылдары шалыпкын темп-биле чоруп турар. 1985 чылдың төнчүзүнге чедир АЭС-терге болгаш ГЭС-терге 450 миллиард киловатт-шак электроэнергияны бүдүрер.

Эң-не камналгалыг

Кострома ГРЭС-ти Адачурттуң чылыг күжү-биле ажылдаар энергетиказының лабораториязы деп адап турар. Блоктарның ажыглаашкынының үезинде костромажыларның чаартыкчы бодалы чаңгыс черге турбаан. Эрес-шудургу чаартыкчы күш-ажылды эң камналгалыг чурумну ажылдап кылырынга, электроэнергияның бот-үнезин чиигедиринге чагырткан.

Коляективтиң чогаадыкчы шынары ылаңгыя блок-тигаитыны эптеп тургузарының болгаш шиңгээдип алышкынының үезинде онза тодаргай илерээн. Шөнелде ажыглаашкынның үезинде ам безин бир киловат-шак электроэнергияны ажылдап кылырынга чарыгдал нормадан 16 грамм эвээш боюп турар. «Миллиончуга» алды грамм эвээш чарыгдал дээрге хонукта чүс тонна мазутту камнап алганы ол болур.

Станцияны ажыглалга киирген үеден бээр Костроманың энергетиктери чижеглеп алган одаар чүүлдүң бир миллион хире тонназын чуртка камнап берген. ГРЭС-тиң коллективи камнап алыр «граммнарны» амдаа длевишаан турар, ооң түңнелинде «үш чүс муңчу» — блоктарга одаар чүүлдүң эң чиик хемчээлдиг чарыгдалы чедип алдынган.

Ол бирги беш чылда энергетиктер 12 миллион тонна чижеглеп алган одаар чүүлдү камнап алыр. Камналганың кол үнер дөзү одаар чүүлге чарыгдалды кызырарында болур. Кострома ГРЭС-тиң энергетиктериниң дуржулгазы чогум-на ынчангаш онза улуг ужур-дузалыг.

Минералдыг чиг-эттн камнап алырының, ону ажыктыг ажыглаарының чугула оруу болза, катап тургустунар энергия курлавырларын киириштиреринде болур. Хүн чылда ийи муң шак ажыг чырыдып кээр Крымның Кизантип деп черинде станцияны шенелде чылдыр тудуп турар. Хатың, изиг сугларның энергиязын ажыглаар дуржулга херекселдерин тудуп тургузарынче совет энергетиктер кирген, далайларың болгаш улуг хөлдерниң эрикче чалгыглаарын ажыглаар талазы-биле шинчилел болгаш төлевилел-дилекчи ажылдары үргүлчүлеп турар.

60 чыл бурунгаар кышкы кежээни сактып көрзелиңер... Москва чоогунда Коспино суурнуң бир тараачыныың бажыңында лампа оорунчуг чырып турар ышкажыгай. Владимир Ильич Ленин Г. Уэллстиң «Россия дүмбей дүнде» деп номун номчувушаан. Россия электрилиг болур дээрзинге бүзүреваан англи фантаст-чогаалчы-биле маргылдаалын үргүлчүлеп олурар ышкажыгай.

«Электрижиттиигеп Россияны көрүп тур мен» — деп Ильичиниң өттүр сөглээн сөстери боттанган. Чүртта канчаар-даа ваажок хөй электри станциялары тутунган.

(СЭТА).

Ак-Довурак хоорайда № 2 электри четкилери энергетиктер хүнүн бедик күш-ажылчы көргүзүглер-биле уткаан. Барыын талакы районнарның электри шугумнарының капитал септелгезинге 24 муң рубльдн шиңгээдип алыр планын 2 муң ажыг рубльге ажыр күүсеткен.

Интернационалчы бо коллективте күш-ажылдың хоочуннары, бүдүргенің мурнакчылары хөй. Мастер Николай Александрович Котпяковтуң электроэнергия хуваалдазының участогу — коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик аттың эдилекчизи. Мында дуржулгалыг электромонтёрдар Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергезинниң эдилекчизи Марат Өпеи, Начын Сарыглар, аныяк ажылчын Анатолий Сат олар чарыштың тинлекчилери болган **(адаанда чурукта).**

Виктор Владимирович Шишкининиң удурткамы магистральдыг электри шугумунуң участогунда «Мергежилиниң тергиини» деп реслубликa конкурузунуң тиилекчизи. «Хүндүлелдиң демдээ» орденниң эдилекчизи Дүмпеол Хертек ажылдап турар. Ол байлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып турар. Участокка ажылдап келген аныяк кижи бүрүзүнге хоочун ажылчын дузалашкан.

Немец Александр Нидерквель **(үстүнде чурукта)** Ак-Довурак хоорайда 20 чыл чедип турар. Ол — харылзаа шугумунуң электромонтёру. Мурнакчы ажылчын профессионал байырлалды база эки уткуп турар.

Энергетиктер хүнүнде база бир байырлал болган. № 2 электри шугумунда радио харылзаазы ажылдап эгелээн. Ам подстанцияның бодундан 2 электри шугумунда септелге кылып турар монтёрлар-биле радио дамчыштыр харылзажып болур.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

В. МОНГУШТУҢ фотолары.

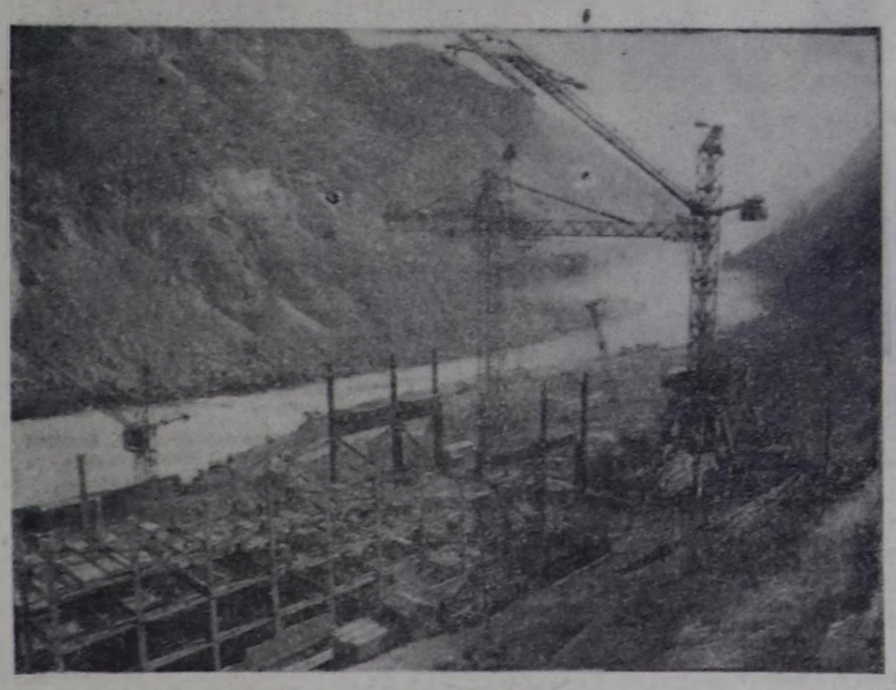

СЭКП-ниң XXVI съездизи Таджик ССР-ниң энергетиктериниң мурнунга чылда 16 миллиард киловатт-шак электроэнергия бүдүрер сорулганы салган. Амгы үеде ажылдап турар гидроэлектростанциялар чылда 10 миллиард киловатт-шак электроэнергия ажылдап үндүрүп турар. Ниитизи-биле 4 миллион 200 муң киловатт күчүлүг Байпазин болгаш Рогун ГЭС-терни ажыглалга киирген соонда, электроэнергия бүдүрери көдүүзээ болгаш Мурнуу-Таджик девискээр комплекизининң хөгжүүрүнге улуг индигин бээр.

Станцияның дериглезини бүгү талалыг чорутқан: Байпазин ГЭС-тиң бирги агрегады удавас ажылдан эгелээр. Рогун ГЭС-тиң белеткел ажылдары доозулган, чаа көвүрүг салдынган. Вахш хемниң оң талакы эриинде ажылдар эгелээн.

ЧУРУКТА: Байпазин ГЭС-тиң тудуушук ниити хевири.

С. ЖУКОВТУҢ фотозу СЭТА-ның фотохрониказы.

САЯННЫҢ ЭЛЕКТРИЛИГ ОТТАРЫ

«Шуш хемге турбина тургузар тудугиүң херээн организастаары эргежок чугула деп санаар. Коллективтиг тудугиүң ол баштайгы дуржулгазы көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге болгаш тараачын-нарның амыдыралының культурлуг байдалдарын экижидеринге чугула ужурдузалыг болур.. Ол тудуг болза, ажылчы чоннар масаларының улуг баштыңчызынга чаагай тураскаал болур». (Шушенскөе суурнуң тараачыннарының 1924 чылда болган хуралының доктаалындан).

«Саян-Шушенск ГЭС-тиң агрегаттары 30 миллиард киловатт-шак электроэнергияны берип эгелээн». (Гидростанцияның диспетчер журналынга 1983 чылда демдеглелден). Бо ийи документилериниң арасы барык 60 чыл ыллалдыг, ынчалзажок олар тудуш харылзаалыг: 20 киловатт күчүлүг бичии гидростанцияны тударын эгелээн Сибирь тараачыннарының чаагай күзелин чуртта кедергей улуг Саян-Шушенск ГЭС-тиң амгы тудугжулары Енисей хемде боттандырып турар.

САННАР, ФАКТЫЛАР

● **Саян-Шушенск ГЭС-тиң күчүзү шаамдакы ол бичии турбина станциязындан 320 муң катап бедик болуп турар.**

● **ГЭС-тиң оң агрегаттары хүн бүрүде 25 миллиард киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрер. Ол энергия Саяның девискээр-бүдүрүлге комплекизининң бүдүрүлгелеринге эргежок чугула.**

● **Бирээзи-ле 640 муң киловатт күчүлүг делегей-де деидин улуг гидрогенераторларны ГЭС-те дерип тургузуп турар.**

● **Енисейниң электриглиг сылдызын тудуп тургузарынга чурттуң 250 бүдүрүлгелери болгаш эртем-шинчилел организациялары киржип турар.**

● **Енисей хемде ийнги гидростанцияны толевилел документациязында Саянская деп адаан.**

Т. АККУРАТОВА.
СЭТА-ның корр.

ЧЫРЫКТЫ, ЧЫЛЫГНЫ—ЧОНГА

Совет чон ГОЭЛРО планының 62 чыл юбилейин бүгүн байырлап турар-дыр. Энергетиканың баштайгызы Кашир ГРЭС-тен амгы үениң күчүлүг станцияларынга чедир хөй үе эртпээн. 1922 чылда 12 муң киловатт күчүлүг турган. Совет энергетика бо чылдарда херии базымнарны кылган. Амгы энергетиктиг дериг-херекселдериң күчүзү 500, 800 муң, харын миллион киловатт-шак чедип турар. Бо чылын бистиң чуртка 140 миллиард киловатт-шак электроэнергия ажылдап кылдынган.

«Коммунизм дээрге совет эрге-чагыргага бүгү чурттуң электрижидилгезин катканы болур» деп ленинчи сөстер бистиң чуртта амыдыралга бөттанып турар. Энергетика тудуу улус ажыл-агыйының бүгү адырларын хөгжүдеринге ужур-дузалыг, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырарынга ооң салдары улуг. Кыска хуусаа дургузунда Тываның энергетикалыг база көскү хөгжүлдени алган. 1944 чылдың октябрьда Кызылга чаңгыс, эвээш күчүлүг чылыг электри станциязы турган. Ооң чылда электроэнергия бүдүрер күчүзү 900 муң киловатт-шак турган. Амгы үеде бо адыр чылда 60 муң миллион киловатт-шак электри, 410 муң гигакалорий чылыг энергиязын бүдүрер арганлыг.

Кызылдың төп электростанциязының үш котёлдары шакта 75 тонна бус бүдүрүп үндүрер күчүлүг ТЭС-тиң Кызылдың чылыг магистралының ийнги ээлчээзин ажыглалга киирген соонда, хоорайның чылыг хандырылгазы экижээн. Үш одалга котёлдары хагдынган, ооң түңнелинде хоорайның агаар бассейни арыг апарган.

«Тувкоммунэнерго» коллективиниң ажылчыннары энергетиктер хүнүн бедик көргүзүглер-биле уткуп турлар. Чылыг болгаш электри энергиязын сайгарар план 100,2 хуу күүсеттингеп. Трансформаторларда болгаш четкилерде чидириглер 0,1 хуу, киловатт-шак энергияның бот-үнези 0,04 көпеекке, гигакалорий чылыгның бот-үнези 0,38 рубльге кызырылган.

Республиканың хоорайларын болгаш район төптерин энергия-биле хандырарын комплекстиг чорудуп турар. «Тувкоммунэнерго» 700 километр агаардан электри дамчыдар 0,4 болгаш 40 киловольтулуг шугумнарны, 150 километр кабель база 430 километр даштыкы чырыдылга четкилерин хандырып турар. Районнардан 42 километр 400 миллиметр диаметрлиг чылыг четкилерниг 8 котёлдар бар, 27 төпчүткен болгаш 560 хуу чылыдылга пунктулары ажылдап турар.

Коллективте бүдүрүлгениң мурнакчылары хөй. Оларга слесарьлар В. А. Эсмонтов, Н. В. Комиссаров, электриктер Н. Г. Анисимов, И. Н. Лощев, Кызыл-Мажалыктың четки участогунуң электромонтёру А. Н. Лукин. Чадаанаң участогунуң электромонтёру С. С. Ховаалыг, ында котёльная машинизи А. С. Донгак болгаш өскелер-даа хамааржыр. Социалистиг хүлээлгезин Тоора-Хемден С. В. Левачев, Турандан К. А. Кондрусев, Бай-Хаактан М. М. Хураган-оол, Хандагайтыдан М. Ч. Кара-Сал хуусаадан эрте күүсеткен.

Он бирги беш чылда коллектив күженишкинниг ажылдаар. 1985 чылга чедир электроэнергия хереглелиниң деңнелин 500 киловатт-шакка чедир улгаттырары көрдүнген. Хоорай, суурларның кудумчуларынга чырыкты 85 хуу чедирер. Ону хөй-биле ажылдаарын 65 хуу чедир көвүдедир. Бо беш чылда Кызыл хоорайның, Чадаананың, Ак-Довуракның, Туранның болгаш Кызыл, Таңды районнарның төптеринде электри четкилерин чаарты дерип кылыры көрдүнген. Оларның узуну 350 километр чедип турар. Кызыл хоорайның чылыг магистралының ийнги ээлчээзиндеи чылыгны таарыштыр үлээрин чедип алыр ужурлуг бис. Ниитизи-биле ажылдар кылдыныл турар. Тываның энергетиктери салдынган сорулганы чедишкинниг күүседир дээрзинге чигзинип турбас.

Б. БРУЛЕТОВ.
«Тувкоммунэнергонуң» бүдүрүлге-техниктиг килдизиниң начальныгы.

Көдээни электрижидер

«Сельэлектрострой» тудуг-монтаж эргелели 1983 чылдың социалистиг хүлээлгезин энергетиктер хүнүнде күүседипкен. 0,4 киловольтулуг 387 километр узуун дурттуг 10 электри дамчыдар шугумнарны кылган. Пландан ажыр 4 километр шугумну шейген. 45 ажыг коданнарда болгаш фермаларда чырык кииртинген.

Эргелелдин салбырларының күш-ажылды организастаарының чаа аргаларын ажыглап эгелээн. Ооң түңнелинде энир чылга деңнээрге, 11 айларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг 105,6 хуу өскен. «Эки» болгаш «тергиин» демзекке дужаагаи шугумнар 98 хуу чедип турар.

Чылда көскү чедишкиннер чедип алдынган-даа болза, шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар эвээжевээн. Эргелелдиң ажылчыннары бүгү республиканың адгы-аигы совхозларында тараамык ажылдап турар. Олар туттунуп турар объектилерден болгаш эргелелдин баазазындан ырак черде турар. Индыг болганда, ажылчыннар кончуг берге байдалда ажылдап турар.

Бо чылын 45 объектини электрижидери көрдүнген. Оларның колдуу Каа-Хем, Өвүр, Улуг-Хем, Таңды районнарда. Бүгү ажылдарның үштүн бир кезии Өвүр районну электрижидеринче моонцеттингеп. Ында 532 муң рубльлиг ажылдарын кылыры көрдүнген. Борта үш студент тудуг отрядтары ажылдап чайлаан.

Ажылды шуулдыры ам-даа чегеттинип турар. Бистиң талавыстан четпес ажылдар база турган. Чүүлктар-биле үезинде таңдыргаанымастан студентилер ыка хөй хуу ажылдаан болгай. Амгы үеде Өвүрде В. С. Чеңгыгаковтуң бөлүгадазы 10 киловольтулуг Хандагайты —Торгалыг аразында электри дамчыдар шугумну кылып турар. Ажылчыннар ол девискээрде хойжу коданнарже чырыкты база киирген.

1983 чылда Хайыракан — Баян-Кол аразында шугумну кылып эгелээн. Мында В. П. Вороновтуң бригадазы чагыларны тургузуп эгелээн. Бригада 11 айларның планын күүседипкен. Чыл төнчүзүнге чедир 120,0 муң рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын кылыры көрдүнген.

Бай-Хаак — Кочетово аразынга 10 киловольтулуг шугумну В. П. Болгазынның бригадазы шалып темп-биле тутган. Бригада Кызыл хоорайда болгаш Тураида шугумнарны кылышкан. Ажылчыннар үстүне ийи объектини планда көрдүнгениниден 20 хонук бурунгаар дужаагаи. Кылдынган ажылдарны комиссия эки деп көргеи.

Эрзин районуң «Нарын» совхозунда быжыглаттынган М. Ч. Болгыдайның удуртказы бригада база эки ажылдыг. 68,0 муң рубльдин тудуг-монтаж ажылдары кылдынган, 19 километр шугумнар дужаттынган, 8 хойжу коданнарже электрижиттинген.

Эргелелде бригаданың 4-ту бригада керээзи-биле ажылдап турар. Депшилгелиг арганы ажыглаанының түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг 120 хуу өскен, электри дамчыдар шугумнарны ажыглалга киирери 54 хуиге кызырылган, 10,5 муң рубль камналга чедип алдынган. Эргелел бригада керээзинче бүгү звеноларны шилчидер сорулганы салган. Бо чорук көдээни электрижидерин шапкынчыдар болгаш камналганы чедип алырынга дузалаар.

Т. ПАХОМОВА.
«Сельэлектрострой» тудуг-монтаж эргелелинде экономист.

ДЕПШИЛГЕНИҢ АЧЫЗЫНДА

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг депшилгении дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалында продукцияның шынарын үндезинн-биле экижидери улус ажыл-агыйының улам ынай хөгжүлдезиниң онза чугула соруглаларының бирээзи болур деп айытkан.

Бо программаны амыдыралга боттандырарынга эртем-техниктиг нинтилелдер кол черяи зөлээр ужурлут. Эртем-техниктиг депшилгениң темпилерин дүргедедир талазы-биле партияның болгаш чазактың салган соруглагы специалистериң, чаартыкчыларның болгаш бүдүрүлгениң мурнакчыларының шудургу ажылдаарын веген турар.

Эртем-техниктиг депшилгениң кол-кол утланыышкынары кандыгыл? Продукцияның депшилгелиг хевирлерин шиңгээдип, ооң шынарларын экижидери, бүдүрүлге чорудулгаларын механизастаар болгаш автоматчыдар денелди бедидери, артемниң болгаш техниканың чедишкиннерин бүдүрүлгеге дүргеп нептередирни болур.

Ажылдың кайы-даа адырын алыр болзувусса, кандыг-бир тодаргай айтырыгны шиитпирлепки дег, аңаа бодувусчуп үлүг-хуулуусту киирип, ону чогаадыкчы өзүбиле көрүп болурунуң бүгү аргалары бар. Хол-биле кылып турар ажылдарны кызырып болурунуң айтырыгларын чижекке ап көрээл. Бо айтырыг шиитпирлеттинге бээр чүве болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, күш-ажыл байдалдарын экижидериниң кайы хире улуг курлавырлары бар-дыр. Бодап-даа көрүнер даан: үлетпүрде ажылдап турарларның 42 хуузу, тудугда 46 хуузу, чониүң хандырылгазында 55 хуузу, а көдээ ажыл-агыйда 74 хуузу хол-биле ажылдап турар.

Республиканың дыка хөй бүдүрүлгелеринде специалистер, чогаадыкчылар холбиле кылыр ажылдарны кызырарының, ында кижилерни хостаарының оруктарын дилеп тыппайн турар. Чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринде, типографияда, Үстүү-Енисейниң балык заводунда, алгы заводунда, Тываның электри четкилеринде хол-биле кылыр кадыг ажылдардан бо чылың чаңгыс-даа кижини хоставаан. Беш чылдың үш чылдарында 1430 кижини хол-биле кылыр кадыг ажылдан хостаар планныг тургаш, херек кырында 1180 кижини хостаан.

Республиканың көдээ ажыл-агыйының специалистериниң база тудутжуларның мурнунда күш-ажылды механизастаар талазы-биле улут соруглагар салдынган. Бүдүрүлгениң кол-кол чорудулгаларын механизастаар деңнелди бедидериниң аңгыда, чамдык ажыл-агыйлар-биле тудут организацияларының аразында үстү берген харылзааларны эдер үе келген. «Тыва тудуг» тресте штукатуралаар ажылдарны механизастаары 76 хуу болган, а «Кызыл ЦЭС тудут» эргелелинде бүгү малгаштаар ажылдарны хол-биле чоруткан.

Эртем-техниктиг деңнелди бедидер соруглаларны шиитпирлээриниң бир кол чепсээ —эртемниң болгаш техниканың чедишкиннерин нептередириниң база техниктиг хөгжүлдениң планнары болур ужурлут. Чаа техниканы нептередип турарын хынаар айтырыгларны чамдык эртем-техниктиг нинтилелдер болур чогууру-биле шиитпирлеп турар. «Тыва кобальт» комбинатта, Кызылдың дээраныла фабриказында, «Тувкоммунэнергода», Кызылдың эът комбинадында, республиканың радиотеледамчыдылга төвүнде. Минусинск АТБ-зинде, Тываның автосептелге заводунда, «Тиилелге» совхозта эртем-техниктиг нинтилел организацияларын маңаа хамаарыштырып болур.

Ынчалза-даа улус ажыл-агыйының чамдык адырларында чаа техниканы нептередип турарында байдал дүвүренчиг. 1982 чылда республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң 75 хуузу чаа техниканы нептеретпээн. «Тудуг кезектери» комбинат, «Тыва сут тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводу, Сельхозтехкүрком, Ыяш ажыл-агый, Чониүң амыдырал хандырылга. Көдээ ажыл-агый министерстволарының чаа техниканы нептередир планын бо чылын күүсетпейн барган.

Бо айтырыгларны чедишкинниг шиитпирлээриниг эртем-техниктиг нинтилелдериң ролю улуг. Инженер-техниктиг ажылдакчылар чогаадыкчы өзүбиле ажылдап турар черлерде ажылдың көргүзүглери-даа эки, кадрларның үнер-кирер чоруу-даа эвээш. Чаа болгаш мурнакчы үүлдүү дүргеп нептередип турар.

Чиг-этти болгаш материалдарны эң долузу-биле ажыглаар артаны берип турар депшилгелиг технологияны нептередирни дүргедедири —ампы үениң эң чидиг болгаш чугула айтырыы. Сүт комбинадының, Кызылдың эът комбинадының, Шагаан-Арыгда райүлетпүр комбинадының специалистери бо талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп келгенинiң түңнелинде, бүдүрүлгениң оргулгалыг болур чоруу бедип, чониүң өнчүзүн камналгалыг көөр чорук чедип алдынып турар.

Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияны сайзырангайжыдар талазы-биле мурнакчы бүдүрүлгелер бисте чок деп болбас. Чижээ, Кызылдың дээраныла фабриказы бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының 15 хуузун шынарның дээди чергении кылдыр үндүрүп турар.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир болгаш эртемниң чедишкиннерин амыдыралга дүрген нептередир талазы-биле тодаргай хемчегларни боттандырып чорудары —үениң негелдезин.

Г. ТУТЫНИНА.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЧААРТЫКЧЫ ЭГБАЛЬ АЛИ

АДР-ниң мурнакчы бүдүрүлгелеринде калбак нептерелди алган күш-ажылчы коллективтер аразында бүдүрүлгениң социалистиг чарыжы боттарының маадырларын идип үндүрүп турар. Мурнакчының хүндүлел бижин-биле Шибирганның нефтегаз ғывыжы эргелелдиң ажылчыны Эгбаль Али беш катап шаңнатkан. Ооң салым-чолу Афганистанның аныяк пролетариады-биле бир дөмей. Күш-ажылчы намдарын эрте эгелээр ужурга ол таварышкан. Өгбүлезинiң чедимес байдалы билиглерже чүткүлдүг оолга ортумак эртемниң билиин чедип алырынга шаптыктаан. Хөй дуңмаларын чемгерер дээш өөренирип соксаткан. Алдыгы классты дооскан соонда, Шибирган конторазынга келген, аңаа аар-саар ажылдарга кирип алган. Түс черниң байдалдарынга алды классты доозарга безин эртем чедип алганы ол. Ынчан билиглиг ажылдакчылар негеттинин турган геофизиктиг тывыштар киидзинче Эгбальды чоруткан. Ооң бээр 14 чыл эрткен.

Ам Эгбаль бедик мергежилдиг ажылчын. Революция соонда, дорааан-на нефтегаз үлетпүрүнүң ажылдакчыларының профэвилелинге ол кирген. Революция соонда баштайгы берге чылдарны улус-биле кады ажып эрткен. Афганистанда улусчу эрге-чагырганы контрреволюция экономиктиг ыйыышкын-биле базарын оралдашкан. Нефть болгаш газ тывыштарының районунче дээрбечилер шургуп кирип, ында бүдүрүлгениң ажылынга шаптыктап турган.

Күш-ажылдың болгаш амыдырал-чуртталганың нарын байдалдарын-даа, билиглерже, ылаңгыя техниктиг чүткүлүн салбаан. Баштайгы чедишкин ол кижиге келген. Бүдүрүлгениң материалдыг чепсек-херекселдерин камнаар база ооң бүдүрүлге көргүзүглерин бедидер соруга-биле хуусаазы эрткен автомобильдериң кезектеринден чер үттээр хереселдер конструкциязын чогаадып кылган. Ооң кылган хереселдери улут ажыкты берген. Этбаль Али дег ажылчыннарның саны хүн келген тудум афган бүдүрүлгелерде улам немежин турар.

(СЭТА).

БОНН. (СЭТА). Ортумак ыракшылдың ядролуг америк ракеталарын Барыын Германияның девискээрине тургузуп эгелээнинге удур демиселди ГФР-ниң тайбың талалакчылары улам-на калбартып турар. Бистиң кол соруглагавыс—ГФР-ни америк ядролуг чаа ракеталарны салып үндүрер шөл болдурарынга удур демиселди бүгү чоннуң шимчээшкинин характерлиг кылдыр калбартырын чедип алыры болур деп. Тайбының немец нинтилел организациязының даргазы К. Манхардт чоокта чаа Дюссельдорф хоорайга чугаазынга медеглээн.

Баштайгы согуушкун кылырының америк ядролуг ракеталарын Барыын Германияның девискээринге тургузуп эгелээнинге оруктуу ажыктан шиитпирни бүндестаг (ГФР-ниң парламентизи) чоннуң хөй нуруузуның тураторуунга чөрүттүр хүлээп алган деп айытkан. Чаа ракеталарны Германияның Федеративтиг Республиказынга тургузуп эгелээнинге чурттуң национал эргеажыктарынга удур болуп турарын бүгү чуртта калбарган тайбың дээш. дайынга удур шимчээшкин тодаргай хереченлеп турар деп. К. Манхардт демдеглээн. Боочепсекти эңдере бүдүрерин болдурбазын, ядролуг америк ракеталарны түгле ГФР-ниң девискээринден эвес, харын бүгү Барыын Европадан доп-дораан үндүрүп, чайладырын Барыын Германияның тайбың дээш демиселчилери шыңгыы негеп турар.

ГААГА. (СЭТА). Дайынга удур массалыг чыскаалды келир чылдың чазыныда эрттирер дугайында «Чалгынныг ракеталар чок болзум!» деп Голландияда комитеттиң удуртулгазы чарлаан. Дайынга удур чуртта бүгү организацияларны ол комитет сырый каттыштырып турар. Голландияның болгаш Бельгияның 250 муң тайбың талалакчылары улут чыскаалга киржир деп турар.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Першинг-2» болгаш чалгынныг ракеталарны Американың Каттышкан Штаттары Европага тургузуп эгелевишаан, ядролуг боо-чепсекти улам-на айыылдыг кылдыр эңдере бүдүрериниче делегейни чыгап турар деп. Клермонт колледжизиниң профессору, делегей харылзаалариның талазы-биле специалист Ф. Нил «Ньюсдей» солунга тускай үүлүүге бижээн. Америк администрациянның болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилериниң хөделишкинiнери-биле холбаштыр Совет Эвилелиниң харыы хемчегларни чөптүт базым болгакын бөдүүн кижилер эки билип турар деп, ол айытkан.

Ортумак ыракшылдың ядролуг америк чаа ракеталарын Барыын Европага тургузуп эгелээнин Совет Эвилелиниң девискээринге дорт кыжаныышкын болуп турар. Ынчаарга ядролуг чепсектиг бомбалакчы хөй санныг самолеттарны болгаш суг адаанга чоруур хемелерни Каттышкан Штаттар Европа динке шагдала тургузуп эгелээн. Барыын Европага ортумак ыракшылдың ядролуг ракеталарын тургузары-биле чергелештир, Рейганның администрациязы диптер аразынга ужутар балансистиктиг «МХ» ракеталарны база аңдере бүдүрер бодап турар деп. Ф. Нил бижээн.

ЧАДТА БАЙДАЛ

ПАРИЖ. (СЭТА). Чадтың мурнуу болгаш чөөн районнарында беш муң ажыг партизаннар хөделип. Хабреңиң чалча ёзу-чурумун дүжүрер дээш демисежип турарын «Африк-Азн» журнал бижээн. Олар сөөлгү неделяда дыка хөй чурттакчылыг черлерни, ылаңгыяда Димбо дээр административтиг төптү хостап алган. Партизаннар Бобокоро болгаш Моссила хоорайларны долгандыр делгем девискээрлерни контрольдап турар. Нджаменаның амгы эрге-чагыргаларының удурланыкчылары найысылалда безин дайынчы хөделишкиннерни кылып турар. Олар казармаларже халдаашкынларны кылып, кыват түүлдүү болгаш ок-боонуң складтарын буза тепсип турар.

50 ЧЫЛ ЭРТКЕНДЕ

БЕРЛИН. (СЭТА). Лейпцигте 50 чыл мурнунда — 1933 чылда Георгий Димитровту болгаш ооң сурукчуларын судтап шаажылаар дээш оралдашканы таалаадакы империя судунуң төөгүлүг пленарлыг залынга ГДР-ниң делегейнiң болгаш болгар коммунистиг шимчээшкинiниң ол шылгарангай ажылдакчыларының адын эдилээн бүдүрүлге черлериниң күш-ажылчы коллективтериниң төлөөлекчилериниң слёду болгаш.

Лейпцигке судтаашкын үезинде фашизмниң бурууда-дыкчызы кылдыр хөделип, улустарга империалистиг мөлүгделдиң, дайынны болгаш эрге-шөлээ чок чорукту таварыштырып турган нацистерниң политиказын туюлунга чедир сойгалап илереткен Г. Димитровтуң маадырлыг чоруун аңаа чүве чугаалаанар демдеглээн.

Слёттуң киржикчилери ол ышкаш дуржулга солчуушкунну кылып, бүдүрүлгени бүгү талалыг сайзырадырынын, продукция шынарын экижидериниң талазы-биле чаа-чаа соруглаларны айтып, тодаратkан.

ПАРТИЯНЫҢ V СЪЕЗДИЗИ

АЛЖИР. (СЭТА). Алжир найысылалдың национал туктар-биле каастап, шимээргеп Спорт ордузунда Национал хосталга фронтузу партияның ээлчеглиг съездизин ажыттынгаш, ажылдап турар. Чурттун бүгү булунарындан келген 5 муң хире делегаттар отчёттуг үеде АУДР-ниң хөгжүлдезиниң түңнелдерин чугаалажыр, 1985-1989 чылдарда экономиктиг болгаш социал-хөгжүлдениң беш чыл планының кол утланыышкынларын бадылаар болгаш 2000 чылга чедир үеде перспективтиг соруглаларны айтыр.

«ЯДРОЛУГ ДАЙЫННЫ БОЛДУРБАС»

БЕРЛИН. Ер кырының бүгү кижилериниң кол соруглазы болза, тинлекчилер үнмес ужурлут ядролуг дайынны болдурбазынче түткүүрүү боот турар. Узунун халыырынга делегей рекордсмени болгаш олимпийжи чемпион Боб Бимон ГДР-ниң аныяктарының «Юнге вельт» солунунга интервьюзунга ынча деп медеглээн.

Ол тайбың талалакчыларының өмүнээзинден чүве чугаалаан, спортчулар тайбың дээш демиселге эң-не шиитпирлиг турушту эзлээр, ол соруглага чурттар аразының маргылдааларын, боттарының ат-алдарын-даа калбаа-биле ажыглаар ужурлуун демдеглээн.

(СЭТА).

ЧАА ҮҮЛГЕДИГ

МАНАГУА. (СЭТА). Рейганның администрациязының «хосталганың болгаш демократияның камгалакчылары» деп йи арыннг кылдыр адап турары сомосажы өлүрүкчүлер Никарагуаның улузунга удур чаа хөөниг үүлгедиишкинни кылган. Төп разведка эргелелинге саттынган идегеттер Сан-Хосе-де-Бокай (Хинотега департамент) деп чурттакчылыг черниң чанында көдээ ажыл-агый кооперативиниң кежигүннерин араатанзыг ёзу-биле ажыглаанар. Контрреволюстут идегеттерниң холларындан кайдыг-даа буруу чок 8 тараачыи өлген.

АГРЕССИЯ БЕЛЕТКЕЛИ

ЛУСАКА. (СЭТА). Сөөлгү үеде билдиинип келгенин-биле алырга, мурнуу-африка сөөкиязы ылгакчылары чурттуң амгы үелеги хоолйу ёзугаар чазаан чашпаа-чалча ёзу-чурум-биле солуур соруглабиле Лесотога удур агрессияны белеткеп турарын Лесотонуң чазаакың медеглелинде чугаалап турар. Алдынган медээлерни ёзугаар алырга, ындыг агрессияны саттынакчыларның күжү-биле боттандырып чорудар ужурлут. Лесотонуң чазаа аңаа холбаштыр Мурнуу-Африка Республиканың эргечагыргаларынче кылып турары кем-бүрүүлүг планнарынын ойталаарын негээн телеграмманы чоруткан. Ол ышкаш Лесото Каттышкан Нациялар Организациязынга болгаш эпнаймалчы күрүнелерге ол белеткеп турар агрессияның хүтайын дыңнаткан.

М. БИШОПТУ КЫМ ӨЛҮРГЕНИЛ?

ДЕЛИ. (СЭТА-ның корр.). Гренаданың премьер-министри турган Морис Бишопту Ак бажыңның дужаалын ёзугаар АКШ-тың Төп разведка эргелели өлүрген деп чүүлдү Делиде неделя санында үнүп турар «Нью уэйв» журнал парлаан.

Америк дээрбечи шериглерниң ук чуртче шургуп киришкининге чедир бир чыл бурунгаар-ла Гренадага хоралыг ажыл-чорудулгазын ТРЭ калбарткан турган деп, «Нью уэйв» демдеглээн. Гренаданы АКШ-тың эжелеп алганының соонда, ук ортулукту каггаш чораан кижилериниң хереченлеринге үндезилээш, ук журналдың бижээни болза, премьер-министрниң бодунуң камгалалының начальниги Сефас Сент Поль дээрэин болгаш аңаа чагыртkан бир кижини ТРЭ элээдип садып алган, ол кижи Вашингтонның дужаалын күүсетпишаан, М. Бишопту боолап өлүрген.

Ол араатанзыг кем-херектиң изин чажырар дээш, ТРЭ бодунуң агент-өлүрүкчүзүн база чок кылган деп, «Нью уэйв» айыткан. Ооң өрээлинден, ылаңгыя тускай хоран эмнер тывылган, ол эмнер-биле «плащ болгаш кинжалдың америк дээрбечилери» Гренаданың премьер-министрин хоранnап өлүрер бодап турган. Ындыг оралдажышкынынарның бирээзин М. Бишопту боолап өлүрериниң мурнуу чарыында база кылган.

АКШ-тың Гренадада хамаатыларының амы-тынынга «кыжаныг» дугайында президент Рейганиың бүгү мегe медеглелдерин Ак бажыңның айтыышкынын ёзугаар ТРЭ-ниң хопчу ажылдакчылары чогаатkан. Рейган бодунуң араатанзыг херээн Американың болгаш делегейниң хөй-ниитизиниң мурнунга ындыг арга-биле «агартырын» оралдакан. Амгы үеде Каттышкан Штаттар Гренаданы бодунуң шериг баазазы кылдыр хуулдурар дээнин чажырбайн турар. Ооң-биле чергелештир, ТРЭ Кариб бассейниниң чурттарынга удур хоралакчы хемчегларни боттандырар шпион төвүн ында калбартып эгелээн. Төп разведка эргелелиниң Гренадада салбыры Гондурастың девискээринде хоралакчы америк төп-биле сырый холбаалыг ажылдаар деп турарын ук журнал демдеглээн. Гондурастың девискээринде хоралакчы америк төптү АКШ-тың тускай разведка органнары тургускан болгаш Төп Американың удустарынга удур чарлаттынмаан дайынны чорударынга ажыглап турар.

ДИПТЕРДЕН *медээлер*

ПРАГА. Соңгу Чехнияның хүрең хөмүр-даш бассейниниң дагжылары хөмүр-даш тывыжының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен дугайында рапорттааннар. Олар чуртка 67.7 миллион тонна одаар түүлдү берген. Хүрең хөмүр-даш чурттуң чылыдыга-биле ажылдаар электростанцияларының электроэнергия ажылдан үндүрер кол түүлү болуп турар. Чыл тоичүзүнге чедир планнан ажыр ам-даа 2 миллион тонна хөмүр-дашты казып тыварын дагжылар шиитпирлээн.

РИМ. Италияның мурнуу девискээринде байдалбиле холбаштыр сетиил дүвүрээшкинiн мафияга удур демисел талазы-биле дээди комиссаркаттың удуртукчузу Э. де Франческо илергейлээн. Организастаттына берген комхерек үүлгединге удур демиселдиң айтыгларының талазы-биле Реджоди-Калабрия хоорайга болган область конференциязынга ол чүве чугаалаан болгаш мафия шагда-ла чүгле Сицилияның «болуушкуну» эвес болуп, өске девискээрлерже нептерээн деп айытkан.

Бо чылдың он бир айларының дургузунда чүгле Реджо-ди-Калабрия хоорайга бёзин 70 кижини мафияның дээрбечилери өлүрген болуп турар.

АММАН. Ливанның мурнуу девискээрин израиль шериглериниң эжелеп алган турарынга удурланыышкынның чыскаалы Иерусалим хоорайга болган. Аңаа 200 хире кижи киришкен. Израиль эжелекчилериниң дайынзырак политиказынга удурланыышкынны чыскаалдың киржикчилери илергейлээн.

САН-ФРАНЦИСКО. Кодээ ажыл-агый ажылчынарының каттышкан профэвилели Калифорния штаттың губернаторунга удур судка негелде кылган. Ажылчы чоннарга оларның ажыл чок болганы дээш пособие тыпсырын соксадыр дугайында шиитпирни штаттың эрге-чагыргалары чоокта чаа хүлээп алган. Ол шиитпирни күш чок болдурарын профэвилел негеп турар.

БУЭНОС-АЙРЕС. Парагвайда генерал Стресснерниң шериг диктатуразынга удур чыскаал Аргентинаның Посадас хоорайынга болган. Парагвайның ажылчы чоннарының даштыкыда конфедерациязының кыйгырыгы ёзугаар чыскаалды организастаан. Чоңга удур шерит диктатуразын дүжүрерин, парагвай улустуң демократтыг эргелерин болгаш хосталгазын катап тургузарын чыскаалдың киржикчилери негээн. Парагвай улус-биле Аргентинаның эпсеткил каттыштырылгазының национал шимчээшкинi парагвай ажылчы чоннарның негелдезин детиксэн.

(СЭТА).

Ада-иелерге—уруглар дугайында

УРУГ ТӨРҮТТҮНГЕНДЕ

Өг-бүледе уруг төрүттүнген... Ол кадык өссүн, аарыглардан качыгдаазын деп күзелдиң улуун түү дээр! Ол болза ада-иелерден-даа, эмчилерден-даа хамаажыр херек-тир. Чүге дээрге улуг кижиниң кадыкшылы ооң чаш үезинде-ле тургустунуп эгелээр болгай.

Ындыг болганда, аарыгларны болдурбазынче угланган диспансер хайгааралының онза ужур-дузалыг болуп турарының ужуру ында.

Бистиң чуртувуста бүгү уруглар төрүттүнгеп хүнүнден эгелээш ортумак школаны дооскуже чедир районнар поликлиникаларының диспансер хайгааралының адаанга турар. Участоктуң уруглар эмчизи болгаш эмчи сестразы, карак эмчизи, кулак-думчук-боостаа эмчизи, кезер эмчи, диш эмчизи болгаш өске-даа түскай мергежилдиг эмчилери уруглардың кадыкшылын хайгаарап турарлар. Уруглардың хары немежирн-биле чергелештир диспансерниң хыналда шинчилгелериниң чугулазын ада-иелер билир ужурлут. Шинчилгелер үезинде ада-иелер кадык урутну кижизидериниң талазы-биле, аарыгларны болдурбас дээш баш бурунгаар алыр хемчеглер дугайында чогуур сүмелерни ап турарлар.

Урутну диспансеризастаар талазы-биле ажыл ооң төрүттүнериниң ырак мурнунда эгелээр. Участок эмчизи иштиг херээжен кижиниң ажылының болгаш чурталганының байдалдары-биле танышжар, хүн чурумунуң болгаш чемненнiге талазы-биле сүмелерни бээр, иелер школазының кичээлдеринге кээп турарынче, уруглар поликлиниказынга барып турарынче чалаар. Аңаа чеде бергеш, уруг булунун тургузарының дүрүмнери-биле таныжып ап, чаа төрүттүнген урутну ажаарының чаңчылдарын чедип алыр болгаш кадык урутну канчаар кижизидерiниң айтырыгларының талазы-биле номнарны ап болур.

Саатты херээжен кижи уруг төрүттүнериниң 2—3 ай мурнунда уруглар поликлиниказының кадык уруг өрээлинге ыяап баар хүлээлгелиг.

Чаш урутнуң амыдыралынга эң-не харыысалгалыг үе болза, бирги ай болур. Ол үе элээн каш онзагай байдалдарлыг. Оларның кол-кол: урутнуң организминiң чаа байдалдарга тааржып чаңчыгары, чаш урутнуң онза уян байдалы, дүрген озугени.

Ындыг болганда, чаа төрүттүнген уруг эң хынамчалыг ажаалданы, амыдыралдың тигиена талазы-биле шын байдалдарын ажыктыг чемгерилгени негээр.

Божудулга бажыңындан үндүр бижиткен соонда, 1—2 хонганда, участоктуң уруглар эмчизи биле эмчи сестразы чаа төрүттүнген урутнуң бажыңынга баарлар. Ол үеден эгелээш-ле олар ог-бүленiң кадык урут кижизидер талазы-биле кол консультантылары болгаш дулалакчылары болурлар. Баштайгы айның дургузунда уруглар эмчизи чаа төрүттүнген урутну үш катап бажыңынга барып шинчип көөр. Эмчи болгаш сестра чаа төрүттүнген урутнуң өгбүледе шын ажаалдазы тургустунган бе дээрэин тодарадып көөрлер, урутнуң булунуу тургустунган бе, ооң аңгы орну бар бе, өрээлди хүшүң-не ол пөс-биле чодуп турар бе, өрээлди доктаамал агаарладып турар бе, ооң температуразы 20—21 градустан ажып турар бе, чаа төрүттүнген урутнуң чөргектерин аңгы кадагалап, чүп турар бе, уруг ажаарынга хереглеп турар чүүлдери (эмнекиктери) канчаар кадагалаттынып турары дээш ооң-даа өске бүгү байдалдарын хынап көөрлер. Чаш урутнуң улуг кижилер-биле болгаш улгады берген уруглар-биле кевии-херек чок чоокшулажырын болдурбазы чугула. Чаа төрүттүнген урутну барып көрген санында-ла, урутнуң удуур чурумунуң сагыттынып турарын, ооң чемгерилгезин болгаш ону удутпайн алаактырып турар үезин эмчи хынаар болгаш чаш урутну ажаарының база чемгерелиниң талазы-биле чаа сүмелерни бээр, иениң хүн чурумунуң болгаш чемненiшкинiнiң дугайында сүмелерни база бээр.

Уруг бир ай болу берген де, участок сестразы иени чаш уруу-биле кады аарыг болдурбас соруга-биле шинчилге эртип алзын дээш поликлиникаже чалаар. Ооң бүрүзү ону билген турар ужурлут болгаш сестраның айтыышкынын күүседир хүлээлгелиг.

Ынчаарга бир ай болган соонда, уруглар эмчизи чаш урутну чанында поликлиникага доктааттынган хүннерде хүлээп ал турар. Ындыг эмчилээшкин чыл дургузунда 12-ден эвээш эвес болур ужурлут. Урутнуң төрүттүнген хүнүнде азы ооң 2—3 хонук карышкак турда, ону эмчиге көргүзери күзенчиг. Урутнуң кадык болгаш шын өзүп мандыырынга ай санында шинчилгенiң чугулазы бирги чылда урутларның амыдыралының онзагай байдалдарынга ооң өзүген чоруунга дүгжүп турар. Баштайгы 4—5 айларда урутнуң денизин ийи катап, а 12 ай дургузунда үш катап улгадыр. Урут бир хар чедип турда, ол 23—25 см немей узай бээр.

Нервн-психиктиг сайзыразы база дүргедеп турар, ылаңгыя эскериг органнарының, чижээ, көөр болгаш ыңнаар анализаторларның функциялары, а ол ышкаш шимчээшкин органнарының сайзыралы дүргелээр. Урут бир харлыында боду кыштап турар, аңгы-аңгы сестрени чугаалап турар апаар, чамдык уруглар 20 хире сөстерни адаптар. Психиканың дээди функцияларының сайзыралы эгелээр: кичээнгейниң, угаанның, боталдың.

Органнарның болгаш системаларының ол хире дүрген өзүлдези болгаш сайзыралы турзажок, оларның функцияларының доктаамал эвес чоруу бар болуп артышаан турар. Ол чорук доктаашкыннарга, аарыгларның тыптырынга, бар аарыгларның чижээ, (экссудативтиг диатезтиң, рахиттиң, хан четпестээшкинiниң) нарыядаашкынын болдура берип болур. Чамдык уруглар тыныш органнарының аарыгларындан удаа-дараа аарааш туруп бээр.

Урутта диспансер хайгааралының ролю кандыгыл? Бирги ээлчегде уруглар эмчизи участоктуң эмчи сестразы-биле кады чаш урутнуң амыдыралының байдалдарын, урутнуң мага-бодунуң өзүлдезин болгаш нервн-психиктиг сайзыралын, ооң кадыкшылының байдалын доктаамал хынап турарлар. Урутну чемгерелиниң дүрүмнерин эмчи авага чугаалап бээр, немелде чемнер бээриниң хуусааларын таныштырар, чугула апарган таварылгада чемгерилге чүрүмүнге эдилгелерни киирер, хүн чүрүмүн сагыырының, урутну массажтаарының, гимнастадырының чугулазын ада-иеге онзадап айтыр. Урутну кижизидериниң талазы-биле сүмелерни ава эмчиден үргүлчү ап турар ужурлут.

Ада-иелер-биле санитар-чырыдыышкын ажылдарын кадык уруг өрээлин дамчыштыр база чорудуп болур. Аңаа хынадда чемгерилгени чорудуп, көргүзүг чатертаадар-биле танышып болур: чаш уруг хептеринiң хевирлерин, оларны канчаар бижарын, чемнер рецептилерин, урутну гимнастадырының болгаш массажтаарының аргаларын, ойнаарактар хевирлерин көрүп алыр. Өг-бүлеге урутну кижизидерiниң дугайында литератураны, ол айтырыг талазы-биле хуудустарны, удуртулганы ооң ап болур.

Аарыгларга удур тарылгаларны урутларга үе-үеде чорудуп турар. Оларны эмчиниң доктааткан хуусаларындан хажык чокка чорудар. Баштайгы ындыг тарылганы чорудар мурнунда (уруг 3 айлыг турда), анализ кылыры-биле урутнуң ханын шинчилир.

Урутнуң амыдыралының бирги чылының дургузунда диспансер хайгааралының иегелделериндe көрдүгени болза, үш ай чедир үениң иштинде уруг бертик эмчизиниң болгаш карак эмчизиниң, чыл чедир үениң дургузунда невропатологтуг (херек апарган тавариылгада баштайгы үш айларның дургузунда) консультациязын ыяап эрткен турар ужурлут.

Билип чоруур ужурлут чүүл: өг-бүледе эмчиге барып турары, аарыглар болдурбазының тарылгаларын чогуур үезинде чорудары, участок эмчизиниң айтыышкынларынга болгаш сүмелериге кичээнгейлиг болуру база оларны хажык чокка күүседири— урутнуң сайзыралының болгаш эки кадыкшылының үндезини. Төрүттүнгенiнiң баштайгы чылында урутну диспансеризастаарының чугулазының ужуру ында.

Т. ЧЕРТОК,
медицина эртемнериниң кандидады.

Гренадада байдал дыка дүшкүүрлүг болуп турарын Сент-Джорджестен алдынган медээлер хереченлеп турар. Америк эжелел амгы үеде Гренаданың бүгү девискээринде калбарган. Америк эжелекчи солдаттар ол чурттуң хоорайларында, суурларында дерзин үүлгедиглерин улам күштеддирип, Гренаданың чоңун хилинчектеп, өлүрүп, тудуп, хоругдап, автоматшиналарын, чурттагга бажыңнарын чиндип, антикоммунистиг калчаараашкынны өөскүдүп турар.

«Ньюсуик» журналга парлаан чурукта: америк эжелекчи солдат Гренаданың бир чурттакчызын тутkаш, ону үжеп турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Яңзы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

ТУРИСЧИ ПУТЁВКАЛАР-БИЛЕ

Аныктарның делегей туризминиң «Спутник» бюрозунуң организастаавы-биле бистиң республиканың аңгы-аңгы районнарыдан 660 ажыг өөреникчилериниң 22 бөлүү туристи путёвкалар-биле Совет Эвилелиниң аңгы-аңгы хоорайларынче кышкы дыштанылгазының үезинде вът-таныштырлар.

Каа-Хемден Бүрен-Бай-Хаак, Барыын-Хемчиктен Барлык школаларының өөреникчилери Фрунзе, Алма-Ата хоорайларга, Эрги-Барлыктың, Азастың, Шамбалыгның ортумак школаларындан өөреникчилерниң бөлүктери Новосибирскиге дыштанылгазын эрттирерлер.

Эрзин, Ий суурларның школачылары Алма-Ата, Красноярск хоорайларга, Бай-Хаактың, Кызылдың № 11 школаларындан найысылал Москвага, Кызылдың № 15 школаданөөреникчилер Ленинград хоорайга баар.

Кызылдың болгаш Чербиниң школа-интернаттарындан 15 өөреникчи халас путёвка-биле Свердловск хоорайга чедер.

Кызылда күрүненің педагогика институдунуң, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының студентилери, автоорук техникумунуң сургуулдары Ленинград, Москва, Алма-Ата, Новосибирск хоорайларже чоруптарлар.

Өөреникчилер, студентилер хоорайларның революсчу, дайынчы болгаш тураскаалдыг черлери-биле танышып, музейлерни, театрларны, хоочун будүүлгелерни сонуургап көөрлер.

Н. КУЗЬМИНА.

ТУРАСКААЛДЫГ ЧЕРЛЕП...

В. И. Ленинниң Шушенскоеде музей-бажыңынче бистиң республикадан бо чылын 4 муң ажыг кижи экскурсиялап чораан.

Ленинчи тураскаалдыг черлерже экскурсиялаарынга хандыкпылдыгларның саны өзүп турар. Үлеттүр будүүлгелериндеи, албан черлериндеи, организациялардан коллективтиин-биле экскурсияларны организастап турар.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттан, Чаа Шагаан-Арыг, Чадаана, Туран хоорайлардан, Барыын-Хемчик, Тожу, Эрзин районнардан, республиканың совхозтарындан, школаларындан хөй санныг кижилер В. И. Ленинниң Сибирьге шөлүлгени эрттиргени Шушенское суурда бажың-музейни сонуургап көргенер.

Кызылда күрүненің педагогика институдунуң, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының студентилери тураскаалдыг ленинчи черлерни сонуургап, эртнен дыштаныр хүннерде ынаар экскурсиялап чорааннар.

Бистиң корр.

ЕЛКА АЖЫДЫЫШКЫНЫНГА КИРЖИР

Чаа Чыл ёлказының декабрь 30-да хөгжүмшин театрынга болур байырлыг ажыдыышкынынга районнарның школаларындан 800 өөреникчи киржир.

Тес-Хем, Моңгүн-Тайга, Улуг-Хем, Таңды, Кызыл районнарның бөлүк школачылары чедип келирлер.

Чаа Чыл ёлказының ажыдыышкынында уругларга Соок ирей, Харжыгаш аалдап келир. Тускай улуг концертти, солун шинни школачыларга бараалгадыры-биле белеткеп турар.

Районнардан келген школачылар кышкы дыштанылгазының баштайгы ийи хүнүн пайысылалга эрттирер. Оларны солун экскурсиялар, ужуражылгалар маңап турар.

Н. ООРЖАК.

Школага өөредилгезин алды хардан эгелээн бичии оолдар, уругларны Новгородтуң № 8 ортумак школазында «нульчулар» деп адаар. Оларның өөренип турар классы бир янзы онзагай. Ханаларда, стеллажтарда болгаш шкафтарда янзы-бүрү ойнаар херекселдер, солуп чуруктар бар.

«Нуль» класстың шүүзү үш өөредилге шагы чүгле оюнар-биле эртер. Математика кичээлинге бир янзы, номчулга кичээлинге база бир янзы оюннарны ойнаар. Ынчалза-даа ол онзагай оюннарның соруглазы чаңгыс, чүл дээрге уругларга өөрүнчүг хөөнүү тургузарында, билиглерни шиңгээдип алырының байдалын чыгедиринде, алды харлыг бичии оолга аъы-уруга таварымчалыг байдалбиле өөредилгени чоокшулаштырарында, бичии кижини шыңгыы угаан ажылынга чаңчыктырып өөредиринде боон турар.

Элээн каш ай өөренгениниң соонда, бичии оолдар, уруглар школа байдалынга чаңчыга бээр. Олар дыка кичээнгейлиг, кичээлдерге идепкейлиг апаар болгаш сестерни адап билири база экижинр. «Нульчулар» каракка көзүлдүр-ле доругун көөрлер. Шоолуг эвес үе дургузунда бичии уруглар математиканың эге билиглерин шиңгээдип ап, номчуп, чуруп эгелей бээрлер.

Алды харлыг уругларны өөредир талазы-биле шенелде ук школада ам ийи дугаар чыл чоруп турар.

ЧУРУКТА: математика кичээлиниң үезинде бир оюнну ойнап турары.

А. ОВЧИННИКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«САЯН КЫЖЫ» ШАҢНАЛ — ТАҢДЫЖЫЛАРДА

Республиканың хаакчыларының четтикпейн маңап турганы «Спартак» спорт ниитилелиниң организастаавы «Саян кыжы» шаңнал дээш хууда болгаш команда талазы-биле ажык маргылдаа «Тайга» хаак баазазынга ийи хүн үргүлүлзэн.

Маргылдааның баштайгы хүнүнде херээженнер 5 км, эр улус 10 км дистанцияларга маргышкан.

Таңдының спортчузу Татьяна Тебенькова 5 км дистанцияны 20 минута 10 секундада эрткеш, эң дээре көргүзүглүг болган. Ооң чаңгыс чер чурттуу, республика маргылдааларының каш удаа тиилекчизи Мира Камаа ажинден 7 секунда озалдаан. Бин-Хемден Татьяна Исаева үшкү черни эзлээн. А 10 километрниң чарыжынга М. Камаа, Т. Исаева олардың көргүзүү домей болган. Маңаа база-ла Т. Тебенькованы кым-даа ажып шыдаваан.

Эр улус аразынга маргылдаалар чидиг болган, чүге дизе хууда шаңналдыг чер дээш аңаа хөй хаакчылар кирижкен. Бин-Хемниң төлээзи Геннадий Евдокимов 10 километрниң дистанциязын 29 минута 25 секундада эрткеш, аңаа бирги черни эзлээш, 15 км дистанцияга үшкү черни эзлээн. «Дикамонун» хаакчызы Константин Кичю 15 км-ниң дистанциязынга бирги, 10-га ийиги шаңналды чаалап алган. Оңа командадан Николай Ляпин база эки көргүзүтселерге болган.

Маргылдааның түңнелинде ниитизи-биле 323 санны алган, «Спартак» ниитилелиниң шилчиир кубогун таңдыжылар чаалап алганнар. Бин-Хемчиктер биле динаможулар ийиги-үшкү черлерни үлешкеннер.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: маргылдааның кол судьязы Д. М. Дыртый-оол шаңналды тыпсып тур; хаак оруунда.

Авторнуң фотолары.

ЧЕМПИОН МУРНАВЫШААН

Шыдыраага республика чемпионадында районнардан болгаш эки тура спортчу ниитилелдерден 16 кижи киржип турар. Маргылдааның баштайгы хүннеринден эгелеп-ле авиотехник Л. Мохов удурланыкчыларын улаштыр уткап, өскелерни мурнай берген. Он салыг эрткенде безин, ол кымгадаа уттурбаан. Ол Тыва АССР-ниң чемпионун адынга төлептиг болуп, 8 санны алгаш, эдээлиг оюнну бодунга таварымчалыг байдалда соңгаарлаткан.

«Спартак» ниитилелиниң чемпиону Хову-Аксыдан Александр Болдынов бирги чер дээш туруштут ойнап келген. Ооң салыы быжыг туруштуу, янзы-бүрү байдалдарга шын саналгышнарны кылыры-биле онзагай ылгалдыг. А. Болдынов ам 7 санныг.

Хоочуннар М. Кенин-Лопсан, Ч. Оюн, М. Адыг-оол чемпионатка багай эвес белеткелдинин көргүскен. Олардан 6 санныг М. Адыг-оол шаңналдыг черже үүп болуруунуң арга-шинээн чидирбээннериң бирээзи.

Кызыл хоорайның чемпиону В. Асатов база мурнап турарларның одуруунда.

Көдээ шыдыраачыларның мурнуундан Бай-Тайганың шыдыраачызы Виктор Очур салыгдан салыже дээре түңнелдерлиг чоруп орар.

Онгу салыгда Ак-Довурак хоорайның төлээлери Д. Лопсан, С. Севзэн, Бадыг-Белек Сат (Чөөн-Хемчик) аштырышкынга таварышканнар.

Л. Мохов — Н. Онуфриев, Х. Шолбан — С. Поляков, Р. Моңгуш — В. Асатов боттарының аразында хаймнашкан.

Хөрээжен улустуң аразынга маргылдаага 10 ойнакчы киришкен. Аңаа Кызылдың төлээлери Д. Сат чаңгыс-даа кижиге уттурбайн, чемпионнаан. Ийиги черни Улуг-Хем районнуң башкызы Л. Ховалыг эзлээн. 7 санныг М. Торина (Кызыл) үшкү черни алган.

С. ДАҢЗЫ.

Аныяк кижи бүрүзүнге — ортумак эртем

АЖЫЛ-БИЛЕ ХОЛБАП...

Хову-Аксының ажылчын аныяктар школазы тургустунганындан бээр 23 чыл болган. Бо үениң иштинде 560 аныяктар ону доозуп, ортумак эртемни чедип алганнар. Школаның доозукчулары улаштыр аңгы-аңгы өөредилге черлеринче кирип ап турарлар. Чижээлээрге, эрткен өөредилге чылында школаны 24 кижи дооскан болза, оларның он бежи өөредилгезин уламчылап кирген. Амгы үеде школада 101 өөреникчи бар. Сургуулдарның өөредилгеге харысалгазы, ылаңгыя бо өөредилге чылында улгатканн дээрзи көскү апарган. Ол чедишкиннерге школаның администрациязы биле бүдүүлге удуртукчуларының доктаамал харылзаазы улуг идигни берип турар. Ол ышкаш комбинаттың парткому, суур Советиниң күүсекчи комитеди чогуур дузаны чедирип келген.

Бо чылгы 100 өөреникчини чыып алырда бүдүүлгелер удуртукчулары, парторганизациялар бо айтырыгны суур Советиниң күүскомунга тускай тургузуп чугаалашкан. Ооң соонда септелге мастерская цегинии кызыл-булуңунга оларның шуптузу-биле тускай беседалашкан. Директор, удуртукчу бүрүзүнде ажылчынарның аразында 30 хар иштинде ортумак эртем чок кижилер ажылчын аныяктар школазынга өөренген турар дугайында дужаалдыг. Удуртуучулар неделя санында школаның ажылын, аныяктарның чедишкиннерин сонуургап турар.

Школаның өөреникчилери неделяның вторник, четверг хүнинеринде 9 шактан 5 шакка чедир өөренир. А өске хүнинерде олар чүгле кежээки шактарда өөренир. Бо өөредилге системазын ажыглап эгелээнден бээр 4 чыл бооп турар болгаш ол эки түңнелдерни көргүзүп турар.

Школада башкылар коллективи улуг эвес. Үш башкы боттарынга дөрт хамаарылгалыг кол ажылында ажылдап турар, а ийи башкы дакпырлап ажылдап турар. Коллективте 23 чыл улаштыр ажылдап турар орус дыл болгаш литературага башкызы Г. Я. Бочкарёваны башкылар-даа, өөреникчилер-даа хүндүлээр. Ол школада чаа ажылдап эгелээн О. А. Тарасова ышкаш башкыларга арга-дуржулгазын сүмелеп чоруур. Ажылчын аныяктарны өөредилгеже хаара тудуушкунга башкыларның ажылы көскү черде. Башкы бүрүзү цех, бүдүрүлге черинде быжыглаттынган. Школада өөренип турарларның ортумак назыны иолдуунда 20—21 харлыг аныяктар болгаш назы четпээннер. Ынчангаш башкылар хөй ажылды ада-иелер-биле харылзажып чоруп турар. Школаның ажылынга комбинатта комсомол комитеди чогуур дузаны көргүзүп турар. Комитет школаның ажылын доктаамал хайгааралда алган.

Бо чылгы доозукчу 11-ги класста 28 кижи өөренип турар. Класста өөреникчилер назы-хар талазы-биле ялзы-бүрү. Ында өөредилге талазы-биле элээн үр үзүүшкүнүүр, узамдыккан кижилер хөй. Ол ышкаш үлегерлиг өөреникчилер база бар. Оларга гидрометаллургия цегинии аппаратчиги Любовь Морозова, урулар садыының урулар ажаакчызы Валентина Нестерова, тудугжу Вячеслав Сат, септелге мастерская цегинии ажылчыны Геннадий Диженко хамааржыр.

Школага «Билиг» ниитилелиниң кежигүннери, библиотека ажылдакчылары лекцияларны доктаамал номчуп турар. Ол ышкаш өөреникчилер «Металлург» Культура ордузунда «Поэзия» бөлүмүнде киржип турарлар. Класстар байырлалдарда хана солуннарны үндүрүп келген. Школаның өөреникчилери дыштаныла кежээлерин Культура ордузунда комсомол комитединиг-биле кады эрттирип турар. Мындыг ажылдарга доозукчу класс идепкейжи чоруун көргүзүп келген. Доозукчулар сөөлүү коңганы организастап эрттирери чаңчыл болган. Аңаа организация, бүдүүлгелегенниң удуртукчуларын чалап ап турарлар, а ВЛКСМ комитеди эки өөредилгелиг, сагыпга-чурумнуг доозукчуларга тураскаалдыг белектерни, хүндүлел бижиктерни тыпсыр. Аныктар хүнүн бүгү школа ажыктыг болгаш солун кылдыр эрттирип турар.

Ажылчын аныяктар школазынга комбинат материалдыг дузаны чедирип келген. Школаның турар бажыңында стол, сандай болгаш өске-даа херекселдерниг эртээн долузу-биле төлеп турар.

1983 өөредилге чылының баштайгы хүннеринден эгелеп школаның мурнунда СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин өөренир талазы-биле улут сорулга салдынган. Школаның мурнунда салган кол сорулгаларның бирээзи — өөредилгени бүдүүлге-биле холбаары. Ынчангаш школада башкылар коллективи бүгү күжүн ынаар утландырган. «Школага бижиктен соонда, ону доозуп ал» деп девиз-биле коллектив аныяктар школазы «Аныяк кижи бүрүзүнге — ортумак эртем» деп конкурска идепкейлиг киржип турар. Бистиң доозукчуларывыс чурттуң ангы-аңгы дээди, ортумак өөредилге черлеринде өөренип турар. Чижээлээрге, Красноярскиниң оңнуг металлдар институдунда А. Мукус, Л. Кудрявцев, А. Поротников, ужар түүл училищезинде О. Грейсеров, Читаның автоорук техникумунда А. Гладишев, В. Бижматов олар өөренип турар. Дээди болгаш ортумак өөредилге черлерин бо чылын доозуп кээр өөреникчилериввис база хөй.

Совет Тыванының 40 чыл оюн эки өөредилге, күш-ажыл-биле уткуур дээш школаның коллективи моон соңгаар-даа эки ажылдаар сорулгалыг.

В. РЕШЕТНИКОВА,
школаның директору.

Өңнүктер-биле ужуражыышкын

Аку-дуңма Хакас автономнуг областың төвү — Абаканның педагогика институдунуң студентилериниң болгаш башкыларының 34 кижи составтыг спортчу делегациязы Кызылдың педагогика институдунуң коллективи-биле спорт болгаш күш-культура ажылдарының талазы-биле дуржулга солушпушаан, спорттуң аңгы-аңгы хевирлеринге эш хуузунуң ужуражыышкынарын эрттиргеннер.

Хостуг хүреш

Бистиң кожавыс Хакас автономнуг областа спорттуң чамдык хевирлери, ылаңгыя хостуг хүреш элээн сайзыраан. Областың мөгелери зона чергелиг болгаш өске-даа улуг маргылдаалларга доктаамал киржип турарлар. Келир үениң башкыларының аразындан бо удаада 6 шыырак мөге Кызылдың педагогика институдунуң студентилери-биле 48-тен 74 кг чедир деңзилерге хүрешкен. Аалчылардан Николай Сагатаев болгаш Алексей Тюмереков олар хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастерлери.

62 кг деңзилиг хакас мөге Н. Сагатаев баштайгы хүнден эгелээш, идепкейлиг хүрешкеш, удурланыкчызы, физика-математика факультединиң бирги курсчузу, спорт мастеринге кандидат Александр Чыдашбаны 2:0 санга арыг ойнап алган. Ындыг-даа болза, 48 килограмм деңзиге бирги курсчу Мерген Куулар бодунуң удурланыкчызын базала ийи удаа арыг тиилеп алган. Ооң-биле чергелештир К. Моңгуш, А. Моңгуш, А. Ойдуп, Р. Хомушку оларның кызымак хүрешкенинiң түңнелинде ниити сан 8:5 болуп кызылчылар тиилээннер.

Боодалга

Маңаа кайы-даа командалардан 5-5 спортчулар 25 метр хемчээлден 10-10 октар-биле атканнар. Кызылдың педагогика институдунуң күш-культура башкызы В. Иргашов болгаш аалчылардан студент Николай Сабуров олар алыр ужурлуг 100 сандан 98-98-ти алгаш, дээрге көргүзүглердиг болганнар. Маргылдааның ийиги хүнүнде Николай Сенников (Абакан) база-ла 98 санны алза-даа, ниитизибиле аалчылар 23 санга мурнадыпканнар.

Волейбол

Абаканның педагогика институдунуң волейболга хөрээженнер командазы чүгле область эвес, харын Красноярск крайда шыырак командаларның санында кирип турар. Ынчангаш олар адын бадыткап, удурланыкчыларын баштайгы оюнда 3:1-ге, ийигизин 2:0 саннарга чиигп-биле удуп алганнар.

Эр улус аразынга оюннар чидиг, колдуунда-ла деп байдалга эртсе-даа, шинтпирлиг оюнга абаканчылар бар аргаларын, күжүн үндүрүп тургаш, тиилелгени чедип алганнар. Кызылдың педагогика институдунуң спортчуларының волейболга арта-мергежили, дуржулгазы арай эвээш дээрзин ол оюннар бадыткаан. Аалчылар Валерий болгаш Владимир Графт алышкыларның ойнаанын көрүкчүлер сонуургаан.

Шыдыраа

Эрткен дыштаныр хүннерде Кызылда күрүненің педагогика институду абаканнылар-биле чаңчыл ёзугаар эш хуузунуң шыдыраа маргылдаазын организастаан. Кайы-даа команда 6 кижи составтыг ойнаан.

Баштайгы хөлге ийи институттарның ректорлары Х. Ондар биле С. Ултургашев спортчу мергежилин шенешкен. Аңаа ийи салыгдан Х. Ондар 2 санны ап, удурланыкчызын уткан.

Бирги ужуражыышкынга кызылчылар 4,5 санныг удуп алза-даа, дараазында хүнде чамдык хөлдериниң шыдыраачылары уттуруп эгелээн. Ылаңгыя аалчылардан студент кыс Елена Злобина тиилелгеже чүткүлдүг ойнап, 2 санны командазынга эккелген. А күш-культура кафедразының эргелекчизи Л. Сагалаков дөртку хөлге ойнаан. Д. Ондарга баштай уттурза-даа, ийи дугаарында салгаш, удуп үнген. А. Шулбаев — Д. Куулар ийи улаштыр хайымнашкан. Бирги салыгда күш-культура кафедразының улуг башкызы Н. Вишняковту Кызылдың педагогика институдунда шыдыраа тренери В. Бузыкаев үе-биле уткаш, дараазында ойнааш, хайымнашкан. Биология-химия факультединиң доцентизи П. Боргояков баштай Н. Тыртый-оолга уттургаш, ийиги хүнде хайымнап алган.

Ийи хүнүң түңнели санталазы-биле 6:5 кылдыр кызылчылар чаңгыс сан ажып турда, чүгле бирги хөлдүң шыдыраачылары ойнап арткан. Аңаа С. Ултургашев туруш байдалын деңнештирип алза-даа, хайымнажыр безин арга-шинээн ышкынгаш, Х. Ондарга уттуруп каан. Ынчангаш ниити сан 7:5 болуп, Кызылдың педагогика институдунуң командазының тиилелгези-биле доозулган.

Кызылчылар Абакандан келген аалчылары-биле шакбиле дурген ойнаарының маргылдаазын база эрттиргеп. 12 кижи киржикчилиг оюнга бирги, ийиги черни В. Бузыкаев биле ректор Х. Ондар үлешкеннер. Үшкү шаңналдыг черни Абаканның шыдыраачызы В. Вишняков эзлээн.

ЧУРУКТА: (солагай талалан) шыдыраачылар С. Куулар биле Е. Злобина оларның ойнап орары.

Д. САЛЧАК.
маргылдааның судьязы.
А. ХАСАНОВИЧИНИН фотозу.

БҮДҮРҮЛГЕЛЕРНИҢ, ОРГАНИЗАЦИЯЛАРНЫҢ, АЛБАН ЧЕРЛЕРИНИҢ УДУРТУКЧУЛАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕИННГЕ

Чаа Чылга тураскаатканкежээлерни болгаш утренниктерни эрттиреринге хамаарыштыр чогуур чөпшээрелди алыр сорулга-биле өртten камгаладлың килдизи республиканың будүүлгелериниң, организацияларының болгаш албан черлериниң удуртукчуларынга дыңнадып тур.

Чаа Чылга тураскаатканкежээлерни болгаш утренниктерни өртten камгалал черниң чөпшээрели чокка эрттирип болбас.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ТВ

ДЕКАБРЬ 22-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «20-е декабря». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы — «Саботаж». 10.00 — Концерт залында — школачылар. 10.45 — Телемедээлер. 10.50 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Чурттуң телевидение студияларының документалдыг фильмнери. 15.10 — Н. В. Гоголь — «Ревизор». Шининиң сцена төөгүзү. 15.55 — «Хоойлуну билир сен бе?». 16.45 — Топ телевиденнини болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң уругларга ырының танцы бөлүүнүң концерти. 17.15 — «Шыдыраа школазы». Мергежил кичээлдери. 17.45 — «Миллионнарның ленинчи университеди. «Ийи делегей — ийи политика». 18.15 — Чурук бүрүзүнде — хүн. 18.30 — «Скрипичные миниатюры». Фильм-концерт. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — «Энергетик хүнү». ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрофикация министри П. С. Непорожний дамчыдылгага киржир. 19.30 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Э. Москвитинаның киржилгези-биле камерлиг музыканың концерти. 19.55 — «20-е декабря». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы — «Террор». 21.00 — «Ye». 21.35 — Энергетиктиң хүнүнге музыкалыг дамчыдылга. 22.35 — «Нижегородский Кремль» деп документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 22.45 — 23.05 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Шахтинская радуга». Документалдыг телефильм. 8.35: 9.40 — Ниити биология. 10 класс. Черге амыдыралдың тывылганы. 9.00 — «Человек в потоке информации» Эртем-нептерелдиг фильм. 9.10, 12.40 — Испан дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Сылдыстар. 10.35; 11.40 — Зоология. 7 класс. Репти-лиялар — кургаг черниң чурттакчылары. 11.00 — «Ростовская финифть». Эртем-нептерелдиг фильм. 11.10 — Педагогика эртеми — ог-бүлеге болгаш школага. ССРЭ-ниң ПЭА-зының сессиязының түңнелдеринге. 12.05 — Төөгү. 6 класс. Уот Тайлерниң тура халыышкыны. 12.30 — «Тайна желтого кустаря». Мультфильм. 13.00 — Катап тургузуушкун үезинiң уран чүүл 5-ки дамчыдылга. 13.50 — «Тачанка с юга». Биижиктерлиг уран-чечен фильм. 15.15 — Балет артистериниң концерти. 15.55 — Телемедээлер. 16.00 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер. 18.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Д. Шафран виолончельге ойнаар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Аныяк өөнүүкбиле ажык чугаа» (тыва дылда). Мөзу-шынар кижиндилгезиниң дугайында аныяктарга дамчыдылга. Башкарыкчызы — чогаалчы Л. Б. Чадамба. 18.15 — Телефильм. 19.10 — «Азияның төвү» (тыва дылда). Программада: «Күш-ажылдың сагыпга-чурумун быжыглаар» Улуг-Хем райкүүскомунуң даргазының оралакчызы Т. С. Оюннуң чугаазы: Партияның XIX область конференциязының делегаттары: Телемедээлер. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Сказка о мертвой паревне и семи богатырях». Мультфильм. 20.15 — Улустуң хөгжүм херекселдериниң үннери. Хап ойнаар херекселдер. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Факты минувшего дня». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 22.45 — «Роботтарның оруу-биле». Документалдыг телефильм. 23.15 — 23.45 — Ленинградта опера болгаш балеттиң С. М. Киров аттыг күрүне театрының оркестриниң концерти.

АГААР

Республикага биче булуттаар, хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 39—44, чамдык черлерге 36 градус чедир соор. Хүндүс 33—38, чамдык черлерге 30 градус соор.

Кызылга биче булуттаар. Дүне агаарның температуразы 39—41, хүндүс 35—37 градус соок болур.

КИНО

ДЕКАБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дьявольское оружие» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тайна третьей планеты» 9.15, **«Не ставьте лешему капканы»** 10.35, 13.55, **«Стрелять сгоряча не стоит»** 12.15, 15.35, **«Знахарь»** 17.15, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Вертикаль» 14.30, 16.30, 18.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шел четвертый год войны» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажым № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысаалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи аймдырал болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27 информдиво кылдызының 2-20-60 культура кылдызының 2-23-54 көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2065.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң галазы биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажың № 1: ТС—01656

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 293 (12383) | 1983 чылдың декабрь 23, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 коп

СОҢГУЛДАЛАРГА УТКУШТУР

1984 чылдың март 4-те ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыжынга соңгулдалар болур. Ол — бистиң чүрттүң ишкилел-политиктиг амыдыралывыс улуг болуушкун. Социалистиг демократияны улам хөгжүдүп, калбартырынга, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң, чүрттүң улус депутаттарының бүгү Советтериниң моон соңгаар ажыл-чорудулгазынга ол улуг ужур-дузалыг.

Соңгулда мурнуңу кампаниязы Советтериниң, бүгү-ле күрүне органнарының ажыл-чорудулгазының шыңгыы көрүлдезин болур. Моон мурнунгы соңгулдалар соонда эрткен барык беш чыл дургузунда коммунистиг тургузуушкунга чугула соруглар чедип алдынган. 1981 чылда Коммунистиг партияның XXVI съездизи болган, оон идеялары, шиитпирлери бистиң амыдыралывыстың чарылбас кезээ апарган. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл-ын байырлаанының өөрүшкүлүг хүнүнү кижи бүргүзүнге уттундурбас. СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.). Пленумнарының шиитпирлерин ажылдаарынга чаа идигин берген. Айыттынган соруглары ыяап-ла күүседири дээш бүгү-улусчу демисел чер-ле болганында калбарган.

Эрткен үениң иштинде эвээш эвес чүүлдер кылдынган. Чижээ, ниитилел бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң темпизи эрткен чылдаазы-биле деңнээрге үлгаткан. Оон экономиктиг ажыктыы бедип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өзүп турар. Чонуңу хереглел бараазынарын бүдүрүп үндүрери көвдээн. Аъш-чем программазы чайгылыш чок боттанып турар. Чонуңу боттуг орулгалары улгаткан. Беш чылдың эгезинден бээр миллион-миллион совет кижилер чаа бажыңнарже көжүп кирген. Бистер чедиишкиннеривисти кижиниң утаан-бодал сайгыралындан, эртемниң болгаш культураның хөгжүлдезинден база көрүп турар бис.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон соондагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш демиселдиң харыысалгалыг үечадазында амгы соңгулда кампаниязы калбарып эгелээн. Ол социалистиг улусчу эрге-чагырганың уламна хөгжүрүнүң, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерииң блогун быжыглазарының демдээ-биле эртер ужурлуг. Ол кампания күрүнеңиң болгаш ниитилелдиң херектеринге хамаатыларны улам-на калбаа-биле киириштирерине идиг болуру чигзиниг чок. Ол совет кижилерниң күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин улгаттырарынга, массаларның инициативазын кодүрерине, сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну быжыглазарыга, бүгү чадаларның Советтериниң ат-алдарын бедидерииге, күрүне болгаш ажыл-агый органнарының ажылын сайзырацгайжыдарынга идиглиг болур.

Партия организациялары соңгулда мурнуңу бүгү ажылын совет ниитилелдиң экономиктиг, социал-политиктиг болгаш угаан-бодал хөгжүлдезиниң тодаргай сорулгаларыбиле сырый холбаштырар ужурлуг деп, ам болур соңгулдаларга белеткел болгаш оларны эрттирери-биле холбаштыр партия организацияларының сорулгаларын айыткан СЭКП Төп Комитединиң доктаалынга демдеглээн. Хамыктың мурнунда чедип алган темпиии кошкатпазы, эки чүүлдерни идепкейлиг хөгжүдери чугула бооп турар. Бирги чергенииң сорулгазы — ажылчы чоннарны бо чылдың планнарын чедиишкиннииг күүседириие мобилизастаары болгаш январьның баштайгы хүннериниден эгелээш, деп-дески ажылды хандырары болур. Бүгү-ле курлавырларны ажыглап тургаш, хожудап турар адырларны көдүрери, чамдык коллективтер беш чылдың баштайгы үш чылдарының орелерин төлээри эргежок чугула. Ол кайда-даа ажылдап турар ажылдакчы бүргүзүнден бедик организастыг, сагылгачурумнуг болгаш идепкейлиг болурум иеген турар. Бо талазы-биле үлегер-чижекти коммунистер, бүгү чадаларның Советтериниң депутаттары көргүзер ужурлуг.

Эгелеп турар кампанияның идей-политиктиг уткашынары чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күүзүн күштелдирер талазы-биле СЭКП-ниң үре-түүнелдиг ажыл-чорудулгазын ханызыбиле тайылбырлаарынче утланган турар ужурлуг. Амыдыралдың совет хевирип, чоиуңуң угаан-бодал күжүнүң чечектелиишкинин, чаагай чоруунуң бедип турарын көргүзер эң байлак материалды бистиң амыдыралывыс берип турар. Агитаторларның, лекторларның хүлээлгези болза, ол фактыларның дугайында кижилерге тодаргай чугаалаар, сайзырацгай социализмниң төөгүлүг чедиишкиннерин, социалистиг демократияның ССРЭ Конституциязында быжыглаттынган принциптерин бүгү тала-биле көргүзери болур.

Соңгулдаларга белеткел делегей байдалы америк империализмниң бүрүзүбиле шыңгыы чидиглеигеи үеде эртип турар. Тайбыны камгалаар, ядролуг айыылды чайладыр дээш бо байдалдарда СЭКП, Совет күрүне шиитпирлиг демисежип турар. СЭКП-ни долгандыр совет кижилериниң сырый каттыжыышкыны, тайбыиы камгалаар дээш оларның шиитпирлиг чоруу соңгулда кампаниязының үезинде улам ыцай хандырыиган турары чугула. Империализмниң реаксылыг, чонга удур мөзүзүн идепкейлиг сойгалаары, делегей амыдыралында болуушкунларны аңгы талазы-биле көөрүнге кижизидери, социализмниң чаалап алышкыннарын камгалаар дээш туржурунга белеи чорукка кижизидери чугула.

Соңгулда кампаниязының чугула сорулгаларының бирээзи болза, эрге-чагырганың дээди органынче ылап-ла ат-алдарлыг, чонуңу ёзулуг төлээлерин дешидери болур. Маңаа чүгле күш-ажылчы ажыл-чорудулгазының көргүзүглерин авес, кандидаттарның арга-мергежилдерин база бүгү талабиле барымдаалап, өөренип көөр херек. Депутат хүлээлгезин төлептиг күүседип шыдаар бе? Аңаа чугула ажыл-херекчи болгаш политиктиг шынарлар ында бар бе? Ажылчы чоннар оиу хүндүлеп турар бе? Депутатка кандидаттарның политиктиг билиии, культуразының деңнелии, улус-биле ажылдап билирии, а ол шыкаш принципиалдыы, четпестерге эптеш чогу, созуубиле ажыл-херээниц чаңгыс аайы дээи шыкаш шынарларын, күш-ажылчы коллективтериниң саналын база калбаа-биле өөренип көөр херек.

Моон мурнунда турганы шыкаш, депутаттарга кандидаттарның составынга ажылчыннарның болгаш колхозчуларның колдап турар байдалын хевээр арттырарынче, а ол шыкаш өскедаа социал болүктериии болгаш профессияларның ажыл-ишчилерин, херээженнерии, аныяктарны, хоочуиарны, ортумак звеноңуг техниктиг интеллигенциязын, хандырылга ажылдакчыларын болур-чогууру-биле төлээледиринче кичээнгейии СЭКП ТК утландырган. Эвилелдешкен болгаш автономиуг республикаларның, областарның үндезиии национал кижилери-биле чергелештир, ында чурттап турар өскө-даа националдарның төлээлекчилерии депутаттар кылдыр соңгуттурары чугула.

Соңгулдаларга белеткел — парторганизация бүрүзүнүң бышкан чоруунуң шыңгыы шылгалдазы-дыр. Соңгулда мурнунуң хемчегларииге соңгукчуларның идепкейлиг, соиуургалдыг киржилгезиң хандырары, агитацияның болгаш пропагандаиың яизы-бүрү хевирлерии база методтарын калбаа-биле ажыглаары эргежок чугула. Күрүне органнарының ажылын, соңгукчуларның чагыларының күүселдезин соңгулда мурнунуң хуралдарында шүгүмчүлелчи ёзу-биле үнелеп көөрүнге, бергелерии болгаш четпестерни илередиринге бүгү байдалдарны тургузарының эргежок чугулазын СЭКП ТК айыткан. Эреңгейлээр, ёзу барымдаалаар чоруктарның фактыларына эптежип болбас. Соңгулдалар-биле холбаштыр хамаатылеринең киирген саналдарын болгаш шүгүмчүледиг сүмелерии киләэнгейлиг көөр, ажылишчи болгаш ажыктыг бүгү саналдарны боттандырар херек.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар — социалистиг демократияның тиилелгезиниң- чаа черечизидир. СЭКП-ни долгандыр сырый каттышкан совет улус соңгулдаларыи күш-ажылга чедиишкиннер-биле уткуур.

(«Правда» солуиинуи мурнуку чүүлү).

1984 чылдың март 4 — ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар хүнү

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНГА РСФСР-ДЕН ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ДЕПШИДИЛГЕЗИ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле соңгулда комиссиязының составынга РСФСР-ден төлээлекчилер депшидилгези декабрь 21-де уламчылаан.

Буряииың Опера болгаш балеттиң академиктиг театрының коллективи комиссияның составынга бодувүң төлээлекчизин кылдыр РСФСР-ниң улустуң артизи О. Ш. Короткована адаан.

«Стекловолокно» бүдүрүлге каттыжышкыныкның аргыкчызы, партия кежигүнү эвес Р. Г. Клюшкина база комиссияга депшиттирген. Ындыг шиитпирни Владимир областың Гусь-Хрустальный хоорайында ук бүдүрүлгениң коллективи хүлээп алган.

Армияга, ужар түүлге болгаш флотка дузалаар Бүгү-эвилел эки тура ниитилелиниң Төп Комитединиң президиумунуң хуралынга комиссияның составынга ССРЭ-ниң ДОСААФ ТК-зының даргазы, Совет Эвилелиниң Маадыры, флот адмиралы Г. М. Егоров депшиттирген.

Машина тудуушкун болгаш прибор тудуушкун ажылчыннарының профессионал эвилелиинден соңгулда комиссияның составынга ук профэвилелиниң ТК-зының даргазы А. Я. Рыбаков депшиттирген.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Цитология болгаш генетика институдуиуң улуг эртем ажылдакчызы, партия кежигүнү эвес Е. С. Беляева база комиссияның составынга депшиттирген. Ол дугайында шиитпирни институт коллективиниң хуралынга хүлээп алган.

Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиинден соңгулда комиссиязынга ВЛКСМ ТК-ның секретары Л. И. Швецова депшиттирген.

С. Орджоникидзе аттыг Уралмашзаводтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниң хуралы болуп эртмен. Хуралга чыылганнар кады ажылдап турар эки — демир чоидурар токарь ажылчын партия кежигүнү эвес А. М. Царегородцевти соңгулда комиссиязының составынга депшиттирген.

(СЭТА).

ТӨЛЕПТИГЛЕРНИ АДААН

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазыбиле Красноярскиниң № 16 соңгулда округунуң соңгулда комиссиязының составынга төлээлекчилер депшидилгези бистиң республикада эгелээн.

«Тыва тудуг» трестиң № 81 тудуг эргелелиниң кызыл-булуңунга ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар болгаш албан-хаакчылар чыглып келгеннер, олар соңгулда комиссиязының составынга боттарының төлээлекчизин дешидерии ол. Ук тудуг эргелелиниң дашчызы В. М. Кашпык-оол соңгулда комиссиязының составынга чаңгыс бригадага барык сес хире чыл кады ажылдап турар эжи В. Л. Широковту депшидерии санаидаан. Ол аңаа бедик мергежилдиг ажылчын, ак сеткилдиг болгаш сагылга-чурумнуг кижи деп үнеледи берген. В. Л. Широков хөй-ннити ажылга база идепкейлиг кижи. Ол профком кежигүнү. В. Л. Широковтуң кандидатуразын план килдизииниң начальииги А. С. Юртаева, кадрлар килдизииниң инспектору Л. И. Бушуева, дашчылар бригадазының бригадири Т. Т. Оюн деткээнер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Красноярскиниң № 16 соңгулда округунуң соңгулда комиссиязының составынга В. Л. Широковту депшидер деп шиитпир чаңгыс үн-биле хүлээп алдынган.

Бин-Хем районда «Саян» совхозтуң ажылчыннарының, специалистериниң болгаш албан-хаакчыларының хуралынга совхозтуң сүт-бараан фермазының мал эмчизи М. О. Байкараның саналын ёлаташр Красноярскиниң № 16 соңгулда округунуң соңгулда комиссиязының составынга саанчы Л. К. Чапыйның кандидатуразын депшидерии чугаалашкан. Комсомолчу ыяк фермага ажылдаары-биле школа дооскан соонда, үш чыл мурнунда келген. Бо үениң дургузунда ол коллективке ат-алдарлыг, эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алган. Л. К. Чапый планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин доктаамал ажыр күүседип, ёлбек сүттү саап ап келген. Аныяк саанчы совхозтуң комсомол организациязының амыдыралынга база идепкейлиг киржип келген. Ук кандидатураны хөй чыл стажтыг саанчы, коммунист Г. М. Фесенко изии-биле деткээн.

Соңгулда комиссиязының составынга автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктарның ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң ажылдакчылары хуралынга чыылгаш, төлээлекчи кылдыр ук обкомнуң дергазы Д. С. Оюнну депшидер деп шиитпирни хүлээп алган. Ону коллектив кежигүннери бүрүи деткээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Красноярскиниң № 16 соңгулда округунуң соңгулда комиссиязының составынга төлээлекчилер депшидилгези оон-биле доозулган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Тыва АССР-ден төлээлекчилер депшидилгези база эгелээн.

Профессионалдар Эвилелдерииің Тыва область организациязындан профобүлөвүлел даргазы Ш. П. Куулар, «Тыва даг-дүгү» комбинатның арыглал фабриказының коллективиниден үүрмектеп сорттаар комплекстиң дерилгелер машиназы Р. Б. Куулар, партияның Тыва область организациязындан СЭКП обкомунуң партнйжи организастыг ажыл килдизииниң эргелекчизи В. М. Евтешин. Бүгү-эвилелдиң Аныяктарның Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Мөңгүн-Тайга район организациязыдан ВЛКСМ Мөңгүн-Тайга райкомунуң бирги секретары Х. Д. Демдек соңгулда комиссиязының составынга депшиттирген.

Бии-Хемниң чоиуң амыдырал хандырылга бүдүрүлва база комиссияның составынга депшиттирген. Ол дугайында шиитпирни институт коллективиниң хуралынга хүлээп алган.

Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиинден соңгулда комиссиязынга ВЛКСМ ТК-ның секретары Л. И. Швецова депшиттирген.

С. Орджоникидзе аттыг Уралмашзаводтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниң хуралы болуп эртмен. Хуралга чыылганнар кады ажылдап турар эжи — демир чоидурар токарь ажылчын партия кежигүнү эвес А. М. Царегородцевти соңгулда комиссиязының составынга депшиттирген.

(СЭТА).

МУҢ ТОННА ЭЪТ

Бригада керээзи — боттаныышкында

«Көк-Тей» совхозтуң хаван комплекизи чыл планын октябрь 1-де күүседипкен. Коллектив күрүнеге 600 тонна хаван эъдин саткан. Оон соондагы ийи айларда бо сан 949 тонна четкен. А сөөлгү айда 51 тоннаны немей бүдүрер хүлээлге алдынган.

Бо чедиишкиннии комплекстиң кол зоотехниги Н. И. Кривенко мынчаар тайылбырлады:

— Хаван ажаап өстүрер ажыл чиик эвес. Кажааларже чамдык улус чагдаарындан безин чалданыр боор. А бистиң хоочун ажылчыннарывыс — Д. М. Шульмина, А. Я. Кузьмина, К. П. Воронина хүндүлүг дыштанылгаже үнзе-даа, төрээн коллективинде ам-даа ажылдавышаан. Олар аныяктарга мергежилиниң чажыттарын дамчыдып берип турар. Бо чылгы күш-ажылчы тиилелге коллективте кижизидилге ажылын экижиктеиниң түүнелинде чедип алдынган. Күш-ажылдың сагылга-чурумү, мурнунда чылдарга бодаарга, экижээн.

Зоотехниктиң бо чугаазын бадыткаары-биле дараазында деңнелгени кылып көрээлиңер. Бир эвес эмир чылын күрүнеге 500 тонна эът садар планны 47 тонна ажыр күүседкен болза, бо чылын оон ийи катап хөй эът дужааттынган. Үстүнде адаанывыс хоочуннар 2 айдан 4 ай чедир бичии хаван оолдарын ажаап турарлар. Оларның деңзиин хүнде 350 грамм немежип турар. Планда көрүнгенинден 50 грамм ажыг болуп турары ол.

Хаван оолдары ажаарынга В. В. Мурашко база мергежээн.

Продукцияның эки сорттуг болурунга Семизей Куулар биле Мария Иониианың үлүг улуг. Малдың уксаазын экижидер талазыбиле хөй ажылдарны кылып турар ажылчыннарны совхозтуң директциязы, партия болгаш профэвилел комитеттери каш удаа шаңнап келген.

8 муң ажыг хаван оолдарын өстүрүп турар үжен ажыг операторларның кызымак ажылының түүнелинде, социалистиг хүлээлге ийи ай эрте күүселтинген. Ажыл белен эвес. Хүнде үш удаа чемгерери, суггарары, хаван оолдары турар клеткаларны аштаары дээш ажылчыннар хөй ажылдарны кылып турар. Кол-ла чүве — хаван бүрүзү эки чемненген турарын хайгаараары. Ажылдарның колдуу механизастаттынган. Бир кижи хары угда 400 ажыг хаван оолдарын чемгерери берге. Ынчангаш комплексте үш тускайжыткан — ажаар, суггарар, чемгерер бригадаларны тургускан. Оларның шуптузу бригада керээзи-биле ажылдап турар. Чаа арга ажылдаарынга таарымчалыг-даа, ажыктыг-даа болган.

Бригадаларның составын улустуң күзели-биле үзе тургускан. Кым кымныңбиле кады ажылдаксап турарын баштай тодарадып алган соонда, үш аңгы коллектив тыптып келген.

Ажы-чаң, соиуургал аайы-биле таарыжыр кижилерден тургустунган коллективте мораль-психологтуг байдал чогумчалыг болур. Бригада кежигүннериниң хөй кезии чаңгыс кудумчуда азы чаңгыс бажында чурттап турар. Эттигде күштүг, эштигде деминг деп үлегер чугаа кончуг илын. Найыралдыг коллективте ажыл-иш хайныышкыныыг болур ужурлуг-даа.

Бригада керээзи-биле ажылдап эгелээнден бээр, ажылчыннарның харыысалгазы бедээн. Бир эвес корум-чурум үрээшкини дээш колдуунда администрация хемчег ап турган болза, ам хамык айтырыгны коллективив шиитпирлээр. Эвээш шалыңныг ажылче шилчидерин, шаңнал акшаның каш хуузун казыырын, ажылдан үндүрер-үндүрбезин бригада төвүлелинге көөр. Бо чылын күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдып турарларның саны кажангызындан-даа эвээжээн.

Чаа арга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериигe улуг салдарлыг. Корум-чурум үрээн кижиии эде кижизидериичe угланган хөй ажылдар база чоруттуиуп турар. Чижээ, бир айда ажыл шагы үскен кижиге хемчегни онааган соонда, дараазында ол кызып ажылдаар болза, шаңнал акшазынче немелдени берипдаа болур. Деткимче алган кижи улам кызып ажылдаар дээрзи билдингир. Ынчангаш мурнакчыларның саны хүннүң-не немежип турары ында. Хемчегниң болгаш шаңналдың кижизидикчи утказы база ол.

Ажылчыннарның мергежилиң бедидер херекке дагдыныла ажылындан аңгыда, зооветеринарлыг өөредилге ажыктыг. Бо чылын операторлар класс бедидерииге зачёттуу дужаарлар. Ону үш чылдан хөй ажыл стажтыг, эң эки көргүзүглерни чедип ап турар ажылчыннарга тыпсыр. Будүрүлге технологиязынга хамаарышкан кичээлдерии сес чыл зоотехниктеп ажылдаан Н. И. Кривенко эрттирип турар.

Комплекстиң специалистери бо чылдыындан безин бедик көргүзүглерни чедип ап болур аргалар бар деп санап турар. Борта чүү шаптык болуп турарыл ынчаш? Бир дугаарында-ла, комбикорм чедишпес. Малдың ортумак деңзизи 120-140 килограмм болур ужурлуг. Амгы үеде бо сан чүгле 120-ге чедип турар. Кызылдың дээрбе комбинады бичии хаван оолдарынга тускай чем белеткевейн турар. Оон түүнелинде чаш хаваннар ижин аарыыдан хорап турар.

Бир кол чылдагаан — материал-техниктиг баазаның байдалы. Клеткалар тар. Чамдыкта ыпаар 25 хаванны-даа тыыштар. Бо айтырыгны шиитпирлеп турар «Тыва көдээ тудут» трестиң № 62 көжүп чоруур механизастаттынган колонназы 9-ку корпусту ажыглалга киирер. Ам чүгле тудупуң иштики ажылдары арткан. Борта 1200 баш хаван кирер.

Г. КУДРЯВЦЕВА.

ЧУРУКТА: хаван комплекизиниң мурнакчы ажылчыннары (оң талада соода-гай талаже) В. Шурышева, З. М. Терских, З. И. Авдеева, Е. А. Мишакова.

В. ШАЙФУЛИННИҢ фотозу.

Куш-ажылчы медээлер

ЧЫЛДЫЫ КҮҮСЕТТИНГЕН

Тожу районуң ыяш ажыл-агыйының коллективи он бирги беш чылдың өзек чылын эки көргүзүглериг доозуп турар. Ында ыяш дилдирер цех чылда 3400 кубометр илаииыг турган, он бир айларда 3487 кубометрин дилдиргеш 1984 чылдың үлүүче бир ай бурунгаар кирген.

Цехте комсомолчу-аныяктарның Виктор Сатка удуртқан бригадазы чыл планын 11 айларда 105 хуу күүсеткеш, социалистиг чарыштыы баштап турар.

Ында Александр Дамдын-оол, Владимир Ооржак, Александр Донгак болгаш өскелерниң-даа киирген үлүг-хуузу бар.

Кезип белеткээн ыяшты соөртүрүнүң планы база 100 хуу күүсеттинген. Чолаачылар Валерий Самбукай, Владимир Владимиров үн нормазын ажыр күүседип, эки ажылдааннар.

Комсомолчу-аныяктар бригадазының чедиишкини оларда күш-ажылдың сагылга-чурумү экижээнинден хамаарылгалыг болуп турар. Ажыл шагы үзер, чүрүм үрээр, ажылдан үнер-кирер чорук барык чок.

К. НАТПИН-ООЛ.

ФЕРМАНЫҢ ИШЧИЛЕРИ

«Ак-Туруг» совхозтуң Чаш-Тал сүт-бараан фермазы үшкү чылдың планныг онаалдазын хуусаа бетинде күүсеткен мурнакчы коллективтериниң бирээзи. Ферма планнан ажыр сүт дужаарын уламчылап турар.

Хоочун саанчы Татьяна Моңгуш бодунга быжыглаан инектеринден хөй сүттү саап, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Аныяк саанчы Анчымаа Ховалыгның көргүзүү база эки. Улуг кадарчы, коммуиист Мыйтың-оол Олчаймай баштаан кадарчылар боттарынга ондашкан ажылынга харыысалганы бедидип, инектериң ажаалда, чемгерилгезии, кададын экижиктеиниер.

Ферма эргелекчизи Бичелек Шаравин, учётчик Анчымаа Дамчай олар инектериң кадынга контрольду тургузуп, сагылга-чурумну тудуп, организакчы чоруун көргүзүп турарлар.

Чимит-оол Сундуйның дормоцехте звенозу хүн норазын үргүлчү ажыр күүседип келген. Фермада инектер ооллап эгелээн, 31 баш чаш бызааның ажаалдазы эки, онча-менди доругуп турар.

Кыштаглаашкын фермада организастыг эртип турар.

С. СОТНАМ.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Республиканың Амыдырал хандырылга министерствозунуң «Тыва обувьбыт» бүдүрүлге каттыжышкынны он бирги беш чылдың үшкү чылының планын хуусаадан эрте күүседипкен.

Бүдүрүлге 346,7 рубльдиң продукциязын бүдүрер планыг турган. Ону херек кырында декабрь 12-ге чедир күүсеткен. Чыл төнүүзүнге чедир планнан дашкаар он бир муң рубльдиң продукциязын бүдүрерии көрдүнген.

Б. П. Шатохин, М. Х. Ондар, Г. И. Кузьмин, Д. Г. Хасанович болгаш өскө-даа мастерлер социалистиг чарышка эки көргүзүглерлиг болуп, план күүселдезинге төлептиг үлүүн киирген.

АҢЧЫЛАРНЫҢ ОЛЧАЗЫ

«Тоора-Хем» совхозтуң аңчылары бо аңнаыр сезонунда планнан ажыр 58 киш кежин дужааган. Аңчылар муң ажыг диңиң олчалыг зэп чаныш келгеннер. Хоочун аңчы К-Д. Бараан, аныяк аңчы В. Бараан аңчылар ортузунда социалистиг чарыштың тиилекчизи болганнар **А. НУГУУРАК.**

Национально-краеведческий отдел

РЕВОЛЮСЧУ. ДАЙЫНЧЫ, КҮШ – АЖЫЛЧЫ АЛДАР

1983 ч. декабрь № 12

ДӨРТЕН ЧЫЛ ЭРТСЕ-ДАА...

«Шыннын» редакциязын дамчыштыр солуннуң номчукчулары-биле 40 чыл мурнунда болган болуушкунну өөрүшкү-биле үлежикседим.

1943 чылдың ноябрь. II Украин фронт, 48-ки гвардейжи адыгжы дивизия. Соөлзүреди оны Суворов, Кутузов, Кызыл Тук орденмерлиг деп адаар апаргаш. Дивизия Кировоград областтың Петров районунда Искровка суур чоогунда Ингульц хеминиң солагай талакы эриинге дайзын-биле кадыг-дошкун тулчуушкуннарны чорудуп турган. Ынчан адыгжы батальон командири турдум. Ноябрьниң 8-тен 9-че дүне полк командири гвардия майору Симонов бисти — кезектер, салбырлар командирлерин чыгташ, түс-түс дайынчы дужаал берди. Эөлчеглиг тулчуушкун планы-биле таныжылга соонда, штаб начальниги Гаврилов тылдан келген посылкалар үледи. Бистиң батальонга чеди посылка онаашты. Өөрүнчүт чүүгүвүс-биле чер казанаавыска келдивис.

Тылда арткан чоок кижилеривистиң эш-өөрүнүң кандыг байдалда туразын кончуг эки билир бис. Посылкаларны чазыптывыс: чылыг уктар, хол хаптары, моюн-долгаарлар, далгандан быжырган чем, тавкпы, конфеталар, чагаа бижинир арыг саазыннар, карандаштар... дээш чүү чок дээр. Дайын үезин хензиг када уттуп, төрээн бажыңнарывыс, чоок кижилеривис сактып, чазып каан посылкалардан көөп турар, кара чажывыстан таныырывыс, чаагай чытка таалап, посылкада келген чүвелер аттарын колдады айтып бижээн билеттер чогаадып, амгы лотерея биледи ойнадыры ышкаш, оюн организастаан каапткывыс. Чамдык улус хол курут-даа үнгүлээн, ынчалза-даа хензиг-даа үндараваан. Меңээ өшкү чөөгүнден аргаан чеңи-чок таварышты. Өөрээнимни чүге деңнээр! «Комбатка ёзулуг тааржыр хен таварышкан-дыр» — дижип, дайынчылар өөрүшкүм үлежип турдулар. Гимнастёркам уштуп каапкаш, хоюг, чылыг чеңи-чокту кеде каапткам. Бир-ле черде саазын шылырт диди, тып алдым, чыпшыр илип каан чагаа болду: *«Эргим совет дайынчылар! Төрээн чурттуң дидим камгалакчылары! Бир эвес бо посылка силерге чеде бээр болза, хуваагеп күүсеткеним ол болур. Аңаа өөрүүр мен. Фашистиг идеяларны чурттан үндүр сывырыкчыларга чүүүн-биле дузалап шыдаптар болдур мен, тиилелеглиг өндүр хүнге чедир совет дайынчыларга дузалажыр мен. Оон бир аргазы бо — посылкалар, чагаалар. Посылканы алдывыс деп каш сөстен менче чорудуп көрүнер. Е. Я. Юневич. Тыва Арат Республика, Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 57 дугаарлыг бажың».*

Юневичиге дораан харыы чорудуп шыдавадывыс. Даартазында батальон тулчуушкунче шаап кирген. Каш хондур соксаш дивээн тулчуушкунга аар балыглаттым. Хөй хан төгүлгеш, медерел чок чыткан кижини тыпкаш, госпитальга аппарып каан болгаш. Верхнеднепровскиниң, Пятихатканың, Харьковтуң, Казаньның болгаш Свердловскиниң госпитальдарынга амы-тын дээш демисел үргүлчүлээн. 1944 чылдың январьда меңээ «капитал септелге» эгелээн.

Орунга ковайып олурыптар апаргаш, сагыжымдан үнмейн чораан Е. Я. Юневичиже чагаа бижидим. Өгбүлем, чоок кижилерим дугайында чүү-даа билбес турдум. «Эргим Е. Я. Юневич! Посылкаларыңар дээш совет дайынчыларының мурнундан өөрүп четтирдим, мегейдим. Бир эвес менден улуг бооп, 50 хире харлыг болзуңарза. Силерниң чөпшээрелиңер ёзугаар ийиги нем, а бир эвес үе-чергем болзунараа — дуңмам кылдыр санаайн. Силерни — совет хераажен-патриоттуң аңы-дуңма ёзугу-биле дыңзыг куспаннадым. Төрээн чуртунга бердиниң-биниң ирес-дидим чоруун кылдынар — дайынчыларның хейаъдын, сеткил-хөөнүн көдүрдүңер. Силерниң мурнуңарга улуг өөрлиг бооп артым» —деп бижээш, адресим айтып кагдым.

Чагаам соонда 3—4 ай арткенде, госпитальга хөлчок улут посылка келди. Ол база-ла Евдокия Яковлевнадан болду. Аар балыглаткан офицерлер палатазы посылканы часты: думчук аржыылдары, «Казбек» деп папиростар, «Дюшес» дээр таакпы, саазын, карандаш, чем дээш чок-ла чүүл чок. Чагаа база бар. Евдокия Яковлевна үш оолдуң иезин, оларның ийиги фронтуда. Совет солдаттарже ол он ажыг посылка чоруткан болду. Дүрген сегип ап, кан кадык болуруң күзээш, эжи Е. Фунтикованың адресин база берген. Ол база дайынчыларже посылка, чагаалар чорудуп турар деп дыңнаткан.

Госпитальдан үнгеш, 1944 чылдың ноябрьдан эгелеп Брянскиге партия ажылынга ажылдап келгеш, 1980 чылда пенсияже үнаам. Ынчалза-даа Найырал болгаш культура харылзаалар-ының совет ниитилелдер Эвилелиниң төвүлелиниң Брянск хоорай салбырының даргазы бооп ажылдап тур мен.

Евдокия Юневич, Екатерина Фунтикова (амгы фамилиязы Кокатеева) ышкаш чүс-чүс совет херааженнер-патриоттар ол бүгүнү дужаал, албадал-биле эвес, а боттарының хамаатты хүлээлгези кылдыр санап, боттарының ие сеткил-чүрээнден. Төрээн чуртка ышаккышылыңдан, тайбың, аас-кежик дээш бурунгаар чүткүлден кылып турган.

Евдокия Яковлевнаның боду-биле ужуражып чугаалажыр (күзел турза-даа) хамаан чок чоруун безин көрбээн мен. Ынчалза-даа совет иениң, патриоттуң овур-хевири мынчага мээң карактарымда эргим көстүп чоруур.

В. БУИВОЛОВ.
Брянск хоорай.

АРМИЯНЫҢ БОЛГАШ ФЛОТТУҢ ДАЙЫНЧЫ ӨӨРЕДИЛГЕЗИНДЕН

ОРТАА АЗИЯНЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Капитан А. Голубев командылаан адыгжы рота дайынчы болгаш политиктиг белеткел талазы-биле түңнел хынаалдага Н. полкта эки роталарның бирээзи деп мактаткан. Ротаның интернационалчы кежигүннери өөредилгеже болгаш социалистиг чарышче организастыг хаара туттуңган. Дайынчы бүрүзү холушкак мергежилдиг. Ол чорук дайынчы өөредилгениң чаа-чаа бедиктерни чедип алырынга дузалыг. Чаа чылга турасказаткан тактиктиг кичээлге адыгжылар билдиглиг, этелекчи, кызымак болгаш шыдамык чоруун база катап көргүскен. Аңаа ылангыя ефрейтор Р. Жидулис бедик мергежилдии дээш мактаткан.

М. СИДЕЛЬНИКОВ.

КЫЗЫЛ ТУКТУГ СОҢГУ ФЛОТ. Капитан-лейтенант О. Панов командылаан трал-биле мина тудуп узуткаар «Всеволод Вишневский» судноңуң экипажы океанче ырак зжиндиргер үезинде дайынчы өөредилгениң бүгү программазын тергиин эки күүсеткен. Корабльдиң далайжылары чаа өөредилге чылында күжүн, билинн үндүрүп тургаш, курс болгаш трал сорулгаларын «тергиин» демдекке күүсединн аазап турарлар. Улут лейтенантылар А. Кулибаба биле С. Червинский корабльдиң далайжыларының ортузунда калбаргаң социалистиг чарыштың · тиилекчилери болуп турар.

А. КЕҢГ.
капитан-лейтенант.

ЫРАККЫ ЧӨӨН ЧУКТУҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Капитан И. Бурганова удуртқан ракетчи батарея «удурланыкчының» баштайгы атаказынга удур күштүг согуг бөөр даалга алган. Прапорщик А. Дзюбконуң болуу кыска үеде удур халдаашкынга ыяк белеткеникен. Ол дээрге батареяның мелир «тулчуушкунга» чеднишкинниг болурунуң херечизи.

В. АСТАШЕВ.
шайор.

ПРИКАРПАТЬЕНИҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Подполковник Н. Лобашов командылаан автомобильчилер батальонунуң дайынчылары дайынчы техниканың болгаш кывар-чаар материалдарның камналгазы дээш чарышка доктаамал тиилекчи болуп келген.

Дайынчыларның өөренириинге, чурттаарынга болгаш ажылдаарынга бүгү-ле таварымчалыг байдал батальонда тургустунган. Кывар-чаар материал чарыгдалының хыналдазы шыңгыраан. Каминалга болгаш хумагалал дээш демиселге дайынчылар базым бүрүзүнде белен.

Н. ЗЕНОВ.
подполковник.

БЕЛОРУССИЯ Н Ы Н КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Өөредилге шөлүнге болгулаан даштаашкынларның чаңгызы соксай берген. Совет Эвилелиниң Маадыры улуг сержант А. Рораттың адын даңзызында мөңге арттырган танкистер ротазы чыскаалыпкан. Өөредилгеге шылгараанарга начальник байыр чедирген. Ол бир дугаарында взвод командири лейтенант А. Харитоновтуң фамилиязын адаан.

Харитонов Маадыр А. Рораттың оглуңуң оглу. Александр Харитонов Ульяновскиниң В. И. Ленин аттыг гвардейжи дваждың танк командылал училищезин доосказ. Маадыр кырган-ачазының ады даңзызында мөңге киргеи ротаның взводуң командылай берген. Чыл эрткенде лейтенант Харитонов взводту тергиин атка чедирген.

Н. ШЕВЧЕНКО.
подполковник.
«Красная звезда» солундан.

СОЛДАТ АЛДАР ОРДЕНИ

1943 чылдың ноябрь 8-те ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу Алдар орденниң I, II, III чергезин тургузарының дугайында Чарлыг үндүрген.

Он хонук эртпенде. Алдар орденниг III чергезинбиле Чепсектиг Күштерде бир-де дугаарында 140-ги адыгжы полктуң сапёру сержант Г. А. Исраелян эрес-дидим чоруу дээш шаңнаткан.

Армян улустуң оглу, Георгий Аванесович Исраелян дайзын-биле сегиржип алымшуынның баштайгы хүнүнден эгелеп Прибалтикага, Ленинградка, Соңгу-Барыын фронтуга болгаш еске-даа чөрлерге дидим тулчуп келген. Кызыл Сылдыс орден-биле болгаш «Дайынчы ачы-хавылазы дээш» деп медаль-биле база шаңнаткан. Дайзыминың камгалалының мурнуку шугумун чаза таварып эртип турар үеде, машиназын үредилдир аттырган, долгандыр бүзээдеткен экипажы-биле кады ол ыол күш келгиже дидим тулушкаш, боду чээрби фашисти узуткаан.

Георгий Исраеляи дайынның бүгү чылдарын эрткеш, Алдар орденниң үш чергезинииң үжелдирзи-биле шаңнаткан.

АДА-ЧУРТТУҢ УЛУГ ДАЙЫНЫНЫҢ ЧЫЛДАРЫНДА 980 МУҢ БИЖИ АЛДАР ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ ШАҢНАТКАН.

Орденниң төөгүзүнде мындыг кайгамчык факт база турган: улут дээн салбырының бүгү будун составы шаңнаткан. 1945 чылдың январь 14-те 215-ки гвардейжи полктуң 1-ги батальону Висла хем ындынга быжыглаган дайзынның камгалалын чаза таварган. Ол чүрекиир болгаш чүткүлдүг согуг-биле дивизияның бүгү кезектеринге болгаш салбырларынга бурумгаарлаар арганы бергеии дээш 1-ги батальонуң аңаа дайынчы болгаш сержант составы шупту Алдар орден-биле шаңнаткан.

Баштайгы шаңналдар соонда, ай безин эртпээнде, чамдык совет дайынчылар Алдар орденниң II чергезибиле шаңнады бергеннер. Ол дээрге Проин хем эриктеринге турган Барыын фронтуга болган. 1943 чылдың ноябрь 28-тиң дүнезинде 665-ки аңгы сапёр батальонуның сапёр-хайгыылчыларының үш бөлүү удурланыкчының хөй кат демир удазыныңг мооңдактарынга эртер алды черии кылгаш, оортан роталарны билдиртпейн эрттирип алган. Адыгжы батальон дайзының кырынга хөме дүшкеш, мурнуку оңгуларын ша-даа чедирбейн эжелепкен. Бирги батальоннуң соон дарый өскелери шуужупкан. Кричевскийниг 358-ки адыгжы дивизиязының кезектеринге шаап халдаар орукту сапёрлар шак ынчаар ажыдып берген. Сапёрларның ийнаи, аңаа дайынчылар С. И. Баранов биле А. Г. Власов оон мурнунда Алдар орденниң III чергези-биле шаңнаткан турган болза, бо удаада оон II чергези-биле шаңнатканнар. Ол ийи даңгаш, «Манап аар мен!» деп катап-катап сымыранып чораан хоюг үнү кулаамда дыңналбышаан. Баштайгы чылда оон улай-улай кээп турган чагаалары шериг амыдыралдың бергелеринден мени үшта тыртып, чалгынналдырып турдулар. Чыл ажып, ийи чыл чедип чор бис. Олег, чагаалар чоорту эвээжеп, ужур бодаан хире каш-ла сөстер катаптаттынып турза-турза, ам шуут олар безин чок—деп, Буян чугаазын мунгаргай доосказ, катап-ла көрүжүн ужукдыы көзүлбес океан делгеминче дестире берди.

Эштиң кандыг «аарыган» чыргадап чоруурун ам-на билдим... Танырывыс мотор даажы. Бажында фуражказын хат үшта шааптаргадаа тоовайн. Буян почта дажыыр вертолётче далажыпты. «Моигушка чагаа чок!» — дээрге, ол ыыт чок элейтип чорутказ, тамбурже кире берди. Буянның эш-өөрү, далайжылар — бистер, оон катыы-хөглүг, омак чаңын база катап кажан көөр ирги бис. Белекмаа?!

О. ОНДАР.
Сахалин область.

Чаңгыс чер чурттуувус

ДАЛАЙЖЫНЫ ХОМУДАТПА

Телеграф чагызы дег, шимчеш-даа дивейн, океанның чалгызын палубадан карак албайн кайгап турган кижиниң артындан көөп-тир мен. Чанында кижи келгении-даа эскерер хире эвес боорга, кеденгирлеп келгеш, айтыр салаларым-биле ийи быктынче шивегейлей каапкаптып. Меңнеп, белиңизээр түржүк, ыыт-дааш-даа чок, меңче хөөн чок эргилип келди. Кайгал каалым. Шеригже чаңгыс хүн кедиртпкеп эжим Буян ындыг эвес кижи болгай.

Суглуг салба хөөрээр, эш-өөрүгрем, оюн-баштактыт, кандыг-даа кижиниң бодумче хаара туда баар, төрүмелиинден дөспес чаңныг, бистиң далайжылар аразынга «Ховар» деп шола алган, эргим эжимис чүве. Кижиниң чедер-четпес аажы-чаңын арнынга чугаалаар, анчыг артык чаң чок — эки эжимис кижи.

Сөөлгү үеде оон ол ажыл хөглүг чаңы ескерилгеп. Ыыды читкеп, часкаанзыргай, ужуру тывылбас, чиктии сүргей апарган. Ам көөрүмге, база-ла, бүргет чаңы-ле. Сагыжым ирги бе, доскуг кара карактарының үзүн кирбиктери шыгый берген ышкаш болчук.

Эптиг үе ажыглап, эштен чугаа эреп, каш айтырыг салгыладым. Мээң сеткиимни ол билип кагды.

— Аарып-аржаан чүве-даа чок, кадыкшылым каң дег хевээр, эш—дээш, ол чугаалап эгеледи. — Белекмаа-биле эге класстан эгелеп чаңгыс партага кожа олуруп, ортумак школаны база кады доостувус. Бичиимнеден-ле башкы болур күзелдиг чорду. Деткип чордум. Күзели-биле педагогика институдуиче өөренип кирдим. А мен чолаачы деп мергежилди шилип ап, курс доосказ, төрээн совхозумга аажылдай бердим. Аравыс ырак-даа бол, чагаа-биле харылзажып, найыралывыс кошкатпаан бис. Оон дыштанылгалары — бистиң байырлалывыс турду.

Шеригже келдириишкин бижик алган хүнүмде, бүдүү билгеп дег. Белекмаам шөлээ дилеп алгаш, хал чаңып көөп-тир. Өскен төрээн Хемчик хемнээс эриин дургаар күскү чылыг шак ол кежээ, сагыш-сеткилиивис ажыттчып, үр-ле хөөрежип кылашташтывыс. Эктимге чоденип алгаш, «Манап аар мен!» деп катап-катап сымыранып чораан хоюг үнү кулаамда дыңналбышаан. Баштайгы чылда оон улай-улай көөп турган чагаалары шериг амыдыралдың бергелеринден мени үшта тыртып, чалгынналдырып турдулар. Чыл ажып, ийи чыл чедип чор бис. Олег, чагаалар чоорту эвээжеп, ужур бодаан хире каш-ла сөстер катаптаттынып турза-турза, ам шуут олар безин чок—деп, Буян чугаазын мунгаргай доосказ, катап-ла көрүжүн ужукдыы көзүлбес океан делгеминче дестире берди.

Эштиң кандыг «аарыган» чыргадап чоруурун ам-на билдим... Танырывыс мотор даажы. Бажында фуражказын хат үшта шааптаргадаа тоовайн. Буян почта дажыыр вертолётче далажыпты. «Моигушка чагаа чок!» — дээрге, ол ыыт чок элейтип чорутказ, тамбурже кире берди. Буянның эш-өөрү, далайжылар — бистер, оон катыы-хөглүг, омак чаңын база катап кажан көөр ирги бис. Белекмаа?!

О. ОНДАР.
Сахалин область.

АРЫГ СЕТКИЛ-БИЛЕ

белектерин Юневичилер совет шериглерже улай-улай чорудуп турган.

Келир чылдың март айда сезен харлаар, ынчалза-даа күш-ажылга дадыгып, быжыккан быжыг, сөөккүр мага-боду ам-даа көрүштүүн салбаан, чимик-адаккыры түшпен кадай-кыстардан дудак чок. Барык сезен чылдар дургузунда көрүп келген амыдыралының аас-кежиктиг, ажыктыг, ажыглыг оруктары арнында дырыжыктар, ханы сыгыглар бооп хуулган. Ол чарт угааны-биле ВКП (б) ТК-га ТАР-ның хераажениериниң чорутканы чагаазының үтказын сактып орар:

— ТАР-ның улус ажыл-агыйын быжыглаар болгаш бистиң төрээн Кызыл Шериниске материалдыг дузалажылыны улам хөй-биле көргүзер дээш, хол дыңзыг ажылдаарый дангыраглап тур бис. Фронтуже чорутканнарны долузу-биле солуурувусту хүлээдивис. Кызыл Шеригниң тылын бижыглавышаан, аъш-чемнин, идик-хептэ, дериг-хереселди хөй-биле бээр бис...

Оолдарының улуу Александр дайын шөлүүнден ээп келбээн. Эрес-дидим чорук дээш шаңнаткан медальдары, Кызыл Сылдыс орден гвардейжи хайгыылчының дайынчы оруун ада-иезинге, эш-өөрүнге сагындырып арткан. А Борнин амгы үеде хоорайның харылзаа белдиринде ажылдап турар.

Хеймер оглу Виктор дайын-чаанын чүгле сураан дыынап, тайбың амыдыралга ессе-даа, амыдырал-чурттагаанын Совет Армия-биле холбаштырган. Шериг албаны эрттирген соонда, Ленинградка далай шериниин Дээди училишезин доосказ. Кызыгаар камгалалының шугумуңга болгаш шериг албанынга ужем ажыг чыл ажылдаан соонда, Виктор Владимирович Юневич пенсияже үнген. Ынчалза-даа ийи оглунуң кижизидилгези-биле чергелештир аныктарынын шериг-патриоттуг кижизидилгезинге аъзаан эвес үлүүн киириштирип, Ленинград хоорайда чурттап чоруур.

Миллион-миллион совет кижилер дег, дайын ортүнден чүрээниге аар кемни алган ада, ие дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну В. П. Буйволовтуң Брянскиден бижээни адресте эвес, а Речной деп аттыг доора кудумчуунуң № 8 бажыңында, дөртен чыл болган ол болуушкуннарны тода сактып, ажы-төлү-биле, Кызылда чурттап турар эш-өөрү-биле эп-найыралдыг харылзажып, кайызы-даа амыдыралының сезенги «артынче» бакып уңупкеннер.

В. САТ.

ПРИКАРПАТЬЕНИҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Н. кезектиң ракетчи-шериглери чаа, 1984 чылды дайынчы болгаш политиктиг белеткелге тергиин чедимишкиннер-биле утчуп турар. Классторга, тренажёрларга болгаш боодаига шөлдерииге хүн бүрүде эртип турар кичээлдерге олар боттарының бедик мергежилдиин көргүзүп турарлар.

ЧУРУКТА: тергиин болуктуң кежигүннери (оң талаже)— аңаа дайынчы Геннадий Соведухин, лейтенант Виктор Авдеев, биче сержант Андрей Булдаков болгаш аңаа дайынчы Евгений Приходько.

В. ПЕСЛЯКТЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАСТЫРЫГ БОЛБААН

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң Төп музейиниң бир залында № 265 пулемёт чанынга бир көрүкчү чедип келгеш, онза магадаан хевирлиг көрүп туруптуруп, суйбай каапканын эскербээн.

— Эш, экспонаттарга дээп болбас дээрзин музей дүрүмү негеп турар болгай—деп, бир көрүкчү сагындырган.

— Буруулуг болдум, өршээп көрүнер, туттунуп шыдавайн барып-тыр мен. Бо дээрге мээң «максимим» болгай, оон-биле Одерге чедир дайынчы оруктү эртим—деп, курлавырда гвардияның улуг сержантызы Мирзо Бабаджанов тайылбырлаан.

Дайын чылдарының сактыышкынары бирээзинден бирээзинче улашкаш турупкан. 1944 чылдың февраль. Он тос харлыг дайынчыга бо пулемёттү ынчан тывыскан. Каш ай эрткенде дайынчы өөнүктери Бабаджановка чылыг-чымчак байыр чедирип мактааннар дидим болгаш билдилиг дайынчы кыска үеде дайзынның 248 солдаттарын болгаш офицерлерин пулемёду-биле узуткаан.

1945 чылдың кыжынында Одер хеминиң бир участогун дайылдашпышаан хостап турганы Мирзонуң сеткилинге мөңге артар. Эптиг үенп, арганы ажыглап, гвардейжи дайзыннарже отту улай-улай ажыдып чыткан. Дүржулгалыг пулемётчуның «аъткарган» октары, фашистерге удурланыр арганы бербейн турган. Оон улам ындан салбырлар дайынчы шинээн быжыглап, фашистерни улам кызып келген. Үш танкыга ажыттальп алгаш, дөрт чүс хире немец совет дайынчыларны хемче дүүптер бодаанпар. Ынчалза-даа Бабаджанов удурланыкчыларын чоокшуладып алгаш, «санап каапта» бодаан. Мырыңай оон чанынга снаряд кээп дүшкеш чалыган. Чаштанчылардан Мирзо аар кемдээе-даа, пулемёдун кагбаан.

Коргуш чок гвардейжи эжелекчилерже коргулчуп, «долгузун» чайыпкан. Хенертен болган хөме адыышкынга фашистер шыдашпайн, дайын шөлүүнге өлген эш-өөрүн арттырбышаан келген үунче дезипкеннер. Ол үеде артиллерияга деткиткен чадаг шериг контратакажe киргеш, удурланыкчыны салба шаап кирипкен...

«Таджин чоиның эрес-дидим оглу Алдар орденниң III чергези-биле болгаш ийи Кызыл Тук орден-биле шаңнаткан» деп ,бодунуң «максиминге» кыска тайылбырда бижээнин Бабаджанов юмчаап:

— Мында шын эвес-тир—деп, Мирзо музей ажылдакчызынга чугаалаан. —менде Кызыл Тук орден чаңгыс. Частырыгны эттирип каап көрүнер.

Кандыг-даа частырыг болбаан. Кызыл Тук орден-биле ийиги удаа шаңнатканын фронтучу билбес бооп-тур. Аар кемдээпкин балыглаашкын соонда ол госпитальга дыка үр эмнедир ужурга таварышкан. Шаңнал Бабаджановту дыка хөй чыл дилеп келзе-даа, түңнел чок болган. Оны тыппаан. Музейге кээп, бодунуң «максими-биле» ужурашкаш, ол үеге, минутага чедир билир тургамындан Мирзо хөйнү билип алган.

Удаааида музейге, төрээн «максиминиң» чанынга, М. Бабаджановка ийиги Кызыл Тук орденни байырлалдыг байдалга тывыскан. Шаңнал маадырны ынчаар тып алган!...

Мирзо Бабаджанов амгы үеде Душанбе хоорайда чурттап турар. Дайынның алдарлыг хоочуну —школаларның, бүдүрүлгелериниң болгаш шериг кезектериниң күзенчиг аалчызы. Дайын шылгалдазының кадыг-дошкун үезинде совет кижилериниң маадырлыг чоруунуң фашизминиң дүмбей, каржы күжүн баскан бистиң төөгүлүг тиилелгевис дугайын Бабаджанов барган-на черинге хандыкшылдыы-биле сактып чугаалап чоруур.

К. КАРАПЕТЯН.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар-биле холбаштыр лекцияларның, илеткелдериниң, беседаларның

ЧИЖЕК ТЕМАТИКАЗЫ

Бистиң чуртувуста соңгулдалар—ёзулут улусчу эрге-чагырганың бүзүрелдиг херечизи.

В. И. Ленин социалистиг демократия дугайында.

Совет ниитилел—боттуг демократияның ниитилели.

ССРЭ Конституцизы—улусчу эрге-чагырганың лениичи принциптериниң боттанышкыны.

СЭКП— Совет ниитилелдиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү.

Совет эрге-чагырга — чонуң болгаш чонга бараан болган эрге-чагырга.

ССРЭ—бүгү улустуң социалистиг күрүнеэн.

Социалистиг демократияны улам ыңай хөгжүдер талазы-биле СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазы.

Күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлу — ажылчы чоннарның эргелерин калбартырынга чаа базым.

Амыдыралдың социалистиг хевири — бистиң улуг чаалап алышкынывыс.

ССРЭ хамаатыларының эргелериниң болгаш хоталгаларының боттанышкыны.

ССРЭ-ниң нацияларының болгаш биче улустарының дең эргези.

Совет кижиниң эргелериниң болгаш хүлээлгелериниң дүүшкек болуру.

Совет хоойлуларны хажык чок сагыры — ССРЭ-ниң хамаатыны бүрүзүнүң хүлээлгези.

Күш-ажыл—бистиң Төрээн чуртувустуң күчүзүнүң үндезини.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери—кол соруглга.

Каминалга болгаш хумагалал — кижи бүрүзүнүң херээ болгаш ниитиниң сагыш салышкыны.

Күш-ажылчы сагылга-чурумнуң деңнели — коллективтиң идея болгаш мөзү-шынар талазы-биле бышкан чоруунуң көргүзүү.

Социалистиг чарышты организастаарынга чаа негелдер.

Бригада керээзи — күш-ажылды организастаарының дээштиг хевири.

Керээлер болгаш чагыглар күүселдезинге — хүн бүрүнүң кичээнгейи.

Чонның хереглел барааннарынга — бедик шынар.

Бистиң чуртувуста чурттарга тудуунуң калбаргаты.

Совет кижиниң кадыкшылының дугайында күрүнениң сагыш салышкыны.

ССРЭ-де социал хандырылга системазы.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи — күрүне эрге-чагыргазының дээди органы.

Улус депутаттарының Советтери—калбак массаларга вүрүнени эргелеп башкарарының школазы.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге Советтериң ролю.

Депутаттарга кандидаттар — чонның ёзулут төлээлекчилери.

Совет соңгулда системазының демократтыг будүзү.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында Хоойлу.

Соңгулда комиссияларының бүрүн эргелери болгаш ажыл-чорудулгазы.

Коммунистериң болгаш партия кежигүнү эвестериң блогу — партияның болгаш чонның бузулбас чаңгыс эвиниң боттанышкыны.

Бистиң чуртувус ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар аразының үезинде.

Соңгулдалардан — соңгулдаларже. (Коллективтиң, девискээрниң экономиктиг болгаш социал амыдыралында ескерилгелер дугайында).

Депутаттарга чагыглар: олар кайчаар күүсеттиниң турарыл?

Лениичи комсомол — партияның идепкейлиг дузалакчызы.

Совет ниитилелге профэвилелдериниң ролю.

Совет херээженнер — ниитилелдиң хостуг болгаш дең эргелиг кежигүнүери.

Партияның, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочунаарының дуржулгазы — бистиң эң үнелиг байлаавыс.

Совет улустуң патриотчу болгаш интернационалчы мөзү-шынар.

ССРЭ-де өөредилгениң чедип алдынар аргалыы болгаш халас болуру.

Хөй национал социалистиг культураның чечектелиишкини.

Идеологтуг, масса-политиктиг ажыл — бүгү партияның херээ, коммунист бүрүзүнүң хүлээлгези.

Чонның чурттап турар черииниң аайы-биле масса-политиктиг ажыл.

Социалистиг демократияның буржуаз демократиядан артык күштүү.

Социализмниң эң-не кол үнелиг түүлдери.

Ийи делегей — амыдыралдың ийи хевири.

Капитал делегейинде ажылачы чоннарның эргелерин болгаш хоталгаларын базып турары.

Капиталистиг чурттарда массалыг ажыл чок-чорук.

Буржуаз соңгулда системазының антидемократизми.

Буржуаз демократияның чонга удур будүжү.

Тайбыңны камгалаар, ядролуг дайынны болдурбас дээш СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң демисели.

Эш Ю. В. Андроповтуң 1983 чылдың ноябрь 24-те Медеглели — СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң бижыг, ниитипирлиг болгаш тайбынга ынак чайгылыш чок политиказының тодаргай илергейлээшкини.

Социалистиг дем каттыжылга чурттарының чаңгыс эви болгаш сырый каттыжымышкыны — тайбыңны камгалаары дээш демиселге эң чугула фактор.

АКШ-тың империализми — тайбыңнық депшилгениң болгаш хостаганың дайзыны.

АКШ-тың администрациязының авантюристчи, милитаристчи угланышкыны — тайбың херээге кол кыжанышкыны.

Бистиң чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күүзүн быжыглаары — совет кижилериниң патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгези.

Совет Армия — совет кижилериниң тайбын күш-ажылының идегелдиг камгалакчызы.

1984 чыл — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың соругларын боттандырар дээш демиселдиң чугула үе-чадазы.

Он бирги беш чылдың дөртүү чылында бистиң коллективтиң соругалары.

Бистиң будүрүлгениң уткуштур хүлээп алган планы.

Мал кыштаглаашкының үлегерлиг эрттирээли.

Келир чылдың дүжүдүмге — кичээнгей болгаш сагыш салымышкыны.

Беш чылга сээн хууда салымшкының.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларыны күш-ажылга чаа-чаа чедишкиннер-биле утказулуңар.

Партияның область конференциязының делегады

СЕТКИЛИНДЕН БЕРДИНГЕН

Декабрь. Дээриң хиндиинде хир чок аяс хүн. Хеймерек бажыңындан үнүп келирге, өскен, төрээн черииң бойдус-чурумалы кажангызындан-даа артык чараш, онзагай көстүп турган. Амыдырал-чуртталганың магалыынга ооң сагыш-сеткили өөрүп, агаарны хандыр тынып, хүлүмзүрүп тура, күш-ажылчы амыдыралы эгелээни чылдарын сактып, эрткен болуушкунарны эргий бодай берген.

Сакманчылаан, төрүүр хой хүлээп алган баштайгы чылдарын сактырга, чоокта чаа-даа хире, ынчалза-даа он ажыг чылдар ужугуп эрте берген...

Аяк-Хээ Ондар биле Хеймерек Куулар он классты дооскаш, өг-бүле тудуп, чурттай бергеннер. Хөй ажыл шилип, ол берге, бо ажыл дыш чок деп төңмес-батпас чугаа-даа кылбааннар. Аяк-Хээ-даа, Хеймерек-даа кара чажыдан тура мал аразынга өскен, аңаа янак, ынчангаш ада-өгбелериниң чаагай чаңчылыш эдерип, малчыннаарын шиитпирлеп алганнар.

Төрүүр коданны хүлээп алган чылы — күш-ажылчы дадыгышкынның, шыңгыы шылгалданың үезин болган. Хой оолдап турда, бергелер тургулаан. Дүн-хүн дивейн хой, хураган кажаазындан үнмейн, чаш хураганнарны хайгаарап, чаа төрүттүнгеннерин эмзирип, ажаар дээш шуут чай чок болгулаар. Уйгузун хандыр удувайн баар дүнелер-даа тургулаан.

— Кайда-даа белен ажыл чок, кызымак, тура-соруутут, шыдамыккай болур херек, ол кандыг-даа бергелерни шыдажып эртеринге дузалаар — деп, оглу, кеминге Данзын-оол чугаалап, чагыг-сөзүн берип чораан.

Аныяк хойжулар бирги чылында төрүүр чүс баштан-на 107 хураганны мени өстүрүп алган. Баштайгы чедишкинге меңээргенип, мактанмаан, харын-даа төрүүр чүс баш хойга онаштыр 120—141 хураганы өстүрүп ап турар малчыннарның дуржулгазын хандыр өөренир, ону чедип алырының арталарын, курлавырларын дилеп киришкеннер.

Сагыш човаашкын долган чылдар билдиртпейн эртипле турган. Хой ажылынга, чаш хураганнарны ажаап, азырааарынга арга-дуржулгазы улгадып, көргүзүглери бедип орган. Ынчангаш Куулар Хеймерек ажылагыйның мурнакчы малчыннарының санынга киргеп.

Онгу класстыг дооскаш, хойжулап эгелээн, кызымак ажылы-биле чылдың-на эки көргүзүглерни чедип ап турар Хеймерек Куулар биле Аяк-Хээ Ондар 1974 чылда республиканың аныяктарын хойжулап ажылдаарынче кыйгырган ажык чагааны бижээн. ВЛКСМ обкомунуң бюрозу ук чагааны деткээн түскай доктаалды хүлээп алгаш, аныяктарны хойжулап ажылдаарынче кыйгырган.

«Хой ажылы — бистиң республиканың көдээ ажылагый бүдүрүлгезиниң кол адыры. Ынчангаш хой ажылын улам сайзырадыры — комсомолчуларның болгаш аныяктарның шалыпчы херээ деп санап турар бис» деп аныяк хойжуларның чагаазында бижээн.

Республиканың дыка хөй аныяктары ол чагааны түүлдүгзүнүп детказаш, адаларының, аваларының соон салган, хойжулап ажылдаар күзелин илереткеннер. «Хой ажылы — комсомолдуң шалыпчы херээ» деп темалыг хуралдар эрткилээн. Черчерге болгулаан ындыг хуралдарга онгу класстың 280 ажыг доозукчузу сапалдарын бергеш, чагааны деткип, малчыннаар күзелин илереткеннер. Оларның аразындан амгы үеде ниитиниң херээнге төлептиг үлүүн кирип, кызымак ажылдап чоруурлар эвээш эвес.

Аныяктарга кыйгырыг үндүрген улус болганда Хеймерек Куулар бодунуң хуудa үлегер-чижээн көргүзер дээш кап дакпыр күжениишкинниг ажылдап келген. Аныяктарны мал ажылыче хаара тудар, хойжуларның төлептиг салгалын кижизидеринче ам-даа доктаамал сагыш салып чоруур.

Чоокта чаа партияның Сүт-Хөл район конференциязы болуп эрткен. Аңаа ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Хеймерек Бадыевна Куулар санал бергеш, хой малдың баш санын өстүрериниче, продуктулуун бедидеринче кол кичээнгейни салгаш, ону чедишкинниг шиитпирлээринге аныяктар улуг рольдуг, болурун демдеглээн. Ону барымдаалааш, ооң ажылдап туралары Сыын-Чүраа хойжу бригаданы комсомолчу-аныяктарның кылдыр эде организастаар хемчеглерни ап турарын делегаттарга дыңнатказ, бо талазы-биле совхозтар чогуур ажылды чорударын саналдаан. Аныяктарның дагдыныкчызы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д-Н. Ч. Ооржак ону детиксээн.

Хеймерек сагыш човаачал, бичe сеткилдиг, негелделиг кижи. Четпестерге эттешпес, ону харылаар, кылыр ужурлуг кижилерге дораан чугаалаар. Хөй-ниитиниң ажыл-херээ дээнде хостуг үе-шагыны-даа харамаанамас. Ол — үш уругнуң иези. Хойжу бригаданың, совхозтуң хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип келген.

Хеймерек Бадыевна биле Аяк-Хээ Данзын-оолович төрүүр хой кадарын келген он ажыг чылдарының дургузунда хураган доруктуруп өстүрер, дүктү кыргып алыр планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чылдың-на ажыр күүседип келген төлептиг ишчилер.

— Зоотехниктиг болгаш ветеринарлыг хемчегларны шын чорутканының түүнелинде хойдан хөй-хураганны, дүктү ап болур—деп, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Хеймерек Бадыевна Куулар санал турар. —Хамыктың мурнунда одарын, чемгерилгезин, суггадын шын таарыштырар, тодаргайларга, чайын эки семиртир, ажаалдазын эниижидер. Эдержилгени чогуур үезинде шынарлыг чорудар, малдың чаш төлүн ажаап алырынга хынамчалыг белеткенир, хой төрүп турар үеде наш дакпыр күжениишкиниг ажылдаар.

Бо болгаш өске-даа хемчеглерни чедишкиниг бот-тандырары хойжу кижиниң ажылынга сеткилинден бердингенинден, кызымаандан, кежээзинден, арестикиден хамаарыжыр, чылдың кайы-даа үезинде харылсаларны бичии-даа кошкадып болбас. Чүгле ынчан ажыл үре-түүнелдиг болуруи хойжунуң арга-дуржулгазы көргүземи.

Амгы үеде улус ажылагыйының кайы-даа адырынга чедишкининиг ажылдаарда, тускай эртем-билиг херек болу берген. Ылаңгыя малчыннарга ол эргежок чугула. Ону барымдаалааш, Хеймерек Куулар биле Аяк-Хээ Ондар Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң зоотехния салбырынга бот-өредилге биле өөренип киргеш, наш чыл улаштыр шудургу өөренип турган, ону чедишкинниг доосканнар.

Хеймерек Бадыевна округунуң соңгучулары-биле ужуражып, оларның бергеи чагыгларын күүседир дээш чогуур организацияларга айтырыгларны тургузуп, тодаргай хемчегларни ап турар. Ынчангаш соңгучуларның улуг идегелин ажыл-кижи, амыдыралга төлептин, хөй-ниитиниң херээнге идепкейлиг киржилгези-биле бүзүредип чоруур. Төлептиг ишчиниң СЭКП Сүт-Хөл райкомунуң бюро кежигүнүүге чоокта чаа соңгаан.

Малчын өг-бүле бо чылын төрүүр чүс баш хойдан чүс хураганны меңээ доруктурган, бир баштан-на 2,5 кг дүктү кыргып алган. Кыштаглаашкының амгы үеде эки эрттирип турар. Хой төрүп эгелээн, аңаа малчыннар хынамчалыг белеткенген. 1984 чылда төрүүр чүс баштан-на 120 баш хураганны меңээ доруктурарын, бир хойдан-на 2,5 кг дүктү кыргып алырын олар хүлээнгей.

Мурнакчы хойжунуң күш-ажылчы чедишкинниерин партия болгаш чазак бедии-биле үнелеэн. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Хеймерек Бадыевна Куулар сананып турар.

Хамыктың мурнунда одарын, чемгерилгезин, суггадын шын таарыштырар, тодаргайларга, чайын эки семиртир, ажаалдазын эниижидер. Эдержилгени чогуур үезинде шынарлыг чорудар, малдың чаш төлүн ажаап алырынга хынамчалыг белеткенир, хой төрүп турар үеде наш дакпыр күжениишкиниг ажылдаар.

Бо болгаш өске-даа хемчеглерни чедишкиниг бот-тандырары хойжу кижиниң ажылынга сеткилинден бердингенинден, кызымаандан, кежээзинден, арестикиден хамаарыжыр, чылдың кайы-даа үезинде харылсаларны бичии-даа кошкадып болбас. Чүгле ынчан ажыл үре-түүнелдиг болуруи хойжунуң арга-дуржулгазы көргүземи.

Амгы үеде улус ажылагыйының кайы-даа адырынга чедишкининиг ажылдаарда, тускай эртем-билиг херек болу берген. Ылаңгыя малчыннарга ол эргежок чугула. Ону барымдаалааш, Хеймерек Куулар биле Аяк-Хээ Ондар Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң зоотехния салбырынга бот-өредилге биле өөренип киргеш, наш чыл улаштыр шудургу өөренип турган, ону чедишкинниг доосканнар.

Хеймерек Бадыевна округунуң соңгучулары-биле ужуражып, оларның бергеи чагыгларын күүседир дээш чогуур организацияларга айтырыгларны тургузуп, тодаргай хемчеглерни ап турар. Ынчангаш соңгучуларның улуг идегелин ажыл-кижи, амыдыралга төлептин, хөй-ниитиниң херээнге идепкейлиг киржилгези-биле бүзүредип чоруур. Төлептиг ишчиниң СЭКП Сүт-Хөл райкомунуң бюро кежигүнүүге чоокта чаа соңгаан.

Малчын өг-бүле бо чылын төрүүр чүс баш хойдан чүс хураганны меңээ доруктурган, бир баштан-на 2,5 кг дүктү кыргып алган. Кыштаглаашкының амгы үеде эки эрттирип турар. Хой төрүп эгелээн, аңаа малчыннар хынамчалыг белеткенген. 1984 чылда төрүүр чүс баштан-на 120 баш хураганны меңээ доруктурарын, бир хойдан-на 2,5 кг дүктү кыргып алырын олар хүлээнгей.

Мурнакчы хойжунуң күш-ажылчы чедишкиниерин партия болгаш чазак бедии-биле үнелеэн. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Хеймерек Бадыевна Куулар санал

Бистиң календарывыс

Совет режиссёр, театр ажылдакчызы В. И. Немирович-Данченконуң төрүттүнген хүнүнден бээр бөгүн 125 чылы

МОСКВА. Сураглыг шын чогаалчызы, режиссер болгаш педагог, орус сценаның чаартыкчыларының бирээзи Вл. И. Немирович-Данченконуң төрүттүнген хүнүнден бээр 125 чылын совет хөй-ниити бо хүннерде демдеглеп турар. Ук болуушкуунуу К. С. Станиславский болгаш Вл. И. Немирович-Данченко аттыг Москванып Академиктиг музыка театры база демдеглеп турар, анда Немирович-Данченко дыка хөй шилерин режиссёрлап тургускан, оларның чамдыктары репертуарда ам-даа хевээр артыкан. 1939 чылда Вл. И. Немирович-Данченконуң тургусканы, Тихон Хренниковтуң «Шуургында» деп маадырлыг операзы оон эгелээш-ле мынчага дээр театрның сценазындан дүшпээн болгаш оны юбилей хүнүнде бөгүн база катап көрүзер.

ЧУРУКТА: Т. Хренниковтуң «Шуургында» деп операзындан сцена. Мурнуку одуругда (солагай таладан оң талаже): Фрол Баев — РСФСР-ниң улустуң артизи Г. Дудырев, Листрат — РСФСР-ниң алдарлыг артизи О. Кленов, Андрей — артист Л. Елисеев.

М. СТРОКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникazы.

ЧАА КИНОЛАР

Дайын темазы совет кинода чугула черни зэлеп келген болгаш ылаңгыя амгы делегей байдалы дүшкүүрлүг үеде дайының халавы катап болбазын дээш режиссёрлар ол теманы улам тода чырыдып турар. А. Беляевтиң «Дүмбей арганың чажыды» деп тоожузунга үндезилеп, режиссёр Георгий Николаенко «Дайының дөртки чылы чоруп турда» деп чаа уранчечен фильмни тургускан.

Дайын үезинде нарын болгаш айыылдыг, ынчалзадаа онза чугула ажылды кылып турган кижилериниң — шериг хайгыылчыларының аажы-чаны режиссёрга солуп болган.

Дайынчы хайгыыл... Чеже хайгыылчылар даалгаларже үүп, чеже чидириглер, чеже тиилелгелер турбаан дээр. Даалга бүрүзү тускай нарыыдаашкынныг болур.

Георгий Николаенконуң чаа кинозунуң маадырлары немец хеп кеткеш, фашистерниң турлагжып турган аргазынче кириптерлер. Аргаже кирген ийи бөлүк зэп келбээн дээрзин олар билир. А немецтерге оларның шериг хевин кеткен совет хайгыылчылар аргада чоруп турар дээрзи билдингир.

Киноның сценарийин Александр Беляев бижээн. Рольдарда Людмила Савельева, Николай Олялин, Александр Збруев, Николай Ерёменко болгаш өскелердаа ойнап турар. Режиссёр Виктор Георгиев «Мосфильм» киностудиязынга хроника-документалдыг материалдарны ажыглап тургаш, Ада-чурттуң Улуг дайынының шоолуг билдинмес арнын көргускен «Халаптыг айыылдың чайлаттынганы» деп чаа киноны тургускан. Бо кинодан көрүкчүлер нацист Германияның газ болгаш хоралыг будумелдер ажыглаарынга белеткенип турганын болгаш ол чорукту болдурбас дээш кылып турган маадырлыг совет кижилериниң херектериниң дугайын билип алырлар.

Киноның төвүнде — дайзынның ханы тылында демисежип турар хайгыылчы болуктуң төөгүзү. Айыылдыг дуржулганы удуртуп турган химик эртемденни оорлаар операция бууразының соонда хайгыылчы болуктуң дириг арткан кеззе ол зонадан газтыг снарядтарны үндүрер деп дидим шинтпирни хүлээп алырлар.

Кол рольдарда артистер Любовь Виролайнен, Александр Збруев, Александр Граве, Эдуард Марцевич болгаш өскелер-даа.

«Изитленгенининден адып болбас» деп «Узбекфильм» киностудиязының кинозунда болуушкуунар 20 чылдарда Узбекистанның аныяктарының дугайында чугаалап турар. Бо чаа ажылын режиссёр Мухтар Ага-Мирзоев Узбек ССР-ниң улустуң чогаалчызы Хамид Гулямның «Өлүм чок чорук» деп ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын алган романынга үндезилеп тургускан.

Ырак кишлакка революцияның дайзыннары ийи дугаар башкыны өлүрүп каар. Ол үүлгезигин истээри-биле ынаар ЧК ажылдакчызы аныяк башкы Максуд Максудовту чорудар. Ол аныяк башкының болгаш кишлактың чурттакчыларының аразында парын харылзаазын кинода көргускен.

А. АЮНОВА.

ДЕЛГЕЛГЕНИ СОНУУРГААР

Алдан-Маадыр аттыг чурттышкынзел музейинде хоочун чурукчуларның чурааны чүрүк делгелгези чөөкта чаа ажыттынган. Ында В. Дёминиң, С. Ланзыының, В. Тасоолдуң ажылдарын делгээн.

В. Дёминиң чурааны Сергей Кузьмич Кочетовтуң, сураглыг малчын, Социалистиг Күш-Ажылдың Маадыры Оюн Бавуң-оолдуң, миномётчуг шериг кезээниң командири чораан Александр Шумовтуң, аревэчи болган чораан Н. Кунчуның, С. Тановтуң улуг портрет-чуруктары эң-не кескү, солуң композициялыг.

Тыва Арат Республиканың Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле каттыжып кирип турар үезинде С. К. Токаның араттарга чүве чугаалап турарын, ТАР-ның чазааның бажының болгаш Сергей Ланзыының оонтаа өске төөгү үжүрдүзалыг чуруктарын көрүкчүлер сонуургап көрүп турар.

В. Тасоолдуң чер-чуртуунуң казас, чараш чурумалын чуруп көргүскен пейзажтары, ужудукчу А. Еңзактың портредин, артист Оюмаанның национал изиктиг кеткен улуг чуруу база оонтаа өске ажылдары көрүкчүнүң кичээнгейин хаара тудар.

Р. ТОЛЗАТМАА.

Чонның кадыы дээш

ЧОЛААЧЫЛАР ЭМНЕЛГЕЗИ

Ажыл шагына чедир үе ам-даа бар. Ынчалзажок санитарка Анна Трофимовна Шалимова чыңныкканы-биле эмнелгеже далажыптар. Ажыл... Ол кезээде өөрүш күнү, бижыг тура-соруктуг, чаагай сагыш-сеткилди аңаа экизэр. Эмчилериниң ажылдаарынга, аарыг кижилериниң сеткилинге таарымчалыг байдал оон база хамаарыжыр. Ооң ажылынга бердингенин эмнелгениң улуг сестразы, коммунист К. Еңзак үнелеп чугаалады.

Республиканың № 1 поликлиникazының салбыры, хоорайда «Тыва транспорт» каттыжышкынының № 2 поликлиникazында А. Шалимова эки ажылдыг санитаркa. Эртен ол кымны-даа мурнай келгеш, ажылын эчизиниге чедир кылып каар. Ооң мындыг кызымак ажылы өскелерге үлегер боп келгеп.

Анна Трофимовнаның арыглап каан кабинеттерин, сес шак 30 минута турда, тус-тус эмчилер эзелептер. Мында чолаачыларга бир цех, а оларның өг-бүлезинде 16 хардан өрү кежигүннерибиле катай участок эмнелгезин бижыглаан. Медицина дузазын чедиреринииң деңнелин бедидер хемчеглерни ап, аарыг кижилерни аппарат болгаш лаборатория шинчилээшкини-биле эмнээриниң аргазын калбаа-биле ажыглап турар. Чижээ, физиокабинет, клиниктиг лабораторня, флюорография, процедура, электрокардиограмма болгаш эмнелге-күш-культура кабинеттерни ажылдап, аарыг кижилер эмненириңге эки байдалды тургускан.

Эмчи сестразы Анна Сидельникова физиокабинетте эмгы үениң нарын аппараттары-биле ажылдап өөренген. Алды хире ындыг аппараттарны аңгы-аңгы өрээлдерде белеткеп каан. Аңаа аарыг кижилер күзелдин-биле эмнедип, кадыын экижидип турар. Ол хүн эмнедип келген, пассажирлер АТБ-ниң чолаачызы В. Гнусин мынча диди: «Тускай эмнелгелиг боорга магалыгдыр. Эзлчег маңап, хөй үеда чарыгдавас. Чогуур шагында эмнеткеш, чоруй баар. Чиңнээр аппарат-биле эмнеттеш, сегидим».

Ооң чугаазы-ла чөп. Шынап-ла, хоорайның бүгү чолаачыларынга мындыг эмнелгени тускайлааны таарымчалыг дээрзин көрдүбүс. Эмнелгеде «Саналдар болгаш сүмелер» дептериде безин 12 хире кижи боттарының өөрүп четтиргенин, саналдарын киргенин аңаа барган кижи сонуургап боор. Ол эмнелге коллективиниң адынга бижээн чылыг-чымчак сөстерлиг йөрээлдериниң бирээзи бо: «АТБ ажылдакчыларынга поликлиника ажыдып бергенинге өөрүп турар бис. Медицинаның мергежилдиг кадрлары бистиң эмнеп турар. Коллектив кежигүннериниң бистериң кадыывыс дээш бо хире сагыш салыышкынынга, бодум хуумда өөрүп четтиргенимни илеридиң аргазын калбаа-биле ажыглап турар. Чижээ, физиокабинет, клиниктиг лабораторня, флюорография, процедура, электрокардиограмма болгаш эмнелге-күш-культура кабинеттерни ажылдап, аарыг кижилер эмненириңге эки байдалды тургускан.

Эмчи сестразы Анна Сидельникова физиокабинетте эмгы үениң нарын аппараттары-биле ажылдап өөренген. Алды хире ындыг аппараттарны аңгы-аңгы өрээлдерде белеткеп каан. Аңаа аарыг кижилер күзелдин-биле эмнедип, кадыын экижидип турар. Ол хүн эмнедип келген, пассажирлер АТБ-ниң чолаачызы В. Гнусин мынча диди: «Тускай эмнелгелиг боорга магалыгдыр. Эзлчег маңап, хөй үеда чарыгдавас. Чогуур шагында эмнеткеш, чоруй баар. Чиңнээр аппарат-биле эмнеттеш, сегидим».

Ооң чугаазы-ла чөп. Шынап-ла, хоорайның бүгү чолаачыларынга мындыг эмнелгени тускайлааны таарымчалыг дээрзин көрдүбүс. Эмнелгеде «Саналдар болгаш сүмелер» дептериде безин 12 хире кижи боттарының өөрүп четтиргенин, саналдарын киргенин аңаа барган кижи сонуургап боор. Ол эмнелге коллективиниң адынга бижээн чылыг-чымчак сөстерлиг йөрээлдериниң бирээзи бо: «АТБ ажылдакчыларынга поликлиника ажыдып бергенинге өөрүп турар бис. Медицинаның мергежилдиг кадрлары бистиң эмнеп турар. Коллектив кежигүннериниң бистериң кадыывыс дээш бо хире сагыш салыышкынынга, бодум хуумда өөрүп четтиргенимни илеридиң төнчүзүнде доосказ, чугула херекселдер-биле дерээн. Залдың шалазын чадыгбиле бүрүн шыпкан. Будүрүлге гимнастиказынга ажыглаар чаа телевизор белен. Амгы үеде эмнедип кээп турарлар көвүдээн. Олар терапевт, нерв болгаш травматолог эмчилериң сүмези-биле эмнедип турарын эмчи Александр Шурыгин тайылбырлады. № 1 АТБ-ден кадыкшылга бөлүү будүрүлге гимнастиказынга кирижил эгелээн. Удавас парафин-биле чиңнеп бөга холбиле массажтап эмнээр кабинеттер немежир. Аңаа ажылдаар эмчи амгы үеде спецализация эрттирип, өөренип турар.

Эмнелге-күш-культура кабинедин тускайлаан. Ында чедир кылыр ужурлуг ажылдар ам-даа бар. Өл-шык агаар үндүрер электрокалориферни болгаш ийи вентилятордуу ам кылыр. Чунар душту келир чайын кылыры көрдүнген.

Күш-ажылдың байдалдарын болгаш ооң камгалалын эжикидиргиче, аараашыр, түр үеде ажыл кылып шыдаар шаан чидиреринииң, профессионал аарыгларының, будүрүлгеге озал-ондак болгаш, ивилиг болур чорукту кылырар дээш хемчеглер алдынып турар. Профессионал аарыгларыны эмнээр кабинетте дээди эртемнигт эмчи Жанна Чамбал ажылдап турар. Бо эмчи биңнин бедидип өөренгеш келген. Оларның ажылының кол соругалгазы — мергежилиниң аайы-биле аарыгларны баш удур болдурбазы. Ынчангаш бо чылын эмчилер бөлүк бригада аргазы-биле ажылдаашн, республикада 60 ажыг хире организацияларны кезип, профилактиктиг хемчеглерни чоруткан. Ол ажылды бо хүннерде уламчылап турар.

Эмнелге ажыттынгаш он бир ай ажып турар. Ынчалза-даа коллектив коммунист К. Еңзактың удуртулгазыбиле шиитпирлеттинмейн келген айтыгларны эдепкөрүп, чогуур хемчеглерни ап ажылдап турар болду. Моон соңгаар коллективтиң ажыл-ижи улам шуудап, чоңнуң кадыын камгалаар херекке мурнукузундан-даа артык үлүүн киирери чугаажок.

С. ЧООДУ.

ЧУРУКТАРДА: физиокабинетте эмчи сестразы Анна Сидельникова биле процедура кабинединде эмчи сестразы Татьяна Монгуш (оң талазында) олар ажыл үезинде.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ДҮРГЕН ҮНГЕН НОМ

ЛОНДОН (СЭТА). Англияның нанысчылалы Лондонга шыдыраа талазы-биле делегейниң бирги черии алырынга кордакчыларның чартык түңнел маргылдаазының доозулганының соонда дораан-на «Каспаров — Корчной: Лондонга болган маргылдаа» деп номну садып эгелээн.

Ол 96 арынныг номнуң авторлары — англи гроссмейстер Р. Кин болгаш Д. Лоусон. Ол кавсталгалыг номда маргылдааның үезинде ойнаан он бир салыының шуптузунуң тайылбырлары кирип турар.

Ол номну 1843 чылда тургустунган «Б. Т. Батсфорд» деп нон үндүрер чер парлаан. Ол вом үндүрер чер 1969 чылга чедир шыдыраа литературазын парлавайн келген, ынчалза-даа ол чылдан бээр шыдыраа дугайында 150 номну парлаан боон турар.

АГААР

Республикага шөнар булуттаар, дүне бичe хар чаар. Сөңгу-барының түштеи хаттың күжү секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 35—40, чамдык черлерге 26—31 градус соор.

Кызылга чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 35—37, хүндүс 26—28 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ТУСКАЙ МЕРГЕЖИЛ ЧЕДИП АЛЫРЫН КҮЗЭЭРЛЕРГЕ

Тыва АССР-ниң Сельхозтехкүркомнуң өөредилгеге курс комбинады «Металл талазы-биле токарь» болгаш «Көдээ электрижидилгениң электромонтёру» деп мергежилдерге кадрлар белеткээр, курстарга суруулдар хүлээп алырын чарлап тур. Кичээлдер 1984 чылдың январь 15-те эгелээр. «III класстың автомобиль чолаачызы» деп мергежилге кичээлдер 1984 чылдың март 1-де эгелээр.

Өөредилгеге 18 харлыг болгаш оон өрү назылыг эр, херээжен кижилерни хүлээп алыр.

Өөренип киргеде, паспортуң, шериг биледиң, бүдүрүлге черинден чоруткан бижиин болгаш 3Х4 см хемчээлдиг фото-чуруктарын экээр.

Айтырыг тургузар адрес: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузу, бажың № 1 «В».

ХАМААТЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозу Чаа чылга шивилерни чөпшээрел чокка, туразыбиле белеткээр чорукту хоорааның хамаатыларга дыңнадып турар. Чурум үреп, ыяш кескен дээш бүрүүлүг кижилер арга-ыяш хоойлузун ёзугаар харыысалга чүктээр апаар.

Чурттакчыларга Чаа чыл шивилерин садыг организациялары садып турар. Кызылчылар оларны хоорай рыногундан садып ап болур.

Республиканың хөгжүмшин театрынга 1983 чылдың декабрь 31-де аныяктарның **БАЛ-МАСКАРАД** кежээзи болур.

Программада: Концерт, танцылар, оюннар болгаш аттракционнар, лотереяга ойнаашкыннар.

Эгелээри 19 шак. Киреринииң билет өртээ 1 рубль 50 көпеек.

КИНО

ДЕКАБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дьявольское оружие» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «К-клуб «Чебурашка» 9.30, К-клуб «Всегда готов» 10.50, 15.00, «У опасной черты» 12.50, 16.40, 18.35, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Знахарь» 17.30, 20.00, «Операция «Ы» и другие приключения Шурика» 11.00, 13.30, «Пацаны» 15.00, 16.40, 18.20, «Знахарь» 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Опасные друзья» 15.00, 18.40, «Вертикаль» 16.50, 20.30 шактарда.

АДА-ИЕЛЕР-БИЛЕ АЖЫЛДЫҢ ТҮҢНЕЛИНДЕ

Берге кижизидилгелиг уруглар-биле ажыл Ак-Довуракчыл № 1 ортумак школазында кандыг байдалда турарын партия хуралынга школаның башкылары — коммунистер болгаш комсомолчулар чугаалашкан. Школада 26 өөренекчи учётта турар. Бир уруг милицияда уруглар өрээлинииң үүдүнга түрган болза, ам ооң сагылга-чуруму экижээн болгаш ону учёттан үндүрер.

Школада комсомолтуң, коммунист башкы бүрүзү берге кижизидилгелиг уруглары аразында хүлээнип алган, олар-биле тускай ажылды чорудуп турарлар. Школада башкыларның комсомол организациязының секретары С. В. Кривых хуралга илеткелинге ол ажыл дугайында чугаалаан. Башкы О. Н. Бондарының кластында үш уругнуң өг-бүледе байдалы берге. Уругларның ачалары арагалаар, бажыңнарынга шимээн-даап үндүрер, оларга кинчэлдээр арга бербес. Ынчангаш уруглар кинчэлге белеп эвес болганындан оон дезер таварылгалар турган. Башкы ону эскергеш, оларның бажыңнарынга доктаамал барып, ада-иелери-биле бесседажып келгенииң түңнелинде ол өг-бүлелерде байдал экижээн. уруглар кичээл үспестээн.

Школачыларың кошкак өөредилгелиг болуру, чурум үрей бээр таварылгаларның кол чылдагааны — ада-иелерниң оларже кичээнгей салбайн турарында. Дерткү класста өөренип турар оолдуң авазы аңгыланып чоруй барган, ачазы ажыл кылбас, арагалаар. Өглүүче сагыш салбас боорга, школада төрелдер комитеди ооң хемчээн алган. Оолдуң адазы ажылга кирип аарын, арага ишпезин аазаан. Ол өг-бүле контрольда.

С. В. Кривых илеткелинге бодунуң хайгааралда алган ийи өөренекчилериниң дугайында база чугаалаан. Оолдарга бүзүреп, идегээр болза олар берген сөзүн аазаарын кызыдаралар. Ынчангаш оолдарга башкы бесседажыкан санында-ла кандыг-бир ойнаалганы берип каар. Чоорту оолдар хөй-ниити ажылынга күзелдин-биле киржип, хостуг үезин ажыктыг эрттирип турар апарган.

Милицияда иазы четпестер-биле ажыл талазы-биле инспектор Н. В. Лапаева хуралга кириишкен.

А. ГАЙНУТДИНОВА.
Барыын-Хемчик район.

УРЖУУ КОРГУНЧУГ

Бир грамм никотинден аът өлүп болур, а кижи үүге кортпазыл?

Делегейниң эмчилериниң «Таакпылаар азы кадык болур: бе — бодунар шилип алыңар» деп адааны чыл төнүл турар.

Шилип алыышкын кандыг болганыл ынчаш?

Бо айтырыгга дорт харыыны бериптер арга турган болза, эки-ле чүве-дир ийин...

Хөй кижи тааклылап турар, кедергей хөй кижи бажыңынга болгаш ажылынга, бажың иштинге болгаш дашгаа тааклылап турар. Улгады берген болгаш көңгүс аныяк эр кижилер тааклылап турар. А сөөлгү үеде тааклылаар херээженнер көвүдээн. Амгы үениң тааклыжызының билбези чок: бир грамм никотин аътты белии өлүрүп каар дээрзин база тергиин эки билир. Билир, ынчалзадаа сигаретазын октавас, ооң бүгү-ле хоранын тапгырганыл бодунга сиңирип алыр.

Тааклы ыжының хоранынга өлүртken аътты кым-даа кажан-даа көрбээн. Аът тааклылап турганын аңаа даап бодаары безин мүгүлайзыг. Бодуң өлүрүп болур шак ыңдыг ямбыыргалды черде өң-не угаанныг амытан билир.

Че, тааклылаар номчукчуну шугулдатпаал. Мерген угаанныг эмчилер Кадык камгалалының бүгү-делегей организациязының чыл программазынга «боттарыңар шилип алыңар» деп ооваарымчалыг домакты аңаа эвес киирген-не болгай...

Ыңдыг харын, тааклылаары дээрге эки туранын херээ-дир, кандыг-даа директивтиг хемчеглер-биле ол эттинмес. Ол харын-даа хоралыг боол болур. Ынчалзадаа тааклылап турары хире хоранын кедергей кызымак администратор кайын чедирип шыдаар.

Кымга хоралаарыл? Харыы билдингир: бодунга болбайн канчаар, чүге дээрге ол — хуу херек ышкажыл. Хоомай бодаарга, шынап-ла ыңдыг-даа ышкаш. Мындыг дүрүм апарган чүүлдүг эмчилер шагда-ла тодаратkан: өкпе ратының 90 хуузу чогум-на харын тааклыжыларга онаажыр. Хүн бүрүнүн «рационуу» — бир хап сигарета оларны ук аарыгже кедергей дүрген чоокшуладып турар.

Тааклы ыжы — бүүрек ратындан аарыл болурун беш катап дүргедедип турар. Нерв, чүрек-дамыр дээш кижиниң организминиң өскеда системаларынга ооң халаптыг уржуунуң дугайы шагда-ла шынзыттынган. Мындыг коргунчуг статистикада бо факт база бар: ГФР-де чылдың-на 20 муң тааклыжының будун үзе кедер ужурга таваржып турар чылдагаан — никотин.

Сигарета чырыктап алган, шыжыккан номчукчуну көрүп ор мен: ол дутайын черле чеже чугаалаар чүвел аан — билир бис нйин, эки билир бис. Элдеп чүве, ол шын: цынап-ла билирлер, тааклыжылар тааклылавастардан артында-ла артык билир дивес силер бе. Аныяк назынында тааклылаарга амыдыралы беш-алды чыл чедир кызырлырын база билирлер. Салдыкпас тааклыжы бойдустуң аңаа хайырлаан амыдыралындан сес чылды боду медерелдни-бile казып турарын база. Кижи кайгаар элдептиг түвс ол — тааклы ыжы-биле кедергей кызып хораннаныл чоруур кижилериң кортпазы.

Чүвенн ынчаар хамаан чок көөрү нитилелге кайы хире когаралдыг-дыр, санап көрээл че. Чедир чурттаваан миллион-миллион чылдар — хей чүве деп бе? А аарыглар? Барыын-герман журналист Ханс Мольдуң «Кадыкшылдың чеди программазы» деп номунда өң-не эвээш дээн саннардан алырга, ооң чурттында тааклылаарындан күш-ажыл кылыр шинээ чок кылдыр миллион хире кижи аарып турар. Англияга тааклы уржуундан чылда 50 миллион ажыл шагы үстүп турар.

Хууда херек ол ышкажыл.

Бистиң тааклыжыларывыс — делегейде эң-не кадык кижилер деп кым чугаалап диттингер боор. Тааклылаашкындан экономиктиг хора дугайында мөөңеттиинген статистика медээлери тывылбаан-даа болза.

Ынчалзажок хамык ужур саннарда бе? Бисте тааклылап турар чурттакчылардан бир кижээ онаалтыр чидиг-ле ам-даа болза, ынчалзажок ынчангаш эртемденнип, ынчангаш эртемденнип, ынчангаш эртемденнип,

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 294 (12384) | 1983 чылдың декабрь 24, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжынга соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының составын бадылаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

«ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» ССРЭ Хоойлузунуң 25 болгаш 26 чүүлдеринге үндезилээш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжынга соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязын хөй-нинти организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтерниң дараазында төлээлекчилери составтыг кылдыр бадылаар:

ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДАРГАЗЫ

Марков Георгий Мокеевич, чогаалчы, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинің биргы секретары — ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелинден.

ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ОРАЛАКЧЫЗЫ

Бирюкова Александра Павловна, ВЦСПС-тиң секретары — ССРЭ-ниң Профессионалдар эвилелдеринден.

ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ СЕКРЕТАРЫ

Лигачёв Егор Кузмич, СЭКП ТК-ның Организастыг-партийжи ажыл киллизиниң эргелекчизи — культура ажылдакчыларының профессионал эвилелинден.

ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ КЕЖИГҮННЕРИ

Акматов Таштанбек, улуг хойжу — Кыргыс ССР-ниң Иссык-Куль облазының Тонск районунуң XXII партсъезд аттыг колхозтуң колхозчуларындан.

Багиров Октай Алисатарович, фрезеровщиктер бригадирі — Кишлиниң машина тудуушкун заводунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Азербайджан ССР-ниң Баку хоорайы.

Басов Николай Геннадиевич, академик, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының физиканың П. Н. Лебедев аттыг институдунуң директору, Бүгү-эвилелдиң «Билиг» нинтилелиниң баштаар черинің даргазы — Бүгү-эвилелдиң «Билиг» нинтилелинден.

Бревнов Герман Сергеевич, завод директору — Горькийниң механиктиг заводунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Волкова Флорида Кадыровна, аппаратчик — «Органиктиг синтез» бүдүрүлге каттыжыышкынның ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Татар АССР-ниң Казань хоорайы.

Газибеков Арсланбек, хереглекчилер нинтилелдериниң Таджик республика эвилелиниң баштаар черинің даргазы — хереглекчилер нинтилелдериниң Таджик республика эвилелинден.

Дариенко Домникия Тимофеевна, артист — Молдавияда Күрүненің А. С. Пушкин аттыг Академиктиг музыка-шин театрының чогаадыкчы ажылдакчыларының, ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Молдав ССР-ниң Кишинев хоорайы.

Дементьева Раиса Федоровна, СЭКП-ниң Москва хооркомунуң ийиги секретары — партияның Москва хоорай организациязындан.

Джанибеков Владимир Александрович, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы — космонавтылар белеткээр Ю. А. Гагарин аттыг төптүң ажылдакчыларының коллективинден.

Ешишев Алексей Алексеевич, Совет Армениның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Политиктиг кол эргелелиниң начальниги — Армияга. Ужар үүлге болгаш Флотка дузалаар Бүгү-эвилел экі тура нинтилелинден (ССРЭ-ниң ДОСААФ-ындан).

Хдуоелтов Алексей Сергеевич, дайын хоочуннарының Совет комитединиң даргазы — дайын хоочуннарының Совет комитединден.

Клецков Леонид Герасимович, Белоруссияның компартиязының Гродно обкомунуң биргы секретары — партияның Гродно область организациязындан.

Кузмаускас Константинас-Ромуальдас Пятрович, судно тудуунуң ажылчыны — судно тудар «Балтия» заводтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Литва ССР-ниң Клайпеда хоорайы.

Лашакова Наталья Александровна, бызаа ажаакчызы — Алтай крайда Поспелихинск районунуң Мамонтов аттыг совхозунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Макаров Николай Дмитриевич, тракторист — Ставрополь крайда Благодарненск районунуң «Родина» колхозунуң колхозчуларындан.

Мишин Виктор Максимович, ВЛКСМ ТК-ның биргы секретары — Бүгү-эвилелдиң Аныяктарның Ленинчи Коммунистиг Эвилелинден.

Мкртчян Луиза Оганесовна, Ереван хоорайның № 129 школазының башкызы — Армян ССР-ниң Чырыдыышкын дээди школа болгаш эртем албан черлериниң ажылдакчыларының профессионал эвилелинден.

Мосашвили Теймураз Ильич, профэвилелдериниң грузин республика чөвүлелиниң даргазы — Грузин ССР-ниң профессионалдар эвилелдеринден.

Мурадова Байрамгуль, участок эмчизи — Туркмен ССР-ниң Ашхабад хоорайының № 7 поликлиника.

Пименов Евгений Кузьмич, нефть болгаш газ тывыжының талазы-биле оператор — «Сургутнефтегаз» бүдүрүлге каттыжыышкының «Фёдоровскнефть» нефть-газ тывыш эргелелиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Тюмень область.

Риккен Ильме Акселевна, сүт комплекизиниң бригадири — Эстон ССР-де Раквереск районунуң «Вяйке-Маарья» колхозунуң колхозчуларындан.

Рукиане Марите Карловна, Латвияның ЛКСМ ТК-зының биргы секретары — Латвияның аныяктарының ленинчи коммунистиг эвилелинден.

Рустамова Холбуви, хөвең өстүрер бригаданың бригадири — Үзбек ССР-ниң Джизак облазында Пахтакор районунуң Ульянов аттыг совхозунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Соловьёв Юрий Филиппович, СЭКП Ленинград хоркомунуң биргы секретары — партияның Ленинград хоорай организациязындан.

Титаренко Алексей Антонович, Украинаның компартиязының ТК-зының ийиги секретары — партияның украин республика организациязындан.

Шукурбеков Боранбек, каракуль уксаажыдылга күрзаводтуң директору — Казах ССР-ниң Чимкент облазында Бугуң районунуң «Задарьинский» каракуль уксаажыдылга күрзаводунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. АНДРОПОВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1983 чылдың декабрь 22.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национал дар Совединге соңгулдалар талазы-биле соңгулда комиссиязынга РСФСР-ден төлээлекчилер депшидилгези

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Национал дар Совединге соңгулдалар талазы-биле соңгулда комиссиязының составынга РСФСР-ден төлээлекчилер депшидери декабрь 22-де доозулган.

«Тулачермет» эртем-бүдүрүлге каттыжыышкынның эртем, инженер-техниктиг ажылдакчыларының, ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының хуралынга соңгулда комиссиязынга агломератчик, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры И. М. Борисов депшиттирген.

Башкир АССР-ниң 50 чылы аттыг колхозунуң машиналыг саалда мастери Ф. С. Галлямова соңгулда комиссиязының составынга бодунуң төлээлекчизи кылдыр адаан.

Липецк областың № 2 эмнелгезиниң эмчи-педиатры, РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи К. Ф. Тезикова медицина ажылдакчыларының профэвилелиниң Липецк хоорай организациязындан комиссияга депшиттирген.

Ростов областың Шахтаның хөвең-саазын комбинадының коллективи ол бүдүрүлге черинің директору А. Я. Игнатованы соңгулда комиссиязының составынга төлээлекчизи кылдыр адаан.

Липецк областың № 2 эмнелгезиниң эмчи-педиатры, РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи К. Ф. Тезикова медицина ажылдакчыларының профэвилелиниң Липецк хоорай организациязындан комиссияга депшиттирген. Ук колхозка болган хуралга ол шинтпир хүлээп алдыган.

(СЭТА).

УЛУГ ИДЕГЕЛ-БИЛЕ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле Тываның № 392 соңгулда округунуң соңгулда комиссиязының составынга хөй-нинти организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтерниң төлээлекчилериниң депшидилгези эгелээн.

№ 1 автотранспорт бүдүрүлгелериниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективи № 1 АТБ-ниң чоланчызы А. Н. Галайкону соңгулда комиссиязынга төлээлекчи кылдыр адаан.

Партияның Тыва область организациязындан СЭКП Тыва обкомунуң секретары Д. К. Ооржакты соңгулда комиссиязының составынга депшиткен.

ВЛКСМ-ниң Тыва область организациязындан ВЛКСМ обкомунуң секретары Т. Б. Оюнну соңгулда комиссиязының составынга депшиткен.

Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары «Барлык» совхозтуң сүт-бараан фермазының саанчызы В. Х. Кармаазы. «Сибирьтрансстрой» трестиң № 3 тускайжыттынган тудуг эргелелиниң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары Чаа Шагаан-Арыгда ол бүдүрүлгеде мастер В. О. Монгушту соңгулда комиссиязының составынга бир үн-биле адааннар.

Сельхозтехкүркомунуң Бии-Хем районда салбырының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективи нинти хураалыңдан соңгулда комиссиязының составынга депшиткен.

Кушагыычы календарында 1984 чылды бир ай бурунгаар эгелээн электри станциязының коллективи дөртку чылда улам күжениишкинниг ажылдаарынга шинтпирлиг.

М. ООРЖАК.

ХУУСАА БЕТИНДЕ КҮҮСЕТКЕШ...

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың чылыг-биле ажылдаар электри станциязының коллективи декабрь 16-га чедир 27 млн. квт-шак электри энергиязын бүдүрген болгаш оон-биле чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеш, боттарының байырлалы — Энергетиктиң хүнүнге күш-ажылчы чеднишкин-биле ужурашкан.

Чыл планын декабрь 22-де күүседирин коллектив социалистиг хүлээлгезинге киирген турган, а херек кырында олар планын айыттыпган хуусаадан 6 хонук эрте күүседиптиннери ол.

Шында Т. В. Крашенникова нып удуртканы № 2, В. Е. Морозовтуң № 4 ээлчеглери социалистиг чаруштың мурнуку одуруун ээлеп, шалыпчы ажылдап турар.

ҮНДЕЗИН ЭРГИЛДЕ

Ада-чурттуң Улуг дайынының эң улуг тулчуушкуннарының, хөй-хөй улустарны фашистиг күлдаңныышкынган хостаан Совет Армиязының хостакчы демисели ниң дуржулгазын өөренип, нинтилештир түкнээри кажап-даа төөгүлүг ужур-дузалыг. Делегейниң амгы нарын байдалында ол дуржулга совет кижилерни, оларның Чепсектиг Күштерин серемчилелдиг болурунче, агрессиянны ойтур шаварынче кыйгырып турар. Делегейниң ийиги дайынының үезинде эргилдениң 40 чыл болганынга тураскаадткан шериг-эртем конференциязынга ол дугайында чугаалажып көрген.

ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги орлакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы С. Л. Соколов эге сөзүнге бо конференция үндезин эргилдениң ужур-дузазын болгаш байдалы ханызы-биле тодарадырынга, фашистиг болуглешкинкинни чылча шаварынга болгаш делегейниң ийиги дайынынга тиилелгени чедип алырынга ССРЭ-ниң шинтпирлиг ролюүн дугайында шынны делегейге калбак-биле пептередиринге идиглиг болур ужурлуун демделээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга ниитизи-биле делегейниң ийиги дайынынга үндезин эргилдеге социализмниң бодтуг артык күштери болгаш аргалары салдарлыг болганын ылеткелдерге болгаш чугааларга демделеттинген. Совет улус болгаш оларның Чепсектиг Күштери Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле фашистиг Германияга болгаш оларның эвилелчи чалчаларынга удур демисеелге шинтпирлиг тиилелгелерни чедип алган. Ол тиилелтелерден дайынга удур чепсектиг демисеелдиң удуртукчузу болгаш организакчызы СЭКП-ниң роліюүн улам үзеглеп турар ужур-дузазы, база катап бүдүрелдиг-биле бадыткаттынган.

Совет кижилерни, армияның болгаш флоттуң дайынчыларын төөгүнүң болуушкуннарынга, хамыктың мурнунда — шериг төөгүүнге кижизидери канчаардаа аажок улуг ужур-дузалыг деп Коммунистиг партияның көруп турарын илеткелдерге демделээн.

ЧЫЛДЫ ДООЗУП ТУРА

Кызылда мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи — республика типографиязының коллективи Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш шалыпкын ажылдап турар. Ында парлаар цехтиң ажылчыннары ук бүдүрүлгеде социалистиг чарыштың мурнуку одуруун чаңгыс эвес удаа ээлеп келген.

Өрүлде цехинде хоочунарның бирээзи, линотипист Вера Михайловна Наезжих аңаа 28 чыл улаштыр ак сеткилдиг ажылдап келген. Аныяктарның дагдыныкчызы.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы В. М. Наезжихтиң күш-ажылчы календарында — юбилейлиг чылдың биргы кварталы.

ЧУРУКТА: В. М. Наезжих.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЧАА ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

«Тыва тудуг» трестиң сес бригадалары өзек чылда алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде-ле күүседипкен. Күш-ажылчы бедик бүдүрүлгечи көргүзүглер социалистиг чарышты дээштиг организастап, сагылга-чурумнуң быжыглаарының ачызында чедип алдынган Е. Бизяеваның штукатуржулар бригадазының ишчилери боттарының бо чылын алган хүлээлгелерин сес айда-ла күүседипкеш, чаа 1984 чылдың марттың үлүүнге киниришкеш, чаа 1984 чылдың марттың үлүүнге киниришкеш, чаа 1984 чылдың марттың үлүүнге кинириш

Кадарарда хоюм чараш

ҮЖЕН ЧЫЛДЫҢ ДУРГУЗУНДА

Колхозка ыяан мал ажылының түсшай эртеминиглери чедишкейн, турган. Зооветеринарлыг ажылдакчыларның кол нуурлуу түр курстар дооскан кижилер. Оларның бирээзинге Шаравин Шыырапович Оюн хамаарыкыр.

Кабинетке кире бээрге, колхоз даргазы В. Рудин оны чанынче олурткаш:

— Хойнуу бригаданың ажылын башкарар кижи херек апарган. Ынчангаш башлаар черинге хуралыга сүмелеңнип моргеш, силерни ажылдаар деп шиитпирлединис, кандыг деп бодаар сен, Шаравин Шыырапович? — дээн.

Бо дээрге берге болгаш харыысалгалыг ажыл-ла болгай, киши-чай дивес, малчыннарның амыдырал-уртталгазы, мал-маганның кажаа-хораазы, одар-белчиири, сиген-шырбиили дээш харылаар ужурлуг. Ол кезек боданып олургап, чөпшээрешкен.

Ш. Оюн «Коммунизмниң херели» совхозка барык 30 чыл чыгыы үзүктелиишкин чоокка хой бригадазын удуртуп келген. Бо үениң иштинде эвээн саныыг хой ам үш хойжу бригадаларда 25 муң баш ашкан. А. Ш. Оюнуң удуртуп турары бир дугаар хойжу бригада чүгле районда эвес, харын республикада мурнакчы бригаларның санында кирип турар.

1982—1983 чылдың кыштаглашкынын эки эрттирер, мал бажын өстүрер, оон продуктулуун көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга киришкеш, «Коммунизмниң херели» совхоз тнилекчи болуп, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижинилге база бо чылдың тос айларында бо чылдың тос чедишкининиг болганы дээш республиканың төп зоназында ажылагыйлар аразынга социалистиг чарышка тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Совхозтуң бөгүнгү күш-ажылчы чедишкиннеринге Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, коммунист Шаравии Шыырапович Оюнуң удуртканы бир дугаар хойжу бригаданың малчыннарының киирип турар үлүг-хуузу эвээш эвес. Бригаданың хойжулары бо чылын төрүүр 100 хойдан ортумаа-биле 88 дураганны камгалап ап, дүк кыргылдазының планын ажыр күүсеткен. Бригаданың хойжуларындан Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Доржап Куулар, Долгар Монгуш, Антон Оюн, Хорлуу Ондар, Сүрүмаа Седен олар 100 хойдан ортумаа-биле 90-дан 98 чедир хураганны камгалап ап, дүк планын ажыр күүсеткеннер.

Хой ажылын хөгжүдеринге киирип келген үлүг-хуузу дээш ол Күш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткан. 1964 чылда ол Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаткан.

Коммунист Ш. Оюн үш чыл мурнунда пенсияже үнзе-даа, ам-даа ажылдавышаан. Ол бодунуң дорт харыылап турары бригадир хүдээлгезинден „аңгыда хөй-ниитиниң ажылы дээш кезээде сагыш човаан чоруур. СЭКП обкомунуң кежигүнүнге база соңгуптуруп чорааи. Эрткен чер-чер Советтериниң соңгулдаларынга Кочетово көдээ Советтиң депутадынга соңгуткаш, соңгукчуларның чагыгларын күүседир дээш кыымаккай ажылдап турар. Аныяктарны мал ажылынче хаара тудуп, оларны аңаа өөредип турар. Аныяк малчыннарның дагдыныкчызы болуруи Шаравии Шыырапович коммунист кижиниң партийжи хүлээлгези кылдыр көрүп чоруур.

Ш. Оюн ажы-төлүн коммунистиг ёзу-биле ажылдап, чурттаарынга өөредир талазы-биле өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп чоруур. Улуг оглу Владимир совхозтуң мурнакчы чолаачыларының бирээзи. Оюн бичези Леонид ам Иркутскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң мал эмчизиниң факультединиң сөөлгү курсунда, уруу Фаина көдээ ажыл-агый институдунуң экономиктиг факультединде өөренип турар

Бригадада шупту 10 957 баш хой бар, оон иштинде 6263 баш төрүүр хой 19 кезек черде кыштаглаан. Малчыннар кыштаглаашкынга баш удур хынамчалыг белетиепген. кажаа-хораазын, бажың-балгадын септеп, кышкы турлагларда мал чеминиң курлавырын мөөңнээн. Бөгүн дүүнгүзүнден, даарта бөгүнден эки ажылдаар деп сорулганы салгаш, 1983—1984 чылдың кыжындан ниитиниң малын хүр ажырып, Совет Тыванын 40 чыл оюн бүгү талазы-биле төлептир үткүүр деп бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган.

К. ООРЖАК.

ДУРЖУЛГАМДАН

Бистиң Ленин аттыг совхозтуң Нарын уинунда № 2, 3 хойжу бригадаларны бо чылын чаңгыс бригада кылдыр эде организастап тургускан. Бригаданың малчыннары ам бо хүннерде кыштаглаашкынны эки эгелээн. Мурнуида чылдарга бодаарга, агаар-бойдус чайгы-даа, күскү-даа үелерде кончуг таарымчалыг болду. Бо чайын чаъс-чаашкынныг болганы-биле бистиң районнуң девискээринге ът-сигеинин, тарааның үнгени эки болган.

Ниитиниң малын хүр-менди кыш ажырар соруга-биле, мал чеминиң курлавырларын тургузар дээш, бригаданың малчыннары сиген-шырбиишти четчири-биле белеткеп алган. Белеткеттинген сигениң хой кезиин малчыннарының кыштагларында сөөртүп чедиргеш, сараат-таан.

Күс чылыг, хар эрте чагбаан, ону ажыглап, кыштагларның одар-белчиирин камнап алыры-биле, бригаданың малчыннары кыштагларже орай көштүүс.

Ак-Тей деп черде кыштап турар бис. Кыштаавыс төрүүр хой кыштадырынга кончуг таарымчалыг: чери ак, одары делгем, 13 чыл ажыг хой малдап, ол үеним иштинде төрүүр хойга ажылдап келдивис, чаңгыс бо-ла кыштаавыска. Ол база эки де: ол черниң одар-белчиирин биляр, чер-девискээринге кижи чаңчыгып каар. Кыштың кайдыг үелериңде каяа хойларны одарладырын база билир апаар.

Кыштаглап көжүп барган дараазында хойларны ырак одарларга кадарар бис. Ол дээрге кыштың берге, соок үелериңде одарны камнап алырынга ажыктыг. Ынчап төрүүр хойларның боозу база бичe, хойлар боттарны семиспшырак турар. Оон чоорту кыштаг чоогумун одарынче чоокшуладып кадарар.

Ниитиниң малын хүр ажырары чайгы үеде семиртилгенин шын организастаарындан база улуг хамаарыкгалыг. Бис эрткен чайын Тестиң Кызыл-Даш деп черге чайладывыс. Ол чайгы үеде мал семиртириинге таарымчалыг, оттуг, суглуг чер. Чайгы изиг хүннерде хойларны серинн арыг иштинге девээледир черлиг. Бо чылын бистиң хоювустуң семиртилгези база эки болган.

Ооң-биле чергелештир өдекыштагны баш бурунгаар эки шынарлыг септеп белеткеп алыры база кол айтырыгларның бирээзи. Чазаглап көжер муриидa хой, хураган кажаалариинң улуг септелгезин кылып алыр чанчылдыг бис. Күзүн үүрмек септелгелерин кылыр.

Ам бистиң кыштаавыста хой, хураган кажаалары бүрүү-биле чылыглаттынган болгаш чугайлаттынган. Мал чеми дүжүрүнгеп. Суг кудар досказарывыс чылыглаттынган. Сугну машина хүнүң соөртүп эккел турар.

Бо-ла чылдарның иштинде төрүүр 100 хойга онаштыр 90-дан куду хураган ап көрбедивис. Ам кодапывыста хоювус дөрт дугаар төрүүр. Он бирги беш чылдың үшкү чылында төрүүр 100 хойдан 90 хураганны, чурт үксаалыг бир хойдан 1,6 килограмм дүктү кырган алган бис. Келир кыжын хоювус февраль айдан эгелеп массалыы-биле төрүп эгелээр. Сакмаичыларывыс белен. Ол база улуг харыысалгалыг үе.

Аңаа белеткелди ам-даа шыңгымрадыр апаар.

Кыштың байдалы кандыг болуру билдинмес. Кышкы үеде серемчилелдиг болбас болза хорджок. Бистиң районнуң девискээринге кыш узун болур, хар өске черлерге бодаарга, коичуг орайтап эрвир болгай. Кыш — малчын кижиге берге шылгалда, ону уттуп болбас херек.

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргенинден бээр 40 чылынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры-биле хойдан-на хураганны алыр, малдың ниитн баш санын хүр-менди кыш ажырар соруларны салып алган ажылдап турар бис.

Н. ООВЕЙ,
Ленин аттыг совхозтуң хойжузу.

Тас Айызанович Салчак Мөңгүн-Тайганың ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозунга үжен ажыг чылдар дургузунда хой малдап келген. Эрткен үениң дургузунда ол бодунуң мергежилиниң ёзугаар мастерн болу берген. Социалистиг чарыштың мурнуку одурууп үргүлчү эзлеп келген малчын он бирги беш чылдың үшкү чылында төрүүр чүс хойга онаштыр 108 хураганны доруктурган.

Мурнакчы малчын кышкы хынамчалыг белеткелдиг кирген. Ол кыштаан эки севтеп, он тонна сигенни база ол-ла хире өдекти белеткеп алган.

Тас Айызаңович Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны хүндүлүг аттың эдилекчизин. «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш», «Күш-ажылдың хоочуну» болгаш Ленинчи юбилей медальдар-биле шаңнаткан. Ол —аныяктарның дагдыныкчызы, оларга арга-сүмени бо-ла катказ орар. Ооң оглу Вячеслав база адазының мергежилин салгап алган, ам ол-ла совхозтуң хойжузу.

В. ТАНОВ.

Чурукту В. Тановтуң фотозундан Г. Макаров дүжүрүп чураан.

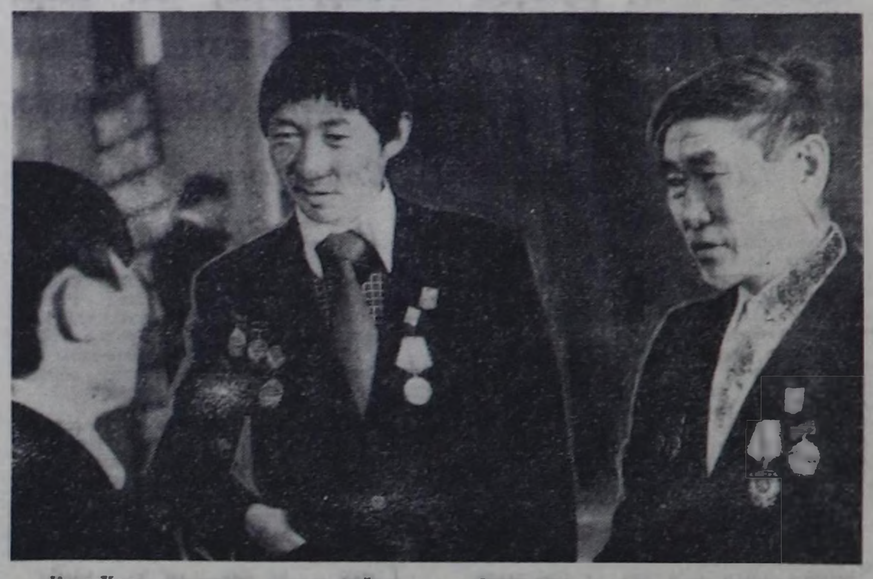

«Кара-Хөл» совхозтуң аныяк хойжузу, «Күш-ажылчы шылгарал дээш» медальдың эдилекчизи Хертек Манчын-оол биле «Тээлн» совхозтуң өшкү кадарчызы, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи Салчак Сандүү олар оң бирги беш чылдың өзек чылын чедишкинниг доозуп турар: чүс башка онаштыр баштайгызы 98 хураганны, өскезн 100 анайны доруктурган.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

СЕГИРЖИП АЛЫЫШКЫН

Рабига Жанбаева кодан хоюн камгалаар дээш, бөрү-биле дидим сегиржип алган. Черлик аразтан малга-даа, кижиге-даа кээргел чок болган.

Имиртиңнеп эгелээн. Караганда областың Талдин районда «Прогресс» совхозтуң кадарчызы Рабига Жанбаева хоюн аалга эккелгеш, чадагай кажаага киирип каан. Оон өгге аар-саар ажылдар кылып турда, хенертен даштын улуг шимээн үне берген. Чамчазын эгиннепкеш, хүүрек туткаш, үне халып кээрге, кажаада хойну улуг көк бөрү туткулаан турган. Уруг халаан ояар холунда хүүрээ-биле кокайның ооргазын орта тудускан. Бөрү ораажып чоруй, кажаанын ханазынче шураан, ынчалзажок ону арта халып шыдаваан. Оон тура дүшкеш, дораан-на уругже шураан. Уруг хүүрээ-биле бо удаада камгаланып четтигипкен. Ынчалза-даа араатан карак чивеш аразында база катап шурай берген. Бөрүнүң чараазы арыңче чаштап, азыг-дижи уругнуң боскунда келген. Уруг чанагаш чудуруу-биле бөрүнүң думчуун орта шашкан. Ынчаар туткулажып турда, авлдың ишти бөрүну өлүрүп каан. Ол дугайын Казахстанның «Индустриальная Караганда» солун дыннаткан.

(«Труд» —СЭТА).

ЧОРГААРАЛЫМ — ХОЮМ ЧҮВЕ

Черин-чурттуң кайыл дизе,
Чечек шыпкан Тываи дээр мен.
Шээр малың чежел дизе,
Шеттер каш-тыр, сана дээр мен.
Аал-чурттуң кайыл дизе,
Агы шыпкан Тываи дээр мен,
Алдар-адың чүдел дизе,
Ажаалдамда хойда дээр мен.
Чогум чурттуң кайыл дизе,
Совет Тывам бо-ла дээр мен.
Чоргааралың чүл-де дизе,
Чолуң болган хоюм дээр мен.

Ч. КАРА-КУСКЕ.

БАЙДАЛЫВЫС

Он бирги беш чылдың өзек чылы дооступ турар. Бо хүннерде дүк планы ажыр күүсеттинген болгаш күргүнеге плаидан ажыр он ажыг тонна арыг дүк киргеи.

Республикада хойнуң саны 859150 четкен азы эрткен чылдың бо үезиниде турганындан 1118 баш көвүдээн. Өшкүнүң саны 117325 четкен азы эрткен чылдың декабрьда турганындан 5120 баш көвүдээн.

Бо чылын төрүүр чүс башка онаштыр 73 хураган. 68 анай алдынган. Чүстен-не 90 хураганны Тожу, 90 анайны Тес-Хем районнар доруктургаш. бирги черде чорун турар.

Бүдүүзүнде

Ажык чугаа

Солушта чүве бижип чорбаан мен. Бо удаада үр үеде сагыжын амыраиайн чоруур чүүлдү өөрүм-биле, иланыгын аныяк хойжулар-биле үлешпес аргам чок апардым. Ынчангаш моону бижимир ужурга таварышканым бо.

Ам хойнуң түлүктеп төрүүр үезинин бүдүүзү. Мынчан төрүүр хойлуг улустуң үйүзүу сергеп эгелээр: хою чемиевээн турда безин дүне када кажаазының даштындан дыпнаалгылаар, шай-даа чылдың ишкилээр болгай. А хойну кажаадан үндурүп азы кажаалап турар үеде чамдык хойларның эмнин туда бергенин болу безин эскербес. Хорам мал чеми таварышкага, ону кыдыыиче үзе каап эмиски тыптырга, шыгжап ап турар апаар чүве-ле болгай. Ындыг үениң келгени бо.

Хой төрүүрүнге чедир белеткеп алыр чүгүлә чүвелерниң бирээзи — дугаарлар. Он ажыг чыл дургузунда төрүүр хой кадарын келгеш, оон мурнунда ада-немге дузалажыпдаа чораан, дугаарларны баш бурунгаар белеткээринин чүгүлазын билгеп мен. Хой төрүй бергеи үеде, шыпап-ла, дугаар кылыр туржук, борбак хлебти безин хойлап алгаш, маңнап турар апаар чүве болгай.

Ада-немге дузалажып турумда хойнуң-даа, хураганнарының-даа дугаарларын моөннарынга халаңнадыр азып турган. Хойлар үргүлчү шинчеп турар болганда, херек дугаарны дүрген тып алыры дыка берге. Хураганның ындыг мончарынче хойнуң мыйызы кире берген турар таварылгалар бо-ла турар. А хураганнар үзгадырга, мончар хураганнарның мойнуи чип кире бээр. Ынчангаш малды мынчаар демдектээнинин ажыы чок.

Чамдык удус хойнуң оорганынга соөндактар баглап турар, мынчап база болур-ла харын. Ынчалза-даа хой хойнуң аразындан бо хураганның нези ол дээрзин сактып алыры берге, үттүндура бээр. А ийстер нелерин азы сакмаичыларны өскелээр хойларны мынчар демдектеп болур.

Клеенканы ындара туткаш, машинкага кыдыгларын кажсып ап база болур. Оон суглга өттүргеш, кара карандаш-биле дугаарларны бижнир. Ийнс хураганнарның дугаарының бир азының кезип кзаптар. Бо дугаарларны кулакка чыпшыр илер, а шүмеш малга ол болдуимзс. Ынчангаш эң-не делгереңгей апарган демдек — ыяш дугаарлар.

Ыяш дугаарларга бижээн сан эң хире болгаш балалып каар, оолу багай. А бистиң совхозтуң хойжулары мяшка саины чаш демир-биле он чидиртиптер апарган. Ындыг дугаарларны чеже-даа чыл эдилеп болур. Бригадир үттүг ыяштарны чазанар черге муиимуу-биле кылдыртып бээр. Электри удазыныиың сывырыдаанда 0-тен 9-ка чедир санарны эң түткулаш, отка кызыткаш, демги калбак ыяштарга базыптар. Ол черле баландас. Ыяштың узуну 5, а дооразы 4 сантиметр, саинын узуну 3, а дооразы 1,5 сантиметр болур. Ону хойнуң хенирбезийге, хураганның мойнуига багларр.

Хой, хураган демдектээрнигге будукту база ажыглап турар. Чамдык хойжулар тускай будук тывылбаска, дозу-биле безин демвентепкен болгулаар. Адырлыбас будук-биле демдек кылыры хорулуг. Черле ынчаш, бүгү демдектерни сакмаичылар чораан соонда азырары, баларны чүгүлә. Хой кыргыырынга чедир хойнуидаа, хураганнын-даа кулаанга чүгле демир дугаары арткан турар ужурлуг, өске демдектерниң херээ чок.

Мээң хоюм удавас төрүп эгелээр, а дугаарларым белеп. Бо чүүлү аныяк хойжуларга сүме, дуза болзун дээш бижидим. Мен бодаарымга, хоочуннар аныяктарга дуржулгазын дамчыдып чорза чогуур.

С. САНДЫЙ-ООЛ,
Каа-Хем районда «Улуг Октябрь» совхозтуң хойжузу.

Директорнуң кичээнгейинге

ТААРЫМЧА ЧОК

Мен Кызыл районнуң «Х Улуг хураа» совхозунда малчыннап турар мен. Бистиң совхозтуң кыштагларынче электри чырыын ам-даа киирбээн. Оон уламыидан кышкы үеде, мяңгыя хой төрүп эгелей бергенде, улуг бергедээшкиннерге таваржып турар бис. Кажаа иштинге фонарь түүп алгаш, хураган эмзирерн бергеде, дыка таарымча чок боорду.

Малчыннарның амыдырал хандырылгазынче кичээнгей соолгу үеде сулараан. Автомагазин шүүт келбестээн, хүн бүрүнүң чүгүлә хереглелиннн барааны үстүп турар. Бистеринин чагыткан солун, сеткүүлдериивис база чогуур ой-шаанда келбестегин. Арай деп бир келирге, күспак-күспак болур. Ону кижи номчуп күш четпес. Эрткен айларда келген чагаалар-даа бар болгулаар.

Малчын улуска чамдык үеларде машина-техника херек апаар. Ынчангаш совхоз төвүнче машина дялеп чоруур ужурга база таваржыр. Анаа келгеш, директиядан 3—4 хонуп тургаш, арай деп машина алыр. Малчын өг-бүлеге яйнаа кижи турар болгай. Ынчап чоруй баарга, ында берге болгулаар-дыр.

Моон соңгаар мындыг чүүлдер хевээр артып каар бе? Бо айтырыгларны совхозтуң директиязының болгаш көдээ Советтиң күскомунуң шиитпирээри, айыттынган четпеетерни эзер талазы-биле дарый хемчегер алыры пегетпнип турар.

В. БАРТНА,
хойму.

ӨШКҮ СУДУ

Ам бымбурзекте өшкүнүң саны 435 миллион, а өшкү судун будуруп турары чылда 6—7 миллион тонна, ук малдың бажы улам-на көвүдеп турар.

Чамдык араб чурттарда өшкү суду чоннуң аъш-чеминде кол черниң эзлеп турар. Чижээлээрге, өшкү суду Ливияда болгаш Кипрде бүгү сүттүң дең кезиин, Иракта —58 хуузун, Марокколда —33 хуузун, Турцияда —23 хуузун эзлеп турар. Сомалиде кижи бүрүзүнге чылда 85,9 килограмм өшкү суду онаажып турар.

Көдээ ажыл-агыйы сайзыраңгай Европа чурттарында чүс кижиге-ле 2,4 өшкү болгаш 317 килограмм өшкү суду онаажыр. Грецияда бүгү сүттүң 26 хуузу —өшкүнүү, кижи бүрүзү чылда 44,5 килограмм өшкү судун ижип турар. Францияга сөөлгү он чылда өшкү судун будурери 86 хуу өскен, бир өшкү чылда 557 литр сүттү берип турар, ол сүттүң чылда ниити хемчээли 1,7 муң тонна четкен. Сөөлгү он чылда АКШ-та өшкү дыка өскен. Англияда өшкү чылда ортумаа-биле 1165 килограмм, англо-нубий үксаа — 689, заанен үксаа —1227 килограмм сүт бээр. Болгарияда сүткүр чаа үксаакы өстүрүп эгелеп турар.

Бистиң чуртта сүткүр өшкү хуу улуста хөй. Горький болгаш Ленинград областарны шимчилээрге, ымдыг өшкүнүң деңзизи 50—60 килограмм, төлүгүр 190—200 хуу, чылда суду 400—500 килограмм болган. Өске черлерде өшкүлерниң ортумак саны —250—300 килограмм. Грузияда сүткүр үксаанын —мегрельдин —бешай саарга суду 200—250 килограмм, төлүгүр шоолуг эвес. Бүгү-эвилелдин, Алтайның, Таджикистанның, Киргизиянын, Оренбургтың, Үзбекистанның, Казахстанның, Туркмениянын эртем-шинчилел институду).

Өшкү болгаш хой ажыл-агыйының Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институду).

Г. И. РЫБИН,
көдээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады.

УЧЁТ БОЛГАШ ОТЧЁТ

Долу учёт болгаш отчёт планнаашкынның эргелеп башкарылганың, черле экономиктиг ажылдың деңнелиш бедидер. Үүле долу болгаш четче учёт болгаш отчёт барда ажыл-агыйга бригадага бот-оруула-чарылганы неп-тередии болур. Үүле оларның ачызы-биле социалистиг чарыштың дээштинн, ажылдакчыларның материалдыг сонуургалын бедидип болур.

Бир дугаарында **мал санаашкынның актызын** айтыр херек. Ол дээрге мал ажылында эң-не кол документ болуп турар. Моон доктаатка формазы болгаш тывыскан статучёт дугаары база чок. Ынчалза-даа бо актыны малды дужаап-хүлээнишкен таварылгада, ай санының эзлчетлиг санаашкынын кылганда, дудагдал-самчыгдал болган таварылгаларда, эзлчет чок ревизиялар кылганда ук санаашкынны чорутукан кижилер актыны тургузар болгаш олар база малды кадагалап турар кадарчы от актыга ядып салыр. Актыга аңгы айтыр чүүлдер болза: тургускан хүнү, айы, чылы, кайа кылганы (бригаданың, хонаштың ады) санаашкынны кылып турар кижилерниң алban-дужаалы болгаш фамилиязы, инициалдары, санаан малдың эр-кыс, назылар, үксаа, бөлүктер аайы-биле саның саннар-биле болгаш бижимел-биле айтыр.

Бо болза беш кезектиг хүлээп алган малдың даңзызы, хой, ниек, чылгы кадар-чызының дептержигежи **№ 101**. Мал шимчээшкинин алган төлүнүн учёду, малды үскени болгаш эдерипгирени, мал коданы-биле кады тывыскан эт-херексел, малдың бар-чогунуң дутайында контроль медеглелдемдеглелдер: оон ыңай бо болза, кадарчыда хүлээткен малдың шимчээшкинин, өскерилге болгаш хүн санында демдеглээр, ай санының саңаашкынын болгаш ай иштинде болгулаан өскерилгелерин түүпеп турар бухгалтер отчёдунуң дептери-дир. Бо дептерге киирген чүүлдерниң актылары болгаш шыпыткан документилери аңгы тургустунган турар: санаашкынныар актызы, хураган алганының, мал олгенинин актызы, складче чоруткан эттин алгының фактуразы.

Мал ажылының төлазы-биле ай санының отчёду № 24. Бо ай санында бригадирниң бээр статистиктиг отчёду. Мында бар малдың баш санын болүктер аайы-биле тодарадып турар болгаш оларның шимчээшкинин ылаңгыя ёзугаар үш бөлүк малдарга —улуг, аныяк, семиртилгеде малдарга тус-тузуида бригадир ийикпе зоотехник кылыр. Бо отчётта «чем-хүннерниң саны» деп көргүзүлүп мал чеминиң чарыгдалының **№ 94** даңзызы-биле дүүштүр кылыр.

Үстүнде айытнан дептерлерге болгаш отчёттарга бижимелдерни кылырда ыяапла баштайгы (эге) документилерни барымдаалаар. Ол эге документилерге моон адаанда айытнан майыктар хамаарыжыр:

Кол коданның малын бракгаан акт. № 57. Мону совхоз директиязының дужаалы-биле томуйлаан тускай комиссия тургузар. Ол болза совхозтуң кол маз эмчизи азы салбырның (бригаданың) зоотехниги малды бракгап турар чылдагаанын оон алыр продукциняны айытпышаан, ийи хоолгалыг тургузар болгаш малды харылап турар кадарчы адын салып киржир.

Малдың болгаш кушгун баш санының шимчээшкинин. ниң учёдунуң дептери, ону ай санында бригадир долдурар болгаш бухгалтерияга киирер.

Мал чеминиң чарыгдалының ведомозу (даңзызы). № 94. Бо ай отчёду. Маңаа хүн бүрүнүң мал чеминиң чарыгдалын кодан бүрүзүнге хамаарыштыр бригадир долдурар. Кончуг чугула бухгалтерия документизи.

Фермада малдың болгаш кушгун баш санының шимчээшкинининң дугайында отчёт. № 102. Мону **№ 34** дугаарлыг дептерге бижээнин ёзугаар үш бөлүк малдарга —улуг, аныяк, семиртилгеде малдарга тус-тузуида бригадир ийикпе зоотехник кылыр Бо отчётта «чем-хүннерниң саны» деп көргүзүлүп мал чеминиң чарыгдалының **№ 94** даңзызы-биле дүүштүр кылыр.

Үстүнде айытнан дептерлерге болгаш отчёттарга бижимелдерни кылырда ыяапла баштайгы (эге) документилерни барымдаалаар. Ол эге документилерге моон адаанда айытнан майыктар хамаарыжыр:

Кол коданның малын бракгаан акт. № 57. Мону совхоз директиязының дужаалы-биле томуйлаан тускай комиссия тургузар. Ол болза совхозтуң кол маз эмчизи азы салбырның (бригаданың) зоотехниги малды бракгап турар чылдагаанын оон алыр продукциняны айытпышаан, ийи хоолгалыг тургузар болгаш малды харылап турар кадарчы адын салып киржир.

Бир эвес элээн хөй малдарны бракгап турар болза, аңаа **№ 57 «5»** форманы хереглээр.

Малды болгаш кушгу үндүр биижир акт. № 100. База тускай томуйлаан комиссия өлген улуг болгаш чаш малдың, сокнал (өлүргеи) малдың азы аргажоктан өлүргел малдың кодандан үнген чылдагааның айытпышаап, ийи хоолга тургузар. Бир эвес мал кандыг-бир кижиниң бурузуу-биле хораан болза, оон ортаэн дүрүм ёзугаар ол кижиден төлеттирер. Малды сокканының (өлүргенинин), аргажоктан өлүргенинин алы өлгенинин продукциязын складче тускай накладная (бараан үдээн капсырылга бижик-биле) кады чорудар.

Малдың чаш төлүн оруя. галаар акт. № 95. Бо бухгалтерия документизин чаш малдың төрүттүнген хүнүнде бригадир азы зоотехник ийи хоолга тургузар.

(Уланчылыг).

Партийжи амыдырал

СӨС БИЛЕ АЖЫЛ-ХЕРЕКТИҢ КАРЫШПАЗЫ

Бистиң Ак-Довурак хоорайның партия организацияларының кичээнгей салып келген бир чугула айтырыы — күш-ажылчы коллективтерни быжыглаары. Парткомнуң, партия организацияларының бо талазыбиле ажылының стили сайыраңгайжып, кижизидилге ажылының байдалы дээш коммунистерниң харыысалгазы улам бедип турар. Бүдүрүлгениң мурнунда чугула айтырыларны коллективтини-биле шиитпирлеп, хөй янзы хуралдар болгаш хүлээп ап турар шиитпирлер саны кызырылган. Парткомнуң, партия организацияларының, коммунистерниң ниитя хуралдарынга бүдүрүлгениң болгаш кижизидилгениң чугула айтырыгларын чугаалажып келген.

Ажылчы чоннарга ажылхеректи таныштырарының, хөй-ниитиниң санал-оналын өөренип көөрүнүң бир дээштиг чепсээ — чаңгыс аай политхүннер, ажык чагаа хүннери апарган. Ынчан удуртукчу ажылдакчылар ажылчы чоннар-биле ужуражып, оларның кинрген санал-оналдарын парткомнуң контролюнга ап, тодаргай шиитпирлерни хүлээп ап турар. Чижээ, бо чылдың март—май айларында хоорайга эрттирген ажык чагаа хүннериниң чон улуг сонуургалдыг киржип, ажылагайда четтестерни илередип, сонуургаан айтырыгларынга чогуур харыыларны алгылаан. Ол шыкаш профилактина неделяларын болгаш декаларын, идеология комиссияларының хуралдарын, планёркаларны, ажылчы чоннар коллективтерибиле удуртукчу, инженертехниктиг ажылдакчыларның ужуражыышкыннарын организастап турар бис. Чон-биле ажык чугаалар үезинде тургустунуп келир чугула айтырыгларны шалыпкын шиитпирлээри контрольдуң бир хевири болуп, удуртукчу кадрларның харыысалгазын бедидериниг, корум-чурумну быжыглаарынга идиглиг.

Күш-ажылчы коллективтерниң ажылының түннелдеринге хөй факторлар салдарлыг. Ылаңгыя күш-ажылдың, бүдүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаары, хүлээнген ажылга кижи бүрүзүнүң ак сетиилдиг болуру, күш-ажылды эки организастаары кол түүл болуп турар.

СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының бүдүрүлгеге, корум-чурумну болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары, ажыл шагын чөп ажыглаар, чонның ончузун хумагалыг көөр талазы-биле айтышкыннары бистиң үзүг деткимчеңи алган. Коллективте чорудуп турар идей-кижизидилгелиг ажылынга ол айтырыгларны шиитпирлээринче, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседирин хандырарынче угланган.

Амыдыралдан алгаш көөрге, бир эвес сагылга-чурумну, организастыг чорукту бедидер дугайында лозуңну хүн бүрүнүң боттуг ажылы, ажылдың түннелдериниң ханы анализи, мурнакчы чүүлдерни нептередири-биле быжыглавас болза, ындыг коллективтер мурнуку одургее кирип шыдавас. Чүгле айтыышкыннар маанар, күш-ажылды эки организастаарынче, аңаа таарымчалыг байдалдарны тургузарынга, ажыл-ишчилерниң коммунистиг кижизидилгезинге политөөредилгениң улут салдарлыын чугаалаза чогуур. Эрткен өөредилге чылында барык дөрт муң кижи политшколаларга, теоретиктиг семинарларга, комсомол өөредилгезинге, аныяк коммунистер школаларынга, партия-ажыл-агый активинге, тодаргай экономиканың болгаш коммунистиг күш-ажыл школаларынга өөренген. Өөредилгениң ол хевирлери бо өөредилге чылында уламчылааны коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестериң марксисчи-ленинчи үзел-бодалын хевирлээриге, теорияны коммунистиг тургузуушкунуң практиказын чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаарынга, бүдүрүлгениң нарын айтырыгларын ажыл-агыйжы ёзу-биле бот-тускайлаң шиитпирлеп өөренириге дузалап турар.

Ажылчы чоннарның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин бедидеринниң өске-даа аргаларын ажыглап, күш-ажылчы коллективтерде партия организациялары Совет Тываның 40 чыл ооңга утнуштур социалистиг чарышты калбарткан.

«Тыва даг-дүгү тудут» эргелелинде коммунист К. Б. Салчак, Ак-Довурак АТБзинде В. Тамдагай, ТЭЦ-те Т. В. Крашенникова, дагдүгү арыглаар фабрикада Т. П. Баранова, Д. К. Дүктен-оол, Н. Ф. Васильева, В. М. Ипатова, септелге-тудут участогунда М. О. Хертек олар болгаш өске-даа коммунистер удурткан бригадалар, хөлчеглер чарыштың мурнуку одурүүнда чоруп орар. Бисте чүс хире мурнакчылар, оларның иштинде чолаачылар Х. Ю. Тумгаев, А. А. Алексеев, П. М. Чистогашев, С. М. Туровец, рудниктө экскаваторщик Б. А. Ершов, үүрмектеп-сорттаар комплексте слесарьлар бригадири М. П. Панихидин олар он бирги беш чылдың үш чылдарының онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткеш, 1984 чылдың үлүүнче кирген. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ТЭЦ — коммунистиг күш-ажылдың коллективи, ооң ишчилерп электроэнергия ажылдап үндүрер талазы-биле үш чылдарның онаалдазын күүседипкен. Үш чыл болгаш чыл планнарын хуусаа бетинде күүседип, шалыпчы ажылдап турар өске-даа коллективтер бар.

Хоорайның партия болгаш хөй-ниитиниң организацияларының ажылчы чоннарның күш-ажылчы болгаш хөйниитичи идепкейин бедидеринче угланган ажылды чаңгыс аай, доктаамал болурун чедип алырын оралдажып турар бис. Чедир кылдынмаан түүлдеривис хөй. Чамдык коллективтерде күш-ажылдың сагылга-чурумү болгаш мөзү-шынар кижизидилгези ам-даа кошкак. Ажылдан үнер-кирер, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун үрээр кижилерни шыңгыы көрбес чоруктар бар.

Күш-ажылчы коллективтерде мурнакчы дуржулганы, ажылдың дешилгелиг аргаларын нептередири ышкаш чугула курлавырларны долу күш-биле ажыглавайн турар. Маңаа парткомнуң, партия организацияларының бууруузу база бичe эвес. Бисте «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде К. Салчактың удурткаңы дашылар. № 3 орук-тудуг эргелелинде С. Курбатовтуң удурткаңы орук тудугжуларының. Ак-Довурак, АТБ-зинде Т. Серебряковтуң удурткаңы чолаачылар бригадалары, өскедээ коллективтер бригада аргазы-биле ажылдаарынче шилчээн. Ынчалза-даа күш-ажылды организастаарының ол мурнакчы аргазын болгаш мурнакчы эгелээшкиннерни бисте оожум нептередип турар.

Чижээ, «Тыва даг-дүгү тудут» эргелелинде А. С. Күжүгеттиң удурткан комплекстиг бригадазын бригада керээзи-биле ажылдаарынче шилчитккен турган. Ынчалза-даа бедик бүдүрүкчүлүт ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп бербээн. Ооң түннелинде бригада сөөлгү үеде планын күүседип шыдавайн турар. База бир четпес түүл бар. Бисте ростовчуларның «Хожудап турарлар чокка ажылдаар», свердловчуларның «Онаалданы — эвээш кижилиг күүседир» деп эгелээшкиннерин чогуур деннелге эдерген чаңгыс-даа коллективти бистен адаары берге. А эгелээшкинни баштай коллективтерге калбаабиле таныжып, ону эдерер дээш ап чорудар хемчегларни-даа ажылдап кылгылаан турган. Ынчалзажок шуугаазын хөй болуп келген. ажыл-херек эвээш.

Оң бирги беш чылдың өзек чылын доозуп, Чаа 1984 чылче кирип тура, ажылывыста бар четпестерни чайладыр, сөс биле ажыл-херектиң чаңгыс аай болурун чедип алырынче күжениишкинни мөөнээр бис.

С. КҮЖҮГЕТ,
«Тыва даг-дүгү тудут» эргелелинде партком секретары.

СОЛУН-ДАА, АЖЫКТЫГ-ДАА

Бо чылдың октябрь 29-та Кызыл хоорайга, социал хандырылга килдистериниң инспекторларының көрүлде-конкурузу болган. Аңаа инспекторларның аразындан ажылын тергиин эки билир, социал хандырылганың түс-түс айтырыгларын сайгарып шыдаар ажылдакчыны илередип тывар сорулга салдынган. Ооң түннели-биле Чөөн-Хемчиктиң социал хандырылга килдизиниң улуг инспектору М. Б. Ондар тиилекчи болуп үнген.

Мария Бавуевна аңаа тиилекчи болгаш, «Эң тергиин инспектор» деп атты чаалап албышаан, Москвага Бүгү-россияның социал-хандырылга ажылдакчыларының слёдунга киржип чораан. Аңаа билип алган түүлү-биле номчукчуларны кысказы-биле таныштырарын бистиң корреспондентивис дилээн.

—Ындыг слёт бистиң чуртувуска бо чылын бир дугаар эрткен. Аңаа РСФСРниң областарындан, крайларындан 170 кижи киришкен. Ону РСФСР-ниң Социал хандырылга министерствозу-биле күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвидел ТК-зы организастаан.

Слёттуң баштайгы хүнүнде РСФСР-ниң социал хандыралга министри Д. П. Комарова социал хандырылга инспекторларының дугайында дыка солун, өөредиглиг чүве чугаалаан. СЭКП ТКның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының дугайында дыка хөй чүүлдерни инспекторлар кылыр ужурлуг. Ооң шуптузун маңаа саналары берге. Хоочуннар, инвалидтер дээш эң-не улуг сагыш салыышкынныг ажылдап, ыланғыя кырганнарның ниитилелге, чонга кылып келген үүле-херектерин кажан-даа утпайн чоруурувустуң чугулазын онзалап демдеглеп турган.

Күш-ажылчы коллективтерниң кайы-даа адырында социалистиг чарыш чоруп турар болгай. Ол социал хандырылга ажылдакчыларының аразында база бар. Ооң түннелин канчаар үндурериниң дугайында профэвидел ажылдакчыларының ТКзының секретары Н. Ф. Кузнецов кысказы-биле таныштырган.

Материалдыг бүдүрүлгеде эвес-даа болза, албан черинде ажылдап турар кижилерден негелде улуг. Бисте тускай берип каан, күүседир ужурлуг план чок-даа болза, социалистиг чарыштың негелдезинде киирип турар түүлдер-ле хөй. Пенсия, пособие документилери-биле ышын ажылдап турары, организациялар, бүдүрүлгелер болгаш ажыл-агыйлар-биле, ол ышкаш пенсионерлер, ылаңгыя хоочуннар-биле харылзаазы, ниити ажылынга хамаарылгазы, ажылга чуруму дээш өөренип көөр түүлдер-ле хөй. Ол дугайында Н. Ф. Кузнецов тодаргай чугаалаан.

Слётка дуржулга солчуушкуну база болган. Красноярск крайдан, Башкир АССР-ден, Москваның Пролетар райондан, Орёлдан болгаш өске-даа черлерден келген төлээлекчилер боттарының социал хандырылга килдистеринде канчаар ажылдап турарын чугаалаарга, дыка сонуургончуг, өөредиглиг боор чорду. Ылаңгыя пенсионерлерни тааржыр ажылга киирер, оларның амыдырал-чуртталгазын кичээнгейге алыр талазы-биле дыка ажыктыг хемчегларни ап турар чорду. Чижээ, Ар-маавирде пенсионерлерге түскай садыглар ажыдып каан, оларга эргежок чугула баранар аңаа доктаамал турзун дээш социал хандырылга ажылдакчылары контрольга алган.

Москваның Гагарин районунуң социал хандырылга килдизиниң ажылы-биле база танышкан бис. 43 муң пенсионерлерлиг бо килдис район Советиниң күүскомубиле харылзаалыг ажылдап турарынга ылап бүзүреривис. Ук килдистиң ажылы Советтиң доктаамал контролюнда, кандыг дуза херек болдур, ону дораан көргүзеринниң хемчеглерин күүском алыр.

Пенсионерлерни күш-ажылче хаара тудар талазы-биле ажыл база ында эки тургустунган. Районга хамаарышкан бүдүрүлгелер, организациялар, албан черлери пенсионерлер ажылдап болур черлериниң дажызын социал хандырылга килдизинде доктадып турар. Ажылдаарын күзээн пенсионерниң тааржыр черин, ажылын сүмелеп бээр.

РСФСР-ниң Министрлер Совулели 1969 чылдың апрель 9-та «Күрүне пенсиязын тыпсырының болгаш ону төлээриниң дүрүмүнге оскерилгелер киирер дугайында» доктаалды үндүргеп. Ол доктаал ёзугаар албан черинге, бүдүрүлгеге, организациянга ажылдап турган кижи пенсияже үнер апарганда, аңаа херек бүгү-ле документилерни администрация болгаш профэвидел комитеди баш удур долдургаш, социал хандырылга килдизинче киирерин ында айыткан. Ынчангаш пенсияже үнер кижиниң төрүттүнген хүнүнде пенсия документизин байырлыг байдалга тыпсыр. Ол кижи улаштыр ажылдаарын-даа, дыштанырын-даа боду шиитпирлээр.

ССРЭ-НИҢ ПОЛИТИКАЗЫН БЕДИИ-БИЛЕ ҮНЕЛЕП ТУРАР

БЕРЛИН. Совет Эвилели, социалистиг дем каттыжылгазының чүрттары чүгле боттарының чепсээн чаңгыс талалыг дүжүреринге кажан-даа чөпшээрешпес, шериг-стратегтиг дең байдалдың империализмге ажыктыг кылдыр өскерлирин кажан-даа болдурбас. СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелинде айыткан хемчеглер ажы-дүңма чүрттарның чорудуп турары, тайбыңның болгаш айыл чок чоруктуң өскерлиш чок быжыг принцивинге бүрүн дүгжүп турар.

Ол дугайын ГСЧП ТКның Политбюро кежигүнү, Хостут немец профэвилелдер каттыжыышкынының (ХНПК-ниң) төп баштаар черииниң даргазы Г. Тиш ХНПК-ниң төп баштаар черииниң Берлинге болган пленумунга чугаазынга медеглээн. Империалистиг күштерниң өөскүткенин боо-чепсекти эңдере немей бүдүрерииге харыы кылдыр ССРЭниң болгаш ооң эвилелчилериниң харыы хемчеглеря эргежок чугула базыы болган деп, ол айыткан. Тайбыңны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче угланган Совет Эвилелиниң шиитпирлиг күжениишкинилерин ГДР, моол мурнунда ышкаш, шиитпирлиг деткип турар деп, Г. Тиш онзалап демдеглээн.

ГАВАНА. Совет Эвилелиниң чайгылыш чок тайбың политиказын Кубаның «Боэмна» журналы бедии-биле үнелээн. Ук политиканы Барыын Европаның политиктиг сарыылдыг ажылдакчыларының болгаш хөйниитизииниң калбак бөлүктериниң талазындан деткип турар деп журналдың түүлүнде айыткан. Чаа америк ядролуг ракеталарны Барыын Европа чүрттарынга тургузуп эгелээни шиитпирлиг удурланыышкыннарны болдурган, ындыг удурланыышкыннарны Европа бодунуң бүгү төөгүзүнде кажан-даа көрүп көрбээн. Ракеталарга удур шимчээшкинде чүрттакчы чоннуң өң-не янзы-бүрү иезектериниң төлөөлекчилери киржип турар.

Европаны ядродут чепсек салып үндүрер шөл болдурар дээн оралдажыышкынларга хамаарыштыр ССРЭ тодаргай турушту зөлээн, күштериниң дең байдалын хевээр арттырар дээш Совет Эвилелиниң ап чорутkан харыы хемчеглериниң дээштиин америк империалистер удавас билип каар деп, «Боэмна» айыткан.

ДАМАСК. Ю. В. Андроповтуң Медеглели болза тайбыңны камгалаарынче болгаш боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадырынче угланган Совет Эвилелиниң принципиалдыг политиказының бадыткалы болбушаан, ядролуг дайын кыпсыкчыларынга шыңгыы сагындырыт болган деп, САРның Национал депшиге фронтузуның төп удуртулгазының кежигүнү, араб социалистер шимчээшкинииниң чиигине секретары Абдель Азиз Осман медеглээн.

Бүгү-ниитиниң ядролуг өртүн кыпсырын оралдажып турар Вашингтонның, администрациязының өнчүк-чөңгээлиг үүлгедиглеринге удур кончуг шын хемчеглерни Совет Эвилели чогуур үезинде алган Делегейде айыылдыг байдалдың тургустунганы дээш бүгү харыысалга АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниге бүрүн онаажыр деп, А. А. Осман СЭТА-ның корреспондентизиниге интервьюзунга чугаалаан.

БИСАУ. Ортумак ыракшылдыг америк ядролуг ракеталарын Барыын Европага тургузуп эгелээзиниге харыы кылдыр Совет Эвилелиниң талазындан чогуур харыы хемчеглерни алганын СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелинде тодаргай айыткан-дыр деп, ПАИГК ТК-ның Политбюро кежигүнү, Гвинея-Бисау Республиканың улустуң-револючу чепсектиг күштериниң министри Яфай Камара СЭТАның корреспондентизиниге берген интервьюзунга медеглээн.

(СЭТА).

АЙЫЫЛДЫГ ПЛАННАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Хөй-ниитиниң Вашингтонда тайбың төвү дээр ат-сураглыг организациязы Төп Америкада болгаш Кариб бассейнге Рейганның администрациязының планнарының айыылдыг байдалын айыткан. «Гөндураста, Пуэрто-Рикода болгаш Гаитиде чаа шериг баазаларын тудуп турары, Гренадада боо-чепсектиг интервенция, америкгондурас шериг өөредилгезинкады чорудуп турары, Кариб далайда улуг күштүг шериг-далай болгаш армия кезектериниң турары, никарагуа контрреволюсчуларны болгаш Сальвадорнуң улуска удур ёзу-чурумун Катгышкан Штаттарның деткип турары — бо бүгү ол девискээрге чаа шериг интервенциязын Вашингтонның кылыр деп турарынын дугайын херечилеп турар-дыр — деп ол организацияның парлаан медеглелинде чугаалап турар.

АРААТАНЗЫГ ҮҮЛГЕДИГЛЕР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Хоругдаттырганнарны эңне араатанзыг ёзу-биле хилинчектеп, оларның аарышкылыг черлеринче — ижин талазынче, сөөк-даяанче болгаш чүстеринче тепкилеп, сокпушаан эттеп келгеннер. Оларны байысаалгаже апарып, ынаар албадаарда, чүгле удутпас эвес, харындаа хөй-хөй дүн-хүннер иштинде чыдар азы олурардаа арга чок кылдыр эридеп турганнар».

Ындыг араатанзыг үүлгедиишкиннерни Гренаданың черинде америк эжелекчилер кылып турар болгаш ол дугайын эжелеткен чуртка ноябрь төнчүзүнде баар аргалыг болган Нью-Йорктуң болук эмчилери журналистерге чугаалааннар.

Гренадада политика талазы-биле хоругдаттырганнарны араатанзыг ёзу-биле хилинчектеп турарының дугайында болук америк эмчилер оларны көрген кижилердеи дыңнаанnар. «Бистер кара-бажыңнарга чыткаш, таварышкан үүлгедиишкиннериниң дугайын чугаалаан хоругдаттырып турган элээн каш кижилер-биле ужурашкан бис» деп, Нью-Йорктуң муниципалдыг колледжизиниң медицина антропологиязының профессору Маргарита Самат-Мэтиас СЭТАның корреспондентизиниге чугаалаан.

БАЗА КАТАП ООРЛАПКАН

Франс Пресс агентилелдиң Рио-де-Жанейродан дыңнатканы-биле алырга, футбол талазы-биле делегей чемпионнарының алдарлыг кубогу — Жюль Римениң кубогун таныттынмас ийи кижи декабрь 20-же дүнеэринде оорлап аппарганнар. Ол кубок ооң мурнунда Англияга база читкен турган, ынчалза-даа тыпты берген.

1970 чылда ол шанналды Бразилияның шилиндек командазы бөмбүрзектиң эң күштүг командазы деп атты үшкү удаа чедип алганының соонда бразиль футбол федерациязынга мөңгеде кадагалаары-биле хүлээдип берген. Ооң бээр-ле, эртебурүңгү Грецияның тиилелге бурганының овур-хевирин өттүндүр кылып каан «Хеерээжен алдын бурган» деп адаан ол кубок бразиль федерациязының штаб-квартирazынга турган.

(СЭТА-ның корр.).

ВАРШАВА. (СЭТА). Келецк воеводствоның эң улуг бүдүрүлгезиниң — М. Новотко аттыг металлургия комбинадының коллективи

ПЛАН КҮҮСЕТТИНГЕН

1983 чылдың планныг бүтү даалгаларын хуусаа бетинде күүсеткен дугайында рапорттаан. Чурттуң улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга, а ол ышкаш даштыкыже үндүр садыгларынга 24,5 миллиард злотых акша өртектиг продукцияны бүдүрүлге коллективи чорудуп берген. Бо чылдың төнчүзүнге чедир ам-даа бир миллиард злотых акша өртектиг продукцияны планнан ажыр бүдүрерин комбинаттың металлурггары хүлээгеп.

НАЦИОНАЛ ХУРАЛДЫҢ СЕССИЯЗЫ

ХАНОЙ. (СЭТА). Республиканың дээди органы — ВСР-ниң Национал хуралының сессиязы вьетнам нарыысылалда ажыттынган. Ооң ажылында ВКП ТК-ның Чиигине секретары Ле Зуан, ВКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Күрүве чөвүлелиниң Даргазы Чыонг Тинь болгаш Министрлер чөвүлелиниң Даргазы Фам Ван Донг, өске-даа вьетнам удуртукчулар киржип турар.

ВСР-ниң бо чылдың күрүне планының күүселдезиниң түннелдеринин дугайында болгаш 1984 чылда экономиктиг база социал хөгжүлдениң планының сорулгаларының дугайында, ол ышкаш 1985 чылда кол угланлыышкынар дугайында иделкелди ВКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, Министрлер чөвүлелиниң даргазының, ВСРниң күрпланының Даргазы Во Ван Киет кылган.

Эртип турар чылда национал экономиканың кол адыры — көдээ ажыл-агыйга улуг чедишкиннерниг чедип алдынганын ол чугаалаан. Аъш-чем культуралары ажаап алыры ряске деннеи санзарга, 17 миллион хире тонна болган, ооң түннелинде иштики курлавырларның күселп-биле чонның аъш-чемге хереглелин республикага колдуунда хандырар аргалыг болган. Үлетпүрүү болгаш транспортту хөгжүдеринге бүрүңгаар базым кылдынган, бүдүрүлгени эде организастаар болгаш экономиканы башкарар талазы-биле улут күжениишкиннер кылдынган.

1984 чылдың күрүне планында бүдүрүлгени улам хөгжүдер, күш-ажылчы болгаш бойдус курлавырларын эң-не тварымчалыг ажыттлаар, ажылчы чоннарның амыдырал деннелин чогумчалыг болдуруп, бедидер талазы-биле хемчеглериң көрдүнгенни илеткелде деңдегээн.

Бүгү-ле ажылдарның кол сорулгазы — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, продукцияның шынарын бедидери.

Депутаттар 1983 чылдың күрүне бюджединиң күүселдезиниң болгаш 1984 чылдың бюджединиң төлевилелиниң дугайында илеткелди база дыңнаан.

ШЫҢГЫЫ ДҮВҮРЭЭШКИН

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). Барыын Европаның элээн каш чүрттарының, оларның иштинде Данияның, Норвегияның болгаш Исландияның девискээрлеринге аңаа дайынчы октаблыг чалтынныг ракеталарны тургузар дээш НАТО-нуң болгаш америк шериг удуртукчуларының планнарының дугайында Лондонның «Санди таймс» солунунуң дыңнадыы Скандинав чүрттарында шыңгыы дүвүрээшкинии болдурган. «Санди таймстың» бижип турары-биле алырга, ол ракета системалары АКШ-тың Гренландия-Коммонда шериг-агаар күштериниң баазазында тургузуп эгелээн ындыг ракеталар-биле херек кырында дөмей болур болгаш ядролуг дайынчы октаблыг ракеталарны-даа салып үндүрерине ажыглаттынып болур.

Копенгагенниң «Информашон» солуну ындыг планнарның бар болуп турарын база бижээн. Ындыг хевирниң ракеталарын эккеп тургузарының «кол кандидаттары» кылдыр америк стратегтер үстүнде айытынган чүрттардан аңгыда Шотландияны, ГФР-ни, Турцияны болгаш Японияны база шилип алганын АКШ-та бистиң корреспондентивистиң чогуур айтырыынга Вашингтонда шериг бөлүктериниң төлөөлекчилери харыылаваннар деп, ол солуң бадыткаан.

АЖЫЛДААР ЧЕРИ — АГРОҮЛЕТПҮР

Ажыл-агыйларга барып, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларыбиле шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларны чугаалажып тура, партияның Могойтуй райомунуң инструктору Цирен Нимбуев боданган, мен ону бодум канчаар шиитпирлээр ирги мен. Чоорту ооң бажынга шиитпир тургустуна берген. «Агроүлетпүр комплексинге ажылдаарыбиле мени чорударын диледим» деп, билдириишкинни ол бижээн.

Партия ажылдакчызы «Красный Октябрь» колхозтуң даргазы апарган. Үргүлүү хожудап келген колхоз болган. Бир дугаарында чаа колхоз даргазы быжыг партийжи өзекти тургузуп ап, эң чугула участоктарже коммунистерни чоруткан.

Кижилер-биле ажылдаарының дүжүлгазы колхозчулар-биле быжыг ажылхерекчи харылзааны тургузарынга дузалаан. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиин бширии, аныяк колхоз даргазынга база дузалаан. Районга ажылдап тура, сууглярны чаартырының оруктарын чаңгыс эвес удаа ол бедап турган. Ону ам практиканга боттандырарының аргазы тургустунган. Чурттал-га тудуун, колхозчуларның күш-ажылының байдалын экижидерин онза контрольга ол алган.

Чыл арткен. Хожудангай ажыл-агыйларның санындан колхоз ушунган. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарышынга чедиишкиннери дээш хүндүлел бижик колхоз дазының кабинединде астыган. Ол болуушкунну тайылбырлап тура, СЭКП Чита обкомунуң ийиги секретары Н. Носов мынча дээн:

—Нимбуев ышкаш чижек бистиң область эвээш эвес. Сөөлгү үеде партия комитетериниден, күрүне албан черлериниден агроүлетпүр комплекизинче бежен ажыг коммунистер кирген. Ол дээрге кадрларның аңаа-ла шиитчээшкинии эвес. Кижи бүрүзүн баш удур өөренип көрген. Ол улустар баш бууругаар ажыл-агыйлар-биле танышкан. Шилилгени чорутканывыс колдуунда чогумчалыг болган. Күш-ажылды организастаарын социалистиг чарышты идепкейжидерин олар көскүзүбиле эжиктеткен. Партия обкомунуң инструктору турган Е. Заборскийниң директорлааны «Сокгуйский» совхозта ажыл-херекчи байдал тургустунган. Чаа удуртукчунуң келгеин-биле кады керээлиг организациялар-биле чогумчалыг харылзаалар тургустунган. Партия ажылдакчызы турган В. Числов, ол инженер эртемниг, «Новотроицкий» совхозтуң директору болу бергеш, бодунуң ажыл-херээн мал кажааларын болгаш чаа мастерскияларның тудугларын эдемыырыпдап эгелээн.

Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга коммунистериниң киирип турар үлүг-хуузун моон-даа улаштыр чугаалап болур.

М. ПРУТКИН,
СЭТА-ның корр.
Чита.

«Хиросиманың болгаш Нагасакиниң ачыылдыг халаазының катаптарын болдурбаалыңар!». Атомнуг болгаш водородтуг бомбаны хорууру дээш Жанейл Токионуң паркгарының бирээзинге фотоделгелгени ымдыг лозуңнуң адаа-биле организастаан. Делгимдерде кирген хөй санныг чуруктар араатанзыг атомнуг бомбалаашкыга таварышкан ол ийи япон хоорайның коргунчуг качыгдаашкынын ук фотоделгелгеге келгеннерге көргүзүп турар. Ооң организакчыларының бодалын ёзугаар алырга, фотоделгелгениң кол сорулгазы — империализмниң делегейге кыжаныышкынының дендин ачыылдыын кижилерге сагындырары, дайынга удур шимчээшкинииниң активчилериниң хүрээлениин улам-на сырый каттыштырарын, япон ортулуктарның сарыылдыг кижи бүрүзүн боо-чепсекти эдерге бүдүрериниге удур иделкейлиг демиселчи болдуварын.

ЧУРУКТА: Токиода фотоделгелгениң стендилериниң чанында.

Г. АНИЧКИНАНЫҢ фотозу.

ТӨРЭЭН ЧУРТУМ

Улуг, биче Төрээн чуртка ынанышылын
Улус, кижи бүрүзү-ле соглеп чоруур...
Уктаар болза, биче төрээн чуртум—Тыва,
Улуг аалым—бүгү Совет Эвилели!—
Кызыл, Москва —
Кызыл тыным!

Ада-өгбе ызыгуурдан дылым—тыва,
Аныгдуңма аразынга чугаам —орус.
Оларымның ачызында оруум—ажык,
Ораннарның шуптузунда өөрүм—муңчон!—
Тыва, орус
Дылым—кежиним!

Роөне дээш дайзын-биле хүрештерге
Башын салган чуртташтарым уттундурбас.
Украинам, Таңды-Тывам моңгези дег,
Бандурага, игилиге йөрээттирер!—
Улуг-Хемим,
Узун Днеприм!
Кавказ, Памир— нала-даа-ла чорааным да.
КамАЗ, БАМ-да, Саяннарда тудугларга,
Ужуп үнген бичии уям—Тывам чөлү
Улуг бүлем намдарындан аңгыланмас!—
Начын күжүм —
Найыралда!

С. МОЛДУРГА.

КАПИТАН ГАСТЕЛЛО

Ада-чурттуң Улуг дайынының бешки хүнү. Ужудукчу Николай Гастелло бодунуң маадырлыг чоруун ынчан кылган. Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан: оон адын эдилеп турар он-он черлерниң бирээзинге Кызылда дыштанылганың болгаш культуранын боду бүткен парыгы база хамааржыр.

Капитан Гастеллонуң маадырлыг чоруун дайын үезинде 350 кижи катаптаан, оларның аразында херээжен ужудукчу Екатерина Барсукова база бар.

Минск областа Радошковичи суурже кирер улуг орук аксында Гастеллонуң тураскаалы бар. Ужудукчу самоледу-биле бодунуң эң-не сөөлгү шинтпиринче кылыйтыпкан. Ук экипаж мандa, бо орук аксынга маадырлыг чорукту июнь 26-да кылган. Ынчан самолётка дөрт нацияның төлээлери чораан: штурман — Анатолий Буденюк, адыгжы — Григорий Скоробогатов, адыгжы-радист — Алексей Калинин. Улуу 36 харлыг, бичиизи он тостуг турган.

Капитан Гастеллю ол (бешки) хүнге чедир бир немец бомбардировщикти черже аңдара аткан, ужудукчу туттурган.

Бо удаада капитанның авиаэскадрильязы Минскиже шуушкан немец танк колонназын бомбалап турган. Бомбалап-бомбалап, дедир ээпкен. Ол үеде дайзынның огу командирниң самолединүң он талакы чалгынынга дээпкен. Ынчалзадаа экипажтың кежигүннери самолединүң каап, парашют-биле шураваан. Олар самолединүң заправкада бөлдүнүг берген хөй немец танкаларның дал ортузунче тудупканнар...

Гастеллонуң тураскаалы Радошковичи школа-интернадының чанында база бар. Маадырның адын ук школа эдилеп турар. Суурнуң улуг болуушкуннары, байырлалдар моон эгелээр. Комсомол кежигүнүнге болгаш пионерге мандa кирип турар. Өөредилге чылының түнелинде тергиин эки өөренгеннерге гастелложуларның хүндүлүг хөрек демдектерин база мандa тыпсып турар.

Школада экипажтың музейи бар. Ында оларның самолединүң артынчызы, чагаалары, документилери, эт-херексели, чуруктары, магнитофонда бижээн үниери — шупту 1500 ажыг материал бар. ГДР-ниң Бад-Тюбен, Моолдүң Чойбалсан болгаш өске-даа хоорайларның Гастелло аттыг школаларының төлээлери мандa кээп турар.

М. КОСЯК.

Ада-чурттуң Улуг дайынының партизаны, школада Н. Ф. Гастеллонуң экипажының музей чөвүлелиниң даргазы.

ТӨӨГҮНҮҢ АРЫННАРЫ

Чурттан дашкаар ады-сураа алдаржаан Бии-Хемниң Аржаан базырыын казып-шинчилээринге Тываның дылдың, литератураның болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң ролю улуг болган. Организастыг болгаш сан-хөө талазы-биле ажылдарны кылырынга ук институттуң директору, төөгү эртемнериниң кандидады Ю. Л. Аранчын, идепкейлиг киржип, нарын айтырыгларны шиитпирлежип турган.

1970—1974 чылдарда Аржаан базырыын казып-шинчилээринге ТД.ЛТЭШИ-ниң төөгү болгаш этнография секторунуң эргелекчизи, төөгү эртемнериниң кандидады М. Х. Маңнай-оолдуң киргеи үлүг-хуузу база хөй. Ол ук базырыкты казып шинчилээр экспедицияның начальныгы турган. Тываның археологтуг тураскаалдарын, ылаңгыя Аржаан базырыын казып-шинчилээринге чедип алган чедишкиннери дээш бо чылын М. Х. Маңнай-оолга Тыва АССР-ниң эртемниң алдарлыг ажылдакчызы хүндүлүг атты тывыскан.

Бо бүгү СЭКП-ниң левинчи национал политиказының ачызында бистиң аныяк республикавыста эртемниң сайзырап турарының база бир херечизи болур. Оны Совет Тываның 40 чыл ооруң бүзүүнде чугаалаары өөрүнүүр.

Аржаан— Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң төвү, сайзырап орар суур. Ында совхозтуң конторазы, Культура ба[illegible] диг каът-каът бажыңнар база көстүп келген. А археологтарның казып турган базырыы суурнуң мырыңай кыдында.

Чеди-сес чүс чылдар мурнуда маңаа чурттап чораан улустуң чуртунда ол улустуң дүжеп чорбаанын солун болгаш чаагай амыдырал, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээнииң ачызында, хөгжүп үнген. Ында ам машина-техника болгаш электроэнергия кижиниң күжүн солаан. Телевизор тоолда кирген тос чүстүт турандан-даа артык — делегейни дескиндир тыртып кээр. Совхозтуң малының саны чээрби беш муң чедип турар. Бо чылын алган дүжүзү ийи муң тонна орангчок ажыг.

Ажыл-агыйның эң-не кол байлаа — чон. Ында орус, хакас, армян, бүрят, украин болгаш өске-даа нацияларның төлээлери чаңгыс Совет өргээниң төллери болуп, эп-найыралдыг, иниги сорулгалыг чурттап турар.

К. ЧООДУ.

ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының Ленинград салбырының консультантызы, төөгү эртемнериниң доктору Михаил Петровичи Грязнов (чуруктa) хөй чылдарда археология эртемиңге үре-түңнелдиг ажылдап келген.

М. П. Грязновтуң Мурнуу Сибирьнын өөренирингe база бир көскү чедишкинин бистиң эрага чедир VIII—VII вектерге хамаарыштыр «Хаан» базырыы дээр Аржаан базырыын казып шинчилээни болур.

Базырыкка хөмдүнген эт-херекселдерни эртемден өөренип көргеш, ол төөгүлүг тускаалдың онзагай чүүлдерин тодаратkан. Бо ажыдыышкын скиф үезиниң хөөрлерин чаа ёзу-биле шинчилээринге болгаш эрте-бурунгу скиф-сибирь культуразының тыптып келгенин база ооң нарын тургузуун тодарадырынга улуг дузаны көргүскен.

М. П. Грязновтуң «Мурнуу Сибирьниң эрте-бурунгу үезин» деп бөлүк ажылы дээш аңаа 1983 чылдың Күрүне шаңналын тывыскан.

С. СМОЛЬСКИЙНИҢ фотолары. СЭТА-ның фотохроникazы.

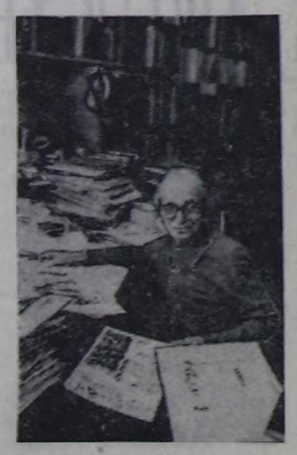

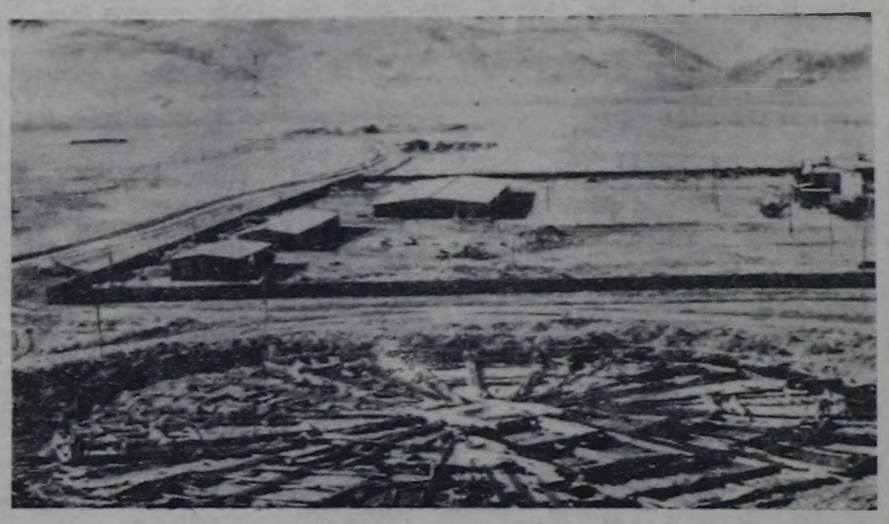

Каткы бажы катkан эвес

ЧАҢЧЫЛДЫҢ КҮЖҮ

Цех начальныги эш С. Т. Прямухинге лаборант Хорошевскийден

Август 28-те ажылдаар черимге удуй бергенимге хамаарыштыр тайылбырлаарым болза, ажылга келгеш, даалга бээрин манап ора, удуп калганым шын. Бир шакка чедир удудум, а бир шактан ийи шакка чедир — дүштеки чем үезин, ооң соонда беш шакта оттуп келдим. Аңаа хамаарыштыр немеп каар чүвем чүл дээрге, сөөлгү үеде дүне барык-ла удувастадым. Сыртыктарымны бедидир салып ап-даа турдум, үйгу келдирер эм-даа ажыгладым, муңга чедир санап-даа шаг болдум—үйгу черле келбес! Ажылдаар черимге чедип келиримге — кара өш-биле дөмей!— дораан эзеп эгелээр-дир мен. Фабрикавыстың эмнелгезинге база четтим. Эм бижип бергеш, дүнеки эзлчегде ажылдаар кылдыр дилеп көр дидир.

Дарганың холунуң үжүү: «Дүнеки эзлчегже шилчидер».

Цех начальныги эш С. Т. Прямухинге лаборант Хорошевскийден

Ажыл үезинде ийнги удаанымга хамаарыштыр тайылбырлаарым болза, дүнеки эзлчегге барган дораан удуп каап-тыр мен. От салыр черден тып алдылар, оваалаан хөмүр-даш кырынга удуп чыткан болдум. Арай деп тургаш, хой-нинтиниң күжү-биле оттуруп алдылар. Бажыңымга хүндүс беш муңга чедир санап, эм ижип, чүнү канчамадым дээр — караамга үйгу шуут келбес болду. Маңаа кээримге, карактарым ботары-ла шимдингилей бээр-дир. Эмнелгеге баарымга, удуткас эм сыкыртkаш, ийи эзлчегни саттыштыр ажылдаарын сүмеледи: кижи хары угда чээрби дөрт шак дургузунда одумайн удуп шыдавас-ла болгай дидилер.

Дарганың холунуң үжүү: «Ийи эзлчегни саттыштыр бээр-дир».

Цех начальныги эш С. Т. Прямухинге лаборант Хорошевскийден

Ажыл шагында эзлчеглиг удуушкунумну үргүлчүлээнимге хамаарыштыр тайылбырлаарым болза, хүндүс дүштеки чем безин чивейн удуп хүнзедим, үйгумну дүне от салыр өрээлге база уламчыладым. Эмнелгеге баарымга, тодаргай хемчеглерни алды. Бодум хуумда от салыр өрээлге хөй шиш кадаглардан каккылап каарын диледим.

Дарганың холунуң үжүү: «Эш Хоровшевскийниң ажылдаар черинге, ону удутказы-биле, үргүлчүнүң дежурныйлаашкынын организастаар».

Дежурныйлап турбуже, ажылым үезинде база-ла удуп каап-тыр мен. Ынчангаш мени ажылдан үндүрерин диледи м. Оон башка эрттир удуп каап болур хире-дир мен.

Дарганың холунуң үжүү: «Аныяк специалистти ажыдындан үндүрбес!».

Албан черинниң херек эмгелелиниден бо бижиктерни тыпкан С. КОМИССАРЕНКО.

(«ТРУД» солундан).

БАКТРИАН БОЛГАШ ДРОМЕДАР

Одаг кыдыынга кырган кижи орган. Ол отче каракгарын имирертир көрбүшаан. хоюнда оглунуң оглун эргеледип орган:

— Удуп көрем, мээң багай бодаганчыым! Удуп көрем, мээң бодаганым!

Хову чурттуглар чаш уруг-дарынын ынчаар чассыдар чорду. Оон тевe судун азы тевe суду-биле сүттээн сарыг шайын кудуп бээр. Ийе, сарыг шайны, түүе дээрге тевe судунуң үскүрү аажок болгаш, шайның өңү сарыг болур.

Казахстанда Актюбинск областың Челкар районда «Тогуз» совхоз хүнүң-не бир түс килограмм тевe судун школага, уруглар садыңга болгаш эмнелгеге берип турар. Совхоз ону оон-даа хөйнү будүрүп болур. Ынчалза-даа бо ховуда улустуң хереглелинге ол четчир, а өскээртен белеткелчилер маңаа келбейн турар.

— Бистиң районга бир катап семинар болган—деп, тевe кадарчызы Жетес чугаалады. — Ынчан бир аалчывыс совхозувустуң орулгазының хөйүн магадап туруп берген. Ынчаарга ону тевелерге чедирe бергеш, «орулганың чажыды бо-дур ийин» диген мен.

Чурт чуруундан Москва—Ортаакы Азия демир-орук шугумуун тып алынар. Ол оруктуң дал ортузу—Челкар районунуң турар чери ол: алды миллион гектар элезин, кадыг саксаул болгаш довуракгыг куу оът. Ооң бир миллион гектар ажыг девискээрин Казахстанның эң улуг совхозтарының бирээзи—«Тогуз» ээлеп турар.

Мурнуңда партия ажылдакчызы чораан Нагым Кобландин маңаа үзарби чыл мурнунда келген. Ооң-биле кады эргижирээн «газик» чолаачызы биле бухгалтер база. Суур турар черге башгайы өргеинн Кобландин боду каккан.

Кобландин баштай он ийи тевe садып алган. Улус ону «чыдып-калганыңны аа, машина-техника, механизация дугайын бодазыцза эки эвеспе» дижип турган. А ол, шынап-ла, механизацияны база уттаан.

Меңээ бир аданы мундуруп алдылар. Жетес, Олжабай, Данбай — алышкылар кодан тевени сүргеш чорупту. Жетес менден ыравайн чор:

—Сээң бо мунган тевеңни бактриан дээр. Моок дүгү эки. А дромедар дээр чаңгыс могенниг тевениң суду хөй. Ук тевелерниң кайызыдаа ажыктыг. Ол аътты-даа, тракторну-даа, машинаныдаа солуп шыдаар. Чамдык байдалдарда оларның кайызын-даа ажып каар.

Ю. КИРИНИЦИЯНОВ.
(«Правданың» тускай корр.)

БЕДИК ТУРА-СОРУК ДУЗАЛААН

Болган таварылга

10.00. Москва хоорайның 84-кү милиция салбыры. «Дүүн районга бажың оорлаан-дыр. Сеременчилерди күштелдирерин диледим»— деп, салбыр начальныгни Ю. А. Крылов сагындырган.

11.55. Улуг Сержант Геннадий Щукин бажыцынче чорупкан. Ол ынчаар шыпшың ышкаш болган. Холунда плащтыг, ортумак сынныг кижи подъездтен үнүп келгеш, дараазында подъездче караш диген. Оон ол катап көстүп келген. Милиционер сезиг апкаш:

— Хамааты! Кымны дилеп тур, силер? Документиңер көргүзүңер!— деп негээн.

— Бажында каапкан-дыр мен — деп, танывазы кижи харыылаан.

— Ындыг болза, салбырга кады баар болган-дыр бис.

— Меңээ шорулбаңар! — деп, ол эр кижи хорадап харыылаан. Оон ол плащ туткан холун өрү харбаш кылган. Чүү болганын Щукин дораан эскербээн. Хенертен кончуг аарышкылыг апарган. Танывазы кижи бодунуң сорулгазын чедип алган, дүрген-не ыңай болган.

— Тур!— дээш, Щукин сооңдан сүрүпкен. Чышшыр четкен. Демисел эгелээн. Ийилээн кээп дүшкен. Ол ыймактажыш турда, деминиң холундан кылымал бижээ чаштай берген. Кемхерек үүлгедикчизиниң холдарын ооргазынче чыпшыр тудуп четтигипкен. Ынчап турда, эртип тыткан улус база дузалажы берген.

12.28. Туттурганны салбырга эккелген (ол мурнунда шинттирип чораан, айыылдыг кем-херек үүлгедикчизи болган). Щукин дежурныйга болган херекти илеткеп эгелеп чорда, карактары карацгылай берген. Оон угааның оскунупкан. Өөрү дүрген дуза чедирер машина келдирипкен.

12.37. Хоорайның дүрген дуза чедирер станциязының эмчизи В. П. Сазонов өрээлче кирип оргаш, аар киргирээш үн дыңнап каан. Оон диванда ак-тос арынныг шагдааны көрүп каан. Ооң дүрген дуза эмнелгезинге амыдыг чедип четтикпезин эмчи дораан билген. Балыглanган кижини чоогунда эмнелгеже аппаарын эмчи шиитпирлээн.

12.51. Хоорайның № 7 клиниктиг эмнелгези. Кезиишкин чорудар улуг зал. Реанимация салбырының эргелекчизи Л. В. Сухомлинова болгаш эмчи Л. А. Клишина олар аарыг кижини дораан кезерин шиитпирлээн.

13.03. Кезиишкин кылыр столда аныяк кижи. Ооң хары —21. Кезер эмчилер ажылдап киripкен.

13.08. Чаа хан херек апарган. Донор ханы! Чүгле бирги бөлүктүң. Эмчи сестразы А. Е. Грачёванын ханы тааржыр болган.

13.12. Хоорайның № 7 эмнелгези—Москванын № 1 медицина институдунуң клиниктиг баазазы. Өкпечүрек кезер салбырның ажылдакчылары профессор Г. М. Соловьёв болгаш ооң улуг дузалакчызы, медицина эртемниериниң кандидады В. А. Чернов олар бир кижиге чүректиң ийи хавынга аар кезиишкинин чаа-ла дооскан турган.

Удатпаанда эмчи сестразы Татьяна Тупицина маңнап келгеш: «Дүрген кезиишкин кылыр черде — чүрээнде балыгланган кижи! Кезер эмчилер чадажы бердилер. Дузалажып көрүңер!»— деп дыңнаткан. Кезер эмнелгелер аразы чүс метр. Секунда-даа чидирбеи-биле далажыпканнар.

13.13. Владимир Александровичи Чернов аарыг кижини топтап көөрге, чүрээ турупкан болган. Дежурный эмчилер ону ажылдадыр аргазын кылып эгелээн. Медицина эртемниериниң кандидады М. Н. Иванников кандыг эмнер ажыглаарын тергиин билир. Ынчангаш чүрек катап ажылдай берген.

13.48. Чернов балыгны көөрге, чүрек хавы кемдээн болган. Аас-кежик бооп, чүректиң шыңганнары будүп. Кезиишкин ийи шак эгүлчүлээн.

Докторнуң тайылбыры

— Г. Щукин аар балыгланза-даа, угаанын дораан чидирбээн, сеткил-сагыштың дүүрээзинин болгаш улуг күштү шыдажып эрткен-дир. Ол бүгү канчан ындыг болганыл, Владимир Александрович?

— Балыы аар болзажок, ону дораан өлүмге чедирбээн. Дээрбечиниң бижээ чүректиң хавынга деггеш, ооң дамырларын үрепкен болган. Кажан чүрек биле хап аразынга хан чыглы бээрге, оон ажылдаарынга шаптыктап турган. Щукин бо бүгүнү шуут билбээн.

Дээрбечи-биле демиселге бижыг туруштуг болурунга Щукинге камгаланыр аргаларындан аңгыда, сеткил-сорүктүң күштүү дузалаан.

— Кезиишкин нарын болган-дыр. Силернин-биле ап көөрге, оон эки эрткенииң үндезини чүдел?

— Бирээде, эмчилерниң шалышкын ажылдаанында: дүрген дуза чедирер эмчилер үнелиг секунда чидирбейн ходелгеннер. Татьяна Тупицина эвес болза, кезиишкин чеднишкинииг эртпес турган боор. Бо талазы-биле мергежээн тускай эртемниглерни дузалаштырарын ол сүмелээн.

Г. Щукин эмнелгеден дөрт ай эрткенде үнген. Ол биезги чаңчылы-биле ажылдап кирипкен.

А. МАНН.
«МЕДИЦИНСКАЯ ГАЗЕТА» солундан.

СЕКУНДААДА 12 ҮЖҮК

Хол-биле дүрген бижиринге болгаш бижик машиназынга дүрген парлаарынга делегей маргылдаазы чоокта чаа Швейцариянын Люцерн хоорайга болган. Аңаа Германиянын Федеративтиг Республиказының төлээзи Габилла Монат бир минутада ортумаабиле 704 үжүк парлаан. Бо бир минутага ынчан он дөрт сма саазынны солуурунга чарыдаттынган уе база кирип турар. Ынчангаш делегей чемпиону ортумаа-биле секундада он ийи үжүк парлап турган-дыр.

ТЕЛЕМАГНИТОЛА

«Амфитон» деп баштайгы совет телемагнитола удаваас магазиннерге көступ кээр. Ол — радиоприёмниктиң, магнитофонның болгаш телевизорнуң «хайнаа». Телевизорунуң экранының калбаа 16 сантиметр. Телевизорну автомат таарыштырар болганда, көстүрү эки.

Радиоприёмник кандыг-даа чалгынны хүлээп алыр. Аңаа эң чолдак чалгыларны безин шылыратпайн таарыштырып болур. Мында база автомат коя рольду ойнап турар. Кассеталыг магнитофон эртемниң сөөлгү чедишкиннерин хаара тутkан. Магнитофонга үн бижидил азы ырладып турар үеде ону доктаадып алыр кнопка безин бар. Телемагнитофонну автомашинага база улап ап болур.

С. ТАРАНОВ.

Республиканың хөгжүмчүшүн театрынга 1983 чылдың декабрь 31-де аныяктарның **БАЛ-МАСКАРАД** кежээзи болур.

Программада: концерт, танцылар, оюннар болгаш аттракционнар, лотереяга ойнаашкынnар.

Эгелээри 19 шак. Киреринин билет өртээ 1 рубль 50 көпеек.

ТВ

ДЕКАБРЬ 24-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА.
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Документалдыг фильм. 9.00—Спортлотонуң 52-ги тиражы. 9.10 —«20-е декабря». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы — «ВЧК». 10.15— «Ада-иелер, силерге». 10.45 — «Шевер холдар». 11.15 — Айыыл чок шимчээшкин. 11.45 — «Утпаан сеп, эш». 12.45— ССРЭ-ниң улустуң артизи Ану Каальдың чогаадыкчы ажылынын дугайында фильм-концерт. (Таллинден дамчыдар). 13.15 — Чаа номнар деп дамчыдылга. 14.00—14.15 Чапсар. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30— Телевидениениң «Эш ыры» деп бүгү-эвилел конкурузу. 15.15 — Өөнүктериниң шырайы. 16.00 — Уругларга фильм. «Кан чүстүк». 16.30 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.00—Дириг амытаннар дугайында дамчыдылга. 18.00—«9-ку студия». 19.00 — «Чүректиң ханызындан». Брянск областың көдээ ажыл-ишчилери-биле ужуражылга. 21.00 —«Ye». 21.35 — «Гранатовый браслет». Уран-чечен фильм. 23.00 — «Марыля Родович Москвада». Концерт. 23.30— 23.40 Телемедээлер.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизиңзе. 8.30 — ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш бүгү-эвилел конкурузу. «Мергежил-биле ужуражылга». Молдавияның болгаш Белоруссияның механизаторларының дугайында. 9.30 —«Эртенги почта». 10.00— «Белые мили» Документалдыг телефильм. 10.30 — Туркмен телевидениениң программазы. 11.45 — «Остановись, мгновение». 12.30 — К. Вебер. «Оберон» деп операның үвертюразы. 12.40 — «Аян-чорукчулар клуву». 13.30—«Музыка киноскузу». 14.00 «Чаагайжыдылга — бүгү улустуң херээ». 14.30 — Хөглүг оолдар. 15.50 — «Кадыкшылга». 16.35 — «Ыры-биле амыдырал». 18.00— Мячилиг хоккейге ССРЭ-ниң бирги черн дээш маргылдаа. «Динамо» (Москва) — «Кузбасс» (Кемерово). 2 гн тайм. 18.50 — Опера-биле ужуражылга. А. Бородин. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Делегей байдалының дугайында дамчыдылга». 20.30 — Литературлуг помчулга. В. Кожевников. «Март-апрель». 21.00 — «Ye». 21.35 — Силерни «Клавдия Шульженко чалап тур». 22.40 — 23.05 — «Саяннар» Документалдыг фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, биче хар чаар. Барын үүктен хаттың күжү секундада 2—7 метр. Дүне агаарның температуразы 27—32, чамдык черлерге 23 градус соор. Хүндүс 23—28, чамдык черлерге 20 градус чедир соор.

Автооруктарга көстүрү 4—6 км.

Кызылга чуга булуттаар, биче хар чаар. Дүне агаарның температуразы 27—29, хүндүс 23—25 градус соок болур.

КИНО

ДЕКАБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дьявольское оружие» 9.30, 11.20, 13.10 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чертёнок» 9.30, 15.10, «У опасной черты» 11.10, 13.10, 16.50, 18.45, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Опасные друзья» 14.00, 18.00, 20.00, «Аукцион» 16.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Пацаны» 14.00, 15.40, «Знахарь» 17.20, 20.00 шактарда.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелниң парткому болгаш улус депутаттарының Ак-Довурак хоорсовединиң күүскому республика ужур-дузалыг (РСФСР) персоналдыг пенсионер

Антон Караевич ТАМДЫН-ООЛДУҢ

үр болгаш аар аирааның сосында мөчээнин дыңнатпышаан. Ооң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдаады илергейлеп тур.

Редакциязының адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарының 2-23-35 секретарыттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киидистерииин 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг киидистерииин 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60 культура киидизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериининың 2-12-45, солуп кезбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катаң үнер.

Чагыг № 2067.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин биле Кравченко кудумчузу, бажың № 1: ТС—06162

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 295 (12384) | 1983 чылдың декабрь 25, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 коп

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эрткен хуралында «Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкынарының» төлевилелин чугаалажып көрген. Партия Төп Комитединиң комиссиязының киирип келгени ук төлевилелди СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң айтыышкынналарынга үндезилээш, партияның республикалар болгаш чер-чер органнарының министерстволарының, ведомстволарының, эртем албан чергелериниң, башкыларының база дүржүлгелыг методистериниң саналдарын барымдаалап ажылдап кылган. Башкыларның август чөвүлел хуралдарының материалдарын, парлалгага үнген чүүлдерни, СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, солуннар болгаш журналдар редакцияларынга ажылчы чоннарның келген чагааларын сайгарган болгаш барымдаалап көрген.

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазы-биле, ооң ажылын шынар талазы-биле чаа деңнелче көдүрери-биле холбашкан хемчеглерни сайзыраңгай социалистиг ниитилелди болбазырангайжыдар талазыбиле партияның болгаш күрүнениң ажыл-чорудулгазының тудуш кезээ кылдыр көөр үжурлуг деп, Политбюро айтыкан. Реформа айтыыргылары өг-бүле бүрүзүнүң, бүгү ажылчы чоннарның эрге-ажыктарынга хамааржырын база чурттуң экономиктиг күчүзүн болгаш угаан-бодал байлаан улам ыңай көдүрерингe, чаа кижини хевирлээринге принципиалдыг үжүр-дүзээш барымдаалаашаа. «Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкынарының» төлевилелин бүгү улустуң чугаалажып көөрү-биле парлаарга эргежок чугула деп, СЭКП ТК-ның Политбюрозу санаан. Хамаатылардан болгаш күш-ажылчы коллективтерден төлевилел талазы-биле кирер бүгү санал-оналдарны ылаптыг учётка алырын хандырарын чер-черде партия комитеттерине даакан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга 1986—2000 чылдарда чоннуң хереглел барааннарын бүдүрерин база чонга ачы-дуза чедирерининг системазын хөгжүдүрининг комплекстиг программазын ажылдап кылырын организастаарының дугайында саналдарны чугаалажып көрген болгаш чүүлдүгүзүнген. Чоннуң барааннарга болгаш ачы-дуза чедирилгезинге өзүп турар хереглелдерин хандырарының талазы-биле эң чугула сорулгаларны шинтпирлээрининг оруктарын ол программа тодарадыр ужурлуг. Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрүп турар адырларның материал-техниктиг баазазын чайгылыш чок быжыглаары, садыг, амыдырал, коммунал, транспорт, туризм болгаш ажылчы чоннарның хандырылгазының өске-даа хевирлерин организастаарын экижидери болгаш хандырылганың деңнелин бедидери программага көрдүнер, ооң-биле харылашкак адырларның ролюн аңаа тодарадыр. Барааннар бүдүрерининг база ачы-дуза чедирерининг хөгжүлдезин дүргедедир дээш, оларның ассортиментизин калбартыр база шынарын бедидер дээш министерстволарның, ведомстволарның, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның харыысалгазын болгаш экономиктиг сонуургалын бедидер талазы-биле хемчеглерниң системазын ажылдап кылыры база көрдүнүп турар. Бо айтырыгларны шинтпирлээринге онзагай черни улус депутаттарының чер-чер Советтери болгаш оларга чагырткан органнар эөлээр.

Комплекстиг программа 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин кол угланыышкынналарының тудуш кезээ болур, ооң кол көргүзүглери чогуур туспа-туспа чылдарда планнарның төлевилелдеринге кирген турар.

Эвилелдешкен республика бүрүзүнүң девискээринде турар бүгү ажыл-агый талазы-биле, барааннар бүдүрерининг база ачы-дуза чедирилгезининг системазын хөгжүдүрининг программаларын автономнуг республикаларның, крайларның, областарның болгаш районнарның көргүзүглерин аңгылап тодаргайлаашаа, ажылдап кылырын республикаларның, профэвилел болгаш комсомол органнары-биле кадыхандырарын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга база Министрлер Чөвүлелдерининг даакан.

Совет Эвилели биле Индияның аразында чаңчылчаан найыралчы харылзаалары хөгжүтпүшаан, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга ук харылзаалар улам ханыладырынче угланган чамдык тодаргай хемчеглерни чугаалашкан. Политика, экономика, культура болгаш өске-даа адырларга, дайын айыылын чайладыры дээш, Азия динке болгаш бүгү планетага тайбың дээш бистиң чурттарывыстың аразында сырый кадыажылдажылганы быжыглаарының улуг ужур-дузалыы демдеглеттингеш.

И. А. Тихоновтуң Финляндияның премьер-министри К. Сорса-биле база А. А. Громыконуң Финляндияның даштыкы херектер министри П. Ваюрюнен-биле беседаларының түңнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозу чүүлдүг деп көрген.

Португал Компартияның X съездизининг ажылынга киржип чораан СЭКП-ниң М. С. Горбачев баштаан делегациязының ажыл-чорудулгазын чүүлдүг деп көрген.

Политбюронуң хуралынга Герман Компартияның делегациязы-биле Б. Н. Пономарёвтуң болгаш М. В. Зимяниниң беседаларының дугайында информацияны дыңнаан, а ол ышкаш СЭКП-ниң коммунистиг болгаш ажылчын партилар-биле кадыажылгазының ханыладырының, тайбыңы болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарының чамдык өске-даа айтырыгларын чугаалажып көрген.

Иван Иванович Попов 1955 чылда Кызылдың автосеңгелге заводунга слесарь болуп ажылдап кирген. Ол чыл бурунгаар ол электри каңнакчызының мергежилии шиңгээдин алган, ооң-биле кады дуңмазы Пётр база ажылдап турар. Алышкыларның кайызы-даа — бүдүрүлгениң мурнакчылары.

ЧУРУКТА: күш-ажылдың хоочуну, Кызылдың автосеңгелге заводунда мурнакчы каңнакчы И. И. Попов ажыл үезинде.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ДЕПШИДИЛГЕЗИ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национадлар Совединге соңгулдалар талазы-биле соңгулда округтарының округ соңгулда комиссияларының составынга күш-ажылчы коллективтер төлээлекчилерин депшидерп бистиң республикада эгелээн.

Бии-Хемде «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчынары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары боттарының коллективтеринiң ниити хуралынга чыглып келген. Ук совхозтуң сүт-бараан фермазының учётчиги, ында партия организациязының секретары Т. Е. Поносова сес алгаш, «Кызыл тараачын» совхозтуң бызаа ажаакчызы, ВЛКСМ комитединиң кежигүнү Л. Х. Самданны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национадлар Совединге соңгулдалар талазы-биле Бии-Хемниң 653 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының составынга депшидерин саналдаан. Ол саналды коллектив кежигүннери бүрүнүбиле деткээнер. Саанчы А. И. Терских, бызаа ажаакчызы М. Б. Сүндүпей олар Л. Х. Самданның ажыл-ишке кызымаан, бир бызаага оңааштыр хонукта-ла ортумаа-биле 500 грамм немелде деңзи алыр тургаш, ону 970 грамм чедирип турарын чугаалааннар.

Ол-ла районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң ажылчынарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының хуралынга ук эргелелдиң начальниги А. И. Костенков сес алган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национадлар Совединге соңгулдалар талазыбиле Бии-Хемниң 653 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиялынче коллективтен төлээлекчи кылдыр СЭКП кежигүнү, амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң үлегерлиг ажылчыны, быжыкчы В. З. Верзакованы соңгулда комиссиязының составынче депшидерин ол саналдаан. Даараныкчы В. И. Коровина В. З. Верзакованың шудургу күш-ажылын демдеглевишаан, ооң кандидатуразын деткээн. Коллектив кежигүннери ол санал дээш бир үн-биле бадылзаннар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национадлар Совединге соңгулдалар талазы-биле Тес-Хемниң № 655 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязынче төлээлекчилер депшидилгези база болган. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның Эрзин-де № 5 КМК-ының ажылчынары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары тудугжулар бригадири Т. С. Ловандайны округ соңгулдаанар. Ында-мында ол-ла районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң ажылчынарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының хуралынга ук эргелелдиң начальниги А. И. Костенков сес алган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национадлар Совединге соңгулдалар талазыбиле Бии-Хемниң 653 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиялынче коллективтен төлээлекчи кылдыр СЭКП кежигүнү, амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң үлегерлиг ажылчыны, быжыкчы В. З. Верзакованы соңгулда комиссиязының составынче депшидерин ол саналдаан. Дааранын

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ АРНЫ

1983 чылдың декабрь. № 12

КОМИТЕТТЕРДЕ

Т Э Э Л И

Бай-Тайга районнуң девискээрниге хар чавбаанын барымдаалаап, ниитининң малын суггат-биле хандырарынче кичээнгейни күштеддирерин районнуң партия, совет органнары айтып турда-ла «Мурнакчы» совхозтуң удуртукчулары чогуур хемчеглер албаннар. Оны организастаарымның чугулазын херекке албайн, курут аазаашкыннар кылырынга олар өйлешкен дээрзин хынапда түмелдери көргүскен.

Кудуктарны, суг сөөртүр машиналарны өй-шаанда септеп белетээш ажылдадырының хемчеглери алдынмаан. Совхозта бар суг сөөртүр алды машинаның чүгле үжү ажылдап турар, олар беснн үрелиишкиннерге таварыжы бээр. Кызыл-Бут деп черде кудук ноябрьның бирээ чартынга чедир ажыглалга кирбейн турган.

Байпал дүвүренчиг турбуже, суг сөөртүр машиналарны ийи ээлчеглиг ажылдадырының хемчеглерин совхоз директизязы албаан. Чамдык малчыннар кашдаа хонукта суг келбеске, кадарган малын ыракта Барлык хеминң умунче кимр сүргеш суггарар, боттарының ижер суун дергилеп дажыглаар ужурга таварыжын турар. Деңгели кошкак болгаш аарыг-даа малдар бар.

Совхозтуң кол зоотехниги А. И. Калабеков биле кол инженери А. Ч. Хертек олар суггарылганы багай организастаанының чылдагаанын районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга тайылбырлаан, бо чугула ажылды экижидер, суг сөөртүр машиналарның санын беш чедирр көвүдедирин, оларны ийи ээлчеглиг ажылдадырын хүлээнген. Ажыл-агыйжы эвес, шүшпең чоруктуң түнелиинде малдың суггат-биле хандырылгазын бергедеткенин болгаш кыштаглаашкында четпестерни болдургапы дээш оларны комитет шиңгыы доңгуткан.

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК

Кызыл-Мажалык суурнуң школаларында өөренпкилерниң изиг чем-биле хандырылгазының байдалын улусчу контролёрлар хынаан. Барыын-Хемчик районнуң ниитининң чеминенилге черлерни ол талазы-биле четпес ажылдаанын комитеттиң хуралынга демдеглээн.

Школаларда буфеттерже чем чедирер графикти сагывас чоруктар хөй, чем дажыглаар машинаны өскээр ажыглап турганы база илерээн. Чемниң шынары багай, чаңгыс аай болуп турар дугайында хомудалдар хөй. Эккеп турар чемнер чедишпес, котлет, тефтели, хуужуур ышкаш чемнерни соонда үдеп турар. Сүт, сметана, дагаа чуургазы, далгандан быжырган чемнер кончуг эвээш. Буфеттерниң санитар-техниктиг байдалы четпес. Оларның изиг суг-биле хандырылгазы дыка багай.

Райпонуң хөй-ниитининң чеминенилге черлериниң эргелекчизи М. Ч. Намнанны районнуң улусчу контроль комитеди бо бүтүү четпестер дээш сагындырган. Керээ сүүгаар хүлээлгелерни күүседирим, өөренпкилерни изиг чем-биле хандырарын экижидерин М. Ч. Намнандан школалар директорлары К. К. Иргит, К. Т. Кинсан олардан комитет шегээн.

БАЙ-ХААК

Тока аттыг совхоз бо чылын сиген белетээр планын 46 хуу күүседкен. Ниитизи-биле совхозтуң малының чемнээр ужурлуг акша-көпеектиң түңү өвээш-даа турар ийик. Самагалдайда чоокта чаа ажыглалда киргеп чаа школада четчир санныг счётчиктерни кинрбээнинден дыка хөй акшаны төлеп турар. Счётчик чок болурга, кинрип каан розетказарның, сайгылгаанынарның күчүзүн барымдаалап доктааттынган чурум ёзугаар төлеп ээрге, хөй акша-хөреңги чарыгдаар чоруктар оон үнер.

Электроэнергия ажыглаарының дүрүмүн чонга чогуур үезинде таныштырып, тайылбыр ажылын чоруткан болза, электросчётчиктерни кара туразында үргедеп, оң дизе таңмазын үзе тыртып, чылыг бээр кылымал херекселдерни ажыглаар чоруктар болгаш еске-даа хажыдыышкыннар турбайн барып болур турган.

Энергия ажыглалын чурумчудар, ону чөп ажыглаар талазы-биле боттуг хемчеглерни ап, чырыкты оор ёзу-биле ажыглаар чорук-биле шыңгыы демиселди черчерге ап чорудар херек.

Рейд бригадазының ажемгүннери: А. ГУБАРЕВ — «Тувкоммунэнергонуң» энергия сайгарар киддизиниң улуг инженер-инспектору, **В. ТӨМҮР-ООЛ** — Самагалдай участогунда инженер, **Р. НЕПОМНЯЩИХ** — улуг контролёр, **М. ОЮН** — «Шыныың» корр.

ЭЛЕКТРИ ЭНЕРГИЯЗЫН КАМНААР

Одалга - энергетиктиг комплексти улам ыкай хөгүдериниң сорулгаларын СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга болгаш 1983 чылдың экономиктиг программазын төлевилээн ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга эң шыңгыы чүтаалажып көргеп.

Электроэнергия чарыгдалын кызырып болурунуң улуг курдавырлары хереглекчилерде бар. Бүдүрүлгеге болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнге когарал чедирбейн, энергокурлавырлар ны ың чарыгдалын 10—15 хуу кызырып болур дээрзин чурттуң дыка хөй үлетпүр бүдүрүлгелерниге чоруткулаан шинчилелдер көргүскен.

Энергетика курлавырларын камнаар дээш демисея бисте улам калбарган. Үлетпүр бүдүрүлгелери электроэнергияны камнап алыр талазы-биле комплекстиг планнарны ажылдап кылып турар болгаш экономиктиг идиг беришкинниниң системазын болбазыраңгайжыдып турар.

Бо сорулганы Тес-Хем районнуң Самагалдай суурда канчаар боттандырып, чырыкты канчаар ажыглап турарын «Шын» солуниуң рейд бригадазының кежигүннери хынап, чамдык албан черлериниге болгаш чурттакчыларның бажыңнарынга киргилээн. Электроэнергияны ажыглап турарында улуг четпестер бары илерээн. Чамдык кижилер чырык өртээ төлевес дээш кандыг-даа хажар аргаларны ажыглавайн турар дээр. Электроэнергияны самчыгдап, оорлап ажыглаары-биле электри счётчигин кылымал арга-биле доктаадыр дээш янзы-бүрү «уран аргалар» ажыглап, электроэнергия ажыглаарының дүрүмүн хажыдып турарлар суурнуң чурттакчыларында эвээш эвес болган.

Мооң тодаргай бадыткалы кылдыр маңаа мынды чүжектерден кинрип көрээл. Тес-Хем райпозуңуң гаражында «өрзалде» райпода ажылдап турар сантехниктер чыл ажыг чурттап турар. Олар гаражты чылыдып турар одалга системазы бар-даа болза, 7 киловатт күчүлүг чылыдылга хереккелин боттары кылгаш, кара туразында салып алганын декабрь 17-де рейд бригадазы илеретткен. Оларның «чогаадып алган» хереккели бир айда-ла 5040 киловатт-шак электроэнергияны чарыгдап, ай санында-ла 100 рубль 80 көпеек когаралды Тес-Хем райпозуига чедирип турар.

Электроэнергияны халас ажыглап өөреми бергеи чамдык чурттакчыларның бажыңнарынга база киргиледивис. Чырыкты шыдаар шпа-биле ажыглап ора-ла, оон өртээн төлевейн баар кижилерни чон мурнуига чованчыг кылдыр бүгү республикага ат-сураан үндүруп турган-даа кайчаар. Боданы-даа бээрлер ыйнаан. Чүгле төлээр өрези «бажын ашкан», арын-мүүрүм бодавас чамдык кижилерни адап каалы.

Рейд

Самагалдай суурнуң Промышленная кудумчузуунда № 12 бажыңның 1-ги квартиразында чурттап турар Санчат Сагаанның бажыңынга баргаш көөрүвүске, бодунга ажыктыг, күрүмеге каражалыг «уран арга»-биле чырыкты барык-ла үш чыл иштинде ажыглап келгени илерээн. Чүгле бо 1983 чылда оок өрээи 116 рубль.

Оя-ла кудумчуда 4 дугаар бажыңның 2-ги квартиразында чурттап турар В. Л. Эренчинниң чырык өртээ дээш төлээр акшазы 288 рубль 44 көпеек четкен. Сайгын болгаш Гагарин кудумчуларында Балдан, Дордум оларның төлээр өрези түс-түзүнде 125, 105 рубль четпеи. Дыка үр үениң иштинде чырык өртээн төлевейн, «чыын» кээрге, төлээри бергедеп келгени чугаажок.

«Тес-Хем» совхозтуң семиртилге пунктузу апрельден август айга чедир чырык өртээн төлевейн келгениниден 164 рубль 70 көпеек төлээр өреляг хирезинде-зе сентябрь, октябрь, ноябрь айларда база-ла көпеек киирбээп. Чырык өртээ төлээр актыга ат салыр кижи тывылбаан.

Бүдүрүлге, албан черлериниң, хамаатыларның чырык өртээ дээш мынча хөй түңнүг өрееге дүжүп турарының чылдагааны үүдел? Борта мындыг тайылбырны берип болур. Электроэнергия ажыглалының үчёдуңуң сандаргайында, счётчиктерни чогуур үезинде кииртип албаанында.

Бир эвес счётчикти шын ажыглап, ону үрегдеп, кылымал хереккелерни ажыглавааи чүве болза, чырык дээш төлээр ужурлуг акша-көпеектиң түңү өвээш-даа турар ийик. Самагалдайда чоокта чаа ажыглалда киргеп чаа школада четчир санныг счётчиктерни кинрбээнинден дыка хөй акшаны төлеп турар. Счётчик чок болурга, кинрип каан розетказарның, сайгылгаанынарның күчүзүн барымдаалап доктааттынган чурум ёзугаар төлеп ээрге, хөй акша-хөреңги чарыгдаар чоруктар оон үнер.

Электроэнергия ажыглаарының дүрүмүн чонга чогуур үезинде таныштырып, тайылбыр ажылын чоруткан болза, электросчётчиктерни кара туразында үргедеп, оң дизе таңмазын үзе тыртып, чылыг бээр кылымал хереккелерни ажыглаар чоруктар болгаш еске-даа хажыдыышкыннар турбайн барып болур турган.

Энергия ажыглалын чурумчудар, ону чөп ажыглаар талазы-биле боттуг хемчеглерни ап, чырыкты оор ёзу-биле ажыглаар чорук-биле шыңгыы демиселди черчерге ап чорудар херек.

Кызыл хоорайда улусчу контрольдуң идепкейлиг дайынчылары — кол бөлүктериниң 137 даргазы, штаттан дашкаар тозан ажыг активчи, 2 муң ажыг улусчу контролёр бар.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерниге дүүштүр оларның кичээнгей салып турар чүүлдери хөй. Ылаңгыя партияның болгаш чазактың доктаалдарының күүселдезин хынаарынга, күрүнениң, күш-ажылдың болгаш планныг сагыл.га-чурумну быжыглаарынга, түс черниң кызыы эргеажымын хараар, ажыл-агыйжы эвес,ажыл чылзыр, дүүметсиг чоруктар-биле демиселге улусчу контроль органнарының ужур-дузазын бедидери чугула айтырыг болуп турар.

Хоорайда улусчу контроль бөлүктериниң даргаларының болгаш штаттан дашкаар активтиң ээлчеглиг семинарын ук айтырыгларга тураскаадып эрттирген. «Күрүнениң, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдық сагылга-чурумуи быжыглаарынга улусчу контроль органнарының киржилгези» деп теманы аңаа сайгарган.

ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның улусчу контроль комитеттериниң удуртур ажылдакчыларының бо чылдың ноябрьда Москвага болган чөвүлел хуралынга айтышкыннарга холбаштыр сорулгаларбиле семинарның киржикчилери база танышкан.

Партия хоорикомунуң бирги секретары Б. П. Свинков болгаш хоорайның улусчу контроль комитединиң даргазы Л. А. Забоев олар үстүнде темаларга хамаарыштыр семинарга чүве чугаалаан.

ЧУРУКТА: семинарның бөлүк киржикчилери.
Ю КОСАРЬКОВТУҢ Фотозу.

ХАЙГЫЫЛЧЫЛАР

«Торгалыг» совхозта хөй-ниитининң өнчүзүн карак ажыттаар нйн-чаңгыс кижилер «Контролёрга таварышсыңза, читкенден туткаш, улус мурнуиче тургузу соп экизэр-ле эвеспе» деп бот-бодун сагындыржып, азы кыжыраан дег чугаалажыр. Ол черле чеп. Шынап-ла, социалистиг өнчүүге кам чок кижилерге таварышканда, оларны көрген, оларның дүгайында дыңнаан болза, Балчый-оол Бичеоол чаныш-сыныш-даа чок.

«Бодуиуң хууда хөреңгизи эвес, совхозтуунга кандыг кончуг хынаыр дээр сен?» деп чамдыктар аңаа сойгалаткаш, ырмазы сынган болгулаар. Үш чыл мурнунда «Торгалыг» совхозка кол бөлүктүң даргазын соңгуур дугайында айтырыг тургустуиуп келирге, артык чугаадаа турбаан. Бичеоолдан өскө кижи тывылбас деп коммунистер шиитпирлээн. Оон бээр-ле чолаачы, коммунист Балчый-оол Бичеоол Өвүр районда эң дээре ажылдыг улусчу контроль бөлүүнүң удуртуп келген. Оон мурнунда үш чыл дургузуида контроль бөлүүнүң кежигүиү болуп ажылдааш, ол быжыг тура-соруун, четпестерге эптеш чогун көргүскен.

Хайгыылчы кижиниң караа көскү, нулаа дыңнангыр дээрзин Б. Д. Бичеоол эки билир. Өвүр районнуң улусчу контроль комитединиң бергени оон характеристиказында мындыг сөстер бар: «Бөлүктүң ажылын билдилиг удуртуп, ак сеткилдиг ажылдап, хыналдаларны доктаамал чорудуп турар».

Кижиниң ажылын чону, коллективи билир. Ынчаарга коммунист, контролёр Балчый-оол Донгакович Бичеоолдуң ажыл-ижин чаңгыс чер чурттуглары, районнуң улусчу контроль комитеди шак ынчаар үнелээр-дир.

Б. Бичеоолдуң удуртканы бөлүк сөолгү үеде чүгле ындамында четпестер болу бээрин манап турбас, харын четпестерни болдурбазы-биле баш удур хемчеглерни ап келген. Совхозтуң машина-техника ажыглалын хынап тургаш, техниманың артык кезектерин тонаарын илередип, бажыңнар чанында тракторларны, автомашиналарны хондурарын, ол ышкаш үрелепперни чергеле каалтарын болдурбайн тургаш, 6400 рубль ортектиг техниканы төймагласшкындан камгалап алган.

Бөлүктүң ажылында бир ани чүүл болза, малчыннарга хенертен санаашкыннарны чорудуп турары. Оон ачызы-биле 1876 баш мал четпезин илереткен. Улусчу контролёрларның шудургу чоруунуң ачызы-биле мал чидиргеннерден 143 баш малды дедир эгиткен. Читкен азы өдген малдың чылдагаанын ыяап-ла тодарадып, буруудугларга хемчег хүлээдирп ол совхозта чурум болган. Ол дээрге, коммунист Балчый-оол Донгакович Бичеоолдуң удурткаиы бөлүктүң дээштиг ажылының түңнели-дир.

Чайын тараан сигенни база сиген кезер шөлдерни хамаатыларның хууда малдары чаза базып чип турарын хайгыылчылар эскерип кааш, ол малды кадарарын организастаан. Мал чемни чаза бастырып үргедээни дээш буруулуглардан 2855 рубльди төлеткен. Ол ышкаш мал массалыг төрүп турар үеде «Торгалыг» совхозтуң малчыннарының араазига тайылбыр ажылдарын чорудуп, учётчиктериниң, бригадирлериниң ажылын шыңгыыраткан, ол үеде түр постуларны тургузары чаңчыл болган.

Автомашинаның чолаачызы болганда, Б. Бичеоол совхозтуң хову-шөлдериниге, малчынарынга-даа бо-ла чеде бээр. Ынчангаш контроль бөлүүнүң ажылын чорударынга ажжок таварымчалыг.

Кандыг-даа ажыяды планнап алырга таарымчалыг дээрзин Б. Бичеоол эки билир. Ынчангаш ол активтери-биле ажыл планын ай санында тургускаш, совхозтуң парткомунга бадыладыр. Оон күүселдезин үргүлүг хынап, хайгыылчыларга база чонга дыңнадып турар.

«Торгалыг» совхозтуң Балчый-оол Донгакович Бичеоол удурткан улусчу контролёрларның ажылын партком чөптүү-биле үнелеп, аңаа боттуг дузаны чедирип келгениниден оларның кылган ижи түңнелдиг, чонга ат-авторитеттиг.

Совхозтуң экономиказында кол черни мал ажылы эзлеп турар болганда, олче күштү мөөнеп, бөлүктүң кежигүнерин ында хөйнү быжыглаан. Бо кыштаглаашкын эгелээриниң мурнунда рейдилерни организастаан. Ол ышкаш мал чемнерни камнап турар талазы-биле чамдык коданнарда байдалды хынап көрген.

Амгы үеде Б. Д. Бичеоол бөлүктүң отчёдун чөнүң хуралдарынга бээри-биле белетеиип турар. Оон кылып турар ажылы хөйниитининң өнчүзүн камгалаар, камнаарынче угланган. Ол— СЭКП Өвүр райкомуиуң кежигүнү, район Совединиң депутады. Ак сеткилдиг контролёрүң ажыл-чорудулгазы чонунга ол хире хүндүткелдиг.

Х. СЕМИС-ООЛ.
Өвүр район.

КҮЖҮВҮС — ИДЕПКЕЙЛИГ ЧОРУКТА

Бо чылын бөлүк он чеди хыналданы чорутткан. Ол рейдилерге, хынаалдаларга хайгыылчылар идепкейлиг киришкеш, совхозтуң ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында четпестерни илередип, ажыл-агыйжы эвес, камналга-хумагалал чок чоруктарга удур демиселди чорудуп, оон үнүп турар чылдагааннарын тодаратказ, оиу эдериниң хемчеглериниче ынчээнгейни салып келген. Улусчу контролёрларның идепкейлиг чоруу бистиң ажылывыста кол күш болуп турар. Ынчангаш партия комитеди, улусчу контрольдуң бөлүү оларның билиин бедидеринче кичээнгейни салып, өөредилгезин организастаан. ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоойлуну бир дугаарында өөретКеш, оларның эргелерин болгаш хүлээлгелерин тодарай чижектерни киирип турган, тайылбырлап берген. Өске-даа темаларга илеткелдерни хайгыылчылар дыңнаан. Өөредилгени организастаарынга партком секретары В. О. Моигуш, совхоз директору К. К. Куулар идепкейлиг киржип, боттары илеткелдерни кылган. Совхозтуң удуртукчулары хайгыылчыларга деткимчени көргүзүп, оларның илеретткен четпестерин эдер дээш ажылдап, хамаарышкан удуруткулардан, специалистерден негелдени шыңгыы тургузуп турар.

Хөй-ниити даалгазын бедик харыысалгалыы-биле күүседип чоруур улусчу контролёрлар эвээш эвес. Совхоз төвүкде Ондар Эник, Моигуш Оюмаа, Ооржак Базыр, Кызыл-Тайгада Тоймаш Куулар, Анай-оол Ондар, Эзир-оол Ондар, Ишкинде Анай-оол Монгуш болгаш өскелер-даа эки ажылдап турар. Күш-ажылдың хоочуннары, пенсионерлер Чигжитей Монгуш, Дөстей-оол Монгуш, Ыймажап Ондар, Нордуп-Бавуу Ондар бердинген даалганы кезээде ак сеткилдиг күүседип келгеннер.

Б. САТ,
«Сүт-Хөл» совхозта улус. чу контрольдуң кол бөлүүнүң даргазы.

Улусчу контроль арныига шүгүмчүлээн соонда

«ЧАЙЫК БУРУУЛУГ БЕ?»

Ындыг эгелиг шүгүмчүлел бо чылдың октябрь 25-те «Улусчу контроль» арныига парлаттынган. Улуг-Хем райкүүскомунуң кодээ ажыл-агый эргелиниң начальныгы В. Хангаев аңаа ындыг харыыны редакциияже чорутткан:

«1982 чылда «УТКА 25 чылы» совхозка капитал тудуг планын ёзугаар картофель шыгжаар ийи объектини тудары көрдүнген. Оларның ааймызында 39 муң рубль ортектиг. Оларның бирээзиниң тудуун керээ ёзугаар дутуржуп алганы бригада ажыл-агыйжы арга-биле чоруткан. Херек кырында кылган ажылы дээш оларга наряд ёзугаар 7082 рубльди совхозтуң бухгалтериниы төлеп берген.

Ук тудугда четпестер турганы шын. Объектини төлевилээрде, тудуг шөлүүнүң хөрзүнүүнүң тургузуун эки өөренип көрбейн барган. Хөрзүн адаанын болгаш эрээи хар сугларынга алыскан ханаларның бирээзи буступ кээп дүшкен. Оларның чүгле кырын дескилеп чагган, арматуралаваан болган.

Райүүскомунуң кодээ ажыл-агый эргелели болгаш «УТКА 25 чылы» совхозтуң каттыжкан техниктиг човулелиниге ол четпестерни сайгарып көргеш, ону чайладыры-биле даравазында немелде хемчеглерни ажылдап кылган:

Керээ чарын алган бригада ол-ла составы-биле ажылдаап, үрелиишкинин хаддаска эде кылган.

Картофель шыгжаар черниң ханаларын болгаш еске-даа кол кезектерни арматура-биле эки быжыглаап, өөң кырын дескилээр.

Үстүнде тудугнуң ыыларын контрольдаарынга кошкак негелделиг болганы дээш «УТКА 25 чылы» совхозтуң директору С. Г. Миласьяицты доңгуткан.

«ТӨКТҮП, САЗРЛЫП, БУСТАЛЫП...»

Ындыг эге-биле ноябрь 27-де «Улусчу контрольдуң» ээлчеглиг үндүрүлгезиниге парлаттынган дүвүренчиг медээни Сельхозтехкүркомунуң Кызылда районнар аразының каттыжышкыныының нефть ажыл-агый черинии ажылдакчыларынга таныштырган.

Шүгүмчүлелде айыткан фактылар бадыткаттынган. Амгы үеде каттыжышкында саналга механизмнериниң, насостарның, пистолеттериниң, суук чүүлдер счётчиктериниң сентелгезини болгаш таарыштырылгазын кылыр тускай участокту тургускаш, эргежок чугула дериг-хереккелдер-биле хандырган.

Каз-Хем, Таңды районнарының нефть базазалары техниктиг ажаавда чорударынга «Сервиз нефтехозяйств» деп тускай автомобильдерни, а ол ышкаш савалар чуур 2 машинаны база алган.

Амгы үеде республиканың нефть ажыл-агыйы «Сервиз нефтехозяйств» деп беш савалар чуур ийи автомобильдиг бодуп турар.

1984 чылда республиканың бүгү нефть базазаларын техниктиг хандырылгага алыр.

Үстүнде чүүлдерии Тыва АССР-ниң Сельхозтехкүркомунуң даргазының орадакчызы Б. А. Богдашкин редакцияга дыңнаткан.

ФОТО-ЧУРУК БУРУУЛАДЫП ТУР

Бо чурукту ноомчунчулар эскет чокка көөр болза шоодайларны комчуг-ла корумчурумиуг салган-дыр, кадагалаяы эки-дир деп бодаар.

Херек кырында ол ындыг эвес. Бо чурукта «Тыва даг-дүгү» комбинаттың будуруп үндүрүп турары үнелиг чиг-эт хөй тонна даг-дүгүнүң үреляп чыдарын көргүскен. Чүге үреляп турарыл? Бирээде, автотранспорт чогундан хөрегленчилерже свертлейн турар, ийиде, оон кадагалаа-хумагалаяы багай.

Маңаа ным буруулугул? Бир дугаарында, күрүненің үнелиг чиг-эдин ажыл дээр адаанга ангаанам «Тыва даг-дүгү» комбинаттың директору Ю. Т. Комаров буруудаар апаар. Бо үнелиг даг-дүгүн канаан чудуруп чорударыл, ону эки кадагалаар дээш канлыг хемчеглерни алыр ирги?!

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга

ИДЕОЛОГТУГ АЖЫЛДЫҢ ТӨВҮ

УЛЬЯНОВСК. Партияның Ульяновск область комитединиң Политиктиг чырыдышкын бажыңы баштыңчының төрүттүүген черинге ленинчи теоретиктиг номналды пропагандалаарының чугула өредилге-методиктиг төвү апарган. Партия болгаш комсомол өредилгезиниң, ол шкаш экономиктиг өредилге четкизиниң янзы-бүрү бөлгүмнеринде, школаларында, семинарларында хоорайның болгаш областың үшкү чурттакчы бүрүзү өренип турар. Областың идеология дайынчыларының отряды амгы үеде 12 мүң кижи четкен. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр пропаганда ажылының хевирлерин болгаш методтарын дыка экижиткен.

Политиктиг чырыдышкынның область бажыңының коллективиниң бүдүрүлгелерде, ажыл-агыйларда болгаш өредилге черлеринде пропагандист кадрлар-биле кады чедишкинниг шиитпирлээн сорулгаларының бирээзи болза теорияны социал практиканың айтырыгларыбиле бүрүн холбаанында боп турар. Дыннакчыларының рефераттар конкурстарын Политиктиг чырыдышкын бажыңының эрттирип турары ленинчи идейлиг өредигини ажылчы чоннарның шиңгээдип алырына дээштиг хевир апарган.

Ындыг конкурстарның бирээзинге локомотив депозунда коммунист, бирги класстың машинизи Владимир Сергеевич Земсков тийлээн. «Медереллиг сагылга-чуруму болгаш күш-ажылды тодаргай организастаарын хандыралары — ченнең негелдези» деп рефератты ол демир-орук транспортунуң ажылын экижилдер талазы-биле тодаргай саналдарны киргеш, депо коллективинде база бодунуң ында удуртуп турары комсомолчу-аныктар колонназында кижизидилге ажылының дружулгазының дутайын чугаалап турар.

Пропагандистерниң семинарлары, күш-ажылдың коллективтиг организастаарының талазы-биле «Бригаданың бот-орулга-чарылгазы» деп консультациялар болгаш лекциялар шкил Политиктиг чырдышкын бажыңының коллективиниң ажыл программазында чогуур черни эдээн.

ЧУРУКТА: Политиктиг чырдышкын бажыңында.

Ю. Белозеровтуң фотозу.

ФОТОАТЛАС

София хоорай сөөлгү үжен тос чыл дургузунда ёзулуглә чечектелдир сайыраан. Болгарияның найысылалынга чаа-чаа бажыңнар немешкен болгаш ол «аныяксып», амгы үениң хоорайы болу берген. Софияда амгы үеде миллион ажыг чурттакчылар бар болгаш Европаның эң улуг хоорайларының санынга кирген. Эрткен үеден дамчаан социал талазы-биле ден эвес чүүлдер читпкен. «Өзүп, сайзырап турар, ынчалзажок кырый бербээн» деп, хоорайның сүлдезинде бижиттинген сөстерни чыл бүрүзү бадыткап турар.

Чурукта: Иван Вазов аттыг академиктиг национал театр.

Совет болгаш орус чогаалчыларының бижээн шилерин оон сценазынга чедишкинниг тургузуп, ойнап, көрүүчүлерге бараалгадып турар. Москваның Горький аттыг уран-чечен академиктиг театрының болгаш Моссовет аттыг театрның артистери аңаа чаңгыс эвес удаа барып ойнаанмар.

А. Смирновтуң фотову. СЭТА-ның фотохрониказы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЧУГУЛА БАЗЫМ

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияның көдээ ажыл-агыйы ЧССР-ни аъш-чем болгаш мал чемнери-биле бүрүн хандыраларының оруунга чугула базымны кылган. Баштайгы саналшкыннардан алырга, бо чылын көдээ ажыл-агый продукциязының хемчээли 108 млрд. крон акша чедер, ол дээрге, эрткен чылдымындан 2,3 млрд. хөй болгаш план ёзугаар көрдүнгенинден 1,7 хуу хөй боол турар-дыр. Чурттуң көдээ ажыл-агыйының сөөлгү каш чылларның дургузунда кол сорулгазы — мал чемнерин белеткеп, бүдүрери-биле оларны хереглээриниң аразында карышкак болур чорукту узуткаар сорулга-биле үүшү ажыл-агыйын мал ажылы-биле деңнээрге, шапкыны-биле хөгжүдеринче сагыш салыры боол келген. Бо чылын агаар-бойдустуң байдалы таварымча чок-даа болган болза, бир-ле дугаарында 11 миллион тонна тарааны ажаап алган. Моон алгаш көөрге, ЧССР тараа культураларын бүдүрериниң талазы-биле делегейниң бедик хөгжүлделиг чурттарының бирээзи апарган-дыр. Гектар санындан-на ортумак дүжүт — 4Х центнерден хөй боол турар.

Мал ажылы база-ла улам хөгжүп турар. Көдээ ажыл-агыйда малдың продуктулуу ковүдээн, мал чемнерин дыка камнап алырын чедип алган, сүттү болгаш эттиг бүдүрери немешкен. Чижээ, амгы үеде бир инектен чылда-ла 3400 литр хүнре сүттү саап ап турар апарган.

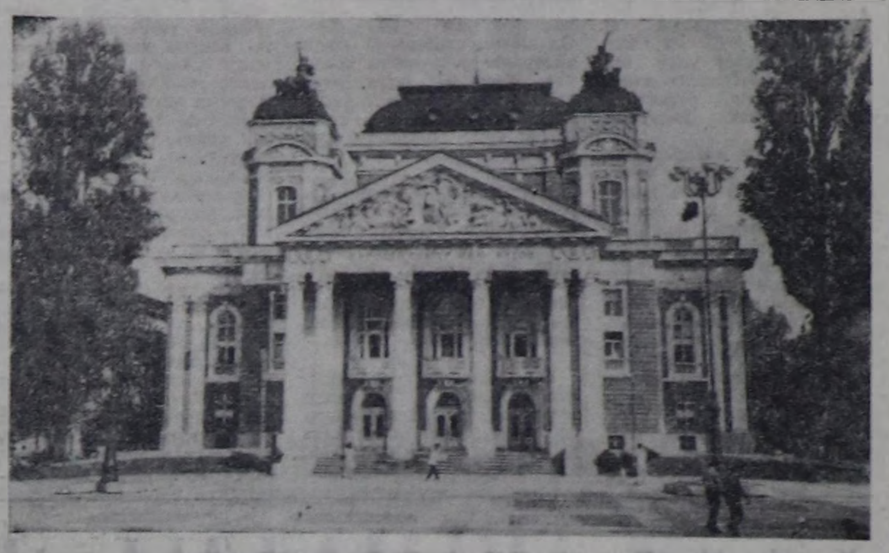

ДЕМОКРАТТЫГ ФРОНТУНУ ТУРГУСКАН

БОГОТА. (СЭТА). Колумбияда чурттуң чөөн үзелдиг күштерин 1984 чылдың мартта болур муниципалдыг соңгулдаларга төлөөлөөр ужуруглуг демократтыг фронтуну тургусканының дутайын чарлаан. Ында Колумбияның Коммунистиг партиязы, Колумбияның күш-ажыл партиязы, Камило Торрестиң бөлүүг, социалистиг револючу партия кирген.

Фронтуның киржикчилери медеглел кылгаш, демократия дээш демисежиримге шиитпирлиниң, социал-политиктиг чаартылгаларны кылырының, чуртта кедергей барыын үзелдиг бөлүглеңишкиннериң үүлгедимишкиннерин хоруурунуң, ажылчы массаларының эрге-ажыктарын камгалаарының, бүдүрүлге эвелериниң ажылчыларга удур политиказынга удур демисежиринин чугулазын демдеглээн. Чилиниң, Сальвадориуң, Гренадаяның, Гватемаланың, Парагвайның улустарының хосталга, хамаарышпас чорук болгаш демократия дээш демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илередип, АКШ-тың администрациязының Кубага болгаш Никарагуага кыжаныышкынарын медеглелде шынгыы буруу шапкан.

ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЬНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Делегейниң амгы байдалының дорайтаашкыны чер-ле болганында тайбың ыяш болгаш хөгжүдениң келир үези дээш сагыш-сеткилдиң дүвүрээшкинин болдуруп турар. КНО-ның чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр ол дугайын медеглээн.

КНО-ның Кол Ассамблея-зының 38-ки сессиязының ажылын доскаанындыр холбаштыр болган парлалга конференциязынга чүве чугаалаваш, ол эрткен үелерде дайыннар кайы-даа хире үрегдээшкиннерлиг болгулаан болза, олар кижи төрелгетенииң амы-тынныг артар-артпазынга кыжаныглыг эвес турган дээрзин ол демдеглээн. Амгы, делегейниң салым-хуузунга эң шиитпирлиг үеде, дайын болза, бүрүнгаар депшилгете болгаш хөгжүлдеге-даа айыыл-халапты үүлгедиг болу берип болур.

КНО-ның чиңгине секретарының айыткыны-биле алырга, ядролуг чепсектиң курлавырларын үзүк-соксаал чокка мөөнөөр чорук ындыг кол айтырыгны тургузуп турар.

АК БАЖЫҢ «ХҮРЭЭЛЭЭШКИНДЕ»

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк солуннарның бижип турары-биле алырга, амгы үеде президентиниң турар черн ёзулуг «шивээ» болу берген. Оон чанында оруктарны бетонлуг барьерлер-биле дуглаан. Ак бажыңда албан черлериниң бажыңарының бирээзинде айыыл чок чорукту хандырар талазы-биле чаа төптүң долу күш-биле ажылзадып эгелээн. АКШ-тың чаажыт албан черииң төлөэлекчилериниң чугаалаашы-биле алырга, оон чоок-кавызында бир-ле черде «чер-агаар» чергелиг ракеталарны тургускан. Күрүне департаментизиниң, Нью-Йоркта КНО чанында АКШ-тың доктаамал төлөэ черии

ЧЕРНИҢ ШИНЧЭЭЧИЗИ

Өскен-төрөөн черииҥ шинчээчизи И. Никулин Мичуринск хоорайга бодунуҥ алды чүс ажыг номнарлыг библиотеказын белекке берген. Оларны ол янзы-бүрү болуушкуннар-биле байлак барык бүгү назыныҥ дургузунда чыып келген.

1917 чылда ол Петроградка В. И. Ленининиҥ чугаазын дыңнаар аас-кежиктиг болган. Хамааты дайынның чылдарында фронтуга партия кежигүнүнге кирген. Ынчаарда батальон комиссары турган, ам журналист мергежилдиг коммунист бүгү амыдыралының иштинде ленинчи партияның дайынчызы бооп арткан. Амгы үеде ол персоналдыг пенсионер болзажок, төрөөн черииҥ төөгүзүн шинчилээрин идепкейлиг уламчылап турар.

Чижээлээрге, бо чүс чылдың эгезинде Козловка амгы Мичуринскиге, бир бичии ерээлии келир үениҥ чогаалчызы Константин Фединиҥ хөлезилеп алгаш чурттап турганы бир бажыңны ол дилеп тыпкан. ынчан Федин коммерция училищезинге ажылдап турган. Ол дугайын Никулин «Мичуринская правда» солунга бижээш, анаа үнген материалын Фединге чорудуп берген. Чогаалчы анаа өөрүп четтирген чагаазын чоруткан, ында мынча деп бижээн: «Ол хоорайның дугайында мен кеззаде чылыг сеткил ханыышкын-биле (бодап сактып чоруур кижи мен».

Чурт шинчээчизи «Мичуринскиниҥ амгы базымнары» болгаш «Мичуринскиниҥ ханалары» деп номнарны, локомотив септээр Калинин аттыг заводтуҥ ажылчынарыныҥ дугайында документалдыг тоожуну бижээн. Тус черге Совет эрге-чагырганың чылдарында болган улуг социал-экономиктиг чаартылгалар ук чогаалдарда чырыттынган. И. Никулин ам база бир номну бижип турар, ону ол Мичуринскиниҥ үндезилеп тургусканыңдан бээр 350 чыл болган оюн байырлалдыы-биле демдеглеп эрттирер деп турар чаңгыс чер чурттугларынга тураскаадыр деп шиитпирлээн.

В. СТЕПАНОВ,
СЭТА-ның корр.

ЧАГЫГ

Шагдаа кижи душтуу
мен дээш
Сагыш-чүрээң ундаратпа.
Элек иргин далаш болуп
Эжиң мени хомудатпа.
Байыр-чыскаал
хүнеринде
Бажыңымга
турбазымза, —
Куда-дойнуң өйүнде дег
Кудук-чайык чаңың утпа.
Эжиң-өөрүң
душтуктарлыг,
Эртип, дүшсе
адаргава.
Албан-дужаал хүдээлгеде
Амыраанны эскертпе-даа.
Чаъстыг-борак, изиг-
соокта
Чаасказн артнаш
сезигленме,
Дүнүүң орай шагында-даа
Дүвүреден хөлзей бербе.
Дүвүлүг хат соңгаң
соктап,
Дүргектелзе — сагыш
салба.
Корум-чурум, амыр-
дыжың
Холувуста — камгалалда.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

СРОСТКИГЕ БОДАЛДАР

Өске черлерге чеде бергеш кижилер-биле таныжып чугаалажы бээрге:

— Кайыын келген, кайы чурттуг сен? — деп болганчок-ла айтыра бээр.

— Улуг-Хеминиҥ бажында, улуг Саяның ындында, Азия диптиҥ төвүнде Тыва АССР чурттуг мен — деп баштактанырга.

— Аа, сураглыг совет чогаалчы Салчак Токаның чаңгыс чер чурттуу ышкажыл сен. Степан Сарыг-оолдуҥ «Аңгыр-оолдуҥ тоожузуну» номчаан мен. «Уйгу чок Улуг-Хеминиҥ» автору Кызыл-Эник Кудажыны таныыр сен бе? — дигилээш, танывазыҥ кижи сенден чугаа эрей бээр. Чечен чогаалдың күжү. алдары ол хире.

Алтай чурттуң, ылаңгыя ооң бир району Бийскиниҥ дугайын, мен хуумда базала чечен чогаалдан — сураглыг кинорежиссёр, чогаалчы болгаш артист Василий Макарович Шукшининиҥ чогаалдарын дамчыштыр билип чораан мен.

Хөй чыл бурунгаар Кылыдың кинотеатрынга В. Шукшининиҥ «Кызыл калина» деп тоожузу үнүп эгелээн. Ону «Пионер» кинотеатрга көргеш, сеткилимниҥ ханызындан магадаан мен.

— Бо хире амыдыралчы, чуртталганың нарын айтырыгларың ол хире дидим көдүрүп турар кино сөөлгү чылдарда үнмээн. Көөр-даасилер, ол кино чугаа-даа чок шаңналга чедер — деп, кады ажылдап турар өөрүм. биле маргыжып турган мен.

Мээң оом шын болган. Удаваанда ол киноңуң дугайында көрүкчүлерниҥ бодалдарын, санал-оналдарын төп солуннарга болгаш журналдарга калбаа-биле парлап эгелээн. Оларның чамдыктарын демдеглеп дептеринге бижип ап турган мен.

Адырам, чүү деп бижип турган чоор? Бичии көк дептер. жигешти ажып көрээли бе?

«Кызыл калина» деп кинону көргеш, бодумнуң өөрүшкүмнү база бодалдарымны ажыы-биле илередикседим. Ол хире кинону тургусканы дээш, аңаа кол рольду магалыг ойнаапы дээш Шукшинге четтирдим! База катап четтирдим». «Мен чогаалчы кижи мен. «Кызыл калина» деп кинону мактап чугаалаар сөстер безин тыылбас-тыр. Кол шаңналды Шукшинге бээр, а арткан. нарынга кандыг-даа шаңналдарны тыспып болур». «В. М. Шукшин бодунуҥ чогаалдарынга кижиге бүзүрелди кол чүүл кылдыр көргүзүп, чуруп чораан. Ооң чогаалдарының чончузу, күжү ында. Ооң амыдыралчуртталгазы хөй кижилерге үлегер болур деп санап чоруур мен» Оларның аразында мындыг бижилге база бар: «Кызыл калина» деп кинофильмни хоралыг, херек чок кино деп санаар мен. Ол аныяк кижилерни кижиндеринге роль ойнап шыдаавас. Мээң бо бодалдарымдан чогуур түнелди үндүрер ужурлуг»... дээш. ынчан чүнү биживейн турду дээр.

Ынчалзажок шыныыт херек тиилеп үнген. Василий Шукшининиҥ «Кызыл калина» деп кинозу база кыска үеде бижиттинген оске-даа хөй чогаалдары. аяс хүнде хенертен болган диңмирээшкин ышкаш чайнай бергеш, чонну кайгаткан.

В. Шукшин чок апарган соонда солуннар. журналдар редакцияларынга. кинематография комитединге 160 муң ажыг чагаа келген дээрзин «Комсомольская правда» солун дыңнаткан. Ол чогаалчыга ынакшылдың база хүндүткелдиң маргыш чок демдээ!

Бо чылын Алтай крайга дыштанып чоораш, Василий Шукшининиҥ төрөөн сууру Сростките ыяап-ла чедерин шинтпирлеп алган мен. Ол черге барган дораан-на, крайның чонунуң В. Шукшинге ынаан. аңаа чоргаараларынын эскердим.

Дыштанып турган санаторийимге В. М. Шукшинге тураскаатkан кежээ болган. Клубка хос олут чок. В. Шукшининиҥ чогаадыкчы ажылының дугайында библиотека эргелекчизи Т. П. Бочкарева солун беседаны эрттирген. Кежээ дургу ооң киноларындан үзүндүлерни көрүп, чогаалдарындан уран номчулгаларны, ооң ынак хөгжүм чогаалдарын дыңнаан бис.

Ооң соонда совхоз төвү Сростки дээр суурга чеде бердим.

В. М. Шукшининиҥ школачы чылдарында чурттап чораан бажыңында мемориалдыг самбыраны аскан. А Катуңь хемниҥ эриппинде, бедик хавак кырында бажында чогаалчының бажыңмузейин ажыткан. Ооң үш өрээлинде чогаалчының эдилеп чораан эт-севил, фоточуруктарып, киноларының чарлалдарын, хөй санныг документилериниҥ хоолгаларын, чагааларын, бижик кагар машиназын дээш эмгежок хөй түүлдерни делгеп салган.

Мен орта чорумда, ийи улуг автобус долдур аян-чорук кылган кижилер аңаа кээп, В. М. Шукшинге, ооң төрөөн хеми Катуньга, сууру Сростките мөгейип чорду.

— Бистиҥ маңаа кыжындаа, чайын-даа чон үзүлбес. Биске кымнар кээп турарын сонуургап көрүүлер — дээш, бажың-музейниҥ ажылдакчызы уруг кызыл карттыг кылын депгерин меңээ тудустуу. Новосибирскиден бөлүк академиктер, Приморьеден балыкчылар, Красноярскиден студентилер дээш хөй муң кижилер чогаалчы В. М. Шукшинге хүндүткелин болгаш ынакшылын илереткен хөй-хөй сөстерни ында арттырган.

— Силериҥ Тывадан бистиҥ дептеривиске ат салган кижи чок. Чаңгыс чер чурттуувус. Василий Шукшин дугайында бодалыңарны бижип каар силер бе? — деп, ол саналдаан. Үк депгерге мындыг сөстерни бижидим: «Чылдар эртер Сростки суур ам-даа өзер, ону долгандыр хадыңнар бөгүнгүзүү ышкаш дагжап турар. Ынчалзажок Василий Шукшининиҥ алдары болгаш овур-хевири улам-на чырыткылыг болгаш чаагай апаар. Бо даг кырынга хөй муң кижилер чылдың-на кээр. Оларны кым-даа тускай чалавас, боттары-ла Василий Шукшинге ужуражыр дээш чыглыр. Чүге дээрге чогаалчы В. М. Шукшининиҥ ужурутказы моон соңгаар ам-даа ханызы-биле илереттинер деп бодаар мен».

Суурнуң чанында Бикет дээр тас башкы даг бар. Аңаа чылдың-на Шукшинге тураскаатkан чечен чогаал байырлалын арттырери чаңчыл апарган. Орта Москвадан болгаш өске-даа хоорайлардан, акы-дүңма республикалардан чогаалчылар кээп киржир, ыры байырлалын база арттырер.

Шала кежээлектей Бикет даандан Сростки суурну. Катуңь хемни магадап орынаар ыяктa төрөөн Тывам сагыжымга кирген. Бисте база алдарлыг, магалыг кижилер хөй. Чижээлээрге, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, СССР-ниҥ Күрүне шаңналының лауреады Тываның улустуң чогаалчызы Салчак Токаның бажың-музейин Кызылга ажыдарын саналдап чоруур кижилер хөй. Бистиҥ республиканың хөгжүм-шин театрын сураглыг драматург болган артист Виктор Көк-оолдуң азы өске-даа алдарлыг кижиниҥ ады-биле үүге адап болбазын деп саналдап турарлар база бар. Тыва АССР-ниҥ улустуң чогаалчызы Степан Сарыг-оолга тураскаал кылдыр Өвүрнүң Торгалыгта тыва чечен чогаалдың хүннерип чылдың-на эрттирип турар болза, дыка-ла эки боор деп бодап ордум.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

ЧАА ЧЫЛГА ЧЕЧЕКТЕР

МОЛДАВ ССР. Чечектер бүдүрер «Викторияҥ» деп агроүлетпүр каттыжышкыныҥ мастерлери бо чылын хоорайлар болгаш суурлар чурттакчыларынга диригг чечектерден кылган үжен шилиҥей боодал чечектерни бүдүргеннер.

Чаа чылдың мурнуу чарымында оларга Соок-Ирей валдан чеде берген. Ол чыл онаалдазын хуусаа бетинде күүсеткенин-биле чергежештир каттыжымышкын ажылдакчыларынга йзиг байыр чедиргеп.

Амгы үеде «Викторияҥың» специализастаттынган он үш совхозтарында чаа «Дүжүттү» ажаан алырыкга белеткел чорүп турар. Роза, гвоздика, хризантема деп чечектер теплицаларда бүзүп. базазын өңнер-биле шыйтынган... «Викторияҥың» мастерлериниҥ буянныг холдарының өстүргеп дириг чечектер Чаа чылдың ёлкаларын база каастаар.

ЧУРУКТА: Соок-Ирей «Викторияҥ» деп агроүлетпүр каттыжышкыныҥның «Прогресс» совхозунуҥ теплицазында.

Б. КАПНИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КИНО

АЙЫЫЛДЫ ЧАЙЛАТКАНЫ

Москва чоогунга болгаш Курск ээтпээнге немец-фашистиг аг-шеригни Совет Армияның кезектери чылча шапкан соонда, Совет Эвилели дайынга тиилээриниҥ дугайы кымга-даа чигзиниг чок апарган. Ада-чурттуң Улуг дайынының үшкү чылы чоруп турган. Фронт шөлдеринге чылча шаптырып, удаа-дараа бууражкынарынга таварышкан түдүм-на гидлержилериниҥ дерзии. араатанзыг чоруу улам кедереп турган. Чогум-на ол үеде олар кижилерни массалыы-биле узуткап чок кылырының эң айыылдыг чепсээн — химиктиг чепсекти кончуг чажыды-биле белеткеп эгелээн.

Ол бүгүнүң дугайы Совет чазакка чажыды-биле билдиие берген. Дяргелип келген халаптыг айыылды чайладыр төлээде. дайынның чажыды-биле белеткеп турар үүлгединиге холбашкан боттуг барымдаалар: ыштыг хоранныг частыр бомбаларның боттарын. оларның документацияларын тып алыры эргежок чутула апарган. Ону барымдаалааш фашистерниҥ ол халаптыг чепсекти бүдүрүп база ооң шенелдезин кылып турганы төвүнче совет чекистерниҥ разведка бөлүүн чорүткан.

Ам республиканың кинозер боор деп бодаар мен.

Швеция биле Финляндияның командаларындан кымны-даа онлагай ылгап шыдаавас-тыр мен. Оларның эң эки ойнакчылары океан ындында ойнап чоруп турар. Бир эвес аныяктар дугайын чугаалаар дээр болза. ук командаларда олар кончуг эки ойнакчылар бооп турар.

Хокан Эрикссон, Швецияның шилиндек командазының капитаны:

1, «Известияның» маргылдаазынга мен бир дугаар киржип турар кижи мен. Ону организастаанын тергиин эки деп саналр мен. Совет найысылал хоккейни кончуг эки билир болгаш бистиҥ аныяк командавысты чылыы-биле хүлээп алган москвачылар меңээ онза таарышты.

2. ССРЭ-ниҥ командазында вратарь Третьяктың. камгалакчылар Фетисов биле Касатоновту, ол ышкаш атаканың бирги шугумунда Крутов, Ларионов. Макаров оларны онзалап демдеглексээр-дир мен. Чехословакияның командазында форвардтар Лала биле Лукач. финнерниинде — вратарь Такка олар меңээ онза таарышты.

Канадчыларның аразындан кымны-даа онза ылгай албас-тыр мен. Олар Олимпиадага белеткелин хөй-хөй маргылдааларга эрттирер дижир чораан. Ам безин олар чуртунуҥ болгаш даштыкының — АКШ-тың болгаш Европаның улуг. биче шөлдеринге янзы-бүрү удурланыкчылар-биле бежен ажыг ужуражылгаларны эрттиргеннер-дир. Мен бодап көөрүмгет эвээш ойнааш, хөй тренировкалаар болза, эки ышкаш сагындырар ийин.

Аныяктардан меңээ үретүннелдиг форвард Герасимов болгаш Швецияның шилиндек командазының аныяк ойнакчыларының хөй нуруулу эки таарышты. Швецияның аныяк ойнакчыларын ынчаар мактапканы дээш мени өршээп көрүңер.

Алво Сухонен, Финляндияның шилиндек командазының улуг тренери:

1. Эрткен маргылдаа биске дыка ажыктыг болган. Боттарывыстың эң кол ужуражылгавысты маргылдааның соолгу хүнүнде эрттиргеп мындыг бис. ынчангаш маңаа тиилелгевис онза өөрүнчүг болган. Үк тиилелге сагыш-сеткил талазындан алыр болза, биске онза чугула. Чоокта чаа бис чуртувуска ЧССР-ниҥ шилиндек командазын уткан бис, ам Москвага канадчыларны уткавывыс ол. Ынчаарга Сараевога болур Олимпиадага бис канадчылар-биле чаңгыс бөлүкке ойнаар улус болгай бис...

2. Макаров биле Фетисовтуң оюнунга онза таарышкан мен. Олар дээрге хоккейниҥ өзулуг «сылдыстары-дыр». Канадчыларда Флэтлиниҥ, ЧССР-ниҥ командазында Бенактың ойнаары эки чораан. Маргылдаага солун аныяктар хөй болган. ынчалза-даа оларның аразында кайы-бирээзин онзалап ылгап шыдавас-тыр мен.

Дэйв Кинг, Канаданың шилиндек командазының улуг тренери:

1. Мен дыка хөй хоккей маргылдааларынга киришкен кижи мен. ынчалза-даа «Известияның» маргылдаазы ону организастаанының талазы-биле кандыг-даа маргылдаалардан ажыг болган.

2. Аныяк хоккейжилерден аваангыр техниктиг болгаш күштүг шыырак совет форвард Яшинин. а сураглыг мастерлерден — Чехословакияның шилиндек командазының халдакчызы Лаланы демдеглексээр-дир мен.

• • •

ССРЭ-ниҥ шилиндек командазының хоккейжилери «Известияның» шаңналы дээш маргылдааның бүгү рольду фашистерниҥ очулдурукчузу болуп чажыртыныр турган, разведчик Анна ойнаан. Чажыт бөлүктүң планының эгези таарымчалыг болза-даа. аңаа холбаштыр кылган сегиржип алышкын эки эвес доозулган. Боолаашкын үезинде Эберле өлүрткен, а чажыт бөлүктүң кежигүннериндеи Савченко. Громов, Анна олар дириг арткан. Ооң соонда эң чутула дайынчы даалганы күүседири онза нарыдап келген.

Кайы-даа хире бергелер турза, эрес-дидим разведчиктер даалганы ыяап-ла күүседирин шиитпирлээр арганы тып алганнар. Халаптыг чажыт чепсекти — ыштыг хоранныг частыр бомбаларны. канчап-даа турган. боттарын дайзыннардан хуналп алырын олар планнап алганнар. Артык күштүг. дижинге чедир чепсегленген фашист араатаннар-биле нарын кадыг-дошкун сегиржип алышкыннар соонда разведчиктер эң айыылдыг химиктиг чепсекти — ыштыг хоранныг бомбаларнын боттарын дайзыннардан хуналп алган. Ол сегиржип алышкыннар үезинде Анна бүзээлээшкинге таварышкаш. өлүрткен каар.

Немец-фашистерниҥ дайынның үшкү чылында кончуг чажыды-биле белеткеп турганы массалыг узуткаашкынының эң айыылдыг ол чепсээн совет разведчиктериҥ ынчаар тыпкаш, командылал черииге эккелгени ооң бүдүрүкчүлериниге агартынар арга чок боттуг барымдаа болган. Кижи торелгетенге «иза айыылдыг ындыг чепсекти ажыглавас дугайында делегей керээлериге үндезилээш. Совет чазак ынчангы эвилелчилериниҥ болгаш өске-даа чуртгарының чазактарынга тускай медеглелди кылгаш. халаптыг айыылдыг уржуктарын чайлатkан.

Кижи төрелгетенге удур немец фашистериниҥ дайын чылдарында белеткеп турганы эң араатанзыг үүлгединиҥ чайладыр дээш боттарының амы-тынын берген совет разведчик чекистериҥ эрес-дидим. маадырлыг чоруун көргүскен бо кино АКШ баштаан НАТО-ниҥ империалистиг чуртталгының реаксылыг хартаачылары ядролуг болгаш химиктиг эң айыылдыг дайынның планын ажылдап кылып, ону белеткеп турарының болгаш аңааport делегейниҥ бүгү улустарының шиитпирлиг демиселиниҥ амгы бо хүннеринде онза улуг ужур-дузалыг бооп турар.

С. САЛЧАК-ООЛ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 9.55 — «Стальное колечко». Уругларга — фильм. 10.25 — Телемедээлер. 10.30 — 14.15. Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Өөнүктериҥ экраны». Документалдыг телефильмнер. 15.15 — «Төөгүнүң арыннары». «Маадырлар-биле ужуражылгалар». Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп атты доктаатканының 45 чылынга. 16.05 — «Горизонт» деп улустуң ыры ансамблиниҥ концерти. 16.30 — «Знай и умей». Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдылга. 17.15 — «Объектив». 17.45 — Ырак болган чоок ыры. 18.30 — «Мезенское поморье». Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниҥ Күрүне шаңналының лауреады. чогаалчы И. Стаднюктуң чугаазы. 19.10 — «Күш-ажылы дээш — алдар-ат». «Сибирь черн». Хопукта 1 мылион тонна нефтини казып тывар талазы-биле Тюмень нефтежилериниҥ хүлээлгезиниҥ күүседлезиниҥ дугайында. 19.50 — «Спящая красавица» П. И. Чайковскийниҥ баледи. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Спящая красавица». П. И. Чайковскийниҥ балединиҥ узаачызы. 23.20 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Терверттен сүт». Документалдыг телефильм. 8.35 — А. С. Пушкин. «Евгений Онегин». (Үк романны В. Г. Белинскийниҥ үнелеп көргени). 8 класс. 9.05 — Төөгү. ССРЭ-ниҥ тургустунганы. 10.05 — Эртем болгаш амыдырал. Академик Н. В. Цицин. 10.35 — Төөгү. 6 класс. Уот Тайлерниҥ тура халыышкыны. 11.00 — Орус чугаа. 12.00 — «Башкы болгаш өөренниктилер». Т. Н. Хрениковтуң чогаадыкчы ажылының дутайында. 13.05 — Сээң ленинчи библиотекаң. «Империализм — капитализмниҥ дээдл чадазы». 13.35 — Н. С. Лесков. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 14.30 — Бойдус эртеми. 2 класс. Чагааларга харыылар. 15.00 — 18.50 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.50 — «Чечектел-ле, төрөөн Тывам». Агитбригаларның телекөрүлдези. Барыын-Хемчик районнуң агитбригадазыкың концерти. 19.10 — Телемедээлер (тыва дылда). 19.20 — «Азияның төвү». Программада: «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели»; «Автобус, чолаачы, пассажир». Хой-ниити контролерларының рейдизи; «Спорт допчулалы». Башкарыкчыты — В. С. Хопров: Телемедээлер (орус дылда). 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Морозко». 20.15 — Гандболга ССРЭ-ниҥ бирги чери дээш мартылдаа. Эр удустуң командалары ойнаар. ЦСКА — СКА (Минск). 20.50 — «Дом для хлеба». Эртемтайылбырлыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.45 — «Возмездие». Телефильм. (Афганистан).

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

СПОРТ

ТРЕНЕРЛЕР, КАПИТАННАР ЧУГААЛАП ТУРЛАР

«Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы доозулган соонда, дараазында айтырыгларга харыылап бээрин ук маргылдааның киржикчилери — командаларның тренерлеринден болгаш капитаннарындан СЭТА-ның корреспондентилери дилээн:

1. Эрткен маргылдааның дугайында чүнү чугаалап болур силер?

2. Маргылдааның киржикчилериниҥ, ылаңгыя аныяктардан кымнарны онзалап демдеглеп болурул?

Ук айтырыгларга дараазында мындыг харыылар алдынган:

Виктор Тихонов, ССРЭ-ниҥ шилиндек командазының улуг тренери:

1. Эрткен маргылдаа ооң бүгү киржикчилеринге, оларның аразында бистерге база Сараевога болур кыышкы Олимпий оюннарының мурнуу чарыында кончуг эки репетиция болган деп чугаалаар болзумза, кым-даа кайгавас. Бис Олимпиадага ойнаар шилиндек командавыска хөй санныг кандидаттарывысты хынаар. тактиктиг аргаларывысты шенеп көөр аргалыг болган бис. Совет командаңы долу ажылдаарынга. бодунуң мергежилиниҥ көргүзеринге чедирген бистиҥ удурланыкчыларывысты мактавас аргам чок.

2. Маргылдаага хөй аныяк, талантылыг хоккейжилер киржир боор деп бодап турган бис. Бистиҥ ол бодалывыс шын болган. Аңаа чижек кылдыр швед Эрикссонну. ЧССР-ниҥ командазындан Бенакты. Канада чурттуг Флэтлини адап болур мен. Бистиҥ аныяктарывыс — Герасимов, Васильев. Тюриков ол базала эки ойнаавинар. Аныяктар Олимпиадага база-ла эки ойнаар дээрзинге бүзүрээр мен. Ынчалза-даа кол идегелди Третьяк. Фетисов, Макаров. Крутов. Касатонов. Ларионов дээн чижектиг ындыг улуг дуржулгалыг хоккейжилерге салып турар бис...

Франтишек Черник, ЧССР-ниҥ шилиндек командазының капитаны:

1. Эрткен маргылдаа биске база-ла эки болду. Ону бис Олимпиада мурнуу чарыының чиңгине көрүлдези деп санап турар бис.

2. Сараевога совет хоккейжилерден Макаров, Герасимов, бистиҥ командавыстан — Шиндел. Бенак, канадчылардан — Флэтли. Уилсон олар эң эки талазын көргүзер боор деп бодаар мен.

Швеция биле Финляндияның командаларындан кымны-даа онлагай ылгап шыдавас-тыр мен. Оларның эң эки ойнакчылары океан ындында ойнап чоруп турар. Бир эвес аныяктар дугайын чугаалаар дээр болза. ук командаларда олар кончуг эки ойнакчылар бооп турар.

Хокан Эрикссон, Швецияның шилиндек командазының капитаны:

1, «Известияның» маргылдаазынга мен бир дугаар киржип турар кижи мен. Ону организастаанын тергиин эки деп саналр мен. Совет найысылал хоккейни кончуг эки билир болгаш бистиҥ аныяк командавысты чылыы-биле хүлээп алган москвачылар меңээ онза таарышты.

2. ССРЭ-ниҥ командазында вратарь Третьяктың. камгалакчылар Фетисов биле Касатоновту, ол ышкаш атаканың бирги шугумунда Крутов, Ларионов. Макаров оларны онзалап демдеглексээр-дир мен. Чехословакияның командазында форвардтар Лала биле Лукач. финнерниинде — вратарь Такка олар меңээ онза таарышты.

Канадчыларның аразындан кымны-даа онза ылгай албас-тыр мен. Олар Олимпиадага белеткелин хөй-хөй маргылдааларга эрттирер дижир чораан. Ам безин олар чуртунуҥ болгаш даштыкының — АКШ-тың болгаш Европаның улуг. биче шөлдеринге янзы-бүрү удурланыкчылар-биле бежен ажыг ужуражылгаларны эрттиргеннер-дир. Мен бодап көөрүмгет эвээш ойнааш, хөй тренировкалаар болза, эки ышкаш сагындырар ийин.

Аныяктардан меңээ үретүннелдиг форвард Герасимов болгаш Швецияның шилиндек командазының аныяк ойнакчыларының хөй нуруулу эки таарышты. Швецияның аныяк ойнакчыларын ынчаар мактапканы дээш мени өршээп көрүңер.

Алво Сухонен, Финляндияның шилиндек командазының улуг тренери:

1. Эрткен маргылдаа биске дыка ажыктыг болган. Боттарывыстың эң кол ужуражылгавысты маргылдааның соолгу хүнүнде эрттиргеп мындыг бис. ынчангаш маңаа тиилелгевис онза өөрүнчүг болган. Үк тиилелге сагыш-сеткил талазындан алыр болза, биске онза чугула. Чоокта чаа бис чуртувуска ЧССР-ниҥ шилиндек командазын уткан бис, ам Москвага канадчыларны уткавывыс ол. Ынчаарга Сараевога болур Олимпиадага бис канадчылар-биле чаңгыс бөлүкке ойнаар улус болгай бис...

2. Макаров биле Фетисовтуң оюнунга онза таарышкан мен. Олар дээрге хоккейниҥ өзулуг «сылдыстары-дыр». Канадчыларда Флэтлиниҥ, ЧССР-ниҥ командазында Бенактың ойнаары эки чораан. Маргылдаага солун аныяктар хөй болган. ынчалза-даа оларның аразында кайы-бирээзин онзалап ылгап шыдавас-тыр мен.

Дэйв Кинг, Канаданың шилиндек командазының улуг тренери:

1. Мен дыка хөй хоккей маргылдааларынга киришкен кижи мен. ынчалза-даа «Известияның» маргылдаазы ону организастаанының талазы-биле кандыг-даа маргылдаалардан ажыг болган.

2. Аныяк хоккейжилерден аваангыр техниктиг болгаш күштүг шыырак совет форвард Яшинин. а сураглыг мастерлерден — Чехословакияның шилиндек командазының халдакчызы Лаланы демдеглексээр-дир мен.

• • •

ССРЭ-ниҥ шилиндек командазының хоккейжилери «Известияның» шаңналы дээш маргылдааның бүгү дөрт ужуражылгазын удуп алгаш, ол чаңчыл болган маргылдааның кол шаңналын он дөрт катап чаалап алганнар.

Маргылдааның ийиги шаңналын ЧССР-ниҥ хоккейжилери. үшкүзүн — шведтер алган. Дөрткү черде Финляндияның шилиндек командазы. бешки, сөөлгү черни канадчылар ээлээн.

Маргылдааның эң эки ойнакчылары деп санатканнар болза: вратарь Яромир Шиндл (ЧССР). камгалакчы Вячеслав Фетисов (ССРЭ) болгаш халдакчы Александр Герасимов (ССРЭ). Эң хөй шайба киргени дээш Валерий Харламов аттыг шаңналды совет командаңың форварды Сергей Макаров чаалап алган.

• • •

Маргылдааның түңнел оюнунуң эгелээриниҥ мурнунда ЛИХГ-ниҥ президентизи Г. Сабецки ССРЭ-ниҥ шилиндек командазының вратарь Владислав Третьякка «Алдын клюшканы» тывыскан. Ол болза Европаның эң эки хоккейжизнигге тыпсыр шаңнал-дыр. Ол хүндүлүг спортчу шаңналды Третьяк ам үш улай ап турары ол.

(СЭТА).

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп. аяыр. Чамдык черлерге биче хар чаар. Соңгубарының түктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне 32—37 градус, хүндүс 21—26 градус соор.

Кызылга биче хар чаар. Хат кошкак. Дүне 27—29 градус, хүндүс 22—24 градус соок болур.

КИНО

ДЕКАБРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дьявольское оружие» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чертёнок» 9.15, 15.10, «У опасной черты» 10.55, 14.35, 16.35, 18.35, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Аукцион» 10.00 «Люби, люби, но не теряй головы» 11.40, 13.20, 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Киносборник» 14.00. «Вертикаль» 15.10, 17.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Пацаны» 11.00, 12.30, «Знахарь» 14.30, 17.00, 19.30 шактарда.

ДЕКАБРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Орёл или решка» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дюймовочка» 9.30, «Дьявольское оружие» 11.00, 12.50, 14.40, 16.30, 18.20, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Знахарь» 14.30, 17.20, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Стрелять с горяча не стоит» 14.30, 16.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Счастливая покупка» 18.00, 20.00 шактарда.

Республиканың хөгжүм-шин театрынга 1983 чылдың декабрь 31-де аныяктарның **БАЛ-МАСКАРАД** кежээзи болур. **Программада:** концерт, танцылар, оюннар болгаш аттракционнар, лотереяга ойнаашкынар.

Эгелээри 19 шак. Киреринииҥ билет өртээ 1 рубль 50 көпеек.

Редакциянын адреви: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, баҗым № 3. Телефонвары: Редакторнун 2-24-63 редакторнун ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретарьяттың 2-23-35 партий жа амыдырал болгаш үлетүр киллистериниҥ 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниҥ 2-37-13, чагаа киллдизиниҥ 2-41-27, информация киллдизиниҥ 2-20-60 культура киллдизиниҥ 2-23-54 кодээ ажыл-агый киллдизиниҥ 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2068.

Тыва АССР-ниҥ Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садывының керектериниҥ талазы-биле күрүне комитединиҥ типографиязы. Кызыл, Щетинкин биле Кравченко кудумчузу, баҗым № 1; ТС—01665

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 296 (12385) | 1983 чылдың декабрь 27, вторник | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 3 көп

1983 чылдың декабрь 26-да СЭКП Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленуму ажылдап эгелээн.

Пленум ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы Н. К. Байбаковтуң «1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында» болгаш ССРЭ-ниң сан министри В. Ф. Гарбузовтуң «1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында» илеткелдерин дыңнаан.

Пленумнуң киржикчилери СЭКП ТК-ның Чингине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазының текизи-биле улуг кичээнгейлиг танышканнар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

СЭКП Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленуму 1983 чылдың декабрь 26-да ажылын эгелээн.

«1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында» ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы Н. К. Байбаковтуң болгаш «1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында» ССРЭ-ниң сан министри В. Ф. Гарбузовтуң илеткелдерин Пленум дыңнаан.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазының текизи-биле Пленумнуң киржикчилери улуг кичээнгейлиг танышканнар. Политиктиг чугула ол документиде чүүлдерни болгаш түңнелдерни бүрүнү-биле деткээнин санал бергеннер илергейлээн болгаш ук чүүлдерниң база түңнелдерниң принципиалдыг ужур-дузазын, бүгү партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының, хөй-ниити организацияларның, күш-ажылчы бүгү коллективтерниң ажыл-чорудулгазының үндезини болган турар ужурлуг дээрзин демдеглээн.

Эш Ю. В. Андроповтуң чугаазының текизин парлалгага үндүрер.

Санал берген эштер: В. В. Гришин — СЭКП Москва хооркомунуң бирги секретары, А. П. Ляшко — Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, Н. Н. Слюньков — Белоруссияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, К. М. Багиров — Азербайджанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, П. П. Гришкявичус — Литваның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, Л. Н. Зайков — СЭКП Ленинград обкомунуң бирги секретары, А. Аскаров — Казахстанның Компартиязының Чимкент обкомунуң бирги секретары, М. С. Горбачев — СЭКП ТК-ның секретары, С. А. Афанасьев — аар болгаш транспорт машина тудуушкуун министри, А. В. Власов — СЭКП Чечен-Ингуш обкомунуң бирги секретары, Л. А. Горшков — СЭКП Кемерово обкомунуң бирги секретары.

СЭКП ТК-ның Пленуму организастыг айтырыгларны чугаалажып көрген.

Эштер В. И. Воротниковту болгаш М. С. Соломенцевти СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидаттардан кежигүннеринче ТК-ның Пленуму шилчиткен.

СЭКП ТК-ның кежигүнү эш В. М. Чебриковту СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнүң кандидадынга ТК-ның Пленуму соңгаан.

СЭКП ТК-ның кежигүнү эш Е. К. Лигачевту СЭКП ТК-ның секретарынга ТК-ның Пленуму соңгаан.

Пленум ажылын үргүлчүлеп турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. АНДРОПОВТУҢ чугаазының текизи

Эргим эштер!

Түр чылдаавиннарның ужурунда Пленумнуң хуралынга олуржуп шыдавас болганым мөңээ аажок хомуданчыг-дыр. Ынчалзажок келир чылдың планының үндезини болуп турар бүгүле материалдар-биле кичээнгейлиг танышкан мен. Оларга хамаарыштыр дыка хөйнү бодап, бодумнуң чамдык бодалдарымны чугаалап база тайылбырлаар дээш белеткенген кижи мен. Ынчангаш бодумнуң чугаамның текизин СЭКП ТК-ның кежигүннеринге болгаш кежигүннеринге кандидаттарга, Төп ревизия комиссиязының кежигүннеринге, СЭКП ТК-ның Пленумунуң киржикчилеринге чоруттум.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу болган санал-оналдар солчуушкунуң барымдаалааш, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң белеткээнин 1984 чылдың планының болгаш бюджединиң төлевилелдерин силерни чугаазажып көөрү-биле киирер деп шиитпирни үлээп алганын билир болгай силер.

Пленумга чугаалажып көөр апаар айтыырлар чуртка амыдыралчы чугула болуп турар. Келир үеге сорулгаларны салыры-биле кады, XXVI съездиниң шиитпирлери канчаар күүсеттинип турарын, ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң соонда эрткен үе дургузунда ажылдың түңнелдерин үндүрүп, улам ыңай ажылдаарда шын түңнелдерни кылыр төлээде, чедишкиннерни болгаш четпестерни анализтеп турарывыс политиктиг дыка улуг ужур-дузалыг.

Бистиң ажыл-агыйывысты башкарып чорударын сайыраңгайжыдар, организастыг чорукту бедидер, күрүне, күш-ажыл болгаш план сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле чамдык хемчегларни бо чылын чуртка боттандырып эгелээн.

Ол чорук ындыг-ла үр эвес үениң дургузунда чамдык участоктарга ажыл-херектериң байдалын эдип, кадрларның инициативазын болгаш харыысалгазын, боттарының күштеринге оларның бүзүрелиң бедидип, массаларның чогаадыкчы идепкейин көдүрериңге улуг идигни берген. Ол салдынган угланыышкынны коммунистер, бүгү ажылчы чон бүрүн чүүлдүзүнүн болгаш деткээн.

Кижилер эки тура-соруктуг ажылдап турар апарган. Экономиктиг өзүлдениң темпилери өскен, шынар көргүзүглери элээн бедээн. Ниитпи-биле улус ажыл-агыйынга таарымчалыг бурунгаарлаашкын илереп келген. Ол бүгү чүүлдер ажылдап кылдынган угланыышкынның шынныын, экономиканы хөгжүдер, бар бергелерни ажып эртер талазы-биле партияның салгал сорулгалының бөттүүн болгаш үндезиледиин бадыткап турардыр.

Түңнелдер барын көрүп тур бис. Ынчалза-даа ол дээрге чүгле эгези-дир. **Ам эң чугула чүве болза чедип алдынган темпиниң, ажыл-херектерде тывылган эки чүүлдерни чидирбези, боттуг эки чорудулгаларны улам идепкейлиг хөгжүдери болур.**

1984 чылга план онаалдаларының анализи ынча төлевилеттинген темпилер болгаш пропорциялар ол сорулгаларга колдуунда дүгжүп, бо чылдың эки чүүлдерин быжыглап турарын көргүзүп турар. Оон-биле эштер чөпшээрежир боор деп бодай-дыр мен. План мурнунда турганынга бодаарга, бүдүрүлгениң ажыктыын бедиринче улуг чергелиг угланган. Оон социал угланыышкыны күштелип турар. Чурттуң камгаланыр аргалын чогуур деңнелиг тургузарынга бүгү-ле эргежок чүгула чүүлдер көрдүнген. Мынчангаш, планның төлевилели партияның политиктиг болгаш экономиктиг стратегиязынга дүгжүп турар, ынчангаш ону Пленум чүүлдүгзүнүп көөр боор деп бодай-дыр мен.

Кап хүннер болгаш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы бадылаанының соонда ук план экономиканың бүгү адыларының, муң-муң бүдүрүлгелериниң, каттыжышкынарының болгаш организацияларның ажыл-агыйжы амыдыралының хоойлузу болу бээр. Цехтериниң, участоктарның, бүдүрүлге бригадаларының, миллион-миллион ажылчы чоннарның эрес-шудургу ажыл-ижи-биле материалдыг болгаш угаан-бодал талазы-биле үнелиг чүүлдерни тургузуп, бистиң Төрээн чуртувустуң күчү-шыдалын быжыглап турар бүгү-ле кижилериң ажылының күш-ажылчы хөөнү ол план ёзугаар тодаргайлаттынар.

Агрессчи империалистиг бөлүктериң бүрүүзү-биле делегей байдалының шынгыы чидигленген байдалдарында Күрүне планын хажык чок күүседирип совет кижи бүрүзүнүң, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң, партияның болгаш хөй-ниитиниң организация бүрүзүнүң чүгле үлээлгези эвес, харын патриотчу үлээлгези база болур.

Чаа чылдың баштайгы хүннеришден өгелээш-ле эки эгелеп алышкынны кылып, мурнувуска эвээш эвес таварыжыр апаар бергелерге чылдаак кажыйн, ажылга күженишкинниг болур чорукту улам ыңай бедидеринге таарыштыр тургустунуп алыры кончуг чугула.

Шиитпирлээриниден ажылхеректиң чедишкинниг болуру хамаарыжыр апаар кошкак черлер дижир эң чидиг айтырыгларже хамыктың мурнунда кичээнгейни мөөнгээри эргежок чугула.

1984 чылдың планы белени-биле тургустуна бербээнин эштер билир болгай. Ону чогуур күженишкинбиле балансылаштырган. Улус ажыл-агыйында чедир бодап кылдынмаан чамдык чүүлдер, планнаашкынның бодунуң шынары-даа аңаа дыка улуг чергелиг салдарын чедирген болбайн аан. Ынчалзажок ол кандыг-даа чылдагааннар-биле тайылбырлаттынып турзажок, планның чедишкинниг күүселдезиин хандырар үлээлгелиг бис. **Оон эң-не чугула негелдези — төпке болгаш чер-черге бүгү ажылды тодарган эки организастаарыдыр.**

Курлавырларның, материалдарның, чиг-эттиң болгаш энергияның бүгү хевирлерин камнаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, чоннуң хереглел бараанарын бүдүрүп үндүрерин көөдедир талазы-биле төлевилелде айыттынган бедик даалгаларны кандыг оруктар, аргалар болгаш методтар-биле чедип алырын адыр бүрүзүнге, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге эге үезинде-ле тодаргай билгеи турары чугула.

Улус ажыл-агыйының үүктелишкинни чок ажылдаарын хандырар төлээде, планны боттандырарының үезинде бо бүгүнү катап-катап хынамчалыг өөренип көөр, немелде курлавырларны доктаамал болгаш чүткүлдүг дилеп тывар херек.

Партийжи ёзу-биле сорулганы чүгле мынчаар тургузуп болур: планның чугаажок күүселдезиин хандырар, ынчалзажок ону ажыр күүседиринге бүгү-ле аргаларны ажыглаар херек. Ажыл-агыйның бүгү чорудулгазы, социалистиг чарыш, партия, профэвилел, комсомол организациялары, чер-чер Советтериниң экономиктиг, организаторлуг идей-кижизидилгелиг ажылы олче угланган турар ужурлуг. «...Масса-лар ажыл-херекти **доораан-на** кылып эгелээр кылдыр **оларның чарыжын-даа бот-тускайлаң ажыл-чорудулгазын-даа** хайныктырып билири» план ажылдап кылдынган сөөлүнде эң кол чүүл ол болур деп, В. И. Ленин чугаалаан (ЧДЧ, т. 52, арын 39).

Ажылчы чоннарның инициативазын улам ыңай хөгжүдеринче угланган үлээн каш документилериң сөөлгү үеде үлээп алдынганын демдеглээр бодаан ийик мен. Ол дээрге хамыктың мурнунда Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлу, сагылга-чурумну быжыглаар, күш-ажылды организастаарының бригада хевирин хөгжүдер дугайында доктаалдар болгаш оон-даа еске документилер-дир.

Ажыл-агый удуртукчуларының, хөй-ниити организацияларының кижилерни эвилелдеп, ажылдың алыс бедик түңнелдерин чедип ап шыдаар аргалыын партияның шиитпирлери бүдүрүлге болгаш каттыжышкын бүрүзүмде практиктиг ажыл-херек кырынга канчаар боттанырындан көрүп болур.

Партия, профэвилел организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериниң мурнунга дараазында тодаргай сорулганы салыр дугайында саналды СЭКП ТК-ның Политбюрозу план төлевилелин чугаалажып көрүп турган үеде деткээн — **күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, чиээ, планнан ажыр 1 хуу бедидерн болгаш продукциянып бөт-үнезин 0.5 хуу немей чиигедирин чедип алыр. Ону планга немештир партияның немелде даалгазы кылдыр көөр херек.**

Москваның, Ленинградтың, Украинаның, Казахстанның, Грузияның болгаш өске-даа хоорайларның мурнакчы коллективтери ындыг шимчээшкинниң эгелекчилери болурунга белеп дээрзин эштер В. В. Гришин, Д. А. Кунаев, В. В. Щербицкий, В. И. Воротников, Э. А. Шеварднадзе олар дыңнаткан.

Ону эң-не улут чүүлдүгзүнүүшкүн-биле көөр апаар. Аңаа үндезилээш бүгү-ле чер-черлерге хүлээлгелерни ажылдап кылырын болгаш хүлээп алырын организастаары, бүдүрүлгелерге, тудугларга, совхоозтарга, бүгү организацияларга камналганын тускай агар саннарын ажыдарын, эң эки түңнелдерни чедип алганнарны идепкейлии-биле мактап деткиири чугула.

Чоннуң хөй талалыг өскедээ инициативалары 1984 чылдың планын болгаш беш чылды ниитизи-биле күүседиринге немелде эки салыышкын болур ужурлуг.

Моон мурнунда, чижээ, дериг-херекселдерни эдилеттинген ажылдадырын бедидер дээш шимчээшкинни чуртка калбарган турган. Оон соөлүнде ол шимчээшкин хей черге өжүп эгелээн. А бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң кайгамчык улуг курлавырлары ында бар болуп турар.

Херек кырында байдал ам кандыг болуп турарыл, ынчаш? Чуртта эң улут Харьковтуң трактор заводун ап көрээли. 1980—1982 чылдарда ол бүдүрүлгеге станок парыгы 9 хуу вемешкен, а эдилеттинген ажылдаарының коэффициентизи 1,5 турганындан 1,41 чедир кудулаан. Ону күш-ажыл курлавырларының чедишпези-биле тайылбырлап, а ол хирезинде-ле улам-на хөй дериг-херекселдерни негеп, оларның канчаар ажыглаттынарынга хамаарыштыр шоолуг сагыш салбайн турар.

Өске чижектер база бар. Трактор болгаш көдээ ажылагый машина тудуушкунуун ол-ла министерствозунга чагыртқан Днепропетровскиниң комбайн заводунга күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының дүрүмнеринге дүүштүр ажылчын олуттарны албан-биле аттестастаарының чүдүмүн доктаатқан турган. Оон түнелиинде үш чылда 600 хире ажылчын олуттарны, продукция бүдүрүп үндүрериң көвүдеттиишаан, кызырган, еске сөс-биле чугаалаарга, хөй капитал чарыгдалдары чокка-ла күш-ажылчы эвээш эвес курлавырларны заводтуң бодунга тыпкан болуп турар.

Бүдүрүлгени дүрген автоматчыдары-биле кады ажылхереги ындыг янзылыг көөр болза күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң канчаар-даа аажок улуг курлавырлары илерептиин болур даарзинге чигзиниг турбас.

Ындыг болзажок продукцияның төлевилелде көрдүнген күш-ажыл хемчээлин дүрген шиңгээдип алыр дээш шимчээшкин сөөлгү чылдарда херек кырында уттундурган. Күш-ажыл чарыгдалдарын кызырар дугайында салгып салыышкын чамдык адырларда ам даарезинде чок 'боон турарын ажыы-биле чугаалаар херек. Бир эвес сактып көөр болза, азыйн мурнунда чылдарда күш-ажылдың көрдүнген хемчээлиниң деңнелин чедип алыр дээш калбаа-биле демисежип турган болгай.

Дериг-хереселдерниң эдилеттинген ажылынның коэффициентизин бедидер болгаш күш-ажылдың төлевилеттингген күүсүзүн дүрген чедип алыр дээш шимчээшкинин катап ажыглап эгелээр болзурусса эки. Ону чаа бедик организастыг болгаш техниктиг деңнелге боттандырар дээрзи билдингир. Оон ачызында продукция бүдүрери өскүүдүүлүүн көвүдээр болгаш будуруге чарыгдалдары кыскылыр дээрзин маңаа бадыткап шынзыдарының херээ чок боор. Бо ажыыл-биле холбашкан хемчегларни канчаар боттандырарының дугайын министерстволар болгаш ведомстволар, план органнары шынгыы бодап көөр ужурлуг.

Дараазында айтырыг. Сагылга-чурумну быжыглаар талазы-биле хемчегларниң системазында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң **продукция бээрининң талазы-биле керээлиг хүлээлгелерни сагыыр дугайында** доктаалы чугула чериң ээлеп турар. Ол хемчег улус ажыл-агыйында байдалды элээн эжикиктен дээрзи билдинип турар-дыр. Ындыг болзажок бо чугула айтырыгның эчизинге чедир шиитпирлеттинмээнин фактылар бадыткап турар.

Керээлериниң болгаш чагыларның күүселдези дээш ажыл-агый удуртукчуларындан негелдени күштелдирген. Ол ындыг-ла харын. Ындыг болзажок чагылар талазы-биле онаалдалар бүрүн күүсеттинмээн болза-даа шаңнал төлээрин чөпшээрептер «чарлалар» ам-даа бар. План органнарында «чедир күүсеттинмезининң ындыкы хуузу» деп тускай терминни безин дүрүмчүдүр кылып каан. Чүрүм чок чоруктуң ол көргүзүүн, ону оон өскээр чүү деп чугаалаар боор, инструкцияда бир-ийи, а чамдык онзагай таварылгада үш хуудан эртпес ужурлуг деп тайылбырлап бижээн.

Ынчангаш керээни үреп болурун колдуунда көрүп каан чүве болганда «ол эргенн» чамдык удуртукчулар долузу-биле ажыглап турар. Чижээлээрге, бо чылын машина тудуушкунуун элээн кап министерстволары керээлиг хүлээлгелерни чедир күүсеттезининң эң бедик хуузун боттарының керээлиг бүгү будурулгелериниң барык чартык кезинге ажыглаан.

Керээ ёзугаар продукция бээрининң чуруму чүгле бүдүрүлгелерден эвес, а материал-техниктиг хандырылга органнарының, транспорттуң, будурулге чорудулгазының үүктел чок болгаш дем-дески ажылдаарын хандырар ужурлуг бүгү эрселел эвеполарының ажылындан база хамааржыр дээрзи билдингир. Ол чорудулганың участок бүрүзү керээлиг хүлээлгени үрээн болза бодунуң бурууzун харыылаар ёлаар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бо айтырыгларны чугаалажып көргеш, боттуг хемчегларни ажылдап кылыр болгаш аңаа чогуур чурумну тургузар ужурлуг.

База бир ындыг айтырыгже онза кичээнгей салза чогуур. Бистиң план органнарывыс, министерстволарывыс болгаш ведомстволарывыс **чурттуң бар боон турар будурулге болгаш эртем техниктиг потенциалын бедик ажыктыы-биле бүрүн шимгээдип алырын** шиитпирлээриниң шын оруктарын дилеп тыл шыдавайн турар. Чижээлээрге, химия болгаш нефтехимия үлетпүрүнде база машина тудуушкунунда сөөлгү чылдарда тургустунган канчаар-даа аажок улуг күүүлерни маңаа хамаарыштырып болур. Адырлар аразында болгаш адырларның боттарының иштинде чогумчалыг харылзааларның чогумдан база диспропорциязыны болдурүп турарындан ол күүүлериң дыка хөйүү үр үениң дургузунда долу ажыглаттынмайн турар.

Будурулге күүүлериниң ажыглалының ажыктыг чоруун кудуладып турар хомудаңгай участоктарны болгаш диспропорциялярны узуткаар талазы-биле тускай хемчегларни министерство бүрүзү, ССРЭ-ниң Күрпланы, ССРЭ-ниң Күрснабы ыяска хуусаа-да ажылдап кылыр ужурлут.

Эртем-техниктиг депщилгени дүргедедир дээш бистер доктаамал болгаш шудургу ажылдаар ужурлуг бис. Амгы үеде индустриниң дыка хөй адырлары бо шиитпирлиг угланыышкын-биле дүргеп болгаш бүзүрелдиг бурунгаарлап орар. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң соонда үлээп алдынган чаа шиитпирлер, чаа техниканы чогаадып кылганы база шиңгээткинни дээш шаңнал-макталдың талазы-биле кылдынган шенелделер эки идигни берген.

Ындыг болзажок эртем-техниктиг ажылдарның бүгү комплекизин организастаары ам-даа болур-чогуурулуу-биле чурумчуттунмаан. Чамдык адырлар чаңгыс черге таптап, чаа техника талазы-биле планнарын күүсеттейн турар, ынчаарга ол планнарның масштаб-хемчээлин улгаттырары күзенчиг боол турар. Министерстволарның, ведомстволарның болгаш ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының талазындан будурулгениң техниктиг деңнелин бедидеринче, продукцияның шынарын эжикидеринче шыңгыы кичээнгейни салырын улус ажыл-агыйында база байдал негеп келген.

Будурулгелерниң, эртемшиничилел болгаш конструктор организацияларының коллективтерин, инженер-техниктиг болгаш эртем кадрларын эртем-техниктиг дешилгени дүргедедиринче бистиң канчаар мобилизастаарывыстан дыка хөй чүүлдер хамааржыр апаар. Бо дээрге бирги черге ниң чугула, сорулгазы-дыр, ынчангаш бистер ону шиитпирлээр хүлээлгелиг болгаш шиитпирлеп шыдаар-даа бис.

Чылдың-на социал-экономиктиг ялкааргы чугаалажып көөрде, бистер капитал тудугнуң айтырыгларына доктаар ужурга бо-ла таварыжы турар болгай бис. Ол ындыг бодур-даа. Чуртта капитал тудугнуң хемчээлдери канчаар-даа аажок улуг. Үлетпүр будурулгезин угаттырар, көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг базазының ыяскыларар, ажылчы чоннарның чуртталга болгаш культура-амыдырал байдалдарын эмнежир талазы-биле бистиң планнарывысты, боттандырып чорудары оон-биле дорт холбашкан.

Бо эң чугула адырда ажылхереглиг байдалын бистиң мурнумдагызы шыкаш, базала хандырып шыдавайн турары хомуданчыг. Элээн хөй күүүлер болгаш объектилер чогуур хуусаазында ажыглалга кирбейн турар.

Тудуг организацияларының удуртукчулары ажылда үстүүшкүнүнерни бо-ла калбаа-биле тайылбырлаан, объектиивтиг чылдагаанарны дилээп турарлар. Ынчалза-даа тайылбырлар эвес, а тудугда ажылхереги үндезинни-биле эжикиктери херек боол турар. Ол адырга чоннуң канчаар-даа аажок хөй акша-хереглиниң тускайлаан, күүүлүг индустриалдыг базазыны тургускан, бедик мергежилдиг төлевилелдер организацияларының бар, тудугларга техника-биле эки хандырылганы болгай.

Бо талазы-биле чедишкинче дүлүүр база-ла чер болганында ышкаш — кадрларның харыысалгазын бедидеринде, боттарының албан-күүселдерин хажык чокка күүседирип дээш, тодаргай болгаш инициативтиг чоруу дээш, салдынган сорулгаларны ыяап-ла күүседирип дээш олардан бедик негелде боол турар. Бистиң тудуг министерстволарывыстың болгаш оларның коллегияларының, девискээрлерде организациялың ажыл-чорудулгазын, удуртукчуларының ажылын чогум-на бо талазы-биле үнелеп көөр херек. Чурттагы черлериниң, школаларның, эмнелгелериниң, школа назы четпээн урутлар албан черлериниң, коммунал-амыдырал объектилериниң тудуунуң планнарының күүселдези дээш онза шыгыы айтырар херек.

Транспорттуң ажылы ажылчагый, партия болгаш совет организациялың кошкаш ливес кичээнгейни негеп турар. Сөөлгү чылдарда бо талазы-биле эки чүүлдер демдеглеттинген болбайн аан. Ынчалза-даа ыяска хуусаанның шиитпирлер ажыглалга киририп болур курлавырлар болгаш ажыглаттынмаан аргалар, өске адырларга бодаварга, транспортта хөй боол турар.

(Уланчызы 2-ги арында).

Национальный краеведческий отдел

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. АНДРОПОВТУҢ чугаазының текизи

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арнда).

Хамыктың мурнунда чүктерни ажык чок сөөртүрүм кызырарында ол хамааржып турар. Бо айтырыгны түүлүнге чедир тодараткаш, бүдүрүлгени сайгара тургузар, бүдүрүлгени специализастаар болган кооперастаар, бүгү экономикага шаптыктыг дыка хөй уткуштур, херек чок сөөртүлгелерни болдурбас талазыбиле чогуур корум-чүрүмну тургузарының эргежок чугула демчеглерни ажылдап кылыр.

Бүдүрүкчү күштериң хөгжүлдезиниң амгы үеде хемчээлдери болгаш темпизи **долгандыр турар чүүлдерни камгалалары болгаш бойдус курлавырларын чоп ажыглаарыбиле** холбашкан айтырыгларның өскертириин негеп турар. Ол болза экономиктиг болгаш социал ужур-дүзүнүң талазыбиле улут сорулга боон турар. Чугаа болза, херек кырымда хөлөлериниң кадмының дугайында болгаш чүрттүң национал байлазы хумагалап, ээ ёзу-биле хөөрүүнүң дугаймында болуп турар-дыр. Оон кедерезе, ол дээрге келир үениң база айтырыгларыдыр. Оларны шиитпирлээридеи дараазының салгалдарының кандыг байдалдарга чүрттаары хамааржыр.

Бистиң ап чорудуп. турар улут күжениишкиниеривис турза-да, ол айтырыгның чугулазы хүн айтырыгдан дүжүртүмейн турар.

Бойдусту камгалаар талазыбиле ажылды кызымаккай болгаш чүткүлдүг чорудар херек дээримниң дугайын ол чугаалап турар-дыр. Кызыы эргеажык хараар чорук, өске адырларга бодаарга, маңаа турбас ужурлуг. Ол капитал салыышкынарының ажыглалының ажыктыг чоруун дыка күдүлдыр, бойдус камгалаарының хемчеглерии боттандырарыта чаңгыс аай политиканы чорударында шаптыктаар, хүлээп алган шиитпирлериниң экологтуг үрлүктары дээш харыысалга чок чорукту болдурар, кедизинде баргаш, улуг чидиргиерже хуула берип болур, ажыы чок камгалага чедирер. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бо айтырыгны комплекстиг, янити-күүрне туружу-биле иккер, долгандыр турар бойдустуң байдалы кичээлге белеткел үезинде берип ыаар. Бо онаалаларны күүседип кылганының түңнели — экономика талазы-биле бадыткаттынган, тодаргай социалистиг хүлээлгелерни ажылдап кылырыга идиг болур.

3. Специалистериниң экономерниң болгаш удуртукчуларның дузазы-биле дыңнакчы бүрүтүүнүң 1983 чылда бодунга алган социалистиг хүлээлгезиниң аналиэтээш, тускай таблицаны кичээлге белеткеп алыр.

4. Социалистиг чарыштың тиилекчилерин материалдыг болгаш моральдыг шаңнап-мактаарының кандыг-кандыг хевирлерни коллективке ажыглап турарын дыңнакчыларга таныштырар.

5. Кичээлге бригада, цехтиң удуртукчузун, экономиктиг албанның ажылдакчыларын чалап алыры чугула.

Кичээлди эрттирериниң чижек планы мындыг:

1. Кичээлди пропагандист ажыдып, оон темазын, сорулгазын чугаалаап, кичээлди чорударының планы-биле дыңнакчыларны таныштырар. Ол бодунуң кыска кириилде чугаазынга чүүнүң дугайын чугаалап болуруул, социалистиг чарыштың дээштиин бедидерии —экономиканы интенсивтиг хөгжүдүрүнүң оруунче киирериниң база бир таарымчалыг аргазы. Ажылчыннарның социалистиг хүлээлгелериниң ролю. Социалистиг хүлээлге —ажылчыннарның база коллективтериниң ажылдың социал-экономиктиг ажыктыын чедип алырының база бир аргазы.

2. Бодунуң эге чугаазының соонда, пропагандист ажылагый удуртукчузунга (азы профәвилел комитединиң кежигүнүнге) сөс бээр. Ол дыңнакчыларның социалистиг хүлээлгелерин канчаар күүсеткенин таблицаны ажыглап турган, кысказы-биле аналиэтээр. Тиилекчилерни адаар. Бир эвес чыдып каап турарлар бар болза, оларны база адаар, ажылда четпестерниң кол чылдагааннарын айтыр. Чаа ажыл-агый чылында коллективтиң мурнунда турар сорулгаларны тодарадыр.

3. Пропагандист сөстүү экономиске бээр (азы боду кичээлди чорудар). Бир дыңнакчының чижээнге социалистиг хүлээлгелерии ажылдап кылырының чурумун база катап кичээлге таныылбырлаар.

4. Оон соонда дыңнакчылар (чамдыызы-даа дижин) боттарының социалистиг хүлээлгелерии эш-өөрүнүң мурнунга камгалаар. Чүге ындыг хүлээлге ап турарын экономика талазы-биле бадыткаар. Дыңнакчылар бодунуң хүлээлгезии камгалап турар эжиниге сүмелерни берип, бар мурнакчы дуржулганы сайгарып көөр.

5. Дыңнакчылар соңгаалаар сорулга-биле кедөө ажыл-агыйда тургустунган күүш-шыдалды ажыглаарын, агроүлетпүүр комплекизин хөгжүдериниг тускайлаан курлавырларның беримчезин кызымакайы-биле улгаттырары— республикаларның, крайларның, областарның, министерстволарның болгаш ведомстволарның партия болгаш совет органнарның бирги чергениң хүдээлгези болур.

Рынокту эргежок чугула үлетпүр барааннары-биле долдурары соңгаарладып болбас сорулгаларның биреэзи боон артышаан. Чоннуң садыл алыр аргазының болгаш янзы-бүрү барааннар-биле кижилериниң хандыртынганының деңнелиниң бедээнииңң байдалдарында кылыгларының ассортиментизиниг болгаш шынарына негелде соолгу үеде дыка улгатказын. Ындыг турбуде, чоннуң амгы үеде хереглел барааннарын кылын үндүрериниг үлетпүр дыка оожум эде тургустуун турар.

1984 чылда садыгы-биле кылын үндүрген культурамидырал база ажыл-агый ужур-дузалыг кылыгларының белүүтеи садар ярмарказында шынары негелдеге дүүшпес база ассортиментизи тавариышпас болганындан садыг организациялары 500 муң телевизорларны, 115 муң радиоприёмниктерни, барык 250 муң фотоаппараттарны, будун чартык миллион шактарны, 160 муң соодукчуларны болгаш өске-да чамдык барааннарны садыл алырындан ойталаан.

Садыгдарда дыка хөй барааннар чедишпейн турда, эки чиг-этти болгаш материалдарны ажыглап тургаш кылган барааннар шынар чок болганындан складтарда аяа чыдып турар, барып-барып ооң өртээ чигедир ужурга тавариыш турарыбиле канчап эптеширил.

Садыг база үлетпүр ажылдакчыларының шүүлген чоруунган, чоннуң ёзулуг хереглелдерии, рынокту конъюнктуразын билбезиниден, чамдык барааннар шуут хөвартан, чамдыкта магазинерниң эдгиирлеринге болгаш бүдүрүлгелерге овааланып чыдып бээр-даа болгулаар. Ол чорук чүгле бүдүрүлгени эде тургузарын негээр эвес, харын кижилериниң таарыышмас чорууп болдурар.

Баравинарга соннуң негелдезии долузу-биле хамдырып шыдавазы таарымча чок чоруктарны, ооң иштинде чижеэ чорукту болдурга бээр. Шак ындыг бүжар-бак чорук-биле күүүеде бар бүгүле аргаларның дузазы-биле шиитпирлиг демнеелдя чорудар херек. Ынчалза-даа эң-не кол чүүл—бүдүрүлгени доктаамал экижидер, бараанларның шынарын экижидер, бараанларга база ачы-дуза чедиреринге-даа дефициттиг болдурбас дээш ачы-дуза көргүзериниң хевирлерни күжениишкиниг хөгжүдер херек. Шак ол дээш тепте-даа, чер-чергүүрде-даа бүгүүле албан-дужаалдыг удуртукчулар бот-харыысалгадыг болур ужурлуг. Чоннга бараан бүдүрүлгезинде четпестер дугайында чүгле чугаалаар эвес, а ол четпестерни болдуруп турар ажылдакчыларның дугайында тодаргай чугаалаар үе чергле келген боор. Партия, совет база ажыл-агый органнары ол чугула айтырыгны доктаамал контролгга тургузар ужурлуг.

1986—1990 чылдарда беш чыл планында база ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдүлгениң кол үгланымышкынарының состанынга чоннуң хереглел барааннарын бүдүрериниң база чонга ачы-дуза чедиреринии системазын хөгжүдериниң, совет кижиниң амыдыралының чүгула талаларын хавга тудуп турар комплекстиг программазын үр үеде перспективалыг кылыры ажылдап кылыры эргежок чугула деп, СЭКП ТК-ның Политбюрозу көрген.

Ынчаарга бо дээрге эм дораан шиитпирлей кааптар айтырыг эвес-тир, оны базым базымнап туруструп келген санында шиитпирлээр апаар.

Хүн бүрүүн сорулгаларын тодаратмышаан, улус ажылагыйының хөгжүдезиниң стратегтиг айтырыгларын уттуп каапты болбас.

Экономиканы удуртуруп улам экижидер, күш-ажылчы коллективтериниң инициативазын бедидер талазы-биле ажылды ажык идепкейжидери негеттиниип турар.

Бистер бүдүрүлгениң эргелериң калбартыр болгаш ажылдың түүнели дээш оларның харыысалгазын күштелдирер талазы-биле чамдык министерстволарда экономиктиг шенелделери чорудуп турарын умут ужур-дузалыг деп санап турар бис. Ол үеде эргелеп башкарарының чамдык элементилери хыналданы эртер ужурлуг. Оларның түңнелдери иниги улус ажыл-агыйының талазы-биле чогуур саналдарны белеткээриниң үндезинии болур ужурлуг. Ол талазы-биле өске-да адырлар баш бурунгаар белеткенир херек. Он ийиги беш чыл планиче бистер экономикавыстың арга-шинээзин долу ажыглаар аргаларны бээр ажыл-агыйның эки тааршыгыган шак ындыг механизминиле кирер ужурлуг бис.

Күүүне планнарының шынарын экижидер талазы-биле сөөлгү чылдарда эвээш эвес чүүлдерни кылганын чугаалаар үе мен.

Ынчалза-даа бистиң план механизмивисте ам-даа хөй кошкак черлер артып турар. Экономиктиг хөгжүлдениң чамдык кол-кол айтырыгары чамдык регионнарының база адырларының-даа тургустуун келген байдалдарынга аңаа-ла улажып каттыжадаа бергилээр. Шак ындыг идепкей чок планнаашкындан адырлар ужурлуг бис.

Чурттуң экономиказын шапкын орук-биле бурунгаар дүрген шимчедиптер аргалыг улус ажыл-агыйының кол-кол звеноларының хөгжүлдезиниң ээ-не ажыктыг угланымышкынарын шилип алыры—ол дээрге планнаашкыны болгаш эргелеп башкарарын сайзырагайжыдарының өйү келген айтырыгларның бирээзи-дир.

Бо талазы-биле чамдык бодалдарымны илередир бодап тур мен. Эргелеп башкарарының болгаш планнаашкының тодаргай хевирлери чүрттүң иниглел хөгжүлдезиниге үе-чада бүрүзүнүң чогуур негелдезиниге дүүшкен турар ужурлуг. Ол дээрге ыымның-даа эскертип база солуп шыдавазы, шуут билдингир. Чөптүг дүрүм ёзугаар болур чүүлү-дүр. Ынчангаш ам демократтыг централизмниң принциптериге үидезилеттинген эргелеп башкарарының системазын экижидери—ол дээрге бистиң иниглел тургузуувусту сайзыраңгайжыдарының иниги чорудулгазының чарылбас иезээ-дир.

Ынчангаш ам сайзыраңгай социализмниң экономиказынга база шиитпирлеп турарывыс сорулгаларның характеринге бүрүү-биле дүгжүр ужурлуг эргелеп башкарарының бүгү-ле механизмниң комплекстиг сайзыраңгайжыдылгазының программазын чогаадып кылыр дугайында айтырыг тургустунуп келген.

Ындыг программа дараазында чүүлдерни көрген турар ужурлуг деп бодаар мен:

эргелеп башкарарының органнарының болгаш будүрүлгелериң хүлээлгелерин, эргелерни болгаш харыысалгазын тодаргайы-биле айтыышаан, улус ажыл-агыйының бүгү деңнелдерииге болгаш бүгү адырларынга эргелеп башкарарының организастыг структуразын сайзыраңгайжыдары, күрүненің болгаш күш-ажылчы коллективтериниң эрге-ажыктарын сырый холбаштырары;

иниглел будүрүлгезиниң социал-экономиктиг ажыктыын бедидериниң негелделерин барымдаалаашкы, улус ажыл-агыйын планнарының системазын экижидери;

өртек тургузарын, чээлисан-хөө системазын, ажыл-агый чорудулгазының түңнелдерин үнелээриниң аргаларын киришкирбишаан, ажыл-агый механизминиң экономиктиг быраларының болгаш идиг берииишкиниериниң каттышкан бүгү холбаахарылзааларының деңгээзин бедидери болгаш ооң-даа еске.

Эргелеп башкарылганың системаларын экижидериниң айтырыгларын чүгле комплекстиг, бот-боттарынга холбаштыр көөр чорук будүрүлгениң социалистиг аргазында тургустуунан артык күштүг чүүлдерни долузу-биле ажыглаарының сорулгазын шиитпирлеп шыдаар. Ол чорук СЭКП-ниң Программазының чаа адилгезииің чугула тудуш кезээ болган турар ужурлуг.

Чугаалаары эргежок чугула деп санап турарым чамдык айтырыглар бо-дур. Шиитпирлээри негеттиниң турар, экономиктиг айтырыгларның болуу оларниң-биле доозулбайн турар дээрии чүгле биилдингир, янчаарга чаа-чаа айтырыгларны амыдырал тургузуп турар болгай.

Бистиң чедишкиниериивис ииссээлериң эвилелдээриидеи, даандырган ажыл-херекти кижилериниң чогаадыкчы ёзузибиле көөрүндеи, социалистиг чарыштың улам ыңайгы хөгжүлдезиниден шиитпирлиибиле хамааржыр апаар.

Ажыл-ишчи болгаш политиктиг моозу-шынарларын сарымдаалап кадрларны хынамчалыг шилип алыры, будүрүлгениң ёзулуг организакчыларын, инициативтиг, арга-мергежилдиг ажылдакчыларны кижизидерии ёң чугула ужур-дузалыг болуп турар. Оларны чаагай сеткил-биле көөр кылдыр бадыткаттынганын бедик негелделиг болгаш принциалдыг чорук-биле холбаштырарын улам-на улгаттырар херек.

Бо бүгү дээрге партия ажылының соңгаарладып болбас сорулгалары-дыр.

Партияда отчет-соңгулдалыг кампания амгы үеде дооступ турар. Партияның XXVI съездиинин, ТК-ның ноябрь болгаш июнь Пленумнарының угланышкынарын бүрүн деткээнин, партийжи удуртулганың стилин болгаш методтарын шиитпирлиг сайзыраңгайжыдарыиче бүгү партия организацияларын утландырганын болуп эрткен хуралдар болгаш конференциялар көргүскен. Улус ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдер, совет кижилерниң чаагай чорууи бедидер талазы-биле чаа-чаа сорулгаларны чедишкиниг шиитпирлээриниң үндезинии дээш, кижилерниң амыдыралын экижидери дээш бүгү чүвени кылыры, бүгү-ле чүвеге ленинчи бедик принциптерни удуртулга болдурары—бо хүннерде эң чугула боол турар чүве бо-дур.

Пропагандисчи мергежилдиң школазы

АЖЫКТЫЫН ЧЕДИП АЛЫР

(Экономиктиг өөредилгениң пропагандистерииге методиктиг сүме)

Январь айда экономиктиг өөредилгениң пропагандистери **«Сээң социалистиг хүлээлгең»** деп кичээлдерии эрттирерлер. Бо кичээлдериниң кол сорулгазы — дыңнакчыларны социалистиг хүлээлгеии экономика талазыбиле бадыткап билир кылдыр өөредири, хүлээлгени ажылдап кылырыига дузаны чедирери база социалистиг хүлээлгени күүседириине дыңнакчыларның харыысалгазын бедидери. Бо кичээлдерге дыңнакчылар боттарының социалистиг хүлээлгелерии эш-өөрүнүң мурнунга камгалаар ужурлуг, азы өскээр чугаалаарга, социалистиг хүлээлгелериниң хөй-иниги камгалалы болур. Эш-өөрүнүң мурнунга бодунга алган социалистиг хүлээлгезии камгалаары улуг ижижидикчи рольдуг. Мындыг хөй-иниги камгалал муртакчы дуржулга пептередириине база улуг идигни бээр.

«Сээң социалистиг хүлээлгең» деп кичээлди канчаар белеткээрии?

1. Бо кичээлге белеткел үезинде пропагандист дыңнакчыларыига социалистиг хүлээлгелерии ажылдап кылырының методиказын биилип алырыига дуза чедирер. Дыңнакчы бүрүзүү бодунуң хүлээлге азы ойда чылдарда ажылдаан, дуржулгаыг хөөчүннар болуп, төлептиг ажылдың үлегер-чижээн аныяктарга көргүзүп түпарлар. Олар бир эзлчегде 1,5 төнна хлеб быжырар үлүүн доктаамал ажыр күүседип келгеннер.

Т. КУНГА.

Тес-Хем райпозунуң пекарииязының ишчилериниң бир деминиимиң, ваанган ижиигге харыысалгалыының ачызында бедии шыиарыыт хлеб будүртүнүп, чүгле самагалдайыкчавның эвес, райониуң чурттаичыларының хүндүтпелиин олар чаалап алган. Ол чөп. Пенсионердың хлеб быжырын

Б Ы Ж Ы К Ч Ы

Хереэжен ижии бүрүү сөөлгү мода ёзугаар чаваш кеттиперии күүзер. Хевир-сыынга таарышкан, бодунгадаа, өскелерге-дээ көрүштүр хепти кедерп кымгы-даа күзевчиг. Ынчангаш чаваш кеттиери-биле чергелере ажылдаар хамдырыга будүрүлгелериниң даараныига цехтерииге чагыг кылып чеде бээр бис.

«Тувашвейбыт» будүрүлге каттыжыышкынының Кызыл-Мажалыкта даараныига пегиивде Тыва АССР-ниң аммадырал хандырылгазының алдарлы ажылдакчызы, быжыкчы коммунист Анастасия Делгеровна Каражыкпайның кол-ла сорулгазы — чоннуң чагыыи ой-шаанда болгаи шынарлыг күүседири. Ол хүнде 40—50 чедир чагыгны быжарып-биле хүлээп ап турар.

Дуржулгалыг быжыкчыга Бай-Тайгадан, Мөңгүн-Тайгадеп бөлүк чагыкчыларның кээ турары — ооң ажылыига улуг үнелел.

Анастасия Делгеровна Кызылдың даараныига-будүрүлге комбинадын дооскаш, Тожу районга баштайгы күш-ажылын базымын эгелээн. Ону дуржулгалыг мастер Вера Яковлевна Белоусова өөредип, байлак дуржулгазын дамчыдып келгеи.

Бичизиидеи тура-ла аргыырынга, даараныига салымныг Анастасия Делгеровна бодунуң күзелин чедип ап, быжыкчылап ажылдаандан бээр 20 чыл ажыы турар.

— Бистиң тарган ийиларывыска тон даараар, ооң бажынын дүүш хой дүгүдеи кылып алыр, алыс черле даараарынга кончуг сонуургалдыг турган — зеп, ооң дүгэйында төрелдери, таныыр кижилери чугаалажыр.

Анастасия Делгеровна амгы үеде. «Алдын холдуг мастер» диртип турар.

«Тувашвейбыт» будүрүлге каттыжыышкынының чыл бүрүде организастап турар конкурстарынга даараныига цехи идепкейлиг киржип, бодунуң ажылын бараалгадып турар. Цехтиң кылиглары багай эвес үнелелдя ап турары — А. Каражыкпайның база кымнак ажылының түңнелдеп чугаалап болур.

Анастасия Делгеровнаның чоннукчилери даараныига цехиниде хөй, олар башкызынан арга-сүмени айтырып ап турарлар. Чоннуң чагыларын сеткил-сагыжынга таарыштыр, эки шынарлыг кылдыр канчаар кылып бээрии ол аныяк даараныкчыларга үмелээр.

Дуржулгалыг быжыкчы Л. Каражыкпай хөй-иниги ажылынга идепкейлиг. Ол Кызыл-Мажалыктың № 1 өртүмак школазының уругларын даараныгының парын аргаларынга өөредип, даараныига цехиниг ажылдаарынче сагыш салбас ийи-чаңгыс лезер-биле ол беседалажып, кижизидилге ажылын чорудуп турар. Ажыл бүрүзүүнүң бүдүрүкчүлүү, продукциининң шынары — күш-ажылдың сагылга-чүрүмүиден улуу-биле хамааржыр. Ак сеткилдиг күш-ажылывыс — тайбынны быжыглаарывыска үлүүвүс ол дээрии иелерге билиндир талыбырлап турар.

Кызымак күш-ажылы-биле ооиуң хүндүткелии чаалап алган ажы-ишчи ие Анастасия Делгеровна Каражыкпай бедик шынарлыг, чараш кептерии моон-даа соңгаар хөй-биле бараалгадыр.

К. МОНГУШ.

ҮЛЕГЕРЛИГ

ХАЖЫДЫЫШКЫННАРНЫ ИЛЕРЕТКЕН

Чадаанаимың септелге-тудуг участогунуң ажылчыннарының бажыңнарыны септеп турарының байдалын районнуң улусчу контроль комитеди хынаан. Ук будүрүлгениң ажылында четпестер эвээш эвес дээрии хыналда илередкен.

Участоктуң ажылчыннары хоорайның Набережная кудумчузунга ийи аал иштн турттаар бажыңны тутказ. Күүүне комиссиязы ону хүлээп ап турган, чамдык чүүлдерии эде кылыры-биле даалга берген. Оиу эдери-биле артык акша чогуидан чаагайжыдылга-га көрдүнген түңнеп чеди чүс ажыг рубльди чарыгдаан. Оон ашгыда чамдык ажылдард чижээ, ийиги квартирага подвал кылдыимаан болган. Ону база хайгымылчылар илередип тыпкан.

Районнуң коммунал ажылагый будүрүлге эргелеиниң (начальиики Б. Күжүгет) ажылдакчылары олар болгаш капитал септелгеже киреэ ужурлуг бажыңнарывың кылыр ужурлуг ажылдарын бүрүткевейн турган. Оон удамындан ак сеткилдиг эвес ажылчыннар чамдык кылбаан ажылдарынга мегеэ немей бижидилгелер кылган.

Бо чылдың баштайгы ийи айында ук эргелеп 30 ажыг бодуун кудуктарнын септелгезии кылыр турган, чүгле 13-тү кылган, ол безии чүгле аар-саар—дош аштаан, сери кылган дээп ышкаш үүрмек чүүлдер болган. А чарыгдаан акша — 6908 рубль. Оон кырынга безии немей бижилге болган.

Септелге-тудуг участогунуң Алдан-Маадыр болгаш Степная кудумчуларында кылган кудуктар септелгелеринде база хажыдыышкыннар эвээш эвес. Үш кудукту септээни дээш үндүрген акшазында барык шуптузу немей бижилгелиг болган. Ханаларын брус материалдар дээни безин меге, шуптузы хыртың маиза болган.

Ол-ла участоктуң ажылынарынга Октябрь 60 чылы аттыг кудумчуда кудукту бо чылдың январьда септээни дээш 1614 рубльди чарыгдаан. Бир ай эрткенде ол-ла кудукту ол-ла түнге септээн. Чаигыс ай дургузунда канчап дөмей түүнүг ажылдар кылдынып турарын хынап көөрге, отчёт-учётту өш-биле бударын болган. Ол дээрге М. Ховалыгның кажар аргазы болган.

Ол-ла тудуг черинде шуут куруг черден «акша тывар» чоруктар бары база илерээн. Бо чылдың апрельде арыглыыр бажың аштаарынга 226 рубль 40 көпээк чарыгдаттынган. Ол ышкаш Малчын кудумчузунда № 10 бажыңның ийиги квартирazын бузуп сөөртkени дээш 1040 рубль үнеген. Хыналда үезинде он арыгланыр бажыңның кайдазы-даа билдинмээн, а ол кудумчуга ындыг квартира шуут турбаан болган.

Районнуң улусчу контроль комитеди моон өске-да хажыдыышкыннарны илередип тыпкан болгаш буруулугларга хамаарыштыр тускай хемчеглерии алган.

К. МОНГУШ.

ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАН

1983 чылда ССРЭ-ниң литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле Күүүне шаңналдарын тывыскан. Күүүне болгаш хөй-иниги организацияларының төлээлекчилери, культура ажылдакчылары Кремльдиң Свердлов залынга байырлыг ёзуулаага чыылган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүзелиниң чанында ССРЭ-ниң литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле Ленинчи болгаш Күүүне шаңналдарының комитединиң даргазы Г. М. Марков лауреаттарга байыр чедиргеш, хөй национадыг совет культураның моон-даа соңгаар хөгжүүрүнүң чаагай херээнге чогаадыкчы чеднишкиниерлиг болуруи оларга күзээп.

(СЭТА).

„Шынга" харыы

УДУРТУКЧУЛАРГА Д-ААСКАН

Бо чылдың ноябрь 29-та «Шын» болгаш «Тувинская правда солуннарының каттышкан рейдизиниң түңнелиидe «Уламдыккан белеткел» деп эгелиг шүгүмчүлелдиг материал парлаттынган. Ону СЭКП Бии-Хем райкомунуң декабрь 2-де болган бюрозунга совхозтар директорларының, ында партия комитеттериниң секретарларының, райкүүскомнуң кедээ ажыл-агый эргелеиниң болгаш совхозтарның мал ажылының талазы-биле специалистеринең киржилгези-биле чугаалажып көрген.

Шүгүмчүлелдер бүрүнү-биле бадыткаттынган. Айытынган четпестерни бо чылдың декабрь 15-ке чедир этмеи турарын болгаш мал кажааларын бүрүн белеткээн турарын совхозтарның удуртукчуларынга бюродан дааскан. Рейд материалдарын совхозтарның партия комитеттериниң болгаш коллективтериниң хуралдарынга чугаалажып көргеш, ол четпестерни эдер талазы-биле ап чорудар тускай хемчеглерни ажылдап кылган.

«Кызыл тараачын» совхозтуң саанчылары амгы үеде складтан комбикормну шюодайларга ап турар. Фермада чулуктут чемнерни сөөртүрүү-биле тракторларны доктаамал быжыглаан. Декабрь 10-дан эгелеп инектерни тарып бооладыр пунктулар ажылдап эгелээн. Туран сүт-бараан фермазының мал кажааларының эжиктерии септеп кылган, соңгалары болгаш хаиалары чылыглаттынган.

«Хадың» совхозта быжаа кажаазы септеттинген, арыглаашкын болгаш дезинфекция кылдынган. Төрүүр хунажыш инектерни чаа кажааже киирген. Сай-Кара деп черге ферманы көжүрген.

«Саян» совхоз 1984 чылдың чайынында мал чеми хуваап бээр болгаш мал өдээн аңгылаар дериг-херекселдериниң монтаж ажылдарын кылырын планнаан. Совхозтуң удуртукчулары ону эде кылырының чагыгларын берген.

Мал продуктуларын бүдүрериниң болгаш күүүнеге садарының планнарының күүселдезиин болгаш мал кыштаглаашкының контролдап, хынап турар район комиссиязын тургускан. Районнуң ажыл-агыйларынче ай санында үнүүшкүннерии кылып, хыналданы комиссий чорудуп турар. Ол-ла хүиерде садыг болгаш эмчи ажылдакчылары чаңгыс аай үнүүшкүннерии кылыр. Бир дугаар үнүүшкүнүг декабрь 7-8-тиң хүннеринде «Кызыл тараачын» совхозка кылган болгаш мал кыштаглаашкының чеднишкиниг эрттирери-биле немелде хемчеглерии алган.

Мал кажааларын кышка четпес белеткээн болгаш кыштаглаашкынны четпес чорудуп турары дээш «Кызыл тараачын», «Хадың» совхозтарның директорлары Д. Д. Сирота, И. Н. Горбачёв оларны бюродан шыңгыы сагындырган. Ол ышкаш ажыл-агыйларның удуртукчуларындан негелдеии, эооветоринар болгаш инженер албанның ажылдакчыларынын ажылын кошкатканы дээш база кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын болгаш кыштаглаашкын үезинде хынапда, контроль чок болганы дээш райкүүскомнуң кедээ ажыл-агый эргелеиниң начальиизи В. П. Меркуловту бюрога айыткан. 1983 чылдың декабрь 2-де районнуң совхозтары күүүнеге сүт садарының чыл планның күүселдикен. Чыл төнчүзүнге чедир арткан хозуктарда пландан ажыр 300 тоннадан эвээш эвес сүттү садар. Ол дугайын СЭКП райкомунуң бирги секретары Н. В. Дрожжин редакцияга дыңнаткан.

ЧАА ХООЙЛУГА НЕМЕЛДЕЛЕР ДУГАЙЫНДА

СЭКП ТК-ныӊ, ССРЭ-ниӊ Министрлер Чөвүлелииӊ болгаш ВЦСПС-тиӊ бо чылдыӊ июльда хүлээп алганы «Күш-ажылдыӊ социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» база ССРЭ-ниӊ Министрлер Чөвүлелииӊ болгаш ВЦСПС-тиӊ ынчан үндүргени «Күш-ажылдыӊ сагылга-чурумун ӱрээни дээш хемчеглерге (доңгулдалар) хамаарышпас. Чүге дээрге прогулдаан. Күш-ажылдыӊ хоойлузуныӊ негелделерин хажыктан кижиге хамаарыштыр күш-ажылчы коллективтиӊ саналын ӧзугаар хоойлуда көрдүнген хемчегларни алыр ужурлуг. А бо чаа доктаалда хемчег (шөлээ кызырар) үстүнде хемчеглерден хамаарылга чокка хереглеттинер. Чижээ, ажылчын кижиге үш хүн чылдаган чок ажыл шагы ускени дээш администрация доңгулда-даа берген болза, ол үш хүнүӊ шөлээден дөмей-ле казыыр.

Прогул дээш кижини ажылдан үндүрүп турда, мурнунда албаан шөлээзинден ооӊ прогулдаан хүннерин казыыры көрдүнген. Бир эвес ажылдакчы чыл

Юристиӊ тайылбыры

чедир ажылдаваан болза, ооӊ компенсациязын 12 хонуктан эвээш эвести (азы чеже ӱе иштинде ажылдаанынга дүүштүр) төлээр. Чижээ, ажылчын кижи он беш ажыл хүнүг шөлээ алыр эргелиг тургаш, чүгле он ай ажылдаан, ооӊ иштинде дөрт хүн прогул санаттынып турар болза, аңаа он хүнүӊ компенсациязын төлээр (12-12х10-10 ажыл хүнү), азы ол кижиниӊ магадылаткан 12 ажыл хүн шөлээзин кызырбас.

Чаа доктаалда база бир чугула айтырыг — күш-ажылдыӊ сагылга-чурумун ӱрээн таварылгада кудуку, эвээш төлевирлиг ажылче шилчидери. Ынчан «Ук кижиниӊ мергежилин барымдаалап шилчидер бе?» деп айтырыг тургустунуп келир. Аңаа харыы мындыг. Күш-ажыл хоойлузуиуӊ негелделерин ӧзугаар эвээш төлевирлиг ажылче шилчидерде ук кижиниӊ мергежилин, эртемин өөренип көөрү көрдүнген. Күш-ажылдыӊ сагылга-чурумун мурнунда каржызы-биле ӱреп, ылаӊгыя арагалаашкын-биле холбашкан ийикпе, азы доңгулдалыг турган, сагылга-чурум ӱрээрин уламчылап турган болза, ук кижиниӊ мергежили барымдаа чокка, кудуку, эвээш төлевирлиг ажылче чаа доктаал ӧзугаар шилчидип болур. Үстүнде чурум ӱрээшкиниериниӊ аӊгы — өске хажыдыышкынар дээш өске, эвээш төлевирлиг ажылче дүрүм ӧзугаар доктааттынган үш ай хуусаалыг шилчидерде, ынчан ажылдакчыныӊ мергежилин, эртемин барымдаалаар. Ажылдакчыны өске ажылче шилчидип тура, чаа ажыл ук кижиниӊ кадыкшыл байдалынга тааржыр-таарышпазын администрация чери кичээнгейге албан алыр ужурлуг. Бир эвес ол ажылдакчы ону ажылдан бодунуӊ күзели-биле үндүрерин дилээн билдириишкин киирген болза, ол хуусаа ажылдап эртер ийи ай хуусааже киир санаттынмас болгаш ажылдан бодунуӊ күзели-биле үнер дээш дилээн хандырбас эртеги берип турар. Ындыг-даа болза администрация черн, бүдүрүлге, албан, организация черлериниӊ эрге-ажыктары дээш, чугула херек таварылгада, дугуржулга ӧзугаар ук кижини бодунуӊ күзели-биле ажылдан үнген кылдыр чорудуп болур.

Күш-ажылдыӊ сагылга-чурумун каржызы-биле ӱреп, ылаӊгыя арагалаашкын-биле холбашкан ийикпе, азы доңгулдалыг турган, сагылга-чурум ӱрээрин уламчылап турган болза, ук кижиниӊ мергежили барымдаа чокка, кудуку, эвээш төлевирлиг ажылче чаа доктаал ӧзугаар шилчидип болур. Үстүнде чурум ӱрээшкиниериниӊ аӊгы — өске хажыдыышкынар дээш өске, эвээш төлевирлиг ажылче дүрүм ӧзугаар доктааттынган үш ай хуусаалыг шилчидерде, ынчан ажылдакчыныӊ мергежилин, эртемин барымдаалаар. Ажылдакчыны өске ажылче шилчидип тура, чаа ажыл ук кижиниӊ кадыкшыл байдалынга тааржыр-таарышпазын администрация чери кичээнгейге албан алыр ужурлуг. Бир эвес ол ажылдакчы ону ажылдан бодунуӊ күзели-биле үндүрерин дилээн билдириишкин киирген болза, ол хуусаа ажылдап эртер ийи ай хуусааже киир санаттынмас болгаш ажылдан бодунуӊ күзели-биле үнер дээш дилээн хандырбас эртеги берип турар. Ындыг-даа болза администрация черн, бүдүрүлге, албан, организация черлериниӊ эрге-ажыктары дээш, чугула херек таварылгада, дугуржулга ӧзугаар ук кижини бодунуӊ күзели-биле ажылдан үнген кылдыр чорудуп болур.

Кандыг-бир чылдагаанбиле ажылдан үнер дугайында айтырыгны ажылдакчы администрация мурнунга ай бурунгаар тургузуп болур. Администрация чери бо таварылгада ажылдакчыны кыска хуусаа иштинде ажылдан хостап болур.

ССРЭ-ниӊ Министрлер Чөвүлелииӊ болгаш ВЦСПС-тиӊ 1983 чылдыӊ июльда доктаалында администрацияныӊ чөпшээрелибиле алган кыска хуусаалыг төлевир чок-шөлээни ооӊ соонда база ажылдап каап болуру көрдүнген. ССРЭ-ниӊ Күш-ажыл хоойлузуныӊ үндезиннеринде (чаа эдилгезинде) херек апарган таварылгада, бүдүрүлгеде байдалды барымдаалап, шөлээ алган ол хүннерин дугуржулга ӧзугаар өске үеде ажылдап каапты болурун айыткан. Ындыг-даа болза ажылдакчы алганы шөлээ хүннерин эгидер сорулга-биле, ону ажыл хүннеринден дашкаар үеде ажылдап эртирери хоойлуда көрдүнген. Кыска хуусаалыг шөлээни алган ажылдакчы ооӊ төнгенииӊ соонда, үш ай хуусаа иштинде ону ажылдап эртирери көрдүнген. Бо таварылгада, ажылдакчы кижи дыштаныр хүнде ажылдаан болза ону дыштаныр хүнде ажылдаан деп санавас. Ынчангаш ажыл төлевирин чаӊгыс дакпыр төлээр. Кыска хуусаалыг шөлээни ыяап-ла ажылдап эртирер дээри байдышын эвес. Бир эвес бүдүрүлгеде, албан черинде, организацияда байдал шөлээ алган хүннерни албан ажылдап каарын негевейн турар болза, ажылдакчыны албадал-биле ажылдадыры албан эвес.

А. ООРЖАК,
юрист.

1604 чылда үндезилээн Сибириниӊ бурунгу хоорайы — Томск амгы үеде үлеттүрүүн, эртеминиӊ, культураныӊ төвү апарган. Ооӊ дээди өөредилге черлеринде болгаш техникумнарында чеден муң ажыг аныяктар ӧөренип турар. Ында чээрби ажыг эртемчиннээ институттары, ССРЭ-ниӊ ЭА-ныӊ Сибирь салбырыныӊ Томск эртем төвү ажылдап турар. 45 кинотеатр, 25 Культура ордулары, үш театр бар. Россия Федерациязыныӊ «Билиг» нинтилелиниӊ томскижилериниӊ бо хире делгем баазазын ажыглап, чоокта чаа аңаа «Билиг» нинтилелиниӊ референтилериниӊ семинар-хуралын эрттирген. СЭКП ТК-ныӊ июль (1983 ч.) Пленумунуӊ шиитпирлерииге дүүштүр лекция пропагандазыны экижиидиринии оруктарын болгаш ооӊ аргадуржулгазын сайзыраӊгайжыдарыныӊ айтырыгларын ол семинарга чугаалашкан.

— Амгы үениӊ удуртулга ажылында күш-ажылдыӊ сагылга-чурумун быжыглаары болгаш чиг-эттиг база электроснергияны хумагалыг, камныг ажыглаары бирги чергениӊ айтырыы болур. Ынчангаш бо талазы-биле суртаал ажылын идепкейжидеривис чугула — деп, РСФСР-ниӊ «Билиг» нинтилелиниӊ баштаар черииӊ даргазыныӊ бирги орлакчызы, теӧгү эртемнериниӊ кандидады Владимир Павлович Кудыкин чугаалаан, идей-коииизидилге ажылыныӊ кол угланыышкынарыиче онза кичээнгей салырын сүмеледи. Тиилелгениӊ 40 чылынга күш-ажылга хей-аът киирикчи агитацияны кылыр; күш-ажылчы коллективтериниӊ ролюн ажыл-херекке козулдур бедидер; урут-дарыг кижизидилгезиниге ӧг-бүлениӊ болгаш школаныӊ ролюн чаа үеге дүүштүр чогаадыкчы ӧзу-биле көөр; пенсионерлерин хей-иинти ажылынга хаара тудар; лекция пропагандазын политинформациябиле солуп, эрең гейлээр чорукту шуут болдурбас деэш: ооӊ-даа ӧске айтырыгларны тодаргайлаан.

Философия эртемниӊ доктору Александр Иванович Холмогоров Сибирьни болгаш Ыраккы Чөөн чүктү чээрби чыл дургузунда шиигээткенииӊ түӊнелинде, ында ажылчын күштериниӊ интернационалчы шынарлыӊ өскенин айытты. Философ-эртемден национал айтырыгга хамаарыштыр солуп медээлерин биске дыӊнаткан.

Янзы-бүрү националдыг бистиӊ чуртта 16 миллион кижи орус дылды боттарыныӊ төрээн дылы кылдыр санап турар. Бүгү чуртта 1970 чылдан бээр өг-бүле тускайларыӊ ниити саныныӊ 17 хуузу интернационалчы өг-бүлелер болган. Интернационалчы чаӊчылга уруг-дарыгны кижизидери — келир үениӊ кадрынче баш удур сагыш салган буянныг херек болур.

Томск облазыныӊ «Билиг» нинтилелинде ӧске черлерге ажыглап болгу дег аргадуржулгаларны ӧөрендивис. Хоорайныӊ эртем төвүнүӊ «Билиг» нинтилелиниӊ район организациязы Аъш-чем программазын боттандырар талазы-биле «Профессор хүнүӊ», «Эртем хүннерин» арттырип, күш-ажылчы коллективтерге тайылбыр ажылын кылып турары солуп. Профессор күш фабриказынга чеде бергеш, бодунуӊ кол темазынга бөдүүчүткен лекцияны кылыр. Ооӊ соонда ажылчыннарныӊ айтырыгларынга харыылар бээр. Мындыг ужуражышкыиарныӊ түӊнелинде, күш-ажылдыӊ будурукчулүүнге хамаарыштыр ажылчыннарныӊ даргазыныӊ бирги орлакчызы, теӧгү эртемнериниӊ кандидады Владимир Павлович Кудыкин чугаалаан, идей-коииизидилге ажылыныӊ кол угланыышкынарыиче онза кичээнгей салырын сүмеледи. Тиилелгениӊ 40 чылынга күш-ажылга хей-аът киирикчи агитацияны кылыр; күш-ажылчы коллективтериниӊ ролюн ажыл-херекке козулдур бедидер; урут-дарыг кижизидилгезиниге ӧг-бүлениӊ болгаш школаныӊ ролюн чаа үеге дүүштүр чогаадыкчы ӧзу-биле көөр; пенсионерлерин хей-иинти ажылынга хаара тудар; лекция пропагандазын политинформациябиле солуп, эрең гейлээр чорукту шуут болдурбас деэш: ооӊ-даа ӧске айтырыгларны тодаргайлаан.

Философия эртемниӊ доктору Александр Иванович Холмогоров Сибирьни болгаш Ыраккы Чөөн чүктү чээрби чыл дургузунда шиигээткенииӊ түӊнелинде, ында ажылчын күштериниӊ интернационалчы шынарлыӊ өскенин айытты. Философ-эртемден национал айтырыгга хамаарыштыр солуп медээлерин биске дыӊнаткан.

СЕМИНАРГА ЧОРААШ...

Янзы-бүрү националдыг бистиӊ чуртта 16 миллион кижи орус дылды боттарыныӊ төрээн дылы кылдыр санап турар. Бүгү чуртта 1970 чылдан бээр өг-бүле тускайларыныӊ ниити саныныӊ 17 хуузу интернационалчы өг-бүлелер болган. Интернационалчы чаӊчылга уруг-дарыгны кижизидери — келир үениӊ кадрынче баш удур сагыш салган буянныг херек болур.

Томск облазыныӊ «Билиг» нинтилелинде ӧске черлерге ажыглап болгу дег аргадуржулгаларны ӧөрендивис. Хоорайныӊ эртем төвүнүӊ «Билиг» нинтилелиниӊ район организациязы Аъш-чем программазын боттандырар талазы-биле «Профессор хүнүӊ», «Эртем хүннерин» арттырип, күш-ажылчы коллективтерге тайылбыр ажылын кылып турары солуп. Профессор күш фабриказынга чеде бергеш, бодунуӊ кол темазынга бөдүүчүткен лекцияны кылыр. Ооӊ соонда ажылчыннарныӊ айтырыгларынга харыылар бээр. Мындыг ужуражышкыиарныӊ түӊнелинде, күш-ажылдыӊ будурукчулүүнге хамаарыштыр ажылчыннарныӊ даргазыныӊ бирги орлакчызы, теӧгү эртемнериниӊ кандидады Владимир Павлович Кудыкин чугаалаан, идей-коииизидилге ажылыныӊ кол угланыышкынарыиче онза кичээнгей салырын сүмеледи. Тиилелгениӊ 40 чылынга күш-ажылга хей-аът киирикчи агитацияны кылыр; күш-ажылчы коллективтериниӊ ролюн ажыл-херекке козулдур бедидер; урут-дарыг кижизидилгезиниге ӧг-бүлениӊ болгаш школаныӊ ролюн чаа үеге дүүштүр чогаадыкчы ӧзу-биле көөр; пенсионерлерин хей-иинти ажылынга хаара тудар; лекция пропагандазын политинформациябиле солуп, эрең гейлээр чорукту шуут болдурбас деэш: ооӊ-даа ӧске айтырыгларны тодаргайлаан.

Философия эртемниӊ доктору Александр Иванович Холмогоров Сибирьни болгаш Ыраккы Чөөн чүктү чээрби чыл дургузунда шиигээткенииӊ түӊнелинде, ында ажылчын күштериниӊ интернационалчы шынарлыӊ өскенин айытты. Философ-эртемден национал айтырыгга хамаарыштыр солуп медээлерин биске дыӊнаткан.

МОСКВА. Фото-чуруктар болгаш кино тырттырарынга ыяктарның клуву Евг. Вахтангов аттыг Академиктиг театрда 30 хире чыл дургузуумда ажылдап турар. М. Ульянов, Н. Тимофеев, В. Лановой, Г. Дунц, А. Борисов болгаш өске-даа хөй артистер хостуг үезинде фото-чуруктарны, киноленталарны күзелдин-биле тырттырып турар. Чуртта алдаржып, сурагжаан театрның артистериниң бистиң чуртувуска болгаш даштыкыга ойнап чоруп турган үезинде оларның чогаадыкчы ажылын болгаш амыдыралын тодаргай көргүскен солуун хөй фото-чуруктарны болгаш киноларны клубтуң кежигүннери бо эрткен үжен чылдар дургузунда тырттырган. Актёрларның тырттырган фото-чуруктарының делгелгезин чоокта чаа ол театрга ажыткан. Вахтангов школазының ураң чүүдүнүң шылгаракчай мастерлериниң дугайын көргүскен хөй-хөй фото-чуруктарны делгелгеге киирген.

ЧУРУКТА: РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Борисов «Анна Каренина» деп шинииң чапсар аразында бодунуң эштери артистерге делгелгениң фото-чуруктарын сонуур-гадыр көргүскен. Солагай талазындан А. Борисов, СССР-ниң улустуң артизи Ю. Яковлев, РСФСР-ниң улустуң артизи А. Казанская, артистер Г. Дунц болгаш Ю. Шлыков.

В. МАСТЮКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ

27. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Спящая красавица». П. И. Чайковскийниң баледи. 11.50 — Телемедээлер. 11.55 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». Документалдыг телефильмнер. 15.40 — «Мээң чогаалдарым флот дугайында...». Л. Соболевтиң чогаалдарының арыннарындан. 16.40 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 17.10 — «Кышкы фантазия». Уругларның ураң-чечен коллективтериниң концерти. 17.40 — «Новь» деп документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 18.30 — П. И. Чайковскийниң «Уруглар альбомундан». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Метеор» ринги-де». Мультфильм. 19.20 — Бистиң садывыс. 19.55 — «Человек на полустанке» деп ураң-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Шире-крут». 23.15—23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бичиивисте бис шупту чуруп чораан бис». 8.35; 9.45 — Бойдус эртеми. 2-ги класс. Аргада кыш. 8.55 — «Диринг шактар дугайында». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.15; 12.40 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 10.35; 11.40 — Музыка. 3 класс. СССР улустарының музыказы. 2-ги дамчыдылга. 11.05 — Шыдыраа школазы. 12.10 — География. 8 класс. Соңгу болгаш Соңгу-Барыын экономиктиг районнар. 13.10 — А. Фет. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 13.55 — Башкыга — музыка кичээли. 6 класс. 1-ги дамчыдылга. 14.55 — 18.45 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Совет Тыва — салгалдарның салым-чолунда». Тываның электри четкилериниң коллективиниң дугайында чугаа. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азияның төвү» (тыва дылда). Программада: «Мал кыштагладыышкыны — шалыпчы фронт»; «Көдээниң амыдырал хандырылгазы: Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Морозко». 20.20 — Волейболга ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. Эр улустуң командалары ойнаар. «Автомобилист» (Ленинград) — «Радиотехник» (Рига). 20.50 — Белорус ССР-ниң профессионал өөредилгезиниң Культура ордузуюң цимбалистер оркестриниң концерти. 21.00 — «Ye». 21.35 — 22.45 — «Августа агаар». В. Краковскийниң «Бо чылдың чайы» деп тоожузун ёзугаар.

28. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Аян-чорукчулар клуву». 9.55 — «Человек на полустанке». Ураң-чечен телефильм. 11.00 — Телемедээлер. 11.05—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Аныяк директорнуң амыдыралындан». Саратов областтың «Бартеневский» совхозунуң директору А. И. Ульянкиниң дугайында документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 15.25 — Уйгур аныяктарның «Яшлык» деп ансамблиниң концерти. 15.55 — «Буратинонуң делгелгези». 16.30 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-авилел радиозуюнуң улут симфония оркестри С. Рахманиновтуң чогаалдарын күүседир. 18.00 — «Одаар үүлдү камнаар». Кыварчаар материалдарны чөп ажыглаарының дугайында телеочерк. 18.30 — «Күш-ажыл кичээлинге — ковчуг эки демдек». Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Шүлүк чогаалы. С. В. Смирнов. Торуттуунген хүнүнден бээр 70 харлаанынга. 19.50 — «Ногаан фургон» деп ураң-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. А. Козачинскийниң база ыңдыг аттыг тоожузун ёзугаар. 1-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Ногаан фургон» деп ураң-чечем телефильмниң 2-ги сериязы. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.30 — Эрткен неделяда спорт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чылыг бажың». Документалдыг телефильм. 8.35 — Физика. Электрилит схемаларны тудуштуруп тур бис. 9.05; 13.00 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 9.35 — «Чылдар болгаш кижилер». Кинопрограмма: «Сахалиниң коммунистериниң дугайында чугаалар», «Политиктиг билиг системазында өөредилгениң проблеминиг методу». 10.05 — Эстетиктиг кижизидилге. 10.35; 11.35 — Ниити биология. 9 класс. Эволюцияның илерээшкини болур органиктиг делегейниң системазы. 11.05 — Ада-иелер, силерге. 12.05 — Астрономия. 10 класс. Ай. 12.35 — Зоология. 7 класс. Куштар канчап. түге ужуп чоруурул? 13.30 — 18.30 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Бис орус дылды өөренип турар бис». Тыва дылда өөренип турар 1-ги класстың школачыларына телешкола. 7-ги кичээл. 18.55 — Мультфильм. 19.00 «Делегей байдалының дугайында тайылбыр» (тыва дылда). 19.15 — «Азияның төвү». Программада: «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели»: «Соңгулдаларга утказыттыр». Кызыл хоорукуускомнуң даргалының оралакчызы Н. Л. Верхотуровaның чугаазы. Гастрольная афиша-84. Телемедээлер (орус дылда). 19.45 — Телемедээлер (тыва дылда). 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Морозко». 20.15 — «Ону силер кылып шыдаар силер». 21.00 — «Ye». 21.35 — 22.15 — Лыжа спортуйуң талазы-биле бүгү-авилел маргылдаалары. «Красногорскиниң лыжа оруу».

29. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Ногаан фургон». Ураң-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 11.15 — Телемедээлер. 11.20—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Чүрттүн телевиденье студияларының документалдыг фильмнери. 15.20 — «Чаа чылдың карнавалы». Төп телевиденьениң болгаш Бүгү-авилел радиозуюнуң уругларның ниити ыры бөлүү киржир. 15.55 «Горизонт». «Авам, ачам база мен — спортчу өг-бүле бис». 16.55 — «Таныжылар: Питештң хоорай». Киноочерк. 17.10 — Шыдыраа школазы. 17.40 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Кижиниң иштики сеткил-сагыжы». 18.15 — «Кнопочки» деп уруглар ансамблиниң концерти. 18.30 — «Хроника лунных ночей». Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Тургузуушкунуң оруу-биле». Куба революцияның тиилелгезиниң 25 чылыгына телеочерк. 19.30 — «Губерния амыдыралындан чамдык үүлдер» деп ураң-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. А. П. Чеховтуң чогаалдарын ёзугаар. 21.00 — «Ye». 21.35 — Чүү? Кайа? Кажан? Телевикторина. 22.35 — «Көдээде чаа туткан бажыңнарже көжүп киришкин». Документалдыг фильм. 22.45 — 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Сугнуң өртээчежел? Телефильм. 8.35; 9.40 — Ниити биология. 10 класс. Черге амыдыралдың тывылганы. 9.00; 12.10 — Испан дыл. 9.30 — «И музыка льдин...». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Галактикалар. 10.35 — «Саяннар». «Чылыг дамчыдар хоолайжыгаштар» деп эртем-тайылбырлыг фильмнер. 11.05 — Бистиң садывыс. 11.35 — «Дириг амытаннар канчаар көөрүл?» Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.40 — ПТУ-да кандыг үүлдерге канчаар өөредип турарыл? Тудугжунуң, радио эптекчизиниң, электрон-саналга машиналарының операторунуң мергежилиниң дугайында. 13.15 Дашпыкы чурттарның чурулга ураң чүүлү. 14.00—18.05 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.05 — «Школа амыдыралы». 18.35 — Телемедээлер. 18.45 — «Азияның төвү» (тыва дылда). Программада: «Азыг-чем» программазы — бүгү улустуң хөрээ». «Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министрниң оралакчызы А. Т. Сотпанның чугаазы; «Страхование болгаш ооң ужур-дузазы»; Телемедээлер. 19.15 — «Челээш».

МОСКВАДАН

19.45 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Морозко». 20.00 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Спиваковтуң башкарыдгазы-биле «Виртуозы Москвы» деп Күрүвениң камерлыг оркестриниң концерти. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Кыс болгаш далай». Ураң-чечен телефильм. 22.40 — «Фестиваль, фестиваль, фестиваль». Документалдыг фильм. 23.00 — 23.45 — Мячилиг хоккейге ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. «Динамо» (Москва) — «Енисей». 2-ги оюну.

30. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Школа каникулдарының хүннеринде. «Проданный смех» деп ураң-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. Дж. Крюстуң «Тим Талер, или Проданный смех» деп фантастиктиг тоожузун ёзугаар. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 11.05 — Телемедээлер. 11.10 — 14.15 Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Республикаларның болгаш үүректериң эвилели». Документалдыг фильм. 15.30 — «Кышкы хээлер». Концерт. 15.50 — Орус чугаа 16.25 — «Тоолга аалдап чорааны». «Ойнийи ай». 18.00 — «Эртем болгаш амыдырал». 18.30 — Ф. Лист. Венгр темаларга фантазия. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер. 19.30 — «Каток-та». ССРЭ-ниң улустарының танцыларының Академиктиг күүне ансамбли танцылар күүседир. 19.55 — «Ыры-83 деп телефестивальдың түңнел кежээзи. Останкинонуң Концерт студиязындан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — Останкинонуң Концерт студиязындан «Ыры-83» деп кежээниң уланчызы. 22.55 — «Одолень-трава». Документалдыг фильм. 23.15 — 23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Төп телевиденьениң болгаш Бүгү-авилел радиозуюнуң уругларның ниити ырының танцы бөлүүнүң конперти. 8.50 — «Как глоток чистой воды». Улустуң устывыш ажылдарының дугайында. 9.10 — «Ак адыгларның төрүттүнгени черинде». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.15 — «Маяковский бистин-биле». 11.10 — Билиг — күш. Эртем-тайылбырлыг журнал. 11.45 — «Тараачын оглу». Ураң-чечен фильм. 13.20 — 18.15. Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Ховаганмай». Чаа чылдың бүдүүзүнде тургускан шнижигештер. 18.35 — Телемедээлер. 18.45 — «Азияның төвү». Программада: «Тываның 40 чылынга — 40 шалыпчы педеля», «Азия төвүнүң почтазы», «Мода-84». Телемедээлер. 19.15 — Чарлалдар. 19.20 — «Хөглуг өг» (тыва дылда). Чаа чылга тураскаатткан үндүрүлге.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Морозко». 20.20 — Лыжа маргылдаазының ийи хевириңге Делегей кубогу. ГДР-деп дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.45 — «Бистиң бажыңывыс мында». Ураң-чечен фильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

31. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — «Спортлотонуң» 53-кү тиражы. 9.00 — Төп телевиденьениң болгаш Бүгү-авилел радиозуюнуң орус улустуң хөгжүм хөрекселдериниң академиктиг оркестриниң концерти. 10.20 — Уругларга — фильм. «Денис Кораблёвтуң кайгамчыктыг ужуралдары». 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 12.30 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 13.15 — Мультконцерт. 13.55 — 14.10. Чапсар. 14.10 — Бөгүн делегейде. 14.25 — Э. Григ. Скрипкага болгаш фортепианога соната. Фильм-концерт. 14.50 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 15.35 — «Крыловтуң баснялары болгаш башкы ырлар» деп фильм-концертиң баштайгы үндүрүлгези. 16.40 — «Эрги чылдың хары чаап турган» Мультфильм. 17.00 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 18.00 — «Челээштиң онзери». Улус чогаадылгазының дугайында телевидение программаларының 5-ки Делегей фестивалының түңнел конперти. 19.15 — Мультфильм. 19.40 — «Каткы бажы катканзээс». Останкинонуң Концерт студиязынга баштактаныглар кежээзи. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Ырыны силерге тураскаадып тур бис», азы база катап «Карнавалдыг дүң» деп киноконцерттиң баштайгы үндүрүлгези. 22.35 — Фигуристернің чаа чыл балы. 23.40 — «Мээң чуртум». Документалдыг телефильм. 23.50 — «Чаа чыл-биле, эргим эштер!» Совет улуска байыр чедиришкинин. 00.05 — Чаа чылдың отчугазы. 03.35 — Танцылар, танцылар, танцылар. 04.00—05.00 — Силерге сылдыстар хүлүмзүруп туру». Эстрада артистериниң концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Кадык болур дизиңээ». 8.30 — «Орус аът» Телефильм. 9.00 — Уругларга — фильм. «Чук биле Гек». 9.45 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.45 — ССР Эвилелиниң Улуг театрының үрер хөгжүм оркестриниң концерти. 11.25 — «Хеп болгаш фантазия». «Москвичка» деп телеклубка капсырылга. 11.55 — Улустуң хөгжүм хереселдериниң үнүери. Гитара. Телекөрүкчүлериниң чагаалырын ёзугаар. 12.50 — «Чөве, кыстар!» Горький, Вологда, Москва, Рязань, Белгород областарның көдээ ажыл-агыйының хереезжен ажылдакчыларының маргылдаалары. 14.50 — «Спутник кинозрителя». 15.35 — «Хаван кадарчызы». Мультфильм. 15.55 — «Иронияя судьбы, или с легким паром». Ураң-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 19.00 — «Оперетта делегейи». ГДР-деп дамчыдылга. 19.45 — «Делегей байдалының дугайында тайылбыр». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Елкалар чырый бергенде». 20.20 — Лыжа маргылдаазының ийи хевириңге Делегей кубогу. ГДР-деп дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Вольный ветер» деп ураң-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. И. Дунаевскийниң оперетказын ёзугаар. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 23.40 — «Мээң чуртум». Документалдыг телефильм. 23.50 — 00.05 — Чаа чыл-биле, эргим эштер! Совет улуска байыр чедиришкинин.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Аңгы-бүру МЕДЭЭЛЕР

СОНУУРГААН

Ол кежээ суурнуң чурттакчылары агитквартиралар аайы-биле чыглын алгаш, көдээ Культура бажыңынга чедип келгеннер. Олар аңаа боттарының ажыл-херектериниң дугайын чугаалашкан.

Ооң соонда Совет Тываның 40 чыл ооңга тураскаткан «Чечектел-ле, төрээн Тывам» деп аас журналының кежээзин эрттиргеннер. Зал ишти ук темага таарыштыр дериттинген. Аас журналының бирги арны. Арында «Географтыг туружу. Чону» деп улгаттыр бижээн. Аңаа школаның башкызы Александра Сүрүң Тываның агаар-бойдузу, байлаа, тыва чонунуң ада-өгбелериниң дугайында солуун беседаны кылган. Ийиги арын В. Көк-оолдуң «Тыва чурттум» деп ырыы Любовь Күжүгеттиң күүседкени-биле ажыттынган. Ук арынга Елена Күжүгет республиканың ажылагыйының сайзыралының болгаш чеднишкиннериниң дугайында чугаалаан. Аас журналының өске арткан арыннарыны «Тываның культуразы», «Тыва черим шүлүкте», «Тыва дылым» деп темаларга тураскааттынган. Кежээге өөреникчилер, башкылар, ажылчыннар идепкейлиг киришкеннер. Ыры, шүлүк, танцы, таалалчыг аялгалар чаңгыланган ол кежээни кызыл-дагжылар сонуургааннар.

Ол-ла кежээ аас журналынга улаштыр «Төрээң Тываңны билир сен бе?» деп викторинага башкылар болгаш салбырының специалистери киришкеннер.

Мыңгыс солуун кежээлер Кызыл-Даг суурнуң кодээ Культура бажыңынга удаа-дараа эртип турар.

Т. ХУРАГАН-ООЛ.
Бай-Тайга район.

ДЫШТАНЫЛГА КЕЖЭЭЗИ

Ак-Туруг ортумак школазында өөреникчилерниң өөредилгежилгезинче кичээнгейни улгаттырган. Тускай план ёзугаар школага дыштанылга кежээлери доктаамал эртип турар.

Тываның улустуң чогаалчызы С. А. Сарыг-оолга тураскаткан кежээ чоокта болган. Уруглар чогаалчының ажыл-амыдыралының дугайын башкыларының киржилгезинбиле чугаалажып, чогаалындан үзүндүлерни шинжидип, шүлүктерни номчуп, ырларны ырлашканнар.

К. КОМБУ.
Улуг-Хем район.

Билиглериниң дүлгүүрү — орус дыл

ӨӨРЕНИРИ ЧУГУЛА

Бо чылдың декабрь эгезинде «Шынга» парлаттынган орус дыл дугайында үүлдү сонуургап номчуп таныштым. Орус дылды билир кижилериниң саны чылдан чылче өзүп орарын кижи эскерер болгаш сеткили ханар-дыр. Ылаңгыя республика найысылалында болгаш өске-даа чамдык төп районнарда орус дылды эки билир, аңаа хостуг чугаалаар кижилериниң саны хөй дээрзи кымга-даа билдингир. Аңаа кым-даа өөрүүр. Ол дээрге бистиң көгжүлдевистиң херечизи болур болбайн аан. Кайда орус чон хөй чурттап турар болдур, ында ажылдап, чурттап турар кижилер бот-боттарының аразында сырый харылзаалыг болганындан ол дылды чайгаар-ла өөренип апкан болур.

Амгы үеде школаларда, өөредилге черлериниде орус дылды тускай көрдүнген программа ёзугаар өөредип турарын база билир бис. Аныяк-өскен колдуунда орус дылды өөренип билип алган, хостуг чугаалажып билирлер. Ындыг-даа болза чамдык районнарның школа доозукчулары орус дылга чугаалаарынга эки-ле чаңчыкпаан болгулаары хаая эвес. Кол-ла сорулга — орус дылды хандыр өөренири.

Мээң маңаа чугаалаар бодаан үүлүм мындыг. Кыдыг-кызыгаар районнарның улгады берген чурттакчылары эң-не эргежок чугула харылзажыр сөстерни билбес болганындан төп черлерге чорааш, чамдыкта эпчок үүлдерге таваржып турарлар. Ылаңгыя Кызылга магазин, автобус, гостиница, вокзал черлеринге орус болгаш тыва хамаатыларның дылды билбезинден бот-боттарын билишпейн, хомудаанчыг сөстер-биле кагжы бээрим кижи чамдыкта дыңнагылаар. Сөс эптеп чадап турда-ла далаштырып, үзе кирип, түрүдү бээр чоруктар тургулаар. Шынында ол культура чок, бот-боттарын хүндүлешпес чоруук-тур нийин. Дылды билбес, аңаа чугаалап шыдавас кижи хейде-ле сеткили хомудап артып каар. Дыл билбезинден шак мындыг янзылыг эпчок таварылгаларга чамдык улус таваржып турары хараадаанчыг.

Шагда, үжүк-бижик чок турар үеде, бижикке өөренип алыр дээш улуг-даа назылыг кижилер кайы хире түткүлдүг өөренип турганын кым-даа дыңнаан, билир. Кижи бодаарга, орус дыл өөренириниң бөлүмнерин суурларга түге организастап болбас деп? Агитквартиралар аайы-биле чорудуп болур-дур. Улустуң хөй кезии орус дылды элээн билир-даа болза, улуг назылыгларда ону билбестер дөмей-ле бар болгай. Оларга оода-ла эң бедүүн үүлдерни-даа айтып. өөредип каар болза, кончуг эки болур ийик. Орус дылды өөредип башкылаптар эртем-билиглиг кижилер, башкылар бисте барла болгай.

Көдээниң ажыл-ишчилериниң культура деңнелин бедидер херекке бо айтырыг база бир кол черде турардыр. Орус дылды чоңга өөредирин чугула, оны үе бистен негеп келген.

А. ОЙДУП-ООЛ.
Кызыл район.

БОТТАНДЫРЫП ЭГЕЛЭЭН

Орус дыл дугайында «Шынның» мурнуку үүлүн номчуурга, чамдык үүлдер сеткилди хөлзеди бээр болду. Тыва Совет Эвилелинге каттышкандан бээр ам 40 чыл болур. Бо аразында орус дылдың ачы-буянын, ооң ужур-дузазын бистер тывалар кончуг эки билип, көрүп чор бис. Амыдыралчуртталгага ёзулут-ла алдын дүлгүүр ол дең санап чоруурларының бирээзи мен. Мээң ада-чем-даа, черле ынчаш Таңды чону, шагдан бээр-ле орус тараачыннар-биле харылзаалыг чурттап, оларның дыл-домаан, күш-ажылчы мергежилин, культуразын сонуургал-биле өөренип, шиңгээдип ап келген.

«Эвилелдешкен республикаларның ниити билиг школаларынга орус дыл өөредирин экижидер талазы-биле немелде хемчеглер» дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң доктаалын бистиң Хову-Аксы № 2 орта школазының коллективи деткип, ону амыдыралга боттандырар хемчеглерни ап эгелээн. Бо өөредилге чылынган бүгү эртемнерни дөртку класстан орус дылга өөредир шенелдени кылган. Республиканың улус өөредилгези удуртур органнар-биле демниг ажылдап, 1985—1986 өөредилге чылында тыва школаларга бүгү эртемнерни орус дылга өөредиринче шилчиир дээш белеткелди чорудуп турарын деткип турар бис.

Бистиң школавыста Людмила болгаш Лариса Оюннар математиканы 4-кү класстан эгелеп орус дылга башкылап, бо талазы-биле чеднишкиннир болуп турарлар. Бистиң школада өскедээ 12 башкы класстан дашкаар ажылдарны орус дылга чорударының дуржулгазын мөөнүп алганнар.

Кандыг-даа үүле-херекти бүдүрерде баш бурунгаар шенээр, хынап көөрү чугула болбайн аан. Бүгү эртемнерни орус дылга өөредиринче шилчиири дээрге, ындыг-ла чиик эвес ажыл дээрзин бот дугайты сөөлгү каш чылдарның дуржулгазындан хайгаарап көрдүм. 1980 чылдың сентябрьдан чедиги класска «ССРЭ-ниң физиктиг географиязын» орус дылга башкылап, шенелдени кылган. Орус дылга география номнары чедишпес болганындан географияны даразында чылдарда тыва дылга өөредир ужурга таварышкан бис.

Школага география, биология болгаш төөгүнү барык 30 чыл дургузунда тыва дылга башкылап пат-ла чаңчыга бергеш, сөөлгү чылдарда орус дылга башкылаарынче шилчиириниге чаңчыгар үе база дөмей-ле херек апаар дээрзин бүзүреп көрдүм. Чаңгыс аай тыва чурттакчылыг черлерге баштайгы чылдарда ийи дылга номнуг болуп, деңге башкылаары база чугула хевирлиг. Бо талазы-биле шенелденип турар бис.

О. КОРОДА.
Хову-Аксы школазының башкызы.
Таңды район.

БЫЖЫГ ХАРЫЛЗАА

Чыраа-Бажы ортумак школазында өөреникчилерниң кижизидилге ажылында «Чыраа-Бажы» совхозта хөй-нийи организацияларының киржилгези кескү черни ээлеп турар. Чижээ, суурда херээженнер төвүдели интернатты шефке алган. Интернатта турар уруглар-биле харылзааны совхозтуң дирекциязы чорудуп турар. Суурга ажыл аайы-биле келгилээр ада-иелер ыяап-ла школага барып, кичээлдерге олуржурун доктаатткан. Суурда эмнелге эмчилери өөреникчилерге хар-назыныкының аайы-биле беседа, лекцияларны чорудуп, шинчилгелерин эрттирип турар.

Интернаттың өрээлдер бүрүзүнге ында ажылдап турар кижизидикчи башкылардан аңгыда, школаның башкыларын быжыглаан. Ооң түңнелинде өөреникчилерниң өөредилгези-даа, чуруму-даа экижээн. Ш. С. Хомушку удурткан 10 «б» класс болгаш Д. Ч. Аир-Санаа удурткан 7 «а» класс школада өөредилге талазы-биле эки, чурум үрээшкиннерни болдурбас дээш хөй ажылдарны чорудуп. аңаа багай эвес түңнелдерин чедип ап турар.

Д. ЧЫМБА.

КИНО

ДЕКАБРЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Орёл и Решка» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дюймовочка» 9.30, «Дьявольское оружие» 11.00 12.50, 14.40, 16.30, 18.20, 20.10 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Знахарь» 14.30, 17.20, 20.00 шактарда.

«АА-ХЕМ»: «Стрелять с горяча не стоит» 14.30, 16.20, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Этот грустный весёлый цирк» 18.00, 20.00 шактарда.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 35—40, чамдык черлерге 32 градус соор. Хүндүс 25—30, чамдык черлерге 22 градус чедир соор.

Автооруктарга эртенги үеде туманнаар, көстүрүг эки.

Кызылга чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 38—40, хүндүс 25—27 градус соор.

ХАМААТЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозу Чаа чылга шивилерни чөпшээрел чокка, туразы-биле белеткээр чорукту хораанын хамаатыларга дыңнадып турар. Чурум үрел, ыяш кескен дээш бууулуг кижилер арга-ыяш хоойлузун ёзугаар харыысалга чүктээр апаар.

Чурттакчыларга Чаа чыл шивилерни садыг организациялары садып турар. Кызылчылар оларны хоорай рыногундан садып ап болур.

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Теле фоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымаалгалыг секретарының 2-23-35 секретарлаттың 2-23-35 партий-ин амыдырга болгаш үлетпүр киндистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузут киндистериниң 2-37 13, чагаа киндизининиң 2-41-27 информация киндизининиң 2-20-60 культура киндизининиң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киндизининиң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтериининиң 2 12 45 солуп келбейн барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2069.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы биле аңгыны комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин биле Кравченко кудумчузу, бажың № 1; СТ — 00295.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 297 (12387) | 1983 чылдың декабрь 28, среда | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп.

Ленинчи партияны долгандыр сырый каттышкан совет кижилер бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн могагшылаг чок быжыглаар, коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр дээш бүгү күжүн бээр дээрзинге СЭКП Төп Комитединиң Пленуму быжыг бүзүрелин илергейлеп тур.

(СЭКП Төп Комитединиң Пленумунуң доктаалындан).

СЭКП-НИҢ ТӨП РЕВИЗИЯ КОМИССИЯЗЫНДА

Декабрь 27-де СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының хуралы болуп эткен.

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының ажыл-чорудулгазының дугайында дыңнадытты ооң даргазы Г. Ф. Сизов кылган. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының салган сорулгаларын, СЭКП ТК-ниң Чингине секретары Ю. В. Андропоптуң айтымнакчыларын амыдырала боттандырар дээш СЭКП-ниң Төп ревизия комиссияны бүгү партия болгаш чон-биле кады идепкейлиг ажылдап келген деп, ол дедиглээн. «Правда» деп парлалга черинниң будуурулге болгаш сан-хөө-ажыл-агый ажыл-чорудулгазының. СЭКП ТК-ның Херектер эргелелиниң капитал тудуунда херектерниң байдалының болгаш ооскээ-даа черлериниң ыяклаларын чоруткан.

Чорудуп турар ревизия ажылы партийжи сагылга-чурумнуң быжыглыышкынынга, партияның акша-хереңгилеринчаргыларында четпестерни чайгаарымырынга ыдыг боор турар. СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының ажылынга удуг черии чер-черлерде партия организацияларының ревизия комиссияларының ажылдынга дуза чедипери эвлел турган.

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязы ажы-дүнма коммунистиг болгаш ажылчын партиялариың ревизия комиссиялары-биле ажыл дүрзүлгазын солчуруп уламчылаан.

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының 1984 чылда ажыл планын хуралга юөрген болгаш бадылаан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

1983 чылдың декабрь 27-де СЭКП ТК-ның Пленуму ажылын уламчылаан. «1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында» ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрплан даргазы Н. К. Байбаковтуң болгаш «1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында» ССРЭ-ниң сан-хөө министри В. Ф. Гарбузовтуң илеткелдериниң талазы-биле санал берген эштер: В. К. Гусев—СЭКП Саратов обкомунуң бирги секретары, Н. А. Тихонов —ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, Г. С. Баштанюк—хөй чүк сөөртүр автомобильдер бүдүрер талазы-биле Кама каттыжыышкынының (КамАЗ) шуткулга заводунуң слесарьлар-эдикчилер бригадири, Татар АССР, Л. В. Радюкевич — Магнитогорскиниң В. И. Ленин аттыг металлургия комбинадының директору, М. С. Громова —күрүнеиниң «Коммунарка» уксаажыдылга заводунуң машиналыг саалда мастери, Москва область, П. Ф. Ломако—ССРЭ-ниң өңнүг металлургия министри, Д. И. Качин —СЭКП Камчатка обкомунуң бирги секретары.

Чугаалашкан айтырыглар талазы-биле доктаалды СЭКП ТК-ның Пленуму чаңгыс үн-биле хүлээп алган, ону парлалгага парлаар.

Пленум ажылын оон-биле дооскан.

1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдериниң дугайында *СЭКП Төп Комитединиң Пленумунуң доктаалы*

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдырала боттандырар талазы-биле совет кижилерниң эрес-шудургу ажыл-иштиниң ачызында бистиң чуртувус экономиктиг болгаш социал депшилгениң оруу-биле бүзүредиг бар чоруурун СЭКП Төп Комитединиң Пленуму демделээн. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң айтымшкыннарынга дүүштүр ажыл-агыйны социалистиг ёзу-биле эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдарынче, кадрларның организастыг болгаш сагылга-чурумнуг чоруун, ажыл-хереңчи болгаш харыысалгалыг чоруун бедидеринче угландыр чайгылыш чок чорудуп турар ажыл таарымчалыг түңнелдерни берип турар. Экономиктиг хөгжүлдезиниң темпилерге өскен, шынар көргүзүлгеи элээн эжиксээн, улептүр болгаш көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрери ковүдээн, демир-орук транспорту элээн туруштуг ажылдап турар апарган. Чонуңу боттуг оруулгалаы белээн.

Ынчалзажок улус ажыл-агыйының дыка хөй участоктарында шуудап бербейн турар черлер, улус четпестер ам-даа бар, оларны чайгаарар дээш улус ажылды чорудар апаар.

Чедип алдынган темпини, сорулгаларны херек кырынга шиитпирлээриче угланган иишти соруктуу хевээр арттырары, экономикага партийжи болгаш күрүне удуртулгазының деңнелин чайгылыш чок бедидери, ажыктыг чорукту өзүлделиг эки угланышкынынарыг улам идепкейлиг хөгжүдеря, оларга үргүлүг шидыг болур байдалды тургузары чугула.

СЭКП Төп Комитединиң Пленумунуң доктаадыры болза:

1. Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының ажылдап кылганы иштики болгаш даштыкы политиканы боттандырар талазы-биле СЭКП ТК-ның Политбюротуның ажыл-чорудулгазын чүү-биле болгаш бүрүн долу чүүлдүг деп санаар.

Улус ажыл-агыйын улам шиңай хөгжүдериниң кол угланышкынарының талазы-биле СЭКП ТК-ның Чингине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазында киргеи ханы үнелеп көргүшкүннерни болгаш түңнээткиннерни СЭКП Төп Комитединиң Пленуму чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүн база деткээн болгаш ол документиниң амгы үе-чадала партияның болгаш Совет күрүнеиниң социал-экономиктиг политиказының чырыткылаңдыр илергейлээн эң чугула политиктиг документ кылдыр көрдү.

Эш Ю. В. Андроповтуң көдүргени агар болгаш перспективтиг соңгаарладып болбас экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээрин бүгү партияның, бүгү совет болгаш ажыл-агый органнарының, хөй-иишти организацияларның болгаш күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-чорудулгазының үндезинии кылдыр салдынган турар ужурлуг, коммунист бүрүзүнүң эң чугула хүлээлгези болган турар ужурлуг деп, Пленум санады.

2. 1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдерин колдуунда чүүлдүг деп көөр.

Планның болгаш бюджеттиң төлевилелдери партияның экономиктиг стратегиязынга дүгжүп, иишти-ле будурулгезиин улам шиңай шапкын хөгжүдерин база ооң ажыктыг чорууң улгаттырарын, чонуңу чаагай чоруун бедидерин хандырып, чурттуң камгаланыр аргазын чогуур деңнелге тургузарын хандырар бүгү эргежок чугула чүүлдерни баш удаа көрүп турар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ук төлевилелдерни ССРЭ-ниң Дээди Совединге чугаалажып көөрүг-биле киирер.

3. Эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-лары, партия крайкомнары, обкомнары, округкомнары, хооркомнары болгаш райкомнары, партия эге организацияларының, министерстволар болгаш ведомстволар, совет, ажылагый, профэвилел болгаш комсомол органнары 1984 чылдың планныг онаалдаларын күүседир болгаш ажыр күүседиргече күш-ажылчы коллективтерни, бүгү ажылчы чоннарны мобилизеткээр талазы-биле организастыг болгаш масса-политиктиг ажылды калбартыр ужурлуг.

Экономиканың ажыктыг чорууң улам шиңай өстүрериң хандырар, ажыл-агый чорудулгазының деңнелин бедидеринче, эртем-техниктиг депшилгени дүргедиринче, будурулге күчүзүн, материалдыг, күш-ажылчы болгаш сан-хөө бүгү күрлавырларны улам долу ажыглаарынче кол хичээнгейни салыр. Немелде күрлавырларны чүткүлүг дээш тывар, күш-ажылдың будурукчулуун пландан ажыр бедидерин, продукцияның бот-үнезин чингедирин, орулганы көвүдедирин, ажылгаранын шиңарын эжиктерин чедип алыр, керээлиг хүлээлгелерин шыңгыы сагыыр.

Камналга чурумун сагыырынче бирги черге ң хичээнгейин салыр. Күш-ажыл, чиг-эт, материалдар, одалга-энергетика күрлавырларының чарыгдалдарын кызырар талазы-биле тодаргай хемчегларни министерстволарга болгаш ведомстволарга, будурулге, тудуг будурүнге, ажыл-агый бүрүзүнге ажылдап кылгаш, боттандырар.

ССРЭ-ниң Энергетика программазын боттандырары чугула сорулга болур.

Капитал тудугуң хемчээлэ улам улгадып турарын барымдаалааш, тудуг ажылдарын организастаарын экижиктериче, кижи күжүн болгаш акша-хөреңгиин ажыглалга кирер объектилерге мөөңнээриче, чаа будурулге күүлерин дүргеп ажыглалга киирерии болгаш шиңгээдип алырын хандырарынче онза хичээнгейни салыр.

Агроүлетпүр комплекстериниң ажылдакчыларының күжениишкиннерии ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын күүседиринче, шолдерниң дүжүткүрүн болгаш мал ажылының продуктулуг чоруун бедидеринче доктаамал угландырар. Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдерииге көрдүнеи акша-хөреңгилерин улам ажыктыг ажыглаарын чедип алыр.

Экономиканың улам шиңайы хөгжүлдезиниң, техника-экономиктиг белик көргүзүглерии чедип алырының үндезинииге он бирги беш чылдың социал программазын боттандырарын уламчылаар. Чонуңу хереглел бараанынарын будурерии көвүдедирии, оларның шынарын бедидерии болгаш ассортиментиин калбартырын, ачы-дуза чедирер будурулгелериниң четкизин хөгжүдерии болгаш оларның ажылын ажыжидерин туруштуг чедип алыр. Кадык камгалалын, чырыдыышкынны, культураны хөгжүдер талазы-биле, чурттарга бажыңнарын, школа назыны четпээн уруглар албан черлерии, школаларны, эмнелгелерии, профтехучилищелерии ажыглага киирер талазы-биле доктааттынган онаалдаларыны күүседирии хандырар.

Ол бүгү айтырыглар крайларның болгаш областарның ам болур отчёт-соңгулдалыг партия конференцияларынга, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга белеткел-биле холбашкан бүгү ажылга чогуур черии ээлээн турарын эргежок чугула деп санаар.

4. Амгы сорулгаларны шиитпирлеп тура, улус ажылагый хөгжүлдезиниң стратегтиг айтырыгларынга кичээнгейии кошкадып болбас дээрзин СЭКП ТК-ның Пленуму онзалап айтып тур.

Экономиканы планнаарының болгаш башкарарының системазын, социалистиг ажыл-агыйжы чоруктуң стилин болгаш методтарын идепкейлиг сайзыраңгайжыдар херек. Каттыжыышкынарның болгаш будурулгелериниң эргелерии калбартыр, оларның тускайлаң чоруун болгаш ажылдың түңнелдери дээш харыысалгазын бедидер талазы-биле чамдык адырларда чорудуп турар экономиктиг шенелдени чедиишкиннг боттандырар дээш партия, совет болгаш ажыл-агый органнары бүгү чүүлдерни кылыр хүлээлгелиг.

Тургустунган будурулге күүлерии улам ажыктыг ажыглаар дээш ССРЭ-ниң Күрпланы, министерстволар болгаш ведомстволар, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери адырлар аразының болгаш адырлар иштиниң чамдык таварылгаларда дүүшпейн баар чоруктарын болгаш кошкак черлерии чайладыр талазы-биле тускай хемчегларни ажылдап кылырын, оларны боттандырарының оруктарын болгаш аргаларын тодарадырын эргежок чугула деп санаар.

Будурулгеге, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуның бүгү участоктарынга үлегерлиг корумчурумну болгаш организастыг чорукту тургузар талазы-биле ажылды улам калбартыр, күрүнеиниң планның болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумуи быжыглаары дээш идепкейлиг демисежир херек.

5. 1984 чылдың планын болгаш он бирги беш чылдың онаалдаларын иишти-зин-биле күүседир болгаш ажыр күүседир дээш, бедик будурулгечи түңнелдерии чедип алыры дээш социалистиг чарышты калбартырынче ажылчыннарны, колхозчуларны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны, интеллигенцияны, бистиң чурттуң бүгү ажылчы чоннарын СЭКП Төп Комитеди кыйгырып тур. Империалистиг болуктериниң буруулу-биле шыңгыы чидигленген делегей байдалының үезинде планныг онаалдаларны ыяк күүседирии, ак сеткилдиг бедик будурукчулуг күш-ажыл — күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң, совет кижии бүрүзүнүң чүгле хүлээлгези эвес, харын патриотчу херээ.

• • •

Ленинчи партияны долгандыр сырый каттышкан совет кижилер бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн могагшылаг чок быжыглаар, коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр дээш бүгү күжүн бээр дээрзинге СЭКП Төп Комитединиң Пленуму быжыг бүзүрелин илергейлеп тур.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле Тываның № 392 соңгулда округунуң талазы-биле округтуң соңгулда комиссиязының составын бадылаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

«ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» ССРЭ Хоойлузунуң 24, 25, 28 чүүлдеринге үндезилээш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле Тываның № 392 соңгулда округунуң талазы-биле округтуң соңгулда комиссиязын хөй-иишти организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилериинден дараалында составтыг кылдыр бадылаар:

Комиссияның даргазы Анатолий Иванович **Галайко**, автомобиль чолаачызы — Кызылдың № 1 чүк автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден.

Комиссияның даргазының оралакчызы Данлар-оол Көк-Хуаевич **Ооржак**, СЭКП обкомунуң секретары — партияның Тыва область организациязындан.

Комиссияның секретары Татьяна Борисовна **Оюн**, ВЛКСМ обкомунуң секретары — Бүгү-эвилелдиң Аныяктарның Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Тыва область организациязындан.

Комиссияның кежигүннери:

Сесен-оол Монгушович **Балыр-оол**, хойжу — Өвүр районда «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден.

Валентина Хептековна **Карма**, саанчы — Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден. Кызыл район.

Надежда Юрьевна **Ховалыг**, уруглар эмчизи — Чөөн-Хемчик районуң Чадаанада төп эмнелгезиниң ажылдакчыларының коллективиниден.

Дүмеек Чалчыкович **Чооду**, хойжу — Тес-Хем районда «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден. Улуг-Хем район.

Бичикмаа Кончуковна **Ондар**, башкы — Сүт-Хөл районуң Сүт-Хөл ортумак школазының ажылдакчыларының коллективиниден.

Кара-кыс Манчыровна **Оолак**, бызаа ажаакчызы — Каа-Хем районда «Енисей» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден.

Евгений Викторович **Стражев**, аппаратчик — «Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цехиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден. Танды район.

Марня Шагдыровна **Сувак-оол**, дааранакчы — Эрзин районуң чонунуң амыдырал хандырылга будурулгеге эргелелиниң ажылдакчыларының коллективиниден.

Николай Салчакович **Сундуй**, бызаңчы — «Тыва септелге тудуг» трестиң септелге-тудуг участогунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден. Бай-Тайга район.

Виктор Дмитриевич **Титов**, салбыр эргелекчизи — кодээ ажыл-агыйның будурулгетехниктиг хандырылга талазы-биле районуң Туранда будурулге салбырының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден. Бии-Хем район.

Тамара Романовна **Туева**, куш ажаакчызы — Кызылдың куш фабриказының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден. Кызыл район.

Надежда Юрьевна **Ховалыг**, уруглар эмчизи — Чөөн-Хемчик районуң Чадаанада төп эмнелгезиниң ажылдакчыларының коллективиниден.

Дүмеек Чалчыкович **Чооду**, хойжу — Тес-Хем районда «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден. Улуг-Хем район.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1983 чылдың декабрь 26.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Тыва АССР-ден округтарның соңгулда комиссияларының составын бадылаар дугайында *Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы*

«ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» ССРЭ Хоойлузунуң 24, 25, 28 чүүлдеринге үндезилээш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Тыва АССР-ден округтарның соңгулда комиссияларының составын хөй-иишти организацияларның болгаш күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилериинден дараазында составтыг кылдыр бадылаар:

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ОН БИРГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ БИЛЕ КЫЗЫЛДЫҢ ЧӨӨН ТАЛАКЫ № 646 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОКРУГТУҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ

Комиссияның даргазы Чульдум-оол Чылбай-оолович **Донгак**, дашчылар бригадазының бригадири — «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден.

Виктор Николаевич **Дудин**, будурулге-техниктиг албанның инженери — республиканың «Тыва коммунэнерго» будурулгезиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден. Кызыл хоорай.

Виктор Сенди-Сүрүнович **Кара-Сал**, корреспондент — «Шын» солун редакциязының ажылдакчыларының коллективиниден. Кызыл хоорай.

Зинаида Ивановна **Карелина**, электромонтер — «Красноярскэнергонуң» Тывада электри четкилериниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден. Кызыл хоорай.

Людмила Степановна **Сермакина**, дептерлекчи — Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном сатыымың херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден. Кызыл хоорай.

Александр Иванович **Чирков**, фрумнээр станок машинизи — «Красноярскуголь» будурулге каттыжыышкынны «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден. Кызыл хоорай.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ОН БИРГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КЫЗЫЛДЫҢ БАРЫЫН ТАЛАКЫ № 647 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОКРУГТУҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ

Комиссияның даргазы Геннадий Яковлевич **Костривцев**, электри-биле кадыкчы — Тываның автостеателге заводунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден, Кызыл хоорай.

Александр Иванович **Чирков**, фрумнээр станок машинизи — «Красноярскуголь» будурулге каттыжыышкынны «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден, Кызыл хоорай.

Комиссияның даргазының оралакчызы Мария Салчаковна **Очур-оол**, биче редактор — Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылгазының күрүне комитединиң ажылдакчыларының коллективиниден. Кызыл хоорай.

Комиссияның секретары Зоя Федоровна **Саая**, СЭКП Кызыл хооркомунуң инструктору — партияның Кызыл хоорай организациязындан.

Комиссияның кежигүннери:

Елена Викторовна **Андрюшина**, монтажчы — Тываның машина тудуушкуи заводунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден, Кызыл хоорай.

Елена Анай-ооловна **Аравчаа**, хеп быжар цехтиң ажылчыны — «Востоксибшвейпром» албан-хаакчыларының коллективиниден, Кызыл хоорай.

Комиссияның даргазының оралакчызы Данлар-оол Көк-Хуаевич **Ооржак**, СЭКП обкомунуң секретары — партияның Тыва область организациязындан.

Комиссияның секретары Татьяна Борисовна **Оюн**, ВЛКСМ обкомунуң секретары — Бүгү-эвилелдиң Аныяктарның Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Тыва область организациязындан.

Комиссияның кежигүннери:

Сесен-оол Монгушович **Балыр-оол**, хойжу — Өвүр районда «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден.

Валентина Хептековна **Карма**, саанчы — Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден. Кызыл район.

Надежда Юрьевна **Ховалыг**, уруглар эмчизи — Чөөн-Хемчик районуң Чадаанада төп эмнелгезиниң ажылдакчыларының коллективиниден.

Дүмеек Чалчыкович **Чооду**, хойжу — Тес-Хем районда «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден. Улуг-Хем район.

Валерий Очур-оолович **Монгуш**, мастер — «Сибирьтрансспецстрой» трестиң тус-кайжыттынган № 3 тудуг эргелелиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниден. Улуг-Хем район.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1983 чылдың декабрь 26.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Тыва АССР-ден округтарның соңгулда комиссияларының составын бадылаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Этезим 1-ги арыында).

Наталья Вениаминовна **Зайченко**, кезер эмчи — республика эмнелгезиниң ажылдакчыларының коллективинден, Кызыл хоорай.

Вера Петровна **Колмакова**, ажылчын — Тываның сүт комбинадының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Кызыл хоорай.

Софья Угужековна **Куулар**, оператор — харылзаанның Кызыл хоорай белдириниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Александр Викторович **Милый**, инженер-энергетик — мөдээ ажыл-агыйның будурулге-техниктиг хандырылгазының талазы-биле Кызылдың районнар аразының будурулге каттыжышкынының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Кызыл хоорай.

Датгык-оол Манчын-Доржуевич **Ооржак**, профобличөвүлелдиң инструктору — профессионалдар эвилелдериниң Тыва область организациязындан, Кызыл хоорай.

Николай Андреевич **Пэчин**, дашчылар бригадазының бригадири — «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл-тудуг» эргелелиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Тамара Юльяновна **Спрыгина**, будурулге өредилгезиниң мастери — Кызылдың аъш-чем садының ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Иван Григорьевич **Холоша**, слесарь-жестянщик — Кызылдың № 3 чүк автобудурулгезиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ОН БИРГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БАЙ-ТАЙГАНЫҢ № 648 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОКРУГТУҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ

Комиссияның даргазы Монге Диңмеевич **Кара-Сал**, СЭКП райкомунуң секретары — партияның Бай-Тайга район организациязындан.

Комиссияның даргазының оралакчызы Сүрүнчап Салчакович **Созур-оол**, бызаачы — «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкының Моңгүн-Тайга бот-оруглага-чарылгалыг тудуг участогунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Сарыг-оол Маичын-Доржуевич **Ооржак**, профобличөвүлелдиң инструктору — профессионалдар эвилелдериниң Тыва область организациязындан, Кызыл хоорай.

Николай Андреевич **Пэчин**, дашчылар бригадазының бригадири — «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл-тудуг» эргелелиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Тамара Юльяновна **Спрыгина**, будурулге өредилгезиниң мастери — Кызылдың аъш-чем садының ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Иван Григорьевич **Холоша**, слесарь-жестянщик — Кызылдың № 3 чүк автобудурулгезиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ОН БИРГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БАРЫЫН-ХЕМЧИКТИҢ № 649 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОКРУГТУҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ

Комиссияның даргазы Шойдар-оол Санчытович **Күжүгет**, тудугжулар бригадазының бригадири — «Тыва кодээ тудуг» трестиң кежүп чоруур механизастаттынган № 741 колонназының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Барыын-Хемчик район.

Комиссияның даргазының оралакчызы Валентина Александровна **Стариков**, СЭКП райкомунуң иштки секретары — партияның Барыын-Хемчик район организациязындан.

Комиссияның секретары Валентина Сергеевна **Очур**, ВЛКСМ райкомунуң секретары — Бүгү-эвилелдиң Аныяктарның Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Барыын-Хемчик район организациязындан.

Комиссияның кежигүнери:

Василий Маркелович **Воронов**, рудникте чер өрүмнекчизи — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чылыг күжү-биле ажылдаар электротөвүүнүң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Маг Иргитовна **Лама**, тудуг бригадазында звено удуртукчузу — Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Салчак Сагаан-Байырович **Очур**, райкүүском даргазының оралакчызы — күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профессионал эвилелиниң Моңгүн-Тайга район организациязындан.

Комиссияның кежигүнери:

Василий Ким-оолович **Дилгижек**, тракторист — Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Довулдаң Салчаковна **Кара-Сал**, товаровед — Моңгүн-Тайга районнуң хереглекчилер нииттилелиндеп.

Лидия Белековна **Күжүгет**, дааранакчы — Бай-Тайга районнуң чонуң амыдырал хандырылга будурулге эргелелиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Маг Иргитовна **Лама**, тудуг бригадазында звено удуртукчузу — Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Комиссияның секретары Татьяна Салчаковна **Намчыл**, назы четпестериң херектериниң талазы-биле комиссияның харымсалгалыг секретары — күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профессионал эвилелиниң Бай-Тайга район организациязындан.

Комиссияның кежигүнери.

Василий Ким-оолович **Дилгижек**, тракторист — Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Довулдаң Салчаковна **Кара-Сал**, товаровед — Моңгүн-Тайга районнуң хереглекчилер нииттилелиндеп.

Лидия Белековна **Күжүгет**, дааранакчы — Бай-Тайга районнуң чонуң амыдырал хандырылга будурулге эргелелиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Маг Иргитовна **Лама**, тудуг бригадазында звено удуртукчузу — Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Комиссияның секретары Татьяна Салчаковна **Намчыл**, назы четпестериң херектериниң талазы-биле комиссияның харымсалгалыг секретары — күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профессионал эвилелиниң Бай-Тайга район организациязындан.

Комиссияның кежигүнери.

Василий Ким-оолович **Дилгижек**, тракторист — Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Довулдаң Салчаковна **Кара-Сал**, товаровед — Моңгүн-Тайга районнуң хереглекчилер нииттилелиндеп.

Лидия Белековна **Күжүгет**, дааранакчы — Бай-Тайга районнуң чонуң амыдырал хандырылга будурулге эргелелиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Анчымаа Санынмаевна **Хертек**, башкы — Бай-Тайга районда Тээли ортумак школазының ажылдакчыларының коллективинден.

Клара Салчаковна **Хертек**, быжыкчы — Моңгүн-Тайга районнуң чонуң амыдырал хандырылга комбинадының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Ольга Хомушкуевна **Хомушку**, районнуң удус өредилге килдизиниң инспектору — чырыдыышкын, даэди школа болгаш өредилге черлериниң ажылдакчыларының профессионал эвилелиниң Бай-Тайга район организациязындан.

Тараачы Базырович **Чамбал**, бызаачы — «Тыва септелге-тудуг» трестиң Таэлиде септелге-тудуг участогунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Бай-Тайга район.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ОН БИРГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БАРЫЫН-ХЕМЧИКТИҢ № 649 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОКРУГТУҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ

Комиссияның даргазы Шойдар-оол Санчытович **Күжүгет**, тудугжулар бригадазының бригадири — «Тыва кодээ тудуг» трестиң кежүп чоруур механизастаттынган № 741 колонназының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Барыын-Хемчик район.

Комиссияның даргазының оралакчызы Валентина Сергеевна **Очур**, ВЛКСМ райкомунуң секретары — Бүгү-эвилелдиң Аныяктарның Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Барыын-Хемчик район организациязындан.

Комиссияның кежигүнери:

Василий Маркелович **Воронов**, рудникте чер өрүмнекчизи — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чылыг күжү-биле ажылдаар электротөвүүнүң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Садынмаа Ооржаковна **Донгак**, штукатур-маляр — «Тыва септелге-тудуг» трестиң Кызыл-Мажалык септелге-тудуг участогунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Барыын-Хемчик район.

Олег Онгай-оолович **Хомушку**, гидротехник — Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Барыын-Хемчик район.

Комиссияның даргазының оралакчызы Валентин Александрович **Стариков**, СЭКП райкомунуң иштки секретары — партияның Барыын-Хемчик район организациязындан.

Комиссияның секретары Валентина Сергеевна **Очур**, ВЛКСМ райкомунуң секретары — Бүгү-эвилелдиң Аныяктарның Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Барыын-Хемчик район организациязындан.

Комиссияның кежигүнери:

Василий Маркелович **Воронов**, рудникте чер өрүмнекчизи — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чылыг күжү-биле ажылдаар электротөвүүнүң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Садынмаа Ооржаковна **Донгак**, штукатур-маляр — «Тыва септелге-тудуг» трестиң Кызыл-Мажалык септелге-тудуг участогунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Комиссияның секретары Татьяна Дакпай-ооловна **Моңгуш**, ВЛКСМ райкомунуң секретары — Бүгү-эвилелдиң Аныяктарның Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Чөөн-Хемчик район организациязындан.

Комиссияның кежигүнери:

Спиридонмаа Тасовна **Байкара**, дааранакчы — Чөөн-Хемчик районнуң чонуң амыдырал хандырылга будурулге эргелелиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Лариса Александровна **Бородина**, ниитиниң чемненилге черлериниң каттыжышкынының директору — Чөөн-Хемчик районнуң хереглекчилер нииттилелиндеп.

Калдар-оол Нуразатович **Кара-Моңгуш**, слесарь — кодээ ажыл-агыйның будурулге-техниктиг хандырылгазының талазы-биле районнар аразының Чадаанада будурулге каттыжышкынының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Суруичаа Чылбак-Сарыговна **Куулар**, хойжу — Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң ажылчыннарының инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Галина Кызыл-ооловна **Моңгуш**, хойжу — Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Чөөн-Хемчик район.

Алефтина Сүгдуровна **Шалы**, башкы — Чөөн-Хемчик районда Чадаанының № 2 ортумак школазының ажылдакчыларының коллективинден.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ОН БИРГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ӨВҮРНҮҢ № 652 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОКРУГТУҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ

Комиссияның даргазы Чындай Мамын-оолович **Моңгуш**, СЭКП райкомунуң иштки секретары — партияның Өвүр район организациязындан.

Комиссияның даргазының оралакчызы Канчыыр-оол Чаш-оолович **Моңгуш**, хойжу — Сүт-Хөл районда «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Комиссияның кежигүнери:

Ольга Чүлдүмовна **Моңгуш**, кулинар — Чөөн-Хемчик районнуң хереглекчилер нииттилелиниң № 3 столовазының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Чадаана хоорай.

Ондагай Оялаевич **Моңгуш**, хойжу — Чөөн-Хемчик районда «Чырга-Бажы» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Олег Кувискаалович **Окан**, будурулге өредилгезиниң мастери — Чөөн-Хемчик районда Чадаанының № 6 профессионал-техниктиг училищезиниң башкыларының, сургууулдарының, ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Дүктүг Донер-ооловна **Ондар**, сааначы — Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Григорий Шожал-Доржуевич **Ооржак**, лесничийниң дуралакчызы — Чөөн-Хемчик районда Чадаана лесничествозунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Валерий Николаевич **Пушкарёв**, автокран башкарыкчызы — «Тыва кодээ тудуг» трестиң кежүп чоруур механизастаттынган № 463 колонназының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Чөөн-Хемчик район.

Алефтина Сүгдуровна **Шалы**, башкы — Чөөн-Хемчик районда Чадаанының № 2 ортумак школазының ажылдакчыларының коллективинден.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ОН БИРГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЧӨӨН-ХЕМЧИКТИҢ № 650 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОКРУГТУҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ

Комиссияның даргазы Дагба Надымович **Ховалыг**, СЭКП райкомунуң иштки секретары — партияның Чөөн-Хемчик район организациязындан.

Комиссияның кежигүнери:

Светлана Даваевна **Байыр-оол**, ВЛКСМ райкомунуң секретары — Бүгү-эвилелдиң Аныяктарның Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Тожу район организациязындан.

Любовь Бегзинмеевна **Бегзимаа**, теплица ажылчыны — Кызыл районнуң теплица комбинадының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Алексей Анай-оолович **Кол**, механизатор — Тожу районнуң «Тоора-Хем» совхозунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Виктор Егорович **Логачёв**, электромонтёр — Кызылдың күш фабриказының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Кызыл район.

Людмила Васильевна **Машенкина**, экономист — «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының механизастаттынган № 2 колонназының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Кызыл район.

Чечекмаа Монгушевна **Монгуш**, фуражер — Кызыл районнуң «Кек-Тей» совхозунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Дадар-оол Хомушкуевич **Мыадык**, инспектор — улус депутаттарының Тожу район Совединиң күүскомунуң улус өредилге килдизиниң ажылдакчыларының коллективинден.

Николай Даш-оолович **Ондар**, «Тинлелге» совхозтуң механизатору — Бүгү-эвилелдиң Аныяктарның Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Кызыл район организациязындан.

Владимир Михайлович **Саая**, «Х Үзуг хурал» совхозтуң гараж эргелекчизи — Бүгү-эвилелдиң Аныяктарның Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Кызыл район организациязындан.

Александр Бадарчиевич **Салчак**, автомобиль чолаачызы — Кызыл районнуң «Кара-Хаак» совхозунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Галина Петровна **Селина**, башкы — Тожу районнуң Тоора-Хем ортумак школазының ажылдакчыларының коллективинден.

Анна Васильевна **Фомина**, № 2 садыг каттыжышкынының садыгжызы — Кызыл районнуң холушкак садының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ОН БИРГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КЫЗЫЛДЫҢ № 651 КӨДӘӘ СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОКРУГТУҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ

Комиссияның даргазы Лидия Александровна **Бедарева**, СЭКП райкомунуң иштки секретары — партияның Кызыл район организациязындан.

Комиссияның даргазының оралакчызы Борис Салчакович **Сотпа**, тудугжу — Тожу районнуң «Май 1» совхозунуң ажылчыннарының инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Комиссияның секретары Галина Петровна **Бессмертных**, районнуң төп библиотеказының эргелекчизи — күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профессионал эвилелиниң Кызыл район организациязындан.

Комиссияның кежигүнери:

Светлана Даваевна **Байыр-оол**, ВЛКСМ райкомунуң секретары — Бүгү-эвилелдиң Аныяктарның Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Тожу район организациязындан.

Любовь Бегзинмеевна **Бегзимаа**, теплица ажылчыны — Кызыл районнуң теплица комбинадының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Алексей Анай-оолович **Кол**, механизатор — Тожу районнуң «Тоора-Хем» совхозунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Виктор Егорович **Логачёв**, электромонтёр — Кызылдың күш фабриказының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Кызыл район.

Людмила Васильевна **Машенкина**, экономист — «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының механизастаттынган № 2 колонназының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Кызыл район.

Чечекмаа Монгушевна **Монгуш**, фуражер — Кызыл районнуң «Кек-Тей» совхозунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Суруичаа Чылбак-Сарыговна **Куулар**, хойжу — Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң ажылчыннарының инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Дадар-оол Хомушкуевич **Мыадык**, инспектор — улус депутаттарының Тожу район Совединиң күүскомунуң улус өредилге килдизиниң ажылдакчыларының коллективинден.

Николай Даш-оолович **Ондар**, «Тинлелге» совхозтуң механизатору — Бүгү-эвилелдиң Аныяктарның Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Кызыл район организациязындан.

Александр Бадарчиевич **Салчак**, автомобиль чолаачызы — Кызыл районнуң «Кара-Хаак» совхозунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Олег Кувискаалович **Окан**, будурулге өредилгезиниң мастери — Чөөн-Хемчик районда Чадаанының № 6 профессионал-техниктиг училищезиниң башкыларының, сургууулдарының, ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Дүктүг Донер-ооловна **Ондар**, сааначы — Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Григорий Шожал-Доржуевич **Ооржак**, лесничийниң дуралакчызы — Чөөн-Хемчик районда Чадаана лесничествозунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Валерий Николаевич **Пушкарёв**, автокран башкарыкчызы — «Тыва кодээ тудуг» трестиң кежүп чоруур механизастаттынган № 463 колонназының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Чөөн-Хемчик район.

Алефтина Сүгдуровна **Шалы**, башкы — Чөөн-Хемчик районда Чадаанының № 2 ортумак школазының ажылдакчыларының коллективинден.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ОН БИРГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ТЕС-ХЕМНИҢ № 655 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОКРУГТУҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ

Комиссияның даргазы Лопсан Соянович **Нурзат**, СЭКП райкомунуң секретары — партияның Тес-Хем район организациязындан.

Комиссияның даргазының оралакчызы Темир Соянович **Ловандай**, тудугжулар бригадазының бригадири — «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының кежүп чоруур механизастаттынган № 5 колонназының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Эрзин район.

Комиссияның секретары Надежда Дажий-ооловна **Кардн**, Самагалдай ортумак школазының башкызы — Бүгү-эвилелдиң Аныяктарның Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Тес-Хем район организациязындан.

Комиссияның кежигүнери:

Аляна Чоодуевна **Аракчаа**, Мөрен суурда Культура бажыңының уран чүүл удуртукчузу — күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профессионал эвилелиниң Эрзин район организациязындан.

Барый-оол Иванович **Балдак**, кол техномист — Тес-Хем районда «Чодураа» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Марта Ондаровна **Уймук-оол**, башкы — Бии-Хем районнуң Тураның № 2 ортумак школазының ажылдакчыларының коллективинден.

Алевтина Алексеевна **Ширюк-оол**, сааначы — Каа-Хем районда «Улуг Октябрь» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ОН БИРГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ТАҢДЫНЫҢ № 654 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОКРУГТУҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ

Комиссияның даргазы Семён Сергеевич **Остапенко**, автомобиль чолаачызы — Таңдының мяш ажыл-агыйының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Комиссияның даргазының оралакчызы Карамаа Оюновна **Енаак**, СЭКП райкомунуң секретары — партияның Таңды район организациязындан.

Комиссияның секретары Татьяна Михайловна **Семёнова**, садыг килдизиниң эргелекчизи — Таңды районнуң хереглекчилер нииттилелиндеп.

Комиссияның кежигүнери:

Татьяна Исаковна **Андросенко**, кол зоотехник — улус депутаттарының Таңды район Совединиң күүскомунуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Нина Алексеевна **Костюк**, химиктиг арга-биле суг арыглалының инженери — Таңды районда «Тыва кобальт» комбинаттың энергия цехиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Комиссияның даргазының оралакчызы Александр Давыдович **Есипов**, профэвилелдиң райкомунуң даргазы — кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профессионал эвилелиниң Каа-Хем район организациязындан.

Комиссияның секретары Владимир Иванович **Габитов**, СЭКП райкомунуң секретары — партияның Бии-Хем район организациязындан.

Комиссияның кежигүнери:

Александр Бырлайевич **Аргап-оол**, чолаачы — «Сельхозхимияның» районнар аразының Туранда будурулге каттыжышкынының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Бии-Хем район.

Нина Ефимовна **Балабанова**, станокчу — «Тыва кодээ тудуг» трестиң Туранда ыяш бетистээр пунктузунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Бии-Хем район.

Руф Исаевич **Бортников**, комомист — Каа-Хем районда СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Сергей Николаевич **Верещагин**, электромонтёр — Бии-Хем районнуң Туранда харылзаа белдириниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Александр Владимирович **Двоеглазов**, тудугжулар бригадазының бригадири — «Тыва кодээ тудуг» трестиң кежүп чоруур механизастаттынган № 958 колонназының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Комиссияның даргазының оралакчызы Карамаа Оюновна **Енаак**, СЭКП райкомунуң секретары — партияның Таңды район организациязындан.

Комиссияның секретары Татьяна Михайловна **Семёнова**, садыг килдизиниң эргелекчизи — Таңды районнуң хереглекчилер нииттилелиндеп.

Комиссияның кежигүнери:

Татьяна Исаковна **Андросенко**, кол зоотехник — улус депутаттарының Таңды район Совединиң күүскомунуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Нина Алексеевна **Костюк**, химиктиг арга-биле суг арыглалының инженери — Таңды районда «Тыва кобальт» комбинаттың энергия цехиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Комиссияның даргазының оралакчызы Александр Давыдович **Есипов**, профэвилелдиң райкомунуң даргазы — кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профессионал эвилелиниң Каа-Хем район организациязындан.

Комиссияның секретары Владимир Иванович **Габитов**, СЭКП райкомунуң секретары — партияның Бии-Хем район организациязындан.

Комиссияның кежигүнери:

Александр Бырлайевич **Аргап-оол**, чолаачы — «Сельхозхимияның» районнар аразының Туранда будурулге каттыжышкынының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Бии-Хем район.

Нина Ефимовна **Балабанова**, станокчу — «Тыва кодээ тудуг» трестиң Туранда ыяш бетистээр пунктузунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Бии-Хем район.

Руф Исаевич **Бортников**, комомист — Каа-Хем районда СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Сергей Николаевич **Верещагин**, электромонтёр — Бии-Хем районнуң Туранда харылзаа белдириниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Александр Владимирович **Двоеглазов**, тудугжулар бригадазының бригадири — «Тыва кодээ тудуг» трестиң кежүп чоруур механизастаттынган № 958 колонназының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Раиса Калаголовна **Оюн**, дааранакчы — чонуң амыдырал хандырылгазының Таңды район будурулге каттыжышкынының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Таңды район.

Соңгукчу Сазыг-оолович **Моңгуш**, директорнуң эртем талазы-биле оралакчызы — Таңды районда Тываның күрүнеңиң кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының дуржулга-будурулге ажыл-агыйының эртем ажылдакчыларының, ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Людмила Алексеевна **Нагаева**, уруглар садының нянязы — улус депутаттарының Таңды район Совединиң күүскомунуң улус өредилге килдизиниң «Хүнчүгеш» деп уруглар садының ажылдакчыларының коллективинден, Мөнгежей суур.

Зинаида Дамбыжаевна **Оюн**, сааначы — Тываның күрүнеңиң кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының дуржулга-будурулге ажыл-агыйының сүт-бараан фермазының эртем ажылдакчыларының, ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден. Таңды район.

Раиса Калаголовна **Оюн**, дааранакчы — чонуң амыдырал хандырылгазының Таңды район будурулге каттыжышкынының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Таңды район.

Соңгукчу Сазыг-оолович **Моңгуш**, директорнуң эртем талазы-биле оралакчызы — Таңды районда Тываның күрүнеңиң кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының дуржулга-будурулге ажыл-агыйының эртем ажылдакчыларының, ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Людмила Алексеевна **Нагаева**, уруглар садының нянязы — улус депутаттарының Таңды район Совединиң күүскомунуң улус өредилге килдизиниң «Хүнчүгеш» деп уруглар садының ажылдакчыларының коллективинден, Мөнгежей суур.

Зинаида Дамбыжаевна **Оюн**, сааначы — Тываның күрүнеңиң кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының дуржулга-будурулге ажыл-агыйының сүт-бараан фермазының эртем ажылдакчыларының, ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден. Таңды район.

Наталья Доржуевна **Ооржак**, санэпидстанциянның кол эмчизи — Эрзиниң төп район эмнелгезиниң ажылдакчыларының коллективинден.

Станислав Николаевич **Панов**, № 18 КМК-ның начальниги — «Шагонартяжстрой» трестиң кежүп чоруур механизастаттынган № 18 колонназының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Сүге-Маадыр Чамдалович **Сагаачы**, школа директору — Эрзин районда Кызыл-Сылдыс сес чыл школазының ажылдакчыларының коллективинден.

Херелмаа Сагаадамовна **Санчат**, хойжу — Тес-Хем районда «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Анатолий Алексеевич **Памин**, тракторист — Кызылдың № 2 орук-септелге тудуг эргелелиниң участогунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден, Таңды район.

Галина Ефимовна **Шамонина**, товаровед — Таңды районнуң хереглекчилер нииттилелиндеп.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ОН БИРГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ТЕС-ХЕМНИҢ № 655 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ Т

Социализм чурттарында

ШТРАЛЬЗУНДУНУҢ ЧАА СУДНОЛАРЫ

БЕРЛИН. Штральзундуда суднолар тудуушкунуун «Фольксверфорт» заводунга болган профэвилел конференциязынын делегаттары Совет Эвилелинге «Атлантик-333» хевирниң соодукчуларлыг балык тудар. 34 судноларны кылып бээрин беш чылдың ам эгелээр дөрткү чылының эң чугула соруглаэн деп санап турар. Ол болза траулер биле сеймерни чаңгыс кылдыр каттыштыр кылган судно болуур. Ындыг судно балыкты тудар, болбаазырадыр болгаш донтурар бедик бүдүрүкчүлүг дериглер-биле хандыртынган. «Атлантик-333» судноларның оон мурнундагы ындыг язылың судноларындан онзаланып турар чүүл — эрик чоогунуи терең эвес сугларында балыкты тудары. Штральзундуунуң корабль тудукчулары 1985 чылга чедир 100 ындыг судноларны ССРЭ-ге кылып бээрлер. Оон ангыда, келир чылын олар Совет Эвилелинге база бир чаа хевирниң «Траулер-фабрика-Атлантик-488» деп балык тудар суднону кылып эгелээрлер.

Судно бүдүрүлгези бодунуң туруп келген үжен чылдарының дургузунда Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнери күрүнелерге балык тудар судноларны бүдүрер талазы-биле специализастаттынган улуг төп кылдыр сайзыраан. Оон сугже судноларны эжиндирип киирер кылдыр тускай дериттинген эриктериден нитизи-биле 20 янзы хевирниң 1400 хире балык тудар судноларын сугже салып чоруткан. Ол чедишкинниринг чедип алырыга судно тудуушкунуун болгаш даштыкы садгының совет организацияларыбиле кады ажылдажылга улуг идиглиг болган.

ТЕРГИИННЕРНИҢ ОДУРУУНДА

ПРАГА. Релье чокка боду чоруур чүк кодүрер краннар кылып үндүрерин Слана хооарайда Ян Шверма аттыг машина тудуушкунуун заводунда эгелээн. Техниктиг шынарларының талазы-биле олар делегейниң ол чергелиг тергиин дээш машиналары-биле деннежип турар болгаш колдуунда металлургинга ажылдаар, ол ышкаш контейнерлер чүдүрер, дүжүрер кылдыр кордугеннер. 30 болгаш 32 тонна чүк кодүрер ийи янзы кранларны Слана хооарайның бүдүрүлгези кылып үндүрер. Краннар рельс эдербес болганда, складтарның шөлүн делгемчидип кылыр болгаш ажылчын күштерни камнаар арганы берип турар. Чижээ, металлургинга ол күчүлүг машиналарны ажыглаар чорук ындыг язылыг рельсбиле шимчээр машиналарны ажыглананындан 45 хуу чиик чарыгдалдарлыг болуп турар. Оон ангыда, ындыг кранларның бөттарын кылып үндүрери база эвээш чарыгдалдарлыг болуур.

БЕШ МИЛЛИОН ДУГААР

БУХАРЕСТ. Ябсының «Технотон» заводта беш миллион дугаар радиоприемникти эптеп кылган. Румынияның аныяк радиоэлектроника үлетпүрүнүң ол болбаазын бүдүрүлгези түрүп келген он чылдарының дургузунда радиоэлектроника аппаратураларының 140 ажыг хевирлерин кылып үндүрерин шингээдип алган, оларның аразында: ап чоруур болгаш турум ажылдаар радиоприемниктер, кассетофоннар болгаш автомобиль приемниктери, судноларның болгаш самолеттарның дамчыдар болгаш хүлээп алыр радио тургузуглары, телевидение дериглери болгаш оон-даа өске. Ам заводта хүнүң-не ийи муң ажыг радиоприемниктерни эптеп кылып турар. Ол бүдүрүлге бодунуң продукциязын хөй даштыкы чагыкчыларга берип турар.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ШАЛЫПЧЫ ТУДУУ

ГАВАНА. «Бо болза Кубаның аныяк коммунистер эвилелиниң шалыпчы тудуу-дүрүм» Гавана можунуң төөн талазында Санта-Крус-дель-Норте хоорайның чанында Кубада тергиин улуг болгаш Латин Америкада ындыг электростанцияларның эң улуу болуп турар чылыг-биле ажылдаар электростанциниң тудуунга барган кижилерин мындыг плакат уткуп турар. Барык-ла ийи километр чедир шөйлүп чоруткан тудуг шөлүнде чер казар ажылдар доозулган, куба эмергетиканың кайгамчык улуг тудуунуң корпустарын тудуп үндүрери болгаш дериглерин эптеп тургузары эгелээн. Төлевилеттинген күчүзү 1.2 миллион киловатт болуп турар ставшиниң ниити хевири тургустушуп кел чыдар.

Бодунуң камналгалыының болгаш агаар-бойдусту хирлендирбес талазы-биле ховар дээн станция болуур дээрзин СЭТА-ның корреспондентизиниге тудугунуң начальниги Эдуардо Менедес дыннаткан. Оюу ажылдадырынга хереглээр чиик өртектиг кывар чүүлдүң изиг бээр шынарын бедидери-биле тускай болбаазырадылганы боттандырып турар. Э. Менедестиң оон ынай демдеглээнин болза, бо тудугну куба-совет найыралдың тудуу деп бүрүн үндезин-биле адап болур: оон төлевилелин. технологизиин болгаш дериглерин совет инженерлер ажылдап кылганнар. ЧЭС-тиң тудуунда кубиннер-биле кады хөй совет специалистер ажылдап турарлар. Бистиң коллективнис национал энергетиканың келир үезинге станциниың ужур-дузазын эки билип турар болгаш салдынган сорулгаларны чедишкинниг күүседип турар дээрзин ол айыткан. Тудугнуң коллективи куба беш чыл планының шалыпчы тудуунуң хүндүлүг түгүн моон соңгаардаа бедик түдар дээрзин Э. Менедес онзалап демдеглээн.

(СЭТА)

ССРЭ-НИҢ ДАШТЫКЫ ПОЛИТИКАЗЫН БЕДИИ-БИЛЕ ҮНЕЛЭЭН

ГАВАНА. (СЭТА). Делегейниң ийиги дайынының сөөлүнде кажан-даа мындыг дүшкүүрлүг турбаан делегей байдалының ийыылдыг чидигленнишкини дээш бүгү харыысалга Рейганның администрациязынга онаажыр. Ол дугайын Кубаның компартиязының ТК-зының кежигүнү. тайбың болгаш улустарның түскай догуннаашкыны дээш куба шимчээшкинниң Национал чөвүлелиниң даргазы Северо Агирре Дель Кристо Гаванага болган парлалга конференциязынга медеглээн.

Делегейниң янзы-бүрү районнарынга боо-чепсектиг чорулдээлерни өөскүдүп, Совет Эвилелинче болгаш социалистиг өске-даа чурттарже шыгааган «Першингилерин» болгаш чалгынныг ракеталарны Барыын Европада тургузуп эгелээн Вашингтонуң калчаалыг утланыышкынын ол шинтпирлиг буруу шапкан. «Кызыгаарлыг» ядролуг дайынны чорудуп болурунуң аргазының дугайында Ак бажыңның түүлдүг бодалдарын С. Агирре Дель Кристо ханыза-биле сойгалап илереткен. Европага ядролуг месилдежиишкин чер кырынга бүгү дириг чүвени чок кылыр айыылдыг чаа делегей дайынының эгезин салыр дээрзин делегейниң улустары көнүүр аки билип турар.

Тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун камгалаар база быжыглаар дээш бүгү чүүлдерни кылып турар Совет Эвилелинин тайбыгна ынак даштыкы политиказын С. Агирре Дель Кристо бедии-биле үнелээн. Ук политиканы бүгү депшилгелиг кижи төрелгетен деткип турар деп. ол айыткан.

Куба тайбың дээш хажык чок туржуп турар. Оон Конституциязы дайын пропагандазын хораан. күрүнелер аразында чорулдээлерни дайын аргазы-биле шинтпирлээр чорукту үндезини-биле буруу шапкан деп С. Агирре Дель Кристо чугаалаан.

ТААРЗЫНМАЙН ТУРАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Рейганның администрациязының Совет Эвилели-биле месиндежкиринче, ССРЭ-деп шериг күжүүнүң талазы-биле ажыг чорукту чедип алырынче чүүдүлү Каттышкан Штаттарда инжилерниң дүүрээшнин болгаш таарышпас чоруун болдуруп турар.

Боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр соруга-биле Совет Эвилели-биле тодаргай чугаалажышкынынарны кылырының чугулазын демократтыг партиядан президентинин кандидадынга депшидерин чедип алыр дээш оралдажыр турар. АКШ-тың оралакчы президентизи чораан У. Мондейл «Нью-Йорк таймс» солунга интервьюлунга айыткан. Ол ийи чурттуң ядролуг курлавырларын чугаалажышкынынарның аргазы-биле чаңгыс деңнелге тургузарын чедип алырының чугулазын чугаалаан. совет-америк СБК-2 керээни күштүг кылдыр бадылаарының болгаш Рейганның администрациязының үскени ядролуг чепсекти шенээрин бүрүнү-биле. бүгү-ниитин хоруур дугайында чугаалажышкыннарны катап эгелээрининг чугулаашының дүүлүн медеглээн.

Даштыкыда культураның чаа чүүлдери

ВАРШАВА

Солотага үш чыл чапсарның соонда чурттар аразында ырының чаңчыл апарган фестивалы база катап болур. Келир чылда оюу августуң 15-тен 18-ке чедир эрттирерин шинтпирлээн.

Чүгле Польшада эвес, харын база даштыкыда-даа сурагжаан Сопоттуң фестивалы эң баштай 1961 чылда болган. Оон лауреаттары А. Пугачева, Л. Лещенко, Р. Рымбаева, В. Мигуля дээш ышкаш, ындыг эстрада ырыларының сураглыг совет күүседикчилери болганнар.

УЛАН-БАТОР

Моолдуң Убса-Нур аймаанга «Ыры тайбың дээш демиселде» деп конкурс болган. Анаа аалдыынар, көдээ ишчилер, сургуул аныяктар киришкен. Конкурстуң түнелиниде тускай тургустуунган программаны бүүгаар оон киржикчилерни аймактың хоорайларында болгаш суурларында концерт көргүскенер. Бот-тывывгыр артистерниң акшазын тайбынның моол фондузунга дамчыткан.

ЛА-ПАС

Боливияның найысылалынга совет культура хүннери боол эрткен. Ангы-аңгы хөй-ниитиг организацияларының дилээн бүүгаар ону бир неделя эрттирер дээш болза, барык бир ай иштинде боол келген. Анаа көргүскен фильмнер болгаш организастаан делгеллелер ССРЭ-ниң бүгү талазы-биле чедишкиннериниң дугайында чугаалап, көргүскен.

КОЛОМБО

Наймысылалдың «Паблик Лайберз» дээр делгелге залында совет номнарның, фото-чуруктарның болгаш почта марказының делгелгези ажыттынган. Анаа барган кижилер марксизм-ленинизмниң классиктериниң чогаалдарын сингалы, тамиль болгаш англи дылдар-биле таныжып ап болур. Совет тайбың саналдарның дугайында материалдарның чыында номнары кижилерниң улуг кичээнгейин хаара тудуп турар.

Шри Ланканың сан-хөө болгаш планнаашкын министри Мел делгелгени ажыдарының байырлыг ёзулалынга чүве чугаалаан. совет делгелгени инда кылып турары ийи чурттуң аразында эп-найырал-ыг харылзааларны калбартырынга ндиг болурунуң чигзиниг чогуу айыткан. Ланканың «Пиплс паблишерс» дээр ном үндүрер черинең организастаанны ол делгелге совет-ланкы найыралдың шалыпчы аймага холбаштыр боол турар.

НЬЮ-ЙОРК

XV—XVI кежерде бижиттиктен 500 ажыг шулуктелдерниң болгаш шулуктелдерниң чымындызын Мадридте хаан ордузунуң библиотеказындан Калваленд университединиң (АКШ) профессору Хосе Лабрадор тып эгаан. Ол библиотекага ажылдаан турган, учёт-санажыышкынының багай системазының үржүүндан будулуп, чыдын калган чыынды душ боол тып алганын ЮПИ агентилел дыннаткан. Ол номда чогаалдарның үштүң ийнзи мурнунда билдинмес турганын Х. Лабрадор чугаалаан. Ортаакы кежерниң 90 эр-херээжен шулуктүлерининң хол-биле бижээн 700 ажыг арынларда 522 шулуктери кирип турар.

(СЭТА).

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуаның Даштыкы кежерет министерствозу индейлерниң Франсиа-Сирпе суурунуң чурттакчыларын контрреволюстуг идегеттерниң күш-биле сүрүп аппарганынга холбаштыр медеглел кылган.

Бөлүк саттынакчы дээрбечилер Гондурастан Никарагуаның девискээринче 'шуртун киргеш, Франсиа-Сирпе суурже халдаашкынны кылып, мискито аймактың элээн каш чүс индейлерин, оларның-биле кады үш шажык-чүдүлге ажылдакчыларын, оон иштинде Блуфилдс хоорайның епископу АКШ-тың хамаатызы Сальвадор Шлаффериң сүрүп чоруй барганын мурнунда дыннаткан. Ол кем-бүрүүлүг үүлгединишкин болза, Рейганның администрациязының ол республикага удур хоралакчы чоруунуң чарылбас кезээ болуурун Никарагуаның ДХМ-ниң медеглелинде айыткан.

ДХМ-НИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МИНИСТРНИҢ ХАРЫЫЗЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). Чурттуң чамдык соңгу-чөөн районнарынга террористерниң үүлгединишкиннеринге даштыкы күштериниң киржилгезинин дугайында бадыткалдар индий чазакта бар.

Айыыл чок чоруктуң күштеринин болгаш полициямидаа ол идегеттерден хүнаап алган боо-чепсээде даштыкы маркаларның барын даштыкы кежерет министри П. Ч. Сетхи депутаттарның айтырыгларынга харылаан. дыннаткан. Чамдык күрүнелер, ылаңгыда АКШ, Индияда байдалды деңдески эвес болдурарынче соолгу үеде улут оралдажышкынны салып турар.

КОЛОМБО. (СЭТА). Дириг амыдыраар эрге — книжинни кол эргези, ону хандырарда тайбың херек.

Ол дугайын ланкы журналист Х. Гуневар Е.-Неник ында парлаттынган «Книжи эргелери: ийи делегей, ийи айтырыг» деп номунда чугаалап турар. Книжинң эргелерин камгалаары-биле тайбынны камгалаары үзүлбес холбаалыын автор демдеглээн. Вашингтон Вьетнамга болгаш

АМЫДЫРААР ЭРГЕ

делегейниң өске-даа чурттарынга америк шеригленнинг ханныг үүлгединишкиннерни чажырары-биле «книжинң эргелери дээш демиселдиң» тезистери дээр хоозун чүүлдү ийи арыннымы-биле ажыглап турар.

ОЙТУР ШАПКАН

ХАРАРЕ. (СЭТА). Зимбабвеге удур дорт экономиктиг кызамдаашкын кылыр дээш АКШ-тың администрациязының орлдажышкынынарынга ол чурттуң премьер-министри Роберт Мугабе быжыг ойтур шавышкынны кылган.

Республиканың даштыкы политика талазы-биле углынышкынынга Вашингтонуң таарышпайн турары-биле холбаштыр Зимбабвеге америк дузалажынын хемчээлин барык ийи катап кызырар деп Ак бажыңның шинтпирлээнии ол буруу шапкан. Бистиң хамаарышпас чоруувус саттынмас-даа деп премьер-министр онзалап демдеглээн.

ЮНЕСКО-ГА УДУР

ВАШИНГТОН (СЭТА). АКШ-тың өөредилге, эртем болгаш культура талазы-биле Каттышкан Нациялар Организациязының (ЮНЕСКО) кежигүнү болуурун соксадырынче углаган баштайгы базынмарны президент Рейган кылыр деп шинтпирлээн.

Бир эвес «ЮНЕСКО бодунуң политиказын өскертпес болза», АКШ ындыг базынмы кылыр апарын АП агентилел дыннаткан. ЮНЕСКО кежигүнү чурттарның хөй кезиниинг АКШ-тың политиказынга удурланышкынны Рейганның администрациязының калчаалыг шинтпирлер үндүрерининг чедирип турары билдиннир.

БҮГҮ ДИПТЕРДЕН

ПНОМПЕНЬ. Ында патриотчу шимчээшкинниң бирги Бүгү-кампучия съездизин ажыттынган.

КУРП ТК-ның Политбюро кежигүнү. Камбучия Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Чан Си оон киржикчилерине чүве чугаалаан. партияның болгаш күрүнениң национал тургузуунуң база Төрээн чуртту камгалаар талазы-биле айыткан сорулгаларны күүседиринге идепкейлиг киржиринче массаларны мөөнүүрүнге чарыштыр организастаарының чугулазын айыткан.

ЛИССАБОН. Чазактың улуска удур экономиктиг политиказынга удурланышкынны илередириниң найысылалга болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга болгулаан митингилерге Португалияның он-он муң ажылчы чоннары киришкен. Ажыл чоктарның санын болгаш амыдыралдың үнезин өстүрериге, ажылчыларны малчүүрүн күштелдиринге чедирер хемчеглерни эрге-чагырганың ап турарын митингилерге чүве чугаалааннар шыгмызы-биле буруу шаап турганнар.

КАИР. Израильдиң ажылчы чоннары бүгү-ниитиниң ажыл соксадышкынын эгелээн. Израиль радионун дыннадып турары-биле алырга, чуртта кандыг-даа ажыл херек кырында чорувастаан, шинтиниң транспорту туруткан. Тель-Авивтиң сионисчи чагырыкчыларының авантюристиг агрессчи чүткүлүнүң уржуундан өртек-үнелериниң улам-на улгадымышкынга болгаш амыдырал деңнелиниң кудулаашкынынга ажыл соксадыкчылары удурланып турар.

НЬЮ-ЙОРК. АКШ-тың бүгү төөгүзүнде денээр чүве чок кылдыр дайын белеткелин калбарткан болгаш даштыкыга чепсектиг интервенцияларже угланымышкынны боттандырып турар президент Рейганның милитаристчи политиказы чурттуң чонунуң ортузунда улам улгадып турар дүүрээшнин болдурган. Гэллаптың институдунуң

Аймыл чок чоруктуң күштеринин болгаш полициямидаа ол идегеттерден хүнаап алган боо-чепсээде даштыкы маркаларның барын даштыкы кежерет министри П. Ч. Сетхи депутаттарның айтырыгларынга харылаан. дыннаткан. Чамдык күрүнелер, ылаңгыда АКШ, Индияда байдалды деңдески эвес болдурарынче соолгу үеде улут оралдажышкынны салып турар.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ШАЛЫПЧЫ ТУДУУ

ГАВАНА. «Бо болза Кубаның аныяк коммунистер эвилелиниң шалыпчы тудуу-дүрүм» Гавана можунуң төөн талазында Санта-Крус-дель-Норте хоорайның чанында Кубада тергиин улуг болгаш Латин Америкада ындыг электростанцияларның эң улуу болуп турар чылыг-биле ажылдаар электростанциниң тудуунга барган кижилерин мындыг плакат уткуп турар. Барык-ла ийи километр чедир шөйлүп чоруткан тудуг шөлүнде чер казар ажылдар доозулган, куба эмергетиканың кайгамчык улуг тудуунуң корпустарын тудуп үндүрери болгаш дериглерин эптеп тургузары эгелээн. Төлевилеттинген күчүзү 1.2 миллион киловатт болуп турар ставшиниң ниити хевири тургустушуп кел чыдар.

Бодунуң камналгалыының болгаш агаар-бойдусту хирлендирбес талазы-биле ховар дээн станция болуур дээрзин СЭТА-ның корреспондентизиниге тудугунуң начальниги Эдуардо Менедес дыннаткан. Оюу ажылдадырынга хереглээр чиик өртектиг кывар чүүлдүң изиг бээр шынарын бедидери-биле тускай болбаазырадылганы боттандырып турар. Э. Менедестиң оон ынай демдеглээнин болза, бо тудугну куба-совет найыралдың тудуу деп бүрүн үндезин-биле адап болур: оон төлевилелин. технологизиин болгаш дериглерин совет инженерлер ажылдап кылганнар. ЧЭС-тиң тудуунда кубиннер-биле кады хөй совет специалистер ажылдап турарлар. Бистиң коллективнис национал энергетиканың келир үезинге станциниың ужур-дузазын эки билип турар болгаш салдынган сорулгаларны чедишкинниг күүседип турар дээрзин ол айыткан. Тудугнуң коллективи куба беш чыл планының шалыпчы тудуунуң хүндүлүг түгүн моон соңгаардаа бедик түдар дээрзин Э. Менедес онзалап демдеглээн.

(СЭТА)

Японияның чаа кабинеди

ТОКИО. (СЭТА). Парламентиниң тускай сессиязынга Японияның премьер-министри кылдыр база катап соңгуттурган Ясухиро Накасоне бодунуң чаа кабинединиң составын чарлаан. Даштыкы хелектер министрингге Синтаро Абэ хевээр артаан. Национал камгалал эргелелиниң (НКЭ-ниң) начальнигинге Курихара Юко томуйлаттырган. декабрь 18-те болган парламент соңгулдаларынга аптырыышкынга таварышкан К. Таникаваны ол солаан.

Либерал-демократтарның эрге-чагырганга туруп келгенининң 28 чылының дургузунда чаланка осне политиктиг партияның толюлекчиниң бир дугаар кирген. Ол болза Чаа либералдыг клуб дээр консерватиктиг улут эвес болукчүгештин удуртукчузу— Сэйити Тагава-дыр. Тагава чер-чергелерниң бот-башкартынымыткын органнарының хелектерининң талазы-биле министрниң албан-хүлээлгезин алган.

Либерал-демократтыг партияның чингине секретарыга Рокусукэ Танака соңгуттурган.

АКШ-ТЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНГЕ ГРЕЦИЯНЫҢ ШКОЛАЧЫЛАРЫНЫҢ КИЧЭЭНДИРИИ

Президент Рональд Рейган шагымче көрген: он ийи шакка беш минута четпес болган. Амыдыралды ракета-ядролуг үе-биле хемчеп турар шактың согунчугаштары чоруур демдекке келирин ол аажок-ла күүзээн. Беш-ле минута эрткен соонда—чаа үениң дүүгү дүжер. Оон соонда —Фошкс деп тоолчураан кушкаштың безин дириг артарының кандыг-даа барымдаазы чок — ядролуг хүл-ыйбаның «дараазындагы хүнү» эгелээр.

АКШ-тың президентизин школа партазының артынга саадаптарынче чалаан конгадаа эдипкен. Грецияның уругларының өөредилин-биле президент чамдык чүүлдерни анаа билип алыр ужурлуг.

Кесариананың афии районунун лицейининң — ортумак школаның өөреникчилери чагаа бижээш. АКШ-тың Афинында элчин черинге ону дамчыдып бээри-биле боттарының чажыттарындан делегациняны сонгуп алганнар. Удурланышкын чыскаалдары-биле ол элчин черин девидедип шыдавас сеп. А ол чыскаал дээрге, девиденчиг-ле болган: Рональд Рейганга чоруткан чагаада Грецияның бүгү школаларының, гимназияларының, лицейлериниң өөреникчилери ат салган болган. Ол чагаа бо-дур.

«Мындаагылар, Американың президентизин дээрги Рональд Рейганга.

Темазы: «Беш минута».

Дээрги президент,

Бистер, Афины хоорайның өөреникчилери, бо чагааны Силерге бижиир деп шинтпирледивис. Силерниң кичээнгейнерни чүгле беш минута дургузунда чардыктырыптаалы.

Силерниң ышкаш мындыг күрүнеге беш минута дээрге, өйүп келгеш, тодарадып чугаалажыр силер деп бисти сургап турарлар. А соонда, өйүп келгеш эвес, а ам дораан ол айтырыгларны тургузар деп бодап турар бис. Чүге дээрге, өйүп, назы чедери берге дээрзинге бүзүрел тур бис. Ады өскээр чугаалаарга, тамчыктыг ыяш өзер бис дээрзинге бүзүреливис чок. Бис амыр-дыш өзерни күүзээр бис, чүге дээрге, бис тайбынны күзеп, чепсегленнишкинни дүжүрерин күзеп тур бис. Ядролуг чепсек Балканнарга, Европага, делегейниң кайы-даа чуртунга турарын күзевейн турар бис.

А Силер чаа-чаа ракеталарны Европага тургузарын негеп, бисче дайынны чоокшуладып турар болганнарда, ону канчап чедип алыр боор.

Бо бүгүнү өөренип көргеш, Европага чалгынныг ракеталарны болгаш «Першинг-2»-лерни тургузарын алды өө хуусаада сонгаярладыр дугайында бистиң премьер-министривистиң саналын хүлээп алырыларны Силерден негеп тур бис.

Бо бүгү дээрге, күш денээр дугайында чүве деп бисти сургаан-даа хөлүүдер чок боор.

Күш денээр дугайында чүүл чугаалап турарынар ол?!

Амгы туруп турар ядролуг чепсек болза, бистиң планетавысты 50 катап үзүткап болур!!! Чаңгыс үгда-ла үзүткап каар чүве болза, арткан дөртен тостун херээ чүл?!!!

Чүгле Силер эвес, бис база далажып турар болганывыста, чагаавысты моон-биле доостувус.

Бир эвес бо чагаавыс түнвел бербес болза, дараазында өске кичээл—спорт кичээлинче шилчиринге белеп бис. Бүгү Европаның уруглары-биле кады тайбының чыскаалдарынга болгаш походтарынга киржип, олар-биле кады демисежиринге белеп бис.

Беш минута эрте берди.

Ам база-ла 150 бичии уруглар аштан олуп калды...»

АКШ-тың президентизи бо чагаага кайын харылаар деп. «А АКШ-тың «хостут» парлалгазы бо чагаа оон үезеринге таарышпас болганда, ону парлавас болгай аан. Грецияның школачыларының чагаазынга дугайын Америка чурттуг чаңгыс-даа кижи дыннавайн барып болур чыгыы.

А Грецияның бодунуң уругларыбиле чоргаарланып болур.

Б. КОРОЛЕВ.
ПМА—ның корреспондентизи.

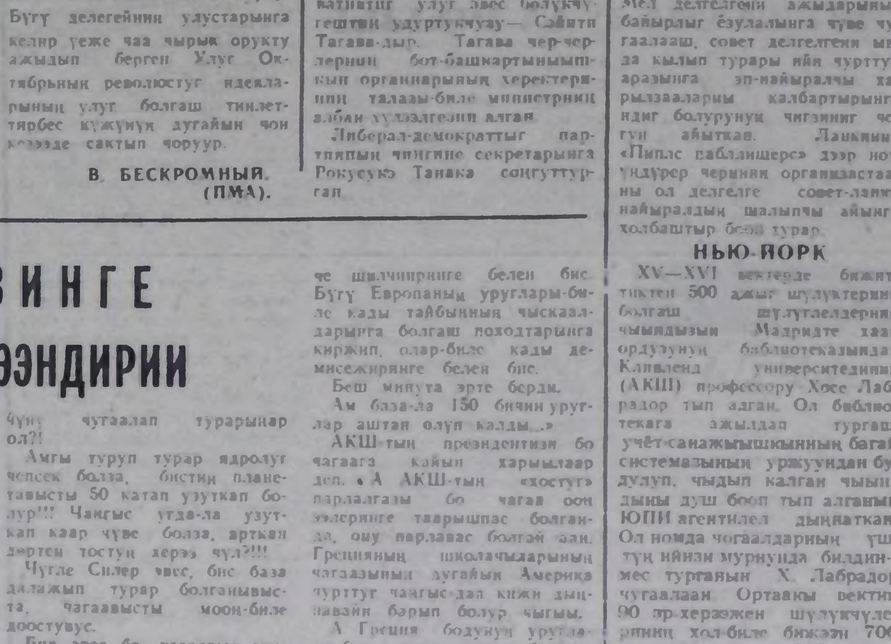

Ливанның ярык үезүмда авиаөсөктерде турар америк шүүрлеекчи-бомбалакчы самолеттар дайынызыраи үүлгедиглерин база катап кылган болгаш Ливанга тайбыңны деткинр талазы-биле каттышкан араб күштериниң составында сирий шеригленнинг туружун араатанзыг езу-биле бомбалаан.

САР-ның тускай төлээлекчизиниң дыннадмыя сүүгаар алырга, сирий шеригленнинг агаар камгалалының күштери америк үш самолёттуг черже дүүр аткан.

Чурукта: дүүр аттырган америк самолеттарның бирээзиниң кээп дүшкен черинде.

ЮПИ — СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУРУКТА: В. Көк-оолдуң «Хайыраан бот» деп шинзиниден көргүзүг.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

КИРЖИЛГЕНИ ИДЕПКЕЙЖИДЕР

Кызылга Полйтчырыдыышкын бажыңында хоорайның херээженнериниң отчёт-соңгулдалыг конференциязы болуп эрткен. Конференцияны СЭКП Кызыл хооркомуның секретары Г. Ш. Монгуш удуртуп эрттирген. Илеткелди хоорайның херээженнер чөвүлелиниң даргазы С. М. Лакпа кылган. Илеткелчи болгаш санал бергеннер хоорайның социал-экономиктиг айтырыгларын ханы анилизтевишаан, ажылмишчилерниң, чалыы салгалдың мөзү-шынар, эрге-хойлу кижизидилгезиниң шынарын база дээштиин бедидерин онзалап демдеглээннер.

Отчёттуг үениң иштинде хоорайның социал-экономиктиг айтырыгларынга элээн чаартылгалар болгулаан. Анаа хоорайның херээженнериниң кирип келген үлүү биче эвес. Амгы үеде хоорайның улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап турар улустуң 48 хуусу херээженнер. Үшкү кварталдың социалистиг чарыжының түңнелинде тнилекчи болган коллективтер хөй. Чижээ, үлетпүр бүдүрүлгелериниде эът комбинады, амыдырал хандырылгазындан «Туваобувь» каттыжышкын болгаш өске-даа организациялар бирги черлерни эвлеп, партия хооркомуның, хооркүүскомуның шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнатканын илеткелчи чугаалаан.

Боттарының онаашкан ажылынга бердингеш, идепкейлии-биле ат-алдары алгаан, чонга хүндүткелдиг, мурнакчы херээженнерни кайыдаа бүдүрүлгелерден хөйү-биле адап боор. Эът комбинадындан «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи Болат Лакаевна Ондар, хлеб заводундан Мария Алексеевна Зимонина, 1984 чылдың үлүүде ажылдап турар, «Березка» филиалында эр хеп дараныкчызы Надежда Петровна Банина болгаш өске-даа он-он мурнакчылар бар.

Хоорайның бүдүрүлгелериниде, албан организацияларында 350 активчиниң каттыштырып турар 65 херээженнер чөвүлели бар. Олар хамаарышкан черлериниде партия болгаш совет органнарының удуртулгазы-биле ажылдап турар. Херээженнер чөвүлелдери хоорай чаагайжыдылгазынга, ногаанчыдылгазынга доктаамал киржилгелиг. Чижээ, республика эмнелгезиниң № 48 тудуг эргелелиниң, «Тудуг кезектери» комбинаттың, пинтиниң чемненилге черлериниң трезвинң, үлетпүр барааннар садыының коллективтериниң херээженнер чөвүлелдериниң чорукта ажылдары хөй. Ол чөвүлелдер план ёзугаар доктаамал ажылдап, ооң түңнелии үргүлүү түңнеп, чугаалажып турар. Республика эмнелгезиниң көрээли. Ооң херээженнер чөвүлели 17 активчиден тургустунган. М. С. Симакова оларны каш чыл улаштыр удуртуп келген. Эмнелге коллективинде херээженнер 700 хире кижи. Оларның 50 хуузу коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары аттың эдилекчилери. Херээженнериниң хөй кезии өредилгениң янзы-бүрү хевирлеринде хаара туттунган. Херээженнер чөвүлели аарыг кижилерге медицина хандырылгазын экижилериниң хемчеглериниче сагыш салып. Эмнээриниң болгаш профилактиканың чаа методтарын пептередириниң аргаларын тып, ажылдап турар. Бо чылдың эрезинден бээр хоочуннар биле аныяк специалистерниң ужуражылгазын 12 катап чоруткан.

Илеткелчи чамдык херээженнер чөвүлелдериниң четпес ажылдан келгелии шугумчүлээн. Чижээ, хлеб, пиво, алгы туунбу заводтарының болгаш өске-даа коллективтериниң херээженнер чөвүлелдерин кошкак ажылдан келген. Бо бүдүрүлгелерде чывар, хеп үштүр черлери хирлиг, дыштанып өрээлдерде көскү агитация чок. Кижи бүрүзүниң ажылдаар коллективи ооң ийиги бажыңы кылдыр санаттылар ужуралуг. Ынчангаш ажылчыннарга таарымчалыг байдалды тургузары хөй-ниити организацияларының, ылаңгыя херээженнер чөвүлелиниң ажылыдан улуу-биле хамаажыр. Ажылдап турар черниң девискээрии чаагайжырлар, ногаанчыдарынче бо чөвүлелдер херээженнерни эвилелдевейн турар.

Херээженнер чөвүлели коллектив иежигүннериниң четпес талаларын эдерипче, ылаңгыя күш-ажылдың сагыга-чурумун быжыглаарынче сагыш салыр, ажы-төлүүнүн кижизидилгезинче киичээнгей угландырар дээрзин санал бергеннер тодаргай чугаалаан. Күш-ажылдың сагыга-чурумун быжыглаар айтырыглар-биле холбаштыр чоруттунган ажылдар бар-даа болза, ону чаңгыс-даа кижи саналынга чугаалавааның Кадык камгалал министерствотуң кол кежер эмчизи Л. М. Козлова чугаалаан.

Илеткел талазы-биле тос кижи санал бергеи. Олар кылып чоруткан ажылын анализтевишаан, моон соңгаарны кылыр сорулгаларга доктаган.

Хоорайның херээженнер чөвүлелиниң чаа составын конференция сонгаан. Ооң даргазынга СЭКП Кызыл хооркомуның оргилдизиниң инструктору С. М. Лакпаны сонгаан.

С. ЧООДУ.

НОМЧУКЧУЛАРГА ТААРЫМЧАЛЫГ

Библиотекаже кирип орарга-ла ооң коридорунда улуг эртемденнер, педагогтар, чогаалыларның чугаалары, стендилер дөрээн эскертинер. Библиотеканың ажыл планы, социалистиг хүлээлгелерин база оон билип ап болтур. Ийи улуг, бир ортумак—үш өрээлдиг иштиарыг, янзы-бүрү чечектер өрээлдерни улам аян кирип турар.

Бай-Хаактың топчуткен район библиотеказының Хову-Аксыда № 4 филиалынче кире бээрге ыңдыг. Библиотеканың фондузунда чээрби ийи муң ном бар. План ёзугаар чылда 1200 номчукчу турар ужурлуг, ол план күүседттинга турар. Ында номчукчуларга таарымчалыг байдал тургустунган. Номну шилип алырынга номчукчулар хөй үени чарыгдавазын дээш, номнар чыскаап каан стеллажтар аайы-биле орус, совет, дашткы литература, поэзия, спорт, музыка дээш чижектиг адыр аайы-биле ажыглай көскү кылдыр бижээн. «Херек номну канчаар тыварыл?» деп тускай таныгыр. будунуң ажыы улуг. Черле ынчаш уткашынар талазы-биле бедик дериттинген булуңнар, стендилер ында хөй. «Күш-ажыл—амыдыралдың дөзү», «Төрээн чүртүм —ССРЭ», «Тыва», «Чепсегленишкинни дүжүрери— үениң негелдезін» дээн ышкаш база өске-даа стендилерни сонуургап көрүп тургаш, кижи чеже-даа үе эрткенин эскербес. «Аъш-чем программазы — бүгү ниитиниң хереэ» деп булуңнуң дериттингени онзагай. Хову-аксыжыларның ук программаның күүселдезинге кирип келген үлүү, кылып чоруткан ажылдары ында тодаргай. А школа доозукчуларынга «Кайнаар өренирил», «Ким болурул», «Кижи болгаш профессия», деп стендилерни белеткээн. Тыва, орус дылдарда үнген номнарны делгээн.

Номчулга залы. Номчукчуларга эптиг стол, сандайлар ында четчир, республиканың болгаш чүрттүң топ солун, сеткүүлдериниң чыынды-лары номчукчуларның эргезинде. Оон аңгыда библиотекада Хову-Аксы, ооң чүрттакчылары. «Тыва кобальт» комбинат, ооң ажылчыннарының дугайында солуннарга үнген материалдарның тускай картотеказы база бар. Бо бүгү—библиотекада ажылдап турар кижилерниң ажылынга бердингенин, бедик харыы-салгалының коргүзүп турар.

Улуг библиотекарь Роза Ивановна Чемых номчукчуну хүлээп ап тур:

—Номнарынарны дужаар үеңерни эрттирипкен-дир силер.

—Чай чок турдум, буруулуг болган-дыр мен.

—Ховар номнарны үр тудуп болбас дээрзин билир-ле болгай силер. Ам бир номчаар дужаавас силер бе?

—Ол номну бот ажыл кылырынга хереглеп тур мен. Доозуп алгаш дораан дужаар мен.

—Ындыг-дыр. ол номну дужаар үезин узадып бээйн.

Роза Ивановна библиотекага ажылдаандан бээр үр апарган. Амгы үеде ол аныяк библиотекарь Галина Богачёва-биле ажылдап турар. «Көдээниң чурттакчы чонуңуң культура хандырылгазын улам ыңай хөгжүдер хемчеглер дугайында» доктаалды күүседирип-биле элээн ажылдарыны чоруткан. Бо чылын эрги библиотека системазындан чаа системаже шилчээн. Каталогтар, картотекаларны чаартырынга хөй үени үндүрген. Библиотеканың ажылдакчылары оон аңгыда өрелиг номчукчуларниие ажылды күштелдиргеи.

Өрелиг номчукчулар ында хөй эвес-даа болза, олар библиотеканың ховар дээш номнарын дужаавайн турар. Ооң бир кол чылдагааны—комбинаттың ажылчыннары ажылындан халажып чоруурда библиотека-биле санашпайн турарында. Ынчангаш ол талазы-биле хемчег алырын комбинаттың директорунан иегээнээ. Оон аңгыда өрелиг номчукчуларның адрестерин тыпкаш, дыштанылгаларны чорудуп, телефон-биле харылзажып турарлар. Неделяның вторник, четверг хүннеринде комбинатче, дараныла фабриказынче үнүүшкүннерии организастап турар.

Суурнуң чурттакчыларының, аныяктарының, өренииилериниң культура амыдыралынга библиотеканың үлүг-хуузу биче эвес. Библиотека ажылдакчылары хурал болганда номнар делгелгелерин кылып, дыштанылга кежээлерии организастажып эрттирип келген. Чоокта чаа Сергей Есенииниң, Расул Гамзатовтуң чогаалдарынга тураскаатткан номчулга кежээлерин эрттирген. Оон аңгыда «Кижи күш-ажылы-биле алдарлыыр», «Сибирьге кацнаттынган» деп темалыг кежээлерниң эрткени солун. Школачыларга кижизидилге утка-шынарлыг лекция, беседаларны база номчуп турарлар. № 1 ортумак школага «Кижиниң чаражы чүдел?» деп класс шагын артгирениң уруглар сонуургаан. Ам бо хүннерде Петр Проскурииниң «Салым-чол» деп чогаалыпга номчулга конференциязын эрттирер.

Ажылчын суурнуң чурттакчыларының ортузунга библиотеканың салдарың күштелдирип, ажылчыннарның, специалистерниң болгаш өөреникчилериниң культура амыдыралынга библиотеканың үлүг-хуузу биче эвес. Библиотека ажылдакчылары хурал болганда номнар делгелгелерин кылып, дыштанылга кежээлерии организастажып эрттирип келген. Чоокта чаа Сергей Есенииниң, Расул Гамзатовтуң чогаалдарынга тураскаатткан номчулга кежээлерин эрттирген. Оон аңгыда «Кижи күш-ажылы-биле алдарлыыр», «Сибирьге кацнаттынган» деп темалыг кежээлерниң эрткени солун. Школачыларга кижизидилге утка-шынарлыг лекция, беседаларны база номчуп турарлар. № 1 ортумак школага «Кижиниң чаражы чүдел?» деп класс шагын артгирениң уруглар сонуургаан. Ам бо хүннерде Петр Проскурииниң «Салым-чол» деп чогаалыпга номчулга конференциязын эрттирер.

Ажылчын суурнуң чурттакчыларының, аныяктарының, өрении

ТЕКА
А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 298 (12388) | 1983 чылдың декабрь 29, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 коп.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң онгу чыыжының тоску сессиязы дүүн Москвада, Кремльдиң Улуг ордузунда ажылдап эгелээн.

1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында база 1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1982 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында айтырыгларны чурттуң эрге-чагыргазының дээди органының депутаттары чугаалажып турар.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ОНГУ ЧЫЫЖЫНЫҢ ТОСКУ СЕССИЯЗЫ

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ЧЕЧЕКТЕЛИИШКИНИ ДЭЭШ

Экономиктиг болгаш социал депшилгелиң оруу-биле идегелдиг чоруп орар Советтер чурту тургузулганың күүлүг шапкынында чурттап база ажылдап турар.

СЭКП ТК-ның мырыңай чаа болган Пленуму кичээнгейни эң-не чидиг айтырыгларже мөөңнээн, оларны шиитпирлээринден ниити хемчорукту бедидеринче, күрүне, күш-ажыл болгаш план сагылга-чурумун быжыглаарынче СЭКП-ниң угланыышкынын шиитпирлии.биле деткивишаан, совет кижилер ниитилел бүдүрүлгенниң ажыктыг чоруун көдүрериңге хууда салыышкының киирериңче чүткүл салып турар. Империалистиг бөлүктериң буруузу-биле шыңгыы чидиглени берген делегейниң амгы нарын байдалында планныг даалгаларны чайгылыш чок күүседирин. Төрээн чурттуң чаагай чоруунга ак сеткилдиг болгаш бедүрүкчүлүг ажылдаарын олар боттарының чүгле хүлээлгези эвес, харын патриотчу хүлээлгези кылдыр база санап турар.

Партияның экономиктиг стратегиязының эң чугула айтырыглары — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының тоску сессиязының кол кичээнгейинде. Сессия декабрьниң 28-те эртенгиниң 10 шакта Кремльдиң Улуг ордузунга Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң каттышкан хуралыбиле ажыттынган.

Эштер **Г. А. Алиев, В. И. Воротников, М. С. Горбачёв, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарёв, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков** оларны депутаттар болгаш аалчылар турул кээп, үргүлүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Хуралды Националдар Совединиң Даргазы **В. П. Рубен** ажыткан.

Депутаттар сессияның хүн чурумун болгаш ооң ажылдаар чурумун бир үнбиле бадылаан. Чугаалажып көөрү-биле дараазында айтырыгларны киирген:

1. 1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында;

2. 1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1982 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында.

3. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында.

Хүн чурумунуң бирги пунктузунуң талазы-биле илеткелди ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭниң Күрпланының даргазы депутат **Н. К. Байбаков** кылган.

Ооң соонда 1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1982 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында ССРЭ-ниң сан министри депутат **В. Ф. Гарбузов** илеткел кылган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палатабарының каттышкан башгайы хуралы ооң-биле хаглыган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының тоску сессиязы ажылын бүгүн улам-чылаар.

(СЭТА).

1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1983 чылда план күүселдезиниң дугайында

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат Н. К. БАЙБАКОВТУҢ илеткели

Совет кижилериң чаагай чоруун өстүрери дээди соруглазы болуп турар партияның экономиктиг стратегиязын тодаргайлаан СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниң үндезилээш, ажылдап кылдынган 1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын силерни чугаалажып көөр кылдыр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели киирип тур.

Съездиниң айтыышкынынарын партия болгаш чазактың шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Юрий Владимирович Андроповтуң чугааларынга улам ыңай тодаргайлаан деп, илеткелчи чугаалаан.

ССРЭ-ниң министерстволарының, ведомстволарының, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, партия, совет болгаш профэвилел органнарының саналдарын планга барымдаалап көрген.

Күш-ажылчы коллективтер дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хүлээп алган хоойлузунга үндезилээш, массаларның чогаадыкчы инициативазы болгаш идепкелии өскен, бүдүрүлгелерни, албан черлерин, организацияларны эргелеп башкарарынга, хамыктың мурнунда бүдүрүлге курлавырларын боттуг ажыглаарынга оларның ролю бедээн.

Бүдүрүлгени организастаарының болгаш бүдүрүлге ажыл-чорудулгазынга идиг бөөрииң бригада хевири үлегүрде, көдээ ажыл-агыйда, тудугда, транспортта уламна калбарган, бүдүрүлгени ынчаар организастаарының хевири эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң болгаш ниитилелдиң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедиделиниң негелделиңге эң-не бүрүн дүгжүп турар.

Империалистиг бөлүктериниң, хамыктың мурнунда Каттышкан Штаттарның болгаш оларның НАТО талазыбиле эвилелчилериниң чимеинишкинниериниң болдурганы делегей байдалының дүшкүүлүг байдалында бистиң экономикавыстың хөгжүлдези чоруп турар-дыр деп, Н. К. Байбаков чугаалаан. Амгы америк администрацияның агрессчи политиказы, бүо-чепсекти ооң кедергей эндере бүдүрүп турары, чер бомбуразының бүгү-ле кезектеринде тайбыңга ынак улустарга бодунуң кара туразында албадаашкының дөгээр дээш оралдажышкыны ол дугайын херечилеп турар. Бижыг тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту хандырарынче, кижи төрелгетенге бүгү-ниити халап-биле кыжаның келген термоядролуг дайынның кыжаныышкының узуткаарынче угланган бижыг угланыышкының Совет күрүне амгы америк администрацияның аггрессин ол политиказынга удурланыштыр боттандырып турар. Совет Эвилелиниң политиказын бистиң өртемчейниң тайбыңга ынак бүгү күштериниң талазындан массалыы-биле деткип турар.

1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын сагылга-чурумун быжыглаарынче күш-ажылчы коллективтериниң дараазында келген черлерге бүгү-ниити халап-биле кыжаның келген термоядролуг дайынның кыжаныышкының узуткаарынче угланган бижыг угланыышкының Совет күрүне амгы америк администрацияның аггрессин ол политиказынга удурланыштыр боттандырып турар. Совет Эвилелиниң политиказын бистиң өртемчейниң тайбыңга ынак бүгү күштериниң талазындан массалыы-биле деткип турар.

Социалистиг ажыл-агый чорудулгазын сайзырангайжыдарынче, организастыг чорукту бедидеринче, күрүне, күш-ажыл болгаш план сагылга-чурумун быжыглаарынче СЭКП-ниң угланыышкының шиитпирлии.биле деткивишаан, совет кижилер ниитилел бүдүрүлгениниң ажыктыг чоруун көдүрериңге хууда салыышкының киирериңче чүткүл салып турар. Империалистиг бөлүктериниң буруузу-биле шыңгыы чидиглени берген делегейниң амгы нарын байдалында планныг даалгаларны чайгылыш чок күүседирин. Төрээн чурттуң чаагай чоруунга ак сеткилдиг болгаш бедүрүкчүлүг ажылдаарын олар боттарының чүгле хүлээлгези эвес, харын патриотчу хүлээлгези кылдыр база санап турар.

Партияның экономиктиг стратегиязының

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ОНГУ ЧЫЫЖЫНЫҢ ТОСКУ СЕССИЯЗЫ

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ЧЕЧЕКТЕЛИИШКИНИ ДЭЭШ

Депутат Н. К. БАЙБАКОВТУҢ илеткели

(Төнчүзү. Эгеан 1-ги арында).

талазы-биле планда көрдүнген онаалдаларның күүселдезиниден улуг хамаарҗыр. Чамдык дөмейлешкек адырларның болгаш будурүлге чөрлериниң хөгжүлдезинде дүүшпейн турар чүүлдерни эдип алыр талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш боттандырып чорударын, күш-ажылды организастаарын болгаш будурүлгелерниң материал-техниктиг хандырылгазын доктаамал сайзырангайжыдыл, оларның эвлелгези ажылдаар чоруун бедидерин, төлевилээй ачүүдерин өйшаанда шингээдип адырын министерстволардан болгаш ведомстволардан, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринден ол иеген турар-дыр.

Планнаашкынның практиказын болгаш ажыл-агыйны эргелеп башкарарының, будурүлгелериниң болгаш ооң ажылдекчыларының экономиктиг идиг бериишкинин экижидеринче угланган хемчеглер планда көрдүнүл турар. Планнаашкынга болгаш ажылагый чорудулгазынга будурүлге каттыжмышкынарының (будурүлгелериниң) эргелерин калбартыр база ажылдың түмелдери дээш оларның харымсалгазын күштелдирер талазы-биле экономиктиг шелеңдени бүгү-эвилелдин ийи болгаш республиканың үш министерстволарынга келир чылдың эгезинде эрттирери бо хереккө чугула рольду ойнаар ужурлуг.

Үлетпүр будурүлгезин улам өстүрери, ооң адырлар айыл-биле структуразын сайзырангайжыдары, кылыгларның шынарын болгашд идегелдиг болуруп бедидерн 1984 чылдың планында көрдүнген, деп Н. К. Байбаков чугаалаан.

«А» бөлүктүң продукциязы 3,7 хуу өзер турда, «Б» бөлүк—4 хуу өзүлдезин ап, дүргеп темп-биле мүриап хөгжүүрү көрдүнген. Үлетпүрүүн болбаазырадып кылыр адырларын улам дүргеп хөгжүдүн көрдүнген. Оларның будурер продукциязының хемчээли 4,4 хуу улгадыр.

Одалга-энергетика комплекизинин, кара болгаш өнүүт металлургиниң, химия болгаш нефть-химия үлетпүрүүн, тудуг материалдары будурериниң, чонның хереглел бараанчарын будүрүп турар адырларның хөгжүлдезининг айтырыгларынга илеткелчи ооң ынай докпээган.

Рынокту бараан-биле дүргеп долдурарын чедип алырының эргежок чугулазын чугаалаан, материалдыг будурүлгениң адыр бүрүзү, будурүлге бүрүзү бараан курлавырларын долдурарынга болунуң үлүг-хуузун киирген турар ужурлуг деп, илеткелчи демдеглээн. Совет кижилерниң ымыдырал деннелин бедидер соруулга-биле боттандырып чорудуп турар эң кол соруулгаларының бирээзин шинтпирлээрингe ол идиг болур.

1990 чылга чедир уеде Аъш-чем программазын боттандырары-биле холбашкан айтырыглар партияның болгаш чазактың кичээнгейинин төвүнде доктаамал туруп турар, ол дээрге—ёзулуг-ла бүгү улустуң, бүгү күрүнениң хереэ-дир деп, Н. К. Байбаков ооң ынай чугаалаан.

Көдээ ажыл-агый будурүлгезин чедиишкинниг хөгжүдерн, будурген продукциязын камгалап алгаш, хереглекчиге чогуур үезинде чедирери Аъш-чем программазын боттанчырар талазы-биле бүгү-ле ажылдын эң төп соруулгаларының бирээзи. Ынчангаш бүгү агроүлетпүр комплекизинин дең-дескн ажылдаарын хандырары оның чугула боол турар. Экономиканың өске адырлары-биле көдээ ажылагыйның экономиктиг кады харылзажылгазын улам сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглерни партия Төп Комитедн болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ажылдап кылган.

Агроүлетпүр комплекизинин ажылдарын хөгжүдер талазы-биле 1984 чылдың планын СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шинтпирлериниге, Аъш-чем программазының планының онаалдаларына үндезилеп ажылдап кылган.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязы 140,4 млрд. рубль хемчээлге доктаатгынган, азы бо чылга дең.нээрге 8,4 млрд рубль хөй.

Тараапы, чиг-эт хөвеник, картофельди, ногаапы, бахча культураларын, таакпыны, шай бүрүзүн, торгу удазыныи, чүүрганы болгаш хөлбекке өстүрген балыктарны беш чыл планының деннелинге, азы ооң элээн бедик кылдыр белеткеп, садып алыры көрдүнген. Малды болгаш кушту 1983 чылда маңаа турарлыска көөрде улуг хемчээлге, ынчалза-даа 1984 чылда беш чыл планының онаалдаларындан элээн эвээшти садып алыр кылдыр доктаатган.

Аъш-чем программазынга, СЭКП ТК-ның Политбюрозуун айтышкынныларынга дүүшүүр көдээ ажыл-агыйны болгаш РСФСР-ниң кара эвес хорүүнүүт зоназында ооң-биле холбашкан адырларын хөгжүдериниң темпилерин дүргедедир, ону чер болгаш мал ажылының бедик хөгжүлдезиг девискээри болдурар талазы-биле хемчеглерни боттандырып чорудуп турар. Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы 1984 чылда быжыглар.

Агроүлетпүр комплекизинниң чугула кол кезээ—аъш-чем үлетпүрүүн адырларынга будурүлгени улгаттырарыны планда көрүп турар. Эът, сүт, ногаа аймаандан кылган консервалар, кондитер кылыглары, быштак болгаш өске-даа аъш-чем продуктуларын будурери көвүдээр.

Газ, нефть болгаш нефть продуктуларын дамчыдарынга херек хоолайлар транспортун сайзырадырының темпизин бедидер дугайын илеткелчи транспорттуң болгаш харылзаанның хөгжүлдезиниң дугайын чугаалап турда айткан.

Транспорттуң материал-техниктиг баазазын моон соңгаар-даа быжыглаары, ооң ажыглалын экижидери планда көрдүнген. Байкал-Амур демир-орук магистралының тудуун шапкынчыдар талазы-биле хемчеглерни алганының түүнелинде, 1984 чылдың төнчүзүнге чедир 3400 километр дурттуг бүгү орумтуң тудуун доозар.

Далай болгаш хем флодуның, агаар болгаш автомобиль транспортунуң, харылзаанын янзы-бүрү хевирлериниң сайзыралының утгалыпшыкмының дугайында Н. К. Байбаков дыннаткан.

Капитал тудуг талазы-биле онаалдалар 1984 чылдың планында көрдүнген. Ооң күүселдези он бирги беш чылдың сөөлгү чылында болгаш ооң соңгаар-даа совет экономиканың хөгжүүрүнге идиг болур.

Капитал салыышкыйнарны, материал-техниктиг болгаш күш-ажылчы күрлавырларны бирги ээлчеге Аъш-чем болгаш Энергетика программаларын боттандырарынче, үлетпүрүнүң болгаш транспорттуң кол адырларын дүргеп хөгжүдериниче, ол ышкаш будурүлгенин эвес адырларже, чүүн-даа мурнунда, чурттагга тудуунче угландырары чугула дээрэп планны ажылдап кылып турган өөренип көргеп деп, илеткелчи чугаалаан.

Бо бүгүнү өөренип көргеш, планда төлевилээни болза, акшаландырыышкынның бүгү хевирлери-биле улус ажыл-агыйын хөгжүдеринче киирген капитал салыышкынның түүү 149,6 миллиард рубль, азы 1983 чылда манап турар саннарывыстан 3,9 хуу хөй. Күрүненин капитал салыышкынынары 129,4 миллиард рубль, азы 1983 чылга дең.нээрге, 5,2 хуу хөй болуп турар.

Күрүненин капитал салыышкынынары-биле 129,4 миллиард рубль кол фондуларны ажыглалга киирер. Ынчан кол фондуларны ажыглалга киирери 5,8 хуу өзер, азы ол дээрге күрүменин капитал салыышкынынарының өзүлдезиниң темпизинден өрү болуп турар. Доозулбаан тудугларның хемчээли 3,5 миллиард рубльже кыаырлыр.

Эртем-техниктиг дешилгениң чедиишкиннерин улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга ажыглаанының темпизинден совет экономиканың сайзыралы дыка хөй социал айтырыгларны шинтпирлээри хамаарҗыр, ажыктыг чоруктуң дээштин улгадыр.

Планда айыттынган эртемниң болгаш техниканың сайзыралының соруулгалары чаңгыс аай эртем-техника политиказын дес-дараалай боттандырарынче, экономиктиг өзүлдениң интенсивтиг факторларын күштелдирериче угланган болгаш кол угланышкыннар талазы-биле эртем шинчилелдерни кабартырынга, эртемниң болгаш будурүлгениң кады ажылдажылгазын ханылдырынга дузалаар.

Совет Эвилелиниң ЭДЧ чурттары-биле кады эртем-техника айтырыгларының талазы-биле ажылдап кылып турар хөй талалыг соруулгаларын планда киирген.

Ниитилел будурүлгезиниң шапкын хөгжүлдези, ооң дээштинин бедидери социалистиг будурүлгениң эң бедик соруулгазы —чонның чаагай чоруун бедидеринге, чурттакчы чонның материалдыг болгаш угаан-бодал негелделерин хандырарынга бараан болур деп, илеткелчи ооң ынай чугаалаан. 1986-1990 чылдарда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң беш чыл планының иштинде чонның хереглел бараанчарын будурерин болгаш чонга ачы-дуза чедиреринин үр уеде чорудар комплекстиг программазын тургузары чугула деп, СЭКП ТК-ның Политбюрозу шинтпирлээнин совет улус чонның амыдырал байдалын экижидеринче угланган партияның чаа сагыш салыышкыны кылдыр хүлээп алган.

1984 чылдың планында, чонның амыдырал байдалын экижидеринче угланган хөй хемчеглер кирип турар. Чонның кижи санынга онаалтыр боттуг орулгалар 1983 чылда 2 хуу болурунга болгаш 1984 чылда планнбиле көрдүнген 3,1 хуугa удур 3,5 хуу көвүдээр. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак шалыны 185,5 рубль чедир азы 2,2 хуу өзер, а колхозчуларның айда ортумак шалыны 142,2 рубль, азы 3 хуу өзер.

Хереглелдиң ниитилел фондулары 139,5 миллиард рубль четкен болгаш 1983 чыл-биле дең.нээрге, 3,7 хуу өзер.

Чонның орулгаларын болгаш чарыгдалдарын, төлээр арганың негелдезин бараан саарылгазының болгаш ертектиг ачы-дуза чедиришкиннериниң хемчээлдери-биле балансылаары 1984 чылдың планын ажылдап кылырының чугула айтырыглары-ның бирээзи болган.

Чонның хереглел бараанчарын будүрерини көвүдедиринге көрдүнген өзүлдези бараан саарылгазын 322,5 миллиард рубль түңге хандырып турар, ол болза 1983 чылдың деңнелинден 16,5 миллиард рубль, азы 5,4 хуу хөй боол турар. Чонга ачы-дуза чедиреринң боттандырарының хемчээлин 1984 чылда барык 10 миллиард рубль чедир, азы 8,5 хуу өстүрери көрдүнген.

Күрүненин иштики чээшкиннериниң облигацияларының өртектерин дедир эгидип бээри уламчылаар.

Чурттагга тудуунун, ол ышкаш будурүлгенин эвес өске-даа хөй объектилериниң улуг тудуун 1984 чылда, моон мүриунда чылдарда ышкаш, база боттандырар апаар.

Чурттагга бажыңнарының кооперативтиг болгаш хууда тудуу дыка калбарар.

Беш чылдың дөрт чылының дургузунда 432 миллион дөрбелчин метр чурттагга бажыңнарын ажыглалга киирер, ол болза беш чыл планында бо үеде көрдүнген хемчээлден 9,3 миллион дөрбелчин метр хөй болур. Ооң түңнелинде 40 миллион хирс кижи боттарының чурттагга байдалдарын экижидер.

Чырыдыышкын болгаш кадык камгалал албан чөрлериниң четкизин удам ыцай хөгжүдери, чонның социал-культура хандырылгазын экижидери баш бурунгаар көрдүнген.

1984—1985 чылдарда ниити билигиниң хүндүскү школаларынга 40,4 миллион кижи өөренир, ол болза бо чылга деңнээрге, 500 муң кижи хөй боол турар. 808 муң олуттуг ниити билиг школаларын тудары планда көрдүнген, ол дээрге беш чыл планының бо чылда онаалдаларындан ажып турар.

1984 чылда дээди болгаш ортумак өөредилге чөрлөри 2 миллион ажыг специалистиниң доостуруп үндүрер. Оларның ниити саны 33 миллион кижи чедер болгаш улус ажыл-агыйында хаара түттүнген бүгү кижилериниң дөрттүн бириндеи хөй болур.

Көдээ чөрлерге, Сибирыге, Ыраккы Чөөн чүүкө болгаш шингээдип ап турар өске-даа районнарга культура албан чөрлериниң болгаш массалыг информацияның чепсектериниң четкизин шапкын темпилер-биле хемчүүр.

Чурттакчы чонга эмнелге-профилактика дузазын, хоорайларның болгаш көдээниң чурттакчыларының санаторий-курорт эмнелгезин болгаш дыштанылгазын организастаарын улам ыцай экижидери көрдүнген.

Долгандыр турар бойдусту камгалаары болгаш бойдус курлавырларын чөп ажыглаарын чижектиг шак ыңдыг чугула экономиктиг болгаш социал айтырыгга бистиң чуртувуста улуг кичээнгейни салып турар. Ол талазы-биле ажылды улам туруштуг болгаш шудургу чорударының эргежок чугулазын ССКП ТК-ның Пленумунга эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында онзалап айткан.

Агаар болгаш суг бассейннери, черни, арга-арыгларны камгалаар, черлик аңнарны болгаш куштарны, балык курлавырларын хөй-биле капап тургузар, минералдыг чиг-этти чөп ажыглаар талазы-биле ажылдарның улуг комплекизин 1984 чылдың планында айткан.

Эвилелдешкен республикаларның будурүчү күштерин сайгара тургузарының болгаш оларның ажыл-агыйын хөгжүдериниң дутайын чугаалаашд, илеткелчиниң онзалап демдеглээнин болза, бүгү республикаларның экономиказын болгаш культуразын улам ыцай көдурери, оларның ажыл-агыйын комплекстиг хөгжүдери болгаш ооң-биле кады күш-ажылдың ниитизвилел хуваалдазынга специализацияны хамыладыры 1984 чылдың планында көрдүнген. Үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый будурүлгезин улам ыцай өстүрерин бүгү эвилелдешкен республикалар талазы-биле баш бурунгаар көрген.

Даштыкы экономиктиг харылзааларны улам ыцай хөгжүдерин планда айткан. 1984 чылда бараанчарны дашкаар үндүр садылгаларының болгаш дашкаартан книр садып алырының планы беш чыл планының онаалдаларында, а ол ышкаш социалистиг, хөгжүп орар база капиталистиг чурттар-биле узун хуусаалыг садыг-экономиктиг дугуржулгаларга үндезилеттинген. Даштыкы садыг харылзааларын чылда 3 хуу көвүдедирн көрдүнген.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның политиктиг болгаш ажыл-агыйжы харылзааларын сайзыраңгайжыдарын ССКП Төп Комитеди болгаш Совет чазак бирги чергениң чугула ужур-дузалыг хереэ деп санап турар. Социалистиг интеграцияны улам ыцай хаңыладыры көрдүнген. Социалистиг чурттар-биле садыглажышкынының хемчээли барык 10 хуу өзер, а бистиң даштыкы садывыска оларның үлүг 1980 чылда 52,7 хуу турганыидан 61 хуу чедер. Хөгжүп орар чурттар-биле ССРЭ-ниң даштыкы экономиктиг харылзаалары улам ыцай хөгжүүр. Бот-боттарынга ажыктыг үндезинге Совет Эвилели-биле кады ажылдаарынга сонуургадыг капиталистиг сайзыраңгай чурттар-биле ажыктыг садыг-экономиктиг харылзааларны быжыглаарынче партия болгаш чазактың чайгылыш чок угланышкыны 1984 чылдың планында, моон мүриунда ышкаш, база-ла чогуур илереэшкинни алган.

Түңнелинде Н. К. Байбаковтуң чугаалааны болза:

1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезининң Күрүне планын ССРЭ-ниң Дээди Советиниң хүлээп алыры болгаш ооң чедишкинниг күүселдезиниң дутайын чугаалаашд, илеткелчиниң онзалап демдеглээнин болза, бүгү республикаларның экономиказын болгаш культуразын улам ыцай көдурери, оларның ажыл-агыйын комплекстиг хөгжүдери болгаш ооң-биле кады күш-ажылдың ниитизвилел хуваалдазынга специализацияны хамыладыры 1984 чылдың планында көрдүнген. Үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый будурүлгезин улам ыцай өстүрерин бүгү эвилелдешкен республикалар талазы-биле баш бурунгаар көрген.

Даштыкы экономиктиг харылзааларны улам ыцай хөгжүдерин планда айткан. 1984 чылда бараанчарны дашкаар үндүр садылгаларының болгаш дашкаартан книр садып алырының планы беш чыл планының онаалдаларында, а ол ышкаш социалистиг, хөгжүп орар база капиталистиг чурттар-биле узун хуусаалыг садыг-экономиктиг дугуржулгаларга үндезилеттинген. Даштыкы садыг харылзааларын чылда 3 хуу көвүдедирн көрдүнген.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның политиктиг болгаш ажыл-агыйжы харылзааларын сайзыраңгайжыдарын ССКП Төп Комитеди болгаш Совет чазак бирги чергениң чугула ужур-дузалыг хереэ деп санап турар. Социалистиг интеграцияны

ХУУСАА БЕТИНДЕ

ССРЭ-ниң ТСЭ-зиниң дыңнадыглары

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң сооидагы болган Пленумнарының шиитпирлерии база чүрттүң Аъш-чем программазының даалгаларын чедишкиниг күүседир дээш **Тырамен ССР-ниң** көдээ ишчилери дүжүт ажаалдазын организастыг дооскаш, күрүнеге хевээни, тарааны, ногааны, бахча культураларын садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерии чедишкиниг күүсеткен.

Республиканың белеткел пунктуларынче болгаш болбаазырадылга бүдүрүлгелериниче колхоптардан база совхоптардан бир миллион 231 муң тонна хевээ киргеи, 78 муң тонна тараа, 226 муң тонна ногаа, 178 муң тонна бахча культуралары дужаттынган.

Хоорайларга болгаш үлетпүр төптериниге ногаалар база бахча культураларын дужаар план күүсеттинген.

Келир чылдың дүжүдүиге хереглээр тараа культураларының үрезинии республиканың ажыл-агыйлары четчир санныг кылдыр уруп алган.

* * *

Мал продуктуларын садарының талазы-биле күрүне планын **Москва областың** көдээ ажыл-агыйының ишчилери хуусаадан эрте күүсеткеннер.

Областың белеткел пунктуларынче болгаш болбаазырадылга бүдүрүлгелериниче ажыл-агыйлардан 273 муң тонна мал болгаш куш эъди, 1.566 муң тонна сүт, 3.178 миллион чүүрга киргеи.

Мал продуктуларын күрүнеге садар ажыл ында уламчылап турар.

* * *

Мал продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин, планныг даалгаларын **Киев областын** ишчилери база чедишкиниг күүсеткеи.

Областың ажыл-агыйлары күрүне шыгжамырынче 227 муң тонна мал болгаш куш эъдии, 1.005 муң тонна сүттү, 825 миллион чүүргаиы болгаш 173 тонна дүктү дужаган.

Мал продуктуларын күрүнеге садар ажыл база ында уламчылап турар.

* * *

Саналга техниказының дериг-херекселдерин бүдүрер талазы-биле чыл планы база чедишкиниг күүсеттинген. 1982 чылдың-биле деиээрге ол продукциязын бүдүрүшкүнү 12 хуу өскен.

* * *

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерии амыдыралга боттандырар, чүрттүң Аъшчем программазының даалгаларын күүседир дээш **Мордва, Удмурт АССР-лериниң, Вологда** болгаш **Орёл** областарның көдээ ажыл-агыйының ишчилери чедишкиниг ажылдап, мал продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле даалгаларын хуусаадан эрте күүсеткеннер.

Белеткел пунктуларынче болгаш болбаазырадылга бүдүрүлгелерже Мордва АССР-ниң ажыл-агыйларындан 75 муң тонна мал болгаш куш эъди, 326 муң тонна сүт, 162 миллион чүүрга, 520 тонна дүк киргеп.

Күрүнеге мал продуктуларын дужаар ажылды бо черлер ам-даа уламчылавышаан.

(СЭТА).

ЯКУТИЯНЫҢ СПОРТУ — 60 ХАРЛААН

Якутияның хөй-иниизи ол соңгу чер чүртүнга спортчу шимчээшкиниң 60 чыл болганын демдеглээн.

1923 чылдың декабрь айында Якутияның төп күүсекчи Комитединиң чанында Күш-культура болгаш спорт хереглеринии талазы-биле чөвүлелди тургускан. «Күш-ажылга болгаш ССРЭ-ни камгалаарынга белен» деп комплекс чүртка нептереп эгелээнде Якутияга спортчу шимчээшкин оиза калбарган.

ГТО-нуң «Ворошиловчу адыгжының» баштайгы демдектерин алгаиар снайперлер, тускай хаак батальонпарының дайынчылары боон алгаш, Ада-чүрттүң Улуг дайынының фронтуларынга алдаржып сурагжааннар.

Якутияга, талантылыг спортчуларны, РСФСР-ниң, ССРЭ-ниң, Европаның, делегейииң болгаш Олимпий оюнларының-даа тинлекчилерии болгаш шаңналдыгларын кижизиткен.

Амгы үеде Якутияда спорттуң бүгү хевирлериижде 280 муң ажыг кижи, азы бүгү назы-харның болгаш профессияларның үшкү чүрттакчы бүрүзү киржип турар.

Д. БУБЯКИН,
СЭТА-ның корр.

Якутск.

Республиканың 6 бүдүрүлгелериниң продукциязы аттестацийны бүрүн эрткеи. Кызыл хоорайга 15 шынар хүмүн организастаан, шынарны экижидер талазы-биле хөй ажылдарны туүйбу, автосептелге, сүт заводтарында болгаш даранылга фабриказында чорутkан. Бо бүдүрүлгелерде шынар экижидериниң тускай планын чогаадып кылган. Ооң түнелиижде Кызылдың туүйбу заводунда 1981 чылга деиээргe, завод иштиниң брагы бо чылын ийи катап кызырылган. Даараныига фабриказында, сүт заводунда база «Тувашвейбыт» каттыжышкында шынар башкарарының комплекстиг системазын тургускан. Хоорайның он ажыг бүдүрүлгелериижде бирги төлевилелдер кылдынган.

Сөөлгү үш чылда республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери продукциязының шынарын экижидер талазы-биле 300 хемчегларии ажылдап кылган, чаа хевирниң 170 кылыгларын шингээдип алган. Шүпту ажылдар эки чоруп турар дизе чазыг болур. Чамдык министерстволар, ведомстволар, бүдүрүлге каттыжышкынары шынарже кичээнгей салбайн турар. Ооң түнелиижде Тыва АССР-де күрүнеиің Шынар демдээн тывыскан продукциязының хемчээлиниң үүле 0,5 хуузу болур. Россия Федерациязында бо көрүзүг 15,5 хуу чедип турар.

Күрүнеиин Шынар демдээн тывыскан продукцииыи Тывада үүле Кызылдың даараныига фабриказы бүдүрүп турар. Ынчалза-даа бо чылы, мурнуку чылдарга деиээрге, шынар кудулап турар. Мебель фабриказы биле улус чогаадылгазының уран-шевер ус-тывыжының шеиелде бүдүрүлгезиижде, Шуурмактың болгаш Туранның ыяш белеткээр пунктуларында, Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдары заводунда, «Шагонартыяжстрой» трестиң үлетпүр бүдүрүлгелериниң комбинадында продукция долузуг-биле аттестация эртпээн. Аттестация эртпээн продукцииның сайгарылгазындан алган оруглары күрүне бюджединче киирери көрдүнген.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг депшилгелии ажыглаарын шапкынчыдар хемчегларии дугайында» 1983 чылдың август 18-те хүлээп алган доктаалында продукцииның аттестациязын дээди болгаш бирги деп ийи категорияга чорударын айыткан. Аттестация эртпээп продукцияны бүдүрүлгедеи үштүр. Ынчангаш чаа аттестация чорударының дүрүмүн ССРЭ-ниң Күрстандарттары ажылдап кылып турар. Келир чылдаи продукцияны бүдүрер дээш ам-даа чадашкан. «Тыва даг-дүгү» комбинатта беш булуңчукту чаалап алыр бүтү аргалар бар.

Аттестация эртпээн продукцияны бүдүрүп турарларның саны ам-даа хөй. Чижээ, «Тудут кезектери» комбинат ону 71, «Тыва суг тудуг» трезиниң демир-бетон кылыглар заводу 90, «Тыва көдээ тудуг» трезиниң демир-бетон кылыглар заводу 10 хууну бүдүрүп турар. Улус чогаадылгазының уран-шевер ус-тывыжының шеиелде бүдүрүлгезиижде, Шуурмактың болгаш Туранның ыяш белеткээр пунктуларында, Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдары заводунда, «Шагонартыяжстрой» трестиң үлетпүр бүдүрүлгелериниң комбинадында продукция долузуг-биле аттестация эртпээн. Аттестация эртпээн продукцияның сайгарылгазындан алган оруглары күрүне бюджединче киирери көрдүнген.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг депшилгелии ажыглаарын шапкынчыдар хемчегларии дугайында» 1983 чылдың август 18-те хүлээп алган доктаалында продукцияның аттестациязын дээди болгаш бирги деп ийи категорияга чорударын айыткан. Аттестация эртпээп продукцияны бүдүрүлгедеи үштүр. Ынчангаш чаа аттестация чорударының дүрүмүн ССРЭ-ниң Күрстандарттары ажылдап кылып турар. Келир чылдаи продукцияны бүдүрер дээш ам-даа чадашкан. «Тыва даг-дүгү» комбинатта беш булуңчукту чаалап алыр бүтү аргалар бар.

Аттестация эртпээн продукцияны бүдүрүп турарларның саны ам-даа хөй. Чижээ, «Тудут кезектери» комбинат ону 71, «Тыва суг тудуг» трезиниң демир-бетон кылыглар заводу 90, «Тыва көдээ тудуг» трезиниң демир-бетон кылыглар заводу 10 хууну бүдүрүп турар. Улус чогаадылгазының уран-шевер ус-тывыжының шеиелде бүдүрүлгезиижде, Шуурмактың болгаш Туранның ыяш белеткээр пунктуларында, Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдары заводунда, «Шагонартыяжстрой» трестиң үлетпүр бүдүрүлгелериниң комбинадында продукция долузуг-биле аттестация эртпээн. Аттестация эртпээн продукцияның сайгарылгазындан алган оруглары күрүне бюджединче киирери көрдүнген.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг депшилгелии ажыглаарын шапкынчыдар хемчегларии дугайында» 1983 чылдың август 18-те хүлээп алган доктаалында продукцияның аттестациязын дээди болгаш бирги деп ийи категорияга чорударын айыткан. Аттестация эртпээп продукцияны бүдүрүлгедеи үштүр. Ынчангаш чаа аттестация чорударының дүрүмүн ССРЭ-ниң Күрстандарттары ажылдап кылып турар продукцияны бүдүрер дээш ам-даа чадашкан. «Тыва даг-дүгү» комбинатта беш булуңчукту чаалап алыр бүтү аргалар бар.

Шынар экижидериниң талазы-биле хемчегларии Кызылдың алгы заводу албайн турар. Бо үш чылда кидис болгаш бажыңга кедер идиктериниң барык шүптүзүи бракгаан. Суй-белектериниң эстетиктиг каасталгазы шынар чок болганындан, оларны садыгларже үнүрерии чоп-шээревээн. Чадаанаиың саржаг заводунда сүттүң 67,3 хуузу шынар чок болган. Мында сметана хирлиг болуп турар.

Социал-хандырылга министерствозуиуң организацияларының бүдүрүп турар даараныига кылыгларының шынары куду. Чижээ, караа четпестер ниитилелиниің өөредилге-бүдүрүлге комбинадының даараань 330 чоорган хаптарының 15,2 хуузу бракгаттынган. Дүлейлер ниитилелиниің күжү-биле даараан 576 эжеш хол хаптарының 18,2 хуузу багай даараттынган.

А «Тувашвейбыт» каттыжышкыныиың бүдүрүлгелериниң продукциязының орттумаа-биле 43,9 хуузу бэгай кылдынган. Шагаан-Арыгда салбырда ол сан 68 хуу четкен.

«Тувателерадиобыттехника» каттыжышкынында шынар база-ла шоолуг эвес. Септеттинген магнитофоннар ээлерииге үр үеде бараан болбайн турар.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрези ылангыя кышкы үеде шынар чок хөмүр-даштыг бүдүрүлгелерже чорудуп турган. Ооң үржүүнда, туүйбу, хлеб бүдүрүп турар бүдүрүлгелер үзүктелишкиниг болуп, куду шынарлыг продукцияны кылып турар.

Тываның күрхайгаарал лабораториязы шынар чок продукция бүдүрген бүдүрүлгелерге хамаарыштыр тускай хемчегларии ап келген. 1983 чылда пландаи 192,9 муң рубльдиң продукциязын үжүлган, бюджедче 10,4 муң рубльдиң оруглазыи киирген, 16,8 муң рубльге штрафтаан, 27 херектерии улусчу контроль комитединче дамчыткан болгаш 19 кылыгларны бүдүрерии хораан.

Шынар чок продукцияны чүге бүдүрүп турарыл? Бир талазында, бүдүрүлгениң технологиязын сагывайн турарында. Ийиде, бүдүрүлгелерде чогуур хемчээр техника болгаш тускай приборлар амдаа чок. Күрүне стандарттарын үе келбээиде ажыглаары база күзенчиг эвес. Ол шкаш шынар башкарарының комплекстиг системазын тургуспааны четпес. Алгы болгаш хлеб заводтары, эът комбинады, «Каа-Хем» хөмүрдаш разрези бо талазы-биле ажылларыны 1982 чылда-ла доозар ужурлуг турган.

Шынар — кол көрүзүг. Ол дээш демисежирп — кижи бүрүзүниң херээ. Чүге дээрге шынар экономиканың хөжүүрүнге идиг болур эң чугула категория болур.

Г. ТОЛКАЧЕВ,
Тываның күрхайгаарал лабораториязында кидис начальныгы.

САКМАНЧЫ

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Эйлиг-Хем салбырының хойжузу Садар Чудаан-оол он бирги беш чылдың өзек чылын чедишкиниг доозуп турар. Ол бо чылын чүс башка онааштыр 100 хураганы доруктурган. Бир хойдан дүк кыргып алыр план база ажыр күүсеттинген.

Чудаан-оол кыштаглаашкынны организастыг эгелээн. Кыштаан ыяк септеп алган. Боду 16 тонна сигенин, бир тонна будук-бүрүмү белеткеп, 15 тонна өдектн болуп алган.

Мурнакчы малчын Совет Тываның 40 чыл оюига күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр соруглга-биле кыштаглаашкынны организастыг эрттирерии, мал бажың хоратпазын, чаш төлдү бүрүн ажаан алырын хүлээнген ажылдан турар. Ол келир чылын төрүүр чүс хойга онааштыр чүстеи ээзээш эвес хураганны доруктурарын болгаш хойдан-на 2,5 килограмм дүктү кыргызырын социалистиг хүлээлгеге алган.

Чудаан-ооллуң хою бо хүниерде түлүк төрүп турар. Ооң кол сакманчызы — үрүү Рада. Ол ада-иезиниге чыгдыг-на дузалажыр, ам база чымыштыг болгаш харыы-салгалыг ижии кылып киришкен. Рада Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң сөөлгү курузунда бот-өөредилгe-биле өөренип турар.

ЧУРУКТА: сакманчы Р. Чудаан-оол.
М. КАРМАНЫҢ фотозу.

ЧЕРЕЛЕЙ

Төп электри станциязының А. Н. Латушкинге удуртkан № 3 ээлчээ эки көргүзүглерии чедип алган. Башкарылга төвүүн ажылындан хөй-ле ажылдар ужукталыр. Ынчангаш кичээнгейлиг чорук, бедик харыысалга ажылчыннардан кол негелде болур.

ЧУРУКТА: Кызыл төп электростанциязының кол башкарылга төвүнде ээлчег начальныги А. Н. Латушкин биле электрик Т. Я. Белкова олар ажыл үезинде.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

АРЫСКАН САЛБЫРЫНДА

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырының Даштыг-Сүүр, Кара-Кужур, Кожай девискээрлериниң тараа шөлдеринде саваң пресстээр звенону тургускан. Ол звенода хоочун механизатор Михаил Самбуу, ажылчыннар Кызыл-оол Кыргыс, Кара-оол Шивит-оол олар 224 тонна саваңны кыска хуусаада пресстеп, шалыпкын ажылдап турар. Арыг-Баарында семиртилге пунктузунче, Арыскында бир кодан төрүүр инектер турлааиче тракторист Михаил Хаваа пресстээн саваңны сөөртүп чедиргилээн. Саваң сөөртүлгезин уламчылап турар.

* * *

Ол-ла салбырның баштаар чери ниитиниң малын хүрменди ажырар хемчегларни алырын улаичылавышаан. Бода болгаш шээр малдарның коданнарынче мал чемнерии сөөртүрүнге ийи звенону быжыглап, ол ажылдарны удуртуруи № 2 хөвүтрактор бригадазының бригадириниң дузалакчызы Валерий Доңгур-оолга хүлээндирген. Механизаторларның, ажылчыннарның бир демниг ажылының түнелиижде, бода болгаш шээр мал коданнарында 235 тонна сиген чедиртинген. Трактористер Шогжал-оол, Михаил Көшкендейлер, Владимир Хөлдай, чүдүрүкчүлер Юрий Хуна, Александр Көшкендей олар эки ажылдап турар. Коданнарда сөөртүп чедиргеи мал чемнерии хумагалыг чарыгдаарын тускай эртемниглер контрольга алган.

Т. ОЧУР-ООЛ.
Улуг-Хем район.

УЕНИ МУРНАВЫШААН

Республиканың Чөнүүң амыдырал хандырылга министерствозуиуң бүдүрүлгелериниң аразында өзек чылдың планныг онаалдаларын күүседир болгаш ажыр күүседир дээш чарыш калбарган. Коллектив бүрүзү бодунга алган социалистиг хүлээлгелерии хуусаа бетинде күүседир дээш бо хүниерде шудургу ажылдап турар.

«Телерадиобыттехника» каттыжышкынының бригадаларының ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң депутады Виктор Владимирович Скипориуң радиоаппаратура септээр бригадазының кежигүннери чоруп, бедик көргүзүглерии чедип алган.

Бригаданың ишчилери бо чылын алган социалистиг хүлээлгезин сентябрь бирделе күүседил апкан. Олар ам 1984 чылдың март айның үлүүнге киришкеи ажылдап турар. Радиомеханик Анатолий Афанасьевтиң көргүзүглери өске эштериидеи бедик. Чыл планын ол кымыы-даа мурнай күүсеткеи.

Мурнакчы бригада чөнүүң чагыгларын чогуур хуусаазында эки шынарлыг кылып бээр дээш кызымаккай ажылдап, районнарның чөнүүң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелдериниң чагыгларын ёзугаар ырак-узак районнарже, совхозтар төптериниче үнүүшкүниерии база кылып турарлар.

Л. ОЧУР.

ШЕФТЭЭШКИН

«Сүт-Хөл» совхозтуң контора ажылдакчылары малчыннарның чымыштыг ажылажинге шеф дузазын көргүспушаан, коданнарга чедип, бесседаларны, лекцияларны чорудуп турар. Совхозта профэвилел комитединиң даргазы Сулеймаи Шыванович Монгуштуң башталгазы-биле 22 кижи Кара-Чыраа салбырында Ленииың хойжу бригадазындан кадарчы Кодур-оол Ооржактың кыштаанга чорааннар. СЭКП Төп Комитединиң Чингизке секретары, Ю. В. Андроповтуң Медегленин совхозта партия комитединиң секретары В. Оолчукай малчыннарга тайылбырлап, чугаалап берген.

Шефчилер 470 баш хой кажаазының иштии коптарын, кургаглаан, малчыннын бажыңын чугайлаан, коданнарында 235 тонна сиген чедиртинген. Трактористер Шогжал-оол, Михаил Көшкендейлер, Владимир Хөлдай, чүдүрүкчүлер Юрий Хуна, Александр Көшкендей олар эки ажылдап турар. Коданнарда сөөртүп чедиргеи мал чемнерии хумагалыг чарыгдаарын тускай эртемниглер контрольга алган.

Т. ОЧУР-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ХЕРСОНДА БҮДҮРҮЛГЕ КАТТЫЖЫЫШКЫНЫ

«Херсонуң Г. Петровский аттыг комбайн заводу» деп бүдүрүлге каттыжышкынны чүртта көдээ ажыл-агый машиналарын бүдүрүп үндүрер талазы-биле кол бүдүрүлге чергелериниң бирээзи. Кукуруза ажаап алыр алды одурутлуг болгаш техника-экономиктиг бедик көргүзүглериг «Херсонец-200» деп комбайнны ында бүдүрүп турар. Ол комбайнны чүгле бистиң чүртувуста эвес, харын-даа делегейниң өске-даа күрүнелериижде, чижээ Герман Демократтыг Республикада, Чехословакиида, Болгаринда, Кубада бедии-биле үмелеп турар. Ындыг марканы бедик бүдүрүкчүлүг чаа комбайнларын Никарагуа болгаш Мозамбик база алган.

Күрүнеиин Шынар демдээн тывыскан продукцин ол каттыжышкында чыл бүрүде улам-на көвүдеп турар.

ЧУРУКТА: слесарь-шыгдакчы Анатолий Андреевич Кастерный.

Г. ЯЧМЕНЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Айтырыңар, харыылап берээл

ХЕВЭЭР АЛЫР БЕ?

Өг-бүледе ада-иениң кайы бирээзи мөчээнде, азырадыкчызын чидирген дээш уругларынга күрүне дузаламчызын тыпсыр болгай. Школада өөренип турар уруглар ортумак школаны дооскаш, дээди азы тускай ортумак өөредилге черлеринге өөренирин уламчылаанда, ол дузаламчыны хевээр алыр бе? Бир эвес өөренип чоруур уруглар ол дузаламчыны бир, ийи чыл албаан таварылгада, ону эгидип ап болур бе?

И. Дартай-оол.
Улуг-Хемде Ийи-Тал суурның чурттакчызы.

ХАРЫЫ: Совет хамаатызы кижи азырадыкчызын чидиргенде, күрүнеден материалдыг дузаны алыр эргелиг деп ССРЭ Конституциязында магадылап айыткан болгаш бо таварылгада күрүне пенсиязын тыпсыр болгаш төлээр чурумунуң дугайында тускай Дүрүмнү ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1972 чылдың август үште бадылаан. Бо дүрүм ёзугаар азырадыкчызын чидирген уруглар күрүне пенсиязын нинти чурум ёзугаар 16 харга чедир алыр, а бир эвес школада, дээди, ортумак болгаш өске-даа өөредилге черлериижде өөренип турар болза, 18 харлыынга чедир алыр. Өөренип турар чери стипендил берип турар болза, күрүне пенсиязын стипендиянын кырынга немей алыр. Азырадыкчызын чидирген назы четпээнер күрүнеиин долу хандырылгазында турер болза, пенсия албас.

Азырадыкчызы чидиргени-биле алыр кылдыр шиитпирлеп каан турган пенсиямы албайн барган таварылгада, пенсияны бөөр деп негээш хүнден эгелеп үш чыл чедир албаан пенсиязын эгидип ап болур. А бир эвес пенсияны тыпсыр болгаш бөөр органнарның буруузу-биле алдынмайн барган пенсияны кайы хире хуусаа эрткенинден хамаарылга чокка эгидип ап болурун, күрүне пенсияларын тыпсыр болгаш бөөр чурумуиуң дугайында Дүрүмнүң 168 үүлүлүиде тодаргайлап айыткан.

А. АЖИ.
профоблчөвүлелдиң юрист консультантызы.

Партияның областьконференциязының делегады

КҮЗЕЛДИҢ КЫЙГЫЗЫ-БИЛЕ

Ынчан «Кара-Хөл» колхоз чаа-ла шыдал кирип, бут кырынга туруп келген. Күрүнеге мал продукциязы садарының планнарын квартал санында долдур болгаш ажыр күүседип, элээн орулгалыгдаа болу берген.

— Эштер, колхозчулар! Бо 1960 чылдың бирги чартыында канчаар ажылдаанывыстың түңнелдерин бирден-бирээ чокка дыңнап, билип алдынар. Чеднишкинеривис-биле кады четпестер база хөй болду — дээш, колхоз даргазы И. Д. Очур хөрээн улам хозадыр чөдүргүлээш, чартык чылды түңнээн илеткелин доозарынче дажажы берген.— Ам мурнувуста чугула сорулга чүл дээрге болза, аныяктарны колхоз бүдүрүлгезинниң адыр бүрүзүнге, ылаңгыя мал ажылынга быжыглаарынче онза кичээнгейни угландырар бис.

Илеткелчи чугаазын «Аныяктарны — мал ажылынче!» деп кыйгырыг-биле доозан.

«Аныяктарның ажыл-ишчи холдарын колхоз бүдүрүлгезин манап турар». Ол сестер Малчын-Тараанын кулактарынга каш хонуктарда дыңналбышаан чорган. Ийи чыл бурунгаар Мандыл-оол-биле чаа-ла өг-бүле тутканы турда, ада-иезиниң оларны малчыннап ажылдаңар дээрге шала ынаксавайн, тудуттга ажылдап артып калганынга сеткили хомудаксаар-даа болган. Ам-даа хойжулап эгелезе кандыг боор деп, ол бодаан. Ол дугайын өөнүң эзэзинге чугаалаан.

— Кайывыстың-даа угувус малчыннар чораан ышкажыгай. Малчыннап ажылдаары эң солун ышкаш-тыр. Хой кадарын үнзүвүссе чүл? Белен өөвүс-даа бар-дыр.

— Ол дээрге хүүзунда малын кадарып чораан улустур. Ниитиниң малын өстүрер ажылды ындыг-ла белен көрүп болбас болдур ийин — деп, Мандыл-оол шала дадагалзаан.

— Ажыл берге болган тудум солун болур. Ол бергелерни ажып эрткенинден кижиниң мөзүзү көстүр чоор, корткан херек чок.

Өөнүң эзэзиниң сөөлгү сестери Мандыл-оолду элээн бодандырыпкан.

Даартазында аныяк өг-бүле колхоз даргазының кабинединде олургаинар. Колхоз даргазы Иван Очур билдиришкинниң эзэлери-биле далаш чокка чугаалажып, чагыг-сөзүн берген.

— Мал ажылынче кирер дээн изиг күзелин илередип келген аныяктар силерни улуу-биле деткип тур бис, эки ажылдаңар — дээш, колхоз даргазы чугаазын доозуп, сандайындан туруп келгеш. Малчын-Тараа биле Мандыл-оолдуң холун тутканы.

Каш-даа хонмаанда аныяк өг-бүле төрүүр кодан хойну хүлээп алгаш, тайгаже көжүп үне берген. Чечектерлиг. серинн салгын-сырыныг оюмнарга хой кадарган баштайгы хүнү Малчын-Тараага дыка-ла эки болган. Бичизинде авазының оңу эдертип алгаш, хой бажы дозуп чораан черлерин сактып көргүлээн. Хүн соңгаарлай бергенде, хоюн аал коскузүнче дозупкаш, чайлаг кедээзинде бүүрээ кырынга аңдындан дүшкеш, долгандыр бараадап ора, авазының ынак ырызын ол шелээн хостуу-биле бадырыпкан:

Кадарарда хоюм чараш.
Харап көөрде тейим бедик.
Үндүрерде хоюм чараш.
Үзүп көөрде тейим бедик.

Мандыл-оол бичии оглубиле өөнден үнүп келгеш. кезек көрүп тура, хол чайып кыйгырган:

— Дүрген чедип келгеш, аъштанып-чемнеңип ал!

Малчын-Тараа дыңнап каапкаан, аъттанган дораан аалынче бадыпкан.

Оон бээр барык чээрби үш чыл эрткен. Баштайгы колхоз сүрүүн кадарган хүнү, малчыннаанының эге чылдарында таварышкан бергелер, аңаа дуза чедирген ак сеткилдит буянныг кижилер Малчын-Тараанның сагыш-сеткилинде артып калган.

— Бир-ле катап часкаар кыжын чүве. Хой кадарып чорумда, дээр бүргеп, чоорту караңгылап келген дег болганда, хенертен улуг шуурган эгелээн — деп, хойжу сактып чугаалай берди.

— Хойларымны аалче угландыр ай дээш, далажып чоруп орумда-ла, хар-дүвү казыргыландыр хап, үүнүдаа көзүлбестедип келген. Хойлар ыбот-боттарынче ыжыктанып, ында-мында бөкпектешкеш турупкан. Дулга дилеп алгырып-кускуннап эгелээн мен. Бөлдүнүшкеш турупкан хойлар аразынга чүгүрбүшаан. элээн-не үр алгырып келдим. Бир-ле дожтаай дүжеримге, чер дүңүнде дег, түнүк үн дыңналган. Орта үткүштур алгырган үнүм чер четпес, боостаам туна берген. Ынчалзадаа мени дилээн кижилер тып чедип келген. Кожаларывыс аалдарның улузу болган. Чүгле хойларның эвес, мээң тынымны алганнар болбас ийикпе — деэш, ол улуг тыган.— Кадарчы кижи агаарны үргүлүү хайгаарап чоруур ужурлуг чүве-дир. Өске аалдарның кадарчылары дээр өскерлип эгелээрде-ле шуурган болуурун баш бурунгаар билгеш. шагда-ла чана берген болган. Оон соонда хоочуннардан туттунчуп, доктаамал арга-сүмени алыр апарган бис.

Аныландан күш-ажылга ынак, тура-соруктуг өг-бүленің ээлери кайызы даа бергелерге төрулбаан. Оларның үе-чергези чамдык аныяктар малчыннап үнгеш, баштайгы бергелерге таварышкаш каапканнары-даа бар. Малчын-Тараа Сүгерековна Хомушку биле Мандыл-оол Серен-Чимитович Иргит ам «Кара-Хөл» совхозта арга-дружулгалыг мурнакчы малчыннар болуп ажылдап чоруурлар. Олар сөөлгү он чылдарда төрүүп чүс баш хойга онааштыр 90-дан күду хураган ап көрбээн. Бир баштан ийи кг дүктү кырып ап келген.

— Малчын кижиниң чедишкини оон одар-белчиирни таарыштыр шилип ап, кажаа-хораазының кышка удур септелгезин, мал чемниниң белеткелин чогуур үезинде кылып, кызымаккай ажылдаарындан хамааржыр — деп, Малчын-Тараа Сүгерековна чугаалап орар.

Шынап-ла, оларның шилип алган кол кыштаа — Ова-Бажы, чайлаа — Мөңгүлек хой одарынга таарымчалыг-ла черлер. Олар септелге, мал чеминиң белеткелин колдуунда урут-дарыының күжү-биле кылып ап турарлар.

Малчын-Тараа Сүгерековна — Маадыр ие. Ажы-төлүнүң өөредилгези, кижизидилгези дээш ие кижиниң дожтаамал сагыш салып чоруруу-биле олар школада чедишкинниг өөренип чоруур. Улуг оглу Виталий Барнаулдуң медицина институдуун дөртку курузунда өөренип турар. Михаил тудуг талазы-биле тускай мергежилдиг. Артканнары — школада.

Малчын-Тараа Сүгерековна Хомушку хөй-ниити даалгаларын идепкейлии-биле күүседип чоруур коммунистериниң бирээзи. Ол — район Советиниң депутады. Оон соңгукчулары шупту боду ышкаш. малчыннар. Ынчангаш оларның культурлуг чаагай амыдыралы. урут-дарыының кижизидилгези, ажыл-ижи дээш дожтаамал сагыш салып, соңгукчуларының чагыгларын күүседир талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып келген.

Хоочун хойжуның төлептиг күш-ажылы, идепкейлиг хөй-ниитичи чоруу бедиңбиле үнелеттинген. Ленинчи юбилей медалының эдилекчизи. СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң, совхоз дирекциязының. партбюроның хүндүлел бижиктери. өртектиг белектери-биле каш удаа шаңнаткан.

Районнуң коммунистери Малчын-Тараа Сүгерековнага бир идегелдин көргүскен. Оны партияның область конференциязының делегадынга соңгаан.

Чонуңарның бүзүрелинге сорук кирип, чоруунар-ла чогузун, Малчын-Тараа Сүгерековна!.

Б. БАРБА.
Бай-Тайга район.

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААЛЫ

Спорт шөлдериниге-даа, стадионнарга-даа чүгле тайбың тулчуушкуннарны чорудуп, Өртемчейниң улустарының майыралын быжыглап, бистин ажы-төлүвүстүң аас-кежиктиг, тайбың келир үезин дээш бүзүредиг болур ужурлуг бис. Бистер, совет спортчулар, бүгү совет кижилер, нелер, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетеп Чер кырында амыдыралды чүгле ынчаар корүп турар бис, деп бо хүннерде майысылазда эртип турар. Бүгү-эвилел маргылдаазында киржип турар олимпий чемпиону, делегейниң болгаш Европаның бирги чери дээш маргылдааларның каш дакпыр тиилекчизи москвачы Наталья Петрусева СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

Алёша дээр оглум өзүп орар. Ол келир чылдың күзүмүнде школаже баар. Оон эки өөренирин, спортка хамдыкшылдыг болурун, каң-кадык болгаш моге-шыырак болурун күзээр мен. ССРЭ-ниң шилиндек командазында мээң эштерим Валентина Ладенкова, Ирина Кулешова оларның уругларының база-ла өзүп, мандып орар. Америк шеригленің Гренадаже халдаанын делегейниң дүшкүүрлүг чоруун Рейганның администрациязының күштелдирип, эңдере чевеглеппишкинин улгаттырып турарын дыңнаан, каш санныг калчаа аарыг кижилерниң хораланчы бодаларының уржуундан бичии чаштар болгаш оларның нелери үргүлүү дүвүрээзинге чурттаар ужурлуг бе? — деп килеп тургустунуп келир-дир.

Ол калчаалыг кижилер ажылголдуг деп чүвеге бүзүрээр аргам чок. Олар боттарының нелериниң каравн канчап көөрээр ирги? Чурттуунуң ажы-төлү аас-кежиктиг чурттазын дээш Рейганның администрациязы сагыш салган болза эки ийик. АКШ-тың бүгү-ле аныяк өскени, ылаңгыя кара кештиг кижилери шуптузу-ла өөренип, спорт кылып турбас-ла болгай.

Амгы үениң кол сорулгазы — тайбыңны камгалаары. Барын Европага амгы үеде чаа америк ракеталарны тургуза бергени эң шыңгыы кыжаныышкын боон турар. Совет Эвилелиниң эргежол чугула удур хемчеглерни алыр апарганы дээш харыысалганы чогум-на Каттышкан Штаттар чүктээр. Ол дугайын СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медделинде чугаалаан турар. Ынчанмазының аргазы чок: бистер боттарывыстың бажыңывысты камгалаар ужурлуг бис. Бурунгаар депшилгелиг бүгү кижи төрелгетеп бистиң партиявыстың. Совет күрүнеминиң быжыг болгаш боттуг туружуун чүүлдүг деп көрүп турар. Чүге дээрге, тайбыңны ынап-ла камгалаар ужурлуг.

СЭТА-ның корр.

СПОРТЧУ ЧЫЛДЫҢ ЛАУРЕАТТАРЫ

1983 чылдың эң шыырак он спортчуларымың аразында Донда-Ростов чурттуг 25 харлыг студент Тамара Быкова шылгараан. Бедин халыырынга чемпион делегей рекордун тургускан.

ССРЭ-ниң спорт темазынга бижип турар журналистерниң федерациязының чаңчыл ёзугаар чорутканы Чаа чыл будүүзүнүң анкетазының киржикчилери — парлалганын, радионуң болгаш телевидениениң төлээлекчилери оон адын бир дугаарында адаан.

Делегейниң болгаш Европаның гимнастикага тулган чемпиону Москва чурттуг амыяк спортчу Дмитрий Биозерчевтиң ады ийи дугаар черде. Үшкү черде — Олимпий оюнзарының каш дакпыр чемпиону, суттa эштиргиге делегейниң болгаш Европаның чемпиону, ленинградчы Владимир Сальников. Оны 1980, 1982 чылдарда чылдың эң дээре спортчузу деп адаан.

Эң эки спортчуларның санынга Баку чурттуг шыырак-чы Гарри Каспаров, Донда-Ростовтан спортчу гимнастикага тергиндээн Наталья Юрченко, аар атлетикага чемпион, Ленинград чурттуг Юрик Варданян, москвачылар — хоккейжи Владислав Третьяк, спорттуң беш хевиринге тиилелгелерин чедип алган Анатолий Старостин, футболист Федор Черенков болгаш Донда-Ростов чурттуг чиик атлетикага шылгараан Сергей Литвинов олар кирген.

СЭТА).

ИНЧЕЕКТЕР БЕЛЕН

Карл Маркс аттыг совхозтуң Хараганыгда, Комбужапта, Сесегеде төрүүр 16 кодан шээр малы бар. Төрүүр хой кадарчылары Дыгылдай Ондар, Дадар-оол Ондар олар кыштаглаашкынны организастыг эрттирип турар.

Кара-Кожагар деп черде Дыгылдай Ондар кыштап турар. Ол чээрби дөрт чыл иштинде мал ажылынга ажылдап. оон сөөлгү 17 чылын хой малдап келген. Ынчангаш оон арга-мергежилин улуг. Улуг кадарчы хой кадарып чоруткан. Өгүүң херээжен ээзи Сагаан Ондар биске коданының девискээрин көргүстү.

Ында ниитизи-биле 324 хойлуг. Оон 307-зи төрүүр. Кыштагның материалдыг байдалы эки, кажаазын сөөлгү үеним үлегери-биле тутканы. Бажың база чунарбажың ажылдап турар. Мал суттарар доскаарны бичии бажыңчыгаш иштинде тургускан. Ону одап турарындан мал чылыг сугну ижип турар. Кыштагда малчынга таарышкан движок-мотор ажылдап турар, сайгылгаан, суурда дег, бажың, кажаа иштин, кодан девискээрин чырыдып турар.

— А техника ажылдавайн барза канчаар силер? — деп, Сагаан Ондардан айтыдым.

— Бо ажырбас, хондур шыдаар эт бо, ындыг-даа болза, чүвени канчап билир дээш, дөрт фонарьны белен тургузуп тур бис.

— Сакманчылар четчир бе?

— Ажырбас. Он класс дооскан уругларывыс бар — деп, ол харыылады.

Сиген. савакны прессташ сараттап, кажаалап алган болду.

— Чарба, сула бар бе? Дузупар кандыгыл? — деп, айтырдым.

— Дус, харын, үстүп тур. Чарба, суланы ам экижээр — деп, ол тайылбырлады.

— Эрткен чылгы көргүзүүнер кандыг болганыл?

— Ол, харын, чер албайн барган. Часкаар хураганнар сырыгыпап, элээн хорамчалыг болду — деп, ол ажыттажыт чок чугаалады.

— Бо чылын канчаар бодап тур силер?

— Хоювус ам бо хүннерде төрүп эгелээр. Инчеек, халат, чүү-хөөвүстү белеткеп алган, манап тур бис. Бө уругларны безин чорук чоруур дээрге, чорутпайн тур бис. Мал төрүп эгелээргe, аъш-чем чиир чай безин чок боор. Бөгүн-даарта болган боор, хойдан-на хураган алырын малчын кижи бодаар чүве болгай — дээш, чугаазын доосту.

Сарыг-Сиген деп черде хойжу Дадар-оол Ондарның кыштаа. Малчын боду бар болду. Оон коданында 411 хой бар. Ол 16 чыл мал ажылынга ажылдап келген.

Ол коданның ниити тудугларының байдалы Дыгылдай Ондарның коданынга четпес. Суг доскаарының кранының адаанда бичии көржең бургурадып каан. Хураган кажаазын ам-даа септеп-сергедир. чугайлаар ажылдар кылдынмаан. Эжиктерин кылып албаан.

Дадар-оол Ондардан хоюбаза ам бо хүнинерде төрүп эгелээрин, сакманчылар четчир дээрзин билип алдым.

Оон чүгле мындыг айтырыг салдым:

— Хураган кажаазын чүге кылып албаан силер?

— Соонда кылып аптар ыйнаан. Бир чай аразында.

— А бөгүн чоп кылып албас силер?

— Харын — дээш, малчын чүнү-даа ыыттавады. Оон кадарган хою аныяк, дөрт дугаар төрүүр. Малдың ёзулуг орулгалыг үезинде хой болду. Совхоз инчеек даараар кидис, фонарьны берген.

Совхозтуң директору Чымба Балдыкович Монгуш малчыннарның ниити байдалын мынчаар чугаалады:

— Бис база, малчыннар ышкаш, мал солдаашкынын манап, аңаа белеткенип турар бис. Малчыннарже үнүүшкүнүү доктаамал организастап тур бис. Бригадир Хуналдай Коңгарга удуртқан бөлүк хойну санавышаан, хой оолдаашкынынга белеткелди билип алырыбыле Сесегениң № 2 бригадаже мал эмчизи Өлзей-оол Саттың бөлүү Комбужапта малчынарже чоруптуу, а мен Баяжыже баар мен.

Фермадан чаа келгеним бо. Хүнде күрүнеге суттүк дужаалдазы 450 литр чедир чудулап, үскүрү 4,1 хуу тырганыдан 3,9 хуу апарды. Ол дугайын бригадир Хамаат-оол Монгуш-биле чугаалажып, кылыр чүүлдерни дугуржуп чөрдүм. Ында кормошех ажылдавайн барган.

Малчыннарны автомагазин (эргелекчизи Михаил Монгуш) бараан-биле эки хандырып турар. Малчыннарга болгаш сакманчыларга чүс хире тускай халат белеп. Инчеек даараар кидисти Сесегениң малчынналры алган. Ам Хараганнуг, Баяжының малчынарынга чедирер. Элээй-оол Саттың бөлүү малчынарже тараа база сөөртүп турар.

О. КАҢ-ООЛ.

ЧОЛААЧЫЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

Тываның автомобиль транспортунуң «Тываавтотранс» девискээр каттыжыышкынының коллективи бо чылын күженнишкинниг ажылдап, пассажирлер сөөртүр планын хуусаа бетинде күүседипкен. Чыл планын Шагаан-Арыгның болгаш Кызылдың № 2 АТП-лери хуусаадан эрте дооскан.

Шагаан-Арыгның автобүдүрүлгелери 1983 чылдың планын декабрь 18-те күүседипкен. 13 муң тонна-километр эрттиргеп. 522 муң тонна улус ажыл-агыйының түүгү сөөртүгеп. Чедишкин күш-ажылдың сагылга-чурумун экижиткенниден чедип алдынган. Машиналарның септелгезиниң шынары экижээн.

Кожуурларны ажыглап тургаш, рейстериниң хос халыырын эвээжеткеш, № 2 АТП 2 миллион тонна чүктүү сөөртken.

Автовокзалдар каттыжыышкыны биле Кызылда техниктиг дуза чедирер станцияның планын декабрь эгезинде доозупкан. Автовокзалдар чонга 128,3 муң рубльдиң янзы-бүрү ачы-дузаазын чедирген.

В. ПАЛАМАРЧУК.
«Тываавтотранс» девискээр каттыжыышкында чүк сөөртүр килдистиң начальнигиниң орадакчызы.

БЕШ ЧЫЛДЫЫН ДООЗАР ДЭЭШ

Улус ажыл-агыйының 120 муң тонна чүктүү 11 айларда № 2 АТП-ниң чолаачылары сөөрткен. Чолаачыларның хөй кезии үш чыл планын күүседипкен. Олар ам келир чылдың февраль, март айларының үлүүнде ажылдап турар.

Чолаачылар Ю. Иконников, П. Селезнев, Е. Федягин олар 1985 чылдың ээлчээнде киргем. Келир чылдың үлүүн 14 чолаачы доозар чыгаан. Ниитизи-биле олар беш чыл планын доозар чоокшулаан.

К. ХЕРТЕК.

ХУРАГАННАР МЕНДИ

«Большевик» совхозтуң аныяк хойжулары Дмитрий болгаш Надежда Куулар Ортаа-Хадында кыштап турарлар. Оларның коданында 320 төрүүр хой бар. Амгы үеде оларның кыштаанда 100 ажыг хой оолдапкан, чаш хураганнар онча-менди доругуп турар.

Оларныында мал чеми четчири-биле бар. Кажаалары чылыг, арыг-силиг. Коданда хойнуң күш-деңгели эки.

• • •

Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери күрүнеге уът, сүт садарының талазы-биле планныг онаалдаларын чеднишкинниг күүсеткен. Декабрьның 20-ге чедир байдал-биле алырга, совхоз 1914 центнер уътты, 6006 центнер сүттү күрүнеге саткан. Азы пландан ажыр 1456 центнер сүттү, 14 центнер уътты олар дужаган.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

КОМИ АССР. Печораның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг хем пароходствозунуң судноларының болгаш эрик кавыларының будүрүлгелериниң коллективтери бо чылын эки ажылдаан. Печора хемчилерниң ажыглал оруктарыныи үзүн дурту дөрт муң ажыг километр. Тимано-Печора девискээр-будүрүлге комплекизиниң нефтичилериниң болгаш газ тывыкчыларының. Кыдыкы Сонгу чүктүң балыкчыларының болгаш ивижилериниң идегелдиг кады ажылдажыкчылары хемчилер болу берген. Беш ыылдың үшкү чылында Печораның хем пароходствозу улус ажыл-агыйының каш-каш миллион тонна чүктерин сайгарган.

ЧУРУКТА: Печораның хем порту. «СЭТА-ның фотохрониказы.

ГАЗ БОЛГАШ ОНУ АЖЫГЛААРЫНЫҢ ЧУРУМУ

Кышкы үеде газ приборларын ажыглаарда эң-не оваарымчалыг болуру газ ажыл-агыйының ажылдакчыларын-даа, чурттакчылардан-даа негеттинип турар.

Соок кышкы үеде бажыңнарга чедирген газ саваларындан болгаш турум газ доскаарларындан газ дамчывайн барган азы хензиг келир дугайында медээлер чурттакчылардан каап турары ховар эвес. Соок 30 градус чеде бергенде, беднк бажыңнарының газтың кыпкыр байдалы чамызаар, чамдык таварылгаларда докуп калыр. Ынчангаш кыпсыр плиталарга газ келбейн баар азы орта кыпкайн туруп бээр. Ындыг таварылгада катап газты кыпсырга, частыышкынның айыыл турустунуп болур. Кажан газ плитага шоолуг кыппас азы келбейн баар таварылгада, газты плитаже шуут келбес кылдыр кранны дутлап кааптары эргежок чугула. Өрээлге кажан газ чыды бар апарганда, аңаа оттуг-ыяш кыпсып болбас, ук өрээлди эки агаарладыр херек. Өрээлди эки агаарлатпас болза, ында чылгы берген газ бичии-ле оттан частып болур.

Соок күштелген тудум-на, газтың кывар шынары чамызаар, ынчангаш кыпкан газтың ажының үнер хоолайларын доштаныр, дутлалы бээр. Ындыг таварылгада газты кыпсырга, частыышкынга чедирип болур. Кажан газ плитага келбес болгаш кыппас азы шоолуг кыппас болза, чурттаалга ажыңнарының ажыглал участогунче, газ ажыл-агыйынче доп-дораан дыңнадыр херек. Ыш үндүрер хоолайларны эргизер соруга-биле соок үеде суг изиндер хереклелди хүн бүрүде 15—20 минута дургузунда ажылдадыры чугула.

Бажыңнарында газ баллоннардыг чурттакчылар кышкы үеде газ ажыглалының айыыл чок болурунче онза кичээнгейни угландырар ужурлуг. Складка чыткан газтыг баллоннарны кышкы үеде хынаары парын айтырыг: ында газ дока бергем болур, а баллонның бүдүн азы бүдүн эвесин, газты үндүрүп азы үндүрбейн турарын кажан газ эрий бергенде, эки хынап кыпр херек. Савалыг суг-биле баллонның аксын хынаар, а бир эвес оортан хей үнүп турар болза, 04 телефонну дамчыштыр хоорайның газ ажыл-агый черинче доп-дораан дыңнадыры чугула.

Газ приборларын ажыглаарының чурумун шыңгыы сагыңар, эргим хамаатыларым!

Газты ажыглаарда эң-не кичээнгейлиг болуп, кыпсып каан газ приборларын хайгаарал чокка кагбаңар!

Кыпсып каан газ приборларын хайгаарлал чок арттырар чорук өрттүк, частыышкынның, хорапланышкынның чылдагааны болу бээр болгай. Бажыңдан кажан чоруурда азы удуурда, газ приборларының бүгү кранларын ыяк кылдыр дутлаарын утпаңар.

Газты кыпсып каан соонда, аңаа газтың келир байдалын 2—3 минутада хынаары, хайгаараары чугула.

Газ чытталган таварылгада 04 телефонну дамчыштыр хоорайның газ ажыл-агый черинче доп-дораан дыңнадыңар.

Тыва газ эргелелиниң техниктиг кабинединди.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Теле фоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орадакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретарыаттың 2-23-35 партийдиг аймдырал болгаш үлеттүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузут килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизининиң 2-41-27, информация килдизининиң 2-20-60 культура килдизининиң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизининиң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефоиче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2070.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1: ТС—00301

ТВ

ДЕКАБРЬ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ус». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Ногаан фургон». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 11.15 — Телемедээлер. 11.20—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Чүрттүн телевидение студияларының документалдыг фильмнери. 15.20 — «Чаа чылдың карнавалы». Төп телевидениеның болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң уругларның ниити ыры болүүү киржир. 15.55 «Горизонт». «Авам, ачам база мен — спортчу өг-бүле бис». 16.55 — «Таныжылар: Питеште хоорай». Киноочерк. 17.10 — Шыдыраа школазы. 17.40 — Миллионарның ленинчи университеди. «Кижиниң иштики сеткил-сагыжы». 18.15 — «Кнопочки» деп уруглар ансамблининиң концерти. 18.30 — «Хроника лунных ночей». Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Түргүзуушкуннуң оруу-биле». Куба революциязының тиилелгезиниң 25 чылынга телеочерк. 19.30 — «Губерния амыдыралындан чамдык түүлдер» деп уранчечен телефильмниң башгайгы үндүрүлгези. А. П. Чеховтуң чогаалдарын ёзугаар. 21.00 — «Ус». 21.35 — Чүү? Кайа? Кажан? Телевикторина. 22.35 — «Көдээде чаа тутkан бажыңнарже көжүп кириишкин». Документалдыг фильм. 22.45 — 23.00 — Бөгүн делегейдс.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Сугнуң өртээчежел? Телефильм. 8.35: 9.40 — Ниити биология. 10 класс. Черге амыдыралдыңтывылганы. 9.00; 12.10 — Испан дыл. 9.30 — «Н музыка льдин...». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Галактикалар. 10.35 — «Саяннар», «Чылыг дамчыдар хоолайжыгаштар» деп эртем-тайылбырлыг фильмнер. 11.05 — Бистиң садывыс. 11.35 — «Дириг амытанныр канчаар көөрүл?» Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.40 — ПТУ-да кандыг чүүлдерге канчаар өөредип турарыл?. Тудугжунуң радио аппаратчызының, электрон-саналга машиналарының операторунуң мергежилиниң дугайында. 13.15 Даштыкы чурттарның чуруула уран чүүлү. 14.00 — 18.05 — Чарлаа.

КЫЗЫЛДАН

18.05 — «Школа амыдыралы». 18.35 — Телемедээлер. 18.45 — «Азияның төвү» (тыва дылда). Программада: «Аъш-чем программазы — бүгү улустуң хереэ». «Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министриниң оралакчызы А. Т. Сотпаның чугаазы; «Страхование болгаш оон ужур-дузазы»: Телемедээлер. 19.15 — «Челзээш».

МОСКВАДАН

19.45 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Морозко». 20.00 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Спиваковтуң башкарылгазы-биле «Виртуозы Москвы» деп Күрүнеңиң камерлиг оркестриниң концерти. 21.00 — «Ус». 21.35 — «Кыс болгаш далай». Уран-чечен телефильм. 22.40 — «Фестиваль, фестиваль, фестиваль». Документалдыг фильм. 23.00—23.45 — Мячилиг хоккейге ССРЭниң бирги черя дээш мартылдаа. «Динамо» (Москва) — «Енисей». 2-ги оюну.

агаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге бише хар чаар. Хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 25—30, чамдык черлерге 20 градус чедир соор.

Кызылга чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 36—38, хүндүс 25—27 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Орел или решка» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Руслан и Людмила» 9.30, «Дьявольское оружие» 12.20, 14.40, 18.30, «Летаргия» 16.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Стрелять сторача не стоит» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «У опасной черты» 14.30, 16.20, 18.10, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Знахарь» 17.00, 20.00 шактарда.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 299 (12389) | 1983 чылдың декабрь 30, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 кеп.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының тоску сессиязы

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ЧЕЧЕКТЕЛИИШКИНИ ДЭЭШ

ЭВИЛЕЛ СОВЕДИНДЕ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң бирги хуралы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталар хуралдаар залында 15 шакта эгелээн.

Эштер **Г. А. Алиев, В. И. Воротников, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев** оларны депутаттар үргүлчүледдиг адыш часкаашкыннары-биле уткуп алганнар.

Эвилел Совединиң даргазы депутат **А. П. Шитиков** хуралды даргалап эрттирген.

Сессиялар аразында мөчээн депутаттар Т. Ашимбаев, Я. П. Никулкин, М. А. Стельмах оларны депутаттар секциязы бүдүүлээн.

Ооң соонда Эвилел Совединиң депутаттары чурттуң күрүне планының болгаш бюджединиң төлевилелдерин чугаалажырып эгелээн.

1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1983 чылда план күүселдезиниң дугайында, 1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1982 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында План-бюджет болгаш өске-даа доктаамал комиссияларның эдеринчи илеткелии Эвилел Совединиң План-бюджет комиссиязының даргазы **В. А. Масол** кылган.

Күш-ажылчы коллектив бүрүзү бедик харыысалгалыг ажылдаарын, күжүн болгаш энергиязын долузу-биле бээрин, тургустунган бүдүрүлге болгаш эртем-техниктиг күүлелерни ажыктыг кылдыр ажыглаарын сессия будүүзүнде болуп эрткен СЭКП ТК-ниң Пленумунуң шиитпирлери неген турар-дыр деп, ол демдеглээн. Бистиң бүгү-ле планнарывыстың чеднишкиниг боттанырының үндезини мында.

Планның онаалдаары амгы үе-чадада СЭКП-ниң экономиктиг стратегиязынга нийтили-биле дүгжүп турар деп, палаталарның доктаамал комиссиялары санап турар. Хөгжүлдениң шапкын оруунче экономиканы шилчиткени, улус ажыл-агыйының адырларынга иштики арганы болгаш курлавырларны, хамыктың мурнунда үндезин курлавырларны ажыглаарын күштелдиргени-биле чурттуң хөгжүлдези оон тодаратпыш турар.

Аъш-чем программазының боттанып турарының айтырыгларын чугаалажып көргеш, чурттуң районнарының хөй кезиинде агроүлетпүр каттыжышкыннары колхозтарның, совхозтарның, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның ажылын билдиниг үлгап баштап турарын комиссиялар демдеглээн. Ооң-биле чергелештир агроүлетпүр комплекизиниң чамдык звеноларының ажыл-чорудулгазында боттарының эрге-ажыын хараар чорукту чок кылырынче, оон бүдүрүкчү күүзүн ажыглап турарында четпестерин чайладырынче агроүлетпүр каттыжышкынары кичээнгейни күштелдирер ужурлуг.

Комиссияларның эдилгелерни киргеш, 1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын болгаш 1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедиң база 1982 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчёттуг бадылаар деп саналды комиссиялардың өөрүнээзинден депутат санаалдаан.

Санал берген эштер: Эвилел Совединге — **В. П. ОРЛОВ** — РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, **В. И. БРОВИКОВ** — Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, **В. П. МЫСНИЧЕНКО** — Украинаның Компартиязының Харьков обкомунуң бирги секретары, **Б. А. АШИМОВ** — Казах ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, **Н. Д. ХУДАЙБЕРДЫЕВ** — Узбек ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, **Н. С. КОНАРЕВ** — ССРЭ-ниң харылзаа министри, **З. В. КИСЕЛЕВА** — Москва хоорайның Красногвардейск районунуң № 579 ортумак школазының башкызы болгаш өске-даа депутаттар. Национаддар Совединге — **Ю. А. КОЛОМИЕЦ** — Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, **В. И. КАЗАКОВ** — РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, **Т. В. РОСТИАШВИЛИ** — Тбилисиниң Димитров аттыг ужар чүүл заводунуң токары, **Т. ЕСЕТОВ** — Казахстаның Компартиязының Кзыл-Орда обкомунуң бирги секретары, **С. А. ШАЛАЕВ** — ВЦСПС-тиң даргазы, **В. К. СТАРОВОЙТОВ** — Могилев областың Киров районунуң К. П. Орловский аттыг «Рассвет» колхозунуң даргазы, **А. КАРИМОВ** — Узбекистаның Компартиязының Сухандарья обкомунуң бирги секретары болгаш өскелер-даа.

Империалистиг күштериниң ылаңгыя АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилериниң милитаристи болгаш агрессии чоруунуң озуп турары-биле делегейде байдалдың чаа чидиглениишкиннери-биле холбаштыр СЭКП ТК-ниң Чигизиг секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң сентябрь 28-те база ноябрь 24-те Медеглелдерин болгаш Совет чазактың ап чоруткан хемчеглерин санал бергенер бир үн-биле үүлдүгзүнүп деткээн.

Совет Эвилели, социалистиг дем каттыжылгазының чурттары ядролуг дайыныңың кыжаннын чайладырынче, делегейни политиктиг болгаш шериг чавырылдырыышкынының оруунче эгидиринче угланган угланыышкынны быжыг болгаш чайгылыш чок боттандырып турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының будүүзүнде болуп эрткен СЭКП ТК-ниң Пленумунуң шиитпирин, эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында үүлдерни болгаш түңнелдерни нэни-биле үүлдүгзүнүп деткивишаан, эртем-техниктиг депшилгениң шапкын хөгжүлдезиниге үндезилээш улус ажыл-агыйынга күш-ажылдың будүүкчүлүүн эң чугулалап бедидер. Аъш-чем программазының чугула сорулгаларын шиитпирлээр дээш демиселче совет кижилерниң идепкейлиг киржип эгелээнин чүве ачтааланнар демдеглээн. Бистиң Төрээн чурттувустуң камгаланыр күчүзүн бодунуң шалыпчы ажылыжы-биле улам быжыглаарынга хоорай болгаш суурнуң ажыл-ишчилери бүрүн шиитпирлиг.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы дүүн ажылын үргүлчүлээн.

НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНДЕ

Кремльдиң Улуг ордузунга 15 шакта Национаддар Совединиң бирги хуралы ажыттынган.

Эштер **В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарёв, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков** оларны депутаттар үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Хурал **В. П. Рубенниң** даргалаашкыны-биле эрткен.

Сессиялар аразында мөчээн депутаттар Ш. Р. Рашидовтуң, А. К. Арамисовтуң, А. А. Сурковтуң тускаалын чыылганнар сактып ёзулаан.

Национаддар Совединиң депутаттары чурттуң күрүне планының болгаш бюджединиң төлевилелин чугаалажып киришкен.

1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында, 1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1982 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында План-бюджет болгаш өске-даа доктаамал комиссияларның эдеринчи илеткелии Национаддар Совединиң План-бюджет комиссиязының даргазы **Н. И. Масленников** кылган.

Национаддар Совединиң доктаамал комиссиялары Эвилел Совединиң комиссиялары-биле кады 1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне планын болгаш Күрүне бюджедин баш удур чугаалажып көргеш, илеткелчи дыңнаткан болгаш олар төлевилээн темпилер болгаш пропорциялар партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ниң ооң даразында Пленумнарының айтышкыннарынга дүгжүп турар болгаш улус ажыл-агыйының бүгү талалыг турум хөгжүлдезин хандырарынче, будүрүлге күүлерин быжыглаарынче, чоннуң чаагай чоруун бедидеринче болгаш чурттуң камгаланыр күчүзүн күштелдирериниче угланган деп санаан.

Келир чыыдың планы болгаш бюджеди он бирги беш чылдың сорулгаларын боттандырарынга чаа, харыысалгалыг үе-чаданы тодарадып турар. Оларны чедип алырынга күш-ажылчы коллективтериниң бедик организастыг чоруун, деминг ажылын, будүрүлгениң участок бүрүзүнге, эргелеп башкарылганың кандыг-даа чадавынга идепкейни болгаш харыысалганы бедидерин негеп турар деп, илеткелчи чугаалаан.

Совет Эвилели, социалистиг дем каттыжылгазының чурттары ядролуг дайыныңың кыжаннын чайладырынче, делегейни политиктиг болгаш шериг чавырылдырыышкынының оруунче эгидиринче угланган угланыышкынны быжыг болгаш чайгылыш чок боттандырып турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының будүүзүнде болуп эрткен СЭКП ТК-ниң Пленумунуң шиитпирин, эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында үүлдерни болгаш түңнелдерни нэни-биле үүлдүгзүнүп деткивишаан, эртем-техниктиг депшилгениң шапкын хөгжүлдезиниге үндезилээш улус ажыл-агыйынга күш-ажылдың будүүкчүлүүн эң чугулалап бедидер. Аъш-чем программазының чугула сорулгаларын шиитпирлээр дээш демиселче совет кижилерниң идепкейлиг киржип эгелээнин чүве ачтааланнар демдеглээн. Бистиң Төрээн чурттувустуң камгаланыр күчүзүн бодунуң шалыпчы ажылыжы-биле улам быжыглаарынга хоорай болгаш суурнуң ажыл-ишчилери бүрүн шиитпирлиг.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы дүүн ажылын үргүлчүлээн.

СЭКП обкомунуң бюрозунда

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегниң дугайында

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттыжып киргенинин 40 чылын төлептиг уткуур, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ниң Пленумнарының шиитпирлерин, беш чылдың планнарын боттандырарынга чеднишкиннер-биле ону демдеглээр дээш «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегни 1984 чылдың январь 2-деп 1984 чылдың октябрь 10-га чедир республикага чарлаар дугайында доктаалды СЭКП обкомунуң бюрозу хүлээп алган.

Ол бирги беш чылдың дөртку чылының планнарын болгаш хүлээлгелерин хуусаа бетинде долдур болгаш ажыр күүседир, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты, ажылчы чоннарның ортузунга организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды калбартырын СЭКП хооркомунга, райкомнарынга, парткомнарга, хооррайкүүскомнарга, министерстволарга болгаш ведомстволарга, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, бүдүрүлгелерниң, организацияларның болгаш совхозтарның удуртукчуларынга дааскан.

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегге кирген бүдүрүлгелер, организациялар, совхозтар коллективтериниң болгаш бүдүрүлгелер мурнакчыларының ажылын республиканың «Шын», «Тувинская правда» солуннары болгаш Телевидение база радиодамчыдыларга талазы-биле күрүне комитеди калбаа-биле чырыдар ужурлуг деп доктаалда айыткан.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Чадаананың Сельхозтехкүркомунуң автобаазазының коллективи он бирги беш чылдың үшкү чылын күш-ажылчы чеднишкиннерлиг доозуп турар. Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда коммунистер чоруп орар.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы коммунист Александр Яковлевич Шварцков — мурнакчыларның бирээзи. Бо бүдүрүлгеге ол он ийи чыл ажылдаан. Он бирги беш чылдың баштайгы үшкү чылының үүк сөөртүрүнүң планын хуусаа бетинде 137 хуу күүсеткен. Амгы үеде ол 1984 чылдың үлүүнге кириштир ажылдап турар.

Ооң салгакчылары коллективте эвээш эвес. Коммунистер А. С. Монгуш, В. Ф. Иванов, В. С. Порубенко, С. Д. Ондар беш чылдың баштайгы үш чылының даалгаларын база ажыр боттандырган.

Б. КҮЖҮГЕТ.

РСФСР-ниң көдээ ажыл-агый мурнакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

1982-1983 чылдарның кышкы үезинде эът, сүт болгаш мал ажылының ескедаа продуктуларын бүдүрелиг талазы-биле Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга чеднишкиннери дээш, планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге күш-ажылчы эрес-маадырдыг чоруу дээш шаңнаары болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле

Очур Хомушкуевич Дастан — Мөңгүн-Тайга районда ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхозтуң сарлык кадарчызы.

Сүгдур-оол Чажан-оолович **Ондар** — Сүт-Хөл районда «Октябрь 30 чылы» совхозтуң хойжузу.

Улустарның Найыралы орден-биле

Демир-оол Салчакович **Дотпаа** — Бии-Хем районда «Саян» совхозтуң хойжузу.

«Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле

Киров Адыйович **Күжүгет** — Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтуң хойжулу.

Вера Трофимовна **Ахаева** — Таңды районда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң саанчызы.

Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергези-биле

Виктор Орайбанович **Ак-Тожу** районда «Тоора-Хем» совхозтуң хойжузу.

Мандыл-оол Севекович **Куулар** — Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң хойжузу.

«Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле

Сарыг-оол Сүрүнмеевич **Дарый** — Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ошку кадарчызы.

Торжап Биче-оолович **Куулар** — Таңды районда «Коммунизминиң херели» совхозтуң хойжузу.

Сигенков Байырович **Ижи** — Эрзин районда «Мөрен» совхозтуң хойжулу.

Намчал Агбыш-оолович **Ховалыг** — Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу.

«Күш-ажылчы шылгарал» дээш медаль-биле

Анчы Далайович **Бызаакай** — Тес-Хемде «Кызыл-Таар» совхозтуң хойжузу.

Лама-Сүрүң Кара-оолович **Куулар** — Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжузу.

Минис Шыырапович **Монгуш** — Барыын-Хемчикте «Шекпээр» совхозтуң саанчызы.

Нина Степановна **Русских** — Каа-Хем районда СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң саанчызы.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. АНДРОПОВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1983 ч. декабрь 21.

ЧОН БИЛЕ ПАРТИЯ БИР ЭП-СЕТКИЛДИГ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга кандидаттар депшидилгези эгелээн

Бистиң чуртувус ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының соңгудаларынга политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүнүнүң байдалында белеткенин турар. ССР Эвилелиниң күрүне эргечагыргазының дээди органынга эвилелдиг соңгудалар социалистиг демократияның улам ыңай хөгжүүрүнге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң, улус депутаттарының бүгү Советтериниң дараазында ажылчорудулгазынга аажок улуг ужур-дузалыг болур.

Декабрь 28-те ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга кандидаттарны депшидери чуртта эгелээн.

РСФСР

И. А. Личахев аттыг автозаводтуң ишчилери хуралынга бедик көдүрлүүшкүннүг чыглып келген. Коллективтиң өөрүнээзинден дарганнаар кол цехтиң хептекчи даргазы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры К. Н. Малин чүве чугаалаан.

— ЗИЛ-диң ажылчыннары, хөй миллион совет кижилер-биле бир демей, СЭКП ТК-ның Чигизиг секретары Юрий Владимирович Андроповтуң партия Төп Комитединиң декабрь Пленумунга чугаазын танышкан — деп, ол демдеглээн. — Бистиң кижи бүрүвүстү сагыыдырадып, хөлзеп турар айтырыглар: ажылды канчаар эки организастаарыл, бистиң экономикавыс соксаал чокка хөгжээн турарын, уламна ажыктыг болурун канчап чедип алырыл, чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарынга, совет кижилериниң чаагай чоруунуң озуңдезинге, бистиң бөмбүрээвиске тайбын тинлээр болзуун дээш бистың кижи бүрүвүс боттарының ажылдаар черинге чүнү кылыр ужурдугул дээн ышкаш, хөй айтырыглар чогуур харыыларны тыпкан бис. Ынчангаш мен сагыш-сеткиним ханызындан: бистер, элчилер, чүрээвис ханызындан, бүгү сагыш-сеткиливисten партияның политиказын, СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң шиитпирлерин деткип тур бис — деп, оратор чугаалаан.

Москва хоорайның Пролетар № 18 соңгуда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга СЭКП ТК-ның Чигизиг секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Юрий Владимирович Андроповту депшидер деп ол саналдаан.

Хуралдың киржикчилери ол саналды динмиттиг, үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны-биле, туруп келгеш, деткээн. Ажылчын ангының бүгү-ле эки шынарлары, социализм дээш демиселге бодун бергенгени, эрес-дидим чорук болгаш сыныш дивес тура-соруктарының болгаш улустуң мурнунга хүлээлгени болгаш харыысалганы модерел биле-ри бистиң удуртукчувуста сиңниккен болуп турар деп, оратор демдеглээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга Ю. В. Андроповту депшидер дугайында саналды хереселдер бүдүрер цехтиң хоюглакчызы С. П. Максимов, будүрүлгениң партком секретары Е. И. Моисеев, «АвтоЗИЛ» каттыжышкынының чиңгине директору В. Т. Сайкин болгаш өскелер-даа изии-биле деткээн.

Бүгү москвачылар-биле бир домей, автозаводчулар, коммунистиг тургузуушкуның херээнге боттарының бүгү дуржулгазын, мергежилин, чогаадыкчы энергиязын бээрин бүзүреткеннер.

Дараазында доктаалды бир үн-биле хүлээп алган: ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле Москва хоорайның № 18 Пролетар соңгулда округундан депутаттың кандидадынга **Юрий Владимирович Андроповту** депшидер.

Автозаводтуң коллективинге болгаш хураага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП МХК-ның бирги секретары В. В. Гришин олуруушкан.

Күрүнеңиң Бирги подшипник заводунга болган хурал байырлыг байдалга эрткен.

Делегей байдалын экижидерипче, термоядролуг халапты болдурбазынче угланган Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеңиң быжыг болгаш хажык чок шугүмүн эш Андропов делегей ареназынга туруштуг чорудуп турар деп роликподшипниктиң цехиниң хоюглакчызы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. М. Мотова чугаалаан. Завод коллективиниң өөрүнээзинден оратор СЭКП ТК-ның Чигизиг секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Юрий Владимирович Андроповту Москва хоорайның Пролетар соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга депшидерин санаалаан.

Ооң соонда чүве чугаалаанар: заводтуң партком секретары Д. П. Юлин, эдикчи ажылчын В. С. Мельников ол саналды деткээнер.

Юрий Владимирович Андроповту Москва хоорайның № 18 Пролетар соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге депутаттың кандидадынга депшидерин хурал бир үн-биле доктаапкан.

Ол ышкаш дааранылганың «Радуга» будүрүлге каттыжышкынынга болгаш Ф. Э. Дзержинский аттыг Бүгү-эвилелдиң теплотехниктиг эртемшиничилел институдунга болган хуралдарның киржикчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга эш Ю. В. Андроповту бир үн-биле депшиткен.

Найысылалдың «Кадыыр болгаш Маска» металлургия заводунуң сортпрокат цегнаңа кызыл-булуңун лозуңнар болгаш транспарантылар-биле шимээн. Ол будүрүлгениң ажылчыннары аңаа нийти хуралга чыглып келген. Вальцовщик А. В. Малышев ажыл талазы-биле будунуң эштериниң мурнунга чүве чугаалаашаан, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновту Москва хоорайның соңгулда округунуң талазы-биле РСФСР-ден Национаддар Совединге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттың кандидадынга заводтуң коллективиниң өөрүнээзинден депшидерин санаалаан.

— Эш Н. А. Тихонов Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеңиң көскү ажылдакчызы, «Кадыыр болгаш Маска» заводта кылдынган техниктиг бүгү чаартылгалар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы П. А. Тихоновтуң ады-биле тудуш харылзаалыг — деп, ол чугаалаан.

Н. А. Тихоновту депутаттың кандидадынга депшидер дугайында саналды заводтуң директору В. А. Исаев, улуг мастер Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Б. В. Чуканов болгаш өске-даа эштер изии-биле деткээн.

Национаддар Совединге РСФСР-ден соңгулдалар талазы-биле Москва хоорайның № 1 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга **Николай Александрович Тихоновту** хуралдың киржикчилерн бир үн-биле депшидер деп шиитпирлээп.

Москваның ийи дугаар шак заводунга, «Париж коммуназы» фабрикага болган хуралдарның киржикчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга эш Н. А. Тихоновту бир эп-сеткил-биле депшиткеннер.

Москваның В. В. Куйбышев аттыг «Электрозавод» будүрүлге каттыжышкынының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының база албан-хаакчыларының хуралы политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүнүң байдалынга болуп эрткен.

Комплекстиг бригаданың бригадири А. П. Литвинов коллективтиң өөрүнээзинден ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненкону депшидер деп саналдаан.

— Бистиң будүрүлгевистиң ажылчыннары, бүгү совет улус Константин Устиновичиниң СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеңиң көскү ажылдакчызы, бодунуң бүгү амыдыралын коммунизмниң бедик идеалдарынга бараалгадып чоруур кижи деп санап, ону эки билир.

Каттыжышкынның инженери З. Д. Шитова:

— СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлери будүрүлгенин ажыктының бедидерин, социалистиг чарышты калбартырын, күш-ажылдың болгаш технологияның сагыыга-чурумун быжыглаарын биске хүлээдирип турар — деп чугаалаан.

Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле Москва хоорайның Куйбышев соңгулда округумдан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадының кандидадынга **Константин Устинович Черненкону** депшидер деп шиитпирнин хуралдың киржикчилери хүлээп алган.

Москваның хоорайның Куйбышев соңгулда округунуң талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадының кандидадынга К. У. Черненкону депшиткен хуралдар «Сокол» будүрүлге дааранылга каттыжыышкынынга. «Хроматрон» заводжа база болган.

Москваның прожектор заводунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының хуралынга электроканнакчы А. Г. Лукьянов санаал берген. Прожектор заводунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының өөрүнээзинден Москва хоорайның Перов соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, партияның Москва хоорай комитединиң бирги секретары Виктор Васильевич Гришинни депшидерин ол саналдаан. Кандидаттың ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалап турган, оратор:

— Виктор Васильев партийжи принципиалдыг чоруу, кижилерге сагыш човаңгыры-биле москвачыларның улуг хүндүткелин чедип алган — деп чугаалаан.

Хуралга чүве чугаалаанар кандидатураны деткээнер.

Хурал дараазында доктаалды бир үн-биле хүлээп алган: ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң Москва хоорайда Перовск соңгулда округундан депутаттың кандидадынга **Виктор Васильевич Гришинни** депшидер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Дмитрий Фёдорович Устиновту депшидер деп слесарь-сборщик С. В. Союзов Москваның радиотехника заводунга болган хуралга ук будүрүлгениң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниң өөрүнээзинден саналдаан.

ССРЭ-ниң камгалал министри бодунуң бүгү биилиин, дуржулгазын, организакчы арганарын бистиң Төрээн чуртувустуң, ооң Чепсектиг Күштериниң камгаланыр күчүзүн быжыглаарынга берип турар деп, ук ажылчын онаалап демдеглээн.

Москваның Күнцев соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадының кандидадынга **Дмитрий Фёдорович Устиновту** депшидер дугайында доктаалды хуралдың киржикчилери бир үн-биле хүлээп алганнар.

«Зеленоградстрой» будүрүлге тудуг-монтаж каттыжышкынының ажыл-ишчилериниң коллективиниң ниити хуралы бедик идепкейлиг чоруктуң байдалынга эрткен.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң найысылалдың Тушию соңгулда округундан депутаттарның кандидаттарынга СЭКП ТК-ниң Чигизиг секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Юрий Владимирович Андроповту** болгаш «Зеленоградстрой» каттыжышкынының № 3 ТЭ-ниң комплекстиг бригадазының бригадири Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Николай Анатольевич Злобинин** депшидер деп докладаан.

(Уланчызы 2-ги арында).

РСФСР-де чурттап турар хөй уругларлыг иелерге «Маадыр ие» деп атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Он болгаш оон-даа хөй уругларны божаан болган кижизиткен иелерге «Маадыр ие» орденни бербишаан, «Маадыр ие» атты тыпсыры болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Кыызыл Чыдбаковна **Иргит** — Чөөн-Хемчик районда «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Монгуш Очур-оловна **Куулар** — Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Борбакай Чугдуровна **Саая** — Барыын-Хемчик районда «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Белекмаа Иргитовна **Седии** — албан-хаакчы. Мөңгүн-Тайга район.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. АНДРОПОВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1983 ч. декабрь 26.

Д. Б. БУЗУР-ООЛДУ ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Республиканың улус ажыл-агыйынга специалистерни белеткээр талазы-биле үре-түңнелдиг ажылы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының директору Доржу Базырович **Бузур-оолду Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле** шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1983 чылдың декабрь 28.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

ЧОН БИЛЕ ПАРТИЯ БИР ЭП-СЕТКИЛДИГ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

таалды хуралдың киржикчилери бир үн-биле хүлээп алганнар.

Москва областың Ступинск металлургия комбинадының Культура ордузунга үк бүдүрүлгенин ажыл-ишчилериниң хуралы болуп өрткен. ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Эвилел Соведиинин Ступинск соңгулда округундан депутаттарның кандидаттарынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары. ССРЭ-ниң Дээдя Соведиинің Президиумунуң Даргазы **Юрий Владимирович Андроповту** болгаш вальцовщиктер бригадири, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады **Виталий Максимович Веневцевти** хуралдың киржикчилери бир үн-биле депшиткеннер.

ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Эвилел Соведиинің Серпуховск соңгулда округундан депутаттарның кандидаттарынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, партия Москва хоорай комитединиң бирги секретары **Виктор Васильевич Гришинни** болгаш ногаажылар бригадири, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады **Александра Васильевна Жерздеваны** депшидер деп Серпуховск районнуң «Большевик» совхозунуң коллективиниң хуралынга бир үн-биле шиитпирлээн.

С. М. Киров аттыг «Электросила» каттыжышкынның ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Национадлар Соведииниң Ленинград хоорай соңгулда округундан депутаттың кандидадын депшидер дээш турбина-генератор цегинге хуралга чыглып келгеннер.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү. СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романову депутаттың кандидадынга депшидер деп токарь-карусельщиктер бригадири Ю. К. Сидоров санадаан. Амты соңгулда кампаниязы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседириниң демдээнин адаа-биле өртип турар деп үк ажылчын чугаалаан.

Ажылчының саналын детиивишаан, хурал ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Национадлар Соведииниң Ленинград хоорай соңгулда округундан депутаттың кандидадынга **Григорий Васильевич Романову** депшидер деп бир үн-биле доктаатkан.

«Киров заводу» каттыжышкынга база хурал болган. ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Эвилел Соведиинің Ленинград хоорайда Киров соңгулда округундан депутаттарның кандидаттарынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Президиумунуң Даргазы **Юрий Владимирович Андроповту** болгаш каттыжышкынның коллективиниң хуралынга бир үн-биле шиитпирлээн.

С. М. Киров аттыг «Электросила» каттыжышкынның ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Национадлар Соведииниң Ленинград хоорай соңгулда округундан депутаттың кандидадын депшидер дээш турбина-генератор цегинге хуралга чыглып келгеннер.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү. СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романову депутаттың кандидадынга депшидер деп токарь-карусельщиктер бригадири Ю. К. Сидоров санадаан. Амты соңгулда кампаниязы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседириниң демдээнин адаа-биле өртип турар деп үк ажылчын чугаалаан.

Ажылчының саналын детиивишаан, хурал ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Национадлар Соведииниң Ленинград хоорай соңгулда округундан депутаттың кандидадынга **Григорий Васильевич Романову** депшидер деп бир үн-биле доктаатkан.

«Киров заводу» каттыжышкынга база хурал болган. ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Эвилел Соведиинің Ленинград хоорайда Киров соңгулда округундан депутаттарның кандидаттарынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Президиумунуң Даргазы **Юрий Владимирович Андроповту** болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. А. Сивцев чугаалаан. — Бодунуң бүгү билиглерин болгаш дуржулгазын Михаил Сергеевич агроүлетпүр комплезин улам ынай быжыглаар талазы-биле улуг хемнээлдиг сорулгаларны амыдыралга боттандырарынга. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының чайгылыш чок боттанышкынын хандырарынга баазалгадын турар.

ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Эвилел Соведиинің Россошанск соңгулда округундан депутаттың кандидадынга **Виталий Иванович Воротниковту** депшидер деп доктаалды хурал бир үн-биле хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Эвилел Соведиинің, Киров соңгулда округундан депутаттарның кандидаттарынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары. ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Президиумунуң Даргазы **Юрий Владимирович Андроповту** болгаш № 1 тудуг эргелелиниң маадыры, партия кежигүнү эвес **Екатерина Петровна Марычеваны** депшидер деп ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг Свердловскиниң бажың тудуушкун комбинадының хуралының киржикчилери бир үн-биле шиитпирлээн.

Ставрополь крайның Ипатов районда хой уксажыдыр «Большевик» заводтуң ажыл-ишчилери Ипатовтуң соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Соведииң депутадының кандидадынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачёвту депшидер деп шиитпирлээн.

— Эң Горбачёв — Коммунистиг партияның кескү ажылдакчызы — деп, улуг Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. А. Сивцев чугаалаан. — Бодунуң бүгү билиглерин болгаш дуржулгазын Михаил Сергеевич агроүлетпүр комплезин улам ынай быжыглаар талазы-биле улуг хемнээлдиг сорулгаларны амыдыралга боттандырарынга. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының чайгылыш чок боттанышкынын хандырарынга баазалгадын турар.

ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Эвилел Соведиинің Россошанск соңгулда округундан депутаттың кандидадынга **Виталий Иванович Воротниковту** депшидер деп доктаалды хурал бир үн-биле хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Эвилел Соведиинің, Киров соңгулда округундан депутаттарның кандидаттарынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары. ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Президиумунуң Даргазы **Юрий Владимирович Андроповту** болгаш № 1 тудуг эргелелиниң маадыры, партия кежигүнү эвес **Екатерина Петровна Марычеваны** депшидер деп ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг Свердловскиниң бажың тудуушкун комбинадының хуралының киржикчилери бир үн-биле шиитпирлээн.

Ставрополь крайның Ипатов районда хой уксажыдыр «Большевик» заводтуң ажыл-ишчилери Ипатовтуң соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Соведииң депутадының кандидадынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачёвту депшидер деп шиитпирлээн.

— Эң Горбачёв — Коммунистиг партияның кескү ажылдакчызы — деп, улуг Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. А. Сивцев чугаалаан. — Бодунуң бүгү билиглерин болгаш дуржулгазын Михаил Сергеевич агроүлетпүр комплезин улам ынай быжыглаар талазы-биле улуг хемнээлдиг сорулгаларны амыдыралга боттандырарынга. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының чайгылыш чок боттанышкынын хандырарынга баазалгадын турар.

ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Эвилел Соведиинге депутаттың кандидадынга Ипатовтуң соңгулда округундан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның, чанында Партийжи контроль комитединиң даргазы М. С. Соломенцевти депшидер деп санадыр мен. Бистиң Төрээн чуртувустуң улам ынайгы чечекгелишкинин, ооң күүзүүн улгаттырарын, социалистиг демократияның хөгжүлдезин, совет кижилерниң чаагай чорууп бедидерин хандырарынче угланган улуг ажылды Михаил Сергеевич чорудуп турар.

ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Эвилел Соведиинге депутаттың кандидадынга Шахтаның соңгулда округундан **Михаил Сергеевич Соломенцевти** депшидер деп шиитпирлээн хуралдың киржикчилери бир үн-биле хүлээп алган.

УКРАИН ССР

Киевтиң В. И. Ленин аттыг «Арсенал» заводунуң механика цегинге муң-муң ажылынар соңгулда мурнуңуң хуралынга чыглып келген.

—СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, эш Ю. В. Андроповтуң чугаазындан кирген айтышкыннарны болгаш түнелдерни арсенадчылар изинче деткип турар—деп, фрезеровщиктер бригадири П. И. Иванов чугаалаан. Партияның бистиң мурнувуска салган соңулгаларын чедишкинниг күүседир дээш бүгү күжүн бээрине заводтуң коллективи шиитпирлиг.

ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Эвилел Соведиинге депутаттың кандидадынга Ленин соңгулда округундан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-ның бирги секретары **В. В. Щербицкийни** депшидерни коллективтиң мурнуңдан оратор санаалдаан.

Республиканың экономиказын, эртемни болгаш культуразын бедидер, чурттуң улус ажыл-агыйының чаңгыс аай комплекизинге ооң салыышкынын улгаттырар дээш В. В. Щербицкий кичээнгейин доктаамал салып келген деп, санал бергеннер демделээнкер.

ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Эвилел Соведиинге депутаттың кандидадынга Шахтаның соңгулда округундан **Михаил Сергеевич Соломенцевти** депшидер деп хуралдың киржикчилери бир үн-биле хүлээп алган.

УЗБЕК ССР

Ташкентиниң пес-таавы комбинадынга хурал болган. ооң киржикчилери ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Эвилел Соведиинге депутаттың кандидаттарынга Ташкент-Ленин соңгулда округундан СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Президиумунуң Даргазы **Юрий Владимирович Андроповту** болгаш УССР-ниң ЭА-зының Е. О. Патон аттыг электрилиг камналга институдуунуң директору, УССР-ниң Эртемнер академиязының президентизи академик **Борис Евгеньевич Патонну** чаңгыс үн-биле депшиткеннер.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы. ССРЭ-ниң даштыкы хереглер министри **Андрей Андреевич Громыкону** болгаш экскаватор машинизи Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Павел Евстафьевич Гильви** ССРЭ-ниң Дээди Соведииниң Эвилел Соведиинге депутаттың кандидаттарынга Горняцкиниң соңгулда округундан депшидерин Кривой Рогтуң төп даг болбаазырадылга комбинадының ишчилерни шиитпирлээннер.

Донецк областың «Артемуголь» будүрүлге каттыжышкынының В. И. Ленин аттыг шахтазының коллективи бодунуң хуралынга ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Эвилел Соведиинге депутаттың кандидаттарынга Горловтуң соңгулда округундан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-ның бирги секретары **Владимир Васильевич Щербицкийни** болгаш шахтаның хөмүрдаш казыкчызы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Александр Григорьевич Аворостинны** депшиткеннер.

БЕЛОРУС ССР

Минскиниң «Атлант» будүрүлге каттыжышкынының ишчилери чаа чылды күш-ажылчы чедишкиннерлиг утканнар: чоннуң хереглел барааннарын олар чыл даалгазындан 3,5 миллион рубле хөйнү будүргеннер. Будүрүлгенің үмдүрген бүгү-ле соодукчулары Шынар демдээ-биле үнелеттиинген.

—Ол чедишкиннер дээрге СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың бистиң тайбың, тургузукчу күш-ажылывыска эргежок чугула байдалдарны тургузар дээш могат-шылаг чок ажыл-чорудулгазының ачызында чедип алдынган—деп, каттыжышкынның чиңгине директору В. П. Воронов коллективиниң хуралынга чугаалаан. ССРЭ-ниң Дээди Соведииниң депутадының кандидадынга Минск-Москва соңгулда округундан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы хереглер министри А. А. Громыкону депшидерни оратор санаалдаан. Санал бергеннер бодумуң кандидадын күүседириниң болгаш партияның сүрекгиг ажылдакчызы, дуржулгалыг дипломат, партияның даштыкы тайбың политиказының эң идепкейлиг чорудукчуларының бирээзи деп үнелээннер.

ССРЭ-ниң Дээди Соведииниң Эвилел Соведиинге депутаттың кандидадынга Минск-Москваның соңгулда округундан **Андрей Андреевич Громыкону** депшидер деп хуралдың киржикчилери бир үн-биле доктаатkаннар.

ССРЭ-ниң Дээди Соведииниң Национадлар Соведиинге депутаттың кандидаттарынга Минск заводтуң соңгулда округундан СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведииң Президиумунуң Даргазы **Юрий Владимирович Андроповту** болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Евгений Александрович Шулякты** депшидер деп шиитпирни Минскиниң автомобиль заводунуң коллективиниң хуралынга хүлээп алган.

УЗБЕК ССР

Ташкентиниң пес-таавы комбинадынга хурал болган. ооң киржикчилери ССРЭ-ниң Дээди Соведиини

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ПАРТИЯНЫҢ БОЛГАШ ЧОННУҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

СЭКП ТК-ның Пленуму, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазы — даштыкы хөй-ниитиниң кичээнгейниң төвүде. Ол болуушкуңга чугула кичээнгейни салып тура делегейниң информация агентстволарының, парлалгазының, радиозуның, телевиленезиниң демдеглээни болза, совет чуртка чугула амыдыралчы айтырыгларны чугаалажып көргени, ажыл-агыйжы болгаш идегелдиг бүзүрелбиле долдунган эш Ю. В. Андроповтуң чугаазы чугула политиктиг документ кылдыр үнелеткен. Оон бүгү талаларды болгаш түңнелдери принципиалдыг ужур-дузалыг, Совет Эвилелиниң бүгү партия, совет болгаш ажылчы-агыйы организацияларының, бүгү хөй-ниити организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-чорудулгазының үндезини болур ужурлуг деп, Пленумуның киржикчилери демдеглээн.

ГДР-ниң «Нойес дойчланд» солуунуң демдеглээни болза, Совет Эвилелиниң чаа экономиктиг сорулгалары боттуг болгаш үндезинниг, чонның чогаадыкчы идепкейин көдүрериңге база боттарының күштеринге идегеп бүзүрээринге ажыл-агый чорудулгазын сайзыраңгайжыдар болгаш организакчы чорукту бедидер, күрүне, план болгаш күш-ажыл сагылга-чурумуун бижиглаар талазы-биле чуртта чоруткан хемчеглер кыска үениң дургузунда безин көскү идиглиг болган Ленинчи партияның чорудуп турар углаңышкыны, солуунуң онзалап демдеглээни болза, коммунистерниң болгаш бүгү совет ажылчы чонларының долу үүлдүгээүүшкүнүн болгаш деткимчезин алган.

Совет экономиканың мурнуда чаа бедик сорулгалар тургустунган деп, чехословак «Руде право» демдеглеп турар. Ону чедиңшиниг боттандырарынга тургустунган темпини, ажыл-херектерни эки бүдүрер дээш бедик күзел-чүткүлдү чидирбейн хевээр арттырары, ажылга таарымчалыг чорудулгаларны хөгжүдери чугула болуп турар. Шынап-ла, ол талазы-биле ажыл-херектерже партия болгаш бүгү совет чонну СЭКП ТК-ның амгы Пленуму углап турар деп, солун демдеглээн.

Чонның амыдыралының деңнелин бедидери — совет планнарның социал-политиктиг кол сорулгазы. СЭКП болгаш Совет күрүне олче бүгү күжүн мөөңнеп турар деп болгар «Народна армия» демдеглеп, совет кижилерниң чаагай чоруунуң моон соңгааргы өзүлдезинң 1984 чылдың планында көрген деп ында бижээн.

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының, ылаңгыя планнаашкының болгаш эргелеп башкарарының, стратегтиг айтырыгларын, ону интенсивтиг орук-биле дүрген чорударывыра идиглиг социалистиг экономиканың хөгжүлдезиниң ажыктыг угланыышкынарын шилип алырын хандырарын эш Ю. В. Андропов онзалап айтыканын аку-дуңма социалистиг чүрттарның информация органнары демдеглээн.

Совет экономиканың чедиишкиннери чайгылыш чок, амгы үеде идип үндүрүп турар сорулгалар боттуг дээрзин Барыын чүктүң дыка хөй чүрттарының массалыг информация чепсектери демдеглеп турар. Ю. В. Андроповтуң чугаазындан ушта бижээн үүлдерни «Нью-Йорк таймс» парлаар. Декабрь Пленумунуң шиитпирлери ажылчы чонларны сорук киргген. Эвээш эвес үүлдер кылдынган, кылыр үжурлуг ажылдар ам-даа хөй дээрзиниң дугайында совет удуртукчуңуң сестерин солуп онзалап демдеглээн.

Экономиктиг быраларның болгаш ажыл-агый чорударының магадылалдарының, ооң-биле кадыг өртек, чээлисан-хөө системазының болгаш ажыл-агый чорудулгазының арганың дээштинн белиринің сорулгаларын Ю. В. Андропов идип үндүрген деп, «Вашингтон пост» демдеглээн.

Агрессчи империалистиг бөлүктериниң буруузу-биле делегей байдалы чидиңгенген бо үеде планның хажык чоока күүседири чүге албан эвес, а совет кижи бүрүзүүң патриотчу хүлээлгези.

Англи «Дейли телеграф» солуунуң айтканы болза, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйында чогумчалыг буруңгаарлаашкыны СЭКП ТК-ның Пленуму демдеглээн болгаш келир чылдың планын бүдүрүлгениң ажыктыын бедиделиче, Совет Эвилелиниң камгалал күүзүн чогуур деннелге тургузарын хандырарынче угландырган.

Совет экономиканың хөгжүлдезиниң кол айтырыгларын СЭКП ТК-ның Пленуму чугаалажып көрген болгаш келир чылда чедип алыр ужурлуг айтырыгларга доктааган деп, бейрут «Ас-Сафир» солун бижээн. Индустрияның бүгү адырларының шиитпирлиг шапкын хөгжүлдезин болдуруп турар эртемтехниктиг депшилгени дүргедедиринге бүгү арга-ларыны ажыглаарының чугулазын Пленумнуң киржикчилериниң кичээнгейинге совет удуртукчу Ю. В. Андропов салгап.

СЭКП ТК-ның ээлчеглиг Пленумунга эш Ю. В. Андроповтуң чугаазы улус ажыл-агый планнарының мурнунда салдынган чугула сорулгаларны боттандырарынга база совет кижилерниң чаагай чоруунуң моон соңгааргы өзүлдеринге бараан болуур дээрзин Венесуэланың ажылчы чоннарының чаңгыс аай төвүнүң даргазы Элен Кроэс демдеглээн. Социалистиг экономиканың, совет кижилериң материалдыг болгаш угаан-бодал деңнелиниң курлавырлары канчаар-даа аажок улут болуп турарын бо Пленумга база катап көргүскен.

ШАПКЫН ХӨГЖҮЛДЕНИҢ СТРАТЕГИЯЗЫ

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң доктаалы, улус ажыл-агыйының улам ыңай хөгжүлдезиниң кол угланыышкынарының талазы-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтыкан үнелээшкиннер болгаш түңнелдер бүгү делегейге кайгамчык улуг сонуургалды болдурган. Шапкын хөгжүлдениң оруунче совет экономиканы дүрген шилчидер дугайында боттуг бодал болгаш сагыш салыышкыл-биле сиңниккен СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң идеялары болгаш айтыышкынары ленинчи партияның Төп Комитединиң ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин болгаш түңнелдерин улам ыңай сайзырадыл турар-дыр деп, хөй чүрттарының массалыг информация чепсектери, политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчылары онзалап демдеглеп турар. Ол шиитпирлер болгаш түңнелдер сайзыраңгай социализмни амгы үе-чадада чайгылыш чок шапкын хөгжүдеринче угланган чаңгыс аай политиктиг шугум болуп турар.

Социалистиг экономиканы хөгжүдерининг эң чугула айтырыгларын чугаалажып турган үеде Пленумууң киржикчилериниң ажыл-ишчи байдалын болгаш бедик идепкейлиин Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп комитединиң органы «Работническое дело» солуун онзалап демдеглээн. Пленумуун ажылынга кол угланыышкыны эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтыкан-дыр деп, солун бижээн. Совет ниитилелдиң социал-экономиктиг шапкын хөгжүлдезин тодаргайлаан айтырыглаже онза кичээнгейни Ю. В. Андропов угландырган.

Ленинниң партиязының хөй талалыг ажыл-чорудулгазы делгейниң амгы нарын байдалдарының үезинде социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарынга сорук киирикчи үлегер болуп турар деп Болгарияның «Земеделско знаме» деп база бир солуну бижээн. Ол дугайын СЭКП ТК-ның ээлчеглиг Пленуму база катап тодаргай бадытхаан. социалистиг тургузуушкуунуң чаа-чаа чедиишкиннерниче шын орукту айтыкан-дыр деп, ол солун демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Пленуму Советтер чуртуун амыдыралынга кайгамчык улуг болуушкун-дур деп. Польшаның «Трибуна люду» солуну онзалап бижээн. Пленумнуң киржикчилери чаа сорулгаларны тодаргайлаан болгаш ажыл-агыйны башкарарының сайзырамгайжыдар. күрүненик, планның болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун бижыглаар талазы-биле моон мурнунда ажылдап кылдынган хемчеглерниң боттаныышкынын ханызы-биле аналиэтел көрген. Ол хемчеглер экономиктиг өзүлдениң темпилерин дүргедедиринге болгаш хөй шынар көргүзүглерни экижиринге тодаргай түңнелдерни берген болгаш берип-даа турар. Совет экономиканың хөгжүлдезиниң байдалын болгаш перспективаларын аш Ю. В. Андроповтуң чугаазында эң-не тодаргайы-биле айытканы-дыр деп, солун онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазында айытканы ханы үнелээшкиннерни болгаш түңнелдерни бир эп-сеткилдиг үүлдүг деп көрген доктаалды СЭКП ТК-ның Пленуму хүлээп алган-дыр деп, «Нью-Йорк таймс» солун бижээн. Совет удуртулганың иштики болгаш даштыкы политиказын Совет Эвилелинде бүрүнү-биле деткип турарын Пленумнуң доктаалы херечилеп турардыр деп, ол солун айытканы.

ССРЭ-ниң амгы үеде экономиктиг политиказын совет удуртукчу ниитизи-биле үүлдүг деп санап көрген болгаш ажылчы чоннарның инициативазын улам ыңай хөгжүдерінче угланган хемчеглерниң ужур-дузазын онзалап демдеглээн-дир деп, Францияның «Монд» солуну бижээн. Улус ажыл-агыйын планнаарының болгаш эргелеп башкарарының системазын сайзыраңгайжыдарынга хамаарыштыр тодаргай чаа саналдарны Ю. В. Андропов айытканы-дыр деп, солун онзалап демдеглээн.

Совет Эвилелиниң экономиказында бүгү куженишкиннер чонның амыдырал деңнелин улам-на бедидериниң, үлам-на бедик деңнелиниң үлам-на бедидериниң, үлам-на бедик деңнелиниң үлам-на бедидериниң, үлам-на бедик деңнелиниң үл

КИЖИ БОЛГАШ БОЙДУС

Бүдүрүкчү күштериң хөгжүлдезиниң амгы үеде хемчээлдери болгаш темпизи долгандыр турар чүүлдерим камгалаары болгаш бойдус курлавырларын чөп ажыглаары-биле холбашкан айтырыгларны өскертирим негеп турар. Ол болза экономиктиг болгаш социал ужур-дузазының талазы-биле улуг сорулга боон турар. Чугаа болза, херек кырында кижилерниң кадыгының дугайында болгаш чурттуң национал байлаан хумагалап, ээ ёзу-биле көөрүнүң дугайында болуп турар-дыр. Оон кедерезе, ол дээрге келир үениң база айтырыглары-дыр. Оларны шинтирлээриниден дараазының салгалдарының кандыг байдалларга чурттаары хамаажыр.

(СЭКП ТК-ниң декабрь Пленумунга Ю. В. Андропов-тун чугаазындан)

ЧАЙЫ, КҮЗҮ, КЫЖЫ-ДАА

Черниң кыры агарган,
Шеттер база «тонналган»
Мөңгүн кыштың сактырга,
Мөңгезинде арткы дег...
Чайы, күзү, кыжы-даа
Чайтаар-ла кээр аалчылар
Кайызын-даа кандыг дээш
Кайгамчыктыг үелер...
Бойдузувус каас-шынык,
Бойдузувус элбек, бай.
Амыдырал дөзү ол
Аас-кежик тыны ол
Үе-шагның эргилдези
Үргүлчү-ле солчуп кээр,
Черниң каазы кижиниң
Сеткилинге эргим боор.

Ч. КАРА-КУСКЕ.

БАГАНАЗЫ

Тыва черим дээрже шашкан
Баганазы — Мөңгүн-Тайгам
Доңгун хатка тендиш дивейн
Маадыр көстүп, чоргаар тур сен.
Өл хар сөөрткен кара булут
Шаг-ла ботка диргелип кээр.
Ожегээрээн чандырбас дээш
Шаптык кадып туру сен бе?
Шуурган-биле туржур сорук
Чуртталганың үнделзинге
Шак бо согуш намдай берзе,
Чазык-чаагай үдеп каар мен.
Улаан хатта сээң хоюг
Украчы үнүң дыннаам.
Амыраанын чүге денизер!
Аязырың манаайн тандым.

Н. КУУЛАР.

Г. МАКАРОВТУҢ чуруу.

АҢЧЫНЫҢ АРЫН-НҮҮРҮ

Бойдустуң төттүнмес беримчезин чогумчалыг ажыглаары чүтүлә сорулгаларның бирээзи дээрзи кымгадаа билдингир. ССРЭ Конституциязының 67 үүлүнде мынчаар бижээн: «ССРЭ-ниң хамаатылары бойдусту камнаар, оон байлактарын камгалаар хүлээлгелиг».

Тыва — аң-мең-биле байлак. Ылаңгыя Тожу район — эң чараш черлериң бирээзи. Ында буур-булан, элик-хүлбүс, иви-чары дээш кандыгдаа аңнар бар. Тайга даңгыназы киш ында элбек. А тоорук, кадын, эм-оъдун үүү дээр оңу!

Бо бүгү байлакты ийи-чаңгыс чиижең, алыксак-чиксек кижилер хары угда дегерезин шоодайлаптарын бодаар-дыр, даартагы хүн деп үүрени билбес деп. Тожуның хөөчүн аңчыларының бирээзи Кумзуяк Хунан-оолович Тундума чугаалап олур. Бүгү назынында аңнап келгеш, ол херек чок черге чаңгысдаа аң адып көрбээн. Аңчының арын-нүүрүнүң дугайында бодунуң бодалдарын ол меңээ чугаалады. Бир дугаарында бойдуска, дириг амытаннарга ынакшыл. аңнаарының дүрүмнерин билири аңчыдан негеттинер деп, ол санап турар. Хүүда ажыкконгаа сүрер, хыдыкчы чорук аңчының эптежип болбас дайзынналары болур ужурлуг.

Хөөчүн аңчы бойдуска удур каржы үүлгедиглерни кыдыңдан хайгааракчы ёзу-биле көрүп олурарын демейле тетчеглекчи чорук деп көрүп турар. Борта тоомча чок чорук турбас.

— Бодуңуң аңчы арын-нүүрүң ышкыда каапкан кижи зи-ле чөгенчиг. Кижи багы оон эртпес... Бо-ла аңнап чорааш, ыядыгларны караам-биле көрген, изиг изинге-даа таварышкан кижи-дир мен. Аңнаарын хораан-даа черниң аң-моңун кырар, чүгле бодуңуң хырның тоттурарын бодаар кижилер тургулаар — деп, ол чугаазың дооскаш, сонга өттүр ак-көк сыннарже үр-ле көрүп боданып олур. Аңнап чорааш черлерни эргий бодап органы-ла ол боор.

Штатта турар аңчылар егерьлер, охотоведтер болуп ужурлуг. Дуржулгалыг аңчы аңнавышаан, үстүнде ийи харыысалганы база бодуига алган. Кижи-Хемнин Чекпе-Кырдан ол үргүлүчү аңнаар турган. Бир катап ийи кожа одагта аңчы таваржы берген. Бираазинде кодан кежин ора-чаза тырткаш октапкан, өскезинде тоорту сөөгү оваалаңы берген чыткан. Хайыраан аңны кээргээн аңчының сеткиля кайы хире хомудаанын чугаалааш-даа канчаар.

Тожу районда аң-мең камгалалы чогуур деңнелинге четпес дээрзин Тундума улуг хомудал-биле чугаалады. Ийи-чаңгыс кижи чежеменнин-даа кызып турда, тетчеглекчи чорук долузубиле улуткаттынмас. Маңаа хөй-нитинниң киржилгеэн негеттинип турар. Аннаашкын дээрге олча сүргеннерни ынак ижи эвес, диңмнерни, төрээн чуртуга ынак кижилерниң спортулуг. Аңчы — дадыккан, каңналган дайынчы, ынчангаш ёзулуг аңчы-биле аңаа-ла хоозун «аңчыны» холуп болбас.

Бойдус сени ол хире шаңнап турда, сен аңаа чүс катап өрелиг мен деп билип ал. Аңнаарын күзезидээ, баштай дериңни төк. Аңны балыглаашкын салырының орнунга, аңаа шуут дегбе. Бо дүрүмнерни хөөчүн аңчы К. Х. Тундума кончуг эки билир. Чер-черинге аңнап чорааш улус бот-бойларынга дузалажыр, карактажыр болгай. Аңчылар хөвар быжыңнарга ынчангаш тосту, оттуг ыяштыг дустуг албан арттырып каар. Ону шоочалавас-даа. Келгеш кижи бүрүзү чыпкын алыр, чорупкан кижи өске келгеш кижиге бир-ле үүрени артырып каар. Аңчыларның бо чаңчылдарын хоптак сеткилдиг кижилер тоовастаан. Бажыңны оттулупкан суг болур.

Аңчының ажыл-ижин кысказы-биле чугаалаарга мында-дыр. Сөөлгү үш чылда ол оптумаа-биле 4 мүн рубльдин олүүн белетизеп. 50 тонна тоорукту чыптап. 2 тонна бүүр, сыын эъдин дужааган. Моңу чээрби ажыг чылга көвүдедиптер болза, оон күрүнеге киирген ажыы кайы хире дээрзи көстү бээр. Бо чеднишкинин ол ай-аймбиле соок, хаттыг тайгага будун ыстадыр кылаштап чорааш чедип алган. Бойдуска хумагалыг болур деп, ол аныяктарга бо-ла чугаалап чорчур.

А. НУГУУРАК.

ЧЫЛ САНЫНДА-ЛА

Даваа Дамбаевич Ооржак Бора-Тайга суурда чурттап турар. Ол аңныыр сезону келирин шуут четтикпес. Боозун аштап, баш удур дөгернип эгелээр. Аңнаашкынга ыяк белеткел эки түңнелди берип турар. Аңчы чылдың-на хууда социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседип келген.

Бо чыдын оон ажылдап турар «Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агыйы эки көргүзүглерни чедип алган. 11 айларның планы 108.3 хуу күүсеттинген. Пландан ажыр 30 мүн рубльдин продукциязын аңчылар күрүнеге дужаагаан.

Бо чеднишкинде хоочун аңчы Д. Д. Ооржактың үлүг аваазы эвес. Оон удурткан бригадазы 5 мүн рубльдиң эки шынарлыг өлүк кежин дужаагаан. Аңчылар ам ийи дугаар аңнаашкынче база аъттанылкан. Бо удаада олар эът белеткелинге киржир, 3,1 тонна эътти белеткээрип бригада хүлээнген.

«Часпас адар Даваа» деп эш-өөрү оон дугайын бо-ла чугаалажы бээр. Дуржулгалыг аңчы аң изин соора көрбес, кандыг аңның изил-кайнаар углап чорутканын дээрзин дораан тодарадыр. Аң-меңниң аажы-чаңын база эки билир. Оон-биле кады чорааш аңчылар өөренип, ам-даа үүлдерни билип алыр. Хан-Дээр тайгазында оон четпээн черп чок. Уру. Кежээ. Маңчүрек дээш чыл санында эртээш келир.

Хоочун аңчы арга-ыяштың, аң-меңниң камгалалы дээш демиселдя чорудуп турар. Будук-даа хей черге сыйлыр болза, оон сагыжы аарыыр. Тайгага ыпак боор. га. ол база кижиге ындыг хамаарылганы шаңнаар деп, ол өөрүнге чугаалап олурар.

А. ДОНГАК.

Улустуң аас чогаалындан

ТАЙГА ЭЭЗИН ЙӨРЭЭРИ

Шагдан бээр адыг аглаары аңчыларга улуг байырлал турган. Адыг байырлалын Соңгу чүктүң улустары эрттирип келген. Эвенк, манси, ненец аңчылар бо чаңчылдарны ам-даа сагып турар.

Тывага база бо чаңчылдар турган дээрзин хоочун аңчылар сактып чугаалаар. Тожуның сураглыг аңчызы чораан Деверек Ак тофалар хайыраканны ижээнинден үштүп апкан болза, черге эъдин дүлгеш чинр, өлүрген кюки бүрүзү чечен-мерген сөстерни октажыр. аңчыларның эң аныяан орта мактап, келир үеде чаа олча-межиктиг күзээр болгаш олчаны деңге үлежир турган деп сактып орар.

76 харлыг Байыржап Бараан мынчаар сактып чугаалаар:

— Бистиң тожу аңчылар хайыракан чалапканда, үнгүр аксын ыяштар-биле дугдарайн тура-ла, аңчылар баштыңы, эң улуг назылыг кижи «Үгээ-ээм!» деп медээлеп эгелээр. Алыр дээш ол чазын оттуруп ёзулаары ол. Оон соонда «уйгужу болур, дуганчы болур үгээм! Чааш болур чавыс болур үгээм!» деп алгаар. Адыгны көрген кижи кежин алыр. Ону азы эң улуг кижи алыр. Черге чиген эътти чамдыызын бичии-бичии кылдыр кескилээш, ыяштар бажыңга азып каап, «кээрген куштар, үүүнер бо!» дээр. Аалга келгеш дүлер. Башты үгле эр улус хемдинр. Оон соонда баш сөөгүнү хөмүрлээш, пөш азы чойган ыяшка азар. Ким хөй чаг чинр эвес дээш аттыг маргыжар боор үүве.

Адыг бажы артавас, ону хүндүлеп, ойзуп адаар дээрзин Сүлдем Бараан чугаалаар. Ону Чоорганныг, Кузуктаар, Ире, Тайга ээзи деп адаар. Адыгның ъдин эң кырган кижиге азы оскээртен келген кижиге баштай бээр. Хаак-биле деспи хевирлиг тавак аргып кылгаш, «ховузун» дээр ээги чаан аргамчы ышкаш кылдыр дилгеш, хөй адыр шиштерге шиштээр. Чаг садыртккайның эгелээри билек, бир кижи — ырлай аарак, курайлап каап, йөрээл эгелээр. Аңчыларның чамдык йөрээлдери мындыг:

Такмыл тайгам, арга-сының хайырлап туру-уу!
Дагда үңгүр өөнче бистиң кииргеп!
Кузуктарың хайырланты-ыңы!
Куруг чанмас болдуву-уусе!
Чоорганныңын хайырланты-ыңы!
Човаң чанмас болдуву-уусе!

Адыг чаан ийи кижи ужундан тудуп алгаш ырлажыр. оон бажын ыяшка курлактан ашпас кылдыр азар, ол дээрге аң-мең кижиден деңнели куду деп чүвеин көргүзүп турары ол дээ, хоочун аңчы Иван Лөмажап сактып орар.

Тайга ээзинин нәзээнин көрген кижи аалда улуска оон дугайын ойзу чугаалаар, «ында ышкаш, ындыг боор» деп чугаалаар. Ол кижи өөрүн баштап алгаш, нәзээнинң шуут чанында келгеш, ам айтып бээр деп. Дажырган Бараан чугаалаар. Ол чаак эптей тудар маргылдаа үелинде бир кижи ырлаан азы йөрээлеп турарын сактып орар.

Ирениң сөөктерин шиви будуунга ораагаш, чудук көңгүлүнче суп каар турган деп. Мерген Ондарай чугаалап орар. Үңгүр аксын үш азы беш, саарзык саннар-биле дуглаар турган.

Тайга кежинин четтирерде, ону хүндүлеп ёзулуг-биле, мынчаар аңнап чорааш-дыр. Ада-өгбелериң бо чаңчылын уламчылаары чугула деп, аңчылар санап турар-лар. Бо чергелиг байырлалдар ылаңгыя аныяк өскенни бойдуска, дириг амытаннарга ынак чорукка кижизидери чугаажок. Чамдык кижилер ъзт, кеш болза деп чоруур, олар кам-хайыра чок кыргып-хыдыырынга белеңнер. Тайганың аң-меңниге хумагалыг болбас болза, төнүп болур.

Н. АЛЕКСЕЕВ.
Тожу район.

ЧЫЛ САНЫНДА-ЛА

Даваа Дамбаевич Ооржак Бора-Тайга суурда чурттап турар. Ол аңныыр сезону келирин шуут четтикпес. Боозун аштап, баш удур дөгернип эгелээр. Аңнаашкынга ыяк белеткел эки түңнелди берип турар. Аңчы чылдың-на хууда социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседип келген.

Бо чыдын оон ажылдап турар «Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агыйы эки көргүзүглерни чедип алган. 11 айларның планы 108.3 хуу күүсеттинген. Пландан ажыр 30 мүн рубльдин продукциязын аңчылар күрүнеге дужаагаан.

Бо чеднишкинде хоочун аңчы Д. Д. Ооржактың үлүг аваазы эвес. Оон удурткан бригадазы 5 мүн рубльдиң эки шынарлыг өлүк кежин дужаагаан. Аңчылар ам ийи дугаар аңнаашкынче база аъттанылкан. Бо удаада олар эът белеткелинге киржир, 3,1 тонна эътти белеткээрип бригада хүлээнген.

«Часпас адар Даваа» деп эш-өөрү оон дугайын бо-ла чугаалажы бээр. Дуржулгалыг аңчы аң изин соора көрбес, кандыг аңның изил-кайнаар углап чорутканын дээрзин дораан тодарадыр. Аң-меңниң аажы-чаңын база эки билир. Оон-биле кады чорааш аңчылар өөренип, ам-даа үүлдерни билип алыр. Хан-Дээр тайгазында оон четпээн черп чок. Уру. Кежээ. Маңчүрек дээш чыл санында эртээш келир.

Хоочун аңчы арга-ыяштың, аң-меңниң камгалалы дээш демиселдя чорудуп турар. Будук-даа хей черге сыйлыр болза, оон сагыжы аарыыр. Тайгага ыпак боор. га. ол база кижиге ындыг хамаарылганы шаңнаар деп, ол өөрүнге чугаалап олурар.

А. ДОНГАК.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

ТҮҢНЕЛ ЧҮНҮ КӨРГҮСКЕНИЛ?

Шыдыраага Тыва АССР-ниң чемпионады Кызыл хоорайның шыдыраа клубунга болуп эрткен. Ында республика чемпиону Леонид Мохов база катап ол адын бадыткаан.

Маргылдаага тергиндеп турганнарның аразынга сөөлгү салыгда улуг өскерлиишкиннер болбаан. Л. Мохов Д. Лопсаңга удур тала-биле обаага-даа, оюнуң төнчүзүнге келгеш, артык оолдарлыг, тевелиг турган, пайнаар-даа баар көжү чок удурлашкынын тевезин узуткан каапкатарга, салыгның салым-чолу шиитпирлеттингеп. Арыг тивдекге.

32 харлыг Л. Мохов шыдыраага республика чемпиону атты ийи чыл улаштыр алганы ол.

Маргылдаалариның доктаамал киржикчизи, теорияны эки билир Л. Моховтуң республикага ийи дакпыр чемпионнан турары таварылга эвес. Ол бо чылгы чемпионатка шыпрак белеткелгиг келгеп, бодунга бүзүрелдиг ойнаан.

Он чыл бурунгаар Тыва АССР-ниң чемпиону атты эдилекчиин чораан М. Адыг-оол шиитпирлиг түңнел салыгда. С. Севээнин удуп алган таварылгада. ниити сан талазы-биле Л. Моховка деңнежи бээр аргазын оскунмайн ойнап турган. Ынчалза-даа маргылдаанын киржикчилериниң эң аныяа С. Севээн бодаларын шупгузуп солуштурул, оюнну бодуучүүлүн, тергелелиг төнүүже шилчиткеп, хайым кылдыр ойнаан.

Дараазында төлге Ч. Оюн ноянар удур-дедир туруштарже солчуру биле-де, шаап халлаашкынче бодаларын моонзээн киржикеп. Түңнел халас барбаан. Баарынга дутланыптар оглун чангаштай көжүп каан ноянны терге-биле шалаптарга, мерзе чидирилгиг таваржыр хире апаарга. К. Дойгак дужун бергеп.

М. Адыг-оол биле Ч. Оюн чемпионатты 12—12 санныардыг төңдүзе-даа, маргылдааның негелдезин ёзугаар. Бертер системазы-биле сан-түңнү үндүрүп кээре. Ч. Оюн ийиги черже үнеген.

Маргылдаага 14 бирги разрядчы, ийиги разрядтың 2 шыдыраачы киржикеп. Бирги разрядчылардан 10 санны алган ойнакчы кандидат баллың нормазын күүседир турган. «Спартактың» чемпиону А. Болдывов сөөлгү салыгда В. Асатов-биле ойнаан. эгезинден тура дидим, чаран көштер-биле ноянче халлаадаа, арыг үлүг санын алыр дээн салган-соруглазынга четпейн барган. Ол Кызыл хоорайның чемпиону-биле хаймышкаш, кандидат баллы чедип алырынга чартык сан чедирбейн, 9,5 санныг болуп маргылдаанны дооскан, а 11,5 санныг В. Асатов дерткү черде болган.

Он бешки салыгда Р. Монгуш, Б. Сат, Н. Онуфриев бир-бир удуг санын алгылаан. Х. Шолбан — М. Кенин-Лопсан хайымнашкан.

Чемпионатка кедээ шыдыраачылар Д. Лопсан, А. Болдынов, Р. Монгуш, В. Очур, С. Сенгээ олар эки ойнаашн. ол талазы-биле эвээш-бичеедаа бол дуржулганы алганнар. Ак-Довуракның төлээзи Д. Лопсан башгайгы ужуражышкында дуржулгалыг бирги разрядчы Ч. Оюнну аштырышкынга таварыштырган. Ол маргылдаа үезинде чоорту бодунуң оюнун тып, чамдык эки салыгларыбиле көрүкүлерни сонуургаткан. Удурлашкылыарыга хамаарыштыр шын тактиканы шилип алган, нарын-даа салыгларны санап ойнаарынга сундулут А. Болдывов спортчу эки түңнелдерни чедип ап болурун көргүзүп, туруштут шыдыраачы кылдыр бодун бадыткаан.

Маргылдаага Л. Мохов, Ч. Оюн, М. Адыг-оол олар мастерге кандидат баллдың нормазын күүседип алганнар. Д. Лопсан, Р. Монгуш, А. Болдынов, Н. Онуфриев бирги разрядтың шыдыраачызы алын бадыткааннар.

Эр. хөрээжен улустуң аразынга эрткен маргылдаанын чемпионнарынга, шаңналдыг черлерни эзлээнгерге, ортектиг белектерни, дипломнарны, жетоннарны тывыскан.

Шак-биле дүрген ойнаарынга 16 кижи киржикеп. Аңаа Ч. Оюн биле М. Түлүш саны дең кылдыр маргылдааны дооскаш, боттарының аразынга ойнаан. 3 салыгның ийиинде Ч. Оюн удуп алган. Үшкү черни Ю. Белов эзлээн.

Маргылдаага ойнакчыларның орутмак назыны — 35 хар болган. Моон алгаш көөрге, аныяк шыдыраачылар-биле ажыл дуржуренчит байдалза артыпшаан.

Найысылал Кызылдың шыдыраа клубунуң үзеген-чижээ кошкак болуп турар. Таварымчалыг стол, сандай-биле чедир хандыртынмаан. шыдыраа шактары чедиппес. Ээл ишти коруштут көскү агитацияга-биле дерттинмизоп. Үк клуб дыштанып түңнерде доктаамал ажыктайн келген.

Н. ШИШИГИН.
С. ДАНЗЫ.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИН ТЕАТРЫНГА:
31-де—Чаа чылдың бал-маскарады. Эгелээри 19 шакта.
1-де — уруглarга Чаа чылдың утренниги. Эгелээри 10, 12 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА
1-де —уруглarга Чаа чылдың утренниги. Эгелээри 14 шакта. Чаа чылдың дыштанылга кежээзи. Эгелээри 19 шакта.

«КОЛОС» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА
31-де —уруглarга Чаа чылдың утренниги. Эгелээри 10 шакта.

«ХЕРЕЛ» СПОРТ ЗАЛЫНГА
31-де — Кызыл хоорайның бирги черн дээш эр улус аразынга баскетбол маргылдаазының түңнел ужуражылгазы. Эгелээри 14 шакта.

4-кү МИКРОРАЙОННУҢ ХОККЕЙ ШӨЛЧҮГЕЖИНГЕ
31-де. 1-де — Шайбалыг хоккейге хоорай кубогу дээш маргылдаа. Эгелээри 11 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

ТВ

ДЕКАБРЬ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Школа каникулдарының хүннеринде. «Проданный смех» деп урин-чечен телефильминиң баштайгы үзүдүрүлгези. Дж. Кроостуң «Тим Талер, или Проданный смех» деп фантастиктиг тоожузуун ёзугаар. 1-ги болгаш 2-ги серилялары. 11.05 — Телемедээлер. 11.10 — 14.15 Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Республикаларның болгаш түректерниң эвилели». Документалдыг фильм. 15.30 — «Кышкы хөөлер». Концерт. 15.50 — Орус чугаа 16.25 — «Тоолга аалдап чорааны». «Оюнийн ай». 18.00 — «Эртем болгаш амыдырал». 18.30 — Ф. Лист. Ритор темаларга фантазия. 19.05 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер. 19.30 — «Катюша». ССРЭ-ниң улустарының ташкылларының Академиктиг күрүне ансамбли таңцылар күүседир. 19.55 — «Ыры-83» деп телефестивалдың түңнел кежээзи. Останкинониң Концерт студиязындан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — Останкинониң Концерт студиязындан «Ыры-83» деп кежээниң улаңчызы. 22.55 — «Одолень-трава». Документалдыг фильм. 23.15 — 23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Төп телевидениниң болгаш Бүгү-эвилел радиозуунуң уругларның ниити ырыын таңцы бөлүүнүң концерти. 8.50 — «Как глоток чистой воды». Улустуң ус-тывыш ажылдарының дугайында. 9.10 — «Ак адыгларның төрүттүнген черинде». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.15 — «Маяковский бистин-биле». 11.10 — Билиг-күш. Эртем-тайылбырлыг журнал. 11.45 — «Тараачын оглу». Уран-чечен фильм. 13.20 — 18.15. Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Ховаганмай». Чаа чылдың будүүзүнде тургускан шиижигештер. 18.35 — Телемедээлер. 18.45 — «Азияның төвү». Программада: «Тываның 40 чылынга — 40 шалыпчы неделя», «Азия төвүнүң почтазы», «Мода-84». Телемедээлер. 19.15 — Чарлалдар. 19.20 — «Хөглүг өг» (тыва дылда). Чаа чылга тураскаатказын үндүрүлге.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуулар, чаштар!». «Морозко». 20.20 — Лыжа маргылдаазының ийи хевирингге Делегей кубогу. ГДР-деи дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.45 — «Бистиң бажыңывыс мында». Ураң-чечен фильм. 1-ги болгаш 2-ги серилялары.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ағаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, хар чагбас. Хат кошкак. Дүне 41—46 градус, хүндүс 29—34 градус соок болур.

Автоуруктарга эртенги шактарда туманнаар. Көстүрү 1000 метрден ашпас.

Кызылга аязыр, хар чагбас. Хат кошкак. Дүне 41—43 градус, хүндүс 29—31 градус соок болур.

КИНО

ДЕКАБРЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мы из джаза» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узатказ), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Красавица и чудовище» 9.30, 13.10. «Орлёнок» 11.20, 15.00. «Орел или решка» 16.40, 18.35, 20.30 (узатказ) шактарда.

«ВОСТОК»: «Стрелять сгорача не стоит» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Приключение маленького папы» 11.00, 13.30. «Дьявольское оружие» 15.00, 16.40, 18.20 (узатказ), 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Знахарь» 16.30, 19.30 шактарда.

Кижилер шагдан тура бө сүдүнден хымысты ижип чораан болгаш оон эм шынарын билир, кижиниң кадыын быжылаар, назынын узадыр чем деп санап, хүндүлээр чораан. Ол ышкаш медицина солунналарыга, журналдарга хымыс дугайында үүлдер эвээш эвес парлаттынып, ону колдуунда туберкулёзтан аараан кижилерге хорогланып сүмелеп турган. Ону билип алган аарыг кижилер Россиядан Ортаа Азияга хөй-хөйү-биле кээп эмнедип турар апаарган турган. Бо байдал хымысты бүгү тала-биле өөренип, оон ажыктыының дугайында пештередип, хымыс-биле эмнээр тускай эмнелгелерни ажыдарыга чедирген.

1858 чылда Самара (амгы Куйбышев) хоорай чоогунга И. В. Постников деп эмчи Россияга бир дугаар хымыс эмнелгезин ажыткан. Оол баар-ле хымыс санаторий, курорттарга эмнээриниң база бир кол үүлү болу бергеп. Хымыстың эм шынары эртем шинчилелдери-биле чоорту ажыттының, сөөлгү үеде улам тодараан. Ынчангаш ону барымдаалап, чонуун кадыын камгалап быжылаар сорулгабиле аңаа таварымчалыг черлерде хымыс-биле эмнээр тускай курорттарны ажыткылаан: Казах ССР-де «Бобровое», Алтай крайда «Лебяжье», Башкир АССР-де «Шафраново». Ол ышкаш Саратов, Оренбург, Челябинск областтарда. Бурят болгаш Татар АССР-лерде-даа бар болу бергеп.

Бо сүдүнден кылган хымыстың эрте-бурунгудан тура сурагжаан эм шынарының чажыттары чүдел?

Оон составында үвелиг болгаш кижиниң организминиге оңаа шингээттинниичел белоктар бар. Бир литр бе хымызындан кижиниң организминга 20 грамм эки шынарлыг белокту шингээдип алыр. Ол 100 грамм эътген шингээттинер белокка деп. Белоктар дээрге химиктиг тургузуу нарын будумел-дир. Олар ижипмырыныш, шейүндүүн чулуунга эстип, аминокислоталарже шилчип, хан дамчыштыр кижиниң мага-бодувче тарап, оон клетказарынга организмниң белоктарын тургузар. А аминокислоталар янызбүрү болур. Оларның аразында ховар, тергиин үнелиглери база бар. Чогум-на эки шынарлыг, ховар белоктар хымыста элбек. Ындыг болганда оон дүргеп хайлыылыг черге тургузар. Ажый бээрге, ону 10—15 градус соок сугга алыы соодукчуга тургузар.

Янзы-бүрү чылдагаамнардан арын-доруп бакырааш, витамин четпестөөн, хан чидирген кижилерниң семириирингге хонукта 1—2 литр чедир хымыс ижерга дузалыг. А витамин бестерден тыптыр семириир аарыгдан, чигир диабединден болгаш кара бүүрекке дегдирип аараанарга хымыс улуг-ла дуза чок, харын-даа бакырадып болур.

Бо эм шынарлыг сүскүлүү шеттередир дугайында санаалар республиканың Балгазында туберкулёзка удур санаторийниге, «Чедер» курорттуга ону ажыглаарынга идегин бергеп болгай. Чоокку үеде эгелеп «Совет Тыва» совхозтуң хымысты кылып эгелээринче базымы ук черниң ажылчы чонуунуң кадыышылынга улуг дузалыг болуру чугаажок.

Чылгы мал хымызын меттередиринге чүгле кедээ ажыл-агый ажылдакчылары эвес, а харын кадык камгалал органнарының удуртур төлээлери, эмчилер чер-черлерге идепкейлиг улут-хүүзүн киирери ажыктыг деп бодаар мен.

О. МАРТАН-ООЛ,
эмчи.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретарзаттың 2-23-35 партийн амыдырал болгаш үлетүр кылдыстериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызынын 2-41-27, информанно кылдызынын 2-20-60 культура кылдызынын 2-23-54 кодээ ажыл-агый кылдызынын 2-21-47, корректорларының 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2071.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1; ТС—00304

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 300 (12390) | 1983 чылдың декабрь 31, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеи. | Ортээ 3 коп.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының тоску сессиязы

ТАЙБЫҢНЫ, ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ КҮЧҮЗҮН БЫЖЫГЛААР

Совет кижилер 1984 чылдың планын база беш чылдың онаалдаларын күүседир болгаш ажыр күүседир талазы-биле боттарының мурнунда туруп турар улуг практиктиг сорулгаларны хандыр билбишаан, ажыл-ишчи ёзу-биле ажылдап турар. Ленинчи партияны долгандыр сырый каттышкан совет улус ниитилел бүдүрүлгезиниң улам ыңай шапкын хөгжүлдезиниң болгаш ооң ажыктыг чоруун бедидери, чонның чаагай чоруунуң өзүлдези, чурттуң камгаланыр аргазының чогуур деңнелге турары оларның боттарының күженишкиннериден хамаажыр дээрзин билир. Ол дугайын СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленуму чаа күш-биле бадыткаан. Ук Пленумуның шиитпирлерин, улус ажыл-агыйының улам ыңай хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарының талазыбиле ханы үнелээшкиннерни болгаш түңнелдерни кылган эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын чурттуң ажыл-ишчилери ажыл-чорудулганың сорук киржикчи программазы кылдыр үнелеп көрүп турар.

Социалистиг экономиканы сайзыраңгайжыдарының эң ажыктыг оруктарын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары бистиң чурттуң күүнде эрге-чагыргазыныӊ дээди органының тоску сессиязында тодарадып турарлар. Декабрь 29-та сессия Кремльге палаталарның аңгы хуралдарына ажылын уламчылаан.

Депутаттар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерининг канчаар күүсеттинип турарын ёзулуг ажыл-агыйжы сонуургал-биле, негелделиг болгаш принципиалдыг ёзу-биле аналиэтеп, коммунистиг тургузуушкунның чаа үе-чадаларын чугаалажып, келир үеге хамаарыштыр шын түңнелдерни кылыр дээш, боттарының кичээнгейин четпестерге болгаш шиитпирлеттинмээн айтырыгларга мөөннеп турарлар.

ЭВИЛЕЛ СОВЕДИНДЕ

10 шакта Кремльдиң Улуг ордузунга Эвилел Совединиң ийиги хуралы ажыттынган.

Эштер Г. А. Алиев, В. И. Воротников, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев оларны депутаттар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Хурал Эвилел Совединиң даргазы А. П. Шитиковтиң даргалаашкыны-биле эрткен. 1984 чылда ССРЭ-ниң планының болгаш бюджединиң төлевилелдерни чугаалажып көөрүн уламчылаан.

НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНДЕ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдаар залынга 10 шакта Национадар Совединиң ийиги хуралы ажылын эгелээн.

Эштер В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарёв, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков оларны депутаттар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Национадар Совединиң даргазы В. П. Рубенниң даргалаашкыны-биле эрткен хуралга 1984 чылда чурттуң планының болгаш бюджединиң төлевилелдерин чугаалажып көөрүн уламчылаан.

• • •

Эвилел Совединиң хуралынга депутаттар Б. Язкулиев — Туркмен ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы, П. И. Третьяков — СЭКП-ниң Сахалин обкомунуң биргн секретары, Н. А. Логачев — ССРЭ-ниң ЭА-зының Чөвен-Сибирь салбырының Чөвен-Сибирь филиалының президиумунуң даргазы, Н. Ф. Шишкин — Новосибирск областың Сузунск районунуң Күйбышев аттыг колхозунуң даргазы, К. Махкамов — Таджик ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы, Б. П. Оконечников — Калуга областың Цветков аттыг күруксаажыдылга заводунуң директору олар санал бергеннер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национадар Совединиң хуралынга санал-онаалдар солчушкунунга депутаттар В. В. Никитин — Тюмень область Совединиң күүскомунуң даргазы Г. Р. Абузарова — Уфада «Мир» күруглуг дээранылга катыжышкыныныӊ № 1 фабриказының моторист-даараныкчызы, К. К. Ребане — Эстон ССР-ниң Эртемнер академиязының президентизи, Т. Зиеев — Вахштың азот-тук завводунуң аммиак будүрүлгезиниң улут машинизи олар киришкеннер.

Эвилел Совединиң болгаш Национадар Совединиң хуралдарынга чүве чугаалаан депутаттарның онзалап демдеглээнин болза, партияның айтыканы стратеггиг угланыышкын бистиң хөй национал бүтү улузувустуң эргеажыктарынга, тайбыңның болгаш дешилгениң херээнге дүжүп турар. Улус ажыл-агыйының ажыктыг чоруун бедидер, төпке болгаш чер-чергерге ажылды эки организастаар, чурттуң будүрүлге база эртем-техниктиг күүзүн улам долу ажылгаар талазы-биле тодаргай санаалдарны ораторлар бергеннер. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга эш Ю. В. Андроповтуң чугаазының текизинде айтыышкынарны, түңнелдерни изин-биле деткивишаан, ораторлар күш-ажылдың будүрүкчүлүүн планган дашкаар бир хуу бедидерни болгаш продукцияның бот-үнезин чигедир талазы-биле планныг онаалдарны чедишкиннинг күүседиринче угланган деп, бүгү депутаттар боттарының санал-онаалдарынга демдеглээннер.

1984 чылдың планын чугаалажып көрүп тура, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының илан-бюджет болгаш еске-даа доктаамал комиссиялар чоннуң чамдык хереглел барааннарын будүрерин болгаш садарын үүрмектеп садар өртектер-биле 159,2 миллион рубль нниты түңге көвүдедир деп саналданнар. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даасканын ёзугаар, ол саналдарны өөренип көрген болгаш хүлээп алган дээрзин дыңналырын чөпшээреп көрүңер деп, оратор чугаалаан. Болур-чогуур чазалгаларны 1984 чылдың Күрүне планынга киирер.

1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында Хоойлуну ССРЭ-ниң Дээди Соведи палаталар аайы-биле ажыл бадылаашкынны ёзугаар бир үн-биле хүлээп алган.

1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөжүлдезиниң кол көргүзүглериниң талазы-биле немелде өзүлдениң темпилерин доктаатткан.

Хереглелге болгаш чыылдага ажыглаар национал орулга 1983 чылга деңнээргe, 3,1 хуу, үлетпүр продукциязы — 3,8 хуу, ооң иштинде: будүрүлгениң чепсекхерекселдерин будүрери — 3,7 хуу, хереглел баранналрын будүрери — 4 хуу өзер. Келир чылын чурттакчы чоннуң кижи бүрүзүнге онаалтыр херек кырында орулгалар 3,5 хуу, күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы — 5,4 хуу, чонга ачы-дуза чедирерин боттандырарының хемчээли — 8,5 хуу көвүдээр.

1984 чылда акшаланды-рыышкынның бүгү үнер дөстеринiң күсели-биле 109 миллион дөрбелчин метр ниити шөлдүг чурталга бажыннарын тудар деп шиитпирлээн.

1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чорудулгазының дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалын бир үн-биле хүлээп алган.

1984 чылда Күрүне планынга хамаарыштыр. 1983 чылда план күүселдезиниң дугайында айтырыг талазыбиле Эвилел Совединиң болгаш Национадар Совединиң доктаамал комиссияларының түңнелдеринде база депутаттарның чугааларында саналдарны болгаш сүмелерни көөрүн ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге дааскан, ол ышкаш СЭКП ТК-ның июнь болгаш декабрь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдургаш, 1984 чылдың планныг даалгаларын чедишкинниг күүседиринче угланган хемчеглерни боттандырарын хүлээткен.

1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1982 чылда бюджет күүселдезиниң дугайында айтырыг талазы-биле ССРЭ-ниң сан министри **В. Ф. Гарбузов** түңнел сөс чугаалаан.

1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин Эвилел Совединиң болгаш Национадар Совединиң План-бюджет болгаш доктаамал еске-даа комиссияларынга бүгү талалыг тодаргай сайгарып көрген база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессияга чүве чугаалаан бүгү депутаттары бир деминг деткээн деп, ол чугаалаан.

Беш чылдың дөртку чылының бюджеди партияның политиктиг болгаш экономиктиг стратегиязынга бүрүнү-биле дүгжүп турар болгаш ниитилел будүрүлгезин улам шапкын хөгжүдер, ооң ажыктыын бедидер, чоннуң чаагай чоруун өстүрер, чурттуң камгалал күчүзүн чогуур деңнелге тургузар талазы-биле келир чылда төлевилээн бүгү хемчеглерни акша-хөреңги-биле ол хандырып турар деп, оратор демдеглээн.

План-бюджет болгаш доктаамал еске-даа комиссиялар бюджеттиң орулгаларын 137 миллион рубльге өстүрерин саналдап киирген, ооң иштинде саарылгадан үндүрүг талазы-биле — 91,9 миллион рубльге, күрүне будүрүлгелериниң болгаш ажыл-агый организацияларының орулгаларындан төлевирлер талазы-биле — 45,1 миллион рубльге.

ССРЭ-ниң Сан министерствозу ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бо сессиязынга бюджеттиң чугаалажып турар үеде депутаттарның тургускан бүгү айтырыгларын кичээнгейлиг сайгарып көөр болгаш кылган түңнелдериниң дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге илеткээр.

1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында Хоойлуну депутаттар палаталар аайы-биле бадылаашкынга бир үн-биле хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң саналдап киргени, Эвилелдер Совединиң болгаш Национадар Совединиң доктаамал комиссияларының эдилгелерин барымдаалавышаан, 1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин орулгалар талазы-биле 366007848 муң рубль түңнүг болгаш чарыгдалдар талазы-биле 365792448 муң рубль түңнүг кылдыр, орулгалар чарыгдалдарны 215400 муң рубль түңге ажыл турар кылдыр Хоойлуда бадылаан.

Улус ажыл-агыйын акшаландыраларынга чарыгдалдар — аар үлетпүрүү, тудуг индустриязын, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүү, көдээ ажыл-агыйны, транспорттуу, чурттагга - коммунал ажылагыйын болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларын хөгжүдерине чарыгдалдар келир чылын 207892995 муң рубль, социал-культура хемчеглерине акшаландырыышкын — 118205427 муң рубль, ооң иштинде күрүнениң социал страхование бюджединиң талазы-биле 45786345 муң рубль болур.

Чурттуң камгалалынга акшаландырыышкынны 17054000 муң рубль түңге доктааткан.

1984 чылда эвилелдешкен республикаларның Күрүне бюджеттерин Хоойлуда тодараткан.

1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң талазыбиле Эвилел Совединиң болгаш Национадар Совединиң доктаамал комиссияларының түңнелдеринде кирген саналдарны болгаш сүмелерни, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдарынга депутаттарның чугааларында саналдарны база сүмелерни сайгарып көөрүн болгаш оларга хамаарыштыр чогуур шиитпирлерни хүлээп алырын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Министрлер Чөвүлелинге дааскан.

1982 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчёттуу бадылаар дугайында доктаалды ССРЭ-ниң Дээди Соведи хүлээп алган.

«Совет күрүнениң делегей байдалының болгаш даштыкы политиказының дугайында» доктаалды ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хүлээп алырының дугайында депутаттарның киирген саналдарын Национадар Совединиң болгаш Эвилел Совединиң даасканын ёзугаар ийи палатаның Даштыкы херектер талазы-биле комиссиялары көрген деп, даргалакчы дыңнаткан.

Ол комиссияларың мурнундан сессияга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүүнүн-ге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары, Национадар Совединиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазы депутат **Б. Н. Пономарёв** чүве чугаалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдарынга 1984 чылда ССРЭниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң төлевилелдерин чугаалажып турда, депутаттар боттарының саналдарынга амгы үеде делегей байдалының АКШ-тың болгаш НАТО-ның агрессчи угланыышкынының түңнелинде баксыраанынга дүрүм-ёзугаар дүвүрээзин илергейлээннер деп, ол чугаалаан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң бо чылдың сентябрь 28-те база ноябрь 24-те Медеглелдерин, делегей ареназында херектерниң байдалынга хамаарыштыр оларда кирген сайгарылганы болгаш тургустунуп келген ынаныг байдалдарда Совет Эвилелиниң туружунуң дугайында түңнелдерни депутаттар бир эп-сеткилдиг деткип чугаалаан.

Совет Эвилелиниң делегей байдалының болгаш даштыкы политиказының дугайында тускай доктаалды ССРЭ-ниң Дээди Соведи хүлээп алырының дугайында саналды депутаттар кирген.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының дааскының ёзугаар Даштыкы херектер талазы-биле комиссиялар боттарының декабрь 28-те каттышкан хуралынга ол саналдарны чугаалажып көрген болгаш «Совет күрүнениң делегей байдалының болгаш даштыкы политиказының дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалының төлевилелин белеткээн. Ону сессияга чугаалажып көөрү-биле кииртени ол.

«Совет күрүнениң делегей байдалының болгаш даштыкы политиказының дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалын сессия бир үн-биле хүлээп алган.

«ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарыктарын бадылаар дугайында» илеткелди ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Т. Н. Ментешашвили** кылган. Депутаттар илеткел талазыбиле чогуур хоойлуларны болгаш доктаалдарны хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының тоску сессиязы ооң-биле ажылын дооскан.

(СЭТА).

ЭВИЛЕЛ СОВЕДИНИҢ БОЛГАШ НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНИҢ КАТТЫШКАН ХУРАЛЫ

Чаңкар соонда Кремльдиң Улуг ордузунга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң болгаш Национадар Совединиң каттышкан хуралы болуп эрткен.

Эштер **Г. А. Алиев, В. И. Воротников, М. С. Горбачёв, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарёв, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков** оларны депутаттар болгаш аалчылар бут кырынга туруп кээп, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Хурал А. П. Шитиковтуң даргалаашкыны-биле эрткен.

1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалын бир үн-биле хүлээп алган.

1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөжүлдезиниң кол көргүзүглериниң талазы-биле немелде өзүлдениң темпилерин доктааткан.

Хереглелге болгаш чыылдага ажыглаар национал орулга 1983 чылга деңнээргe, 3,1 хуу, үлетпүр продукциязы — 3,8 хуу, ооң иштинде: будүрүлгениң чепсекхерекселдерин будүрери — 3,7 хуу, хереглел баранналрын будүрери — 4 хуу өзер. Келир чылын чурттакчы чоннуң кижи бүрүзүнге онаалтыр херек кырында орулгалар 3,5 хуу, күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар өртектер-биле 159,2 миллион рубль ниити түңге көвүдедир деп саналданнар. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даасканын ёзугаар, ол саналдарны өөренип көрген болгаш хүлээп алган дээрзин дыңналырын чөпшээреп көрүңер деп, оратор чугаалаан. Болур-чогуур чазалгаларны 1984 чылдың Күрүне планынга киирер.

1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында Хоойлуну ССРЭ-ниң Дээди Соведи палаталар аайы-биле ажыл бадылаашкынны ёзугаар бир үн-биле хүлээп алган.

1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалын бир үн-биле хүлээп алган.

1984 чылда Күрүне планынга хамаарыштыр. 1983 чылда план күүселдезиниң дугайында айтырыг талазыбиле Эвилел Совединиң болгаш Национадар Совединиң доктаамал комиссияларының түңнелдеринде база депутаттарның чугааларында саналдарны болгаш сүмелерни көөрүн ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге дааскан, ол ышкаш СЭКП ТК-ның июнь болгаш декабрь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдургаш, 1984 чылдың планныг даалгаларын чедишкиннинг күүседиринче угланган хемчеглерни боттандырарын хүлээткен.

1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1982 чылда бюджет күүселдезиниң дугайында айтырыг талазы-биле ССРЭ-ниң сан министри **В. Ф. Гарбузов** түңнел сөс чугаалаан.

1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин Эвилел Совединиң болгаш Национадар Совединиң План-бюджет болгаш доктаамал еске-даа комиссияларынга бүгү талалыг тодаргай сайгарып көрген база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессияга чүве чугаалаан бүгү депутаттары бир деминг деткээн деп, ол чугаалаан.

Беш чылдың дөртку чылының бюджеди партияның политиктиг болгаш экономиктиг стратегиязынга бүрүнү-биле дүгжүп турар болгаш ниитилел будүрүлгезин улам шапкын хөгжүдер, ооң ажыктыын бедидер, чоннуң чаагай чоруун өстүрер, чурттуң камгалал күчүзүн чогуур деңнелге тургузар талазы-биле келир чылда төлевилээн бүгү хемчеглерни акша-хөреңги-биле ол хандырып турар деп, оратор демдеглээн.

План-бюджет болгаш доктаамал еске-даа комиссиялар бюджеттиң орулгаларын 137 миллион рубльге өстүрерин саналдап киирген, ооң иштинде саарылгадан үндүрүг талазы-биле — 91,9 миллион рубльге, күрүне будүрүлгелериниң болгаш ажыл-агый организацияларының орулгаларындан төлевирлер талазы-биле — 45,1 миллион рубльге.

ССРЭ-ниң Сан министерствозу ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бо сессиязынга бюджеттиң чугаалажып турар үеде депутаттарның тургускан бүгү айтырыгларын кичээнгейлиг сайгарып көөр болгаш кылган түңнелдериниң дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге илеткээр.

1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында Хоойлуну депутаттар палаталар аайы-биле бадылаашкынга бир үн-биле хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң саналдап киргени, Эвилелдер Совединиң болгаш Национадар Совединиң доктаамал комиссияларының эдилгелерин барымдаалавышаан, 1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин орулгалар талазы-биле 366007848 муң рубль түңнүг болгаш чарыгдалдар талазы-биле 365792448 муң рубль түңнүг кылдыр, орулгалар чарыгдалдарны 215400 муң рубль түңге ажыл турар кылдыр Хоойлуда бадылаан.

Улус ажыл-агыйын акшаландыраларынга чарыгдалдар — аар үлетпүрүү, тудуг индустриязын, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүү, көдээ ажыл-агыйны, транспорттуу, чурттагга - коммунал ажылагыйын болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларын хөгжүдерине чарыгдалдар келир чылын 207892995 муң рубль, социал-культура хемчеглерине акшаландырыышкын — 118205427 муң рубль, ооң иштинде күрүнениң социал страхование бюджединиң талазы-биле 45786345 муң рубль болур.

Чурттуң камгалалынга акшаландырыышкынны 17054000 муң рубль түңге доктааткан.

1984 чылда эвилелдешкен республикаларның Күрүне бюджеттерин Хоойлуда тодараткан.

1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң талазыбиле Эвилел Совединиң болгаш Национадар Совединиң доктаамал комиссияларының түңнелдеринде кирген саналдарны болгаш сүмелерни, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдарынга депутаттарның чугааларында саналдарны база сүмелерни сайгарып көөрүн болгаш оларга хамаарыштыр чогуур шиитпирлерни хүлээп алырын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Министрлер Чөвүлелинге дааскан.

1982 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчёттуу бадылаар дугайында доктаалды ССРЭ-ниң Дээди Соведи хүлээп алган.

«Совет күрүнениң делегей байдалының болгаш даштыкы политиказының дугайында» доктаалды ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хүлээп алырының дугайында депутаттарның киирген саналдарын Национадар Совединиң болгаш Эвилел Совединиң даасканын ёзугаар Даштыкы херектер талазы-биле комиссиялар көрген деп, даргалакчы дыңнаткан.

Ол комиссияларың мурнундан сессияга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары, Национадар Совединиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазы депутат **Б. Н. Пономарёв** чүве чугаалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдарынга 1984 чылда ССРЭниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң төлевилелдерин чугаалажып турда, депутаттар боттарының саналдарынга амгы үеде делегей байдалының АКШ-тың болгаш НАТО-ның агрессчи угланыышкынының түңнелинде баксыраанынга дүрүм-ёзугаар дүвүрээзин илергейлээннер деп, ол чугаалаан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң бо чылдың сентябрь 28-те база ноябрь 24-те Медеглелдерин, делегей ареназында херектерниң байдалынга хамаарыштыр оларда кирген сайгарылганы болгаш тургустунуп келген ынаныг байдалдарда Совет Эвилелиниң туружунуң дугайында түңнелдерни депутаттар бир эп-сеткилдиг деткип чугаалаан.

Совет Эвилелиниң делегей байдалының болгаш даштыкы политиказының дугайында тускай доктаалды ССРЭ-ниң Дээди Соведи хүлээп алырының дугайында саналды депутаттар кирген.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының дааскының ёзугаар Даштыкы херектер талазы-биле комиссиялар боттарының декабрь 28-те каттышкан хуралынга ол саналдарны чугаалажып көрген болгаш «Совет күрүнениң делегей байдалының болгаш даштыкы политиказының дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалының төлевилелин белеткээн. Ону сессияга чугаалажып көөрү-биле кииртени ол.

«Совет күрүнениң делегей байдалының болгаш даштыкы политиказының дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалын сессия бир үн-биле хүлээп алган.

«ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарыктарын бадылаар дугайында» илеткелди ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Т. Н. Ментешашвили** кылган. Депутаттар илеткел талазыбиле чогуур хоойлуларны болгаш доктаалдарны хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының тоску сессиязы ооң-биле ажылын дооскан.

(СЭТА).

ЧОННУҢ БЕДИК БҮЗҮРЕЛИ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга кандидаттар депшидилгези

Чуртта ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга кандидаттар депшидери үргүлчүлеп турар. Ол кампания СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң, эш Ю. В. Андроповтуң чугаазының, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чаа доозулган сессиязынга хүлээп алган шиитпирлериниң болдурганы күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик кодурлүүшкүнүүн байдалында эртип турар. Бооп турар хуралдарга оларның киржикчилерн партияның социалистиг экономиканы улам көдүрериниче, улустуң чаагай чоруун улам бедидериниче, бүгү-ниитиниң тайбыңын быжыглаарынче угланган шутуун чаңгыс эп-сеткил-биле деткээнинiң дугайын медеглеп, 1984 чылдың даалгаларын күүседиринге болгаш ажыр күүседиринге, ниитн беш чылдың сорулгаларын боттандырарынга шиитпирлининң дугайын чугаалап турарлар. Совет кижилер Күрүне планын күүседирин боттарының патриотчу хүлээлгезин кылдыр көрүп турар.

Ажылчын аңгының, колхозчу тараачынарның болгаш улусчу интеллигенциянның эң төлептиг, эң-не атаалдарлыг болгаш хүндүткелдиг төлээлекчилерин күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга күш-ажылчы коллективтер депшидип турар. Олар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының кандидаттарынга Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчуларын бир дугаарынга адап турар.

Костомукшаның ССРЭниң 60 чылы аттыг даг-арыглал комбинадының ажылчы чоннарының хуралы байырлаачыг ёзуга болган. Ол чурттуң кара металлургиязының чиг-эт бөөр улуг будүрүлгезиниң төөгүлүг болуушкуну-биле — будүрүлгениң ийиги эдлээн ажыглаларга киирери-биле капсырлашкан. Комбинаттың профкомунуң даргазы В. А. Федосеев хуралды ажыктаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Соведиге депутаттың кандидадынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Юрий Андроповту Сегежтиң № 371 соңгулда округундан депшидер дугайында Ленин орден-хавылаглыг өрүмнекчи И. С. Кустовтуң саналын чыылганнар диимиттиг адыш часкаашкыны-биле уткуп-хүлээп алган.

— Карелияның ажылчы чоннары улуг ленинчи херекке кызыгаар чок бердинген Юрий Владимировичиниң эки билир — деп, оратор чугаалаан. — Ада-чурттуң Улут дайынының чылдарында ол республиканың комсомол организациязын удуртуп, чурттуң соңгу-барыын талазынга партизан шимчээшкинниниң удуртукчуларының бирээзи турган. Ол Ада-чурттка аар-берге үеде харыысалгалыг албан-хүлээлгеге турган, хууда эрес-дидим чоруун, кадыг-дошкун болгаш араатанзыг дайзынны ажар тинлелгени чедип алырынга бедик тура-соруктуун бадыткап көргүскен. Карелияның ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, ону ленинчи шылгарангай ажылдакчы, бөдүүн болгаш чүректиг ханызындан эптиг-ээдек кижи кылдыр билип турар.

Юрий Владимирович - Андроповту партия кайнаар-ла чоруткан болдур, ол чер-ле болганынга бодунуң энергиязы болгаш кызымаккай чоруу-биле партияның база күрүнениң иштики болгаш даштыкы-даа политиказының айтырыгларын принципиалдыы-биле шиитпирлеп турар.

Комбинаттың партком секретары Ю. Ф. Кузнецов, комбинаттың АХК-ның садыгжызы В. М. Табарина, комбинаттың чиңгине директору Н. П. Ершов болгаш өскелер-даа ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга Ю. В. Андроповту депшидер дугайында саналды изин-биле деткээнер.

Хуралдың киржикчилери ооң-биле кады ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң ол-ла округтан депутадының кандидадынга Костомукша комбинадының улуг агломератчиги партия кежигүнү эвес В. Э. Сычевскийни адааннар.

Хуралдың бир үн-биле доктаатканы болза: ССРЭниң Дээди Совединиң Эвилел Соведиге Сегежтиң соңгулда округундан депутаттарының кандидаттарынга **Юрий Владимирович Андроповту** болгаш **Валентин Эдуардович Сычевскийни** депшидер.

Москвага хоорайның № 79 поликлиниказының коллективиниң хуралы болган. Участок эмчизи М. А. Фомченкова ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга Ворошилов соңгулда округундан СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Юрий Владимирович Андроповту депшидерин санаадаан.

Хуралдың киржикчилери: Москва хоорайның № 6 Ворошилов соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Соведиге депутаттарының кандидаттарынга **Юрий Владимирович Андроповту** болгаш **Людмила Павловна Шурыгинаны** депшидерин бир үн-биле доктааткан.

Тюменьниң камволь-сукно комбинадының коллективиниң хуралынга пес-таавы будүрүлгезиниң ажылчыны В. А. Измайлова СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновту ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадының кандидадынга депшидерин саналдаан.

Социалистиг экономиканы хөгжүдеринге эш Н. А. Тихоновтуң улуг үлүүн киирип турарын ол чугаалаан. Партияның XXVI съездизиниң совет кижилериниң чаагай чоруун улам экижидиринiң талазы-биле айыткан социал-экономиктиг программазының күүселдезиниң дугайында ол доктаамал салгыш салып турар.

Дүк дыраар будүрүлгениң ажылчыны Л. А. Овчинникова ол саналды деткивишаан, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, комбинаттың дүк дыракчызы Г. П. Яковлеваны депутаттың кандидадынга база деп-шиткен.

Хуралдың киржикчилери **Николай Александрович Тихоновту** болгаш **Галина Петровна Яковлеваны** ССРЭниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутаттарының кандидаттарынга Тюменьниң соңгулда округундан депшидер деп бир үн-биле шиитпирлээн.

Рыбинскиниң мотор кылыр заводунуң коллективи ийи ээлчег солуушуп турар арасында хуралдаан. Слесарь В. В. Баскаков ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадының кандидадынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненкону депшиделрин саналдаан. Ооң партияның политиказын чайгылыш чокка боттандырарынга, коммунистиг тургузуушкуннуң ең чугула участоктарының бирээзи — идеологтуг ажылды улам көдүрериниге улуг салыышкынын оратор демделээн. Слесарь Н. М. Шестаков чүве чугаалаан, ол саналды изин-биле деткээн болгаш депутаттың кандидады кылдыр слесарь-эвтекчи Б. Ф. Ивановту база адаан.

Хуралга ТКК-ның контролёру О. М. Сафронова, директель заводунуң профкомунуң даргазы Г. И. Шагин болгаш өске-даа санал бергеннер оларның канддатураазын деткээнин илергейлээннер.

Хуралдың киржикчилериниң бир үн-биле доктаатканы болза: Рыбинскиниң соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутаттарының кандидаттарынга **Константин Устинович Черненкону** болгаш **Борис Федорович Иванову** депшидер.

Пермь областың Березники хоорайда «Главзападуралстрой» трестиң онгу автобаазының коллективи ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң Березники соңгулда округундан депутаттың кандидадынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының биргн оралакчызы **Гейдар Алиевич Алиевти** болгаш автобаазаның чолаачызы **Владимир Иванович Тимочкинии** депшиткен.

Соңгу-Осетин АССР-ниң «Автоспецоборудование» заводунга хурал улуг көдүрлүүшкүн-биле болган. Ооң киржикчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутаттарының кандидаттарынга Терскиниң соңгулда округундан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Виталий Иванович Воротниковту** болгаш школа директору **Дзембат Тохович Бузоевти** депшидерин шиитпирлээн.

Рязаньның станок кылыр заводунуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары **Михаил Сергеевич Горбачёвту** болгаш токарь-оператор, комсомолчу **Игорь Александрович Никаноровту** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутаттарының кандидаттарынга Рязаньның соңгулда округундан депшидип адаан. «Москваның М. И.

Партийжи амыдырал: ажылдың стили

ШҮГҮМЧҮЛЕЛДИГ САНАЛДАР ЧҮНҮ КӨРГҮСКЕНИЛ

Районда партия организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга болгаш партияның сескн район конференциязынга коммунистер идепкейлиг киржип, улус ажыл-агыйының адырларында чедир кылдымайн турар ажылдарны илередип, ону чайладырыкшы өруктарынга хамаарыштыр санал-оналын киргизгээн.

Партия организацияларга ол шүгүмчүлелдиг саналдарга үндезилээш, боттандырза чогуур тодаргай хемчеглерни ажылдап кылгаш, күүселдезин чедип алыры-биле түскай планнарны ажылдап кылган, оон боттанышкыны организастап турар.

Партияның XXVI съездининг, оон сооңдагы Пленумнарының шиитпирлерин, 1990 чылдарга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын күүседир талазы-биле сорулгаларның боттанылгазында улут четпестерни коммунистер шүгүмчүлекчи ёзу-биле көргеннер. Аңаа хамаарыштыр районнуң совхозтарында ажыл-агыйның үндезин адыры — мал ажылында өң келген айтырыгларны харыы шиитпирлээри чугула деп көргеш.

Бисте мал ажылында бирги чергениң айтырыы — шээр малдың баш санын өстүрүп, продуктулуун бедидери. Ону шиитпирлээрде уксажыдылганы экижидер, тарып боозадылгаже бүрүн шилчир, төрүүр хойнуң баш санын өстүрер. Хой олдаашкыны эрте (январь-февраль айларда) доозулган турарын чедип алыр.

Хой ажылында четпестерниң чылдагааны чүдел? Хамыктың мурнунда оон культуразының чавызында. Кайы-даа ажыл-агыйларда кодиварны шын үзүп тургускаан, өң-чүзүм, назы-хар, эр-кызының ааны-биле тускайлап, үнелеп турарының дугайында чөптүг шүгүмчүлелдерни кыска хүүсада эдери-биле моон соңгаар боттандырып чорудар хемчегларни тодаргайдаан.

Хойжуларның ажылын чыгедип, ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле кодиварның электрижидилгезин эгелээн. «Мөрен», «Чаа орук» совхозтарның төрүүр хой коданнарын электрижиткен. Хой кажаларының шынарын экижидип, малчыларның чурттаар бажыңнарының түдүун ковүдеткен. Кодаа бүрүзүнде малды чылыг суг-биле доктаамал хандырар арганы тургузуп, суг кудар саваларны чылыглаан.

Мыйыстыг бода мал ажылында байдалдарны алгаш көөрге, шыңгыы четпестерлиг. Продуктулуг чоруу чавыс, ниитизи-биле төрүүр үүс инекке оналаштыр отчёттуг үеде ортума-биле 48 быжаа алдынган. «Чаа орук», «Мөрен» совхозтарда ол сан өөн-даа эвээш. Бир саар инекке оналаштыр сүт саалдазы куду. Ажыл-агыйларда мыйыстыг бода малдың өлүр, чидер, ону оорга алыр болгаш оскө-даа чылдагааннар-биле хорамчазы кызырылбайн турарын коммунистер шыңгыы шүгүмчүлээн.

Бо чүгүла адырда четпестерни эдери-биле совхоз бүрүзүнге төрүүр инектерни чаңгыс черге мөөңнээрин (СБФ-леринге) шиитпирлээн. Ылаңгыя Ленин аттыг совхозтуң төп СБФ-зинге боос инектерни шуптузун чыып, турум азыралга тургузарын организастап турар. Ол фермага эрткен чылдарда үүс четпес саар инек кыштап турган болза, бо чылын аңаа кыштаар инек саны үш үүс чедер. Ында мал чеми болбаазырадып, оон шынарын экижидери-биле саваң хээндектээр агрегатты, бүс-биле саваң ылбырадыр черни тургускан. Инектерни тарып боозадыр пунктуну ажыктаан.

«Нарын» совхозтуң СБФ-инде үүс баш төрүүр инекке чаа кажааны немей кылгаш, механизастаан. Ферма-да инек саалдазы, чемгерилге, суггарылга, аштап-арыглаашкыны долузу-биле механизастаттынган.

Мыйыстыг бода малды мөөңнеп, ажаалда-чемгерилгезин, отчёт-үчёдун экижиринче утланган ажылдарны оскө-даа ажыл-агыйларда чорудуп турар. Саанчылар-ның, инек кадарчыларының ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, Ленин аттыг, «Мөрен» совхозтарның СБФ-леринде чуртталарга бажыңнарын немей кылган, чаа чүнар-бажыңнарны түдүп, кызыл-булуңнарны көрүштүг дерээн.

Республиканың совхозтарынга чылгы малдың баш санын өстүрер дугайында СЭКП обкомунуң бюрозумуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелинниң 1981 чылдың апрельде хүлээп алган докталынып күүселдезин кайы-даа ажыл-агыйларда чедир боттанмайн турарын коммунистер чептүг шүгүмчүлээнвер. Районнуң девискээри, одарлары чылгы малды өстүреринге таарымчалыг. Ындыг турбуже, совхозтарның удуртукчулары, специалистери чылгы мал ажылын тоомчага албайн турары-биле, чыл бүрүде оон баш саны кудулап, өлүп-чидери көвүдеп, продуктулуу эвээжеп турар. Ынчангаш ону чайладырыбиле тодаргай ажылдарны боттандырып турар. Төрүүр белерни, бо чылгы кудуларны тускайлап үзүп, харычуга, от-сигненниг ак черлерге одарладып, немелде чеминерни берип тургаш, шыңгыы кайгааралда тургускан. Чылгычыларның харыысалгазын бедидип, оларның ажылынга материалдыг, моральдыг идиг беришкиннерин ажыглап, ажылдаар-чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле дарый боттандырары хемчегларде айыттынган.

Эрткен чылдарда тараа культураларының бисте ортумак дүжүдү гектардан-на 4,4 центнер, бо чылын 5,8 центнер болган. Гектардан 16,1 центнер чаңгыс чылдыг сиген алдынган. Чер ажылының культуразы чавыс, дүжүт эвээш. Бо дугайында коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарын боттандырар сорулга-биле чамдык хемчегларни алыр. Чоокку ийи-үш чылда чер ажылының зона системазын бүрүн шиңгээдип алыр. Ынчангаш тараа болгаш мал чемнери культураларның дүжүдүн бедидер болгаш үрезин айтырыын экижидери кол сорулга болуп турар. Суггаттыг черлерни чөп ажыглаары, суггарып болгу дег черлерни немей ажыглалга киирери, үрезин участоктарын, ногаа болгаш картофельди база кукурузаны суггаттыг черлерге тарыыр бүгү аргаларны ажыглаары тус-тузунда чер ажылының талазы-биле хемчегларде кирген, ону ынчаар боттандырарының белеткел ажылдары чоруттунуп эгелээн.

Районда партия организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга, районнуң сескн партия конференциязынга тудуг, садыг, харылзаа, культура, улус өөредилгези, кадык камгалалы болгаш өске-даа адырларда шиитпирлээр өйү келген айтырыгларны көдүрген.

Көдээ ажыл-агыйда кадрлар белеткели, малчыннарның, механизаторларның болгаш өске-даа адырларда ишчилерниң мергежилин бедидери, совхоз бүрүзүнүң орулгалыг болуруп чедип алыры, ажылдың ажыктыын, шынарын бедидери, камналга чурумун күштелдирери, бүдүрүлгени планнаарын организастаары, эргелеп башкарылганы шынар талазы-биле чаа чадаже көдүрери чугула болуп турар.

Ол ишкаш удуртукчуларның, специалистериниң бүдүрүлгениң ёзулуг организакчылары болуруп чедип алыр, оларның харыысалгазын бедидер, чогаадыкчы идепкейин, тускайлаң чоруун деткиир. Бо ажылдар партия райкомунуң, партия организацияларының онзагай сорулгалары болуур.

Ол сорулгаларны боттандырар дээш районда партия-ажыл-агый активиниг школазының болгаш экономиктиг өөредилгелерниң ажыктын бедидери-биле совхозтарның, бүдүрүлге, албан-организацияларның экономиктиг көргүзүглери, ботоорулга-чарылга-биле хөлбаң, ханы анализти кылып турар бис.

1984 чылдан эгелеп ферма, бригада, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге ботоорулга-чарылганы нептередир дээш белеткел ажылдарын чорудуп эгелээн.

Ынчангаш социалистиг чарыштың дээштинин бедидип, ажылдап турар кижи бүрүзү аңаа киришкен турар, ол маргылдаага аштырбас дээш бедик медерел, шудургу ишбиле демисежирин чедип алыры партия организацияларының сорулгазы болуп турар.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлери, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазының текизи-биле районнуң коммунистери, бүгү ажылчы чоннары танышкаш, партияның иштики болгаш даштыкы политиказын бир эп-сеткилдиг деткип, ында айтышкынарны ажыл-чорудулга, ының программазы кылдыр хүлээп алгаш, ону күүседир дээш ажылдап турарлар.

А. МОНГУШ,
СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары.

Партияның область конференциязының делегаттары

КИЖИЛЕРНИ ӨӨРТҮПТЕР

Найысылалдың Октябрьская кудумчузунда төп баш таарар чер. Байыр, наадымнар бүдүүзүнде чон маңаа дыка хөй болур. Ылаңгыя хөрээжен улустуң баш таарар салонунда эзлчег маңаан улусту көөрге, «аразыиче чудурук сыңмас» деп чугаалап болур.

— Сөөлү кымыл?

— Кайы мастерге таартыр дээш оочурлап тур силер?

— Раиса Андреевнага бажының дүгүн таартып, аян киир дырадып, дескиледип алыр дээн кижилерниң сөөлү кымыл? — деп, айтырыг салган кижилерниң кайызын ол дээр!

Шынап-ла, кижиниң арыншырайын, оон овур-хевирин көрүп тургаш, канчаар аян киир дырап чазаарын, бажының дүгүнүң узун, чолдаан барымдаалап канчаар кылза акыл деп чүвени мастер эки билир.

Баш таарар мастер кижи смульптор кижи-биле дөмей. Мода чылдың-на өскерлип турар болганда, мастер кижи үе-биле деңге баазып, мергежилин үргүлүчү бедидери чугула дээрзин ол эки билир.

Найысылал Кызылдан болгаш республиканың районнарындан келген аалчыларда баш даарар мастер Раяны танывас кижи чок дизе хөөредиг болбас. Ынчангаш «эки аъттың ээзи хөй» дээнзиг Раиса Андреевнага келир кижилер-ле хөй. Кызылдың хөрээжен чону оон доктаамал аалчылары.

Ол чоннуң амыдырал хандырылгазынга ажылдаала чээрби чыл ашкан. Боорткен үениң иштинде ол бодунуң хөрээн эки билир, бирги класстың бедик мергежилдиг мастери болу берген. Оон кылган ажылының шынары эки.

Планныг даалгаларны күүседир дээш каттыжыышкынның ажыл-ишчилериниң ортузунга калбарган социалистиг чарышка ол каш удаа тиилекчи болган. Оон хөрээ- чүруун республиканың Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң Хүндүлел самбыразында аскан.

Р. Базыр хөй-нинти ажылынга идепкейлиг киржип турар. 1982 чылда Москвага болган чурт үлетпүрүнүң болгаш коммунал-амыдырал бүдүрүлгелериниң профэвилелиниң съездизинге ол киржир аас-кежиктиг болган. Ынчан ону чурт үлетпүрүнүң болгаш коммунал-амыдырал бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының профэвилел Төп комитединиң кежигүнүнге кандидатка соңгаан.

Мурнакчы бүдүрүлгечи өзек чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткеш, ам бо хүннерде 1984 чылдың январының үлүүнге киришкир ажылдап турар. Ол «Тувапарикмахерские» бүдүрүлге кат-тыжыышкынында партия организациязының секретары.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга уткуштур кылыр ажылдар хөй. Каттыжыышкынның партия организациязы соңгулдаларга белеткел ажылдары болгаш ону эрттирери-биле холбашкан хемчегларниң планын чогаадып тургускан. Агитаторларны чоннуң чурттап турар черииниң аайы-биле быжыглап, соңгулда мурнунуң масса-политиктиг ажылын чорудуп эгелээн.

Мурнакчы ажыл-ишчи, хөй-нинтинчи Раиса Андреевна Базырга Кызыл хоорайның коммунистери улут идегелдиг көргүзүп, партияның XIX область конференциязының делегадынга соңгаан.

М. ОЮН.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

СААНЧЫНЫҢ СӨЗҮ

Арыг кыдыында узун-узун кажаалар лыг, долгандыр херимизөн турлагга келдивис. Чадагай кажааларда даадыла шилги-шилги инектер... Бир кижи шанактан сиген дүжүрүп тур.

Кажаа ажылдыр амырменди солчуп танышканывыс кижи — Бии-Хем районда «Хадың» совхозтуң Төп сүт-бараан фермазының хоочун инек кадарчызы Михаил Суңдуй-оол болду.

— Саанчылар удавас келир, дөө ол борбак бажыңга чыглыр улус. Чечена Маадыевна Монгуш база аңаа келир — деп, ол бистиң сураглап чораанывыс саанчыны чугаалай-дыр.

Коммунист. Бедик ат. Ындыг боорда харыысалгалыг, кезээде мурнуку одурүгта чоруур, кайа-даа, кандыг-даа ажыл-хүлээлгени күүседирде ыяк кылыр, үлегерни көрүзер, оскелерни эдертир, оларга дузалаар, амыдырал-чурттал газынга, ниитиниң хөрээнге төлептиг, идепкейлиг болур. Ону коммунист, күш-ажылдың хоочуну саанчы Чечена Маадыевна эки билир. «Шуугаар бетинде боданыр» деп тыва улустуң мерген сөстери бар. Саанчы бодунуң ажыл-хөрээнинг дугайында аажок допчу, бодамчалыг, кандыгдаа артык хөөрединг чокка, ылап-ла шыны-биле чугаалаар болду.

— Саанчылаа-ла чээрби үш чылдың нүүрүн көрүп тур мен. Өскен, төрээн черим-даа, өөрлежип ажылдап, чурттап келген чонум-даа бо черниң улузу чүве. Ферма, оон кижилери мээң караамга-ла көзүлдүр сайзырап, өзүп келген. Аныяк-даа, хоочун-даа саанчылар-биле кады ажылдап, чурттап чор мен — деп, ол чугаалаар.

Сөөлгү чылдарда «Хадың» совхозтуң сүт-бараан фермазының коллективи сүттү бүдүрер, күрүнеге садар талазы-биле каш чыл улаштыр эки көргүзүглерни чедип ап келген. Ылаңгыя он бирги беш чылдың үшкү чылында саанчылар, кадарчылар чедишкинниг болган. Күрүнеге сүт садар чыл планын ноябрь 12-де күүсеткен. 660 тонна сүттү садар тургаш, 677 тонна чедирген. Ынчангаш чыл төнчүзүнге чедир пландан ажыр 82 тонна сүттү садар дээш немелде хүлээдгевин боттандырган.

Коммунистериң отчёт-соңгулдалыг хуралынга ферманың ажыл-херээниң дугайында чугаа шыңгыы болган. Кажаалар эргижирээн, фермада 170 ажыг саар инек бар, оларны чемгерерин, суггарарын, өдээн аштаарын хол-биле кылып турар. Сүт саалдазы механизастаттынган болза-даа, чамдыкта хол-биле саай бээрин саанчылар хомудап чугаалап турар. Ферманың материал-техниктиг баазазын экижидерин олар хуралга шыңгыы негээн.

Ындыг бергелер турзажок, хоочун саанчылар, коммунистер Чечена Монгуш, Барыңмаа Өпежик, Өлзеймаа Монгуш олар он бирги беш чылдың үшкү өзек чылының сүт саар планныг даалгаларын ноябрьда-ла ажыр күүсеткеннер.

Фермада комсомолчулар болгаш аныяктар база бар. Чечена Маадыевна оларга бодунуң үлегерин көргүспүшаан, дагдыныкчы болуп, байлак арга-дүржүлгазын күзелдин-биле дамчыдып берип турар.

— Мал ажылынга аныяк салгалды хаара тудары, оларны ижиктирип арттыры, оларга дузалажыры — бистиң хүлээлгевис — деп, мурнакчы саанчы чугаалап орар.

Аныяк ишчилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула болуп турар. Клубту доктаамал ажылдадып, аңаа танцы, оюн-тогланы организастап, хөй-ниитиниң шугуму-биле күш-ажылдың, дайыының хоочуннары-биле ужуражылга кежээлерин, диспуттарны эрттирер болза, амыдырал хөглүг, содуң болур ужурлуг. Ол чогуур деңнелге четпейн турарын, аңаа коммунистер, херээженнер чөвүлели, профэвилел, комсомол организацияларды кошкак киржип турарын делегат хомудал чугаалаашы, моон соңгаар чүгле кино көөрүнге өйлешпейн, культурлуг дыштанылганы чөп организастаарын чедип алырын чоокта дугурушканын ол тайылбырлады.

Беш уругларның иезин, хоочун коммунист Чечена Монгуш уругларының өөредилге-кижизидилгезин экижидер дээш сагышты салып, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турар.

Суурда херээженнер чөвүлелининг, улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү. Район Совединиң депутады кижи болганда соңгукчулар-биле ужуражып, оларның чагыгларын күүседир хемчегларни ап келген.

«Кежээниң мурнунда — хүндү» деп тыва улустуң мерген сөстери бар. Чээрби ажыг чыл фермага саанчылап ажылдаан Чечена Маадыевнаның күш-ажылын чазак бедии-биле үнелеп көргеш, Күш-ажылчы алдар орденниң III чергези-биле шаңнаан. Чарыш тиилекчизиниң хөрек демдектерни ында база бар.

— Партия Төп Комитединиң декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринде, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазының текизинде айтыышкыннарны күүседир. Совет Тывазының 40 чылынга төлептиг ужуражыр дээш шалыпчы ажылдап турар бис. 1984 чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир бүгү аргалар болгаш курлавырлар бар — деп, партияның XIX область конференциязының делегады Ч. М. Монгуш чугаалап турар.

Д. ЕНДАН.
Бии-Хем район.

«ХҮН ЧЕЧЭЭНИҢ» ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ — СЕЛЕКЦИОНЕРЛЕР

КРАСНОДАР КРАЙ. Үскүр культураларның Ленин орденниг болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң селекционерлериниң мурнунга чугула чаа сорулгалар тургустуган: бедик шынарлыг үнүш үзүн гектардан алырын улам көвүдедир, чер ажылының культуразын бедидер. Ол институт академик В. С. Пустовойтунуң адын эдилеп турар.

Кышкы үеде ажылды эртем-шинчилел институдунуң чылыдылга комплекизинге чорудуп, үнүштерни өстүрүп, шенеп, шинчилеп турар. Агаарны, чылыгны, чырыкты ында эртемденнериниң айтыышкынын ёзугаар таарыштырып турар. Комплекстиң чылыдылга черлеринге үнүштерни селекционерлер өстүргеш, чылда каш-даа дүжүтү ажаап ап турарын демдеглээр херек.

Тарымал тооруктуң бедик дүжүттүг чаа сортун эртем-шинчилел институдунуң селекция килдизи өстүргеш. Ол сорттуң «Малыш» деп адаан. Оон гектардан дүжүдү 35—40 центнерден эвээш эвес болур. Ындыг сорттуң тарымал-тооруунуң сывы 45—60 сантиметр чедир өзер. Гектар бүрүзүнге 100 муң чедир сыпты өстүрер.

ЧУРУКТА: комплекстиң чылыдылга черлеринниң бирээзинде «Малыш» деп сорттуң тарымал тооруу.

Е. ШУЛЕПОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Профэвилел амыдыралы

ЭКИ АЖЫЛДААР АРГАЛАР БАР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин болгаш чуртка Аъш-чем программазын күүседир дээш бүгү чуртка калбарган социалистиг чарышка киришкеш, бистиң республиканың көдээ ажыл-ишчилери чамдык чедишкиннерни чедип алган.

Ол социалистиг чарышка көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде, совхозтарда ажылдап турар 36 муң ажыг кижи хаара туттунган. Оон иштинде 8752 кижи күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинде киржип турар. 5 муң ажыг ажылчыннар коммунистиг күш-ажылдың шаалыпчылары болган.

Социалистиг чарыштың дээштиг чоруун чедип ап, мурнакчы арга-дүржүлгени үениң негелдезинге дүүштүр организастаар дээш чамдык ажылдарны көдээниң профэвилел комитеттери, тус-тус ажыл-агый, бүдүрүлге черлеринде партия организацияларының удуртулгазынга даянып алгаш, оларның деткимчези-биле ажылдап турар. Көдээ ишчилерниң бедик көдүрүлүшкүүн бо ажыл-агый чылында чамдык чедишкиннерни чедип алыр аргазы берген.

Бо чылдың дургузунда көдээниң ажыл-ишчилери күрүнеге мал ажылының продуктуларын садар планнарын күүсеткен.

Мал ажылынга онзагай черни мөлге быжыг чем суурну тургузары эзлеп турар. Малга хоолулуг чемниң бирээзи болур сенаж белеткээриниң планын 109,7 хуу күүсеткен. Силос болгаш сиген белеткели эрткен чылдан өскен. Малга быжыг чем-суурну тургузар талазы-биле ажылдарны Бии-Хем, Каа-Хем, Барыын-Хемчик, Кызыл районнарның ажыл-агыйлары багай эвес чорутканнар.

Республиканың ажыл-агыйлары бо чылын багай эвес дүжүттү өстүргеп. Дүжүттү чидириг чок ажаап алыр дээш чарышты ажаалда үезинде ажыл-агый бүрүзүнге калбарткан. Ниитизи-биле тараа шөлдериниң 102981 тонна дүжүт ажаап алдынган, ортума-биле бир гектардан 7,9 центнер дүжүттү өстүргеп.

Социалистиг чарышты организастаар дээш чамдык ажылдарны көдээниң профэвилел комитеттери, ажыл-агыйларны удуртукчулары кылып чорудуп турар.

Социалистиг чарыштың негелдезинин, шаңнап-мактаарының хемчегларын үндезилеп чорудуп турарының чижээн «Тиилелге» совхозтуң профкомунуң (даргазы Ю. С. Монгуш) дирекциязының (директору В. Оюн) кады ажыл-чорудулгазындан тодаргай көрүп болур.

Совхозтуң коллективинде чарышты адырлар аайы-биле организастаашы, оон негелдезин чыл эгезинде-ле ажылшчилерниң ниитн хуралдарынга таныштырган. Түүнелдерни өй-шаанда үндүрери чаңчылчаан. Оон ачызында совхозтуң ажыл-ишчилери күрүнеге мал продукциязы болгаш тараа садар планын октябрь эгезинде күүсеткеш, пландан ажыр 15 тонна эттн, 165 тонна сүттү садарын, СЭКП Тыва обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге илеткээн.

Социалистиг чарышты организастаар турар үеде ажылагыйларның мурнакчыларын шаңнап-мактаарда, оларның моральдыг болгаш материалдыг деткимчезинче профэвилел комитеттери улуг кижизигейни салып турар. Сеннуг ажылдар үезинде чарыштарны организастап, оон түүнелии чогуур өй-шаанда бедик деңнелге үндүрери чарыысалгалыг болгаш нарын ажыл. Ол ажылды «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң профкому болгаш дирекциязы база багай эвес чорудуп турар. Ында чарыштың негелдезин, шаңнап-мактаарының хемчегларын бүгү талаалыг көрүп турары эки. Тергиннернің тергиниин Хүндүлел самбыразынга киирип, оон-биле кады ажылда чыдып каап турарларның ажылын ханы анализтеп турары чугула. Ам совхозта мурнакчыларның саны өзүп турар.

Социалистиг чарышты организастаар талазы-биле ажылдарны Таңды, Каа-Хем, Барыын-Хемчик, Тес-Хем районнарда көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилелдер райкомнары багай эвес чорудуп турар. Мал продукциязын күрүнеге садар болгаш мал бажын өстүрер дээш ажыл-агыйлар арапында калбарган социалистиг чарышка Таңдының «Коммунизминиң херели» совхозтуң коллективи тиилекчи болуп, СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туту-биле шаңнаткан.

Чарыштарны организастаарда, оон түүнелии үндүрерде, коллективте күш-ажылдың сагылга-чурумун үенин негелдезин чедир тургузар дээш тодаргай ажылдарны «Совет Тыва», «Нарын», «Тиилелге», «Кызыл тараачын» совхозтарда. Туранның сельхозтехника катыжышкынында организастыг чоруткан. Бо коллективтерде социалистиг чарыштың негелдезинин «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күш-кедирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң тугуга доктаалынга үндезилээш, эде кылган.

Чижээ, «Тыва суг тудуг» трезинниң коллективтериниң чарыжының негелдезинде ажылдан озалдаар, сагылга-чурум үрээр бригадаларны, цехтерни шаңнал-макталга киирбейн, азы шаңналын казыырын тодаратган. Ол чоруук ийи-чаңгыс чурум үрекчилериге коллективтиң харыысалгазын дыка бедиткен. Мурнакчыларның арга-дүржулгазын нептередиринге, күш-ажылдың сагылга-чурумун кижи бүрүзү хүндүлеп көөр кылдыр кижизидиригге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, коллективтиң кижизидикчи ролюн күштелдиреринге көскү черни коммунистиг күш-ажылдың школалары эзлеп турар.

Эрткен өөредилге чылында көдээ бүдүрүлге черлеринде, совхозтарда коммунистиг күш-ажылдың 158 школазы ажылдап эгелээн. Ында 5,5 муң дыңнакчылар бар. Ол школаларда малчыннар, саанчылар, механизаторлар, чолаачылар хаара туттунган. Оон түүнелинде мал болгаш чер ажылында мурнакчыларның саны өскен. Бо чылын 70 хире хой-жулар төрүүр 100 хойга онаалтан 94—130 хураганы менди камгалап алган. Лыка хой совхозтарның СБФ-ниң коллективтери плановый онаалдаларын ажыг күүседип, немелде хүлээлгени ап турар. Чижээлээргe «Чаа орук» совхозтуң К. Ынаалай удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазының коллективи 1983 чылда 105 тонна сүттү күрүнеге садар планын октябрь 1-де күүсеткеш, чыл төнчүзүнге чедир 14 тоннаны немей садарын хүлээнген.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлериниң коллективтиг керээни нептередиринче улуг кичээнгейни салган. Ук ажылды бистиң совхозтарыпыста үенин негелдезинге чедир организаставайн турар.

Керээлиг коллективтерниң ажылын ажыктыг организастаарын Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Таңды, Эрзин, Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйларында удурткучулар ёзу барымдаалап турар. Ону экижидер ажылче профэвилел комитеттери чоруур кичээнгейни салбайн турар. Ындыг бригадаларны ажыл-агыйларга тургускаш, оларның ажыл-чорудулгазын материал-техниктиг хандырылгазын ханы анализтеп көрбейн бар тавырылгалар хөй. Ону көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкому, Көдээ ажыл-агый министерствозу, оларның туспа черлерде удуртур организациязы — районнарда профкомнар чедир тургуспайн. Бо ажылче кичээнгей чедир салбайн турар.

Мал ажыл-агыйында ылаңгыя малчын кадрларны шилип алырында, оларның ортузунга социалистиг чарыштың кижизидикчи ролюн бедидеринде четпестер бар. Оон түүнелинде продукцияның шынары куду болуп артып турар. 100 баш төрүүр малга онаштыр ап турар малдың чаш төлүнүң камгалалы куду болуп турар. Төрүүр 100 инекке онаштыр бо чылын Өвүр, Чөөн-Хемчик, Эрзин районнарның совхозтары 63—64 хураганнарны, а Барыын-Хемчик район 100 өшкүден 46 анайны алган. Малдың өлүп хораар чоруу Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Тожу, Бай-Тайга районнарда элээн хөй.

Көдээниң ажыл-ишчилериниң мурнунда эң харыысалгалыг үе — мал кыштаглаашкыны. Бо ажылга Таңды, Каа-Хем районнарның чамдык ажыл-агыйлары багай белеткенип, кыштаглаашкынче организас чок кирген.

Ажылда бар чедишкиннерни болгаш четпестерни анализтеп тургаш, Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг, күш-ажылчы белектерлиг уткуурунче социалистиг чарышты калбартырыы — көдээ профэвилелдерниң бир кол сорулгазы.

С. КИРОВ,
профоблчөвүлелдиң секретары.

«МОСФИЛЬМ» 60 ХАРЛААР

«Мосфильмиин» тургустуганынган бээр Чаа чылда 60 чыл болур.

Оон алдарлыг төөгүзүнүң дугайын көргускен материалдарны студияның музейинде делгээн. Советтерниң аныяк республиказы 20 чылдарда баштайгы чаа тудугларны эгелээн, а оон төөгүчүлери, оларның-биле кады кинохроникерлер, баштайгы чедишкиннериниң болгаш тнилелгелериниң дугайын тыртыырып турганнар. Студияның бүгү делегейге алдарлыг төөгүзүн совет кино уран чүүлүнүң классиктери Эйзенштейн, Пудовкин, Довженко олар эгелээн. Аңаа революция дугайында баштайгы фильмнерни өлүм чок «Броненосец «Потёмкинии» тыртыырары-биле эгелээн. (СЭТА).

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ЧЕДИР ШИИТПИРЛЭЭР, КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЫР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1982 чылдың июльда үндүргени «Он бирги беш чылда Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агыйын комплекстиг хөгжүдериниң дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң ап чорудуп турар хемчеглериниң дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралынга чугаалашкан. Хуралды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч-Д. Б. Оюндар эрттирген.

Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министри И. Г. Лавриненко ол айтырыг талазы-биле дыңнадыг кылган.

Министерство көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай хөгжүдер талазы-биле чамдык боттуг хемчеглерни ап турар. Күрүнеге эът, дүк, сүт, чуурга садарының планы он бирги беш чылдың ийи чылында күүсеттинген. Республиканың ажыл-агыйлары мал продукциязын бүдүрериниң болгаш садарының бо чылдың тос айларының планын багай эвес көргүзүглерге боттандырган. Ооң мурнунда чылдарга дең-нээрге, бо чылдың часкы хову ажылдары элээн организастыг эрткен.

Картофель көрдүгениниден хөй ажаап алдынган, хөй-ниитининг малынга сенаж, витаминниг сиген дал-ганы, силос белеткелин багай эвес чоруткан. Бо чылдың түңнелдери черниң зона системазын ажылдап кылганының ажыктыын бадыткап турар.

Ынчалза-даа зона системазы чамдык районнарда ооң шиңгээдип алдынып турар. Ооң ажыглалын, аңаа хамаарыштыр салдынган сорулгаларны харыысалга-биле көрүп, билип турар коллективтер багай эвес түңнелдерни чедип алгылаан. А ук системаны шиңгээдип алыр талазы-биле хемчеглер алдынмайн турар. Чамдык ажыл-агыйларда көргүзүг чер албас. Чижээ, Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхоз гектардан 7 центнер тараяны. «Хөндергей», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтар — 2,5, — 2,3 центнерни алган. Кызыл районнуң чамдык ажыл-агыйларында көргүзүлгэр база ындыг.

Үнүш продукциязын бүдүрерин көвүдедиринге сургаттыг черлерниң бар арга-лары ам-даа чедир ажыглаттынмайн турар болгаш оларның хөй кезии суггартынмайн турар.

Мал ажыл-агыйында чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар, четпестер база хөй. Республиканың чамдык ажыл-агыйларында малдың баш санын көвүдедириче угланган ажыл кошкак. Малдың продуктулуу чавыс болуп артпышаан, продукцияның бот-үнези бедик. Он бирги беш чылдың ийи чылында республиканың ажыл-агыйлары орулга чок ажылдаан. Чылдагаан — экономиктиг ажылды негелдеге дүүштүр тургуспаанында. Продукцияның шынарын бедидер хемчеглерже кичээнгей ам-даа кошкак болуп турарын айтыры чугула.

Чамдык ажыл-агыйларда болгаш районнарда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин ажыл төлевиринге деңнээргэ, чавыс болуп турарын хуралга шүгүмчүлээн. Чижээ, «Искра», «Ак-Туруг», «Тоора-Хем», «Ленинчи орук», «Кара-Хаак», «Ак-Чыраа», «Коммунизмниң херели», «Тоора-Хем», «Совет Тыва», «Мөрен» совхозтарда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ажыл төлевиринден куду.

Бүдүрүлгениң кол фондуларын ажыглап турарының деңнели чавыс. Эрзин, Тес-Хем, Улуг-Хем, Тожу районнарның ажыл-агыйларында техниканың ажыглалы нелгедеге дүүшпес. Машина-техниканы ажыглаар хуусаазындан эрте үндүр бижинр чоруктар барын четпес деп санаан.

Республиканың чамдык ажыл-агыйларында ажылды бригада керээзи-биле тургузарының болгаш бот-үрулгачарылга айтырыглары ооң-зүм шиитпирлеттинип турар. Ол арга-биле ажылдаар кылдыр тургустунган чамдык бригадалар, звенолар дүжүп, күш-ажылды организастаарын, ажыл төлевирлерин эрги турганы-биле чорудуп турарының фактылары бар. Ооң чылдагааны — чамдык ажыл-агыйларның удуртукчуларының, специалистериниң коллективтиг керээ аргазы-биле ажылдаарының ажыктыын чедир өөренип көрбейн, ол айтырыгларже чогуур кичээнгей угландырбайн турарында.

Кадрларны шын шилип алыр, таарыштыр тургузар, хамаатыларның дузалал ажыл-агыйын хөгжүдерин организастаар айтырыгларның четпес шиитпирлеттинип турарын Президиум хуралы айыткан.

СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумуң үүлдүт деп көрген.

Даарта — Куба Республиканың национал байырлалы, Хосталга хүнү

ХОСТАЛГАНЫҢ 25 ЧЫЛ ОЮ

Ук болуушкун мырыңай чоокта чаа болган ышкаш сагындырар — Кубага чоруп турган кадыг-дошкун тулчуушкуннарның дугайын информация агентстволары дыңнадып турган. Фидель Кастрога баштаткан тура халыкчылар америк төлээлекчи Батистаның дөзү ирик ёзучурумунуң шериглери-биле тулушкан. Тура-халыкчы армияның алдар-биле бүргеткен отрядтары Гаванаже шургуп кирген, диктатор дезе берген, революция тиилээн дээрзин 1959 чылдың январь 1-де делегей дыңнап каан.

Ол төөгүлүг болуушкунуң сөөлүнде эрткен 25 чылдар күженишкинниг демиселдиң, кызымаккай күш-ажылдың болгаш улут тнилелгениң үези болган. Куба революцияны чок кылыр болгаш ол ортулукка эрги ёзу-чурумну тургузар дээн бодунуң оралдажыышкынынга америк империализм чүзүн-даа харамнанмаан. Плая-Хиронче хөлезиленикчилернiң чедишкин чок халдаашкыны, экономика талазыбиле ыызгадаашкын, ТРЭниң диверсиялыг үүлгединишкиннери, доктаамал нүүлдээшкин болгаш каржы кызып-кыйышкын — Куба революцияның чаалап алышкыннарын чок кылыр дээн оралдажыышкыннарга Вашингтонның ажыглап келген болгаш ажыглап турар аргаларының долу эвес саны олдур.

АКШ-тың ыйышкы-нының чон удур туржуп. Батистаның диктатуразының тергиидээшкинниниң уржуттарын чайладып шыдаан. Чонга удур ёзу-чурум үезинде чуртка америк монополия кызыгаар чок баш меннип, ооң национал хамаарыштас чоруун тоон көрбейн, бойдус байлактарын хоозурадып турган. Ажылчы чоннар аар-берге ажыл кылып, түренги амыдыралга чурттап чораан. Кубаларның канчаардаа аажок хөй кезии, ылангыя көдээ районнарга, улус бижик билбес, бүдүүлүк турган.

Чаэрби беш чыл дургузунда Хосталга ортулуунуң чону амыдыралдың бүгү талаларынга улут чедишкиннерин чедип алган. Ажыл чокталыр ыорук болгаш капиталистиг системаның ескедаа халалыг уржуттары узуткаттынган. Төөгү талазы-биле кыска хуусаада бижик билбес чорук ажып эрттинген. Бүгү-нинти тос чыл өөредилгеже шилчияринге Куба ам белеткенип турар. Кадык камгалалының дээштиг системазы тургустунган.

Национал экономиканың кол адыры болур чигир үлетпүрүн хөгжүдеринге куба улус чамдык чедишкиннерни чедип алган. Чигир үлетпүрүнүң улут-улут комплекстери чуртта туттунуп турар. 1980 чылда ол дөрт турган болза, ам — 94 четкен. Агроүлетпүрүнүң 53 комплекстери ам туттунуп турар.

Бо үүлдүң автору 60 чылдарның эдезинде Кубага ажылдаан. Ынчан чигир тростниги хол-биле ажаап турган. Ам чигир тростнигин чүдүрерин болгаш ажаарын бүрүү-биле механизастаан. Хову-шөлдерде 80 муң ажыг тракторлар ажылдап турар.

Бөгүнгү Кубаны «удуг тудуг шөлү» деп адап турар. Ээ ырак районче-даа дижик, кайнаар-даа баар болзунарза, чер болганынга тудут краннарын көөр силер. Бүдүрүлгелер, чуртталга бажыңнары, школалар, эмнелгелер, стадионнар туттунуп турар. Тудугжуларның күш-ажылчы тиилелгелериниң дугайын солуннар доктаамал дыңнадып турар.

Ортулуктуң революция мурнунда хожудангай турган төөн районнарында бойдус байлактары шапкын темп-биле шиңгээттинип турар. Совет Эвилели-биле сырый кады ажылдажылга ачызында туттунуп турар Пунта-Гордада никель комбинадын ада-чурт индустриязының эң улуу деп, Куба-ның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Бирги сегретары, Күрүне төвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ф. Кастро адаан. Ол 1985 чылда ажыглалга кирер.

Пунта-Гордада комбинаты Кубада куба-совет найыралдың объектизи деп адап турар. Совет хөй-хөй специалистер боттарының куба өөнүктери-биле тудугда кады ажылдап, арга-дружулгазын солчуп турар. Ол объектиниң чанында аңаа хамаарышкан өске-даа тудуглар калбаа-биле туттунуп турар.

Куба ажылчы чоннар совет-куба калбак кады ажылдажылганың түңнелдерин бедии-биле үнелеп турар. Ол чүгле даг-тывыш үлетпүрүнде эвес, өске-даа хөй-хөй ыдырларда үре-түңнелдиг хөгжүп турар.

Социалистиг Кубаның атаддары делегей ареказында доктаамал өзүп турар. Ол — каяа-даа каттышпас шимчээшкиниң идепкейлиг кежигүнү, империализмге болгаш реакцияга удур туржуп турар бүгү-ле күштер-биле кады ажылдап турар. Ооң чазаа Совет Эвилелиниң тайбыңга ынакшылдыг политиказын чайгылыш чок деткип, Рейганның администрациязының агрессчи милитарисчи политиказын шиитпирлии-биле буруу шаап турар. Куба чазактың медегелиинде Барыын Европага америк чаа ракеталарны тургузуп турарынга шыңгыы сагышсыраашкын үлегрейлеттинген. Вашингтонның хөделишкиннери чүгле Европага эвес, а бүгү делегейге тайбыңның херээнге шыңгыы айыылдыг болуп турар деп медегеледе демделээн.

Социалистиг Кубаның мындыг янзылыг пол. иктир угланышкыны делегейниң депшилгелиг бүгү күштериниң хүндүткелин чаалап ап турар. Ооң-биле кады ол чорук АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң өжээн-кылыын хайыктырып турар. Куба революцияга удур Вашингтон психологтуг болгаш экономиктиг дайынны чорудуп, Хосталга ортулууче шерит талазы-биле кыканыышкынын соксатпайн турар. Вашиңгтоннуң ынаыг янзылыг хөделишкиннери серемчилерди доктаамал бедидеринче, камгаланыр арганы бижыглаарыынче, бооп болур агрессияны ойтур шаварынга кеззээде белен болуруынче Кубаны албадап турар.

Социалистиг ниитилелдиң чедишкинниг тургузуп турар Кубаның маадырлыг чону америк империализминиң чимзеннишкиннери турза-даа, келир үеже бүзүрелдиг бар чоруур. Хосталга хүнүн күш-ажылчы чаа-чаа чедишкиннер-биле ол уткуп турар.

А. ВОРОПАЕВ,
СЭТА-ның корр.
Гавана.

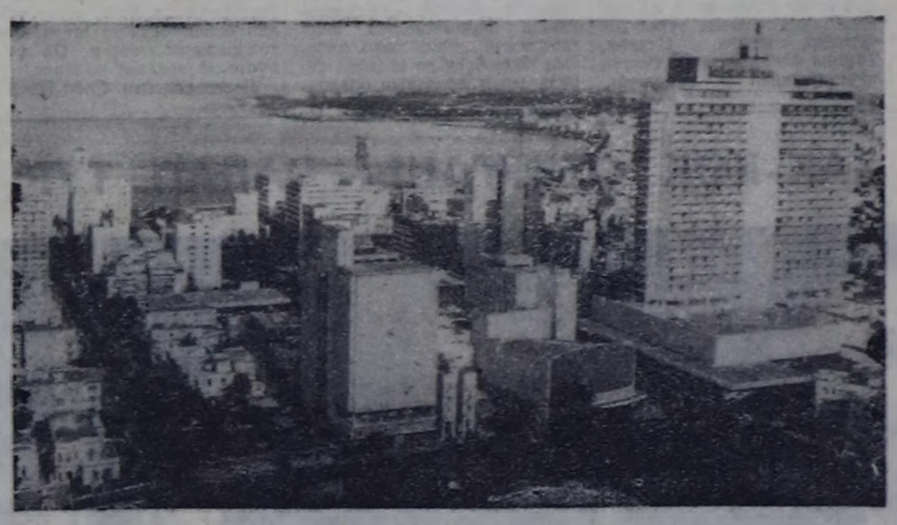

ЧУРУКТАРДА: Гавананың кайгамчык чараш хевир-шинчизи. Куба революциязының соонда Хосталга ортулуунга болган төөгүлүг чаартылгаларының херечензи-дир.

Хосталга ортулуунуң национал маадыры, шүлүкчү, төрээн чуртунуң хосталгазы дээш демиселчи Хосе Мартиге тураскаал.

Пренса-Латина — СЭТА-ның фотозу.

ЧАЛЫЫЛАР ЧААРТКАН СУУР

Совет Тыванның 40 чыл оюнга чедир хуусаа эвээжээн. Бо байырлалга бистиң күш-ажылчы кижилеривис белеткенип, социал-экономиктиг болгаш культура талазы-биле өзүлдени каракбиле көрүп, аңаа чоргаарланып турар.

Кызыл районнуң Кур-Чер суурда чурттап, ажылдап турар мен, бо суурнуң онзагай чаартылгаларын, ында кижилерниң угаан-бодал талазы-биле өзүлдезин, каксыдаа бол, таныштырар бодадым.

Кур-Чер — шапкын хөгжүп орар суурларның бирээзи: бажыңнар, кудумчулар архитектура хевирлеринге төлевилеттинмээн-даа болза, ында амгы үениң даш бажыңнары, ийи каът школа, уруглар сады, көдээ Культура бажыңы, контора онзагай ылгалып көстүп турар.

Херим-кажаазы бузук, ойбак соңгалаглыг, эрги чывыт бажыңнар кудумчу бүрүзүнге чоокка чедир бо-ла таваржып чүве. Ындыг үреген бажыңнар эзириктерниң өртээли болуп, бичии оолдарның үне-кире маңнажып ойнаар чери болу бергилээр, ооң уламындан өрт айыылы безин таваржып турган. Суурнуң ниити аян-шиничизин үреп турган ындыг бажыңнарны көдээ Советтиң шиитпири-биле ээлеринге бустургаш көжүрткен. Совхоз ооң орнунга чаа төлевилелдиң бажыңнарын тудуп эгелээн. Суур чанынга эрги ферманы өскээр көжүрген.

Чүгле бо чылын суурда 16 ыяш бажыңны, 8 керамзит болгаш дөрт даш бажыңны ажыглалда кынрген. Ол бажыңнарның алган ээлери чурттаарынга таарымчалыг бажыңнар-дыр деп сеткилинден мактап турарлар.

Бистиң суурда картофель шыгжап кадагалаары чоокка чедир-ле шиитпирлеттинмейн келген. Эрткен чылдан эгелеп чүс тонна картофель кадагалаар подвал ажыглалга кирген. Совхоз дирекциязы коллективтиг керээ өзүгаар механизаторлар бажыңын тутkан. Аңаа механизастатынган хову-трактор бригадазының ажылдакчылары кышкы үелерде билиин бедидип өөренип, оюн-тоглаалары, хуралдарын эрттирип турар. Ажылчын ашыктарның кежээки школазы база ында.

Кадыкшылды быжыглап, санитар-профилактиктиг ажылдарны чорударынга эмнелгениң даарыг кижилер чыдар корпузун ажыглалга кииргени чонга таварымчалыг. Ында дээди болгаш ортумак эртемниг эмчилер кадыкшылга херээжээ бараан болган. Олар шуптузу — аныяктар. Бо коллективти дээди эртемниг эмчи Тоюнмаа Кужугет удуртуп турар. Эмнелге коллективи — суурнуң хөй-ниити амыдыралының идепкейлиг киржикчизи.

Суур чурттакчыларының социал-культура хөгжүлдези суур чоогумуң таарымчалыг байдалындан кол хамааржыр. Суурдан ырак эвесте хой кыргыыр механизастаан агрегатты ажыглалга киирген, аңаа хары угда 100 хойну кыргыыр. Ооң чоогунда хүнде 42 кубометр ыыштыдилип белеткээр ийиги пилораманы эптеп тургускан.

Чаагайжыдылга — бүгү-ле хөй-ниити организацияларының херээ. Бо чалын болган күзүн 1100 дөс ыяштыг суурга тарып олуткан. Чаагайжыдылгага Гагарин, Авиация, Тайбың кудумчуларының чурттакчылары, школа, эмнелге, ыяш ажыл-агый коллективтери кезээде идепкейлиг. Херээженнер чөвүлелиниң, ада-иелерниң, профактивтиң киржилгезин коскү.

Бо чылын ажыглалга киргең чаа тудугларның бирээзи — даш чунар-бажың. Эрги чунар-бажыңны «Шамбалыг» болгаш «Тиилелге» совхозтарның хеп чуур пунктузу кылдыр тургузары шиитпирлеттинген. Суурнуң уруглары амгы үениң өөредилге хереклелдери-биле дериттингеп ийи каът школада өөренип турар.

Аъш-чем программазын боттандырарынга чурттакчы чон улуг хүүзүн киирештирип турар. Суурнуң чурттакчыларында чеди чүс чыгам инек, муң хире хаван. 430 ажыг шээр мал болгаш дагаалар бар. Чурттакчы чондан 111 тонна эътти күрүнеге дужааган. Кижилерниң амырал деңнели бедип, шылалдыг чаагай чурттап турарын дараазында чижектер база бадыткаар. Хүү кижилерде 93 чиик машина, 410 телевизор, 340 соодукчу дээш өске-даа эт-хереклелдер бар.

Суурда беш чүс ажыг өрөге, 2,5 муң ажыг кижи чурттап турар. Чонга ачыдуза чедирер пункт үргүлчү ажылдап, малчыннарга база дузазын көргүзүп эгелей бергең.

Мурнуку чылдарда суурга ниитиниң корум-чурумун кошкак турган болза, ам чурттакчы чонуң культура деңнели бедээн. Ажылчы чонуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезин, политхүннерни болгаш өске-даа масса-политиктиг ажылдарны дээштиг чорудуп эгелээнинiң түңнели ол болур.

Суурувуста күш-ажылдың ат-сураглыг кижилери чурттап, ажылдап турар. ССРЭниң Дээди Совединиң депутады, Күш-ажылчы Алдар орденниң эдилекчизи Дандар Доржу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Василий Янчат. Ленин болгаш Октябрь Революциязы орденнериниң эдилекчизи Ондар Баяндоо, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Монгуш Девик, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчилери Люндуп база Бады-Хөө Кыыл-оолдар, Тыва АССР-ниң алдарлыг механизаторлары Михаил Монгуш, Монгуш Хүреш-оол дээш он-он аттарны чоргаарал-биле адап турар бис. Олар — аныяктарның дагдыныкчылары, суурнуң чонунга үлегер-чижектиг кижилер.

Кандыг-даа ажылдың чедишкинниг кижилерден, кадрлардан хамааржыр. Совхоз будүрүлгезинде 52 түскай эртемниглер ажылдап турар. Олар шуптузу — аныяк кижилер. Сес ажыл-херекке, а ажыл-херек — сөглээн сөске дүжүр кылдыр ажылдап билир аныяк удуртукчулар бисте өзүп орары чоргаарачыг. Мал чеми белеткээр механизастаан бригаданың удуртукчузу Валентин Ооржак, сүт-бараан комплекизиниң начальниги Валентина Ликчап, чолаачылар Николай Шимит, Сергей Ондар дээш өске-даа он-он аныяк-өскенни мактал-биле адап турар бис.

Ю. МОНГУШ.

МЕДЭЭЛЕР, БОЛУУШКУННАР, ФАКТЫЛАР

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

● БЕРЛИН

Тайбыңның болгаш социализмниң кол чөлеңгижи болуп турар ССРЭ-биле эвилел — Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннарының социалистиг тургузуушкунга, тайбың дээш, боо-чепсекти дүжүрер дээш демиселге улуг чедиишкиннериниң үндезинин. Ол эвилелди бижыглаары республиканың улам ыңайлы чедишкинниг хөгжүлдезинге, ГСЧП-ның X съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга шиитпирлиг ужур-дузалыг болур деп. «Нойес дойчланд» солун бижээн.

Ядролуг америк чаа ракеталарны Барыын Европага эккеп тургузуп турары делегейниң ол дивиинде байдалды чидиглендирип, өскертип турар-дыр деп, Германияның Социалистиг чаптыс аай партиязының ТК-зының органы айыткан. Ынчангаш шериг-стратеттиг деп байдалды хевээр арттырарынга, социалистиг дем каттыжылгазының күрүнелериниң айыыл чок чоруун хандырарынга эргежок чугула харыы хемчеглерни боттандыраар ужурга ГДР таварышкан. Совет Эвилели-биле болгаш акы-дуңма социалистиг өске-даа чурттарбиле демнежип алгаш, бүгү делегейге тайбыңны камгалаарынга чугула бүгү-ле чүүлдерни Герман Демократтыг Республика моон соңгаар-даа кылыр апаар деп. «Нойес дойчланд» онзалап демделээн.

● БОНН

Америк ядролуг чаа ракеталарны Германияның Федеративтиг Республиказының девискээринге тургусканының эрге-дүрүм талазы-биле айтырыгларын келир чылдың чайынында барыынгерман федералдыг суд чугаалажып көөр деп турар. Баштайгы согуушкун кылыр америк ракета-ядролут чаа чепсекти ГФР-ниң девискээринге тургузуп эгелээнибиле холбаштыр «могааннар» партиязының парламент болуу Карлсруэже хомудал чоруткан турган. Ол хомудалды Барыын Германияның федералдыг суду 1984 чылдың июль 4-те көөр деп турар.

Карлсруэде конституциялыг ол судтуң ук херектн көөрүн соңгаарладып турабиле холбаштыр сеткил дүрээшкинин Барыын Германияның демократтыг хөй-ниитизи илергейлеп, аңаа шыңгыы удурланыышкынын медегээн. ГФР-ниң девискээринге америк ядролуг чаа ракеталарны тургузуп турарының дүрүмге таваржыр азы дүүшпезин чугаалажып көөрүнүң хуусаазын түгле кедир чылдың чайынында кылдыр суд өжегерээн орайтадыр доктаатказ болуп турар.

Барыын Германияның девискээринде тургузуп эгелээн «Першинг-2» ракеталарны моон соңгаар тургузарын доп-дораан соксадырын болгаш ук ракеталарны ГФР-ниң девискээринден ырадырын Барыын Германияның тайбың талалакчылары шыңгы иеген турар. ГФР-ге америк чаа ракеталарны тургузарын соксадыры, бүгү америк ракеталарны ырадыры барыынгерман хамаатыларның эргежыынга дүгжүр ийик деп, ГФР-ниң демократтыг хөй-ниитизи санап турар.

● БРАЗИЛИА

«Квебек-Старко» транснационал компанияның заводунга 200 ажыг ажылчыннар ажыл соксаткан дугайында чарлаамнар. Ол завод Бразилияның Сан-Паулу хоорайында турар. Күш-ажыл хөөлүзүн даштыкы будүрүлге ээлериниң үреп турарынга шыңгыы удурланыышкынын ажылчыннар медегээн.

Бразилияның мурнуу талазы девискээринин Риу-Гранди-ду-су штадында «Коррею ду пову» болгаш «Фолья да тарди» солуннар ийи неделя дургузунда үнмейн келген. Журналистер, типография ажылчыннары болгаш чолаачылар ажыл соксадыышкынын чартык ай бүрүнгаар чарлаан болгаш ажыл төлевирин остүрерии иеген турар.

● СТАМБУЛ

Турцияда ажыл чоктарның саны амгы үеде 3,5 миллион четкен. Ол чуртта ажыл чок чорук көвүдээн түңнелинде, он-он муң турк ажылчыннар чыл бүрүде даштыкы чурттарже ажыл сураглап чоруур ужурга таваржып турар.

ТХА агентствоның дыңнатканын ёзугаар алырга, Турциядан чоруткан 180 муң ажыг кижи Чоокку Чөөн чүктүң чурттарында барган. Бо чылдың түгле сөөлгү беш айларында дургузунда безин 26 муң турк ажылчыннар Сауд Аравияда, Кувейтже, Ливияда болгаш өске-даа араб чурттарда ажыл дилеп чеде бергеп.

● ЛУСАКА

Мурнуу Африка Республикадан медээлерни ёзугаар алырга, Трансвааль можунуң Доорифонтейнде алдын уургайынга айыылдыг озалдондан болган түңнелинде дөрт негр ажылчыннар өлген. Ол алдын уургайы «Англо-американ» корпорацияга хамааржып турар. Күш-ажылдың айыыл чок болур чорууның негелделерин компанияның администрациязы күүсетпээн болгаш негр ажылчыннарның өлгенинiң бурузуу аңаа бүрүнү-биле онаажып турар.

Даштыкы будүрүлге ээлери ажылчыннарның айыыл чок ажылдаар байдалдарын хандырбаан түңнелинде. Мурнуу Африка Республикага сөөлгү он чыл дургузунда 8,3 муң негр ажылчыннар озал-ондактарга таваржып өлген.

● ХАРРАРЕ

Зимбабвениң Сандаван ыяшавазында изумруд бар байлактыг чери республиканың ажылчы чоннарының национал чоргааралы болуп турар. Үнелиг ол минералды даштыкыже оорлай бээрин болдурбас соруглга-биле изумрудту сайгарарынга шыңгыы контрольду республиканың чазаа тургускан. Даштыкының колонналдыг ёзучурумунуң чылдарында ол байлакты империалистиг колонизаторлар араатанзыг, төтчеглекчи ёзу-биле үптеп келгеннер. Республиканың чазааның ап чоруткан шиитпирлиг хемчеглериниң түңнелинде, изумруд тыныжын таарыштырар. Үнелиг ол байлакты камнаар арга хандыртынган.

Мурнуу Африка Республиканың ак кештиг хөрениттиниери үнелиг даштымоон мурнунда чиик оңтек-биле садып ап, а ооң соонда даштыкыже чажыды-биле үндүр сөөртүп, улуг өртекке чедирип келген.

Сандаванның изумруду бедик шынарлыы-биле, недергей чаражы-биле делегейге алдаржаан. Зимбабвениң изумрудунга Египеттиң кыс хааны чораан Клеопатра безин адаргап болур ийик деп, чурттуң дагжылары чоргаарал-биле чугаалап турар.

● ДЖАКАРТА

Индонезияның найысылалынга аддептиг делегеге ажыттынган. Чуруктуу Чак Кандарның кылган ажылдарын, куш чүгленинден күүсеткен чуруктарын ында делгээн. «Төөктелчек будухтарны» чуруктуу дыка мергежилдин-биле ажыглаан. Ооң аңаа эвес ындыг чуруктары корукчулерниң улуг сонуургалын болдурган.

Чак Кандарны куш чүгленинден чуруктар кылыр талазы-биле бедик мергежилдиг мастер деп санап турар. Ооң күүсеткени «Чүгүрүк аъттар», «Чемпион», «Арэмлапларның төрел болгу» деп чуруктары дыка алдарлаан. Дириг амытанларны чуруурунга ол ынак кижи. Индонезияның ортулуктарында турар ямы-бүрү куштарны ол ханы сонуургал-биле чуруп турар. Кандыг чуруктарны кылырын бойдус боду мензэ чугаалап, сумелеп турар деп, сураглыг болгаш мергежилдиг чуруктуу медегээн.

● СТОКГОЛЬМ

Швецияның чурттакчы чонунуң саны амгы үеде 8 миллион 330 муң кижи четкенин чурттуң тол статистика бюрозу дыңнаткан. Бо чылын чоннуң кижи санынга чүгле 3 муң кижи кемешкен. Сөөлгү чүс чыл дургузунда ол хире чавыс көргүзүг Швецияга турбаан.

* * *

Адаккы трансформатор станциязыга үрелиишкин болган түңнелинде Швецияның төп районнарының хөй иеруузу барык будун чартык шак дургузунда электроэнергиязын албаан болгаш хөй хооралар каракгы турган.

Ол үрелиишкинниң уржуктары ылаңгыя чурттуң найысылалы Стокгольмга берге болган: ында метро аңаа турупкан, магазиниср хагдынган, хоорай транспорту ажылын соксаткан, радио болгаш телевидение дамчыдыылагары үзүлген турган. Орук шиңгээшкинин башкарар светофорлар ажылдавастай берген түңнелинде оруктарга, кудумчуларга эмгежок хөй машиналар тырлы берген турган.

● ДЕЛИ

Индияның мурнуу талакы районнарынга суукыр чаашкы болган түңнелинде ында үрелээшкин эгелээн. Тамилнаду штатка үрелээшкин түңнелинде 58 кижи өлген. Хөй бажыңнар бузулган. Тус черниң эрге-чагыргалары вертолеттарны ажыглавишаан, суггга алысканнарының амы-тынын камгалап алыр хемчеглерин ап турар.

● КОНАКРИ

Эрткен неделяда Гвинеята чер шимчээшкин болган. Ооң түңнелинде материалдыг улут когарал чуртка таварышкан болгаш хөй кижи өлген. Гвинеяның радиозунуң дыңнатканы ёзугаар ажыгга, 443 кижи өлген, 200 кижи ис чок читкен, 150 кижи аар балыглаанган. Хөй чурттакчылар бажың чок арткан. Чер шимчээшкинин республиканың 33 областтарынга аар үрүлүктарны таварыштырган. Делегей организациялары Гвинеяга дузаламчыны көргүзүп турар.

* * *

Капитализм кризизи күштелгени-биле холбаштыр капитал чурттарында ажылчы чоннар боттарының ажылдаар эргелери дээш демиселди дооступ турар 1983 чылда улам калбарткан. Капиталистиг чурттарда чоннуң ол демисели Чер кырыгга быжыт тайбың дээш демисел-биле тудуш холбаалыг болуп турар. Чижээ, америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага тургузуп эгелээнинге удур шимчээшкин улам калбарган. ГФР-те болган чыскаалдарга 1 миллион 250 муң, Белгияга — 500 муң, Англияга — 400 муң, Испанияга — 300 муң, Францияга — 250 муң кижи кирвшкен болгаш америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага тургузуп турарынга шыңгыы удурланыышкынын илергейлээннер.

(СЭТА).

ТЫВЫЗЫКТАР

Чаа чылда чаяттырды,
Чайгы хеви хевээр келди,
Сарыг тоонуг силгинди,
Сая дүгү тоглады,
Ак сыра тура кыпты,
Аал иштиг чырыды,
Хөлбең-сарыг —
Көк тыныштыг,
Тоглааны кызыл,
Доозуну күү.
Ырлады,
Ырланды,
Ызырды,
Хемирди,
Кегжелди,
Хегди.
Кулаа хөөлүт,
Кудуруу чолдак.
Делбиннээн кулактарлыг,
Тевек дег кудуруктуг.
Башкы Таңдыны.
Хөрээ-биле чүктеди.
Соңгу Таңдыны.
Бели-биле чүктеди.

КОРТУКТУҢ КАРАА КӨСКҮ

Аяң черге койгум оглу,
Аяар шошкуп, оттап чораан.
Хүн-даа, хар-даа—бойдус шупту,
Хүлүмзүрүп, ойнап турган.
Хенертен-не элдеп дүрзү,
Кедээзинге көстүп келген.
Араатан бе? Азы чүзүл?
Агы-ла ак. Сагыжы чүл?
Кулактары самдар-самдар,
Кудуруунуң ужу селбер.
Ооргазы үшкан пош-ле —
Оо, бокта, өршээзин-не!
Алдырбайн баар дээрге,
Адыр даван мнавайн барган.
Алгырыктар дээр орта,
Аинакайын, үнү чанган.
Кортхан койгун ол-ла черге
Хорүй берген— олурупкан:
Шимчээр болза, көрүп каапкар,
Шимээн база дыңналы бээр.
Карак чивеш кылырга-да,
Хайлыг дүрзү шимеш кыныыр.
Кезе кайгаап туруптарга,
Кедениишаан хевээр чыдар.
Койгун, күжүр, дүүреп орда,
Одар өйү эрте берген.

БӨГҮН

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА:

Чаа чылдың баяр-маскарады. Эгелээри 19 шакта.

«КОЛОС» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА — уругларга Чаа чылдың утренниги. Эгелээри 10 шакта.

«ХЕРЕЛ» СПОРТ ЗАЛЫНГА — Кызыл хоорайның бирги чери дээш эр улус аразынга баскетбол маргылдаазының түңнел ужуражылгазы. Эгелээри 14 шакта.

4-кү МИКРОРАЙОННУҢ ХОККЕЙ ШӨЛҮГҮЖИНГЕ — шайбалыг хоккейге хоорай кубогу дээш маргылдаа. Эгелээри 11 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАБЫ.

ЧАА ЧЫЛДЫ КАЙДА КАНЧААР УТКУП ТУРАРЫЛ?

Ам бир эвес бистиинге январьның бирде эвес, а еске кандыг-бир хүнде Чаа чылдың байырын чедирер болза, бис кайгай бээр бис. Шаанда харын чогум-на ындыг турган чүве-дир.

Чылдар арткени-биле кады эрги чаңчылдарның база үезин эртип турган. 280 ажыг чыл мурнунда Руська Чаа чылды москвачылар сентябрь бирде уткуп турган. Ынчалзажок сентябрь 1-ни байырлавас кылдыр Петр 1 соксадып каан. Европа күрүнелеринге ышкаш, Руська база 1700 чылдың январь 1-ден эгелеп Чаа чыл эгелээн деп санаар апарган. Ынчан декабрь 31-де дүн ортузунда Петр 1 хаан боду Чаа чыл байырлалын бир дугаар ажыткан. Ол боду чула кывыскан. Ынчан Кремльге үгер-бооларның дааштаашкынын кылган. Москваның хүрээ-дуганнарынга коңгаларны база какыкан. Шериг оркестрнин хөгжүмү чиртигейип-ле үнген. Бүдүн неделя дургузунда хөглеп, селгүүстээрин хаан чарлык болган. Хөглээшкинниң ёзулалы кылдыр январь 1-де кижилер бот-боттарынга байыр чедиржип, чолукшуруп хаан оларның хүлээлгези болдурган. Январьда эгелээр Чаа чылды Россияга бир дугаарында ынчаар байырлап эрттирген.

Ёлка каастаар чаңчыл ортаакы үе чылдарда-ла Германияга тывылган. Ооң соонда ук чаңчыл Скандинавияже, Францияже болгаш Россияже шилчээн, а ол ышкаш шиви үнмейн турар-даа чурттар, чижээ, Италия, Турция ёлканы соңгу чүктүң чурттарындан эккелгеш, каастап ап турар апарган. Чаа чылдың эгелээри делегейниң чурттарында чаңгыс аай эвес. Янзы-бүрү куржагларның чурттакчылары Чаа чылды чазын-даа, изиг чайын-даа, а чамдыктары ону чылда каш-даа катап уткуп турар. Ынчаарга чон бүрүзү ол байырлалды ук чурттуң чаңчылдарынга, ёзулалдарынга үндезилээш, бодунуубиле демдеглеп эрттирип турар. Чижээ, шаанда тыва улус Чаа чылды, Чөөн чүктүң чамдык улустары-биле бир домей, ай календарын барымдаалап уткуур чораан. Ол колдуунда февраль-биле капсырлажып турар. Ай календарын ёзугаар Чаа чыл февральдың эгезинде дүжер, ону Күске чылы дээр турган.

Индейлер Чаа чылды арга иштинде аяңга кедергей улуг одаг кыпсып алгаш, ооң чанынга уткуурлар. Ак хептиг кижилер одалны долгандыр танцылаар, олар холдарынга ужунда куш чүглүг шариктиг даянгыыштар туткулап алган болур. Танцылаан кижилер оттуң чанынче дывыржыыр, бир эвес даянгыыжының ужунда шариги чалбыраштадыр ортени бээр болза, аажок амырап хөглээр. Ооң соонда эң шыырак 16 эр кижилер көстүп келир. Олар өңгүр кызыл шар эккээр болгаш ону баг-биле баглаап, хөгжүмге үдеткеш бедик чагы бажынче үндүр тырта бээр. Шуптузу мынчаар алгыржыр: «Чаа хүн үнүп келди! Чаа чыл келди!»

Итали улус төнүп турар чылдың сөөлгү минуталарында кым-биле-даа маргышпазын, акша чээп албазын база бүгү-ле эгелээн хереэн ыяап доозарын оралдажыр.

Болгарияга шактың сөөлгү катыышкынын четтикпейн манап турар, шак каждан соонда, чаңчыл ёзугаар бажыңнарга каш минута деңни ыяап-ла өжүрүптер. Ол минуталар дургузунда улус ошкажыр. Суй-белектер суп каан пирогту байырлал столунга салгаш, ёзулалдыы-биле кезер. Бодунуң пирогундан чоос тып алган кижи Чаа чылда байыыр, роза бүрүзү тып алган кижи аас-кежиктиг болур.

Голландияга Чаа чылды үзүмнеп каан чаагай амданныг быжырган далганныг уткуур, ону бажың ээлери херээжен улус чылда чаңгыс катап —декабрь 31-де быжырар. Таптыг-ла дүн ортузу турда, далай өртээлинде турар судналар медээзин алгыртыптар. Чаа чылдың келгенинин дугайын гудок-биле ынчаар медээлээр.

Японияга Чаа чыл байырлалы кончуг көдүрлүүшкүнүг эгелээр. Январь 1-ге чедир каш хонук бурунгаар бажыңнарга чымчадыр хайындырып каан ристи соктап эгелээр. Кулузун ыяшты база хадыны кады баглаап, ажык кырынга азар азы аңаа салып каар, ол болза шынчы чоруктуң болгаш узун назыныг болурунуң демдээ. Таптыг-ла дүн ортузу турда, коңга 108 катап кагар. Чаа чылдың келгени ол. Шагаа байырлалы, ботбодунга аалдажыры, шайлажыры үш-хүн үргүлүүлээр.

Кижилер Чаа чылда ботботтарынга кажан, кайы үеден белек бержип эгелээнин тодарадыры берге. Ол үедүпте-ле эгелээн чадавас.

Белек-селекти Соок-Ирей эккеп турар болбайн аан. Ол эжи өңнүүвүс, чаагай сеткилдиг ирейниң назы-харыы ындыг-ла улуг эвес. Ол чүгле XIX чүс чылдың бирги чартыында төрүттүнген. Ооң мурнундаагызы көңгүс ындыг эвес, каржы болгаш хажагай турган. Чүс чыл мурнунда Германияга Чаа чыл ёлказынга каржы салдат келир, бичии уругларны хапка суп алгаш чоруурун оралдажыр турган. Ооң соонда-ла чоорту чыл бүрүзүнде-ле, Соок-Ирей уламна чазык-чаагай, уругларга сагыш човангыр апарган. Ам барык-ла бүгү чурттарда Соок-Ирей узун тоннуг, ак кежинден кылган бөрттүг азы оваадайлыг. Ынчалзажок моол Соок-Ирей Европанынындан онзаланчак. Ол дилги кежи бөрттүг, сексегер тоннуг, быктында хөөрге, оттук азынган, холунда кымчы туткан. Ынчангаш Соок-Ирей хойжу-биле демейлежир, түге дээрге Моолга Чаа чыл малчыннар байыралалы-биле капсырлажып турар.

Эрги шагның тоол чугаазындан алырга, Соок-Ирей Финляндияның соңгу үүгүнде, Лапландия дагларында чурттап турар. Ынчангаш Чаа чылдың бүдүүзүнде янзы-бүрү чурттарның бичии уругларындан хөй санныг чагаалар Финляндияга кээп турар.

Бистиң чуртувуска бажың бүрүзүнге ёлка шимээри база чурттуң кол ёлказын — Кремль ёлказын тургузары чаңчыл апарган. Чаа чыл уткууру-биле холбашкан эки, чараш чаңчылдар хоорай, суур бүрүзүнде бар.

Материалды филология эртемнериниң кандидады З. ЧАДАМБА белеткээн.

«АК-КӨК ОТЧУГАШ» ЧАЛАП ТУР

Чаа чылдың «Ак-көк отчугаш» дамчыдылгазын телекөрүкчүлер четтикпейн манап турар. Бистиң танылырывыс диктордар Татьяна Ромашина, Майя Сидорова болгаш Москваның сатира театрының актёру Михаил Державин чайыннаидыр хүлүмзүрүп, «Экии, эргим өңнүктер! Чаа чыл-биле, чаа кежик-чол-биле!» деп, байыр чедирерлер. Оду чайыннаан ёлкага баштактанытлар, ырлар, таңцылар долган карнавал эгелээр.

Чаа чылдың дүнезинде дамчыдылгага бистиң янак «сылдыстарывыс» хөй-биле киржир. Оларның аразында Т. Синявская биле М. Магомаев, С. Ротару биле Л. Лещенко, Ж. Бичевская биле Н. Сличенко, О. Терюшнова биле В. Кикабидзе, А. Пугачёва, болгаш Т. Мягни олар биске конверти-биле ыалдап келир.

Карнавалды канчаар белеткээнинин чажыттарын чугаалаары белен эвес. Ону чүгле көөр, дыңнаар херек.

Чаа чылдың «Отчугажы» көрүкчүлерге хөй белектерлиг. Чижээ, телевидение техниказының дузазы-биле А. Пугачёваның бажыңындан шүлүкчү Р. Гамзатовтуң квартиразынга чеде бээр. Аңаа баарга, В. Кикабидзе база орар. Шүлүкчүнүң бижээн сөстеринге чаа ырыны ол күүседир.

Ийе, премьералар база эвээш эвес болур. Ю. Антоновтуң, Т. Мягниин, Э. Пьеханың күүселдезинде чаа ырлар-биле көрүкчүлер танышжар.

Ак-көк экраннардан хөгжүм үнү куттулуп-ла турар.

В. Спиваковтуң удуртулгазы-биле «Москваның виртуозтары» деп камералыг оркестр, Е. Светлановтуң удуртулгазыбиле Күрүненің симфониялыг оркестри, инструменталдыг ансамбльдер болгаш аңгы-аңгы солистер боттарының хөгжүм комментатору кылдыр Николай Озеровту чалап алган.

«Ак-көк отчугашты» телекөрүкчүлериниң чагыларын барымдаалап, база Чаа чылдың дүнезинде шупту кижилерге хөглүг болгаш солун болзун дээш кылган.

ЧУРУКТАРДА: УССР-ниң улустуң артизи София Ротару; «Отчугаштың» башкарыкчылары аныяк диктордар Майя Сидорова (оң талазында) болгаш Татьяна Ромашина. Ортузунда—клоун Вячеслав Полунин.

СЭТА-ның фотохрониказы.

МӨҢГЕ ЧЫРЫК

Эрги чылды үдеп, чаа чылды уткуп турар дүне, дүм-биле хүн амырлажып чолугуп, эргин ажыр удурдедир каржып-солчурунга каш-на минута четпейн турда, Кызыл-Хээ белинде ыштагның кызыл-булуңуна чыылган аныяк өскенге, кырып назылаан-даа бол, кыстар көргеш, кылашкыры дам баар, оолдар көргеш, орланы хайныр Тоолчу ирей чаа тоолун салып олурупкан-тур эвеспе.

Шылаанам. Ак, кара сагыштар аңгыланып, бай-биле ядамык башкаланып, шынны меге кызып, чырыкты каранғы базар деп турган шаг-үеде чүвең иргин. Саяның эдээн. Энэсайның ээрин чурттаан, хөйну көргени көк бажындан илдең, әдеп-түрээни эктинден көскү. Буяндай ирей чурттап чораан. Чадыр өөнге чырык болуп, шай-суксүн хайындырып бээр чаңгыс уруу Айкыска чугаалап орган иргин:

— Энэсайның ээрингe эрин-шаажы киткеп, эр боттуң чүрээнде эзир үнү дыңналып келди, уруум. Харназының улгаткан болгай, каранғы-дүмбейге канчап өлүр мен. Адың безин Айкыс ышкажыгай, буурул Саяның кырынче ачаңны үндүрүп көр. Хана баарынга төрүүр, хая баарынга өлүр чүве, канчап билир улуг сынның беднинге уруум сенээ ужуражы бээр аңчыдиинчи аныяк кижи-даа турар чадавас болгай. Хүн—күзел, тын —алдын болгай, каранғыдан дезип, хаялыг хүнче бедип, каптагайны хараалы, кызым — деп, ирей мындыг болган.

Ай-кыс чепшээрежип, айының чаазында, хүнүң экизинде, дая ыяштан чазап кылган даянгыыштарны тутказ, Саяның бединче чадаг базыпканнар. Ай-кыс адашкылар ак булуттарны безин арткеш, дош меңгилерге доктаай бергеннер.

Куду көөрге, куу туман дойлуп көшкеш, оюк-делик булуттар өттүр оргу шөлдер олбук-хевис ышкаш чаптылган, унун чурттааны Энэсай угулза-хээлер дег, дыйлаңайнып чыдар боон-тур. Адашкылар дедир бадар дээрге баттынмас, туруглап үнүп келген болган иргин.

— Ат болган-дыр бис, ам канчаарыл, ачай?— деп, Ай-кыс айтырып-даа турупкан-тур эвеспе.

Хат-шуурган, харлыг-дүвү улуп келгеш, хой дег даштарны хоора шаап, теве дег хаяларны тендиңнедип турган. Адашкылар меңги дошпак тин-биле та кажанга, та чеженге чедир чүве, бедип-ле, бедип-ле олурганнар. Канчангаш-ла көөрге, кара булуттар аразында хүн чырып келген.

— Авыралдыг, алдын хүнүм! Ачы-дузаң хайырлап, амы-тынывыс камгалап көр. Адашкылар ат болдувус, чылыын-чырыын хайырлап көр!— деп. Ай-кыс ачыбуян-дилээн Хүн хүлүмзүрээн хевирлиг алдын удазын хереддер чажып чорда, шуурганныг кара булут дуй халыптапкан.

«Өлбээн бодум олурум ол-дур, өскүс-чаңгыс уруум ат боору ол эвеспе?» кылдыр бодааш. Буяндай буурул Саянга бажын үстүрүп чалбараан: — Ынаныштыг ыдык тайгам, бедиктиң бедии, күчүтен дег күштүг, Саяным! Беримчени берип өршээ, хайыраңны —харамнанма, кара чаңгыс кызымны камгалап көр!

Ол-ла ынчап чорааш, адашкылар сынның чыс бажынга чеди кулаш хире четпейн, аштап-суксап, шагшынек үстүп, өлеп сигеннир кара хая баарынга өлүр дей бергеннер.

— Ай-кыс, ачаң маңаа орнукшуп чыдып калыйн. Кыс кижи эр улустан шыдамык чүве дээн, күзелиң чедип, Саяның чыс бажынга үнүп көр, кызым. Күзел күштүг деп чүвени Хүн көрлүн—деп, чагыын чагып әгелеп-тир эвеспе.

— Ачай, ам-даа туттун, аргамчы дурту чер арты. Хаялыг хүнну кады көөр бис — деп, уруу удур сургаан-даа чүвең иргин.

Шыяанам, таптыг-ла ол өйде чаңнык бе дээрге, чаңнык-даа эвес, шуурган бе дээрге, шуурган-даа эвес, чаңнык-диңми чыжыртканы бээрге — дүмбей өртемчей дүңдерлип, каранғы каптагай халаланып, хостуг хат коодайны бээрге, аймап-дүвүрээн адашкылар Саянның эң беднинче эстедип үнүп келгеннер. Кызаңнаштыг кызыл хаяа чиге соңгу чүктен чылчырыкталып чырып үнүп турар болган чүвең иргин. Буяндай ирей кожазында кожагарда кижини көрүп кааш, кыйгы салган:

— Чүү кижи сен? Чүнү билдиң, чүү болду, кожа?!

— Хакас кижи мен. Бодум харын кайгап, Болчаглыг бора тейде үнүп келдим — дээр боон тур.

— Хүн үнер чүкте база кижи көстүп келди, ачай— дээш, Ай-кыс амдыы кижиже кыйгырган: — Кайызы боор ирги силер? Кандыг медээ дыңнадыңар?

— Бурят дылдыг кижи мен, кызым. Силер харын чүнү билдинер, чүү болду?

Мурнуу-барыын чүкте, ырак кожагарда ак борттуг кижиже ашак алгырып-тыр.

— Кыргыс кижи мен. Ала-Дагның кырында тур мен — деп харыылап-тыр.

— Чүү болду, чүнү билдиң? Чанында кымыл?! — деп. ашак чаңгыландыр кыйгы салган иргин.

— Чанымда — кожаларым-дыр. Тянь-Шань, Памир дагларында улус-тур. Кавказ, Урал дагларында база хамык чон харап үнүп келген чүве-дир. Чүс-чүс чылдың каранғызы тайлып чидип, ораннарның хүнү орус черден хаяаланган чүве-дир. Арат-чонуңну кыйгыр! — деп, ак борттуг алгырган.

Ай-кыс арат-чонун кыйгырып турда, Буяндай удур сонуургап-тыр эвеспе.

— Ким деп кижи кызыл хаяалыг хүнну өлчейлиг өртемчейге хайырлаан чоор, өңнүктер?!

Үнер үзүк чок дыңналгылаан:

— Ленин!

— Партия!

— Октябрь!

Ол сөстер оран-делегейге, арат чонга аялга, аяс хүн, чалгын болуп чаңгыланган чүвең иргин. Октябрьның ачызында оюн оя, чигин чиге чүрттаан акы-дуңма, ажыл-ишчи чон чоруп-тур, оо— деп. Тоолчу тоолун доозкан.

Дүнекиниң он ийи шак. Кремльдиң шагы судалдар дег соп, курантылар чаңгыланган.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

ШЫДЫРАА БОЛГАШ БАШТАКТАНЫЫШКЫН

Баштактаныышкын болгаш шыдыраа бодаарга-ла чоокшулашпас ышкаш, ынчалза-даа олар шыдыраа хөлүнге эптежи бээрлер. Шыдыраа болгаш шыдыраачылар дутайында хөй санныг чечен сөстер, баштактаныглар бар. «Көштү кылыпдаа тургаш, чаңгыс черге таптап туруп болур». «Удуп апканында, карманында ойбак чок бе, хына».

Америк шыдыраачы проблемист С. Лойд (1841-1911) баштак бодалгаларны хөйну чогаатkан. «Карл XII Бендерыда», «Гаремде амыдырал» дээн ышкаш ооң тургускалыг композициялар солун. С. Лойдтуң «Ынакшыл сүрүп...» деп аттыг бодалгазын силерге бараалгаттывыс. Үш көштен—мат.

Н. ШИШИГИН.

ДЕКАБРЬ 31-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — «Спортлотонуң» 53-кү тиражы. 9.00 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус улустуң хөгжүм херекселдериниң академиктиг оркестрининг концерти. 10.20 —Уругларга фильм. «Денис Кораблёвтуң кайгамчыктыг ужуралдары». 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 12.30 —«Кижи. Чер. Өртемчей». 13.15 — Мультконцерт. 13.55 — 14.10. Чапсар. 14.10 —Бүгүн делегейде. 14.25 —Э. Григ. Скрипкага болгаш фортепианога соната. Фильм-концерт. 14.50 —«Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 15.35 — «Крыловтуң баснялары болгаш баштак ырлар» деп фильм-концерттиң баштайгы үндүрүлгези. 16.40 —«Эрги чылдың харычаап турган». Мультфильм. 17.00 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 18.00 — «Челэштинң өңнери». Улус чогаадылгазының дугайында телевидение программаларының 5-ки Делегей фестивалының түңнел концерти. 19.15 —Мультфильм. 19.40 —«Каткы бажы каткан эвес». Останкинонуң Концерт студиязынга баштактаныглар кежээзи. 21.00 —«Үе». 21.35 — «Ырыны силерге тураскаадып тур бис», азы база катап «Карнавалдыг дүң» деп киноконцерттиң баштайгы үндүрүлгези. 22.35 — Фигуристерниң чаа чыл балы. 23.40 — «Мээң чүртүм». Документалдыг телефильм. 23.50 — «Чаа чыл-биле, эргим эштер!» Совет улуска байыр чедирийшкини. 00.05 —Чаа чыдың отчугажы. 03.35 — Танцылар, танцылар, танцылар. 04.00—05.00 —Силерге сыдыстар хүлүмзүрүп туру. Эстрада артистериниң концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —«Кадык болур дизиңзе». 8.30 — «Орус аът». Телефильм. 9.00 — Уругларга фильм. «Чук биле Гек». 9.45 —«Аян-чорукчулар клуву». 10.45 — ССР Эвилелиниң Улуг театрының үрер хөгжүм оркестрининг концерти. 11.25 — «Хеп болгаш фантазия». «Москвичка» деп телеклубка капсырылга. 11.55 — Улустуң хөгжүм херекселдериниң үннери. Гитара. Телекөрүкчүлериниң чагааларып ёзугаар. 12.50 — «Чеве, кыстар!» Горькийд, Вологда, Москва, Рязань, Белгород областариның көдээ ажыл-агыйының херээжен ажылдакчыларының маргылдаалары. 14.50 — «Спутник кинозрителя». 15.35 —«Хаван кадарчызы». Мультфильм. 15.55 — «Ирония судьбы, или с легким паром». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 19.00 — «Оперетта делегейя». ГДР-ден дамчыдылга. 19.45 —«Делегей байдалының дугайында тайылбыр». 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Елкалар чырый бергендe». 20.20 — Лыжа маргылдаазының ийи хевиринге Делегей кубогу. ГДР-ден дамчыдылга. 21.00 —«Үе». 21.35 — «Вольный ветер» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. И. Дунаевскийниң оперettазын ёзугаар. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 23.40 — «Мээң чүртүм». Документалдыг телефильм. 23.50 —00.05 — Чаа чыл-биле, эргим эштер! Совет улуска байыр чедирийшкини.

ЯНВАРЬ 1-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Телемедээлер. 8.20 — «Тоол улажып-ла тур». «Эң-не эртемден кодан». «Сарыг чаан» деп мультфильмнер. 9.00 — «Кышкы эртен». Орус болгаш совет шүлүкчүлериниң шүлүктерин ёзугаар композиция. 9.30 — «Оттурукчу». 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». 11.00 —«Эртенги почта» деп музыкалыг дамчыдылга. 11.30 —«Дело за тобой» деп уругларга уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 12.50 — «Музыкалыг киоск». 13.20 — Куба революциязының тиңелгезиниң 25 чыл оюнга тураскаатkан Куба телевидениениң программазы. 14.20 —«Спорт-83». Эрткен чылдың спортчу түңнелдери. 15.00 — «Весёлые нотки». Аныяк ыраажылар конкурузу. 16.00— «Идеальный муж». Уран-чечен фильм. 17.30 —Совет черге ужуражылгалар. 17.45 — Уругларның «Ералаш» деп баштактанығ журналының арын-нарындан. 18.30 — «Аян-чорукчулар клуву». 19.30— «Чаа чылдың аттракциону». Эстрада-цирк концерти. 21.00 —«Үе». 21.35 —«Чаа чылдың аттракциону» деп эстрада-цирк концертиниң уланчызы. Оон соонда — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

8.00 — Гимнастаалыңар, уруглар! 8.20 — Украинаның улустуң ырының концерти. 9.00 — Уругларга аңнар оолдарының дугайында. 9.30 —Тэ Кон Э ансамбльдиң концерти (Куба). 9.55 —«Сказ о павлово-посадском платке». 10.10 — В.-А. Моцарттың чогаалдарын Москваның камерлиг оркестри күүседир. 11.00 — Документалдыг фильмнер. 11.35 — Куйбышевтиң музыка училищезиниң улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестриниң концерти. 11.55 — «Документалдыг экран». 12.50 — «Билип алыксавас-ла чүвем чок». Киножурнал. 13.00 — «Херек мастерден коргар». Владивосток хоорайның судно тудар ПТУ-лар сургуулдарының конкурузу. 14.05 — Леопольд деп моортайның ужуралдарының дугайында мультфильмнер 14.45 — «Оттуг оруктар». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 8-ки сериязы. 16.00 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалал турлар. 16.30 —Концерт. 16.50 — «НГШИ-жеаян-чорук». Брянск областың көдээ ажыл-ишчилери-биле ужуражылга. 19.30 — «Киреринң чепшээреп көрүңер». Аныяк өг-бүленің нарын айтырыгларының дугайында. 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Чаа чылдың тоолу». 20.20 — Спорт дугайында документалдыг фильмнер. 21.00 — «Үе». 21.35—22.55— «Соңгу чүктен келген душтуу». Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ағаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, хат кошкак.

Дүне 41—46 градус, чамдык черлерге 35 градус чидир соор. Хүндүс 29—34 градус соок болур.

Кызылга аяс, хат кошкак. Дүне 41—43 градус, хүндүс 29—31 градус чедир соор.

КИНО

ДЕКАБРЬ 31-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Оливер Твист» 10.00, «Мы из джаза» 11.50, 13.40, 15.30, 17.20, 19.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Красавица и чудовище» 9.30, 13.10, «Орлёнок» 11.20, 15.00, «Орёл или решка» 16.40, 18.35, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «У опасной черты» 13.10, 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Летаргия» 14.30, 16.20, 18.10 (узаткан) шактарда.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретарьяттың 2-23-35 партийн амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейи баргында 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2072.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садывының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС-00307